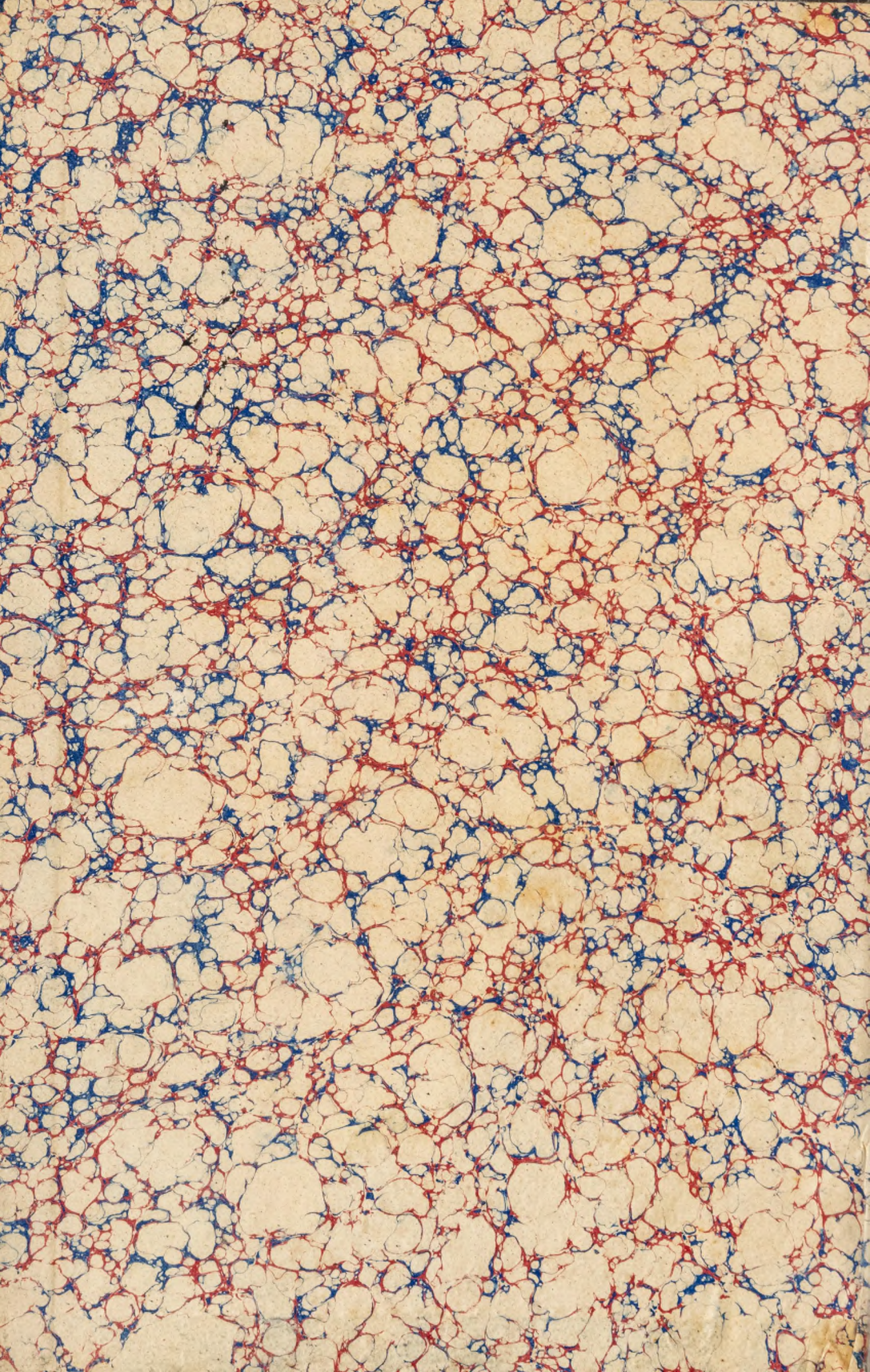
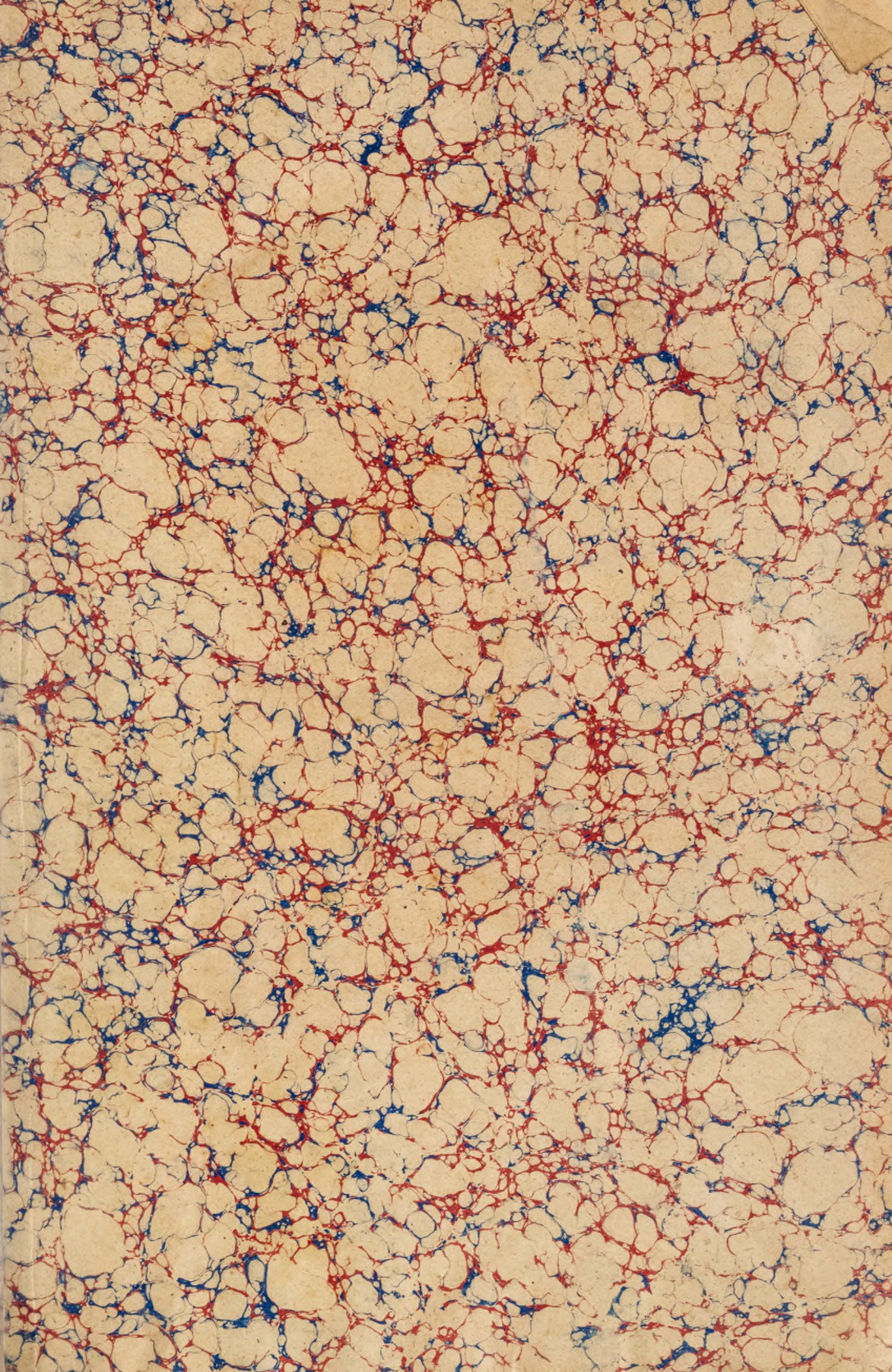

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

EN 229

1082
Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ

ΥΠΟ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΙΘΕΤΗΡΗΣΙΣ

Ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν αὐ-
τοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντε ἀσφαλέστερον καὶ ἀρθότερον
περὶ τε τῶν παρόντων αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ περὶ τῶν
ἔσων τῆς προόδου, καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης.

ΓΚΙΖΩΤΟΣ

98

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1886

Κ Α

К. ПАРАФИТОНОВ

1911

ПАРАФИТОНОВ

ИЗДАНИЕ

ИЗДАНИЕ

ТОМ

ИЗДАНИЕ

ИЗДАНИЕ

ИЗДАНИЕ

ИЗДАНИЕ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΟΜΟΥ

Τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθνος, μὴ δυνηθὲν νὰ συνταχθῇ ὑπὸ μίαν πολιτείαν, μὴδὲ νὰ παρατείνῃ τὸν αὐτοτελῆ βίον τῶν κατὰ μέρος πόλεων, δὲν ἠφανίσθη διὰ τοῦτο ἀπὸ προσώπου τῆς ἱστορίας. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τῶν ἰδίων αὐτοῦ πολιτικῶν γόνων, υἱοθέτησεν ἀλληλοδιαδόχως τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τὸ ἔργον τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ, μεταπλασσόμενον μὲν ἐκάστοτε κατὰ τις ἀνάγκας καὶ τὰς περιστάσεις πάσης νέας αὐτοῦ ἱστορικῆς ἐπολῆς, διασωζον δὲ πάντοτε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὸ δαιμόσιον αὐτοῦ πνεῦμα, ἐπρωταγωνίστησεν ἐπὶ μακρὸν ἔτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡ δὲ τοιαύτη τριπλῇ καὶ ἀλλεπάλληλος ἀναβίωσις τῶν ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀποτελεῖ τὸν ὅλως ἰδιάζοντα αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Συγκεφαλαιώσωμεν ἐνταῦθα τὰ περιπετεῖας δι' ὧν συνετελέσθησαν καὶ τὰς ἱστορικὰς παρανοήσεις ὧν ἐγένοντο θύματα αἱ δύο πρῶται αὐτοῦ μεταπλάσεις, περὶ ὧν πραγματεύεται ὁ παρὼν τόμος.

Αἱ συνθῆκαι τὰς ὁποίας τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὠνυμολόγησε τῷ 336 πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐκανόνισαν, ὅπως καὶ αἱ προηγουμένως ἐπὶ Φιλίππου γενόμεναι, τὰς σχέσεις τοῦ βασιλείως τῆς Μακεδονίας πρὸς τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, ἀνηγόρευσαν αὐτὸν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ κατὰ Περσῶν ἀγῶνι, καὶ ἐπέβαλον ἐκάστη τῶν πόλεων τὸ καθήκον τοῦ ἀ συντελῆ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, ἅμα προσκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Πράγματι ὅμως ἡ Ἑλλὰς δὲν συνέτρεξε πολὺ εἰσὶν κατάλυσιν τοῦ περσικοῦ κράτους. Ἐν Γρανικῷ δὲν παρετάχθησαν ἐκ τῶν συμ-

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μ. ΦΑΛΤΑΤΤ

μαχίδων αὐτῆς πόλεων εἰμὴ 7000 πεζῶν καὶ 600 ἵππεῖς, ἀποτε-
 λούντες τὸ πέμπτον τοῦ ὅλου στρατοῦ. Ἡ αὐτὴ δὲ περίπου ἀνα-
 λογία ἐτηρήθη ἐν Ἰσοῦ καὶ ἐν Γαυγαμήλοις. Ἡ Ἑλλὰς ἠδύνατο
 βεβαίως νὰ πέμψῃ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἀσυγκρίτως πλείονας μα-
 χητάς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος δὲν φαίνεται ζητήσας
 πλειοτέρους· τοῦλάχιστον οὐδεμία ἀναφέρεται πόλις ἀποποιηθεῖσα,
 παρὰ τὰς συνθήκας, νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ βασι-
 λέως. Ὅπωςδὴποτε τὴν κρίσιν τῶν πολυθρυλῆτων ἐκείνων μαχῶν
 ἐπὴννεγκον ἢ φάλαγγε, οἱ ἑταῖροι, οἱ ὑπασπισταί, οἱ σαρισσοφόροι
 τῆς Μακεδονίας, οὐχὶ οἱ Ἕλληνες ὀπλῖται καὶ ἵππεῖς. Καὶ οὐ μόνον
 δὲν ἐπρωταγωνίστησαν οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ ἐπιχειρήματι τοῦ
 μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἀπεναντίας πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως,
 κατ' ἀρχὰς μάλιστα, πολλοὶ ἀντέπραξαν εἰς αὐτό.

Παραλείπω τὴν ἐπανάστασιν τῶν Θηβαίων, ἣτις ἠδύνατο μέχρι
 τινὸς νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς φήμης τῆς διαδοθείσης τῷ 335, ὅτι ὁ
 Ἀλέξανδρος ἀπέθανεν ἐν τῇ περὶ τὸν Ἰστρον ἐκστρατείᾳ. Ἀλλ'
 ἐν Γρανικῷ οἱ εἰκοσικς χίλιοι πεζοὶ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἦσαν
 Ἕλληνες. Ἡ Ἀλικαρνασὸς δὲν ἀντέστη ἐφ' ἱκανὸν εἰμὴ διὰ τοὺς
 αὐτόθι καταφυγόντας ἀντιπολιτευομένους ἐν οἷς ἦσαν καὶ οἱ Ἀθη-
 ναῖοι Ἐφιάλτης καὶ Θρασύβουλος. Πλὴν τούτων ὁ Ῥόδιος Μέ-
 μνων, προχειρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Δαρείου ἡγεμὼν ἀπάσης τῆς ναυτι-
 κῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἐπειράθη, ἐν ἀρχῇ τοῦ 333, νὰ μεταφέρῃ
 τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν. Εἶχε δὲ ἤδη
 καταστῆ κύριος τῆς Χίου καὶ τῆς Λέσβου καὶ εἶχεν ἔλθει εἰς
 συνεννοήσεις πρὸς ἄλλας τε νήσους καὶ πρὸς τὴν Εὐβοίαν, ὅτε
 αἴφνης νοσήσας ἀεβίωσεν. Ἐν Ἰσοῦ 30,000 Ἕλληνες ὀπλῖται ὑπὸ
 Θυμόνδαν ἀπετάσαν τὸ δεξιὸν κέρας τῆς πρώτης τοῦ περσικοῦ
 στρατοῦ παρατάξεως. Τῷ 330, Ὁ Ἀγίς ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων,
 οἵτινες μόνοι τῶν Ἑλλήνων δὲν μετέσχον τῶν ἐν Κορίνθῳ γενο-
 μένων συνθηκῶν ἐπετέθη μετὰ τῶν Ἡλείων καὶ τῶν Ἀχαιῶν κατὰ
 τῆς πιστῆς εἰστάς συνθήκας Μεγάλης πόλεως. Ἀλλ' ὁ Ἀντίπα-
 τρος, ἐπελθὼν ἐκ Μακεδονίας, κατετρόπωσεν αὐτὸν καὶ ἠνάγκασε
 τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ζητήσωσι συγγνώμην παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Πάντα ὅμως ταῦτα δὲν παρεκώλυσαν τὸν Ἀλέξανδρον τοῦ νὰ
 κηρύττῃ ὅτι ἐξάγει τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον ἐπ' ὀνόματι οὐχὶ τῆς
 Μακεδονίας, ἀλλὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ πολιτεύεται συνωδὰ πρὸς

τὸ δόγμα τοῦτο. Μετὰ τὴν πρώτην νίκην, τὴν ἐν Γρανικῷ, ἐπεμψεν εἰς Ἀθήνας 300 περσικὰς πανοπλίας ἵνα ἀνατεθῶσι τῇ πολιούχῃ Ἀθηνᾷ μετὰ ἐπιγράμματος λέγοντος· «Ἀλέξανδρος Φιλίππου, καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων.» Συλλαβὼν δὲ ἐν τῇ μάχῃ αἰχμαλώτους διςχιλίους Ἕλληνας καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Μακεδονίαν ὅπως ἐργάζωνται ἐκεῖ ὡς δοῦλοι, ἡτιολόγησε τὴν καταδικὴν ταύτην, ἀποφηνάμενος «ὅτι, παρὰ τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἕλλησιν, Ἕλληνες ὄντες, ἐναντία τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο.» Συγχρόνως δὲ κατέστησεν αὐτονόμους καὶ ἀφορολογήτους τὰς ἀρχαίας ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐλληνίδας πόλεις. Καὶ μετὰ τὴν ἐν Ἰσοῷ νίκην, ἀποκρινόμενος εἰς τὸν Δαρεῖον, ἔγραφεν· «Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι, ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς, οὐδὲν προηδικημένοι. Ἐγὼ δὲ, τῶν Ἑλλήνων ἡγεμῶν κατασταθεὶς καὶ τιμωρήσασθαι βουλόμενος Πέρσας, διέδωκεν εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπαρξάντων ὑμῶν.» Περὶ δὲ τὰ ἔχματα τῆς στρατείας, ὡς εἰ ἤθελε νὰ δώσῃ ἐμφανέστερον πάντων τῶν προτέρων δεῖγμα τοῦ πνεύματος οὗ ἐνεφορεῖτο καθ' ὅλον τὸν Ὀλύμπιον τῇ ἀληθείᾳ βίον αὐτοῦ, διέταξε νὰ ἀποσταλῶσιν ἐνταῦθα ὁ ἀνδριάντης, καὶ τὰ ἀγάλματα, καὶ τὰ ἄλλα ἀναθήματα ὅσα εἶχεν ἀνακομίσει ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ξέρξης, ἢ εἰς Πασαργάδας, ἢ ἐς Βαβυλῶνα, ἢ εἰς Σοῦσα, ἢ ὅπου ἄλλοῦ τῆς Ἀσίας.

Ἐνῷ λοιπὸν τοσοῦτοι Ἕλληνες παρεβίαζον τὰ ἐν Κορίνθῳ συνθήκας, οἱ δὲ πιστοὶ διατελοῦντες εἰς αὐτάς, ἐλχιστα συνετέλουν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ πολεμικοὺς θριάμβους, ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔπαυε κυρῶν λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ὅτι ὑπὲρ τῆς Ἑλλῆδος ἀμυνόμενος ἀπεβιάσθη εἰς Ἀσίαν καὶ προήλαυε μέχρι Ἰδοῦ, μέχρι Καυκάσου, μέχρι Αἰθιοπίας. Ἡ ἐπιμονὴ αὕτη οὐ μεγάλου ἀνδρός εἶναι εὐεξήγητος. Ἡ Μακεδονία εἶχε πᾶν, τι δὲν εἶχεν ἡ Ἑλλάς, τὸν κράτιστον τῶν στρατῶν καὶ τὸν μεγαφυέστατον τῶν ἡγεμόνων· ἐν Ἑλλάδι δὲ ὑπῆρχον πάντα ὅσα λείπον ἐκ τῆς Μακεδονίας, ἡ καλλίστη τῶν γλωσσῶν, καὶ ἡ καλοστὴ ἐπιστήμη, καὶ τέχνη, καὶ ἡ ἀποικιακὴ δεξιότης. Ἡ Μακεδονία ἠδύνατο νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἀνατολὴν, ἀλλ' ὅχι νὰ τὴν ἐκπολιτίσῃ· ἡ Ἑλλάς ἠδύνατο νὰ ἐκπολιτίσῃ τὴν Ἀνατολὴν, ὁ δὲ ὅχι νὰ τὴν κατακτήσῃ. Ὁ συνδυασμὸς ἄρα αὐτῶν ἦτο τοσοῦτον φυσικὸς

ὥστε μόνοι οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ μωροὶ ἠδύναντο νὰ τὸν ἀποκρούωσι. Μήπως ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῶν Μηδικῶν, δὲν εἶδομεν τοὺς Ἀργεῖους ἐπιμένοντας νὰ ἀξιῶσιν ὅτι ἡ ἡγεμονία τοῦ ἀγῶνος ἀνήκει εἰς αὐτοὺς διὰ τὸν λόγον ὅτι πάλαι ποτὲ ὁ Ἀγαμέμνων ἤγαγε τοὺς Πανέλληνας ἐπὶ τὴν Τροίαν; Οὐδὲν λοιπὸν ἄπορον ὅτι αἱ ἄκαιροι ἀξιώσεις τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Σπάρτης κατεξεγείροντο καὶ ἤδη κατὰ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Ἀλλ' οἱ ἄριστοι τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἰσοκράτης ἐπρέσβευον ὅτι ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύναντο μόνοι νὰ σώσωσι τὸ ἔθνος ἀπὸ τῆς κυβερνητικῆς ἢ μᾶλλον τῆς ἀκυβερνήτου παραλυσίας εἰς ἣν εἶχε περιέλθει καὶ νὰ ἀναδείξωσι τὴν Ἑλλάδα μεγαλουργοῦσαν αὖθις ἐν τῷ κόσμῳ. Ὅτε δὲ αἱ χρυσαῖ αὗται ἐλπίδες ἤρχισαν νὰ ἐπαληθεύωσιν, ὁ Κορίνθιος Δημάρατος, ἔλεγε δακρῶν, ὅπως ἡδονῆς ἐστερήθησαν οἱ Ἕλληνες οἱ ἀποθανόντες πρὶν ἰδῶν ἐν Βαβυλῶνι τὸν Ἀλέξανδρον καθήμενον ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ἀσίας θρόνου· ὁ δ' Αἰσχίνης ἀνέκραξεν ἐν μέσαις Ἀθήναις· «τοιγάρτοι τί τῶν ἀνελπίστων καὶ ἀπροσδοκῆτων ἐφ' ἡμῶν οὐ γέγονεν· οὐ γάρ βίον γε ἡμεῖς ἀνθρώπινον βεβιώκαμεν, ἀλλ' εἰς παραδοξολογίαν τῆς ἐσομένοισι μεθ' ἡμᾶς ἔφυμεν. Οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεὺς, ὅτῳ Ἀθῶν διορύξας, ὁ τὸν Ἑλλάσποντον ζεύξας, ὁ γῆν καὶ ὕδωρ τοὺς Ἕλληνας αἰτῶν, ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν ὅτι δεσπότης ἐστὶν ἀπάντων ἀνθρώπων, ἀφ' ἡλίου ἀνιόντος μέχρι θυμένου, νῦν οὐ περὶ τοῦ κύριος ἐτέρων εἶναι διαγωνίζεται, ἀλλ' ἤδη περὶ τῆς τοῦ σώματος σωτηρίας;» Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἐλάλησαν εὐγλωττότερον τοῦ Δημαράτου καὶ τοῦ Αἰσχίνου, σοφώτερον δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἰσοκράτους. Αἱ δραστηριότητες καὶ πρακτικώτεραι γενεαὶ τῆς Ἑλλάδος, ἀποδημήσασαι ἀβόαι εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐδημιούργησαν εἰς τὰς εὐρείας αὐτῆς χώρας νέον ἑλληνικὸν κόσμον, πνευματικόν τε καὶ πολιτικόν.

Οἱ σύγχρονοι οἱ αὐτόπται μάρτυρες τῆς πρώτης ταύτης τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἐταπλάσεως, ἱστορικοὶ, γεωγράφοι, φιλόλογοι, θεωροῦσιν αὐτὴν ἀπῶς ὡς συνέχειαν τοῦ προτέρου ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν, μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀνατρέπῃ τὰ καθεστῶτα, ζητεῖ νὰ καταλύσῃ καὶ τὰ παρελθόντα. Ἀφ' ἧς πρὸ πεντηκονταετίας, ἡ Ἑλλὰς ἐπέταξεν αὖθις ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος τῆς ἱστορίας, πολλοί,

ἐπιχειρήσαντες νὰ πληρώσωσι τὸ διςχιλιετὲς χάσμα τὸ διαχωρίζον αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, ἐντελῶς παρέλιπον τὸν ἀνατολικὸν Ἑλληνισμόν. Εἷς καὶ μόνος ἐπεβάλετο νὰ ἱστορήσῃ τὸν Ἑλληνισμόν τοῦτον, ὁ Droysen, ὅστις ὅμως, περισπώμενος ὑπὸ ἐτέρων ἀσχολιῶν, δὲν προήγαγε τὸ κάλλιστα ἀρξάμενον ἔργον αὐτοῦ εἰμὴ μέχρι τοῦ 221 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Οὐδὲ ἤρκεσεν ἡ ἀπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀφαίρεσις πλείστων λαμπροτάτων αὐτῆς σελίδων. Ἡ ἀφαίρεσις αὕτη ἡδύνατο ἐπὶ τέλος νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ, πλην τοῦ Droysen, δὲν ἐμελέτησαν τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἔποψιν. Ἀλλ' ἐπελθὼν ὁ Γρότε ἀνήγαγεν εἰς σύστημα τρόπον τινὰ τὸν ἀκωητηριασμόν ἐκεῖνον. Ὁ πολιτικὸς, ὁ ἔθνικὸς καὶ ὁ διανοητικὸς τῆς Ελλάδος βίος, οὐδέποτε, λέγει, διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀσίαν· τὰ βασίλεια τὰ ἰδρυθέντα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχον μὲν οἰνὴν τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, περιέλαβον δὲ ἱκανοὺς τινας τὸν ἀριθμὸν Ἑλλήνων, εἴτε ὡς κατοίκους, εἴτε ὡς δημοσίους λειτουργοὺς, καὶ προσέλαβον ἐπίχρισμά τι ἑλληνικῆς παιδεύσεως· ἀλλ' ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν πρέπει νὰ συγχέεται πρὸς τὸν ἀρχαῖον, πρὸς τὸν γνήσιον Ἑλληνισμόν.

Ἡ δοξασία αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει ἢ ὅτι ὁ περιφανὴς ἱστορικὸς τοσοῦτον ἐδελεάσθη ὑπὸ τῶν χαρίτω τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ, ἰδίως δὲ ὑπὸ τοῦ φιλτάτου αὐτῷ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ὥστε πᾶσαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκείνου τοπολογίαν ὑπελάμβανεν ὡς ἀποξένωσιν αὐτοῦ. Περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων ὅσοι ἀπῆλθον τότε, ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, εἰς ἣν Ἀνατολήν, δὲν ἔχομεν βεβαίως εἰδήσεις ἀσφαλεῖς· ἀλλ' ὑπάρχουσι γεγονότα ἀναπληροῦντα μέχρι τινὸς τὴν ἑλλειψιν τῶν ἀπογραφικῶν πινάκων. Οἱ μεταναστεύσαντες ἔκτισαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατοντάδας πόλεων, ἐξ ὧν πολλαὶ ἦσαν ἀσυγκρίτως μεγάλῃται τῶν Ἀθηνῶν τοῦ Περικλέους· πλεῖστοι ἐκτῆσαντο ἐπὶ παιδείᾳ καὶ τέχνῃ καὶ βιομηχανίᾳ ἱστορικὸν ἀξίωμα μεῖζον πολλῶν πόλεων τῆς ἐνταῦθα Ελλάδος ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, πᾶσαι δὲ ὠργανώθησαν κατὰ τὸν τρόπον τὸν ἑλληνικόν.

Οὐδεὶς ἀγνοεῖ βεβαίως τὴν μεγάλην Ἀλεξάνδρῃ τῆς Αἰγύπτου, ἣς οἱ κάτοικοι συνεποσοῦντο εἰς 800,000 ψυχῶν· ἐξ ὧν 300,000 ἦσαν Ἕλληνες· ἡ τὴν Ἀντιόχειαν τὴν ἐπὶ Δάμῃ ἣς πρῶτοι

κάτοικοι ἐγένοντο Ἀθηναῖοι, Μακεδόνες, Κρητες, Κύπριοι, βρα-
 δύτερον δὲ καὶ Αἰτωλοὶ καὶ Εὐβοεῖς καὶ πάλιν Κρητες. Περί
 ταύτης λέγει ὁ Στράβων, ὅτι οὐ πολὺ λείπεται καὶ δυνάμει καὶ
 μεγέθει τῆς τε ἐν Αἰγύπτῳ Ἀλεξανδρείας κοὶ τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρει
 Σελευκείας ἥτις ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς ἠρίθμει 600,000 κα-
 τοίκων. Ἀλλὰ πολὺ διδακτικώτερα, ὡς πρὸς τε τὸ πλῆθος τῶν
 μεταναστευσάντων εἰς τὴν Ἀνατολὴν Ἑλλήνων καὶ ὡς πρὸς τὸ
 ἀστικὸν πνεῦμα ὅπερ οὗτοι μεθ' ἑαυτῶν συναπήγαγον, εἶναι τὰ
 δευτερεύοντα καὶ τριτεύοντα νέα αὐτῶν κτίσματα κατὰ τὰς χώ-
 ρας ἐκεῖνας. Ὡς ἐπὶ παραδείγματος δὲ ἀναφέρομεν τινὰ ἐκ τῶν
 κτισμάτων τούτων.

Ἡ ἐν τῇ Κιλικίᾳ Ταρὸς ἦτο πόλις ἀρχαιοτάτη μὲν ἀλλὰ ἤκι-
 στα ἑλληνικὴ πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ Στράβων, ὁ ἀκμάσας
 μετὰ δύο ἑκατονταετηρίδας, ἐκθειάζει τὴν αὐτόθι γενομένην σπου-
 δὴν πρὸς τε τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἄλλην ἐγκύκλιον πᾶσαν παι-
 δευσιν, βεβαιῶν ὅτι οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὑπερέβαλον κατὰ τοῦτο καὶ
 Ἀθήνας καὶ Ἀλεξάνδειαν. Ἀναφέρει δὲ ἄνδρας ἐπιφανεῖς ἐν
 αὐτῇ γεννηθέντας, τοὺς στωϊκοὺς Ἀντίπατρον καὶ Ἀρχέδημον καὶ
 Νέστορα καὶ δύο Ἀθηνοδῶρους, ἀκαδημαϊκὸν δὲ τὸν σύγχρονον
 αὐτῷ νεώτερον Νέστω, ὅστις καθηγητὴς γενόμενος Μαρκέλλου,
 τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Κίσαρος, προέστη τῆς πόλεως διαδεξάμενος
 τὸν Ἀθηνοδωρον. Μνημονεύει δὲ καὶ ἄλλων φιλοσόφων αὐτῆς, τοῦ
 Πλουτιάδου, τοῦ Διγένοους· ἔτι δὲ καὶ ποιητοῦ τραγωδίας ἀρί-
 στου, τοῦ Διονυσίου. Ὑπῆρχον ἄρά γε πολλαὶ ἐν Ἑλλάδι πόλεις,
 οὐχὶ κατὰ τὴν ἐπελοῦσαν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην παρακ-
 μὴν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς εὐτυχεστέρους προηγουμένους χρόνους, αἱ
 δυνάμεναι λόγῳ ἑλληνικῆς παιδείας νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὴν Ταρ-
 σὸν ταύτην, περὶ ἧς ἐπιφέρει ὁ γεωγράφος ὅτι ἡ Ῥώμη μάλιστα δύ-
 νатаι διδάσκειν πλῆθος τῶν ἐξ αὐτῆς φιλολόγων, διότι μεστὴ
 ἦν Ταρσέων καὶ Ἀλεξανδρέων; Μηδεὶς δὲ εἶπη ὅτι πρόκειται
 περὶ σχολαστικῶν καὶ γραμματικῶν, ἀναμνησκόμενος ὅτι ἐν
 Ταρσῷ ἐγεννήθη αἱ ἐπαιδεύθη τὸ πρῶτον ὁ Παῦλος ἐκεῖνος ὅστις
 ἀπέβη ὁ εὐγλωττίας, καὶ περὶ τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν ἐμπε-
 ρότατος τῶν ἀπτόλων.

Ἡ δὲ Λαοδία ἢ ἐν Φρυγίᾳ, μικρὰ πρότερον οὔσα, ἠυξήθη
 προϊόντος τοῦ ῥόνου ἰδίως διὰ τινων πολιτῶν οἵτινες εὐτυχῆ-

σαντες μεγάλην ἐποίησαν αὐτήν. Ἐκεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις βλέπομεν τὸν πρόδρομον τῶν ἐπὶ πλούτῳ καὶ φιλογενείᾳ διαλαμψάντων ἐν τοῖς νεωτέροις τοῦ Ἑλληνισμοῦ χρόνοις ἀνδρῶν, τὸν Ἰέρωνα, ὅστις, ἀφοῦ ζῶν ἐκόσμησε τὴν πόλιν διὰ πολλῶν ἀναθημάτων, κατέλιπεν εἰς αὐτὴν ἀποθανὼν κληρονομίαν δύο χιλιάδων ταλάντων ἥτοι 12,000,000 ἀρχαίων δραχμῶν, ὧν ἡ σχετικὴ ἀξία ἤθελε συμποσοῦται σήμερον εἰς 50,000,000 περίπου. Ἡ δὲ ἐν Καρίᾳ Στρατονίκεια ἐκοσμήθη μὲν κατασκευαῖς πολυτελέσιν ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἀνέδειξε δὲ τὸν ῥήτορα Μένιππον ὃν μάλιστα ἐπαινεῖ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ῥητόρων ὁ Κικέρων, συγκρίνων πρὸς τὸν Ξενοκλῆν καὶ τοὺς μετ' ἐκείνον ἀκμάσαντας. Ὡσαύτως τὰ ἐν Καρίᾳ Μύλασα, κώμη ὑπάρξασα ἄλλοτε, ἵτο ἐπὶ τοῦ γεωγράφου κεκοσμημένη παγκάλως διὰ στοῶν καὶ ναῶν. Ἀξιολόγους δ' ἔσχεν ἄνδρος καθ' ἡμᾶς, ἐπιφέρει ὁ Στράβων, ῥήτριάς τε ἅμα καὶ δημαγωγούς τῆς πόλεως, τὸν Εὐθύδημον καὶ τὸν Ὑδρέαν. Καὶ ὁ μὲν Εὐθύδημος παραλαβὼν ἐκ προγόνων περιουσίαν καὶ δόξαν μεγάλην καὶ προσθείς εἰς ταῦτα τὴν δεινότητα, οὐκ ἐν τῇ πατρίδι μόνον μέγας ἦν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ τῆς πρώτης ἰειοῦτο τιμῆς. Ὁ δὲ Ὑδρέας ἐκ μικρῶν καὶ ταπεινῶν ὀρμώμενος παιδεύθη ὅμως προσηκόντως καὶ, εἰς τὰ πολιτικά τῆς πατρίδος ἀναμιχθεὶς, ταχεῖαν ἔλαβε τὴν αὐξοίαν καὶ ἐθαυμάσθη ἔτι μὲν ἐπ' Εὐθυδήμου ζῶντος, ἀλλὰ τελευτήσαντος μάλιστα, κύριος γενόμενος τῆς πόλεως. Αὐτὸς ὁ Ὑδρέας εἶναι ὅστις δημηγορῶν ἐπὶ τῆς τελετῆς τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ εἶπε τὸ λόγιον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καὶ ἡ νετέρα Ἑλλὰς ἠδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ ἴσως περὶ τινῶν ἐκ τῶν ποικικῶν αὐτῆς ἀνδρῶν. «Εὐθύδημε, ἀνέκραξε, κακὸν εἶ τῆς πόλεως ἀναγκαῖον, οὔτε γὰρ μετὰ σοῦ δυνάμεθα ζῆν, οὔτε ἄνευ σοῦ.»

Ἐκ Λαμψάκου κατήγοντο ὅτε συγγραφεὺς Χρῶν καὶ ὁ ῥήτωρ Ἀναξιμένης· ἐκ ταύτης δὲ τῆς πόλεως ἀπήγαγε ὁ Ἀγρίππας τὸν πεπτωκότα λέοντα, Λυσίππου ἔργον. Εἰς Σκῆν τῆς Τρωάδος ἐγεννήθη ἐν τῇ 8' π. Χ. ἑκατονταετηρίδι ὁ Δημήτριος ἐκεῖνος ὅστις ἔγραψε τὸν Τρωϊκὸν διάκοσμον τὸν πολλάκις ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευθέντα, καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπῆρχεν πῖ μακρὸν χρόνον ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκη ἣν ὁ μὲν ἔγας φιλόσοφος παρέδωκε τῷ Θεοφράστῳ, ὁ δὲ Θεόφροστος τῷ Σκηψίῳ Νηλεῖ. Αὐτοῦ δὲ τοῦ Στράβωνος ἡ καταγωγὴ διδάσκει ἥτις πῶς οἱ ἰθα-

γενεῖς τῆς Ἀνατολῆς δι' ἐπιγαμιῶν πρὸς τοὺς ἐπιδημήσαντας Ἕλληνας μετεμορφοῦντο εἰς ἄνδρας πρὸς οὓς οἱ ἐπιφανέστατοι τῆς ἀρχαιοτέρας Ἑλλάδος δὲν ἤθελον διστάσει νὰ προτείνωσι τὴν δεξιὰν ὡς γνησιωτάτους αὐτῶν ἀδελφούς. Ὁ Στράβων ἐγεννήθη ἐν Ἀμασειᾷ τοῦ Πόντου· καὶ ἄγνωστον μὲν τίς ἦτο ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ μήτηρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἦτο θυγάτηρ μὲν τοῦ Ἑλλήνος Λαγέτα, σύζυγος δὲ ἐγχωρίου ἀνδρὸς, τοῦ ὁποίου τὸν ἀδελφὸν μόνον Μοαφέρνην ἀναφέρει ὁ Στράβων· ὥστε τοῦ καλλίστου τῶν ἀρχαίων γεωγράφων ὁ μὲν ἐκ μητρὸς προπαππος ἦτο Ἕλλην, ὁ δὲ πάππος ὁμολογουμένως ἰθαγενής ἦ, καθὼς ἔλεγον τότε, βάρβαρος.

Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς ἐτέρας ἀποδείξεις τοῦ πλήθους τῶν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ τρεῖς ἑκατοντάετηρίδας ἀποδημησάντων Ἑλλήνων. Εἰς τὰς μοναρχίας τὰς ὀρυθείσας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ στρατὸς συνέκετο ποῦ μὲν καθ' ὁλοκληρίαν, ποῦ δὲ κατὰ τὸ ἥμιου τούλάχιστον ἐξ Ἑλλήνων, ἡ δὲ κυβέρνησις, ἡ διοίκησις καὶ τὰ δικαστήρια ἐλευθέρουν διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὰ κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνας εἶναι ὑποθέτομεν γνωστὰ τοῖς πᾶσιν, ἀφοῦ καὶ ἐν τῇ Ἱερογραφῇ ἀκούομεν τοὺς Μακκαδαίους θρηνοῦντας διότι ἡ βασιλεία τῶν Ἑλλήνων εὐθέως πρὸς τὸν ἑλληνισμόν μετέπησε τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἦν ἀκμή τις τοῦ ἑλληνισμοῦ παρ' αὐτοῖς. Ἄλλ' ἵνα ῥίψωμεν ἐκ τῆς παρούσης εἰσαγωγικῆς σκοπιᾶς ἐν μόνον βλέμμα εἰς τὰ κράτη τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ οἱ ἡγεμόνες ἦσαν ἰθαγενεῖς, μήπως ὅλοι οἱ στρατηγοὶ τοῦ Μιθράτου ΣΤ' δὲν ἦσαν Ἕλληνες, Ἀρχέλαος, Μητροφάνης, Δορύλαος, Δρομιχαίτης; μήπως τῶν ἀπογόνων τοῦ Ζιποίτου τῆς Βιθυνίης τοσοῦτον δὲν ἐλησμονήθη ἡ βάρβαρος καταγωγή, ὥστε ἐλέγοντο ὄντες «ἐκ τοῦ γένους τῶν Μακεδόνων;» ἢ μήπως ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, ὁμιλῶν περὶ τοῦ Ἀριαράθου Ε' τῆς Καππαδοκίας δὲν βεβαίωσεν ὅτι «ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησι πάλαι ἀγνοουμένη αὐτῇ ὥρα, τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμειωτήριον ὑπῆρχεν;» Οἱ δημοργήσαντες λοιπὸν πάντα ταῦτα τὰ θαυμάσια δὲν ἦσαν «ικανοῖνες τὸν ἀριθμὸν ἄποικοι,» ἀλλὰ τοσοῦτοι ὥστε, διὰ τοῦ ἰδίου φυσικοῦ πολλαπλασιασμοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς πρὸς ἑαυτοὺς ἀφομοίωσιν τῶν ἰθαγενῶν, κατέστησαν ὅλως ἑλληνικὰς ἐπὶ χίλια μὲν περίπε ἔτη τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἐπὶ χίλια δὲ καὶ τετρακόσια ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν.

Ὁ πολιτικός, ὁ ἐθνικός, ὁ πνευματικός βίος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν μετεφυτεύθη τῶντι ἀπαράλλακτος εἰς τὴν Ἀνατολήν· ἀλλὰ τοῦτο πρὸ πάντων διότι, ἵνα μεταφυτευθῇ καθ' ὅλα ὅμοιος, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἀμετάβλητος. Μὴ λησμονήσωμεν δὲ ὅτι εἶχεν ἤδη ὑποστῇ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι δεινὰς ἀλλοιώσεις. Τὰ πολιτεύματα τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν εἶχον καταντήσει σκιαὶ τῶν πόλει προτύπων. Ὁ περὶ τῶν ἐν Δελφοῖ· ἀναθημάτων καὶ ἀποταμιευμάτων ἀνίερος πόλεμος ἀπεκάλυψε τὴν φοβερὰν πρὸς τὸ θρήσκευμα καὶ τὴν δημοσίαν πίστιν τῆς πατρίδος ἀσέβειαν τοῦ ἔθνους. Τῆς δὲ περὶ τὴν ποίησιν, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην μεγαλοφυΐας, ἥτις περιήγαγε διὰ φωτὸς ἀνεσπύρου τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα, δὲν ἀνεφαίνοντο ἤδη εἰμὴ διαλείπουσαι τινεὶ ἀναλάμψεις· Ἀλλὰ καὶ οὖος καὶ ἀνελλιπὴς ἐὰν ταρέμενεν ἔτι ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμός, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ τροποποιηθῇ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀφοῦ καὶ ἐν ταῖς προτέραις ἀποικίαις εἶδομεν αὐτὸν ἀλλοτριωθέντα οὐκ ὀλίγον τῆς μητροπόλεως. Τὸ δὲ στάδιον τῶν νέων ἀγώνων παρεῖχε πολὺ μείζονας ἀφορμὰς ἀλλοιώσεων. Τὸ ζήτημα λοιπὸν δὲν εἶναι ἂν ἡλλοιώθῃ ἢ δὲν ἡλλοιωθῇ ὁ Ἑλληνισμός ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλ' ἐὰν ἐν τῇ ἀπαραιτήτῳ ταύτῃ μεταπλάσῃ διέσωσε τὸ κυριώτατον τῆς πρώτης διαπλάσεως ἐλατήριον, τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ πνεῦμα.

Ὁ Στράβων ἀναφέρει γεγονός τι τὸ ὅποιο χαρακτηρίζει ἀκριβῶς τὸν πρῶτον Ἑλληνισμόν. Ὁ ὑδραυλικὸς ἱράτης ὁ Χαλκιδεὺς, ἐπιχειρήσας ἐκ διαταγῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ν' ποιεῇ τὴν Κωπαῖδα, εἶχεν ἤδη προαγάγει ἱκανῶς τὸ ἔργον ὅτε αἰφνης ἠναγκάσθη νὰ τὸ διακόψῃ, στασιασάντων τῶν Βοιωτῶν, ἐστὶ διότι οἱ Θηβαῖοι ἐφοβήθησαν μήπως ἐξ αὐτοῦ ὠφεληθῶσιν οἱ Ὀρχομένιοι, οἱ ἀρχαῖοι αὐτῶν ἀντίζηλοι. Ἴδου λοιπὸν χώρα Ἑλληνικὴ ἐκ τῶν πρωτίστων, ἥτις διατρυῶσα ἀκραίφνῃ τὸν ἀρχιότερον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, δὲν ἐπέθετο ὅμως ὅχι νὰ ἐκτελέσῃ, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ σπουδαῖον ἐκεῖνο ἔργον τῆς κοινῆς ὠφελείας. Πρόδηλον ὅτι, ἐὰν τοιούτων ἐμποροῦναι προαιρέσεων ἀπῆρχετο ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῆς Ἀνατολῆς, τὸ ἐπιχειρημα ἦτο ἀδύνατον νὰ τελεσφορήσῃ. Αἱ χῶραι ἐν αἷς ἐκλήθη ἤδη νὰ πρωταγωνιστήσῃ ὁ Ἑλληνισμός, εὐρύτατοιοῦσαι καὶ ὀλίγον γνωσταί, συνεχόμεναι δὲ μετ' ἄλλων ἔτι εὐρυτέρως καὶ ἀγνωστοτέ-

ρων, ἵνα γνωσθῶσιν ἀκριβῶς καὶ συνδεθῶσι πρὸς ἀλλήλας καὶ χρησιμοποιοθῶσι, δὲν εἶχον χρεῖαν ῥητόρων καὶ καλλιτεχνῶν, ἀλλὰ ἀνδρῶν περὶ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς πρακτικὰς τέχνας ἐντριβῶν· καὶ τῶντι τότε ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνέδειξεν ἀμέσως γεωγράφους, γεωμέτρους, μηχανικοὺς, ἀστρονόμους, ὧν ἡ μνήμη ἄχρι τοῦδε τιμᾶται καὶ γεραίρεται, τοὺς Στράβωνας, τοὺς Εὐκλείδους, τοὺς Ἡρώνας, τοὺς Ἰπάρχους. Τότε συνετελέσθησαν ἔργα κοινωφελῆ κολοσσιαῖα. Οἱ Λαγίδαι κατεσκεύασαν τὰς ὁδοὺς αἰτίνες, φέρουσαι ἐκ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νείλου, συνέδεσαν τὸ ἐμπόριον τῆς νοτίου Ἰνδικῆς, τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας μετὰ τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Εὐξείνου. Οἱ Σελευκίδαι πάλιν ἐβουλευθήσαν νὰ συνάψωσι διὰ διώρυγος τὴν Κασπίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου καὶ ἐπέτρεψαν τὸ ἔργον εἰς τὸν Λαρισσαῖον Πολύκλειτον· ἐν γένει δὲ ἐβάτίωσαν τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδὸν ἣτις ἔφερεν ἐκ τῆς βορείου Ἰνδικῆς πρὸς τὸν Εὐξείνου. Ἐὰν ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς δὲν ξιώθη ν' ἀνεγείρῃ δεύτερον Παρθενῶνα, κατεσκεύασεν ὅμως ἐπὶ ῥάχου ἀποτόμου τῆς νήσου Φάρου τὸν πολυῶροφον ἐκεῖνον ἐκ λίθου λευκοῦ πύργον, ὅστις, θαυμασθεὶς διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλος, ἀπηθανάτισε τὸ ὄνομα τοῦ Κνιδίου Σωστράτου Δεξιφάνου καὶ διέσωσεν ἐπὶ αἰῶνας μυριάδας πλωζωμένων. Ἐὰν ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς δὲν ηὐτύχησε νὰ ἀναδείξῃ δεύτερον Πλάτωνα, ἀνέδειξεν ὅμως τὸν πρόδρομον τοῦ Γαλιλαίου Ἀρίσταρχον. Τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα ἐτροπολογήθη λοιπὸν, ἀλλὰ δὲν ἐμαράνθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τὰ πολιτεύματα ὑπῆρξαν αὐτόθι μοναρχικὰ καὶ ὄχι δημοκρατικά· ἡ μεταβολὴ ὅμως τῶν πολιτευμάτων δὲν συνεπάγετο τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἐθνικῆς ιδιότητος. Οἱ σήμερον δημοκρατομενοὶ Γάλλοι δὲν ἀρνοῦνται τοὺς μοναρχηθέντας αὐτῶν προγόνους. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ παρατείνωμεν τὴν συζήτησιν ταύτην, ἣτις, νομένη κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Γρότε, δύναται νὰ φέρῃ εἰς μέσον ὃ ζήτημα, τί ἄρα εἶναι ὁ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνισμὸς, ὁ ἔχων ἕτερον τοῦ ἀρχαίου πολιτεύμα, ἕτερον θρησκευμα καὶ ὅλως διάφορον κοινωνικὴν κατάστασιν. Ἡ ἀλήθεια, ἡ μόνη ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἄρχατον Ἑλληνικὸν ἔθνος, περιαχθὲν ὑπὸ τῶν περιστάσεων εἰς τὴν ἐξεγείρη ἐκ τοῦ προτέρου αὐτῶν ληθαργου τὴν δυτικὴν Ἀσίαν καὶ τὴν ἑῴαν Ἀφρικὴν καὶ νὰ ἐμφυσησῇ εἰς αὐτὰς νέαν ζωὴν, παρεσκεύασεν αὐτόθι, ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ πνευμα-

τικῇ αὐτοῦ δυνάμει, κατάστασιν πραγμάτων, ἣτις ἔμελλε νὰ ἐπιδράσῃ οὐδὲν ἦττον τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ, εἰ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, εἰς τὴν τύχην τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐνῷ δὲ ἐπὶ τρεῖς ἤδη περίπου ἑκατονταετηρίδας ἐξετέλει τὴν μεγάλην ταύτην ἱστορικὴν ἐντολήν, παρέστησαν ἐνώπιόν του κατὰ τὴν πρώτην πρὸ Χριστοῦ καὶ τὴν πρώτην μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, συγχρόνως σχεδὸν, δύο ἀνταγωνισταί· ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ Σωτῆρος. Ἄλλ' ὁ ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς εἶχε ῥίψει τοσοῦτον βαθείας ῥίζις εἰς τὰς χώρας ἐκείνας ὥστε ἀμφότεροι ἠναγκάσθησαν νὰ συμβῶσθῶσι πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐκ τοῦ συμβιβασμοῦ τούτου προέκυψεν ἡ δευτέρα αὐτοῦ ἱστορικὴ μετάπλασις.

Ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία κατέλυσε μὲν τὰ πολιτικὰ ἰδρύματα ἐν οἷς ἐσκήνωσεν ὁ Ἑλληνισμὸς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ὑπῆρξεν ὑπουργὸς αὐτοῦ, ἔστιν ὅτε καὶ πελάτης μᾶλλον ἢ προστάτης. Ὁ Πομπήϊος δὲν ἠδυνήθη νὰ δαμάσῃ τὸν Ἰουδαϊσμὸν εἰμὴ συνεχίζων τὸ ἔργον τῶν Ἀντιόχων, ὃ ἔστιν ἐξακολουθῶν νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν Παλαιοτίνην. Ὁ δὲ ἀνθύπατος Γαβίνιος ἐδέχθη οὐ μόνον τὰ συνηρήσει, ἀλλὰ καὶ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἰσχὺν τῶν κατὰ τὴν Συρίαν ἐλληνίδων πόλεων. Ἄλλο ἔτι μᾶλλον χαρακτηριστικόν. Ὅτε ὁ δευτέρως βασιλεὺς τοῦ ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀνανεωθέντος περσικοῦ κράτους καὶ θρησκευματος, ὁ Σαπῶρ, αἰχμαλωτεύσας τὸν κατααὐτοῦ στρατεύσαντα αὐτοκράτορα Οὐαλεριανὸν, ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ἡ πόλις αὕτη ἀντέστη οὐχὶ δι' φρουρᾶς ῥωμαϊκῆς, ἀλλὰ διὰ τῶν ἰδίων πολιτῶν καὶ ἰδίου στρατηγοῦ, τοῦ Δημοσθένους· καὶ ἐξεπορθήθη μὲν ἐπὶ τέλους, ἀλλὰ τότε αὐτοὶ οἱ ῥωμαῖκοὶ λεγεῶνες ἐπέστησαν ἕτερον ἔλληνα στρατηγόν, τὸν Κάλλιστον, ὅστις ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν πολεμίων καὶ πολὺν ἐπενεγκὼν αὐτοῖς φόνον καὶ τὸ πλεῖστον ἀναλαβὼν τῆς λείας, ἠγγικασεν τὸν Σαπῶρ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἐὰν κατίσχυε τότε τὸ περσικὸν κράτος καὶ θρήσκευμα, ἡ τύχη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦθελ' ἀποβῆ σφόδρα ἀμφίβολος. Ἐσώθη δὲ ὁ Χριστιανισμὸς ἐν τῇ τῇ ἑκατονταετηρίδι οὐχὶ ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀλλ' ὑπὸ τῆς καρτερίας καὶ τῆς δεξιότητος τοῦ ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ δὲν ἔπαυε παράγων καὶ ἄλλους πολλοὺς ἀνδρανομαστοὺς γενο-

μένους ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἄνδρας τοὺς ὁποίους καὶ αὐτὸς ὁ γεννήτωρ αὐτοῦ ἤθελεν ἀναγνωρίσει ὡς ἴδια γνήσια τέκνα. Τοιοῦτοι ἀνεδείχθησαν πρὸ πάντων ὁ Σαμοσατεὺς Λουκιανὸς, ὃν οἱ νεώτεροι δικαίως ἐπωνόμασαν Βολταῖρον τῆς ἀρχαιότητος· ὁ ἐν Συρίᾳ ὡσαύτως γεννηθεὶς Λογγῖνος, ὅστις ὑπουργὸς διατελέσας τῆς πολυθρυλήτου Ζηνοβίας, ἐπίστρωσε διὰ τοῦ σωματικοῦ αὐτοῦ θανάτου ὅτι δὲν εἶχε γράψει περὶ Ὑψους λόγου χάριν ῥητορικοῦ γυμνάσματος· ὁ ἐξ Ἱερὰπόλεως τῆς Φρυγίας Ἐπίκτητος, ὅστις ὑπηγόρευεν εἰς τὸν Ἀρριανὸν τὰς πασιγνώστους *Διατριβάς*, εἶχε δὲ διατελέσει νέος ὢν δοῦλος Ῥωμαίου δεσπότη, πρὸς ὃν, τερπόμενον νὰ στραγγαλίζῃ τὸν πόδα του, ἔλεγεν ἀπαράχως «θέλεις τὸν θραύσει,» καὶ θραυσθέντα ἐπὶ τέλους τοῦ ποδὸς, ἠρκέσθη νὰ προσθέσῃ «σὲ τὸ εἶχα εἰπεῖ·» ὁ Προυσαεὺς Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὅστις μετεχειρίσθη τὴν ῥητορικήν αὐτοῦ δεινότητα εἰς οἰκοδομὴν τῶν ψυχῶν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου φρονήματος.

Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς τὰ σχέσεις τοῦ ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ἐν Παλαιστίνῃ ἐπιείλαντα Χριστιανισμόν. Ἡ Ῥώμη, ἡ δεσπόσασα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, οὐδέποτε ἐμάντευσε τὸν κόσμον ὅστις ἐμελλε νὰ τὸν διαδεχῇ· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ὅτε ὁ μελλόνυμφος αὐτοῦ Λόγος τοῦ Σαῦρος διετέλει ἔτι ἐν σπαργάνοις, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῇ τετάρτῃ ἐκατοσταετηρίδι ὅτε ὁ θρίαμβος τοῦ Εὐαγγελίου ἤρχισε νὰ γίνεται καταφανὴς καὶ ὅτε ἐντούτοις ἡ βασιλίς τῶν πόλεων, γλιχομένη ἐκ τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας, ἠνάγκασε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον νὰ καθαιρέσῃ αὐτὴν τοῦ ἀξιώματος καὶ νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσάν τοῦ κράτους ἐν τῇ ἐστίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ Ἑλὸς ἀπεναντίας ἥτις συνεδύασε πάντοτε τὸν θεωρητικὸν μετὰ τὴν πολιτικὴν βίον καὶ ποτὲ δὲν ἔπαυσε φιλοσοφῶσα μετὰ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ παμφόρου αὐτῆς θερμοκηπίου, προησθάνθη ἀνέκαθεν κυφορούμενον τὸν νέον κόσμον· καὶ ὅτε ἐπεχείρησε τὴν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν τῇ Ἀνατολῇ ἀναμόρφωσιν, ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ προσδοκίᾳ τῇ ὑπὸ τῶν αὐτῶν προαχθέντων φιλοσοφικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτῆς δογμάτων· ὥστε μικρὸν ἀφοῦ ἐλάλησεν ὁ κήρυξ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀνατολικὸς Ἑλληνισμὸς ἐνόησεν ὅτι ἡ διδασκαλία αὕτη εἶναι ἡ ρωρισμένη νὰ ἐπαγάγῃ τὴν ἐπικειμένην παγκόσμιον μεταβολὴν καὶ προέτεινεν αὐτῇ ἀδιοτάκτως τὴν δεξιάν. Ὁ

συνδυασμός οὗτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπῆρξεν ἐπίσης ἀπαραίτητος ὅσον ἄλλοτε ὁ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας συνδυασμός. Ὁ Χριστιανισμός ἐπηγγέλλετο τὰ εὐγενέστατα τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινωνικῶν δογμάτων ὅσα μέχρι τῆς σήμερον ἦλθον νὰ ἐκπολιτίσωσι καὶ νὰ παραμυθήσωσι τὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος· ὁ δὲ Ἑλληνισμός· εἶχε τὴν γλῶσσαν δι' ἧς καὶ μόνῃς τὰ δόγματα ταῦτα ἠδύναντο νὰ διαδοθῶσιν εἰς ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν, εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ λόγου ἣτις μόνῃ ἠδύνато ν' ἀρπάζῃ τὰς ψυχὰς καὶ νὰ πείσῃ τὰ πνεύματα, εἶχε τοὺς ἀστικούς θεσμοὺς, δι' ὧν καὶ μόνων ἡ διδασκαλία ἐκείνῃ ἠδύνато νὰ ὀργανωθῇ ὡς θρήσκευμα θετικόν. Ἄνευ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ Χριστιανισμός ἤθελεν ἀσφυκτῆσαι ἐν τῇ πνιγρᾷ τῆς Ἰουδαίας ἀτμοσφαίρᾳ· ἄνευ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἤθελεν ἐπιπλεύσει ἐν τῷ κατακλυσμῷ ἐν ᾧ κατεποντώθη ἅπας ὁ λοιπὸς τῆς ἀρχαιότητος κόσμος.

Ἀλλὰ δὲν συνηρθρώθησαν τοσοῦτον ἐναρμονίως εἰμὴ διότι ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν οἰκειότατοι πρὸς ἀλλήλους. «Οὐκ ἀλλότριά εἰσι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἔλεγεν ἡ τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι ὁ Ἰουστίνος ὁ μάρτυς, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ πάντῃ ὁμοία, ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων στωϊκῶν τε καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων· ἕκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θεοῦ λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν, καλῶς ἐφθέγγετο. Ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἰρηται, ἡμῶν τῶν χριστιανῶν ἐστίν.» Καὶ ὡσεὶ ἐρχόμενος εἰς ἐπικουρίαν τοῦ χριστιανοῦ τούτου, ὁ σύγχρονος αὐτοῦ Ἐπικτήτος ἐποίει τὸν πρὸς τὸν Θεὸν ἐκεῖνον Ὑμνον, ὅστις εἶναι ἄξιός τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ μᾶλλον ἢ ἐθνικοῦ φιλοσόφου. «Μέγας ὁ Θεὸς ὅτι ἡμῖν παρέσχεν ὄργανα τοιαῦτα, δι' ὧν τὴν γῆν ἐργαζόμεθα. Μέγας ὁ Θεὸς ὅτι χεῖρας δέδωκεν, ὅτι κτάσοιν, ὅτι αὔξασθαι λεληθότως. Ταῦτα ἐφ' ἑκάστου ὑμνεῖν· ἔδε καὶ τὸν μέγιστον καὶ θειότατον ὕμνον ἐφύμνεῖν. Τί οὖν; ἐπειδὴ πολλοὶ ἀποτετύφλωσθε, οὐκ ἔδει τινὰ εἶναι τὸν ταύτην ἐκπληρῶντα τὴν χώραν, καὶ ὑπὲρ πάντων ἄδοντα τὸν ὕμνον τὸν εἰς τὸν Θεόν; Τί γὰρ ἄλλο δύναμαι γέρων χωλός, εἰμὴ ὑμνεῖν τὸν Θεόν; Εἰ γοῦν ἀηδὼν ἤμην, ἐποίουν ἂν τὰ τῆς ἀηδόνος· εἰ κύκνος, τὰ τῷ κύκνου. Νῦν δὲ λογικός εἰμι, ὑμνεῖν με δεῖ τὸν Θεόν. Τοῦτό μοι τὸ ἔργον ἐστὶ, ποιῶ αὐτό, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὴν τάξιν ταύτην, ἐ' ὅσον ἂν δίδω-

ται· καὶ ὑμᾶς ἐπὶ τὴν ὁδὸν ταύτην παρακαλῶ.» Παρήγγελλεν ὁ Σωτὴρ· «ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς.» Καὶ ἀντεφώνει εἰς ταῦτα ὁ Ἐπίκτητος ἐπιβάλλων τὸ καθήκον τοῦτο ἂν ὅχι εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, τοῦλάχιστον εἰς τὸν φιλόσοφον, ᾧ ἐπέτασσε «καὶ δαιρόμενον φιλεῖν αὐτοὺς τοὺς δαίροντας, ὡς πατέρα πάντων, ὡς ἀδελφόν.»

Ἡ συναυλία αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ αἰῶνας. Ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἔλεγεν· «Ἦν μὲν οὖν πρὸ τῆς Κυρίου παρουσίας ἐκ δικαιοσύνης Ἑλλήσιν ἀναγκαῖα φιλοσοφία, νυνὶ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεῖα τις οὖσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρπουμένοις. Φιλοσοφίαν δὲ οὐ τὴν στωϊκὴν λέγω, οἷδ' ἂν τὴν πλατωνικὴν καὶ τὴν ἐπικουρείου καὶ ἀριστοτελικὴν, ἀλλ' ὅσα εἴρηται παρ' ἑκάστη τῶν αἱρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα, τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν φιλοσοφίαν φημί.» Οὐδεὶς ὅμως παρέστησε τὴν ἀνάγκην ἣν εἶχεν Ἥριστιανισμὸς τῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀντιλήψεως ὀλοσχερέστερον καὶ εὐγλωττότερον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου· τὴν ἀνάγκην οὐ μόνον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας, καὶ τῆς ἠθικῆς, καὶ τῆς καλλιτεχνίας, καὶ τῆς ποιήσεως. Ἐν τῇ πρὸς τοὺς νοὺς Παραινέσει, ὁ περιώνυμος τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος Ἱεράρχης, συνοψίσας τὰς ἐπαγγελίας τῆς νέας πίστεως, πηφέρει ὅτι μέχρις οὗ διακυλούμεθα ὑπὸ τῆς ἡλικίας τοῦ νὰ κατηνόησωμεν τοὺς ἱεροὺς αὐτῆς λόγους, ἐν ἐτέροις δέον νὰ γυμνῶμεθα πρὸς τοῦτο, οἱ δ' ἕτεροι οὗτοι λόγοι εἶναι οἱ ποιηταί, οἱ λογοποιοί, οἱ ῥήτορες τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. «Ὡςπερ οὖν οἱ θεοποιοί, παρασκευάσαντες πρότερον θεραπείαις τισίν, ὅτι ποτ' ἂν τὸ δεξιόμενον τὴν βαφὴν, οὕτω τὸ ἄνθος ἐπάγουσιν· τὸν αὐτὸν δὲ καὶ ἡμεῖς τρόπον εἰ μέλλει ἀνέκπλυτος ἡμῖν ἢ τοῦ καλοῦ παραένειν δόξα, τοῖς ἔξω δὲ τούτοις προτελεσθέντες, τῆνικαῦτα τῶν ἱερῶν καὶ ἀπορρήτων ἐπακουσόμεθα παιδευμάτων.» Καὶ μὴ ἀρούμενος εἰς τὴν πρακτικὴν τῆς τοιαύτης προπαρασκευῆς ὡφέλιαν, ὁ γνήσιος οὗτος Ἕλλην συνεπάγεται, εἰ καὶ μετὰ συστολῆς πρὸς τὴν ἀπόδειξιν ὅτι δὲν ἔπαυσεν ὢν χαριέστατος τοῦ καλοῦ ἵτρις. «Καθάπερ, λέγει, φυτοῦ οἰκεία μὲν ἀρετὴ τὸ καρπῷ βρῦεν ὡραίῳ, φέρει δὲ τινα κόσμιον τὰ φύλλα τοῖς κλά-

δοις περισσεύοντα· οὕτω δὴ καὶ ψυχῇ, προηγουμένως μὲν καρπὸς ἢ ἀλήθεια, οὐκ ἄχαρί γε μὴν οὐδὲ τὴν θύραθεν σοφίαν περιβεβλησθαι οἷόν τινα φύλλα σκέπην τε τῷ καρπῷ καὶ ὄψιν οὐκ ἄωρον παρεχόμενα.» Ταύτην δὲ θεὸς τὴν ἀρχὴν ὅτι ἢ τοῦ πρώτου Ἑλληνισμοῦ σοφία εἶναι ἀπαραίτητον προγύμνασμα καὶ καλλωπισμα πάσης χριστιανικῆς ψυχῆς, ὡσεὶ φοβηθεὶς αἴφνης μὴ ὑπερέβῃ τὰ ἐσκαμμένα, ἐπιλέγει ὅτι δὲν πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν ἐξίσου τὸν νοῦν εἰς πάντα τὰ παρὰ τῶν παιητῶν καὶ τῶν ῥητόρων γραφέντα· «Καὶ καθάπερ τῆς ῥοδονιαῆς τοῦ ἄνθους δρεψίμενοι, τὰς ἀκάνθας ἐκκλινόμεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων ὅσον χρήσιμον καρπωσόμεναι, τὸ βλαβερὸν φυλαξώμεθα.» Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, ἐν τῷ ἀκαθέκτῳ αὐτοῦ ἔρωτι πρὸς τὰ ἀριστουρήματα τῆς ἐλληνικῆς διανοίας, βεβαίῳ ὅτι ὅπαντα ἀληθῶς εἰπεῖν εἶναι ἄξια τῆς τῶν Χριστιανῶν μελέτης, βεβαίῳ ὅτι πᾶσα ἡ Ομήρου ποίησις ἀρετῆς ἐστὶν ἔπαινος, συριστῶν αὐτοῖς ὡσαύτως Σόλωνα, Θέογνιν, Πρόδικον, Εὐριπίδην, Πλάτωνα. «Καὶ σχεδὸν ἅπαντες, ἐπιφωνεῖ, ὧν δὴ καὶ λόγος τίς ἐστὶν ἐπὶ σοφίᾳ, ἢ μικρὸν ἢ μετρίον εἰς δύναμιν ἑκαστός ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν, ἀρετῆς ἔπαινον διεξηλθον.» Πρεσβεύει δὲ ὅτι οὐ μόνον οἱ λόγοι τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν πράξεων εἶναι ἄξια μνήμης καὶ μιμήσεως, φέρων εἰς παράδειγμα τὰς ἀρετὰς τοῦ Περικλέους, τοῦ Σωκράτους, τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀρετὰς τὰς ὁποίας εὕρκει πολλάκις συμφῶνους πρὸς τὰ ἱερώτατα τοῦ Εὐαγγελίου παραγγέλματα. Πάλιν ἐν τούτοις συναισθάνεται τὸ καθῆκον νὰ ἐπανεβῇ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν χρησίμων καὶ τῶν βλαβερῶν, ὅτε μὲν ὑποχαλῶν οὕτω, ὅτε δὲ ἐντείνων τοὺς δεσμοὺς δι' ὧν πεπωμένως συνηρμόσθησαν ὁ Χριστιανισμὸς μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἄλλ' ἢ Παραίνεσις αὕτη ἡδύνατο μᾶλλον νὰ ὀνομασθῇ Ἑρμηνεία τῶν τρόπων δι' ὧν ἐν διαστήματι τριῶν ἑκατονταετηρίδων διεπλάσθη ὁ χριστιανικὸς Ἑλληνισμός. Ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι ἢ μετὰ πλάσις εἶχε σχεδὸν συμπληρωθῇ. Ἐτι γραφomένης τῆς Παραίνεσεως, ἀντήχησαν καθ' ἑνὴν τὴν Ἀνατολὴν οἱ λόγοι τῶν Ἱεραρχῶν ἐκείνων οἵτινες συνεκίνουν τὰ πλήθη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Καισαρείας, τῆς Ἀντοχείας, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Πτολεμαίδος, ἀπαρσπλάκτως ὅπως πρόπαλαι οἱ δαιμόνιοι ῥήτορες τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἤγον καὶ ἔφερον τοὺς δῆ-

μούς αὐτῆς. Καὶ ἴσως ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Χρυσόστομος, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους, ἐθριάμβευσαν ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Δημοσθένης· διότι ἐπὶ τέλους ὁ ῥήτωρ τοῦ πολιτικοῦ κόσμου χειραγωγεῖ πάθη καὶ συμφέροντα ἀνθρώπινα, ἐπίγεια, χειραπτὰ, ἐνῷ οἱ ῥήτορες τοῦ ἠθικοῦ καὶ δογματικοῦ κόσμου, ἵνα πείσωσι καὶ παρασύρωσι τοὺς ἀκροατάς, δὲν ἔχουσι νὰ προτείνωσιν αὐτοῖς εἰμὴ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Καὶ ὅμως τοσαύτη ἦτο ἡ ἀφοσίωσις ἣν ἐνέπνεον, ὥστε ὅτε ἀπέθανεν ὁ μέγας Βασίλειος, σύμπας ὁ λαὸς τῆς Καππαδοκίας συνέρρευσε εἰς τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ. Ἑθνικοὶ καὶ Ἰουδαῖοι συνέκλαυσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ τῶν Χριστιανῶν, διότι ἅπαντας εἶχε παραμυθήσει, ἅπαντας εὐεργετήσει. Οὐκ ὀλίγοι ἔθανον ἐκ τοῦ ὠτισμοῦ τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου πλύθους· καὶ οἱ οὕτω θανόντες ἐμακαρίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιζώντων ὡς ἀιωθέντες νὰ συναποδημήσωσι πρὸς Κύριον μετὰ τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς αἱ ὠνομάζοντο θύματα ἐπιτάφια, τοσοῦτον ἦσαν ἔτι ζωηραὶ παρὰ τοῖς νεοφύτοις αὐτοῖς Χριστιανοῖς αἱ ἀναμνήσεις τοῦ ἀρχαίου βίου.

Καθ' ἃ δὲ προεῖπον ἡδὴ, ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἐξεπαίδευσε μόνον τὸν Χριστιανισμὸν ἀλλὰ καὶ ὠργάνωσε καὶ διώκησεν αὐτὸν διὰ τῶν ἀστικῶν θεσμῶν τῶν πολυαρίθμων πόλεων, αἵτινες, δορυφορήσασσι τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς διαδόχους, εἶχον μεταβάλλει τὴν ὄψιν τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκάστη τῶν πόλεων τούτων εἶχεν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, βουλὴν, ἀρχοντας, ἔστιν ὅτε καὶ στρατηγούς. Πολλὰί ἐλέγοντο «ἀελφαὶ ἀλλήλων, ἀδελφοὶ δῆμοι,» οἷον ἡ Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Δάφνῃ ἡ Σελεύκεια ἡ ἐν Πιερίᾳ, ἡ Λαοδίκεια ἡ ἐπὶ θαλάττῃ καὶ ἡ Ἀπαια, ἡ πρῶν Πέλλα· ἄλλαι συνεδέοντο διὰ τοῦ πρακτικωτέρου εἰσοῦ τῆς ὁμοσπονδίας, ὁποτελοῦσαι τὸ Κοινὸν Ἰλιέων, τὸ Κοινὸν Βιθυνίας, τὸ Κοινὸν Ἀσίας. Οὕτω δὲ ἀπαρallάτως ὠργανώθησαν καὶ αἱ κοινότητες τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καθ' ἐκάστην τῶν πόλεων ἐκείνων συνέστη ἰδίᾳ ἐκκλησία, ἡ ἐκκλησία τῶν Χριστιανῶν, ἰδίᾳ βουλὴ, τὸ συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων, ἴδιος ἄρχων, ὁ ἐπίσκοπος· πολλὰὶ δὲ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι συνήρχοντο εἰς ἐπαρχιακὰς Συνόδους, καθ' ὁμοίωσιν τῶν προαναφερθέντων Κοινῶν. Κατ' ἀρχὰς αἱ ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι ἦσαν πολυανθρωπότεραι, πλουσιώτεροι,

ισχυρότεροι καθ' ὅσον ὁμως οἱ μὲν ἐμφύλιοι τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀγῶνες ἐπολλαπλασιάζοντο, θεινὴ δὲ ἐπεκράτησεν ἀναρχία, ἡ ἀμοιβαία ἠθικὴ καὶ ὕλική δύναμις τῶν καθ' ἐκάστην πόλιν παραλλήλων ἐκείνων ἐκκλησιῶν κατ' ὀλίγον μετεβάλλετο. Αἱ μὲν ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι ἐμαραίνοντο, αἱ δὲ χριστιανικαὶ ἐκραταιοῦντο. Ἐνῷ κύκλῳ οἱ νόμοι παρέλυνον, ἐνῷ πολυάριθμοι αὐτοχειροτόνητοι αὐτοκράτορες διεπολέμουν πρὸς ἀλλήλους, ἐνῷ οἱ βάρβαροι ἐδήουν πόλεις καὶ χώρας, ὁ Χριστιανὸς ἤξευρε τίς ἦτο ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ καὶ τίς ὁ νόμος αὐτοῦ. Αὐτὸς μόνος εἶχεν ἡγεμόνας καὶ λειτουργοὺς ἀμετακινήτους, αὐτὸς μόνος συνεδέετο διὰ κοινῶν αἰσθημάτων καὶ θεσμῶν. Τότε προῆλθεν εἰς μέσῃν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐνόησεν ἀμέσως δύο τινά· πρῶτον, ὅτι ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἔπνεε τὰ λοίσθια ὁ δὲ νέος ἦτο ἔτοιμος νὰ τὸν διαδεχθῇ· καὶ δεύτερον ὅτι ὁ νέος οὗτος κόσμος ἤκμαζεν ἤδη ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ὅθεν καταλιπὼν τὴν Ῥώμην, ἵδρυσεν αὐτῷ νέαν βισιλεύουσάν, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου καὶ ἐγκαθίδρυσεν ἐν αὐτῇ τὸν χριστιανικὸν Ἑλληνισμόν καὶ σὺν αὐτῷ τὴν μέλλουσαν τίς ἀνθρωπότητος τύχην ἐπὶ αἰῶνας πολλούς.

Τοιαῦτα ἐμεγαλοῦργησεν ὁ χριστιανικὸς Ἑλληνισμός. Καὶ ὁμως οἱ ἱστορικοὶ οἱ ἀξιῶσαντες νὰ συναρμόσωσι τὴν καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδα μετὰ τῆς ἀρχαίας, ἀπεσιώπησαν τὰ κατ' αὐτὸν ὅπως εἶχον ἀποσιωπήσει τὰ κατὰ τὸν μακεδονικὸν ἑλληνισμόν. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης μέχρι τῆς κτίσεως Κωνσταντινουπόλεως ἐν δισότηματι ἐτῶν ἑπτακοσίων περίπου, περιωρίσθησαν ἰς τὸ νὰ ἐξονυχίζωσι τὰ μικροσκοπικὰ γεγονότα ὅσα συμβαίνοντα ἐντῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι εἰς τοσαύτην περιήγαγον αὐτὴν ἀθλιότητα ὥστ' περὶ μὲν τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, οἱ κάτοικοι αὐτῆς κατήντησαν νὰ ὑπολαμβάνωσιν ὡς εὐτύχημα τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἔχοντες διὰ στόματος, κατὰ Πολύβιον, ἣν παροιμίαν εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα οὐκ ἂν ἐσώθηνεν, περὶ δὲ τὰ ἑσώτῃς τῆς τετάρτης μετὰ Χριστὸν ὁ Συνέσιος, ἐπισκεφθεὶς τὰς Ἀθήνας ἀνέκραξε· «καὶ κακὸς κακῶς ὁ δεῦρό με κομίσας ἀπόλοιτο ναύκληρος· ὡς οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν Ἀθηναῖαι σεμνόν, ἀλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα, καὶ καθάπερ ἱερείου διαπεπραγμένου τὸ δέρμα λίπεται γνῶρισμα τοῦ πάλαι ποτὲ ζῶντος, οὕτως ἐνθένδε φιλοσοφίας ἐδκισμένης, λείπεται περινοστοῦντα θαυμάζειν τὴν Ἀκαδημίαν τε καὶ τὸ Λύκειον,

καί, νή Δία, τήν Ποικίλην Στοάν, νῦν οὐκέτ' οὔσαν ποικίλην· ὁ γάρ Ἀνθύπατος τὰς σανίδας ἀφείλετο, αἷς ἐγκατέθετο τήν τέχνην ὁ ἐκ Θάσου Πολύγνωτος.» Τῇ ἀληθείᾳ, οἱ καλοὶ καγαθοὶ ἐκεῖνοι ἱστορικοὶ ἐνθυμίζουσι τὸν ἐν τῷ ὁμηρικῷ ἄδη Ὠρίωνα, ὅστις ἐθήρευε σκιάς ἀντὶ ἐμβίων ὄντων.

Τὸ κατ' ἐμὲ ἐζήτησα τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε καὶ ὅχι ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπῆρχε. Παρέστην μὲν τεθλιμμένος εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ βίου, ἀλλ' ἀνέκυψα ἀφηγούμενος τὰ μεγάλα ἔργα δ' ὧν ὁ Ἑλληνισμὸς ἐξηκολούθησε μακρὰν τῆς πατρίδος πρωταγωνιστῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 17 Ἀπριλίου 1886.

Κ. Π.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Φίλιππος.

Ἐπὶ Φιλίππου ἡ Μακεδονία ἔλαβεν ἑκτασιν μεγάλην, ἥ δὲ ἀρχαιοτέρα Μακεδονία ἦτο πολὺ μικροτέρα. Ἡ ἀρχαία μικρὰ αὕτη Μακεδονία δὲν ἔφθανεν, ὡς βραδύτερον, μέχρι τοῦ θεμαϊκοῦ κόλπου, ἀλλὰ περιωρίζετο εἰς τὰς περὶ τὸν ἄνω Ἀλιάκμονα καὶ τὸν ἄνω Ἐριγῶνα χώρας, πρὸ τῆς συμβολῆς τοῦ Ἐριγῶνος μετὰ τοῦ Ἀξιῦ ποταμοῦ· διότι αἱ περὶ τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν χώραι αἱ καίμεναι ἀνωτέρω τοῦ σημείου ἐκείνου, ἀνῆκον ὡς φαίνεται, εἰς τὴν Παιονίαν, ἃν καὶ τὰ μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Παιονίας ὅρια οὐδέποτε ἀκριβῶς ὀρίσθησαν.

Καὶ οὗτος μὲν ἦτο ὁ πυρὴν τῆς Μακεδονίας. Ἡ δὲ εὐρυτέρα χώρα εἰς ἣν μετεδόθη βραδύτερον τὸ ὄνομα ἐκεῖνο, καίτοι ὀρεινὴ οὖσα καὶ διατεταμένη ὑπὸ πολλῶν πλαγίων κλάδων τοῦ Σαάρδου ὄρους, περιλαμβάνει τρία μεσόγεια πεδία. Ἐκ τούτων τὸ βρειότατον εἶναι τὸ πεδίον τὸ σήμερον καλούμενον Τέτοβο ἢ Καλκιάδεε, τὸ περὶ τὰς πηγὰς καὶ τὸν ἄνω ῥοὺν τοῦ Ἀξιῦ ποταμοῦ. Ἐπειτα ἔρχεται τὸ πεδίον τῶν Βιτωλίων, τὸ ὁποῖον συμπίπτει κατὰ μέγα μέρος μετὰ τῆς ἀρχαίας Πελαγονίας καὶ ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὁ Ἐριγὼν ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀξιὸν ποταμὸν, ἔτι δὲ κατωτέρω κεῖται τὸ μεγαλύτερον καὶ κυματωιδέστερον πεδίον τῶν Γρεβενῶν καὶ τῆς Ἀνασελίτσας, τὸ περιλαμ-

βάνον τὸν ἄνω Ἀλιάκμονα καὶ τὰ εἰς τοῦτον ἐκβάλλοντα ποτάμια. Τὸ τελευταῖον τοῦτο τμήμα χωρίζεται ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας δι' ὀρεινῆς σειρᾶς μακρᾶς μὲν ὁπωσοῦν, περιεχούσης ὅμως πολλὰς καὶ εὐκόλους παρόδους, ὥστε τὸ θεσσαλικὸν πεδίον φαίνεται συνδεδεμένον οὕτως εἰπεῖν μὲ τὰ τρία προεκτεθέντα. Αἱ δὲ τέσσαρες αὗται λεκάναι, αἵτινες ἅπασαι κεῖνται πρὸς ἀνατολὰς τῆς μακρᾶς καὶ καθέτου ὀρεινῆς τοῦ Σκάρδου καὶ τοῦ Πίνδου σειρᾶς, ἔχουσι καὶ τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι ἅπασαι μὲν εἶναι πανταχόθεν ὑπὸ ὀρέων ὑψηλοτάτων περιπεφραγμέναι, ὧν ἕκαστον ἐν μόνον ἔχει ἄνοιγμα πρὸς ἐκροήν τῶν ὑδάτων δι' ἐνὸς καὶ μόνου ποταμοῦ, Ἀξιῷ, Ἐριγῶνος, Ἀλιάκμονος, Πηνειοῦ· ἅπασαι δὲ, εἰ καὶ κείμεναι πολὺ ὑπεράνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, διακρίνονται ὅμως κατὰ μέγα μέρος διὰ τὴν παχύτητα καὶ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς αὐτῶν, μάλιστα δὲ τὰ πεδία τοῦ Τέτοβο, τῶν Βιτωλίων καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἐνῷ αἱ πρὸς δυσμὰς τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Σκάρδου ἡπειρωτικαὶ καὶ ἰλλυρικαὶ κοιλάδες ἔχουσιν ἕκφορος λεπτὸν καὶ τιτανῶδες. Καὶ περὶ μὲν τῆς Θεσσαλίας ὠμιλήσαμεν ἄλλοτε ἐν ἐκτάσει, ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου βιβλίου· τὸ δὲ βορειότερον πεδίον τοῦ Τέτοβο κατείχετο, ὡς προείπομεν, κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν Παιόνων· οἱ δὲ ἀρχαιότεροι Μακεδόνες κατῴκουν ἰδίως εἰς τὰ πεδία τῶν Βιτωλίων καὶ τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ εἰς τὰ περὶ ταῦτα καὶ ἐντὸς αὐτῶν ὄρη.

Οἱ ἀρχαιότεροι οὗτοι Μακεδόνες διεκρίνοντο πιθανώτατα ἀνέκαθεν ἀπ' ἀλλήλων, καθόσω κατῴκουν ἐπὶ ὀρέων ἢ ἐπὶ πεδίων, ἀλλ' ὅμως ἅπασαι αὐτῶν αἱ φυλαὶ εἶχον κοινόν τινα ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ ἔφερον τὸ κοινόν τῶν Μακεδόνων ὄνομα, οὐδὲ διεστέλλοντο ἀπ' ἀλλήλων ἐνίοτε εἰμὴ διὰ τοπιῶν τινῶν ἐπωνυμίων· ἄλλοι ὀνομαζόμενοι Ἐλιμειῶται Μακεδόνες, ἥτοι Μακεδόνες τῆς Ἐλιμείας, ἄλλοι Λυγκησταὶ Μακεδόνες, ἥτοι Μακεδόνες τῆς Λυγκηστιδος, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἡ γλῶσση αὐτῶν ἦτο μὲν διάφορος τῆς ἰλλυρικῆς, τῆς θρακικῆς, πιθανῶς δὲ καὶ τῆς παιονικῆς, συγγενῆς ὅμως τῆς ἐλληνικῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡγεμόνες καὶ δημοσεύχερῶς προσφκειοῦντο ταύτην, εἰ καὶ ὑπῆρχον ἐλληνικά τινα γράμματα, τὰ ὅποια δὲν ἠδύναντο ἀκριβῶς νὰ προσφέρωσιν. Εἶχον δὲ καὶ τοῦτο τὸ κοινόν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἐμάχοντο μᾶλλον ὡς τακτικὰ πολεμιστὰ ἐπὶ σκοπῷ κυριάρχιας καὶ φορολογίας, οὐχὶ ληστρικῶς ἐπίσκοπῷ ἀπλῆς ἀρπαγῆς, ὅπως οἱ Ἰλλυριοὶ, οἱ Θραῖκες καὶ οἱ Ἡπειράται. Ἐν γένει δὲ οἱ Μακεδόνες προσήγγιζον πολὺ

πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ὑποδieceτερα φύλα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἐπειδὴ ἡ χώρα ἦν κατώκουν τὰ διάφορα φύλα τῶν Μακεδόνων ἦτο εὐρεῖα καὶ εὐφορος, ἐκ τούτου ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ἡ ἐπίδοσις ἦν κατὰ μικρὸν ἔλαττον, καὶ ἡ ὑπεροχὴ ἦν ἐπὶ τέλους ἐκτῆσαντο ἐπὶ ἅπαντας τοὺς γείτονας αὐτῶν. Δὲν συνετάχθησαν ὁμῶς ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν εἰμὴ πολὺ βραδύτερον. Κατ' ἀρχὰς ἕκαστον φύλον ἢ τμήμα (καὶ εἶναι ἄδηλον ὅποσα ἦσαν) εἶχε τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἡγεμόνα. Τὸ δὲ φύλον, τὸ ὅποῖον ἔφερε μὲν ἰδίως τὸ τῶν Μακεδόνων ὄνομα, ὑπερίσχυσε δὲ βραδύτερον ἅπαντων τῶν λοιπῶν, ἔδρευε τὸ πρῶτον περὶ Αἰγῆς ἢ Ἐδεσσας, τὸν μετέωρον, τὸν ἀγέρωχον, τὸν ζωγραφικὸν χώρον, ὅπου κεῖνται σήμερον τὰ Βοδενά. Καὶ μετετέθη μὲν βραδύτερον ἡ κατοικία τῶν βασιλέων εἰς τὴν πλησιέστερον τῆς θαλάσσης κειμένην τελευτωδὴ Πέλλαν, ἀλλ' ὁμῶς ἡ Ἐδεσσα ἐξηκολούθησε τιμωμένη πάντοτε ὡς χώρος ἱερὸς ἐν ᾧ ἐκηδεύοντο οἱ βασιλεῖς καὶ ὡς κοινὴ θρησκευτικὴ ἐστία τοῦ ὅλου ἔθνους. Ἡ ἀρχαία αὕτη πόλις ἔκειτο ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας οδοῦ, ἦν βραδύτερον κατεσκευάσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἰδίως εἰς τὸ τμήμα αὐτῆς τὸ φέρον ἀπὸ Λυχνιδοῦ εἰς Πέλλαν καὶ Θεσσαλονίκην, διὰ τοῦ Βερμίου ὄρους, ἥτοι τῆς πρὸς βορρᾶν ἐκείνης τοῦ Ὀλύμπου παρεκτάσεως, δι' ἧς κατέρχεται ὁ Ἀλιάκμων εἰς τὸ παραθαλάσσιον πεδῖον τῆς Βερροιάς, ἀνὰ μέσον χάσματος τὸ ὅποῖον εἶναι ἀποτομώτερον καὶ δυσβατώτερον τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, δι' ἧς ἐκρέει ὁ Πηνειὸς.

Τοῦ μεγαλείου τῶν Μακεδόνων ἰδρυταὶ ὑπῆρξον φυγάδες τινὲς Ἕλληνες, οἵτινες, ἐπελθόντες, ὡς λέγεται, κατὰ τὴν ἐβδόμην π. Χ. ἐκκτονταετηρίδα εἰς τὰς χώρας ταύτας καὶ ἄρξαντες μίρας τινὸς τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, ἐπεχείρησαν τὰς κατακτήσεις ἐκείνας, τὰς ὁποίας οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, τοσοῦτον ἐξαισίως μετέπειτα ἐπολλαπλασίασαν. Καὶ ὑπῆρχον μὲν διάφοροι παραδόσεις περὶ τῶν προγόνων τῶν δύο τούτων βασιλέων, ἅπανται ὁμῶς ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν τοῦ οἴκου αὐτῶν εἰς τοὺς Ἡρακλείδας, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Ἡρακλείδας τοῦ Ἀργου, δηλαδὴ τοὺς Τημενίδας. Ἡ μία τῶν παραδόσεων τούτων, ἥτις, ὡς φαίνεται, ἀνεφέρθη κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Χίου Θεοπόμπου, τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἰσοκράτους, ἔλεγε, ὅτι ὁ Κάρναος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀργείου δυνάστου Φεῖδωνος, ἀποδημήσας εἰς Μακεδονίαν, κατεστῆθη εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ κυριευθεῖσαν Ἐδεσσαν. Κατὰ δὲ τὴν ἄλλην

παράδοσιν, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον, τρεῖς ἀδελφοὶ ἀπόγονοι τοῦ Τημενίου, Γαυάνης καὶ Ἀέροπος καὶ Περδίκκας, ἔφυγον ἐξ Ἄργους εἰς Ἰλλυριοὺς, ἐκεῖθεν δὲ ἀπῆλθον εἰς τὴν ἄνω Μακεδονίαν· καὶ ἐπειδὴ ἦσαν πενέστατοι, ἠναγκάσθησαν ἐνταῦθα νὰ ὑπηρετήσωσιν ὡς ποιμένες τὸν μικρὸν βασιλέα τῆς πόλεως Λεβαϊάξ. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ θαῦμα παράδοξον προανήγγειλε τὸ μέλλον τοῦ Περδίκκου μεγαλεῖον, τοσοῦτον ὀφθαλμοφανὲς, ὥστε ὁ βασιλεὺς τῆς Λεβαϊάξ ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ ἀποπέμψῃ τοὺς τρεῖς ἀδελφοὺς καὶ νὰ ἐξαποστείλῃ μάλιστα κατόπιν αὐτῶν ἱππεῖς ἵνα τὺς φονεύσωσι. Τότε ὅμως ποταμὸς τῆς χώρας ταύτης, τὸν ὁποῖον διέβησαν οἱ Τημενίδαι, πλημμυρῆσας αἰφνιδίως, διεκώλυσε τὴν τῶν ἱππέων διαπεραίωσιν· διὸ ἔτι ἐπὶ Ἡροδότου ἔθυσον οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας τῷ ποταμῷ ἐκείνῳ, ὡς σωτῆρι τοῦ οἴκου αὐτῶν. Ὁ Περδίκκας καὶ οἱ δύο αὐτοῦ ἀδελφοί, διασωθέντες οὕτω, κατεστάθησαν πλησίον τῶν λεγομένων κήπων τοῦ Μίδου, τῶν κειμένων παρὰ τὸ ὄρος Βέρμιον· καὶ ἀπὸ τοῦ κρατεροῦ τούτου ποιμένος ἐβλάστησε τὸ βασίλειον τῆς Ἐδέσσης γένος. Ἐκ τῶν δύο τούτων παραδόσεων, ἡ τελευταία λογίζεται γνησιωτέρα τῆς πρώτης, ἐν γένει δὲ δὲν φαίνεται ἀπίθανος ἡ ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καταγωγή τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Ὁμοίως εἰς ἱστορικωτέρους χρόνους, ὁ Ἀθηναῖος Μιλιτιάδης ἐδυνάστευσε τὰν Θορῶν τῆς χερσονήσου· ὁμοίως οἱ τῶν Λυγκηστῶν Μακεδόνων βασιλεῖς ἔλεγον ἑαυτοὺς ἀπογόνους τῶν τῆς Κορίνθου Βακχιαδῶν· καὶ οἱ τῶν Μολοσσῶν τῆς Ἠπείρου βασιλεῖς ἀνῆγον τὸ γένος εἰς τοὺς ἥρωας Αἰακίδας. Ἐπιστεύετο δὲ ἐν Ἑλλάδι ἡ ἐξ Ἄργους καταγωγή τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, διὸ καὶ εἰς ἓνα τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ, τὸν ἐπὶ τῶν μηδικῶν πολέμων πολλάκις ἀναφερθέντα Ἀλέξανδρον, ἐπετράπη ὑπὸ τῶν Ἑλλανοδικῶν νὰ ἀγωνισθῇ εἰς τὰ Ὀλύμπια ὡς γνήσιος Ἕλλην.

Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ἀπὸ τοῦ ἀρχηγέτου Περδίκκου μέχρις Ἀμύντου τοῦ πατρὸς τοῦ προειρημένου Ἀλεξάνδρου, πέντε βασιλεῖς· Περδίκκας, Ἀργαῖον, Φίλιππον, Ἀέροπον καὶ Ἀλκétαν, τὸν πατέρα τοῦ Ἀμύντου Α', περὶ ὧν ἐν γένει μόνον γνωρίζομεν ὅτι ἐπεξέτειναν κατὰ μικρὸν τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ Ἀμύντας ἀπέβη ἤδη κύριος ἀξιολόγου χώρας, ἥτις περιελάμβανε τὰ παράλια τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀλιάκμονος, ἔτι δὲ καὶ ἄλλας τινας παρὰ τὸν αὐτὸν κόλπον χώρας, ἀφ' ὧν ἐξώσθησαν οἱ Βοττιαῖοι,

ὄχι ὅμως καὶ τὰ μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀξιοῦ καὶ Ἀλιάκμονος παράλια, οὐδὲ τὴν Πέλλαν αὐτὴν, τὴν μετέπειτα μὲν πρωτεύουσαν, ἐπὶ δὲ Εἰρέξου ἔτι ἀνήκουσαν εἰς τοὺς Βοττιαίους. Εἰς τὸν Ἀμύνταν ἀνῆκε καὶ ὁ ἐν τῇ Χαλκιδικῇ Ἀνθεμοῦς, καὶ μέρος, ἄδηλον πόσον, τῆς Μυγδονίας, τῆς κειμένης πρὸς ἀνατολὰς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀξιοῦ. Ὁ Ἀμύντας ἐδασίλευσε μεταξὺ τοῦ 520 καὶ τοῦ 500 ἔτους π. Χ. καὶ περιῆλθεν, ὡς λέγεται, εἰς φιλικὰς πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις Πεισιστρατίδας σχέσεις· αἱ δὲ σχέσεις αὗται ἐξηκολούθησαν καὶ μεταξὺ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ἀπαλλαγείσης ἀπὸ τῶν τυράννων πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱὸς καὶ διάδοχος Περδίκκας Β', περιῆλθεν εἰς ἔτι στενοτέραν οἰκειότητα πρὸς τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας. Ἦδη ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Περσῶν ἵνα ἐπεκτείνῃ τὰς κτήσεις αὐτοῦ· ὁ δὲ υἱὸς, διὰ τὴν ἐντελῆ τῆς ἐν Εὐρώπῃ περσικῆς κυριαρχίας κατάλυσιν, ἠΰξησεν ἔτι μᾶλλον τὸ μακεδονικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῶν δύο τούτων βασιλείων προσεκτέησато ἅπασαν τὴν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀξιοῦ καὶ Στρυμόνος χώραν. Ἐπειτα ὁ Περδίκκας Β' ὠρελήθη πάλιν ἐκ τῶν περισπασμῶν εἰς οὓς περιῆλθον οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἕνεκα τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἵνα ἐπὶ μᾶλλον ἀσφαλίσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Εἶδομεν ὅτι ὁ Περδίκκας (σελ. 556 τοῦ πρώτου τόμου) ἀπὸ συμμάχου τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο πολέμιος αὐτῶν καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς μεγάλης μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης ἔριδος, ὑποκινήσας εἰς ἐπανάστασιν τὴν Ποτιδαίαν. Δὲν ἔπαυσε δὲ ὑποστηρίζων τοὺς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας τῶν κατὰ τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας πόλεων κατὰ τῆς ἄττικῆς κυριαρχίας· καὶ αὐτὸς ἰδίως εἶναι ὁ δὸς τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς ὀλυνθιακῆς ὁμοσπονδίας, περὶ ἧς ἄλλοτε ὠμιλήσαμεν (σελ. 791 τοῦ πρώτου τόμου.)

Ἄλλ' οἰκδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιτηδειότης καὶ ἡ δραστηριότης πολλῶν βασιλείων τῆς Μακεδονίας, ἡ μοναρχία αὕτη περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ σπέρματα ἀνωμαλίας καὶ διχοστασίας, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεστέλλετο ἐκ διαλειμμάτων ἡ πρόοδος αὐτῆς. Ἡ τάξις τῆς διαδοχῆς δὲν ἦτο ἀκριβῶς ἐν αὐτῇ κεκανονισμένη· τούτου ἕνεκα μετὰ τὸν θάνατον πολλῶν ἐκ τῶν βασιλείων ἐκείνων, ἐπῆρχοντο ἔριδες καὶ ἐμφύλιοι ἀγῶνες. Ὑπῆρχον δὲ καὶ διάφοροι φυλαὶ Μακεδόνων, αἵτινες, ὀνόματι μὲν ἢ καὶ πράγματι ἀπετέλουν μέρος τῆς τῶν Τημενιδῶν κυριαρχίας, ὑπετάσ-

σοντο ὅμως οὐδὲν ἦττον εἰς ἰδίους ὑποτελεῖς ἡγεμόνας. Ἐντεῦθεν ἡ τοῦ Περδίκκου βασιλεία ἀνεσείσθη ὑπὸ πολυειδῶν ταράχων. Πρῶτον ὁ Περδίκκας ἀφῆρεσε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλκέταν, ὅστις εἶχεν, ὡς φαίνεται, πλειότερον εἰς τὴν βασιλείαν δικαίωμα· ἔπειτα ἐξέβαλε καὶ τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Φίλιππον ἀπὸ τῆς ὑποτελοῦς τούτου ἡγεμονίας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, ἀπὸ κοινοῦ πρὸς Σιτάλκην, τὸν ἰσχυρὸν βασιλεῖα τῶν Θρακῶν, ἐπεχείρησαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, νὰ ἀποδώσωσι τὴν ἀρχὴν εἰς Ἀμύνταν τὸν τοῦ Φιλίππου ἐκείνου υἱόν. Ὅτε πάλιν βραδύτερον περὶ τὸ 413 π. Χ. ἀπέθανεν ὁ Περδίκκας, ὁ μὲν νόμιμος αὐτοῦ υἱὸς ἦτο ἔτι παῖς ἑπταέτης, ὁ δὲ νόθος υἱὸς Ἀρχέλαος ἦτο ἤδη εἰς ὥριμον ἡλικίαν, καὶ πρὸς τούτοις οὐ μόνον φίλαρχος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν φιλάρχων ἐκείνων ἀνθρώπων οὔτινες θεωροῦσι πάντα τρόπον βεμιτὸν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των. Ἐξ ἧς ἔτι ὁ ἀποβληθεὶς τῆς ἀρχῆς Ἀλκέτας καὶ ἠλπίζεν ἤδη νὰ ἀνακτήσῃ εὐχερῶς ὅ,τι ἄλλοτε ἀδίκως ἀπώλεσεν· ἀλλ' ὁ Ἀρχέλαος, προσκαλέσας αὐτὸν τε καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι θέλει ὑποστηρίξει αὐτούς, ἐδολοφόνησεν ἀμφοτέρους, ἐνῶ διετέλουν εὐωχούμενοι παρ' αὐτῷ. Ἐπειτα ἔπνιξε τὸν νόμιμον αὐτοῦ ἀδελφόν· καὶ οὕτω κατέλαβε τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ὅμως ἀνεδείχθη τοῦλάχιστον ἄξιος αὐτῆς, ἡ δὲ Μακεδονία ὑπ' αὐτοῦ κυβερνωμένη οὐ μόνον μετέσχεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῶν ἀγαθῶν τοῦ μεσημβρινωτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ δύναμιν στρατιωτικὴν ἐκτήσατο πολὺ τῆς προτέρας μεγαλητέραν. Ὁ βασιλεὺς οὗτος οὐ μόνον ἠύξησε τὸν στρατὸν, τὰς προμηθείας τοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν φρουρίων, ἀλλὰ καὶ ὁδοὺς ἔτεμεν εὐθείας μεταξὺ τῶν διαφορῶν τοῦ κράτους μερῶν, ἔργα, ὡς φαίνεται, πρωτοφανῆ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Παρεκτός δὲ τῶν βελτιώσεων τούτων, περὶ ὧν κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις, ὁ Ἀρχέλαος ἵδρυσεν πολυτελῆ περιοδικὸν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα, εἰς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν, καὶ συνῆψε σχέσεις φιλικωτάτας πρὸς τοὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους τῶν Ἀθηνῶν. Κατέπεισε τὸν Εὐριπίδην καὶ ἕτερον τραγικὸν ποιητὴν, τὸν Ἀγάθωνα, προσέτι δὲ καὶ Χοιρίλον τὸν ἐποποιόν, νὰ ἔλθωσιν εἰς Μακεδονίαν, ὅπου ὁ Εὐριπίδης ἰδίως ἠξιώθη εὐμενεστάτης καὶ πολυτελοῦς δεξιώσεως, διατρίψας αὐτόθι μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 406 ἢ 405. Ὁ Ἀρχέλαος ἐκάλεσε καὶ τὸν Σωκράτην, μὴ δεχθέντα ὅμως τὴν πρότασιν· καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα ὁμοίως λέγεται ὅτι παρέσχε δειγμάτων εὐνοίας. Ἀπέθανε

δὲ καθ' ὃ ἔτος καὶ ὁ Σωκράτης, ἦτοι τὸ 399 π. Χ. δολοφονηθεὶς ἐν κυνηγεσίῳ ὑπὸ δύο Θεσσαλῶν, τοῦ Κραταίου καὶ τοῦ Ἑλλανοκράτους, μεθ' ὧν συνέπραξε καὶ ὁ Μακεδὼν Δεκάνιχος. Οἱ δύο πρῶτοι ἦσαν νεανίσκοι, πρὸς οὓς ὁ Ἀρχέλαος ἦτο τὰ μάλιστα προσηλωμένος, οὓς ὁμῶς προσέβαλε δι' ὕβρεως καὶ παραβάσεως τῶν γενομένων αὐτοῖς ὑποσχέσεων· ὁ δὲ Μακεδὼν Δεκάνιχος συνέπραξε μετ' αὐτῶν διὰ τὴν ἀκόλουθον αἰτίαν. Εἵπομεν ὅτι ὁ Εὐριπίδης διήγαγε παρὰ τῷ Ἀρχελᾷ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη. Ὁ μέγας δραματουργός, ἐνώπιον τῆς εὐφροσύνης καὶ τῆς χάριτος τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλὰς ἅπασα, ἡ τότε Ἑλλὰς, ἔκλινε τὴν κεφαλὴν, εἶχε φυσικόν τι ἐλάττωμα δυσάρεστον, τοῦτο ὅτι ἡ ἀναπνοὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο καθαρὰ. Ὁ μὲν Δεκάνιχος λοιπὸν ἤλεγξεν αὐτόν ποτε κακοήθως διὰ τοῦτο, ὁ δ' Ἀρχέλαος παρέδωκε τὸν αὐθάδη εἰς τὸν ποιητὴν ἵνα μαστιγώσῃ αὐτόν· καὶ, τοῦτο εἶναι τὸ θλιβερώτερον, ὁ Εὐριπίδης, ὁ ὑμνήσας τὴν φιλάνθρωπίαν, τὴν δὲ ἐκδίκησιν στηλιτεύσας, ὁ Εὐριπίδης, ὁ πολίτης τῆς ἐλευθέρου καὶ εὐνόμου τῶν Ἀθηναίων πόλεως, ὁ Εὐριπίδης ἐξετέλεσε τὴν βάρβαρον ἐκείνην ἀπόφασιν. Ἐξ δὲ ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ ὁ Δεκάνιχος, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὸ πάθημα, εὗρεν ἀφορμὴν νὰ ἐκδικηθῇ, παροξύνων τοὺς δολοφόνους τοῦ Ἀρχέλαου καὶ συμπράττων μετ' αὐτῶν.

Τὰ περιστατικὰ ταῦτα τὰ κυρούμενα ὑπὸ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀριστοτέλους, διαφωτίζουν ὅπως οὖν τό τε ἀσφαρές πολίτευμα τῆς Μακεδονίας καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου ἐν οἷς συμπολιταὶ φιλόσοφον τοῦ θεάτρου ἀπεκάλεσαν. Τὸ πολίτευμα τῆς Μακεδονίας, περὶ οὗ πλείοτερά τινα θέλομεν εἶπαι μετ' οὐ πολὺ, παρίσταται ἐνταῦθα ὡς μοναρχία ἀπόλυτος, καθ' ἣν οὐδεὶς νόμος, οὐδὲν δικαστήριον ἡγγυῶντο τὴν προσωπικὴν τῶν κατοίκων ἀσφάλειαν, ἥτις ἐζητήσατο ἀπὸ τῆς αὐτογνώμονος θελήσεως τοῦ κυριάρχου. Ὁ Ἀρχέλαος ἠθέλησε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Εὐριπίδην προσβληθέντα ὑπὸ τοῦ Δεκάνιχου, καὶ παραδίδι ἀμέσως εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ φίλου του τὸν ἐκτεθέντα εἰς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ πολίτην. Ἐνῶ δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ πολίτου τούτου γενομένη προσβολὴ δὲν ἦτο ἐπὶ τέλους βαρεῖα, ὁ βασιλεὺς καταδικάζει αὐτόν εἰς τὴν ἀτιμωτικὴν ποινὴν τῆς μαστιγώσεως. Ὅποια διαφορὰ πρὸς ὅσα ἤθελον πρᾶχθῇ εἰς ὁμοίαν περίστασιν ἐν ταῖς μεσημβριναῖς τῆς Ἑλλάδος πολιτείαις καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις! Οὐδεὶς τῶν ἐνταῦθα ἀρχόντων, οἷονδ' ἥποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ προσωπικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, ἤθελε τολμήσει ποτὲ νὰ κα-

ταδικάσῃ πολίτην Ἀθηναῖον οἰκοθεν εἰς ποινὴν τινα ἕνεκα τοιαύτης προσβολῆς, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ παραδώσῃ αὐτὸν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ προσβληθέντος· δικασταὶ τακτικοὶ ἤθελον ἀποφασίσαι περὶ τοῦ ἀμαρτήματος, καὶ οἱ δικασταὶ οὗτοι οὐδέποτε ἤθελον ἐπιβάλλει τὴν βάρβαρον ποινὴν τῆς μαστιγώσεως, ἥτις ἦτο παντελῶς ἄγνωστος εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους. Ἀλλ' ὦ τῆς ἀσθeneίας πολλῶν ἐκ τῶν δαιμονίων ἐκείνων ἀνθρώπων, οὓς καὶ πόλεις καὶ ἔθνη καὶ αἰῶνες ἀποθαυμάζουσιν! Ὅ, τι ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων οὐδέποτε ἔπραξε, τὸ ἔπραξεν ὁ ποιητὴς τοῦ ἐλέου καὶ τῆς συμπαιδείας, ὁ ποιητὴς τῶν Φοινισσῶν, ἐν αἷς μετὰ τοσαύτης εὐγλωττίας ἐξύμνησε τὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων ισότητα.

Τὸν Ἀρχέλαον διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀρέστης ἀντὶ τοῦ ὁποίου, παιδὸς ὄντος, διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος ὁ Ἀέροπος. Μετὰ δὲ τετραετίαν περίπου ὁ Ἀέροπος, δολοφονήσας τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπεύμενον νεανίσκον, ἐβασίλευσεν ἐν ἰδίῳ ὀνόματι ἐπὶ δύο ἔτι ἐνιαυτούς. Τότε ἀποθανόντος αὐτοῦ ἐκ νόσου, διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς τοῦ Πausανίας, ὅστις μετὰ ἐνὸς περίπου ἔτους κυβέρνησιν, ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Ἀμύντου Β'. Ὁ Ἀμύντας οὗτος, ὁ πατὴρ τοῦ Φιλίππου καὶ πάππος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἦτο μὲν συγγενὴς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἀλλὰ διετέλεσεν ἀπλῶς ὑπηρέτης τοῦ Ἀερόπου μέχρις οὗ, καταστήσας ἐκποδὼν τὸν Πausανίαν, ἐβασίλευσεν αὐτός. Ἐβασίλευσε δὲ μετὰ τινων διακοπῶν εἰκοσι τέσσαρα ὅλα ἔτη, ἀπὸ τοῦ 393 μέχρι τοῦ 369, ἔτη πολυτάραχα καὶ ὀλέθρια διὰ τε τὴν Μακεδονίαν καὶ διὰ τὸν βασιλεῖα αὐτὴν, ὅστις ἠνάγκασθη ἐν τῷ μετὰ τὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐφ' ἱκανὸν τὸ κράτος. Ὁ ἰσχυρὸς πολεμικὸς ὀργανισμὸς ὃν εἶχε κατασκευάσει ὁ Ἀρχέλαος, φαίνεται καταλυθεὶς ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων, αἱ δὲ συνεχεῖς ἐκθρονίσεις καὶ δολοφονίαι βασιλέων, ἔτι ἀπὸ Περδίκκου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀρχελάου ἀρξάμεναι καὶ μέχρι τοῦ Ἀμύντου ἐξακολουθήσασαι, κατέλυσαν τὴν κεντρικὴν ἀρχὴν καὶ διέσπασαν τὰ διάφορα τμήματα τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, τὰ ὅποια φύσει ῥέποντα πρὸς τὴν διάλυσιν, δὲν ἠδύναντο εἰμὴ ὑπὸ ἰσχυρᾶς χειρὸς νὰ διατηρηθῶσι συμπεπηγμένα.

Ἡ μεσόγειος Μακεδονία εἶχε γείτονας πρὸς βορρᾶν, πρὸς τὸ βορειανατολικὸν καὶ βορειοδυτικὸν αὐτῆς μέρος μάχιμα καὶ βάρβαρα θρακικὰ καὶ ἰλλυρικὰ φύλα, τῶν ὁποίων συχναὶ ἦσαν καὶ ἐνίοτε φοβεραὶ αἱ ἐπιδρομαί. Κατὰ τὸ πρῶτον λοιπὸν τῆς βασιλείας τοῦ Ἀμύντου ἔτος

ὤρμησαν κατ' αὐτοῦ οἱ Ἰλλυριοὶ, ὠφελούμενοι πιθανώτατα ἐξ αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἀνωμάλου ἐσωτερικῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως, περὶ ἧς πρὸ ὀλίγου ἐγένετο λόγος, ἕως δὲ καὶ προσκληθέντες ὑπὸ δευτερευόντων τινῶν τῆς χώρας ἡγεμόνων· ὁ δ' Ἀμύντας, ὅστις πρὸ ὀλίγων μόλις μηνῶν εἶχε καταλάβει τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ προκατόχου καὶ δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτὴν, οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἐπιδραμόντας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Πέλλαν καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν ἠναγκάσθη καθ' ὅλοκληρίαν νὰ ἀποχωρήσῃ. Ἵνα μὴ παραδῶσῃ δὲ εἰς τοὺς βαρβάρους ἔρμαιον ὁλόκληρον τὴν χώραν, ἐπέτρεψε τὴν λεγομένην κάτω Μακεδονίαν, ἥτοι τὰ περὶ τὸν θερμαϊκὸν κόλπον παράλια, εἰς τοὺς Ὀλυνθίους, τῶν ὁποίων τότε μάλιστα ἤκμασεν ἡ ὁμοσπονδία περιλαβοῦσα καὶ αὐτὴν τὴν Πέλλαν. Ἡ μακεδονικὴ κυριαρχία ἐφαίνετο τοιοῦτοτρόπως ἐντελῶς καταλυθεῖσα· ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἐνιαυτοὺς οἱ Σπαρτιαῖται ἐπιχυροῦσι καὶ ἐπιτυγχάνουσι τὴν κατὰ τὴν τῆς Ὀλυνθιακῆς ὁμοσπονδίας, τῇ συμπράξει αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Ἀμύντου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακτήσας μέρος τῆς ἀρχῆς ἐπεθύμει φυσικῶς τῷ λόγῳ νὰ ἀναλάβῃ καὶ ὅσα ἄλλοτε εἶχε παραχωρήσει ἐν τῇ ἀπειπισίᾳ τοῦ εἰς τοὺς Ὀλυνθίους, καὶ εἰς ὃν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπέδωκαν τῷ ὄντι μετὰ τὴν νίκην τὰς κτήσεις ταύτας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ἰφικράτης νέμει τὴν προστασίαν αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀμύνταν, ὥστε ἂν οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἐθεώρησαν βραδύτερον ὀλεθρίαν τὴν ἀρχὴν τοῦ Φιλίππου, δὲν εἶχον εἰμὴ αὐτοὶ ἑαυτοὺς νὰ αἰτιῶνται, διότι αὐτοὶ ἀλληλοδιαδόχως ἠνώρθωσαν καὶ ἡσφάλισαν τὸ κράτος τοῦ πατρὸς τοῦ βασιλέως ἐκείνου.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀμύντου, ἐπῆλθε πάλιν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον πολλὴ πραγμάτων ταραχὴ καὶ ἀδιάκοπος σχεδὸν ἐπέμβασις τῶν γειτόνων εἰς τὰ μακεδονικὰ πράγματα. Ὁ διαδεχθεὶς τὴν ἀρχὴν πρεσβύτερος αὐτοῦ υἱὸς Ἀλέξανδρος ἐδολοφονήθη μετὰ ἓν περίπου ἔτος, καὶ τότε προέκυψαν ἐν Μακεδονίᾳ νέοι ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἡ δὲ χήρα τοῦ βασιλέως Ἀμύντου Εὐρυδίκη, ἡ ἐπιτροπεύουσα τοὺς δύο νεωτέρους αὐτῆς υἱούς. Περδίκκην καὶ Φίλιππον, ἐπέτυχε διὰ τοῦ Ἀθηναίου Ἰφικράτους νὰ καταβῇ μὲν τὸν κύριον αὐτῶν ἀντίπαλον, τὸν Πausανίαν, νὰ ἀσφαλίσῃ δὲ τὴν ἀρχὴν τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων, ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Ἀλωρίτην, ὡς ἐπιτροπον τῆς ἀρχῆς. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον, περιελθόντων τῶν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι πραγμάτων ὑπὸ τὴν τῶν Θηβαίων ἡγεμο-

νίαν, ἐνέβαλε κατὰ πρῶτον ὁ Πελοπίδας εἰς Μακεδονίαν, δὲν μετέβαλεν οὗτος τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰφικράτους κανονισθέντα, ὑπεχρέωσε μόνον τὸν Πτολεμαῖον νὰ ἐγκαταλίπη τὴν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συμμαχίαν, συντασσόμενος μετὰ τῶν Θηβαίων, καὶ, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ, παρέλαβε τριάκοντα ὁμήρους ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων τῆς Μακεδονίας οἰκῶν, ἐν οἷς τὸν νέον Φιλίππον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμύντου, ὅστις διέτριψε τότε ἐπὶ τινα ἔτη εἰς Θήβας ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Παμμένους. Μετ' οὐ πολὺ ὁ τοῦ Φιλίππου πρεσβύτερος ἀδελφὸς Περδίκκας, δολοφονήσας τὸν ἐπίτροπον Πτολεμαῖον, ἀνέλαθεν αὐτὸς τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὀλίγον, μέχρι τοῦ 360—359, ὅτε εἴτε ἔπασεν εἰς μάχην τινὰ πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς, εἴτε κατ' ἄλλους ἐδολοφονήθη κατ' εἰσήγησιν τῆς μητρὸς Εὐρυδίκης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμύντας ἦτο ἔτι παῖς, ἡ Μακεδονία περιέστη αὐθις εἰς ἔσχατον κίνδυνον. Οἱ Ἰλλυριοί, ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν Βαρδύλλιος ὀδηγούμενοι, εἶχον ἐκ νέου καταλάβει μέρος αὐτῆς· οἱ Ἀθηναῖοι ἔπεμψαν στρατὸν ἵνα ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον ἔγγονόν τινα τοῦ Ἀρχελαίου, τὸν Ἀργαῖον· οἱ Θρᾷκες παρεσκευάζοντο νὰ εἰσβάλωσιν, ἵνα ἀναδείξωσιν ἡγεμόνα τὸν πρόμνημονευθέντα Παυσανίαν· ἕτερα μέρη τῆς Μακεδονίας ἐληλατοῦντο ὑπὸ τῶν Παιόνων· τὴν δὲ ἀναρχίαν ταύτην καὶ ταραχὴν ἠύξανεν ἡ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἐπελθοῦσα ὁμοίως γενικὴ τῶν πραγμάτων ἀνωμαλία. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς κρίσεως ταύτης κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Φίλιππος. Πρὶν δὲ ἐκθέσωμεν τὰ κατ' αὐτὸν, νομίζομεν καλὸν νὰ δώσωμεν μικράν τινα εἰσαγωγικὴν ἐξήγησιν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεώς μας. Τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἱστορήθησαν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, καθόσον εἶχον σχέσιν πρὸς τὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πράγματα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς ἱστορίας τοῦ Φιλίππου τὸ μέρος ἐν κεφαλαίῳ μόνον ἐξετέθη ἐκεῖ· διότι τότε κύριον ἡμῶν θέμα ἦτο ἡ ἐνταῦθα Ἑλλὰς. Ὅθεν ἰδίως ἐνδιετρίψαμεν εἰς τὰ περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς αὐτῆς ἀναρχίας, εἰς τὰ περὶ τῶν ἱερῶν πολέμων, εἰς τὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Δημοσθένους· τὰ δὲ κατὰ τὸν Φίλιππον ἐν παρόδῳ παρηνείρομεν. Νῦν δὲ κύριον ἡμῶν θέμα εἶναι τάνάπαλιν ὁ Φίλιππος. Ὅθεν οὐ μόνον ἐκτενέστερον ὁπωσοῦν γράφομεν τὰ περὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα σχέσεις ἐφιστῶμεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Φίλιππον αὐτὸν καὶ τὰς αὐτοῦ ἐνεργείας, ἐν παρόδῳ μόνον ὑπομινύσκοντες τὰ ἐντεῦθεν τῶν Θερμοπυλῶν γεγονότα.

Ὁ Φίλιππος ἀνετράφη ἐκ πρώτης νεότητος ὅπως ἤθελεν ἀνατραφῆ ὁ τῶν Ἑλλήνων ἄριστος. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνον ἀφ' ἧς διέτριψεν εἰς Θήβας ὡς ὁμηρος· ἀλλὰ ἐκ γενετῆς αὐτῆς ἐντὸς ἑλληνικῆς ἀτμοσφαίρας ἐξῆσε καὶ ὑπὸ ἑλληνικοῦ οὕτως εἰπεῖν γάλακτος ἐτράφη. Ἡ δοξασία ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἡ Μακεδονία ἦτο χώρα παντάπασι βάρβαρος καὶ ἀμέτοχος τοῦ μεσημβρινωτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἀριδύλως ἐσφαλμένη. Ναὶ μὲν δὲν γνωρίζομεν ἀποχωρόντως τὴν προγενεστέραν ἱστορίαν τῆς χώρας ταύτης· ἀλλ' αἱ εἰδήσεις ὅσας περὶ αὐτῆς ἔχομεν, παριστῶσιν ἐκ συμφώνου τοὺς Μακεδοντας οὐ μόνον ἀνέκαθεν τῶν Ἑλλήνων συγγενεῖς ὄντας, ἀλλὰ καὶ παρακολουθήσαντας, εἰ καὶ πόρρωθεν, καὶ μετὰ τινων οὐσιωδῶν τροπολογιῶν, τὴν πολιτικὴν, τὴν ἠθικὴν, τὴν διανοητικὴν τοῦ ὅλου ἔθνους πρόοδον· διατελέσαντας δὲ καθ' ὅλα ταῦτα ἀσυγκρίτως ἀνωτέρους πολλῶν ἄλλων ἑλληνικῶν φυλῶν. Ἰδίως οἱ ἄμεσοι τοῦ Φιλίππου προκάτοχοι ἐζήτησαν ὅσον ἔνεστι πλείότερον νὰ προσεγγίσωσιν εἰς τὸν ἀττικὸν βίον. Εἶδομεν ὅτι πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαος οὐ μόνον ἄλλας κοινωνικὰς βελτιώσεις ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον ἐπεχείρησεν, ἀλλὰ καὶ διετέλεσε φίλτατος τοῦ Πλάτωνος, τότε νεωπύτου ὄντος, καὶ προσέτι φίλος τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Σωκράτους. Ἀμύντας δὲ ὁ τοῦ Περδίκκου καὶ τοῦ Φιλίππου πατὴρ, ἀνεδείχθη καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν φίλος ὁμοίως τῶν ἐπιστημοτάτων Ἀθηναίων ἀνδρῶν, ἰδίως τοῦ Ἰφικράτους καὶ τοῦ Τιμοθέου· πιστὸς τοῦ Ἀμύντου ἱατρὸς ὑπῆρξεν ὁ Νικόμαχος, ὁ πατὴρ τοῦ περιφήμου Ἀριστοτέλους, τοῦ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Ἀθήναις παρὰ Πλάτωνι φοιτήσαντος· καὶ πλὴν τούτου διέτριψε παρ' Ἀμύντα ἐπὶ μακρὸν ὁ τοῦ Πλάτωνος φίλος, Εὐφραῖος ὁ ἐξ Ὁρεοῦ. Τούτου τοῦ Εὐφραίου μαθητῆς διετέλεσεν ὁ Περδίκκας, ὁ τοῦ Φιλίππου πρεσβύτερος ἀδελφός, χειραγωγηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν φίλων καὶ οἰκείων, περιελθὼν ὡς ἐκ τούτου εἰς πολλὴν σχέσιν καὶ ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις τότε ἀκμάζοντος Πλάτωνος καὶ ἐν γένει διατελέσας ἐπὶ τοσοῦτον φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὥστε κατήντησε νὰ κινήσῃ καθ' αὐτοῦ τὴν δυσμένειαν τῶν Μακεδόνων, οἵτινες, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, αἰείποτε ἀπέδωκαν εἰς τὰ πολεμικὰ προτερήματα πλείοτέραν ἀξίαν ἢ εἰς τὴν ἐπιστήμην.

Ἐν μέσῳ τοιούτων περιστάσεων ἀνετράφη ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ὁ Φίλιππος. Ἐπειτα δὲ εἰς ἡλικίαν δεκαπέντε περίπου ἐτῶν ἀπῆλθη εἰς Θήβας

ὡς ὁμηρος, διατρίψας ὡς τοιοῦτος εἰς τὴν πόλιν ταύτην δύο ἢ τρία ἔτη. Πῶς καὶ πότε ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὰς Θήβας, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐπανῆλθεν ὁμολογουμένως ἔτι βασιλεύοντος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Περδίκκου, διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Περδίκκας, κατὰ συμβουλήν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Εὐφραίου, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν ὑποτελῆ κυβέρνησιν ἰδίας τινὸς χώρας τῆς Μακεδονίας, ἐν ᾗ ὁ Φίλιππος παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ, ὑπηρετῶν τοῦτον εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ διεξαχθέντας πολέμους, διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἣν ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ ἔκτοτε ἐν ταῖς ὑπ' αὐτοῦ διοικουμέναις ἐπαρχίαις, ὁδηγούμενος ὑπὸ τῶν μαθημάτων τὰ ὅποια κατὰ τοῦτο ἔλαβεν ἐν Θήβαις.

Τῷ ὄντι ἡ ἐν Θήβαις διατριβὴ τοῦ Φιλίππου, ἀπὸ τοῦ 15—18 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐπενήργησεν οὐσιωδέστατα εἰς τὸν ὅλον μετέπειτα χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Ὡς ὁμηρος, ὁ Φίλιππος ἔτυχεν ἐνταῦθα ἐντίμου καὶ εὐπρεποῦς ὑποδοχῆς. Κατῴκει παρὰ τῷ Παμμένει, πολίτῃ ἐγκρίτῳ· ἔλαβεν ἱκανὴν ἐπιστημονικὴν καὶ ῥητορικὴν παιδείαν, διότι βραδύτερον ἀνέδειξεν ἐπιτηδειότητα περὶ τὸ λέγειν οὐ τὴν τυχοῦσαν· ἐσπούδασε δὲ καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν, πρὸς ἣν ὅμως ὀλίγην μετέπειτα ἔδειξε κλίσιν. Ἀλλὰ μέλιστα ὠφελήθη ἐν Θήβαις ἀπὸ τῆς οἰκειότητος καὶ τῶν παραδειγμάτων τῶν δύο ἀνδρῶν οἵτινες τότε ἐκόσμου τὴν τε ἰδίαν πατρίδα καὶ τὴν ὅλην Ἑλλάδα. Ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ ὁ Πελοπίδας, καὶ ἐν γένει ἡ τῶν Θηβῶν πόλις οἷα εἶχεν ἀποβῆ ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν, ἐπροξένησαν τόσῳ πλείονα ἐντύπωσιν εἰς τὸν πρακτικὸν μᾶλλον ἢ θεωρητικὸν τοῦ Φιλίππου χαρακτῆρα, ὅσῳ ἡ πόλις ἐκείνη διέπρεψεν αἰέποτε περὶ τὸ πράττειν μᾶλλον ἢ τὸ λέγειν, οἱ δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κυβερνῆται αὐτῆς διεκρίθησαν μάλιστα ὁ μὲν περὶ τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ περὶ τὰ στρατηγικὰ βουλευμάτων καὶ τὰς τακτικὰς παρατάξεις. Ἡ θεὰ τοῦ στρατοῦ ἐκείνου, οἷος κατηρτίσθη κατὰ τε τὸ ἵππικόν καὶ τὸ πεζικόν ἐπὶ Πελοπίδου καὶ Ἐπαμεινώνδου, δὲν ἦτο δυνατὸν εἰμὴ νὰ διδάξῃ καὶ νὰ συγχινήσῃ νέον, ὅστις ἦτο οὐ μόνον προωρισμένος νὰ ἄρξῃ λαοῦ μαχίμου, εἰ καὶ ἀπεστερημένου τῶν πλεονεκτημάτων ἐπιτηδείου στρατιωτικοῦ ὁργανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ πλείστην εἶχεν ἐκ φύσεως τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν δραστηριότητα. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι νῦντύχησε καὶ νὰ οἰκειωθῇ πρὸς τε τὸν ἐν Λεύκτροις νικητὴν καὶ πρὸς τὸν ἐκπαιδευτὴν τοῦ ἱεροῦ λόχου, θέλομεν κατανοήσῃ ὅτι πρωϊμώτατα ὁ νοῦς αὐτοῦ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ μελετήσῃ

τάς τε ἀρίστας βελτιώσεις τὰς μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων γενομένας περὶ τὴν στρατιωτικὴν τέχνην καὶ πάντα ὅσα συνετέλουν εἰς τὴν ἔτι πλείονα αὐτῆς βελτίωσιν.

Ὅθεν ἅμα, μετὰ τὴν ἐκ Θηβῶν ἐπάνοδόν του, ἐπετράπη ὑπὸ τοῦ Περδίκκου τὴν κυβέρνησιν ἰδίας τινὸς τῆς Μακεδονίας χώρας, ἐπεχείρησεν ἀμέσως νὰ ὀργανώσῃ μικράν μὲν, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὰς ἀρχὰς ἅς ἐν Θήβαις ἐδιδάχθη ἡσκημένῃν στρατιωτικὴν δύναμιν. Διὰ δὲ τοῦτο, ὅτε ἀποθανόντος αἰφνης τοῦ Περδίκκου, ἔλαβε τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχήν, εὗρέθη ἔχων περὶ αὐτὸν παρεσκευασμένον στρατὸν τινα, τὰ μάλιστα συνετέλεσαντα εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Φίλιππος ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν ὡς ἐπίτροπος τοῦ νέου αὐτοῦ ἀνεψιοῦ, Ἀμύντου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Περδίκκου· ἀλλ' ἡ δυσχέρεια τῶν πραγμάτων ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὑπεχρεώθη ὑπὸ τῶν φίλων νὰ καταλάβῃ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι τὴν βασιλείαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀμύντας οὗτος ἔζησε δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου, οὐδ' ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατηγορηθεὶς τότε ἐπὶ συνωμοσίᾳ. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος εἶχε καὶ τρεῖς ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοὺς, τὸν Ἀρχέλαον, τὸν Ἀριβαῖον καὶ τὸν Μενέλαον, υἱοὺς τοῦ Ἀμύντου ἀπὸ ἄλλης γυναικὸς ἢ ἑταίρας· ἐκ τούτων ὁ μὲν εἰς ἐφονεύθη ἅμα ὡς ἐβασίλευσεν ὁ Φίλιππος, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐσώθησαν κατ' ἀρχὰς διὰ φυγῆς, ἀλλὰ βραδύτερον, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Ὀλυνθίων κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ συλληφθέντες ἐν Ὀλύνθῳ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης, ἐθανατώθησαν ὡσαύτως.

Οὕτως ἀπηλλάγη ὁ Φίλιππος τῶν πλησιεστέρων προσκομμάτων, ἅτινα παρενετίθεντο μετὰ αὐτοῦ καὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Καὶ ἐνταῦθα πρόσφορον νομίζομεν νὰ ἐπιφέρωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ μακεδονικοῦ πολιτεύματος, καθὸ ἐξηγοῦντα μὲν τὰς πρώτας ταύτας πράξεις τοῦ Φιλίππου, ἀναγκαῖα δὲ ὄντα πρὸς κατὰληψιν τῆς ὅλης μακεδονικῆς ἱστορίας. Τὸ μὲν βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς Μακεδονίας ἐπὶ τρεῖς περὶ τοῦ ἡδὴ αἰῶνος διεξήγετο ὑπὸ ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν αὐτὸν οἶκον, ἀλλ' ὅμως, ὡς εἶδομεν, πολλαὶ καὶ αἱματηραὶ ἔριδες συνέβαινον ἕνεκα αὐτοῦ μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὑπερίσχυε δὲ συνήθως ὁ τολμηρότερος· διότι οὕτως εἶχον ἀνέκαθεν αὐτόθι τὰ πράγματα, ὥστε ἐδέοντο ἀνδρὸς ῥέκτου καὶ ἰσχυροῦ, μάλιστα δὲ τοιαῦται ἦσαν αἱ περιστάσεις ἐπὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Φιλίππου. Ἐκ τούτου

ἤδη συνάγεται ὅτι ἡ μακεδονικὴ μοναρχία δὲν ἦτο, ὡς εἰπὸν τινες, μοναρχία περιορισμένη καθ' ἣν ἔννοιαν δίδομεν σήμερον εἰς τὸν ὅρον τοῦτον, ὃ ἐστὶ περιορισμένη διὰ θεσμῶν τακτικῶς ἐνεργούντων, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰς καθ' ἡμᾶς συνταγματικὰς μοναρχίας. Ἡ μακεδονικὴ βασιλεία ἐνθυμίζει μᾶλλον τὴν ὀμηρικὴν βασιλείαν, ἥτις καθὼς εἶδομεν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, συνεβουλεύετο μὲν ἐνίοτε τοὺς ἀρίστους καὶ τὸν δῆμον, ἔπραττεν ὁμῶς πολλὰ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ· διότι καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ὅπως ἐν τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι ἐπὶ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων, τὰ δικαιώματα τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀρίστων δὲν ἦσαν ῥητῶς ὠρισμένα· ὅθεν ὁσάκις συνέπιπτε νὰ ἄρξῃ βασιλεὺς ἰσχυρὸς καὶ δραστήριος (καὶ τοιοῦτος ἔπρεπε νὰ ᾖ καὶ τῆς Μακεδονίας βασιλεὺς), ὁ βασιλεὺς οὗτος δὲν ἐφρόντιζε νὰ ἐρωτᾷ καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ ἀκολουθῇ τὴν γνώμην τῶν πολλῶν. Τῷ ὄντι ἐν τῇ μακεδονικῇ ἱστορίᾳ ἀναφέρεται μὲν ἐνίοτε ἐκκλησία τοῦ δήμου, συγκαλουμένη ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ζητηθῇ ἡ συναίνεσις αὐτῆς εἰς σπουδαίαν τινὰ πρότασιν ἢ νὰ δικάσῃ ἐπίσημόν τι πρόσωπον· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα ἦσαν σπανιώτατα. Τὰ γεγονότα τῆς μακεδονικῆς ἱστορίας, καθόσον γνωρίζομεν αὐτὰ, παριστῶσιν ἡμῖν συνήθως τοὺς βασιλεῖς πράττοντας αὐτογνομόνως, καὶ αὐτογνομόνως ἐπιτελοῦντας τὰ βουλευματα αὐτῶν, οὐδὲ συμβουλευομένους τινὰ, εἰμὴ ὁσάκις τοῦτο ἤρεσκεν αὐτοῖς, καὶ προσέχοντας μόνον νὰ μὴ προσβάλλωσι τὰ αἰσθήματα τῶν μαχίμων λαῶν, ὧν ἐστρατήγουν μᾶλλον ἢ ἐβασίλευον. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι τοιαύτη ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ βασιλεία ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχὺς ἐγένετο τοσοῦτον μεγαλύτερα ὅσον καταπληκτικώτερα ἀπέβη ἡ ἐπιτυχία τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν. Ὅθεν οὐδὲ ἐπὶ τῶν βασιλείων τούτων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προκλήτων αὐτῶν, εὐρίσκομεν ἔχρος πολιτικῶν σωματείων ἐκπροσωποῦντων εἴτε τοὺς ἀρίστους εἴτε τὸν δῆμον, καὶ τακτικῶς συνερχομένων ἵνα θέσωσι φραγμὸν τινὰ εἰς τὴν ἀπόλυτον τῶν βασιλείων γνώμην. Ἡ μόνη θέλησις εἰς ἣν ἐνίοτε οὗτοι ἠναγκάζοντο νὰ ὑποκύπτωσιν, ἦτο ἡ τοῦ στρατοῦ θέλησις. Ὅχι ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος δὲν διετέλει ὑπακούων καὶ πειθαρχῶν εἰς τοὺς ἡγεμόνας· ἄνευ τοιαύτης ὑπακοῆς καὶ πειθαρχίας ἦτο ἀδύνατον νὰ διαπράξῃ τὰ μεγαλουργήματα ὅσα διέπραξεν. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἐξετίθετο εἰς ὑπερβολικοὺς ἀγῶνας, οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ἐνόμιζον φρόνιμον νὰ ἀκούωσιν ἐνίοτε τὰς εὐχὰς αὐτοῦ. Καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην ὑπέκυψεν αὐτός ὁ ἀκατάσχετος Ἀλεξάνδρος, ἔτι δὲ μᾶλλον ὑπέκυψαν οἱ διαδόχοι αὐτοῦ.

Ὁ Φίλιππος ἀφοῦ ἡσφάλισεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν, εἶχεν ἔτι, ὡς γνωρίζομεν, πολλοὺς καὶ ποικίλους πολεμίους, τοὺς ὁποίους δὲν ἠδύνατο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας διὰ τῆς βίης νὰ καταβάλῃ. Πρὸ πάντων λοιπὸν ἐφρόντισε νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν Θρακῶν δι' ἐπιτηδείων δώρων καὶ ὑποχρεώσεων, ματχιώσας οὕτω τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἐνὸς τῶν ἀντιπάλων, τοῦ Παυσανίου, ὅστις διὰ τοῦτο μόνον ἠδύνατο νὰ ᾔῃαι ἐπικίνδυνος, ὅτι ὑπὸ τῶν Θρακῶν ὑπεστηρίζετο. Ἄλλ' εἶχεν ἔτι ὁ νέος βασιλεὺς ἐπικειμένους ἀπὸ θαλάσσης μὲν τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸν Ἀργαῖον, ἀπὸ ξηρᾶς δὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς. Ὅθεν ἔσπευσε νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐφαρμόζων εἰς τὴν ὅλην μοναρχίαν τοὺς στρατιωτικούς θεσμούς οὓς εἶχεν ἐγκαίρως εἰσαγάγει εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐπαρχίαν, ἐμψυχῶν δὲ τοὺς φίλους καὶ συναγωνιστὰς διὰ προσλαλιῶν γενναίων, οἷας οἱ Μακεδόνες οὐδέποτε πρότερον ἤκουσαν ἀπὸ χειλέων βασιλικῶν. Ταῦτα δὲ διαπράξας ὅσον ἐνεστι τάχιον, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν περιλιπομένων πολεμίων, ἐπιτηδείότατα μεταχειριζόμενος τὴν βίαν καὶ τὴν πολιτικὴν.

Ὁ Φίλιππος ἤξευρεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐβοήθουν τὸν Ἀργαῖον εἰμὴ διότι ᾔθελον νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀμφίπολιν. Ἐγραψε λοιπὸν εἰς Ἀθήνας ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ διατηρήσῃ πρὸς τὴν πόλιν ταύτην τὰς φιλικὰς σχέσεις τὰς ὁποίας εἶχεν ἄλλοτε πρὸς αὐτὴν ὁ πατὴρ του Ἀμύντας, καὶ ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως τὴν μακεδονικὴν φρουράν, ἣν εἶχεν ἐμβάλει ἄλλοτε εἰς αὐτὴν ὁ ἀδελφός του Περδίκκας. Τοῦτο ἤρκεσε, φαίνεται, ἵνα καταστήσῃ τοὺς Ἀθηναίους ψυχροτέρους πρὸς τὸν Ἀργαῖον· διότι ὁ ναύαρχος αὐτῶν Μαντίας, ὅστις εἶχε φέρει εἰς Μεθώνην διὰ θαλάσσης τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον, ἔμεινεν ἔπειτα ἀπρακτῶν ἐν τῷ λιμένι τούτῳ, ἐνῷ ὁ Ἀργαῖος μετὰ τινων φυγῶν, μισθοφόρων καὶ Ἀθηναίων ἐθελοντῶν, ἐβάδισε διὰ ξηρᾶς πρὸς τὴν Ἐδεσσάν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν ἀρχαίαν ταύτην βασιλεύσαν. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι δὲν ἠθέλησαν νὰ τὸν δεχθῶσιν, ὁ δὲ Φίλιππος προσέβαλεν αὐτὸν ἐπανερχόμενον εἰς Μεθώνην καὶ ἐνίκησε κατὰ κράτος, συλλαβὼν αὐτόν τε τὸν Ἀργαῖον καὶ τοὺς πλείστους τῶν περὶ αὐτόν. Καὶ τοὺς μὲν Ἀθηναίους πολίτας περιποιηθεὶς ὅτι πλείστον, ἀπέπεμψεν εὐγνωμονοῦντας εἰς τὰ ἴδια, μετὰ νέων φιλικῶν πρὸς τὸν δῆμον τῆς πόλεως ἐκεῖνης προτάσεων, τὸν δὲ Ἀργαῖον καὶ τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους πιθανώτατα ἐθανάτωσεν. Ἐπειτα δὲ κατατροπώσας τοὺς Παίονας, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν μακεδονικὴν κυριαρ-

χίαν· νικήσας δὲ καὶ τοὺς πολὺ ἐπικινδυνότερους Ἰλλυριοὺς, ὑπεχρέωσε καὶ τούτους νὰ εἰρηνεύσωσι, παραιτοῦντες πάντα ὅσα ἐν τῇ Μακεδονίᾳ κατέκτησαν. Καὶ τότε, συμπληρώσας ταῦτα κατὰ τὸ πρῶτον τῆς βασιλείας ἔτος, 359, ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἀκόλουθον, 358, νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Ἀμφίπολιν, ἣτις ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κράτους αὐτοῦ, διότι ἐπεκράτει τῆς τοῦ Στρυμόνος διαβάσεως, ἀπέκλειεν ἀπ' ἀνατολῶν τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐφύλαττε τὰς πύλας τὰς ἀγούσας πρὸς τὴν χρυσοφόρον χώραν τοῦ Παγγαίου ὄρους. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ὁ Φίλιππος εἶχεν ἐκχωρήσει ἐκ τῆς Ἀμφιπόλεως, παραχωρήσας αὐτὴν εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐφρόντισαν νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν ταύτην. Δυσκόλως δὲ δυνάμεθα νὰ κατακρίνωμεν τὸν Φίλιππον, διότι βλέπων αὐτοὺς ἀδιαφοροῦντας πρὸς τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο δῶρον, ἠθέλησε νὰ τὸ ἀναλάβῃ, τοσοῦτον μάλιστα ἀναγκάζον ὃν πρὸς παγίωσιν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ναὶ μὲν, ἀρχίσας ἤδη τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ θελὼν νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐξ Ἀθηνῶν ἀποστολὴν ἐπικουρίας, ἔγραψεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἐπεχείρησε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἀμφιπολίτας, διότι ἔδωκαν αὐτῷ πολλὰς ἀφορμὰς εἰς πόλεμον, ὅτι ὅμως πολιορκεῖ τὴν πόλιν διὰ λογαριασμὸν τῶν Ἀθηναίων καὶ ὅτι θέλει παραδώτῃ αὐτὴν εἰς αὐτοὺς, ἅμα κυριευθῇ. Κυριεύσας δὲ αὐτὴν δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν, ἀλλὰ ἐφύλαξε δι' ἑαυτὸν τὴν πόλιν, ὀχυρώσας αὐτὴν καὶ πολυειδῶς ἀσφαλίσας. Τοῦτο τοῦ Φιλίππου τὸ πολίτευμα εἶναι βεβαίως ἄξιον ἐπιτιμήσεως· ἀλλὰ πόσοι τῶν κατακτητῶν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς κοινῆς ἡθικῆς κρινόμενοι, ἠθελον διαφύγει πᾶσαν καταδίκην; Οἱ δ' Ἀθηναῖοι, οἵτινες βραδύτερον δὲν εὑρισκον λόγους ἵνα ἀποχρώντως στιγματίσωσι τὴν ἀπάτην καὶ τὴν ψευδολογίαν τοῦ Φιλίππου, δὲν ἔπρεπε μᾶλλον νὰ αἰτιῶνται ἑαυτοὺς· πρῶτον διότι δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν, παραχωρηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς τῷ 359, καὶ δευτέρον διότι ἦσαν ἄρκετὰ ἄπλοϊ, ὥστε νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι ὁ Φίλιππος θέλει θυσιάσει τὸν καιρὸν καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἵνα χάριση ἔπειτα εἰς αὐτοὺς τὴν Ἀμφίπολιν· καὶ πιστεύσαντες εἰς τοῦτο, νὰ μὴ πέμψωσι κάμμιαν ἐπικουρίαν; Ἐξεταζομένου δὲ τοῦ πράγματος καὶ ὑπὸ τὴν ἔοψιν τοῦ δικαίου, δὲν βλέπομεν κατὰ τί οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον περισσότερον τοῦ Φιλίππου δίκαιον εἰς τὸ νὰ καταλάβωσι τὴν Ἀμφίπολιν. Ἀπολύτως δίκαιον οὐδέτερος ἐξ αὐτῶν εἶχεν· ὅτε Φίλιππος καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν κατακτητῆαι, θέλοντες νὰ καταλάβωσι πόλιν εἰς οὐδέτερον ἐξ αὐτῶν

ἀνήκουσαν καὶ ἐπιδιώκοντες τοῦτο μόνον καὶ μόνον διότι ἡ κατάληψις τῆς Ἀμφιπόλεως συνέφερεν εἰς αὐτούς. Ὑπερισχύσαντος δὲ τοῦ ισχυροτέρου καὶ ἐπιτηδαιοτέρου, ὁ ἀποτυχὼν ἠδύνατο νὰ λυπῇται, ὅχι ὅμως καὶ νὰ κατηγορῇ τὸν ἐπιτυχόντα ἐπὶ ἀδικίᾳ καὶ ἀπάτῃ.

Οὐ μόνον δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον φροντίσει νὰ καταλάβωσιν ἐγκαίρως τὴν Ἀμφίπολιν, οὐ μόνον βραδύτερον οὐδεμίαν ἐπεμψαν εἰς αὐτὴν ἐπικουρίαν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔπραξαν λᾶθος. Οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν γνωρίζουσιν ὅτι εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας ὑπῆρχε πόλις Ἑλληνίς, ἡ Ὀλυνθος, ἣτις ἄλλοτε ποτε συνεκρότησε περὶ ἑαυτὴν μεγάλην ὁμοσπονδίαν, βραδύτερον δὲ ἠναγκάσθη ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν νὰ διαλύσῃ τὴν ὁμοσπονδίαν ταύτην, παρέμεινε ὅμως πάντοτε καθ' ἑαυτὴν λόγου ἄξια καὶ ἐν τῷ μεταξύ ἐπέτυχε νὰ ἀνακτήσῃ αὐτῆς ἰκάνη δύναμιν. Οἱ Ὀλυνθιοὶ, φοβηθέντες τὸν Φίλιππον μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Ἀμφιπόλεως, ἐζήτησαν νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Ἀθηναίων, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν ὁσημέραι μᾶλλον ἐπικίνδυνον ἀποβαίνοντα βασιλέα τῆς Μακεδονίας. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἂν οἱ Ἀθηναῖοι ἤθελον νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν διὰ πραγματικῶν θυσιῶν ὅπως οὖν ἀναλόγων τῶν ἀξιώσεων τούτων, ὥφειλον ἀμέσως νὰ ἀποδεχθῶσι τὰς περὶ συμμαχίας προτάσεις τῶν Ὀλυνθίων. Ἀλλ' εἶναι οὐδὲν ἥττον γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οἱ Ἀθηναῖοι περὶ λόγους μᾶλλον ἢ περὶ ἔργα ἡσχολοῦντο· συνέπεσε πρὸς τούτοις τότε νὰ περιπλακῶσι καὶ εἰς τὸν λεγόμενον « συμμαχικὸν πόλεμον » (σελ. 772 καὶ 773 τοῦ πρώτου τόμου)· ἐνεκα δὲ ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων, ἀπέπεμψαν ἀπράκτους τοὺς τῶν Ὀλυνθίων πρέσβεις. Τοῦτο μαθὼν ὁ Φίλιππος, ἔσπευσε νὰ περιποιηθῇ τοὺς Ὀλυνθίους, οἵτινες θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλειφθέντας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐφάνησαν ὁμοίως πρόθυμοι νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν βασιλέα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Φίλιππος, ἵνα ἀσφαλέστερον ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ, παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς τὴν περὶ Ἀνθεμουῖντα χώραν, τὴν κειμένην μὲν μεταξύ Ὀλυνθοῦ καὶ Θέρμης, τῆς μετέπειτα Θεσσαλονίκης, ἀμφισβητήσιμον δὲ διατελέσαν μετὰ τῶν Ὀλυνθίων καὶ τῶν προτέρων τῆς Μακεδονίας βασιλέων καὶ πλὴν ταύτης, κατακτήσας τὸ ἀξιόλογον τῶν Ἀθηναίων κτῆμα, τὴν Ποτίδαιαν, εἰς τοὺς αὐτοὺς Ὀλυνθίους παρέδωκε. Περὶ ταῦτα εἰργάσθη ὁ Φίλιππος κατὰ τὰ δύο ἔτη 358—356· δηλαδὴ, βλέπων τοὺς Ἀθηναίους περιπλακέντας εἰς τὸν ὀλέθριον συμμαχικὸν πόλεμον, τὸ μὲν οὐδετέρωσε τοὺς Ὀλυνθίους, οἵτινες ἠδύναντο νὰ παρεμβάλλωσι

προσκόμματα σπουδαῖα εἰς αὐτόν, ἔτι μὴ ἀσφαλίσαντα τὴν κατὰ τὴν Μακεδονίαν ἀρχήν, τὸ δὲ ἀναφανδὸν ἤδη ὡς πολέμιος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπολιτεύθη, τὴν τε Ποτίδαιαν, ὡς προείρηται, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτῶν, ἵνα παραδώσῃ εἰς τοὺς Ὀλυνθίους, καὶ τὴν Πύδναν καὶ τὰ πλεῖστα ἄλλα χωρία ὅσα οἱ Ἀθηναῖοι κατεῖχον ἔτι εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα σφετερισάμενος. Οὗτοι δὲν ἔσωζον αὐτόθι ἤδη εἰμὴ μόνην τὴν πόλιν τῆς Μεθώνης. Ἐνταῦτῳ δὲ ὁ Φίλιππος ὠχύρωσε τὴν Ἀμφίπολιν καὶ ἐγένετο κύριος τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Στρυμόνος χώρας τοῦ Παγγαίου ὄρους, ἥτις ἔκειτο καταντικρὺ τῆς νήσου Θάσου καὶ ἄλλοτε ἡμφισβητήθη, ἐνεκα τῶν μεταλλείων αὐτῆς, μεταξὺ Θάσιων καὶ Ἀθηναίων. Οἱ Θάσιοι εἶχον αὐτόθι κτίσει ποτὲ πόλιν καλουμένην Κρηνίδες, τὴν ὅποιαν ἤδη ὁ Φίλιππος ἠὔξησε μετονομάσας Φιλίππους, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς κέντρον τῶν μεγάλων μεταλλουργικῶν καταστημάτων, τὰ ὅποια ἱδρυσεν ἐκεῖ καὶ τὰ ὅποια τσαυτὴν ἔλαβον ἀνάπτυξιν, ὥστε παρέσχον αὐτῷ ἐτησίαν πρόσδοτον χιλίων ταλάντων· κατεσκεύασε δὲ καὶ νέον χρυσοῦν νόμισμα, τὸ ὁποῖον ὡσαύτως ἀπὸ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἀπεκάλεσεν.

Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐτῶν καὶ πρὶν εἰς τὴν γίνῃ κύριος ὀλοκλήρου τῆς παραλίας, ἐπορίσατο πρόσδοτον ἐτησίαν μεγαλητέραν τῆς προσόδου ἣν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιῆται ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως εἶχον πορισθῆ· καὶ ἡδυνήθη οὕτω νὰ αὐξήσῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἥτις ἀφ' ἐτέρου ἐλάμβανεν ἀδιαλείπτους ἀφορμὰς ἀσκήσεως εἰς τοὺς συνεχεῖς πρὸς τὰ γείτονα βάρβαρα ἔθνη πολέμους. Διότι οἱ Ἰλλυριοὶ, οἱ Παίονες καὶ οἱ Θράκες εἶχον μὲν ταπεινωθῆ ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν κατεξανιστάμενοι κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς κατετρόπωσεν αὐτοὺς καὶ καθυπέταξεν αὐτοῖς, ὑπὸ στρατηγόν τὸν Παρμενίωνα, τότε κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενον.

Περὶ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους συνεζεύχθη ὁ Φίλιππος τὴν Ὀλυμπιάδα, θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῶν Μολοσσῶν Νεοπτολέμου, ὅστις ἐφημίζετο ὡς ἀπόγονος τοῦ ἡρωικοῦ τῶν Αἰακιδῶν γένους. Ὁ Φίλιππος ἐγνώρισεν αὐτὴν εἰς Σαμοθράκην, ὅπου συνέπεσε νὰ ἔλθωσιν ἀμφότεροι ἵνα μυηθῶσιν εἰς τὰ θρησκευτικὰ μυστήρια, τὰ ὅποια αὐτόθι ἐτελοῦντο. Καὶ τὸ μὲν ὀξύτης φύσεως, καὶ τὸ ζηλότυπον, καὶ τὸ ἄγριον, καὶ τὸ φιλέκδικον τῆς γυναικὸς ταύτης, ἔμελλε βραδύτερον νὰ προξενήσῃ πολλὰς θλίψεις καὶ ἀνησυχίας εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 356 ἔτεκεν αὕτη

υἷον, τὸν μετέπειτα τοσοῦτον πολυθρόλητον Ἀλέξανδρον, τὸν μέγαν. Συνέβη δὲ τὸ γεγενὸς ἰδίως ἐν θέρει τοῦ ἔτους τούτου, ὅτε, οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ποτιδαίας, ἔλαβεν ὁ Φίλιππος σχεδὸν συγχρόνως ἀγαθὰς τρεῖς ἀγγελίας· ὅτι ἡττήθησαν οἱ Ἑλλυριοὶ μάχῃ μεγάλῃ διὰ Παρμενίωνος· ὅτι ἐνίκησεν ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ ἀγῶνι ἵππῳ κέλῃτι· ὅτι ἐγέννησεν υἷον, τὸν Ἀλέξανδρον.

Τοιαῦτα διέπραξεν ὁ Φίλιππος κατὰ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη· κατέστησεν ἐκποδῶν τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀντιπάλους, κατετρόπωσεν ἢ καθυπέταξε τὰ περὶ τὴν Μακεδονίαν βάρβαρα ἔθνη, ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα κατεῖχον εἰς τὰ παρὰ τὴν ἑκείνην, καὶ προσκτησάμενος τὰ περὶ τὸ Παγγαῖον ὄρος μεταλλεῖα ἐπορίσατο οὕτω μεγάλῃν ἐτησίαν πρόσοδον. Ἀλλὰ πικρετὸς τούτων ἔπραξε καὶ ἕτερόν τι, τὸ πάντων ἴσως σπουδαιότερον, κατεσκεύασε τὸ ὄργανον δι' οὗ κατῴρθωσε ταῦτα καὶ ἔμελλε νὰ κατορθώσῃ ἔτι μείζονα· ἤρχισε δηλαδὴ τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ ἐκείνου, ὅστις ἀφοῦ ἐξῆσφάλισε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἔμελλε μετὰ εἰκόσιν ἔτη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ θαυμάσιον ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀσίαν. Περὶ τοῦ στρατοῦ τούτου εἵπομεν ὀλίγας τινὰς λέξεις καὶ ἀνωτέρω· ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ἐπιφέρωμεν ἐνταῦθα πλείοτερά τινα, διότι ἐὰν δὲν λάβωμεν ἀκριβῆ ὅπως οὖν ἔννοιαν τῆς τεχνικωτάτης αὐτοῦ διοργανώσεως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμεν τὰ μεγαλουργήματα τοῦ Φιλίππου.

Ἀνεφέρομεν ἄλλοτε ἐκ διαλειμμάτων τὰς μεταβολὰς τὰς ἐπιγενομένας εἰς τὸ στρατιωτικὸν σύστημα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Οἱ πολῖται οἵτινες ἀπετέλουν μέχρι σχεδὸν τοῦ τέλους τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου τὸ κράτιστον τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως μέρος, τοὺς καλουμένους ὀπλίτας, ἤρχισαν ἔκτοτε καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ νὰ ἀμελῶσι τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πρωτίστου τούτου τῶν καθηκόντων αὐτῶν. Ὅθεν οἱ στρατοὶ κατὰ μέγα μέρος ἤδη συνεκροτήθησαν ἐκ μισθοφόρων, οἵτινες, ἐπάγγελμα ἔχοντες τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, δὲν ἐμάχοντο πλέον ὑπὲρ πατρίδος, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ διδομένου εἰς αὐτοὺς μισθοῦ. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐπήγαγε μὲν ἀτοπήματα πολλὰ· ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦ στρατοῦ τὴν κυριωτάτην αὐτοῦ ἠθικὴν δύναμιν, καὶ κατέστησεν ἀδύνατον τὴν συγκρότησιν αὐτοῦ ἄνευ μεγάλης χρηματικῆς δαπάνης, ἣν, μάλιστα

κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν ἡγεμονιῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ καταβάλλωσιν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι. Ἄλλ' ἐνταύτῳ ἡ μεταβολὴ αὕτη συνεπήγαγε τὰ πλεονεκτήματα, ὅτι ἡ στρατιωτικὴ τέχνη, ἀσκουμένη ἔκτοτε ὑπὸ ἀνδρῶν κύριον ἐχόντων τοῦτο τὸ ἔργον, ἤρχισε παραδόξως νὰ τελειοποιῇται. Εἶδομεν τὰς βελτιώσεις, τὰς ὁποίας ὁ Ἰφικράτης ἐπενόησε περὶ τε τὸν ἱματισμὸν καὶ τὸν ὅπλισμὸν τῶν πελταστῶν καὶ τὴν χρῆσιν ἣν ἐποίησε τοῦ νέου τούτου στρατιωτικοῦ σώματος, ἐπιτηδειότατα συνδυάσας αὐτὸ μετὰ τῶν ὀπλιτῶν καὶ εἰς ἄλλας μὲν πολλὰς περιστάσεις, ἰδίως δὲ περὶ τὴν εἰς Κόρινθον κατατρόπωσιν μιᾶς σπαρτιατικῆς μόρας. Ὁ δὲ μεγαλοφύεστερος Ἐπαμεινώνδας ἔτι μᾶλλον ἀνέπτυξε τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον, οὐ μόνον προσφορώτατα μεταχειριθεὶς πρὸς ἐπιτυχίαν κοινῷ τινος σκοποῦ τό τε πεζικὸν καὶ τὸ ἵππικόν, τοὺς τε πελταστὰς καὶ τοὺς ὀπλίτας, ἀλλὰ καὶ τὴν λοξὴν ἐπινοήσας παράταξιν, δι' ἧς συμπυκνῶν εἰς ἓν τι κύριον τοῦ πεδίου τῆς μάχης σημεῖον, δύναμιν διὰ τὸν ὄγκον αὐτῆς ἀκαταγώνιστον, ἔχων δὲ ἀπλῶς ἀμυνόμενον τὸ λοιπὸν τοῦ στρατοῦ, διέσπα οὕτως, ὡς δι' ἐμβόλου τινός, τὴν τῶν ἀντιπάλων παράταξιν καὶ ἐπέφερε τὴν ὅλην αὐτῆς τροπὴν. Ἄλλοι πάλιν νοήμονες ἀξιωματικοί, οἷος ὁ γνωστὸς εἰς ἡμᾶς Ξενοφῶν καὶ ἕτερός τις, ὁ Αἰνείας, ὁ γράψας «τὰ πολιορκητικὰ» καὶ τὴν «παρασκευαστικὴν» βίβλον καὶ «τὴν στρατοπαίδευτικὴν» καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἐξέθηκαν εἴτε εἰς ἱστορίας εἴτε εἰς ἰδίας τεχνικάς συγγραφάς τὰ τε ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐκείνων στρατηγῶν πραχθέντα καὶ τὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν πολεμικῆς πείρας πορίσματα. Ὁ Φίλιππος εἶδε, παρατήρησε καὶ ἐμελέτησε, κατὰ τὴν ἐν Θήβαις διατριβὴν του, ἅπασαν τὴν πρόοδον ταύτην τῆς πολεμικῆς τέχνης καὶ ἀπὸ ταύτης ὀρμώμενος ἐπήγαγε πλείστας ὅσας βελτιώσεις περὶ τε τὸν ὀπλισμὸν, καὶ τοὺς ἐξελιγμοὺς, καὶ τὰς μηχανάς, καὶ τὰς διαιρέσεις τῶν ταγμάτων, καὶ τὴν στρατηγικὴν διεύθυνσιν, συγκροτήσας τοιοῦτοτρόπως στρατὸν πολὺ τῶν προηγούμενων τελειότερον, στρατὸν ὅστις, ἔτι μᾶλλον τελειωθείς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐδέσποσε τῆς ἀνατολῆς ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας, μέχρι τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων κατακτῆσεως.

Πρὸ τοῦ Φιλίππου ἡ στρατιωτικὴ τῆς Μακεδονίας δύναμις συνέκειτο, ὅπως καὶ ἡ τῶν Θεσσαλῶν, ἀπὸ ἀρίστου μὲν ἵππικοῦ συγκροτουμένου ἐκ τῶν εὐπόρων γαιοκτητῶν τῆς χώρας, ἀπὸ μετριοτάτου δὲ, εἰ καὶ πολυαρίθμου, ὁμίλου πελταστῶν, οἵτινες, στρατολογούμενοι ἐκ ποιμέ-

νων καὶ γεωργῶν καὶ πενιχρῶς ἱματισμένοι καὶ ὠπλισμένοι ἀτελῶς, οὐ μόνον πρὸς τοὺς Ἕλληνας πελταστὰς καὶ ὀπλίτας δὲν ἦσαν ἐνάμιλλοι, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν ἀκαταπαύστως κατατροποῦντο. Ὁ Φίλιππος μετέβαλεν ὁλοσχερῶς τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ἄν τὸ πεζικὸν τῶν Μακεδόνων ἦτο ἄθλιον, δὲν ἔπταιον εἰς τοῦτο οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἐξεναντίας, ἰσχυροὶ ὄντες τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς γενναῖοι, ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσιν ἄριστοι στρατιῶται· ὅ,τι ἔλειπεν ἀπὸ αὐτοῦς ἦτο ὀπλισμὸς, ἱματισμὸς, περὶ θάλασσαν, ἄσκησις. Ὅθεν ὁ Φίλιππος ἐπεχείρησεν ἐκ πρώτης ἀφειρηθείας νὰ περιποιήσῃ εἰς αὐτοὺς ἅπαντα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἑλληνικοῦ πεζικοῦ, καὶ πρὸς τοῦτοις νὰ συνειθίσῃ αὐτοὺς περὶ τὴν χρῆσιν νέου τινὸς ὅπλου, τὸ ὅποῖον καθ' ἑαυτὸ μὲν ἦτο βαρύτατον καὶ ἐπομένως εἰς τοὺς κατ' ἰδίαν ἀγῶνας τῶν στρατιωτῶν σχεδὸν ἀνωρελές, ἀλλὰ εἶχε κλειστήν ἀξίαν φερόμενον ὑπὸ συμπαγοῦς καὶ συμπεπυκνωμένου στρατιωτικοῦ σώματος. Τὸ νέον τοῦτο ὅπλον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατὰ πρῶτον ἀπαντῶμεν εἰς τὸν τοῦ Φιλίππου στρατὸν, ἦτο ἡ μακεδονικὴ λόγχη, ἡ καλουμένη σάρισσα. Ἡ σάρισσα ἦτο ἐν χρήσει εἰς τε τὴν πεζικὴν αὐτοῦ φάλαγγα καὶ εἰς τινὰ συντάγματα ἵππικοῦ, οὓσα πάντοτε μακροτάτη, ἀλλ' ἐν τῇ φάλαγγι πολὺ μακροτέρα ἢ ἐν τῇ ἵππικῃ. Τὰ ἵππικὰ συντάγματα τὰ ὅποια ὠνομάζοντο σαρισσοφόροι, ἦσαν εἰδός τι ἐλαφροῦ ἵππικοῦ καὶ ἔφερον λόγχην μακρὰν, δι' ἧς διεκρίνοντο ἀπὸ τοῦ βαρέος ἵππικοῦ, ὅπερ, ὃν προεδιωρισμένον εἰς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, ἔφερε τὸ λεγόμενον ξυστόν, ἥτοι λόγχην βραχεῖαν. Ἡ τῶν ἵππέων σάρισσα εἶχε μῆκος δεκατεσσάρων περίπου ποδῶν, ὅση εἶναι ἡ λόγχη τῶν σημερινῶν Κοζάκων· ἀλλὰ τῆς σαρίσσης τῆς πεζικῆς φάλαγγος τὸ μῆκος ἔφθανε μέχρις 21 ποδῶν. Τὸ δὲ μῆκος τοῦτο εἶναι τοσοῦτον παράδοξον καὶ καθίστα τὸ ὅπλον τοσοῦτον δύσχρηστον, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἦτο ἀδύνατον νὰ πιστεύσωμεν εἰς αὐτὸ ἐάν δὲν ἐμαρτυρεῖτο ρῆτῶς ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, ἱστορικοῦ οὐ μόνον αὐτόπτου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιτηδείου νὰ κρίνῃ περὶ τῶν τοιούτων ἀσφαλῶς.

Ὅ,τι λοιπὸν διεκρίνε τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα ἦτο τὸ ἀλλόκοτον τοῦτο τῆς σαρίσσης μῆκος. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ὅπόσον ἐναὐτῷ ἐξαίρετος περιεποιεῖτο ὡς ἐκ τούτου εἰς αὐτὴν δύναμις, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν καθ' ἑκάστα τὰ τῆς παρατάξεως τοῦ φαλαγγίτου καὶ τὰ τῆς χρήσεως τῆς σαρίσσης. Οἱ φαλαγγῖται παρετάσσοντο κατὰ στίχους ὀρθοῦς, ἔχοντας συνήθως ἐκκαίδεκα ἀνδρῶν βάθος· μεταξὺ δὲ ἐκάστου

τῶν στρατιωτῶν τούτων καὶ τοῦ ἐπομένου ὑπελείπετο διάστημα τριῶν ποδῶν. Ὁ στίχος οὗτος ἐκαλεῖτο λόχος, καὶ τοῦ λόχου προϊστάτο ὁ λοχαγός, ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπὶ βώμῃ καὶ ἐμπειρία· ὁμοίως καὶ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος τοῦ λόχου στρατιώτης, ὡς καὶ ὁ ὕστατος ὁ καλύπτων αὐτὸν ὕπισθεν, ἦσαν ἄνδρες λογάδες, λαμβάνοντες μισθὸν ἀνώτερον τῶν ἄλλων. Ἡ σάρισσα ἐν τῇ ὀριζοντείῳ αὐτῆς θέσει, ἐκρατεῖτο πάντοτε διὰ τῶν δύο χειρῶν, διακρινομένη καὶ κατὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς λόγχης τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὀπλιτῶν, ἣτις ἐκρατεῖτο διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς μόνον, ἐνῷ ἡ ἐτέρα ἔφερε τὴν ἀσπίδα· ἐκρατεῖτο δὲ ἡ σάρισσα τοιοῦτοτρόπως, ὥστε προέπιπτε πρὸ τοῦ σώματος ἐκάστου λογχοφόρου κατὰ 15 πόδας· τοῦ δ' ὀπισθίου αὐτῆς μέρους, εἰ καὶ μὴ ἔχοντος εἰμὴ 6 ποδῶν μῆκος, ἦτο ὅμως ἱκανὸν τὸ βάρος, ὥστε νὰ διατηρῇται ἡ σοροπία. Ἐντεῦθεν ἡ σάρισσα τοῦ δευτέρου τῶν στρατιωτῶν ζυγοῦ προέκυπτε πρὸ τοῦ μετώπου κατὰ πόδας 12, ἡ τοῦ τρίτου κατὰ πόδας 9, ἡ τοῦ τετάρτου κατὰ πόδας 6 καὶ ἡ τοῦ πέμπτου κατὰ πόδας 3. Διὸ ἂν ἐκάστου στίχου ἡ λόχου ἀντετάσσετο εἰς τὸν ἐπερχόμενον πολέμιον πενταπλὴ λόγχῃ· ἐκ δὲ τῶν 5 τούτων λογχῶν αἱ τρεῖς πρῶται ἀναμφισβητήτως, καὶ αὐτὴ ἕως ἡ τετάρτη, προέπιπτον μακρότερον ἢ αἱ τῶν Ἑλλήνων ὀπλιτῶν λόγχαι, ὡσάκτις αὗται προετείνοντο κατὰ τοῦ ἐπερχομένου πολεμίου. Οἱ δὲ μετὰ τοὺς πρῶτους ζυγοὺς στρατιῶται ἐχρησίμευον εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίζωσι καὶ νὰ ὠθῶσι πρὸς τὰ πρόσω τὸ μέτωπον· ὅθεν δὲν ἔφερον τὰς σαρίσσας εἰς ὀριζόντειον θέσιν, ἀλλὰ «ἀνανενευκυίας παρὰ τοὺς ὤμους τῶν προηγούμενων,» ἵνα οὕτω προφυλάττωσιν ὅσον ἐνεστί τὴν ὅλην φάλαγγα ἀπὸ τῶν ἀκοντίων καὶ τῶν βελῶν, ὅσα ἐρρίπτοντο τυχὸν ἐπ' αὐτῆς ἀπὸ τῶν ὀπισθίων ζυγῶν τῆς ἀντιπάλου παρατάξεως.

Ὁ φαλαγγίτης ἔφερε πρὸς τούτοις ξίφος βραχὺ, στρογγύλην ἀσπίδα ἔχουσαν δύο περίπου ποδῶν διάμετρον, θώρακα, κνημίδας, πῖλον δὲ λευκὸν ἔχοντα εὐρὺ τὸ κράσπεδον καὶ καλούμενον «καυσία»· ἀλλ' αἱ προμνημονευθεῖσαι μακροὶ λόγχαι ἦσαν τὸ κυριώτατον ἀμυντικὸν ἅμα καὶ ἐπιθετικὸν αὐτοῦ ὄπλον. Ὁ Φίλιππος ἐπενόησεν αὐτὰ ἵνα δυνηθῇ νὰ κατισχύσῃ τοῦ δόρατος καὶ τῆς βαρείας ἀσπίδος τῶν ὀπλιτῶν καὶ ἰδίως τοῦ φοβερωτάτου τῶν ὀπλιτῶν τούτων σώματος, ἥτοι τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου ὀργανωθείσης πυκνῆς τῶν Θηβαίων τάξεως. Καὶ ἐπέτυχε τῷ ὄντι τοῦ σκοποῦ, διότι ἡ πυκνὴ αὕτη τάξις, προσβαλλομένη ὑπὸ τῆς οὕτω πῶς ὠπλισμένης φάλαγγος, κατ' οὐδένα τρόπον δὲν

ἡδύνατο νὰ παρεισδύσῃ ἀνὰ μέσον τῶν προτεινομένων σαρισσῶν, ἢ νὰ προσβάλλῃ τὰς ἀσπίδας. Τὸ μόνον ἐλάττωμα τῆς φάλαγγος εἰς τὴν τότε κατὰστασιν τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, ἦτο, ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ μεταβάλλῃ μέτωπον ἢ νὰ διατηρήσῃ τὴν τάξιν αὐτῆς ἐπὶ ἀνωμάλων πεδίων· ὁ Φίλιππος προσεπάθησεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, νὰ θεραπεύσῃ μέχρι τινὸς τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ ῥωμαῖκοὶ λεγεῶνες, πολὺ εὐπετέστερον τῆς φάλαγγος ὄντες ὠργανωμένοι, κατίσχυσαν βραδύτερον αὐτῆς. Ἐνόσω ὅμως ἡ φάλαγξ εἶχε νὰ πολεμήσῃ πρὸς ὀπλίτας, ἀπέβη ἀκαταγώνιστος, διότι καὶ οἱ ὀπλίται κυρίως διὰ τῆς πυκνῆς αὐτῶν συντάξεως ἀπέβαινον φοβεροί, διὰ νὰ συντηρηθῇ δὲ ἡ πυκνὴ αὕτη σύνταξις ἀπρητεῖτο τόπος ὀμχλός, ἐπὶ ὀμχαλοῦ δὲ τόπου ἡ σαρισσοφόρος φάλαγξ δὲν ἦτο δυνατόν, ὡς προεξηγήσαμεν, νὰ διασπασθῇ ὑπὸ τῶν ὀπλιτῶν.

Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ, οἱ καλούμενοι «πεζῖταιροι,» ἦτοι οἱ τοῦ βασιλέως πεζοὶ σωματοφύλακες, συνέκειτο καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἰθαγενῶν Μακεδόνων· διηρεῖτο δὲ εἰς «τάξεις» τὰς ὁποίας οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς παραβάλλουσι πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην μοῖραν τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν, ἣτις καλεῖται γαλλιστὶ division, καὶ στρατηγεῖται ὑπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν σήμερον καλουμένου ἀντιστρατήγου (général de division). Ὅποσαι τοιαῦται τάξεις ὑπῆρχον ἐν τῷ μακεδονικῷ στρατῷ, ἄδηλον. Ὅτε βραδύτερον ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν κατὰ τῆς Ἀσίας στρατείαν, ὁ πρῶτος στρατὸς μεθ' οὗ ἀνεχώρησεν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, περιλαμβάναν ἐξ τοιαύτας τάξεις, τὴν Ἑλιμιώτιν, τὴν τῶν Λυγκηστῶν, τὴν τῶν Ὀρεστών, τὴν τῶν Τυμραίων καὶ οὕτω καθεξῆς, ἐξ οὗ συνάγεται, ὅτι αἱ τάξεις αὗται ἀντεστοίχουν πρὸς τὰς διαφόρους ἐπαρχιακὰς τῆς Μακεδονίας διαιρέσεις. Ἡ τάξις ὑποδιηρεῖτο εἰς χιλιαρχίας, αἱ χιλιαρχίαι εἰς πεντακοσιαρχίας, αἱ πεντακοσιαρχίαι εἰς συντάγματα, καὶ τὰ συντάγματα εἰς λόχους. Δεκαεὶς λόχοι ἀπετέλουν ἓν σύνταγμα, ὥστε τὸ σύνταγμα ἀπῆρτιζε τετράγωνον δεκαεὶς ἀνδρῶν, κατὰ μέτωπόν τε καὶ κατὰ βάθος, ἦτοι ἐν ὅλῳ 256 ἀνδρῶν. Δύο τοιαῦτα συντάγματα συνεκρότουν τὴν πεντακοσιαρχίαν, συγκειμένην ἀκριβῶς ἐξ ἀνδρῶν 512· καὶ δύο πάλιν πεντακοσιαρχίαι, μίαν χιλιαρχίαν ἐξ ἀνδρῶν 1024. Ἄλλ' ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ αὐτοὶ καὶ ὅτι ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς ἐκάστοτε χρεῖας καὶ περιστάσεις. Τὸ ἰδιόχον καὶ διαρκῶς χαρακτηριστικὸν τῆς φάλαγγος, παρεκτὸς τοῦ ὅπλου τὸ ὁποῖον ἔφερεν, ἦτο ὅτι παρετάσσετο ἐφ' ἐκκαίδεκα τὸ βάθος, βάθος πολὺ μεγαλύτερον τῆς συνήθους πυκνώσεως τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων ὀπλιτῶν, ἐξαι-

ρέσει μόνης τῆς τῶν Θηβαίων πυκνώσεως ἀπὸ Ἐπαμεινώνδου καὶ ἐξῆς, ἥς ὁμῶς κατίσχυε πάλιν ἡ φάλαγξ διὰ τοῦ ὑπερόγκου μήκους τῶν σαρισσῶν αὐτῆς.

Ἄλλ' ἡ φάλαγξ, εἰ καὶ ἀποτελοῦσα μέρος σπουδαιότατον τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὀργανωθείσης στρατιᾶς, δὲν ἦτο τὸ μόνον αὐτῆς σῶμα. Ὁ Φίλιππος ἐνόησεν ὅτι τὸ μέγα αὐτῆς προτέρημα, ἦτοι ὁ συμπαγὴς ὄγκος, δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ. Πρὸς τοῦτο ἡ φάλαγξ εἶχεν ἀνάγκην πεδίου ὀμαλοῦ, ἀλλ' αἱ τοῦ πολέμου περιπέτειαι ἠδύνατο νὰ φέρωσιν αὐτὴν εἰς πεδία ἀνώμαλα, εἰς τὰ ὅποια ἀπέβαλλε τὴν δυσκαταγώνιστον αὐτῆς πύκνωσιν. Πλὴν τούτου διὰ νὰ ἦναι ἡ φάλαγξ ἀκαταμάχητος, ἔπρεπε νὰ προσβληθῇ κατὰ μέτωπον. Τί δὲ ἂν προσεβάλλετο ἐκ πλαγίου ἢ ὀπισθεν; Ἀπλῇ τροπῇ τῶν φαλαγγιτῶν πρὸς δεξιὰν ἢ πρὸς ἀριστεράν ἢ πρὸς τὰ ὀπισθεν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν νέαν ταύτην χρεῖαν· διότι δὲν ἤθελον πλέον προίστασθαι οἱ λοχαγοί, καὶ οἱ δεῦτεροι καὶ οἱ τρίτοι φαλαγγίται, οἱ ἐπὶ τῇ ῥώμῃ καὶ τῇ ἐμπειρίᾳ ἀπάντων τῶν ἄλλων διακρινόμενοι· καὶ διότι ἡ χρῆσις τῆς σαρίσσης ὑπὸ τῶν πέντε πρώτων ζυγῶν, ἦτο διάφορος τῆς ὑπὸ τῶν ἀκολουθῶν ζυγῶν χρήσεως, ἑκατέρα δ' αὐτῶν ἀπῆται βεβαίως ἰδίαν τινὰ ἄσκησιν. Τούτου ἕνεκα ἵνα εἰμφορέσῃ ἡ φάλαγξ παντοῦ καὶ πάντοτε νὰ διατηρῇ τὰ προτερήματα αὐτῆς, εἶχε χρεῖαν καὶ ἄλλων τινῶν ἐπικουρικῶν σωμάτων. Τοιοῦτοι δὲ πρὸ πάντων ὀργανώθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου οἱ καλούμενοι «ὕπασπισται» ἦτοι ἀσπίδοφόροι, κατ' ἀρχὰς μὲν εὐάριθμοι ὄντες καὶ ἰδίως πρὸς τὴν προσωπικὴν τοῦ ἡγεμόνος φύλαξιν χρησιμεύοντες, ἔπειτα ὁμῶς πολλαπλασιασθέντες καὶ ἀποτελέσαντες πολλὰ ἴδια τοῦ στρατοῦ σώματα. Οἱ ὕπασπισται λοιπὸν οὗτοι ἦσαν εἰδὸς τι ἐλαφροῦ πεζικοῦ τῆς γραμμῆς, ἄνδρες τακτικῶς μὲν συντασσόμενοι καὶ πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα ὀριζόμενοι, ἀλλ' ἐλαφρότερον τῆς φάλαγγος ὀπλισμένοι καὶ προσφορώτερον αὐτῆς χρησιμεύοντες εἰς τὰς ποικίλως τροπολογουμένας περιστάσεις τοῦ πολέμου. Ὁ ὀπλισμὸς αὐτῶν ἦτο μᾶλλον ὁμοιος τοῦ ὀπλισμοῦ τῶν ἀρχαιοτέρων πελταστῶν ἢ ὀπλιτῶν, ἂν καὶ ἀκριβῆ εἰδῆσιν περὶ αὐτοῦ δὲν ἔχομεν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἦσαν ευκίνητοίτεροι ὁμολογουμένως μὲν τῆς φάλαγγος, ἴσως δὲ καὶ τῶν ὀπλιτῶν, ἂν καὶ οὐχὶ ἀνεπιτήδευτοι πρὸς τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, καθόσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς χρήσεως ἣν βραδυτέρον ἐποίει αὐτῶν ὁ Ἀλέξανδρος. Τφόντι, συνήθως ὁ

Ἀλέξανδρος ἤρχιζε τὴν προσβολὴν διὰ τῶν ἐλαφρῶν στρατευμάτων καὶ τοῦ ἵππικοῦ· ἔπειτα προήλαινον οἱ ὑπασπισταί, καὶ τελευταία ἤρχετο πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν ἡ φάλαγξ. Μετεχειρίζετο δὲ ὁ βασιλεὺς τοὺς ὑπασπιστάς καὶ πρὸς ἐκπόρθησιν ὀχυρωμάτων καὶ εἰς ταχείας νυκτοπορίας.

Παρεκτὸς τῆς φάλαγγος καὶ τῶν ὑπασπιστῶν, ὁ Φίλιππος συνετήρει καὶ πλεῖστα ἐλαφρὰ ἢ ἄτακτα στρατεύματα συγκείμενα ἐν μέρει ἐκ Μακεδόνων, ἐν μέρει ἐξ ἄλλοδαπῶν, Θρακῶν, Παιόνων καὶ τῶν τοιούτων· ἐξ αὐτῶν, οἱ μὲν ἦσαν πελτασταί, οἱ δὲ τοξόται, οἱ δὲ ἀκοντισταί, ὡς ἄριστοι δὲ ἐλογίζοντο οἱ Ἀγριᾶνες, φυλὴ παιονικὴ ἐπιτηδεύει πρὸς ἀκοντισμὸν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πεζικῆς δυνάμεως. Τὸ δ' ἵππικόν, τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν ἦτο ἄριστον, τελειοποιηθὲν καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἀπέβη ἤδη οὐ μόνον ὅσον καὶ τὸ πεζικὸν χρήσιμον, ἀλλ' ἴσως ἔτι χρησιμώτερον. Οἱ βαρέως ὀπλισμένοι ἵππεῖς, τὸ πλεῖστον, ἂν ὅχι καθ' ὁλοκληρίαν, Μακεδόνες ὄντες, ὠνομαζόντο «ἐταῖροι»· οἱ δὲ «σαρισσοφόροι» ὠργανώθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, καὶ ἦσαν, καθὰ προείπομεν, ἵππεῖς ἐλαφροί, χρησιμεύοντες ἰδίως εἰς προφυλακὰς καὶ ἄλλας τοιαύτας προχείρους ὑπηρεσίας. Ἡ σάρισσα τὴν ὁποίαν ἔφερον, ἦτο πολὺ βραχυτέρα τῆς τῶν φαλαγγιτῶν σαρίσσης, ἀλλ' ὅμως πάντοτε μακροτέρα τοῦ ξυστοῦ τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο τὸ βαρὺ ἵππικόν εἰς τοὺς ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνας. Τῷ βαρέως ἵππικῷ, ἦτοι τῶν ἐταίρων, λέγεται ὅτι ὑπῆρχον 16 ἱλαί, τῶν δὲ σαρισσοφόρων 8· καὶ προστίθεται ὅτι ἐκάστη ἱλὴ συνέκειτο ἐξ 180 μέχρι 250 ἀνδρῶν· ἀλλὰ καὶ οὗτοι οἱ ἀριθμοὶ ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς περιστάσεις· ὠνομαζόντο δὲ αἱ ἱλαὶ ἂν ὅχι ὅλαι, τοὐλάχιστον αἱ πλεῖσται, ὅπως καὶ αἱ τάξεις τῆς φάλαγγος, ἀπὸ τῶν διαφόρων πόλεων ἢ ἐπαρχιῶν τῆς χώρας, τῆς Βοττιαίας, τῆς Ἀμφιπόλεως, τῆς Ἀπολλωνίας, τοῦ Ἀναθεμοῦντος καὶ τῶν τοιούτων. Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχεν ἐν ἵππικόν σῶμα συγκείμενον ἐκ μιᾶς ἱλῆς ἢ καὶ πλειοτέρων, τὸ πάντων ἄριστον, καλούμενον «ἄγημα», ἦτοι ὁ ὁδηγὸς τοῦ ἵππικοῦ, διότι τῷ ὄντι δι' αὐτοῦ, προϊσταμένου τοῦ βασιλέως, ἐγίνετο συνήθως ἐναρξίς τοῦ ἀγῶνος· ὁμοίως καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν «ὑπασπιστῶν» ὑπῆρχεν ἄγημα ἢ ἄριστόν τι τάγμα συνηθέστερον τῶν ἄλλων προπορευόμενον εἰς τὰς μάχας. Ἐκ τοῦ Ἀρριανοῦ ὅμως συνάγεται ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὠρισμένον τι μέρος τοῦ ἵππικοῦ καλούμενον αὐτὸ καὶ μόνον ἄγημα, ἀλλ' ὅτι ἐκ περιτροπῆς πᾶσαι αἱ ἱλαὶ ἠξιοῦντο τῆς τιμῆς ταύτης. Καὶ τὸ αὐτὸ πιθανῶς συνέβαινεν ὡς

πρὸς τοὺς ὑπασπιστάς. Τὸ ἀνώτατον ἐπιτελεῖον ἀπετέλουν οἱ σωματοφύλακες οἵτινες ἦσαν ἐνάριθμος ὄμιλος ἀνδρῶν δεδοκιμασμένων καὶ πιστῶν, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς, προσωπικῶς γνωρίζων ἅπαντας, εἶχεν ἀείποτε παρ' ἑαυτῷ καὶ μετεχειρίζετο ὡς ὑπασπιστάς (κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν) ἢ ὡς ἀρχηγούς ἐιδικῶν τινῶν ὑπηρεσιῶν. Τελευταῖον ὑπῆρχε καὶ τὸ σῶμα τῶν βασιλικῶν παιδῶν, ἥτοι παιδῶν ἐγκρίτων οἰκογενειῶν τοὺς ὁποίους ὁ Φίλιππος ἤρχισε νὰ στρατολογήῃ ἵνα ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων συνειθίσῃ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Μακεδόνων εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ πειθαρχίαν. Τούλάχιστον ἰδοὺ τί εὐρίσκομεν περὶ αὐτῶν εἰς τὸν Ἀρριανόν, περὶ οὗ πλείοτερα κατωτέρω· «ἐκ Φιλίππου ἦν ἡδὴ καθεστῆκός, τῶν ἐν τέλει Μακεδόνων τοὺς παῖδας, ὅσοι εἰς ἡλικίαν ἐμειρακίσαντο, καταλέγεσθαι ἐς θεραπείαν τοῦ βασιλέως, τά τε περὶ τὴν ἄλλην δίκαιαν τοῦ σώματος διακονεῖσθαι βασιλεῖ, καὶ κοιμώμενον φυλάσσειν τούτοις ἐπετέτραπτο· καὶ ὁπότε ἐξελαύνει βασιλεὺς, τοὺς ἵππους παρὰ τῶν ἱπποκόμων δεχόμενοι ἐκεῖνοι προσῆγον καὶ ἀνέβαλλον οὗτοι βασιλέα τὸν Περσικὸν τρόπον, καὶ τῆς ἐπὶ θήρῃ φιλοτιμίας βασιλεῖ κοινωνοὶ ἦσαν.» Οἱ παῖδες οὗτοι εἶχον τὸ προνόμιον τοῦ νὰ παρακᾶθῃνται μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς τὴν τράπεζαν, ἔτι δὲ τοῦ νὰ μὴ δύνανται ποτὲ νὰ μαστιγωθῶσιν εἰμὴ δι' ἐιδικῆς αὐτοῦ διαταγῆς. Καὶ ὁπόσοι μὲν ἦσαν τὸν ἀριθμὸν, ἄδηλον, βέβαιον δὲ εἶναι μόνον ὅτι ἀπὸ αὐτῶν ἐλαμβάνοντο οἱ πιστότατοι τοῦ βασιλέως σωματοφύλακες καὶ ὅτι ἀπὸ αὐτῶν ἐξῆλθον ὅλοι οἱ πολυθρύλητοι ἐκεῖνοι στρατηγοί, οἵτινες, ἀφοῦ συνέπραξαν μετὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἀπέβησαν ἔπειτα ἰδρυταὶ ἰδίων βασιλείων καὶ ἐπὶ δύο ἑκατονταετηρίδας ἐξηκολούθησαν τὸ μέγα ἔργον τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐν Εὐρώπῃ, ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ.

Τοιαύτη λοιπὸν ἦτο ἡ στρατιωτικὴ δύναμις ἣν διωργάνωσεν ὁ Φίλιππος. Ταύτην συνεκρότουν 1) ἡ φάλαγξ, ἥτοι τὸ βαρὺ πεζικόν, τὸ ἡσκημένον περὶ τὴν χρῆσιν τῆς σαρίσσης, ἥτοι τῆς μακρᾶς λόγχης ἥτις ἐκρατεῖτο διὰ τῶν δύο χειρῶν· 2) οἱ ὑπασπισταί, ἥτοι τὸ ἐλαφρότερον ὀπλισμένον σῶμα τῶν πεζῶν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς· 3) οἱ ἑταῖροι, ἥτοι τὸ βαρὺ ἱππικὸν τὸ ἀνέκαθεν ὑπάρχον ἐν Μακεδονίᾳ καὶ συγκείμενον ἐκ τῶν εὐπορωτέρων Μακεδόνων· 4) τὸ ἐλαφρὸν ἱππικόν, οἱ καλούμενοι σαρισσοφόροι. Ἀλλὰ μετὰ τούτων συνέπραττον, ὡς προείπομεν, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἀξιολογώτατα ἐπικουρικὰ σώματα. Οἱ Θεσσαλοὶ, τοὺς

ὁποίους βραδύτερον ὁ Φίλιππος ἐν μέρει καθυπέταξεν, ἐν μέρει προσ-
 ωκειώθη, παρέσχον αὐτῷ ἐν σῶμα βαρέος ἵππικοῦ, τὸ ὅποιον κατ' οὐδὲν
 ἦτο ὑποδεέστερον τοῦ ἐπιχωρίου μακεδονικοῦ ἵππικοῦ. Πρὸς τούτοις ὁ
 Φίλιππος καὶ ἐκ πρώτης μὲν ἀφειτηρίας, ἔτι δὲ μᾶλλον ὅτε ἀνemiχθη
 πλειότερον εἰς τὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος πράγματα, προσέλαβε καὶ
 ἐντεῦθεν οὐκ ὀλίγους ἐθελοντάς σίτινες ἐτάσσοντο καὶ ἐμάχοντο ὅπως οἱ
 Ἕλληνες ὀπλῖται, φέροντες δηλαδὴ τὴν μεγάλην ἀσπίδα καὶ τὸ δόρυ
 ἦτοι τὴν διὰ μιᾶς χειρὸς φερομένην λόγχην· ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν μαχι-
 μων φυλῶν τὰς ὁποίας πρὸς δυσμᾶς καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς Μακεδονίας
 καθυπέταξεν, ἦτοι τῶν Θρᾷκων, τῶν Παιόνων, τῶν Ἰλλυριῶν καὶ ἄλλων
 τοιούτων ἐστρατολόγησεν οὗτος πολλὰ καὶ ποικίλα σώματα πελταστῶν,
 τοξοτῶν, ἀκοντιστῶν, τὰ ὅποια καὶ καθ' ἑαυτὰ μὲν ἦσαν δεξιώτατα,
 μάλιστα δὲ χρήσιμα ἀπέβησαν συμπράττοντα μετὰ τῶν βαρυτέρων
 ταχυμάτων καὶ ἰλῶν τῆς τακτικῆς δυνάμεως. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Φίλιππος
 συνεπλήρωσε τοὺς στρατιωτικοὺς αὐτοῦ θεσμοὺς διὰ τῆς συγκροτήσεως
 ἐπιτηδαιοτάτου μηχανικοῦ σώματος, τὸ ὅποιον, περιλαμβάνον μεγάλην
 προμήθειαν μηχανῶν καὶ ἐξακοντισμάτων, ἦτο ἐπίσης χρήσιμον εἰς πο-
 λιορκίας τε καὶ εἰς μάχας, καὶ ὑπερέβαλλε πᾶν ὅ,τι τοιοῦτον ὑπῆρχε
 πρότερον ἐν τοῖς στρατοῖς. Εἰς δὲ τὴν μεγάλην, τὴν ποικίλην, τὴν συ-
 στηματικῶς μεμερισμένην ἐνεργὸν ταύτην στρατιωτικὴν δύναμιν, προς-
 θετέον τοὺς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους, τὰ καταστήματα εἰς τὰ ὅποια
 συνεκεντροῦντο καὶ ἐπρογυμνάζοντο οἱ νεοσύλλεκτοι, τὰς τῶν ὅπλων
 ἀποθήκας, τὰ καταστήματα τὰ προνοοῦντα περὶ τῆς προμηθείας ἵππων
 εἰς τὸ ἵππικόν, τοὺς ὑπασπιστάς καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἵνα λάβωμεν ἐν-
 νοιάν τινα τοῦ θαυμαστοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τὸν ὅποιον ἐσχ-
 διάσε καὶ ἐξετέλειεν ὁ Φίλιππος. Ἐπὶ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς
 του, ἡ Πέλλα ἦτο πόλις ἄσχημος, ὅτε δὲ ἀπέθανεν, ἡ πόλις αὕτη ἦτο
 οὐ μόνον φρούριον ὀχυρὸν καὶ ταμεῖον ἀσφαλὲς τοῦ βασιλικοῦ θησαυροῦ,
 ἀλλὰ καὶ ἡ κυριωτάτη ἐστία τῆς μεγάλῃς ἐκείνης στρατιωτικῆς δυνά-
 μεως· διότι ἐνταῦθα καὶ μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς μοναρχίας ὑπῆρχε
 τὸ στρατιωτικὸν συμβούλιον καὶ τὸ λογιστήριον τὸ στρατιωτικόν, καὶ
 τὸ ἵπποτρόφιον, καὶ οἱ παιδευταὶ τῶν πολεμικῶν καὶ πᾶν ὅ,τι συνετέ-
 λει εἰς τὴν συντήρησιν καὶ διοίκησιν τοῦ στρατοῦ.

Οὐδέποτε οὐδαμοῦ πρὸ τοῦ Φιλίππου, ὑπῆρξε στρατιωτικὴ δύναμις
 τοσοῦτον καλῶς καὶ ἐπιτηδείως κατηρτισμένη· ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορ-

μὴν νὰ ἐξηγήσωμεν ὅποσον οἱ Ἕλληνες ὀπλῖται ἦσαν ἀνώτεροι τοῦ περσικοῦ πεζικοῦ· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ ἀπέβη ἔτι ἰσχυροτέρα τοῦ ὀπλιτικοῦ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ συνεπληροῦτο καὶ δι' ἄλλων ποικίλων πεζικῶν σωμάτων, καὶ δι' ἱππικοῦ κρείττονος τοῦ προτέρου ἑλληνικοῦ, καὶ διὰ μηχανικοῦ σώματος ἀσυγκρίτῳ λόγῳ τελειότερου τοῦ προηγούμενου μηχανικοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὅμως εἵπομεν ἀνωτέρω, καὶ ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι ὁ ἀριστος οὗτος μακεδονικὸς στρατὸς οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἀρχαιότερος ἑλληνικὸς, τελειότερον καὶ πληρέστερον καταρτισθεὶς. Αἱ ἀρχαὶ ἦσαν αἱ αὐταί, ἀπλῶς δὲ μόνον ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· ὁ τακτικὸς βηματισμὸς καὶ ἡ πυκνὴ παράταξις τῆς φάλαγγος ὑπῆρχεν ἤδη παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ὀπλίταις· ὅ,τι παρέσχεεν ἀκαταμάχητον εἰς τὴν φάλαγγα ὑπεροχὴν, ἦτο τὸ νέον ὄπλον τὸ δοθὲν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἡ σφίσις. Τὰ ἄλλα πεζικὰ σώματα, οἱ ὑπασπισταί, οἱ πελτασταί, οἱ ὀπλῖται ἦσαν αὐτὰ ταῦτα τὰ ἑλληνικὰ ἀπαράλλακτα. Δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τινων ἐλαφρῶν σωμάτων τῶν ἐκ βαρβάρων στρατολογουμένων, οἳ οἱ ἦσαν οἱ Ἀγριᾶνες λ. χ., διότι τοιαῦτα βάρβαρα ἐπικουρικὰ σώματα μετεχειρίσθησαν πολλάκις καὶ οἱ Ἕλληνες πρότερον εἰς τοὺς στρατοὺς αὐτῶν. Τὸ δὲ βαρὺ ἱππικὸν πάλιν ἦτο ὁμοιότατον τοῦ θεσσαλικοῦ. Ἡ γενομένη ὡς πρὸς τὸ ἱππικὸν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τελείωσις, συνίστατο εἰς τὴν συγκρότησιν τῶν ἐλαφρῶν ἐκείνων ἱππικῶν ἰλῶν αἵτινες ἀπὸ τοῦ ὅπλου ἐκαλοῦντο σαρισσοφόροι. Τελευταῖον καὶ τοῦ μηχανικοῦ αἱ πρῶται ἀρχαὶ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς πολιορκητικῆς ἐλήφθησαν, τελειωθεῖσαι ὅμως καὶ αὐταὶ παραδόξως, ἰδίως δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ τῶν μηχανῶν χρῆσις ἡ πρότερον περιορισμένη εἰς τὴν ἄλωσιν τῶν πόλεων, ἤδη παρεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἐκ παρατάξεως μάχας. Ὁ μακεδονικὸς λοιπὸν στρατὸς οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ αὐτὸς ὁ ἑλληνικὸς, τελειωθείς μὲν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, ἀλλὰ πάντοτε ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν αὐτῶν ἀρχῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, τὸ ὑλικὸν οὕτως εἶπεῖν μέρος τοῦ στρατοῦ· περὶ δὲ τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα, ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος παρίστανει διαφορὰς σπουδαιοτέρας, ἀντιπαραβαλλόμενος πρὸς τοὺς προτέρους ἑλληνικοὺς. Εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ὁ στρατιώτης ἦτο πρὸ πάντων πολίτης, γυμναζόμενος μὲν ἐκ παιδῶν περὶ τὰ πολεμικὰ καὶ προσερχόμενος εἰς τὰς τάξεις ἅμα ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ εἰς ποικίλας ἄλλας ἐργασίας ἐν τῷ μεταξὺ ἀσχολού-

μενος, κύριον δὲ καὶ διαρκέστερον ἔργον ἔχων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν κοινοβουλευτικῶν καὶ δικαστικῶν αὐτοῦ καθηκόντων. Ὁ Μακεδὼν ἦτο πρὸ πάντων στρατιώτης, κατατασσόμενος εἰς τὸν στρατὸν διαρκῶς καὶ κύριον τοῦ βίου ἔργον ἔχων τὴν ἄσκησιν, τὴν πειθαρχίαν, τὸν ἀδιάλειπτον σχεδὸν πόλεμον· προεκαλεῖτο μὲν νὰ δώσῃ ψῆφον ἐπὶ τινῶν πολιτικῶν ἢ δικαστικῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ τοῦτο συνέβαινε σπανιώτατα· ἔπραττε δὲ καὶ τοῦτο ὡς στρατιώτης μᾶλλον ἢ ὡς πολίτης. Ἡ διαφορὰ λοιπὸν εἶναι πρόδηλος καὶ ἀναμφισβήτητος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, ἡ ιδιότης τοῦ πολίτου δὲν ἦτο ἀπανταχοῦ τοσοῦτον ἐπικρατεστέρα τῆς τοῦ στρατιώτου ιδιότητος, ὅσον πρὸ μικροῦ ἐξετέθη· τὸ τοιοῦτο συνέβαινεν ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς ἄλλας τινὰς δημοκρατικὰς πολιτείας, ὅχι ὅμως εἰς ὅλας τὰς ἐλληνικὰς. Ἐν Σπάρτῃ ἰδίως, ὁ πολίτης, ἐκ παιδῶν στρατολογούμενος καὶ δι' ὅλου τοῦ βίου κύριον καὶ μόνον ἔργον ἔχων τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν καὶ πειθαρχίαν, καλούμενος δὲ ἐκ διαλειμμάτων μόνον νὰ ψηφοφορήσῃ ὡς πολίτης, καὶ τοῦτο ὡς στρατιώτης μᾶλλον ἢ ὡς πολίτης, εἶχε πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Μακεδὼνα στρατιώτην, παρεκτὸς μόνον ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ ἐπεκράτει ἡ θέλησις τοῦ ὑπερτάτου στρατηγοῦ, ἥτοι τοῦ βασιλέως, ἐνῶ ἐν Σπάρτῃ ἐπεκράτει ἡ θέλησις εὐαρίθμου ὀλιγαρχίας. Συνέβη δὲ καὶ ἐν Σπάρτῃ νὰ κατισχύσῃ ἐκ διαλειμμάτων ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ Ἀγησιλάου λ. χ. Δὲν λέγομέν τι περὶ ἄλλων ἐλληνικῶν φυλῶν οἷον τῶν Ἀρχαίων, οἵτινες ἀνέκαθεν ὑπῆρέτουν ὡς μισθοφόροι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ περσικῷ στρατῷ ἢ περὶ τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἀνέκαθεν διῆγον βίον ληστρικὸν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, διότι ὁ μακεδονικὸς ὀργανισμὸς, πρὸς τοιοῦτους Ἑλληνας ἀντιπαρβαλλόμενος, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ εἰμὴ καὶ ἡθικῶς ἀνώτερος αὐτῶν. Ἄν ἐστειρεῖτο τῶν ἐλευθέρων πολιτικῶν θεσμῶν, δι' ὧν διακρίνοντο αἱ πλεῖσται ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι, ἂν ἀπέβῃ ὄργανον εὐχάγωγον τῆς μοναρχίας, εἶχεν ὅμως ἰσχυρὸν τὸ αἰσθημα τῆς ἐθνότητος, τῆς τάξεως, τῆς πειθαρχίας, τὸ ὅποιον κατὰ δυστυχίαν δὲν ἀπαντῶμεν εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος.

Ἐκ τῶν ἄρχει τοῦδε ἐκτεθέντων συνάγεται, ὅτι ἡ Μακεδονία ὅπως εἶχεν ἀνέκαθεν καὶ μάλιστα ὅπως ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διεπλάσθη, εἰς πολλὰ μὲν ἐταυτίζετο πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, εἰς πολλὰ δὲ οὐσιωδῶς διέφερεν αὐτοῦ· ἐταυτίζετο κατὰ τοῦτο ὅτι ἀνέκαθεν κατωκεῖτο ὑπὸ φύλων συγγενῶν τοῦ ἐλληνικοῦ· ὅτι ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ βασιλέων ἐλληνικῆς

καταγωγῆς· ὅτι ἐλάλει γλῶσσαν συγγενεστάτην τῆς ἐλληνικῆς καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους γλῶσσα, τέχνη καὶ ἐπιστήμη ἀπέβησαν ἐν αὐτῇ καθαρῶς ἐλληνικαί. Διέφερε δὲ πάλιν κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν πολιτικὸς αὐτῆς βίος δὲν ἀνεπτύχθη διὰ τῆς κυριάρχου αὐτονομίας τῶν κατ' ἰδίαν πόλεων, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν συμπυκνώσεως τοῦ ὅλου ἔθνους, καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις αὕτη δὲν ἦτο κοινοβουλευτικὴ, ἀλλὰ μοναρχικὴ· ὁ δὲ διανοητικὸς τῆς Μακεδονίας βίος οὐδέποτε ἀνέδειξε τὴν παραγωγικὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀμύμητον εὐφυΐαν καὶ χάριν τῶν προτέρων χρόνων. Μὴ λησμονήσωμεν ὅμως ὅτι ὁ ἐγκυκλοπαιδικώτερος ἀνὴρ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὁ Ἀριστοτέλης, ἦτο Μακεδών· ὅτι ἐν γένει ὁ τῆς Μακεδονίας βίος δὲν ἀναφαίνεται κατώτερος τοῦ ἄλλου ἐλληνικοῦ εἰμῇ πρὸς τὰς Ἀθήνας παραβαλλόμενος καὶ ἄλλας τινὰς εὐαρίθμους πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος, οὐχὶ δὲ πρὸς ἐτέρας πολλὰς καὶ ἰδίως πρὸς τὴν Σπάρτην· ὅτι ἐπὶ τέλους οἱ Μακεδόνες ἀφ' ἧς ἤρχισαν νὰ πρωταγωνιστῶσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, οὐδέποτε ὑπέλαβον ἑαυτοὺς ὡς ἔθνος ἴδιον, ἀλλὰ πάντοτε ὡς συνέχειάν τινα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὅθεν καθόλου θεωρουμένη ἡ μακεδονικὴ περίοδος δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ εἰμῇ ὡς ἐτέρα τις τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, τὴν ὁποῖαν, πρὸς διαστολὴν ἀπὸ τῆς προηγουμένης, ὠνομάσαμεν μακεδονικὸν ἑλληνισμόν.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου διαπραχθεὶς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς δὲν συνεπληρώθη διὰ μιᾶς, ἰδίως δὲ περὶ τοὺς χρόνους εἰς οὓς εὐρισκόμεθα, ἦτοι κατὰ τὸ τέταρτον τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτος, ὁ ὀργανισμὸς οὗτος δὲν εἶχε λάβει εἰς ἐτὶ ὅλην τὴν προεκτεθεῖσαν ἀνάπτυξιν καὶ τελείωσιν. Ἀλλ' ὅμως ἔκτοτε ἐτέθησαν αἱ βάσεις τοῦ ἔργου· καὶ ἐπειδὴ ἀφ' ἐτέρου ἔκτοτε ἤρχισαν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα νὰ ἀναφαίνωνται τεκμήρια ἀλάνθαστα γενικῆς ἐκλύσεως καὶ παρακμῆς, δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁ Φίλιππος, εἰ καὶ εἰς ἐτὶ μὴ γενόμενος κύριος ὅλων τῶν παραλίῳν τῆς Μακεδονίας, ἤρχισεν ὅμως ἀπὸ αὐτῶν τῶν πρώτων ἐνιαιυτῶν τῆς βασιλείας του νὰ ἔχη τὴν πεποιθήσιν τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ καὶ νὰ συλλαμβάνῃ τὴν ἰδέαν τῆς μετὰ 18 μόλις ἔτη κατορθωθείσης ἡγεμονίας. Ἵνα πεισθῶμεν περὶ τούτου, ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν πῶς εἶχον τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐν ἔτει 356 π. Χ.

Ἡ Σπάρτη, ἀποβαλοῦσα διὰ τῶν ἀδιακόπων αὐτῆς πολέμων τοὺς πλείστους καὶ ἀρίστους τῶν ἰδίων πολιτῶν, στερηθεῖσα τὴν πλουσίαν τῆς Μεσσηνίας χώραν καὶ τὰς πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν δυσπροσίτους ὄρεϊνὰς

παρόδους, ἐπὶ πᾶσι δὲ βλέπουσα ἐαυτὴν ἀποκεκλεισμένην τῆς λοιπῆς Πελοποννήσου ἀφ' ἐνὸς διὰ τῆς Μεγάλης πόλεως, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ὀχυρᾶς Μεσσήνης, οὐδὲν ἠδύνατο πλέον νὰ πράξῃ εἴτε πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐσωτερικῆς ἡγεμονίας εἴτε πρὸς ἀπόκρουσιν ἐξωτερικοῦ πολέμου. Αἱ Θῆβαι, αἱ ἐπενεγοῦσαι τὰς τελευταίας καὶ κυριωτέρας κατὰ τῆς Σπάρτης πληγὰς, ἀπέβαλον, ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοὺς πλείστους τῶν συμμάχων καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν προτέραν δευτερεύουσαν αὐτῶν τάξιν. Ὅχι ὅτι αἱ Θῆβαι ἀπώλεσαν, ὅπως ἡ Σπάρτη, τὸ μέγιστον τῶν πολιτῶν πλῆθος· ἡ ὕλική τῶν Θηβῶν δύναμις ἦτο εἰσέτι ἀκεραία ἢ σχεδὸν ἀκεραία, ἀλλὰ ἡ ὕλική δύναμις μόνη δὲν ἀρκεῖ πρὸς τὸ μεγαλουργῆσαι. Ἐπὶ τούτῳ αἱ πόλεις, ὅπως καὶ οἱ κατ' ἰδίαν ἄνθρωποι, ἔχουσι πρὸς τούτοις χρεῖαν καὶ ἡθικοῦ τινος ἐλαττηρίου, τὸ δὲ ἡθικὸν ἐλαττήριον τὸ ἀναδειῖξαι τὰς Θῆβας μεγάλας, εἶχεν ἐκλείψει κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἡ ἀδικία καὶ ἡ τυραννία τῆς Σπάρτης ἐνεφύσησαν εἰς τοὺς Θηβαίους τὸ πνεῦμα δι' οὗ ἐνίκησαν ἐν Λευκτροῖς, δι' οὗ ἔφερον εἰς μέσον τοὺς Πελοπίδας καὶ τοὺς Ἐπαμεινώνδας, δι' οὗ ἐκυριάρχησαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀμα δὲ οὐ μόνον ἀπέθανον αἱ ἄνδρες οὗτοι, ἀλλὰ διὰ τῆς κατατροπώσεως τῆς Σπάρτης, συνεξέλιπε καὶ ἡ ἀρχικὴ ἀφορμὴ ἡ παραγαγοῦσα αὐτοὺς εἰς μέσον, ἡ ἰσχυρὰ ἐκείνη πόλις κατέπεσεν ὡς σῶμα στερηθὲν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Αἱ δ' Αἰθῆναι, ἐν ἔτει μὲν 358 περιεπλέκοντο εἰς τὸν λεγόμενον συμμαχικὸν πόλεμον, ἐν ἔτει δὲ 355 ἠναγκάζοντο ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν αὐτονομίαν τῶν ἀποστατησάντων ἰσχυρῶν αὐτῶν συμμάχων. Ναὶ μὲν δὲν κατελύθη τότε ὁλόκληρον αὐτῶν τὸ κράτος· διετήρησαν ἔτι οὐκ ὀλίγας συμμαχίδας πόλεις· ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῶν συμμάχων τούτων ἡγεμονία αὐτῶν ἦτο ἤδη χαλαρωτάτη διὰ τὸν φόβον νέων ἀποστασιῶν, ὅθεν οὔτε χρήματα, οὔτε ἄνδρας, οὔτε πλοῦτα ἐτόλμων πλέον νὰ πορισθῶσιν ἀπὸ αὐτῶν, καὶ ἠναγκάζοντο ἕκτοτε νὰ περιορίζωνται μᾶλλον εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, αἱ δὲ δυνάμεις αὗται εἶχον πρὸ καιροῦ μαρυνθῇ. Βεβαίως αἱ Ἀθῆναι δὲν εἶχον πάθει τὴν φοβερὰν τῶν πολιτῶν ἐλάττωσιν ἣν ὑπέστη ἡ Σπάρτη· ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν αὐτῶν δὲν ἦτο ἴσως ὀλιγώτερος ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς, καὶ ἴσως οὐδ' ἡ ἐσωτερικὴ τῆς πόλεως εὐπορία ἦτο μικροτέρα ἢ ἄλλοτε· ἀλλὰ τοῦτο διότι οἱ κατάλογοι τῶν πολιτῶν συνεπληροῦντο, ὡς φαίνεται, διὰ μετοίκων καὶ ἄλλων ξένων, οἵτινες πᾶν ἄλλο ἦσαν ἢ Ἀθηναῖοι, οὔτε τὴν εὐφροίαν, οὔτε τὴν ἀνατροφὴν, οὔτε τὰς παραδόσεις τῶν Ἀθηναίων τῆς προηγουμένης ἐκα-

τονταετηρίδος ἔχοντες. Ὅποια ἀλλόκοτος τῷ ὄντι διαφορὰ χαρακτη-
ρος, ἡ ἐπελθοῦσα βαθμηδὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ἐξήκοντα ἔτη! Ἐν-
θυμηθῆτε τί ἔλεγεν ὁ Θουκυδίδης, διὰ τῶν πρέσβειων τῶν Κορινθίων,
περὶ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ (σελ. 559 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου),
περὶ τῆς ἀδαμάστου αὐτῶν δραστηριότητος, τῆς ἀπτοῦτος τόλμης, τοῦ
ρίψοκινδύνου πνεύματος, τῆς ἀκαθέκτου πρὸς πάντα ἀγῶνα ὁρμῆς· καὶ
τί μετ' ὀλίγον ὁ Δημοσθένης ἐρρητόρευε περὶ τῶν αὐτῶν συμπολιτῶν,
περὶ τῆς πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀδιαφορίας αὐτῶν, τῆς παραμελή-
σεως τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος, καὶ τῆς ὄντως γεροντικῆς ὀκηρίας,
ῥηθυμίας, νωθρότητος. Οὐδὲ εἶχε χρεῖαν ὁ Φίλιππος τῶν ὁμολογιῶν
αὐτῶν τοῦ μεγάλου ῥήτορος ἵνα μάθῃ τί συνέβαιναν ἐν Ἀθήναις. Ἐτι
ἀπὸ τῶν πρώτων τεσσάρων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐνιαυτῶν, τὰ πράγ-
ματα αὐτὰ τὸν ἐδίδαξαν ὅτι οὐδένα εἶχε σπουδαῖον κίνδυνον νὰ τρέξῃ
ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης. Παραχωρεῖ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀμφίπολιν, καὶ οἱ
Ἀθηναῖοι οὐδὲ φροντίζουσι καὶ νὰ καταλάβωσι τὸ ἐπίκαιρον τοῦτο
χωρίον. Ἐπιχειρεῖ ἔπειτα τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀμφιπόλεως, καὶ οἱ Ἀθη-
ναῖοι οὐδεμίαν πέμπουσι πρὸς τοὺς Ἀμφιπολίτας ἐπικουρίαν, ἀλλὰ, ὡς
μωρὰ παιδιὰ, δέχονται τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ βασιλέως ὅτι διὰ λογαρια-
σμὸν αὐτῶν πολιορκεῖ, κυριεύει, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμφίπολιν. Ἀποστα-
τοῦσι μετ' ὀλίγον τέσσαρες σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι
ἀναγκάζονται νὰ ὑποκύψωσι μετὰ βραχὺν καὶ ἄδοξον ἀγῶνα. Ζητοῦσι
τελευταῖον οἱ Ὀλυνθιοὶ τὴν συνδρομὴν τῶν Ἀθηναίων, καὶ οἱ Ἀθη-
ναῖοι, κωφεύσαντες, ἀναγκάζουσι τοὺς Ὀλυνθίους νὰ συνδιαλλαγῶσι
πρὸς τὸν Φίλιππον, καὶ νὰ λάβωσι παρ' αὐτοῦ ὡς ἀμοιβὴν τὴν Ποτί-
δαιαν, τὸ κάλλιστον ἐκεῖνο, μετὰ τὴν Ἀμφίπολιν, ἐν Μακεδονίᾳ κτῆμα
τῶν Ἀθηναίων, τὸ ἐν πάσῃ ἀνέσει ἐκπολιορκηθὲν τότε ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Οὔτε ἀπὸ τῆς Σπάρτης λοιπὸν, οὔτε ἀπὸ τῶν Θηβῶν, οὔτε ἀπὸ τῶν
Ἀθηνῶν εἶχε νὰ φοβηθῇ τι ὁ Φίλιππος· δὲν εἶχε δὲ νὰ φοβηθῇ τι, ὅχι
ἐνεκα προσκαίρου τινὸς πλημμελοῦς πολιτικοῦ συστήματος, ἀλλ' ἐνεκα
ὀλοσχεροῦς καὶ ἀνεπανορθώτου ἀδυναμίας πρὸς τὸ πράττειν. Ἡ μὲν
Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἀπέβαλον, ὡς εἶδομεν, ἀπάσας τὰς ἠθικὰς καὶ
ὕλικας αὐτῶν δυνάμεις, αἱ δὲ Θῆβαι ἔσωζον μὲν ἔτι τὴν ὕλικήν δύνα-
μιν, ἀλλ' ἐστερήθησαν τοῦ μόνου ἠθικοῦ ἐλατηρίου τὸ ὅποῖον ἔδωκεν
εἰς αὐτὰς ψυχὴν ἐπὶ τινὰ χρόνον. Καὶ ἐνῶ τοιαύτη ἦτο ἡ γενικὴ ἔκλυ-
σις καὶ ἀτονία τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ὁ Φίλιππος, ἔτι ἀπὸ τῶν πρώ-
των τεσσάρων τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐτῶν, εἶχεν ἤδη καταστῆ κύριος

τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας, εἶχε προεξαποκτήσει τὴν χρυσοφόρον χώραν τοῦ Παγγαίου ὄρους, εἶχε πορισθῇ τὴν ὑπέρογκον ἐτησίαν πρόσδοσιν τῶν χιλιῶν ταλάντων, καὶ, τὸ πάντων σπουδαιότερον, εἶχεν ἀρχίσει νὰ κατασκευάζῃ στρατιωτικὴν δύναμιν ἀκαταγώνιστον. Ὅθεν εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἔκτοτε, ἀντιπαραβάλλων τὰ καθ' ἑαυτὸν πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, συνέλαβε πιθανώτατα τὴν ιδέαν τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἡγεμονίας. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη διασταχυμὸν τινα περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ὁ τότε ἐκραγεῖς ἱερός ἢ φωκικός πόλεμος, δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ καταλίπῃ αὐτῷ τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶχε χρεῖαν ἡγεμόνος, καὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ μόνος ὁ δυνάμενος νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἀξιωμα τοῦτο.

Οἱ ἀναγκῶσαι ἡμῶν ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰς περιπετείας τοῦ ἱεροῦ λεγομένου τούτου πολέμου (σελ. 775 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Οἱ Θηβαῖοι, ἐκδικούμενοι τοὺς ἀποστάντας τῆς συμμαχίας αὐτῶν Φωκεῖς, προεκάλεσαν ἀπόφασιν τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου δι' ἧς ἀφηρείτο ἀπὸ τῶν τελευταίων τούτων ἡ χώρα αὐτῶν καὶ καθωσιούτο εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν· οἱ δὲ Φωκεῖς, ἵνα ἀντισταθῶσιν, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιβάλωσι χεῖρα εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ μαντείου χρήματα, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐθίασαν τὴν Πυθίαν, ἐβεβήλωσαν τὸν ναόν, διήρπασαν τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀναθήματα, συνεκρότησαν, διὰ τῶν πόρων τούτων, στρατὸν τὸ πλεῖστον ἐκ κακούργων συγκείμενον, ἐδωροδόκησαν τοὺς φίλους καὶ τοὺς συμμάχους, κατεσπατάλησαν εἰς ἔρωτας καὶ εἰς ἄλλας ἀσωταίας τὰ ἀποταμιεύματα καὶ ἀφιερῶματα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, καὶ, τὸ πάντων ἴσως δεινότερον, κατέστησαν συμμετόχους τῶν ὀργῶν τούτων τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Σπαρτιάτας καὶ πλείστους ἄλλους Πελοποννησίους. Ὁ πρῶτος ἐλληνισμὸς, ὡς ἂν ὑπὸ μανίας τινὸς καταληφθεὶς ἐν ταῖς παραμοναῖς τοῦ θανάτου, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιρρίψῃ ἐντὸς νεκρωσίου πυρᾶς ἅπαντα τὰ μνημεῖα τῆς εὐλαβείας, τῆς δόξης, τῆς εὐπορίας αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτῶν νὰ συναποθάνῃ. Ἦτο δυνατόν ὁ Φίλιππος νὰ μὴ ὠφελῇθῃ ἐκ τῆς ἀφροσύνης ταύτης, ἢ μᾶλλον ἦτο συμφέρον, ἦτο δίκαιον, ἦτο πρέπον ν' ἀφήσῃ ν' ἀναλωθῇ ἀδόξως ἐντὸς τῶν ὀλεθρίων ἐκείνων σπαραγμῶν ἡ χώρα ἀφ' ἧς κατήγοντο οἱ προπάτορες αὐτοῦ, ἡ χώρα τῆς ὁποίας ἐλάλει τὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας ἐθαύμασε καὶ προσφωκισθῇ τὸν πολιτισμὸν, τῆς ὁποίας ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἐνέργεια ἡδύνατο, κατὰ τὴν πεποιθήσιν αὐτοῦ, ν' ἀποβῇ ἔτι εὐκλεές καὶ

γόνιμος; Ἡ ἐπέμβασις λοιπὸν τοῦ Φιλίππου ἦτο οὐ μόνον ἀπαραίτητος, ἀλλὰ καὶ σωτήριος· ἀνακαλοῦντες δὲ ἐνταῦθα τινὰς τῶν περιπετειῶν αὐτῆς, θέλομεν καταδείξει καὶ αὖθις ὅποσον ἄδικοι ἦσαν αἱ κατηγορίαι τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν περὶ τὸν Δημοσθένην περὶ τῆς ἀπάτης καὶ τῆς δολιότητος τοῦ Φιλίππου. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ Φίλιππος προέβη εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ διὰ τῶν εὐθυτέρων πάντοτε καὶ χρηστοτέρων τρόπων· ἀλλ' ἐπιμένομεν ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἐν γένει δὲν ἦτο χειρότερον τοῦ πολιτεύματος τῆς σπαρτιατικῆς καὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας, ὅτι δὲν ἦτο πλεότερον ἀξιοκατάκριτον τοῦ πολιτεύματος τὸ ὅποιον συνήθως κατὰ δυστυχίαν μεταχειρίζονται οἱ ἰσχυροὶ τοῦ κόσμου τούτου δυνάσται, εἴτε πόλεις εἶναι, εἴτε μονάρχαι, καὶ ὅτι ἂν ἡ Ἑλλὰς ὑπέκυψεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Φιλίππου, παραίτιος τούτου πρὸ πάντων δὲν ἦτο ὁ Φίλιππος, παραίτιοι ἦσαν οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες καὶ οὐδὲν ἦττον τῶν ἄλλων οἱ Ἀθηναῖοι.

Ὁ Φίλιππος ἡσυχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἐξώσῃ τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ εἶχε κυριεύσει, μετὰ μακρὰν πολιορκίαν ἐν ἔτει 354—353, τὸ τελευταῖον αὐτῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν κτῆμα, τὴν Μεθώνην, ὅτε οἱ εὐπατρίδαι τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἰδίως οἱ Ἀλευάδαι, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Φεραίου Ἀλεξάνδρου, ἐπεκαλέσαντο τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἐνῶ οἱ τοῦ Ἀλεξάνδρου διᾶδοχοι, ὁ Λυκόφρων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἐζήτησαν ἀφ' ἐτέρου τὴν βοήθειαν τῶν Φωκίων. Ἐντεῦθεν συνεκρούσθησαν οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Φωκεῖς ἐπανειλημμένως εἰς τὰ Θεσσαλικά πεδία, μέχρις οὗ τῷ 352 κατετροπώθησαν οἱ Φωκεῖς, ὁ δὲ Φίλιππος ἐκυρίευσεν τὰς Φεράς, καθήρσε τὴν δυναστείαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπεφάνητο τὴν πόλιν ἐκείνην ἐλευθέραν καὶ ἐπολιόρχησε τὸν λιμένα αὐτῆς, τὰς Παγασάς. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον συμφέρον νὰ προλάβωσι τὴν ἄλωσιν τοῦ χωρίου τούτου, διότι ὁ κύριος αὐτοῦ ἦτο κύριος τοῦ παγασητικοῦ κόλπου, ὃ ἐστὶ κύριος τῶν θαλασσίων τῆς Θεσσαλίας πυλῶν· εἶχον δὲ καὶ καιρὸν καὶ τρόπον νὰ ἐνεργήσωσι, διότι αἱ Παγασαὶ ἀντέστησαν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον καὶ ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀθηναίων, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἔτι τότε κατὰ θάλασσαν ἰσχυρότεροι τοῦ Φιλίππου. Ἀλλὰ διὰ νὰ ὀπλίσωσι τριήρεις, ἐδέοντο χρημάτων καὶ ἀνδρῶν, δὲν εἶχον δὲ ὄρεξιν οὔτε ἄνδρας νὰ καταβάλωσιν οὔτε χρήματα, ὅθεν συνέβη ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅ,τι εἶχε συμβῆ πρὸ μικροῦ ὡς πρὸς τὴν Μεθώνην· ἐψηφίσθη δηλαδὴ ἐπικουρία, ἀλλὰ μετὰ τσαύτης νωθρότητος, ὥστε ἔφθασεν

ὅτε ἤδη ὁ Φίλιππος εἶχεν εἰσέλθει εἰς Παγασάς. Διὰ δὲ τῶν Παγασῶν ἀπέβη κύριος ἀπάσης τῆς Θεσσαλίας, καὶ οὐ μόνον κύριος, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερωτὴς ἀνεδείχθη ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν Φεραιῶν δυναστῶν, τὸ δὲ σπουδαιότερον, διὰ τῆς τῶν Φωκέων κατατροπώσεως, παρέστη καὶ ὡς τιμωρὸς τῶν βεβήλων ἐκείνων τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ὑβριστῶν· ὅθεν ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἀμέσως ἐκ τῆς τοιαύτης ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ἐπιδόσεως ἵνα ἐμβάλη εἰς τὴν Φωκίδα καὶ καθαιρέσῃ μὲν τὸν ἀνόσιον ἐκεῖνον ἀγῶνα, ἀναλάβῃ δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἀκεφάλου Ἑλλάδος. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐμβάλη εἰς τὴν Φωκίδα, ἔπρεπε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ στενοῦ τῶν Θερμοπυλῶν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι κατώρθωσαν τελευταῖον νὰ πράξωσι τι γενναῖον, καὶ, ἐξυπνήσαντες ἀπὸ τοῦ ληθάργου, κατέλαβον ἐγκαίρως τὰς Θερμοπύλας, τὰς ὁποίας τοῦτου ἕνεκεν ὁ Φίλιππος δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ προσβάλλῃ. Ἐὰν ὁμως ἀπέτυχε κατὰ τοῦτο, εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐν ἔτει 352 τὸ κράτος αὐτοῦ εἶχεν ἤδη λάβει πολλὴν αὔξησιν· οὐ μόνον δὲ ἦρχεν ὅλων τῆς Μακεδονίας τῶν παραλίων, καὶ τῆς Θεσσαλίας ὁλοκλήρου, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐπέτυχεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἐκαυχῶντο ὅτι ἔσωσαν τότε τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς ἐγκαίρου τῶν Θερμοπυλῶν καταλήψεως, κατηγοροῦντο ἐν τούτοις ὑπὸ πλείστων τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, ὡς προστάται τῶν ἱεροσύλων Φωκέων, καὶ ὡς πολέμιοι τοῦ ἐν Δελφοῖς θεοῦ.

Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν. Ἀλλ' ἐνῶ ἅφ' ἐνὸς ὁ ἀνόσιος φωκικὸς πόλεμος ἐξηκολούθει, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀθηναίων, ἀναλίσκων τὰς τελευταίας ὑλικὰς τοῦ ἔθνους δυνάμεις, καὶ προσβάλλων τὰς ἱερωτέρας αὐτοῦ πεποιθήσεις· ἐνῶ οἱ Σπαρτιᾶται κατέτριβον τὸν καιρὸν καὶ τοὺς περιλιπομένους αὐτῶν πόρους περὶ μικρολόγους τινὰς πρὸς Μεσσηνίους καὶ πρὸς Ἀρκάδας ἀγῶνας, ὁ Φίλιππος δὲν ἔπαυσεν ἅφ' ἐτέρου αὐξάνων καὶ τελειῶν τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Ἦδη ἐν τῷ πρώτῳ φιλιππικῷ, τῷ ἐκφωνηθέντι μετ' οὐ πολὺ, καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης ἀνεκέρυττε παρησιᾶ, ὅτι ἀδύνατον εἶναι εἰς τοὺς Ἀθηναίους νὰ συγκροτήσωσι πεζικὸν στρατὸν ἱκανὸν ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὸν Φίλιππον. Ἡ φήμη τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ εὐφυίας καὶ τῆς ἀδαμάστου δραστηριότητος, ἡ φήμη τῶν ἀξιοματικῶν καὶ τῶν μαχητῶν ἐκείνων, Μακεδόνων τε καὶ Ἑλλήνων λογάδων, οὓς περὶ αὐτὸν ἤθροισεν, ἡ φήμη πρὸ πάντων τῶν λοχαγῶν τῆς φάλαγγος αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπασιπιστῶν, εἶχεν ἔκτοτε ἀποβῆ πολυθρύλητος κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῶν Παγασῶν, οἱ τῶν θεσσαλικῶν πόλεων μακεδονισταὶ ἀνηγό-

ρευσαν αὐτὸν ἡγεμόνα τῆς ὁμοσπονδίας αὐτῶν καὶ οὕτως εἰπεῖν ταχόν, παραδόντες εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ οὐ μόνον τὸ ἄριστον Θεσσαλικὸν ἱππικόν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπὸ τῶν λιμένων καὶ ἀγορῶν τέλη, ὥστε ἠὔξησαν ἐκ τούτου ἔτι μᾶλλον οἱ χρηματικοὶ πόροι τοῦ βασιλέως. Προσεκλήσατο δὲ διὰ τῆς κυριεύσεως τοῦ παγασσητικοῦ κόλπου καὶ δύναμιν ναυτικὴν ἀξιόλογον, δι' ἧς ἐλεηλάτει τοὺς συμμάχους καὶ τὰς κτήσεις τῶν Ἀθηναίων καὶ αὐτὰ τῆς Ἀττικῆς τὰ παράλια.

Ἦτο λοιπὸν πρόδηλος ἡ ἔκβασις τῆς πάλης ταύτης τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνίσου ἀποβαινούσης μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, κυρίως δ' εἰπεῖν, μεταξὺ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν Ἀθηναίων, διότι μόνοι οἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους παροτρυνόμενοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι πλειότερον διὰ λόγων καὶ ἀντεγκλήσεων ἢ δι' ἔργων, ἐξηκολοῦθουν τὸν πρὸς τὸν βασιλέα ἀγῶνα. Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐφάνη ἐγκαταλείπων τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα εἰς τὴν τύχην αὐτῆς καὶ ἡσχολήθη κυρίως ἐπὶ τινὰ χρόνον περὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς κατὰ τὴν Θράκην καὶ τὰ μακεδονικὰ παράλια κυριαρχίας αὐτοῦ, πεποισθὼς ὅτι αὕτη ἡ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κυρίου βουλευματος ἀναβολὴ θέλει καταστήσει τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ εὐχερεστέραν μᾶλλον ἢ δυσχερεστέραν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ, οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες ἄλλο δὲν ἔπραττον, εἰμὴ νὰ καθίστῳσιν ὁσημέραι ἀναγκαιοτέραν τὴν ἐπέμβασιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἡγεμονίαν.

Ὁ Φίλιππος, ἀφοῦ διέτριψεν ἐπὶ τινὰς μῆνας εἰς Θεσσαλίαν ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὸ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κράτος αὐτοῦ, ἐνέβαλεν εἰς Θράκην, ὅπου ἀνemieχθῇ εἰς τὰς ἔριδας τῶν διαφόρων ἐπιχωρίων ἡγεμόνων, καὶ ἄλλους μὲν αὐτῶν ἐκβαλὼν, ἄλλους δὲ προστατεύσας, ἐξέτεινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ· ἐπλησίασε δὲ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην πολὺ εἰς τὴν θρακικὴν χερσόνησον καὶ, πολιορκήσας τὸ Ἡραῖον τεῖχος, ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀνησυχίαν τοὺς παρακείμενους Ἀθηναίους κληρούχους καὶ ἀποίκους. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας κατὰ νοέμβριον τοῦ 352, τὸ δὲ γεγονός ἐθεωρήθη τοσοῦτον ἐπικίνδυνον ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ παρασκευασθῇ ἀμέσως στόλος 40 τριήρων καὶ νὰ ὀπλισθῇ δι' Ἀθηναίων ὀπλιτῶν, ἐφ' ᾧ ἐψηφίσθη νὰ ὑποχρεωθῶσι μὲν ἅπαντες οἱ ἄνδρες μέχρι τῆς ἡλικίας 45 ἐτῶν νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, νὰ εἰσπραχθῇ δὲ ἄμεσος φόρος 60 ταλάντων. Ἀλλὰ μικρὸν μετὰ τὴν γενναίαν ταύτην ἀπόφασιν, καταφθάνουσιν εἰς Ἀθήνας νεώτεραι εἰδήσεις, πρῶτον μὲν ὅτι ὁ Φίλιππος νοσεῖ, ἔπειτα δὲ

ὅτι καὶ ἀπέθηνεν. Ἡ τελευταία αὕτη ἀγγελία ἦτο ψευδής, ἀλλ' ὁ Φίλιππος, ἀσθενήσας τῷ ὄντι βαρέως, ἀνέστειλεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὰς πολεμικὰς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις· εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔδδει νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα εἰ δυνατόν διπλασιάσωσι τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν πρὸς κατατρόπωσιν τοῦ πολεμίου. Καὶ ὁμῶς συνέβη τὸ ἐναντίον· διότι τοσοῦτον ὀλίγην ὄρεξιν εἶχον νὰ δαπανήσωσι καὶ νὰ προκινδυνεύσωσιν, ὥστε ὠφελήθησαν ἐξ ἐναντίας ἀπὸ τῆς φήμης ἐκείνης ἵνα μὴδὲ τὰ ἀποφασισθέντα ἐκτελέσωσιν. Εἰς μάτην τότε ὁ Δημοσθένης ἐξεφώνησε τὸν πρῶτον αὐτοῦ φιλιππικόν· εἰς μάτην κατέδειξε τὰ ὀλέθρια τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀδραναίης ἀποτελέσματα· εἰς μάτην ἐξώρκεισεν αὐτοὺς νὰ ἀναδείξωσι τὴν ἀρχαίαν δραστηριότητα, προθυμίαν, ἐθελουσίαν· εἰς μάτην ἐδίδαξεν αὐτοὺς πῶς ἔχουσι νὰ συγκροτήσωσι στόλον ἀξιόλογον, πῶς νὰ ὀπλίσωσιν αὐτόν, πῶς νὰ πορισθῶσι τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα χρήματα. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅλης τῆς λαμπρᾶς ταύτης εὐγλωττίας ὑπῆρξε τῇ ἀληθείᾳ γελοῖον. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ κατέτριψαν ἐν πληρεστάτῃ ἀπραξίᾳ ὀλόκληρον τὸ ἀκόλουθον θέρος, ἔπειτα, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 351, ἐξέπεμψαν εἰς Θράκην πέντε μόνον τάλαντα καὶ δέκα μόνας τριήρεις, καὶ ταύτας ἄνευ ἐπιβατῶν, ὑπὸ τὸν μισθοφορικὸν ἡγεμόνα Χαρίδημον, ὅστις, ἐννοεῖται, δὲν ἠδυνήθη διὰ τοιούτων πόρων καὶ δυνάμεων νὰ καταστρέψῃ τὴν φάλαγγα τοῦ Φιλίππου. Ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπέδιδον τὴν ἀποτυχίαν τῶν σωτηρίων ἐκείνων συμβουλῶν εἰς τὰς ἐνεργείας ἀνθρώπων, οἵτινες, ἀγορασθέντες ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἀπέτρεπον, διὰ ποικίλων προφάσεων, τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ πρέποντος· οὐδὲ νομίζομεν ἀπίθανον ὅτι ὁ βασιλεὺς μετεχειρίσθη πολλάκις καὶ τοιούτους τινὰς τρόπους πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ, ἂν καὶ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὑπὸ δυσμενῶς διακειμένων πρὸς αὐτὸν μαρτύρων. Ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἠδίκηε ἑαυτὸν ἐὰν εἰλικρινῶς ἐπίστευεν ὅτι ὁ Φίλιππος ἠδύνατο νὰ διαπράξῃ ὅσα διέπραξε, διὰ μόνης τῆς προδοσίας Ἀθηναίων τινῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων πολιτῶν· ἐὰν οἱ Ἕλληνες τῶν χρόνων τούτων εἶχον εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν ὀλίγας ῥανίδας τοῦ αἵματος ἐκείνου, τὸ ὅποσον πρὸ ἑκατὸν πενήκοντα ἐνιαυτῶν τοσοῦτον ἀφειδῶς ἔχυσαν ἐν Μαραθῶνι, ἐν Θερμοπύλαις καὶ ἐν Σαλαμῖνι, ὅλοι οἱ θησαυροὶ τοῦ κόσμου δὲν ἤθελον ἀρκέσει ἵνα καταπείσωσιν αὐτοὺς νὰ μὴ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς δόξης τῆς πατρίδος, μάλιστα ὅτε ὑπὲρ τῶν τιμῶν τούτων ἀγκυθὼν συνηγόρει ὁ δαιμονιώτατος

τῶν ῥητόρων. Ἄλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐλάλει εἰς ὧτα μὴ ἀκούοντων, καὶ ὅτι ἂν ὑπῆρχον Ἀθηναῖοι τινες δωροδοκούμενοι ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ὅλοι οἱ ἄλλοι οὐδεμίαν χρεῖαν τῆς δωροδοκίας ταύτης εἶχον, ἵνα ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν τοσούτῳ συμφέρουσαν αὐτῷ νωρότητα καὶ ἀπραξίαν. Τὰ γεγονότα ὅσα ἔχομεν ἤδη νὰ ἐκθέσωμεν θέλουσι καταστήσει τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἀναμφισβήτητον.

Εἶδομεν ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ Φίλιππος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ προσοικειωθῇ διὰ παντὸς τρόπον τοὺς Ὀλυνθίους. Οἱ Ὀλύνθιοι, καίτοι κατετροπώθησαν τῷ 379 ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀνέλαβον, φαίνεται, ἔκτοτε ἰκανὴν δύναμιν, καὶ ἤδη προίσταντο αὐθις ὁμοσπονδίας ἰσχυρᾶς, τὴν ὁποίαν συνεκρότουν ἂν ὅχι ὅλαι, αἱ πλεῖστοι τοῦλάχιστον τῶν κατὰ τὴν χαλκιδικὴν χερσόνησον ἐλληνίδων πόλεων. Ἐν ὧσφ λοιπὸν ὁ Φίλιππος δὲν εἶχεν ἀποβῆ ἀρκετὰ ἰσχυρὸς, ἀπέφευγε νὰ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς οὐχὶ ἀναξίους λόγου παραλίους ἐκείνους γείτονας. Ἄλλ' ἀφ' οὗ ἐκυριάρχησε τῆς Θεσσαλίας ὅλης καὶ μεγάλου τῆς Θράκης μέρους, κατεσκεύασε δὲ ἑαυτῷ πρόσδορον μεγάλην, καὶ τὸν στρατὸν διωργάνωσε καὶ ἠύξησε, καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἐκτήσατο, ἐστοχάσθη εὐλόγως ὅτι ἔφθασεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἡδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ ἄρξῃ ἀπάσης τῆς μακεδονικῆς παραλίας διὰ τῆς τῶν Ὀλυνθίων κατατροπώσεως. Ἀφ' ἑτέρου καὶ οἱ Ὀλύνθιοι, βλέποντες τὴν δύναμιν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν αὐξάνουσαν, ἤρχισαν νὰ ἐννοῶσιν, ὅτι δυσκόλως θέλουσι διαφυγεῖ τὴν ἐπιθεσιν αὐτοῦ καὶ ὅτι δὲν συμφέρει εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναβάλωσιν ἐπὶ πλέον τὴν χρῆσιν τοῦ ἐπικειμένου ἀγῶνος, διότι πᾶσα ἀναβολὴ συνετέλει εἰς τὴν τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν ἐνίσχυσιν. Καὶ ἄδηλον μὲν τίς πρῶτος ἤρχισε τὰς ἐχθροπραξίας, βέβαιον δὲ εἶναι, ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν τελευταίαν ἀσθένειαν τοῦ Φιλίππου, ἥτοι ἐν ἔτει 350, βλέπομεν ἐκραγέντα τὸν πόλεμον τοῦτον, τὸν καλούμενον Ὀλυνθιακόν.

Οἱ Ὀλύνθιοι ἐζήτησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων· καὶ οἱ μὲν Ἀθηναῖοι ἀπεδέχθησαν προθύμως τὴν πρότασιν, ὁ δὲ Δημοσθένης, διὰ τῶν τριῶν αὐτοῦ λόγων, τῶν καλουμένων μὲν ὁμοίως Ὀλυνθιακῶν, ἐκφωνηθέντων δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους ἐξ ἧς ἑπτὰ μῆνας τοῦ ἔτους 350, ἠγωνίσθη ἐπανειλημμένως νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀναδείξωσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πλείονα ἢ ἄλλοτε δραστηριότητα, ἀναλαμβάνοντες νὰ ὑπηρετήσωσι προσωπικῶς, καταβάλλοντες τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην καὶ μεταχειριζόμενοι ἰδίως πρὸς τὸν

σπουδαῖον τοῦ πολέμου σκοπὸν τὰ λεγόμενα «θεωρικά» χρήματα, ἥτοι τὰ χρήματα ὅσα ἐξωδεύοντο πρὸς τέλεισιν τῶν πανηγύρεων καὶ διενέμοντο εἰς τοὺς πολίτας ἵνα μετέχωσι τῶν πανηγύρεων τούτων. Ἄλλ' οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν πᾶλιν γέιναιον ἔπραξαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν πολυτίμων ἐκείνων συμμάχων. Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 350 ἔπεμφαν μὲν ἐπικουρίαν τινὰ πρὸς τοὺς Ὀλυνθίους καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς, ἡ ἐπικουρία ὁμως αὕτη συνέκειτο ἐκ μισθοφόρων, ὅχι ἐξ Ἀθηναίων πολιτῶν, οὐδ' ἀπεστάλησαν τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὴν συντήρησιν τῶν μισθοφόρων τούτων χρήματα. Καὶ λέγεται μὲν ὅτι ἀνεδείχθησαν νικηφόροι εἴτε πρὸς τὸν Φίλιππον, εἴτε πρὸς τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Φιλίππου ἀγωνισθέντες, ἀλλ' ἐνῷ ἡ νίκη αὕτη, οἰαδήποτε ἦτο, ἔπρεπε νὰ προκαλέσῃ νέας ἀποστολάς ἐπικουριῶν ἵνα, εἰ δυνατόν, συμπληρωθῇ ἡ τοῦ ἀντιπάλου αὐτῶν ἥττα, οἱ Ἀθηναῖοι ἐξ ἐναντίας νομίσαντες ὅτι κατέλυσαν ἤδη τὸ τοῦ Φιλίππου κράτος, ἐθεώρησαν περιττὸν νὰ ἀναλάβωσι νέους ἀγῶνας καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον ἔτος 350, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον, 349, εἶδον αἰφνης ἀποστατήσασαν τὴν Εὐβοίαν, τὴν ὁποίαν, ἀποσπάσαντες ἀπὸ τῶν Θηβαίων τῷ 358, εἶχον κατατάξει ἑαυτοὶ εἰς τὸν κατ'ἀλογον τῶν συμμάχων αὐτῶν.

Ἡ ἀποστασία αὕτη τῆς Εὐβοίας λέγεται ὑποκινήθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπίθανον, ἂν καὶ πρὶν ὑπάρξῃ Φίλιππος εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, πολλοὶ πολλὰκις σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων ὤκοθεν ἀπὸ αὐτῶν ἀπέστησαν. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸ δεινὸν τοῦτο ἔδωκαν ἑριδῆς τινες αἱ ὁποῖαι ἐξεργάγησαν τῷ 349 ἐν Ἐρετρίᾳ, καὶ πρὸς περιστολὴν τῶν ὁποίων οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ πέμψωσιν αὐτόθι τὸν Φωκίωνα μετὰ τινων ὀπλιτῶν· ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη ἦτο μικρὰ, οἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων πολέμιοι πολυάριθμοι, διὸ ὁ Φωκίων ὑπέστη τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, οὐδὲ κατίσχυσεν ἐπὶ τέλους εἰμὴ διὰ τὴν ἀτρόμητον αὐτοῦ ἀνδρείαν καὶ τὴν ἔξοχον στρατιωτικὴν σύνεσιν. Ἀνακαλεῖται ὁμως ἔπειτα ὁ Φωκίων καὶ πέμπεται ἀντ' αὐτοῦ στρατηγὸς ἕτερος, ὀνόματι Μολοσσός, ὅστις ἀθλίως διεξαγαγὼν τὸν πόλεμον, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡχηλωτεύθη, αἱ δὲ ἐχθροπραξίαι ἐξηκολούθησαν ἄκριτοι ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Τὸ θλιβερώτερον τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος πολέμου εἶναι ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐγκατέλιπεν ἐπὶ αὐτοῦ, καθὰ λέγεται, δις τὴν τάξιν· τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὤφειλε νὰ παρευρεθῇ εἰς Ἀθήνας κατὰ τὴν πανήγυριν τῶν Διόνυσίων ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἰδίας αὐτοῦ φυλῆς Παν-

διονίδος, τὸ δὲ δεύτερον, διότι ἐκληρώθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 349 εἰς τῶν πεντακοσίων βουλευτῶν. Καὶ ἦσαν μὲν οἱ λόγοι οὗτοι πιθανῶς ἀποχρῶντες, ἵνα κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου ἀπαλλάξωσιν αὐτὸν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἐκήρυττε τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην, καὶ εὐλόγως, ὡς τὸν ἀσφαλέστατον τρόπον τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως, ἠδύνατο, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, νὰ ἀποδείξῃ ἐμπράκτως, ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος εἶναι καθυπερτέρα πάσης ἄλλης. Ὅπωςδὴποτε, βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐκ τῶν δύο προεκτεθεισῶν περιστάσεων, ὁ Δημοσθένης κατηγορήθη ἐπὶ λιποταξίᾳ, ἐνῶ ὁ Αἰσχίνης, ὁ τοσάκις κατηγορηθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ, ἠγωνίσθη ὡς ὀπλίτης παρὰ τῷ Φωκίῳ τοσοῦτον λαμπρῶς, ὥστε ὁ στρατηγός, βραβεύων τὴν γενναϊότητα τοῦ ἀνδρός, ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Ἀθήνας, ἵνα κομίσῃ τὴν πρώτην τῆς νίκης ἀγγελίαν.

Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος ἐξηκολούθει πολεμῶν τοὺς τε Ὀλυνθίους καὶ τοὺς Χαλκιδαίς· τί δὲ ἐπραξάν οἱ Ἀθηναῖοι, ἵνα ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν; Ἡ συμβουλὴ τὴν ὁποίαν ὁ Δημοσθένης πολλάκις ἔδωκεν, ὅτι ὀφείλουσι τελευταῖον νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου τὰ θεωρικὰ χρήματα, ἐγένετο μὲν κατ' ἐπιράνειαν δεκτὴ, διότι περὶ τοὺς χρόνους τούτους, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ βουλευτοῦ Ἀπολλοδώρου, ἐψηφίσθη τοιαύτη τις διάταξις· ἀληθῶς ὅμως ἡ διάταξις αὕτη δὲν ἐξετελέσθη εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης. Ἦδη δὲ ὄχι μόνον τοιοῦτό τι δὲν ἐγένετο, ἀλλὰ τὸ παραδοξότερον, ἐνῶ ἡ πρότασις τοῦ Ἀπολλοδώρου ἐψηφίσθη, συγχρόνως ὁ Ἀπολλοδώρος κατηγορήθη ἐπὶ παρανόμῳ προτάσει καὶ καταδικάσθη εἰς χρηματικὴν ποινὴν ἐνὸς ταλάντου. Ἐκ τούτου πρόδηλον γίνεται, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ὄχι μόνον τὰ σώματα αὐτῶν νὰ ριψοκινδυνεύσωσι καὶ τὰς περιουσίας νὰ θυσιάσωσιν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα οὐδεμίαν εἶχον ὁρεξιν, ἀλλὰ καὶ τὰς εὐλογωτάτας οἰκονομίας χάριν αὐτοῦ δὲν ἐπέιθοντο νὰ ἐκτελέσωσιν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι εἶχον ἀνὰ χεῖρας τὴν στάσιν τῆς Εὐβοίας, θέλομεν ἐννοήσαι ὅτι δὲν ἀντέταζαν σπουδαῖα κωλύματα εἰς τὸν Φίλιππον κατὰ τὸν Ὀλυνθιακὸν τοῦτον πόλεμον. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 349 ἐπεμψάν εἰς Ὀλυνθον μέρος ἡ ὅλον τοῦ ἵππικοῦ τὸ ὅποιον εἶχον εἰς Εὐβοίαν· παρεκτός ὅμως ὅτι οἱ Ὀλυνθιοὶ, ἔχοντες ἱκανὸν ἵππικόν, ὀπλιτῶν μᾶλλον ἔδεδοντο, τοιοῦτοι δὲ δὲν ἀναφέρονται τότε ἐκπεμφθέντες, δὲν βλέπομεν οὐδὲ πῶς αἱ εὐχάριθμοι ἐκεῖναι ἴλαι ἠδύ-

ναντο ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ πολυαριθμότερον καὶ κάλλιον ὠπλισμένον μακεδονικὸν καὶ θησσαλικὸν ἱππικόν. Λέγεται μὲν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐξαπέστειλαν ἔτι ἀλληλοδιαδόχως τρεῖς ἐπικουρίας· τὴν μὲν ἐκ 2,000 πελταστῶν καὶ τριάκοντα πλοίων, τὴν δὲ ἐκ δεκαοκτὼ τριήρων, 4,000 πελταστῶν καὶ 150 ἱππέων, τὴν δὲ τελευταίαν ἐκ δέκα καὶ ἑπτὰ τριήρων, 2,000 ὀπλιτῶν καὶ 300 ἱππέων, ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ ὑπὸ τοῦ μεταγενεστέρου Φιλοχόρου, ὅστις δὲν λογίζεται πολὺ ἀξιόπιστος. Ὁ δὲ Δημοσθένης ἐβεβαίωσεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἐν γένει ἐξέπεμψαν εἰς βοήθειαν τῶν Ὀλυνθίων 4,000 πολίτας, 10,000 μισθοφόρους καὶ 50 τριήρεις. Ὅλα ταῦτα ὅμως, ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι, δὲν ἐμπόδισαν τὸν Φίλιππον νὰ κυριεύσῃ ἀλλεπαλλήλως τὰς 32 χαλκιδικῆς πόλεις, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν Ὀλυνθον αὐτὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 348. Καὶ ἐπὶ τοῦ πολέμου τούτου, ἐνῷ ἐξεβίαζε τὴν διάβασιν ποταμοῦ τινος ἵνα ἐπέλθῃ κατὰ τῆς θρηακικῆς πόλεως Μεθώνης, ἐπληρώθη εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ὑπὸ τοῦ Ὀλυνθίου τοξότου Ἀστέρος, ἀποβαλὼν ἔκτοτε τὴν χρῆσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ τούτου, καὶ τοι μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ἐπιχειρήσαντος νὰ προλάβῃ τὸ κακὸν τοῦ περιφήμου Ἑλλήνος ἱατροῦ αὐτοῦ Κριτοβούλου.

Μετὰ τὸ πέρασ τοῦ Ὀλυνθιακοῦ πολέμου, ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἤρχισαν νὰ κραυγάζωσιν, ὅτι ὁ Φίλιππος διὰ προδοσιῶν ἐγένετο κύριος τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ὅτι ἔπειτα ἐπολιτεύθη ὡς βάρβαρος, ὅτι ἐξηνδραπόδισε τοὺς Ὀλυνθίους καὶ τοὺς Χαλκιδεῖς, ὅτι κατέστρεψε τὰς πόλεις αὐτῶν, καὶ ἄλλας τοιαύτας ἀντεγκλήσεις φέροντες εἰς μέσον, δι' ὧν οἱ ἀσθενεῖς καὶ ἡττώμενοι συνήθως ἐλπίζουσι νὰ καλύψωσι τὰ ἴδια ἀμαρτήματα. Δὲν ἀμφιβάλλομεν παντάπασιν ὅτι ὁ Φίλιππος εἶχε πολλὰς συνεννοήσεις ἐντὸς τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ἀλλὰ τοῦτο πράττουσι πάντες οἱ στρατηγοὶ εἰς πάντα πόλεμον, νικῶντές τε καὶ νικώμενοι· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι μόναι αἱ συνεννοήσεις, ἣ ἂν θέλετε αἱ προδοσίαι, δὲν ἀρκοῦσιν εἰς ἐπιτυχίαν τῶν τοιούτων ἐπιχειρήσεων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰδίως, ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Χαλκιδεῖς, ὅσον γενναίως καὶ ἂν ἡγωνίσθησαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ὑποκύψωσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ὑπέρογκον τοῦ Φιλίππου δύναμιν. Ἄν εἶχον ἐλπίδα τινὰ σωτηρίας, ἡ ἐλπίς αὕτη συνίστατο εἰς τὴν ἐξ Ἀθηνῶν βοήθειαν· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν ἀληθεῖς αἱ προαναφερθεῖσαι ἐπικουρίαι, δὲν ἔπραξαν ὅσα ὤφειλον νὰ πράξωσιν ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῶν, ὥστε κύριοι αἵτιοι τῆς καταστροφῆς τῶν Χαλκιδέων ὑπῆρξαν αὐτοὶ καὶ ὄχι

οἱ προδόται, τοὺς ὁποίους ἡτιῶντο. Προδόται δύνανται νὰ ὑπάρχωσι πανταχοῦ, ἀλλὰ συνήθως δὲν εὐδοκίμοῦσιν εἰμὴ μόνον ὅταν εὐρίσκωσι τοὺς συμπολίτας προθύμους νὰ τοὺς παρακολουθήσωσι διὰ τοιαύτην ἢ τοιαύτην αἰτίαν. Προδόται ὑπῆρξαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπὶ τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης, δὲν ἴσχυσαν ὅμως νὰ ἀποτρέψωσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην νίκην. Τὰ δὲ περὶ ἐξανδραποδισμοῦ τῶν κατοίκων καὶ κατεδαφίσεως τῶν πόλεων θρυλούμενα εἶναι βεβαίως λυπηρὰ, ἀλλ' ὁ Δημοσθένης ἐλησμονεῖ ὅτι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ οἱ Σπαρτιαῖται, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἔπραξαν πολλὰ ὅμοια καὶ ἔτι χείρονα, ἡθῆδὸν σφάζαντες Πλαταιεῖς, Αἰγινῆτας, Μηλίους, Σκιωναίους καὶ ἄλλους, ἐνῶ σφαγαὶ τοῦλάχιστον τοιαῦται δὲν ἀποδίδονται εἰς τὸν Φίλιππον. Γενναϊότερα ὑπῆρξαν ὅσα ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐμελέτησαν τότε, ἵνα συγκροτήσωσι κοινὴν τῆς Ἑλλάδος συμμαχίαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, πέμψαντες ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀλλαχοῦ· οὐδὲ ταῦτα ὅμως δυστυχῶς ἔμελλον νὰ τελεσφορήσωσιν.

Ὁ Φίλιππος ἵνα πανηγυρίσῃ τὴν νέαν αὐτοῦ νίκην καὶ κατὰκτῃσιν, ἐπέλεσεν ἐν Μακεδονίᾳ εἰς τιμὴν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, ἑορτὴν λαμπρὰν, καθ' ἣν ἀνέδειξε πολλὴν ἐλευθερίτητα καὶ ἀπένειμε βραβεῖα βαρύτιμα εἰς ποικίλα γυμναστικά καὶ ποιητικὰ ἀγωνίσματα καὶ θεάματα. Ὅποσον δὲ ἄδικος εἶναι ἡ ἐγκολαφθεῖσα αὐτῷ παρὰ τινων ἐπωνυμία τοῦ βαρβάρου καὶ ὁπόσον ἐξ ἐναντίας εἶχεν οἰκισθῆ ἡδὴ τὸν ἐλληνικὸν χαρακτήρα, μαρτυρεῖ ἐξαιρέτως τοῦτο, ὅτι ὅχι μόνον περὶ τὰς δωρεὰς οὐδεμίαν διὰκρισιν ἔκαμε μεταξὺ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστον περιεποιήθη τοὺς συρρέυσαντας περὶ αὐτὸν διακεκριμένους ποιητὰς καὶ τεχνίτας. Μὴ νομίσῃ δὲ τις πάλιν ὅτι οἱ ἔξοχοι οὗτοι τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς καὶ τέχνης θιασῶται ἐπὶ σκοπῷ κέρδους ἀπλῶς περιεστοίχισαν τὸν βασιλέα. Πολλοὶ ὠφελήθησαν ἐκ τῆς εὐνοίας αὐτοῦ ἵνα ἀναδειχθῶσιν εὐεργετικοὶ πρὸς τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ παθόντας· ἰδίως ὁ ὑποκριτὴς Σάτυρος, τὸν ὁποῖον εἶδομεν διατελέσαντα διδάσκαλον τοῦ Δημοσθένους, ἀντὶ πάσης ἀμοιβῆς ἐζήτησε παρὰ τοῦ Φιλίππου τὴν ἀπελευθέρωσιν δύο παρθένων, αἰτινες, θυγατέρες οὔσαι φίλου τινὸς αὐτοῦ, εἶχον αἰχμαλωτευθῆ εἰς τὴν Ὀλυθον· ὁ δὲ Φίλιππος ἀσμένως προσεδέξατο τὴν αἴτησιν, καὶ πολλὰς ἄλλας καὶ παντοδαπὰς εὐεργεσίας καὶ δωρεὰς διέσπειρε περὶ αὐτὸν, καταδεικνύων οὕτω τὴν τε ἐπιτηδεύουσαν ἣν εἶχε τοῦ νὰ προσοικειῶται τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὴν εὐφροσύνην ἣν ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὸ νέον ἐκεῖνο κατόρθωμα.

Εὐλόγως δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἔχαιρε, διότι εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς τὸ ἔπακρον τῆς δόξης καὶ δυνάμεως, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ματαίως ἠγωνίζοντο νὰ ἀντιπράξωσιν εἰς αὐτόν. Οἱ πλεῖστοι τῶν πρέσβων τοὺς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον πέμψει εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἵνα συγκροτήσωσι κοινὴν κατὰ τοῦ βασιλέως συμμαχίαν, ἐπανῆλθον περὶ τὰ τέλη τοῦ 347 εἰς τὰς Ἀθήνας ἄπρακτοι, ἀναγγέλλοντες ὅτι οὐδαμοῦ σχεδὸν εὗρον πολλὴν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ προθυμίαν. Ἐνταῦτῳ δέ, ἐξακολουθοῦντος τοῦ ὀλεθρίου ἱεροῦ πολέμου, οἱ Θηβαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν μεσολάβησιν τοῦ Φιλίππου. Καὶ μίᾳ μὲν τῶν Φωκίων μερὶς προσεκάλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταλάβωσι τὰς Θερμοπύλας· ἀλλὰ τότε ὁ στρατηγῶν τῶν Φωκίων Φάλαικος ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβασιν ταύτην· τοσοῦτον ὀλίγον πνεῦμα ἐνώσεως ἐπεκράτει παρὰ τοῖς ἐνταῦθα Ἑλλησιν. Ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ τοῦ Δημοσθένους αὐτοῦ, ἐνόησαν ὅτι δὲν μένει ἄλλο εἰμὴ νὰ εἰρηνεύσωσι πρὸς τὸν Φίλιππον. Καὶ περὶ τὰς διαπραγματεύσεις ὅμως ὅσκι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐγένοντο, ἔδειξαν ἀλλόκοτον τῇ ἀληθείᾳ ἀνεπιτηδειότητα· διότι ὁ κύριος τῶν διαπραγματεύσεων σκοπὸς ἔπρεπε νὰ ᾔηται φυσικῶς τῷ λόγῳ, τὸ νὰ προληφθῇ ἡ τοῦ Φιλίππου εἰσὸς εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα· καὶ ὅμως ἐγένοντο τοιοῦτοτρόπως ὥστε ἡ εἰσὸς τοῦ Φιλίππου ἀπέβη ἀναπόδραστος καὶ εὐκολωτάτη.

Κατὰ μῆνα νοέμβριον τοῦ 347, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἀπεφάσισε νὰ ἐξαποστείλῃ πρὸς τὸν Φίλιππον δέκα πρέσβεις ἵνα βεβαιωθῶσι, κατὰ τίνας ὅρους εἶναι δυνατόν νὰ συνομολογηθῇ εἰρήνη. Ἦσαν δὲ οἱ δέκα οὗτοι πρέσβεις· ὁ Φιλοκράτης, ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχίνης, ὁ Κτησιφῶν, ὁ Φρύνων, ὁ Ἰατροκλῆς, ὁ Δέρκυλλος, ὁ Κίμων, ὁ Ναυσικλῆς καὶ ὁ ὑποκριτὴς Ἀριστόδημος· ὁ δὲ Τενέδιος Ἀγλαοκρέων συνεξεπέμφθη ἐνδέκατος, ὡς πληρεξούσιος τῶν συμμάχων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ πρέσβεις οὗτοι ἔρθασαν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 346 εἰς Πέλλαν, ὅπου ὁ Φίλιππος ὑπεδέχθη αὐτοὺς μεγαλοπρεπῶς, περιεστοιχισμένος ὑπὸ πάσης τῆς λαμπρᾶς αὐτοῦ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς αὐλῆς. Οἱ δέκα πρέσβεις ἠγόρευσαν ἅπαντες ἐνταῦθα ἀλληλοδιαδόχως. Καὶ πρῶτος μὲν ἐλάλησεν, ὡς πρεσβύτερος, ὁ Κτησιφῶν, διὰ βραχείων. Ὅμοίως ὀλίγα τινα εἶπον καὶ ἄλλοι ἐπτά. Τότε ἦλθεν ἡ σειρὰ τοῦ Αἰσχίνου, ὅστις ἐπέμεινε πολὺ εἰς τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἀναγκτήσωσι τὴν Ἀμφίπολιν, ἀλλὰ οὐδὲν ἄλλο ἀντικείμενον

ἔθιξε. Τελευταῖος δὲ ἔμελλε νὰ ὁμιλήσῃ ὁ Δημοσθένης, ὡς πάντων νεώτερος. Εἶδομεν ὅτι ὁ Δημοσθένης εὐκόλως συνεκινεῖτο καὶ συνεταρᾷτο καὶ ταύτης μὲν τῆς εὐπαθείας αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων κατώρθωσε νὰ κατισχύσῃ διὰ μακρῶν ἀσκήσεων καὶ διὰ τοῦ θάρρους, τὸ ὅποιον ἐνέπνευσεν αὐτῷ ἐπὶ τέλους ἡ τῶν πλειόνων εὐνουλία καὶ ἐπιδοκιμασία. Ἀλλ' ἐνταῦθα εἶχεν ἕτερον ἐνώπιον αὐτοῦ ἀκροατήριον. Εἶχε τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον τὸν ὅποιον τοσάκις περιύβρισε καὶ ἤδη ἔβλεπε δορυφορούμενον ὑπὸ ὅλων τῶν σημείων τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης· ἔβλεπε τριγύρω του τοὺς Μκεδόνας ἐκείνους στρατηγούς οἵτινες δικαίως ἀπετροπιάζοντο καὶ κατεφρόνουν αὐτόν, οὐδὲ ἐπετηδεύοντο, ὅπως ὁ Φίλιππος, νὰ καλύψωσι τὰ ἀληθῆ αὐτῶν αἰσθήματα· εὗρίσκετο ἐν λόγῳ ἐν μέσῳ περιστάσεων αἵτινες ὅλαι ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ ταράξωσιν αὐτόν. Ὅθεν ἤρχισε μὲν νὰ ἀπαγγέλλῃ τὸν πρὸ καιροῦ παρασκευασθέντα λόγον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἀγωνίας, περιῆλθεν εἰς πολλὴν ἰδεῶν σύγχυσιν. Εἰς μάτην ὁ Φίλιππος ἠθέλησεν εὐμενῶς νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀγορεύοντα. Ὁ Δημοσθένης, ἴσως τούτου ἕνεκα ἔτι μᾶλλον ταραχθεὶς, διέκοπεν ἐντελῶς τὸν λόγον· καὶ οὕτω διελύθη ἡ συνέντευξις. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Φίλιππος, ἀνακαλέσας πάλιν τοὺς πρέσβεις παρ' αὐτῷ, ἀπεκρίθη εἰς αὐτοὺς ὁ ἴδιος μετὰ θυμαστικῆς, ὡς βεβαιοῦ ὁ Αἰσχίνης, ἐτοιμότητος λόγου καὶ ἐπιτηδειότητος ἐπιχειρημάτων. Καὶ τί μὲν εἶπεν ὁ Φίλιππος, δὲν γνωρίζομεν· ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν ἦτο δύσκολον. Ἐπὶ τέλους οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠξίωσαν, ὡς φαίνεται, ἄλλο εἰμὴ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ Ἀμφίπολις· ἀλλὰ ἀφ' ἧς ἐγένετο ἡ περὶ τῆς ἀποδόσεως αὐτῆς ὑπόσχεσις, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν πολεμοῦντες πρὸς τὸν Φίλιππον· ἕνεκα δὲ τοῦ μεσολαβήσαντος τούτου πολέμου, ἄπικται αἱ προηγούμεναι σχέσεις καὶ ὑποσχέσεις δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ λογισθῶσιν ὡς ἀνατραπεῖσαι, καὶ τὰ πράγματα ἔμελλον ἤδη νὰ ρυθμισθῶσιν ἐπὶ νέας βάσεως τοιαύτης τις πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Φιλίππου, φυσικῶς ἀπὸ τῶν γεγονότων αὐτῶν ἀπορρέουσα. Καὶ ἐπειδὴ νέαν βᾶσιν ἐννοεῖ, ὅτι ἑκάτεροι θέλουσι διατηρήσει ὅσα κατέχουσιν, οἱ δὲ πρέσβεις τῶν Ἀθηναίων δὲν εἶχον πληρεξουσιότητα νὰ συνομολογήσωσι τοιοῦτό τι, ὁ Φίλιππος, ἀπολύσας φιλικῶς αὐτοὺς, ἔστειλε πρὸς τὸν δῆμον ἐπιστολὴν εὐμενεστάτην, δι' ἧς ἔλεγεν ἐκυτόν πρόθυμον οὐ μόνον νὰ εἰρηνεύσῃ, ἀλλὰ καὶ σύμμαχος νὰ γίνῃ, καὶ ἄλλας χρηστὰς ἐπαγγελίας προσθεῖς· ἀπεφάσισε δὲ ἐνταῦθα νὰ πέμψῃ ἰδίους πρέσβεις εἰς Ἀθήνας ἵνα

διαπραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῷ προειρημένῳ ὄρῳ. Οὕτως ἔπαν-
νῆλθον οἱ τῶν Ἀθηναίων ἀπεσταλμένοι εἰς τὰ ἴδια κατὰ μῆνα μάρτιον
τοῦ 346, καὶ μετ' οὐ πολὺ κατέφθασαν ἐνταῦθα οἱ πληρεξούσιοι τοῦ
Φιλίππου, Ἀντίπατρος, Παρμενίων καὶ Εὐρύλοχος. Ἡ πρότασις ἦν οὗτοι
ἐκόμεσαν ἦτο βεβαίως θλιβερά· διότι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποβάλλει πολλὰ
ἐν τῷ μεταξύ, καὶ ἤδη προέκειτο διὰ τῆς νέας συνθήκης νὰ ἐπικυρώ-
σωσι τὰς ζημίας αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἠττήθησαν, καὶ οὐδεμίαν εἶχον
εὐλογον ἐλπίδα διὰ νέων ἀγώνων νὰ ἀνακτήσωσιν ὅσα ἀπέβλαλλον, ἢ
ἀξιώσεις τοῦ βασιλέως ἦτο ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας φέρουσι συνήθως εἰς μέ-
σον οἱ ἰσχυροὶ, οἱ δὲ ἀσθενεῖς παραδέχονται ἐξ ἀνάγκης· ὅθεν οἱ Ἀθηναῖοι
ἐδέχθησαν αὐτήν, καὶ καλῶς ἐποίησαν ὅτι ἐδέχθησαν αὐτήν. Τότε ὅμως
παρήχθη ἕτερον ζήτημα, οὐδὲν ἦττον ἴσως τοῦ ἄλλου σπουδαῖον, τὸ ζή-
τημα πῶς νὰ ἐμποδίσωσι τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν
ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος. Διότι διὰ τοῦ ὅρου ὅτι ἐκάτεροι θέλουσι τηρῆσαι
ὅσα κατεῖχον, αἱ Ἀθῆναι ἀπέβαλλον μὲν πολλὰ, ἔσωζον ὅμως τοῦλάχιστον
τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἐνῷ ἅμα εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Φίλιπ-
πος ἤθελε κυριαρχήσει αὐτῆς, ἅρα καὶ τῶν Ἀθηναίων εἶδομεν δὲ ὅτι
οἱ Θηβαῖοι ἐκάλεσαν τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ ἵνα κατατροπώσῃ τοὺς
Φωκεῖς. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν ἔπρεπε νὰ εὕρωσιν ἐπιτήδειόν τινα τρόπον
νὰ προλάβῃ τὸ γεγονός τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐθεώρουν ὡς μεγάλην συμφο-
ράν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἰδίως ἀπέδειξαν τὴν ὀλίγην αὐτῶν διπλωματικὴν
δεξιότητα.

Τρόντι διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐνταῦθα
Ἑλλάδα, ἔπρεπε νὰ ἀφαιρέσωσιν ἐκ μέσου τὴν ἀφορμὴν τῆς εἰσόδου, ἤτοι
τὸν μεταξύ Φωκῶν καὶ Θηβαίων πόλεμον, καὶ νὰ καταστήσωσιν οὕτω
περιττὴν τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Θηβαίων πρὸς τὸν Φίλιππον πρόσκλη-
σιν τοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν οἱ Ἀθηναῖοι,
ἐνῷ ἄφ' ἐνὸς διεπραγματεύοντο πρὸς τὸν Φίλιππον περὶ εἰρήνης, ὥφει-
λον ἄφ' ἑτέρου, συνεννοούμενοι μετὰ τῶν Θηβαίων καὶ τῆς μεγάλης
φωκιῆς μερίδος ἣτις διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτούς, νὰ καταπαύσωσιν
ἐκ παντὸς τρόπου τὸν ἱερὸν πόλεμον. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο ἀκατόρθωτον.
Ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι εἶχον ἀπαυδῆσαι. Ναὶ μὲν οἱ Θηβαῖοι ἤλ-
πιζον διὰ τοῦ Φιλίππου νὰ καταστρέψωσιν ἐντελῶς τοὺς ἀντιπάλους
αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἐξηγηθῇ εἰς τοὺς Θηβαίους ὅτι ὁ
Φίλιππος εἰσερχόμενος ἅπαξ ἐντὸς τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἂν ἤθελε τι-
μωρήσῃ τοὺς Φωκεῖς, ἤθελε συγχρόνως κυριαρχήσει τῶν ἄλλων Ἑλλή-

νων, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ τῶν Θηβαίων αὐτῶν· ὥστε συνέφερεν εἰς τοὺς Θηβαίους οὐδὲν ἥττον ἢ εἰς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας νὰ προλάβωσι τὸ ἄφευκτον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ἔστω καὶ μὴ ἐπιτυχάναντες τὴν ὁλοσχερῇ τῶν Φωκίων κατατρόπωσιν. Μήπως, μετὰ ὀκτὼ ἔτη, εἰς τὰς παρχμονὰς τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης, δὲν κατώρθωσαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἀποσπᾶσιν τοὺς Θηβαίους ἀπὸ τῆς τοῦ Φιλίππου συμμαχίας; διατὶ νὰ μὴ ἐπιτύχωσι τοῦτο καὶ νῦν; Οἱ δὲ Φωκεῖς ἔπρεπε νὰ ᾔναι τοσούτω μᾶλλον πρόθυμοι εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶσι τὴν μεσολάβησιν τῶν Ἀθηναίων, ὅσῳ ἐκινδύνευον τὸν ἑσχατον κίνδυνον ἀπὸ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Φιλίππου. Ὁ Φάλαικος ἀντέπραξε μὲν, ὡς εἶδομεν, εἰς τοὺς Ἀθηναίους, τοῦτο ὅμως ὅχι διότι συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ διότι οὐδεμίαν ἀνείχετο ἐξωτερικὴν ἐπέμβασιν· ὅθεν δὲν ἦτο ἀδύνατον νὰ μεταπεισθῇ καὶ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἀπὸ τοῦ Φιλίππου εἶχε νὰ φοβηθῇ πολὺ δεινότερα ἢ ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἢ μᾶλλον ὅτι ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ. Ὅπως δὴποτε οἱ Ἀθηναῖοι ὤφειλον διὰ πάσης θυσίας νὰ καταπαύσωσι τὸν ἐσωτερικὸν τοῦτον πόλεμον· ἀλλ' οὐδὲν πρὸς τοῦτο ἔπραξαν, ἀντὶ τοῦτου δὲ ἠθέλησαν εἰς τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις αὐτῶν πρὸς Φίλιππον νὰ περιλάβωσι καὶ τοὺς Φωκεῖς, ἐλπίζοντες ὅτι ὁ Φίλιππος, εἰρηνεύσας οὕτω πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πρὸς τοὺς Φωκεῖς, δὲν ἤθελεν ὑπακούσει εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν Θηβαίων, καὶ ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἤθελε προληφθῇ ἡ εἰσοδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐλπίς ὅμως αὕτη ἦτο ὅλως ἀνυπόστατος. Ἐνὸς τοῦ ὁ ἱερὸς πόλεμος ἐξηκολούθει καὶ ἐνός τοῦ οἱ Θηβαῖοι προσεκάλουν τὸν Φίλιππον νὰ εἰέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε μέγιστον πρὸς τοῦτο συμφέρον, δὲν ἠδύνατο νὰ παραιτήσῃ τὴν καλλίστην ταύτην περίστασιν τοῦ νὰ πράξῃ τὸ συμφέρον αὐτῷ. Ἄν οἱ διαμαχόμενοι εἰρηνεύσαντες πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀφαιρέσαντες οὕτω ἐκ μέσου πᾶσαν εὐλογον ἀφορμὴν ἐπεμβάσεως, κατελάμβανον πρὸς τούτοις τὰς Θερμοπύλας καὶ καθίστων οὕτως ἀδύνατον τὴν διόδον, ὁ Φίλιππος ἤθελεν ἐξ ἀνάγκης ὑποκύψει. Ἀλλὰ τούτων μὴ γινομένων, τὸ νὰ φαντάζωνται οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ὁ Φίλιππος, προσκαλούμενος ὑπὸ τῶν Θηβαίων καὶ θεωρούμενος ὑπὸ τῶν πλείστων ἄλλων Ἑλλήνων ὡς πρόμαχος τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, ἤθελε συγκατανεύσει νὰ παραιτήσῃ τὴν λαμπρὰν ταύτην εὐκαιρίαν πρὸς χάριν τῆς πόλεως ἐκείνης εἰς ἣν τίποτε δὲν ὤφειλε καὶ ἀπὸ τὴν ὁποῖαν τίποτε δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ, ἦτο ἐσχάτη μωρία. Τὸ ἀποτέλεσμα λοιπὸν ἦτο πρόδηλον· οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Φιλίππου ἀπεφάναντο σαφῶς καὶ ὀρι-

κῶς ὅτι κατ' οὐδένα λόγον δὲν δέχονται νὰ περιληφθῶσιν οἱ Φωκεῖς εἰς τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις, καὶ τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμόσωσιν εἰρήνην ἄνευ τῶν Φωκέων. Εἶναι ἀληθές ὅτι μετὰ ταῦτα ὁ Δημοσθένης ἐφώναζεν, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδέχθησαν τὸν ὅρον τοῦτον εἰμὴ πεισθέντες εἰς πολλὰς καὶ ποικίλας ὑποσχέσεις τοῦ Αἰσχίνου, τοῦ Φιλοκράτους καὶ ἄλλων μακεδονιστῶν, οἵτινες τοὺς ἐβεβαίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας δὲν ἠδύνατο μὲν ἐνεκα τῶν πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς Θετταλοὺς σχέσεων αὐτοῦ νὰ παραδεχθῇ τοὺς Φωκεῖς ἀναφανδὸν ὡς συμμάχους, ἀληθῶς ὅμως διέκειτο φιλικῶς μὲν πρὸς τοὺς Φωκεῖς, δυσμενῶς δὲ πρὸς τοὺς Θηβαίους· καὶ, ἅμα γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων, ἐμελλε νὰ πολιτευθῇ ὅπως ἐπεθύμουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἥτοι ἐμελλε νὰ σώσῃ μὲν τοὺς Φωκεῖς, νὰ ταπεινώσῃ δὲ τοὺς Θηβαίους, νὰ ἀποδώσῃ δὲ εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν Εὐβοίαν καὶ τὸν Ὠρωπόν. Ἀλλὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἦσαν ἀπλαῖ μεμφιμοιρίαι οἷας φιλοῦσι νὰ φέρωσιν εἰς μέσον οἱ ἀποτυχόντες ἀσθενεῖς. Δὲν ἤξεύρομεν ἂν οἱ μακεδονισταὶ εἶπον ὅσα ἀποδίδονται εἰς αὐτοὺς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἂν τὰ εἶπον, οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαμον κακὰ νὰ τὰ πιστεύωσι, διότι ἦσαν παντελῶς παράλογα καὶ διότι παντελῶς δὲν ἐπεκυρώθησαν ὑπὸ τῶν πρέσβων τοῦ Φιλίππου. Τὸ δὲ οὐδὲν ἤττον βέβαιον εἶναι, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, ἀφοῦ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ παύσωσι τὸν φωκικὸν πόλεμον, ἐδέχθησαν ἤδη τοὺς ὅρους τοῦ Φιλίππου, διότι δὲν εἶχον τί ἄλλο νὰ πράξωσιν. Ἐὰν δὲν ἐδέχοντο τοὺς ὅρους τούτους, δὲν ἤθελε συνομολογηθῇ εἰρήνη· ἐὰν δὲ δὲν συνομολογεῖτο εἰρήνη, οἱ Ἀθηναῖοι ὅχι μόνον δὲν ἤθελον ἐμποδίσαι τὸν Φίλιππον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἐκινδύνευον νὰ ἀθῶσιν ἀπὸ αὐτοῦ ἔτι πλείονα τῶν ὅσα πρότερον ἔπαθον.

Συνομολογήθη λοιπὸν ἡ εἰρήνη ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα μάρτιον τοῦ 346 μεταξύ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, πλην τῶν Φωκέων, ἐπὶ τῇ βάσει ὅτι ἐκάτεροι θέλουσι διατηρήσει ὅσα κατεῖχον. Οἱ δὲ γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς ἑνδεκα πρέσβεις ἀπῆλθον τότε πρὸς τὸν Φίλιππον ἵνα δεχθῶσι καὶ τούτου τοὺς ὅρους πρὸς τήρησιν τῶν συντεθειμένων.

Ἡ ἐντολὴ ἐν τούτοις τῶν πρέσβων τούτων δὲν περιορίζετο, ὡς φαίνεται, ἀπλῶς εἰς μόνην τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς διατυπώσεως ταύτης. Οἱ πρέσβεις ὤφειλον προσέτι, πρῶτον, νὰ ἐπιταχύνωσιν ὅσον ἐνδέχεται τὴν μετὰ τοῦ Φιλίππου συνέντευξιν. Κατὰ τὴν συνθήκην ἐκάτερος ἐμελλε νὰ διατηρήσῃ ὅσα κατέχει, δηλαδή ὅσα κατεῖχε καθ' ἡν στιγμὴν ὤμωσαν

ἐν Ἀθήναις τὴν συνθήκην οἱ τοῦ Φιλίππου πληρεξούσιοι. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἐν τῷ μεταξύ δὲν ἔπαυεν αὐξάνων τὰς ἐν Θράκῃ κτήσεις αὐτοῦ. Ὡφειλε μὲν κατὰ τὰ συντεθειμένα νὰ ἀποδώσῃ ὅσα προσεκτήσατο μετὰ τοὺς ὅρκους τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ συγκατανεύσῃ εἰς τοῦτο, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδένα τρόπον εἶχον νὰ τὸν καταναγκάσωσι, τὸ συμφέρον αὐτῶν ἦτο νὰ εὕρωσι τὸν Φίλιππον ὅσον ἔνεστι τάχιον καὶ ὅσον ἔνεστι τάχιον νὰ δεχθῶσι τὸν ὅρκον αὐτοῦ, ἵνα τοῦλάχιστον προλάβωσι τὴν μετὰ τὸν ὅρκον τοῦτον ἐπέκτασιν τῶν κατακτήσεών του. Δεύτερον δὲ, ἐπειδὴ, ὡς εἶδομεν, οἱ Φωκεῖς ἀπεκλείσθησαν τῆς εἰρήνης, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ἐνόμιζον χρέος αὐτῶν νὰ μὴ ἐγκαταλείψωσι τοὺς συμμάχους ἐκείνους, οἱ πρέσβεις ὦφειλον, ἂν ὅχι νὰ καταπείσωσι τὸν Φίλιππον νὰ μὴ εἰέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦλάχιστον νὰ ἐπιτύχωσι παρ' αὐτῷ ὥστε νὰ μεταχειρισθῇ ὅσον ἐνδέχεται ἐπιεικῶς τοὺς Φωκεῖς. Δύο τινὰ λοιπὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον οὐσιώδη εἶχον νὰ πράξωσιν οἱ πρέσβεις· νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον συνέντευξιν καὶ νὰ συνηγορήσωσιν ὑπὲρ τῶν Φωκέων. Ῥητὰς ὁδηγίας καὶ παραγγελίας δὲν ἔλαβον ἴσως περὶ τούτου· ἀλλὰ ἐκ τῶν βραδύτερον παραχθέντων καὶ ῥηθέντων εἰκάζεται ὅτι ἐθεωροῦντο ὑπόχρεοι νὰ ἐνεργήσωσι κατὰ τὰ προσεκτεθέντα. Καὶ ὁμως ἔπραξαν ὡς ἂν ἦσαν ἐπιτετραμμένοι νὰ ἐπιτύχωσιν ἀντίθετον ὅλως ἀποτέλεσμα,

Ἐν πρώτοις, ἀντὶ νὰ δράμωσιν εἰς τὴν Θράκην, ὅπου ἐξηκολούθει τὰς κατακτήσεις αὐτοῦ ὁ Φίλιππος, ἀνέβαλον ἐπὶ ἱκανὰς ἡμέρας τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν, καὶ ἔπειτα μετὰ πολλῆς βραδύτητος ἐπορεύθησαν πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Φθάσαντες δὲ εἰς Πέλλαν, περιέμενον ἐκεῖ ἀπρακτοῦντες τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Φιλίππου, ὅστις δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Θράκης εἰμὴ πεντήκοντα ὅλας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τῶν πρέσβεων. Βραδύτερον ὁ Δημοσθένης παρέστησε τὴν ἀναβολὴν ταύτην ὡς νέον δεῖγμα τῆς προδοσίας τοῦ Αἰσχίνου καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ συμπεσθευτῶν. Οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαγωγὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ἂν μὴ ἦτο καθαρὰ προδοσία, κατεδείκνυνεν ὁμως τοῦλάχιστον πολλὴν τὴν ὀλιγωρίαν πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς πόλεως. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τῆς ὀλιγωρίας ταύτης ἡ καὶ προδοσίας παραίτιος ὑπῆρξεν ὁλόκληρος ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ πρέσβεις διωρίσθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ τὸ ἀξιοσημεῖωτον εἶναι ὅτι τὸ περὶ διωρισμοῦ αὐτῶν ψήφισμα περιεῖχε ῥητῶς τὴν περιοριστικὴν διάταξιν αὐ-

δαμοῦ μόνους ἐντυγχάνειν Φιλίππῳ.» Ἡ διάταξις αὕτη ὑπεδείκνυε δυσπιστίαν πρὸς τινὰς τῶν ἀποστελλομένων. Τούτου ὁμως τεθέντος, διατί ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπέτρεψε τὰ συμφέροντα αὐτοῦ εἰς ἄνδρας ἀξίους πλείονος πίστεως; Ἐπειτα, ἐπειδὴ οἱ πρέσβεις ἀνέβαλον τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησιν τῶν ἐπὶ ἐννέα ὅλας ἡμέρας, ἡ βουλὴ ἤναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν ἄνευ ἀναβολῆς ἀναχώρησιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἀφοῦ καὶ ἐκ πρώτης ἀρετηρίας ὑπῆρξε δυσπιστία πρὸς αὐτοὺς καὶ μετὰ ταῦτα, ἐνῷ οἱ πρέσβεις ἦσαν ἔτι εἰς Ἀθήνας, ἔλαβεν ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμοςπραγματικὴν ἀποδείξιν, ἃν ὅχι ἄλλου, τῆς ἀμελείας αὐτῶν, διατί νὰ μὴ προβῶσι τότε τοῦλάχιστον εἰς τὸν διορισμὸν ἄλλων πληρεξουσίων; Τὸ συμπέρασμα εἶναι, νομίζομεν, ὅτι ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων δὲν ἔδειξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζῆλον πολὺ πλείοτερον τοῦ ὀλίγου ζήλου τὸν ὅποιον ἔδειξαν οἱ πρέσβεις αὐτῶν.

Τελευταῖον συνηνητήθησαν εἰς Πέλλαν οἱ πρέσβεις καὶ ὁ Φίλιππος· ὑπῆρχον δὲ ἐνταῦθα καὶ ἄλλων πολλῶν ἐλληνίδων πόλεων οἱ ἀντιπρόσωποι, Θηβαίων, Λακεδαιμονίων, Εὐβοέων, Φωκέων· ἅπαντες ἔχοντες τὴν συνειδήσιν ὅτι ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ἤδη ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνισχυόμενοι τοσούτῳ μᾶλλον εἰς τὴν πεποιθήσιν ταύτην ὥστε ἔβλεπον περὶ τὴν Πέλλαν πολυάριθμον καὶ λαμπρῶς ἐσκευασμένον στρατὸν, ὅστις, πρὸ μικροῦ ἐπιστρέψας ἀπὸ τῆς νικηφόρου κατὰ τὴν Θράκην πορείας, ἦτο ἑτοιμὸς νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐτέραν στρατείαν. Οἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων πρέσβεις ἐδιχονόησαν ἤδη λαμπρῶς περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ μὲν Δημοσθένης ἠξίου ὅτι ὤφειλον πρὸ πάντων νὰ ἀπαιτήσωσι παρὰ τοῦ Φιλίππου τὴν παραχώρησιν τῶν ὅσα προσεκλήσατο μετὰ τοὺς ὅρκους τῶν πληρεξουσίων αὐτοῦ· ὁ δὲ Αἰσχίνης ἐφρόνει, ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος προέκειτο ἤδη νὰ εἰσβάλῃ ἐντὸς τῆς ἰδίας Ἑλλάδος, τὸ πρώτιστον τῆς πόλεως συμφέρον ἦτο νὰ συνηγορήσωσι παρ' αὐτῷ ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῆς, τῶν Φωκέων. Ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ζητήματα ἦσαν σπουδαῖα, ὅτι οἱ πρέσβεις ὤφειλον περὶ ἀμφοτέρων νὰ πράξωσι τὰ δέοντα, ὅτι ὁμως ἂν ἐκ τῶν δύο ἔπρεπε νὰ προτιμηθῇ ἐν, ὁμολογουμένως τὸ τῶν Φωκέων ἦτο σπουδαιότερον τοῦ ἄλλου. Ἡ πρότασις τοῦ Δημοσθένους ἦτο κατὰ τοῦτο ἄτοπος, ὅτι ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος δὲν εἶχε βεβαίως πολλὴν διάθεσιν νὰ ἀποδώσῃ ὅσα προσεκλήσατο. ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ἰκανὴν δύναμιν ἵνα ἀναγκάσωσιν αὐτὸν εἰς τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ὁ Φίλιππος, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, δὲν ἤθελεν ἀποποιηθῆ ἀποτόμως τὴν ἀπαίτησιν, ἀλλ' ἤθελεν ἐπιχειρήσει

συζητήσεις, ἡ περὶ τούτου διαπραγματεύσεις ἡδύνατο νὰ παραταθῇ· καὶ ἐν τῷ μεταξύ ὁ Φίλιππος ἤθελεν εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ῥυθμίσει κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ πράγματα αὐτῆς. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, οἱ πρέσβεις μετὰ μακρὰς συνεννοήσεις δὲν συνεφώνησαν, ἀλλ' ἀπεφάσισαν ὅτι ἕκαστος αὐτῶν θέλει εἶπει πρὸς τὸν Φίλιππον ὅ,τι νομίζει προσφορότερον. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Φίλιππος ὠφελήθη ἐκ τῆς διαφωνίας ταύτης τῶν πληρεξουσίων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων ἵνα παρατείνῃ τὴν συζήτησιν καὶ ὑποθρέψῃ ἔτι μᾶλλον τὴν διχόνοιαν αὐτῶν. Συγχρόνως δὲ οἱ περὶ αὐτὸν ἐκήρυττον, τοῦλάχιστον ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς ῥήτορας τῶν Ἀθηναίων, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔχει ἀγαθὰς ὑπὲρ τῶν Φωκίων προαιρέσεις, ὅτι θέλει πολιτευθῇ εἰς τρόπον εὐχάριστον πρὸς τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ἐν τῷ μεταξύ ὁ Φίλιππος ἐκίνησε μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀπὸ Πέλλης, εἰσῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν ἐν συνοδίᾳ ὄλων τῶν πρέσβων τοὺς ὁποίους ὅλους ἐξίσου σχεδὸν περιποιεῖτο, καὶ ὅτε ἔφθασεν εἰς Φεράς, οἱ πληρεξούσιοι τῶν Ἀθηναίων ἐδέχθησαν τελευταῖον τὸν ὄρκον αὐτοῦ καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις συνομολογηθείσης συνθήκης, τῆς ὁποίας, ὡς ἠξεύρομεν, οἱ Φωκεῖς εἶχον μείνει ἀποκεκλεισμένοι· μεθ' ὃ οἱ πρέσβεις ἐπέστρεψαν εἰς Ἀθήνας.

Τὰ συμβάντα τότε ἐν Ἀθήναις μαρτυροῦσιν αὖθις ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἀδικρόπως ἐπαναλαμβανόμενα περὶ τῆς προδοσίας τῶν συμπρεσβευτῶν αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν δολίων ὑποσχέσεων τοῦ Φιλίππου, εἶναι τοῦλάχιστον σφόδρα ὑπερβολικά. Ἡ βουλὴ, τῆς ὁποίας ὁ Δημοσθένης ἦτο κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος μέλος, ἐφαίνετο εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένη· ὅθεν ἀφοῦ ἤκουσε τὴν διαμαρτύρησιν τοῦ ῥήτορος κατὰ τῆς διαγωγῆς τῶν συμπρεσβευτῶν καὶ τὰς συνήθεις αὐτοῦ περὶ προδοσίας καὶ ἀπάτης κατηγορίας, δὲν ἀπεδοκίμασε μὲν ῥητῶς τὰ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων πραχθέντα, ἀλλ' οὔτε ἐπῆνεσεν αὐτοὺς, οὔτε τὰς νενομισμένας ἀπένειμι τιμὰς, ἐψήφισε δὲ μάλιστα διὰ προβουλευματος τὴν προπαρασκευὴν πεντήκοντα τριήρων, ἵνα δύναται ἡ πόλις, περιστάσεως δοθείσης, νὰ ποιήσῃ ἀμέσως χρῆσιν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς βουλῆς, ὅσον ἀόριστος, ὅσον ἀσαφὴς καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἔτυχε τῆς ἀπαιτουμένης ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κυρώσεως· ἐξ ἐναντίας ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἀκούσασα τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Φιλοκράτην, οὐ μόνον ἐπεκύρωσε τὴν συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην, τῆς ὁποίας, ὡς γινώσκομεν ἤδη, εἶχον ἀποκλεισθῇ οἱ Φωκεῖς, ἀλλὰ καὶ ῥητῶς προσέθηκεν εἰς τὸ περὶ τούτου ψή-

φίσμα « ἂν μὴ ποιῶσι Φωκεῖς ἃ δεῖ καὶ παραδιδῶσι τοῖς Ἀμφικτύοσι τὸ ἱερὸν, ὅτι βοηθήσει ὁ δῆμος Ἀθηναίων ἐπὶ τοὺς διακωλύοντας ταῦτα γίνεσθαι. » Λαμπροτέρα ἱκανοποίησις δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ δοθῇ εἰς τοὺς συμπρεσβευτὰς τοῦ Δημοσθένους. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Δημοσθένης βεβαίωσεν, ὅτι ὁ Αἰσχίνης ἠπάτησε πάλιν τοὺς Ἀθηναίους εἰπὼν ὅτι ὁ Φίλιππος, καθ' ἃς ἔδωκεν, αὐτῷ ἰδιαιτέρας διαβεβαιώσεις, ἐπέρχεται εἰς τὰς Θερμοπύλας ὡς φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ὡς προστατῆς τῶν Φωκέων καὶ ὡς τῶν Θηβαίων πολέμιος, τοὺς ὁποίους ὑπελάμβανεν ὡς πρωταιτίους τῆς λεηλασίας τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ, διότι αὐτοὶ πρῶτοι μελετήσαντες τὸ τοιοῦτον, ἠνάγκασαν τοὺς Φωκεῖς νὰ πράξωσι τὸ ἀσέβημα. Ἀλλὰ ἔχονται ἄρα γε ἀκριβεῖς αἱ κατηγορίαι αὗται τοῦ Δημοσθένους; Καὶ πῶς συμβιβάζονται αἱ ἀποδιδόμεναι πρὸς τὸν Αἰσχίνην ὑποσχέσεις περὶ τῆς ἀπολύτου εὐνοίας τοῦ Φιλίππου πρὸς τοὺς Φωκεῖς, μὲ τὴν ἐν τῷ ψήφισματι παρεισχυθεῖσαν διτάξιν, ὅτι ἂν οἱ Φωκεῖς δὲν ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς Ἀμφικτύοντας τὸ ἱερὸν, οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι συντελέσει εἰς τὸ νὰ καταναγκασθῶσιν εἰς τοῦτο; Καὶ δὲν φαίνεται ὡς ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης πολὺ πιθανώτερον, ὅτι ὁ Φίλιππος ὑπέσχετο χάριν τῶν Ἀθηναίων νὰ φανῇ ἐπιεικής πρὸς τοὺς Φωκεῖς ἐὰν οὗτοι ὑποκύψωσιν ἐγκαίρως, ὅτι ὅμως, ἂν δὲν σπεύσωσι νὰ ἀποδώσωσι τὸ ἱερὸν εἰς τοὺς Ἀμφικτύοντας, εἶπε σαφῶς ἑαυτὸν ὑπόχρεον νὰ βιάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο καὶ προσεσχέλεσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ συμπράξωσιν ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐδίστασαν νὰ παραδεχθῶσιν; Εἶναι δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπῆρξε προδοσία, πάλιν ὡς ἔνοχοι αὐτῆς δὲν ἠδύναντο νὰ λογισθῶσι μόνον οἱ συμπρεσβευταὶ τοῦ Δημοσθένους, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ Ἀθηναῖοι, διότι ἡ μὲν βουλὴ δὲν ἔλαβε τὸ θάρρος νὰ ἀποδοκιμάσῃ ῥητῶς τὴν διαγωγὴν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ἡ δὲ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπισήμως ἐπεκύρωσεν αὐτήν.

Ἐν τούτοις ὁ Φίλιππος, ἐξακολουθήσας τὴν πρὸς μεσημβρίαν πορείαν του, ἔφθασε μετ' οὐ πολὺ εἰς Θερμοπύλας. Ἐνταῦθα ἵστατο πρὸ καιροῦ ὁ τῶν Φωκέων στρατηγὸς Φάλακκος, ἔχων 8 ἕως 10,000 πεζοὺς καὶ 1000 ἵππεῖς. Εἶχε δὲ ἔλθει εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ καὶ ὁ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεὺς Ἀρχίδαμος μετὰ ἀνδρῶν χιλίων. Ἡ δύναμις αὕτη ἦτο βεβαίως ἱκανὴ νὰ διακωλύσῃ τὴν τοῦ Φιλίππου εἰσόδον, μάλιστα ἐὰν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἐβοήθουν ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλὰ ἡ κοινὴ τῆς Ἑλλάδος γνώμη ἦτο πολεμικὴ πρὸς τοὺς ἱεροσύλους Φωκεῖς καὶ εὐνοὺς πρὸς

τὸν ἐπερχόμενον ἀνορθωτὴν τοῦ ἱεροῦ. Οἱ Θηβαῖοι ἠπειλουν ὀπίσθεν τοὺς τῶν Θερμοπυλῶν προμάχους, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ῥητῶς πρὸ ὀλίγου, ὥς εἶδομεν, συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Φιλίππου. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀρχίδαμος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ὑποχωρήσῃ πρὶν ἔτι φθάσῃ ὁ Φίλιππος, ὁ δὲ Φάλαικος παρέδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἀναχωρήσας αὐτὸς ὑπόσπονδος εἰς Πελοπόννησον. Καὶ τότε ὁ Φίλιππος, καταλαβὼν τὴν χώραν τῶν Φωκέων, συνεκάλεσε τὸ τῶν Ἀμφικτυόνων συνέδριον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε συνέλθει ἀφ' ἧς ὁ Φιλόμηλος εἶχε καταλάβει τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν, ἥτοι ἐπὶ ὅλην δεκαετίαν. Τὸ συνέδριον τοῦτο πρὸ πάντων ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν Φωκέων τὰς δύο ψήφους τὰς ὁποίας οὗτοι εἶχον ἐν αὐτῷ καὶ ἀπέδωκεν αὐτάς εἰς τὸν Φίλιππον καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ, ἐπιτρέψαν εἰς τούτους καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἡγεῖσθαι εἰς τὸ ἐξῆς τῶν Πυθίων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Θεσσαλῶν. Συγχρόνως δὲ οἱ Ἀμφικτυόνες ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ πόλεις τῆς Φωκίδος πλην τῶν Ἀβῶν, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι δὲν μετέσχον τῆς ἱεροσυλίας, θέλουσι μεταβληθῇ εἰς κώμας, καθαιρουμένων τῶν τευχῶν αὐτῶν, ὅτι ἐκάστη κώμη δὲν θέλει ἔχει πλείονας τῶν πεντήκοντα οἰκιῶν, μηδὲ θέλουσιν ἀπέχει ἀλλήλων αἱ κώμαι ἑλαττον σταδίου· ὅτι ὅσοι τῶν Φωκέων μετέσχον τῆς ἱεροσυλίας, οἱ τοιοῦτοι θέλουσιν εἶναι ἐναγεῖς καὶ πάντοθεν ἀγῶγμοι· ὅτι οἱ λοιποὶ θέλουσι κατέχει τὴν χώραν αὐτῶν, πλην ὠρισμένου τινὸς τμήματος περὶ τὰ σύνορα, τὸ ὁποῖον παρεχωρήθη εἰς τοὺς Θηβαίους· ὅτι ἐπὶ τέλους οἱ Φωκεῖς θέλουσι πληρῶναι κατ' ἔτος εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν φόρον πεντήκοντα ταλάντων μέχρι τῆς ἀποτίσεως τοῦ ληστευθέντος θησαυροῦ.

Αὕτη ἡ κατὰ τῶν Φωκέων ἀπόφασις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς νέας τοῦ Δημοσθένους κατηγορίας κατὰ τοῦ Φιλίππου, κατὰ τοῦ Αἰσχίνου καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ὅσοι ἐλογίζοντο συμπράττοντες μετὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ μέγας ῥήτωρ ἡξίου, ὅτι ὁ Φίλιππος παρέβη τὰς ὑποσχέσεις του, ὅτι ἐνῷ προηγουμένως ἔλεγεν ὅτι θέλει προσενεχθῇ ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Φωκεῖς, ἤδη καθυπέβαλε τὴν χώραν εἰς τὰς φοβερωτάτας τῶν συμφορῶν ἀφ' ὧν εἴπαθε ποτε χώρα ἑλληνικὴ, ὅτι ἐγένετο οὕτω ἐνοχος νέας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀπάτης καὶ ὅτι οἱ φίλοι αὐτοῦ συνέπραξαν εἰς τὴν ἀπάτην ταύτην, προδίδοντες τὰ τιμαλφέστατα τῆς ἰδίας πατρίδος συμφέροντα. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι αἱ κατηγορίαι αὗται, ἂν δὲν ἦναι ἐντελῶς ἀνυπόστατοι, φαίνονται τοῦλάχιστον σφόδρα ὑπερ-

Εὐολικαί. Πρὸ πάντων μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ἅπαν τοῦτο τὸ μέρος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας δὲν εἶναι γνωστὸν εἰμὴ ὅπως ἐν Ἀθήναις παρεστῆθη. Εἰδῆσαις προερχομένας ἀμέσως ἐκ τῶν περὶ Φίλιππον, κατὰ δυστυχίαν δὲν ἔχομεν. Καὶ ὅχι μόνον ὡς ἐκ τούτου ἀναγκάζομεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ μονομερείας τὰ πράγματα, ἀλλὰ, τὸ δεινότερον, οὐδὲ ἐξ Ἀθηνῶν περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ἱστορικὴ τις ἀφήγησις. Τὰς πληροφορίας ἡμῶν ἔχομεν ἀπὸ τῶν δημηγοριῶν δύο ἀντιπάλων ῥητόρων, τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου, οἵτινες οὔτε κατὰ συνέχειαν οὔτε ἀπαθῶς ἐξέθετον τὰ πράγματα, ἀλλὰ παριστῶσιν αὐτὰ ἐκ διαλειμμάτων κατὰ τὰ ἐκάστοτε ἐκατέρω συμφέροντα· ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὴν ἀκαταμάχητον ἐντύπωσιν τῆς τοῦ Δημοσθένους εὐγλωττίας, τὴν γοητείαν ἣν ἦτο φυσικὸν νὰ προσενῇ τὸ εὐγενὲς αἶσθημα τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας, τῆς ὁποίας οὗτος ἐκλαμβάνεται ὁ μόνος συνήγορος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ πλείονες τῶν ξένων ἱστορικῶν δὲν πείθονται νὰ θεωρήσωσι τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὡς ἰδίαν τινὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσιν, θέλομεν ἐννοήσαι τὴν ἐκπαλαι καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τοῦ νὰ θεωρῇται ὁ Φίλιππος ὡς ἀπατεῶν καὶ δόλιος ἄνθρωπος. Ἀλλὰ ἡ κρίσις αὕτη δὲν εἶναι δικαία, ἀκριβεστέρα δὲ ἐκτίμησις τῶν σωζομένων πληροφοριῶν, ὅσῳ ἀτελεῖς καὶ ἂν ᾖσι, φέρει εἰς ἕτερα περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Φιλίππου συμπεράσματα.

Ἰ. Διατί ὁ Φίλιππος, ὑποσχεθεὶς ἅπαξ ὅτι θέλει πολιτευθῇ ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Φωκεῖς, ἤθελεν ἔπειτα τιμωρῆσαι αὐτοὺς πικρῶς, ἀπατῶν τοὺς Ἀθηναίους; Φύσει ἄγριος δὲν ἦτο· καὶ ἂν ἐξώκελλεν ἐνίοτε εἰς βαισιπραγίας, ἔπραττε τοῦτο, εἴτε ἕνεκα στιγμιαίας παραφορᾶς, εἴτε πολιτικοῦ συμφέροντος ἕνεκα. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐξ ἐναντίας συμφέρον εἶχε μᾶλλον νὰ προσοικειωθῇ τοὺς Φωκεῖς, ὅπως καὶ πάντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας· ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο νὰ ἀναγορευθῇ ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, ὅχι νὰ καταπιέσῃ καὶ νὰ τιμωρήσῃ αὐτὴν ἢ μέρος τι αὐτῆς. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐκλήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τῶν Θηβαίων καὶ εἶχε πρὸ πολλοῦ ὑπηκόους καὶ συστρατεύοντας τοὺς Θεσσαλοὺς, οἱ δὲ Θηβαῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ, πολέμιοι ὄντες τῶν Φωκίων, ἤθελον νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς παρουσίας περιστάσεως, ἵνα καταδιώξωσιν αὐτούς· ὥστε ὁ Φίλιππος ἦτο ἠναγκασμένος μέχρι τινὸς νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν τοιαύτην τῶν συμμάχων αὐτοῦ διάθεσιν. Ἀφ' ἐτέρου ὁμῶς πολλὰ τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι προηρῆτο νὰ μετριάσῃ ὅσον ἐνδέχεται τὴν καταφορὰν ἐκείνην. Τοῦτο πρὸ πάντων ὑποδεικνύει ἡ διάταξις τοῦ περὶ τῆς εἰρήνης ψηφίσματος τῶν Ἀθηναίων, ἡ διαλαμβάνουσα, ὅτι, ἐὰν οἱ Φωκεῖς μὴ

παρὰδῶσιν τὸ ἱερόν εἰς τοὺς Ἀμφικτύονας, οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσι κα-
 ταναγκάσαι αὐτοὺς εἰς τοῦτο ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Φιλίππου. Τφόντι
 ! διατί οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνῶ ἐμεσολάθουσι παρὰ τῷ Φιλίππῳ ὑπὲρ τῶν Φω-
 κέων, συγχρόνως συνεμάχουσι μετὰ τοῦ Φιλίππου κατ' αὐτῶν; Ἡ πρέπει
 νὰ υποθέσωμεν ὅτι δὲν ἤξευρον τί ἐκαμνον, ἢ, ἂν ἡ διαγωγὴ τῶν αὐτῶν
 δύναται ὁπωσοῦν εὐλόγως νὰ ἐξηγηθῇ, ἄλλην ἐξηγήσιν δὲν ἐπιδέχεται
 εἰμὴ ὅτι, μεσολαθούντες παρὰ τῷ Φιλίππῳ ὑπὲρ τῶν συμμάχων αὐτῶν,
 συγχρόνως ὑπέσχοντο εἰς αὐτὸν ὅτι θέλουσι τοὺς καταπίσει νὰ παρὰ-
 δώσωσιν ἀμαχητὶ τὸ ἱερόν, καὶ, ἵνα ἐνισχύσωσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ὑπό-
 σχεσιν, ἀνέλθουσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συμπράξωσι μετὰ τοῦ Φιλίππου,
 ἐὰν οἱ Φωκεῖς ἀποποιηθῶσι τὴν παρὰδοσιν τοῦ ἱεροῦ. Αὕτη καὶ ὅχι
 ἄλλη εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ ἐρμηνεία τῆς διατάξεως ἐκείνης τοῦ περὶ εἰ-
 ρῆνης ψηφίσματος. Καὶ ἀληθῶς ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιτύγχανον τὴν ὑπό-
 τῶν Φωκέων ἐγκαίρως παρὰδοσιν τοῦ ἱεροῦ, δηλαδὴ πρὶν ὁ Φίλιππος
 εἰσελθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιτύχωσι τοιοῦτό τι, ἂν
 τοῦλάχιστον κατ' ἡν ἀνέλθουσι ὑποχρέωσιν, συνέπραττον εἰλικρινῶς μετὰ
 τοῦ Φιλίππου, τὰ πράγματα ἠδύναντο νὰ λάβωσι ἑτέραν τινὰ ἐκβασιν.
 Ὅχι ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἤθελεν εἰσελθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅχι ὅτι δὲν
 ἤθελε προπαρασκευάσει τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ, ἐγκαθιδρυόμενος ὁπωςδῆ-
 ποτε ἐντὸς τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου· τὰ πράγματα εἶχον προχω-
 ρήσει τοσοῦτον, ὥστε τοῦτο, τὸ ὅποῖον πρό τινων μηνῶν ἠδύναντο ἴσως
 νὰ κατορθωθῇ, κατέστη ἤδη ἀκατόρθωτον. Ἀλλ' ἡ τύχη τῶν Φωκέων
 ἤλθεν ἀποδοῖ ὀλιγώτερον οἰκτρὰ, διότι ὁ Φίλιππος, δυνάμενος τότε νὰ
 εἴπῃ εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ εἰς τοὺς Θηβαίους ὅτι ἡ κατάλυσις τοῦ πο-
 λέμου ὀρεῖται κατὰ μέγα μέρος εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἠδύναντο ἐνταῦθα
 νὰ προσθέσῃ ὅτι ὦρει νὰ μὴ δυσχερστήσῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ οὕτω
 νὰ σώσῃ τοὺς Φωκεῖς ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἄλλων αὐτοῦ συμμάχων.
 Ἀντὶ τούτου ὁμοῦ, τί ἐπραξάν οἱ Ἀθηναῖοι; Δὲν ἤξεύρομεν ἂν προέτρε-
 ψαν τοὺς Φωκεῖς νὰ παρὰδῶσωσι ἐγκαίρως τὸ ἱερόν· βέβαιον ὁμοῦ εἶναι
 ὅτι ὅτε ἐφύλαξεν ὁ Φίλιππος εἰς τὰς Θερμοπύλας, εὔρε τὸ χωρίον κατε-
 χόμενον ὑπὸ ἰσχυρὰς τῶν Φωκέων δυνάμει· καὶ δι' ἰδίων πρὸς τὸν Φά-
 λαικον διαπραγματεύσεων καὶ ἀπειλῶν ἐπέτυχεν τῶν πολεμίων τὴν ὑπο-
 χώρησιν· οἱ δὲ Ἀθηναῖοι ὅχι μόνον κατ' οὐδὲν εἰς τοῦτο συνετέλεσαν,
 καίτοι δι' ἐπανειλημμένων τοῦ Φιλίππου ἐπιστολῶν ἐπὶ τούτῳ προε-
 τρέποντο, ἀλλ' ἀπεναντίας, ἅμα ἐμαχθον ὅτι ὁ Φίλιππος διέβη τὰς
 Θερμοπύλας, ἐπολιτεύθησαν πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸ πολέμιον, ἀποφασίσαν-

τες τὴν ὀχύρωσιν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἀττικῆς φρουρίων, διατῆξαντες τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως μεταγωγὴν τῶν γυναικῶν, τῶν παιδῶν καὶ ἀπάσης τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας, ἐπὶ πᾶσι δὲ ψηφίσαντες ὅτι θέλουσι τελέσει τὰ Ἡράκλεια, τὰ ὅποια τότε προέκειτο νὰ πανηγυρισθῶσιν, οὐχὶ κατὰ τὸ σῶνθες ἔξω τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς. Ἰ Τίνος ἕνεκα ἡ ἀγγελία τῆς διαβάσεως τῶν Θερμοπυλῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου κατέπληξε τοσοῦτον τοὺς Ἀθηναίους καὶ προεκάλεσε τοιαύτας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῶν ἀποφάσεις; Μήπως πρὸ ὀλίγου αὐτοὶ οἱ ἴδιοι Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον ἀποφασίσει ὅτι ἂν οἱ Φωκεῖς δὲν παραδώσωσιν οἰκοθεν τὸ ἱερὸν, ἢ τῶν Ἀθηναίων πόλις θέλει συμπράξει μετὰ τοῦ Φιλίππου εἰς τὸ νὰ καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο; Τί λοιπὸν συνήθη ἤδη πλείοτερον τῶν προαποφασισθέντων; Οἱ Φωκεῖς δὲν παρέδωκαν τὸ ἱερὸν, ὁ δὲ Φίλιππος ἐπῆλθεν ἵνα καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο. Ναὶ μὲν οἱ Ἀθηναῖοι δὲν συνέπραξαν καθ' ἣν εἶχον ἀναλάβει ὑποχρέωσιν· ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑποθέτωσιν εὐλόγως, ὅτι ὁ Φίλιππος, πράξας μόνος ἐκεῖνο εἰς τὸ ὅποῖον ὤφειλον καὶ οὗτοι νὰ συντελέσωσι, παρέβη διὰ τοῦτο τὰ συντεθειμένα, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκεν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὤφειλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀμυντικᾶς κατ' αὐτοῦ προπαρασκευάς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν σώζουσα μὲν εἰσέτι τὰς ἀρχαίας ἀξιώσεις, μὴ δυναμένη δὲ νὰ πράξῃ τι γενναῖον πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν, ἐταλαντεύετο ἀδιακόπως μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες, ὡς ὁ Δημοσθένης, ὁ Κκλλισθένης καὶ ἄλλοι, συνεβούλευον νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὸν Φίλιππον, καὶ ἐκείνων, οἵτινες, ὡς ὁ Αἰσχίνης, ὁ Φωκίων καὶ ἄλλοι, συνεβούλευον εἰς αὐτὴν νὰ διατελῇ φιλικῶς πρὸς τὸν βασιλέα· διασπομένη δὲ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων ῥευμάτων, ἐπολιτεύετο παλιμβούλως καὶ ἐν τούτοις κατηγόρει τὸν Φίλιππον ἐπὶ ἀπάτῃ καὶ δολιότητι.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἐπιτυχὼν τὴν ἀπὸ τῶν Θερμοπυλῶν ὑποχώρησιν τοῦ Φαλαίκου ἄγει τῆς συμπράξεως τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἰδίως διὰ τούτου ὅτι ἔθετο τὸν Φάλαικον ἐν τῷ μέσῳ δύο κινδύνων, καθὼ ἐπαπειλούμενον ὅπισθεν μὲν ὑπὸ τῶν Θηβαίων, ἔμπροσθεν δὲ ὑπὸ τοῦ μεγάλου μακεδονικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποῖου ἀξιόλογον μέρος ἀπετέλουν οἱ Θεσσαλοὶ, εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ μόνης τῆς συμπράξεως τῶν Θηβαίων καὶ τῶν Θεσσαλῶν· καὶ ἐπειδὴ οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ Θεσσαλοὶ ἦσαν, ὡς προείπομεν, ἄσπονδοι τῶν Φωκέων ἐχθροὶ, ὁ Φίλιππος ἠναγκάσθη νὰ θυσιάσῃ τοὺς Φωκεῖς εἰς τὰ πάθη τῶν συμμάχων

ἐκείνων, εἰς οὓς κυρίως ὤφειλε τὸν παρόντα θρίαμβον. Ὡς τε ἂν οἱ Φωκεῖς ἐτιμωρήθησαν, πρωταίτιος τούτου δὲν ἦτο ὁ Φίλιππος, πρωταίτιοι ἦσαν οἱ μὴδὲν ὑπὲρ αὐτῶν δεόντως πράξαντες Ἀθηναῖοι. Καὶ πάλιν ὁμοῦς ὁ Φίλιππος ἠγωνίσθη νὰ μετριάσῃ τὰ κατὰ τῶν Φωκῶν πάθη τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπράξαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ λᾶθος νὰ μὴ πέμψωσιν εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον, τὸ ὅποῖον ἐμέλλε νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῶν Φωκῶν, οὐδένα αὐτῶν ἀντιπρόσωπον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Σπαρτιᾶται ἀπεποιήθησαν νὰ στείλωσιν ἀντιπροσώπους αὐτόθι, οἱ τῶν Φωκῶν πολέμιοι κατέστησαν κύριοι τοῦ συνεδρίου· ὅθεν κατ' ἀρχὰς προετάρθη νὰ θανατωθῶσιν ἡδηδὸν ἅπαντες οἱ Φωκεῖς, ἐπεκράτησε δὲ, καθ' ἃ προεξεθέσμεν, πολὺ ἐπιεικιστέρα γνώμη, ἥτις βεβαίως δὲν ἤθελεν ἐπικρατήσῃ, ἐὰν δὲν ὑπεστήριζεν αὐτὴν ὁ τότε παντοδύναμος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Ὅτι περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων, συνέβησαν πολλάκι πάλιν καταχρήσεις, καθ' ἃ βεβαίως ὁ Δημοσθένης, δὲν τὸ ἀρνούμεθα, ἂν καὶ πάντοτε πρέπει νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀρθολογίων ὅτι ὁ ῥήτωρ παρεξεπρέπετο εἰς ὑπερβολὰς· ἀλλὰ τῶν καταπιέσεων τούτων κύριος ἔνοχος δὲν δύναται βεβαίως νὰ λογισθῇ ὁ Φίλιππος. Ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται δὲν παρέστησαν ἐν τῷ ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀποφασισθέντων ἀνέλαβον κατ' ἀνάγκην οἱ Θεβαῖοι, οἱ Θεσσαλοὶ καὶ ἄλλοι περικείμενοι λαοὶ, οἵτινες ἅπαντες, καὶ ἀρχαίως ἔχοντες ἀφορμὰς ἐρίδων πρὸς τοὺς Φωκεῖς (σελ. 139 τόμου πρώτου) καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον τὰ πίνδεινα ὑπ' αὐτῶν παθόντες, ὠφελήθησαν φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐκ τῆς παρούσης περιστάσεως ἵνα κορέσωσι τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν. Ὁ δὲ Φίλιππος, καίτοι οἱ Ἀθηναῖοι παρέβησαν πάντα τὰ συντεθειμένα καὶ περιῆλθον πρὸς αὐτὸν εἰς πολεμίας σχεδὸν σχέσεις, ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτοὺς πάλιν μετριοπαθῶς, ἂν καὶ ἡδύνατο ὁμολογουμένως νὰ καταφέρῃ εἰς αὐτοὺς πληγὰς καίριας. Καὶ παραβλέψας λοιπὸν πάντα τὰ ἐν τῷ μεταξύ γεγόμενα, ἐπεμψε νέους εἰς Ἀθῆνας πρέσβεις, δι' ὧν ἀνήγγειλε τὰ ὑπὸ τῶν Ἀμφικτυόνων ἀποφασισθέντα, ἰδίως τὸ νέον ἀξίωμα τὸ ὅποῖον ἐδόθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ συνεδρίου ἐκείνου, καὶ παρεκάλει τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἀναγνωρίσωσι τὰ γεγόμενα, ὅπερ οὗτοι ἐθεώρησαν ἤδη συνετὸν νὰ πράξωσι. συναινέσαντος εἰς τοῦτο καὶ αὐτοῦ τοῦ Δημοσθένους. Ὡς τε ἀφοῦ εἰς τοσαῦτα περιέπεσον λάθη περὶ τὰς διαπραγματεύσεις, ἀφοῦ ἔπειτα ἠθέλησαν νὰ παρὰβῶσι τὴν εἰρήνην τὴν ὁποίαν πρὸ μικροῦ συνωμολόγησαν, ἐπὶ τέλους

ὑπέκυψαν εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Φιλίππου, ἀνεγνώρισαν τὴν παρδοχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀρχαιοτάτον ἑλληνικὸν συνέδριον, ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς πρόεδρον μιᾶς τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς Ἑλλάδος πανηγύρεως, ἤτοι τῶν Πυθίων, ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς πρόμαχον τοῦ μεγίστου τῆς Ἑλλάδος ἱεροῦ καὶ τιμωρὸν τῆς ἱεροσυλίας ἧς ἦσαν συνυπεύθυνοι· ὑπέκυψαν δὲ εἰς ταῦτα πάντα χωρὶς καὶ νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς προδήλως εὔμενοῦς πρὸς αὐτοὺς διαθέσεως τοῦ Φιλίππου, ἵνα, ἂν ὄχι ἄλλο, ἀνακουφίσωσι τοῦλάχιστον τὰς συμφορὰς τῶν συμμάχων τῶν Φωκέων.

Δὲν θέλομεν ἐνδιατρίψαι περὶ τὰ ἐφεξῆς γεγονότα, μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου, καθ' ἣν ὁ Φίλιππος ἐπέτυχε, τῷ 337, τὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον πρὸ τοσούτου χρόνου ἐπεδίωκε, τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἀναγορευθῇ στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν. Ἡ λεπτομερὴς τῶν γεγονότων τούτων ἐκθεσις οὐδὲν ἄλλο ἤθελεν εἶναι ἢ ἀπλῆ ἐπανάληψις τῶν περιπετειῶν, τὰς ὁποίας πρὸ ὀλίγου παρестήσαμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην. Τῷ ὄντι ἐὰν ἐπεχειροῦμεν νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τῶν συμβάντων τῆς ἐπελθούσης ἐννεαετίας, τὰ ὁποία ἐν κεφαλαίῳ ἱστορήθησαν ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ἠθέλομεν εὑρεῖ παρὰ μὲν τοῖς Ἀθηναίοις τὸν αὐτὸν πόθον τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τὸ ἀξίωμα τοῦ Φιλίππου, τὴν αὐτὴν ἀδράνειαν περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου τούτου καὶ τὴν αὐτὴν ἐπὶ τέλους ἀποτυχίαν, παρὰ δὲ τῷ Φιλίππῳ τὴν αὐτὴν ἐπιμονὴν εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν αὐτὴν ἐπιτηδείότητα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ τὴν αὐτὴν ἐπὶ τέλους ἐπιτυχίαν. Διότι ἡ τύχη τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἶχεν ἀποφασισθῇ ἀφ' ἧς ἡμέρας ὁ Φίλιππος ἐπάτησε κατὰ πρῶτον τὸν πόδα τοῦ ἐντὸς αὐτῆς. Πάντα τὰ μετέπειτα μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου, ἦσαν ἀναπόδραστα τοῦ πρώτου ἐκείνου γεγονότος ἀποτελέσματα. Ἡ δὲ λεπτομερὴς αὐτῶν ἀφήγησις ἤθελε προξενήσει εἰς μὲν τοὺς ἐλπίζοντας ἔτι τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, λύπην μόνον διὰ τὰ ἀλλεπᾶλληλα αὐτοῦ ἀτυχήματα, εἰς δὲ τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν ἄφρευκτον τοῦ Φιλίππου θρίαμβον, κόρον μόνον διὰ τὰ ἀλλεπᾶλληλα αὐτοῦ εὐτυχήματα. Ὅθεν σπεύσωμεν νὰ ἱστορήσωμεν μᾶλλον τὰ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου, ἵνα μὴ ἀναβάλωμεν πλεότερον νὰ μεταβιβάσωμεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ νέον μέγα θέατρον εἰς ὃ ἐκλήθη νὰ ἐνεργήσῃ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης ὑπὸ ἡγεμόνα ἔτι δαιμο-

νιώτερον τοῦ Φιλίππου. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἐπανελθὼν ἀπὸ Κορίνθου τῷ 337 εἰς τὰ ἴδια, ἐπεχείρησε τοσαύτας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας παρασκευάς, ὥστε ἐντελῶς ἐξήντηλιν τὸ χρηματικὸν αὐτοῦ ἀποταμίευμα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐνταύτῳ κατεπολέμησε καὶ Πλευρίαν τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν. Ἐπειτα ἐν ἔαρι τοῦ 336, προσέξοιπε μὲν εἰς Ἀσίαν μοῖραν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ὑπὸ στρατηγούς τὸν Παρμενίωνα καὶ τὸν Ἀττάλον, ἵνα ἀρχίσωσιν ἀμέσως τὰς ἐχθροπραξίας, μέχρις οὗ ἐπέλθῃ αὐτὸς καὶ ἀναλάβῃ τὴν ὑπερτάτην τοῦ ἐπιχειρήματος ἡγεμονίαν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο βούλευμα. Ὁ Φίλιππος εἶχε κρατῖν ὀξύτατην, ὣν σφόδρα ἐπιρρεπὴς εἰς πάσας τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις, μάλιστα δὲ πρὸς ἔρωτας ἑκδοτοῦς. Ὅθεν ἐκτὸς τῆς Ὀλυμπιάδος εἶχε λάβει ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς ἄλλας συζύγους, ὣν ἡ τελευταία, Κλεοπάτρα, ἡ τοῦ προμνημονευθέντος στρατηγοῦ Ἀττάλου ἀνεψία, κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἀποπέμψῃ τὴν Ὀλυμπιάδα, ἣτις ὄχι μόνον, ὡς προείπομεν, ἦτο δύστροπος τὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ συγχρόνως κατηγορεῖτο, δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐπὶ ἀπιστίᾳ πρὸς αὐτόν. Καὶ ἡ μὲν Ὀλυμπιάς ἀπῆλθεν εἰς Ἡπειρον παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτῆς Ἀλεξάνδρῳ, μεταξὺ δὲ τῶν ὁπαδῶν τῶν δύο βασιλίδων προέκυψαν ἔριδες δειναι, τὰς ὁποίας ὑπέθαλπεν ἡ ὀργὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐνεκα τῆς γενομένης πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ ὕβρεως. Ὅπόσον φοβερὰ ἦσαν τὰ ἀνακινήθηεντα τότε εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Φιλίππου πάθη, ἀπεδείχθη ἐπὶ τοῦ συμποσίου τοῦ τελεσθέντος ἐνεκα τῶν γάμων αὐτοῦ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας. Ἐν τῷ πότῳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ τοῦ συμποσίου τούτου, ὁ Ἀττάλος ἐξέφερε πρὸς τοὺς θεοὺς εὐχὴν, ἵνα γεννηθῇ γνήσιος ἐκ Φιλίππου καὶ Κλεοπάτρας διάδοχος τῆς βασιλείας. Ἐκ τούτου παροξυνθεὶς, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέκραξεν· «Ἡμεῖς δέ σοι, κακὴ κεφαλὴ, νόθοι δοκοῦμεν;» καὶ ἔρριψεν ἐπ' αὐτὸν σκύφον ἥτοι ποτήριον, ὃ δὲ Φίλιππος πάλιν, ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ υἱοῦ, ὥρμησε ξιφῆρης κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸν θυμὸν καὶ τὸν οἶνον, ἔπεσε κατ' εὐτυχίαν, καὶ οὕτως ἐσώθη ἡ ζωὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις οὐδὲ τοῦ πατρὸς φειδόμενος· «οὗτος μέντοι, ἄνδρες, ἀνεβόησεν ὑβριστικῶς, εἰς Ἀσίαν ἐξ Εὐρώπης παρασκευάζεται διαβαίνειν, ὅς ἐπὶ κλίνης ἀπὸ κλίνης διαβαίνων ἀνατέτραπται.» Μετὰ τὴν δεινὴν ταύτην διένεξιν, ἐχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων πατὴρ καὶ υἱός· ὁ Ἀλέξανδρος, συνοδεύσας τὴν μητέρα του εἰς Ἡπειρον, ἀπῆλθεν ἔπειτα πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν. Καὶ ἀνεκάλεσε μὲν αὐτὸν μετὰ τινὰς μῆνας ὁ Φίλιππος συνδιαλλαγῆς πρὸς

αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ προτροπῇ τοῦ Κορινθίου Δημαράτου· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ νέαι· πάλιν δυσχερεσκαια παρήχθησαν εἰς μέσον μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ ἐνῶ πολλοὶ αὐλικοὶ ἐξωρίσθησαν ἐκ Μακεδονίας καθὼ πιστοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου φίλοι, οἱ περὶ τὸν Ἀτταλον ἐξ ἐναντίας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡννοοῦντο. Αἱ δὲ διενέξεις αὗται ἦσαν τοσοῦτῃ δεινότεραι ὅσῳ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἡ κατὰ τῆς Ἀσίας ἐκστρατεία, καὶ ὁ Φίλιππος, ἐτοιμαζόμενος νὰ ἀπέλθῃ ἐκ Μακεδονίας, ἐφοβεῖτο εὐλόγως μήπως ἡ Ὀλυμπιάς πείσῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Ἀλέξανδρον, τὸν βασιλέα τῆς Ἡπείρου, ν' ἀνατρέψῃ τὰ πράγματα ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ. Ναὶ μὲν φρουρὰ μακεδονικὴ κατεῖχε τὴν Ἀμβρακίαν, πόλιν ἑλληνίδα ἀξιόλογον περὶ τὰ ἡπειρωτικὰ σύνορα κειμένην, ὁ δὲ Φίλιππος, βοηθήσας τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, ἤλπιζεν εὐλόγως εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐθεώρησε φρόνιμον νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸν διὰ δεσμοῦ στενοτέρου, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ αὐτῷ σύζυγον Κλεοπάτραν, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος θυγατέρα, ἣτις ἦτο λοιπὸν συγχρόνως ἀνεψιὰ τοῦ εἰρημένου Ἀλεξάνδρου.

Πρὸς τέλεσιν τῶν γάμων τούτων, οὔτινες ἐωρτάσθησαν, κατὰ αὐγουστον τοῦ 336, εἰς Αἰγὰς τῆς Μακεδονίας, εἶχον γίνεαι ἐτοιμασίαι λαμπραί. Ὁ Φίλιππος ἤθελε κατὰ τὴν αὐτὴν περίστασιν νὰ πανηγυρίσῃ τὰ γενέθλια τοῦ υἱοῦ τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου εἶχε γεννήσει ἐκ τῆς νέας αὐτοῦ συζύγου Κλεοπάτρας, καὶ ἤλπιζεν ὅτι περιποιούμενος οὕτῳ ἀμφοτέρως τὰς μερίδας, τὴν τε περὶ Ἀτταλον, τὴν τε περὶ Ὀλυμπιάδα, ἤθελε καταπαύσει τὰς ἐριδας, δι' ὧν ἐταράσσετο ἀδιακόπως ἡ αὐλὴ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τέλους ἠδύνατο νὰ ταραχθῇ ἅπαντα ἡ βασιλεία. Ὅθεν οὐδενὸς ἐφείσθη τοῦ δυναμένου νὰ καταστήσῃ τὴν πανηγυριν μεγαλοπρεπεστάτην, προνοήσας περὶ ἐστιάσεων τῶν φίλων καὶ ξένων, περὶ ἀγώνων μουσικῶν καὶ γυμναστικῶν, περὶ τραγικῶν παραστάσεων καὶ περὶ ποιικίλων ἄλλων διασκέδασεων ὅσας καὶ οἷας ἐγίνωσκεν ὁ τότε ἑλληνικὸς πολιτισμὸς· διότι καὶ αὕτη, ὡς πᾶσαι αἱ ἄλλαι τοῦ Φιλίππου πανηγύρεις, ἦτο ἑλληνικὴ, ὅχι ἄλλοιαι τις. Ἑλληνας δὲ πρέσβεις, ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἐκπεμφθέντες, περιεστοίχιζον τὸν βασιλέα συγχαίροντες αὐτῷ· καὶ ἀγάλματα τῶν δώδεκα θεῶν λαμπρῶς ἐξεργασμένα εἰσῆχθησαν ἐν πομπῇ εἰς τὸ θέατρον, καὶ κατόπιν αὐτῶν ἀμέσως ἤρχετο τὸ τοῦ Φιλίππου αὐτοῦ ἄγαλμα, ὡσεὶ τριεκαδεκάτου θεοῦ. Ἀλλὰ τὰ ἄγρια πάθη τὰ ὅποια πρὸ καιροῦ περὶ αὐτὸν ἐξηγέρθησαν καὶ, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ παθῶν πολυειδῶς παρωξύνθησαν,

εὐχερῶς δὲν ἠδύναντο νὰ πραῦνθῳσι. Μεταξὺ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλείως ὑπῆρχεν εὐπατριδῆς τις νεανίας, καταγόμενος μὲν ἐκ τῆς Ὀρεστιδῆος χώρας τῆς ἄνω Μακεδονίας, ὀνομαζόμενος δὲ Πausανίας, ὅστις ὑβρισθεὶς ποτε ὑπὸ τοῦ Ἀττάλου, τοῦ θείου τῆς νέας βασιλίδος Κλεοπάτρας καὶ μὴ δικαιωθεὶς παρὰ τοῦ Φιλίππου πρὸς ὃν κατέφυγεν, ἐμελέτησε δολοφονίαν κατ' αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο φαίνεται σχεδὸν βέβαιον ὅτι ἐνίσχυσαν αὐτὸν οἱ ἀδιάλλακτοι ἐχθροὶ τοῦ Ἀττάλου καὶ τῆς Κλεοπάτρας· αὐτὴ ἡ ἀμείλιχος Ὀλυμπιάς ἐπιπαρώξυνε πιθανώτατα τὸν νέον, τοῦλάχιστον δὲν ἐυστάλη νὰ ἐπιδείξῃ ἀναφανδὸν τὴν χαρὰν αὐτῆς μετὰ τὸ γυγνός. Ἀλλὰ τὸ λεγόμενον ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξανδρος συνέπραξεν εἰς τὸ τόλμημα, θεωρεῖται ἀνυπόστατον. Ὅπωςδὴ ποτε ὁ Φίλιππος, ὅστις δὲν ἤξευρε τι περὶ τῆς παρασκευασθείσης κατ' αὐτοῦ συνωμοσίας, ἐβάδιζε φέρων ἰμάτιον λευκὸν, φαιδρὸς καὶ ἀτάραχος, πρὸς τὸ θέατρον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἤδη πλήρες θεατῶν, ὅτε, ἅμα ἐπλησίασε πρὸς τὴν πύλην, προπορευόμενος τῶν δορυφόρων, ἐθανατώθη αἰφνης ὑπὸ τοῦ Πausανίου· ὁ δὲ δολοφόνος οὗτος ἐτράπη μὲν ἀμέσως εἰς φυγὴν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σωθῇ, καταληφθεὶς καὶ φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Λεοννάτου καὶ τοῦ Περδίκκου.

Τοιοῦτοτρόπως ἐτελεύτησεν εἰς ἡλικίαν 46 ἢ 47 ἐτῶν ὁ Φίλιππος, βασιλεύσας ἔτη τριᾶκοντα καὶ τρία. Περὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ, ἐξηνέχθησαν κρίσεις τὰ μάλιστα ἀντίθετοι καὶ ἀντιφατικαί, ὅπως συμβαίνει συνήθως εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὅσοι, μεγαλουργήσαντες ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, προσέβαλον συγχρόνως, ἐξ ἀνάγκης, πολλὰ συμφέροντα καὶ περιῆλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς πᾶθη πολλὰ. Ὁ Πausανίας βεβαιοῖ, ὅτι κατεπύτησεν αἰετοτε τοὺς πρὸς θεοὺς ὄρκους, ὅτι ἠτίμασε τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους πίστιν, καὶ ὅτι τὸ ἐν Χαιρωνείᾳ ἀτύχημα ἐπήγαγε τὴν δουλείαν συμπύσης τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη ν' ἀναχαλέσωμεν ἐνταῦθα τὴν δεινὴν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς καταφορὰν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀντιπάλου, τοῦ Ἀθηναίου ῥήτορος, ὅστις, συγκεφαλαίων τὴν ἀπειρίαν τῶν ὕβρεων τὰς ὁποίας δὲν ἐπαυσεν ἐπισωραέων κατ' αὐτοῦ, ἀνακράζει πού ἐν τῷ τρίτῳ τῶν φιλιππικῶν, ὅτι ὁ Φίλιππος ὄχι μόνον δὲν εἶναι Ἕλλην, οὐδὲ κοινὸν οὐδὲν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ βάρβαρος κυρίως εἰπεῖν δύναται νὰ ὀνομασθῇ, ἀλλ' ὀλεθρὸς τις Μακεδὼν, ὅθεν οὐδ' ἀνδράποδον σπουδαῖον οὐδὲν ἡγοράζετο ποτὲ πρότερον; Πολὺ πλείότερον βάρος φαίνεται ἔχουσα ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ κατὰδίκη τοῦ Θεοπόμπου, Ἕλληνος ἱστορικοῦ, τὸ γένος Χίου, ἀκμή-

σαντος περὶ τὰ τέλη τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος π. Χ. Τὴν γνώμην αὐτοῦ, τὴν διασωθεῖσαν εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, νομίζομεν καθῆκον ἡμῶν νὰ μεταφέρωμεν ἐνταῦθα τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶναι γνώμη προσωπικοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ κρίσις ἱστορικοῦ δοκίμου, ὅστις ὠμολόγει μάλιστα τὴν ἐξαιρετον τοῦ Φιλίππου μεγαλοφυάν. Ὁ Θεόπομπος λοιπὸν ἔλεγεν αὐτὸν ἀκρατέστατον πρὸς τὰς γυναῖκας ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ τὸν ἴδιον οἶκον ἐνέβαλεν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον διὰ τὰ πάθη αὐτοῦ· ἔλεγεν αὐτὸν πρὸς τούτοις ἀδικώτατον καὶ κακοπραγμονέστατον περὶ τὰς τῶν φίλων καὶ συμμαχῶν κατασκευάς· πλείστας δὲ πόλεις ἐξηνδραποδισμένον καὶ πεπραξικοπηκότα μετὰ δόλου καὶ βίας· ἔκδοτον δὲ καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὰς ἀκρατοποσίας καὶ ἀναφρανδὸν μεθύοντά πολλὰς ἐνώπιον τῶν φίλων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι μέτρια συγκρινόμενα πρὸς τὴν ἐξῆς τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ περιγραφήν, τὴν ὁποίαν, αὐταῖς λέξεσι παρατιθεμένην ὑπὸ τοῦ Πολυβίου, ἀντιγράφωμεν ἐνταῦθα, καθὼς καταδεικνύουσιν εἰς ποίας ὑπερβολὰς τὸ αἶσθημα τῆς ἀπολεσθείσης αὐτονομίας ἐξώθησέ τινας τῶν τότε Ἑλλήνων. «Εἰ γὰρ τις ἦν ἐν τοῖς Ἑλλησιν ἢ τοῖς βαρβάροις, λέγει ὁ Θεόπομπος, λῃσταυρος ἢ θρασὺς τὸν τρόπον, οὗτοι πάντες, εἰς Μακεδονίαν ἀθροίζόμενοι πρὸς Φίλιππον, ἐταῖροι τοῦ βασιλέως προσηγορεύοντο. Καθόλου γὰρ ὁ Φίλιππος τοὺς μὲν κοσμίους τοῖς ἡθεσι, καὶ τῶν ἰδίων βίων ἐπιμελουμένους, ἀπεδοκίμαζε· τοὺς δὲ πολυτελεῖς, καὶ ζῶντας ἐν μέθαις καὶ κύβοις, ἐτίμα καὶ προῆγε. Τοιγαροῦν οὐ μόνον ταῦτ' ἔχειν αὐτοὺς παρесеύαζεν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης ἀδικίας καὶ βδελυγμίας ἀθλητάς ἐποίησε. Τί γὰρ τῶν αἰσχυρῶν ἢ δεινῶν αὐτοῖς οὐ προεῖν; ἢ τί τῶν καλῶν καὶ σπουδαίων οὐκ ἀπῆν;» Καὶ ἐνταῦθα ἀποδίδων ὁ ἱστορικός εἰς τοὺς ἐταίρους ἐκείνους τοῦ Φιλίππου, ἀπὸ τῶν ὁποίων προῆλθον εἰς μέσον τοσοῦτοι καὶ τηλικούτοι ἐνδοξοὶ στρατηγοί, πρᾶξεις τὰς ὁποίας αἰσχυνόμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐπαναλάβωμεν, προσεπιφέρει: «ὅθεν καὶ δικαίως ἂν τις αὐτοὺς οὐχ ἐταίρους, ἀλλ' ἐταῖρας ὑπελάμβανεν εἶναι· οὐδὲ στρατιώτας, ἀλλὰ χαμαιτύπους προσηγόρευσεν. Ἀνδροφόνοι γὰρ τὴν φύσιν ὄντες, ἀνδρόπορνοι τὸν τρόπον ἦσαν. Ἀπλῶς δ' εἰπεῖν, ἵνα παύσωμαι μακρολογῶν, ἄλλως τε καὶ τοσούτων μοι πραγμάτων ἐπικεχυμένων, ἡγοῦμαι, τοιαῦτα θηρία γεγονέναι, καὶ τοιούτους τὸν τρόπον, τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἐταίρους Φιλίππου προσαγορευθέντας, οἷους οὔτε τοὺς Κενταύρους τοὺς τὸ Πήλιον κατασχόντας, οὔτε τοὺς Λαιστρυγόνας τοὺς τὸ Λεοντῖνον πεδὶον οἰκίσαντας, οὔτ' ἄλλους οὐδ' ὁποίους.»

Ἐκ τούτων τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου λεγομένων, ἓν μέρος μόνον, ὄχι τὸ ὅλον, ἦτο ἀληθές, βεβαίως ἔπρεπε νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ μακεδονικὴ αὐλὴ, πολιτεία, κοινωνία ἦτο τὸ αἰσχιστον τερατούργημα ἀφ' ὅσα ποτὲ ἡγεμῶν διέπλασεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ὅτι ὁ Φίλιππος, ὁ προϋστάμενος τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ τὸ πλεῖστον δημιουργὸς αὐτοῦ διατελέσας, ἦτο ὁ ἐξωλέστατος τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἤδη ὁ καλὸς κἀγαθὸς Πολύβιος ἀπεδοκίμασε διαρρήδη τὴν πικρίαν καὶ τὴν ἀθυρογλωσσίαν τοῦ Χίου ἱστορικοῦ. Ὁ Πολύβιος παρατηρεῖ πρὸ πάντων, ὅτι ὁ Θεοπόμπος, εἰπὼν τὸν Φίλιππον βασιλέα εὐφύεστατον πρὸς ἀρετὴν γεγονότα καὶ προσθεὶς ὅτι οὐδέποτε ἡ Εὐρώπη παρήγαγε τοιοῦτον ἄνδρα τὸ παράπαν, ἔπειτα δὲ ἐπισωρεύων κατ' αὐτοῦ τοσαῦτα αἰσχρὰ καὶ δεινὰ, περιέπεσεν εἰς πρόδηλον ἀντίφασιν. Ἀλλὰ παρεκτός τούτου, ὁμολογουμένως ἐσυκοφάντησε τὸν βασιλέα καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ. Διότι ἓν ὁ λόγος ἦτο περὶ Σαρδαναπάλου καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου τὴν ἐν τῷ βίῳ προαίρεσιν καὶ τὴν ἀσέλγειαν μαρτυρεῖ ἡ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπιγραφὴ,

Ταῦτ' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ μετ' ἔρωτος
τέρπν' ἔπαθον,

ἴσως ἡδύνατό τις νὰ μεταχειρισθῇ τοσαύτην κακορρημοσύνην. Περὶ δὲ Φιλίππου καὶ τῶν ἐκείνου φίλων ὁμιλῶν, ὄχι μόνον ἀπρεπέστατον εἶναι ν' ἀποδίδῃ αὐτοῖς μαλακίαν, ἀνανδρίαν, ἀναισχυντίαν, ἀλλὰ τούναντίον πρέπει νὰ φοβῆται μᾶλλον ὅτι δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἐγκωμιάσῃ ἐπαξίως τὴν γενναϊότητα, καὶ τὴν φιλοπονίαν, καὶ ἐνὶ λόγῳ τὴν ἀρετὴν ἀνδρῶν, οἵτινες προφανῶς, διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς τόλμης αὐτῶν, ἐξ ἐλαχίστης βασιλείας ἐνδοξοτάτην καὶ μεγίστην τὴν Μακεδόνων ἀρχὴν κατεσκεύασαν. Χωρὶς δὲ νὰ ἐνδιατρίψωμεν, ἐξακολουθεῖ ὁ Πολύβιος, εἰς τὰς ἐπὶ Φιλίππου πράξεις, αἱ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ τῶν προειρημένων ἀνδρῶν μετ' Ἀλεξάνδρου συντελεσθεῖσαι, ὁμολογουμένην τὴν ἐν ἀρετῇ φήμην αὐτῶν παρέδωκαν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον. Διότι μεγάλῃν ἴσως μερίδα τῶν πεπραγμένων πρέπει ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν προεστῶτα τῶν ὅλων Ἀλέξανδρον, οὐ μικρὰν ὅμως εἰς τοὺς συνεργούς καὶ τοὺς φίλους, οἵτινες, πολλὰς μὲν καὶ παραδόξους μάχαις ἐνίκησαν τοὺς ὑπεναντίους, πολλοὺς δὲ καὶ παραβόλους ὑπέμειναν πόνους καὶ κινδύνους καὶ ταλαιπωρίας· πλείστης δὲ περιουσίας κυριεύσαντες καὶ πρὸς ἀπάσας τὰς ἐπιθυμίας πλείστης εὐπορήσαντες ἀπολαύσεως οὔτε κατὰ τὴν σωματικὴν δύναμιν διὰ ταῦτα οὐδέποτε ἡλαττώθησαν,

οὔτε κατὰ τὰς ψυχικὰς ὁρμὰς οὐδὲν ἄδικον οὐδὲ ἀσελγὲς ἐπετήδευσαν. Ἄπαντες δὲ βασιλικοὶ οὕτως εἰπεῖν καὶ ταῖς μεγαλοψυχίαις, καὶ ταῖς σωφροσύναις, καὶ ταῖς τόλμαις ἀπέβησαν, Φιλίππῳ, καὶ μετ' αὐτὸν, Ἀλεξάνδρῳ συμβιώσαντες. Ταῦτα ὁ Πολύβιος.

Ὁ δὲ Ἰσοκράτης, τοῦ ὁποίου τὴν χρηστότητα καὶ τὴν φιλοπατρίαν οὐδεὶς πώποτε ὑπώπτευσεν, οὐ μόνον εἰς συνεχῇ οἰκειότητα δι' ἄλληλογραφίας πρὸς τὸν Φίλιππον περιῆλθεν, οὐ μόνον τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἀνδρὸς ἀπεθαύμασε καὶ διετράνωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλην αὐτοῦ πολιτείαν καὶ τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα προαίρεσιν παρέστησεν αἰετοτε ὡς ἀγαθὴν, καὶ πλεῖστα ὅσα πλεονεκτήματα ἐπαγγελλομένην.

Τίς δὲ, ἐν τῇ μέσῳ τοσούτων ἀντιφατικῶν κρίσεων, ἡ ἀλήθεια; Ὅτι ὁ Φίλιππος ἦτο ὅζυς περὶ τὰς ὁρμὰς, καὶ περὶ τὰς ἐξείς τοῦ βίου ἄκρατος, μαρτυρεῖται ὑπὸ γεγονότων ἀναμφισθητῶν. Ἀλλ' ἕτερα πάλιν γεγονότα ἀποδεικνύουσιν ὅτι διὰ τὴν ὀξύτητα ἐκείνην καὶ τὴν ἄκρασίαν, οὔτε τὴν μεγαλοφροσύνην, οὔτε τὴν λεπτότητα, οὔτε τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων ἀπέβαλεν. Ὁ βασιλεὺς ὅστις ἔδωκεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ διδάσκαλον τὸν Ἀριστοτέλην, ἤξευρε βεβαίως νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ κάλλιστα τῶν διανοητικῶν προτερημάτων ὅσα ὁ θεὸς ἀπένειμέ ποτε εἰς ἄνθρωπον. Ὁ βασιλεὺς ὅστις τοσοῦτον ἠγάπησε καὶ περιεποιήθη τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ φιλολογίαν καὶ τοσαύτην αὐτὸς ἀνέδειξε περὶ τὸν Ἕλληνα λόγον ἐπιτηδειότητα, εἶχε βεβαίως τὴν συνείδησιν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ὕψους τῶν ἀρίστων ἔργων ἅφ' ὅσα ποτὲ ὁ ἀνθρώπινος παρήγαγε νοῦς. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις κατ' ἐπανάληψιν διακιοῦμενος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως, μετὰ τε τὴν κατὰλυσιν τοῦ φωκικοῦ πολέμου καὶ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην, βεβαίως δὲ δυνάμενος νὰ καταφέρῃ κατ' αὐτῆς πληγᾶς καιρίας, ἐφείσθη οὐδὲν ἥττον αἰετοτε αὐτῆς, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἄνευ λύτρων ἀπέδωκεν αὐτῇ καὶ πολυειδῶς ἄλλως τὴν ἀτυχίαν αὐτῆς ἐθεράπευσεν, ἔδωκεν ἀναμφιβόλως τρανότατον δείγμα τῆς μεγαλοφροσύνης αὐτοῦ καὶ τῆς εὐλαθείας ἣν ἠσθάνετο πρὸς τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀνδρῶν ἐν οἷς συγκεφαλαιοῦται τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ, λέγουσιν, ὁ Φίλιππος ἀνεδείχθη ψεύστης, δόλιος, ἀπατεῶν· τὸ καθ' ἡμᾶς, διὰ τῶνπραγμάτων αὐτῶν ἀνωτέρω ἀπεδείξαμεν, ὅτι αἱ πλεῖστοι τῶν κατηγοριῶν τούτων εἶναι ἀνυπόστατοι, καὶ ὅτι ἂν ἐνίοτε παρέβη τὸν λόγον αὐτοῦ, δὲν ἤμαρτε κατὰ τοῦτο οὔτε πλεῖστον οὔτε δεινότερον ἅφ' ὅσον ἡ ἱστορία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ δυστυχίαν, παρίστησιν

ἡμῖν ἀμαρτάνοντας καὶ λαοὺς καὶ ἄνδρας λαβόντας ἅπαξ εἰς χεῖρας δυσκαταμάχητον δύναμιν. Ἀλλὰ, ἐπιφέρουσιν, ὁ Φίλιππος κατέσκαψε πολλὰς ἑλληνίδας πόλεις καὶ τοὺς κατοικοὺς αὐτῶν ἐξηνδραπόδισε. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθὲς εἰμὴ ὡς πρὸς τὰς πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς· καὶ ἐνῷ, μὴ γνωρίζοντες ἀκριβῶς τὰς περιπετείας τοῦ πολέμου τούτου, δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνος αἱ πόλεις αὗται δὲν κατηνάγκασαν, διὰ τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, τὸν Φίλιππον εἰς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην τιμωρίαν, ἐλάβομεν ἀφ' ἑτέρου ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ἤδη, ὅτι, δεχόμενοι τὰ πράγματα ὅπως παριστῶσιν αὐτὰ οἱ τῶν Ἀθηνῶν ῥήτορες, πάλιν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας δὲν ἀνέδειξε, μετὰ τὴν νίκην, τὴν ἀμείλιχον ἐκείνην ἀγριότητα καὶ ἀπανθρωπίαν εἰς ἣν ἐξετραχηλίσθησαν ἄλλοτε ποτε Πελοποννήσιοί τε καὶ Ἀθηναῖοι, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Καθόλου δὲ ἀνεξεταζόμενος ὁ τοῦ Φιλίππου βίος, παρίστησιν αὐτὸν ἀναμφιβόλως ἓνα τῶν μᾶλλον μεγαλεπηθόλων καὶ μεγαλοπραγμόνων ἀνδρῶν ἐξ ὧων ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὅτε ὁ Φίλιππος ἐβασίλευσε, τὸ μακεδονικὸν κράτος περιωρίζετο εἰς μικράν τινα περὶ τὴν Πέλλαν χώραν, ἥτις καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς πλησιεστάτης παραλίας διεχωρίζετο ἐν μέρει ὑπὸ πολλῶν αὐτονόμων καὶ ἰσχυρῶν ἑλληνίδων πόλεων· ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος ἀπέθανε, τὸ μακεδονικὸν κράτος ἐξηπλοῦτο ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ μέχρι τῆς Ἰονίου θαλάσσης. Ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων πᾶσαι αἱ πόλεις ἀνεγνώριζον τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως, ἐξαίρεσι μόνον τῆς Σπάρτης καὶ τινων ὀρεινῶν λαῶν οἵοι ἦσαν οἱ Αἰτωλοὶ, οἱ διασώσαντες τὴν αὐτονομίαν διὰ τε τὸ ἀκατονόμαστον αὐτῶν καὶ τὴν τραχύτητα τῆς χώρας ἐν ἣ ὄκουν. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ τύχη ἐβοήθησεν αὐτὸν πολὺ περὶ τὴν ἐπιτέλεισιν τοῦ ἔργου τούτου· διότι ὁ Φίλιππος εὗρε τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐντελῶς σχεδὸν παρακμάσασαν, καὶ, τούτου ἕνεκα, εὐχερῶς ἐδέσποσεν αὐτῆς. Ὡστε ἂν διέπραττε τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἑλλάδος ἀπλῶς ἵνα κυριαρχήσῃ αὐτῆς, οὐδόλως, τῇ ἀληθείᾳ, ἠθέλομεν θαυμάσει τὸν ἄνδρα. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἐκ τῶν κοινῶν ἐκείνων δορικτητόρων οἷους ἀναφέρει πολλοὺς ἡ ἱστορία. Παραλείποντες νὰ ὑπομνήσωμεν τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν αὐτοῦ μεταρρύθμισιν, περὶ ἧς ἐν ἐκτάσει ἀνωτέρω ὠμιλήσαμεν καὶ δι' ἧς τοσοῦτον σπουδαίως ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην τοῦ κόσμου ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας, ἐφιστῶντες δὲ ἰδίως τὴν προσοχὴν ἐνταῦθα

εἰς τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα σχέσεις αὐτοῦ, παρατηροῦμεν, ὅτι ὠφελήθη μὲν ἐκ τῆς παρακμῆς τοῦ προηγουμένου αὐτῆς πολιτικοῦ συστήματος, ἵνα καθυποβάλλῃ αὐτὴν εἰς τὴν μοναρχικὴν αὐτοῦ ἡγεμονίαν, ἀλλὰ δὲν ἔπραξε τοῦτο ἵνα φορολογῇ καὶ νέμῃται τὰς χώρας ταύτας· ἐπέζητησε τὴν ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίαν ἐπὶ τῷ πολὺ εὐγενεστέρῳ σκοπῷ οὐ μόνον νὰ διασώσῃ αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου εἰς ὃν ἀπαραιτήτως κατεφέροντο, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ τινα ἀναβίωσιν νὰ θαυματουργήσῃ καὶ νέον ἐνεργείας στάδιον εἰς αὐτὰς νὰ διανοιῇ. Ναὶ μὲν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων, καὶ τῶν νεωτέρων τινές, δὲν παραδέχονται τὴν τοιαύτην ἔποψιν τῆς τοῦ Φιλίππου πολιτείας, θεωροῦντες αὐτὸν μᾶλλον ὡς καταδουλώσαντα τὴν Ἑλλάδα καὶ πολλῶν συμφορῶν αὐτῇ πρόξενον γενόμενον, ἀλλ' ἡ δοξασία αὕτη τοσοῦτον ἀπᾶν πρὸς τὰ πράγματα ὥστε δὲν ἐννοοῦμεν πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐπικρατῇ εἰς ἐπὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Ὅτι ἀρχαῖοι ἐπρέσβευσαν τοιοῦτό τι δὲν ἀποροῦμεν, διότι ἄλλοι μὲν αὐτῶν δὲν ἐπέζησαν ἵνα ἴδωσι τὸ μέγα ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἄλλοι δὲ δὲν κατενόησαν τὰ προεχθῆ ἢ πόρρω ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου τούτου· ἀλλ' ὅτι νεώτεροι ἱστορικοὶ, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὸν ἐξελληνισμόν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸν ἐξελληνισμόν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὰ ἐντεῦθεν προκύψαντα δυσπολόγιστα ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ κόσμου καὶ ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τε τὸν μέσον αἰῶνα καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους, ἐπιμένουσιν οὐδὲν ἥττον ὁμιλοῦντες περὶ καταδουλώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ καταλύσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, τοῦτο μάλιστα φαίνεται ἀκατανόητον. Ὁ Γρότε, λ. χ. ἵνα περιορισθῶμεν εἰς ἓνα τῶν ἐπιφανεστάτων νεωτέρων ἱστορικῶν, δὲν διστάζει νὰ θεωρήσῃ τὴν σχέσιν τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔχουσαν, ὅπως τὰ μεταξὺ Ναπολέοντος Α' καὶ τῆς παραρρηνίου ὁμοσπονδίας τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. Καθὼς οἱ Γερμανοὶ ἐκεῖνοι, λέγει, καὶ τοι μὴδὲν συμφέρον ἔχοντες εἰς τὰς κατακτήσεις τοῦ Ναπολέοντος, ἡναγκάζοντο ὁμῶς νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτόν, οὕτω καὶ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες, καὶ τοι μὴδὲν συμφέρον ἔχοντες εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑπὸ μόνῃς τῆς βίας ἡναγκάσθησαν νὰ συμπράξωσιν εἰς αὐτό. Ἄλλ' εἶπεν ἄρά γε τοῦτο σπουδάζων ὁ Βρετανὸς ἱστοριογράφος; Βεβαίως οἱ Γερμανοὶ οὐδὲν συμφέρον εἶχον οὔτε εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰσπανίας, ἐν ἣ ἀφειδῶς ἔχυσαν τὸ αἷμα αὐτῶν ἕνεκα τῶν παραλόγων τοῦ δορικτήτορος βουλευμάτων, οὔτε εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ῥωσίας

ἐν ἧ κακῶς πολλαὶ αὐτῶν μυριάδες ἀπώλοντο, ὑπὸ τὰς ἀετοφόρους αὐτοῦ σημαίας. Ἀλλ' εἶναι τῷ ὄντι ἀληθές, ὅτι οἱ προπάτορες ἡμῶν, κατηναγκάσθησαν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων βασιλέων νὰ στρατεύωσιν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, οὐδεμίαν ἔχοντες πρὸς τοῦτο οἰκοθεν προαίρεσιν καὶ μηδὲν ἐθνικόν, πολιτικόν, κοινωνικόν συμφέρον; Μήπως ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ὁ κατὰ τῆς Ἀσίας ἀγὼν δὲν ὑπῆρξε τὸ αἰώνιον ὄνειρόν τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος; Μήπως τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ θέμα τοῦ ἀρχαιοτάτου ἡμῶν ἔπους; Μήπως ἐπὶ τούτῳ δὲν ἔστησεν ὁ Κίμων τὰ ἀείμνηστα αὐτοῦ περὶ Εὐρυμέδοντα καὶ Κύπρον τρώπαια; Μήπως τοῦτο δὲν συνεβούλευσεν ὁ Θουκυδίδης ὁ πρεσβύτερος; Μήπως τοῦτο δὲν ἐπέχειρσεν ὁ μέγας Ἀγησίλαος; Μήπως εἰς τοῦτο δὲν προέτρεπεν ἀπαύστως τὸν Φίλιππον ὁ Ἀθηναῖος Ἰσοκράτης; Ἡ ἰδέα λοιπὸν τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας ἦτο ἀνέκαθεν ἰδέα καθαρῶς ἐλληνικὴ, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τῶν σπλάγγων τοῦ ἔθνους προκύψασαν, ἡσπάσθησαν ἀπλῶς καὶ ἐπετέλεσαν ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος· ἐνῷ ἡ κατακτήσις τῆς Ἰσπανίας ἢ τῆς Ῥωσίας, ἦσαν διανοήματα παραχθέντα ἐν μόνῳ τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ μεγάλου νεωτέρου δορικτήτορος, διανοήματα ἐντελῶς ἀλλότρια τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων καὶ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον ἀληθῶς ὑπὸ μόνῃς τῆς βίας ἀναγκάζομενον συνέπραττεν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν αὐτῶν. Πλὴν τούτου! πῶς εἶναι δυνατόν νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος οὐδὲν εἶχε συμφέρον εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας; Πρῶτον αὐτῆς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν βαρβάρων ἀπελευθέρωσις τοσούτων κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐλληνιδῶν πόλεων. Ἐπειτα αἱ μυρίαὶ πόλεις αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μέχρι Καυκάσου, καὶ Ἰνδοῦ, καὶ Αἰθιοπίας κτισθεῖσαι, ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων κατοικήσθησαν· κατὰ τοὺς ἐλληνικοὺς ἀστικούς θεσμοὺς διοργανώθησαν· τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν ἐλάλησαν· ὑπὸ Ἑλλήνων τεχνιτῶν διεκοσμήθησαν· ὑπὸ Ἑλλήνων στρατηγῶν ἐφρουρήθησαν· καὶ ἀνέδειξαν Ἑλληνας φιλοσόφους, ἀστρονόμους, γεωγράφους, γραμματικούς, ῥήτορας πολιτικούς τε καὶ ἐκκλησιαστικούς, τοσούτους καὶ τηλικούτους, ὥστε αὐτοὶ καὶ μόνοι ἤθελον εἶναι ἱκανοὶ νὰ διαγωνίσωσι τὸ ὄνομα τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ἐὰν ὑπάρχῃ εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν γεγονὸς δυνάμενον νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ γεγονός τῆς ἐν Ἑλλάδι ἰδρυθείσης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου μακεδονικῆς ἡγεμονίας, τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἢ ἐπ' ἐσχάτων ἐπιτελεσθεῖσα ἔνωσις τῆς ἰταλικῆς ἐθνότητος ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πεδεμοντινοῦ βασιλέως Βίκτωρος Ἐμμανουήλ.

Τὸ Πεδεμόντιον περιελάμβανε φυλάς τινας, οὐκ ὀλίγας, αἵτινες ὁμολογουμένως δὲν ἦσαν ἰταλικῆς καταγωγῆς, καὶ ἐν τούτοις ἀπετέλουν τὸ κράτιστον τοῦ πεδεμοντινοῦ στρατοῦ μέρος. Οἱ δὲ ὡς Ἴταλοι θεωρούμενοι ὑπήκοοι τοῦ Πεδεμοντίου, λαλοῦσι διάλεκτον τοσοῦτον ἰδιόρρυθμον, ὥστε εἶναι δύσληπτος εἰς τοὺς κατοίκους τῆς λοιπῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἀνώτεραι τοῦ Πεδεμοντίου τάξεις πολὺ ἀπέχουσι τοῦ νὰ μεταχειρίζωνται τὸν μεμουςωμένον ἐκεῖνον τοσκανικὸν λόγον, ὅστις διὰ ῥωμαϊκῶν μάλιστα χειλέων ἐκφερόμενος, ἀποτελεῖ τὸ ἐντελέστατον τῆς ἰταλικῆς γλώσσης ἰδίωμα. Ἀπαντα τὰ ἔργα τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας ἐφ' οἷς τοσοῦτον δικαίως καυχᾶται ἡ Ἰταλία, εἶχον παραχρῆ ἔκτος τοῦ Πεδεμοντίου. Ἀπασαι αἱ λαμπρότεραι καὶ ἐνδοξότεραι ἱστορικαὶ τῆς Ἰταλίας παραδόσεις, συνεδέοντο μετὰ χωρῶν παντελῶς ἀλλοτριῶν τοῦ Πεδεμοντίου. Ἐνὶ λόγῳ τὸ Πεδεμόντιον ἐλογίζετο ὑπὸ πλείστων Ἰταλῶν ὡς χώρα σχεδὸν μὴ ἰταλική, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτοῦ πολλάκις ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἰταλῶν ὠνομάσθησαν βάρβαροι. Οὐδὲν ἦττον, ἐπειδὴ τὸ Πεδεμόντιον περιεῖχε τὸν ἄριστα συγκεκροτημένον στρατὸν τῆς χερσονήσου καὶ ἠξιώθη νὰ λάβῃ βασιλεῖς καὶ ὑπουργοὺς ἐξόχους, ἀνέλαβε καὶ συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τῆς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῦ ἐνώσεως ἅπαντος τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους. Καὶ ὑπῆρξαν μὲν Ἴταλοι τινες καὶ ἄλλοι εὐρωπαῖοι, οἵτινες, ἔνεκα πολιτικῶν συμφερόντων καὶ παθῶν, ἐπέμενον καὶ ἐπιμένουσιν ὀνομάζοντες ξενικὴν κατὰκτησιν τὴν τοῦ Πεδεμοντίου ἡγεμονίαν· ἀλλ' ἡ μεγάλη πλειονοψηφία τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους καὶ ἅπαντες οἱ εἰλικρινεῖς φίλοι τῆς προόδου αὐτοῦ καὶ τῆς δόξης, ἐπεκρότησαν εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ, ὡς ἐπιτηδείοτατον νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν πολιτικὴν τῆς ἐθνότητος ἐκείνης ἀναβίωσιν. Διατὶ λοιπὸν οἱ φίλοι τῆς δόξης καὶ τῆς προόδου τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἔθνους δὲν ἤθελον ἐξίσου ἐπικροτήσαι εἰς τὸ ἔργον τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐνῷ ἡ Μακεδονία εἶχεν ὡς πρὸς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἀπαρχαλλάκτως σχεδὸν ὅπως τὸ Πεδεμόντιον ὡς πρὸς τὴν ἄλλην Ἰταλίαν; Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι, ἀπὸ τῶν γενικῶν τούτων παρατηρήσεων εἰς τὰ καθέκαστα ἐρχόμενοι, νὰ ἴδωμεν, πῶς ὁ τοῦ Φιλίππου υἱὸς καὶ διάδοχος Ἀλέξανδρος ἐξηκολούθησε τὸ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀρξάμενον μέγα ἔργον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ἀλέξανδρος.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη, ὡς εἶδομεν, κατὰ ἰούλιον τοῦ 356. Κυριώτατοι μὲν αὐτοῦ παιδαγωγοὶ ὑπῆρξαν ὁ συγγενὴς τῆς Ὀλυμπιάδος Λεωνίδας καὶ ὁ Ἀκαρνὰν Λυσίμαχος, ἐν δὲ τῶν πρώτων βιβλίων τὰ ὅποια ἀνέγνωσεν, ἡ Ἰλιάς, τὴν ὁποίαν διαφερόντως ἠγάπησε καθ' ὅλον τὸν βίον καὶ τῆς ὁποίας ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἀείποτε ἀντίγραφον, διορθωθὲν, ὡς λέγεται, ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Πάλιν δὲ ἐξ ὧν τῶν ἡρώων τοῦ ἔπους ἐκείνου, τὸν Ἀχιλλέα μάλιστα ἐθαύμαζε καὶ πρὸς τοῦτον μάλιστα ἐζήτηε νὰ ἀφομοιώσῃ ἑαυτὸν, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ ὑπελαμβάνετο ὡς ἀρχηγέτης τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐκ μητρός. Τούτου δ' ἐνεκα ἠνύνησεν ἐξαίρετως τὸν Ἀκαρνᾶνα Λυσίμαχον ὅστις ἑαυτὸν μὲν ὠνόμαζε Φοίνικα, τὸν δ' Ἀλέξανδρον Ἀχιλλέα, Πηλέα δὲ τὸν Φίλιππον. Ἀξιοσημείωτον δὲ, ὅτι καὶ ὁ τῶν νεωτέρων χρόνων ὑπέρτατος πρωταγωνιστής, ὅστις μᾶλλον παντὸς ἄλλου δικαιούται ν' ἀντιπαρβληθῇ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, προετίμα ἐπίσης τὸ ὁμηρικὸν ἔπος ὧν τῶν λοιπῶν τῆς ἀρχαιότητος μνημείων. Διότι εὑρίσκει τὸν Ὅμηρον μέγαν ἄμα καὶ ἀληθῆ, καὶ κατεγοητεύετο ὑπὸ τῆς ἀντιθέσεως ἣν παριστῶσιν ἀφ' ἐνὸς τὰ λεπτά, τὰ εὐγενῆ, τὰ ὑψηλὰ πολλάκις αἰσθήματα τῶν ἡρώων τῆς Ἰλιάδος, ἀφ' ἐτέρου τὰ μέχρι βαρβαρότητος ἀφελῆ αὐτῶν ἦθη, παρατηρῶν ὅτι ἀδιάφορον τὸ ἔνδυμα τὸ περικαλύπτον τὸν ἄνθρωπον, ἀρκεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἦναι ἄνθρωπος ἀληθινός, οἷος ὑπάρχει παντοῦ καὶ πάντοτε. Ὁ Ὅμηρος, ἔλεγεν ὁ Ναπολέων, εἶδε καὶ ἔπραξεν· ἐνῷ ὁ Ῥωμαῖος Οὐίργιλιος εἶναι λογιώτατος, μηδὲν ἰδὼν καὶ μηδὲν πράξας. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ὅτι οὗτος οὐ μόνον πρὸς τὸν Ὅμηρον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἑλληνας ποιητὰς οἰκείως εἶχεν ἐκ παιδῶν, δηλοῦται ἐκ τοῦ ἐξῆς διηγήματος τὸ ὅποῖον λογίζεται πάσης πίστεως ἄξιον. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο δεκαέτης, ὅτε οἱ περὶ τὸν Αἰσχίνην καὶ τὸν Δημοσθένην πρεσβεύται τῶν Ἀθηναίων εἶχον ἔλθει εἰς Πέλλαν ἵνα διαπραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην· ἐνῷ δὲ ὁ Φίλιππος, συμποσιάζων μετ' αὐτῶν, συνωμίλει χαριέντως καὶ εὐθύμως, ὅπως συνήθιζε, διεσκέδαζεν ὁ παῖς, ἀπαγγέλλων ἐκ μνήμης διάφορα ποιητῶν χωρία καὶ ἰδίως παρέστησε μετὰ παιδὸς ἐτέρου σκηνὴν τινα ἐλληνικοῦ δράματος.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο τριςκαίδεκαέτης ὅτε ἡ παιδείσις αὐτοῦ ἐπε-
τρέπη εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν ὁποῖον ὁ Φίλιππος ἐπὶ τούτῳ ἐκάλεσε
παρ' αὐτῷ καὶ τοῦ ὁποῖου ὁ πατὴρ Νικόμαχος εἶχε διατελέσει φίλος
καὶ ἰατρὸς τοῦ πατρὸς τοῦ Φιλίππου, Ἀμύντου. Κατὰ δυστυχίαν δὲν
γνωρίζομεν ἀκριβῶς ὁποῖά τινα μαθήματα παρέδωκεν εἰς τὸν Ἀλέξαν-
δρον· τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι οὗτος ἐπὶ τριετίαν τοῦλάχιστον διετέλεσεν
ἀκροώμενος τοῦ διδασκάλου ἐκείνου μετὰ πλείστης ἐπιμελείας, καὶ ὅτι
προσηλώθη πολὺ εἰς αὐτόν. Ἀναμφισβήτητον δὲ φαίνεται ἐπίσης ὅτι
προσεκτήσατο ἱκανὴν περὶ τὸν λόγον ἐπιτηδειότητα, καὶ ὅτι ἐν τῷ μέσῳ
τῶν ἀδιαλείπτων ἀγώνων καὶ κινδύνων τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας,
οὐδέποτε ἔπαυσε τερπόμενος περὶ τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς φιλο-
λογίας καὶ ποιήσεως.

Ἀκριβῶς δὲν ἤξεύρομεν οὐδὲ πότε κατὰ πρῶτον μετέσχε τῶν δη-
μοσίων πραγμάτων. Λέγεται ὅτι νεώτατος ὢν ἔτι, ὑπέδεχθη ποτὲ,
ἀποδημοῦντος τοῦ πατρὸς, τοὺς πρέσβεις τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν
καὶ κατέπληξεν αὐτοὺς διὰ τε τὴν εὐπρέπειαν τοῦ τρόπου καὶ τῶν ἔρω-
τημάτων τὴν ἐμβρίθειαν. Στρατεύοντος δὲ τοῦ Φιλίππου ἐπὶ Βυζαν-
τίους τῷ 340, ὁ Ἀλέξανδρος, εἰ καὶ μόλις ὢν ἑκαίδεκαέτης, ἀπε-
λείφθη κύριος ἐν τῇ Μακεδονίᾳ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σφραγίδος.
Τότε κατέβαλεν ἐπανάστασιν τῆς γείτονος θρακικῆς φυλῆς τῶν Μεδά-
ρων καὶ κυριεύσας μίαν αὐτῶν πόλιν ἀνφοδόμησεν αὐτὴν καὶ προσηγό-
ρευσεν Ἀλεξανδρόπουλιν· ὥστε τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ἀρχαιότατον τῶν
ἐπωνύμων ἐκείνων αὐτοῦ κτισμάτων ὢν πλεῖστα ὅσα ἔμελλε βραδύτερον
να σπεῖρη κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν. Μετὰ δύο δὲ ἔτη, τῷ
338, συνεξέστράτευσεν μετὰ τοῦ πατρὸς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐστρα-
τήγησεν ὑπ' αὐτόν ἐν Χαιρωνείᾳ, καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν νίκην, κατα-
τροπώσας τὸν ἱερὸν τῶν Θηβαίων λόχον. Ὅθεν ἂν καὶ πολλαί, ὡς
εἶδομεν, προέκυψαν μετὰξὺ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ οἰκιστικαὶ ἔριδες, ὁ
Φίλιππος ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ μετὰ πάσης πίστεως
ἐπέτρεπεν αὐτῷ τὰ σπουδαιότατα τῶν πραγμάτων. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖ
πῶς ὅτε, δολοφονηθέντος τοῦ Φιλίππου, δυσκαταγώνιστοι κίνδυνοι
περιεστοίχισαν τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ νέος βασιλεὺς οὐδόλως ἐπτολήθη.
Ὁ Φίλιππος εἶχε γεννήσει πρὸ ὀλίγου υἱὸν ἀπὸ τῆς νέας αὐτοῦ
συζύγου Κλεοπάτρας· ταύτης τῆς Κλεοπάτρας ὁ θεῖος, ἡ κατ'
ἄλλους ἀδελφός, Ἀτταλὸς Ἰσχυε τὰ μέγιστα ἐν τῷ κράτει, ἔχων πο-
λυαριθμούς συγγενεῖς καὶ φίλους, ἐνῷ ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Νέαρχος καὶ

ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι οἰκείως ἔχοντες πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἄνδρες, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν χώραν. Πλὴν τούτων, ὑπῆρχε τοῦ Περδίκκου, τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ καὶ προκατόχου τοῦ Φιλίππου, υἱός, ὀνόματι Ἀμύντας, ὅστις ὢν ἤδη 24 τοῦλάχιστον ἐτῶν, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πολλῶν ὡς νόμιμος τῆς βασιλείας διάδοχος. Ἐπὶ πᾶσι δὲ, ὁ αἰφνίδιος τοῦ Φιλίππου θάνατος, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δόξης καὶ τῶν λαμπροτάτων προσδοκιῶν, ἰσχυρῶς συνεκίνησε τὰ τε ἐν τῇ πανηγύρει παριστάμενα πλήθη, καὶ ἄπασαν τὴν μακεδονικὴν χώραν, καὶ ἅπαντα τὰ ὑπήκοα ἔθνη. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ὅστις ἦτο παρὼν καὶ ἀνηγορεύθη πάραυτα βασιλεὺς ὑπὸ τῶν φίλων, ἀνεδείχθη λόγῳ τε καὶ ἔργῳ καθ' ὅλα ἐνάμιλλος τῶν ποικίλων ἐκείνων καὶ μεγάλων δυσχερειῶν. Ἐπεθεώρησε, περιεποιήθη καὶ προσφκειώθη τὰ διάφορα σώματα τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, λαλήσας πρὸς αὐτὸν συνετῶς ἅμα καὶ ἐντόνως καὶ ὑποσχεθεὶς νὰ διατηρήσῃ ἀπαράμεικτον τὸ ἀξίωμα τῆς βασιλείας, καὶ ἰδίως νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν προκηρυχθεῖσαν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν, ἀπαράλλακτως ὅπως ἐμελέτα νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ Φίλιππος. Τελέσας δὲ λαμπρότατα τὰ τῆς κηδείας τοῦ πατρὸς, διέταξεν ἐνταύτῳ αὐστηρὰς ἀνακρίσεις πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ τιμωρίαν τῶν συνενόχων τοῦ Πausανίου. Ἐκ τούτων ἡ Ὀλυμπιάς οὐ μόνον, φυσικῶ τῷ λόγῳ, διέφυγε πᾶσαν ποινὴν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν διετήρησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς. Δύο ἕτεροι συνένοχοι, δύο ἀδελφοὶ ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς τῆς κατὰ τὴν ἄνω Μακεδονίαν χώρας Λυγκηστιδὸς καταγόμενοι, Ἡρομένης καὶ Ἀρραβαῖος, Ἀερόπου υἱοί, ἐθανατώθησαν· ἀθῶος δὲν ἦτο οὐδὲ ὁ τρίτος ἀδελφός Ἀλέξανδρος, ἀλλ' οὗτος, ἐπειδὴ ἀμέσως μετὰ τὸν φόνον προσηγόρευσε τὸν νέον βασιλέα, ἀπηλλάγη πάσης τιμωρίας καὶ προήχθη μάλιστα εἰς ἀνώτερα ἀξιώματα. Διέπραξε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ ἄλλους πολλοὺς τότε φόνους. Ἐθανάτωσε τὸν πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντα υἱὸν τοῦ Περδίκκου Ἀμύνταν, συνωμοσίας ἕνεκα. Κατέστησεν ἐκποδὼν τὸν ἀπὸ τῆς Κλεοπάτρας γεννηθέντα υἱὸν τοῦ Φιλίππου· ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἐθανατώθη βραδύτερον ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τῆς ἀπουσίας καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ. Τελευταῖον ὁ Ἀτταλος, ὁ τῆς Κλεοπάτρας θεῖος ἢ ἀδελφός, καὶ εἷς ἐκ τῶν ἀρχόντων τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν μακεδονικοῦ στρατοῦ, ἐφονεύθη ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Ἐκαταίου καὶ τοῦ Φιλώτα, δυνάμει μυστικῶν διαταγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἄλλοι δέ τινες, εἴτε ἔνοχοι ὄντες εἴτε ἀπλῶς ὑποπτοι, ἐσώθησαν φυγόντες εἰς Ἀσίαν παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ, ὅστις φαίνεται συντελέσας εἰς τὸ ἀνοσιούρ-

γῆμα τοῦ Παυσανίου. Ἄλλ' ἐκ τῶν πολλῶν τούτων φόνων μὴ ὑπολάθωμεν τὸν Ἀλέξανδρον αἰμοδόρον· ἐν Μακεδονίᾳ ἐπεκράτει τοιαύτη ἀνέκαθεν ἀταξία περὶ τὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας, ὥστε εἶδομεν, ὅτι ἅπαντες σχεδὸν οἱ βασιλεῖς ἡναγιάζοντο διὰ τοιούτων βιαιοπραγιῶν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν· ὁ δ' Ἀλέξανδρος γινώσκων ἅπαντα τὰ ὑπήκοα ἔθνη ἔτοιμα πρὸς ἐπανάστασιν, καὶ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἰδίως σφόδρα διαταραχθεῖσαν, ἐνόμισεν ἔτι μᾶλλον ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλαγῇ παντὸς ἐσωτερικοῦ ἀντιπάλου, πρὶν ἢ ἀποδημήσας τῆς Μακεδονίας ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀπανταχοῦ κύρωσιν τοῦ ἀμφισβητουμένου αὐτοῦ δικαιώματος.

Τῷντι ἅμα ἐδολοφονήθη ὁ Φίλιππος, πολλὴ ἐπεκράτησε, μάλιστα ἐν Ἀθήναις, ταραχὴ, ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἰδίως ὑποκινηθεῖσα, ὥστε παρέστησε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ὡς παρέχοντα τῇ πόλει ἐλπίδας νέας ἐλευθερίας, ἐξύμνησε τὸ τοῦ Παυσανίου ἔργον, ἐξύβρισε τὸν Ἀλέξανδρον, ἐπονομάσας αὐτὸν Μαργίτην (ἀπὸ χαρχητῆρος τινος ἀξίου περιφρονήσεως ἐνὸς τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων), ἀνθρωπον εὐήθη, ὥστε δὲν θέλει κινήθῃ ἐκ Μακεδονίας, διότι ἀγαπᾷ νὰ περιπατῇ καὶ νὰ φυλάττῃ τὸ δέρμα αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλους δὲ προέτεινε νὰ θύσῃ ὁ δῆμος εὐαγγέλια ὁ ἐστὶν εὐχαριστήριον πρὸς τοὺς θεοὺς θυσίαν, ἣτις καὶ ἐτελέσθη, ἂν καὶ ὁ Φωκίων ἐπροςπᾶθῃ νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ τοιούτου ἀτοπήματος· ἐζήτησε δὲ ὁ Δημοσθένης καὶ ἐξωτερικοὺς ἐπικούρους, γράψας ἐπὶ τούτῳ πρὸς τε τὸν Ἀττάλον καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀνέδειξαν αὐτῆς τὴν δυσμένειαν αὐτῶν κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, οἱ δὲ Ἀμβρακιῶται ἐξέβαλον τὴν φρουρὰν ἣν ὁ Φίλιππος εἶχε καταστήσει ἐν τῇ πόλει αὐτῶν, καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐψηφίσαντο τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ φυγάδων γενομένων ἀνδρῶν. Ἀφ' ἐτέρου ὁμως, οἱ Θεσσαλοὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς Μακεδόνας, παρέμενε δὲ πάντοτε ἐν Καδμείᾳ μακεδονικὴ φρουρὰ καὶ ἦρχον ἐν Θήβαις οἱ μακεδονίζοντες Θηβαῖοι. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἅμα ἐπληροφορήθη ταῦτα πάντα, ἔδραμεν ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, δύο μῶλις μῆνας ἀπὸ τῆς δολοφονίας τοῦ πατρὸς, δούς οὕτω δεῖγμα τῆς θαυμαστῆς αὐτοῦ δραστηριότητος, καὶ δι' ἔργων καταστήσας προδῆλον, ὅποσον ἐπλανᾶτο ὁ Δημοσθένης, περιϋβρίζων καὶ περιφρονῶν αὐτόν. Οἱ Θεσσαλοὶ ὑπέδελθον αὐτὸν εὐμένως καὶ ἐπέτρεψαν αὐτῷ τὴν πρότερον εἰς τὸν Φίλιππον παραχωρηθεῖσαν ἡγε-

μονίαν τῆς Ἑλλάδος, διὰ κοινοῦ δόγματος, τὸ ὅποιον μετ' οὐ πολὺ ἐπεκύρωσε καὶ ἡ ἐν Θερμοπύλαις συνελθοῦσα σύνοδος τῶν Ἀμφικτυόνων. Μεθ' ὃ ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Θήβας καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ κορινθιακοῦ ἰσθμοῦ εἰς Πελοπόννησον, οὐδεμίαν, ὡς φαίνεται, οὐδαμοῦ εὐρῶν ἀντίστασιν. Ὁ ἀναγνώστης ἐρωτᾷ βεβαίως τί ἀπέγιναν αἱ λαμπραὶ ἐκεῖναι διαδηλώσεις καὶ ἐπιδείξεις τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ δυστυχίαν πρέπει νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἐνῶ ὠνόμαζον τὸν Ἀλέξανδρον παῖδα, αὐτοὶ ὡς παῖδες ἀληθῶς ἐπολιτεύθησαν, καὶ ἅμα ἔμαθον αὐτὸν ἐπιελθόντα, ἔσπευσαν διὰ ψηφίσματος οὐ μόνον συγγνώμην νὰ ζητήσωσι, καὶ ὑποταγὴν πλήρη νὰ ὁμολογήσωσι, καὶ ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τυχὰς θείας αὐτῷ ἀπένειμον· ὁ δὲ, ἀπεδέχθη ἐπιεικῶς καὶ μεγαλοφρόνως τὴν κομίσασαν τὸ δόγμα τοῦτο πρεσβείαν εἰς Θήβας, ὅπου ἔτι διέτριβε. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ περιοδείαν, συνεκάλεσεν ἐν Κορίνθῳ κοινὴν τῶν Ἑλλήνων σύνοδον, ἣτις ἀπέδωκεν αὐτῷ, ὅπως ἄλλοτε εἰς τὸν Φίλιππον, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας ἣν, ὡς καὶ τὴν προηγουμένην, ἐψήφισαν οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ ἀναγκάσῃ καὶ τούτους νὰ ὑποκύψωσιν, ἀλλὰ δὲν ἐνόμισε πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν κατὰ τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἐκείνης πόλεως, ἐνῶ ὅλοι αἱ λοιπαὶ οἰκειοθελῶς ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ.

Ἡ πράξις ἐκείνη τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου εἶχε πιθανώτατα ἀπαράλλακτως ὅπως ἡ πράξις δι' ἧς προηγουμένως ἀπενεμήθη ἡ ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Φίλιππον. Κατὰ δυστυχίαν οὔτε τῆς μιᾶς οὔτε τῆς ἄλλης περιεσώθη εἰς ἡμᾶς ὁλόκληρον τὸ κείμενον. Ἀλλ' ὅμως ἔκ τινων περικοπῶν τῶν λόγων τῶν ἐν Ἀθήναις ῥητόρων δυνάμεθα νὰ λάβωμεν γενικὴν τινα περὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἔννοιαν. Καὶ πρῶτον, τοῦτο ἐκαλεῖτο «συνθήκη» ἢ «πρὸς Ἀλέξανδρον συνθήκαι,» καὶ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ διελάμβανεν, ὅτι κοινὴ συνομολογεῖται ἐν Ἑλλάδι εἰρήνη καὶ ὅτι ἅπαντες οἱ Ἕλληνες εἶναι ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡ συνθήκη ὥριζεν ὅτι, εἴ τις ἐπιχειρήσῃ νὰ καταλύσῃ τὰς ἐπικρατούσας πολιτείας, θέλει λογισθῇ πολέμιος ὑπὸ πάντων τῶν τῆς εἰρήνης μετασχόντων. Ἰδίως ἐκανονίζετο ὅτι οὐδεὶς νέος θέλει ἐνιδρυθῇ δεσπότης καὶ οὐδεὶς καθαιρεθῇς δεσπότης θέλει αὐθις ἀνορθωθῇ. Ἐκάστη πόλις ὑπεχρεοῦτο νὰ μὴ ἐπιχειρῇ ἀθέμιτόν τινα βιαιοπραγίαν οἷον πολιτικούς

θανάτους, δημεύσεις, ἀναδασμούς γαιῶν, ἀποκοπὰς χρυσῶν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐκάστη πόλει ἐπετρέπετο ὁ ἐλεύθερος κατὰ θάλασσαν πλοῦς, εἰς πάντας δὲ ἀπηγορεύετο νὰ ἐπάγῃσι κώλυμά τι κατὰ τοῦτο ἢ νὰ ἀπάγῃσι πλοῖα ἄλλων πόλεων, ἢ νὰ πέμπωσιν εἰς τοὺς λιμένας αὐτῶν πολεμικὰ πλοῖα, ἢ νὰ κατασκευάζωσιν εἰς τοὺς λιμένας τούτους τοιαῦτα πλοῖα, ἢ καὶ νὰ ναυτολογῶσιν ἐν αὐτοῖς· πᾶσαι αἱ κοινωνήσασαι τῆς συνθήκης πόλεις ὥρσαν ὅτι θέλουσι τηρήσει αὐτὴν ἀκριβῶς, καὶ ὅτι θέλουσιν ἀναγράψαι αὐτὴν ἐπὶ στήλης· τελευταῖον ἐπετράπη ἢ εἰς τὴν συμμαχίαν παραδοχὴ πάσης νέας πόλεως ἥτις ἤθελε ζητήσῃ τοῦτο ἐπὶ τρεῖς αὐτοῖς ὅροις. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφασισθέντων ἀνετέθη εἰς διαρκῆ στρατιωτικὴν δύναμιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου διατελοῦσαν, ὅστις ἀνεκρύχθη ἐνταῦθα στρατηγὸς αὐτοκράτωρ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον· ἐκάστη δὲ τῶν συμμαχίδων πόλεων ὤφειλε νὰ συντελῇ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἅμα προσκληθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν, καθόσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, αἱ περιώνυμοι ἐκεῖναι συνθήκαι, τὰς ὁποίας πολλάκις βραδύτερον ἐπεκκλέσατο ὁ Ἀλέξανδρος, ὀνομάζων αὐτάς «τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἑλλησι, τὰ δόγματα τὰ τῶν Ἑλλήνων.» Καὶ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ τε τύπος τῶν συνθηκῶν τούτων, καὶ αἱ κατ' ἰδίαν διατάξεις αὐτῶν ἦσαν ἐλευθερώτερα τῶν γνωστῶν ἡμῖν διατάξεων τῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ἡγεμονίας. Ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ιδρύθη δυνάμει συνθηκῶν τὰς ὁποίας ὥρσαν οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἐνῶ αἱ προηγούμεναι ἡγεμονίαι εἶχον μὲν ιδρυθῇ δυνάμει συνθηκῶν τὰς ὁποίας ὥρσαν τινες τῶν πόλεων, ἔπειτα ὅμως ἐπεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ἡγεμόνος πόλεως διὰ τῆς βίας εἰς τὰς ἐπιλοιπούς. Πλὴν τούτου ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία δὲν ἀπῆτησεν ἀπὸ τὰς συμμαχίδας πόλεις τακτικὸν ἐτήσιον φόρον, ὅπως ἔπραξαν ἄλλοτε οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία κατηγορήθη μὲν ἐπὶ παραβιάσει τῶν συντεθειμένων, κατηγορήθη ὅτι μετέβαλε τὰ πολιτεύματα πόλεων τινων, ὅτι ἐξώρισε πολίτας, ὅτι ἐνίδρυσε δεσπότας καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἡγεμονίαι τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐξετράπησαν πολλάκις εἰς ὁμοίας βιαιοπραγίας. Καὶ ἔπειτα, πόθεν ἡξέυρομεν τὰς παραβάσεις τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας; Τὰς ἡξέυρομεν ἀπὸ τοὺς μικρὸν μετέπειτα ἐκφωνηθέντας ὑπὸ Ἀθηναίων ῥητόρων λόγους ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Παρεκτὸς ὅμως ὅτι οἱ λόγοι ἐκεῖνοι περιέ-

χουν πιθανώτατα ὑπερβολὰς πολλὰς, αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός ὅτι ἐξε-
φωνοῦντο ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου μαρτυρεῖ ἀποχρώντως,
ὅτι ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ἐσέβετο τὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν τῶν
πόλεων.

Ὅπως δὴ ποτε οὕτω ρυθμισθέντων τῶν κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα
πραγμάτων, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπανῆλθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 335 εἰς Μακεδο-
νίαν, ἵνα συμπληρώσῃ τὰς ἀναγκαίας πρὸς τὴν περσικὴν ἐκστρατείαν
παρασκευάς. Πρὶν ὅμως διαπεραιωθῇ εἰς τὴν ἀνατολὴν, ἔκρινε φρόνιμον
νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν Ἰλλυριῶν, τῶν Παιόνων καὶ
τῶν Θρακῶν, οἵτινες, οἰκοῦντες πρὸς δυσμὰς, πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς τὸ
ἀνατολικοβόρειον τῆς Πέλλης, εἶχον μὲν ὑποταχθῇ εἰς τὸν Φίλιππον,
ἀλλὰ καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας δὲν ᾔθελον ὑποκύβει προθύμως εἰς τὸν
νέον αὐτοῦ διάδοχον, ἐὰν δὲν ἐλάβανον πεῖραν τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

Ὅθεν ἐν ἔαρι τοῦ 335 ἐστράτευσεν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸ πάντων πρὸς
βορρᾶν, ἐξεβίασε τὴν διόδον τοῦ Αἴμου, κατετρόπωσε τὴν μεγάλην θρα-
κικὴν φυλὴν τῶν Τριβαλλῶν, ἔφθασεν ἔπειτα μετὰ τριήμερον πορείαν
εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἰστρου, ἠδυνήθη νὰ περάσῃ τὸν μέγιστον
τοῦτον ποταμὸν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς πέραν αὐτοῦ κατοικοῦντας
Γέτας, καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψεν ἀμέσως εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ,
διότι ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο οὐχὶ νὰ παρατείνῃ τὰς πρὸς τοῦτο
τὸ μέρος κατακτησεις, ἀλλὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἐπὶ τῆς Θράκης ἀρχὴν.
Τοσοῦτον δὲ τρόπον ἐνέπνευσαν τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, ὥστε οὐ
μόνον οἱ Τριβαλλοὶ, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀνεξάρτητοι Θραῖκες ἐκ
τῶν πέριξ οἰκούντων, ἔσπευσαν νὰ πέμψωσι πρὸς αὐτὸν πρέσβεις πρὸς-
φέροντες δῶρα καὶ αἰτοῦντες εἰρήνην, ἣν ἐπέτρεψεν ὁ Ἀλέξανδρος,
ὁρμήσας ἀμέσως πρὸς τὴν χώραν τῶν Ἀγριάνων καὶ τῶν ἄλλων Παιό-
νων ἧτις ἔκειτο μεταξὺ τοῦ Στρυμόνος καὶ τοῦ ἄνω Ἀξιοῦ. Καὶ τοὺς
μὲν Ἀγριαῖνας εὗρε φιλικῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντας· ἀλλ' ἐνταῦθα ἐπληρο-
φορήθη ὅτι ἀπεστάτησεν ὁ Ἰλλυριὸς Κλεῖτος. Ὅθεν ἐστράτευσεν ἐν τῇ
ᾄμα κατ' αὐτοῦ, διατρίβοντος περὶ τὴν πόλιν Πήλλιον, ὀχυροτάτην
οὖσαν καὶ κειμένην πρὸς μεσημβρίαν τῆς Λυχνίτιδος ἢ Λυχνιδίαις
λίμνης, τῆς σημερινῆς Ὀχρίδος, εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Σκάρδου
ἢ Πίνδου, πλησίον τῆς θέσεως ὅπου τὸ ὄρος τοῦτο διασπᾶται ὑπὸ ῥήγ-
ματος ὀνομαζομένου σήμερον κλεισούρα τοῦ Τσελγῶν ἢ Δεβόλ. Ἐπειδὴ
δὲ ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ Κλείτου καὶ ὁ τῆς Ἰλλυρικῆς φυλῆς τῶν

Ταυλαντίων βασιλεὺς Γλαυκίας, ὁ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη κατ' ἀρχὰς νὰ ὑποχωρήσῃ· καὶ πράξας τοῦτο μετὰ πλείστης ὀσσης ἐπιτηδειότητος, ἔπειτα ἐπέστρεψεν ἀμέσως διὰ νυκτὸς ἐπὶ τοὺς πολεμίους, κατέλαβεν αἰφνιδίως αὐτοὺς κοιμωμένους ἐν τῷ στρατοπέδῳ, κατετρόπωσε κατὰ κράτος καὶ ἠνάγκασε τὸν Κλεῖτον νὰ ἐκχωρήσῃ μὲν ἀπὸ τοῦ Πηλλίου, νὰ καταφύγῃ δὲ πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν τοῦ Γλαυκίου χώραν. Ἀλλὰ μόλις εἶχε κατορθώσει ταῦτα, κατὰ αὐγουστον τοῦ 335, καὶ ἔλαβεν ἐξ Ἑλλάδος τὴν ἀγγελίαν, ὅτι οἱ Θηβαῖοι ἀποστάντες ἐπολιόρκουν τὴν ἐν Καδμεΐᾳ μακεδονικὴν φρουράν.

Τὰ ἔθνη εὐκολώτερον ἀποβάλλουσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἢ τὰς ἐξεις καὶ τὰς ἀξιώσεις. Αἱ ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι, καὶ τοι πρὸ πολλοῦ περιῆλθον εἰς πολλὴν ἀτονίαν καὶ ἐκλυσιν, ἔσωζον ὅμως ἐν μέρει τοὐλάχιστον τὴν ἀρχαίαν ἔξιν καὶ ἀξίωσιν τῆς ἐντελοῦς αὐτονομίας. Ἐντὸς τῶν τελευταίων τριῶν ἐνιαυτῶν ἠναγκάσθησαν δις κατ' ἐπανάληψιν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν· ἀλλὰ ὑπῆρχεν ἐν αὐταῖς μερὶς τις δυσμενῶς πρὸς τὴν ἡγεμονίαν ταύτην διακειμένη, ἀπαρалаλλάκτως καθὼς ἄλλοτε ὑπῆρχον πόλεις ἢ πολιτικαὶ μερίδες δυσμενῶς ἔχουσαι πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηναίων· ἡ δὲ ἀντιμακεδονικὴ αὕτη μερὶς ἀφορμὴν μόνον ἐζήτει ἵνα ἀποπτύσῃ τὸν νέον χαλινόν, καὶ τὴν ἀφορμὴν ταύτην ἔδωκεν ἡ τοσοῦτον πόρρω τῆς Ἑλλάδος περὶ τὰς παρὰ τὸν Ἰστρον χώρας γενομένη ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀνήγγελλε βεβαίως τακτικῶς εἰς Πέλλαν τὰ παρ' αὐτοῦ ἐνεργούμενα, ἀλλὰ τὰ ἔγγραφα αὐτοῦ, ἀναγινωσκόμενα ὑπὸ τῶν αὐτόθι ἐπιτρόπων τῆς ἀρχῆς, δὲν ἐδημοσιεύοντο· ἡ ἀπουσία του ἐν τούτοις παρετείνετο· καὶ ἐπειδὴ οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων ῥέπουσιν, ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, εἰς τὸ νὰ πιστεύωσι μᾶλλον τὰ ἀπαίσια ἢ τὰ αἴσια, ἄπορον δὲ εἶναι ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ 335 διεδόθη αἴφνης εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ φήμη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὄχι μόνον ἠττήθη ἀλλὰ καὶ ἀπέθανεν. Ἡ φήμη αὕτη παρήγαγε πολλὴν πνευμάτων ταραχὴν, καὶ πρὸ πάντων παρὰ τοῖς Θηβαίοις, οἵτινες, κατεχόμενοι ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς καὶ ὑπὸ μακεδονιστῶν κυβερνώμενοι, ἔπασχον ἢ ἐνόμιζον ἑαυτοὺς πάσχοντας πλείοτερον τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Τὴν δὲ τοιαύτην αὐτῶν διὰθεσιν ὑπεξέκαυσαν καὶ οἱ περὶ τὸν Δημοσθένην Ἀθηναῖοι, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ὄνειρευόμενοι τὴν καταστροφὴν τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν ἔπαυσαν συνεννοούμενοι ἐπὶ

τούτῳ μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν καὶ εἶχον λάθει μάλιστα ἐσχάτως ἱκανὰ παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρήματα. Οἱ ἀντίπαλοι λοιπὸν τῶν μακεδονιστῶν Θηβαῖοι, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ μιᾶς τῶν Ἀθηναίων μερίδος, συγκροτήσαντες ἐκκλησίαν, ἐξέδωκαν ψήφισμα δι' οὗ ἀνεκήρυξαν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀλέξανδρου ἀποστασίαν, καὶ χειροτονήσαντες νέους Βοιωτάρχας, ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς τὴν ταχίστην τῆς ἐν Καδμείᾳ φρουρᾶς ἐκπολιόρκησιν. Συγχρόνως δὲ ἐζήτησαν διὰ πρέσβειων τὴν σύμπραξιν ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῆς τῶν Ἀθηνῶν πόλεως. Μικρὰν ὅμως ἢ μᾶλλον οὐδεμίαν ἔλαβον συνδρομήν. Ἐν Ἀθήναις οἱ μὲν ῥήτορες Δημοσθένης, Λυκούργος, Ὑπερίδης, οἱ στρατιωτικοὶ Χαρίδημος, Ἐφιάλτης καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς, ἡγωνίσθησαν νὰ πείσωσι τοὺς συμπολίτας νὰ κοινωνήσωσιν ἐπισήμως τοῦ ἐπιχειρήματος τῶν Θηβαίων, ἀλλ' ἡ πόλις, ἀκούσασα μᾶλλον τὰς συμβουλὰς τοῦ Φωκίωνος καὶ τοῦ Δημάδου, ἔκρινε φρονιμώτερον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς ἐχθροπραξίαν πρὸς τοὺς Μακεδόνας πρὶν ἢ λάβῃ θετικωτέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλέξανδρου καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ γεγονότος τούτου. Ὡσαύτως καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες περιωρίσθησαν μόνον εἰς ὑποσχέσεις, παρεκτὸς τῶν Ἀρκάδων, οἵτινες ἐξεπεμψαν μὲν ἐπικουρίαν τινα, ἀλλὰ δὲν προέβησαν ἐπέκεινα τοῦ ἰσθμοῦ. Οἱ Θηβαῖοι λοιπὸν ἐγκατελείφθησαν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ οὕτω μεμονωμένοι διετέλουν πολιορκοῦντες τὴν ἐν Καδμείᾳ φρουράν, καὶ ἐλπίζοντες ὅτι θέλουσιν ἐπιτύχει τὴν παράδοσιν αὐτῆς, ὅτε αἴφνης ἐπέσκηψεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν ὡς κεραυνὸς ἡ ἀγγελία, ὅτι κατέφθασεν εἰς Ὀρχηστὸν τῆς Βοιωτίας ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ νικηφόρου στρατοῦ. Τότε κατὰ πρῶτον ἔμαθον ὅτι ζῇ ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ πρᾶγμα πάλιν ἐφάνη τοσοῦτον ἀπίστευτον ὥστε κατ' ἀρχὰς διεδόθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ ἐπελθὼν Ἀλέξανδρος ὅχι ὁ τοῦ Φιλίππου ἀλλ' ὁ τοῦ Ἀερόπου υἱός.

Κατὰ δυστυχίαν τῶν Θηβαίων, ὁ ἐν αὐτῇ τῇ Βοιωτίᾳ ἤδη εὐρισκόμενος καὶ ἐπελαύνων ἐπ' αὐτοὺς πολέμιος, ἦτο οὐδεὶς ἄλλος ἢ αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος, ὅστις πρὸ τριῶν μὲν μηνῶν εἶχε κατατροπώσει τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ τοὺς Γέτας περὶ Ἰστρον ποταμὸν, πρὸ δεκαπέντε δὲ μόλις ἡμερῶν εἶχε συντρίψει περὶ Λυχνιδίαν λίμνην τὸ στρατόπεδον τοῦ Κλείτου καὶ τοῦ Γλαυκίου· ἡ δὲ θαυμαστὴ ταχύτης μεθ' ἧς, ὡς καταρράκτης ἀκατάσχετος, ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα,

μαρτυρεῖ τὴν τε ἐντέλειαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Μακεδονίας, καὶ τὴν ἀμίμητον δραστηριότητα τοῦ ἄγοντος αὐτὸν στρατηγού. Τρόντι ὅσοι τῶν ἀναγνώστων ἡμῶν δὲν ἔχουσι πρόχειρον τὴν εἰκόνα τῶν χωρῶν περὶ ἃς εὐρίσκετο ὁ Ἀλέξανδρος ὅτε ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῆς τῶν Θηβαίων ἀποστασίας, ἃς ἀναζητήσωσιν αὐτὰς εἰς τὸν τυχόντα χάρτην τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου, ἔνα λάβωσιν ἔννοιαν τινα τῆς ἀπαραδειγματίστου ἐκείνης πορείας· ἃς ἀνέυρωσιν ἐπ' αὐτοῦ πρὸς ἀριστεράν. ἦτοι πρὸς δυσμὰς τῶν Βιτωλίων, τὴν λίμνην τῆς Ὀχρίδος, καὶ ὀλίγον μεσημβρινώτερον αὐτῆς τὴν κλεισούραν τοῦ Τσελγῶν ἢ τοῦ ποταμοῦ Δεβόλ· ἐκεῖ που ὁ Ἀλέξανδρος κατέστρεψε τὸν Κλεῖτον καὶ τὸν Γλαυκίαν, γενόμενος κύριος τοῦ Πηλλίου. καὶ ἐκεῖ ἔμαθε τὰ ἐν Θήβαις γενόμενα. Ἐν τῷ ἅμα δὲ ἐξώρμησεν ἐκεῖθεν πρὸς μεσημβρίαν, καὶ πορευθεὶς ἐν μέρει παρὰ τὸν ἄνω Ἀλιάκμονα, ὠδεύσε διὰ τῆς ἄνω Μακεδονίας, ἦτοι διὰ τῶν χωρῶν αἵτινες ἐκαλοῦντο μὲν Ἑορδαία καὶ Ἑλυμιῶτις, ἐκείντο δὲ πρὸς ἀριστεράν αὐτοῦ, ἐνῶ πρὸς δεξιὰν εἶχε τὰς ἄκρας τοῦ Πίνδου καὶ τὸν ἄνω ῥοὺν τοῦ ποταμοῦ Ἀώου, ὅπου κατῴκουν αἱ ἡπειρωτικαὶ φυλαὶ τῶν Τυμφαίων καὶ τῶν Παρχαυαίων. Τῇ ἐβδόμῃ ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἡμέρας ὁ Ἀλέξανδρος ὑπερβὰς τὰς ταπεινότερας κορυφὰς τῶν Καμβουνίων ὄρεων, τὰ ὅποια χωρίζουσι τὸν Ὀλυμπον ἀπὸ τοῦ Πίνδου, καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς ἄνω Μακεδονίας, ἐφθασεν εἰς τὴν θεσσαλικὴν πόλιν Πελλήνην. Μετὰ ἄλλας δὲ ἑξ ἡμέρας ἐπεφάνη εἰς Ὀγχηστὸν τῆς Βοιωτίας καὶ ἦτο ἡδὴ ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν, πρὶν ἢ κανεὶς τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων μάθῃ ὅτι ἐπέρχεται ἢ ὅτι καὶ ἀπλῶς ζῇ. Δύο δὲ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἡμέρας ἦγαγε τὸν στρατὸν περὶ Θήβας, καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὴν μεσημβρινὴν τῆς πόλεως πλευράν. Οἱ Θηβαῖοι ἠδύναντο ἔτι νὰ σωθῶσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπεθύμει τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, δὲν ἐπεθύμει ματαίαν αἵματος χύσιν· δὲν ἤθελεν οὔτε νὰ φανῇ ὅτι διὰ τῆς βίας ἄρχει τῆς Ἑλλάδος, οὔτε νὰ ἀναλώσῃ μέρος τοῦ στρατοῦ εἰς ἀγῶνας ἐμφυλίου, προαιρούμενος ὅσον ἐνδέχεται ἀκεραίαν νὰ φέρῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν· ὅθεν προεκήρυξε γενικὴν τῶν Θηβαίων ἀμνηστειάν καὶ ὑπέσχετο τὴν τήρησιν τῶν κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐν Κορίνθῳ συνομολογηθέντων, μὴ ἀπαιτήσας ἄλλο εἰμὴ τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν δύο ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, τοῦ Φοίνικος καὶ τοῦ Προθύτου. Ἀλλ' ὑπερίσχυσεν, ὥς μὴ ὤφελεν, ἢ μερὶς τῶν ἀντιμακεδονιστῶν, καὶ οἱ Θηβαῖοι ὄχι μόνον δὲν ἐνέδωκαν

εἰς τὰς ἐπεικεῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου προτάσεις ἀλλὰ καὶ ἐξύβρισαν αὐτὸν, ἀντικηρύξαντες ἀπὸ πύργου ὑψηλοῦ, ὅτι ἀπαιτοῦσι τὴν εἰς αὐτοὺς παράδοσιν τῶν στρατηγῶν Ἀντιπάτρου καὶ Φιλῶτα καὶ προσκαλοῦσι «τὸν βουλόμενον μετὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ Θηβαίων ἐλευθεροῦν τοὺς Ἕλληνας καὶ καταλύειν τὸν τῆς Ἑλλάδος τύραννον» νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτοὺς ἵνα μετ' αὐτῶν ἐπὶ τούτῳ συμπράξῃ. Μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην, ὁ συμβιβασμὸς ἀπέβη ἀδύνατος, ὁ δὲ παροργισθεὶς Ἀλέξανδρος προσήγαγε τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ παρεσκεύασε τὰ πάντα πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς πόλεως. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε φοβερός, διότι οἱ ἀπηλπισμένοι Θηβαῖοι ἐπολέμησαν γενναίως, ἀλλὰ ἵπῳ δυνάτῳ νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὁρμὴν καὶ τὴν τέχνην τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν ἀκατάσχετον τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ τόλμην, ἐνῷ μάλιστα προσεβάλλοντο καὶ ὀπισθεν ὑπὸ τῆς ἐν Καδμεΐχ φρουρᾶς; Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν ἐπῆλθεν ἀνηλεὲς τῶν ἡττηθέντων σφαγὴ· οἱ μὲν Μακεδόνες, ὧν ἔπесον περὶ τοὺς 500, εἶχον ἐξαγριωθῆ, οἱ δὲ ἐκ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων σύμμαχοι αὐτῶν, Φωκεῖς, Ὀρχομένιοι, Θεσπιεῖς, Πλαταιεῖς, ὠφελήθησαν ἐκ τῆς περιστάσεως ἵνα ἐκδικηθῶσι δι' ὅσα ἄλλοτε ποτε παρὰ τῶν Θηβαίων εἶχον ὑποστῆ θεινά. Ὅθεν κατεκόπησαν Θηβαῖοι, ὡς λέγεται, ὑπὲρ τοὺς 6,000· οἱ δὲ περισωθέντες, πλείονες τῶν τριμυρίων ἐγένοντο αἰχμαλῶται. Τὴν ἀπόφασιν περὶ τῆς ὀριστικῆς τῶν αἰχμαλῶτων τούτων καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν τύχης ἐπέτρεψεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τοὺς Ὀρχομένιους, τοὺς Πλαταιεῖς, τοὺς Φωκεῖς καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ὅσοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἄλωσιν. Οἱ δὲ ἐψηφίσαντο, ὅτι ἡ πόλις θέλει κατασκαφῇ, ἐξαίρεσει τῆς Καδμεΐας, ἐν ᾗ θέλει ἐδρεύει πάντοτε μακεδονικὴ φρουρά· ὅτι ἡ χώρα θέλει διανεμηθῇ μεταξὺ τῶν συμμάχων, ὅτι ὅλοι οἱ αἰχμαλῶται Θηβαῖοι, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παῖδες, θέλουσιν ἐκποιηθῇ ὡς δοῦλοι, πλὴν μόνων τῶν ἱερέων, ἱερείων καὶ ἐκείνων ὅσοι διετέλεσαν φίλοι τῶν Μακεδόνων καὶ ἰδίως τοῦ Φιλίππου ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὅτι τέλος οἱ φυγάδες Θηβαῖοι θέλουσι καταδιωχθῇ καὶ συλληθῇ ὅπουδῆποτε εὐρίσκονται ἵνα φονευθῶσι, καὶ ὅτι ἀπαγορεύεται εἰς πᾶσαν ἐλληνικὴν πόλιν νὰ δώσῃ ἄσυλον εἰς αὐτούς. Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐπικυρώσας τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐξετέλεσεν αὐτὴν κατὰ γράμμα· ἡ μόνη τροπολογία ἦν ἐπέφερεν ἦτο, ὅτι διεφύλαξε τὴν οἰκίαν τοῦ μεγάλου ποιητοῦ Πινδάρου καὶ ἐφείσθη τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ.

Αὕτη τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ βιαιοπραγία κατεκρίθη πικρῶς καὶ δικαίως ὑπὸ πλείστων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Παραβαλλομένη πρὸς

τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθησαν οἱ Σπαρτιάται πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, μετὰ τὴν ἐν τῷ τέλει τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἄλωσιν τῶν Ἀθηναίων, ἢ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας πρᾶξις ἀναδείκνυσιν αὐτὸν ἀγριώτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ ἥκιστα φιλανθρώπου ἐκείνου ἐλληνικοῦ φύλου. Ἀλλ' ὅμως ὑπάρχουσι περιστάσεις τινές, αἱ ὁποῖαι δὲν δικαιολογοῦσι μὲν, ἄπαγε, τὴν ἀνηλεῆ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκδίκησιν, μετριάζουσι δὲ τοῦλάχιστον μέχρι τινὸς τὴν εὐθύνην αὐτοῦ. Ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν πολέμιοι ἡττηθέντες, καθ' ὃν ὁ νικητὴς οὐδένα εἶχεν ἰδιάζοντα ἐκδικήσεως λόγον· ἐνῶ οἱ Θηβαῖοι διετέλεσαν ἄλλοτε σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων καὶ τοιοῦτοι ὄντες, ἀπέστησαν ἤδη ἄπαξ ἐπὶ τοῦ Φιλίππου καὶ ἐσυγχωρήθησαν ὑπ' αὐτοῦ· νῦν δὲ ἀπέστησαν τὸ δεύτερον καὶ πάλιν ὁ Ἀλέξανδρος προέτεινε, πρὸ τοῦ ἀγῶνος, εἰς αὐτοὺς ἀμνηστείαν, ἀλλ' αὐτοὶ ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν καὶ ἐξύβρισαν τὸν βασιλέα· ὥστε ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ἐξεμάνη κατ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῆς ἀγανακτήσεως, ἐπεχείρησε τὴν ἐξόντωσιν αὐτῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μελετῶν νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, εἶχε μέγιστον συμφέρον νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐν Ἑλλάδι νέαν στάσιν, συντελεστικωτάτην δὲ εἰς τοῦτο ἡδύνατο νὰ ὑπολάβῃ τὴν κατάπληξιν ἣν ἐπροξένησεν ἡ φοβερά αὕτη τιμωρία. Καὶ ἔπειτα, τίς ἐπὶ τέλους ἐξέδοτο τὸ ἀνόσιον ἐκεῖνο δόγμα; Οἱ γείτονες, οἱ συγγενεῖς τῶν Θηβαίων, Ὀρχομένιοι, Πλαταιεῖς καὶ ἄλλοι στερεοελλαδίται. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ δόγμα αὐτῶν καὶ ὅτι ἐπιτρέψας τὸ πρᾶγμα εἰς τοὺς εἰρημένους Ἕλληνας, ἤξευρεν ἐκ προοιμίου ὁποῖόν τι ἤθελεν ἀποβῇ, διότι ἤξευρε τὸ ἀδιάλλακτον αὐτῶν κατὰ τῶν Θηβαίων πάθος. Οὐδὲν ἤττον, ἢ ἄμεσος τοῦ γεγονότος εὐθύνη, ἐπίκειται εἰς τοὺς γείτονας τῶν Θηβαίων· ἂν ἦσαν ἐπεικέστεροι, ἴσως ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤθελεν ἐπιτείνει τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν. Τὴν περὶ τούτου εἰκασίαν συναγομεν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πλουτάρχου, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μετενόησε διὰ τὰ γινόμενα, καὶ πολλάκις ἐξέφρασε τὴν λύπην αὐτοῦ διὰ τὴν τῶν Θηβαίων συμφορὰν «ἦν δὲ Θηβαίων οὐδεὶς τῶν περιγενομένων, ὃς ἐντυχὼν τι καὶ δεηθεὶς ὕστερον, οὐ διεπράξατο παρ' αὐτοῦ.» Οὐδὲ βραδέως ἐπῆλθεν ἡ μεταμέλεια, ἀλλ' εὐθύς μετὰ τὸ γεγονὸς μετέβαλεν ὁ βασιλεὺς τρόπον, ὥστε πιθανὸν εἶναι, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἰς οὓς ἐπετράπη ἡ περὶ τῶν Θηβαίων ἀπόφασις, ἐὰν ἀπλῶς μικράν τινα ἐπετύγχανον ἀναβολήν, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ πρώτη τοῦ βασιλέως ὀργή, ἤθελον προλάβει τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως. Ὅτι δὲ ἄμέσως ἔπειτα ὁ Ἀλέξανδρος

μετέβαλε γνώμην, δῆλον ἐκ τῆς ἐπιλοίπου αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι πολιτείας. Παράδοξον δὲν εἶνε ὅτι ἐσυγχώρησε τοὺς Ἀρκάδας, τοὺς Ἡλείους, τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες ὅλοι, καίτοι κατ' ἀρχὰς ἀπέδειξαν διάθεσιν ἀποστασίας, ἐπὶ τέλους οὐδὲν ἐπραξάν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν Θηβαίων. Ἀλλ' ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων, ἐὰν ὡς πόλις δὲν ἐκοινωνήσεν ἐπισήμως τοῦ ἔργου, πολυειδῶς ὅμως ὑπεκίνησε τοὺς ἀποστάτας καὶ ἔπεμψεν εἰς αὐτοὺς ἐπικουρίαν ἀνδρῶν, ὅπλων καὶ χρημάτων· οὐδὲ κατὰ πρῶτον ἐπολιτεύετο ἀπίστως οὕτω καὶ ἀσυνέτως. Αὕτῃ ὑπῆρξε πρωτουργὸς τῆς ἐν Χαίρωνείᾳ μάχης καὶ ἐσυγχωρήθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου· αὕτῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου ἐξύβρισε τὸν Ἀλέξανδρον, συνεννοήθη μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν, καὶ ἦτο καθ' ὅλα ἔτοιμος νὰ στασιάζῃ· πάλιν δὲ συνεχωρήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὥστε τρίτον ἤδη πατίσασα ἡδύνατο εὐλόγως νὰ τιμωρηθῇ. Καὶ ὅχι· μόνον εὐλόγως, ἀλλὰ καὶ εὐκόλως, διότι ἐνῶ ἤξευρε τὸν Ἀλέξανδρον ἐπελθόντα εἰς Βοιωτίαν, ἐνῶ ἤξευρεν αὐτὸν πολιορκήσαντα τὰς Θήβας, ἐνῶ ἤξευρεν ἀρξαμένην τὴν ἐφοδὸν καὶ ἔπρεπε νὰ ἡξέυρῃ ἐκ προοιμίου τὴν ἐκβασιν αὐτῆς, τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν τῆς ἐφόδου, ἀντὶ νὰ προπαρασκευασθῇ εἰς ἄμυναν, ἡσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ πανηγυρίζῃ τὰ μεγάλα Ἐλευσίνια. Μόνον δὲ ὅτε εἶδε προσερχομένους τοὺς φυγάδας Θηβαίους, ἐπεχείρησε προχείρους τινὰς προπαρασκευάς. Ἐκ τούτου πρόδηλον ὅτι, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπήρχετο ἀμέσως μετὰ τοῦ νικηφόρου αὐτοῦ στρατοῦ, ἡ πόλις ἤθελε παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως, «ἐπεικὲς ἔργον, κατὰ Πλούταρχον, ὡμοτάτῳ καὶ σκυθρωποτάτῳ παρὰβαλεῖν βουλόμενος,» περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν Ἀθηναίων τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, Δημοσθένους, Λυκούργου, Ὑπερείδου, Πολυεύκτου, Χάρητος, Χαριδήμου, Ἐφιάλτου, Διοτίμου καὶ Μοιροκλέους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι, ἀποφεύγοντες καὶ ταύτης τῆς ἀπαιτήσεως τὴν ἐκτέλεσιν, ἐζητήσαντο δι' ἐπανειλημμένων πρεσβειῶν τὴν συγγνώμην τοῦ βασιλέως ὑπὲρ τῶν προειρημένων ἀνδρῶν, ἐνέδωκεν ἐπὶ τέλους ὁ Ἀλέξανδρος καὶ εἰς τοῦτο, ἀρκεσθεῖς εἰς μόνην τὴν ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀναχώρησιν τοῦ Χαριδήμου καὶ τοῦ Ἐφιάλτου οἵτινες ἀπεδήμησαν τότε πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Καὶ οὐ μόνον ἐπεικὲς οὕτως ἀνεδείχθη ἀλλὰ καὶ φιλοφρονέστατος. Εἰς τῶν πρέσβειων τοὺς ὁποίους ἡ πόλις ἐξέπεμψεν ἵνα πρᾶύνωσι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ἦτο ὁ Φωκίων· πρὸς τοῦτον δὲ ὁμιλῶν ὁ Ἀλέξανδρος περὶ τῆς μελετωμένης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας, εἶπεν, ὅτι τοσοῦτῳ μᾶλλον ἐπιθυμεῖ φιλικῶς νὰ διάκηται πρὸς τοὺς

Ἀθηναίους, ὅσω, ἐκλιπόντος τυχὸν αὐτοῦ, δὲν βλέπει τίς ἄλλος παρ' αὐτοὺς δύναται νὰ ἄρξῃ τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτω συμβιδασθέντων τῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους πραγμάτων, ἡ πόλις αὕτη ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρότερον εἶχε τάξιν, ἐν τῇ κοινῇ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίᾳ ὑπὸ τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν· ὁ δὲ βασιλεὺς, μηδόλως κατελθὼν εἰς Ἀττικὴν, ἐπορεύθη ἤδη πρὸς τὸν ἰσθμὸν, ὅπου ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις τῶν διαφόρων πόλεων, ἤκουσε τὰς ἐπανειλημμένας αὐτῶν περὶ ὑποταγῆς διαβεβαιώσεις, καὶ, προεδρεύσας πιθανώτατα τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων συνόδου, ὥρισε τὴν δύναμιν ἣν ἐκάστη πόλις ὤφειλε νὰ πέμψῃ αὐτῷ, κατὰ τὸ προσεχές ἔαρ, διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν. Τότε συνέβη πρὸς τοῖς ἄλλοις ἡ πολύκροτος αὐτοῦ συνέντευξις πρὸς Διογένην τὸν Σινοπίαν. Ἐνῷ τοσοῦτοι πολιτικοὶ καὶ λόγιοι ἄνδρες προσελθόντες ἐχαιρέτιζον τὸν βασιλέα, μόνος ὁ κυνικὸς ἐκεῖνος φιλόσοφος, ὁ διατρίβων τότε ἐν Κορίνθῳ, ἐντελῶς ἡδιαφόρησε πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνδρὸς καὶ οὐδ' ἠθέλησε νὰ ἴδῃ αὐτόν· ἐπορεύθη λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν Διογένην ὅστις ἔτυχε κατακείμενος ἐν ἡλίῳ· καὶ μικρὸν μὲν ἀνεκάθησε βλέπων ἐπερχομένους τοσοῦτους ἀνθρώπους καὶ διέβλεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· ὅτε δὲ ἐκεῖνος ἀσπασάμενος τὸν ἄνδρα, ἠρώτησεν, ἐὰν τυγχάνῃ δεόμενός τινος, «μικρὸν, ἀπεκρίθη ὁ Διογένης, ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετὰστηθι.» Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐγέλασαν ἀκούσαντες τὴν ἀπόκρισιν, ἀλλ' ὁ αὐτοτελὴς καὶ αὐτάρκης τοῦ φιλοσόφου χαρακτὴρ ἐπροξένησε τοιαύτην εἰς τὸν βασιλέα ἐντύπωσιν, ὥστε ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν «ἀλλὰ μὴν ἐγώ, εἶπεν, εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἦμην, Διογένης ἂν ἦμην.» Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπεσκέφθη τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, καὶ λαβὼν παρὰ τῆς προφῆτιδος χρησμὸν αἰσιον περὶ τῆς στρατείας, ἀνεχώρησεν ἐξ Ἑλλάδος, τὴν ὑποίαν δὲν ἐπέπρωτο πλέον νὰ ἰδῇ.

Εἰς Πέλλαν ἐπανῆλθε τὸ φθινόπωρον τοῦ 335 καὶ ἡσυχολήθη ἡδὴ δι' ὅλου τοῦ ἐπομένου χειμῶνος εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν προπαρασκευῶν, τελέσας ἐν τῷ μεταξύ, ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας, θυσίας μεγαλοπρεπεῖς εἰς τοὺς θεοὺς καὶ σκηνικοὺς ἀγῶνας εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν. Τοὺς ἀγῶνας τούτους, πρῶτος ἐσύστησεν ὁ βασιλεὺς Ἀρχέλαος, ἀλλ' ἡ παρούσα πανήγυρις ἥτις διήρκεσεν ἡμέρας ἑννέα, διότι μίξ ἀνεδείχθη ἐπώνυμος ἡμέρα ἐκάστη τῶν μουσῶν, ὑπῆρξε λαμπροτέρα ὧν τῶν προηγουμένων. Ὁ βασιλεὺς ὑπεδέχθη εἰς σκηνὴν ἑκατοντά-

κλινον τοὺς στρατηγοὺς, τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς πρέσβεις τῶν πόλεων, πολυτελῶς ἐνταῦθα αὐτοὺς ἐστιάσας, ἐνῷ περίξ ἅπας ὁ στρατὸς, εἰς πολυχρίθμους καθήμενος τραπέζας, μετεῖχε συγχρόνως τῆς εὐωχίας ἐκείνης καὶ εὐθυμίας. Κατὰ δὲ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἔαρος τοῦ 334, συνήθροισεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπεθεώρησε μεταξύ Πέλλης καὶ Ἀμφιπόλεως, τὸν στρατὸν τὸν ὠρισμένον ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας, ἐνῷ ὁ στόλος αὐτοῦ ἦτο ὡσαύτως ἑτοιμος νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα. Τὴν μεγάλην ταύτην καὶ ἐνιαίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ στρατείᾳ διὰ τε τὰς περιπετείας αὐτῆς καὶ τὰ ἀποτελέσματα, εἶδομεν ὅτι εἶχεν ἀποφασίσει ἤδη ὁ Φίλιππος καὶ ἐκύρωσαν ἐπανειλημμένοι τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους σύνοδοι. Νεώτεραι πολέμου ἀφορμαὶ μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Περσίας δὲν ἐδόθησαν, τοῦλάχιστον δὲν ἐδόθησαν τοιαῦται σπουδαῖαι, ἀλλ' ἀρχαῖαι ὑπῆρχον πολλαὶ καὶ ἰσχυραί. Περὶ τὰ μέσα τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, οἱ Πέρσαι ἐπιτεθέντες πρῶτοι κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐλληνίδων πόλεων, ἐπέβαλον εἰς αὐτάς τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν πόλεων ἐκείνων, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πέμπτῆς ἑκατονταετηρίδος, οἱ Πέρσαι οὐ μόνον αὐτάς κατετρόπωσαν πολυειδῶς καταδυναστεύσαντες, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἐπεχείρησαν τὴν κατάκτησιν, δις ἐπ' αὐτὴν στρατεύσαντες, καὶ μυρίας ὅσας ἐπενεγκόντες συμφορὰς καὶ ζημίας. Ἀποκρουσθέντες τελευταῖον, καὶ πολλάκις ἠττηθέντες ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ Ἀσίᾳ, ἠναγκάσθησαν οὐ μόνον ἐκ τῆς πρώτης νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐλληνίδων πόλεων τὴν αὐτονομίαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν. Ἀλλὰ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐλληνικῶν ἀγώνων, ἀνέκτησαν αὖθις τὴν κυριαρχίαν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων. Ὁ βασιλεὺς Ἀγησίλαος ἐπεχείρησεν ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος τὴν ἀπὸ τῆς ξενικῆς δυναστείας ἀπαλλαγὴν τῶν ὁμογενῶν τούτων. Ἀλλὰ πάλιν μετὰ ταῦτα, ἐκ νέων ἐμφυλίων ἀγώνων ὠφελούμενοι, οἱ Πέρσαι ἐπέβαλον τὴν θέλησιν αὐτῶν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα διὰ προσταγμάτων ὑβριστικῶν, ἐπ' Ἀνταλκίδου τε καὶ ἐπὶ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας. Οἱ Πέρσαι λοιπὸν ἀπρόκλητοι ἐπετέθησαν πολλάκις κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, περιῦδρισαν τὰ ἱερὰ αὐτοῦ, ἐπυρπόλησαν πλείστας πόλεις, ἐλεηλάτησαν πλείστας χώρας καὶ νῦν ἔτι, ἐνεκα τῶν ἀδιακόπων τῆς Ἑλλάδος διενέξεων, διετέλουν δεσπόζοντες ἀξιολόγου τοῦ ἔθνους μοίρας, ἥτοι ὅλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλληνίδων πόλεων. Τούτου ἐνεκα, τὸ αἶσθημα τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς ἰκανοποιήσεως

ἐπεκράτει αἰετοτε ἐν Ἑλλάδι, εἰς τὰς ψυχὰς ὅλων τῶν ἀνθρώπων ὅσοι μετεωρίζοντο ὑπεράνω τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, ὡς αἰετὶς δὲ ἀπηρτίζετο νέα τις τοῦ ἔθνους ἔνωσις, ἐν τῷ ἅμα ἀπεφασίζετο νέα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατεία. Τοῦτο ἔπραξε τὸ ἔθνος, ἅμα ἰνώθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τὴν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Τοῦτο ἔπραξε τὸ δεύτερον, ἅμα ἰνώθη ὑπὸ τὴν τῶν Σπαρτιατῶν ἡγεμονίαν. Τοῦτο ἦτο φυσικώτατον νὰ πράξῃ καὶ ἡδὴ ἅμα ἰνώθη αὖθις ὑπὸ τὴν τῶν Μακεδόνων ἡγεμονίαν. Δὲν θέλομεν παρασιωπῆται ὅτι οἱ ἱστορικοὶ οἱ ὑπολαμβάνοντες τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὅλως ἄλλοτρίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, παρατηροῦσι πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα δὲν φαίνεται ἐπικρατήσας πολὺς ζῆλος ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείας καὶ ὅτι ἡ στρατεία αὕτη ἦτο μᾶλλον ἔργον τοῦ Φιλίππου, τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Μακεδόνων. Ἀλλὰ τοῦτο, μέχρι τινὸς ἀληθές, οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ νέα ἀπόδειξις τῆς μεγάλης ἠθικῆς ἐκλύσεως ἣτις ἐπεκράτησεν ἡδὴ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, καὶ τῆς ἀναμεισθητῆτος ἀληθείας ὅτι ἡ κυρία τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἐστὶα μετετέθη ἔκτοτε ἀπὸ Ἀθηνῶν, καὶ Σπάρτης, καὶ Θηβῶν, εἰς Πέλλαν. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν εἶχε συμβῆ ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης ἐκαντονταετηρίδος, καὶ πάλιν ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης; Ἐν ἀρχῇ τῆς πέμπτης, οἱ Σπαρτιᾶται καὶ ἐν γένει οἱ Πελοποννήσιοι, οὐδεμίαν εἰδείξαν προθυμίαν, μετὰ τὴν ἐν Μυκᾷ μάχην, πρὸς ἐξαχολουθήσιν τοῦ κατὰ Περσῶν πολέμου, τοῦ διεξαχθέντος τότε κυρίως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. «Ἐπεταί ἄρ' ἔκ τούτου, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα δὲν ἦτο ἐθνικόν; ἅπαγε! Ἐπεταί μόνον ὅτι κυρία ἐστὶα τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἦσαν τότε αἱ Ἀθῆναι καὶ ὄχι ἡ Σπάρτη. Πάλιν ἐπὶ Ἀγησιλάου, αἱ Ἀθῆναι οὐ μόνον δὲν μετέσχον τοῦ κατὰ Περσῶν ἀγῶνος ἀλλὰ καὶ ἀντέπραξαν, διότι τότε κυρία ἐστὶα τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἦτο ἡ Σπάρτη καὶ ὄχι αἱ Ἀθῆναι. Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν τὸ ὁποῖον ἀπεφασισεν ὁ Φίλιππος καὶ προέκειτο νὰ ἐκτελέσῃ ὁ Ἀλέξανδρος, ἦτο ἐθνικόν, ἑλληνικόν, καὶ αἱ ἀφορμαὶ αὐτοῦ ἦσαν δίκαιαι· ἴδωμεν ἥδη ὁποῖαι τινες ἦσαν αἱ περιστάσεις καθ' ἃς ἐμελλε νὰ διενεργηθῇ.

Ὁ Ἀλέξανδρος, στρατεύων ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, οὐδεμίαν εἶχε νὰ φοβηθῇ σπουδαίαν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ἐπανάστασιν, οἷα συνέβη ἐπὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίας καὶ ἐπὶ Ἀγησιλάου. Αἱ Θῆβαι εἶχον καταστραφῇ, αἱ Ἀθῆναι ἐπανειλημμένως ἐταπεινώθησαν, ἡ δὲ Σπάρτη μόλις ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ εἰς τοὺς γείτονας αὐτῆς Μεσσηνίους καὶ Ἀρ-

κἄδας· ὥστε στρατὸς εὐάριθμος, καταλειφθεὶς εἰς τὴν Εὐρώπην, ἤρκει ἵνα συνέχη τὴν ἀντιμακεδονικὴν μερίδα καὶ ἵνα περιστείλῃ, ἐν ἀνάγκῃ, πᾶν ἐπαναστατικὸν αὐτῆς κίνημα. Ἀλλὰ τὸ περσικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον εἰδομεν προηγουμένως εἰς τὴν ἐσχάτην περιελθὼν παραλυσίαν, εἶχεν ἤδη ἀνακύψει ἀπὸ τῆς πολλῆς ἐκείνης ἀναρχίας καὶ ἐφαίνετο δυνάμενον νὰ ἀνθέξῃ ὅπως οὖν. Αἱ τελευταῖαι εἰδήσεις τὰς ὁποίας περὶ τοῦ κράτους τούτου ἐδώκαμεν, ἀνατρέχουσιν εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην χρόνους, ὅτε ὁ Ἀγησίλαος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου (σελ. 771 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Αἱ πλεῖσται τῶν δυτικῶν σατραπειῶν εἶχον τότε ἀποστατήσαι κατὰ τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἡ δὲ Αἴγυπτος διετέλει πρὸ καιροῦ ἀνεξάρτητος ὑπὸ ἰδίους βασιλεῖς. Ἀλλ' ἔκτοτε τὰ πράγματα μετέβαλον ὅψιν· ὁ Ἀρταξέρξης Β', ὁ ἐπικληθεὶς Μνήμων, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀφ' οὗ κατέβαλεν εἰς Κούναξα τὸν ἀδελφὸν Κύρον, ἀπέθανε περὶ τὸ 359 καὶ διεδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὡχος, μετονομασθεὶς καὶ αὐτὸς Ἀρταξέρξης. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ὁ Φίλιππος ἐνέβαλε τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνηγορεύθη μέλος τοῦ ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, ὁ Ὡχος κατώρθωσε νὰ καθυποβάλῃ αὐτῷ εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ τὴν Κύπρον, τὴν Φοινίκην καὶ αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον, νὰ ἐνώσῃ οὕτω τὸ κράτος εἰς ἓν, καὶ νὰ περιποιήσῃ αὐτῷ δύναμιν οἷαν δὲν εἶχε πλέον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ξέρξου. Δύο ἄνδρες συνετέλεσαν οὕτως εἰς τὴν ἀναθίωσιν ἐκείνην, ὁ ῥόδιος Μέντωρ καὶ ὁ πέρσης Βαγῶας. Καὶ ὁ μὲν Βαγῶας συνώδευσε τὸν Ὡχον, μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων, εἰς τὰς μεσογειοτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας, ὁ δὲ Μέντωρ προεχειρίσθη σατράπης τῆς παραλίας. Μὴ ἀπορήσωμεν δὲ ὅτι Ἕλληνας ἀνὴρ ἴσχυσε τοσοῦτον παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ· τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως δι' ἧς κατετροπώθησαν οἱ ἀποστάται καὶ μάλιστα ἡ Αἴγυπτος, συνέκειτο ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων. Ἄξιον μάλιστα σημειώσεως εἶναι ὅτι καὶ ὁ ἐγγῶριος τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Νεκτανεβῶ, δι' Ἑλλήνων ὁμοίως μισθοφόρων ἠδυνήθη νὰ παρατείνῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀντίστασιν αὐτοῦ, ὥστε ἡ τύχη τῆς Ἀσίας πρὸ καιροῦ ἦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ὑπερίσχυσε δὲ ἡ περὶ τὸν Ὡχον ἑλληνικὴ μερίς ἰδίως διὰ τὴν ἐξαιρετὸν ἐπιτηδειότητα τοῦ Βαγῶου καὶ τοῦ Μέντορος. Ὁ Μέντωρ μετέπειτα παρέσχε τῷ βασιλεῖ ἐτέραν μεγάλην ὑπηρεσίαν, διότι καθυπέταξεν αὐτῷ ἀπάσας τὰς χώρας καὶ πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅσαι, ὑπὸ ἰδίους διατελοῦσαι δυνάστας, οὔτε φόρον ἐπλήρωνον.

οὔτε εἰς τὰ παραγγέλματα τοῦ βασιλέως ὑπήκουον, καὶ ἐξησφάλισεν οὕτω τὴν περσικὴν κυριαρχίαν καθ' ὅλα ἐκεῖνα τὰ παρ' ἅλια τῆς Ἀσίας. Ναὶ μὲν περὶ τὸ 338 ὁ παντοδύναμος Βαγῶας ἐδηλητηρίασε τὸν Ὡχον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν νεώτατον τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὀνόματι Ἀρσὴν, φονεύσας ὅλους τοὺς λοιπούς· μετὰ δὲ δύο ἔτη, ἐδολοφόνησε καὶ τὸν Ἀρσὴν καὶ ἅπαντα αὐτοῦ τὰ τέκνα, ὥστε οὐδεὶς ἦδη ὑπελείπετο ἄμεσος ἀπόγονος τῶν βασιλέων, προεχειρίσθη δὲ βασιλεὺς, ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου ἐκείνου ἀνδρὸς, φίλος τις αὐτοῦ ὀνόματι Δαρεῖος Κοδομανὸς, ἀπόγονος ὦν ἐνὸς τῶν ἀδελφῶν Ἀρταξέρξου τοῦ Μνήμονος. Ἐντεῦθεν τὸ κράτος ἐφαίνετο παραδοθὲν πάλιν εἰς τὴν ἀναρχίαν ἀπὸ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀπαλλάξει αὐτὸ ὁ βασιλεὺς Ὡχος. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ὁ Κοδομανὸς δὲν ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ἄνθρωπος ἀπεστερημένος παντὸς προτερήματος. Εἰς πρόσφατόν τινα κατὰ τῶν Καδουσίων πόλεμον ἐκτῆσατο ὄνομα μέγα, μονομαχήσας πρὸς ἓνα τῶν πολεμίων διαβεβημένον ἐπ' ἀλκῇ καὶ ἀνδρείᾳ, καὶ ἀποκτείνας αὐτόν. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἀναγόρευσίν του, προέλαβε νέας τοῦ Βαγῶου ἐπιβουλὰς καταστήσας αὐτὸν ἐκποδῶν. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη καθ' ὅλον τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡνωμένον καὶ ἡδύνατο ν' ἀντιπαρατάξῃ ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις κατὰ παντός πολεμίου. Βασιλεύσας ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 336, ὅτε ὁ Φίλιππος παρεσκευάζετο πρὸς τὸν μέγαν ἀγῶνα, ὁ δὲ Παρμενίων καὶ ὁ Ἀτταλος, περαιωθέντες εἰς Ἀσίαν, εἶχον ἀρχίσει τὰς πρώτας ἐχθροπραξίας, ὁ Δαρεῖος διέταξε τὰ πρὸς ἄμυναν ἀναγκαῖα καὶ συγχρόνως ἐπεχείρησε νὰ ὑποκινήσῃ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας. Δὲν γνωρίζομεν μέχρι τίνος συνετέλεσεν εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Φιλίππου· βέβαιον εἶναι ὅτι ἐκαυχῆθη ἐπὶ τούτῳ, καὶ ὅτι κατ' ἀρχὰς νομίσας πάντα κίνδυνον παρελθόντα, τὸν μὲν Ἀλέξανδρον περιεφρόνησε, διέκοψε δὲ τὰς παρασκευὰς καὶ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας συνεννοήσεις. Ἀλλ' ἄμα ἔμαθε τὰ κατορθώματα τοῦ νέου βασιλέως ἐν Θράκῃ, ἐν Ἰλλυρίᾳ, ἐν Βοιωτίᾳ, καὶ ἐπέισθη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἦτο τοῦλάχιστον ἀνάξιος τοῦ πατρὸς διάδοχος, ἐπανέλαβε δραστηρίως ὅπως οὖν τὰ πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ κράτους ἀπαιτούμενα. Ὁ φοινικικὸς στόλος διετάχθη νὰ ἐτοιμασθῇ· οἱ ἐν Φρυγίᾳ καὶ ἐν Λυδίᾳ σατράπαι συνεκρότησαν δύναμιν ἀξιόλογον συγκειμένην ἐν μέρει ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων, ὁ δὲ Μένων, ὅστις φαίνεται διαδεχόμενος τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μέντορος, ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως χρήματα ἱκανὰ πρὸς συγκρότησιν ἐτέρου κατὰ τὴν παραλίαν στρατοῦ πενταχιςχιλίων Ἑλλήνων μισθοφόρων.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν στρατείαν αὐτοῦ, τὸ περσικὸν κράτος πολὺ ἀπεῖχε τῆς ἀναρχίας καὶ παραλυσίας εἰς ἣν ἄλλοτε, ὡς εἶδομεν, εἶχε περιπέσει. Βεβαίως οἱ Πέρσαι ἦσαν πάντοτε Πέρσαι· δὲν εἶχον τὴν ἐντέλειαν τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Ἑλλήνων ὀργανισμοῦ, μάλιστα μετὰ τὰς ἐπενεχθείσας ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου βελτιώσεις· δὲν εἶχον οὐδὲ τὴν ἐπιτηδείότητα νὰ ὠφεληθῶσιν ἀποχρώντως ἐκ τῆς στρατηγικῆς καὶ πολεμικῆς εὐφυίας τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτῶν Ἑλλήνων· ἐπραξαν δὲ ἀμαρτήματα ἀσύγνωστα, τὰ ὅποια δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπιφέρωσι μεγάλης συμφοράς. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ὁ πολέμιος ἐκεῖνος δὲν ἦτο ἄξιος τοσαύτης περιφρονήσεως ὅσην συνησθάνοντο πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν μυρίων, περιφρονήσεως ἣν τοσοῦτον ζωγραφικῶς ἐξέφρασεν ὁ Ἀρχὰς Ἀντίοχος, ὅστις, εἰς ὧν τῶν μετὰ Πελοπίδου ἀπελθόντων εἰς Σοῦσα πρέσβειων, εἶπε μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν πρὸς τοὺς συμπολίτας «ὅτι βασιλεὺς ἀρτοκόπους μὲν καὶ ὀσποιοὺς καὶ οἰνοχόους καὶ θυρωροὺς παμπληθεῖς ἔχοι, ἄνδρας δὲ οἱ μάχονται ἂν Ἑλλησι πάνυ ζητῶν οὐκ ἔφη δύνασθαι ἰδεῖν· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ τῶν χρημάτων πλῆθος ἀλαζονείαν οἱ γε δοκεῖν ἔφη εἶναι, ἐπεὶ καὶ τὴν ὑμνουμένην ἂν χρυσὴν πλάτανον οὐχ ἱκανὴν ἔφη τέττιγι σκιάν παρέχειν.» Οὐδὲ ἀκριβὲς εἶναι ἡ σύγκρισις ἣν τινες ἐπεχείρησαν τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατακτήσεων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρὸς τὰς κατακτήσεις τῶν μὲν Ἰσπανῶν ἐν τῇ Ἀμερικῇ κατὰ τὴν ΙΣ' ἑκατονταετηρίδα, τῶν δὲ Ἀγγλων καὶ Γάλλων ἐν τῇ Ἰνδικῇ καὶ ἐν τῇ Σινικῇ κατὰ τὴν προηγουμένην ἑκατονταετηρίδα καὶ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Βεβαίως ἡ ἠθικὴ ἰσχὺς τοῦ Εὐρωπαίου ὑπῆρξε πανταχοῦ καὶ πάντοτε μεγάλη, ἀλλὰ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἦτο ὁμολογουμένως πολὺ δυσχερέστερον τοῦ ἔργου τῶν νέων Εὐρωπαίων κατακτητῶν. Δὲν λέγομέν τι ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ τῆς θαυμαστῆς πολιτικῆς συνέσεως ἣν ἔδειξεν ὁ ἀνὴρ, καὶ τῆς ὁποίας ἀνυπολόγιστα ἀποτελέσματα μαρτυροῦσι τὴν ἐξαιρετον αὐτοῦ ὑπεροχὴν ὡς πρὸς τοὺς νεωτέρους κυριάρχας τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ περιοριζόμενοι εἰς μόνον τὸ πολεμικὸν μέρος, παρατηροῦμεν, ὅτι, ὅχι μόνον οἱ Πέρσαι ἦσαν ἄνδρες γενναῖοι καὶ φιλότιμοι, ὅχι μόνον εἶχον χρηματικούς πόρους ἀνεξαντλήτους, ὅχι μόνον πρὸ πολλοῦ ἦσαν ἐξωκειωμένοι πρὸς τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄργανα αὐτὰ τῆς πολεμικῆς τέχνης, ὃ ἐστὶ τὰ εἶδη τῶν ἐπιθετικῶν καὶ τῶν ἀμυντικῶν ὀπλῶν, ἦσαν σχεδὸν ἀπαράλ-

λακτα παρά τε τοῖς Πέρσαις καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἐνῶ οἱ μὲν ἐπιχώριοι τῆς Ἀμερικῆς οὐδὲ τοῦ πυροβολικοῦ ἔννοιαν εἶχον, οὐδὲ τοῦ ἱππικοῦ, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ δύο ταῦτα κύρια τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς συστατικά· οἱ δὲ τῆς Ἀσίας ἐπιχώριοι δὲν ἦσαν μὲν ὅλως ἀλλότριοι πρὸς τὰ ὄργανα τῆς νεωτέρας τῶν Εὐρωπαίων πολεμικῆς τέχνης, ἀλλὰ τοσαύτη ἦτο παρ' αὐτοῖς ἡ τῶν ὀργάνων τούτων ἀτέλεια ὥστε ἀναγκαιῶς ἡ ὑπεροχὴ τῶν Εὐρωπαίων ἀπέβη ἀκατάσχετος. Οὐδεμίᾳ ἄρα ἰσότητος ὄρων καὶ περιστάσεων ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν νεωτέρων κατακτητῶν καὶ κατακτηθέντων· ἐνῶ μεταξὺ τῶν Περσῶν καὶ Ἑλλήνων, ἂν ὅχι ἐντελὴς ἰσότης, μεγίστη ὅμως ἦτο ἡ κατὰ τοῦτο ὁμοιότης, ἐξ οὗ τὸ κατόρθωμα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς δὲν δύναται εἰμὴ νὰ λογισθῇ ὡς ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνώτερον. Μὴ λησμονήσωμεν δ' ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ Πέρσαις εἶχον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν πολλὰς χιλιάδας ἀνδρῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν φυλὴν ἣτις ἐπῆλθεν εἰς τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἀσίας· ὅτι ὁ στόλος αὐτῶν, ὁ φοινικὸς στόλος, ἦτο ὅχι μόνον ἐνάμιλλος ἀλλὰ ἴσως καὶ κρείττων ἤδη τοῦ ἑλληνικοῦ, καὶ ὅτι εἶχον πολλοὺς τρόπους ἵνα ὑποκινήσωσιν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κράτει τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀντιπερισπασμοὺς, οἵτινες δὲν ἠδύναντο μὲν νὰ ἔχωσι τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀρχαιοτέρων ἀντιπερισπασμῶν, ἠδύναντο ὅμως πάντοτε νὰ ἐνοχλήσωσι τὸν Ἀλέξανδρον. Ὅποιας δὲ καὶ ὁπόσας δυσκολίας εἶχε νὰ ἀπαντήσῃ τὸ ἑλληνικὸν ἐπιχειρήμα, δηλοῦται ἐκ τῆς ἀποτυχίας ἣν ὑπέστη ἡ μοῖρα τοῦ στρατοῦ ἡ ἀπὸ τοῦ 336 προαποσταλεῖσα εἰς Ἀσίαν, ὑπὸ ἡγεμόνας ἐμπειροτάτους, διότι ὁ Παρμενίων ἐκυρίευσεν μὲν τὸ Γρύνιον, ἐπολιόρχησε δὲ τὴν Πιτάνην, ἀλλὰ τότε, ἐπιφανεῖς ὁ Μέμνων καὶ καταπληξάμενος τοὺς Μακεδόνας, ἔλυσε τὴν πολιορκίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἕτερος τῶν Μακεδόνων στρατηγός, ὁ Κάλλας, προσβλήθεις ἐν Τρωάδι, ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ Ῥοίτιον. Ἄλλο δὲ οὐδὲν φαίνονται πράξαντες οἱ Μακεδόνες οὗτοι ἐν διαστήματι δύο περίπου ἐτῶν ἥτοι μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ 334, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν, ὡς προείπομεν, συμπληρώσει τὰς προπαρασκευὰς καὶ συγκεντρώσει τὸν στρατὸν τὸν ὠρισμένον νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς ἐν Μακεδονίᾳ κατέλιπεν ἕνα τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἰκανωτέρων τοῦ Φιλίππου ἀξιωματικῶν, τὸν Ἀντίπατρον, δούς αὐτῷ στρατιωτικὴν δύναμιν 12,000 πεζῶν καὶ 1500 ἱππέων, ἀποχωρῶσαν· ὡς ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν, ἵνα συνέχῃ πᾶσαν

ἑσωτερικὴν ἀντίπραξιν, καὶ ἵνα ἀποκρούσῃ πᾶσαν ἐνδεχομένην ἐπιθέσιν τοῦ περσικοῦ στόλου. Αὐτὸς δὲ ἤγαγε τὸν στρατὸν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ Πέλλης εἰς Ἀμφίπολιν, ὅπου διέβη τὸν Στρυμόνα· ἔπειτα ἐπορεύθη ἐπὶ τὰς πόλεις Ἀβδηρα καὶ Μαρώνειαν, ἐξηκολούθησεν ἐκεῖθεν τὴν πορείαν διὰ τῆς Θράκης, ἐπέρασε τοὺς ποταμοὺς Ἑβρον καὶ Μέλανα, καὶ τελευταῖον, διὰ τῆς θρακικῆς χερσονήσου, ἔφθασεν εἰς Σηστόν. Ἐνταῦθα εὗρε τὸν στόλον αὐτοῦ, ὅστις συνεποσώθη εἰς 160 τριήρεις ἐκτὸς πολλῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ἀφοῦ προσέλαβε τὰς ἀξιολόγους μοίρας τὰς ὁποίας ἐπεμψαν διάφοροι ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ ἰδίως αἱ Ἀθηναίαι. Ἀπὸ τῆς ἐν Εὐρώπῃ Σηστοῦ εἰς τὴν ἐν Ἀσίᾳ Ἀβυδον, ἡ διάβασις τοῦ στρατοῦ ἐγένετο ἄνευ ἀντιστάσεώς τινος ἢ δυσκολίας. Τὴν διάβασιν ταύτην ἐπεστάτησεν ὁ Παρμενίων, διότι ὁ Ἀλέξανδρος, χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἐν Σηστῷ, ἀπῆλθεν εἰς Ἐλεοῦντα, κατὰ τὴν μεσημβρινωτάτην ἄκραν τῆς χερσονήσου, ὅπου ὑπῆρχε τέμενος καθιερωμένον εἰς τὸν Πρωτεσίλαον ἐκεῖνον (σελ. 44 τοῦ πρώτου τόμου) ὅστις, κατὰ τὸν μῦθον, πρῶτος Ἑλλήνων, ἐπὶ τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ἐκπηδήσας εἰς τὴν τῆς Τροίας παραλίαν, ἐφονεύθη ὑπὸ Δαρδάνου ἀνδρός. Ὁ Ἀλέξανδρος, τοῦ ὁποίου ἡ φαντασία δὲν ἔπαυε συνδυάζουσα τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ μὲ ὅλας τὰς προηγουμένας σχέσεις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς πρὸς τὴν Ἀσίαν, ἐτέλεσεν ἐκεῖ θυσίαν εἰς τὸν ἥρωα, καὶ καθιέτευσεν αὐτὸν ἵνα τὸ παρὸν ἔργον ἀποβῇ εὐτυχέστερον τῶν προτέρων. Ἐξ Ἐλεοῦντος δὲ διέβη ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ τῆς στρατηγίδος νεῶς, ἣν αὐτὸς ἰδίᾳ χειρὶ ἐκυβέρνα, εἰς τὸν λεγόμενον Ἀχαιῶν λιμένα, οὐ μακρὰν τοῦ Ἰλίου. Κατὰ τὸν διάπλουν τοῦτον φθάσας εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἑλληςπόντου, ἔθυσεν εἰς τὸν Ποσειδῶνα καὶ εἰς τὰς Νηρηίδας ταῦρον καὶ ἐτέλεσε σπονδὰς ἐκ χρυσῆς φιάλης, μεθ' ὃ, φέρων τὴν πανοπλίαν, ἐξέβη πρῶτος, ὥς ποτε ὁ Πρωτεσίλαος, εἰς τὴν γῆν τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' οὐδένα εὔρεν, ὥς ἐκεῖνος, πολέμιον ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ. Ἐκεῖθεν ἀνελθὼν εἰς τὸ Ἰλίον, ἔθυσεν τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ναὸν αὐτῆς, λαβὼν ἀντ' αὐτῆς τινὰ τῶν ὀπλων τὰ ὁποῖα λέγεται ὅτι ἀνῆκόν ποτε εἰς τοὺς ἥρωας τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ἕκτοτε δὲ οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ βασιλέως ἔφερον συνήθως πρὸ αὐτοῦ εἰς τὰς μάχας. Μεταξὺ τῶν ἄλλων παναρχαίων μνημείων τὰ ὁποῖα οἱ τοῦ Ἰλίου κῆτοικοι ἐπέδειξαν τότε αὐτῷ ἦτο καὶ ἡ οἰκία τοῦ Πριάμου μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ βωμοῦ τοῦ Ἑρκείου Διὸς, παρὰ τὸν ὁποῖον ὁ δυστυχὴς οὗτος γέρων ἐθανατώθη διὰ χειρὸς τοῦ Νεοπτολέμου (σελ. 51 τοῦ πρώτου

τόμου). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀπόγονον τοῦ Νεο-
πτολέμου, καὶ τούτου ἕνεκα ὑποκείμενον πάντοτε εἰς τὴν ἀνεξιλέωτον
τοῦ Πριάμου ὀργὴν, ἐτέλεσε καὶ ἐν τῷ βωμῷ τούτῳ θυσίαν ἱλαστήριον
πρὸς ἐξευμένισιν τοῦ ἐκεῖ θανόντος βασιλέως. Προσελθὼν ἔπειτα εἰς τὸν
τάφον καὶ τὴν στήλην τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ πατρὸς τοῦ Νεοπτολέμου, οὐ
μόνον στέφανον ἐπ' αὐτῶν ἀπέθεσεν, ἀλλὰ καὶ ἀλειψάμενος λίπα περιέ-
δραμε περὶ τὸν τάφον γυμνός, κατὰ τὸ ἔθος, ἀνακράξας, ὡς λέγεται,
τότε ὅτι μαχαρίζει τὸν ἥρωα ἐκεῖνον ὅστις καὶ ζῶν φίλου πιστοῦ καὶ τελευ-
τήσας μεγάλου κήρυκος τῶν κατορθωμάτων ἔτυχε. Τελευταῖον ὁ Ἀλέ-
ξανδρος ἱδρυσεν εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τῆς διαβάσεως αὐτοῦ, ἐκεῖ ὅπου
ὁ στρατὸς κατέλιπε τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκεῖ ὅπου ἀπεβιβάσθη εἰς Ἀσίαν,
βωμοὺς εἰς τιμὴν τοῦ Διὸς, καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τοῦ Ἡρακλέους.

Ὁ στρατὸς οὗτος ἐξετασθεὶς μετὰ τὴν εἰς Ἀσίαν διαπεραιώσιν του
εὐρέθη συγκεείμενος ἐκ 30,000 πεζῶν καὶ 4500 ἵππέων. Ἡ φάλαγξ καὶ
οἱ ὑπασπισταὶ συνεποσύντο εἰς 12,000 ἀνδρῶν Μακεδόνων, τὸ συμ-
μαχικὸν πεζικὸν εἰς 7000 ἐκ τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, τὸ μισθοφορικὸν
εἰς 5000· τούτων ἀπάντων ἦρχεν ὁ Παρμενίων. Καὶ πλὴν τούτων
συνεξεστράτευσαν βάρβαροι πεζοὶ ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι 6000, ἐξ ὧν
Ὀδρύσαι, Τριβαλλοὶ καὶ Ἰλλυριοὶ 5000, Ἀγριᾶνες δὲ τοξόται 1000.
Ἐπειτα ἦρχετο τὸ βαρὺ μακεδονικὸν ἱππικόν, οὗ ἦρχε Φιλώτας ὁ Παρ-
μενίωνος, ἄνδρες 1500, τὸ βαρὺ θησσαλικόν, οὗ ἦρχε Κάλλας ὁ Ἀρ-
πάλου, ἄνδρες 1500· τὸ συμμαχικὸν ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, οὗ
ἦρχεν ὁ Μιτυληναῖος Ἐριγύϊος, ἄνδρες 600, καὶ τὸ θρηκτικὸν καὶ παιο-
νικὸν ἐλαφρόν, ὑπὸ Κάσσανδρον, ἄνδρες 900. Αὕτη τοῦλάχιστον εἶναι
ἡ μᾶλλον ἀξιόπιστος ἐξαρίθμησις τῆς πρώτης τοῦ Ἀλεξάνδρου στρα-
τιᾶς. διότι ἀναφέρονται καὶ ἄλλοι ἀριθμοί, οἵτινες ὅμως οὐδ' αὐτοὶ
ὑπερβαίνουναι τὰς 43,000 ἀνδρῶν πεζῶν καὶ τὰς 5500 ἀνδρῶν ἵππέων.
Ὁ βασιλεὺς συναπήγαγε μεθ' ἑαυτοῦ, παρεκτὸς τῶν στρατευμάτων
τούτων, καὶ ποικίλας μηχανάς, ἐπιτηδείας πρὸς μάχας τε καὶ πολιορ-
κίας· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ὁ στρατὸς ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὀψεως δυσανά-
λογος πρὸς τὸ ἔργον. Ἦτο δὲ καὶ τὸ ταμεῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅπως οὖν
πενιχρὸν, διότι, ἐξαντληθὲν ἀπὸ τῶν προηγουμένων ἀδιακόπων πολέμων,
δωρεῶν καὶ παρασκευῶν, δὲν περιεῖχε κατὰ τινὰς εἰμὴ 70 τάλαντα,
κατ' ἄλλους δὲ τότε μόνον χρήματα ὅσα ἤρκουν πρὸς συντήρησιν
τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας. Οὐδ' ἠδυνήθη ὁ Ἀλέξανδρος νᾶ

συμπληρώσῃ τὰς παρασκευὰς εἰμὴ διὰ δανείου 800 τάλαντων, τὰ
 ὁποῖα, προστιθέμενα εἰς τὰ 500 τάλαντα ἅτινα εἶχε δανεισθῇ προη-
 γουμένως ὁ πατὴρ αὐτοῦ Φίλιππος, ἀνεβίβασαν τὸ δημόσιον τῆς Μα-
 κεδονίας χρέος, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, εἰς 8 ἑκατομύρια ἀρχαίων
 ἄττικῶν δραχμῶν ἴσων πρὸς 50 καὶ ἐπέκεινα ἑκατομύρια σημερινῶν.
 ὥστε καὶ ἡ στρατιωτικὴ δύναμις καὶ οἱ χρηματικοὶ πόροι δι' ὧν ὁ
 Ἀλέξανδρος ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας φαίνονται εὐτελεῖς,
 μάλιστα ὅταν ἐνθυμηθῶμεν τὴν στρατιὰν ἣν πρὸ 150 ἐτῶν ἐπήγαγεν
 εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ Ξέρξης. Ἀλλ' ἡ μὲν πενία ἦτο τὸ ἰσχυρότατον
 ἴσως τῆς νίκης ἐλαττήριον, ὅπως αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος δι' ἄλλων λέξεων
 πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἐξήγησε· διότι, λέγεται, ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν
 ἔμελλε νὰ ἐκπλεύσῃ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, διένειμεν εἰς τοὺς ἐταίρους
 ἅπαντα τὰ βασιλικὰ κτήματα καὶ ἀπάσας τὰς βασιλικὰς προσόδους.
 Ἐρωτήσαντος δὲ τότε ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστατῶν αὐτοῦ στρατηγῶν, τοῦ
 Περδίκκου, «σεαυτῷ δέ, ὦ βασιλεῦ, τί καταλείπεις;» ἀπεκρίθη ἐκεῖνος
 «τὰς ἐλπίδας!» Τὸ δὲ ποσὸν τοῦ στρατοῦ δὲν ἦτο εὐαριθμότερον τῶν
 στρατῶν ἐκείνων δι' ὧν τοσάκις οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες κατετρόπωσαν τοὺς
 βαρβάρους· ἀντιπαρὰβαλλόμενον δὲ πρὸς τὸν ἀκαταμέτρητον τοῦ με-
 γάλου βασιλέως ὄχλον, ἀποδεικνύει μόνον τὴν ἀλλόκοτον διαφορὰν ἥτις
 καὶ κατὰ τοῦτο ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιανῶν δοξα-
 σιῶν. Οἱ Ἀσιανοὶ ἀνέκαθεν ἠξίωσαν ὅτι ἡ κυριωτάτη τοῦ στρατοῦ δύ-
 ναμις συνίσταται εἰς τὸ πολὺ αὐτοῦ πλῆθος, οἱ δ' εὐρωπαῖοι ἐξ ἐναν-
 τίας ἐπρέσβευσαν αἰείποτε, ὅτι τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ προτέρημα
 εἶναι ὁ καλὸς ὀργανισμὸς καὶ ὀπλισμὸς. Τῶνόντι τὰ μεγάλα πολεμικὰ
 πλήθη ἔχουσι πρῶτον τοῦτο τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον
 νὰ συγκροτῶνται καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἀνδρῶν λογάδων, καὶ ἐξ ἀνάγκης
 περιλαμβάνουσι πολλὰ ἀπόλεμα στοιχεῖα, τὸ ἀσθενές τοῦτο τῆς στρα-
 τιᾶς μέρος οὐδετερώνει πολλάκις ἅπασαν τὴν ἐνέργειαν τῶν κραταιο-
 τέρων μερῶν. Εἰς τὴν περὶ Κούναξα μάχην λ. χ. οἱ μὲν μύριοι κατὰ
 Κύρου στρατεύσαντες Ἕλληνες ἐνίκησαν ἀντιπάλους ἀναριθμήτους, τὰ
 δὲ δεκαπλάσια αὐτοῦ Ἀσιανὰ τάγματα κατετροπώθησαν. Ἐπειτα ἡ
 διατροφή καὶ ἡ ἄλλη συντήρησις εἶναι τόσῃ δυσχερεστέρα ὅσῃ ὁ στρα-
 τὸς εἶναι πολυαριθμότερος· καὶ συνήθως ἡ περὶ τοῦτο δυσκολία ἀπο-
 βαίνει τοσαύτη, ὥστε συνεπάγεται τὴν διάλυσιν ἢ τὴν ὀπισθοχώρησιν
 αὐτοῦ. Ἄν ὁ στρατὸς τοῦ Ξέρξου ἠδύνατο νὰ παρατείνῃ τὴν ἐν Ἑλ-
 λάδι διατριβὴν, ἴσως δὲν ἐματαιοῦτο τὸ ἔργον αὐτοῦ· τὸ ἔργον τοῦτο

ἀπέτυχε πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ διότι ὁ στρατὸς δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ὑποχωρήσῃ δι' ἑλλειψιν τροφῶν. Τελευταῖον ὅσον ἐντελῶς καὶ ἂν ᾔηται ὀργανωμένος ὁ στρατὸς, ὅταν τὸ πλῆθος αὐτοῦ ὑπερβαίῃ ἐυλόγους τινας ὄρους, δὲν ὑπάρχωσι δὲ τηλεγράφοι καὶ σιδηρόδρομοι, ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ ἀποβαίνει δυσοικονόμητος. Οὐδέποτε βεβαίως ὑπῆρξε στρατὸς βέλτιον κατηρτισμένος τοῦ στρατοῦ ὃν ἤλασεν ἐπὶ τὴν Ῥωσίαν ὁ Ναπολέων, καὶ ὅμως εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι μία τῶν κυρίων αἰτιῶν τῶν πρώτων ἀτυχημάτων τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, ὑπῆρξε τὸ δυσκυβέρνητον τῶν ἀπείρων αὐτῆς ταγμάτων. Σώματα εὖρωστα καὶ καλῶς ἐξησκημένα· ὀπλισμὸς ἐπιτήδεις· πειθαρχία αὐστηρά· εὐρυθμία περὶ τὰς κινήσεις· δίαίτα ἀγαθὴ καὶ ὑγιεινὴ· ἐντεχνος συνδυασμὸς τῶν διαφόρων τῆς πολεμικῆς τέχνης στοιχείων· τοιαῦτα εἶναι τὰ προτερήματα δι' ὧν κατορθοῦται ἐπὶ τέλους ἡ νίκη, ἔστω ὁ στρατὸς ἀσυγκρίτως τοῦ ἀντιπάλου εὐαριθμότερος. Ὁ δὲ μακεδονικὸς στρατὸς ἦτο καθ' ὅλα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα ὁμολογουμένως πολὺ τοῦ περσικοῦ καθυπέροτερος. Ὁ τελευταῖος οὗτος οὐδεμίαν εἶχε λάβει βελτίωσιν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομῆς, ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν μυρίων, ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀγησιλάου στρατείας, ὅτε ἀνεδείχθη ἀδιαλείπτως τοσοῦτον τοῦ ἐλληνικοῦ κατώτερος. Πῶς λοιπὸν ἤδη ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραβληθῇ πρὸς τὸν μακεδονικόν, τοῦ ὁποίου κατήντησαν ὑποδεέστεροι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄριστοι τῶν Ἑλλήνων ὀπλιτῶν; Μὴ λησμονήσωμεν πρὸς τοῦτοις ὅτι ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἤγετο ὑπὸ ἀνδρῶν, οἵτινες, ὡς ὁ Παρμενίων, ὁ Φιλώτας, ὁ Κάλλας, ὁ Κάσσανδρος, ὁ Ἡφαιστίων, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ὁ Κρατερός, ὁ Περδίκκας, ὁ Λυσίμαχος καὶ μυριοὶ ἄλλοι· ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδὸν ὅλην δὲν ἔπαυσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀσχοῦμενοι περὶ τοὺς βαρυτάτους καὶ λαμπροτάτους τῶν ἀγώνων, κτησάμενοι οὕτω ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα πρὸς τὰς ὁποίας ἥκιστα ἠδύνατο νὰ ἀνταγωνισθῇ μόνῃ ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία τῶν Μήδων καὶ Περσῶν μεγιστάνων. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα πάντα προσθέσωμεν τὴν βαθεῖαν πεποίθησιν, ἣν εὐλόγως εἶχεν ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς περὶ τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων αὐτοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἐπιχειρημάτων ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα, πεποίθησιν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἡ ἡθικὴ αὐτοῦ δύναμις ἀπέβλινεν ἀκαταγώνιστος, δὲν θέλομεν κατακρίνει βεβαίως ἐπὶ παραλόγῳ τόλμῃ τὸν Ἀλέξανδρον.

Ἀλλὰ τὸ κυριώτατον τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ πλεονέκτημα ὑπῆρξεν

ἡ στρατηγικὴ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ μεγαλοφυΐα. Πολλοὶ ἀπεποιήθησαν αὐτῷ τὰ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς προτερήματα· καὶ οὗτοι ὅμως ὡμολόγησαν ὅτι ὡς πολεμικὸς ἀνὴρ ἀνεδείχθη ἀπαράμιλλος. Ἡ τόλμη αὐτοῦ καὶ ἀνδρεία ἦν τοσαύτη ὥστε εὐρέθησαν ἄνθρωποι στηλιτεύσαντες αὐτὴν ὡς μανίαν τινὰ καὶ παραφροσύνην· ἡ δὲ ἀδάμαστος δραστηριότης καὶ ἡ πρὸς πάντα πόνον καὶ πρὸς πᾶσαν ταλαιπωρίαν καρτερία ἐφαίνοντο ὑπερβαίνουσαι τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Τοιαῦται ἄρεται, ὅσας τις συμπέσῃ νὰ ἔχῃ αὐτὰς βασιλεὺς, καθὼ ἰσχυρῶς ἐπενεργοῦσαι εἰς τὰ ὑπ' αὐτὸν τεταγμένα πλήθη, πολλάκις καθ' ἑαυτὰς ἀρκούσιν ἵνα προκαλέσωσι τὰ λαμπρότατα τῶν μεγαλουργημάτων. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἦτο μόνον στρατιώτης τέλειος· ἦτο καὶ στρατηγὸς τελειότατος. Οἱ στρατηγικαὶ αὐτοῦ συνδυασμοί, ἡ ἐξαίρετος ἐπιτηδειότης μετ' ἧς αἰείποτε μετεχειρίσθη δυνάμεις ποικιλωτάτας πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοπομένου, τὰ εὐρύτατα πολεμικὰ βουλευόμενα, ἡ ἀδιάλειπτος πρόνοια, τὸ πολυμήχανον πνεῦμα δι' οὗ κατίσχυε τῶν ἀδιακόπως ἀνανεουμένων δυσχερειῶν καὶ ἡ ταχύτης τῶν κινήματων αὐτοῦ ἐν πάσῃ χώρᾳ καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει, ἀνέδειξαν αὐτὸν τὸν μέγιστον οὐ μόνον τῶν ἀρχαίων ἡγεμόνων, ἀλλὰ, δυνάμεθα θαρρούντως εἰπεῖν, τὸν μέγιστον τῶν ἡγεμόνων ὅσους ἀναφέρει ἄχρι τοῦδε ἡ ἱστορία· τοῦλάχιστον τὸ ἔργον αὐτοῦ διὰ τὴν ἀχανῆ ἐκτασιν, τὴν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν, καὶ τὰ ποικίλα καὶ μακροχρόνια ἀποτελέσματα, ὑπερβαίνει ὁμολογουμένως πᾶσαν ἄλλην ὑπ' ἀνδρὸς ἐνὸς ὁποδῆποτε καὶ ὁποτεδῆποτε διαπραχθεῖσαν ἐπιχείρησιν. Ὁ Ἀλέξανδρος καθ' ἑν μόνον ὑπῆρξεν ἀτυχής· ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐκεῖνο ὑπ' οὐδενὸς συγχρόνου ἱστορήθη ἀριστοτεχνήματος. Πολλοὶ μὲν τῶν περὶ αὐτὸν ἐπεχείρησαν νὰ ἀφηγηθῶσι τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα· Πτολεμαῖος ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ μετέπειτα ἰδρυτὴς τῆς κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐλληνικῆς βασιλείας, ὁ Ἀριστόβουλος, ὁ Διόδωτος, ὁ Καρδιανὸς Εὐμένης ὁ διατελέσας ἀρχιγραμματεὺς αὐτοῦ, ὁ Νέαρχος, ὁ Μεγασθένης, ἕτερος Καρδιανὸς ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Κλείταρχος, ὁ Μαρσύας, ὁ Καλλιस्थένης, ὁ Ὀνησίκριτος. Παρεκτὸς ὅμως ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἔργων τούτων ἦσαν ἡμερολόγια (ἐφημερίδες) μᾶλλον ἢ ἱστορίαι. καὶ ὅτι τινὰ ἦσαν ἤδη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διαβόητα διὰ τὴν ψευδολογίαν καὶ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, τὸ δυστύχημα εἶναι ὅτι οὐδὲ διεσώθησαν ἐξ αὐτῶν εἰμὴ ὀλίγα τινὰ, οἱ δὲ συγγραφεῖς δι' ὧν σήμερον γνωρίζομεν τὰ κατὰ τὸν Ἀλέξανδρον, εἶναι ὅλοι μεταγενέστεροι, ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἀρριανός. Οἱ δύο πρῶτοι οἱ ἐρανισθέντες ὅσα περὶ Ἀλεξάν-

δρου ἔγραψαν ἀπὸ Διοδότου καὶ Εὐμένους, ἤκμασαν, ὁ μὲν Διοδώρος περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὁ δὲ Πλούταρχος περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας μετὰ Χριστόν. Τὸ δὲ κυριώτατον νῦν σωζόμενον ἱστορικὸν περὶ τῆς προκειμένης ἐκστρατείας μνημεῖον εἶναι τὸ «Περὶ Ἀναβάσεως Ἀλεξάνδρου» ὑπὸ Ἀρριανοῦ συνταχθέν. Ὁ Φλάβιος Ἀρριανὸς, ἐκ Νικομηδείας, ἀκμάτας ἐν τῇ δευτέρᾳ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ἐξιστόρησε τὰ κατὰ τὴν ἀνάβασιν ταύτην εἰς βιβλία ἑπτὰ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅσα οἱ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀπεμνημόνευσαν, ἰδίως δὲ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Ἀριστοβούλου. Ἡ δὲ ἱστορία αὐτοῦ, εἰ καὶ εἰς πολλὰ βραχεῖα καὶ ἀτελὴς, ἐπαινεῖται δικαίως διὰ τὸν ἀφελῆ τοῦ λόγου χαρακτῆρα, τὴν εἰς πολλὰ ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων ἔκθεσιν, τὴν ἀσφαλῆ περὶ αὐτῶν κρίσιν. Ἀλλὰ τὰ προτερήματα ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσιν ἔτι τὸν μέγαν ἱστορικόν· ἀπαιτεῖται πρὸς τούτοις ἰδιάζουσά τις περὶ τὴν παράστασιν τῶν χαρακτήρων τέχνη, ἰδιάζουσά τις περὶ τὴν ἐξεκόνισιν τῶν πραγμάτων φαντασία, ἰδιάζουσά τις ἐν γένει περὶ τὴν ἀφήγησιν λαμπρότης καὶ δύναμις λόγου· καθ' ὅλα δὲ ταῦτα ἡ τοῦ Ἀρριανοῦ συγγραφὴ πόρρω ἀπέχει τῶν ἱστορικῶν ἀριστοτεχνημάτων ἅτινα παρήγαγον ἕτεροι μεγάλοι ἱστορικαὶ περίοδοι, ὑπολαμβανόμενα ἐνίοτε ὡς ἔργα τῆς ἀνθρωπότητος θαυμαστότερα καὶ αὐτῶν τῶν διακωμισθέντων ὑπ' αὐτῶν γεγονότων, οἷον λ. χ. τὸ περὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔργον τοῦ Θουκυδίδου. Τοιαύτην ἀξίαν δὲν ἔχει βεβαίως ἡ ἱστορία τοῦ Ἀρριανοῦ. Εἰς δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐγράφησαν μὲν τινὰ περὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς πλείστου λόγου ἄξια ἔργα, μαλιστα δὲ τὸ ἐν ἔτει 1833 ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Δρούσεν ἐκδοθέν. Ἀλλὰ τὰ νεώτερα ταῦτα ἔργα, οἷαδήποτε καὶ ἂν ᾖναι ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ πολυμαθεὶα αὐτῶν, οὐδέποτε δύνανται ν' ἀναπληρώσωσι τοὺς ἐλλείποντας ἀποχρῶντας πρωτοτύπους ὁδηγούς. Ὡστε ὡς προφήτης ἐλάλησεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὅτε, ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως, ἤρχετο μᾶλλον ἢ ἠλπίζε νὰ τύχῃ ἀνταξίου τῶν κατορθωμάτων κήρυκος. Ἄλλ' ἐν ἡ ἱστορικῇ μοῦσᾳ οὐδὲν ἀφιέρωσεν αὐτῷ τῶν ἑαυτῆς ἀριστουργημάτων, ἡ κοινὴ συνείδησις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους περιέβαλε τὴν μνήμην αὐτοῦ δι' ἐπουρανίου τινὸς αἴγλης. Δὲν θέλομεν ἐνθυμίσει ἐνταῦθα ὅτι οἱ κατακτηθέντες λαοὶ ἐτίμησαν αὐτὸν ὡς θεόν, διότι τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συνήθης τῶν ἀνατολικῶν ἔξισ. Οὐδὲ θέλομεν ἀποδώσει πλείονα ἀξίαν εἰς τὴν γνώμην τοῦ συγχρόνου ἐπίσης τεχνίτου Δεινοκράτους, ὅστις δὲν ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ εἰκο-

νίση προσηκόντως τὸν Ἀλέξανδρον εἰμὴ προτείνων νὰ μετασκευάσῃ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἄθω εἰς ἄγαλμα αὐτοῦ, τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ περιλαμβάνον μυριάνδρον πόλιν, ἐκ δὲ τῆς δεξιᾶς σπένδον εἰς τὴν θάλασσαν ῥεῦμα ποταμοῦ ἀένναον! Ἀλλὰ μήπως καὶ τῶν μεταγενεστέρων οἱ πλεῖστοι δὲν περιῆλθον εἰς ἀληθῆ τινα ἔκστασιν ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου ἐκείνου; Μήπως αἱ παραδόσεις ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἀνατολικῶν τε καὶ εὐρωπαϊκῶν, δὲν μετέβαλον τὸν ἄνθρωπον εἰς ἡμίθεόν τινα ἥρωα; Μήπως εἰς τῶν βασιλέων τοῦ λόγου τῆς καθ' ἡμᾶς ἑκατονταετηρίδος, ὁ περιώνυμος Γάλλος Σατωβριάνδος, δὲν ἀνέκραξέ που, ὅτι, ἐὰν ἄνθρωπός ποτε ὠμοίασε θεόν, ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος; Μήπως ὁ ἔγκριτος Γερμανὸς φιλόσοφος Ἐγγελ δὲν παρέστησεν αὐτὸν ὡς τὸν ιδεώδη τύπον τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς; "Ὡστε οὐ μόνον οἱ σύγχρονοι, ἀλλὰ καὶ οἱ μεταγενέστεροι, καὶ ἔθνη ὅλα, καὶ κατ' ἰδίαν ἄνδρες περιφανεῖς παρέστησαν τὸν Ἀλέξανδρον ὡς μετέχοντα ὑπερανθρώπου τινὸς φύσεως. Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἡγεμὼν ὁ μετὰ τριεμιυρίων ἢ τὸ πολὺ τετρακισμιυρίων ἀνδρῶν ἐπιχειρήσας τὴν κατὰ κτησιν τῆς Ἀσίας καὶ ἐξηγεῖται λοιπὸν ἤδη πῶς ὑπ' αὐτοῦ καθοδηγούμενος ὁ μακεδονικὸς στρατὸς, εἰ καὶ εὐάριθμος, ἐπέιθετο ὅτι τὰ πάντα ἡδύνατο νὰ τολμήσῃ, τὰ πάντα νὰ διαπράξῃ, τολμήσας τῷ ὄντι καὶ διαπραξίας ὅσα οὐδεὶς ποτὲ ἔτερος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Ἐξηγήσωμεν πρὸ πάντων τὸ στρατηγικὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου σχέδιον. Ὁ βασιλεὺς εἶχε πολλὴν καὶ εὐλογον πεποίθησιν εἰς τὸν περικλινὲς αὐτοῦ στρατὸν, ἀλλὰ ἐνόει ὅτι κατὰ θάλασσαν ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ ἀντιπάλου καὶ ὅτι οὗτος θαλασσοκρατῶν ἡδύνατο νὰ κόψῃ μὲν τὴν μετὰ τῆς Μακεδονίας συγκοινωνίαν, νὰ ὑποκινήσῃ δὲ στάσιν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ὅθεν ὁ Ἀλέξανδρος πρῶτον καὶ κύριον αὐτοῦ σκοπὸν ἔθετο, νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοὺς Πέρσας ἀπασαν τὴν δυτικὴν αὐτῶν παραλίαν, ἀπὸ Ἑλλησπόντου μέχρις Αἰγύπτου, ἵνα οὕτως ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτοὺς πάντα τρόπον τοῦ νὰ ἔχῃσι ναυτικὴν ἐν τῇ μεσογείῳ δύναμιν. Καὶ εἰς τοῦτο ἡσχολήθη κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ. Εὐστοχώτερον στρατηγικὸν βούλευμα οὐδέποτε ἐσχεδιάσθη καὶ ἐξετελέσθη δὲ λαμπρότατα. Ὁ Ἀλέξανδρος διεπεραιώθη κατὰ μῆνα μάρτιον ἢ ἀπρίλιον τοῦ 334 εἰς Ἀσίαν, οὐδεμίαν ἀπαντήσας ἀντίστασιν· τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον καὶ καίριον τῶν Περσῶν ἀμάρτημα. Ἐὰν ἐγκαίρως προσῆγον εἰς τὸν Ἑλλησπόντον τὸν

στόλον αὐτῶν, ἐπειδὴ ὁ στόλος οὗτος ἦτο ἰσχυρότερος τοῦ ἑλληνικοῦ, οἱ πολέμιοι ἠδύναντο ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀποτρέψωσι τὸν ἐπικρεμασθέντα ἐπ' αὐτοὺς κίνδυνον. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐπραξάν καὶ ἄλλα οὐδὲν ἥττον ἀσύγγνωστα σφάλματα. Ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἀσίαν, ὑπῆρχεν ἤδη ἡθροισμένη ἀξιόλογος περσικὴ δύναμις, περὶ Ζέλειαν τῆς ἐφ' Ἑλλάςποντον Φρυγίας, ὑπὸ στρατηγὸν Ἀρσίτην τὸν τῆς Φρυγίας σατράπην, ἔχοντα περὶ ἑαυτὸν πολλοὺς ἐπιφανεῖς Πέρσας, Σπιθριδάτην, τὸν Λυδίας καὶ Ἰωνίας σατράπην, Φαρνάκην τὸν τῆς Δαρείου γυναικὸς ἀδελφόν, καὶ Ἀτιζύην, καὶ Μιθριδάτην, καὶ Ῥεομίθρην, καὶ Νιφάτην, καὶ Πετήνην καὶ ἄλλους. Τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ τούτου συνέκειτο ἐξ ἱππέων, τὸ γένος Μήδων, Βακτριανῶν, Ὑρκανῶν, Καππαδοκῶν, Παφλαγόνων καὶ κατὰ τὸ πλῆθος, τὸ περσικόν ἦτο πολὺ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνώτερον, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας τὸ πεζικόν, τὸ ὁποῖον συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων ἦτο πολὺ τοῦ ἑλληνικοῦ εὐαριθμότερον, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ἀριθμοὺς τοῦ Ἀρριανοῦ, καθ' οὓς τὸ μὲν ἱππικόν συνεποσοῦτο εἰς 20,000, τὸ δὲ πεζικόν εἰς ἐτέρας 20,000· διότι ἄλλοι, ἀπίθανα λέγοντες, ἀναβιβάζουσι τοὺς πολεμίους εἰς 110,000, ὁ δὲ Ῥωμαῖος Ἰουστίνος καὶ εἰς 600,000. Μετὰ τοῦ στρατοῦ τούτου συνετάσσετο καὶ ὁ Ῥόδιος Μέμνων, ὅστις ἠγωνίσθη νὰ ἀποτρέψῃ τοὺς Πέρσας ἡγεμόνας ἀπὸ παντὸς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνος, συμβουλευσας εἰς αὐτοὺς νὰ περιορισθῶσι μᾶλλον ἐν Ἀσίᾳ εἰς ἀπλὴν ἄμυναν, καταστρέφοντες ὅσον ἐνδέχεται τὴν χώραν καὶ παρεμβάλλοντες οὕτω προσκόμματα εἰς τὴν τοῦ πολέμου πρόοδον· νὰ μεταφέρωσι δὲ συγχρόνως τὸν πόλεμον εἰς τὴν Εὐρώπην, διαβιβάζοντες διὰ τοῦ στόλου εἰς αὐτὴν ἰσχυρὰν πεζικὴν δύναμιν, καὶ προσβάλλοντες μὲν τὸν Ἀλέξανδρον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ, προκαλοῦντες δὲ καὶ ὑποστηρίζοντες τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων. Ἐὰν οἱ Πέρσαι ἤκουον τὴν συμβουλὴν ταύτην, ἴσως ἤθελον ἀναγκάσει τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' ἡ ἀμάθεια, ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ ἰδιοτέλεια αὐτῶν ἐματαίωσαν τὸ σοφὸν ἐκείνο βούλευμα. Μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν στρατιωτικὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐνταῦτῳ πεποιθότες εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀνδρείαν, ἀπέβαλον τὴν περὶ ὑποχωρήσεως πρότασιν ὡς ὑβριστικὴν καὶ ἤρχισαν νὰ ὑποψιθυρίζωσιν ὅτι ὁ Μέμνων ἐπιθυμεῖ νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον ἵνα ἰσχύσῃ ἔτι μᾶλλον παρὰ τῷ Δαρείῳ. Συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν τοιαύτην τῶν Περσῶν γνώμην καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπειδὴ ὅλοι αὐτῶν

αἱ πρόσοδοι ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῆς χώρας ἐν ᾗ διεξήγετο ἡδὴ ὁ πόλεμος, ἐὰν ἡ χώρα αὕτη ἐρημουτο, ἤθελον στερηθῇ πλουσιωτάτων πόρων. Ὅθεν ἀπορρίψαντες τὴν πρότασιν τοῦ Μένονος, ἀπεφάσισαν νὰ περιμείνωσι τὸν Ἀλέξανδρον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Γρανικοῦ ποταμοῦ.

Τὸ ποτάμιον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀναφέρεται μὲν ἡδὴ ἐν τῇ Ἰλιάδι, ἀλλ' ἐκ τῆς προκειμένης μάλιστα περιστάσεως ἀπέβη αἰμυνηστον, πηγάζει ἀπὸ μιᾶς τῶν κορυφῶν τῆς Ἰδης πλησίον τῆς Σκήψεως, ῥέον δ' ἐκείθεν πρὸς βορρᾶν, ἐκβάλλει εἰς τὴν Προποντίδα. Καὶ βαθὺ μὲν δὲν εἶναι· περὶ τὸν χῶρον μάλιστα ὅπου ἐστρατοπέδευον οἱ Πέρσαι φαίνεται πολλαχοῦ διαβατόν. Ἀλλ' ἡ δεξιὰ αὐτοῦ ὄχθη εἰς ἣν ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ἐμελλον νὰ διαβιθασθῶσιν οἱ Ἕλληνες, εἶναι ὑψηλὴ καὶ ἀπόκρημνος· ὥστε ἡ διαπερζιώσις δὲν ἦτο εὐκόλος. Οἱ ἀπὸ Ζελεΐας προελαύνοντες Πέρσαι κατέλαβον ταύτην τὴν δεξιάν, τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Γρανικοῦ πλευρὰν περὶ Ἀδράστειαν, πόλιν ἑλληνίδα, κειμένην μετὰξὺ Πριάπου καὶ Παρίου, ἑλληνίδων καὶ τούτων πόλεων. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀναχωρήσας ἀπὸ Ἀρίσθης ὅπου ἐξέτασε τὸ τελευταῖον τὸν στρατόν, τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν ἦλθεν εἰς Περκώτην, τὴν δὲ δευτέραν εἰς τὸν ποταμὸν Προσάκτιον, τὴν δὲ τρίτην εἰς Ἐρμωτον καὶ τὴν τετάρτην προεχώρησεν ἐπὶ τὸν Γρανικὸν ποταμὸν, ἔχων τὸν στρατὸν συνεταγμένον ἐπιμελῶς, δηλαδὴ τάξας μὲν διπλῇ τὴν φάλαγγα τῶν ὀπλιτῶν, ἄγων δὲ τοὺς ἰππεῖς κατὰ τὰ δύο κέρατα, ἀποπέμψας δὲ τὰ σκευοφόρα εἰς τὰ ὀπίσθια. Καὶ ἅμα πλησιάσας τὸν ποταμὸν, συνέταξεν ἀμέσως τὴν στρατιὰν πᾶσαν ὡς ἐπὶ μάχην· διότι συνεβούλευσε μὲν ὁ Παρμενίων νὰ ἀναβληθῇ εἰς τὴν ἐπιούσαν ὁ ἄγων, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, γινώσκων ὅπως καὶ ὁ Μένων, ὅτι εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀπάσας τὰς πιθανότητας τοῦ ἐκ παρατάξεως ἀγῶνος, ἀπεφάσισε νὰ μὴ δώσῃ εἰς τοὺς Πέρσας καιρὸν νὰ ὀπισθοδρομήσωσι τυχὸν διὰ νυκτός.

Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου παραγγεληθεῖσαν διακόσμησιν, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὅλης δυνάμεως ἴσταντο αἱ ἐξ τῆς φάλαγγος τάξεις, τῶν ὁποίων (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερὰν ἀριθμουμένων) ἐστρατήγουν, ὁ Περδίκκας, ὁ Κοῖνος, ὁ Ἀμύντας, ὁ Φίλιππος, ὁ Μελέαγρος καὶ ὁ Κρατερός. Ἀμέσως πρὸς δεξιάν τῆς φάλαγγος ἴσταντο οἱ ὑπασπισταί, ὧν ἡγεῖτο Νικάνωρ ὁ Παρμενίωνος. Ἐπειτα ἤρχοντο οἱ σαρισοφόροι, οἱ Παῖονες καὶ ἡ ἐξ Ἀπολλωνίας ἰλη τῶν ἐταίρων τῆς ὁποίας ἰλάρχης ἦτο ὁ Σωκράτης, ὅλων δὲ τούτων ἐστρατήγει Ἀμύντας ὁ Ἀρραβαίου· ἐπὶ πᾶσι,

ἐτάσσοντο τὸ λοιπὸν σῶμα τῶν ἐταίρων, καὶ οἱ τοξόται, καὶ οἱ Ἀγριᾶ-
νες ἀκοντισταί, ἅπαντες οὗτοι ὑπὸ Φιλώταν, ἕτερον τοῦ Παρμενίωνος
υἱόν, τοῦ ὑποίου ἡ μοῖρα ἀπετέλει τὸ ἀκρότατον δεξιὸν κέρας. Τὰ δ'
ἀριστερὰ τῆς φάλαγγος ὠχυροῦντο ὁμοίως ὑπὸ τριῶν διαφορῶν ἱπι-
κῶν μοιρῶν καὶ πρῶτον ἐτάχθησαν ἐνταῦθα οἱ Θρᾶκες τῶν ὑποίων
ἦρχεν Ἀγάθων, ἔπειτα οἱ σύμμαχοι ἱππεῖς ὑπὸ Φίλιππον τὸν Μενελάου
καὶ τελευταῖον οἱ Θετταλοὶ ἱππεῖς, ὧν ἡγεῖτο Κάλλας ὁ Ἀρπάλου,
τοῦ ὑποίου ἡ μοῖρα ἀπετέλει τὸ ἀκρότατον ἀριστερὸν κέρας. Καὶ ὁ μὲν
Ἀλέξανδρος ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν στρατηγίαν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, ἐπέ-
τρεψε δὲ τὴν ἀριστερὰν εἰς τὸν Περμενίωνα. Εἰς τὴν ἀντικρὺ τοῦ Γρα-
νικοῦ ὄχθην παρετάσσετο, παρὰ τὸν ποταμὸν, τὸ περσικὸν ἱππικὸν
οἱ μὲν Μῆδοι καὶ οἱ Βακτριανοὶ πρὸς δεξιὰν ὑπὸ τὸν Ῥεομίθρην, πρὸς
ἀριστερὰν δὲ ὁ Μέρμων καὶ ὁ Ἀρσαμένης μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἱπ-
πέων, ἐν τῷ μέσῳ δὲ οἱ Παφλαγόνες καὶ οἱ Ὑρκανοὶ ὑπὸ Ἀρσίτην καὶ
Σπιθριδάτην. Τὸ περσικὸν πεζικόν, τό τε δηλαδὴ Ἀσιανὸν καὶ τὸ ἐλ-
ληνικόν, ἐτάχθη μικρὸν ὀπισθεν ἐν εἵδει ἐπιφυλακῆς, διότι οἱ πολέμιοι
διὰ τοῦ ἱππικοῦ κυρίως ἤθελον νὰ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν διαβάσιν τοῦ
Ἀλεξάνδρου.

Οὕτω πως παρατεταγμένα παρὰ τὰς ἄκρας τοῦ ποταμοῦ, ἀμφό-
τερα τὰ στρατεύματα διετέλεσαν, ἐπὶ τινα χρόνον, ἐν ἀγωνιώδει σιγῇ
ἀμοιβαίως παρατηρούμενα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πάλαι πῦρ καὶ καπνὸς δὲν
ἐθορύβουν οὐδ' ἐσχότιζον· τὰ ἐν τῷ μεταξύ τῶν δύο ἀντιπάλων, ἕκα-
στος ἀφ' ἑκατέρας τῆς στρατιᾶς ἐβόλεπε καθαρὰ τὰ κατὰ τὴν ἄλλην
γινόμενα, ὥστε οἱ Πέρσαι καὶ αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον εὐκόλως διέκρι-
νον ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, ἀπὸ τε τῆς λαμπρότητος
τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς στολῆς, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιδεικνυο-
μένης παρὰ πάντων εὐλαβείας· ὅθεν οἱ ἐπισημότατοι τῶν Περσῶν ἡγε-
μόνων ἔσπευσαν νὰ μεταβῶσι πρὸς τὴν ἀριστερὰν αὐτῶν, ἣν ἐνίσχυσαν
διὰ τοῦ ἀρίστου ἱππικοῦ, ἵνα αὐτοὶ κατὰ τοῦ βρασιλέως ἀντεπεξέλθωσιν·
ὁ δὲ, προτρέψας καὶ ἐνθαρρύνας τὸν στρατὸν δι' ὀλίγων τινῶν, διέταξε
νὰ βαδίσωσιν ἐμπρός. Καὶ τὴν μὲν πρώτην προσβολὴν ἐπέτρεψεν εἰς
τὴν ἴλην τῶν ἐταίρων τῆς ὑποίας ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἡ σείρᾳ
τοῦ νὰ προπορεύεται παντὸς τοῦ ἱππικοῦ. Ἦτο δὲ αὕτη, ἡ τοῦ Σωκρά-
τους προμνημονευθεῖσα ἴλη, ἣτις ἀγομένη ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλίπ-
που ἐξώρμησε πρώτη, ἔχουσα πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς τοὺς σαρισσορό-
ρους ἱππεῖς, τοὺς Παίονας πεζοὺς ἀκοντιστὰς καὶ μίαν τάξιν τοῦ πεζι-

κοῦ τῆς γραμμῆς, πιθανώτατα ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν ληφθεῖσαν. Κατό-
 πιν αὐτῶν εἰσεπήδησεν ἀμέσως εἰς τὸν ποταμὸν ὁ Ἀλέξανδρος, ἄγων
 ἅπαν τὸ δεξιὸν κέρας, σαλπίζοντας καὶ ἀλαλάζοντας· ἐν τῷ ἅμα δὲ
 προήλασε καὶ ὁ Παρμενίων μετὰ τοῦ ἀριστεροῦ. Ἐν τούτοις οἱ πρόδρο-
 μοι, πεζοὶ καὶ ἵππεῖς, ὑπὸ Πτολεμαῖον καὶ Ἀμύνταν, πλησιάσαντες
 εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην ἀπήντησαν ἀντίστασιν ἰσχυράν· διότι οἱ μὲν
 τῶν Περσῶν προσέβαλλον αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ὄχθης ἐξ ὑπερδεξίου εἰς τὸν
 ποταμὸν· εἰσακοντίζοντες, οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων αὐτῆς με-
 ρῶν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὕδωρ καταβαίνοντες. Οἱ Μακεδόνες ἠγωνίσθησαν
 ἐκ παντὸς τρόπου προσαναβῶσι καὶ νῆ διελάσσωσιν ἀνὰ μέσον τοῦ
 περσικοῦ ἵππικοῦ, ἀλλὰ ματαίως· ἐπειδὴ ἐμάχοντο αὐτοὶ κάτωθεν καὶ
 ἐπὶ ἐδάφους μὴ ἀσφαλοῦς πρὸς τοὺς ἄνωθεν ἐπιτιθεμένους πολέμιους,
 καὶ ἐπειδὴ ἄλλως τε ἦτο ἐνταῦθα ἐπιτεταγμένον τὸ κράτιστον τῆς
 περσικῆς ἵππου, οἱ πρόδρομοι ἐκεῖνοι οὐδὲν κατώρθωσαν, ἀλλ' ἀποβα-
 λόντες ἱκανοὺς τινας ἄνδρας καὶ ἀποκρουσθέντες ἀπέκλινον πρὸς τὸ
 κύριον τοῦ στρατοῦ σῶμα, τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου αὐτοῦ ἦδη ἐπα-
 γόμενον. Καὶ τότε πλησιάσαντος τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ὄχθην, ἐπανε-
 λήφθη ὁ ἀγὼν ἔτι πεισματωδέστερον. Πρῶτος ἐνέβαλεν ὁ Ἀλέξανδρος
 καὶ περὶ αὐτὸν οἱ ἄριστοι τῶν ἡγεμόνων εὐγενῶς ἀνθαμιλλώμενοι, ὥς τε
 συνέβη μάχη κρατερὰ. Καὶ ἦτο μὲν ἀπὸ τῶν ἵππων ἡ μάχη, ἀλλὰ
 ὁμοίαζε πεζομαχίαν μᾶλλον, διότι ἠγωνίζοντο συνεχόμενοι ἵπποι πρὸς
 ἵππους καὶ ἄνδρες πρὸς ἄνδρας, οἱ μὲν Μακεδόνες ἵνα ἀπώσωσιν ἀπὸ
 τῆς ὄχθης πρὸς τὸ πεδίον τοὺς Πέρσας, οἱ δὲ Πέρσαι ἵνα διακωλύσωσι
 τὴν ἀπόβασιν καὶ κατακρημνίσωσι τοὺς Μακεδόνας αὐθις εἰς τὸν πο-
 ταμόν. Τελευταῖον διήλασαν οἱ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὸ πεδίον,
 πλεονεκτήσαντες ἰδίως κατὰ τοῦτο, ὅτι ἦσαν γεγυμνασμένοι περὶ τὴν
 χρῆσιν τῆς μακρᾶς λόγχης τῆς ἀσυγκρίτως φοβερωτέρας τοῦ βραχείος
 περσικοῦ παλτοῦ ἥτοι ἀκοντίου. Οἱ δὲ ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἐν τῇ ἀριστερᾷ
 Μακεδόνες ἀπέβησαν εὐχερέστερον, ἅμα ἡ ἀριστερὰ τῶν Περσῶν ἠναγ-
 κάσθη νὰ ὑπενδῶσῃ εἰς τὴν Ἀλέξανδρον, καὶ τότε ὁ ἀγὼν μετεβι-
 βάσθη ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ εἰς τὸ παρακείμενον πεδίον. Ἐνταῦ-
 θα πάλιν ὁ Ἀλέξανδρος ἐν τοῖς πρώτοις ἐμάχετο. Συντριβέντος δὲ τοῦ
 δόρατος αὐτοῦ, ἐστράφη πρὸς τὸν Ἄρετον, ἵνα ὄντα τῶν ἐφίππων σω-
 ματοφυλάκων, καὶ ἐζήτησῃ τὸ δόρυ αὐτοῦ. Ὁ δὲ, δείξας εἰς τὸν Ἀλέ-
 ξανδρον τὸ ὄπλον αὐτοῦ τὸ ὁποῖον εἶχεν ὁμοίως κατὰ τὸ ἥμισυ ἐν τῷ
 ἀγῶνι ἀκρωτηριασθῆ, τὸν εἶπε νὰ ἀποταθῇ πρὸς ἄλλον· καὶ ἔδωκεν ἡδὴ

τῷ βασιλεῖ τὸ δόρυ ὁ Κορίνθιος Δημάρατος, εἰς ὧν τῶν ἐταίρων. Οὕτω δὲ ἐκ νέου ὀπλισθεὶς, ἐξήλασεν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ Μιθριδάτου τοῦ γαμβροῦ τοῦ Δαρείου, ὅστις, ἐπαγόμενος τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐπ' αὐτὸν ἱππέων στῖφος, διετέλει πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων προῖππεύων. Ὁ Ἀλέξανδρος κτυπᾷ τὸν Μιθριδάτην κατὰ πρόσωπον, καὶ καταβαλὼν αὐτὸν, τρέπεται ἐν τῷ ἅμα κατὰ ἐτέρου Πέρσου ἡγεμόνος, τοῦ Ροισάκου, ὅστις εἶχε καταφέρει ἐπ' αὐτοῦ πληγὴν ἀποκόψασαν μὲν μέρος τοῦ κράνους, ἀλλὰ μόλις ψάυσασαν τὰς πρώτας τῆς κεφαλῆς τρίχας· καὶ τοῦτον λοιπὸν τὸν Ροισάκην διατρυπήσας ὁ Ἀλέξανδρος διὰ μέσου τοῦ θώρακος, ῥίπτει κατὰ γῆς. Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα διέπραττεν, ἄλλος πάλιν Πέρσης ἡγεμὼν, ὁ Σπιθριδάτης, προσελθὼν ὀπισθεν πλησιέστατα, εἶχεν ἤδη ὑψώσει τὸν βραχίονα καὶ τὴν σπάθην ἵνα καταβάλλῃ αὐτὸν, ὅτε προφθάσας ἐγκαίρως Κλείτος ὁ Δρωπίδου, ἀρχαῖος καὶ ἐπιφανὴς τοῦ Φιλίππου ἀξιωματικὸς, ἐκτύπησε πάσῃ δυνάμει τὸν ἀνχεταμένον τοῦ Σπιθριδάτου βραχίονα, ἀπέκοψεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἔσωσεν οὕτω τὴν ζωὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ θάνατος τοῦ Σπιθριδάτου ἐξηγρίωσεν ἔτι μᾶλλον τοὺς πολλοὺς ἐπισήμους Πέρσας ὅσοι ἦσαν συγγενεῖς αὐτοῦ· ὅθεν ἐπέπεσον ἤδη ἅπαντες μανιωδῶς κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, λαβόντος τότε πολλὰς ἐπὶ τῆς πανοπλίας πληγὰς καὶ εἰς ἔσχατον περιελθόντος κίνδυνον. Ἀλλ' οἱ περὶ αὐτὸν δι' ἀγῶνων ἀτρύτων ἔσωσαν μὲν τὸν βασιλέα, διέσπασαν δὲ τελευταῖον τὸ τῶν πολεμίων ἱππικόν· καὶ ἐπειδὴ οἱ τε ἐν τῇ ἀριστερᾷ τεταγμένοι Θετταλοὶ ἱππεῖς δεινῶς τοὺς ἀντιπάλους ἐπίεσαν, τό τε ἐλαφρὸν πεζικόν, τὸ ὁποῖον συσῆθως ἠνωμένον μετὰ τοῦ ἱππικοῦ ἐμάχετο, ἐπροξένησεν εἰς τοὺς Πέρσας οὐ μικρὰν ζημίαν, ἢ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀρξαμένη σύγχυσις τῶν πολεμίων ἀπέβη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γενικὴ καὶ μετ' ὀλίγον μετετράπη εἰς φυγὴν. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀξιωματικοὶ δὲν ἐπέτρεψαν ἐπὶ πολὺ τὴν καταδίωξιν τῶν φυγάδων, διότι ὑπελείπετο ἔτι σῶον τὸ πεζικόν, τὸ ὁποῖον ἰστάμενον, ὡς προείπομεν, ὀπισθεν τοῦ ἱππικοῦ, διετέλεσε καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα θεωροῦν ἀκίνητον τὴν ἀτυχῇ ἐκείνην ἱππομαχίαν. Ὁ βασιλεὺς διέταξεν ἤδη τὴν φάλαγγα καὶ τοὺς ὑπασπιστὰς νὰ προσβάλλωσι κατὰ μέτωπον τὸ πεζικὸν τοῦτο, τὸ δὲ ἱππικὸν νὰ περιζώσῃ αὐτὸ πανταχόθεν ἐκ πλαγίου τε καὶ ὀπισθεν. Τοῦ τελευταίου τούτου ἀγῶνος ἡ ἐκβασίς ἦτο πρόδηλος· οὐ μόνον τὸ περσικὸν πεζικὸν ἦτο καθ' ἑαυτὸ εὐαριθμότερον τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ καὶ κυκλωθὲν προσεβάλλετο εἰς μέρη μὴ καλυπτόμενα ὑπὸ τῆς πανο-

πλίας· καὶ ἡγωνίσθη μὲν γενναίως, καθὼ συγκείμενον τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων, τάχιστα ὅμως κατεστράφη, ἀνηλεῶς κατακρεουργηθὲν, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Ἀρριανόν, ὅστις βεβαιοῖ ὅτι ἐκ τῶν 20,000 ἐκείνων ἀνδρῶν, διςχίλιοι μόνον περιεσώθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ ἡγεμόνες τῶν Περσῶν, ἀφοῦ ἔπραξαν τὸ λᾶθος τοῦ νὰ διεξαγάγωσι τὸ κύριον τοῦ ἀγῶνος μέρος, διὰ μόνου τοῦ ἱππικοῦ, μηδεμίαν ποιήσαντες χρῆσιν τοῦ ἀρίστου αὐτῶν πεζικοῦ ἐν τῇ κρίσιμῃ στιγμῇ τῆς τοῦ ποταμοῦ διαβάσεως, ἔπειτα περιέπεσον εἰς τὸ ἔτι χειρότερον λᾶθος τοῦ νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτὸ μεμονωμένον εἰς τὴν διάκρισιν πολεμίου πολυαριθμοτέρου καὶ νικηφόρου. Τοῦ ἱππικοῦ ἡ ζημία ὑπῆρξε σχετικῶς πολὺ ὀλιγωπέρα· ἱππεῖς δὲν ἔπεσον, ὡς λέγεται, εἰμὴ 1000 περίπου, ἀλλ' ἡγεμόνες Πέρσαι ἐθερίσθησαν πολλοί, διότι αὐτοὶ μάλιστα προεκινδύνευσαν, ἐκθύμως ἀγωνιζόμενοι πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν. Παρεκτὸς τοῦ Μιθριδάτου, τοῦ Ῥοισάκου καὶ τοῦ Σπιθριδάτου, ἀπέθανον ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ καὶ ὁ Φαρνάκης, ὁ τῆς Δαρείου γυναικὸς ἀδελφός, καὶ ὁ Μιθροβαρζάνης, ὁ τῆς Καππαδοκίας σατράπης, καὶ ὁ Ἀτιζύνης, καὶ ὁ Νιράτης, καὶ ὁ Πετήνης, καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ ἄνδρες· ὁ δὲ τῆς Φρυγίας σατράπης Ἀρσίτης, ὅστις κυρίως εἶχεν ἀντιταχθῆ εἰς τὴν γνώμην τοῦ Μέμνονος, διεσώθη μὲν ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀλλ' ἀπέθανε μετ' οὐ πολὺ, αὐτόχειρ γενόμενος ὑπὸ θλίψεως καὶ αἰσχύνης.

Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπέβη ὅσον ἐνδέχεται λαμπρὰ καὶ ὀλοσχερής· καὶ ὅμως ὁ στρατὸς αὐτοῦ ὀλιγίστους ἀπέβλεν, ὡς λέγεται, ἄνδρας. Εἴκοσι καὶ πέντε ἑταῖροι ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸν Ἀμύνταν τάξεως, ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν πρώτην ἀτυχῆ πρόβολήν τὴν γενομένην πρὸς διάβασιν τοῦ ποταμοῦ. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἱππέων ἔπεσον ἐν ὅλοις ἐξήκοντα, ἐκ δὲ τῶν πεζῶν τριάκοντα· ὁ ἀριθμὸς τῶν τραυματιῶν δὲν ἀναφέρεται, ἀλλ' ἐὰν ὑποθέσωμεν αὐτοὺς δεκαπλασίους τῶν θανόντων, ἐν ὅλοις ὁ μακεδονικὸς στρατὸς δὲν ἀπέβλεν εἰμὴ 1265 περίπου ἄνδρας ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, καθ' ἣν ἐκ τῶν πολέμιων λέγονται πεσόντες περὶ τοὺς εἰκοσταχισχιλίους.

Μετὰ τὴν νίκην, ὁ Ἀλέξανδρος ἐφρόντισε πρὸ πάντων περὶ τῶν τραυματιῶν, ἐπισκεφθεὶς αὐτοὺς, καὶ θεραπέσας, καὶ παρηγορήσας, καὶ ἐπαινέσας. Τῇ δ' ὕστεραία ἔθαψεν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει τοὺς πεσόντας· ἔθαψε δὲ καὶ τοὺς τῶν Περσῶν ἡγεμόνας καὶ τοὺς μισθοφόρους Ἕλληνας ὅσοι στρατεύοντες μετὰ τῶν πολέμιων ἀπέθανον

Μεθ' ὃ ἐφρόντισε περὶ τῶν ἀμοιβῶν καὶ τῶν ποινῶν. Ἦκμαζε τότε ἐν Ἑλλάδι ἀνδριχνοποιὸς περίφημος, ὁ Λύσιππος, εἰς ὃν καὶ μόνον ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέτρεπε τὴν τιμὴν τοῦ νὰ εἰκονίζεται ὑπ' αὐτοῦ. Εἰς τοῦτον τὸν Λύσιππον ἀνέθηκε τὴν κατασκευὴν χαλκῶν ἀνδριάντων 25, τῶν κατὰ τὴν πρώτην προσβολὴν πεσόντων ἐταίρων, διατάξας νὰ στηθῶσιν οἱ ἀνδριάντες οὗτοι ἐν Δίῳ τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἐσώζοντο ἔτι ἐπὶ Ἀρριανῶ. Εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς παῖδας τῶν θανόντων ἔδωκεν ἀτέλειαν παντὸς φόρου καὶ ἀπαλλαγὴν πάσης προσωπικῆς ὑπηρεσίας· ἑαυτὸν δὲ καὶ ἅπαντα τὸν νικηφόρον στρατὸν δὲν ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ τιμήσῃ λαμπρότερον εἰμὴ πέμπων εἰς Ἀθήνας τριακοσίας περσικὰς πανοπλίας ἵνα ἀνατεθῶσι τῇ πολιούχῳ Ἀθηνᾷ μετὰ ἐπιγράμματος τάδε διαλαμβάνοντος· Ἀλέξανδρος Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων.» Τοὺς δὲ διςχιλίους Ἕλληνας ὅσους ἔλαβεν αἰχμαλώτους, δεσμεύσας, ἐξαπέστειλεν εἰς Μακεδονίαν ἵνα ἐργάζωνται αὐτόθι ὡς δοῦλοι· «ὅτι παρὰ τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἕλλησιν, Ἕλληνες ὄντες, ἐναντίῳ τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο.» ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔπαυεν ἀνακηρύττων τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς καθαρῶς ἐλληνικόν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ οἱ Μακεδόνες οὕτω πως ἔκρινον τὸ πρᾶγμα, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος οὐδὲ μνεῖαν τινὰ ἰδίαν ἐποίησε Μακεδόνων, ἐνῶ ἂν οὗτοι διέκρινον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἤθελον βεβαίως ἀγανακτίσαι ἕνεκα τούτου, τὸ δὲ πρώτιστον τοῦ Ἀλεξάνδρου συμφέρον ἦτο νὰ ἀπορύγῃ πᾶσαν τοιαύτην παρ' αὐτοῖς δυσᾶρέσκειαν.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν αἱ ἀμοιβαὶ καὶ αἱ τιμωρίαι αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ψηφισθεῖσαι μετὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην νίκην· ἀλλ' ἡ μεγαλητέρα ἀμοιβή ἦν ἔλαβεν ὁ στρατὸς αὐτοῦ διὰ τοὺς ἀγῶνας οὓς περὶ Γρανικὴν ἤθλησεν, ἥτο ὅτι κατέστη διὰ μιᾶς σχεδὸν κύριος ἀπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οὐδεμία ἄλλη πολεμίων δύναμις ἱκανὴ νὰ ἀντισταθῇ εἰς αὐτὸν ὑπῆρχεν ἥδη συγκεκροτημένη ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ· ὁ Δαρεῖος εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἀσπασθῇ τὴν γνώμην τοῦ Μέμνονος, καὶ ἤλπιζεν ὅτι, τριβομένου τοῦ πολέμου, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀναγκασθῇ νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, ὁ ἀγὼν θέλει τοῦλάχιστον παραταθῇ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ· ὅθεν οὔτε ἕτερον στρατὸν παρεσκεύασεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, οὔτε τὰς ἄλλας στρατιωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις ἐσπευσε νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὰς παρακειμένας χώρας τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας. Καὶ ἐν τούτοις διὰ

μιάς ἔφθασεν ἡ ἀγγελία τῆς φοβερᾶς ἐκείνης καταστροφῆς· ἡ ἀγγελία ὅτι πλεῖστοι αὐτοῦ καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ συγγενεῖς καὶ ἄλλοι ἐπιφανέστατοι τῶν Περσῶν ἔπεσον ἐν τῇ ὀλεθρίᾳ μάχῃ· ἡ ἀγγελία ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατεβλήθησαν, καὶ ὅτι ἐν γένει ὁ ἥρωος οὗτος, προκινδυνεύων παντοῦ καὶ πάντοτε, ἐφαίνετο περιβεβλημένος δι' ἀκαταμαχήτου τινὸς δυνάμεως· ἐν δὲ σήμερον, μετὰ παρέλευσιν τοσούτων αἰώνων, θαυμάζομεν εἰς ἐτι τὴν ἀκάθεκτον ἐκείνην ὁρμὴν καὶ τόλμην, ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐντύπωσις ἦν αὕτη ἐπρόξενησεν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν συγχρόνων ὑπῆρξε πολὺ καταπληκτικωτέρα καὶ ὅτι ἡ αὐλὴ πρὸ πάντων τοῦ Δαρείου, ἥτις εἶχε νὰ θρηνήσῃ τὴν στέρηνσιν τοσούτων φίλων καὶ οἰκείων, περιῆλθε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐσχάτην ἀθυρίαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ ὠφελθῇ μετὰ παραδόξου δραστηριότητος καὶ ἐπιτηδειότητος ἀπὸ τὸν τρόπον ὃν ἐνέπνευσε τὸ κατόρθωμα αὐτοῦ. Ὁ φρουράρχος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Σάρδεων, Μιθρήνης, παρέδωκεν αὐτῷ ἀμέσως τὸ ὄχυρόν τοῦτο χωρίον, ὃ δὲ κατέστησεν ἐπιμελητὴν τῆς ἄκρας τὸν Παυσανίαν μετὰ φρουρᾶς ἐξ Ἀργείων συγκειμένης, καὶ ἔπειτα ὠρμησεν ἐπὶ τὴν Ἑφεσον ἣν κατέλαβεν ὁμοίως ἀμαχητὶ, διότι ἡ φρουρὰ αὐτῆς ἀπέδρα διὰ θαλάσσης· ἅμα ἤκουσε προσερχόμενον τὸν βασιλέα. Ἐξ Ἑφέσου ὁ Ἀλέξανδρος ἐπέτρεψεν εἰς διαφόρους στρατηγούς νὰ ἀπελευθερώσωσι τὰς πολλὰς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην αἰολικὰς καὶ ἰωνικὰς ἐλληνίδας πόλεις, καταργοῦντες τὰς ὀλιγαρχίας αὐτῶν καὶ τοὺς φόρους ὅσους ἀπέφερον εἰς τοὺς βαρβάρους, ἀνορθοῦντες δὲ ἀπανταχοῦ τὰς δημοκρατίας καὶ τοὺς πατρίους νόμους· αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς Μίλητον τῆς ὁποίας ἡ φρουρὰ ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῇ, ἐλπίζουσα ἰδίως εἰς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, ὅστις συνέκειτο ἐκ 400 περίπου τριήρων φοινικικῶν καὶ κυπρίων. Ἡ μεγάλη αὕτη ναυτικὴ δύναμις, ἥτις ἂν ἐπῆρχετο ὀλίγας ἐβδομάδας πρότερον ἡ δύνατο νὰ διακωλύσῃ τὴν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης διάβασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐπλησίασεν ἤδη τῶντι εἰς Μίλητον, ἀλλὰ καὶ πάλιν βραδύτερον τοῦ δέοντος. Ὁ μακεδονικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Νικάνορα, προλαβὼν, εἶχε πρὸ τριῶν ἡμερῶν καταστῇ κύριος τοῦ λιμένος. Καὶ ἦτο μὲν ἀσθενέστερος τοῦ ἀντιπάλου, οὐδ' ἐτόλμησε νὰ ναυμαχήσῃ ἐκ τοῦ συστάδην, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον διεκώλυσε τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ· ὥστε ἡ φρουρὰ τῶν Μιλησίων περιζωσθεῖσα οὕτω πανταχόθεν, ἀπὸ τε γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσ-

σης, ὑπέκυψε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ἔφοδον τοῦ βασιλέως, ὅστις ἄμα ἐγένετο κύριος καὶ ταύτης τῆς πόλεως ὥρμησε πρὸς μεσημβρίαν ἐπὶ τὴν Ἀλικαρνασσόν. Ταύτης ἡ πολιορκία ἀπέβη πολὺ δυσχερεστέρα καὶ μακροτέρα· διότι οὐ μόνον ἡ φρουρὰ, συγκειμένη ἐξ Ἀσιανῶν καὶ ἐξ Ἀθηναίων φυγάδων, ἀντέστη καρτερικῶς, οὐ μόνον τὸ φρούριον ἦτο ὀχυρώτατον καὶ θαυσιῶς ἐφωδιασμένον δι' ἀμυντικῶν ὀπλῶν, ἀλλὰ κατέφθασεν ἐνταῦθα καὶ ὁ ἰσχυρὸς περσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Μένονα αὐτόν, ἀναδεδειγμένον ἤδη παρὰ τοῦ Δαρείου τῆς τε χάτω Ἀσίας καὶ τοῦ ναυτικοῦ παντός ἡγεμόνα. Ἐντεῦθεν, ἐνῶ ἡ Μίλητος εἶχε πολιορκητῇ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, κατὰ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐπιτεθῇ εἰμὴ ἀπὸ ξηρᾶς. Καὶ ἀπεκρούσθησαν μὲν πολλάκις αἱ ἔφοδοι αὐτοῦ, πολλαὶ δὲ τῶν μηχανῶν κατεπυρπολήθησαν, πολλοὶ δὲ καὶ ἔγκριτοι Μακεδόνες ἔπεσον ἐνταῦθα· ἐπὶ τέλους ὁμως κατίσχυσε πάλιν ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς καρτερίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ καὶ εἰσῆλσε νικηφόρος εἰς τὴν πόλιν. Μόναί αἱ δύο αὐτῆς ἄκραι ἀντεῖχον ἔτι, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, νομίσας μάταιον νὰ χρονοτριβῇ πλειότερον ἐκεῖ, ἐπέτρεψε τὸ ἔργον τῆς ἀλώσεως τῶν ἄκρων ἐκείνων εἰς τὸν Πτολεμαῖον, δούς αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ τρισεχιλίους ἄνδρας, αὐτὸς δὲ προήλασε πρὸς τὰ πρόσω. Καὶ ἀφοῦ ἔπεμψε τὰς μηχανὰς εἰς Τράλλεις, τὰς ὁποίας εἶχε καταλάβει πρὸ πολλοῦ ὁ Παρμενίων· ἀφοῦ διέταξε τὸν στρατηγὸν τοῦτον νὰ μεταβῇ μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ ἱππικοῦ, τοῦ συμμαχικοῦ πεζικοῦ καὶ τῶν ἁμαξῶν εἰς Σάρδεις καὶ ἀπὸ Σάρδεων εἰς Φρυγίαν, ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τῆς ὑπολοίπου δυνάμεως ἡσχολήθη κατὰ τοὺς τελευταίους χειμερινοὺς μῆνας περὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Λυκίας, τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Πισιδίας. Διαπράξας δὲ καὶ τοῦτο τὸ δυσχερὲς ἔργον, ἐτράπη ἤδη πρὸς βορρᾶν καὶ ἐφθασεν εἰς Γόρδιον παρὰ τὸν ποταμὸν Σαγγάριον, ὅπου ἔμελλε νὰ συναντηθῇ μετὰ τοῦ Παρμενίωνος.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἐφθασεν εἰς Γόρδιον κατὰ φεβρουάριον ἢ μάρτιον τοῦ 333, καὶ παρέμεινεν ἐνταῦθα ἐπὶ τινα χρόνον ἵνα ἀναπαύσῃ τὴν μοῖραν τοῦ στρατοῦ τὴν μετ' αὐτοῦ ἰδίως περὶ τὴν Πισιδίαν δεινῶς κοπιᾶσασαν. Τότε ἔκοψε τὸν λεγόμενον Γόρδιον δεσμόν, ἐξ οὗ παρήχθη τὸ τοσοῦτον πολυθρύλητον γινόμενον περὶ τοῦ δεσμοῦ τούτου λόγιον· συνέβη δὲ τὸ γεγονός ὡς ἐξῆς. Εἰς τὴν ἄκραν τῆς πόλεως ἐκείνης ἐφυλάσσετο ἅμαξα, ἥτις, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀνῆκέ ποτε εἰς τὸν γεωργόν

Γόρδιον καὶ τὸν παῖδα αὐτοῦ Μίδαν, τοὺς πρῶτους βασιλεῖς τῆς Φρυγίας· ὁ δεσμός ὅστις συνῆπτε τὸν ζυγὸν τῆς ἀμάξης ταύτης μετὰ τοῦ ῥυμοῦ ἦτο ἐκ φλοιοῦ κρηνέας, καὶ τοιοῦτοτρόπως συμπεπλεγμένος, ὥστε οὔτε τέλος οὔτε ἀρχὴ αὐτοῦ ἐφαίνετο, ἡ δὲ λύσις ἐνομιζέτο ἀκατόρθωτος· καὶ ἐν τούτοις χρησμός ἀρχαῖος ἔλεγεν ὅτι ὁ λύσας τὸν δεσμὸν τοῦτον θέλει ἄρξει τῆς Ἀσίας. Ὅτε λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος ἀνέβη εἰς τὴν ἄκραν ἵνα παρατηρήσῃ τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος λείψανον, ἅπαντες οἱ περὶ αὐτὸν, Φρύγες τε καὶ Μακεδόνες, περιέμενον ἀνυπομῶνας νὰ ἴδωσιν, ἐὰν ὁ περὶ Γρανικὸν νικητὴς καὶ ὁ δορικτήτωρ τῆς Ἀλικαρνασσοῦ θέλει περιποιήσῃ ἑαυτῷ τὴν ἐπαγγελλομένην κυριαρχίαν, κατισχύων τῶν δυσχερείων τοῦ δεσμοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος πηριτῆλθε μὲν κατ' ἀρχὰς εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτοῦ ἔκοψε διὰ τοῦ ξίφους τὸ σύναμμα· καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη παρὰ πάντων ὡς λύσις τοῦ προβλήματος, ἐξασφαλίζουσα τὸ δικαίωμα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῆς Ἀσίας.

Ἀλλ' ἡ τύχη παρεσκευάζεν αὐτῷ τότε καὶ ἕτερον πολὺ θετικώτερον πλεονέκτημα. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Μιλήτου, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε διαλύσει τὸν στόλον αὐτοῦ, μὴ διατηρήσας εἰμὴ μικράν τινα μοῖραν χρήσιμον πρὸς μεταφορὰν τροφῶν καὶ στρατευμάτων. Ἐπραξε δὲ τοῦτο διότι ἔβλεπεν ὅτι κατὰ θάλασσαν δὲν δύναται νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τοὺς πολὺ ἰσχυροτέρους πολεμίους καὶ διότι ἠλπίζεν ὅτι, γινόμενος βαθμηδὸν κύριος τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Ἀσίας, θέλει ἐξ ἀνάγκης ἐπαγάγει καὶ τὴν τοῦ ναυτικοῦ τῶν Περσῶν διάλυσιν. Ἐν ἀρχῇ ὅμως τοῦ 333 ἐκινδύνευσε νὰ ἴδῃ ψευθεΐσας τὰς προσδοκίας ταύτας. Τῷ ὄντι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, ὁ Μένων ἐπέχειρσε διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ στόλου νὰ ἄρξῃ μὲν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, νὰ μεταφέρῃ δὲ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Καὶ εἶχεν ἤδη καταστῆ κύριος τῆς Χίου καὶ τῆς Λέσβου, καὶ εἰς πολλὰς εἶχε περιέλθει συνεννοήσεις πρὸς ἄλλας τε νήσους καὶ πρὸς τὴν Εὐβοίαν, ὅτε αἰρνης νοσήσας ἀπεβίωσε, καὶ ἐματαιώθη οὕτω τὸ ἐπιχείρημα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ παρεμβάλλῃ σπουδαιότατα κωλύματα εἰς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑπῆρχον μὲν βεβαίως καὶ ἄλλοι παρὰ τοῖς πολεμίους γενναῖοι ἄνδρες, Ἕλληνες τε καὶ Πέρσαι· ἀλλ' ἐκ μὲν τῶν Περσῶν οὐδεὶς εἶχε τὴν ναυτικὴν καὶ πολιτικὴν τοῦ Μένονος ἐμπειρίαν· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων, δυσκόλως ἠδύνατο ἄλ-

λος νὰ ἀξιωθῇ τῆς τοῦ Δαρείου πίστεως ἣν ὁ Ῥόδιος ἐκεῖνος εἶχεν ἀσφαλίσει διὰ μακρῶν προηγουμένων ὑπηρεσιῶν. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται πῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μένονος, βλέπομεν καταπαύσαντα αἴφνης πάντα ἀπὸ θαλάσσης ἀντιπερισπασμόν· τὸ δὲ δεινότερον, ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν μὴ ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὸν σύμβουλον ἐκεῖνον εἰς ὃν ἔδιδε πᾶσαν πίστιν, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἀμυντικὸν τοῦ πολέμου σύστημα, ὅπερ τὸ καθ' ἑαυτὸν εἶχεν ἄχρι τῆς ὥρας ταύτης ἀσπασθῇ καὶ παρεσκευάσθῃ νὰ ἀγωνισθῇ ἐκ παρατάξεως πρὸς τοὺς Μακεδόνas.

Ἡ δύναμις ἦν ἐπὶ τούτῳ ἤθροισε τότε εἰς τὰ πεδία τῆς Μεσοποταμίας, ἥτο ἐπιτηδεῖα νὰ ἐνθαρρύνῃ, διὰ τὸ ἄπειρον αὐτῆς πλῆθος, πάντα Ἀσιανὸν ἄνδρα. Ἄν καὶ δὲν εἶχον εἰσέτι προφθάσει ἐνταῦθα τὰ ἐκ Σογδιανῆς καὶ Βακτριανῆς καὶ Ἰνδικῆς στρατεύματα, ἡ δύναμις αὕτη συνέκειτο ἤδη κατὰ τινὰς ἐκ 400,000 πεζῶν καὶ 100,000 ἱππέων, κατ' ἄλλους δὲ συνεποσοῦτο ἐν ὅλοις εἰς 600,000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς περιελαμβάνοντο καὶ 20—30,000 μισθοφόροι Ἕλληνες, μεταβιβασθέντες τότε ἀπὸ τοῦ στόλου εἰς τὴν στερεάν. Ὅθεν ἅπαντες οἱ περὶ τὸν Δαρεῖον ἐπίστευον καὶ ἐκήρυττον βεβαίαν τὴν νίκην, καὶ ὁ Δαρεῖος αὐτὸς ἐνεπλήσθη ὑπὸ τῆς περὶ τούτου πεποιθήσεως. Ναι μὲν ὀφθαλμὸς μᾶλλον γεγυμνασμένος καὶ ἔμπειρος εὐκόλως ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ τὰ ἀσθενῆ τοῦ πλήθους τούτου μέρη· καὶ ὁ Ἀθηναῖος φυγᾶς Χαρίδηςμος, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως τί φρονεῖ περὶ τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου στρατοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι συμβουλεύει τὸν Δαρεῖον νὰ μὴ ἐλπίζῃ πολὺ ἀπὸ τὸν Ἀσιανὸν τοῦτον ὄχλον, νὰ μεταχειρισθῇ δὲ μᾶλλον τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ πρὸς συγκρότησιν μεγαλητέρου ἐξ Ἑλλήνων μισθοφόρων στρατοῦ. Ἄλλ' ὁ Δαρεῖος, παραφερόμενος ἤδη ὑπὸ ἐλπίδων κούφων νίκης καὶ δόξης, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τυφλοὶ καὶ ἀγέρωχοι μεγιστᾶνες ὑπέλαβον ἅπαντες ὡς ὕβριν ἅμα καὶ προδοσίαν τὴν γνώμην ἐκείνην καὶ διέταξαν νὰ θανατωθῇ ἀμέσως ὁ δυστυχὴς Ἕλλην, ὅστις, ἀπαγόμενος ἐπὶ τὸν θάνατον, ὡς προφῆτης ἀνεβόησε «μεταμελήσειν ταῦτα ταχὺ τῷ βασιλεῖ, καὶ τῆς ἀδίκου τιμωρίας αὐτοῦ σύντομον ἔξιν τὴν κόλασιν, ἐπιδόντα τὴν κατὰλυσιν τῆς βασιλείας.»

Ὁ Δαρεῖος λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ ὅμως ἐὰν ὤφειλε ποτὲ, ἀκολουθῶν τὴν συμβουλὴν τοῦ Μένονος, νὰ διατελέσῃ ἀμυνόμενος, ὤφειλε νὰ πράξῃ

τοῦτο τότε μάλιστα, ὅτε ὁ πολέμιος αὐτοῦ ἡτοιμάζετο νὰ μεταβῇ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Συρίαν. Ἐπὶ τῆς περὶ Γρανικὸν μάχης, ἡ ἄμυνα ἦτο ἴσως δυσχερὴς, διὰ τὸ ἀναπεπταμένον τῆς χώρας, ἐνῷ ἤδη, ἐν ἔαρι τοῦ 333 π. Χ., οἱ Πέρσαι ἠδύναντο, ὠφελούμενοι ἐξ ἀμυντικῶν χωρίων ἀσφαλεστάτων, νὰ ἀποκρούσωσιν εὐχερῶς τὸν ἀντίπαλον. Ἡδύναντο νὰ καταλάβωσι πρῶτον τὰς ἀπορρήτους παρόδους τοῦ ὄρους Ταύρου δι' ὧν ἐφράσσετο ἡ εἰς τὴν Κιλικίαν εἰσβολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰς καλουμένας Κιλικίας πύλας. Ἐπειτα, ὑποτιθεμένου ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελεν ἐκβιάσει τὰς παρόδους ἐκείνας καὶ καταστῇ κύριος τῆς Κιλικίας, οἱ Πέρσαι εἶχον εἰσέτι τὰς στενὰς ὁδοὺς τὰς διερχομένας μεταξὺ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ καὶ τῆς θλάσσης, τὰς καλουμένας κατ' ἀρχὰς μὲν Ἀμανίδας πύλας, κατωτέρω δὲ Συρίας ἢ καὶ Κιλικίας πάλιν πύλας. Τελευταῖον ἠδύναντο νὰ ὀχυρώσωσι τὰς παρόδους αὐτοῦ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ, ὑπὸ τινων καλουμένας Ἀμανίδας πύλας, δι' ὧν ἀναγκαιῶς ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ αἱ ὁποῖαι ἅπασαι εὐκόλως καθίσταντο ἀδιάβατοι. Ἀλλ' οἱ Πέρσαι, ὡς ἂν τυφλωθέντες ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης, ἄφησαν ἀνοικτὰς ἀπάσας ἐκείνας τὰς πύλας, ἄφησαν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ εἰσέλθῃ ἐλευθέρως εἰς τὴν Συρίαν, καὶ τότε μόνον ἀπεφάσισαν ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος διατρίβων εἰς Γόρδιον, οὐ μόνον τὸν στρατὸν ἀνέπαυεν, ἀλλὰ καὶ ἐπικουρίας τινὰς ἐκ Μακεδονίας προσέλαβεν ὑπὸ Πτολεμαῖον τὸν Σελεύκου, καὶ Κοῖνον τὸν Πολεμοκράτους, καὶ Μελέαγρον τὸν Νεοπτολέμου, πεζῶν μὲν Μακεδόνων 1000, ἱππέων δὲ 300, Θεσσαλῶν δὲ ἱππέων 200 καὶ Ἡλείων 150, ὧν ἡγεῖτο Ἀλκίας ὁ Ἡλείος. Τότε ἐπορεύθη πρὸς τὴν Παφλαγονίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν καὶ, καθυποτάξας τὰς χώρας ταύτας, ἐτράπη πρὸς μεσημβρίαν ἵνα διέλθῃ τὸν Ταῦρον. Πρὸς τοῦτο ἀπερχόμενος τὸ ὄρος, ἔφθασεν εἰς χωρίον στενὸν, ἀπόκρημνον καὶ τὰ μάλιστα δυσπρόσιτον, τὸ ὁποῖον, καλούμενον «Κύρου στρατόπεδον,» ἔκειτο εἰς τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ Ταύρου πλησίον τῶν λεγομένων «πυλῶν τοῦ Ταύρου ἢ Κιλικίων πυλῶν» καὶ ἀπετέλει τὴν συνήθη πάροδον δι' ἧς συνεδέετο ἡ πρὸς βορρᾶν Καππαδοκία μετὰ τῆς πρὸς μεσημβρίαν Κιλικίας. Ἐνταῦθα δὲ, ἀντὶ νὰ προσκρούσῃ εἰς στρατὸν ἰσχυρὸν καὶ ἔτοιμον νὰ διακωλύσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν διόδον αὐτοῦ, δὲν εὔρεν εἰμὴ ὀλίγους τινὰς Πέρσας στρατιώτας, οἵτινες ὄντες, ὡς φαίνεται, ἐντελῶς ἀπροπαράσκευοι, ἔφυγον ἀμαχητὶ, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος κατέστη οὕτω κύριος, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ζημίας, τοῦ ἀπορρήτου σχε-

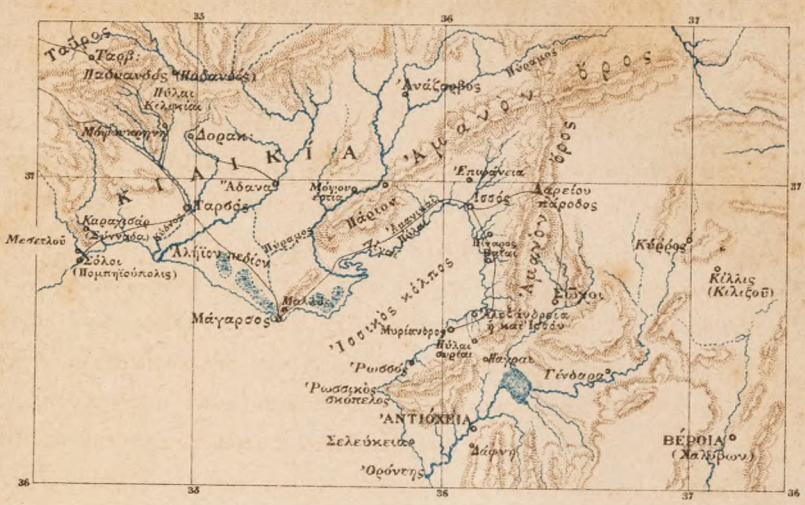
δὸν ὀρεινοῦ ἐκείνου χωρίου· καὶ τὴν ἐπιούσαν διαβιβάσας δι' αὐτοῦ ἅπαντα τὸν στρατὸν εἰς Κιλικίαν, ἔφθασεν ἐντὸς ὀλίγων ὥρων εἰς Ταρσὸν, ἣν εἶχεν ἐγκαταλείψει ὁ σατράπης τῆς Κιλικίας Ἀρσάμης.

Ἄλλ' ἐνῷ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης, ἡ τύχη διετέλεσεν ἀδιακόπως προσμειδιῶσα εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ἐν Ταρσῷ αἰφνης ἐφάνη ἐγκαταλιποῦσα αὐτόν, διότι εἴτε ἕνεκα τῶν ὑπερβολικῶν κόπων εἰς οὓς ἐξετέθη, εἴτε διότι ἰδρῶν ἔρριψεν ἑαυτὸν εἰς τὸν παραρρέοντα ποταμὸν Κύδνον, ἔπαθεν ἐνταῦθα πυρετὸν ἐπικίνδυνον· τὸ δὲ δεινότερον, ἐν τῷ μέσῳ τῆς θλίψεως καὶ τῆς ἀνησυχίας ὑφ' ἧς κατελήφθη ὁ στρατὸς ἕνεκα τοῦ συμβεβηκότος τούτου, οἱ ἱατροὶ ἐδίσταζον νὰ ἀναλάβωσι τὴν εὐθύνην τῆς θεραπείας. Εἰς μόνος, ὁ Ἀκαρνὰν Φίλιππος, πρὸ καιροῦ οἰκεῖος ὢν τοῦ Ἀλεξάνδρου, διὰ δὲ τὴν ἐπιστήμην ἐξαιρέτως ὑπ' αὐτοῦ τιμώμενος, ὑπέσχετο νὰ σώσῃ τὸν ἀσθενῆ δι' ἰσχυροῦ καθαρτικοῦ, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε νὰ ἐτοιμασθῇ τὸ φάρμακον. Πρὶν ὅμως φθάσῃ ἡ ὥρα νὰ τὸ πῇ, λαμβάνει ἀπόρρητον ἐπιστολὴν τοῦ Παρμενίωνος, δι' ἧς προετρέπετο νὰ φυλάττεται ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, διότι ἐλέγετο ὅτι οὗτος διαφθαρεὶς διὰ χρημάτων ὑπὸ τοῦ Δαρείου, ἐμελέτα νὰ θανατώσῃ αὐτόν· ὁ βασιλεὺς, ἀναγνούς τὴν ἐπιστολὴν καὶ μηδενὶ δεῖξας τῶν φίλων, ἔθηκεν αὐτὴν ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον. Μετ' οὐ πολὺ δὲ εἰσέρχεται ὁ Φίλιππος κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ ἱατρικόν· ὁ Ἀλέξανδρος λαμβάνει αὐτὸ, τὸ καταπίνει διὰ μιᾶς ἄνευ παρατηρήσεώς τινος, καὶ συγχρόνως δίδει εἰς τὸν Φίλιππον τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παρμενίωνος καὶ παρατρεῖ τὴν ὄψιν τοῦ ἀναγινώσκοντος. Τὸ βλέμμα, οἱ λόγοι, τὸ σχῆμα τοῦ ἱατροῦ, τὰ πάντα ἐνὶ λόγῳ ἐμαρτύρουν τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ, ὅστις ἀποκρούσας μετ' ἀγανακτήσεως τὴν συκοφαντίαν, ἐπανέλαβεν ἐκ νέου τὴν πλήρη πεποιθήσιν ἣν εἶχεν εἰς τὰ σωτήρια τοῦ φαρμάκου ἀποτελέσματα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, διὰ τὴν ὑπερβολικὴν τοῦ φαρμάκου ὀξύτητα, ἐφάνη χειροτερεύουσα ἡ κατάστασις τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἀλλὰ τελευταῖον κατέπαυσεν ὁ πυρετός, χαρὰ δὲ καὶ ἀγαλλίασις κατέλαβεν ἅπαντα τὸν στρατὸν ἀκούσαντα ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶναι ἐκτὸς κινδύνου.

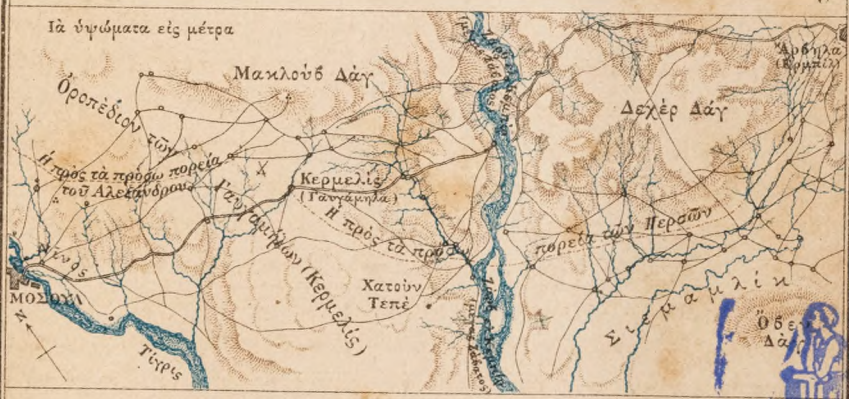
Ὀλίγαι ἡμέραι ἤρκεσαν ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ῥωμαλέον ἐκεῖνο σῶμα τὴν προτέραν ὑγίαν καὶ δύναμιν· καὶ τότε ὁ Ἀλέξανδρος προκατέπεμψε μὲν τὸν Παρμενίωνα μετὰ τῶν Θρακῶν, τῶν Θεσσαλῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τοῦ στρατοῦ, ἵνα καταλάβῃ τὴν στενὴν πᾶροδον ἣτις, ἄγουσα ἀπὸ Κιλικίας εἰς Συρίαν, διήρχετο μεταξὺ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ καὶ τῆς θαλάσσης, ἥτοι τοῦ Ἰστικοῦ κόλπου, καὶ δὲν κατεί-

χετο εἰμὴ ὑπὸ ἀσθενοῦς δυνάμεως, τραπέισης ἐν τῷ ἅμα εἰς φυγὴν· αὐτὸς δὲ ἡσχολήθη πρῶτον περὶ τὴν χεῖρωσιν τῶν ὀρεινῶν φυλῶν τῆς Κιλικίας, ἐπέστρεψεν ἔπειτα εἰς Ταρσὸν καὶ προελάσας μετὰ τῶν λογάδων πεζῶν καὶ ἱππέων ἔφθασεν εἰς Μαλλὸν, πόλιν ἣν ἀπήλλαξε παντὸς φόρου, καὶ ἄλλως ἐτίμησε καθὼ λογιζομένην ἀποικίαν τῶν Ἀργείων.

Ἐνταῦθα, εἰς Μαλλὸν, ἔλαβε τὰς πρῶτας ἀσφαλεῖς περὶ Δαρείου καὶ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ στρατοῦ εἰδήσεις, ὅστις ἐλέγετο εἰς Σώχους διατρίβων τῆς Συρίας, κειμένους εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ, καὶ ἀπέχοντας δύο ἡμερῶν δρόμον ἀπὸ τῆς ὀρεινῆς παρόδου ἣτις σήμερον καλεῖται Βαῦλάν, τὸ δὲ πάλαι ἔφερε καὶ αὕτη τὸ τῶν Ἀμανίδων πυλῶν ὄνομα. Ἡ πάροδος αὕτη, ἡ διερχομένη ἀνὰ μέσον τῆς σειρᾶς τοῦ Ἀμανοῦ, ἀποτελεῖ τὴν συνέχειαν τῆς κυρίας ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὴν Συρίαν, καὶ διερχομένης τὸ μὲν πρῶτον διὰ τοῦ Ταύρου (τῶν Κιλικίων πυλῶν), κατόπιν δὲ διὰ τῶν πρὸ μικροῦ μνημονευθιστῶν στενῶν διόδων μετὰξὺ Ἀμανοῦ καὶ θαλάσσης, τῶν καλουμένων κατ' ἀρχὰς μὲν Ἀμανίδων πυλῶν, ἔπειτα δὲ Συρίων καὶ πάλιν Κιλικίων πυλῶν. Ὅθεν σπεύδων εἰς ἀπάντησιν τοῦ Δαρείου ὁ Ἀλέξανδρος διῆλθε πρῶτον διὰ Ἰσοῦ, ὅπου κατέλιπε τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας μετὰ μικρᾶς τιнос φρουρᾶς, ὕστερον διέβη διὰ τῶν Κιλικίων καὶ Συρίων πυλῶν, καὶ ἐκεῖθεν βαδίσας ἐπὶ δύο ἡμέρας ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα Μυριάνδρον, τὴν πρώτην τῆς Συρίας ἢ τῆς Φοινίκης πόλιν. Ἄλλ' ἔνταῦθα ἔλαβεν εἰδήσεις ἄλλας, ὅπως τῶν προηγουμένων διαφόρους καὶ ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἠναγκάσθη νὰ τροπολογήσῃ παντελῶς τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Ὁ περσικὸς στρατὸς, ἀναχωρήσας ἐκ Σώχων, εὐρίσκειτο ἤδη ἐν Κιλικίᾳ, εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Μακεδόνων, περὶ Ἰσσόν. Πῶς ὁ Δαρεῖος, ὅστις, συναγαγὼν τὸν πολυάριθμον αὐτοῦ στρατὸν εἰς τὰ πεδία τῆς Συρίας, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀγωνισθῇ ἐνταῦθα ἐκ παρατάξεως πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, μετέβαλεν αἴφνης γνώμην καὶ εἰσέλασεν εἰς τὰ στενὰ χωρία ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀφῆκε τὸν Ἀλέξανδρον πρὸ μικροῦ νὰ διέλθῃ ἀκωλύτως; Ὁ Δαρεῖος, ἀριθμήσας τοὺς ἐξηκοντάκις μυρίους αὐτοῦ ἄνδρας, κατήντησε νὰ νομίζῃ ἑαυτὸν ἀκαταγώνιστον· καὶ ἐν τούτοις εἶδε τὸν Ἀλέξανδρον χρονοτριβήσαντα ἕνεκα τῆς νόσου εἰς Ταρσόν, χρονοτριβήσαντα ἔπειτα ὅπως οὖν καὶ περὶ τὴν κατατρόπωσιν τῶν ὀρεινῶν τῆς Κιλικίας φυλῶν· καὶ ὑπέλαβε πάντα ταῦτα ὡς σημεῖα δισταγμοῦ καὶ δειλίας. Ὅθεν, τυφλωθεὶς ὑπὸ τῆς πεποιηθείσεως ἣν ἐνέπνεε μὲν αὐτῷ ὁ ἄχανός περὶ αὐτὸν ὄχλος, ἐνίσχυον

ΜΑΧΗ 'ΕΝ 'ΙΣΣΩ.

Η ΕΝ ΓΑΥΓΑΜΗΛΟΙΣ ΜΑΧΗ.

δὲ οἱ ἀσύνετοι αὐλικοί, μηδὲ προσέχων ἤδη εἰς τὰς συμβουλάς τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ἀπεφάσισε νὰ μὴ περιμείνῃ τὸν ἀντίπαλον εἰς τὰ ἀναπεπταμένα χωρία εἰς τὰ ὅποια μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης διέτριβεν, ἀλλὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ εὔρῃ αὐτὸν εἰς τὰς στενάς διόδους τῆς Κιλικίας. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέβη τὸ ὄρος τοῦ Ἀμανοῦ, ἀλλ' ὄχι διὰ τῆς παρόδου δι' ἧς προέκειτο νὰ διέλθωσιν οἱ Μακεδόνες. Διὰ τοῦ ὄρους Ἀμανοῦ διήρχοντο δύο στεναὶ ὁδοί, ἡ μὲν μεσημβρινή, τὸ στενὸν τοῦ Βαυλάν, ἡ δὲ βόρειος. Ἐνῷ λοιπὸν οἱ Μακεδόνες ἐπορεύθησαν πρὸς μεσημβρίαν ἵνα διαβῶσι διὰ τῆς μεσημβρινῆς παρόδου τοῦ ὄρους καὶ προσβάλωσι τὸν Δαρεῖον εἰς τὴν πεδιάδα, ὁ Δαρεῖος ὤρμησε διὰ τῆς βορείου διόδου εἰς Κιλικίαν ἵνα κατατροπώσῃ αὐτόθι τοὺς Μακεδόνας· καὶ διῆλθε τὴν διόδον ταύτην συνεπαγόμενος οὐ μόνον τὸν στρατὸν ἀλλὰ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, τὴν σύζυγον, τὸν λοιπὸν γυναικωνίτην, τὰ τέκνα καὶ πολυτελῆ θεραπείαν, καὶ θησαυρὸν εἰς χρήματα καὶ ἀποσκευὴν οὐ μικρὸν, ἂν καὶ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ ἐξαπέστειλεν εἰς Δαμασκὸν τῆς Συρίας. Φθάσας δὲ εἰς Ἰσὸν, ἀπέκτεινε τοὺς αὐτόθι ἐγκαταλειφθέντας ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας, καὶ πορευθεὶς ἔπειτα διὰ τῆς αὐτῆς παραλίας ὁδοῦ δι' ἧς πρὸ μικροῦ εἶχε διέλθει ὁ Ἀλέξανδρος, ἐστρατοπέδευσε περὶ τὸν ποταμὸν Πίναρον. Ὅτι ὁ Δαρεῖος οὐδὲν ἄλλο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔπραξεν ἢ νὰ συμπληρώσῃ τὴν σειρὰν τῶν ποικίλων αὐτοῦ στρατηγικῶν ἀμαρτημάτων, εἶναι πρόδηλον. Ἀφοῦ ἀφῆκεν ἀφύλακτον τὸ «Κύρου στρατόπεδον,» ἀφυλάκτους τὰς «Κιλικίας ἢ Συρίας πύλας,» δὲν ἐπέμεινε τοὐλάχιστον εἰς τὴν πρώτην ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἀγωνισθῇ εἰς τὰ πεδία τῆς Συρίας, ὅπου, ἂν ὄχι ἄλλο, ἡδύνατο νὰ παρατάξῃ καὶ νὰ καταστήσῃ χρήσιμον τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως τὸ ἄριστον καὶ πολυάριθμον ἱππικὸν, ἀλλὰ, μεταβαλὼν αἴφνης γνώμην, ἦλθε νὰ πολεμήσῃ τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὰ στενὰ τῆς Κιλικίας, ὅπου ἀπέβη ἄχρηστος ἡ πλείστη αὐτοῦ δύναμις, καὶ ἐπῆλθεν, ἂν ὄχι ἐντελής ισότης, βεβαίως ὅμως ὀλιγωτέρα τις δυσαναλογία μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν ὥς πρὸς τὸ ποσόν, ἐνῷ ἤδη ὥς πρὸς τὸ ποιὸν ὁ μακεδονικὸς ἦτο ἀσυγκρίτως ὑπέρτερος.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις ἔμαθεν εἰς Μυρίανδρον ἀπὸ τῶν ἐξ Ἰσοῦ φυγάδων, τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην εἰς Κιλικίαν ἐπιδρομὴν τοῦ Δαρείου, δὲν ἐπίστευσε κατ' ἀρχὰς ὅτι οὗτος ἔπραξε τοσοῦτον ὀγκῶδες λάθος, οὐδ' ἐπίσθη περὶ τούτου, εἰμὴ ἀφοῦ ἡ ἀγ-

γελία ἐπεκυρώθη ὑπὸ τινων αὐτοῦ ἀξιωματικῶν, οἵτινες, ἀναπλεύσαντες τὴν παραλίαν ἐπὶ τριακοντόρου, εἶδον αὐτοῖς ὄμμασι τὰ ἀναριθμητὰ τῶν βαρβάρων πλήθη στρατοπεδεύοντα περὶ τὴν θάλασσαν. Τότε ὁ βασιλεὺς συγκαλέσας τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς ἱλάρχας, καὶ τῶν συμμάχων τοὺς ἡγεμόνας, ἀνήγγειλεν αὐτοῖς τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, ἐξήγησε τὸ λᾶθος τοῦ Δαρείου τοῦ καθεύδοντος τὴν δύναμιν ἐκ τῆς εὐρυχωρίας εἰς στενωπὸν, ἐνθύμισεν ἰδίως εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅτι αὐτοὶ μὲν μάχονται ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἑλλάδος συμφέροντος, ἐνῶ οἱ μετὰ Δαρείου συστρατευόμενοι ὁμογενεῖς ἀθλίως ἐπὶ μισθῷ κινδυνεύουσιν, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην ἀπάντων τὸ τῶν μυρίων Ἑλλήνων ὑπὸ Ξενοφῶντα κατόρθωμα, καίτοι μὴ ἐχόντων παντάπασιν ἵππικόν, ἐνῶ ἤδη ὁ στρατὸς τοσούτους εἶχε παρόντας ἵππεῖς Θεσσαλοὺς, Βοιωτοὺς, Πελοποννησίους, Μακεδόνας καὶ Θρᾷκας, καὶ ἐπὶ πᾶσι παρέστησε τὴν νίκην ὡς ἀναμφισβήτητον· ἐφ' ᾧ οἱ ἀκροώμενοι πάντες λαμπρῶς ἐπικροτήσαντες καὶ τὸν βασιλέα δεξιούμενοι, παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ φέρῃ αὐτοὺς ἐν τῷ ᾧμα ἐπὶ τοὺς πολεμίους.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεῖχε τότε ἀπὸ τῶν Περσῶν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν στάδια· καὶ ἀναχωρήσας ἀφ' ἐσπέρας ἔφθασε περὶ μέσας νύκτας εἰς τὴν μεταξὺ Ἀμανοῦ καὶ θαλάσσης πάροδον, τὰς καλουμένας Κιλικίας ἢ Συρίας πύλας, δι' ἧς εἶχε διέλθει πρὸ δύο ἡμερῶν Γενόμενος δὲ οὕτω πάλιν κύριος τοῦ ἀξιολόγου τούτου χωρίου, ἀνέπαυσεν ἐνταῦθα τὸν στρατὸν κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τῆς νυκτός, καὶ ἔπειτα περὶ τὰ χαράγματα προήλασε πρὸς βορρᾶν ἐπὶ τὸν Δαρείον. Κατ' ἀρχάς, ἡ ὁδὸς δι' ἧς ἐβάδιζεν ἦτο τοσοῦτον στενὴ, ὥστε ἡναγκάζετο νὰ προάγῃ ἐπὶ κέρας, ὃ ἐστὶ διὰ φάλαγγος ἐχούσης τὸ βάθος πολλαπλάσιον τοῦ πλάτους· τὸ δὲ ἵππικόν παρείπετο εἰς τὸ πεζικόν· μετ' ὀλίγον ὁμως καταστάσης τῆς ὁδοῦ εὐρυτέρας ὡπωςοῦν, ὁ Ἀλέξανδρος ἠδυνήθη, παράγων ἀπὸ τῶν ὀπισθεν εἰς τὰ πρόσω ἀλληλοδιαδόχως τὰς διαφόρους τῶν ὀπλιτῶν τάξεις, νὰ ἀναπτύξῃ τὸ μέτωπον αὐτοῦ. Καὶ ὅτε ἐπλησίασεν εἰς τὸν ποταμὸν Πίναρον ὅστις ἔτεμνεν ἐγκαρσίως τὴν πάροδον, παρέταξε τὸν στρατὸν ὡς ἐπὶ μάχην. Τὴν ἄκραν δεξιὰν κατέλαβον οἱ ὑπασπισταί, μετὰ δὲ τούτους ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ πέντε τάξεις τῆς φάλαγγος ὑπὸ τὸν Κοῖνον, τὸν Περδίκκην, τὸν Μελέαγρον, τὸν Πτολεμαῖον καὶ τὸν Ἀμύνταν. Τῶν τριῶν τελευταίων ἀριστερῶν τάξεων προίστατο ὁ Κρατερός, τῆς δὲ ὅλης ἀριστερᾶς ὁ Παρμενίων. Τὸ πλάτος τοῦ πεδίου μεταξὺ τοῦ ὄρους ἐκ δεξιῶν καὶ τῆς θαλάσσης ἐξ ἀρι-

στερῶν δὲν ὑπερέβαινε τὰ 14 στάδια. Καὶ ὁμως ὁ Ἀλέξανδρος, φοβούμενος μήπως κυκλωθῇ ὑπὸ τῶν ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρων βαρβάρων, ἀφ' ἐνὸς μὲν διέταξε τὸν Παρμενίωνα νὰ μὴ τύχη καὶ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀφ' ἑτέρου δὲ τάξας πρὸς δεξιὰν τοὺς ἑταίρους καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς ἱππεῖς, καὶ προσέτι τοὺς Ἀγριᾶνας καὶ ἄλλο ἐλαφρὸν πεζικόν, ἔπεμψεν εἰς τὸν Παρμενίωνα πρὸς ἀριστερὰν ἅπαν τὸ συμμαχικὸν ἱππικὸν καὶ προσέτι τοὺς ψιλῶς ὠπλισμένους Θρᾷκας καὶ Κρήτας πεζοὺς.

Οὕτω διεκόσμησε τὸν στρατὸν ὁ Ἀλέξανδρος· ὁ δὲ Δαρεῖος μαθὼν αὐτὸν ἐπερχόμενον, ἀπεφάσισε νὰ ἀγωνισθῇ ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ἤτοι παρὰ τὸν ποταμὸν Πίναρον, τοῦ ὁποίου αἱ ὄχθαι ἦσαν μὲν ἐνιαχοῦ ἀπόκρημνοι, κατέστησαν δὲ διὰ χαρακωμάτων ἔτι μᾶλλον δυσπρόσιτοι· οὐδὲν ἤττον ὁ μέγας βασιλεὺς ἵνα ἔτι ἀσφαλέστερον παραταχθῇ, διεβίβασε πρὸ πάντων πέραν τοῦ ποταμοῦ τριςμυρίους μὲν ἱππεῖς, ψιλοὺς δὲ διςμυρίους· καὶ τούτου γενομένου ἐπλήρωσε παρ' αὐτὸν τὸν Πίναρον ἅπαν τὸ μεταξὺ τοῦ ὄρους καὶ τῆς θαλάσσης πλάτος δι' 90,000 ὀπλιτῶν, ἐξ ὧν 30,000 Ἑλλήνες κατεῖχον τὸ μέσον, ἀνὰ 30,000 δὲ ὡς ὀπλῖται ἐσκευασμένοι Ἀσιανοί, οἱ λεγόμενοι Κάρδακες, κατέλαβον ἑκατέραν τῶν πλευρῶν. Εἰς τὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ ὑψώματα ἐτάχθησαν διςμύριοι ἄνδρες, ἵνα προσβάλῃσι τὴν δεξιὰν καὶ τὰ νῶτα τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὁ λοιπὸς ἀναρίθμητος ὄχλος ἔμεινε, διὰ τὸ στενὸν τοῦ τόπου, ἄχρηστος, τὸ δὲ χεῖριστον δὲν συνεκροτήθη εἰς ἐπιφυλακὴν τινα ἐπιτηδεῖαν νὰ βοηθήσῃ ὅπου δεῖ, ἀλλ' ἐμανδρεύθη χύδην εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀσιανῶν ὀπλιτῶν. Ὅπωςδὴποτε, παραταχθέντος οὕτω τοῦ στρατοῦ, ἀνεκλήθησαν οἱ διαβάντες τὸν Πίναρον τριςμύριοι ἱππεῖς καὶ διςμύριοι πεζοί· καὶ μέρος μὲν τοῦ ἱππικοῦ ἐκείνου ἀπεστάλη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἄκραν ἀριστερὰν πτέρυγα, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τὸ ὀρεινὸν τοῦ χωρίου δὲν ἠδύνατο ἐνταῦθα νὰ ἐνεργήσῃ, διετάχθη ἔπειτα νὰ μεταβῇ εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ὅπου ἴστατο ἤδη καὶ τὸ ἄριστον μέρος τοῦ περσικοῦ ἱππικοῦ· ὁ Δαρεῖος αὐτὸς ἐπέτεichen ἐπὶ ἄρματος τὸ μέσον τῆς πάσης τάξεως, ὀπισθεν τοῦ κρατίστου αὐτῆς πεζικοῦ ἤτοι τῶν Ἑλλήνων ὀπλιτῶν.

Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ τὴν ὀριστικὴν τοῦ ἀντιπάλου παράταξιν εἰμὴ μετὰ τὴν ὀπισθοχώρησιν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ἣτις ἐπὶ τινα χρόνον ἐκάλυψε τοὺς πολεμίους· καὶ τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ τροπολογῇ κατὰ τι τὰς διατάξεις αὐτοῦ, πέμ-

ψας εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τὸ θεσσαλικὸν ἱππικὸν, ἀνάγκασας, κυρίως διὰ τοξοτῶν, εἰς ὑποχώρησιν τοὺς διςμυρίους ἄνδρας τοὺς ταχέντας ὑπὸ τοῦ Δαρείου εἰς τὰ πρὸς ἀριστερὰν τῶν Περσῶν ὑψώματα, ἵνα ἀπειλήσωσιν ἐκείθεν τὴν δεξιὰν τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐξίσωσε τὸ μέτωπον πρὸς τὸ περσικὸν μέτωπον διὰ ποικίλων μισθοφορικῶν σωμάτων.

Οὕτω πως ἀντιπαρετάχθησαν οἱ δύο στρατοί· καὶ ἦσαν μὲν αἱ διατάξεις τοῦ Ἀλεξάνδρου πολὺ τῶν τοῦ Δαρείου ἐπιτηδειότεραι, ἐπειδὴ ὁμῶς ἐπὶ τέλους τριπλασία παρὰ τὸν ποταμὸν συνεπυκνώθη ὑπὸ τῶν Περσῶν δύναμις, καὶ μέρος ἀξιόλογον τῆς δυνάμεως ταύτης ἦσαν Ἕλληνες ὀπλίται τριςμύριοι, ὁ ἀγὼν ἀνηγγέλλετο ὅπως οὖν πεισματώδης· ἀλλ' ἔμελλε, διὰ τὴν τοῦ Δαρείου ἀθλιότητα, νὰ λάβῃ παραδόξως εὐχερῆ καὶ ταχεῖαν τὴν λύσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀναπαύσας ἐπὶ μικρὸν τὰ στρατεύματα, ἤρχισε νὰ προχωρῇ βᾶδην πρὸς τὰ ἐμπρός, ὑποθέτων ὅτι οἱ ἐχθροὶ θέλουσι διαβῆ τὸν ποταμὸν ἵνα πρῶτοι προσβάλωσι. Βλέπων ὁμῶς αὐτοὺς ἀκινήτους μένοντας ὀπισθεν τοῦ ποταμίου, ἐξηκολούθησε προχωρῶν, καὶ, ἅμα φθάσας ἐντὸς βέλους, παραλαβὼν τὸ ἱππικὸν, τοὺς ὑπασπιστάς καὶ τὰς ἐν τῇ δεξιᾷ τάξεις τῆς φάλαγγος, ἐτάχυνε τὸ βῆμα, διεπέρασε τὸν ποταμὸν καὶ ἐπέπεσεν ὡς κεραυνὸς ἐπὶ τοὺς Κάρδακας τῆς ἀριστερᾶς τῶν Περσῶν πτέρυγος. Οἱ δὲ, μικρὸν μόνον ἀντιστάντες, ἔτρεψαν σχεδὸν ἀμέσως τὰ νῶτα, καὶ, τὸ δεινότερον, ταύτην ἰδὼν τὴν τροπὴν ὁ Δαρεῖος νομίζει ἑαυτὸν κινδυνεύοντα τὸν ἔσχατον κίνδυνον, καὶ ὑπὸ πανικοῦ φόβου καταληφθεὶς, εὐθύς ὡς εἶχεν ἐπὶ τοῦ ἅρματος, παρακολουθεῖ τοὺς πρῶτους φυγάδας. Ἀκόμη μόλις ἤρχισεν ἡ μάχη· ἀκόμη ἴστατο τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἀκέραιον, 60 μὲν χιλιάδες ὀπλιτῶν, 100 δὲ χιλιάδες ἱππέων, πολλαὶ δὲ μυριάδες ἄλλαι πεζῶν· ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν δὲν ὑπερέβαινον τοὺς τριςμυρίους ἄνδρας καὶ οἱ διώκοντες ἦσαν ὀλιγώτεροι τοῦ ἡμίσεως τούτων. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ὑπὸ τοσοῦτου κατελήφθη τρόμου ὥστε ἔτρεχεν ἀσθμαίνων· καὶ ἐπειδὴ ἀπήντησε φάραγγας τινὰς καὶ δυσχωρίας, ἐκπηδήσας ἀπὸ τοῦ ἅρματος, ἐξηκολούθησε τὴν φυγὴν ἔφιππος ἀφοῦ ἔρριψε καθ' ὁδὸν ἀσπίδα, τόξον, κίνδυν (ἥτοι τὸν βασιλικὸν μανδύαν). Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς οἰκτρᾶς ταύτης δειλίας ἦτο πρόδηλον. Τὸ μέσον καὶ ἡ δεξιὰ τῶν Περσῶν, ὅπου ἴσταντο οἱ Ἕλληνες μισθοφόροι καὶ τῶν ἱππέων Περσῶν οἱ ἄριστοι, ἠγωνίσθησαν μὲν γενναίως κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Κρατερόν καὶ Παρμενίωνα τάξεων τῆς

φάλαγγος καὶ κατὰ τῶν Θεσσαλῶν ἱππέων, ἐνόσφ ὑπέθετον παρόντα τὸν Δαρεῖον. Οἱ Ἕλληνες μάλιστα μισθοφόροι τοσοῦτον πεισματωδῶς ἀντέστησαν ὥστε ἔπεσον ἐνταῦθα ὃ τε ταξιάρχης Πτολεμαῖος ὁ Σελεύκου καὶ 120 λογάδες φαλαγγῖται. Ἄλλ' ἅμα ὁ Ἀλέξανδρος, συμπληρώσας τὴν τροπὴν τῆς ἀριστερᾶς τῶν πολέμιων, ἐπέπεσεν ἐκ πλαγίου κατὰ τῶν Ἑλλήνων μισθοφόρων, διεδόθη δὲ συγχρόνως ὅτι καὶ ὁ Δαρεῖος ἐγένετο ἄφαντος ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὑπενέδωκαν ἐξ ἀνάγκης τὸ τε κέντρον καὶ ἡ δεξιὰ τῶν Περσῶν καὶ ἐτράπησαν ὁμοίως εἰς φυγὴν, ἥτις ἀπέβη τοσοῦτῳ μᾶλλον ἄτακτος καὶ ὀλεθρία, ὅσῳ ὁ Δαρεῖος οὐδεμίαν ἐφρόντισε νὰ δώσῃ διαταγὴν περὶ τοῦ πρακτέου, ἐν περιπτώσει ὑποχωρήσεως, οὐδεὶς δ' ἐτόλμα ν' ἀναπληρώσῃ τὸν βασιλέα, καὶ ἂν ἐτόλμα, ὑπὸ οὐδενὸς ὑπηκούετο.

Ἡ διώξις δὲν ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺ, διότι ἡ μάχη συνεκροτήθη κατὰ μῆνα νοέμβριον καὶ ἤρχισε καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας πολὺ μετὰ τὴν μεσημβρίαν, ὥστε τὸ ταχέως ἐπελθὼν σκότος ἠνάγκασε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ στρατόπεδον. Οὐδὲν ἤττον ἡ λεία καὶ ἡ σφαγὴ ἀπέβησαν μεγάλαι. Ἀπαν τὸ στρατόπεδον τοῦ Δαρείου, ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἡ σύζυγος, ἡ ἀδελφὴ, ὁ υἱὸς καὶ δύο θυγατέρες ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἄρμα αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀσπίς, καὶ τὸ τόξον, καὶ προσέτι τριεχίλια τάλαντα εἰς χρυσόν, ἐκτὸς ἀπείρων ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων, σκευῶν καὶ αἰχμαλώτων. Πεσόντες λέγονται δεκακισμύριοι Πέρσαι, ἐξ ὧν ἱππεῖς ὑπὲρ τοὺς μυρίους, καὶ ἐν τούτοις πλεῖστοι μεγιστάνες. Ἐν γένει δὲ ἐξ ὅλου τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου στρατοῦ δὲν διετήρησαν τὰς τάξεις αὐτῶν εἰμὴ 4,000 ἄνδρες, οἱ μετὰ τοῦ Δαρείου τὸν Εὐφράτην διαπεράσαντες, καὶ 8,000 Ἕλληνες μισθοφόροι, οἵτινες, ἐν μέρει διὰ ξηρᾶς καὶ ἐν μέρει διὰ θαλάσσης, κατώρθωσαν νὰ διασωθῶσιν εἰς Αἴγυπτον. Ὅλος ὁ λοιπὸς ὄμιλος διελύθη ὡς ἰσθὸς ἀράχνης. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοσοῦτον ὀλοσχεροῦς νίκης, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ἀπέβαλεν εἰμὴ 300 νεκροὺς ἐκ τῶν πεζῶν καὶ 150 ἐκ τῶν ἱππέων. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ περὶ Ἰσθὸν μάχη καὶ τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀλλεπαλλήλων στρατηγικῶν ἁμαρτημάτων τοῦ Δαρείου, μάλιστα διὰ τῆς ἀγενοῦς ἐκείνης ἀνανδρείας, ἥτις φαίνεται τοσοῦτῳ μᾶλλον παράδοξος, ὅσῳ οἱ Πέρσαι μεγιστάνες διέπρεπον συνήθως ἐπὶ γενναιότητι, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δαρεῖος, πρὶν βασιλεύσῃ, κατέστη περιώνυμος ἐπὶ τῇ ἀλκῇ καὶ τῇ τόλμῃ· ἄλλ' ἡ βασιλεία ἐξηχρείωσεν αὐτὸν, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς ψυχὰς ἀσθενεῖς.

Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, μέγας διατελέσας ἐν τῷ ἀγῶνι, ἀνεδείχθη οὐδὲν ἥττον θαυμαστὸς μετὰ τὸ πέρας αὐτοῦ, διὰ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν χρηστότητα, μεθ' ἧς προσηνέχθη πρὸς τὴν μητέρα, πρὸς τὴν σύζυγον, πρὸς τὰ τέκνα τοῦ ἀντιπάλου. Ὅτε ἐπανῆλθε διὰ νυκτὸς ἀπὸ τῆς διώξεως, εὔρε τὴν σκηνὴν τοῦ μεγάλου βασιλέως παρασκευασθεῖσαν ἵνα ὑποδεχθῇ αὐτόν· ἀλλὰ πρὶν δειπνήσῃ, ἀκούσας ἐκεῖ που πλησίον θρήνων καὶ κοπετοὺς γυναικῶν, καὶ μαθὼν ὅτι ἡ σύζυγος καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Δαρείου ἐκλαίον νομίζουσαι αὐτὸν ἀποθανόντα, ἔσπευσε νὰ πέμψῃ τὸν Λεοννάτον, ἓνα τῶν ἐταίρων, ἵνα βεβαιώσῃ αὐτὰς ὅτι ὁ Δαρεῖος ζῇ, καὶ νὰ προσθέσῃ ὅτι ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶναι νὰ διατηρήσωσιν ἅπασαν τὴν βασιλικὴν αὐτῶν θεραπείαν, καλούμεναι πάντοτε βασίλισσαι. Τοσαύτην δὲ ἔδειξε σωφροσύνην ὥστε, ὡς βεβαιουῦται ἐξ ἰδίας αὐτοῦ πρὸς τὸν Παρμενίωνα ἐπιστολῆς, τῆς ὁποίας περικοπὴν διέσωσεν ἡμῖν ὁ Πλούταρχος, οὐδὲ νὰ ἰδῇ ἠθέλησε τὴν Δαρείου γυναῖκα, καὶ οὐδὲ νὰ ἀκούῃ ἡὐχαριστεῖτο τοὺς ὁμιλοῦντας περὶ τῆς εὐμορφίας αὐτῆς. Βραδύτερον, κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη καὶ μάλιστα κατὰ τὸ τελευταῖον, ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέβαλε τὴν ἐξαιρετον ταύτην ἐγκράτειαν· ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς περὶ Ἰσὸν μάχης, ἦτο ἔτι ἐν ἀκμῇ τῆς ἀρετῆς· καὶ ἐπειδὴ ἦτο ἐν ταύτῳ ἐν ἀκμῇ τοῦ κανονικοῦ κάλλους τὸ ὁποῖον ἡ φύσις ἐπεδαψίλευσεν εἰς αὐτὸν ἀφειδῶς, ὅπως συνηθίζει πολλὰκις ὡς πρὸς τὰ ἐκλεκτὰ αὐτῆς σκεύη, ὁ συνδυασμὸς οὗτος τῆς καλλονῆς, τῆς παντοδυναμίας καὶ τῆς σωφροσύνης, περιέβαλλεν ἔτι μᾶλλον αὐτὸν διὰ τοῦ χαρακτῆρος ἐκείνου τῆς θεότητος ὃν τοσοῦτον προθύμως ἐλάτρευσαν ἐν αὐτῷ τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθέντα ἔθνη.

Τὴν ὑστεραίαν τῆς μάχης ὁ Ἀλέξανδρος, καίπερ αὐτὸς ὢν τετρωμένος εἰς τὸν μηρὸν διὰ ξίφους, ἐπεσκέφθη ὅμως κατὰ τὴν συνήθειάν του τοὺς τραυματίας, καὶ, τοὺς νεκροὺς συναγαγὼν, ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς σὺν τῇ δυνάμει πάσῃ ἐκτεταγμένη λαμπρότατα ὡς εἰς πόλεμον· καὶ ἐπήνεσε τοὺς ἀριστεύσαντας καὶ διὰ χρημάτων ἐβράβευσεν αὐτούς. Μεθ' ὃ ἐπορεύθη διὰ τῆς κοίτης Συρίας πρὸς τὴν φοινικικὴν παραλίαν, πέμψας ἐν ταύτῳ τὸν Παρμενίωνα ἐπὶ τὴν Δαμασκὸν, τῆς ὁποίας ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος ἐγένετο εὐχερῶς κύριος, λαβὼν ἐνταῦθα καὶ θησαυροὺς πολλοὺς καὶ αἰχμαλώτους οὐκ ὀλίγους καὶ ἐπισήμους. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος παρελάβανεν ἐν τούτοις ἀμαχητὶ τὰς πρώτας φοινικικὰς πόλεις, καὶ εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν εὕρισκόμενος, τὴν Μάραθον, ἔλαβε παρὰ τοῦ Δαρείου πρέσβεις καὶ ἐπιστολὴν, δι' ἧς οὗτος ἤτει τὴν ἀπόδοσιν τῆς

μητρός, τῆς συζύγου, καὶ τῶν τέκνων, προτείνων φιλίαν καὶ συμμαχίαν καὶ παρενείρων ὅτι ὁ Φίλιππος πρῶτος ἤρξατο ἀδικίας πρὸς τοὺς Πέρσας, ὅτι ταύτην ἐξηκολούθησεν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὅτι ὁ Δαρεῖος δὲν ἐπολέμησεν εἰμὴ ἀμυνόμενος αὐτόν. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Ἀλέξανδρος ἔσπευσε νὰ δώσῃ ἀπάντησιν χαρακτηριστικὴν, ἣν παραθέτομεν ἐνταῦθα, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ διασωθέν ἡμῖν κείμενον αὐτῆς. «Οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι, ἐλθόντες εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, κακῶς ἐποίησαν ἡμᾶς, οὐδὲν προηδικημένοι· ἐγὼ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμὼν κατασταθεὶς, καὶ τιμωρήσασθαι βουλόμενος Πέρσας, διέβην εἰς τὴν Ἀσίαν, ὑπαρξάντων ὑμῶν. Καὶ γὰρ Περινθίοις ἐβοηθήσατε, οἳ τὸν ἐμὸν πατέρα ἡδίκουν. Καὶ εἰς Θρᾷκην, ἧς ἡμεῖς ἄρχομεν, δύναμιν ἔπεμψεν Ὀχρος. Τοῦ δὲ πατρὸς ἀποθανόντος ὑπὸ τῶν ἐπιβουλεύσαντων, οὓς ὑμεῖς συνετάξατε (ὡς αὐτοὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς ἅπαντας ἐκομπάσατε) καὶ Ἀρσῆν ἀποκτείναντός σου μετὰ Βαγῶου, καὶ τὴν ἀρχὴν κατασχόντος οὐ δικαίως, οὐδὲ κατὰ τῶν Περσῶν νόμον, ἀλλὰ ἀδικούντος Πέρσας, καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας γράμματα οὐκ ἐπιτήδεια διαπέμποντος, ὅπως πρὸς με πολεμῶσι, καὶ χρήματα ἀποστέλλοντος πρὸς Λακεδαιμονίους καὶ ἄλλους τινὰς τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν μὲν ἄλλων πόλεων οὐδεμιᾶς δεχομένης, Λακεδαιμονίων τε λαβόντων, καὶ τῶν παρὰ σου πεμφθέντων, τοὺς ἐμοὺς φίλους διαφθειράντων, καὶ τὴν εἰρήνην, ἣν τοῖς Ἕλλησι κατεσκεύασα, διαλύειν ἐπιχειρούντων, ἐστράτευσα ἐπὶ σε, ὑπάρξαντός σου τῆς ἔχθρας. Ἐπεὶ δὲ μάχῃ νενίκηκα, πρότερον μὲν τοὺς σοὺς στρατηγούς καὶ σατράπας, νῦν δὲ καὶ σὲ καὶ τὴν μετὰ σου δύναμιν, καὶ τὴν χώραν ἔχω, τῶν θεῶν μοι δόντων, ὅσοι τῶν μετὰ σου παραταξαμένων μὴ ἐν τῇ μάχῃ ἀπέθανον, ἀλλὰ παρ' ἐμὲ κατέφυγον, τούτων ἐπιμέλομαι, καὶ οὐκ ἄκοντες παρ' ἐμοὶ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐκόντες ἑυστρατεύονται μετ' ἐμοῦ. Ὡς οὖν ἐμοῦ τῆς Ἀσίας ἀπάσης κυρίου ὄντος, ἦκε πρὸς ἐμέ. Εἰ δὲ φοβῇ μὴ ἐλθὼν πάθῃς τι ἐξ ἐμοῦ ἄχαρι, πέμψε τινὰς τῶν φίλων τὰ πιστὰ ληψομένους. Ἐλθὼν δὲ πρὸς με, τὴν μητέρα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς παῖδας, καὶ εἰ ἄλλο τι θέλεις, αἶτει καὶ λάμβανε. Ὅ,τι γὰρ ἂν πείθῃς ἐμέ, ἔσται σοι. Καὶ τοῦ λοιποῦ, ὅταν πέμπῃς παρ' ἐμέ, ὡς πρὸς βασιλέα τῆς Ἀσίας πέμπε· μὴδὲ ἐξ ἴσου ἐπίστελλε, ἀλλ' ὡς κυρίῳ ὄντι πάντων τῶν σῶν, φράζε εἴτου δέη. Εἰ δὲ μὴ, ἐγὼ βουλευσομαι περὶ σοῦ ὡς ἀδικούντος. Εἰ δὲ ἀντιλέγεις περὶ τῆς βασιλείας, ὑπομείνας ἔτι ἀγώνισαι περὶ αὐτῆς καὶ μὴ φεῦγε· ὡς ἐγὼ ἐπὶ σε πορεύσομαι, οὐ ἂν ᾔς.»

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι διὰ πολλοὺς λόγους ἀξιωμακόμεντος. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε νὰ ἀναφέρῃ, πρὸς δικαιολόγησιν τοῦ κατὰ Δαρείου πολέμου, πολλὰς ἰδίας μεταξὺ Περσίας καὶ Μακεδονίας ἐριδας· καὶ ὅμως πρῶτην καὶ κυρίαν ἀφορμὴν τοῦ ἀνὰ χειρὸς ἀγῶνος λέγει τὴν μεγάλην τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιστρατείαν· τὰς ἄλλας τοῦ πολέμου αἰτίας παρατίθεισιν ἀτόπιν, ὡς δευτέρου λόγου ἀξίας. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγει ἐαυτὸν ἤδη κύριον ἀπάσης τῆς Ἀσίας. Ἀκόμῃ δὲν εἶχε καταλάβει εἰμὴ μόνον τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ μέρος ἐλάχιστον τῆς Συρίας· ἀκόμῃ ὁ Δαρεῖος ἦτο κύριος οὐ μόνον τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Συρίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Ἰνδικῆς ἀχανῶν χωρῶν· ἀκόμῃ εἶχε τοὺς ἀκαταλογίστους θησαυροὺς τῆς Περσιπόμεως καὶ τῶν Σούσων· ἀκόμῃ ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ στρατοὺς ἑκατὸν καὶ διακοσίων μυριάδων, καὶ ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος ἀνεκέρυττεν ἤδη αὐτὸν πεπτωκότα τῆς ἀρχῆς, ἐαυτὸν δὲ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης κάτοχον· τοσαύτη ἦτο ἡ πεποίθησις ἣν εἶχεν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν. Καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ· διότι τῆς μὲν ἀσθενείας τῆς περσικῆς κυβερνήσεως ἀνέκαθεν γνωστῆς οὔσης, ἔλαβεν ἐπανειλημμένως πείραν, περὶ Γρανικὸν καὶ περὶ Ἴσπόν· ἐκ δὲ τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν, οἱ μὲν, ἰδίως οἱ Ἕλληνες, ὑπεδέχοντο αὐτὸν ὡς λυτρωτὴν, οἱ δὲ, προκειμένου ἀπλῶς νὰ μεταβάλῃσι κυριάρχην, οὐδένα ἐφαίνοντο διατεθειμένοι νὰ ἀναλάβωσιν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς περσικῆς δυναστείας. Τούτου ἕνεκα βλέπομεν τὸν Ἀλέξανδρον εὐχερῶς καταλαβόντα τὰς πλείστας φοινικικὰς πόλεις, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλίδαν καὶ μητρόπολιν τῆς τῶν Φοινίκων εὐημερίας, τὴν Σιδῶνα· αὕτη ἡ πασῶν τῶν πόλεων ἐκείνων ἰσχυροτέρα, πλουσιωτέρα καὶ ναυτικωτέρα, ἢ Τύρος, ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν δῶρα πολυτελῆ καὶ στέφανον χρυσοῦν καὶ διαβεβαιώσεις ὑποταγῆς, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο νὰ διέλθῃ ἀμαχητὶ καὶ τὴν Φοινίκην ἄπασαν· ἀλλ' αἴφνης προέκυψεν ἐνταῦθα ἀπροςδόκητός τις ἔρις, δι' ἣν ἐξετέθη εἰς τὸν φοβερώτατον τῶν ἀγῶνων, ὅσους ἀνέλαβε ποτὲ, καθ' ὅλον τὸ δεκαετὲς κατακτητικὸν αὐτοῦ στάδιον.

Οἱ Τύριοι, ὡς προείπομεν, ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ μὴ εἰσέλθωσιν οἱ Μακεδόνες εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, διότι οὐδ' εἰς τοὺς προτέρους κυριάρχας, τοὺς Πέρσας, ἐπέτρεπον τοιοῦτό τι. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἀγανακτήσας διὰ τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν, ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ διὰ τῆς βίας

τὴν πόλιν, καὶ ἤρχισεν οὕτω, κατὰ φεβρουάριον τοῦ 332, ἡ περιβόητος ἐκείνη πολιορκία ἣτις διήρκεσε μῆνας ἑπτὰ, καὶ εἶναι διὰ τὴν ἐκατέρωθεν ἀναδειχθεῖσαν καρτερίαν, τέχνην καὶ ἀνδρείαν, τὸ περιφημότατον ἴσως ὅλων τῶν πολιορκητικῶν ἔργων ὅσα ἀναφέρει ἡ ἀρχαία ἱστορία. Ὅ,τι μάλιστα περιεποίησε πολλὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν Τυρίων, ἦτο ὅχι μόνον τὸ ὄχυρόν τῆς πόλεως, ἦν καὶ φύσις καὶ τέχνη κατέστησαν δυσπρόρητον, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ὁ λαμπρὸς αὐτῶν στόλος, ὅστις ἐπῆλθεν ἀμέσως εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνεύουσας πατρίδος. Ἀφ' ἐτέρου ὁμως ὅλων τῶν λοιπῶν φοινικικῶν πόλεων, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Κυπρίων ὁ στόλος, συνετάχθη μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καταστάντος ἑκτοτε οὕτω κυρίου τῆς θαλάσσης οὐδὲν ἦττον ἢ τῆς στερεᾶς. Καὶ ὁμως τοσαύτην οἱ Τύριοι ἀνέδειξαν ἐπιτηδειότητα καὶ τόλμην καὶ ἐπιμονήν, ὥστε ἴσως ἤθελον ἀξιώθῃ τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ματαιώσῃσι τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ νὰ παρεμβάλῃσι πρόσκομμα ἀνυπέβλητον εἰς τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἂν ὁ Δαρεῖος ἐφαίνετο ὅπως οὖν ἄξιος τοῦ εὐτυχήματος τούτου καὶ ἤρχετο εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος βασιλεὺς τῆς Ἀσίας, ἀντὶ νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ εὐκαιρίας τοσοῦτον λαμπρᾶς, περιωρίζετο εἰς ἰκεσίας πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις, περὶ τὰ τέλη τῆς πολιορκίας τῆς Τύρου, ἀντὶ νὰ ἴδῃ αὐτὸν μετὰ στρατοῦ ἐπερχόμενον, ἔλαβε δευτέραν παρ' αὐτοῦ πρεσβείαν ἐπαγγέλλουσαν μύρια μὲν τάλαντα ὡς λύτρα τῆς μητρὸς, τῆς γυναικὸς, τῶν παίδων, προσθέτουσαν δὲ ὅτι ὁ Δαρεῖος παραχωρεῖ αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ χώραν μέχρι τῆς θαλάσσης τῆς ἐλληνικῆς, καὶ δίδει αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἐπὶ μόνῳ τῷ ὄρω τοῦ νὰ διατελῇ τοῦ λοιποῦ φίλος καὶ σύμμαχος. Ὁ Ἀλέξανδρος καθυπέβαλε τὴν πρότασιν εἰς τὸν σύλλογον τῶν ἐταίρων, καὶ ἐνταῦθα ὁ Παρμενίων, λέγεται εἰπὼν· «ἐγὼ μὲν, εἰ Ἀλέξανδρος ἤμην, ἔλαβον ἂν ταῦτα.» ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπεκρίθη, ὡς βεβαιοῦται, «κάγῳ, νῆ Δία, εἰ Παρμενίων.» Καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν Δαρεῖον, ὅτι τῶν μὲν χρημάτων αὐτοῦ οὐδεμίαν ἔχει χρεῖαν, οὔτε συναινεῖ νὰ λάβῃ ἀντὶ πάσης τῆς χώρας τὸ μέρος· προσκαλεῖ δὲ τὸν Δαρεῖον νὰ προσέλθῃ ὑποσχόμενος πᾶσαν φιλάνθρωπον δεξίωσιν· εἰ δὲ μὴ, αὐτὸς ἐπ' ἐκεῖνον ἤδη πορεύεται. Καὶ μετ' ὀλίγον ἐγένετο τελευταῖον κύριος τῆς Τύρου· μεθ' ὃ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ ἐτέραν πολιορκίαν, τὴν τῆς Γάζης, ἣτις ἐστὶν ἡ ἐσχάτη πόλις ἣν ἀπῆντα ὁ ἐπ' Αἰγύπτου ἐκ Φοινίκης ἐρχόμενος, ἔκειτο ἐν ἀρχῇ τῆς ἐν τῷ μεταξύ ἐρήμου, καὶ ἀπέχεε τῆς θαλάσσης περὶ εἴκοσι σταδίους. Ἀν-

τέσση δὲ, διότι πρὸ πάντων ἡτύχησε νὰ ἔχῃ φρούραρχον γενναῖόν τινα εὐνοῦχον ὀνόματι Βάτιν, ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ αὖθις, ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ περσικῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ σώσωσιν αὐτὸ ἐὰν ἄλλος παρὰ τὸν Δαρεῖον ἡγεμὼν προΐστατο τῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ὁ Βάτις ἀπομονωθείς καὶ μηδεμίαν ἔξωθεν λαβὼν ἐπικουρίαν, ἐξεπορθήθη ὁμοίως μετὰ δίμηνον πολιορκίαν, ὑπὸ τοῦ ἀκρατήτου βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὅστις ἐπορεύθη ἤδη ἀκωλύτως ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, ἵνα συμπληρώσῃ τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ βούλευμα, τοῦ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως πᾶσαν πρὸς τὴν Μεσόγειον παραλίαν.

Οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης, οἵτινες, ἐπὶ μακρὸν κατὰ τῆς περσικῆς κυριαρχίας στασιάζαντες, πρὸ ὀλίγου μόλις εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ ὑποκύψωσιν αὖθις, ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμίαν εἶχον διαθέσιν νὰ ὑπερμαχήσωσιν ὑπὲρ αὐτῆς κατὰ τοῦ ἐπερχομένου πολεμίου, οὐδ' εἶχεν ὁ Πέρσης Μαζάκης, ὁ τῆς Αἰγύπτου σατράπης, ἀποχρώσας ἐπὶ τούτῳ δυνάμεις. Ὅθεν μετὰ ἐπταήμερον πορείαν ἀπὸ Γάζης, εἰσῆλθεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀμαχητὶ εἰς Πηλούσιον, τὸ πρῶτον τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὸ μέρος τοῦτο φρούριον, ὅπου ἔφθασεν ὑπὸ Ἡραιστίωνα καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ, ὅστις ἐθαλασσοκράτει ἤδη, κατ' ἃ προείπομεν, διαλυθέντος σχεδὸν κατ' ὀλοκληρίαν τοῦ περσικοῦ στόλου, μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς φοινικικῆς παραλίας. Ἀπὸ Πηλουσίου τὸν μὲν στόλον ἐπεμφεν ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς Μέμφιν, αὐτὸς δὲ ἐπορεύθη διὰ ξηρᾶς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ὅπου ὑπετάχθη εἰς αὐτὸν ὁ Μαζάκης, παραδοὺς καὶ ἅπαντα τὸν θησαυρὸν εἰς 800 τάλαντα συμποσούμενον καὶ ἄλλα πολύτιμα σκεύη. Ἐνταῦθα ἀνεπαύθη ἐπὶ τινα χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἐτέλεσε θυσίαν λαμπρὰν εἰς τε τοὺς ἄλλους θεοὺς, καὶ εἰς τὸν θεὸν τῶν Αἰγυπτίων Ἄπιν· καὶ ἀγῶνα ἐποίησε γυμνικόν τε καὶ μουσικόν, καλέσας ἐπὶ τούτῳ ἐκ τῆς Ἑλλάδος δοκιμωτάτους περὶ ταῦτα τεχνίτας. Ἐπειτα ἐκ Μέμφιος κατέπλευσεν, ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ βραχίονος τοῦ Νείλου, εἰς Κάνωβον, ὅθεν παρέπλευσε τὴν παραλίαν, ἵνα ἴδῃ τὴν τε παρ' Ὀμήρῳ θρυλουμένην νῆσον Φάρον καὶ τὴν λίμνην τὴν Μαρίαν ἢ Μαρεώτιν. Τότε δὲ ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ ἐπὶ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν νῆσον Φάρον στερεᾶς, μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς Μαρεώτιδος λίμνης, πόλιν νέαν, τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ Ἀλεξάνδρειαν, ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν πρωτεύουσαν τῆς χώρας ἀντὶ τῆς προτέρας πρωτευούσης Μέμφιος. Ὁ ἐκλεχθεὶς ἐπὶ τούτῳ χώρος ἦτο εὐάερος καὶ ὑγιεινός, ἄμυχ δὲ ἐπιτήδειος εἰς

ναυτιλίαν καὶ ἐμπορίαν· ἔνεκα τῆς προκειμένης νήσου Φάρου, κατωρθώθη νὰ κατασκευασθῶσιν εἰς τὴν ἀλίμενον ἄλλως ἐκείνην παραλίαν, δύο ἄριστοι λιμένες, διὰ τὰ ἀπὸ θαλάσσης ἐπερχόμενα πλοῖα, ἐνῷ ἡ Μαρεῶτις λίμνη, ἥτις διὰ ποικίλων διωρύγων συνεδέετο μετὰ τοῦ Νείλου, εὐχερῶς ἐκόμιζεν ἀπὸ τῆς μεσογαίας τὰ πρὸς ἐξαγωγὴν ὠρισμένα ἐμπορεύματα. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου χεὶρ, ἥτις συγχρόνως καὶ ἐμάχετο καὶ ἐκυβέρνηα, καὶ κατέλυε καὶ ἐδημιούργει, ἔθετο τὸν θεμέλιον λίθον τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκείνης, ἥτις μετ' οὐ πολὺ ἐμελλε νὰ ἀποβῇ μεγίστη, λαμπροτάτη καὶ πολυανθρωποτάτη πόλις, νὰ καταστῇ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὸ κέντρον τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τὸ κέντρον ἰδιαζοντός τινος ἑλληνισμοῦ, καὶ ἀφοῦ δὲ ἔπεσεν ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀκμῆς, οὐδέποτε ἔπαυσε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐτυχοῦσα, καὶ μέχρι τῆς σήμερον διατελεῖ ἐν τῶν ἐπιφανεστάτων ἐμπορειῶν τῆς μεσογείου θαλάσσης.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπῆλθε διὰ τῆς ἐρήμου πρὸς τὸ κατὰ τὴν Λιβύην ἱερὸν τοῦ Διὸς τοῦ Ἀμμωνος, τὸ περίφημον διὰ τὸ ἐν αὐτῷ μαντεῖον. Εἰσαχθέντος τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τῶν ἱερέων εἰς τὸν ναόν, ὁ προφητεύων ἀνὴρ «χαῖρε, εἶπεν, ὦ παῖ,» ὡς ἀπὸ θεοῦ ἔχων τὴν πρόρρησιν ταύτην· ὁ δὲ ὑπολαβὼν «δέχομαι, εἶπεν, ὦ πάτερ, καὶ τὸ λοιπὸν κεκλήσομαι σὸς, ἀλλ' εἴ μοι δίδως τὴν ἀπάσης γῆς ἀρχήν.» Τότε ὁ ἱερεὺς συμβουλευθεὶς τοὺς συλλειτουργοὺς ἀπεκρίθη ὅτι ὁ θεὸς βεβαίως ἐπιτρέπει τὴν αἴτησιν αὐτοῦ. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἠρώτησε πάλιν, ἐὰν ἐπιμωρήθησαν ἅπαντες οἱ φονεῖς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἢ διέφυγόν τινες· ἀλλ' ὁ προφήτης ἀνεβόησεν «εὐφήμει, διότι οὐδεὶς ἀνθρώπων ὑπάρχει, ὁ δυνάμενος νὰ ἐπιβουλευθῇ τὸν γεννήσαντά σε· οἱ δὲ τοῦ Φιλίππου φονεῖς ἔτυχον ἅπαντες τῆς δεούσης τιμωρίας.» Ἐντεῦθεν παρήχθη ἡ ἰδέα, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, μεθῶν ἐκ τῶν εὐτυχημάτων καὶ τῶν κατορθωμάτων, ἠθέλησεν, ὡς ἄλλος Ἡρακλῆς ἢ Περσεύς, νὰ ἀναφέρῃ εἰς Δία τὴν γένεσιν αὐτοῦ. Καὶ ἴσως τῶνόντι παρесеύασεν ἐκ μακροῦ τὰ τῆς ἀποκρίσεως τοῦ χρηστηρίου. Ἀλλ' ὅτι ἐπίστευσέ ποτε εἰς τοιοῦτό τι ἢ ἀπήτησε νὰ ὑπολάβωσιν αὐτὸν ὡς παῖδα Διὸς καὶ οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἄχρι τοῦδε ἄξιουσιν πολλοὶ τῶν κατηγόρων αὐτοῦ, φαίνεται παντάπασιν ἀπίθανον· τοῦλάχιστον καὶ ὁ Ἀρριανὸς καὶ ὁ Πλούταρχος ῥητῶς λέγουσιν, ὅτι δὲν ἀνέφερε τὴν γένεσιν εἰς θεὸν, εἰμὴ ἵνα καταπλήξῃ τοὺς βαρβάρους ὑπηκόους, πρὸς δὲ τοὺς Ἕλληνας οὐδέποτε σπουδαίως περὶ τούτου ἐλάλησε, καὶ ἐνίστε μάλιστα δὲν ἐδίστασε νὰ εἰρωνευθῇ

ἀναφανδὸν τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην καταγωγὴν. Διότι λέγεται π. χ. ὅτι βραδύτερον πληγωθεὶς ὑπὸ τοξεύματος, καὶ περιαλγῆς γενόμενος· «τοῦτο μὲν, εἶπεν, ὦ φίλοι, τὸ ῥέον, αἷμα, καὶ οὐκ ἰχώρ,

«οἷος πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν.»

Ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψεν εἰς Αἴγυπτον περὶ τοὺς τέσσαρας ἢ πέντε τὸ πολὺ μῆνας. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ 331, ἀφοῦ διέταξε τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ταύτης καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίας τινὰς Ἑλλήνων καὶ Θρακῶν, ἀπῆλθεν ἀπὸ Μέμφιος εἰς Φοινίκην, ὅπου ἐρρύθμισε τὰ κατὰ τὴν Φοινίκην, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα πράγματα, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὴν εἰς τὴν μεσογαιοτέραν Ἀσίαν ἐπιστρατεῖαν. Μηδέποτε δὲ λησμονῶν τὸν ἑλληνικὸν βίον καὶ προαιρούμενος καθ' ἕκαστον οὕτως εἰπεῖν βῆμα, νὰ συνοικισοῖ πρὸς αὐτὸν τοὺς νέους ὑπηκόους, ἐτέλεσεν ἐν Φοινίκῃ θυσίας εἰς τοὺς θεοὺς καὶ πομπὰς πολυτελεῖς, καὶ τραγωδιῶν παραστάσεις λαμπροτάτας, ἐν αἷς ἠγωνίσθησαν περὶ τοῦ βραβείου οἱ ἄριστοι τῶν ὑποκριτῶν, μάλιστα δὲ ὁ Ἀθηνόδωρος καὶ ὁ Θεσσαλός· τὸ δὲ ἔργον τοῦ χορηγοῦ, ὃ ἐστὶ τοῦ καταβάλλοντος τὴν δαπάνην τῆς τοῦ δρχάματος παραστάσεως, ἐξεπλήρωσαν ἐνταῦθα αὐτοὶ τῶν Κυπρίων οἱ βασιλεῖς καὶ ἰδίως Νικοκρέων ὁ Σαλαμίνιος καὶ Πεισικράτης ὁ Σόλιος.

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διατρίψας ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ Φοινίκῃ ὁ Ἀλέξανδρος, ἐξώρμησεν ἔπειτα ἐκείθεν πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Εἴπομεν πολλάκις ὅτι ὁ ἀρχικὸς αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο νὰ ἀφαιρέσῃ πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ ἀντιπάλου πᾶσαν τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν ἰσπανὴν παραλίαν· καὶ εἶδομεν πῶς διέπραξε τὸ μέγα τοῦτο ἔργον κατὰ τὰ τρία ἔτη. Ἦδη δὲ συμπληρώσας τὴν τοῦ βουλεύματος ἐκείνου ἐκτέλεσιν καὶ ἐντελῶς ἀσφαλίσας τὰ νῶτα, ἀπεφάσισε νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὰ μεσογαιοτέρα ἵνα ἐπαγάγῃ τὴν ὀλοσχερῇ τοῦ κράτους κατάλυσιν. Ἐπὶ τούτῳ ἀναζεύξας ἐκ Φοινίκης, διεπέρασε τὸν Εὐφράτην περὶ Θάψακον ἀκωλύτως καὶ τὸν Τίγριν περὶ Νῆνον, οὐδὲν ἥττον ἀκωλύτως, ἐνῶ ὁ Δαρεῖος ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ παρεμποδίσῃ καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην διάβασιν, ἐξαιρέτως δὲ τὴν διὰ τοῦ Τίγρεως ποταμοῦ, περὶ ἣν ὁ Ἀλέξανδρος πλείστας ὑπέστη δυσκολίας, καίτοι μηδένα ἀπῆντησε πολέμιον. Καὶ ὅμως ὁ Δαρεῖος δὲν ἦτο μακρὰν τοῦ σημείου τούτου, συνεπαγόμενος στρατιὰν πολυαριθμοτέραν καὶ αὐτῆς τῆς περὶ Ἰσὸν παραταχθείσης· ἀλλ' ἡ στρατηγικὴ αὐτοῦ ἀνικανότης ἦτο ἀθεράπευτος, καὶ ἐνῶ, ὡς προείπομεν, ἠδύνατο δι' ὀλίγου κόπου νὰ

ἀναχαιτίσῃ περὶ Τίγριν τὸν Ἀλέξανδρον, ἀφῆκεν αὐτὸν ἀνενόχλητον νὰ διαβῇ τὸν ποταμὸν τοῦτον, ὅπως ἀνενόχλητος διέβῃ τὰς πύλας τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ἀμανοῦ, καὶ ὅπως ἀνενόχλητος διεξήγαγε τὰς πολιορκίας τῆς Τύρου καὶ τῆς Γάζης.

Ὁ Δαρεῖος ἀφοῦ ἐπέισθη, ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ οὐδεμίαν δέχεται συνθήκην εἰρήνης καὶ συνδιαλλαγῆς, ἀπεφάσισε καὶ πάλιν νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην τῶν ὄπλων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἤθροισε στρατὸν ὑπέρογκον περὶ Ἀρβήλα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρεως, εἰς τὰ μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τοῦ ὄρους Ζάγγρου πεδία. Ὁ συναγελασθεὶς ἐνταῦθα ὄχλος συνεποσοῦτο κατ' Ἀρριανὸν εἰς 100 μυριάδας πεζῶν καὶ 4 ἱππέων μυριάδας. Ἄν ὁ Δαρεῖος ἔπραξε καὶ αὖθις τὸ λᾶθος τοῦ νὰ μὴ καταλάβῃ τὰς ὄχθας τοῦ Τίγρεως, ἐξελέξατο τοῦλάχιστον χῶρον ἐπιτηδειότερον τοῦ χώρου τῆς περὶ Ἰσπὸν μάχης, πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς μεγάλης ἐκείνης δυνάμεως. Ἐπῆνεγκε δὲ καὶ ἄλλας τινὰς βελτιώσεις εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐποίησε τὰ ξίφη καὶ ξυστὰ πολὺ μεγαλῆτερα τῶν προτέρων, καὶ κατεσκεύασε 200 δρεπανηφόρα ἄρματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια ἐφαίνετο φοβερά, διότι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν εἶχε πρὸς τὰ ἐμπρὸς μὲν εἶδος κάμακος εἰς ὃξὺ ληγούσης καὶ ἱκανῶς πρὸ τῶν ἵππων προπιπτούσης, ἐκατέρωθεν δὲ ἀνὰ τρία ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ προκύπτοντα τριεπίθαμα παραμήκη ξυστρά· καὶ πάλιν ἐκατέρωθεν ἀπὸ τῶν ἀξόνων τῶν τροχῶν προβάλλοντα δρέπανα· ὥστε τὰ ἄρματα ταῦτα ἐμβάλλοντα ἐντὸς τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμιῶν, ἠδύναντο οὕτως εἰπεῖν πανταχόθεν νὰ θερίσωσιν αὐτόν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Δαρεῖος εἶχε, περὶ Ἀρβήλα, 15 ὀπλισμένους ἐλέφαντας, οἵτινες κατὰ πρῶτον ἐνταῦθα ἀναφέρονται εἰς πεδῖον τῆς μάχης παραττασόμενοι.

Ἄμα ἐπληροφόρηθῃ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος διέβῃ τὸν Τίγριν, ὁ Δαρεῖος, παραλιπὼν εἰς Ἀρβήλα τὰ σκεύη καὶ τὸν θησαυρὸν, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν περὶ Γαυγάμηλα χώραν, ἀπέχουσαν μὲν περὶ 30 μίλια πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀρβήλων, ἐπιτηδειοτάτην δὲ, διὰ τὸ ὀμαλὸν καὶ ψιλὸν αὐτῆς, πρὸς τὴν ἐπικειμένην ἐκ τοῦ συστάδην μάχην. Ἐνταῦθα ἔταξεν εἰς μὲν τὴν ἀπωτάτην ἀριστερὰν τοὺς Βακτρίους, ὑπὸ Βῆσσον, τὸν σατράπην τῆς Βακτριανῆς· παρὰ τούτους, τοὺς Δάας καὶ Ἀραχώτους, ὑπὸ Βερσαέντην τὸν σατράπην τῆς Ἀραχωσίας· ἔπειτα τοὺς ἰδίως Πέρσας ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς, τοὺς Σουσίους ὑπὸ Ὁξάτρην καὶ τοὺς Καδουσίους· εἰς δὲ τὴν ἀπωτάτην δεξιὰν ἴσταντο

τὰ ἐκ τῆς Συρίας, τῆς τε πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου, στρατεύματα ὑπὸ Μαζαίων· κατόπιν τούτου οἱ Μῆδοι ὑπὸ Ἀτροπάτην· ἔπειτα οἱ Παρθυαῖοι, οἱ Σάκαι, οἱ Τάπουροι καὶ οἱ Ὑρκάνιοι, ἱππεῖς ὅλοι ὄντες, ὑπὸ Φραταφέρνῃν· τελευταῖον οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Σακεσῖναι. Ὁ δὲ Δαρεῖος αὐτὸς ἵστατο ἐν τῷ μέσῳ, ἔχων περὶ αὐτὸν τὸ κράτιστον τῆς στρατιᾶς, ἦτοι τοὺς ἐφίππους πέρσας σωματοφύλακας, τοὺς καλουμένους συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, τοὺς πεζοὺς Πέρσας σωματοφύλακας, τοὺς καλουμένους μηλοφόρους, διότι αἱ λόγχαι αὐτῶν ἀντὶ σαυρωτῆρος ἔφερον χρυσοῦν μῆλον· τοὺς καλουμένους ἀνασπάστους Κᾶρας, ἦτοι τοὺς ἀπογόνους Καρῶν ἄλλοτε ἀπὸ τῆς πατρίδος εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ κράτους μετοικισθέντων· τοὺς Μάρδους, τοξότας ὄντας ἀρίστους, καὶ τελευταῖον τοὺς Ἕλληνας μισθοφόρους, ἄδηλον πόσους ὄντας. Ταῦτα ἦσαν τὰ προτεταγμένα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ σώματα. Ὅπισθεν δὲ τούτων ἦσαν ἐπιτεταγμένοι, φύρδην μίγδην, Οὐξιοὶ καὶ Βαβυλώνιοι, καὶ οἱ πρὸς τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, καὶ Σουτακινοὶ καὶ ἄλλοι, ὧν ἄγνωστον τὸ πλῆθος. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τοῦ μετώπου καὶ τῆς φυλακῆς ἐτάχθησαν τὰ δρεπανηφόρα ἄρματα, ὧν προεπορεύοντο μικρὰ τινα ἱππικὰ σώματα, κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρας Σκυθῶν καὶ Βακτριανῶν μετὰ 100 ἄρμάτων, κατὰ δὲ τὸ δεξιὸν Ἀρμενίων καὶ Καππαδοκῶν μετὰ 50 ἄρμάτων, τὰ δὲ λοιπὰ 50 ἄρματα ἐτοποθετήθησαν ἐν τῷ μέσῳ. Ἡ τοιαύτη παράταξις τοῦ περσικοῦ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀρριανοῦ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοβούλου, ὅστις λέγει ὅτι ἀντέγραψεν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου σχεδίου, τοῦ ἀνευρεθέντος μεταξύ τῶν ἐγγράφων τοῦ περσικοῦ ἐπιτελείου, ἅτινα συνελήφθησαν βραδύτερον μετὰ τῆς ἄλλης τοῦ Δαρείου ἀποσκευῆς.

Ὁ Ἀλέξανδρος προήλαυνεν ἥδη τέσσαρας ὅλας ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Τίγρεως διαβάσεως, καὶ μόλις ἀπεῖχεν ἐπτὰ μίλια ἀπὸ τοῦ περσικοῦ στρατοῦ, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔμαθεν ἀπὸ Περσῶν τινῶν αἰχμαλώτων, ὅποσον πλησίον εὐρίσκεται τῶν πολεμίων. Ἐν τῷ ἅμα ἀνέστειλε τὴν πορείαν τοῦ στρατοῦ, καὶ, τειχίσας τὸ στρατόπεδον διὰ τάφρου καὶ χάρακος, ἀνέπαυσε τὴν στρατιάν ἡμέρας τέσσαρας. Τὸ δ' ἐσπέρας τῆς τετάρτης ἡμέρας ἐβάδισε ἄλλιν ἐμπρὸς, καταλιπὼν εἰς τὸ στρατόπεδον τὰ σκεύη, τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἀπομάχους. Κατ' ἀρχὰς ἐπορεύθη ἀνὰ μέσον γηλόφων τινῶν οἵτινες ἐχώριζον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, τὸν ὅποιον ἤλπιζε νὰ ἀπαντήσῃ καὶ νὰ προσβάλλῃ περὶ τὰ ἐξημερώματα. Ἀλλὰ δὲν προεχώρησεν, ὡς φαίνεται, ὅσον ἐπεθύμει ταχέως, ὥστε ὅτε

περὶ τὴν πρωΐαν ἀνέβη εἰς τὰ ὑψώματα, καὶ ἦλθον ἤδη ἀμοιβαίως εἰς ὄψιν οἱ δύο στρατοὶ, ἀπέϊχον ἔτι ἀπ' ἀλλήλων τριάκοντα στάδια. Ὄθεν ἔστησε τὴν φάλαγγα, καὶ συγκαλέσας τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς, συνεβουλευθὴ αὐτοὺς ἐὰν πρέπη νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ ἀρχίσῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὴν προσβολήν. Οἱ πλεῖστοι συνεφώνησαν πρὸς ταύτην τὴν γνώμην, ἀλλ' ὁ Παρμενίων ἐγνωμάτευσε ὅτι ἤθελεν εἶναι ἀσύνητον νὰ πράξωσι τοῦτο, μὴ εἰδότες ἀκριβῶς οὔτε τὸν πρὸ ποδῶν χῶρον, οὔτε τὰς φυσικὰς ἢ τεχνητὰς αὐτοῦ δυσχερείας, οὔτε τὴν τῶν πολεμίων παρτάξιν, καὶ ἰσχυρισθεὶς ὅτι ἡ φρόνησις ἀπήτει νὰ παρατηρηθῶσι πρὸ τῆς μάχης πάντα ταῦτα. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ὅστις οὐδὲ περὶ Γρανικὸν οὐδὲ περὶ Τύρον ἤκουσε τὴν συμβουλὴν τοῦ Παρμενίωνος, ἀπεδέχθη αὐτὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καὶ τοι οἱ πλείονες ἀπῆτουν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἄνευ ἀναβολῆς· ὅπερ μαρτυρεῖ ὁπόσον εὐλαβεῖτο τὴν γνώμην τοῦ παλαιμάχου ἐκείνου στρατηγοῦ, καὶ ὁπόσον ἤξευρεν ἐν ἀνάγκῃ νὰ περιστέλλῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀκάρηκτον ὁρμήν. Διέταξε λοιπὸν νὰ μείνωσιν ἐκεῖ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ συντεταγμένοι ὡς εἰς μάχην, καὶ κατεσκεύασεν ἐνταῦθα νέον ὄχυρόν στρατόπεδον εἰς ὃ μετεβίβασε τὰ σκεύη καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν προηγουμένων ἡμερῶν· αὐτὸς δὲ, ἀναλαβὼν τοὺς φίλους καὶ τῶν ἱππέων τοὺς ἐταίρους, κατεσκόπευσε τὸν χῶρον καὶ τοὺς πολεμίους, μηδόλως ὑπὸ τούτων περὶ ταῦτα κωλυθείς. Ὁ Παρμενίων, ὁ Πολυσπέρχων καὶ ἄλλοι συνεβούλευσαν αὐτόν, ἐπανελθόντα ἀπὸ τῆς κατασκοπεύσεως, νὰ ἐπιτεθῇ διὰ νυκτός, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέρριψε τὴν γνώμην, ἀξιώσας ὅτι αἰσχρὸν εἶναι νὰ κλέψῃ τὴν νίκην, καὶ ὅτι ἐπιθυμεῖ καὶ δύναται φανερῶς καὶ δίχα σοφίσματος νὰ νικήσῃ τὸν Δαρεῖον. Μεθ' ὃ εἰπὼν πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς ὀλίγους τινὰς προτρεπτικούς περὶ τοῦ προκειμένου ἀγωνος λόγους, εἰς οὓς ἐκεῖνοι ἐνθουσιωδῶς ἀπεκρίθησαν, ἀπέπεμψεν αὐτοὺς ἵνα δειπνήσωσι καὶ κοιμηθῶσι.

Τὴν ἐπιούσαν πρωΐ, ἦτο δὲ ὀκτώβριος μὴν τοῦ 331, παρέταξεν εἰς δύο τάξεις τὸν στρατὸν συγκείμενον ἐκ 40,000 πεζῶν καὶ 7,000 ἱππέων. Ἡ πρώτη τάξις, ἥτοι τὸ μέτωπον, συνέκειτο, ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ ἀριστερά, πρῶτον ἀπὸ ὀκτὼ ἰλῶν τῶν ἐταίρων, ὧν ἐκάστη μὲν εἶχε τὸν ἴδιον ἡγεμόνα, ἀπασῶν δ' ἐστρατήγει Φιλώτας ὁ Παρμενίωνος. Πλησίον τούτων ἴστατο τὸ ἄγημα τῶν ὑπάσπιστων, ἔπειτα οἱ λοιποὶ ὑπάσπισται ὑπὸ Νικάνορα, μετὰ δὲ τούτους ἡ φάλαγξ διηρημένη εἰς ἑξὶ τάξεις ὑπὸ Κοῖνον, Περδίκκην, Μελέαγρον, Πολυσπέρχοντα,

Σιμμίαν καὶ Κρατερόν. Πρὸς ἀριστεράν τῆς φάλαγγος παρετάχθη τὸ ἐλληνικὸν ἱππικόν, Λοκροὶ, Φωκεῖς, Φθιώται, Μαλιεῖς καὶ Πελοποννήσιοι, καὶ τελευταῖον εἰς τὴν ἄκρην ἀριστεράν οἱ Θεσσαλοὶ ὑπὸ Φίλιππον, ἱππεῖς ὄντες ἄριστοι καὶ κατ' οὐδὲν σχεδὸν κατώτεροι τῶν Μακεδόνων ἱππέων. Ὁ Ἀλέξανδρος, ὅπως ἐπραξε καὶ εἰς τὰς δύο προηγουμένας ἐκ παρατάξεως μάχας, αὐτὸς μὲν ἀνέλαβε τὴν στρατηγίαν τῆς δεξιᾶς, τὴν δ' ἀριστεράν ἐπέτρεψε τῷ Παρμενίῳ.

Ὅπισθεν τοῦ μετώπου τούτου παρετάχθη δευτέρα τάξις, ἐν εἵδει ἐπιφυλακῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν προσβολῶν ἃς ἡ ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρα περσικὴ δύναμις ἤθελε πιθανώτατα ἐπιχειρήσει ἐκ πλαγίου καὶ κατὰ νῶτον· ὅθεν ἔταξεν ἐναυθὰ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς σαρισσοφόρους, τοὺς Παίονας ὑπὸ Ἀρέταν καὶ Ἀρίστωνα, τοὺς ἡμίσεις τῶν Ἀγριάνων ὑπὸ Ἀτταλον, τοὺς Μακεδόνας τοξότας ὧν ἦρχεν ὁ Βρίσων, καὶ τοὺς ἀρχαίους λεγομένους ξένους μισθοφόρους, ἥτοι στρατιώτας ἅπαντας ἀρχαίους ὑπὸ Κλέανδρον· κατὰ δὲ τὴν ἀριστεράν, ποικίλους Θρᾷκας καὶ συμμάχους ἱππεῖς ὑπὸ τοὺς ἰδίους αὐτῶν ἡγεμόνας. Ἄπαντα τὰ διάφορα ταῦτα σώματα ἦσαν ἑτοιμα νὰ ἀποκρούσωσιν, ὡς προείπομεν, πᾶσαν ἐκ πλαγίου ἢ ὀπίσθεν προσβολήν. Συμπάντων δὲ, καὶ αὐτοῦ δηλαδὴ τοῦ μετώπου, προτεταγμένοι ἦσαν Ἕλληνες ἱππεῖς ὑπὸ Μενίδαν πρὸς δεξιάν, ὑπὸ Ἀνδρόμαχον πρὸς ἀριστεράν, καὶ προσέτι μία σαρισσοφόρων μοῖρα ὑπὸ Βάλακρον, καὶ Ἀγριᾶνες ἀκοντισταί, καὶ τινες τοξόται. Τελευταῖον εἰς τοὺς πεζοὺς Θρᾷκας ἐπετρέπη ἡ φύλαξις τοῦ στρατοπέδου καὶ τῶν σκευῶν.

Ὁ Ἀλέξανδρος πληροφορηθεὶς ὑπὸ αὐτομόλου ἀνδρός, ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ μεταξύ χώρῳ ἐμπεπηγμένοι ποῦ καὶ ποῦ μακρὰι σιδηραῖ ἀκμαὶ ἵνα παρεμποδίσωσι τὸ ἱππικὸν τῶν Μακεδόνων, ἀπέφυγεν ἐπιμελῶς τὰ κωλύματα ταῦτα, καὶ ἄγων τὴν βασιλικὴν ἴλην κατὰ τὴν ἄκρην δεξιάν, ἐπορεύθη ἐγκαρσίως ὁπωςοῦν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε καὶ προεπορεύθη τῆς δεξιᾶς. Πλησιάσας εἰς τοὺς ἐχθροὺς εἶδεν ὅτι εὐρίσκεται καταντικρὺ τοῦ Δαρείου αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ περσικοῦ κέντρου, ἥτοι τῶν δορυφόρων Περσῶν, τῶν Ἰνδῶν, τῶν Ἀλβανῶν, τῶν Καρῶν· ἀλλ' ἐξηκολούθησεν οὐδὲν ἥττον κλίνων πάντοτε δεξιᾷ, ὃ δὲ Δαρεῖος πάλιν τὸ ἴδιον μέτωπον πρὸς ἀριστεράν, ἵνα διακωλύσῃ τὸ κίνημα τοῦτο· καὶ τῷ ὄντι, ἔνεκα τοῦ πλήθους αὐτοῦ διετέλει πάντοτε ὑπερφαλαγγῶν τοὺς Μακεδόνας πρὸς ἀριστεράν· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ταύτῃ τῇ πρὸς δεξιάν πορείᾳ εἶχεν ἤδη ὑπερβῆ τὸ χωρίον τὸ ἐξομαλισθὲν ὑπὸ

τοῦ Δαρείου διὰ τὴν τῶν ἄρμάτων ἔφοδον, ὁ τελευταῖος οὗτος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναχαιτίσῃ πᾶσαν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο περαιτέρω κίνησιν, καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε χιλίους Βακτρίους ἱππεῖς καὶ τοὺς Σκύθας, νὰ προχωρήσωσιν ἀπὸ τοῦ περσικοῦ εὐωνύμου, νὰ κυκλώσωσι τοὺς Μακεδόνας καὶ νὰ προσβάλωσι τὴν δεξιὰν αὐτῶν πλευράν. Τότε ἀντιπέμφαντος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ὑπὸ Μενίδαν ἱππεῖς, ἤρξατο ὁ ἀγών.

Οἱ Βάκτριοι ἱππεῖς, ἅμα εἶδον τὸν Μενίδαν προελαύνοντα, ἔπαυσαν τὸ κυκλοτερές αὐτῶν κίνημα, ἐξώρμησαν ἐπ' αὐτόν, καὶ κατ' ἀρχὰς τὸν ἠνάγκασαν νὰ ὀπισθοδρομήσῃ· ἄλλ' ἐπελθόντων μετ' ὀλίγον εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ τῶν ἄλλων προτεταγμένων Παιόνων καὶ Ἑλλήνων ἱππέων, ἀπεκρούσθησαν τότε οἱ Βάκτριοι, εἰς βοήθειαν τῶν ὁποίων προσῆλθεν ὁ σατράπης Βῆσσοις ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Δαρείου, ἄγων τὸ κύριον τῶν Βακτρίων σῶμα καὶ τοὺς Σκύθας. Ἐντεῦθεν ὁ ἀγὼν ἀπέβη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πεισματώδης, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔπεσον οὐκ ὀλίγοι Ἕλληνες, ἄλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν οὗτοι, διὰ τῆς πεπυκνωμένης αὐτῶν τάξεως, νὰ ἐξωθήσωσι τοὺς ἀσταθέστερον τεταγμένους πολεμίους, καὶ νὰ διανοίξωσιν ἐνταῦθα ῥῆγμα εἰς τὴν παράταξιν αὐτῶν. Ἐτι δὲ ἐξακολουθοῦσης τῆς ἱππομαχίας ταύτης, διέταξεν ὁ Δαρεῖος νὰ ὀρμήσωσι τὰ δρεπανηφόρα, καὶ νὰ ἐπέλθῃ κατόπιν αὐτῶν ἡ πρώτη τοῦ ὅλου στρατοῦ τάξις, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι τὰ ἄρματα θέλουσιν ἀναταράξει τὴν φάλαγγα, καὶ ὅτι, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ταραχῆς ταύτης, προσβαλλομένη αὕτη ὑπὸ τοῦ ἄλλου στρατοῦ θέλει καθ' ὅλοκληρίαν ἀνατραπῇ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη ὅτι τὰ ἄρματα ὀλίγον ἠδύναντο νὰ ᾔναι χρήσιμα. Οἱ ἵπποι αὐτῶν ἐξεφοβίζοντο, ἀνεχαιτίζοντο ἢ ἐτραυματίζοντο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων τοξοτῶν καὶ ἀκοντιστῶν, ὧν ἔνιοι καὶ τῶν ῥητῆρων ἀντιλαμβανόμενοι τοὺς τε ἀναβάτας κατέσπων, καὶ τοὺς ἵππους ἐφόνευσαν. Ἐκ τῶν 100 ἄρμάτων τοῦ μετώπου τῆς τοῦ Δαρείου τάξεως, δι' ὧν συγχρόνως ἐπερχομένων, ἠλπίζετο νὰ ἀνατραπῇ ἡ μακεδονικὴ τάξις, πολλὰ οὕτως ἔμειναν ἀκίνητα ἢ ἄλλως ἀπέβησαν ἀνωφελῆ· ἄλλα ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω, διότι οἱ ἵπποι ἐξεπλάγησαν ὑπὸ τῶν προτεταγμένων δοράτων, ἢ ἐκ τοῦ φόβου ὃν ἐπροξένουν οἱ φαλαγγῖται τύπτοντες τὰς ἀσπίδας διὰ τῶν σαρισσῶν ἄλλα, φθάσαντα τελευταῖον μέχρι τῆς φάλαγγος, διεπέρασαν ἀνὰ μέσον τῶν διαστημάτων, τὰ ὁποῖα οἱ φαλαγγῖται ἄφινον ἐξεπίτηδες ἀραιούμενοι, ὥστε καὶ ταῦτα ἀπέβησαν ἀζήμια· ὀλίγα δὲ τινα μόνον ἐπήνεγκον

πληγὰς ἢ ἄλλας βλάβας εἰς τοὺς στρατιώτας. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπαλλαγείς ἅπαξ τῶν ἁρμάτων καὶ βλέπων κατόπιν τούτων ἐπερχομένην τὴν κυρίαν τῶν Περσῶν δύναμιν, διέταξε καὶ αὐτὸς τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκίνητα παραμείναντα στρατεύματα τῆς πρώτης αὐτοῦ τάξεως, νὰ ἀντεπεξέλθωσι δρόμῳ καὶ ἀλαλαγμῷ· παραγγείλας ἐνταύτῳ τὸν Ἀρέταν νὰ ἀποκρούσῃ μετὰ τῶν Παιόνων τοὺς κατὰ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς ἐπιτεθέντας πολεμίους. Αὐτὸς δὲ, παύσας τὴν λοξὴν κίνησιν, ὥρμησεν ἐπὶ τὴν περσικὴν παράταξιν, καὶ ἐνέβαλε μεθ' ὅλων τῶν ἐταίρων εἰς τὸ ῥῆγμα ἐκείνο, τὸ ὁποῖον εἶχε διανοιχθῆ ἐν αὐτῇ ὡς ἐκ τοῦ κυκλοτεροῦς κινήματος τῶν Βακτρίων. Οὕτω δὲ ὡς δι' ἐμβόλου τινὸς διαρρήξας τὸ μέτωπον τῶν πολεμίων, ἐτράπη κατ' εὐθείαν ἐπὶ τὸν Δαρεῖον αὐτὸν, περὶ ὃν συνέβη ἤδη ἵππομάχια φοβερά, καθ' ἣν οἱ ἐταῖροι προσέβαλλον διὰ τῶν ζυστῶν τὰ τῶν Περσῶν πρόσωπα. Ἐντεῦθεν δὲ ὡς καὶ περὶ Γρανικόν, περιῆλθον οἱ πολέμιοι εἰς πολλὴν ἀταξίαν, διότι δὲν ἦσαν συνειθισμένοι εἰς τὸν τοιοῦτον ἀγῶνα, ἀλλ' ἐμάχοντο μᾶλλον δι' ἀκοντισμοῦ, καὶ ταχέος τῶν ἵππων ἐξελιγμοῦ πρὸς ἀνανέωσιν τῆς προσβολῆς, ὅπερ ἤδη διὰ τὴν πυκνότητα τοῦ ἀγῶνος δὲν ἡδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσιν. Ἐπῆλθεν ἐνταύτῳ καὶ ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ, ἣτις εὐπαγῶς συντεταγμένη καὶ προτείνουσα τὰς μακρὰς αὐτῆς σαρίσσας, ἐπίεσεν ὡσάυτως τοὺς ἀντιπάλους. Οὐδὲν ἦτον ἐπὶ τινὰ χρόνον ὁ ἀγὼν ἀπέβη δεινὸς καὶ ἀνένδοτος, καὶ ἤθελεν ἴσως παραταθῆ ἔτι ἡ ἀντίστασις, διότι ἐνταῦθα ἴσταντο τὰ ἄριστα τῶν τοῦ Δαρείου στρατευμάτων, Ἕλληνες, Κᾶρες, Πέρσαι δορυφόροι, συγγενεῖς τοῦ βασιλέως καὶ ἄλλοι· ἀλλ' ἔμελλε νὰ ματαιώσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὡς περὶ Ἰσθὸν, τὴν ἐξαιρετικὴν τοῦ στρατοῦ ἀνδρείαν, ἡ ἐπονείδιστος δειλία τοῦ Δαρείου. Ἀφ' ἧς εἶδε τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ ἐπιφανέντα εἰς τὰ ὑψώματα τῶν Γαυγαμήλων, εἶχε γίνεαι οὗτος περίφοβος· ἡ ταραχὴ αὐτοῦ ἠῤῥησεν, ὅτε ἐματαιώθη τῶν δρεπανηφόρων ἁρμάτων ἡ ἐνέργεια· ὅτε δὲ οἱ Μακεδόνες, μετὰ βαθεῖαν σιωπὴν, ῥῆξαντες αἴφνης τὴν πολεμιστήριον κραυγὴν, ἐπεχείρησαν κρατερὸν πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν ἀγῶνα, καὶ πρὸ πάντων ἠπείλησαν τὸ λαμπρὸν ἄρμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου αὐτὸς ἴστατο, καὶ εἶδε τὸν Ἀλέξανδρον, αὐτὸν τὸν ἀκαταγώνιστον Ἀλέξανδρον ἐπ' αὐτὸν ἐπερχόμενον, ὁ ταλαίπωρος Δαρεῖος τὰ ἔχασε παντελῶς· καὶ, διατάξας τὸ ἄρμα αὐτοῦ νὰ στρέψῃ πρὸς τὰ ὀπίσω, ἔδωκε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς φυγῆς.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης οἱ Πέρσαι, εἰ καὶ μόλις ἤρχισεν ἡ μάχη,

ἡδύναντο νὰ ὑποληφθῶσιν ὡς ἡττημένοι. Ἡ φυγὴ τοῦ βασιλέως συνε-
 πήγαγε, φυσικῶς τῷ λόγῳ, τὴν φυγὴν τῶν ἀμέσως περὶ αὐτὸν ἱσταμέ-
 νων στρατευμάτων· οὐ μόνον δὲ τὰ στρατεύματα ταῦτα ἦσαν τὰ ἄριστα
 πάντων τῶν λοιπῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπετέλουν τὸ πλεῖστον καὶ κυριώτα-
 τον τοῦ περσικοῦ κέντρου, ἡ τροπὴ αὐτῶν ἐπήνεγκε πρὸς τοῖς ἄλλοις
 καὶ τοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἐκόπη εἰς δύο
 τμήματα, τὰ ὅποια δὲν ἡδύναντο ὡς ἐκ τούτου νὰ περιέλθωσιν εἰμὴ
 εἰς πολλὴν ταραχὴν καὶ σύγχυσιν. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως κατετρόπωσε
 καὶ ὁ Ἀρέτας μετὰ τῶν Παιόνων τοὺς κατὰ τὴν δεξιὰν μακεδονικὴν
 πτέρυγα Βακτρίους, οὐδὲν ἤδη διεκώλυσε τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος
 σφοδρότατην καταδίωξιν τῶν πολεμίων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου· οὐδὲ
 ἐσώθη ὁ Δαρεῖος, εἰμὴ χάρις εἰς τὰ ἀπαραίτητα προσκόμματα τὰ ὅποια
 ἀπήντησεν ἡ διώξις ἕνεκα τοῦ ἀναριθμήτου ἐκείνου τῶν φυγάδων ὄχλου,
 καὶ πρὸς τούτοις διὰ τὴν πυκνότητα τοῦ κονιορτοῦ ὃν ἤγειρε τοσοῦτον
 πλῆθος ἀνθρώπων, ἵππων καὶ ἄρμάτων, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου κατήν-
 τησεν ἀδύνατον νὰ διακρίνωσιν οἱ Μακεδόνες πρὸς ποῖον μέρος ἐπορεύθη
 ὁ μέγας βασιλεὺς.

Ἐν τούτοις, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐπετύγγανε νίκην ὀλοσχερῇ κατὰ
 τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πτέρυγα καὶ περὶ τὸ κέντρον, τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέ-
 ρας, τὸ ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα τεταγμένον, ὑφίστατο ἀγῶνα δεινὸν πρὸς
 τὸ δεξιὸν περσικὸν κέρας τὸ ὑπὸ Μαζαίου, στρατηγούμενον. Καὶ μετὰ
 τὴν φυγὴν αὐτὴν τοῦ Δαρείου, ὁ Παρμενίων τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἐπίεσθη
 ὥστε ἐζήτησεν ἐπικουρίαν παρ' Ἀλεξάνδρου, ὅστις καὶ τοι ἀγανακτή-
 σας διότι ἠναγκάζετο νὰ ἀναστείλῃ τὴν διώξιν, ἐπέστρεψεν ὁμως μετὰ
 τῶν ἐταίρων καὶ τῶν λοιπῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, διὰ τῆς εὐθυ-
 τέρως ὁδοῦ, ἥτοι ἐγκαρσίως τέμνων τὸ πεδίον τῆς μάχης, εἰς ἐπικουρίαν
 τῆς ἀριστερᾶς. Αἱ διάφοροι τῆς φάλαγγος τάξεις εἶχον ἤδη ἀλληλοδια-
 δόχως ἐπέλθει ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτῶν
 ἀσυναρτήτου πρὸς τὰ ἀριστερὰ στροφῆς, συνέβη ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν
 διαφόρων τάξεων ῥήγμα, ἀνὰ μέσον τοῦ ὁποίου διελάσασα μία ἰνδικοῦ
 καὶ περσικοῦ μοῖρα, ἐπέπεσεν εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Μακεδόνων ἐπὶ τὰ
 σκευοφόρα αὐτῶν, καὶ παρ' ὀλίγον, οὐ μόνον πάντα ταῦτα νὰ λεηλα-
 τήσῃ, ἀλλὰ καὶ σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Δαρείου, ἣν μεθ' ἑαυτοῦ
 συνεπήγετο ὁ Ἀλέξανδρος, νὰ ἀπελευθερώσῃ. Τάχιστα ὁμως ὑπὸ τῆς
 μακεδονικῆς ἐπιφυλακῆς προσβληθεῖσα ἡ περσικὴ ἐκείνη μοῖρα, ἐν μέρει
 κατεκόπη καὶ ἐν μέρει διὰ φυγῆς ἐσώθη. Ὁ δὲ Μαζαῖος ἐξηκολούθησε

μὲν ἔτι ἐπὶ τινα χρόνον γενναίως κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἀντιτασσόμενος· ἀλλ' ἄφου εἶδε τὴν ὀλοσχερῇ τῆς ἀριστερᾶς τροπῇ, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ αὐτόθι τεταγμένοι Θεσσαλοὶ καὶ Ἕλληνες ἱππεῖς, ἀναπτρωθέντες, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βαρύτερον κατ' αὐτοῦ ἐπετίθεντο, ἐνόησεν ὅτι ἀδύνατον νὰ ἀνορθώσῃ μόνος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὴν τύχην τῆς μάχης καὶ ἐτράπη ὁμοίως ἐπὶ τέλους εἰς φυγὴν, πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Παρμενίωνος ὁ Ἀλέξανδρος. Τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πορεῖαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐβράδυνε τοῦτο, ὅτι ἐνῶ διήρχετο διὰ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀπήντησεν ἱλας τινὰς ἀρίστων Περσῶν καὶ Πάρθων ἱππέων, οἵτινες τελευταῖοι ἀπὸ τοῦ κέντρου ὑπεχώρουν. Ἐπιπεσόντος δὲ ἐπ' αὐτοὺς τοῦ βασιλέως μετὰ τῶν ἐταίρων, ἐγένετο ἐνταῦθα ἀγὼν πεισματώδης καὶ φονικὸς, καθ' ὃν ἔπεσον 60 Μακεδόνες ἱππεῖς καὶ ἔτι πλείονες ἐτραυματίσθησαν, ἐν οἷς ὁ Ἡφαιστίων, ὁ Κοῖνος, ὁ Μενίδας· αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος περιέστη εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Καὶ ἐνίκησε μὲν ἐπὶ τέλους, ἀλλ' οἱ πλείστοι τῶν γενναίων ἐκείνων ἀντιπάλων κατάρθρωσαν νὰ σωθῶσι, καὶ τοὶ οὐκ ὀλίγους κατέλιπον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης νεκρούς. Μετὰ τοῦτο ἔφθασε τελευταῖον ὁ Ἀλέξανδρος πρὸς τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ, ἀλλ' εὗρεν οὐ μόνον παντὸς κινδύνου ἀπαλλαγείσαν αὐτήν, ἀλλὰ καὶ νικηφόρον ἀναδειχθεῖσαν· ὅθεν ἐπανέλαβε τὴν διώξιν τῶν φυγάδων, ἧς μετέσχεν ἤδη καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Παρμενίωνα μοῖρα τοῦ στρατοῦ.

Περὶ τὴν διώξιν ταύτην πολλοὶ μὲν τῶν πολεμίων ἔπεσον, πολλοὶ δὲ ἡχμαλωτεύθησαν. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος διεσώθη ὅπως καὶ περὶ Ἰσών. Ὁ Ἀλέξανδρος ἤλπισεν ὅτι θέλει καταφθάσει αὐτὸν εἰς Ἀρβηλα ὅπου εἰσῆλθε τὴν ἐπιούσαν. Καὶ αὕτη ὁμως ἡ ἐλπίς ἐψεύσθη, διότι ὁ Δαρεῖος δὲν ἐστάθη οὐδὲ στιγμὴν εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἀλλ' ἐξηκολούθησεν ἀδιακόπως φεύγων, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος ἠναγκάσθη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὰ ἐκεῖ καταληφθέντα πολυτελῆ λάφυρα, ἐν οἷς εὗρεται αὖθις τὸ ἄρμα τοῦ Δαρείου, καὶ ἡ ἄσπις, καὶ τὰ τόξα. Ἦδη δὲ ὁ Παρμενίων εἶχε κυριεύσει ἅπαν τὸ περὶ τὸ πεδῖον τῆς μάχης στρατόπεδον τῶν βαρβάρων, καὶ τὰ σκευοφόρα, καὶ τοὺς ἐλέφαντας, καὶ τὰς καμήλους. Πόσοι ἔπεσον ἢ ἡχμαλωτεύθησαν ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὀρισθῇ ὅπως οὖν ἀκριβῶς. Ὁ Ἀρριανὸς ἀναφέρει 300,000 νεκρῶν βαρβάρων καὶ πολὺ πλείονας αἰχμαλώτους· ὁ Διόδωρος λέγει πεσόντας 90,000, ὁ δὲ Ῥωμαῖος Κούρτιος 40,000. Πάλιν δὲ Ἕλληνας, ὁ μὲν Ἀρριανὸς ἀναφέρει πεσόντας ἑκατὸν, ὁ δὲ Κούρτιος 300, ὁ δὲ Διόδωρος 500,

ἐκτὸς πολλῶν τραυματιῶν. Πῶς ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων διαφωνιῶν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἀναρίθμητος ἐκεῖνος ὁμιλος ἐν μέρει κατεκόπη, ἐν μέρει ἠχμαλωτεύθη καὶ ἐν μέρει διεσπάρη, οὐδεμία δὲ πλέον ἐγένετο ἀπόπειρα συγκροτήσεως νέου μεγάλου στρατοῦ, οὐδὲ μάχη ἐκ παρατάξεως ἄλλη συνεκροτήθη οὐδεμία.

Ἡ ἐν Γαυγαμήλοις αὕτη μάχη καὶ ἦττα, κατέφερε πληγὴν καιρίαν καὶ ἀνεπανόρθωτον εἰς τὸ περσικὸν κράτος· δι' αὐτῆς ὁ μὲν Ἀλέξανδρος κατέστη ἤδη μέγας βασιλεὺς, ὁ δὲ Δαρεῖος φυγὰς ἐλεεινός, περιφρονούμενος ὑπὸ τῶν ἰδίων ὑπηκόων διὰ τὴν δειλίαν αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν γενναίων ἐκείνων Περσῶν οἵτινες, λαμπρῶς ἀείποτε ἀγωνισθέντες, εἶχον τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἀείποτε ἠττήθησαν πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τοῦ βασιλέως, καὶ διὰ τοῦτο μετ' οὐ πολὺ συνώμοσαν κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸν σατράπην τῆς Βακτριανῆς Βῆσσον. Ἡ πεποίθησις τῶν αὐτῆς ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀληθής. Ὁ Δαρεῖος πρῶτος ἔφυγε καὶ ἐν Ἴσῳ καὶ ἐν Γαυγαμήλοις· καὶ ἔφυγε κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις, μόλις ἀρξαμένης τῆς μάχης, πολὺ πρὶν κριθῇ ὁ ἀγὼν· κατ' ἀμφοτέρας λοιπὸν τὰς μάχας ὑπῆρξεν ὁ κύριος παραίτιος τῆς ὅλης τροπῆς. Πλὴν τούτου ὁμως καὶ ἡ στρατηγικὴ αὐτοῦ ἀνικανότης ἀπέβη ἀείποτε ὀλεθρία. Ἐν Ἴσῳ, ἀφοῦ κατέλιπεν ἀνοικτὰς ὅλας τὰς παρόδους εἰς ἃς ἦτο εὐκολώτατον νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν Ἀλέξανδρον, ἔπειτα ἦλθε νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐντὸς χώρου στενοῦ, ὅπου δὲν ἠδύνατο νὰ ὠφελῇ τούλάχιστον ἐκ τῆς πολυαρίθμου αὐτοῦ στρατιᾶς. Ἐν Γαυγαμήλοις δὲ, ἀφοῦ πάλιν ἀφῆκε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ διαβῇ ἐλευθέρως τὸν τε Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, ἐξελέξατο μὲν πεδίον τῆς μάχης εὐρὺ, ἀλλὰ παρέταξε τὰ ἀναρίθμητα αὐτοῦ στίφη εἰς τρόπον ὥστε κατέστησε τὰ τρία τέταρτα αὐτῶν παντελῶς ἄχρηστα. Διότι ἐν Γαυγαμήλοις δὲν ἐπολέμησεν εἰμὴ ἢ κατὰ μέτωπον παραταχθεῖσα περσικὴ δύναμις· ἅπας δὲ ὁ ὀπισθεν αὐτῆς ἰστάμενος ὄχλος, ὅχι μόνον δὲν ἠγωνίσθη, ἀλλὰ ἀτάκτως συμπεφυρμένος, οὔτε ἠδύνατο νὰ ἀγωνισθῇ. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἢ ἐκ πλαγίου ἔφοδος ἦν οἱ Πέρσαι ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀντὶ νὰ διενεργηθῇ ὅπως ἔπρεπεν ὑπὸ τινος τῶν σωμάτων τῆς ἐπιφυλακῆς, διεζήχθη ἐξ ἐναντίας ὑπὸ τῶν ἐν τῷ μετώπῳ τεταγμένων Βακτριῶν, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τούτῳ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν τάξιν αὐτῶν, ἐξ οὗ συνέβη ῥῆγμα ἐν τῷ περσικῷ μετώπῳ ἐκ τοῦ ὁποίου ὠφελήθη ὁ Ἀλέξανδρος, ἐμβαλὼν

ἀμέσως ἐντὸς αὐτοῦ καὶ κόψας οὕτω εἰς δύο τὴν παράταξιν τῶν πολεμίων. Ὅποια δὲ ἐν γένει ἀντίθεσις οὐ μόνον μεταξὺ τῆς αἰσχυρᾶς δειλίας τοῦ Δαρείου ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς ἀκατασχέτου τόλμης τοῦ Ἀλέξανδρου ἀφ' ἑτέρου, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῆς ἐλευνῆς μὲν τοῦ ἐνὸς ἀνικανότητος, τῆς θαυμαστῆς δὲ τοῦ ἑτέρου μεγαλοφυίας! Οὐδέποτε ἴσως στρατηγὸς ἐνίκησε διὰ τέχνης καὶ ἐπιστήμης τοσαύτης, οἷαν ἀνέδειξεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς ταύτην τὴν ἐν Γαυγαμήλοις μάχην. Ὁ ἐπιτήδειος τῶν διαφόρων ὀπλων συνδυασμός, ἡ ἔντεχνος τῆς δυνάμεως κατὰ μέτωπον καὶ κατ' ἐπιφυλακὴν διάταξις, ἡ θαυμαστὴ πρόνοια μετ' ἧς ἕκαστον σῶμα, ἕκαστον τάγμα, ἕκαστος λόχος, ἐγίνωσκον ἐκ προοιμίου τί ὤφειλον νὰ πράξωσιν εἴτε ἀμυνόμενοι εἴτε ἐπιτιθέμενοι, ἐπολλαπλασίασαν τὰς δυνάμεις τοῦ εὐαρίθμου ἐκείνου στρατοῦ καὶ κατέστησεν τὴν νίκην ἀναπόδραστον.

Ὅποσον δὲ ἡ νίκη ἀπέβη κρίσιμος, ἀπεδείχθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀλώσεως τῶν δύο μεγάλων τοῦ περσικοῦ κράτους πρωτευουσῶν, τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῶν Σούσων. Ἀμφότεραι παρεδόθησαν ἀμαχητὶ, ἡ μὲν Βαβυλὼν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον αὐτόν, τὰ δὲ Σοῦσα εἰς τὸν Φιλόξενον. Εἰς Βαβυλῶνα εὗρεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀποτεταμειευμένον χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον, δι' οὗ ἡδυνήθη νὰ ἀπονείμῃ δωρεὰς μεγάλας εἰς τὸν στρατὸν, δοὺς εἰς ἕκαστον μὲν Μακεδὼνα ἱππέα δραχμὰς 600, εἰς ἕκαστον δὲ τῶν ἄλλων ἱππέων 500, εἰς ἕκαστον Μακεδὼνα πεζὸν 200, καὶ εἰς ἕκαστον τῶν ἄλλων πεζῶν μικρὸν ὀλιγωτέραν ἀμοιβήν. Ἐτι μεγάλητεροι ὑπῆρξαν οἱ ἐν Σούσοις εὑρεθέντες θησαυροὶ, διότι κατ' Ἀρριανὸν συνεποσοῦντο εἰς τάλαντα ἀργυρίου πεντακισμύρια ἥτοι εἰς 300 ἑκατομμύρια ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν, ποσὸν τὸ ὅποσον ἤθελε φανῇ παντάπασιν ἀπίθανον, ἐὰν μετ' οὐ πολὺ ἐν Περσепόλει δὲν εὕρισκετο ἀποταμίευμα ἔτι πλουσιώτερον. Τῷ ὄντι ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἀνέπαυσεν ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας τὸν στρατὸν εἰς Βαβυλῶνα καὶ διέταξεν ἐνταῦθα τὰ τῆς διοικήσεως τῶν σατραπειῶν Βαβυλῶνος, καὶ Ἀρμενίας, καὶ Συρίας, καὶ Φοινίκης, ἀπῆλθεν ἔπειτα εἰς Σοῦσα, παρέλαβεν ἐνταῦθα ἀξιόλογον ἐπικουρίαν 15,000 ἀνδρῶν ἱππέων τε καὶ πεζῶν, ἣν ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ Μακεδονίας ὁ Ἀντίπατρος, ἐπήνεγκε τροπολογίας τινὰς περὶ τὸν ὀργανισμόν τοῦ στρατοῦ, ἀπῆλθεν ἤδη ἐπὶ τὴν ἰδίαν Περσίδα, ἐξεπόρθησε τὰς Περσίδας λεγομένας πύλας, καὶ ἐγένετο τελευταῖον κύριος τῆς Περσепόλεως, τῆς τετάρτης καὶ ἱερωτάτης τῶν πρωτευουσῶν τοῦ περσικοῦ κράτους, ἐν ἣ εὗρεν, ὡς βεβαιουῖσι Διόδωρος καὶ Κούρτιος,

120,000 ταλάντων εἰς χρυσὸν καὶ ἄργυρον, ἰσοδυναμούντων πρὸς 720 ἑκατομμύρια ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν. Ἐπειτα δὲ περὶ τὰ τέλη ἡδὴ ὄντος τοῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους 331 πρὸς τὸ ἔτος 330, ἀνέπαυσε πάλιν ἐπὶ μῆνα ἢ καὶ πλείότερον τὸν κύριον στρατὸν ἐν Περσепόλει, αὐτὸς δὲ μετὰ μιᾶς αὐτοῦ μοίρας διῆλθεν ἐν τάχει τὰ ἐνδότερα τῆς ἰδίως Περσίδας, καθυπέταξε τὰς διαφόρους αὐτῆς κόμας καὶ χώρας, καὶ τότε, καταλιπὼν εἰς Περσέπολιν φρουρὰν τρισεχιλίων Μακεδόνων, καὶ διορίσας σατράπην αὐτῆς, τὸν παραδόντα αὐτῷ τὴν πόλιν ἐκείνην Τιριδάτην, ἀπῆλθε μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν Μηδίαν, πρὸς καταδίωξιν τοῦ Δαρείου.

Ταῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν πρώτων τεσσάρων κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατειῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τοῦ μαρτίου 334 μέχρι τοῦ μαρτίου 330. Ὁ ἐλληνισμὸς ὅστις μέχρι πρὸ δεκαετίας περιεστρέφετο κυρίως μεταξὺ Θέρμοπυλῶν καὶ Ταινάρου, ὑπερεκχειλίσας ἤδη τῶν στενῶν τούτων ὁρίων, περιήγαγε τὰς νικηφόρους αὐτοῦ σημαίας καθ' ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Φοινίκην, τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Ἀσσυρίαν, τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Σουσιανήν, καὶ τὴν ἰδίως Περσίδα· οἱ Λοκροὶ, οἱ Φωκεῖς, οἱ Φθιώται, οἱ Μαλιεῖς καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, οἵτινες μέχρι πρὸ δεκαετίας ἡγωνίζοντο τὸν ἀγενῆ περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ ἀγῶνα, ἐμάχοντο ἤδη ἐν Γαυγαμήλοις, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀμυθήτων θησαυρῶν τῆς Βαβυλωνος, τῶν Σούσων καὶ τῆς Περσепόλεως· ὁ Κορίνθιος Δημάρατος βλέπων ἐν Βαβυλῶνι τὸν Ἀλέξανδρον καθήμενον ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ἀσίας θρόνου, ἔλεγε δακρύων, ὅποσον μεγάλῃς ἡδονῇς ἐστερήθησαν οἱ Ἕλληνες οἱ ἀποθανόντες, πρὶν ἰδῶσιν Ἀλέξανδρον ἐν τῷ Δαρείου θρόνῳ καθήμενον· ὁ δὲ Αἰσχίνης ἀνέκραξεν ἐν Ἀθήναις εἰς τὸν κατὰ Κτησιφῶντος λόγον· «τοιγάρτοι τί τῶν ἀνελπίστων καὶ ἀπροσδοκῆτων ἐφ' ἡμῶν οὐ γέγονεν! οὐ γὰρ βίον γε ἡμεῖς ἀνθρώπινον βεβιώκαμεν, ἀλλ' εἰς παραδοξολογίαν τοῖς ἐσομένοις μεθ' ἡμᾶς ἔφυμεν. Οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεὺς, ὁ τὸν Ἀθῶν διορύξας, ὁ τὸν Ἑλλήσποντον ζεύξας, ὁ γῆν καὶ ὕδωρ τοὺς Ἕλληνας αἰτῶν, ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν ὅτι δεσπότης ἐστὶν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀφ' ἡλίου ἀνιόντος μέχρι δυσμένου, νῦν οὐ περὶ τοῦ κύριος ἐτέρων εἶναι διαγωνίζεται, ἀλλ' ἤδη περὶ τῆς τοῦ σώματος σωτηρίας;» Ὅλοι οἱ ἐπισημότατοι τῶν φιλοσόφων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Θεόφραστος,

ὁ Ξενοκράτης, ἐνόμιζον τὸν Ἀλέξανδρον ὡς εὐεργέτην τοῦ ἑλληνισμοῦ· αὐτὸς ὁ Δημοσθένης συνέχαιρεν αὐτῷ διὰ γραμμάτων καὶ ἐπεζήτει τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ. Καὶ ἔπειτα λέγουσι τινὲς εἰσέτι, ὅτι τὸ κατὰ τῆς Ἀσίας ἐπιχείρημα ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἐπιχείρημα ἑλληνικόν· ὅτι ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος κατέλυσαν τὸν ἑλληνισμόν, δὲν ἤνοιξαν αὐτῷ νέον ἐνεργείας καὶ δόξης στάδιον· καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἄκουσα καὶ κατηναγκασμένη παρηκολούθησε τὰς σημαίας αὐτῶν!

Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἅπασα δὲν συνωκειώθη διὰ μιᾶς καὶ ὁμοφώνως πρὸς τὴν νέαν ἐκείνην τοῦ βίου καὶ τῆς τύχης αὐτῆς μεταβολήν· δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα μερὶς ἀνθρώπων διαμαρτυρομένη κατὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας καὶ ἀγωνιζομένη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐπαγάγῃ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς, ἔστω καὶ διὰ τῆς μετὰ τῶν Περσῶν συμμαχίας. Τὰ πράγματα ἐπικυροῦσι τοῦτο ἀναμφισβητήτως. Ὀρμητήριον δὲ τῆς περὶ τούτους τοὺς χρόνους κατὰ τῶν Μακεδόνων ἀντιδράσεως, ὑπῆρξεν ἡ Σπάρτη, τῆς ὁποίας ὁ πολυπράγμων βασιλεὺς Ἀγίς, ἀθροίσας δύναμιν ἀξιόλογον 22.000 πεζῶν καὶ ἱππέων, συγκεκλιμένην ἐκ Σπαρτιατῶν, Ἡλείων, Ἀχαιῶν καὶ μυρίων μισθοφόρων, ἐπεχείρησε περὶ τὰ μέσα τοῦ 330, ἥτοι καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος διέτριβεν εἰς τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας, νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Μεγάλης πόλεως, ἣτις διετέλει πιστὴ εἰς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατὰστασιν. Ὁ Ἀγίς, ὅστις πρὸ καιροῦ συνεννοεῖτο ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῶν Περσῶν, ἐπεχείρησεν ἤδη τὸ κίνημα αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι ὁ Ἀντίπατρος, περισπώμενος τότε ὑπὸ τινος τῶν Ὀδρυσῶν στάσεως, δὲν θέλει δυνηθῇ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἠπατήθη ὁμοῦς περὶ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοῦ, διότι μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν ὁ Ἀντίπατρος μετὰ 40 χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ, κατατροπώσας κατὰ μῆνα αὐγούστον τοῦ 330, περὶ Μεγάλην πόλιν τοὺς Σπαρτιάτας εἰς μάχην καθ' ἣν ἔπεσεν ὁ Ἀγίς, ἐβίασεν αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι συγγνώμην παρ' Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τοῦ Ἀγίδος δὲν ἐξεπρωσώπει βεβαίως τὴν ὅλην τῆς Ἑλλάδος διάθεσιν· δὲν ἐξεπρωσώπει εἰμὴ τὸ παρά τισιν ὑφιστάμενον ἔτι αἶσθημα τῆς τοπικῆς αὐτονομίας, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε εἶχεν ἐγερθῇ πολὺ ἰσχυρότερον καὶ κατὰ τῆς Ἀττικῆς, καὶ κατὰ τῆς σπαρτιατικῆς, καὶ κατὰ τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας· δὲν ἐξεπρωσώπει εἰμὴ τὸ παρά τισιν ἔτι ὑφιστάμενον φυσικώτατον αἶσθημα ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν πραγμάτων κατὰστασιν, αἶσθημα τὸ ὁποῖον βλέπομεν παντοῦ καὶ

πάντοτε ἀναφυόμενον εἰς πᾶσαν μεγάλην πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν μεταβολήν. Ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τοῦτο πολὺ ἀπείχε τοῦ νὰ ᾔηται κοινὸν εἰς πάντας τοὺς Ἑλληνας· ὅτι δὲ ἡ νέα τῶν πραγμάτων κατάστασις εἶχε πολλοὺς ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐνθέρμους τοὺς ὁπαδοὺς, μαρτυροῦσιν οὐ μόνον ἡ ἀποτυχία τῆς τοῦ Ἀγίδος ἐπαναστάσεως, οὐ μόνον ἡ προθυμία μεθ' ἧς τοσαῦται Ἑλλήνων χιλιάδες ἐμάχοντο ἐν Γρανικῷ, ἐν Ἰσσῷ, ἐν Γαυγαμήλοις, οὐ μόνον αἱ προαναφερθεῖσαι ἐνθουσιώδεις διαδηλώσεις τοῦ Δημαράτου καὶ τοῦ Αἰσχίνου, ἀλλὰ καὶ τῶν Ἀθηνῶν τὸ πολίτευμα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀγῶνος. Τῷ ὄντι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, χειραγωγούμενη τότε ὑπὸ τοῦ Φωκίωνος καὶ τοῦ Δημάδου, διετέλεσε παντάπασιν ἀμέτοχος τῆς τοῦ Ἀγίδος ἐπιχειρήσεως. Αὐτὸς ὁ Δημοσθένης ἐφαίνετο δελεασθεὶς ὑπὸ τῆς ἀκαταμάχητου ἐκείνης μεγαλοφυίας, καὶ, ἀπέχων τοῦλάχιστον πάσης ἀντιπράξεως, ἡσχολήθη κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, ἰδίως ἐν ἔτει 337 καὶ 336, εἰς τὸν περίφημον ἐκεῖνον πρὸς τὸν Αἰσχίνην ἀγῶνα, τοῦ ὁποίου προῖον ὑπῆρξαν τὰ λαμπρότατα ἔσως τῶν δύο τούτων ῥητόρων ἔργα, ὁ περὶ στεφάνου λόγος τοῦ Δημοσθένους καὶ ὁ κατὰ Κτησιφῶντος τοῦ Αἰσχίνου· λόγοι ἀείμνηστοι διὰ τὴν ῥώμην αὐτῶν καὶ τὴν χάριν, λόγοι, οἵτινες παραβαλλόμενοι πρὸς τὰ σύγχρονα ἀριστουργήματα τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπιστήμης, καὶ ἐνταῦτῳ πρὸς τὰ οὐδὲν ἥττον ἀείμνηστα ἔργα τὰ ὁποῖα ταυτοχρόνως ἐπετελοῦντο ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, παρέχουσιν ἡμῖν ἐν κεφαλαίῳ τὴν εἰκόνα τῆς ἀκαταμετρήτου διανοητικῆς καὶ πρακτικῆς δυνάμεως, ἥτις ἐπεκράτει τότε ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει.

Αἱ ἐπόμεναι ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατεῖαι εἶναι ὡς πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀσίας καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὀλιγώτερον λόγου ἄξιαι ἢ τὰ ἄχρι τοῦδε ἱστορηθέντα τέσσαρα πρῶτα τῶν κατακτήσεων αὐτοῦ ἔτη. Βασιλεὺς Περσίας ὁ Ἀλέξανδρος ἐγένετο ἀληθῶς εἰπεῖν ἅμα μετὰ τὴν ἐν Γαυγαμήλοις μάχην· τοῦλάχιστον οὐδεμία ἔκτοτε ἐκ παρατάξεως συνεκροτήθη μάχη πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ μόνον μερικαὶ τινες συμπλοκαὶ καὶ ὀχυρῶν τινων χωρίων ἀντιστάσεις. Πλὴν τούτου, κύριον τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ στάδιον δύναται νὰ λογισθῇ τὸ μέρος τοῦ περσικοῦ κράτους τὸ μέχρι τοῦ 330 κατακτηθέν. Ἐνταῦθα, καὶ ἰδίως ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἐρρίζωσαν, ἐβλάστησαν καὶ ἐκαρποφόρησαν τὰ σπέρματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ὅσα ἔσπειραν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, εἰς δὲ τὰς μετέπειτα κατακτηθείσας ἀνα-

τολικωτέρας χώρας, ἐγένοντο μὲν ὡσαύτως καὶ πόλεων κτίσεις καὶ ἀποικιῶν ιδρύσεις, καὶ ἄλλων συστατικῶν τοῦ ἐλληνικοῦ βίου μεταφυτεύσεις, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα τούτων ἐμαράνθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ὅσα δὲ βραδύτερον, διὰ τῆς τῶν Σελευκιδῶν καλλιεργείας, αὖθις ἐζήνθησαν, οὐδὲ ταῦτα διήρκεσαν πολὺ, οὐδ' ἐπενήργησαν οὐσιωδῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους· ὅθεν ἐπιτροχάδην μόνον θέλομεν διεξέλθει τὰ κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔτη πολεμικὰ ἔργα.

Εἶδομεν ὅτι Ἀλέξανδρος κατὰ μάρτιον τοῦ 330 ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Περσίδος πρὸς τὰ Ἐκβάτανα τῆς Μηδίας, εἰς καταδίωξιν τοῦ προτροπάδην φεύγοντος Δαρείου. Καὶ ὁ μὲν Δαρεῖος ἐφονεύθη ἐν τῇ φυγῇ ταύτῃ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 330, ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν μεγιστάνων, ὧν προίστατο ὁ τῆς Βακτριανῆς σατράπης Βῆσσος, ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ ἔθαψε πολυτελῶς τὸν νεκρὸν τοῦ Δαρείου εἰς τοὺς βασιλείους τῶν Περσῶν τάφους, ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κύριος τῆς Μηδίας, τῆς Παρθυνῆς, τῆς Δραγγιανῆς, τῆς Γεδρωσίας, τῆς Ἀραχωσίας καὶ τῶν Παροπamisadῶν. Εἰς τὰς χώρας ταύτας ἔκτισε τρεῖς μεγάλας ἐπωνύμους αὐτῷ πόλεις· Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Ἀρείοις, ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Χερὰτ, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι σώζουσιν ἔτι τὴν μνήμην τοῦ κτίτορος τῆς πλουσίας αὐτῶν πόλεως· Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Ἀραχώτοις, ἣτις ἐστὶν ἡ σημερινὴ πόλις Κανδαχάρ, καὶ Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Καυκάσῳ, πρὸς τὸ βορειανατολικὸν τοῦ σημερινοῦ Καβούλ. Πρῶτοι τῶν πόλεων τούτων κάτοικοι ἦσαν ἀποσπάσματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον πολυάριθμα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, τὰ ὅποια, καταλιπόμενα ὡς φρουροὶ καὶ ιδρυταί, ὀργανίζοντο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀστικῶν ἐλληνικῶν θεσμῶν, καὶ περὶ τὰ ὅποια ἔπειτα συνήρχοντο διὰ τὸ ἐπίκαιρον τοῦ χωρίου πλεῖστοι ἰθαγενεῖς, μετὰ τῶν ἀποίκων προϊόντος τοῦ χρόνου συγχωνεύμενοι. Καὶ οὕτως ἤρξατο τὸ μέγα ἔργον τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο βίων, τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ, ὅπερ ἐξηκολούθησεν ἔκτοτε ἐπιδιώκων ὁ Ἀλέξανδρος καὶ δι' ἄλλων πολλῶν τρόπων· διὰ τοῦ διορισμοῦ εἰς τὰ ἀνώτατα τοῦ κράτους ἀξιώματα Περσῶν ἅμα καὶ Ἑλλήνων ἐπὶ τῷ αὐτῷ συμπραττόντων σκοπῷ, διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς περσικῆς ἐθιμοταξίας ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ, καὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἐθιμοταξίας ταύτης μετὰ ἐλληνικῶν πανηγύρεων καὶ θεατρικῶν παραστάσεων, τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυσε τελῶν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀπωτάτας τῆς Ἀσίας χώρας· ἐπὶ

πᾶσι δέ, διὰ τῆς μετ' ὀλίγον ἐν αὐτῷ τῷ στρατῷ συγχωνεύσεως Ἑλλήνων καὶ Περσῶν μαχητῶν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο τῆς τῶν δύο στοιχείων συγχωνεύσεως, συνεπήγετο, φυσικῶς τῷ λόγῳ, πολλὴν ἀλλοίωσιν τοῦ ἀρχικοῦ ἑλληνικοῦ βίου, καὶ προσέβαλλεν οὕτω πολλὰς ἐξεις, πολλὰς πεποιθήσεις τῶν περὶ τὸν βασιλέα ἀνδρῶν. Ἐντεῦθεν δὲ ἂν ἄφ' ἐνὸς ἐπεδοκιμάζετο ὑπὸ τινων ἀφωσιωμένων αὐτῷ στρατηγῶν, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Ἡφαιστίωνος, τοῦ Κρατεροῦ, τοῦ Κοίνου, κατεκρίνετο ἄφ' ἑτέρου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πικρῶς ὑπὸ στρατηγῶν ἑτέρων, καὶ μάλιστα ὑπὸ Φιλώτα τοῦ Παρμενίωνος· ἡ δὲ διχόνοια αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς ὀλεθρίας περιπετείας, καὶ πρῶτον εἰς τὴν τραγικὴν τοῦ Φιλώτα καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καταστροφὴν, ἣτις συνέβη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, 330, ἐν Δραγγιανῇ.

Ὁ Παρμενίων ἦτο ἤδη πρεσβύτης ἀνὴρ, ἐβδομηκοντούτης περίπου τὴν ἡλικίαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκτιθέμενος εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κακουχίας τοῦ προκειμένου πολέμου· ὅθεν κατελείφθη εἰς Ἐκβάτανα ὡς ἀρχηγὸς τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ᾗ ὁ Ἀλέξανδρος κατέθεσε τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ καὶ ἦν κατέστησε γενικὸν ὀρμητήριον τῶν νέων ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν στρατειῶν. Ὁ Παρμενίων, διὰ τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ στρατιωτικὴν πείραν καὶ τὴν πολλὴν πίστιν ἣν εἶχεν ἤδη εἰς αὐτὸν ὁ Φίλιππος, ἦτο μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ὁ ὑπατος τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ἡγεμὼν. Εἶχε δὲ τρεῖς υἱοὺς, καὶ τοὺς τρεῖς ἐν τῷ στρατῷ καταταχθέντας· ὁ νεώτατος πάντων, ὁ Ἐκτωρ, εἶχε πνιγῇ πρὸ ἐνὸς καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτοῦ κατὰ τύχην εἰς τὸν Νεῖλον τῆς Αἰγύπτου· ὁ δεύτερος, ὁ Νικάνωρ, ὅστις ἤρχε τῶν ὑπασπιστῶν, νοσήσας εἶχεν ἀποθάνει πρὸ μικροῦ· ὁ δὲ πρεσβύτερος, ὁ Φιλώτας, εἶχε τὸ μέγιστον ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν ἐταίρων, καὶ, διατελὼν εἰς καθημερινὴν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον σχέσιν, παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου ἐλάμβανε διαταγὰς. Εἰς τὸν Φιλώταν εἶχε καταμνηνυθῇ ὅτι στρατιώτης τις συνώμοσε κατὰ Ἀλεξάνδρου· καὶ ἐπειδὴ ὁ Φιλώτας, περιφρονήσας ὡς φαίνεται τὸ πρᾶγμα, δὲν τὸ ἀνέφερεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἡ καταμνήνυσις ἐπανελήφθη εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα, διατάξαντα τὴν σύλληψιν τοῦ στρατιώτου, ὅστις ὅμως γενόμενος αὐτόχειρ οὐδὲν πλείοτερον ἀπεκάλυψεν. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως μετὰ πολλῆς ἀπορίας τὸν Φιλώταν, πῶς δὲν εἶπε τίποτε εἰς αὐτὸν περὶ τῆς συνωμοσίας ταύτης, ὁ Φιλώτας ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν ἐνόμισε σπουδαίαν τὴν καταμνήνυσιν· καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐφάνη

κατ' ἀρχὰς ὅτι ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐξήγησιν ταύτην. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Φιλώτας εἶχε πολλάκις καυχηθῆ, ὅτι ἡ κατάκτησις τῆς Ἀσίας ὀφείλεται κυρίως εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν πατέρα του· εἶχε πολλάκις ἐκμυκτηρίσει τὴν ἀξίωσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅτι ἦτο παῖς Διός· εἶχεν ἐκφράσει πολλάκις τὴν δυσἀρέσκειάν του, διότι ὁ Ἀλέξανδρος ἐτίμα καὶ μετεχειρίζετο τοὺς Πέρσας μεγιστᾶνας ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς Μακεδόνας, καὶ εἶχε διὰ τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ τρόπον πολλοὺς ἐν τῷ στρατῷ ἐχθροὺς. Ἐξ ὧλων λοιπὸν τούτων τῶν περιστάσεων ὠφελούμενοι ὁ Κρατερός καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ Φιλώτα ἀντίζηλοι, παρέστησαν αὐτὸν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὡς πρωτουργὸν τῆς συνωμοσίας τῆς ὁποίας ἀπεσιώπησε τὴν ὑπαρξιν. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ὅστις ἦτο ὀξύτατος ἄνθρωπος, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου, ἐπειγόμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, οὔτε εἶχε καιρὸν νὰ ἐξετάσῃ ἀκριβέστερον τὰ πράγματα, καὶ πρὸ πάντων ἐνόμιζεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀφήσῃ ἐν τῷ στρατῷ τοιαῦτα διχονοίας καὶ ἀναρχίας σπέρματα, διέταξεν ὅπως οὖν κατεσπευσμένως τὴν σύλληψιν, τὴν δίκην καὶ τὴν καταδίκην τοῦ Φιλώτα· καὶ μηδὲ εἰς τοῦτο ἀρκοῦμενος, διέταξε συγχρόνως τὸν φόνον τοῦ γηραιοῦ Παρμενίωνος, ὅστις διέτριβεν, ὡς εἴπομεν, εἰς Ἐκβάτανα. Ἀντὶ δὲ τοῦ Φιλώτα, οὐδένα πλέον διώρισε τῶν ἐταίρων ἀρχηγόν, ἀλλὰ διαιρέσας τὸ σῶμα τοῦτο εἰς δύο μοίρας, ἐπέστησε τῆς μὲν μιᾶς ἡγεμόνα τὸν Ἡφαιστίωνα, τῆς δὲ ἄλλης τὸν Κλεῖτον.

Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Ἀλεξάνδρου κατεκρίθη, καὶ δικαίως, ὑπὸ τῆς ιστορίας. Ναὶ μὲν ὁ Φιλώτας βασανισθεὶς ὠμολόγησεν, ὡς λέγεται, τὴν τε ἰδίαν καὶ τὴν τοῦ πατρὸς ἐνοχλήν· ἀλλὰ τοιαύτη ὁμολογία, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἔγινεν, οὐδὲν δύναται νὰ ἔχῃ κῦρος, ἄλλη δὲ ἀπόδειξις οὐδεμία, οὐδ' ἡ ἐλαχίστη, ὑφίσταται κατὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς πολυχρονίους καὶ ἐπιφανεῖς ὑπηρεσίας αὐτῶν, πῶς νὰ μὴ καταδικάσωμεν τὸν Ἀλέξανδρον διότι δὲν ἐπέχειρησε τοῦλάχιστον ἀκριβεστέραν ἀνάκρισιν, καὶ πῶς νὰ μὴ ἐλεεινολογήσωμεν τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, βλέποντες τὸν ἡμίθεον ἐκείνον τῆς Ἀσίας δορικτήτορα ἐμπίπτοντα τοσοῦτον εὐκόλως εἰς τὰς παγίδας τῶν ἰδίων καὶ τῶν περὶ αὐτὸν παθῶν; Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πρὸ πάντων ἀγανακτήσει κατὰ τοῦ Φιλώτα, διὰ τοὺς σαρκασμοὺς αὐτοῦ καὶ τᾶλλα ὅσα ἔλεγε κατ' ἰδίαν ἵνα ἐξευτελίσῃ τὰ τοῦ βασιλέως κατορθώματα. Ὁ δὲ Ναπολέων, περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου, ἐξόριστος ὢν ἐν Ἀγίᾳ Ἐλένῃ, παρετῆρει ὀρθῶς ὅτι τὸ μέγιστον λάθος ὅπερ δύναται νὰ πράξῃ κυριάρχης,

εἶναι νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὰς εἰρωνείας καὶ μεμφιμοιρίας τῶν ἀνθρώπων, διότι τοιαύτη εἶναι ἡ ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ εἰλικρινέστατοι τῶν φίλων συνήθως κακολογοῦσιν ἀλλήλους. Ὁ στρατάρχης Λάνν, ἐξηκολούθει ὁ Ναπολέων, ἀπέθανεν ὑπὲρ ἐμοῦ μαχόμενος ἡρωϊκῶς, καὶ ὁμως τοσαῦτα ἔλεγε συνήθως κατ' ἐμοῦ πρὸς τοὺς οἰκείους, ὥστε ἂν ᾔθελον προσέξει εἰς αὐτὰ, ἔπρεπε πολλάκις νὰ τὸν καταδικάσω ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ. Ὅ,τι ἄριστον ἔχει νὰ πράξῃ ὁ κυβερνήτης εἶναι νὰ μὴ ἤξεύρῃ τὰ λεγόμενα, διότι ὅσῃν δύναμιν ψυχῆς καὶ ἂν ἔχῃ, ὑπάρχουσι λόγοι τοὺς ὁποίους δυσκόλως εἰμπορεῖ νὰ συγχωρήσῃ, καὶ ὁ ἀσφαλέστατος τρόπος τοῦ νὰ τοὺς συγχωρήσῃ εἶναι νὰ τοὺς ἀγνοῇ. Ἀλλὰ ἰμῆπως καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων δὲν ἐθανάτωσε τὸν δοῦκα τοῦ Ἀγγέν, ἐπίσης ἀδίκως ὅσον καὶ ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Φιλώταν καὶ τὸν Παρμενιῶνα; Ἐφίλοσφει δὲ ὡς ἀνωτέρω μακρὰν ὦν ἤδη τῆς τύρβης τῶν πραγμάτων καὶ εἰς ἡλικίαν πεντήκοντα ἐτῶν. Ἐνῷ ὁ Ἀλέξανδρος ἡμαρτεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θορύβου δυσχερεστάτων περιστάσεων καὶ εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν δὲν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν σφύροντα πείραν τοῦ ἐξορίστου τῆς Ἀγίας Ἑλένης.

Τῷ 329 καὶ τῷ 328, ὁ Ἀλέξανδρος κατέκτησε τὴν Βακτριανὴν καὶ τὴν Σογδιανὴν, αἵτινες εἶναι αἱ ὑπ' αὐτοῦ καταληφθεῖσαι ἀνατολικώταται πρὸς βορρᾶν τῆς μεσογείου Ἀσίας χῶραι. Αἱ χῶραι αὗται ἐστασίασαν πολλάκις καὶ ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ ἐπέλθῃ ἐπανειλημμένως πρὸς περιστολὴν καὶ τιμωρίαν αὐτῶν. Ἐν γένει δὲ αἱ ἀνατολιώτεραι ἐκείναι τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατεῖται, εἰ καὶ δὲν ἐγένοντο τότε μάχαι μεγάλαι ἐκ παρατάξεως, ἀπέβησαν ὁμως δυσχερέσταται, διὰ τὸ δυσπρόσοδον τοῦ τόπου καὶ τὴν πεισματώδη τῶν κατοίκων ἀντίστασιν· οὐδὲν ὁμως ἡδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν ἀκατάσχετον δορικτήτορα. Ἐκεῖ, παρὰ τὸν Ἰαξάρτην ποταμὸν, ἔκτισε πόλιν νέαν, Ἀλεξάνδρειαν τὴν καλουμένην παρὰ τῷ Τανάϊδι, διότι οἱ ἀρχαῖοι ὠνόμαζον τὸν Ἰαξάρτην καὶ Τάναϊν. Ἐκεῖ συνέλαβεν, ἐδίκασε καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Βῆσσον, ὅστις, ἀφοῦ ἐφόνευσε τὸν Δαρεῖον, φορέσας τὴν τιάραν καὶ τὴν περσικὴν στολὴν, μετονομασθεὶς δὲ Ἀρταξέρξης, καὶ λέγων ἑαυτὸν βασιλέα τῆς Ἀσίας, ἐτόλμησε νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν ἐν Γαυγαμήλοις νικητήν. Ἀλλ' ἐκεῖ ὁμοίως ἀνεφάνησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἱ δυσχέρειαι τῆς τῶν δύο βίων, τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ, συγχωνεύσεως, καὶ ἐπήνεγκον αὐθις τραγικὰς τινὰς περὶ τὸν Ἀλέξανδρον σκηνάς.

Οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὸν Κλείτον ἐκεῖνον, ὅστις κατὰ τὴν ἐν Γρανικῷ μάχῃ ἐσωσε τὴν ζωὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀποκόψας τὸν τοῦ Πέρσου Σπιθριδάτου βραχίονα, καθ' ἣν στιγμήν ὁ βραχίων οὗτος κατέπιπτεν ἤδη ἐπὶ τὸν βασιλέα. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλώτα, εἰς τὸν στρατηγὸν Κλείτον εἶχεν ἐπιτραπῇ ἡ ἡγεμονία τῆς μιᾶς τῶν ἐταίρων μοίρας, ὧν ἡ ἄλλη ἐστρατηγεῖτο ὑπὸ Ἑφαιστίωνος. Πλὴν τούτου ἡ ἀδελφὴ τοῦ Κλείτου Λανίκη εἶχεν ἀναθρέψει τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ δύο αὐτῆς υἱοὶ εἶχον ἤδη πέσει εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ μάχας· ὥστε πολυειδεῖς δεσμοὶ στοργῆς, εὐγνωμοσύνης καὶ ἐξαιρέτου ὑπολήψεως, συνέδεον τὸν Ἀλέξανδρον μετὰ τοῦ Κλείτου. Ἀλλ' ὁ Κλείτος ἦτο ἐκ τῶν φίλων ἐκείνων τοῦ βασιλέως οἵτινες ἀπεδοκίμαζον τὰς παραχωρήσεις ὅσας οὗτος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ κάμνῃ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σκοποῦ, ἀποδεχόμενός τινα τῶν βαρβαρικῶν ἐθίμων ἵνα εὐχερέστερον μεταπλάσῃ τοὺς Ἀσιανούς ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον· καὶ ἰδίως ὁ Κλείτος δὲν ἠνείχετο τὴν παρεισχθεῖσαν ἐν τῇ αὐτῇ περσικῇ ἐθιμοταξίᾳ καὶ τὰς κολακείας καὶ ἐξευτελίσεις, εἰς ἃς πολλοὶ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἐξώκελλον, καὶ εἰς ἃς αὐτὸς οὗτος ἐφαίνετο ἤδη ἐνασμενιζόμενος. Τελουμένης δέ ποτε εἰς Μαράκκανδα, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Σογδιανῆς, τὴν σημερινὴν Σαμαρκάνδαν, θυσίας εἰς τιμὴν τῶν Διοσκούρων, καὶ τῆς εὐωχίας παραταθείσης πολὺ ἐπὶ τὸ βαρβαρικώτερον, τινὲς τῶν συνδαιτυμόνων μεθύσαντες ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ πότου, περιέπεσον εἰς πολλὴν φλυαρίαν, ἥξίωσαν ὅτι τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶναι ἀνώτερα τῶν ἔργων τοῦ Πολυδεύκου καὶ τοῦ Κᾶστορος, ἀνώτερα τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἀνώτερα τῶν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου πεπραγμένων. Ὁ Κλείτος, ὅστις ἦτο παρὼν, δὲν εἰμπόρεσε νὰ σιωπήσῃ, καὶ ἤλεγξε μὲν τοὺς ἐκφαυλίζοντας τὰ τῶν πάλαι ἡρώων ἔργα, παροξυνόμενος δὲ ὁμοίως ὑπὸ τοῦ οἴνου προσέθηκεν ὅτι οὐδὲ τὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰσὶ τοσοῦτον μέγала καὶ θαυμαστά ὅσον ἐκεῖνοι λέγουσι, διότι δὲν διέπραξεν αὐτὰ μόνος, ἀλλὰ πολλὰ ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ ἐγένοντο. Τοῦτο ἐπέειραξε, φυσικῶς τῷ λόγῳ, τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις ὠνείδισε τὸν Κλείτον ὡς διαστασιάζοντα τὸν στρατὸν διὰ τοιούτων λόγων, καὶ παντάπασιν ἐκτὸς ἑαυτοῦ γενόμενος, ὡς καὶ δειλὸν ἠθέλησε τὸν Κλείτον νὰ ὀνομάσῃ. Τότε ὁ Κλείτος ἐπαναστάς «καὶ ὅμως, εἶπεν, αὕτη ἡ δειλία ἐσωσε σὲ τὸν ἐκ θεῶν, ἐνῶ ἤδη ἐπεκρέματο ἐπὶ τοῦ τραχήλου σου τὸ τοῦ Σπιθριδάτου ξίφος· καὶ τῶν Μακεδόνων αἵματι καὶ τοῖς τραύμασι τούτοις ἐγένου τηλικούτος, ὥστ' Ἀμμωνι σαυτὸν εἰσποιεῖν, ἀπειπάμενος Φί-

λιππον.» Καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐρεθιζόμενος «τοιαῦτα λοιπὸν, ἀνέκραξεν, ἔμελλον νὰ ᾔηναι τὰ τέλη τῶν κόπων ἡμῶν! Μακάριοι οἱ ἤδη ἀποθανόντες, πρὶν ἰδῶσι τοὺς Μακεδόνας διὰ μηδικῶν τιμωρουμένους ῥάβδων καὶ Περσῶν δεομένους ἵνα προσέλθωμεν τῷ βασιλεῖ.» Ἡ ἔρις ἀπέβη οὕτω ἀδιάλλακτος, τοσοῦτῃ μᾶλλον ἀδιάλλακτος, ὅσῳ ὁ Κλεῖτος ἀπὸ λόγου εἰς λόγον φερόμενος δὲν ἐδίστασε νὰ ἐλέγξῃ τὸν βασιλέα καὶ διὰ τὸν ἄδικον τοῦ Φιλῶτα καὶ τοῦ Παρμενίωνος θάνατον. Ὅθεν ἐξαγριωθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος ὥρμησεν ἤδη ἐπὶ τὸν Κλεῖτον· καὶ οἱ μὲν παρόντες ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Περδίκκας καὶ ἄλλοι ἡγωνίσθησαν ἐπὶ τινα χρόνον νὰ ἀναχαίτισωσιν αὐτὸν, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιμείνωσι πολὺ κατακρατοῦντες τὸν βασιλέα, κατῴρθωσεν οὗτος νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὰς χεῖράς των, καὶ κτυπήσας διὰ τῆς σαρίσσης τὸν Κλεῖτον, ἐξήπλωσεν αὐτὸν κατὰ γῆς. Ναὶ μὲν, ἅμα διαπράξας τὸν ὀλέθριον τοῦτον φόνον, καὶ ἰδὼν νεκρὸν ἐνώπιόν του τὸν ἀρχαῖον συναγωνιστὴν, τὸν σωτήρα, τὸν ἀδελφὸν τῆς τροφῆς Λανίης, κατελήφθη ὑπὸ μετανοίας οἰκτρᾶς, καὶ ἐθρήνησε, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν τοῦ ζῆν ἀνεκήρυξε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐμαρτύρησαν ὅποσον εὐγενὴς ἦτο ἡ φύσις ἐκείνη, εἰ καὶ ὑπὸ στιγμιαίων παραφορῶν ἐκ διαλειμμάτων τυφλουμένη. Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος; Αἱ παραφοραὶ ἦσαν δειναί· τὰ πάθη ὀξύτατα· αἱ περιστάσεις δυσχερεῖς· αἱ ἀφορμαὶ τῶν διενέξεων ἀδιάκοποι· ὥστε τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη εἰς ἀληθῆ τραγωδίαν μετεβλήθησαν.

Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ Ἀλέξανδρος διατελὼν εἰς Βάκτρα, ἔγχευε τὴν καλὴν Ῥωξάνην, τὴν θυγατέρα τοῦ Βακτροῦ Ὁξυάρτου. Αἱ ἔνεκα τῶν γάμων τούτων πανηγύρεις ἐτελέσθησαν μετ' ἀσιανῆς μεγαλοπρεπειᾶς, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀπήτησεν ἤδη νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν, ὡς ἄλλον μέγαν βασιλέα, οὐ μόνον οἱ Πέρσαι ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες. Τοῦτο παρέσχεον ἀφορμὴν εἰς νέας δυσχερεσκεῖας· διότι ἡ προσκύνησις παρεξηγεῖτο, καὶ ἐνῶ παρ' Ἀσιανοῖς ἦτο τιμὴ ἀπονεμομένη τῷ βασιλεῖ, παρ' Ἑλλήσιν ἐλογίζετο ὡς τιμὴ προσήκουσα μόνῳ τῷ θεῷ. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν περὶ αὐτὸν λογίων ἀνδρῶν, ὁ Ἀνάξαρχος, ὁ Κλέων, ὁ ποιητὴς Ἅγις ὁ Ἀργεῖος, δὲν ἐδίστασαν νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην· ἄλλοι ὅμως, καὶ ἰδίως ὁ Καλλισθένης, ὁ ἀνεπίδους τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπεποιήθησαν ἀναφανδὸν νὰ ἀπονεύωσι τιμὴν τοιαύτην εἰς ἀπλοῦν θνητὸν ἄνθρωπον. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος δὲν ἐτόλμησε κατ' ἀρχὰς νὰ τιμωρήσῃ τὸν Καλλισθένην, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον περιστάσις τις

σπουδαιότερα ἐπήνεγκε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός. Τινὲς τῶν περὶ τὸν Ἀλέξανδρον παίδων, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν πραγματευόμενοι περὶ τῆς συγκροτήσεως τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ (σελ. 26), ὀργισθέντες διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τοὺς τρόπους καὶ εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ βασιλέως ἀλλοίωσιν, συνώμοσαν κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀπόδειξις ὅτι ὁ Καλλισθένης μετεῖχεν ὅπως-δήποτε τῆς συνωμοσίας ταύτης· ἀλλ' εἰς τῶν πρωταιτίων αὐτῆς, ὁ παῖς Ἑρμόλαος, ἦτο στενὸς φίλος καὶ θαυμαστής τοῦ φιλοσόφου· ἀλλὰ ὁ Καλλισθένης ἀντεπολιτεύετο, ὡς εἶδομεν, εἰς τοὺς νέους τρόπους τοῦ Ἀλεξάνδρου· ταῦτα ἤρκεσαν ἵνα περιπλακῇ, ἀδίκως καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, εἰς τὸ κακούργημα, καὶ, μετὰ τὸν θάνατον τῶν παίδων στρεβλωθεὶς ἐκρεμάσθη καὶ αὐτός.

Αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐν τούτοις αὗται στάσεις, συνωμοσίαι, σφαγαὶ δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὸν Ἀλέξανδρον, οὔτε ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς ἀναμορφώσεως τῆς Ἀσίας, οὔτε ἀπὸ ἀδιαλείπτων πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς ἀνατολῆς κατακτήσεων. Τὸ ἐτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι ὅτι μηδέποτε παύσας τοῦ νὰ τέρπεται διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Ἰλιάδος ἣν εἶχε πάντοτε παρ' ἑαυτῷ, ἔγραφε τότε εἰς τὸν Ἀρπαλον νὰ τὸν στείλῃ προσέτι καὶ τὰς βίβλους τοῦ Φιλίστου, καὶ τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Αἰσχύλου, καὶ τοὺς Τελέστου καὶ Φιλοξένου διθυράμβους. Ἄνθρωπος τῇ ἀληθείᾳ ὑπεράνθρωπος, ὅστις ἐν μέσῳ τηλικούτων φοβερῶν περισπασμῶν ἠσθάνετο πάντοτε τὴν ἀνάγκην νὰ δροσίζῃ ἑαυτὸν διὰ τῶν ναμάτων τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἱστορίας. Κατὰ δὲ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 327 ἀνεχώρησεν ἀπὸ Βακτριανῆς ἐπὶ τὴν τῆς Ἰνδικῆς κατάκτησιν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο κατέλαβε τὰς μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ χώρας, κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 326, διέβη τὸν Ἰνδὸν καὶ ἔπειτα τὸν Ὑδάσπην, εἰς τὴν ἀντιπέραν τοῦ ὁποίου ὄχθην κατετρόπωσε καὶ ἤχμαλῶτευσε τὸν Ἰνδὸν ἡγεμόνα Πῶρον, κτίσας ἐκεῖ καὶ τὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας Βουκεφάλαν καὶ Νίκαιαν. Μετὰ ταῦτα, βαίνων πάντοτε πρὸς ἀνατολὰς, ἐπέρασε τὸν Ἀχεσίην ποταμὸν καὶ κατόπιν τούτου τὸν Ὑδραῶτην, μεθ' ὃ ἐπορεύθη πρὸς τὸν Ὑφασιν, ὅστις εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦ Ἰνδικοῦ πενταποτάμου ῥεῦμα. Ἀλλ' ἐνῷ ἡτοιμάζετο νὰ περάσῃ καὶ τοῦτον τὸν ποταμὸν, καὶ ἔδωκεν ἤδη τὰς περὶ τούτου διαταγὰς, πρώτην ἤδη φορὰν ὁ στρατὸς ἅπας, ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἀπέδειξαν τὴν δυσαρέσκειαν αὐτῶν διὰ τοὺς

ἀκαταπαύστους ἐκείνους ἀγῶνας, εἰς οὓς ἐξέθετεν αὐτοὺς ἡ ἀκατάσχετος πρὸς τὰ πρόσω ὁρμὴ τοῦ βασιλέως. Ὁ Ἀλέξανδρος ἠγωνίσθη μὲν νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς, ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι ὁ στρατὸς ἐπέμεινεν ἀποποιούμενος νὰ προχωρήσῃ· ἀπέβησαν δὲ καὶ τὰ ἱερὰ οὐχὶ αἷσια, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἀποφασίσῃ τὴν ἐπιστροφὴν.

Πρὶν ὁμῶς ὑποχωρήσῃ διέταξε τὴν στρατιὰν νὰ κατασκευάσῃ, παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ Ὑφάσιος ποταμοῦ ὄχθην, δώδεκα βωμοὺς, τὸ μὲν ὕψος ἴσους τῶν μεγίστων πύργων, τὸ δὲ εὖρος ἔτι μείζονας, εἰς ἐνδειξιν τοῦ ἀπωτάτου σημείου εἰς ὃ ἔφθασε κατὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν. Κατασκευασθέντων δὲ τῶν βωμῶν, ἔθυσε ἐπ' αὐτῶν κατὰ τὰ νόμιμα εὐχαριστήριον εἰς τοὺς θεοὺς θυσίαν, καὶ ἀγῶνα ἐποίησε γυμνικόν τε καὶ ἵππικόν. Καὶ τότε, περὶ τὰ τέλη αὐγούστου τοῦ 326, ἐπεχείρησε τὴν ἀπὸ τοῦ Ὑφάσιος κήθοδον, καὶ ἐπανῆλθε πρῶτον εἰς Νίκαιαν. Εἰς Νίκαιαν ἔβαλε κατὰ νοὺν νὰ γνωρίσῃ τὸ κάτω τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ μέρος. Ὅθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ νοεμβρίου, κατέπλευσεν ἐπὶ τοῦ Ὑδάσπου, καὶ φθάσας εἰς τὸ μέρος ὅπου ὁ Ἰνδὸς εἰσδέχεται τὸν μέγαν ἀνατολικὸν βραχίονα, εἰς τὸν ὁποῖον συμβάλλουσιν ἅπαντα τὰ ρεύματα τοῦ πενταποτάμου, ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ ἐνταῦθα πόλιν ἐλληνικὴν, τὴν παρὰ τὸν Ἰνδὸν Ἀλεξάνδρειαν· διότι ἔκρινε μὲν τὸν χῶρον ἐπιτηδείοτατον εἰς τε τὰς μεταξὺ τῆς μεσογαίας καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἰνδοῦ συναλλαγὰς καὶ εἰς τὴν τῆς χώρας κατοχὴν, ἤλπισε δὲ ὅτι ἡ πόλις ἐκείνη, ἥτις ἔμελλε νὰ ἀποτελέσῃ τὸ μεσημβρινώτατον σημεῖον τῆς ἰνδικῆς σατραπείας, θέλει ἀποβῇ διὰ τῆς ἐμπορίας τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ ἀξιόλογος καὶ ἀκμαία. Περὶ τὸν φεβρουάριον τοῦ 325 ἀνέξευξεν ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Ἰνδὸν Ἀλεξανδρείας, καὶ φθάσας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Σόγδων, μετωνόμασεν αὐτὴν Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐν Σόγδοις καὶ κατέστησε δεῦτερον σταθμὸν τοῦ περὶ τὸν Ἰνδὸν ἐλληνικοῦ βίου. Σατραπείης δὲ ἀπάσης τῆς περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν χώρας ἀνεδείχθη ὁ Πύθων, ὅστις ἔμεινεν ἐκεῖ μετὰ 10,000 ἀνδρῶν, διότι ὁ στρατὸς δὲν ἔπαυσε λαμβάνων ἐπικουρίαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀξιολόγους ἐξ Εὐρώπης, δι' ὧν ἡδύνατο νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰ διάφορα αὐτὰ ἀποσπάσματα τὰ ὅποια καθ' ὁδὸν κατέλειπε. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰουλίου ἔφθασεν ὁ Ἀλέξανδρος εἰς Πάταλα, ὅπου σχίζεται ὁ Ἰνδὸς εἰς δύο βραχίονας, σχηματίζοντας τὸ δέλτα αὐτοῦ, καὶ διέταξε τὸν Ἡφαιστίωνα νὰ τειχίσῃ ἐνταῦθα ἄκραν καὶ νὰ κατασκευάσῃ ναύσταθμον καὶ νεωσίοικους, καταστήσας τὸν χῶρον ἐκεῖνον τρίτον ἀξιόλογον περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν σταθ-

μόν. Ἐκ Πατάλων δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ἠθέλησε νὰ ἀνακομίσῃ τὸν στρατὸν διὰ ξηρᾶς, ἐπιτρέψας εἰς τὸν Νέαρχον νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στόλον καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὸν ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ Εὐφράτου διάπλουν τοῦ Ὠκεανοῦ, ἵνα καταστήσῃ δυνατὴν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων τοῦ βασιλέως βουλευμάτων, περὶ τῆς ἐμπορικῆς συναφείας τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς δύσεως.

Ἡ ἐκ Πατάλων ἀνάζευξις ἐγένετο περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐγούστου 325· καὶ ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν χώραν τῶν Ὠρειτῶν, διατάσσεται ὁ Ἡφαιστίων νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἔθνους Ῥαμβακίαν, καὶ ἀποικίσας ἐνταῦθα τὴν ἐν Ὠρείταις Ἀλεξάνδρειαν, νὰ καταστήσῃ αὐτὴν πρωτεύουσαν τῆς σατραπείας τῶν Ὠρειτῶν. Προβαίνουνσι δὲ ἤδη, οὐ μακρὰν τῆς παραλίας, εἰς τὴν χώραν τῶν Ἰχθυοφάγων, ἔπειτα ἀναβαίνουνσιν εἰς τὰ μεσογειότερα, καὶ περιπίπτουσιν εἰς ἐρήμους φοβεράς, ὅπου παθόντες τὰ πάνδεινά, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποπλανῶνται τῆς ὁδοῦ. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπαντῶσι πάλιν τὴν παραλίαν, ὁδεύουσι δι' αὐτῆς ἐπτὰ ἔτι ἡμέρας, τρέπονται αὖθις πρὸς τὴν μεσογαίαν καὶ φθάνουσι, διὰ καρποφόρων καὶ ἱλαρῶν χωρῶν, εἰς Πούρα, πρωτεύουσαν τῆς σατραπείας τῆς Γεδρωσίας. Ἐντεῦθεν προχωροῦσιν, ἐν ἀρχῇ τοῦ δεκεμβρίου, πρὸς τὴν Καρμανίαν, εἰς τὰ παράλια τῆς ὁποίας ἔφθασε καὶ ὁ Νέαρχος αἰσίως, ἐκπλεύσας ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ σεπτεμβρίου. Καὶ ὁ μὲν στόλος διετάχθη ἤδη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν παρὰ τὸν περσικὸν κόλπον πλοῦν μέχρι τοῦ Πασιτίγριος, καὶ, διὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου, νὰ πλεύσῃ εἰς Σοῦσα. Ὁ δὲ Ἡφαιστίων παρήγγελλη νὰ ὀδεύσῃ μετὰ τῆς πλείστης στρατιᾶς εἰς Περσίδα, διὰ τῆς παραλίας, οὔσης κατὰ τὴν χειμερινὴν ἐκείνην ὥραν μαλακωτέρας· αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπορεύθη διὰ τῆς συντομωτάτης εἰς Περσέπολιν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Σοῦσα, ὅπου ἔφθασε κατὰ φεβρουάριον τοῦ 324.

Ὁ Ἀλέξανδρος διέτριψεν εἰς Σοῦσα καὶ εἰς Σουσιανὴν ἐπὶ τινὰς μῆνας· καὶ πρώτην ταύτην φορὰν ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεώς του, διετέλεσε τοσοῦτον χρόνον ἀπέχων παντὸς πολεμικοῦ ἐπιχειρήματος. Ἀλλ' ἐνησχόλησαν αὐτὸν ἤδη φροντίδες οὐδὲν ἥττον δυσχερεῖς, ἢ διοί- κησις τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου κράτους καὶ ἡ βαθμηδὸν ὁλοσχερεστέρα συγχώνευσις τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιανοῦ βίου. Κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν, ἥτοι ἀφ' ἧς ἀπῆλθεν ἐξ Ὑρκανίας πρὸς ἀνατολὰς εἰς κατα-

δίωξιν τοῦ Βήσσου, οἱ σατράπαι τοὺς ὁποίους εἶχε διορίσει εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθείσας ἀπεράντους χώρας, εἶχον ἐγκαταλειφθῆ εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν· οὐ μόνον ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδύνατο, ἀπὸ Βακτριανῆς καὶ Σογδιανῆς καὶ Ἰνδικῆς, νὰ ἐπιτηρῇ αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ φῆμαι πιθανώταται ἐπανειλημμένως διεδόθησαν ὅτι ἀπέθανεν ἢ ἄλλως ἀπωλέσθη. Ἐντεῦθεν εὐκόλως ἐννοεῖται, ὅποια ἀναρχία καὶ ἀκολασία ἐπεκράτησεν εἰς ὅλας τὰς τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικωτέρας Ἀσίας χώρας. Οἱ σατράπαι, οὐδένα ἤδη φοβούμενοι τῶν πράξεων αὐτῶν ἔλεγχον, ἐτράπησαν εἰς καταπιέσεις καὶ καταχρήσεις, ἐσύλησαν τὰ ἱερὰ, ἐλῆστευσαν τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ ταμεῖα, καὶ πολλοὶ, ὑπολαβόντες ἑαυτοὺς ὅλως αὐτοκεφάλους, συνεκρότησαν ἰδίους μισθοφορικοὺς στρατοὺς. Ἡ αἰφνίδιος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπάνοδος, ὡς κεραυνὸς διέλυσε τὰ ὄνειρα ταῦτα· καὶ ἄλλοι μὲν ἐζήτησαν διὰ φυγῆς σωτηρίαν, οἷον ὁ διαδόχτος τῆς Βαβυλῶνος σατράπης Ἀρπαλος, ὅστις, καταναλώσας εἰς ἐταίρας καὶ ἄλλας ἀσωτείας ἅπειρα χρήματα, ὑπὸ τηλικούτου κατελήφθη τρόμου ἅμα ἤκουσε τὸν Ἀλέξανδρον πλησιάζοντα εἰς Σουσιανὴν, ὥστε παραλαβὼν θησαυρὸν μέγαν καὶ τινὰς μισθοφόρους κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλους, προλαβὼν ὁ Ἀλέξανδρος διὰ θανάτου ἐτιμώρησεν, ἐν οἷς καὶ Ἀβουλίτην τὸν σατράπην τῆς Σουσιανῆς, καὶ τὸν υἱὸν τούτου Ὁξάθρην, τὸν ὅποῖον ἰδίᾳ χειρὶ ἀπέκτεινεν. Ἀπαντας δὲ τοὺς σατράπας αὐστηρῶς διέταξε νὰ διαλύσωσι τοὺς μισθοφόρους, καὶ ἐν γένει μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἐν πολέμῳ τε καὶ εἰρήνῃ δραστηριότητος καὶ ὀξύτητος, ἐξέτασε τὰ παράπονα, ἀνέκρινε τοὺς κατηγορουμένους, ἐτιμώρησε τοὺς ἐνόχους. Οὐδὲ εἰς ταῦτα μόνον ἠρκέσθη ὁ Ἀλέξανδρος ἐνόμισεν ἤδη συντελεστικώτατον εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλευμάτος νὰ συνάψῃ μὲν διὰ γάμων τοὺς περὶ αὐτὸν Ἕλληνας μετὰ Περσίδων, νὰ κατατάξῃ δὲ τοὺς ἐγχωρίους εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐτέλεσε τότε εἰς Σοῦσα μεγάλην τινὰ Ἑλληνοασιανὴν γαμήλιον πανήγυριν. Καὶ πρῶτος αὐτὸς, ἀφοῦ συνεζεύχθη ἐν Βακτριανῇ, ὡς προείπομεν, τὴν Ῥωξάνην, ἔλαβε νῦν δύο ἐτέρας γυναῖκας, τὴν θυγατέρα τοῦ Δαρείου Στάτειραν, καὶ Παρύσατιν τὴν θυγατέρα τοῦ προτέρου βασιλέως Ὡχου. Συγχρόνως δὲ κατέπεισε, διὰ προτροπῶν καὶ δώρων, ὀρδοήκοντα τῶν ἐπιφανεστάτων φίλων καὶ ἀξιωματικῶν, νὰ λάβωσι γυναῖκας ἐκ τῶν πρώτων περσικῶν οἰκῶν, καὶ ἐν γένει, ἐβράβευσε πολυτελῶς πάντας τοὺς Μακεδόνας ὅσοι ἤθελον νὰ συζευχθῶσι Περσίδας. Οἱ γάμοι οὗτοι ἐπανηγυρίσθησαν διὰ λαμπρῶν ἑορτῶν, καθ' ἃς παρα-

δόξως ὅπως οὖν συνεδυσάθησαν τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ ἀσιανὰ ἔθιμα, καὶ ἅπαντα ἢ τοσοῦτον ἀντίθετος ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ διαίτα.

Ἐν τούτοις ἡ δυσἀρέσκεια τοῦ στρατοῦ διὰ τὴν τοιαύτην ἀλλοίωσιν τῶν πατρίων ἐθίμων, δὲν ἔπαυε προαγομένη. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ κατευνάξῃ αὐτὴν, καὶ ἐπὶ τούτῳ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπλήρωσε τότε ἅπαντα τὰ χρηματικὰ χρέη τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, συμποσωθέντα κατὰ τινες μὲν εἰς 10,000 τάλαντα, κατὰ δὲ τὸν Ἀρριανὸν εἰς 20,000, ἥτοι εἰς 120,000,000 ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν. Ἀλλὰ δὲν ἀπετρέπετο ἕνεκα τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐκείνης ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ κυρίου βουλεύματος, ἐπὶ δὲ τούτῳ, στρατολογήσας ἤδη ἀπὸ τῶν διαφορῶν σατραπειῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἀπωτάτων, ἥτοι τῆς Σογδιανῆς, τῆς Βατρικανῆς, τῆς Δραγγιανῆς, τῆς Ἀραχωσίας καὶ ἄλλων, 30,000 νέων, καὶ ὀπλίσας αὐτοὺς καὶ ἀσκήσας ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον καὶ καλέσας «ἐπιγόνους,» κατέταξεν εἰς τὸν στρατόν. Κατέλεξε δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἑταίρους πολλοὺς Πέρσας ἀξιωματικούς τε καὶ στρατιώτας.

Ταῦτα πάντα ἐλύπουν τοὺς Μακεδόνας, ὡς παντάπασιν ἤδη βαρβαρίζοντος τῇ γνώμῃ Ἀλεξάνδρου, καὶ καταφρονοῦντος τὰ τε μακεδονικὰ ἔθιμα καὶ αὐτοὺς τοὺς Μακεδόνας. Ἡ λύπη αὕτη ἐξετράπη εἰς ἀληθῆ στάσιν, ὅτε ὁ βασιλεὺς, πεποισθὼς εἰς τὴν κάλλιστα ὀργανωθείσαν νέαν ἐκείνην δύναμιν, καὶ προαιρούμενος ἐνταύτῳ νὰ ἀναπαύσῃ τοὺς γεροντοτέρους τῶν στρατιωτῶν, ἀνήγγειλεν ὅτι θέλει ἀποπέμψει αὐτοὺς εἰς τὰ ἴδια, βραβεύων τὰς πολλὰς καὶ λαμπρὰς ὑπηρεσίας των δι' ἀμοιβῶν δαψιλῶν. Γενικὴ τότε ἡγέρθη ὀλοκλήρου τοῦ στρατοῦ κραυγὴ, προσκαλοῦσα αὐτὸν νὰ ἀπολύσῃ ἅπαντας, ἐπιχειρήσῃ δὲ ἐκστρατείας νέας μετὰ τοῦ πατρὸς Ἀμμωνος καὶ Περσῶν νεανίσκων. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, διὰ τολμηρῶν τινων τιμωριῶν, καὶ γενναίων ἐλέγχων, καὶ ἐπιτηδεῶν περιποιήσεων, καθυπήγαγεν αὐτοὺς εἰς πειθαρχίαν τὸν ἀφηνιάσαντα στρατόν, ὅςτις, μετανοήσας καὶ μέχρι δακρύων συγκινηθεὶς, ἐζήτησεν ἐπὶ τέλους συγγνώμην. Τότε ἐτέλεσεν ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ τῇ συνδιαλλαγῇ ταύτῃ, τὴν μᾶλλον ἀξιωμαθημόνευτον ἴσως τῶν μικτῶν αὐτοῦ πανηγύρεων· ἐποίησε θυσίαν τοῖς θεοῖς κατὰ τὸν πάτριον νόμον, καὶ εὐωχίαν δημοτελεῇ, καθημένων ἀναμιξὶ περὶ αὐτὸν Μακεδόνων, Περσῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ἅπαντες δὲ, αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος ἔπιον, καὶ τὰς αὐτὰς ἔπραξαν σπονδὰς, καταρχομένων τῶν τε ἑλληνικῶν μάντεων καὶ τῶν μάγων τῆς Περσίας. Καὶ ἠῤῃχετο ὁ βασιλεὺς

τά τε ἄλλα ἀγαθὰ καὶ ὁμόνοιάν τε καὶ κοινωνίαν τῆς ἀρχῆς τοῖς τε Μακεδόσι καὶ Πέρσαις. Μεθ' ὃ ἀπεχωρίσθησαν τοῦ στρατοῦ μύριοι ἄνδρες, ὅσοι διὰ γῆρας ἢ τινα ἄλλην συμφορὰν κατέστησαν ἀπόλεμοι, καὶ πολυειδῶς βραβευθέντες καὶ ἀνταμειφθέντες, ἀπεπέμφθησαν εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ τὸν πιστὸν αὐτοῦ Κρατερόν, ὃν, κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, εἶπεν «ὅτι ἴσον τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ ἄγει.»

Ταῦτα διαπράξας, καὶ νέας μελετῶν διὰ τοῦ οὕτως ἀνοργανωθέντος στρατοῦ ἐπιχειρήσεις, ἦλθεν ὁ Ἀλέξανδρος, περὶ τὰ τέλη αὐγούστου τοῦ 324, εἰς Ἐκβάτανα, ὅπου ἐτέλεσε πάλιν μεγαλοπρεπεῖς ἀγῶνας καὶ πότους. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἔπαθεν ἀτυχίαν μεγάλην. Ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος, ὃν ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς, ὡς ἄλλον Πάτροκλον, ὁ νέος οὗτος Ἀχιλλεὺς ἠγάπησεν, ὁ Ἡφαιστίων, νοσήσας ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν ἀσφατειῶν τοῦ βίου ὃν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀπὸ τινος διῆγον, ἀπέθανε τότε εἰς Ἐκβάτανα. Ἡ θλίψις ἣν ὁ βασιλεὺς ἠσθάνθη διὰ τὴν στέρησιν τοῦ ἀρίστου τούτου τῶν φίλων ὑπῆρξεν ἀπερίγραπτος, καὶ τόσῳ βαρύτερον ἐπλήγωσεν αὐτὸν, ὅσῳ καὶ αὐτὸς ἦδη ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη σωφρονέστατος ἀναδειχθεὶς, εἶχεν ἐπιδοθῇ εἰς ἀκατάσχετον πρὸς τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ῥοπήν, ἥτις, συνδυαζομένη μὲ τὴν ἄμετρον ἐκείνην περὶ τὸν πόλεμον καὶ τὴν διοίκησιν ἔντασιν, δὲν ἠδύνατο ἐπὶ τέλους εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσῃ ὀλεθρίως εἰς τε τὸ ἦθος, εἰς τε τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὅσον ἀθλητικὰ καὶ ἂν ἦσαν. Οὕτω καταβεβλημένος ἀπῆλθεν, ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος, εἰς Βαβυλῶνα, ἣν ἐμελέτα νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ ὅλου κράτους, καὶ ὅπου ἐσκόπει νὰ ἐπιχειρήσῃ νέας ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν παρασκευάς. Καθ' ὁδὸν δὲ ἔλαβεν ἀπόδειξιν τρανοτάτην τῆς φήμης ἣν τοσαῦτα θαυμάσια κατορθώματα περιεποίησαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην. Διότι προσῆλθον πρὸς αὐτὸν ἀλεπαλλήλως πρέσβεις τῶν διαφόρων φυλῶν τῆς Λιβύης, πρέσβεις τῆς Καρχηδόνης, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδοῦς, τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν, τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Βρεττιῶν καὶ Λευκανῶν, καὶ Τυρρηνῶν, ὡς δέ τινες ἀξιοῦσι καὶ αὐτῶν τῶν Ῥωμαίων, μετρίαν ἔτι τότε κεκτημένων τὴν δύναμιν κατὰ τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔτι παραδοξότερα ὀνόματα πρέσβων ἀπαντῶμεν ἐνταῦθα. Αἰθίοπας, ἀπὸ τῆς ἐπέκεινα τῆς Αἰγύπτου ἀπωτάτης μεσημβρίας, Σκύθας ἀπὸ τοῦ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ βορρᾶ, Ἰβήρας καὶ Γαλάτας ἀπὸ τῆς πέραν τῆς μεσογείου θαλάσσης ἀπωτάτης δύσεως· μὴδὲ λησμονήσωμεν τοὺς πρέσβεις διαφόρων ἐλληνίδων πόλεων οἵτινες παρέστησαν ὡσαύτως τότε ἐν μέρεϊ

ἵνα συγχαρῶσι τῷ βασιλεῖ διὰ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ ἔργα, ἐν μέρει ἵνα υποβάλωσιν αὐτῷ παρατηρήσεις περὶ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων. Καὶ προσῆλθον οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι τῆς Ἑλλάδος, ἐστεφανωμένοι αὐτοὶ καὶ χρυσοῦς προσφέροντες τῷ βασιλεῖ στεφάνους. Ὁ δὲ, διέταξεν ἀμέσως νὰ ἀποδοθῶσιν αὐτοῖς ὅλοι οἱ ἀνδριάντες καὶ ὅλα τὰ ἀγάλματα ἢ ἄλλα ἀναθήματα ὅσα εἶχεν ἀνακομίσει ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ξέρξης εἰς Βαβυλῶνα ἢ εἰς Πασαργάδας ἢ εἰς Σοῦσα ἢ ὅπου ἄλλοῦ τῆς Ἀσίας.

Ἄλλ' ἐνῷ ἔβλεπεν ἑαυτὸν οὕτω μετεωρισθέντα εἰς ὕψιστον βαθμὸν δόξης καὶ δυνάμεως, σημεῖα ἀπαίσια ἱερῶν καὶ ἀστέρων ἐρμηνεύμενα ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων σοφῶν, τῶν καλουμένων Χαλδαίων, οἰωνίζοντο ὀλέθρια περὶ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως ἀπέτρεπον αὐτὸν τοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Βαβυλῶνα. Εἰςῆλθεν ὁμως οὐδὲν ἤττον εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν καὶ ἐπεχείρησε δραστηρίως τὴν συμπλήρωσιν τῶν παρασκευῶν ὅσας ἀπῆτουν αἱ μελετώμεναι νέαι ἐπιχειρήσεις. Ἄλλ' ἡ τελευταία αὐτοῦ ὥρα προσήγγιζεν ἤδη. Τὰ πάθη, τὰ αἰσθήματα καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τὸν βίον ἀκрасία εἶχον λάβει παρ' αὐτῷ τὰς κολοσσιαίας διαστάσεις τῶν κατακτήσεων ὅσας διεπράξατο, οἱ δὲ Βαβυλώνιοι σοφοὶ δὲν εἶχον χρεῖαν νὰ συμβουλευθῶσι τὴν ἀστρονομικὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἄλλην μαντικὴν ἐπιστήμην, ἵνα κατανοήσωσιν, ὅτι σῶμα ἀνθρώπινον δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τοιαύτας ὑπερβολὰς καὶ παραφοράς. Τὰ μὲν αἰσθήματα αὐτοῦ καὶ τὰ πάθη ἦσαν πάντοτε εὐγενῆ· ἀλλὰ διὰ τὴν ἔντασιν ἣν ἐλάβανον ἀπέβαινον ὄντως μανιώδη. Τίς δύναται νὰ κατακρίνῃ τὴν πρὸς τὸν Ἡρακλείωνα στοργήν; Πολλοὶ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἡγάπησαν βεβαίως αὐτὸν διαφερόντως, πάντων δὲ μάλιστα ὁ Κρατερὸς, περὶ οὗ, ὡς εἶδομεν, εἶπε ποτε ὁ βασιλεὺς ὅτι ἴσον ἄγει αὐτὸν τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ· ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος λεπτότατα διέκρινε τὴν διαφορὰν τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας ἐκατέρου τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν, διότι ἔλεγε Κρατερὸν μὲν εἶναι φιλοβασιλέα, Ἡρακλείωνα δὲ φιλαλέξανδρον. Ὅσῳ ὁμως καὶ ἂν τιμῶμεν τὰ αἰσθήματα ταῦτα, πῶς νὰ μὴ καταπλαγῶμεν ὑπὸ τοῦ θηριώδους πένθους τοῦ καταλαβόντος τότε, διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείωνος, τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις δὲν εὗρισκε παρηγορίαν εἰμὴ ἐξερχόμενος ἐπὶ θήραν καὶ κυνηγεσίαν ἀνθρώπων, καὶ ἔθνος ὁλόκληρον, τὸ Κοσσαίων ἔθνος, ἀπέσφαττεν ἡβηδόν· τοῦτο δὲ Ἡρακλείωνος ἐναγισμὸν ἀπέκάλει. Καὶ αὐτὴ δὲ τοῦ φίλου ἐκείνου ἡ ἐκφορά, ὅπως διέταξε τὰ κατ' αὐτὴν ὁ Ἀλέξανδρος, εἶχε τι τερατώδες· διότι κατεδαπάνησεν εἰς αὐτὴν

ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα δραχμῶν ἑκατομύρια, καὶ ὠκοδόμησε τετράπλευρον πυρᾶν, ἔχουσιν καθ' ἑκάστην μὲν πλευρὰν σταδιαίαν ἑκτασιν, ὕψος δὲ πήχεων πλειόνων τῶν 130, καὶ ἐσώρευsen ἐν αὐτῇ ἀπειράριθμα εἰδῶλα καὶ ἄλλα κοσμήματα ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ, καὶ ἔθυσεν τῷ Ἡφαιστίῳ ὡς θεῷ, μύρια ἀναλώσας παντοδαπὰ κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην ἱερεῖα. Οὐδ' ἡ ὀργὴ αὐτοῦ ἦτο μετριωτέρα τῆς φιλίας. Συνέπεσε τότε νὰ φθάσῃ πρὸ μικροῦ εἰς Βαβυλῶνα ὁ Κᾶσσανδρος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀντιπάτρου ἐκείνου ὃν εἶχε καταλίπει ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς ἐν Μακεδονίᾳ, ὅτε ἀπὸ τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἐστράτευsen. Ὁ Κᾶσσανδρος ὅστις δὲν εἶχε προπαρασκευασθῇ βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως ἀλλοίωσιν, ἦτο φυσικώτατον νὰ ἀπορήσῃ, βλέπων τοσοῦτους νεωτερισμούς· καὶ ποτε ἰδὼν βαρβάρους τινὰς προσκυνοῦντας τὸν βασιλέα, καὶ καθὼ τεθραμμένοις ἑλληνικῶς, μὴδὲν τοιοῦτον πρότερον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀπαντήσας, ἐγέλασε προπετέστερον ὅπως οὖν. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἀντὶ νὰ παραινέσῃ αὐτὸν, ἐξεμάνῃ ὑπὸ ὀργῆς, καὶ ἀρπάσας τὸν νέον ἀπὸ τῆς κόμης ἐκτύπηsen ἰσχυρῶς δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν τοῖχον. Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐνεποίηsen εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κασσάνδρου, ὥστε βραδύτερον, μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐνιαυτῶν, ἤδη τούτου βασιλεύοντος τῆς Ἑλλάδος, καὶ περιπατοῦντός ποτε ἐν Δελφοῖς καὶ θεωροῦντος τοὺς ἀνδριάντας, φανείσης εἰκόνας τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατελήφθη αἰφνης ὁ Κᾶσσανδρος ὑπὸ φρίκης δεινῆς καὶ «μόλις ἀνέλαβεν αὐτὸν ἰλιγγιάσαντα πρὸς τὴν ὄψιν,» λέγει ὁ Πλούταρχος.

Τοιαύτη ἀπέβη, περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς, ἡ ἡθικὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔκστασις, διότι ἀτιμωρητεῖ ὁ ἄνθρωπος δὲν ὑπερβαίνει ὁρίαν τινα μεγαλείου καὶ δυνάμεως. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τοὺς ὑπερβολικοὺς κόπους εἰς οὓς ἐξετέθη κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη, τὴν ἀκολασίαν τοῦ βίου εἰς ἣν πρὸ τίνος εἶχε παραδοθῇ, τὴν ἀγωνίαν ἐν ἣ διετέλει διαλογιζόμενος τάς τε δυσχερείας τῆς διοικήσεως τοῦ ἀχανοῦς ἐκείνου κράτους καὶ τὸ ἄδηλον τῆς μετὰ θάνατον αὐτοῦ τύχης τοῦ μεγάλου ἔργου. Ὅπερ ἐπεχείρησε, διότι οὐδένα ἔβλεπε τὸν ἐπιτήδειον νὰ ἀναπληρώσῃ αὐτὸν, θέλομεν ἐννοήσαι ὅτι ἦτο καθ' ὅλα προδιατεθειμένος, ἡθικῶς τε καὶ σωματικῶς, εἰς δεινὴν τινα κρίσιν. Καὶ τῷ ὄντι ἅμα, κατὰ μῆνα μάϊον, ἐτέλεsen εἰς Βαβυλῶνα τὴν μυθώδη ἐκείνην ἐκφορὰν τοῦ Ἡφαιστίνως καθ' ἣν πάλιν ἐξετράπη εἰς πότους δεινοὺς καὶ ποικίλῃν ἀκρασίαν, προςεβλήθη ὑπὸ πυρετοῦ ὀλεθρίου. Ἡ νόσος ἦτο ἴσως ἐξ ἀρχῆς ἀνίατος· ἀλλὰ βεβαίως ἀθεράπευτον αὐτὴν κατέστηsen ἡ ἀλλόκοτος αὐτοῦ διαίτα,

διότι, διαλείποντος κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ πυρετοῦ, ἐτρέπετο ἐν τῷ ἅμα εἰς τὴν συνήθη τοῦ βίου ἀσωτείαν, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἀκμῇ τοῦ πυρετοῦ, ἐζήτει δι' οἴνου νὰ καταπαύσῃ τὴν ἀκατάσχετον αὐτοῦ διψαν, ὥστε μετ' ὀλίγον οὐδεμία σωτηρίας ὑπελείφθη ἐλπίς. Ὁ στρατὸς ἐπόθησε τότε νὰ ἴδῃ αὐτὸν διὰ τελευταίαν φορὰν· καὶ ἠνεύχθησαν αἱ πύλαι τῶν βασιλείων καὶ διῆλθον ἐν παρατάξει τὰ τάγματα ἐνώπιον τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις τοσάκις ἤγαγεν αὐτὰ ἐπὶ τὴν νίκην. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄφωνος· ἄλλ' ὅμως εἶχεν ἔτι ἀκμαίαν τὴν συνείδησιν τῶν γινομένων, καὶ ἐδεξιώθη τὴν παραπορευομένην στρατιάν, τὴν τε κεφαλὴν ἐπαίρων, εἰ καὶ μετὰ κόπου, καὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπισημαίνων τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ πρὸς τοὺς συναγωνιστάς. Ἀλλὰ βεβαιοῦσιν ὅτι εἶπεν εἰσέτι πρὶν ἐκπνεύσῃ δύο λέξεις, τὰς τελευταίας λέξεις ὅσας ἐπρόφερον τὰ χεῖλη αὐτοῦ. Διότι ἐρωτηθεὶς τίνι καταλείπει τὴν βασιλείαν, ἀπεκρίθη, ὡς λέγεται, τῷ κρατίστῳ· καὶ ἐξαγαγὼν τὸν δακτύλιον ἔδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Περδίκκην. Ἀπέθανε δὲ κατὰ ἰούνιον τοῦ 323, ζήσας μὲν ἔτη 32 καὶ μῆνας 8, βασιλεύσας δὲ ἔτη 12 καὶ μῆνας 8.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς νεότητος, ἐπροξένησεν εἰς ὅλην τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην ἐντύπωσιν βαθυτάτην· τοσοῦτον βαθεῖαν ὥστε κατ' ἀρχὰς τὸ γεγονός ἐνομήσθη ἀπίθανον, ἀπίστευτον, ἀδύνατον. Ὅτε ἡ περὶ τούτου πρώτη φήμη ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας «οὐ τέθηκεν Ἀλεξάνδρος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι,» ἀνέκραξεν ὁ ῥήτωρ Δημάδης, «ὦξε γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ.» Ἡ οἰκουμένη τῷ ὄντι ἅπασα ἔμελλε νὰ σεισθῇ, ὡς ἐκ τοῦ θανάτου ἐκείνου, διότι τὸ οἰκοδόμημα ὅπερ κατεσκεύασεν ὁ ἀνὴρ ἦτο τὸ μέγιστον τῶν πολιτικῶν οἰκοδομημάτων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία ὑπὸ ἀνδρὸς ἐνὸς γενόμενον, ἡ δὲ τύχη τοῦ ἔργου τούτου ἔμεινεν ἤδη ἄδηλος καὶ ἐπισφαλής. Ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας, τὰ ἔθνη εἶχον συνηθίσει νὰ θεωρῶσιν ὡς ἰσχυρότατον τῶν ἐπὶ γῆς μοναρχῶν τὸν μέγαν βασιλέα. Εἶδομεν ὅτι καθ' οὓς χρόνους ὁ Εἰρέξης ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ἑλλησπόντιός τις Ἕλλην, θεωρῶν τὰ πλήθη αὐτοῦ διαβαίνοντα τὸν πορθμὸν «ὦ Ζεῦ! ἀνέκραξε, διατὶ λαβὼν σχῆμα ἀνδρὸς Πέρσου καὶ ὄνομα Εἰρέξου ἀντὶ Διός, ἐπεχείρησας νὰ ἀναστατώσῃς τὴν Ἑλλάδα;» (τόμου Α' σελ. 393). Καὶ οὐδὲ ἔπαυσε μέχρις ἐσχάτων ὁ κόσμος νὰ ὑπολαμβάνῃ τὸν βασιλέα ἐκεῖνον, ὃν κατ' ἐξοχὴν μέγαν ἀπικάλει, ὡς τὸ πρότυπον τῆς ἐπὶ γῆς δυνάμεως καὶ εὐδαιμονίας, διότι

ἐξηκολούθει οὗτος ἄρχων τῆς Ἀσίας, καὶ ρυθμίζων πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν δι' ἐπιταγμάτων τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος οὐ μόνον ἤδη εἶχε καταλύσει τὸν μέγαν τοῦτον βασιλέα, οὐ μόνον τῶν ἀκαταμετρήτων αὐτοῦ θησαυρῶν καὶ χωρῶν κατέστη κύριος, ἀλλὰ καὶ ἀπάσης τῆς μεταξὺ Ἰστροῦ καὶ Μαλέας χερσονήσου ἐδέσποζε, καὶ ἀπασῶν τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας νήσων. Καὶ ταῦτα πάντα διέπραξεν ἐντὸς δώδεκα ἐνιαυτῶν, καὶ ταῦτα πάντα συνεπλήρωσεν εἰς ἡλικίαν τριάκοντα καὶ δύο μόνον ἐτῶν, εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν Ἀθηναῖος πολίτης μόλις ἤρχιζε νὰ λογίζεται ἄξιος τῆς στρατηγίας, ὁ δὲ Ῥωμαῖος δὲν ἐκρίνετο ἔτι ὥριμος πρὸς τὸ τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα· εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν Ἰούλιος Καῖσαρ ἦτο ἔτι ἀκατονόμαστος, ὁ δὲ Ναπολέων διετέλει εἰς τὸ προοίμιον τοῦ κατακτητικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Καὶ ἔπειτα ὁ κόσμος ὅστις δὲν ἐγίνωσκε τὰς ἡθικὰς καὶ ὑλικὰς προσβολὰς ἃς ἔπαθε τὸ νεαρὸν ἐκεῖνο σῶμα, ὅστις δὲν ἐνόει ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅσον μέγας καὶ ἂν ᾦναι, δὲν θαυματουργεῖ ἐντὸς τῶν πρώτων τῆς ἡλικίας ἐνιαυτῶν, εἰμὴ θυσιάζων καὶ προεξοφλῶν οὕτως εἰπεῖν τὴν μετέπειτα τοῦ βίου ἡλικίαν, ὅστις ἔβλεπε τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ δωδεκαετίαν τοσαῦτα κατορθώσαντα καὶ ἤδη ἔχοντα εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τὸν τε λαμπρὸν τῆς Ἑλλάδος πολιτισμὸν καὶ τοὺς ἀναριθμήτους θησαυροὺς καὶ λαοὺς τῆς Ἀσίας, καὶ νεάζοντα ἔτι, ὁ κόσμος προεδόξα πεποιοθότως, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν θέλει ἀρκεσθῇ εἰς ὅσα ἤδη ἐκτήσατο, ἀλλὰ θέλει ἐπιχειρήσει καὶ διαπραΐξει τὴν κατὰκτησιν ἀπάσης τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης, Ἰταλίας, Γαλατίας, Ἰβηρίας καὶ τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἰστροῦ χωρῶν καὶ τῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἰνδοῦ· «οὕτε μείναι ἂν ἀτρεμοῦντα ἐπ' οὐδὲν τῶν ἤδη κεκτημένων, οὐδὲ εἰ τὴν Εὐρώπην τῇ Ἀσίᾳ προσέθηκεν, οὐδ' εἰ τὰς Βρετανῶν νήσους τῇ Εὐρώπῃ, ἀλλ' ἔτι ἂν ἐπέκεινα ζητῶν τι τῶν ἠγνοημένων.» Τρεῖς μετέπειτα αἰῶνας, ὁ περιώνυμος Ῥωμαῖος ἱστορικὸς Τίτος Λίβιος, ἐξέταζε μετὰ πλείστης ἀκριβολογίας τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀγῶνος, ὃν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐπιζησας, ἤθελεν ἐπιχειρήσει κατὰ Ῥωμαίων· καὶ ἔτι βραδύτερον ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ «περὶ Ῥωμαίων τύχης» πραγματείᾳ αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν εὐτυχημάτων αὐτῶν συγκατέλεγε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθανὼν προῶρως δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐπέλθῃ ἐπ' αὐτούς. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτι τῶν ἱστορικῶν οἱ ἐπιφανέστατοι βεβαιοῦσιν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἤθελε παύσει προελαύνων, εἰμὴ ἕως ὅτου ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὅθεν εὐλόγως δυνάμεθα

εἶπεῖν ὅτι οὐδέποτε ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ὁ θάνατος ἀνθρώπου ἐνὸς συνεκίνησε τὴν ὅλην ἀνθρωπότητα, ὅσον ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου θάνατος.

Τοῦτο ἤδη μαρτυρεῖ ὅπόσον ὡς δορικτήτωρ ὑπῆρξεν ἀνώτερος ὅλων τῶν μεγίστων δορικτητόρων ὅσους ἀναφέρει ἢ τε ἀρχαία καὶ ἢ νέα ἱστορία. Διότι πολλοὶ ἠθέλησαν νὰ παραβάλλωσιν αὐτὸν πρὸς Καίσαρα ἢ πρὸς Ναπολέοντα. Ἀλλ' ὁ μὲν Ναπολέον ἐξέλιπεν ἀπὸ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου ἀφοῦ προηγουμένως κατεβλήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων· ὥστε ἐνῶ ἀνέκαθεν δὲν ἐκυριάρχησεν εἰμὴ μόνης τῆς Εὐρώπης, καὶ οὐδὲ ταύτης ὁλοκλήρου, περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ σταδίου εἶδε καὶ αὐτῆς ἐτέρους κυριαρχήσαντας. Ὁ δὲ Καῖσαρ οὐ μόνον ἐλαχίστας ὡς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον προσεκλήσατο χώρας, ἀλλὰ ὁ θάνατος αὐτοῦ μικρὸν ἀναλόγως ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, διότι ἀμέσως σχεδὸν εὐρέθησαν ἄνδρες ἐπιτήδειοι νὰ ἐξακολουθήσωσι καὶ νὰ συμπληρώσωσι μάλιστα τὸ ἔργον αὐτοῦ. Τὸ δὲ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἦτο τοσοῦτον μέγα, καὶ τοσοῦτον μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀπαράμιλλου μεγαλοφυίας συνδεδεμένον, ὥστε αὐτοῦ θανόντος, ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἐκ βάθρων τῇ ἀληθείᾳ συνεκινήθη· τὰ μὲν μήπω κατακτηθέντα ἔθνη ὑπέλαβον ἑαυτὰ ἀπαλλαγέντα τοῦ μεγίστου τῶν κινδύνων, τὰ δὲ προϋποκύψαντα εἶδον αἴφνης διαρραγέντα τὸν συνάψαντα αὐτὰ δεσμὸν, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἐκατονταετηρίδας παρεδόθησαν εἰς ἀπείρους μεταβολὰς, ἐνώσεις, διαιρέσεις ἐπικρατειῶν, γλωσσῶν, φυλῶν, θρησκευμάτων, ἅτινα πάντα εἶχον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἀφορμὴν ἐν τῷ πρώτῳ καὶ μεγάλῳ τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἐπιχειρήματι.

Ὡς δορικτήτωρ λοιπὸν, διὰ τὴν ἔκτασιν τῶν κατακτήσεων καὶ τὴν ἐπιρροὴν ἣν αἱ κατακτήσεις αὐτοῦ ἔσχον εἰς τὴν τύχην τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων, ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ἀπαραμίλλος ἐν τῇ καθόλου τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίᾳ. Καὶ ὡς πολεμικὸς δὲ ἀνὴρ, διὰ τε τὴν τόλμην καὶ τὸν ὀργανικὸν νοῦν καὶ τὸ στρατηγικὸν πνεῦμα, λέγεται συνάπτων ἐν ἑαυτῷ ἀπάσας τὰς ἀρετὰς ἃς ὁ Ὅμηρος ἀποδίδει εἰς τὸν θεοῦρον Ἄρην καὶ εἰς τὴν πολύβουλον Ἀθηνᾶν, καὶ ἀνακηρύσσεται ὡσαύτως ἐνιαῖος, ἂν ὅχι ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ, τοῦλάχιστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαιοσύνης. Ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἔγκριτοι ἱστορικοὶ δὲν παραδέχονται ὅτι συνέλαβέ ποτε τὸ συνήθως ἀποδιδόμενον αὐτῷ μέγα βούλευμα τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ἀσιανοῦ κόσμου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ὅσον ἐνδέχεται μείζονος ἐξοικειώσεως τῶν ἀνατολικῶν

ἐθνῶν πρὸς τὰ ἀγαθὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι ἀξι-
οῦσιν, ὅτι τὸ πολίτευμα αὐτοῦ ἔτεινεν ὅχι εἰς τὸ νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν Ἀσί-
αν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ νὰ ἐξασιανίσῃ τὴν Ἑλλάδα· ὅτι ἡ λεγομένη
διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπῆρξεν ἔργον ὅχι αὐτοῦ, ἀλλὰ
τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος οὐδὲν ἄλλο ἐσκόπει, εἰμὴ νὰ
ἀντικαταστήσῃ ἑαυτὸν ἀντὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, φορολογῶν καὶ
στρατολογῶν, ἕτερον δὲ μηδὲν πράττων πρὸς τὴν συγχώνευσιν καὶ ἡθο-
ποίησιν τῶν κατακτηθέντων λαῶν, ἀπλῶς δὲ ἐξακολουθῶν τὰς παρα-
δόσεις καὶ ἔξεις τῶν βασιλέων τῆς Περσίας, παρεκτὸς μόνον ὅτι ἐπέβα-
λεν εἰς τὸ ἀσυνάρτητον ἐκεῖνο ἄθροισμα φυλῶν, γλωσσῶν καὶ θρησκευ-
μμάτων, ὡς κυρίαρχον ἔθνος τοὺς Μακεδόνας ἀντὶ τῶν πρότερον κυριαρ-
χούντων Περσῶν ἢ μᾶλλον τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς Πέρσας ἀπὸ κοινοῦ
ἤδη κυριαρχοῦντας, καὶ πρὸς τούτοις ὅτι ἐβελτίωσεν ἐπὶ τὸ μακεδони-
κώτερον τὴν ὀργάνωσιν τοῦ στρατοῦ.

Ἄλλ' : ἔχονται ἄρά γε ἀληθείας ταῦτα πάντα, δι' ὧν τοσοῦτον
μειοῦται ἡ ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κόσμου ἐνέργεια τοῦ Ἀλεξάνδρου, παρι-
σταμένη ὡς ἐπαγαγοῦσα ὑλικὰς τινὰς μόνον καὶ ἐξωτερικὰς μεταβολὰς,
οὐχὶ δὲ καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀποτελεσμάτων ; Ἵνα
λάβωμεν εὐκρινῆ περὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος ἔννοιαν, ἀνάγκη
πρὸ πάντων νὰ ἐξηγήσωμεν, τί ἐννοοῦμεν διὰ τοῦ τοσάκις ἤδη ἀναφερ-
θέντος καὶ πολλάκις ἀναφερθησομένου ἔτι ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Περὶ
τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς ὁμιλοῦντες, δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι
μετεδόθησαν εἰς αὐτὴν αἱ δύο ἰδιόζουσαι τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνισμῷ ἀρεταί,
ἥτοι αἱ ἐλεύθεραι πολιτεῖαι καὶ τὸ δημιουργικὸν περὶ τὸν καλὸν λόγον
καὶ περὶ τὴν καλὴν τέχνην πνεῦμα. Ταῦτα δὲν μετεφυτεύθησαν, οὔτε ἦτο
δυνατὸν νὰ μεταφυτευθῶσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὅθεν ὁ μεταδοθεὶς εἰς
αὐτὴν ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο τφόντι ἀπαράλλακτος ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος, ὁ
πρῶτος ἑλληνισμὸς, ἀλλὰ ἕτερός τις αὐτοῦ τύπος· εἰς τὴν Ἀνατολήν
δὲν μετεδόθησαν εἰμὴ ἡ γλῶσσα, τὸ πολυμήχανον πνεῦμα, τὸ γενναῖον
φρόνημα καὶ οἱ ἀστικοὶ θεσμοὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Ἐὰν ὅμως ὁ
δεύτερος οὗτος ἑλληνισμὸς δὲν ἦτο ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Πε-
ρικλέους, τοῦ Φειδίου, τοῦ Ἐπαμεινώνδου, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι
ἐντελῶς ἀποβαλὼν τὴν ἀρχικὴν φύσιν ὅλως ἐταῦτίσθη πρὸς τὸν ἀσιανὸν
βίον καὶ χαρακτῆρα. Ἡ ἑλληνικὴ μοναρχία ἥτις ὑπῆρξε τὸ πρῶτιστον
καὶ κυριώτατον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ὄργανον, φαίνεται ἐκ

πρώτης ὄψεως ἀκριβὲς ἀντίγραφον τῆς περσικῆς μοναρχίας, τῆς ὁποίας παρεδέξατο τὸν ὄγκον, τὴν πολυτέλειαν, τὴν ἐθιμοταξίαν, καὶ εἰς πολλὰ, δὲν τὸ ἀρνούμεθα, αὐτὰς τὰς κακίας· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ὅποσον διέφερε τοῦ ἀκατασκεύου, τοῦ τυραννικοῦ ἅμα καὶ χαλαροῦ, τοῦ βαρβαρίου ἐνὶ λόγῳ ἰδρύματος, τὸ ὅποτον ἤλθε νὰ καταλύσῃ ἅμα καὶ νὰ ἀναπληρώσῃ! Οἱ Πέρσαι δὲν εἶχον συνδεθῇ δι' ἐνὸς ἡθικοῦ δεσμοῦ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν κατακτηθέντων ἐθνῶν· ἡ κυριαρχία αὐτῶν εἰς τοῦτο συνίστατο, ὅτι ἐπέβαλλον ἑαυτοὺς εἰς τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, φορολογοῦντες καὶ στρατολογοῦντες ἀνεπιτηδείως, οὐδὲν πλέον δὲ φροντίζοντες περὶ τῆς ἡθικῆς, τῆς κοινωνικῆς, τῆς πολιτικῆς αὐτῶν βελτιώσεως, οὐδ' ὅπωςδὴποτε τροπολογοῦντες τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν, ὥστε ἡ κυριαρχία ἐκείνη ἦτο ἀπλῶς μηχανικὴ, ὃ ἐστὶν ἄτεχνόν τι συναρμολόγημα διαφόρων φυλῶν, γλωσσῶν καὶ θρησκειῶν μὴ συνδεομένων πρὸς ἀλλήλας εἰμὴ διὰ τοῦ ἐπιβληθέντος εἰς αὐτὰς ὄγκου, καὶ κατ' οὐσίαν ἄλλοτριῶν διατελουσῶν πρὸς ἀλλήλας τε καὶ πρὸς τὸν δυνάστην. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐξ ἐναντίας μοναρχίας τὰς διαδεξαμένας τὴν περσικὴν, οὐ μόνον ὁ στρατὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ διανομὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις καὶ πάντα ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν διωργανώθησαν μετὰ ἐξαιρέτου εὐρυθμίας· παρεκτὸς δὲ τῆς ἐξωτερικῆς, τῆς διοικητικῆς ταύτης τέχνης, ἥτις, εἰ καὶ διαφέρουσα τῆς ἀρχαιοτέρας ἑλληνικῆς, μετεῖχεν ὅμως τῆς εὐφυίας αὐτῆς καὶ δεξιότητος, διενηργήθη καὶ πολυειδὴς διανοητικὴ καὶ μέχρι τινὸς ἡθικὴ τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν κατακτηθέντων συγχώνευσις, συγχώνευσις ἐν ᾗ βλέπομεν ἀπανταχοῦ ἐπικρατοῦντα τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἑλληνικὴ τέχνη καὶ παιδεία, ἥτις ἐμαράνθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔκτοτε ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς πατρίδι, ἐξηκολούθει ἀκμάζουσα εἰς Πέργαμον, εἰς Ἐφεσον, εἰς Ἀντιόχειαν, εἰς Σιδῶνα, εἰς Γάζαν, εἰς Ταρσὸν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, εἰς ὅλην ἐν γένει τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον. Ναὶ μὲν δὲν παρήχθησαν ἐνταῦθα ἀριστουργήματα ποιήσεως, τέχνης, ἱστορίας, φιλοσοφίας, ἐνάμιλλα ἐκείνων δι' ἃ τοσοῦτον ἐκλείσθη ὁ πρῶτος ἑλληνισμός· ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἀνέδειξεν ἔργα πολλοῦ λόγου ἄξια, αἱ δὲ θετικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ μαθηματικὴ, ἡ ἀστρονομία, ἡ φυσικὴ, ἡ γεωγραφία ἔλαβον ἐπίδοσιν ἀσυγκρίτως τῆς προηγουμένης μεγαλητέραν. Δὲν ἐξηπλώθη λοιπὸν ὁ ἑλληνισμός μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πολλὰ οὐσιωδῶς ἐτελειώθη. Οὐδὲ περιωρίσθη ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ εἰς τὰς προειρημένους χώρας. Πρὸς μεσημβρίαν τῆς Αἰγύπτου, ἐν τῇ Αἰθιοπίᾳ αὐτῇ, ἡ ἐλ-

ληνικὴ ἐπεκράτησεν ἔκτοτε ὡς ἐπίσημος τοῦ κράτους γλῶσσα. Ἡ δὲ γλῶσσα αὕτη ἐτυποῦτο καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς Βακτριανῆς. Βεβαίως αἱ πολυάριθμοι ἑλληνικαὶ πόλεις αἱ κτισθεῖσαι καθ' ὅλας ἐκείνας τὰς χώρας δὲν εἶχον τὴν αὐτοτελεῖ πολιτικὴν ὑπαρξιν τῶν ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν πόλεων, ἀλλ' ἐν εἶδει ἀστικοῦ ὀργανισμοῦ διέσωσαν ἅπαν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν σύστημα, τὸν δῆμον, τὴν βουλὴν, τοὺς ἄρχοντας· καὶ διὰ τῆς ἀδιακόπου αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἐγχωρίων ἐνεργείας, κατωρθώθη ἰδίως νὰ ἐπικρατήσῃ καθ' ἅπασαν τὴν ἀνατολὴν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ, ὡς γλῶσσα τῆς κυβερνήσεως, τοῦ ἐμπορίου, ὡς ὄργανον ἐνὶ λόγῳ ὄλων τῶν ὑφίστων καὶ εὐγενεστάτων σχέσεων. Διεδόθη δὲ εἰς τὴν ἀνατολὴν καὶ τὸ ἑλληνικὸν θρησκευμα, καὶ σύγκρισις καὶ ταυτισμός τις τῶν ἑλληνικῶν θεῶν μετὰ τῶν πατρίων θεῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσίας ἐγένετο· διὰ δὲ τῆς συνθέσεως ταύτης ἤρχισαν νὰ ἀφανίζωνται αἱ μερικαὶ, αἱ τοπικαὶ τῶν θεοτήτων ιδιότητες, καὶ τὰ πνεύματα νὰ συνοικεῖνται πρὸς γενικωτέραν τιὰ τῆς θεότητος ἀντίληψιν· ὥστε ὅτε μετὰ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας ἐκηρύχθη ἐν Ἀσίᾳ κατὰ πρῶτον ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, εὗρε τοὺς λαοὺς ἐκείνους προπαρασκευασμένους μὲν εἰς τὸ νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, λαλοῦντας δὲ τὴν γλῶσσαν, δι' ἧς παραδόξως διευκολύνθη ἡ διάδοσις καὶ ἡ ἐπικράτησις τῶν ἀληθειῶν ὅσας ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον, διότι ἦτο ἡ τεχνικωτάτη καὶ τελειωτάτη τῶν γλωσσῶν, ἡ ἐπιτηδειοτέρα πάσης ἄλλης εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας καὶ ἐννοίας τοῦ νέου θρησκευματος.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ θετικὰ ἀποτελέσματα, τοιοῦτος ὁ ἀληθὴς χαρακτήρ τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦ διαδοθέντος εἰς τὴν ἀνατολὴν ὑπὸ τῆς μακεδονικῆς μοναρχίας. Ἀλλὰ, λέγουσιν, ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἦτο ὁ ἀρχαῖος, ὁ γνήσιος ἑλληνισμὸς, ἦτο ἀσθενὲς τι ἐκείνου ἀπαύγασμα, κατὰστασις πραγμάτων νόθος καὶ ἄλλοτριά τῆς ἰδιαζούσης ἐκείνης ἀρετῆς, γενναιοφροσύνης, χάριτος καὶ εὐφυΐας, εἰς ἣν ἰδίως ἀποδίδομεν τὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὄνομα. Ὅτι δὲν εἶναι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς, τὸ ὠμολογῆσαμεν, ὑποδείξαντες καὶ κατὰ τί διαφέρει ἐκείνου· ὅτι ὅμως δὲν εἶναι παντάπασιν ἑλληνισμὸς, τὸ ἀρνούμεθα πάσῃ δυνάμει, διότι τὸ ἀρνοῦνται διαπρυσίως γεγονότα ἐπενεργήσαντα εἰς τὴν τύχην ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Τί ἐστὶ τῶνόντι γνήσιος ἑλληνισμὸς, καὶ τί νόθος; Τὰ ἔθνη δύνανται κατὰ διαφόρους ἐποχὰς νὰ ἐπιτελῶσιν ἐντολὰς διαφόρους, καὶ διὰ διαφόρων τρόπων νὰ ἐπιδιώκωσι διαφόρους σκοποὺς, ἐπίσης γεν-

ναίους, ἐπίσης λόγου ἀξίους. Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι· ἐπῆλθε τότε εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰστασις πραγμάτων οὐσιωδῶς ἐπενεργήσασα εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐπίδοσιν τῶν τε χωρῶν ἐκείνων καὶ τῆς ὅλης γνωστῆς οἰκουμένης; Ἡ κατὰστασις αὕτη τῶν πραγμάτων· ὑπῆρξε βραδύτερον τὸ κυριώτατον ὄργανον τῆς διαδόσεως, τῆς ἀναπτύξεως, τῆς παγίωσεως τοῦ χριστιανισμοῦ; Ἡ κατὰστασις αὕτη τῶν πραγμάτων· παρήχθη διὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐνεργείας καὶ γλώσσης; Ἐνὸς μὲν λοιπὸν βλέπομεν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ τὴν αὐτὴν μέχρι τινὸς ιδιότητα τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς δυνάμεως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφισβητῶμεν τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ἐνεργεῖαν τῆς αὐτῆς ἐθνότητος, ἂν καὶ ἡ ἐνεργεῖα αὐτῆς ἐτροπολογήθη διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῶν περιστάσεων. Μήπως ὁ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ῥωμαϊσμός ὑπῆρξεν αὐτὸς ἐκεῖνος ἀπαράλλακτος ὁ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας ῥωμαϊσμός; Τὰ ἦθῃ, αἱ ἔξεις, αἱ προαιρέσεις, τὸ πολίτευμα, ἅπας ἐν γένει ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος οὐσιωδῶς ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἡλλοιώθησαν· καὶ ὅμως οὐδεὶς ποτε ἐφαντάσθη νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸν ῥωμαϊσμὸν τῆς αὐτοκρατορίας. Μήπως τὰ κατὰ τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος ἔχουσι σήμερον ὅπως ἐπὶ τῆς Ἑλισάβετ καὶ τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Η΄; Τὰ ἦθῃ, αἱ ἔξεις, αἱ προαιρέσεις, τὸ πολίτευμα, ἅπας ἐν γένει ὁ δημόσιος καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος οὐσιωδῶς ἐτροπολογήθησαν· καὶ ὅμως οὐδεὶς ποτε ἠξίωσε νὰ ἀρνηθῇ τὸν στενὸν δεσμὸν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος τὸν ὑπάρχοντα μετὰ τῶν δύο τούτων περιόδων τῆς ἱστορίας τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους. Πῶς λοιπὸν ἠθέλον ἔχει δίκαιον οἱ ἀξιούντες ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἐλληνισμὸς δὲν εἶναι ἐλληνισμὸς διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι διαφέρει τοῦ ἀρχαιοτέρου ἐλληνισμοῦ ὡς πρὸς τινὰ τῶν πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ συστατικῶν;

Ἄλλ' ἔστω, λέγουσιν, ὅτι διεδόθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐλληνισμὸς τις ὁστιςδὴποτε· ἡ διάδοσις ὅμως τοῦ ἐλληνισμοῦ τούτου δὲν ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὑπῆρξεν ἔργον τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὁ δ' Ἀλεξάνδρος ἄλλο δὲν ἔπραξεν εἰμὴ νὰ κατακτήσῃ τὰς χώρας ἐκείνας καὶ τὸ πολὺ νὰ παραδεχθῇ τὰ ἦθῃ τὰ περσικὰ, οὐχὶ δὲ νὰ μεταφυτεύσῃ εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸν βίον τὸν ἐλληνικόν. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ διάδοσις τοῦ ἐλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὑπῆρξε κυρίως ἔργον τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀδιαλείπτως ἐργασθέντων ἐπὶ τούτῳ ἐν διαστήματι τριῶν ἑκατονταετηρίδων. Ἀλλὰ τίς παρήγαγεν εἰς μέσον τοὺς διαδόχους; τίς παρεσκεύασε τὸ πεδίον ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰργάσθησαν; τίς ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἔθετο

τὰς πρώτας καὶ κυριωτάτας τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἔργου ἀφορμάς ; Βεβαίως ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠδύνατο ἐντὸς δέκα ἐνιαυτῶν νὰ κατακτήσῃ ἅμα καὶ νὰ ἐξελληνίσῃ ἀπάσας τὰς μεταξὺ Μεσογείου καὶ Ἰνδοῦ, ἀπάσας τὰς μεταξὺ Κασπίας καὶ Αἰθιοπίας χώρας. Ἀλλ' οἱ ἀξιούντες ὅτι περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κατακτήσῃ τὰς χώρας ταύτας καὶ ὅτι οὐδὲν ἔπραξεν ἵνα προπαρασκευάσῃ τὸν ἐξελληνισμὸν αὐτῶν, τυφλώπτουσιν ἐνώπιον γεγονότων ἀναμφισβητήτων. Ἰσως τὸ παρὰ τοῦ Πλούταρχου ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς» λεγόμενον, ὅτι ἔκτισε περὶ τὰς 70 πόλεις εἰς τὴν ἀνατολήν, εἶναι ὑπερβολή· ἀλλ' ἀναντίρρητον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἔκτισεν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ εἰς τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας, καὶ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν, πόλεις ἐλληνίδας οὐκ ὀλίγας, ὧν τινες ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἀνωτέρω, καὶ ὅτι πλείστας ἄλλας ἀνεκαίνισε κατὰ τε τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Αἱ δὲ ἐλληνίδες αὗται πόλεις, τὰς ὁποίας ἐπ' ἄπειρον ἐπολλαπλασίασαν ἔπειτα οἱ διάδοχοι, συνετέλεσαν ὁμολογουμένως πολὺ εἰς τὴν τοῦ ἐλληνισμοῦ διάδοσιν.

Πλὴν τούτου ὁ Ἀλέξανδρος ἐπροοιμίασεν εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς συγχωνεύσεως καὶ διὰ γάμων μικτῶν, ὡς εἶδομεν, καὶ διὰ μικτῶν πανηγύρεων καὶ διὰ στρατοῦ μικτοῦ. «Οὐ γάρ, ὡς Ἀριστοτέλης συνεβούλευσεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἕλλησιν ἡγεμονικῶς, τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς» ἐχρήσατο, λέγει ὁ Πλούταρχος· «ἀλλὰ κοινὸς ἦκειν θεόθεν ἀρμοστής καὶ διαλλακτὴς τῶν ὅλων νομίζων, οὓς τῷ λόγῳ μὴ συνῆγε, τοῖς ὅπλοις βιαζόμενος, εἰς τὸ αὐτὸ συνενεγκὼν τὰ πανταχόθεν, ὥσπερ ἐν κρατῇ φιλοτησίῳ, τοὺς βίους καὶ τὰ ἥθη ἔμιξε.» Καὶ μικρὸν κατωτέρω, ἐμπαίζων τὸν Ξέρξην, διότι ἐνόμισεν ὅτι θέλει ἐνώσει τὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς γεφυρώσεως τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ἀντιπαραθέτων εἰς τὸ ἀνόητον ἐκεῖνο τοῦ μεγάλου βασιλέως βούλευμα, τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐνώσεως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου πραχθέντα, ὁ Πλούταρχος ἐπιφέρει· «Οὕτως ἔμφρονες βασιλεῖς Ἀσίαν Εὐρώπῃ συνάπτουσιν, οὐ ξύλοις οὐδὲ σχεδίαις, οὐδὲ ἀψύχοις καὶ ἀσυμπαθέσι δεσμοῖς, ἀλλ' ἔρωτι νομίμῳ καὶ γάμοις σῶφροσι, καὶ κοινωνίαις παιδῶν τὰ γένη συνάπτουτες. Πρὸς τοῦτον ἀποβλέπων τὸν κόσμον Ἀλέξανδρος, οὐ τὴν ἐσθῆτα προσήκατο τὴν Μηδικήν, ἀλλὰ τὴν Περσικὴν, εὐτελεστέραν οὖσαν. Τὰ γὰρ ἑξάλλα καὶ τραγικὰ τοῦ βαρβαρικοῦ κόσμου παραιτησάμενος, οἷον τιάραν καὶ κἀνδυν καὶ ἀναξυρίδας, ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ καὶ Περσικοῦ τρόπου μεμιγμένην τινὰ στολὴν ἐφόρει, καθάπερ Ἑρατοσθένης ἱστορή-

κεν. Ὡς μὲν φιλόσοφος τοῖς ἀδιαφόροις χρώμενος· ὡς δὲ ἡγεμὼν κοινὸς καὶ βασιλεὺς φιλόανθρωπος, τῇ περὶ τὴν ἐσθλότητα τιμῇ τὴν τῶν κεκρατημένων ἀνακτώμενος εὖνοιαν, ἵνα βεβαίως παραμείνωσιν ἀγαπῶντες ὡς ἄρχοντας Μακεδόνες, μὴ μισοῦντες ὡς πολεμίους.»

Ἄλλος δὲ ἱστορικὸς φιλόσοφος μέγας, ὁ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας Γάλλος Μοντέσκιος, ἀνακράζει, ἐν τῷ περιωνύμῳ αὐτοῦ «περὶ τοῦ πνεύματος τῶν νόμων» συγγράμματι· «Ἴδου λοιπὸν κατακτητὴς τοῦ ὁποῖου τὸν θάνατον ἐθρήνησαν ἅπαντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὑποταχθέντα ἔθνη· ἰδὺ σφετεριστὴς ὃν ἐκλαυσε καὶ αὐτὸς ὁ ὑπ' αὐτοῦ καθαιρεθεὶς βασιλείος οἶκος! Τοιοῦτό τι περὶ οὐδενὸς ἄλλου τῶν δορικτητῶρων ἀνέφερεν ἡ ἱστορία.» Καὶ μετ' οὐ πολὺ, αἰνιττόμενος τὰς παραφοράς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἰδίως τὸν φόνον τοῦ Κλείτου ἐπιλέγει· «Ἀλλὰ καὶ ταύτας τὰς ὀλίγας αὐτοῦ πονηρὰς πράξεις, κατέστησε περιωνύμους διὰ τῆς μετανόιας· ὥστε ὁ κόσμος ἐλησμόνησεν αὐτάς, ἐνθυμούμενος μόνον τὸ σέβας τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν ἀρετὴν· ὥστε ἐθεωρήθησαν ὡς συμφοραὶ μᾶλλον τυχαῖαι, ἢ ὡς ἰδία αὐτοῦ πράξεις· ὥστε οἱ μεταγενέστεροι θεωροῦντες τὰ ἀμαρτήματα ἐκεῖνα, ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καλυπτόμενα, ἠλέησαν μὲν αὐτὸν ἐνίοτε, ἀλλὰ δὲν ἐμίσησαν ποτέ.»

Αὕτη εἶναι ἡ περὶ Ἀλεξάνδρου ἀλήθεια. Ἀναμάρτητος βεβαίως δὲν ὑπῆρξε, μάλιστα περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου, ὅτε τὰ πάθη αὐτοῦ ὑπερέβαλον τὰ ὅρια τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν. Οὐδὲν ἥττον ὁμως ἀνεδείχθη οὐ μόνον τῶν κατακτητῶν ὁ μέγιστος, ἀλλὰ καὶ τῶν κυβερνητῶν ὁ μᾶλλον μεγαλεπήβολος καὶ ἀγαπητός. Τὸ κράτος τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ἡπλοῦτο ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Ἰμαλαῦα καὶ ἀπὸ τῶν ἀφρικανικῶν ἐρήμων μέχρι τῶν στεππῶν τῆς Ἀραβικῆς λίμνης. Ἐὰν δὲν ἐξελλήνισεν ἅπασαν τὴν ἀχανῆ ἐκείνην μοναρχίαν, ἔρριψεν ὁμως τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ ἔργου ὅπερ μετέπειτα συνεπλήρωσαν οἱ διάδοχοι. Ἐκ τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων, ἡ γνωστὴ ἄχρι τοῦδε ἱστορία, αὐτὸν πρῶτον ἐπωνόμασε Μέγαν.

BIBΛION EBΔOMON

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Οἱ μεταξὺ τῶν διαδόχων πόλειμοι μέχρι τῆς ὀριστικῆς τοῦ Κράτους
διαιρέσεως.

Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἀπεβίωσεν εἰς Βαβυλῶνα, κατὰ ἰούνιον τοῦ 323 ἔτους πρὸ Χριστοῦ. Ὁ θάνατος αὐτοῦ, ὁ συγκινήσας μετ' ὀλίγον χώρας ἀπωτάτω κειμένας, κατέπληξε τὴν ἀχανῆ πόλιν ἐντὸς τῆς ὁποίας συνέβη. Ταραχὴ δεινὴ ἐπεκράτησε δι' ὅλης τῆς νυκτός, ἥτις παρηκολούθησε τὴν ἐσπέραν καθ' ἣν ὁ νέος δορικτῆτωρ κατέλυσε τὸ ζῆν. Στρατὸς καὶ λαὸς, θρηνοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι, ἐνέβαλον εἰς τὰ βασίλεια, ἵνα ἴδωσι τὸν νεκρὸν, ἵνα βεβαιωθῶσι περὶ τοῦ γεγονότος· καὶ μετ' οὐ πολὺ τὴν θλίψιν διεδέχθη ὁ περὶ τοῦ μέλλοντος φόβος, ἢ μᾶλλον περὶ τοῦ παρόντος, διότι οὐδεὶς ἤξευρε τί δύναται ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν νὰ ἐπισυμβῇ, ἀφ' ἧς ἐξέλιπεν ἡ στιβαρὰ χεὶρ ἥτις συνεῖχε τὸ κολοσσιαῖον καὶ πολυποικίλον ἐκεῖνο κατασκευάσμα· οἱ κατακτηταὶ ὑπώπτουν τοὺς ἐγγωρίους, οἱ ἐγγώριοι τοὺς κατακτητὰς, οἱ ἀρχηγοὶ τοὺς ἀρχηγούς· ὅθεν πάντες διενυκτέρευσαν ἔνοπλοι καὶ ἔντρομοι, περιμένοντες στάσιν τινὰ, αἱματοχυσίαν καὶ λεηλασίαν.

Ἀλλὰ τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν ἐπέπρωτο νὰ λάβῃ ταχεῖαν καὶ ἀποπληκτικὴν πτῶσιν. Τὴν ἐπιούσαν πρωίαν, συνῆλθον, ἵνα βουλευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου, « οἱ ἐπτὰ σωματοφύλακες, » τοὺς ὁποίους ὅμως μὴ ἐκλάβωμεν ὡς ἀπλοῦς σωματοφύλακας, κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ταύτης ἔννοιαν, διότι ἀληθῶς εἶπεῖν ἦσαν οἱ ἀνώτατοι τοῦ στρατοῦ ἄρχοντες, καὶ τούτου ἕνεκα ἐξομοιοῦνται ὑπὸ τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς νῦν καλουμένους στρατάρχας. Ἀπεφάσισαν δὲ οἱ ἐπτὰ σωματοφύλακες νὰ καλέσωσι τοὺς « πρώτους τῶν φίλων » ἥτοι τοὺς ἀμέσως μετὰ τοὺς σωματοφύλακας ἐρχομένους ἀνωτάτους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ, εἰς γενικὴν

συνέλευσιν, ἵνα ὀρίσωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὸν διάδοχον τῆς βασιλείας καὶ τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους. Καὶ συνῆλθον λοιπὸν οὗτοι ἔνοπλοι εἰς τὰ βασιλεια, παρείποντο δὲ ἅπαντα τὰ μακεδονικὰ τάγματα, ἐπὶ τοσοῦτον συμπιεζόμενα, ὥστε πολλοὶ τῶν φίλων καὶ τῶν ἡγεμόνων δὲν ἡδυνήθησαν νὰ διασχίσωσι τὸ πυκνὸν ἐκεῖνο στίφος καὶ νὰ εἰέλθωσιν εἰς τὴν αἵθουσαν τῆς συνεδριάσεως.

Ἡ συνεδρίασις ὑπῆρξε πανηγυρική καὶ ῥῆξατο διὰ νέων θρήνων περὶ τοῦ μεγάλου νεκροῦ, τοῦ ὁποίου τὰ ὄπλα, ἡ πόρφυρα, τὸ διάδημα ἔκειντο ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ θρόνου, θρόνου ἐρήμου καὶ χηρεύοντος. Μετὰ δὲ τὴν ἔνδειξιν τῶν πενθίμων τούτων τῆς συνελεύσεως αἰσθημάτων, ἀνέστη ὁ Περδίκκας, ὁ τῶν σωματοφυλάκων πρῶτος, καὶ, ἀποθέσας ἐπὶ τοῦ θρόνου, μεταξὺ τῶν ἄλλων κειμηλίων, τὸν δακτύλιον ὃν παρέδωκεν αὐτῷ ἀποθνήσκων ὁ βασιλεὺς, παρεκάλει τὴν συνέλευσιν νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς σφραγίδος ὡς καὶ περὶ τῶν λοιπῶν· ὑπέμνησε τὸν κίνδυνον εἰς ὃν περιέστη τὸ κράτος ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ μὴ μένῃ ἄνευ κεφαλῆς· προσέθηκε δὲ ὅτι ἔδει νὰ τηρηθῇ ἡ μακεδονικὴ τάξις τῆς διαδοχῆς καὶ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ βασίλισσα Ῥωξάνη ἦτο ἔγκυος, ἂν τῶν θεῶν εὐδοκούντων ἤθελε γεννήσῃ υἱόν, εἰς τοῦτον προσῆκε τὸ διάδημα· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἦτο ἀπαραιτήτων νὰ διορισθῇ Ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς, ἥ, καθὼς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, ἀντιβασιλεὺς, καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ προσεκάλει ἰδίως τὴν προσοχὴν τῆς συνελεύσεως. Τότε ἀνέστη ὁ ναύαρχος Νέαρχος καὶ εἶπεν, ὅτι ἐννοεῖται μὲν οἰκοθεν ὅτι ἡ βασιλεία πρέπει νὰ παραμείνῃ ἐν τῷ βασιλικῷ οἴκῳ, ὅτι ὁμῶς οὔτε εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ διαδόχου, οὔτε εἰς τὴν δυσχέρειαν τῶν περιστάσεων ἀρμόζει νὰ ἀναγορευθῇ ὑπέρτατος ἄρχων παῖς μήπω γεννηθεὶς, ἐνῷ μάλιστα εἶναι ἄδηλον ἂν ἡ βασίλισσα γεννήσῃ υἱόν· καὶ ἔπειτα μεσοβασιλεία πολύμηνος δύναται νὰ ἐκθέσῃ τὸ κράτος εἰς μεγίστας συμφοράς. Ὅθεν, ἐπέφερε, τὸ κοινὸν συμφέρον ἀπαιτεῖ ἀπόφασιν ἑτέραν, καὶ προέτεινε λοιπὸν νὰ μὴ περιμείνωσι τὸν προσδοκώμενον υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ νὰ ἀναγορεύσωσι βασιλέα τὸν ὑπάρχοντα υἱὸν αὐτοῦ Ἡρακλῆν, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ ἡ τοῦ Μένονος χήρα Βαρσίνη.

Ταύτην τοῦ ναυάρχου τὴν πρότασιν ἤκουσεν ἡ συνέλευσις θυμωμένη, ὀνομάσασα τὸν παῖδα νόθον δοριαλώτου γυναικός· συγκατέκρινον δὲ τὴν γνώμην ἐκείνην καὶ οἱ περιεστῶτες Μακεδόνες, κραυγάζοντες δεινῶς καὶ τύπτοντες τὰς σαρίσσας ἐπὶ τῶν ἀσπίδων. Τελευταῖον κατίσχυσε τοῦ θορύβου ἡ φωνὴ τοῦ ἡγεμόνος τῆς φάλαγγος Μελέαγρου,

ὅς τις εἶπεν ὅτι ἐπίσης ἄτοπον εἶναι ν' ἀποδοθῇ ἡ βασιλεία εἴτε εἰς τὸν παῖδα τῆς δοριαλώτου Βαρσίνης, εἴτε εἰς τὸν παῖδα τῆς βαρβάρου Ῥωξάνης· ὅτι δύνανται νὰ ἀποφύγῃσι τὸ ἀτόπημα τοῦτο καὶ οὐδὲν ἤττον νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀρχὴν ἐν τῷ βασιλείῳ οἴκῳ· ὅτι Ἀρριδαῖος, ὁ τοῦ Φιλίππου υἱός, εἶχε τὰ πλεῖστα καὶ ἰσχυρότατα δικαιώματα εἰς τὴν ἀρχήν· καὶ ὅτι τοῦτον ἀναγορεύοντες, πράττουσιν ὅ,τι ἐπράχθη ὡς πρὸς τὸν βασιλέα Φίλιππον, ὅς τις προετιμήθη τοῦ υἱοῦ τοῦ προαποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Ἀλλὰ λαβὼν τὸν λόγον Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, ἀντέκρουσεν ἐντόνως τὸν Μελέαγρον. Ὁ Ἀρριδαῖος, εἶπε, δὲν εἶναι μόνον νόθος, καθὼς υἱὸς θεσσαλίδος ἐταίρας, ἀλλὰ καὶ ἀμβλύς τὴν φύσιν, διὸ παντάπασι περιεφρονεῖτο ὑπὸ τε τοῦ Φιλίππου καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ κατ' ἐμὲ νομίζω, προσέθηκεν, ὅτι πρὸ πάντων ἀναγκαῖον εἶναι νὰ διαταχθῇ τι μόνιμον καὶ σωτήριον περὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ κράτους. Ὅς τις δ' ἦτοτε τῶν προταθέντων ἀναγορευθῇ βασιλεὺς, εἰς τις θέλει σφετερισθῇ ἅπασαν τὴν ἀρχήν, εἴτε ὡς κηδεμὼν, εἴτε ὡς εὐνοούμενος αὐτοῦ· ὅθεν προτείνω, οἱ ἄνδρες οἵτινες ἀπετέλουν τὸ σύνθημα τοῦ Ἀλεξάνδρου συμβούλιον, νὰ ἐξακολουθήσωσι περιστοιχίζοντες τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἀποφασίζοντες περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κράτους κατὰ πλειονοψηφίαν, ὑπακούοντες ὑπὸ τε τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἡγεμόνων, ὑπὸ τε τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχῶν.

Ἡ γνώμη αὕτη ἐφάνη εἰς πολλοὺς ἐπαγωγός, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο δεκτὴ, διότι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ὁ στρατὸς, ὁ ἀφωσιωμένος εἰς τὸν βασιλείον οἶκον καὶ εἰς τὴν βασιλείαν, δὲν ἤθελεν ἀσπασθῇ αὐτήν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Ἡρακλῆς δὲν ἦτο εἰς Βαβυλῶνα καὶ δὲν ἦτο γνήσιος· ὁ δ' Ἀρριδαῖος, ὡς αὐτῶς νόθος ὢν, ἦτο προστούτοις ἀσθενὴς τὸν νοῦν, ἡ συνέλευσις ἀπεφάσισε νὰ ἐπιφυλάξῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν παῖδα τῆς Ῥωξάνης.

Τότε μετέβη εἰς τὸ δεύτερον ζήτημα, εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ ἀντιβασιλέως. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρῶτος ἐλάλησεν ὁ σωματοφύλαξ Ἀριστόνους ὁ Πελλαῖος, εἰπὼν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἀποθνήσκων εἰς τὸν Περδίκκαν παρέδωκε τὸν δακτύλιον, καίτοι περιστοιχισμένος ὢν ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων Μακεδόνων, προδήλως ἀπέδειξεν ὅτι εἰς τὸν Περδίκκαν ἠθέλησε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τῶν πραγμάτων κυβέρνησιν. Κοινῇ δ' ἠκούσθη ἤδη ἐπιδοκιμασία καὶ κραυγὴ· «προελθέτω ὁ Περδίκκας ἵνα ἀναλάβῃ τὸν δακτύλιον ἀπὸ τοῦ θρόνου!» Ἀλλὰ αὐτὸς δὲν προῆλθεν· ἐπόθει μὲν καὶ προσεδόκα τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα, ἀλλ' ἤθελε

νὰ φανῇ ὅτι διστάζει νὰ ἀναλάβῃ τὴν μεγάλην ἐκείνην τιμὴν καὶ τὴν βαρεῖαν εὐθύνην, ἤθελε νὰ φανῇ ὅτι καταναγκάζεται νὰ δεχθῇ αὐτὴν ἄκων. Τότε λαβὼν αὐθις τὸν λόγον ὁ Μελέαγρος, εἶπεν ὅτι δικαίως ὁ Περδίκκας διστάζει νὰ δεχθῇ τὸ μέγα ἐκεῖνο ἄξιωμα, προσφερόμενον αὐτῷ ὑπὸ συνελεύσεως ἣτις δὲν εἶναι πρὸς τοῦτο ἀρμοδία· μόνος ὁ στρατὸς δικαιούται νὰ ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ χρεούντος θρόνου καὶ περὶ τοῦ κράτους τὸ ὁποῖον κατέκτησε. Βουλευόμεθα, προσέθηκε, τίς θελεῖ εἶναι ὁ Ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως, ἐνῶ δὲν ἡξυρόμεν τίνα θέλει βασιλεῖα ὁ στρατός· τὸ κατ' ἐμὲ διαμαρτύρομαι κατὰ τῶν τοιούτων ἀποφάσεων, αἵτινες ἀντιβαίνουν καθ' ὅλα εἰς τὰ νόμιμα καὶ ἔθιμα τῶν Μακεδόνων. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀνέστη, λαμπρῶς ἐπικροτούμενος ὑπὸ τῶν παρισταμένων Μακεδόνων, καὶ ἐξῆλθεν ἐν συνοδίᾳ αὐτῶν τῆς συνελεύσεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ πολλὴ ἐπεκράτει ταραχὴ ἐξωθεν τῶν ἀνακτόρων, παρὰ τῇ συμπεπυκνωμένῃ αὐτόθι φάλαγγι, ἧς ἐλάχιστον μόνον μέρος εἶχε δυνηθῇ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως· ἡ φάλαγξ ἡγανάκτει διότι οἱ μεγιστᾶνες ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίσωσι περὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους, ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ στρατοῦ. Εἰπόντος δὲ τινος ὅτι ὑπάρχει ἐν Βαβυλῶνι Ἀρριδαῖος, ὁ τοῦ βασιλέως ἀδελφὸς καὶ κληρονόμος, ἀνεβόησαν πάντες, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ βασιλεὺς καὶ ὅτι πᾶς ἄλλος ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ἀναγορευθεὶς, εἶναι θανάτου ἔνοχος. Ταύτην δὲ τὴν στιγμὴν ἐξῆλθε τῶν ἀνακτόρων ὁ Μελέαγρος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν πολεμιστῶν καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κινήματος, ἐπέστρεψεν αὐθις εἰς τὰ βασίλεια, συνεπαγόμενος ἅπαντας τοὺς φαλαγγίτας, οἵτινες ἀναζητήσαντες καὶ ἀνευρόντες τὸν Ἀρριδαῖον, ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλεῖα ὑπὸ τὸ ἀγαπητὸν τοῦ Φιλίππου ὄνομα, διώρισαν τοὺς σωματοφύλακας αὐτοῦ καὶ οὕτως, ἔχοντες αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ, ἐνέβαλον εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς συνεδριάσεως. Ἐνταῦθα οἱ μεγιστᾶνες δὲν εἶχον μείνει ἄπρακτοι ἄφ' ἧς ἤκουσαν τὴν διαμαρτύρησιν καὶ εἶδον τὴν ἐξοδὸν τοῦ Μελεάγρου. Ὁ Περδίκκας εἶχε σπεύσει νὰ ἀναλάβῃ τὸν δακτύλιον ἀπὸ τοῦ θρόνου· διετάχθησαν πάραυτα τὰ πάντα ἵνα προσοικειωθῶσι τοὺς ἱππεῖς καὶ προεχειρίσθησαν ὁ μὲν Πύθων, σωματοφύλαξ, ὁ δὲ Περδίκκας καὶ ὁ Λεοννάτος, κηδεμόνες τοῦ μέλλοντος παιδὸς τῆς Ῥωξάνης, ὁ δ' Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερός, κύριοι τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην πραγμάτων. Τούτων δὲ γενομένων, ὥμοσαν πάντες πίστιν εἰς τὸν ἀπὸ τῆς Ῥωξάνης υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλὰ μόλις ὀρκισθέντων αὐτῶν, ἐπεφάνησαν εἰς τὸν πρό-

δομον τῆς αἰθούσης οἱ φαλαγγῖται, ὁ δὲ Μελέαγρος εἰσῆλασεν εἰς αὐτὴν μετὰ τοῦ Ἀρριδαίου καὶ ἱκανῶν ὀπλιτῶν, ἀνακράζων, «ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς εἰς ὃν προσήκει ὁ τῆς πίστεως ὄρκος!» Χιλιάδες παρισταμένων σαρισσῶν ὑπεστήριζον τὸν λόγον αὐτοῦ· ὅθεν πολλοὶ τῶν μεγιστάνων, καταπλαγέντες, συνετάχθησαν μετὰ τοῦ νέου βασιλέως, καὶ δεινὸς μὲν ἐπῆλθε θόρυβος, ἐπὶ τέλους δὲ ὑπερίσχυσαν οἱ περὶ τὸν Ἀρριδαῖον. Αὐτὸς μὲν, ἐν τῇ μέσῳ τοῦ ταράχου, ἐγένετο ἄφαντος, ἀπελθὼν εἰς τοὺς ἰδίους θαλάμους· ἀλλ' ἤδη ἐπανάγαγον αὐτὸν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτὸν τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὁ Μελέαγρος, λαβὼν τὸν θώρακα καὶ τὰ ὅπλα, ἐστάθη ὀπισθεν τοῦ νέου βασιλέως ὡς σωματοφύλαξ, καὶ οἱ φαλαγγῖται τύπτοντες τὰς σαρίσσας ἐπὶ τῶν ἀσπίδων, ἐχαιρέτιζον μὲν ἀγαλλόμενοι τὸν βασιλέα Φίλιππον, ἠπεύλουν δὲ θάνατον εἰς τοὺς σφετερισθέντας τὴν βασιλείαν προδότας!

Τινὲς ὅμως τῶν μεγιστάνων διαφυγόντες, ὑπεχώρησαν εἰς τὴν αἴθουσαν ὅπου ἔκειτο ὁ τοῦ βασιλέως νεκρός. Ἐκεῖ ἠθροίσθησαν περὶ Περδίκκαν ἑξακόσιοι περίπου ἔγκριτοι ἄνδρες, εἰς οὓς προσῆλθε καὶ ὁ Λαγίδης Πτολεμαῖος μετὰ τοῦ ὁμίλου τῶν βασιλικῶν παίδων. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ ἀσύλου τούτου κατεδίωξαν αὐτοὺς οἱ φαλαγγῖται μετὰ τοῦ Μελεάρχου καὶ τοῦ Ἀρριδαίου. «Περὶ ἐμὲ, ἀνέκραξε τότε ὁ Περδίκκας, περὶ ἐμὲ πάντες οἱ βουλόμενοι νὰ προφυλάξωσι τὸν τοῦ βασιλέως νεκρόν.» Καὶ ἄγριος ἤδη ἐξερράγη ἁγῶν, ἱκανοὶ δὲ τραυματῖαι καὶ νεκροὶ ἔπесον ἑκατέρωθεν, μέχρις οὗ τινὲς τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων, προελθόντες εἰς μέσον, ἐξώρκισαν τοὺς ἀνθισταμένους νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὸν βασιλέα, καὶ εἰς τὴν περὶ αὐτὸν ὑπερέχουσαν δύναμιν τῆς φάλαγρος, προκρίνοντες ἀντὶ τῆς βεβαίας καταστροφῆς ἔντιμον συνδιαλλαγὴν· πρῶτος δ' ὁ Περδίκκας κατέθεσε τὰ ὅπλα. Καὶ ὁ μὲν Μελέαγρος ἀπήτησε νὰ παραμείνωσι περὶ τὸν νεκρόν οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ· οἱ δὲ, φοβούμενοι προδοσίαν, ἐξῆλθον κρυφίως τῶν τε ἀνακτόρων καὶ τῆς πόλεως καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν ὑπαίθρῳ· μόνος ὁ Περδίκκας μετὰ τινων ἐκ τῶν βασιλείων παίδων ἐξηκολούθησε κατ' ἀρχὰς διατρίβων ἐν τῇ πόλει, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ προσοικειωθῇ ἔτι τοὺς φαλαγγίτας. Τφόντι ὁ πεζὸς οὗτος στρατὸς ἡδυνήθη, ἐν στιγμῇ παραφορᾶς, νὰ ἀντιπράξῃ εἰς τοὺς εὐπατρίδας, ἀλλ' ἅμα παρελθούσης τῆς πρώτης αὐτοῦ μέθης, δὲν ἠδύνατο εἰ μὴ νὰ σεβασθῇ τοὺς ἄνδρας ἐκείνους τοὺς ὁποίους εἶχε συνηθίσει νὰ τιμᾷ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, εἶχε συνηθίσει νὰ βλέπῃ διακρινομένους ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς οὗ ἐθρήνει τὸν θάνατον. Ὁ Με-

λέαγρος ἡσθάνετο τοῦτο κάλλιον παντὸς ἄλλου· καὶ ἐπεχείρησε μὲν νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ φονεύσῃ τὸν ἐπιφανέστατον τῶν ἀντιπάλων, τὸν Περδίκκαν, ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι οἱ ἐπὶ τούτῳ σταλέντες στρατιῶται, ἅμα εὐρέθησαν ἐνώπιον τοῦ ἀνδρός, καὶ τοι μὴ ἔχοντος περὶ αὐτὸν εἰ μὴ ἑκαίδεκα τῶν βασιλείων παίδων, ἠυλαβήθησαν τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν λόγων, καὶ ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι καὶ δυσηρεστημένοι. Ἐδοκίμασε πρὸς τούτοις ὁ Μελέαγρος νὰ συγκροτήσῃ ἄνευ τῶν εὐπατριδῶν τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως· ἀλλὰ πολλὴ ἐπεκράτει οὐδὲν ἦττον ἐν τε τοῖς βασιλείοις, ἐν τε τῷ στρατῷ ἀθυμία καὶ δυσπιστία. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τὰ πράγματα ἐδεινώθησαν ἔτι μᾶλλον· οἱ ἔξω τῆς πόλεως στρατοπεδεύοντες ἱππεῖς, οἱ προσεπικαλούμενοι ἑταῖροι, εἰς οὓς προσῆλθεν ἤδη καὶ ὁ Περδίκκας, ἤρχισαν νὰ παρεμποδίζωσι τὴν εἰς Βαβυλῶνα εἰσαγωγὴν νέων τροφῶν· ἐντεῦθεν ἐκορυφώθη ἐν αὐτῇ ἡ ταραχὴ, οἱ δὲ φαλαγγῖται ἀπῆτουν ταχεῖάν τινα λύσιν τῆς πρὸς τοὺς ἱππεῖς διενέξεως, εἴτε διὰ πολέμου, εἴτε διὰ συνδιαλλαγῆς. Καὶ ἀπεστάλησαν λοιπὸν τρεῖς εἰς τὸ στρατόπεδον πρέσβεις, προσκαλοῦντες τοὺς ἑταίρους νὰ παύσωσι τὰς ἐχθροπραξίας· ἀλλ' ἤκουσαν εἰς ἀπάντησιν, ὅτι οἱ ἱππεῖς δὲν θέλουσιν ἀποθέσει τὰ ὄπλα εἰ μὴ ὅταν ὁ βασιλεὺς παραδώσῃ τοὺς αἰτίους ἀπάσης ταύτης τῆς ἀνωμαλίας. Ἡ ἀπότομος αὕτη ἀπαίτησις δὲν ἐγένετο δεκτὴ, ἐξηκολούθησαν ὅμως αἱ διαπραγματεύσεις, ἰδίως διὰ τοῦ ἐπιτηδείου γραμματέως τοῦ Ἀλεξάνδρου, Εὐμένους τοῦ Καρδιανοῦ· ἐπέθυμει δὲ καὶ ὁ Περδίκκας τὸν συμβιβασμὸν, πεποισθὼς ὅτι, ἅμα πλησιάσῃ τὸν βασιλέα, θέλει ἀνατρέφει τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Μελεάγρου. Ὅθεν, ἐν ἀρχῇ ἰουλίου, συνωμολογήθη μεταξὺ φάλαγγος καὶ ἑταίρων σύμβασις, καθ' ἣν ὁ μὲν Ἀρριδαῖος, μετονομασθεὶς Φίλιππος, παρέμεινε βασιλεὺς, ἀλλ' ὅμως ἐμελλε νὰ μετάσχη τῆς βασιλείας καὶ ὁ ἀπὸ τῆς Ῥωξάνης παῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πρὸς δὲ τούτοις ἐν Εὐρώπῃ μὲν στρατηγὸς ἐκυρώθη ὁ Ἀντίπατρος, προστάτης δὲ τῆς βασιλείας ὁ Κρατερός· καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ὁ μὲν Περδίκκας ἀνηγορεύθη χιλιάρχος, ὁ δὲ Μελέαγρος, ὑπαρχος αὐτοῦ. Ἐνταῦθα πάλιν μὴ συγχύσῃ ὁ ἀναγνώστης τὰ παλαιὰ ὀνόματα μετὰ τὰ νέα καὶ ὑπολάβῃ τὴν χιλιarchίαν ἐκείνην τοῦ Περδίκκου ὡς μικράν τινα χιλίων ἀνδρῶν ἀρχήν. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο εἶχε παραλάβει ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς περσικῆς αὐλῆς, ὅπου ὁ χιλιάρχος δὲν προΐστατο μόνον τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου τῶν ἱππέων ὁμίλου οἵτινες ἐκαλοῦντο «συγγενεῖς τοῦ βασιλέως,» ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσιν εἶπετο ἀμέσως μετὰ τὸν βασιλέα

ἐκπροσωπῶν αὐτὸν, ὅπως ὁ μέγας Βεζίρης τὸν Σουλτάνον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τουρκικῇ αὐλῇ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀρριανὸς, ὁμιλῶν περὶ τῆς χιλιαρχίας ἐκείνης τοῦ Περδίκκου λέγει· «Περδίκκαν δὲ χιλιαρχεῖν χιλιαρχίας ἧς ἦρχεν Ἡφαιστίων· τὸ δὲ ἦν ἐπιτροπὴ τῆς πάσης βασιλείας.» Τοιοῦτον ἦτο τὸ ἀξίωμα τὸ ἀποδοθὲν εἰς τὸν Περδίκκαν διὰ τῆς γενομένης συμβάσεως· τελεσθέντων δὲ τῶν ὅρκων ἐκατέρωθεν, προήλασαν οἱ μὲν φαλαγγίται ἀπὸ τῆς πόλεως, ὑπὸ Μελέαγρον, οἱ ἐταῖροι ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου, ὑπὸ Περδίκκαν, καὶ ἐνωθέντες ἅπαντες περὶ τὰ τεῖχη τῆς Βαβυλῶνος, εἰσῆλθον εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἡνωμένοι καὶ ἀγαλλόμενοι.

Ἄλλ' ἡ κοινὴ αὕτη ἀγαλλίασις δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ ἀρχικὸς, ὁ ἀγέρωχος Περδίκκας δὲν εὐχαριστεῖτο εἰς τὴν τοιαύτην συνδιαλλαγὴν. Ἡ στασιάζουσα φάλαγξ ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῇ ὁ αὐθάδης Μελέαγρος, ὁ τολμήσας ν' ἀμφισβητήσῃ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ, ἔπρεπε νὰ καταστῇ ἐκποδὼν. Ὅθεν, ἅμα ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν, διέταξεν ἐπίσημον τοῦ στρατοῦ ἀγνείαν ἥτοι καθαρισμόν, ἕνεκα τῆς προγεγενημένης ἀνωμαλίας καὶ ἀδελφοκτονίας. Ἡ ἀγνεία ἐτελεῖτο κατὰ τὰ πάτρια τῶν Μακεδόνων, ὡς ἐξῆς. Ἐδιχοτομεῖτο κύων καὶ τὰ δύο αὐτοῦ τμήματα κατετίθεντο ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ εἰς τινα ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἐν τῷ μεταξύ δὲ αὐτῶν διήρχετο σύμπας ὁ στρατὸς, πρῶτον τὰ ὄπλα τῶν προτέρων βασιλέων, ἔπειτα ὁ βασιλεὺς περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν παίδων, κατόπιν οἱ ἱππεῖς καὶ τελευταῖον οἱ πεζοί· καὶ μετὰ τὴν ἀγνείαν, συνεπληροῦτο ἡ τελετὴ διὰ προσποιητῆς μεταξύ τῶν πεζῶν καὶ τῶν ἱππέων μάχης. Οὕτω λοιπὸν ἐγένοντο τὰ πράγματα καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου· ἀλλ' ὅτε ἀντιπαρετάχθησαν τὰ δύο σώματα, ἔνθεν μὲν οἱ ἱππεῖς καὶ οἱ ἐλέφαντες ὑπὸ τὸν βασιλέα καὶ τὸν Περδίκκαν, ἔνθεν δὲ οἱ πεζοὶ ὑπὸ τὸν Μελέαγρον, ἵνα συγκροτηθῇ ἡ προσποιητὴ μάχη, καὶ ἤρξατο ἤδη τὸ τῶν ἱππέων κίνημα, διεδόθη αἶφνης μεταξύ τῶν φαλαγγιτῶν, ἡ φήμη ὅτι μελετᾶται προδοσία· καὶ πολλοὶ μὲν ἐφρόνουν ὅτι δεόν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν πόλιν, διότι ἐν πεδίῳ ἀναπεπταμένῳ ἀντιπαρτασσόμενοι εἰς τοὺς ἱππεῖς, ἤθελον κατατροπωθῇ, ἄλλοι δὲ πάλιν ἐδίσταζον νὰ ἀνατρέψωσιν οὕτω τὴν μόλις ἀνορθωθείσαν συμφιλίωσιν. Ἐντούτοις ἐπλησίασε τὸ ἱππικὸν καὶ τότε προκαλπάσας ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ Περδίκκου καὶ μιᾶς ἴλης· «ἵνα συμπληρωθῇ ἡ ἀγνεία, ἀνέκραζεν, ἀνάγκη νὰ παραδοθῶσιν οἱ πρωτοῦργοι τῆς στάσεως καὶ λάβωσι τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας αὐτῶν.» Ἡπειλήσε δὲ ὅτι, ἐὰν παρακούσωσιν εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην, θέλει ἐξωθήσει τοὺς ἐλέφαντας ἐπὶ τὴν

φάλαγγα. Ἡ φάλαγξ ἔμεινεν ὡς ἐμβρόντητος ἀκούσασα τὸν ἀπρὸς δόκῃτον τοῦτον λόγον, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς, πλησιάσας, ἐκάλεσεν ἀπὸ τὰς τάξεις αὐτῶν ὀνομαστί ὅλους ὅσοι, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς ἐπιούσης τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλέξανδρου, συνταχθέντες μετὰ τοῦ Μελεάγρου, εἶχον ἐξέλθει τῶν βασιλείων. Τριακόσιοι περίπου οὕτω συνελήφθησαν Μακεδόνες, καὶ ἐν τῇ ἅμα ῥιφθέντες εἰς τοὺς ἐλέφαντας, κατεσπαράχθησαν ὑπ' αὐτῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ συνεπληρώθη ἡ θυσία αὕτη διὰ μεγάλτερου τινὸς θύματος. Ἐν ὧσφ διήρκει ἡ φοβερά ἐκείνη σκηνή, ὁ Μελεάγρος δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐν τῇ φάλαγγι τάξιν· ἅμα ὅμως ἐπανῆλθον τὰ στρατεύματα εἰς τὰ ἴδια, θεωρῶν ὅτι προδήλως κινδυνεύει, κατέφυγεν εἰς ἓνα τῶν ναῶν τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τότε ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Περδίκκας εἶπον ὅτι, διὰ ταύτης τῆς φυγῆς, αὐτὸς ἐαυτὸν ὠμολόγησεν ἔνοχον θανάτου, καὶ διέταξαν νὰ φονευθῇ ἐν τῷ ναῷ.

Διὰ τοῦ τολμηροῦ τούτου ἅμα καὶ συνετοῦ ἔργου ἐπροοιμίασεν ὁ Περδίκκας εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ νέος χιλιάρχος ἐνόει, ὅτι, καὶ τοι σωφρονίσας τὴν φάλαγγα, καὶ τοι ἀπαλλαγείς τοῦ Μελεάγρου, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ ἀσφαλῆ τὴν ἀρχὴν, ἐνόσφ ἔβλεπε περὶ αὐτὸν καὶ τὸν βασιλέα, τοσούτους εὐκλεεῖς συστρατήγους, ὧν πολλοὶ, ἂν ὅχι ἅπαντες, εἶχον ἴσα πρὸς αὐτὸν δικαιώματα εἰς τὸ ὑπέρτατον ἐκεῖνο ἀξίωμα. Ναὶ μὲν ὁ Περδίκκας ἦτο ἀνὴρ εὐσταθὴς καὶ ῥέκτης, καὶ εἶχε προσφέρει ἐπὶ μακρὸν λαμπρὰς ὑπηρεσίας εἰς τε τὸν Φίλιππον καὶ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· ἀλλ' οὔτε λόγῳ τῶν ἀρετῶν, οὔτε λόγῳ τῶν ὑπηρεσιῶν ἦτο ἀνώτερος πάντων τῶν σωματοφυλάκων καὶ τῶν ἄλλων ἐγκρίτων συναθλητῶν τοῦ τελευταίου βασιλέως. Ναὶ μὲν εἶλκε τὸ γένος ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ τῆς Ὀρεστίδος οἴκου· ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς οὐδὲν ἦττον ἐπιφανεῖς προπάτορας, ὁ Ἀντίγονος, ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Λεοννάτος. Ἦτο τφόντι ὁ πρεσβύτερος τῶν σωματοφυλάκων, διὸ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀποθνήσκων, εἰς αὐτὸν παρέδωκε τὸν δακτύλιον· ἀλλὰ τὸ τυχαῖον τοῦτο τῆς ἀρχαιότητος περιστατικὸν δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς ἔχον μέγα κύρος εἰς τὰς παρούσας δυσχερεῖς περιστάσεις. Τὸ δὲ ἱστορήμα, ὅτι ὁ βασιλεὺς, ἐρωτηθεὶς τίνι καταλείπει τὴν βασιλείαν, ἀπεκρίθη «τῷ κρατίστῳ,» ἐπενοήθη, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ χιλιάρχου ἵνα ἐνισχύσῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ. Ὅθεν ὁ Περδίκκας ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ μὴ ἀφήσῃ ἡνωμένους περὶ τὸν βασιλέα ἅπαντας τοὺς μεγιστᾶνας ἐκείνους, οἵτινες ἅπαξ συμφωνήσαν-

τες πρὸς ἀλλήλους, εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ καταβάλωσιν αὐτόν. Ἵνα δὲ διασκορπίσῃ αὐτούς, ἐπιτήδειον ἐνόμισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν τῶν σατραπειῶν διανομὴν, ἣν ἐπεθύμουν βεβαίως καὶ οἱ φιλοδοξότατοι τῶν στρατηγῶν, ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τοῦ ν' ἀποβῶσιν εἰς τὰς μεγάλας ἐκείνας καὶ ἀπομεμακρυσμένας διοικήσεις πολὺ πλεόν ἀνεξάρτητοι καὶ ἰσχυροὶ παρ' ὅ,τι ἦσαν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς κυβερνήσεως. Ἀμέσως λοιπὸν τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀγνείας, προσεκάλεσεν ὁ Περδίκκας τοὺς στρατηγούς εἰς συνέλευσιν καὶ διεκοίνωσεν εἰς αὐτούς, ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως, ὅτι ἕνεκα τῶν δυσχερῶν περιστάσεων τοῦ κράτους καὶ πρὸς ἀμοιβὴν τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν ἃς πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων προσήνεγκον τῇ βασιλείᾳ, εὐλογον ἐνομήσθη νὰ διαταχθῶσιν αἱ ἀκόλουθοι οὐσιώδεις μεταβολαί, περὶ τε τὴν διοίκησιν τῶν σατραπειῶν, καὶ περὶ τὰ ἀνώτατα τοῦ στρατοῦ ἀξιώματα.

Ὁ μὲν Περδίκκας ἔμελλε νὰ παραμείνῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ, διατηρῶν τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ὅλων τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων ὅσα δὲν ἀνῆκον εἰς τὰς κατ' ἰδίαν σατραπείας· ἔμελλε πρὸς τούτοις, ὡς Ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ, νὰ φέρῃ τὴν βασιλικὴν σφραγίδα, ἅπασαι δὲ αἱ ἀρχαὶ τοῦ βασιλείου, αἱ τε στρατιωτικαὶ καὶ αἱ πολιτικαὶ, δι' αὐτοῦ ἔμελλον νὰ λαμβάνωσι τὰς βασιλικὰς διαταγὰς. Τὸ ἀξίωμα τῆς χιλιαρχίας ἀπεδόθη εἰς τὸν Σέλευκον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀντιόχου, πρότερον ὄντα ἡγεμόνα τῶν παιδῶν. Ὁ Σέλευκος οὗτος ὃν θέλομεν ἰδεῖ βραδύτερον ἰδρυτὴν γενόμενον τοῦ μεγάλου κράτους τῶν Σελευκιδῶν, ἦδη ὢν μόλις τριακονταέτης, εἶχε διαπρέψει ἐν τῇ ἰνδικῇ ἐκστρατείᾳ καὶ μάλιστα εἰς τὴν περὶ τὸν Ὑδάσπην ποταμὸν μάχην, ἄγων τὸ εὐγενὲς ἐκεῖνο τοῦ στρατοῦ σῶμα· ἔπειτα κατὰ τὴν μεγάλην πανήγυριν, τὴν εἰς Σοῦσα τελεσθεῖσαν (σελ. 143), ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Ἀλέξανδρος τὴν Σπιταμένους τοῦ Βακτρίου ἡγεμόνος παῖδα· νῦν δὲ, διὰ τὴν τόλμην αὐτοῦ, καὶ τὴν καρτερίαν, καὶ τὴν ἐξαισίαν ῥώμην, ἅμα δὲ τὸ προσήνές καὶ τὸ συνετὸν, ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἐπιμελητοῦ ἰδίως ἐπιτήδειος πρὸς τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε δὲν ἤθελε νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς ἓνα τῶν πρεσβυτέρων στρατηγῶν, τῶν τούτου ἕνεκα ἐπικινδυνωτάτων ὄντων ἀντιπάλων. Ἡγεμὼν δὲ τῶν παιδῶν προεχειρίσθη, ἀντὶ τοῦ Σελεύκου, Κάσσανδρος ὁ Ἀντιπάτρου, ὅστις ὀλίγον πρὸ τῆς τοῦ βασιλέως τελευτῆς εἶχεν ἔλθει εἰς Βαβυλῶνα κομίζων ἐντολὰς τοῦ πατρός. Ὁ Κάσσανδρος, μικρὸν νεώτερος ὢν τοῦ Σελεύκου, καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης μὴ διατελέσας ἔτι ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ, προήχθη αἰ-

φνης εἰς ἓν τῶν ἐντιμοτάτων ἀξιωματῶν τοῦ στρατοῦ, τὸ μὲν διότι ὁ Περδίκκας ἤλπιζεν οὕτω νὰ προσοικειωθῇ τὸν γέροντα Ἀντίπατρον, τὸ δὲ διότι ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ κρατήσῃ παρ' ἑαυτῷ ὡς ὄμηρον τὸν υἱόν του. Τὰς ἄλλας ἐν τῷ γενικῷ ἐπιτελείῳ γενομένας τότε μεταβολὰς, δὲν γνωρίζομεν. Τὰ δὲ κατὰ τὰς σατραπείας διετάχθησαν ὡς ἀκολούθως.

Ἡ Αἴγυπτος ἦτο μία τῶν μᾶλλον λόγου ἀξίων σατραπειῶν τοῦ ὅλου κράτους, διὰ τὴν θέσιν αὐτῆς, τὴν ταχέως προαχθεῖσαν εὐημερίαν καὶ τὴν πρωτεύουσαν Ἀλεξάνδρειαν, ἥτις, πρὸ ὀλίγων μόλις ἐνιαυτῶν ἰδρυθεῖσα, ἤδη θαυμασίως ἤκμαζε. Ταύτης τῆς σατραπείας ἡγεμὼν κατέστη ὁ σωματοφύλαξ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατηγῶν. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦτο πρὸ καιροῦ μέγα ἐν τῷ κράτει, ἐλέγετο μάλιστα ὅτι ἦτο ὄχι τοῦ Λάγου, ἀλλὰ τοῦ βασιλέως Φιλίππου υἱός, καὶ τῶντι εἶχε πολλὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἐξάρχου ἐκείνου ἀνδρός, ἰδίως τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ νὰ ἐκτιμᾷ τὰς περιστάσεις καὶ νὰ ὠφελῇται ἐξ αὐτῶν ὅσον δεῖ, ἤγουν οὔτε πλειότερα, οὔτε ὀλιγώτερα ἐπιζητῶν πλεονεκτήματα ἀφ' ὅσα εὐλόγως δύνανται αὐταὶ ἐκάστοτε νὰ παραγάγωσιν. Ἡ μετριότης αὕτη δὲν ἀναδεικνύει μὲν Ἀλεξάνδρους δορικτήτορας, ἀναδεικνύει ὅμως θεμελιωτὰς διαρκεστέρων ἰδρυμάτων· ὅθεν θέλομεν ἰδεῖ τὸν Πτολεμαῖον ἀρχηγέτην γενομένου μακρὰς καὶ πολυκράτου ἐν τῇ ἱστορίᾳ βασιλικῆς δυναστείας.

Τῆς ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου Συρίας, ἥτοι τῆς χώρας ἥτις, ἀπλουμένη μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τῆς παραλίας, περιελάμβανε καὶ τὰς Φοινικίαν πόλεις, σατραπὴς προεχειρίσθη Λαομέδων ὁ Λαρίχου, Μιτυληναῖος. Ὁ διορισμὸς οὗτος ἀνδρὸς Ἑλλήνος εἰς μίαν τῶν καλλίστων τοῦ κράτους σατραπειῶν, μαρτυρεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰσαχθεῖσαν ἐντελῇ μετὰξὺ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων ἰσότητά· διότι ἵνα διορισθῇ εἰς τὴν σατραπείαν ταύτην, ὁ Λαομέδων ἦτο βεβαίως εἰς τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς. Καὶ ἔπειτα εἶναι γνωστὸν ὅτι οὗτος ἦτο εἰς τῶν πιστῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου φίλων, τῶν ἐξορισθέντων τούτου ἕνεκα ἐκ τῆς Μακεδονίας, τῷ 337 (σελ. 59), καὶ ἐν οἷς, παρεκτὸς αὐτοῦ, συγκατελέγετο ὁ Νέαρχος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λαομέδοντος Ἐριγύιος. Βασιλεύσαντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Λαομέδων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ τῷ 332, δι' ἣν εἶχε γνῶσιν τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν, ἐπετράπη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τὴν διοίκησιν τῶν αἰχμαλώτων.

Ἡ σατραπεῖα Κιλικίας δὲν διεκρίνετο οὔτε διὰ τὴν ἔκτασιν αὐτῆς, οὔτε διὰ τὴν εὐπορίαν· ἀλλὰ στρατιωτικῶς ἦτο λόγου ἀξία, καθὼς συ-

νάπτουσα τὴν δυτικὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς ἀνατολικῆς. Ἀνετίθη δὲ εἰς τὸν ταξίαρχον Φιλώταν. Πρὸς δυσμὰς συνώρουε τῇ Κιλικίᾳ ἡ Παμφυλία, τὴν ὁποίαν, ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔλαβε, σὺν τῇ Λυκίᾳ, ὁ περιώνυμος τοῦ στόλου ἡγεμὼν Νέαρχος. Καὶ ἤδη δὲ φαίνονται αἱ χώραι αὗται εἰς αὐτὸν ἐπιτραπεῖσαι, ἀλλ' οὗτος προτιμῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἀρχηγίαν τῆς κατὰ τὴν μεσημβρινὴν θάλασσαν ναυτικῆς τῶν Μακεδόνων δυνάμεως, ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν σατραπείαν αὐτοῦ εἰς Ἀντίγονον τὸν Φιλίππου.

Ὁ Ἀντίγονος οὗτος, ἔλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλิมείας οἴκου, καὶ μεγαλεπήβολος ὢν, προεχειρίσθη ἔτι ἀπὸ τοῦ 333 σατράπης τῆς μεγάλης καλουμένης ἡ ἰδίως Φρυγίας, χώρας ἔκτοτε δυσκυβερνήτου ἔνεκα τῶν ληστρικῶν ὀρεινῶν φύλων καὶ τῶν σχεδὸν ἀνεξαρτήτων συμμάχων ὑφ' ὧν περιεστοιχιζέτο. Διότι πρὸς μεσημβρίαν μὲν ὦκουν οἱ Πισίδαι καὶ οἱ Ἰσαυροὶ, οἵτινες πολλάκις ἐτάραττον τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν, καὶ ἐνίοτε ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τοὺς Μακεδόνας στρατηγούς ἠγωνίζοντο. Πρὸς δὲ τὸ βορειανατολικόν, εἰς τὴν πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκίαν, ἥτις βραδύτερον ἀπλῶς Πόντος ἐκλήθη, ἐδυναστεύειν ὁ γηραιὸς Ἀριαράθης, ἔχων, ὡς ἐφημίζετο, πεζοὺς μὲν τρισμυρίους, ἵππεις δὲ ἀρίστους μυρίους καὶ πεντακισχιλίους. Πρὸς βορρᾶν δὲ οἱ Παφλαγόνες, εἶχον μὲν ὑποταχθῇ τῷ 333 εἰς τὸν βασιλέα, καὶ ὑποβληθῇ τότε ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐφορείαν τοῦ σατράπου Φρυγίας, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ὅροις ὅτι θέλουσι διατηρῆσαι τὴν ἰδίαν δυναστείαν καὶ ὅτι μακεδονικὰ στρατεύματα δὲν θέλουσιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ἐνεκα λοιπὸν τοιούτων γειτόνων, ὁ Ἀντίγονος εἶχεν ἀνέκαθεν πολλὰ ἀνά χεῖρας πράγματα· ἤδη δὲ ὁ Περδίκκας ἐφρόντισε νὰ προσθέσῃ νέας δυσκολίας εἰς τὸν φιλόδοξον ἐκείνον σατράπην· διότι ἢ τε Καππαδοκία, ἢ τε Παφλαγονία κατετάχθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, καὶ ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ κυριευθῶσιν ἐπὶ τούτῳ, ὁ Ἀντίγονος προσεκλήθη νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν κατάκτησιν αὐτῶν.

Τῷντι ἡ Παφλαγονία, ἡ μεγάλη Καππαδοκία (ἡ πρὸς τῷ Ταύρῳ καὶ μεγάλῃ καλουμένη) καὶ ἡ πρὸς τῷ Πόντῳ Καππαδοκία, μέχρι Τραπεζοῦντος πρὸς ἀνατολὰς, ἐπετράπησαν ὑπὸ τοῦ Περδίκκου εἰς τὸν Καρδιανὸν Εὐμένη, ὅστις, Ἕλλην ὢν τὸ γένος, εἶχε διατελέσει ἀρχιγραμματεὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ στρατηγὸς κατὰ τὴν Ἰνδικὴν ἀπεστάλη, καὶ τὴν Περδίκκου παρέλαβεν ἱππαρχίαν, ὅτε ὁ Περδίκκας, ἀποθανόντος τοῦ Ἡφαιστίωνος, εἰς τὴν ἐκείνου πρόβληθε τάξιν. Ὡς τε ὁ Ἕλλην οὗτος

ἦτο εἰς τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς, διακρινόμενος οὐ μόνον ἐπὶ παιδείᾳ καὶ συνέσει, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ. Ὁ δ' Ἐπιμελητὴς τοῦ κράτους ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἀπομακρύνῃ καὶ τοῦτον ἀπὸ τοῦ βασιλέως, ἀναθεὶς αὐτῷ σατραπειάν ἣν κατὰ μέγα μέρος ἔδει νὰ κατακτήσῃ ἀπὸ τοῦ ἰσχυροῦ δυνάστου Ἀριαράθου, παραγγείλας δὲ καὶ τὸν Ἀντίγονον νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ, ἀπησχόλησεν ἀμφοτέρους εἰς δυσχερῆ πράγματα.

Σατραπὴς τῆς μὲν Καρίας ἀνεδείχθη Ἀσανδρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Παρμενίωνος· τῆς δὲ Λυδίας, ὁ Μένανδρος· τῆς δὲ μικρᾶς Φρυγίας, τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ, ὁ περιώνυμος σωματοφύλαξ Λεοννάτος, διότι ἡ μικρὰ Φρυγία ἦτο μία τῶν σπουδαιοτάτων σατραπειῶν τοῦ κράτους, λόγῳ τούλάχιστον στρατιωτικῷ. Τὴν μικρὰν Φρυγίαν ὤφειλε νὰ διέλθῃ πᾶς ὁ θέλων ἀσφαλῶς καὶ προχείρως νὰ μεταβῇ εἴτε ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην, εἴτε ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν· ὥστε ὁ δεσπόζων τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας ἐδέσποζε τῆς κυριωτάτης πύλης, ἣτις διήρει εἰς δύο τὸ ὅλον κράτος. Τούτου ἕνεκα ὁ μὲν Περδίκκας ἔδωκε τὴν σατραπειάν ταύτην εἰς φίλον πιστὸν, τὸν Λεοννάτον, ὅστις πλεῖστον συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ κατισχύσῃ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ὁ Ἐπιμελητὴς· ὁ δὲ Λεοννάτος πάλιν εὐχαρίστως ἐδέχθη αὐτὴν ὡς δυναμένην μέχρι τινὸς ν' ἀντισταθμίσῃ τὸ μέγα ἐν τῷ κράτει ἀξίωμα τοῦ Περδίκκου.

Ἐν Εὐρώπῃ ἀπεσπᾶσθη ἐκ τῆς χώρας ἣν πρότερον ἐδιοίκει ὁ Ἀντίπατρος, ἡ Θράκη καὶ ἰδίως ἡ θρακικὴ Χερσόνησος, ἐπιτραπεῖσα εἰς τὸν σωματοφύλακα Λυσίμαχον, στρατηγὸν ὄντα ἄριστον καὶ φίλον ὡς αὐτῷ πιστὸν τοῦ Ἐπιμελητοῦ. Εἶναι δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ Χερσόνησος εἶχεν ἐν μέρει τούλάχιστον τὴν ἀξίαν τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας· διότι δι' ὃν λόγον ὁ ταύτης ἄρχων ἦτο κύριος τῆς ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην διαβάσεως, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὁ τῆς Χερσονήσου ἄρχων προχείρως διέβαινεν ἀπὸ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰς δὲ τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκάς χώρας, ἥτοι εἰς τὰς χώρας τῶν Ἰλλυριῶν, τῶν Τριβαλλῶν, τῶν Ἀγριάνων, εἰς τὴν ἰδίως Μακεδονίαν, εἰς τὸ ὑποκείμενον τοῖς Μακεδόσι μέρος τῆς Ἠπείρου, καὶ εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα, δὲν ἔμενεν ὡς πρότερον ἀπαραιοῦτον τὸ τοῦ Ἀντιπάτρου κράτος, πρὸς ὃν δὲν διέκειτο καλῶς ὁ Περδίκκας· ἀλλ' ὁ μὲν Ἀντίπατρος ἀνηγορεύθη στρατηγὸς αὐτοκράτωρ, ἡ δὲ αὐτόθι προστασία τῆς βασιλείας ἀνετέθη εἰς τὸν Κρατερὸν, ἥγουν ὁ πρῶτος διωρίσθη στρατιωτικὸς διοικητὴς, ὁ δὲ δεύτερος πολιτικὸς διοικητὴς τῶν χωρῶν τούτων.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κατὰ τὰς δυτικωτέρας ἀσιανὰς σατραπείας καὶ τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην διαταχθέντα. Εἰς δὲ τὴν ἀνατολικωτέραν Ἀσίαν δὲν ἐγένοντο πολλαὶ περὶ τὴν διοίκησιν μεταβολαί. Τὰς μὲν ἐπέκεινα τοῦ Ἰνδοῦ χώρας διετήρησαν, ὡς πρότερον, οἱ βασιλεῖς Πῶρος καὶ Ταξίλης, σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἤδη ὄντες ἀπὸ τοῦ μακεδονικοῦ κράτους. Ἡ δ' ἐντὸς τοῦ Ἰνδοῦ σατραπεία ἦν ἐκυβέρνησε, μέχρι τοῦ ἔτους 324, ὁ πατὴρ τοῦ σατράπου τῆς μεγάλης Φρυγίας Ἀντιγόνου, Φίλιππος, τὸν ὅποιον ἀποθανόντα ἐπετρόπευσεν ὁ τῶν αὐτόθι στρατευμάτων ἡγεμῶν, νῦν ἀνετέθη εἰς Πύθωνα τὸν Ἀγήνορος, ὃν ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε καταλίπει, τῷ 325, σατράπην τῆς περὶ τὸν κάτω Ἰνδὸν χώρας. Τὴν χώραν τῶν Παροπαμισαδῶν διεφύλαξεν Ὁξυάρτης ὁ τῆς Ῥωζάνης πατὴρ. Ὡσαύτως παρέμειναν ἡνωμένοι ὑπὸ Σιβύρτιον ἡ Ἀραχωσία καὶ ἡ Γεδρωσία· καὶ ἡ Ἀρία δὲ καὶ ἡ Δραγγιανὴ διετήρησαν τὸν προηγούμενον αὐτῶν σατράπην, τὸν Σόλιον Στασάνορα. Ἐκ τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Καυκάσου χωρῶν, ἡ Βακτριανὴ ἔμεινεν ὑπὸ Ἀμύνταν, ἡ Σογδιανὴ ὑπὸ Φίλιππον, ἡ Παρθυαία, ὑπὸ Στάγνορα, ἡ Ὑρκανία καὶ ἡ Ταπουρία ὑπὸ Φραταφέρνην.

Εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τῶν χωρῶν τούτων κειμένας ἐπαρχίας ἐγένοντο, ὡς φαίνεται, μεταβολαί τινες. Τὴν τῆς μεγάλης Μηδίας σατραπείαν διετήρησε μὲν ὁ Ἀτροπάτης, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα ἔγχευεν εἰς Σοῦσα ὁ Περδίκκας· ἀλλὰ τῆς μικρᾶς Μηδίας σατράπης προεχειρίσθη ὁ σωματοφύλαξ Πύθων ὁ Κρατεῖς, διαταχθεὶς νὰ ἐδρεύῃ εἰς Ἐκβάτανα. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνὴρ νεωτεροποιὸς, φρονήματος πλήρης καὶ στρατηγὸς ἐπιτήδειος, κατήντησε μετ' οὐ πολὺ νὰ περιορίσῃ τὸν Ἀτροπάτην εἰς μόνον τὸ βορειότερον τῆς Μηδίας μέρος, τὸ ὑπὸ τῆς ὥραιας τοῦ Ἀράξου κοιλάδος διασχιζόμενον, ὅπου ἀφ' ἐτέρου ὁμως ὁ ἰθαγενὴς οὐτος δυνάστης ἀπέβη ἀνεξάρτητος, μεταβιβάσας καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνην τὴν ἀπὸ αὐτοῦ μετονομασθεῖσαν Ἀτροπατηνήν. Ἡ ἄρμενιανή σατραπεία ἡ κειμένη ἐν τῷ μεταξὺ τῆς Μηδίας καὶ τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας προέκειτο νὰ καταλάβῃ ὁ Εὐμένης, παρεδόθη εἰς τὸν ἀρχιυπασπιστὴν Νεοπτόλεμον, τὸν ἔλκοντα μὲν τὸ γένος ἀπὸ τῶν Αἰακιδῶν, διαπρέψαντα δὲ εἰς τὴν τῆς Γάζης πολιορκίαν. Τὴν δὲ μεσημβρινῶς πρὸς ἐκείνην συνορεύουσαν Μεσοποταμίαν, ἥτοι τὴν ἐκτὸς τοῦ Εὐφράτου Συρίαν, ἔλαβεν ὁ Ἀρχέλαος, καὶ τὴν Βαβυλωνίαν ὁ Ἀρχων. Εἰς τίνα ἐπετράπη ἡ Σουσιανή, ἄγνωστον· ἀδηλον ὡσαύτως ἂν ἡ Παραιτακηνὴ ἐξηκολούθησεν ἀποτελοῦσα ἰδίαν σατραπείαν, ἢ ἡνώθη εἴτε

μετὰ τῆς Μηδίας, εἴτε μετὰ τῆς Περσίδος. Τὴν δὲ Περσίδα διετήρησεν ὁ προηγούμενος σατράπης, ὁ σωματοφύλαξ Πευκέστας, καθὼς καὶ τὴν συνορεύουσαν αὐτῇ Καρμανίαν ὁ αὐτὸς Τληπόλεμος ὃν προέταξεν αὐτῆς Ἀλέξανδρος τῷ 325.

Τοιοιουτρόπως διέταξεν ὁ Περδίκκας τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Τὸ μέγα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔργον ἐφαίνετο, ἐκ πρώτης ὄψεως, προσωρισμένον νὰ διατηρηθῇ ἀκέραιον. Μετ' ὀλίγον ἡ Ῥωζάνη ἔτεκεν υἱόν, ὃν ὁ στρατὸς ἐχαιρέτισεν ἀγαλλόμενος ὡς βασιλέα Ἀλεξάνδρον. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐτελέσθη πανηγυρικῶς ἡ τοῦ τεθνεῶτος βασιλείως ἐκφορὰ, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθον οἱ νέοι σατράπαι εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν. Ἐν γένει ἡδυνάτο τις νὰ νομίσῃ πρὸς στιγμὴν ὅτι ὁ κόσμος ἀνέγνωρίσει τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἐπιμελητοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα τὰ ὅποια ἐνυπῆρχον ἐν τῇ αὐλῇ τε καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἦσαν ἰσχυρότερα τῆς ῥώμης καὶ τῆς συνέσεως τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐφαντάσθη ὅτι εἰμπορεῖ νὰ συντηρήσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατασκευασθέντα κολοσσόν. Ἡ Ῥωζάνη, φθονοῦσα τὴν Στάτειραν, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος ἔγημεν εἰς Σοῦσα, προσήγαγε δι' ἀπάτης εἰς Βαβυλῶνα ἔτι πρὸ τοῦ τοκετοῦ αὐτῆς ἐκείνην τε καὶ τὴν ἀδελφὴν ἐκείνης Δρύπετιν, τὴν νέαν τοῦ Ἡφαιστίωνος χήραν, καὶ ἀπέκτεινεν ἀμφοτέρας, καὶ τοὺς νεκροὺς αὐτῶν εἰς φρέαρ κατέβαλε καὶ συνέχωσεν, εἰδότες ταῦτα τοῦ Περδίκκου καὶ συμπράττοντος. Οὕτως ἐξέλιπον οἱ δύο τελευταῖοι γόνοι τοῦ τελευταίου βασιλείως τῶν Περσῶν, καὶ οὕτως ἐπροοιμιάσθη ἡ σειρὰ τῶν δολοφονιῶν, δι' ὧν ἐπέπρωτο νὰ ἐξοντωθῇ ἅπασα ἡ τοῦ Ἀλεξάνδρου γενεά. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστασίασαν συγχρόνως σχεδὸν τὰ δύο ἀπώτατα τοῦ κράτους ἄκρα, τὸ τε βορειανατολικόν, τὸ τε νοτιοδυτικώτατον, καὶ οὕτως ἐπροοιμιάσθη ἡ σειρὰ τῶν στάσεων δι' ὧν ἐπέπρωτο νὰ διαλυθῇ τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κράτος. Ἡ ἐπικήδειος αὐτοῦ τελετὴ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία περίστασις καθ' ἣν ὁ μακεδονικὸς στρατὸς διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ ἡνωμένος· οἱ δὲ ἀπελθόντες εἰς τὰς ἐπαρχίας σατράπαι δὲν ἐμελλον πλέον νὰ συναντηθῶσιν εἰμὴ ὡς πολέμιοι κατ' ἀλλήλων ἀντιπαρατεταγμένοι.

Τῷ ὄντι ἅμα ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου, αἱ στρατιωτικαὶ ἀποικίαι τῶν βορειανατολικωτέρων σατραπειῶν συνεννοηθεῖσαι ἀπέστησαν· οἱ δὲ συγχροτοῦντες αὐτὰς ἄνδρες, τὸ μὲν γένος Ἕλληνες οἱ πλεῖστοι ὄντες, συμποσούμενοι δὲ ἀφοῦ ἡνώθησαν ὅλοι εἰς 20,000 πεζῶν καὶ

3000 ἱππέων, ἐκίνησαν ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, ὑπὸ τὸν Αἰνιᾶνα Φίλωνα. Καὶ τούτους μὲν τοὺς στασιαστὰς, κατετρόπωσε καὶ κατέσφαξε καθ' ὁδὸν ἀπαντήσας ὁ ἐπ' αὐτοὺς ἀμέσως ἀποσταλὴς σατράπης τῆς Μηδίας Πύθων ὁ Κρατεῖ. Ἀλλὰ συγχρόνως σχεδὸν μέγα ἐξερρήγνυτο ἐν τῇ Ἑλλάδι κατὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας κίνημα.

Τὸ κίνημα τοῦτο παρεσκευάσθη ἐν Ἀθήναις. Ἀναγγελλέντος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπέθανεν, ὁ μὲν Δημάδης ἀνέκραξε τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο· «οὐ τέθηκεν Ἀλέξανδρος, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὥξε γὰρ ἂν ἡ οἰκουμένη τοῦ νεκροῦ.» Ἀλλὰ πλεῖστοι ἄλλοι ῥήτορες ἀναπνῆσαντες εἰς τὸ βῆμα, ἐβόων ὅτι ὁ βασιλεὺς βεβαίως ἀπέθανε· καὶ ὅτι εἴπερ ποτ' ἄλλοτε πάρεστιν ἤδη καιρὸς ν' ἀποβάλωσι τὸν μακεδονικὸν ζυγόν. Ὁ γηραιὸς Φωκίων ἠγωνίζετο κατὰ τὸ σύνθημα νὰ κατευνάσῃ τὸ πλῆθος καὶ προέτρεπεν αὐτὸ νὰ ἀναβάλῃ τοῦλάχιστον πᾶσαν ἀπόφασιν πρὶν ἢ ἔλθωσιν ἀσφαλέστεραι περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως εἰδήσεις, ἐπιλέγων ὀρθῶς «οὐκοῦν, εἰ σήμερον τέθηκε, καὶ αὖριον ἔσται καὶ εἰς τρίτην τεθνηκώς· ὥστε ἡμᾶς ἐν ἡσυχίᾳ βουλευσάσθαι, μᾶλλον δὲ μετ' ἀσφαλείας.» Ὁ Φωκίων εἶχε συνευδοκούντας τοὺς εὐπορωτέρους τῶν πολιτῶν· ἄλλ' οἱ πένητες, οἱ δημαγωγοί, τὰ λαμπρὰ ἐνόματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀρχαίας ἡγεμονίας, τῆς ἀρχαίας δόξης ἔμελλον ἐπὶ τέλους νὰ ὑπερισχύσωσι τῆς τῶν ὀλίγων συνέσεως. Ὁ Δημοσθένης δὲν ἦτο τότε εἰς Ἀθήνας. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὸν σατράπην τῆς Βαβυλωνος Ἀρπαλον ὅστις, φοβούμενος τὴν κατ' αὐτοῦ δικαίαν ὀργὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, παρέλαβε θησαυρὸν οὐ μικρὸν καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα (σελ. 142). Ὁ Ἀρπαλὸς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ζητῶν ἄσυλον καὶ προσφέρων τὸν πλοῦτον αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν Ἀσίᾳ σχέσεις, ἵνα διοργανωθῇ γενικὸν κατὰ τοῦ βασιλέως κίνημα. Πολλοὶ τῶν ῥητόρων τότε συνεβούλευον νὰ δεχθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν τε Ἀρπαλον καὶ τὰς προτάσεις αὐτοῦ· ἄλλοι μὲν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ὑπερίδης, διότι ἐπίστευον ἐπιτηδεῖαν τὴν εὐκαιρίαν τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρου ἐπαναστάσεως, ἄλλοι δὲ ἀπλῶς διότι ἔλαβον χρήματα παρ' Ἀρπάλου. Ἀλλ' ὁ Φωκίων, καὶ ὁ Δημοσθένης, ὁ μετ' αὐτοῦ συμπράξας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅπως ἐπὶ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀγιδος (σελ. 132), δὲν ἐνόμισαν φρόνιμον νὰ ἐκθέσωσι τὴν πόλιν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ βασιλέως καὶ ἀντέστησαν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Ἀρπάλου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀντίπατρος ἀπήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ τε πρόσφυγος καὶ τῶν χρημάτων αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο ἀντεῖπεν ὁ Δημοσθένης, προέτρεπε δὲ νὰ φυλακισθῇ ὁ

Ἄρπαλος, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μέχρις οὗ ἀποφασίσῃ περὶ πάντων αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου παρεδέχθη τὴν πρότασιν ταύτην· καὶ τὰ μὲν χρήματα κατετέθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, δηλαδὴ τὰ εὑρεθέντα ἐπὶ τῆς παραδόσεως 350 περίπου τάλαντα, ἐνῷ ὁ Ἄρπαλος εἶχεν ὁμολογήσει κατ' ἀρχὰς 700, ὁ δὲ σατράπης κατῴρωσε νὰ διαφύγῃ καὶ πλεύσας διὰ τοῦ Ταινάρου εἰς Κρήτην ἐδολοφονήθη ἐκεῖ. Ἐν τούτοις διετάχθη ἐν Ἀθήναις ἀνάκρισις περὶ τῶν ἐκλιπόντων χρημάτων, τὰ ὅποια προδήλως διενεμήθησαν εἰς διαφόρους δωροδοκίας· μεταξὺ δὲ τῶν κατηγορουμένων περιελήφθη καὶ ὁ Δημοσθένης αὐτὸς, καὶ τὸ παροδοξότερον, ἐν τοῖς κατηγοροῖς τοῦ ἀνδρὸς ἐπρώτευν ὁ Ὑπερείδης, ὁ πάλαι ποτὲ χρηστὸς τοῦ μεγάλου ῥήτορος συναγωνιστής. Ἄλλ' ὁ Ὑπερείδης δὲν ἠδύνατο ἤδη νὰ συγχωρήσῃ εἰς τὸν Δημοσθένην ὅτι ἀντετάχθη εἰς τὴν πρότασιν τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τῶν σχέσεων τοῦ Ἀρπάλου ἵνα καταπολεμήσωσι τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ θεωρεῖται μὲν σήμερον ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Δημοσθένης ἐσυκοφαντήθη κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην· ἀλλ' ὅμως τότε κατεδικάσθη εἰς 50 τάλαντων ζημίαν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχε νὰ τὰ πληρώσῃ, ἐφυλακίσθη· καὶ δραπετεύσας κατέφυγεν εἰς Τροιζῆνα. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀμοιβὴ ἣν ἔλαβεν ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 60 καὶ ἐπέκεινα, τῶν τοσούτων καὶ τηλικούτων ὑπὲρ πατρίδος μόχθων καὶ ἀγῶνων. Οὐδ' εἶναι ἄπορον ὅτι ἐδάκρυσε καὶ παντελῶς ἠθύμῃσεν ἀναχωρῶν ἐξ Ἀθηνῶν· διότι τότε λέγεται, ὅτι ἀνέκραξε, πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἀνατείνας τὰς χεῖρας· «ὦ δέσποινα πολιᾶς, τί δὴ τρισὶ τοῖς χαλεπωτάτοις χαίρεις θηρίοις, γλαυκί, καὶ δράκοντι καὶ δήμῳ.» Ἐκτοτε δὲ βεβαιοῦν ὅτι τοὺς περὶ αὐτὸν νέους ἀπέτρεπε τῶν δημοσίων πραγμάτων, λέγων, «ὥς, εἰ, δεῖν προκειμένων ὁδῶν ἀπ' ἀρχῆς, τῆς μὲν ἐπὶ τὸ βῆμα, καὶ τὴν ἐκκλησίαν, τῆς δ' ἀντικρυς εἰς τὸν ὄλεθρον, ἐτύγχανε προειδῶς τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν κακὰ, φόβους, καὶ φθόνους, καὶ διαβολὰς, καὶ ἀγῶνας, ἐπὶ ταύτην ἂν ὀρμηῆσαι τὴν εὐθὺ τοῦ θανάτου τείνουσαν.»

Οὕτω συνέβη νὰ λείπῃ ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Δημοσθένης ὅτε ἐπῆλθεν ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου θάνατος. Προίσταντο δὲ ἤδη τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος ὁ Ὑπερείδης καὶ ὁ στρατηγὸς Λεωσθένης. Πρὸς τούτους λοιπὸν διετέλει ἀνταγωνιζόμενος ὁ Φωκίων· καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου προσέβαλεν, ὥς φαίνεται, τὰς στρατηγικὰς τοῦ Λεωσθένους ἀξιώσεις, ὁ δὲ Λεωσθένης ἠρώτησεν αὐτὸν καταγελῶν «τί πεποίηκεν ἀγαθὸν τὴν πό-

λιν, ἔτη τοσαῦτα στρατηγῶν ;» — «Οὐ μικρὸν, ἀπῆντησεν ὁ Φωκίων, τὸ τοὺς πολίτας ἐν τοῖς ἰδίοις μνήμασι θάπτεσθαι.» Ἐξακολουθοῦντος δὲ τοῦ Λεωσθένους νὰ θρασύνεται καὶ νὰ κομπάζῃ ἐνώπιον τοῦ δήμου· «οἱ λόγοι σου, τῷ εἶπεν ὁ γέρων, οἱ λόγοι σου, ὦ μειράκιον, εἰκόασι κυπαρίττοις· μεγάλοι γὰρ ὄντες καὶ ὑψηλοὶ, καρποὺς οὐ φέρουσι.» — Τότε ἀναστὰς ὁ Ὑπερείδης, ἠρώτησε· «Πότ' οὖν, ὦ Φωκίων, συμβουλεύεις πολεμεῖν Ἀθηναίοις ;» — «Ὅταν, ἀπεκρίθη οὗτος, τοὺς μὲν νέους ἴδω τὴν τάξιν βουλομένους φυλάττειν, τοὺς δὲ πλουσίους εἰσφέρειν, τοὺς δὲ ῥήτορας ἀπέχεσθαι τοῦ κλέπτειν τὰ δημόσια.»

Ἄλλ' εἰς μάτην ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἀνὴρ ἐπεκόσμει διὰ τοσαύτης χάριτος καὶ ἐτοιμότητος λόγου τὴν παροιμιώδη αὐτοῦ χρηστότητα καὶ σύνεσιν· ὁ πόλεμος ἀπεφασίσθη διὰ ψήφισματος τοῦ ὁποίου διέσωσεν ἡμῖν τὸ κείμενον αὐτολεξεῖ σχεδὸν ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, ὅστις ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον θέλει εἶναι ἤδη ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγός. Τὸ ψήφισμα διελάμβανε «τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας φροντίσαι τὸν δῆμον καὶ τὰς μὲν φρουρουμένας πόλεις ἐλευθερῶσαι, ναῦς δὲ παρασκευάσαι τετρήρεις μὲν τεσσαράκοντα, τριήρεις δὲ διακοσίας· στρατεύεσθαι δὲ πάντας Ἀθηναίους τοὺς μέχρις ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ τρεῖς μὲν φυλάξαι τὴν Ἀττικὴν παραφυλάττειν, τὰς δ' ἑπτὰ πρὸς τὰς ὑπερορίους στρατείας ἐτοίμους εἶναι. Ἐκπέμψαι δὲ καὶ πρέσβεις τοὺς ἐπελευσομένους τὰς Ἑλληνίδας πόλεις, διδάξαντας ὅτι καὶ πρῶτον μὲν ὁ δῆμος, τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν κοινὴν εἶναι πατρίδα κρίνων τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ἐπὶ δουλείᾳ στρατευσαμένους βαρβάρους ἡμύνατο κατὰ θάλατταν, καὶ νῦν οἶεται δεῖν ὑπὲρ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων σωτηρίας καὶ σώματι καὶ χρήμασι καὶ ναυσὶ προκινδυνεύειν.» Στρατηγὸς δὲ προεχειρίσθη ὁ Λεωσθένης, διαταχθεὶς, παρεκτὸς τῶν προειρημένων δυνάμεων, νὰ στρατολογήσῃ καὶ 8000 μισθοφόρους, διὰ 50 ταλάντων τὰ ὅποια ἐδόθησαν αὐτῷ ἐκ τῶν τοῦ Ἀρπάλου χρημάτων. Καὶ συνετάχθησαν πρὸς τούτοις μετὰ τῶν Ἀθηναίων ἱκανοὶ ἄλλοι Ἕλληνες, ἰδίως οἱ Αἰτωλοὶ, οἵτινες, ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξάνδρου, διετέλεσαν ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν. Ἄλλ' οἱ Βοιωτοὶ ἀπέσχον τοῦ ἀγῶνος, φοβούμενοι τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Θηβαίων καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς κατακληρουχηθείσης τούτων χώρας· ὡσαύτως οἱ Σπαρτιαῖται, διότι ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀγιδος ὁ Ἀντίπατρος εἶχε παραλάβει ὀμήρους 50 τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς Σπάρτης πολιτῶν· τελευταῖον οἱ Ἀχαιοί,

οὶ Ἀρχάδες, οἱ Κορίνθιοι. Οὕτως ἤρχισεν ὁ πόλεμος, ὁ ὀνομαζόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ «Λαμιακὸς πόλεμος,» διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, περὶ τὴν Λαμίαν κυρίως διεξήχθη.

Καὶ τοὶ δὲ ἔμειναν ἀμέτοχοι τῆς συμμαχίας τοσοῦτοι Ἕλληνες, ὁ Λεωσθένης κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας διὰ στρατοῦ πολὺ ἰσχυροτέρου τῶν 13,000 πεζῶν καὶ 600 ἰππέων οὓς μόνους ἠδυνήθη νὰ ἐπαγάγῃ ἐπ' αὐτὸν ὁ Ἀντίπατρος, διότι ἡ Μακεδονία ἐσπάνιζε τότε στρατευμάτων, ὁ δὲ Κρατερός δὲν εἶχεν ἔτι ἐπανέλθει ἐξ Ἀσίας. Ὁθεν συγκροτηθείσης, κατὰ τὰ τέλη τοῦ θέρους, μάχης περὶ τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἠττᾶται ὁ γηραιὸς τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστράτηγος, καὶ περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπαναστάντων ἐθνῶν, ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ ἐντὸς τῆς ὀχυρᾶς Λαμίας. Ἐνταῦθα ἐπολιορκήσεν αὐτὸν ὁ Λεωσθένης, ἀλλὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν πληγωθεὶς καιρίως εἰς τὴν κεφαλὴν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐτελεύτησε. Πρὸ τούτου ἔτι, οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον ἀναχωρήσει ἐκ τοῦ στρατοπέδου, διὰ τινὰς ἐθνικὰς αὐτῶν ὑποθέσεις. Ἦδη ἀπῆλθον οἰκαδε καὶ ἄλλοι, ὥστε ὁ στρατὸς ἠλαττώθη πολὺ. Ἡ δεινότερα ὁμως ζημία ἦν ἐπαθεν ἥτο ὁ τοῦ Λεωσθένους θάνατος. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο μὲν νέος, διότι εἶδομεν τὸν Φωκίωνα ὀνομάζοντα αὐτὸν μειράκιον, ἀλλ' εἶχεν ἤδη, ὡς φαίνεται, οὐ μικρὰν τοῦ πολέμου πείραν, μέγα ἰδίως κτησάμενος παρὰ τοῖς μισθοφόροις ὄνομα· ἐτιμᾶτο δὲ καὶ παρὰ τῶν Μακεδόνων, καθὼ διατελέσας ἄλλοτε ἐταῖρος Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως, καὶ μάλιστα διέπρεπε κατὰ τὸν παρόντα πόλεμον, εὐλόγως θεωρηθεὶς ὡς ψυχὴ τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος. Ὁθεν αὐτοῦ θανόντος, ἐνεκρώθησαν οἱ σύμμαχοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ μόνος στρατηγὸς ὅστις ἠδύνατο νὰ ἀναπληρώσῃ αὐτὸν ἐπαξίως, ὁ Φωκίων, δὲν ᾔθελε νὰ ἀνάλβῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ὁ Φωκίων ἐνόμιζε πάντοτε ἐπισφαλῆ τὴν ἔκβασιν αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἐξέφρασε ποτε τὴν πεποίθησιν ταύτην δι' εἰκόνας χαριστάτης· διότι, ἔτι πρὸ τῆς νίκης, ἐρωτηθεὶς πῶς φαίνονται αὐτῷ αἱ ὑπὸ τοῦ Λεωσθένους παρασκευασθεῖσαι δυνάμεις· «Καλῶς, ἔφη, πρὸς τὸ στάδιον (ὃ ἐστὶ πρὸς τὴν ἑναρξιν τοῦ ἀγῶνος)· τὸν δὲ δόλιχον τοῦ πολέμου (ὃ ἐστὶ τὴν παρατάσιν αὐτοῦ) φοβοῦμαι, μήτε χρήματα τῆς πόλεως ἕτερα, μήτε ναῦς, μήτε ὀπλίτας ἐχούσης.» Προεχειρίσθη λοιπὸν στρατηγὸς ὁ Ἀντίφιλος, ὅστις λέγεται μὲν ὑπὸ τοῦ Διοδώρου «ἀνὴρ συνέσει στρατηγικῇ καὶ ἀνδρείᾳ διαφέρων,» ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἦτο ἐνάμιλλος τῶν νέων κινδύνων οἵτινες ἐπῆλθον ἤδη ἀπὸ τῆς Μακεδονίας.

Ἦτο ὁ Ἀντίπατρος εἶχε ζητήσει ἐξ ἀρχῆς ἀπανταχόθεν ἐπικουρίας. Ὁ Κρατερός ἦτο εἰσέτι μακρὰν, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ πλησιέστερος τοῦ Ἀντιπάτρου γείτων, ὁ σατράπης τῆς Θράκης Λυσίμαχος, ἀπασχολεῖτο καὶ αὐτὸς ὑπὸ δεινῆς τιнос τοῦ Ὀδρουσῶν βασιλέως Σεύθου στάσεως. Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν εἰμὴ ὁ τῆς ἐφ' Ἑλλησπόντῳ Φρυγίας ἡγεμὼν Λεοννάτος, ὅστις, παρσκευασμένος ὢν νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Εὐμένους κατὰ τοῦ Ἀριαράθου τῆς Καππαδοκίας, ἔδραμεν ἤδη εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀντιπάτρου συνεπαγόμενος 20,000 πεζῶν καὶ 2000 ἱππέων, καὶ ἔφθασεν εἰς Θεσσαλίαν περὶ φεβρουάριον τοῦ 322. Ὁ Ἀντίφιλος ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ ἀμέσως τὴν πολιορκίαν τῆς Λαμίας, ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τοῦ νέου τούτου πολεμίου, καθ' οὗ ἐπεξῆλθε τοσοῦτῳ μᾶλλον θαρρούντως ὅσῳ, μετὰ τὴν πρώτην νίκην τοῦ Λεωσθένους, εἶχον ἐγκαταλίπει τοὺς Μακεδόνες οἱ Θεσσαλοὶ προσελθόντες εἰς τὴν τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων συμμαχίαν. Καὶ τῶνόντι, συγκροτηθείσης ἱππομαχίας κρατερᾶς, ὑπενέδωκαν μὲν οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς, ἔπεσε δὲ ὁ Λεοννάτος. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ νίκη μικρὸν ὠφέλησε τοὺς συμμάχους.

Τὸ πεζικὸν τῶν Μακεδόνων εἶχε μείνει ἀκέραιον· ὁ Ἀντίπατρος ἐξελθὼν ἤδη τῆς Λαμίας, ἠνώθη μετ' αὐτοῦ καὶ καταλαβὼν ὄχυρά τινα ὑψώματα, ὅπου ὁ Ἀντίφιλος δὲν ἐτόλμα νὰ τὸν προσβάλῃ, περιέμενον ἐν ἀσφαλεῖ τὸν ἐπερχόμενον εἰς βοήθειαν αὐτοῦ Κρατερόν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἡττωνέοντο οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανειλημμένως κατὰ θάλασσαν. Οἱ Μακεδόνες εἶχον συγκροτήσει στόλον ἰσχυρόν 240 πλοίων ὑπὸ Κλεῖτον, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐψήφισαν μὲν, ὥς εἶδομεν, πολλὰ καὶ μεγάλα, ἐπὶ πολὺν ὅμως χρόνον οὐδὲν λόγου ἄξιον ἐξετέλεσαν, ἐπὶ τέλους δὲ μόλις παρσκεύασαν 170 πλοῖα, ἐν ἀρχῇ τοῦ 322 ἔτους, ὑπὸ Ἡετίωνα. Ἡ πόλις προσεδόκα τέρατα καὶ σημεῖα ἀπὸ αὐτόν· καὶ ἀληθῶς μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ δημαγωγὸς Στρατοκλῆς, ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ στόλου, τοῦ ἀντιπαραταχθέντος περὶ Ἀμοργόν, πρὸς τοὺς Μακεδόνες, εἰσελαύνει ἐστεφανωμένος διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἀναγγέλλει ὅτι νενικήκασι καὶ γράφει ψήφισμα διατάσσον νὰ θύσωσιν εὐαγγέλια καὶ νὰ ποιήσωσι κρεοδαισίαν κατὰ φυλὴν. Ἀλλ' ἔτι πανηγυρίζουσης τῆς πόλεως, καταφθάνουσιν εἰς Πειραιᾶ τὰ λείψανα τοῦ οἰκτρῶς κατατροπωθέντος στόλου τῶν Ἀθηναίων. Τότε ὁ δῆμος ὀργισθεὶς κατεξανέστη κατὰ τοῦ Στρατοκλέους, ὁ δὲ ἀναιδὴς οὗτος ἄνθρωπος, θρασέως ὑποστὰς τὸν θόρυβον, «Εἶτα, εἶπε, τί πεπόνθατε δεινὸν εἰ δύο ἡμέρας ἡδέως γεγόνατε;» Καὶ τοιοῦ-

τους ἀνεχομένη προστάτας ἡ πόλις ἤλπιζε νὰ κατισχύσῃ ποτὲ τῶν Μακεδόνων. Ὁ μακεδονικὸς στόλος παρέπλευσε τότε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰ τῆς Αἰτωλίας παράλια, ἵνα ἀναχαιτίσῃ τοὺς αὐτόθι συμμάχους τῶν Ἀθηναίων· καὶ ἐνταῦθα ἡττῶνται αὖθις αἱ τῶν Ἀθηναίων νῆες, περὶ Ἐχινάδας, μία δὲ μοῖρα Μακεδόνων ὑπὸ Μικίωνα, καταδιώξασα τὰ λείψανα τῶν ἀντιπάλων, ἀποβιβάζει εἰς Ῥαμνοῦντα ἱκανὴν τινα δύναμιν καὶ λεηλατεῖ δεινῶς ἅπασαν τὴν λεγομένην Παραλίαν (σελ. 237 τοῦ πρώτου τόμου). Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβον ἤδη τὰς Ἀθῆνας, ὁ δὲ Φωκίων ἔσπευσε νὰ ἐξαγάγῃ τοὺς πολίτας κατὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἤξευρον πλέον τί ἐστὶ πειθαρχία, καὶ ἡξίουں ὅλοι νὰ στρατηγῶσιν. Ὁ εἰς ἐφώναζε νὰ καταλάβωσι τοῦτον τὸν λόφον, ἄλλος νὰ περιπέμψωσιν ἐκεῖ τοὺς ἱππεῖς, ἄλλος ἐδῶ νὰ στρατοπεδεύσωσιν, ὥστε ἔφερον εἰς ἀπελπισίαν τὸν δυστυχῆ Φωκίωνα, ἀνακράζαντα «ὦ Ἡράκλεις, ὡς πολλοὺς ὀρῶ στρατηγούς, ὀλίγους δὲ στρατιώτας!» Τελευταῖον, παρατάξαντος αὐτοῦ τοὺς ὀπλίτας, εἰς ἐξ αὐτῶν, γαυριῶν ἐπ' ἀνδρείᾳ, προῆλθεν αὐτογνωμόνως πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων· μόλις ὁμως εἶδεν ἄνδρα πολέμιον ἐξορμήσαντα ἐπ' αὐτὸν, φοβηθεὶς ἐτράπη πάλιν πρὸς τὰ ὀπίσω· ὁ δὲ Φωκίων, ταῦτα θεωρῶν «ὦ μειράκιον, εἶπεν, οὐκ αἰδῆ δύο τάξεις ἀπολελοιπῶς, ἦν ἐτάχθης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ, καὶ πάλιν ἐφ' ἦν σεαυτὸν ἐταξας;» Κατ' εὐτυχίαν χάρις εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ συνετοῦ ἐκείνου ἀνδρὸς, ἐτράπησαν οἱ ἀποβιβασθέντες, ἔπесен ἐν τῇ μάχῃ αὐτὸς ὁ Μικίων, ἡ δ' Ἀττικὴ ἀπηλλάχθη τῶν πολεμίων.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἔφθασεν εἰς Θεσσαλίαν, ἐν ἀρχῇ τοῦ θέρους τοῦ 322, ὁ Κρατερός μετὰ δυνάμειος ἰσχυρᾶς, ὥστε ὁ στρατὸς τοῦ Ἀντιπάτρου συνεποσώθη εἰς 40,000 πεζῶν, 5000 ἱππέων καὶ 3000 τοξοτῶν καὶ σφενδονητῶν· συγκροτηθείσης δὲ περὶ Κραννῶνα τῆς Θεσσαλίας μάχης κρίσιμου, ἡττῶνται οἱ περὶ τὸν Ἀντίφιλον, διαλύονται οἱ σύμμαχοι, αἱ θεσσαλικαὶ πόλεις ἀλίσκονται, αἱ πλεῖσται ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἐπιτυχάνουσι κατ' αἰτησίαν τῶν συνθήκας εἰρηνικᾶς, μόνοι δὲ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐγκαρτεροῦσιν ἀνθιστάμενοι, διότι ἤξευρον ὅτι οἱ Μακεδόνες οὐδένα δέχονται πρὸς αὐτοὺς συμβιβασμόν. Οἱ Αἰτωλοὶ ὁμως, μετὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἀναχώρησιν, δὲν φαίνονται πλέον ἐπανελθόντες εἰς αὐτὸ, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι, μὴ τολμήσαντες μόνοι νὰ ὑπερασπίσωσι τὰς Θερμοπύλας, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια, ὥστε ὁ Ἀντίπατρος ἀκωλύτως εἰσῆλθεν εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ

Καδμείαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἠθύμῃσεν παντελῶς. Ὁ Δημοσθένης, ὅστις, ἀνακληθεὶς πρό τινος ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῶν πρώτων τοῦ πολέμου τούτου κατορθωμάτων, εἶχε συμπράξει εἰς αὐτὸν μετὰ τοῦ ἀρχαίου ζήλου, ὁ Ὑπεριδής, ὁ Εὐκράτης, Ἀριστόνικος ὁ Μαραθώνιος, Ἰμεραῖος ὁ Φαληρεὺς, ἅπαντες ἐν γένει οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδος, ἔσπευσαν νὰ φύγωσιν ἐκ τῆς πόλεως· ὑπερίσχυσαν δὲ οἱ τούτων ἀντίπαλοι καὶ ἀπεστάλησαν ἀμέσως πρὸς τὸν ἐν Θήβαις Ἀντίπατρον πρέσβεις ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Δημάδης καὶ ὁ Φωκίων.

Ἡ πρώτη αἴτησις ἦν ὁ Φωκίων ὑπέβαλεν εἰς τὸν νικηφόρον Μακεδόνᾳ ἥτο νὰ μὴ καταβῇ ὁ στρατὸς εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλ' ἐκεῖ ὅπου ἤδη διέμενεν, ἐν Βοιωτίᾳ, νὰ συνομολογηθῇ ἡ εἰρήνη. Ὁ Κρατερός παρετήρησεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἄδικον, ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος, λαβόμενος αὐτοῦ τῆς δεξιᾶς «δοτέον, εἶπε, Φωκίωσι, ταύτην τὴν χάριν.» Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ἀπήτησε νὰ παραδοθῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τὴν διάκρισιν αὐτοῦ. Κομισθείσας εἰς Ἀθήνας τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης ὁ δῆμος ἐνόμισεν ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῇ καὶ ἐξαπέστειλε νέους εἰς Θήβας πρέσβεις ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ ὅσον ἐνδέχεται ἐπιεικῶς ὅρους· ὁ δ' Ἀντίπατρος ἀπήντησεν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους συνθήκην εἰρήνης καὶ συμμαχίας, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ὅροις ὅτι θέλουσι παραδῶσαι αὐτῷ τὸν Δημοσθένην, τὸν Ὑπεριδὴν καὶ τοὺς ἄλλους κυρίους τῶν Μακεδόνων ἀνταγωνιστάς· ὅτι τὸ πολίτευμα θέλει μεταβληθῇ ἀπὸ καθαρῶς δημοκρατικοῦ εἰς τιμοκρατικόν· ὅτι μακεδονικὴ φρουρὰ θέλει καταλάβῃ τὴν Μουνυχίαν, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν· ὅτι ἡ πόλις θέλει καταβάλλῃ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου καὶ πρὸς τούτοις χρηματικὴν ποινὴν διὰ τὴν ἀπὸ τῆς συμμαχίας ἀποστασίαν· ὅτι τέλος ἀφαιροῦνται ἀπ' αὐτῆς αἱ νῆσοι Λήμνος, Ἰμβρος, Σκυῖρος καὶ προσέτι ὁ Ὠρωπὸς, ἐπιφυλάττεται δὲ εἰς τὴν ἐν Βαβυλῶνι βασιλείαν ν' ἀποφασίσῃ ἂν οἱ Ἀθηναῖοι θέλουσιν ἐξακολουθεῖ κατέχοντες τὴν Σάμον. Ὁ Φωκίων, εἰς ὧν τῶν πρέσβεων, παρεκάλεισε νὰ μὴ τεθῇ τούλαχιστον φρουρὰ εἰς Μουνυχίαν. Ἀλλ' ὁ Ἀντίπατρος τὸν ἠρώτησε τότε ἂν ἐγγυᾶται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν θέλουσι διαταράξῃ πάλιν τὴν εἰρήνην. Σιωπήσαντος δὲ ἐκείνου καὶ διστάζοντος ν' ἀποκριθῇ, ὁ παρὰ τῷ Ἀντιπάτρῳ διατελὼν Ἀθηναῖος Καλλιμέδων ὁ Κάραβος «ἐὰν δ' οὗτος, ὦ Ἀντίπατρε, ἀνέ-

κραξε, φλυαρῇ, σὺ πιστεύσεις, καὶ οὐ πράξεις ἃ ἔγνωκας.» Ὅθεν ὁ στρατηγὸς διέταξε νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὰ ἀποφασισθέντα, τοῦτο μόνον τὸ φιλάνθρωπον καὶ ὄντως προφητικὸν προσθεῖς, ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν χρηστὸν γέροντα· «ὦ Φωκίων, ἡμεῖς πάντα σοι χαρίζεσθαι βουλόμεθα, πλὴν τῶν καὶ σὲ ἀπολούντων καὶ ἡμᾶς.»

Κατὰ σεπτέμβριον λοιπὸν τοῦ 322 ἔτους, μακεδονικὴ φρουρὰ ὑπὸ Μένυλλον κατέλαβε τὴν Μουνυχίαν, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐτροπολογήθη τὸ πολίτευμα κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Ἀντιπάτρου. Πολῖται ἤδη ἐλογίσθησαν μόνοι οἱ κεκτημένοι πλείω δραχμῶν διςχιλίων· εὑρέθησαν δὲ τοιοῦτοι 9000. Οἱ ὀλιγώτερα τοῦ ποσοῦ ἐκείνου ἢ μηδὲν ἔχοντες, ἐστερήθησαν παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος, καὶ οἱ βουλόμενοι ἐξ αὐτῶν ἔλαβον χώραν εἰς κατοίκησιν ἐν τῇ Θράκῃ· εὑρέθησαν δὲ τοιοῦτοι 22,000. Ἐπὶ πᾶσιν, ὁ Περδίκκας, ὡς ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ, ἀπεφάσιεν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, ὅτι ἡ Σάμος θέλει ἀποδοθῇ εἰς τοὺς ἰδίους αὐτῆς κατοίκους. Ἀλλ' ἔμενεν ἔτι νὰ ἐκτελεσθῇ εἰς τῶν κυριωτάτων ὅρων τῆς συνθήκης, ἡ τῶν ἀντιμακεδονιστῶν ῥητόρων παράδοσις. Ἐπειδὴ οὗτοι εἶχον ἐν τῷ μεταξύ φύγει, κατεδικάσθησαν ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Δημάδου εἰς θάνατον ἐρήμην, ὁ δὲ Ἀντίπατρος ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς. Ὁ Ἀντίπατρος εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν Πελοπόννησον, μετερρύθμισεν ἀπανταχοῦ τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα ὅπως τὸ ἐν Ἀθήναις, ἠξιώθη ἀπανταχοῦ χρυσῶν στεφάνων καὶ ἄλλων τιμῶν ὡς ἀνορθωτῆς τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς τάξεως, ἔπειτα δὲ ἐξαπέστειλε πρὸς καταδίωξιν τῶν φυγάδων μοῖραν στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν Θούριον τὸ γένος Ἀρχίαν, διατελέσαντα ἄλλοτε τραγωδίας ὑποκριτὴν, ἔκτοτε δὲ στιγματισθέντα διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Φυγαδοθήρου. Ὁ Ὑπερείδης, ὁ Ἱμεραῖος, ὁ Ἀριστόνικος, ὁ Εὐκράτης συνελήφθησαν ἐν Αἰγίνῃ καὶ ἀπαχθέντες εἰς Κλεωνὰς τῆς Ἀργολίδος ὅπου διέτριβεν ὁ Ἀντίπατρος, ἐκεῖ διὰ βασάνων ἐθανατώθησαν. Ὁ δὲ Δημοσθένης εἶχε καταφύγει εἰς τὸ ἐν Καλαυρίᾳ ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἐπ' ἑλπίδι ὅτι οἱ δῶνται αὐτοῦ θέλουσι σεβασθῇ τὸ ἄσυλον τοῦτο. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπελθὼν ὁ Ἀρχίας μετὰ τῶν δρυφορέων καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ μεγάλου ῥήτορος, καθημένου παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐζήτησε διὰ πολλῶν ἐπιεικῶν λόγων καὶ ὑποσχέσεων, ν' ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. Ἐκεῖνος ὅμως μὴ πειθόμενος καὶ ἀναβλέψας πρὸς τὸν ἀπεσταλλένον τοῦ Ἀντιπάτρου, «ὦ Ἀρχία, εἶπεν, οὔτε ὑποκρινόμενός με ἔπει-

σας πώποτε, οὔτε νῦν πείσεις ἐπαγγελλόμενος.» Τότε ἀρξαμένου τοῦ Ἀρχίου ἀπειλεῖν μετ' ὀργῆς· «νῦν, εἶπε, λέγεις τὰ ἐκ τοῦ μακεδονικοῦ τριπόδος, ἄρτι δὲ ὑποκρίνου. Μικρὸν οὖν ἐπίσχες, ὅπως ἐπιστείλω τι τοῖς οἴκοι.» Καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀνεχώρησεν εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ ναοῦ, κατέπιε δηλητήριον ὅπερ πρὸ καιροῦ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ προσδοκῶν αἰεποτε τοιοῦτόν τινα κίνδυνον καὶ ἐκάθησεν. Οἱ παρὰ τὰς θύρας δορυφόροι, ἰδόντες αὐτὸν καλύψαντα καὶ κλίναντα τὴν κεφαλὴν, ἐνέπαιζον τὸν ἄνδρα ὡς μαλακὸν καὶ ἄνανδρον· ὁ δ' Ἀρχίας προσελθὼν, προσεχάλει αὐτὸν νὰ ἐγερθῇ, ἐπαγγελλόμενος αὐτῷ διαλλαγὰς πρὸς τὸν Ἀντίπατρον. Τότε ὁ Δημοσθένης ὅστις συνησθάνετο ἤδη τὴν ἐνέργειαν τοῦ δηλητηρίου, ἀποκαλύψας τὴν κεφαλὴν καὶ διαβλέψας πρὸς τὸν Ἀρχίαν· «τόρα, εἶπε, δύνασαι νὰ ὑποκριθῇς τὸν τῆς τραγωδίας Κρέοντα καὶ νὰ ῥίψῃς ἄταφον τὸ σῶμα τοῦτο.» Προῆλθε δὲ τρέμων, καὶ ἅμα παρήλλαξε τὸν βωμὸν, ἔπεσε καὶ στενάξας ἀφῆκε τὴν ψυχὴν.

Τοιοιουτρόπως ἐτελεύτησεν ὁ Δημοσθένης, ῥήτωρ ἀπαράμιλλος, πολιτικὸς ἀνὴρ ἀτυχής. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπῆρξαν οἱ ἀληθεῖς ἐπιτάφιοι τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων λόγοι. Ἡ πόλις αὕτη ἡ παραγαγοῦσα τοὺς καλλίστους τῆς τέχνης καὶ τῆς διανοίας καρπούς, ἦτο δίκαιον νὰ τύχῃ τοιοῦτου ἐπικηδείου μέλους, οὐδ' ἀνεδείχθη ἴσως ὁ Δημοσθένης τοσοῦτον μέγας περὶ τὴν ῥητορικὴν τέχνην, εἰμὴ διότι τοσοῦτον ἀπέβη ἀτυχής κατὰ τὸ πολιτικὸν στάδιον. Ὁ λόγος δύναται νὰ ἐπικαλλύνη καὶ ἥττας καὶ νίκας. Ἀλλ' ἡ ὑπὲρ τῶν συμφορῶν συνηγορία θέλει εἶναι αἰεποτε ἐργωδεστέρα ὅλων τῶν ἐγκωμίων ὅσα εἰμποροῦν νὰ προκαλέσωσιν οἱ λαμπρότατοι τῶν θριάμβων.

Ὁ Ἀντίπατρος ἀπέβη ἤδη παντοδύναμος ἐν τῇ Εὐρώπῃ, τοσοῦτω μᾶλλον παντοδύναμος ὅσῳ ἐφρόντισεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προσοικειωθῇ τὸν καλὸν κάγαθόν Κρατερόν, στρατηγὸν ἐπιφανῆ τὸν ὅποιον ἐξαίρετως μὲν ἐτίμα ὁ Ἀλέξανδρος, οὐδὲν ἦττον δὲ ἡγάπα καὶ εὐλαβεῖτο ὁ δῆμος καὶ ὁ στρατός. Ὁ Ἀντίπατρος ἐνειμεν αὐτῷ τιμὰς μεγάλας καὶ δῶρα πολυτελῆ, καὶ ἔδωκε σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα Φίλαν, πολυθρύλητον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὰ εὐγενῆ φρονήματα. Μόνοι ἔτι ἀνθίσταντο ἐν Ἑλλάδι οἱ Αἰτωλοί. Ὅθεν τούτους ἐπεχείρησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 322 νὰ δαμάσωσιν οἱ δύο στρατηγοί, εἰσβαλόντες εἰς τὴν Αἰτωλίαν μετὰ 30,000 πεζῶν καὶ 2,500 ἵππέων. Καὶ ἀφοῦ ὑπέστησαν αὐτόθι ἀγῶνας δεινούς, εἶχον ἤδη φέρει τοὺς Αἰτωλοὺς εἰς ἐντελῆ ἀπόγνωσιν, ὅτε αἰφνης κατέφθασεν εἰς τὸ μακεδονικὸν στρατόπεδον, ὡς φυγὰς, ὁ

τῆς μεγάλης Φρυγίας σατράπης Ἀντίγονος κομίζων ἀγγελίας, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Ἀντίπατρος ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Ἀνέβαλε λοιπὸν εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν τὴν ἐντελῇ τῶν Αἰτωλῶν ὑποταγὴν, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς εἰρήνην ἐπιεικῇ.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Ἀντίγονος εἶχε διαταχθῇ ὑπὸ τοῦ Περδίκκου νὰ συνδράμῃ τὸν Εὐμένη περὶ τὴν κατάκτησιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ σατραπείας. Ὁ Ἀντίγονος, μὴ νομίζων συμφέρουσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἐπιχείρησιν, ἀπεποιήθη νὰ ὑπακούσῃ. Ὁ δὲ Ἐπιμελητής, θέλων πρὸ πάντων νὰ ἐνισχύσῃ τὸν πιστὸν Εὐμένη, ἀνέλαβεν αὐτὸς μεθ' ὅλου τοῦ κεντρικοῦ στρατοῦ τῆς βασιλείας νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Ἀριαράθην, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 322, κατατροπώσας τοῦτον διὰ νίκης λαμπρᾶς, καὶ φονεύσας, παρέδωκε τὴν Καππαδοκίαν εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ. Τότε ἐκάλεσε τὸν Ἀντίγονον νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιόν του ἵνα ἀπολογηθῇ· καὶ ἐνταύτῳ ἐξεπολιόρχησε δύο ἐν τῇ Πισιδικῇ πόλεις, τὴν τῶν Λαρανδέων καὶ τὴν τῶν Ἰσαυρέων, ἵνα διευκολύνῃ τὴν εἰς Φρυγίαν εἰσόδον, ἐὰν ὁ Ἀντίγονος, παρακούσας αὐτοῖς, τολμήσῃ ν' ἀντισταθῇ. Ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος, οὔτε νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἐπιμελητοῦ ἐνόμισε συνετὸν, οὔτε δυνατόν ν' ἀνταγωνισθῇ μόνος πρὸς ἐκείνον· καὶ, τούτου ἕνεκα, παραλαβὼν τὸν υἱὸν Δημήτριον καὶ τοὺς φίλους, ἔφυγε διὰ τῆς Ἐφέσου εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, τὸν ὁποῖον ἤλπιζεν εὐλόγως νὰ καταστήσῃ συμμέτοχον τοῦ ἀγῶνος.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀντίπατρος προαιρούμενος νὰ συνάψῃ ὅσον ἐνδέχεται στενότερον πρὸς τὸν Περδίκκον δεσμὸν, ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἐτέραν τῶν θυγατέρων, τὴν Νίκαιαν. Ἀλλ' ἡ βασίλισσα Ὀλυμπιάς, ἡ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου μήτηρ, ἥτις ἐμίσει τὸν Ἀντίπατρον ὅπως, ἐν τῇ ἀγριότητι τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἤξευρε νὰ μισῇ, προέτεινεν εἰς τὸν Ἐπιμελητὴν νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν ἰδίαν αὐτῆς θυγατέρα Κλεοπάτραν, τὴν χήραν τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐπεμψεν αὐτὴν ἐπὶ τούτῳ εἰς Ἀσίαν. Ὁ τελευταῖος οὗτος γάμος συνέφερε τὰ μέγιστα εἰς τὸν Περδίκκον, διότι προσήγγιζεν αὐτὸν ὅσον ἐνεστὶν εἰς τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα τοῦ ὁποίου ὠρέγετο· ὁ Ἐπιμελητής ὁμως, μὴ θεωρῶν φρόνιμον ἔτι νὰ καταστήσῃ πολέμιον τὸν Ἀντίπατρον, ἔγημε μὲν τὴν Νίκαιαν, ἔμελλε δὲ ἅμα γενόμενος κύριος ἀσφαλῆς τῶν ἐν Ἀσίᾳ πραγμάτων, ν' ἀποπέμψῃ ἐκείνην καὶ λαβὼν σύζυγον τὴν Κλεοπάτραν, νὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν κατατρόπωσιν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο δὲ μαθὼν ἐγ-

καίρως ὁ Ἀντίπατρος, ἔσπευσε νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς Αἰτωλοὺς πόλεμον καὶ καταλιπὼν ἐν Μακεδονίᾳ στρατηγὸν τὸν Πολυσπέρχοντα, ἐστράτευσεν, ἐν ἔαρι τοῦ 321, μετὰ τοῦ Κρατεροῦ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Ὁ Ἀντίγονος, ὡς φαίνεται, ἐστρατήγει τοῦ στόλου αὐτῶν.

Τὰ κατὰ τὸν Ἐπιμελητὴν ἀπέβησαν ἐντεῦθεν τοσοῦτω μᾶλλον δεινὰ, ὅσῳ καὶ ἄλλαι εἶχον παραχθῇ, ἐν τῷ μεταξῷ, περὶ αὐτὸν δυσκολίαι. Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος εἶχε γεννήσει ἀπὸ ἱλλυρίδος γυναικὸς θυγατέρα ὀνόματι Κυνάνην, ἣν εἶχε συζεύξει μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἀμύντου, τοῦ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου θανατωθέντος (σελ. 70). Ἡ Κυνάνη ἔχουσα ἀπὸ τοῦ γάμου τούτου θυγατέρα τὴν Εὐρυδίκην, οὗσα δὲ καὶ φιλόδοξος καὶ τολμηρὰ, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα τῆς σύζυγον εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα Ἀρριδαῖον Φίλιππον καὶ ἀπῆλθεν ἐπὶ τούτῳ εἰς Ἀσίαν. Ὁ δὲ Περδίκκας ἐπέτυχε μὲν νὰ δολοφονήσῃ καθ' ὁδὸν τὴν Κυνάνην, ὑπέικων δὲ εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἦτο ἔτι ἀφωσιωμένος εἰς πάντας τοὺς γόνους τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἤναγκάσθη οὐ μόνον νὰ φεισθῇ τῆς Εὐρυδίκης, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποσχεθῇ τὸν γάμον αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀρριδαίου. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη νέα τοῦ Περδίκκου δυσκολία, διότι ἡ Εὐρυδίκη ἦτο οὐδὲν ἥττον τῆς μητρὸς φίλαρχος, καὶ ὡς σύζυγος τοῦ βασιλέως ἠδύνατο νὰ παρεμβάλῃ σπουδαῖα κωλύματα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων βουλευμάτων τοῦ Ἐπιμελητοῦ. Συγχρόνως δὲ ἀπέστη καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου σατράπης Πτολεμαῖος φίλος ὢν τοῦ Ἀντιγόνου, καὶ συνεμάχησε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν, ἦτοι τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ τοῦ Κρατεροῦ. Ἦτο δὲ ὁ Πτολεμαῖος ἀντίπαλος σφόδρα ἐπικίνδυνος, οὐ μόνον διὰ τὰ προσωπικὰ αὐτοῦ προτερήματα, ἀλλὰ καὶ διότι ἦρχε χώρας πλουσιωτάτης, εἰς ἣν προσέθηκε, τῷ 322, καὶ τὴν γείτονα ἐλληνικὴν ἀποικίαν, τὴν Κυρηναϊκὴν.

Οὕτως ἀπὸ μεσημβρίας καὶ ἀπὸ δυσμῶν ἀπειλούμενος ὁ Περδίκκας ἀπεφάσισεν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 321, αὐτὸς μὲν νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, τὰ δὲ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν πιστὸν Εὐμένην καὶ ἐπὶ τούτῳ, παρεκτὸς τῆς ἐξ ἀρχῆς δοθείσης αὐτῷ σατραπείας τῆς Καππαδοκίας καὶ Παφλαγονίας, ἀνέθηκεν ἤδη εἰς αὐτὸν τὴν τε μικρὰν καὶ τὴν μεγάλην Φρυγίαν, χηρευούσας ἀμφοτέρας, τὴν μὲν διὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεοννάτου, τὴν δὲ ἕνεκα τῆς τοῦ Ἀντιγόνου φυγῆς, κατέστησεν ἐν γένει τὸν ἄνδρα αὐτοκράτορα στρατηγὸν ὅλων τῶν ἐντὸς τοῦ Ταύρου χωρῶν καὶ σατραπῶν, κατέλιπεν

αὐτῷ ἀξιόλογον δύναμιν καὶ παρήγγειλεν ἰδίως νὰ ἐπιτηρῇ τὸν Ἑλλήσποντον, ἵνα διακωλύσῃ πᾶσαν τῶν πολεμίων διάβασιν. Ἀλλ' ὅσῳ μεγάλῃ καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιτραπείσα εἰς τὸν Εὐμένην δύναμις, αἱ δυσχέρειαι πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίσῃ ἦσαν ἔτι μεγαλήτεραι. Μὴ λησμονήσωμεν πρὸ πάντων ὅτι ἦτο Ἑλλήν καὶ ὅτι τούτου ἕνεκεν ἐφθονεῖτο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων· ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲ ἔδει νὰ πολεμήσῃ πρὸς Ἀντίπατρον καὶ Κρατερόν, ἄνδρας τοὺς ὁποίους ἅπας ὁ Μακεδονικὸς στρατὸς εὐλαβεῖτο καὶ ἠγάπα. Ὅθεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας, αὐτὸς τοῦ Περδίκκου ὁ ἀδελφὸς Ἀλκίετας εἶπεν εἰλικρινῶς εἰς τὸν Εὐμένην ὅτι οἱ ὑπ' αὐτὸν τεταγμένοι Μακεδόνες ἀποποιοῦνται ν' ἀγωνισθῶσι πρὸς τοὺς περιφανεῖς ἐκείνους φίλους τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλέξανδρου. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Οἱ πλεῖστοι σατράπαι δὲν ἦσαν πιστοὶ, ὁ δὲ Ἀρμενίας Νεοπτόλεμος ἀναφανδὸν συνησπίσθη μετ' ὀλίγον πρὸς τοὺς πολεμίους. Πᾶς ἄλλος ἴσως ἤθελε καταβληθῇ ὑπὸ τηλικούτων περιστοιχιζόμενος κινδύνων· ἀλλὰ τώρα ἀνεφάνη διατὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος τοιαύτην εἶχεν εἰς τὸν Εὐμένην ὑπόληψιν, οὐ μόνον ὡς ἀρχιγραμματεῖα, ἀλλὰ καὶ ὡς στρατηγόν.

Ὁ Εὐμένης βλέπων ὅτι δι' Ἀσιανῶν μόνον στρατευμάτων ὤφειλε ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὰ κράτιστα μακεδονικὰ τάγματα τὰ ὅποια ἐπήγοντο ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερός, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ περιμενῇ αὐτὰ εἰς τὰς περὶ τὸν Ἑλλήσποντον χώρας, προτιμήσας νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν πιστὴν Καππαδοκίαν, νὰ ἀφήσῃ τοὺς πολεμίους νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἔπειτα ἐκ πλαγίου νὰ ἀπειλήσῃ αὐτοὺς. Εἶχον δὲ ἤδη οὗτοι περάσει τὸν Ἑλλήσποντον καὶ πλησιάσει εἰς τὴν μεγάλην Φρυγίαν, ὅτε ὁ Εὐμένης βεβαιωθείς περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Νεοπτολέμου, προσεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν Καππαδοκίαν μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ. Παρακούσαντα δὲ προσέβαλεν αὐτὸν ἄνευ ἀναβολῆς καὶ, διὰ τῶν ἀρίστων Καππαδοκῶν ἱππέων, ἐντελῶς κατετρόπωσεν, ἀναγκάσας καὶ αὐτὸ τὸ μακεδονικὸν πεζικὸν νὰ παραδῶσῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ ὁμώσῃ πίστιν εἰς τὸν Περδίκκον.

Ὁλίγον πρὸ τῆς μάχης ταύτης, ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Κρατερός εἶχον διαβιβάσει εἰς τὸν Εὐμένην λαμπροτάτας προτάσεις, ἐν ᾗ ἤθελε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν Ἐπιμελητὴν· ἀλλ' ὁ καλὸς καγαθὸς Καρδιανός, καίτοι ἀρχαῖος καὶ στενὸς ὢν φίλος τοῦ Κρατεροῦ, ἀπέκρουσε τὴν προδοσίαν. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν μὲ τὴν τοιαύτην ἐκείνου ἀπάντησιν, ἐφθασεν εἰς τὸ μακεδονικὸν στρατόπεδον ὁ Νεοπτολέμος, φεύγων ἀπὸ τοῦ πεδίου

τῆς μάχης ἐν ᾧ εἶχεν ἡττηθῆ. Ὁ Νεοπτόλεμος ἐβεβαίοντο ὅτι ἂν ἐπιπέ-
σωσιν ἀμέσως κατὰ τοῦ Εὐμένους θέλουσιν εὗρεν αὐτὸν πανηγυρίζοντα
μὲν ἔτι τὴν νίκην, ἀπαράσκευον δὲ πρὸς νέους ἀγῶνας καὶ θέλουσιν
ὑπερισχύσει τόσῳ πιθανώτερον, ὅσῳ οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ Μακε-
δόνες, οἱ τὸν Κρατερόν ἀγαπῶντες καὶ εὐλαβούμενοι, εἶναι ἀδύνατον,
ἅμα ἀκούσῃ τὴν φωνὴν αὐτοῦ καὶ ἴδῃσι τὸν λόφον τῆς περικεφαλαίας
αὐτοῦ, νὰ μὴ αὐτομολήσωσι παραυτίκα. Οἱ δύο στρατηγοὶ ἐπέισθησαν
εἰς τοὺς λόγους τούτους, ἀναλογιζόμενοι πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι δὲν συνέ-
φερε νὰ προχωρήσωσιν ἔχοντες εἰς τὰ νῶτα τὸν Εὐμένην. Καὶ ἀπεφα-
σίστη λοιπὸν ὁ μὲν Ἀντίπατρος, παραλαβὼν μικρὸν τῆς δυνάμεως μέρος,
νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς Κιλικίαν πορείαν, ὁ δὲ Κρατερός, συνεπα-
γόμενος 20000 πεζῶν καὶ 2000 ἵππεων, ἀπάντων Μακεδόνων, νὰ
ὁρμήσῃ μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου κατὰ τοῦ Εὐμένους.

Ἀλλ' ὁ Εὐμένης δὲν ἦτο ἀπαράσκευος· ἤξευρεν ὅτι θέλει προσ-
βληθῆ καὶ ἤξευρεν ὅτι τὸ ὄνομα μόνον τοῦ Κρατεροῦ ἤρκει ἵνα ἐπιφέρῃ
τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ. Ὅθεν διέδωκε τὴν φήμην, ὅτι οἱ ἐπερχόμενοι
πολέμιοι εἶναι ὁ πρὸ μικροῦ ἡττηθεὶς Νεοπτόλεμος καὶ ὁ Πίγρης, οἵ-
τινες, συλλέξαντες Καππαδόκας καὶ Παφλαγόνας ἱππεῖς, θέλουσι νὰ δο-
κιμάσωσιν αὐθὺς τὴν τύχην αὐτῶν. Προῆλθε δὲ δι' ὁδῶν πλαγίων, διὰ
τῶν ὁποίων οἱ περὶ αὐτὸν οὐδεμίαν ἡδύναντο νὰ λάβῃσι παρὰ τῶν πο-
λεμίων εἰδησιν, ὥστε εἶχον ἤδη πλησιάσει οἱ δύο στρατοὶ καὶ ὑπὸ σειρᾶς
τινος λόφων μόνον ἐχωρίζοντο, οὐδεὶς δὲ τῶν περὶ τὸν Εὐμένην, οὐδ'
αὐτοὶ οἱ ἀνώτατοι καὶ πιστότατοι ἀξιωματικοὶ ἐγίνωσκον πρὸς τίνα πρό-
κειται ν' ἀνταγωνισθῶσι.

Τὴν πρωΐαν τῆς μάχης ὁ Κρατερός, γινώσκων τὸν Εὐμένην ὅπισθεν
τῶν λόφων ἰστάμενον, συνήγαγεν εἰς ἐκκλησίαν τὸ πλῆθος, προήγγειλεν
εὐχερῆ τὴν νίκην, διότι οἱ περὶ τὸν προδότην ἐκεῖνον Μακεδόνες δὲν θέ-
λουσι βεβαίως ἐπιμείνειν πολεμοῦντες πρὸς ἀδελφοὺς καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν
ἀρχαῖον αὐτῶν ἡγεμόνα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς στρατιώτας,
ἐν νικήσωσι, νὰ διαρπάσωσιν ἀπάσας τῶν πολεμίων τὰς ἀποσκευάς.
Ταῦτα δὲ εἰπὼν, διεκόσμησε τὴν δύναμιν, τάξας ἐν τῷ μέσῳ τὴν φά-
λαγγα καὶ τὸ ἄλλο πεζικόν, εἰς δὲ τὰ ἄκρα τὸ ἱππικόν τὸ ὁποῖον ἔμελλε
ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπίθεσιν, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι αὕτη θέλει ἀρκέσει ἵνα διαλύσῃ
τοὺς ἀντιπάλους· καὶ τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρατος ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν στρα-
τηγίαν, τὸ δ' ἀριστερόν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Νεοπτόλεμον. Παρέταξε δὲ
καὶ ὁ Εὐμένης τὸν ἴδιον στρατόν. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ τεθὲν πεζικόν αὐτοῦ

συνεποσοῦτο μὲν εἰς 20,000, ἀλλὰ συγκαίμενον τὸ πλεῖστον ἐκ βαρβάρων δὲν ἦτο ἐνάμιλλον τῆς ἀντιπάλου φάλαγγος. Ὅθεν ἰδίως ἤλπισεν ὁ Εὐμένης εἰς τὸ πολυάριθμον αὐτοῦ καὶ ἄριστον ἵππικόν, τὸ ἐκ 5,000 μὲν ἀνδρῶν συνιστάμενον, διανεμηθὲν δὲ εἰς τὰς δύο πτέρυγας. Ἐκ τούτων εἰς τὴν ἀριστεράν, ἀντικρὺ τοῦ Κρατεροῦ, ἔταξε δύο Ἀσιανὰς ἱππαρχίας ὑπὸ τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ Φαρνάβαζον καὶ τὸν Τενέδιον Φοίνικα, διακελευσάμενος, ὁφθέντων τῶν πολεμίων, νὰ ὀρμήσῃσι κατὰ τάχος καὶ νὰ συμπλακῶσι, μὴ ὑπενδίδοντες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, μὴ προσέχοντες εἰς κάμμιάν τῶν ἐχθρῶν φωνήν, καὶ μὴ ἀποδεχόμενοι οὐδεμίαν αὐτῶν περὶ συμβιβασμοῦ πρότασιν. Αὐτὸς δὲ τοὺς ἐρρωμενεστάτους ἵππεῖς τριακοσίους ὡς ἄγημα συντάξας, καὶ παρελάσας ἐπὶ τὸ δεξιόν, ἔμελλε ν' ἀγωνισθῇ πρὸς τοὺς περὶ Νεοπτόλεμον.

Καὶ ἤδη ἡ ἱππικὴ τοῦ Εὐμένους παράταξις, ὑπερβαλοῦσα τὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πεδίου τῆς μάχης λόφον, ὤφθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων, ἐπερχομένη μετὰ λαμπροῦ παιᾶνος καὶ ἀλαλαγμοῦ ἐπὶ τὴν ἔφοδον. Ὁ Κρατερὸς ἐξεπλάγη ἰδὼν τὰ συμβαίνοντα· καὶ λοιδορήσας πολλὰ τὸν Νεοπτόλεμον, τὸν ἀξίωσαντα ὅτι οἱ Μακεδόνες θέλουσιν αὐτομολήσαι, ἔπειτα παρήγγειλεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ν' ἀναδειχθῶσιν ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ ἀντεξήλασε. Βαρεῖα ἐγένετο ἡ πρώτη σύρραξις· καὶ τῶν δοράτων ταχέως συντριβέντων, ὁ ἀγὼν ἐτράπη εἰς φοβεράν ξιφομαχίαν· οὐδὲ κατήσχυεν ὁ Κρατερὸς τὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου εὐνοίαν, ἀλλὰ πολλοὺς μὲν κατέβαλε, πολλὰκις δὲ ἔτρεψε τοὺς ἀντιτεταγμένους· τελευταῖον ὅμως πληγωθεὶς ὑπὸ Θορκῆς ἐκ πλαγίου προσελάσαντος, κατέπεσε τοῦ ἵππου. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι, πεσόντα αὐτὸν, παρήλασαν ἀγνοοῦντες· εἰς δὲ τῶν Εὐμένους στρατηγῶν, ὁ Γοργίας, ἀναγνωρίσας τὸν ἄνδρα καὶ καταβὰς, περιέστησε φρουράν περὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, κακῶς ἤδη διακειμένου καὶ πνέοντος τὰ λοιπία. Τότε οἱ Μακεδόνες, ἀπιστε-ρημένοι τοῦ ἰδίου ἡγεμόνος, ἐνέδωκαν εἰς τοὺς νικηφόρους Ἀσιανούς, καὶ, πλείστην ὑποστάντες ζημίαν, ὑπεχώρησαν πρὸς τὴν φάλαγγα.

Ταῦτοχρόνως εἶχεν ἀρχίσει ὁ ἀγὼν κατὰ τὴν ἐτέραν πτέρυγα. Καὶ κατὰ μὲν τὰς δύο πρώτας ἐφόδους δὲν εἶδον ὁ εἰς τὸν ἄλλον, ὁ Εὐμένης τὸν Νεοπτόλεμον· κατὰ δὲ τὴν τρίτην, ἀναγνωρισθέντες, ὤρμησαν μετὰ πλείστης ἀγριότητος κατ' ἀλλήλων, σπασάμενοι τὰ ξίφη καὶ βρῶντες. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἵπποι αὐτῶν συνεκρούσθησαν ἀντικρουσθέντες ὡς τριήρεις, οἱ δύο στρατηγοὶ, ἀφέντες τὰς ἡνίας, ἐπελάβοντο ἀλλήλων διὰ τῶν χειρῶν, τὰ τε κράνη περισπῶντες καὶ περιρρηγνύοντες ἐκ τῶν

ἐπωμίδων τοὺς θώρακας. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σπαραγμοῦ τούτου ὑπεξέφυγον οἱ ἵπποι καὶ οἱ δύο ἀνταγωνισταὶ εὐρέθησαν κατὰ γῆς, ἀλλ' ἐξηκολούθησαν παλαίοντες ὡς μαινόμενοι, καὶ καταφέροντες ἀμοιβαίως πληγὰς πολλὰς καὶ ποικίλας, μεχρινοῦ ὁ Νεοπτόλεμος, τρωεῖς παρὰ τὸν τράχηλον, ἔπесεν ἀναισθητῶν. Τοσοῦτον ὅμως ἦτο τὸ πάθος τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ὥστε ἐνῶ ὁ Εὐμένης, ἀφαιρῶν τὰ ὅπλα τοῦ Νεοπτολέμου ὕβριζεν αὐτὸν, ἡδυνήθη οὗτος ἔτι νὰ κεντήσῃ τὸν ἀντίπαλον, διὰ τοῦ ξίφους, περὶ τὸν βουδῶνα, ἀλλ' ἡ χεὶρ τοῦ θνήσκοντος εἶναι ἀσθενής· καὶ ὁ Νεοπτόλεμος ἐκπνέων εἶδε μετὰ μίσους καὶ ὀργῆς ἀνεκλαλήτου ὄρθιον πάντοτε ἰστάμενον καὶ νικηφόρον τὸν ἄσπονδον αὐτοῦ ἐχθρόν. Μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦτον οἱ πολέμιοι ὑπεχώρησαν πρὸς τὴν φάλαγγα· ὁ δὲ Εὐμένης, καὶ τοι χαλεπῶς εἶχεν ἐκ τῶν τραυματίων, «μηρούς καὶ βραχίονας διακεκομμένους,» ἵππευσεν οὐδὲν ἥττον καὶ ὤρμησεν ἐπὶ τὸ ἕτερον κέρας, ὅπου ὑπέθετεν ἐξακολουθοῦντα τὸν ἀγῶνα. Ἄλλ' εὗρε καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀντιπάλους ὑπενδόντας, καὶ ἔμαθεν ὅτι ἔπесεν ὁ Κρατερός. Ἀμέσως ἔδραμε πρὸς αὐτὸν, προέφθασε τὸν ἄνδρα ἔτι ἀναπνέοντα καὶ σώας ἔχοντα τὰς γενναίας φρένας, κατέβη τοῦ ἵππου, ἡσπάσθη αὐτόν· οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ γηραιοῦ πολεμιστοῦ ἐπληρώθησαν δακρύων καὶ κατηράσθη τὸν Νεοπτόλεμον καὶ ἐλεεινολόγησε τὴν κακὴν μοῖραν τὴν ἀναγκάσαν αὐτόν νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς φίλον ἀρχαῖον καὶ πιστόν. Οὕτως ἀπέθανεν εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ ὁ Κρατερός, ὁ μεγαλοφρονέστατος καὶ ἐνδοξότατος τῶν στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὃν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἡγάπησεν ὁ μέγας βασιλεὺς.

Μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ ἱππικοῦ, μετὰ τὸν θάνατον ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν, ἡ φάλαγξ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Εὐμένη· καὶ παρεβίασε μὲν μετ' ὀλίγον τοὺς ὅρους, ἀπελθοῦσα αὖθις πρὸς τὸν Ἀντίπατρον, οὐδὲν ἥττον ὁ Εὐμένης ἔμεινε κύριος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ δὲ νίκη αὐτοῦ αὕτη ἀπέβη οὐ μόνον διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλους λόγους ἀξιομνημόνευτος. Διότι ἐμαρτύρησε τὸ τί ἡδύναντο νὰ πράξωσιν οἱ ἄσιανοὶ ἐπιτηδείως στρατηγοῦμενοι, καὶ ἐμαρτύρησε σύναμα ὅτι ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς δὲν κατώρθωσε ὅσα κατώρθωσε διὰ μόνων Μακεδόνων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ δι' Ἑλλήνων γενναίων, ἐναμίλλων ἀναισχθέντων τῶν περιφανεστάτων πρωταγωνιστῶν τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας. Οὐδ' ἠρκέσθη ὁ Εὐμένης εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῶν ἀντιταχθέντων αὐτῷ πολεμίων· ὑπεκίνησε συγχρόνως εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες ὡς σύμμαχοι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Περδίκκου ἐγένοντο

μετ' ὀλίγον κύριοι ἀπάσης σχεδὸν τῆς Θεσσαλίας. Ὡς τε καὶ ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ εἶχον ἄριστα τὰ κατὰ τὸν Ἐπιμελητὴν· ἀλλ' ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ, εἴτε κακὴ τύχη, εἴτε ἀδεξιότης, νὰ καταστρέψῃ ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα παρέσχεν αὐτῷ ἡ θαυμαστὴ τοῦ Εὐμένους σύνεσις.

Ὁ Περδίκκας, ἐπιτρέψας εἰς τὸν Εὐμένην τὰ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Πισιδικῆς, (σελ. 181—182) ἐν ἔαρι τοῦ 321, μετὰ τοῦ κεντρικοῦ στρατοῦ τοῦ κράτους, ἵνα καταβάλλῃ τὸν ἕτερον τῶν ἀντιπάλων, τὸν ἐν Αἰγύπτῳ Πτολεμαῖον. Συνεπῆγετο δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς δύο βασιλεῖς, Φίλιππον Ἀρριδαῖον καὶ Ἀλεξάνδρον, καὶ τὴν νέαν Εὐρυδικὴν. Ἄμα ἔφθασεν εἰς Δαμασκὸν, ἠθέλησε, κατὰ τὰ ἔθνη τῶν Μακεδόνων, νὰ προκαλέσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καταδίκην τοῦ Πτολεμαίου, ὡς παραβάτου τῆς εἰς τοὺς βασιλεῖς ὀφειλομένης εὐπειθείας· ἀλλ' ὁ στρατὸς, ὅστις ἡγάπα τὸν ἀρχαῖον ἐκεῖνον συναγωνιστὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ, ὡς εἶδομεν εἰς τὰ περὶ τῆς Εὐρυδικῆς, ἤρχισε νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὸν Ἐπιμελητὴν, ἠθώωσε τὸν κατηγορούμενον. Ὁ Περδίκκας, ἐπιμένων οὐδὲν ἤττον, ἐπεχείρησε νὰ δαμάσῃ τὴν ἀντιπολίτευσιν δι' αὐστηρῶν τιμωριῶν καὶ ἔπειτα προήλασε πρὸς τὰ πρόσω. Ἄλλ' ἔτι περὶ τὸ Πηλούσιον αὐτοῦ εὐρισκομένου, πολλοὶ τῶν λοχαγῶν καὶ ἄλλων ἡγεμόνων αὐτομολοῦσι πρὸς Πτολεμαῖον. Ὁ ἐπίλοιπος στρατὸς ἠθέλησε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθήκον καὶ ὥρμησεν ἐπὶ τὴν τοῦ Νεῖλου διάβασιν· ἀπεκρούσθη ὅμως ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ σατράπου τῆς Αἰγύπτου καὶ ὑπέστη ζημίας οὐ μικράς. Ἐπῆλθε καὶ τροφῶν στέρσις, δι' ἣν ἠῤῥησεν ἡ κοινὴ δυσἀρέσκεια. Τότε πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων, προσελθόντες εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἐπιμελητοῦ, κατηγορήσαν αὐτὸν ἀναφανδὸν ὡς πρωταίτιον τῆς ἐπικειμένης συμφορᾶς. Καὶ μετ' οὐ πολλοὶ ἄλλοι τολμηρότεροι, προῖσταμένων τοῦ χιλιάρχου Σελεύκου καὶ τοῦ τῶν ὑπασπιστῶν ἢ ἀργυρασπίδων στρατηγοῦ Ἀντιγένους, προσπεσόντες ἀθρόοι, κατέσφαξαν τὸν Περδίκκαν.

Οὕτω κατέλυσε τὸν βίον ὁ ἀνὴρ, ὁ πρῶτος ἐπιχειρήσας νὰ συντηρήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ ἄχανοῦς κράτους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος, μαθὼν τὰ γενόμενα, προσῆλθε τῇ ὑστεραίᾳ εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐχαιρέτισεν εὐλαβῶς τοὺς βασιλεῖς, προσφικεῖσθαι διὰ δώρων πολυτίμων τοὺς μεγιστᾶνας, ἀπελογήθη ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ διὰ τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν εὐρέθη νὰ πολεμήσῃ πρὸς ἀρχαίους συναγωνιστάς, καὶ τοσοῦτον εὐδοκίμησεν, ὥστε πάντες ἠθέλησαν νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ τὴν

ἐπιμέλειαν τῆς βασιλείας. Ἄλλ' αὐτὸς, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐνόησεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους, προετίμα τῆς ματαίας ἐκείνης τιμῆς, νὰ μείνῃ σατράπης ἐνὸς τῶν καλλίστων αὐτοῦ τμημάτων, τοῦ ὁποίου ἴσως ἕκτοτε προέβλεπεν ὅτι θέλει ἀποβῇ διαδοχικὸς δυνάστης. Ὅθεν, ἀποποιηθεὶς τὸ ἀξίωμα, ἐνήργησε νὰ δοθῇ τοῦτο εἰς δύο τῶν πιστοτέρων αὐτοῦ φίλων, τοὺς στρατηγοὺς Πύθωνα καὶ Ἀρριδαῖον. Πρὸς τούτοις ὁ στρατὸς κατεδίκασεν εἰς θάνατον τὸν Εὐμένην καὶ τοὺς ἄλλους τοῦ Περδίκκου στρατηγοὺς, τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα, καὶ ἔπειτα ἐστάλησαν πρὸς τε τὸν Ἀντίπατρον καὶ τὸν Ἀντίγονον διαταγαὶ νὰ σπεύσωσι νὰ ἔλθωσιν εἰς Τριπαράδεισον τῆς ἄνω Συρίας, πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Ἀπελθόντος δὲ ἤδη πρὸς τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἅπαντος τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τοὺς δύο νέους Ἐπιμελητὰς, ὁ Πτολεμαῖος ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγυπτον.

Ἐτι δὲ ὄντος καθ' ὁδὸν τοῦ στρατοῦ, ἡ Εὐρυδίκη ἀπαιτεῖ, ὡς σύζυγος ἤδη τοῦ βασιλέως Ἀρριδαίου Φιλίππου, νὰ κοινωνήσῃ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Οἱ δύο Ἐπιμεληταὶ ἀποκρούουσι τὴν ἀξίωσιν· ἀλλ' ὅτε ἔφθασαν εἰς Τριπαράδεισον, ἡ Εὐρυδίκη, ἥτις ἤγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι. Τότε ἀναγορεύεται Ἐπιμελητὴς ὁ Ἀντίπατρος· οὐδὲ τοῦτο ὁμῶς συνέφερεν εἰς τὴν Εὐρυδίκην, ἥτις ἤξευρε τὸν γηραιὸν ἐκεῖνον στρατηγὸν κἀκίστα πρὸς αὐτὴν διακείμενον· ὅθεν, ἅμα προσελθόντος αὐτοῦ εἰς Τριπαράδεισον, κατορθοῖ πάλιν, ἰδίως διὰ τῆς φάλαγγος, νὰ καθαιρεθῇ οὗτος. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ Ἀντίπατρου συντάσσονται οἱ ἐταῖροι· νέα ἐπαπειλεῖται σύγκρουσις μεταξύ ἰππικοῦ καὶ πεζικοῦ· ἡ Εὐρυδίκη καταπλήσσεται ἐντεῦθεν, ἐνδίδει, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἀναγορεύεται τὸ δεύτερον ὁ Ἀντίπατρος Ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ.

Πρώτη τοῦ νέου Ἐπιμελητοῦ πράξις ὑπῆρξεν ἡ ἐν Τριπαραδείσῳ γενομένη νέα τῶν σατραπειῶν διανομή, τῆς ὁποίας δὲν θέλομεν ἀναφέρει ἐνταῦθα εἰμὴ τὰς ἀξιολογωτέρας διατάξεις, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ πολλὰ τῶν ἐπαρχιῶν ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν προτέρων ἡγεμόνων. Ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος διετήρησεν ἣν εἶχε σατραπείαν, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν Αἴγυπτος, Λιβύη, Ἀραβία καὶ ὅσα ἤθελε κατακτήσει πρὸς δυσμὰς. Τῆς Βαβυλωνίας ὁμῶς σατράπης προεχειρίσθη ὁ ἐπὶ Περδίκκου χιλιάρχος Σέλευκος. Ἡ Βαβυλὼν ἔπαυσε μὲν τοῦ νὰ ᾖ πρωτεύουσα τοῦ κράτους, ἀλλ' ὁμῶς παρέμεινε μία τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ πόλεων, καθ'

ἐαυτὴν τε καὶ καθὼ μεσάζουσα μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν, ἐξ οὗ προίοντος τοῦ χρόνου ὠφελήθη ὁ Σέλευκος πολὺ. Ὡσαύτως ἡ παρχαιμένη Σουσιανὴ ἔλαβε νέον σατράπην, τὸν Ἀντιγένην, ὅστις ἔτι ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἦγε τὸ σῶμα τῶν ὑπασιπιστῶν, τοὺς ἤδη μετονομασθέντας ἀργυράσπιδας, οἵτινες ἦσαν μὲν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, καθὼ ἅπαντες παλαίμαχοι ὄντες, ἦσαν δὲ καὶ οἱ μᾶλλον δυσήνιοι τῶν Μακεδόνων καὶ εἰς μόνον τὸν βασιλικὸν οἶκον πιστοί. Τούτους λοιπὸν θέλων ν' ἀπομακρύνῃ καὶ ν' ἀπασχολήσῃ ὁ Ἀντίπατρος, διέταξε 3000 ἐξ αὐτῶν ν' ἀπέλθωσι μετὰ τοῦ Ἀντιγένους εἰς Σοῦσα ἵνα ἀνακομίσωσιν εἰς τὴν παραλίαν μέρος ἀξιόλογον τῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ σωρευθέντων θησαυρῶν. Ἀφ' ἐτέρου εἰς τὸν Ἀντίγονον ἀπεδόθησαν ἡ μεγάλη Φρυγία καὶ ἡ Λυκία μετὰ τῆς παρακειμένης Λυκαονίας καὶ Παμφυλίας. Ὁ τοῦ Ἀντιπάτρου υἱὸς Κάσσανδρος διωρίσθη χιλιάρχος, ἀντὶ τοῦ Σελεύκου. Ἐαυτῷ ὁ Ἐπιμελητὴς ἐπεφύλαξε τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχε καὶ πρότερον, καὶ ὅπου μετέβη μετὰ τινα χρόνον συνεπαγόμενος τὸ πλεῖστον τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ἱκανοὺς πολεμιστηρίους ἐλέφαντας, τοὺς πρῶτους οὓς εἶδεν ἡ Εὐρώπη. Τὸν Ἐπιμελητὴν παρηκολούθησαν ὅτε βασιλεὺς Φίλιππος Ἀρριδαῖος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εὐρυδίκη, ὅτε τριετὴς ἤδη βασιλεὺς Ἀλέξανδρος καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ῥωξάνη. Ἡ Κλεοπάτρα ἔμεινεν εἰς Σάρδεις, ὅπου διέτριβεν ἀπὸ τῆς εἰς Ἀσίαν διαπεραιώσεως αὐτῆς. Εἰς δὲ τὸν Ἀντίγονον ἐπετράπη νὰ καταβάλλῃ τοὺς περιλιπομένους ὁπαδοὺς τοῦ Περδίκκου, ἐφ' ᾧ ὁ Ἀντίπατρος κατέλιπεν αὐτῷ μέρος ἀξιόλογον τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ.

Καὶ τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς καὶ Θεσσαλοὺς, τοὺς συμμάχους αὐτῶν, εὐχερῶς ὑπήγαγεν ὑφ' ἑαυτὸν ὁ Πολυσπέρχων· ἄλλ' οἱ ἐν Ἀσίᾳ πολέμιοι τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἦσαν πολλοὶ καὶ ἰσχυροὶ, ὁ Εὐμένης, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Περδίκκου Ἀλκέτας, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἀτταλος, ὁ τούτου ἀδελφὸς Πολέμων καὶ ἄλλοι. Κατὰ δυστυχίαν αὐτῶν, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν ἔμειναν ἡνωμένοι· οἱ συγγενεῖς τοῦ Περδίκκου, οἵτινες κατεῖχον τὰ ὄρη τῆς πρὸς μεσημβρίαν κειμένης Πισιδικῆς, δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ μεγαλοφυοῦς Εὐμένης, ὅστις ἐκυριάρχει τῆς πρὸς βορρᾶν Καππαδοκίας· ἐκ μὲν τῆς διχονοίας ταύτης ὠφελούμενος ὁ Ἀντίγονος, ὅστις ἐδέσποζε τῶν ἐν τῷ μέσῳ χωρῶν, καὶ ἰδίως τῆς μεγάλης Φρυγίας, ἠδυνήθη ἐπὶ τέλους ἀλληλοδιαδόχως νὰ κατισχύσῃ αὐτῶν.

Αἱ μεγάλοι ἐχθροπραξίαι δὲν ἤρχισαν εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 320· καὶ πρῶτον ὁ Ἀντίγονος ἐτράπη κατὰ τοῦ Εὐμένους. Περὶ τοῦ Ἀντιγόνου λέγεται ὅτι εἶχε τοῦτο τὸ παράδοξον ἰδίωμα, ὅτι, ἰσχυρότερος μὲν ὢν, ἀνεδεικνύετο συνεσταλμένος καὶ βραδὺς περὶ τὴν τοῦ πολέμου διεξαγωγὴν, ὑσάκις δὲ ἦτο ἀσθενέστερος, τότε μάλιστα ἀπέβαινε πρόθυμος καὶ τολμηρὸς πρὸς τοὺς ἀγῶνας. Τοιοῦτό τι συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὁ Εὐμένης εἶχεν ὁμολογουμένως ὑπέροχον περὶ αὐτὸν δύναμιν· οὐδὲν ἦττον ὁ Ἀντίγονος δὲν ἐδίστασε νὰ ὁρμήσῃ κατ' αὐτοῦ, στρατοπεδεύοντος ἐν Ὀρκυνίοις τῆς Καππαδοκίας, κατὰ Πλούταρχον, ἐν τισὶ πεδίοις τῆς Καππαδοκίας εὐθέτοις πρὸς ἵππομαχίαν, λέγει ὁ Διοδώρος. Εἶναι ἀληθές ὅτι συνεννοεῖτο πρὸς ἓνα τῶν ὑποστρατήγων τοῦ Εὐμένους, τὸν Ἀπολλωνίδην, καὶ ὅτι δὲν ἐνίκησεν εἰμὴ διὰ τὴν προδοσίαν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, αὐτομολήσαντος ἐν τῇ κυριωτάτῃ τῆς μάχης στιγμῇ. Ὁ δ' Εὐμένης, καὶ τοὶ ἀποβαλὼν 8000 ἄνδρας, ὑπεχώρησεν ὅσον ἔνεστι τακτικῶς· ἠτύχησε νὰ συλλάβῃ τὸν προδότην, ὃν καὶ ἐκρέμασεν, ἔπειτα δὲ φεύγων ἐπιτηδείως καὶ λαθὼν τοὺς διώκοντας, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ πεδion τῆς μάχης καὶ ἀπένειμεν ἐκεῖ εἰς τοὺς ἰδίους νεκροὺς τὰς νενομισμένας τιμὰς· «ὥστε τὸν Ἀντίγονον ὕστερον ἐπελθόντα θαυμάζειν τὸ θάρσος αὐτοῦ καὶ τὴν εὐστάθειαν.»

Ἀπέβαλεν ὁμῶς ἐν τούτοις τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως καὶ ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Ἀρμενίαν ἵνα ἐκεῖθεν πορισθῇ συμμάχους. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ λοιπὸν τοῦ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, ἡγωνίσθη ἤδη μετὰ θαυμαστῆς τόλμης καὶ δεξιότητος. Ἀλλ' εἶχεν ἀντίπαλον οὐδὲν ἦττον δεξιόν, ὅστις ἔφραξεν αὐτῷ πανταχόθεν τὴν δίοδον, μέχρις οὗ ὁ Εὐμένης, νοήσας ὅτι ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἀρχικὸν σκοπὸν, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ μετὰ μόνων 500 ἱππέων καὶ 200 ὀπλιτῶν εἰς Νῶρα, χωρίον ἀπόρθητον ἐν μεθορίῳ Λυκαονίας καὶ Καππαδοκίας κείμενον, εἰς ὃ ἐφρόντισε νὰ ἐμβάλῃ τοσαύτας τροφὰς καὶ προμηθείας ὥστε ἡδύνατο ν' ἀνθέξῃ ἐν αὐτῷ ἔτη πολλὰ, καταδοκῶν νέας περιστάσεις καὶ εὐκαιρίας. Καὶ ἀπέβη μὲν ἐντεῦθεν ὁ Ἀντίγονος κύριος τοῦ πλείστου τῆς μικρᾶς Ἀσίας· ἀλλ' ἠσθάνετο ὅτι διέκειτο ἐπισηφαλῶς, ἐνόσφ' ἐσώζετο ὡς πολέμιος· ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης πέτρας ὁ πολυμήχανος καὶ ἀδάμαστος Εὐμένης. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ προσοικειωθῇ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν ἄνδρα, καὶ, προσελθὼν εἰς Νῶρα, παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ καταβῇ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἵνα διαπραγματευθῶσιν. Ὁ Εὐμένης ἀπήντησεν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ ἔλθῃ, εἰς συνέντευξιν ἐὰν σταλῶσι

πρὸς αὐτὸν ὄμηροι· διότι ὁ Ἀντίγονος ἔχει πολλοὺς φίλους τοὺς δυναμένους νὰ ἄρξωσι τοῦ στρατοῦ ἐὰν συμβῇ τι εἰς αὐτὸν, ἐνῶ αὐτὸς, ὁ Εὐμένης, παθὼν τι, οὐδένα ἔχει νὰ καταλίπη ἡγεμόνα τῶν ὧν προπολεμεῖ. Κελεύσαντος δὲ τοῦ Ἀντιγόνου νὰ λαλῇ αὐτῷ ὡς κρείττονι, « Οὐδένα, εἶπεν ἐκεῖνος, ἐμαυτοῦ κρείττονα νομίζω, μέχρις ἂν ὦ τοῦ ξίφους κύριος. » Τελευταῖον ἐπεμψεν ὁ Ἀντίγονος τὸν ἀνεψιόν του Πτολεμαῖον εἰς Νῶρα ὡς ὄμηρον, καὶ τότε κατέβη ὁ Εὐμένης, καὶ περιβαλόντες ἀλλήλους ἡσπάσαντο φιλικῶς καὶ οἰκείως, οἱ ἄρχαῖοι συναγωνισταί. Λόγων δὲ γενομένων πολλῶν, ὁ Εὐμένης, μὴ θεωρῶν ἑαυτὸν παντάπασιν ἀπηλπισμένον, δὲν ἠρέσθη εἰς ἀπλὴν συνδιαλλαγὴν καὶ φιλὰς ὑποσχέσεις, ἀλλ' ἀπήτησε ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ πᾶσαι αἱ σατραπεῖαι καὶ τιμαὶ ἃς προηγουμένως ἐνέμετο· ὥστε ὅλοι οἱ παρόντες τοῦ Ἀντιγόνου φίλοι ἐθαύμασαν τὸ φρόνημα καὶ τὴν εὐτολμίαν τοῦ Καρδιανοῦ. Καὶ οὐ μόνον οὗτοι, ἀλλὰ διαδοθέντος ὅτι ὁ Εὐμένης εἶναι ἐν τῷ στρατοπέδῳ, συνέτρεχον πολλοὶ τῶν Μακεδόνων ἵνα ἴδωσι τὸν περιώνυμον ἄνδρα, περὶ οὗ μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Κρατεροῦ, ἐγένετο ἐν τῷ στρατῷ λόγος οἷος περὶ οὐδενὸς ἄλλου. Τοσαύτη δὲ ἐκ τούτου συνέβη συρροὴ ὥστε ὁ Ἀντίγονος, φοβηθεὶς μὴ τι πάθῃ βίαιον ὁ ξένος αὐτοῦ, ἐφ' ἱκανὸν μὲν ἐφώναζε νὰ μὴ πλησιάζωσι καὶ διὰ λίθων ἔβηλλε τοὺς παρακούοντας· τέλος δὲ, ταῖς χερσὶ τὸν Εὐμένην περιβαλὼν, καὶ τὸν ὄχλον συνέχων διὰ τῶν δορυφόρων, μόλις ἡδυνήθη ν' ἀποπέμψῃ ἐκεῖνον ἀσφαλῶς.

Ἀπέβη λοιπὸν ματαία ἡ περὶ συνδιαλλαγῆς αὕτη ἀπόπειρα, διότι ὁ Ἀντίγονος ἤθελε μὲν νὰ προσοικειωθῇ τὸν Εὐμένην, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ ἐλαττώσῃ ἐπὶ τούτῳ τὸ ἴδιον ἀξίωμα, ὅπερ ἤθελε συμβῇ ἐὰν ἀπέδιδεν εἰς αὐτὸν ὅλας τὰς σατραπείας ἃς ἄλλοτε εἶχεν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ βλέπων ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπορθήσῃ τὰ Νῶρα, ἀπεφάσισε νὰ περιορισθῇ εἰς ἀπλοῦν ἀποκλεισμὸν δι' ἐνὸς τῶν σωμάτων τοῦ στρατοῦ, καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ κυρίου τῆς δυνάμεως μέρους ἐτράπη, περὶ τὰ τέλη τοῦ 320 ἔτους, ἐπὶ τοῖς λοιποῦς τοῦ Περδίκκου ὁπαδοῦς, τοὺς ἐν τῇ Πισιδικῇ ὑπὸ Ἀλκίεταν συγκεντρωθέντας. Τούτου τοῦ ἀγῶνος ἡ ἔκβασις ἦτο ἀναμφίβολος· διότι ὁ Ἀντίγονος, ὡς ἀστραπὴ διελθὼν ἀπ' ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν, μετὰ 40,000 πεζῶν, 7,000 ἵππεων καὶ 70 ἐλεφάντων, ἀπῆντησε τοὺς ἀντιπάλους περὶ τὴν ὀνομαζομένην Κρητῶν πόλιν, μὴ ἔχοντας εἰμὴ 16,000 πεζῶν καὶ 900 ἵππεϊς. Ὅθεν γενομένης μάχης, οἱ μὲν τούτων ἐφονεύθησαν, οἱ πλεῖστοι παρεδόθησαν, ὁ Ἀτταλος, καὶ

ὁ Πολέμων, καὶ ὁ Δόκιμος ἠχμαλωτεύθησαν ὁ δὲ Ἀλκίτας ἐπέτυχε μὲν νὰ σωθῇ εἰς Τερμησσόν, ἀλλ' ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Πισιδῶν ἐφρονεύθη. Ὁ δὲ Ἀντίγονος ἐπέστρεψε νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος εἰς Φρυγίαν, παντοδύναμος γενόμενος ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἔχων περὶ ἑαυτὸν στρατὸν μέγαν καὶ ὀνειροπολῶν ἤδη νὰ καταλάβῃ τὸ ὑπέρτατον τοῦ κράτους ἀξίωμα, ὅτε αἰφνης ἔλαβεν ἐξ Εὐρώπης, ἐν ἀρχῇ τοῦ 319, ἀγγελίαν, ἐπιτηδειοτάτην νὰ ὑπηρετήσῃ κατ' ἀμφοτέρα τὰ φιλόδοξα αὐτοῦ βουλευμάτα.

Ἔτος ὅλον εἶχε παρέλθει ἀφ' ἧς ὁ Ἀντίπατρος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην, εὐρὼν τοὺς μὲν Αἰτωλοὺς ἠττηθέντας, τὴν δὲ Θεσσαλίαν ὑποταχθεῖσαν, τὴν δὲ ἄλλην Ἑλλάδα εἰρηνεύουσαν καὶ συνεχομένην ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν πολιτευμάτων. Εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα τότε ὑπῆρχον, ὅπως ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ὅπως καὶ πολὺ ὑστερώτερον, δύο ἀνθρώπων τάξεις οἱ μὲν, ἐνδυμούμενοι τὴν ἀρχαίαν αὐτονομίαν, ἐθεώρουν τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν ὡς συμφορὰν δεινὴν, καὶ ὡς ἀφανῆ τὴν τάξιν ἣν ἐπέειχεν αὕτη ἡ Ἑλλὰς εἰς τοὺς μεγάλους ἀγῶνας οἵτινες ἐξηκολούθουν διεξαγόμενοι ἐν Ἀσίᾳ· οἱ δὲ, πειθόμενοι ὅτι παρῆλθον ἤδη οἱ χρόνοι τῆς αὐτοτελοῦς μεγαλοπραγμῶν ἐνεργείας, ἔστεργον εἰς τὴν τῶν Μακεδόνων προστασίαν, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω, διὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐμφυλίων διενέξεων, ἤρχισε νὰ ἀνακύπτῃ ὀπωροῦν ἡ τῆς χώρας εὐημερία. Αὗται ἦσαν αἱ δύο ἀντίθετοι ἐπόψεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐθεώρουν καὶ δὲν ἠδύναντο εἰμῇ νὰ θεωρῶσι τὰ πράγματα οἱ τότε Ἕλληνες. Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς τοὺς κρίνοντας ἤδη τὰ πράγματα ταῦτα, χωρὶς νὰ κινώμεθα ὑπὸ τῶν μικρῶν φιλοτιμιῶν αἰτινῶν φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐπεκράτουν τότε ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πολιτείαις, καὶ προστούτοις ἔχοντας πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπαντα τὰ εὐκλεῆ μὲν διὰ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, σωτήρια δὲ διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα ἀποτελέσματα τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν εἶναι, νομίζομεν, ἐπιτετραμμένον νὰ διστάσωμεν περὶ τοῦ τίς ἦτο ἡ ὀρθότερα τῶν δύο ἐκείνων ἀντιθέτων δοξασιῶν. Καθὼς πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, ἅπαντα τὰ στοιχεῖα δι' ὧν τὰ ἔθνη μεγαλουργοῦσιν, ἢ τοῦλάχιστον σώζουσι τὴν αὐτονομίαν, εἶχον πρὸ καιροῦ ἐκλείψει ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος. Αἱ Θῆβαι εἶχον ἐντελῶς καταστραφῇ τῆς Σπάρτης οἱ πολῖται εἶχον περιορισθῇ εἰς ὀλίγας τινὰς ἑκατοντάδας, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐπὶ τοσοῦτον ἀλλοιωθῇ ὥστε ὅταν παραβάλλῃ τις τὰ παρὰ Δημοσθένους

περὶ αὐτῶν λεγόμενα, πρὸς τὰ παρὰ Θουκυδίδου καὶ Ἡροδότου ἱστορούμενα, νομίζει ὅτι πρόκειται περὶ δύο παντάπασι διαφορῶν λαῶν. Ἡ Ἑλλὰς λοιπὸν ἦτο ὥριμος νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν πρώτην ξένην δύναμιν ἣτις ἤθελε προσβάλλει αὐτήν, καὶ εὐτύχημα μέγα ὑπῆρξεν ὅτι, ἀντὶ δυνάμεως ξένης, ἐπῆλθεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ συγγενὴς μακεδονικὴ ἡγεμονία, ἣτις παρέλαβεν αὐτὴν ἠθικὸν συνεργὸν περὶ τὸ μέγα τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς ἀνατλήσας ἔργον· διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἂν πολεμικὴ ἀκρόπολις τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας ἦτο ἡ Μακεδονία, ἠθικὴ τοῦ κατορθώματος τούτου ἀκρόπολις, καὶ ὁρητήριον τῶν δοξασιῶν δι' ὧν ἐπήνεγκε τοσοῦτον ποικίλα καὶ μεγάλα ἀποτελέσματα, ὑπῆρξεν ἡ ἐνταῦθα Ἑλλὰς. Βεβαίως οἱ στέργοντες τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν δὲν εἶχον, δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψιν ἅπαντα τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, καὶ ὑπετάσσοντο εἰς τὴν ἡγεμονίαν ἐκείνην μᾶλλον διότι ἐνόουν ὅτι δὲν ἠδύναντο ἄλλο τι νὰ πράξωσιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο περιορίζοντες τὸν λόγον τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, καὶ παραδεχόμενοι ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ ὑπηρέτουν τὴν εὐκλειαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀπέφευγον ἐν γνώσει ἀγῶνας ματαίους καὶ δηώσεις τῆς χώρας ἀτελεσφορήτους, καὶ ἔσωζον οὕτω τὰ ὑλικά τοῦλάχιστον αὐτῆς συμφέροντα· ἐνῷ οἱ ἐπιδιώκοντες εἰσέτι τὴν αὐτονομίαν, εἰ καὶ ὑπὸ εὐγενῶν αἰσθημάτων κινούμενοι, οὐ μόνον ἀνῆλθικον ἐπὶ ματαίῳ τοὺς τελευταίους τοῦ ἔθνους πόρους, ἀλλὰ καὶ ἀντέπραπτον ἐν ἀγνοίᾳ μὲν, οὐδὲν ἤττον ἀντέπραπτον εἰς τὴν μόνην δύναμιν ἣτις εἰργάζετο ἔτι ὑπὲρ τῆς εὐκλείας καὶ τῆς ἐπιρρώσεως τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος.

Μᾶλλον δὲ λόγου ἄξιος ἀντιπρόσωπος τῆς μερίδος ἣτις, ἐν τῇ κυριωτάτῃ τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἐν Ἀθήναις, ἔστεργε τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν, ἦτο ὁ χρηστὸς Φωκίων (σελ. 794—795 τοῦ πρώτου τόμου, τοῦ δὲ παρόντος σελ. 171—173). Εἶναι ἀληθές ὅτι τῆς αὐτῆς μερίδος ὁπαδὸς ἦτο ὁ κακοήθης, ὁ ἄσωτος, ὁ ἄπιστος, εἰ καὶ εὐφυὴς ἀνὴρ, καὶ ῥήτωρ δεινὸς Δημάδης, τοῦ ὁποίου τοσαύτη ἦτο ἡ ἄπληστος δωροδοκία, ὥστε ὁ Ἀντίπατρος ἔλεγεν ὅτι «δυεῖν αὐτῷ φίλων Ἀθήνησιν» ὄντων, Φωκίωνος καὶ Δημάδου, τὸν μὲν λαβεῖν οὐ πέπεικε, τὸν δὲ δι-
 »δοὺς οὐκ ἐμπέπληκε.» Τίς ὅμως ποτὲ πολιτικὴ δοξασία ὑπηρετήθη καθ' ὁλοκληρίαν ὑπ' ἀνδρῶν ἐνχρέτων; Ὁ Δημάδης ἦτο ἐκ τῶν δυστυχῶς συνθηεστάτων ἐκείνων ἀφωσιωμένων οἵτινες δὲν ἀφοσιοῦνται εἰμὴ διὰ νὰ ἀργυρολογήσωσι καὶ παραμονεύουσι πάντοτε νὰ ἴδωσι τίς

εἶναι ὁ ἰσχυρότερος ἵνα εἰς αὐτὸν προσηλωθῶσιν. Ὅτε λ. χ. ἐν ἀρχῇ τοῦ 321 εἶδε τὸν Ἀντίπατρον μεταβάντα εἰς Ἀσίαν καὶ τὸν Περδίκκην τὸ πρῶτον εὐδοκιοῦντα, τοὺς δ' Αἰτωλοὺς ἐπαναστάντας, ἔσπευσε νὰ προτείνῃ κυρίως τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ εἰς τὸν Περδίκκην, ὑβρίζων ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὸν Ἀντίπατρον. Ἀλλ' ἔμελλεν ἤδη νὰ λάβῃ τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του. Ἀπὸ τῆς μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον γενομένης μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον καὶ τῆς καταλήψεως τῆς Μουνηχίας ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς, οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέκτησαν, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀσφαλεῖ, ἱκανὴν εὐημερίαν. Τοῦτο βεβαίως ῥητῶς ὁ Διόδωρος λέγων, «καὶ τὸ λοιπὸν ἀταράχως πολιτευόμενοι, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν καρποῦμενοι, τυχὺ ταῖς οὐσίαις προσκνέδραμον.» Οὐδὲν ἦττον ἐπεθύμουν φυσικῶ τῷ λόγῳ ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς ξενικῆς κατοχῆς, καὶ παρεκάλεσαν ἤδη τὸν Φωκίωνα νὰ μεσιτεύσῃ παρ' Ἀντίπατρω ἵνα ἀνακληθῇ ὁ Μένυλλος καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Ὁ δὲ, εἴτε διότι δὲν ἤλπιζε νὰ πείσῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Μακεδονίας, εἴτε διότι δὲν ἐνόμιζεν ἔτι συμφέρουσαν τὴν ἀναχώρησιν τῆς φρουρᾶς, ἀπέφυγε τὴν ἐντολήν. Τότε ἀνέλαβεν αὐτὴν προθύμως ὁ Δημάδης, πεπειθὸς ὅτι ὁ Ἀντίπατρος δὲν ἤξευρε τίποτε περὶ τῶν πρὸς τὸν Περδίκκην διαπραγματεύσεών του. Ὅθεν ἀπῆλθε, περὶ τὰ τέλη τοῦ 320, εἰς Μακεδονίαν μετὰ τοῦ υἱοῦ Δημέου. Κατὰ δυστυχίαν του, ὁ Ἀντίπατρος εἶχεν εὑρεῖ μεταξύ τῶν ἐγγράφων τοῦ Περδίκκου ἐπιστολήν τοῦ Δημάδου, δι' ἧς παρεκάλει οὗτος τὸν Ἐπιμελητὴν «ἐπιφανῆναι τοῖς περὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ Μακεδονίαν, ἐκ παλαιοῦ καὶ σαπροῦ κρεμαμένοις στήμονος» οὕτως ἀποκαλῶν τὸν γηραιὸν καὶ ἐνδοξον τῆς Μακεδονίας στρατηγόν. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίπατρος ἐνόσει ἤδη τὴν νόσον ἐξ ἧς μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ· ἀλλ' ὁ παρ' αὐτῷ διέπων τὰ πράγματα Κάσσανδρος, γινώσκων πάντα τὰ διατρέχοντα, συνέλαβεν, ἅμα ἐμφανισθέντας, τὸν τε Δημάδην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ ἀμφοτέρους ἐφόνευσεν. Ἀπεβίωσε δὲ καὶ ὁ Ἀντίπατρος ἐν ἀρχῇ τοῦ 319, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 80 περίπου, ἀφ' οὗ ἀνέδειξεν Ἐπιμελητὴν τῶν βασιλέων καὶ στρατηγὸν αὐτοκράτορα, οὐχὶ τὸν υἱὸν Κάσσανδρον, ἀλλὰ τὸν πρεσβύτερον Πολυσπέρχοντα, ἕνα τῶν περιφανῶν στρατηγῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου· ὁ Κάσσανδρος ἔμεινε Χιλιάρχος, ὅπως ἦν πρὸ καιροῦ διωρισμένος.

Τοῦτο ἦτο τὸ γεγονός τοῦ ὁποίου τὴν ἀγγελίαν ἔλαβεν ὁ Ἀντίγονος ἅμα συνεπλήρωσε τὸ ἐν τῇ Πισιδικῇ κατόρθωμα· γεγονός τὸ ὁποῖον

ἔμελλε νὰ ἐπαγάγη νέαν πραγμάτων περιπλοκὴν καθ' ἣν ἐπέπρωτο νὰ θυσιασθῶσιν ἅπαντες οἱ συγγενεῖς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, νὰ καταλυθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους αὐτοῦ καὶ νὰ προέλθωσιν εἰς μέσον νέοι βασιλεῖοι οἰκοί. — Ὁ Κάσσανδρος, δυσχερεσθηθεὶς διότι ὁ πατὴρ αὐτοῦ διώρισεν οὐχὶ αὐτὸν ἀλλὰ τὸν Πολυσπέρχοντα Ἐπιμελητὴν τῶν βασιλείων, ἀπεφάσισε νὰ ἀντιπραξῇ καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀμέσως συνεννοήθη μὲν μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀλιγαρχιῶν καὶ ἰδίως ἔπεμψεν εἰς Ἀθήνας τὸν πιστὸν Νικάνορα ἵνα, πρὶν ἔτι γνωσθῇ τοῦ Ἀντιπάτρου ὁ θάνατος, πρὸς αὐτὸν τὴν ἀρχὴν τοῦ Μενύλλου, συνεννοήθη δὲ καὶ μετὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σατραπῶν καὶ στρατηγῶν, ἐξαίρετως μετὰ τοῦ Ἀντιγό-νου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, τοὺς ὁποίους ἐγίνωσκε προθύμους νὰ συντελέ-σωσιν εἰς πᾶσαν τῆς ἐγκατασταθείσης νέας ἐξουσίας κατάλυσιν. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον ἀπεδήμησε καὶ αὐτὸς εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἀναφανδὸν συμμαχήσῃ μετὰ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν. Τότε ὁ Πολυσπέρχων ἐβου-λεύθη ἀφ' ἑτέρου νὰ προσοικειωθῇ πρὸ πάντων τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας, ἀποδίδων αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν καὶ καταλύων τὰς ἀπανταχοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου ἰδρυθείσας ὀλιγαρχίας· νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν Μακε-δονίαν τὴν Ὀλυμπιάδα, (ἥτις πρὸ καιροῦ διέτριβεν εἰς Ἡπειρον, διότι ἀείπατε διετέλεσεν ἐρίζουσα πρὸς τὸν Ἀντίπατρον) περιποιούμενος αὐτὴν ὅσον ἔνεστι καὶ ἰδίως ἐπιτρέπων αὐτῇ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ νέου βασιλείως Ἀλεξάνδρου· τέλος νὰ συμμαχήσῃ πρὸς τὸν Εὐμένην, ἀναγορεύων αὐτὸν στρατηγὸν αὐτοκράτορα ἀπάσης Ἀσίας καὶ διατάσσων νὰ δοθῶσι μὲν αὐτῷ ἐκ τοῦ θησαυροῦ ὃν εἶχον ἤδη μετακομίσει ἀπὸ Σούσων εἰς Κιλικίαν οἱ ἀργυράσπιδες, τάλαντα 500, νὰ ταχθῶσι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀργυρά-σπιδες ὑπ' αὐτὸν, ὡς πρόμαχον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Τῷ οὖν Εὐμένης διαφεύγει ἀπὸ Νῶρα, ἔρχεται εἰς Κιλικίαν, προσοικειοῦται διὰ τῆς συ-νότητος αὐτοῦ ἐπιτηδειότητος τοὺς ἀργυράσπιδας, συλλέγει διὰ τῶν χρη-μάτων τὰ ὅποια οὗτοι ἐκόμιζον πολλοὺς μισθοφόρους ἐν Λυκίᾳ, ἐν Πι-σιδικῇ, ἐν Κιλικίᾳ, ἐν Συρίᾳ, ἐν Κύπρῳ, ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι, καὶ συγ-κροτεῖ οὕτω, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 318, στρατὸν ἀξιόλογον. Ἐπὶ δ' ἔπρατ-τον ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, καθ' ὅλον τὸ ἔτος 319, οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ καὶ ἰδίως ὁ Ἀντίγονος καὶ ὁ Κάσσανδρος· διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὁ Πτολεμαῖος, ἀσφαλὲς ὢν ἐν τῇ ἰδίᾳ σατραπείᾳ, ὀλίγον μετέσχε τοῦ ἀγῶνος τούτου, φροντίζων μόνον νὰ υποθάλη τὰς τῶν ἄλλων στρατη-γῶν ἐρίδας ἵνα κατατρίβωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν.

Αἱ δύο δυτικώτεραι τῆς μικρᾶς Ἀσίας σατραπείαι, ἡ ἐφ' Ἑλλης-

πόντῳ Φρυγίᾳ καὶ Λυδία, κατεῖχοντο ὑπὸ δύο στρατηγῶν, ἡ μὲν πρώτη ὑπὸ τοῦ Ἀρριδαίου, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ τοῦ Κλείτου, ὧν οὐδέτερος ἤθελε νὰ γίνῃ τυφλὸν τῶν βουλευμάτων τοῦ Ἀντιγόνου ὄργανον, καὶ οἵτινες ἀμφοτέροι ἀπέκλινον μᾶλλον πρὸς τὸν Ἐπιμελητὴν τῆς βασιλείας Πολυσπέρχοντα. Ἐν τούτοις αἱ δύο αὗται σατραπείαι ἦσαν ἀναγκαιόταται εἰς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις δι' αὐτῶν καὶ μόνων ἠδύνατο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Εὐρώπην· ὅθεν ταύτας ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ καταλάβῃ καὶ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, ἀναγκάσας τὸν μὲν Ἀρριδαῖον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν παρὰ τὴν Προποντίδα, ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Βιθυνίας, Κίον, τὸν δὲ Κλείτον νὰ ἀπέλθῃ πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ τὸν Πολυσπέρχοντα, παρ' οὗ διωρίσθη ναύαρχος τοῦ μακεδονικοῦ στόλου. Τότε, ἐν ἀρχῇ τοῦ θέρους 319, ἔφθασεν ὁ Κάσσανδρος εἰς τὸ τοῦ Ἀντιγόνου στρατόπεδον, καὶ ἐπέμεινε νὰ ἐνεργήσωσιν ἰδίως ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοῦ Πολυσπέρχοντος, συνήνεσε δὲ εἰς τοῦτο ὁ Ἀντίγονος, θεωρῶν συμφέρον ν' ἀπασχολήσῃ τὸν Ἐπιμελητὴν ἐν Εὐρώπῃ.

Ἄλλ' ὁ Πολυσπέρχων, νοήσας ἐκ πρώτης ἀφειτηρίας τὸν ἐντεῦθεν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, ἀπεφάσισεν, ὥς προεῖπομεν, νὰ καταλύσῃ ὅλα τὰ ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου ἰδρυθέντα ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα, ἀφ' ὧν ἤλπιζε κυρίως ὁ Κάσσανδρος, νὰ προσοικειωθῇ δὲ ἔτι μᾶλλον τοὺς Ἑλληνας ἀποκαθιστῶν ἐνταῦθα τὰ πράγματα ὅπως εἶχον ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Φιλίππου. Εἶχε λοιπὸν ἐκδώσει ἐπὶ τούτῳ, ἐν ὀνόματι τῶν βασιλέων, τὸ ἀκόλουθον ἀξιωμανημόνευτον δόγμα. «Ἐπειδὴ συμβέβηκε τοῖς προγόνοις ἡμῶν πολλὰ τοὺς Ἑλληνας εὐεργετηκέναι, βουλόμεθα διαφυλάττειν τὴν ἐκείνων προαίρεσιν καὶ πᾶσι φανεράν ποιῆσαι τὴν ἡμετέραν εὖνοιαν, ἣν ἔχοντες διατελοῦμεν πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Πρώτερον μὲν οὖν, Ἀλεξάνδρου μεταλλάξαντος ἐξ ἀνθρώπων καὶ τῆς βασιλείας εἰς ἡμᾶς καθηκούσης, ἡγούμενοι δεῖν ἐπαναγαγεῖν πάντας ἐπὶ τὴν εἰρήνην, καὶ τὰς πολιτείας ἅς ὁ Φίλιππος ὁ ἡμέτερος πατὴρ κατέστησεν, ἐπεστείλαμεν εἰς ἀπάσας τὰς πόλεις περὶ τούτων. Ἐπεὶ δὲ συνέβη, μακρὰν ἀπόντων ἡμῶν, τῶν Ἑλλήνων τινὰς, μὴ ὀρθῶς γινώσκοντας, πόλεμον ἐξενεγκεῖν πρὸς Μακεδόνας, καὶ κρατηθῆναι ὑπὸ τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν, καὶ πολλὰ καὶ δυσχερῆ ταῖς πόλεσι συμβῆναι τούτων μὲν οὖν τοὺς στρατηγοὺς αἰτίους ὑπολάβετε γεγενῆσθαι. Ἡμεῖς δὲ τιμῶντες τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν, κατασκευάζομεν ὑμῖν εἰρήνην· πολιτείας δὲ, τὰς ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ τ' ἄλλα

πράττειν κατὰ τὰ διαγράμματα τὰ πρότερον ὑπ' ἐκείνων γραφέντα. Καὶ τοὺς μεταστάντας ἢ φυγόντας ὑπὸ τῶν ἡμετέρων στρατηγῶν ἐκ τῶν πόλεων, ἀφ' ὧν χρόνων Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἀσίαν διέβη, κατάγομεν, καὶ τοὺς ὑρ' ἡμῶν κατελθόντας, πάντα τὰ αὐτῶν ἔχοντας καὶ ἀστασιάστους καὶ ἀμνησικακουμένους ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσι πολιτεύεσθαι. Καὶ εἴ τι κατὰ τούτων ἐψήφιστο, ἄκυρον ἔστω πλήν εἴ τινες ἐφ' αἵματι ἢ ἀσεβείᾳ κατὰ νόμον πεφεύγασι. Μὴ κατιέναι δὲ μηδὲ Μεγαλοπολιτῶν τοὺς μετὰ Πολυαίνετου ἐπὶ προδοσίᾳ φεύγοντας, μηδ' Ἀμφισσεῖς, μηδὲ Φαρκαδωνίους, μηδὲ Ἡρακλειώτας (αἱ τελευταῖαι τρεῖς θεσσαλικαὶ πόλεις συνεμάχησαν μετὰ τῶν Αἰτωλῶν κατὰ τῶν Μακεδόνων ἐν ἔτεσι 323 — 321· ἐν γένει δὲ ἅπαντες οἱ ἑνταῦθα ἐξαίρουμένοι τῆς ἀμνηστίας ὑπήγοντο εἰς τὴν τῶν χρόνων τούτων στάσιν). Τοὺς δ' ἄλλους καταδεχέσθωσαν πρὸ τῆς τρικαίδος τοῦ Ξανθικοῦ μηνὸς (ἥτοι κατὰ τοὺς νεωτέρους ὑπολογισμοὺς τοῦ Δροῦσένου, ἐν ἀρχῇ ἀπριλίου 319). Εἰ δὲ τινα τῶν πολιτευμάτων Φίλιππος ἢ Ἀλέξανδρος ἀπέδειξαν ἑαυτοῖς ὑπεναντία, παραγινέσθωσαν πρὸς ἡμᾶς, ἵνα διορθωσάμενοι, τὰ συμφέροντα καὶ ταῖς πόλεσι καὶ ἡμῖν πράττωσιν. Ἀθηναίοις δ' εἶναι τὰ μὲν ἄλλα, καθάπερ ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου· Ὠρωπὸν δὲ Ὠρωπίους ἔχειν, καθάπερ νῦν. Σάμον δὲ δίδομεν Ἀθηναίοις, ἐπειδὴ καὶ Φίλιππος ἔδωκεν ὁ πατήρ. Ποιήσασθαι δὲ δόγμα πᾶντας τοὺς Ἕλληνας, μηδένα μῆτε στρατεύειν, μῆτε πράττειν ὑπεναντία ἡμῖν· εἰ δὲ μὴ, φεύγειν αὐτὸν καὶ γενεάν, καὶ τῶν ὄντων στέρεσθαι. Προστετάχμεν δὲ καὶ περὶ τούτων καὶ τῶν λοιπῶν Πολυσπέρχοντι πραγματεύεσθαι. Ἡμεῖς οὖν, καθάπερ καὶ πρότερον ὑμῖν ἐγράψαμεν, ἀκούετε τούτου. Τοῖς γὰρ μὴ ποιούσι τι τῶν γεγραμμένων οὐκ ἐπιτρέψομεν.»

Τὸ διάταγμα τοῦτο, διὰ τοῦ ὁποίου κατηργоῦντο τὰ ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ ἀνεκαλοῦντο οἱ πλεῖστοι τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξορισθέντων, ἦτο βεβαίως ἐπιτήδειον νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπιρροὴν τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις εἶχε συμπράξει μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ περὶ τὴν ἰδρυσιν τῆς ἤδη ἀνατρεπομένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων· ἀλλὰ συγχρόνως τὸ δόγμα τοῦ Πολυσπέρχοντος ἔμελλε φυσικῶς τῷ λόγῳ νὰ ἐπαγάγῃ γενικὴν καὶ φοβεράν ἀναρχίαν διὰ τῶν μεταβολῶν καὶ ἀντεκδικήσεων τὰς ὁποίας προεκάλει. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἡ Ἑλλὰς κατέστη στάδιον πάλης μεταξύ τῶν δύο Μακεδόνων στρατηγῶν, δυνάμεθα ἐκ προοιμίου νὰ λάβωμεν ἔννοιάν τινα

τῶν συμφορῶν τὰς ὁποίας ὑπέστη περὶ τὰ τέλη τοῦ 319 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 318. Τὰ γεγονότα ὁμῶς ταῦτα ὀλίγον γνωρίζομεν, διότι ἀκριβεστέρας περὶ αὐτῶν εἰδήσεις δὲν ἔχομεν εἰμὴ μόνον ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι, λαθόντες γινώσιν τοῦ νέου βασιλικοῦ προεττάγματος, ἀπήτησαν ἀμέσως ἀπὸ τὸν Νικάνορα νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Μουνυχίας· ὁ δὲ οὐ μόνον τοῦτο δὲν ἔπραξεν, ἀλλὰ, γινώσκων ἐπερχόμενον τὸν Κάσσανδρον, εἰς ὃν ἦτο ἰδίως ἀφωσιωμένος, κατέλαβε μετ' οὐ πολὺ καὶ τὰ τεῖχη καὶ τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς. Ἐκ τούτου ἐθορυβήθησαν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ τὸ πλῆθος ἤρχισε ν' ἀγχνεκτῇ κατὰ τοῦ Φωκίωνος, ὅστις, ἐνῶ ἦτο φίλος τοῦ Νικάνορος, μήτε νὰ προλάβῃ τὸ τόλμημα ἐκεῖνο, μήτε νὰ τὸ ἐπανορθώσῃ γενόμενον ἡδυνήθη. Ἀλλ' ἤλπιζον ἤδη εἰς τὸν Πολυσπέρχοντα, ὅστις εἰσῆλθε τῶντι εἰς τὴν Ἑλλάδα μετ' ὀλίγον καὶ προεξέπεμψε τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν Ἀττικὴν, μετὰ δυνάμεως, ἵνα ἐλευθερώσῃ τοὺς λιμένας. Τὸν Ἀλέξανδρον παρηκολούθουν πλείστοι Ἀθηναῖοι, ἐν μέρει φυγάδες ἄλλοτε γενομένοι, ἐν μέρει πένητες ἀποδημήσαντες τῷ 322· παρεκτὸς δὲ τούτων καὶ οὐκ ὀλίγοι ξένοι, ἄτιμοι, δοῦλοι, δραπεταὶ καὶ παντὸς εἶδους ἄλλοι τυχοδιώκται, οἵτινες ὅλοι, ὡς ἀγαθοὶ Ἀθηναῖοι πολῖται, εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἤρχιζον ν' ἀποφασίζωσι περὶ τῆς τύχης τῆς πόλεως. Ταῦτα βλέποντες οἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κυβερνήσαντες τὰ πράγματα, ἐν οἷς καὶ ὁ Φωκίων, προσῆλθον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐβεβαίωσαν ὅτι ἀφ' ἧς ὁ Νικάνωρ παρέστη ὡς ἀντίπαλος τῆς βασιλείας, ἔπαυσαν πᾶσαν πρὸς τοῦτον σχέσιν, ἔδωκαν ὁμῶς συγχρόνως αὐτῷ νὰ νοήσῃ ὅτι νῦν μάλιστα, διὰ τὴν ἐνδεχομένην ὡς ἐκ τῆς ἐπανόδου τοσούτου παρμιγυῶς ὄχλου ἀναρχίαν καὶ τὴν ἀπειλουμένην ἀπὸ θαλάσσης ἔφοδον τοῦ Κασσάνδρου, καλὸν ἦτο νὰ καταλάβῃ τοὺς λιμένας ἢ βασιλικὴ δύναμις. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος κατελθὼν ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Πειραιῶς καὶ ἦλθεν ἐπνειλημμένως εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Νικάνορος. Οἱ δ' ἐν τῷ ἄστει καὶ ἰδίως οἱ αὐτοχειροτόνητοι νέοι πολῖται, μαθόντες τὰς συνεντεύξεις ταύτας, θεωροῦντες ὅτι οὐδεμία ἐγένετο προπαρασκευὴ πρὸς ἐκκένωσιν τῶν φρουρίων, ἡξέουροντες ὅτι καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ διεπραγματεύοντο πρὸς Ἀλέξανδρον, ἐφοβήθησαν μήπως οἱ τε δύο Μακεδόνες στρατηγοὶ, καὶ οἱ ὀλιγαρχικοὶ συμφωνήσαντες ἐπὶ τέλους καταλύσωσι τὴν μόλις ἀνακτηθεῖσαν ἐλευθερίαν τοῦ ὄχλου. Ὅθεν συγκροτήσαντες ἐκκλησίαν, καθήρεσαν τῆς στρατηγίας τὸν Φωκίωνα καὶ ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἀγωνίδου, καταγόρησαν ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς ὀλιγαρχίας γεγονότας ἄρχοντας,

ἐπὶ προδοσίᾳ. Ἐκ τῶν κατηγορουμένων τούτων τινές, καὶ ἰδίως ὁ Καλλιμέδων καὶ ὁ Χαρικλῆς, ἐζήτησαν νὰ σωθῶσι διὰ φυγῆς, ὁ δὲ Φωκίων, ὁ Ἡγήμων, ὁ Νικοκλῆς, ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καὶ πλείστοι ἄλλοι προσῆλθον εἰς τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου στρατόπεδον, ὡς εἰς ἄσυλον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος παρέπεμψεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Πολυσπέρχοντα, γράψας ἐνταύτῳ «ὅπως μηδὲν πάθωσιν οἱ περὶ Φωκίωνα τῷ κείνου πεφρονηκότες, καὶ νῦν ἐπαγγελλόμενοι πάντα συμπράττειν,» ἐξαπέστειλαν ἀμέσως καὶ οἱ Ἀθηναῖοι πρεσβεῖαν πρὸς τὸν τῆς βασιλείας Ἐπιμελητὴν, ἐπιτετραμμένην νὰ κατηγορήσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ τοὺς περὶ τὸν Φωκίωνα.

Κατηγοροὶ καὶ κατηγορούμενοι κατέλαβον τὸν Πολυσπέρχοντα περὶ κώμην τινὰ τῆς Φωκίδος, Φάρυγας καλουμένην, καὶ ἐνταῦθα διεζήχθη ἡ δίκη ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ἀρριδαίου Φιλίππου. Ὑπὸ χρυσοῦν οὐρανίσκον ἐκάθισαν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φίλοι, πέριξ δὲ ἴσταντο Μακεδόνες πολλοὶ καὶ ξένοι. Οἱ κατηγοροὶ ἐπεθύμουν νὰ παραπεμφθῇ ἡ δίκη εἰς Ἀθήνας· καὶ τούτου ἕνεκα ὁ προϊστάμενος τῆς πρεσβείας Ἀγωνιδῆς, ὠφελῆθεις ἐκ τοῦ θορύβου ὅστις συνέβη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τὰς ἀμοιβαίας τῶν δύο μερίδων κατηγορίας, ἀνέκραξεν· «ἅπαντας ἡμᾶς εἰς μίαν ἐμβαλόντες γαλαῖα γράν, Ἀθηναίοις ἀναπέμψατε λόγον ὑφέζοντας.» Τούτους ἀκούσας τοὺς λόγους ὁ βασιλεὺς ἐγέλασεν· ἀλλ' οἱ περιεστῶτες Μακεδόνες καὶ οἱ ξένοι, οἵτινες ἐπεθύμουν νὰ μὴ στερηθῶσι τοῦ θεάματος, παρέκάλεσαν διὰ νεύματος τοὺς πρέσβεις νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐνταῦθα τὴν κατηγορίαν· ὅθεν ἐξηκολούθησεν ἡ δίκη. Δὲν ὠφελήθησαν ὅμως πολὺ ἐκ τούτου οἱ κατηγορούμενοι, διότι ὁ Πολυσπέρχων, διαφωνῶν πρὸς τὸν υἱὸν Ἀλεξάνδρον, ἐθεώρει συμφέρουσαν τὴν καταστροφὴν τῶν ὀλιγαρχικῶν. Καὶ ἀπέδειξε τοῦτο καθ' ὅλην τὴν συζήτησιν, διακόμενος πολλὰς τὸν Φωκίωνα ἀγορεύοντα, ἐπὶ τέλους μάλιστα κτυπήσας κατὰ γῆς τὴν βακτηρίαν, ἐπέβαλε σιωπὴν. Ἐπειτα τοῦ Ἡγήμονος εἰπόντος ὅτι φέρεται μάρτυρα τῆς πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίας αὐτοῦ τὸν Πολυσπέρχοντα, ὁ Ἐπιμελητὴς ὀργισθεὶς ἀπεκρίθη· «παῦσαί μου πρὸς τὸν βασιλέα καταψευδόμενος,» ὁ δὲ βασιλεὺς ὤρμησε νὰ λογχίσῃ τὸν Ἡγήμονα, μόλις ἀναχαιτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος. Τελευταῖον ἐψηφοφόρησαν οἱ φίλοι καὶ ἀπεφάναντο ἐνόχους τοὺς περὶ τὸν Φωκίωνα· ὁ δ' Ἐπιμελητὴς εἶπε πρὸς τοὺς πρέσβεις ὅτι, εἰ καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς ἐνοχῆς τῶν κατηγορουμένων, ἐπιτρέπει τὴν περὶ τούτων ἀπόφασιν εἰς τὸν δῆμον· καὶ συλλαβὼν αὐτοὺς ἀπέστειλε δεσμίους εἰς Ἀθήνας.

Ἦν δὲ μία τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ μαΐου μηνὸς 318, ὅτε ἄμαξα

κομίζουσαι τοὺς ἀτυχεῖς ἐκείνους ἄνδρας καὶ ὑπὸ Μακεδόνων στρατιωτῶν φρουρούμεναι, εἰσῆλθον διὰ τῆς ἱερᾶς τῶν Ἀθηναίων πύλης καὶ ἐκεῖθεν, ἐν τῷ μέσῳ ἀπείρου ὄχλου, ἐπορεύθησαν, διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, ἔμπροσθεν τῶν Προπυλαίων, πρὸς τὸ μέγα θέατρον τοῦ Διονύσου· θέαμα λυπηρόν ! Αὐτοί, οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν πολιτῶν, οἱ πρὸ μικροῦ ἔτι πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ, ἄπικντες σχεδὸν εὐπατρίδαι καὶ εὐπαιδευτοὶ, καὶ μετὰ αὐτῶν ὁ γηραιὸς, ὁ ἐνδοξὸς στρατηγὸς Φωκίων, ἐφέροντο δέσμιοι ὡς κοινοὶ τινες κακοῦργοι. Ἐκεῖ εἰς τὸ θέατρον ἐστάθη ἡ συνοδία μέχρις οὗ οἱ ἄρχοντες ἐπλήρωσαν τὴν ἐκκλησίαν, καλέσαντες καὶ δούλους, καὶ ξένους, καὶ ἀτίμους καὶ ἐνὶ λόγῳ «πᾶσι καὶ πάσαις ἀναπεπταμένον τὸ βῆμα καὶ τὸ θέατρον παρασχόντες,» λέγει ὁ καλὸς κἀγαθὸς Πλούταρχος. Σιγῆς δὲ γενομένης διὰ τοῦ κήρυκος, ἀνεγνώσθη πρῶτον ἡ τοῦ βασιλέως ἐπιστολή, δι' ἧς ἐπετρέπετο ἡ κρίσις εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ἐλευθέρους ἤδη καὶ αὐτονόμους ὄντας· καὶ μετὰ τὴν ἐπιστολήν, τὸ κατηγορητήριον ἔγγραφον, διαλαμβάνον, ὅτι οἱ παρόντες Φωκίων, Νικοκλῆς, Θουδιππος, Ἡγήμων, Πυθοκλῆς, καὶ οἱ φυγόντες Καλλιμέδων, Χαρικλῆς, Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς «παραίτιοι γεγέννηται μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, τῆς τε δουλείας τῇ πατρίδι, καὶ τῆς καταλύσεως τοῦ δήμου καὶ τῶν νόμων.» Ἀναστάντος δὲ τοῦ Φωκίωνος ἵνα ἀπολογηθῇ, οἱ μὲν βέλτιστοι τῶν πολιτῶν ἤκουον αὐτοῦ εὐλαδῶς, συγκεκνημένοι καὶ δακρύνοντες· ἀλλ' οἱ πολλοὶ τοσοῦτον ἐθορύβουν ὥστε ἡ φωνὴ αὐτοῦ παντᾶπασιν ἐκαλύπτετο. Τότε εἰς ἐτόλμησε νὰ παρατηρήσῃ ὅτι, ἐπιτρέποντος τοῦ βασιλέως τηλικαύτην κρίσιν εἰς τὸν δῆμον, καλὸν ἦτο ν' ἀπέλθωσι τῆς ἐκκλησίας οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ξένοι, ἀλλὰ τότε ἐκμανεῖς ὁ ὄχλος ἀνέκραξε «κάτω οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ οἱ μισόδημοι !» Ἐπειδὴ δ' ἐξηκολούθει ὁ θόρυβος καὶ ὁ γέλως, ὥστε ἡ φωνὴ τοῦ κινδυνεύοντος οὐδόλως ἠκούετο «Πότερον, εἶπεν ὁ Φωκίων, ἀδίκως ἢ δικαίως ἀποκτεῖναι βούλεσθε ἡμᾶς ;» ἀποκριθέντων δὲ τινων, ὅτι δικαίως «Καὶ τοῦτο, προσέθηκε, πῶς γνώσεσθε, μὴ ἀκούσαντες ;» Ἀλλὰ τούτων πάντων μόλις οἱ πλησίον ὄντες ἀντελαμβάνοντο, οἱ δὲ μακρότερον ἰστάμενοι δὲν ἠδύναντο, διὰ τὸ μέγεθος τῆς κραυγῆς τῶν θορυβούντων, νὰ νοήσωσι τὸν ἀγορεύοντα καὶ μόνον διέκρινον τὴν ἐναγώνιον χειρονομίαν τοῦ σεβασμίου στρατηγοῦ. Ὅθεν ὁ Φωκίων περὶ ἑαυτοῦ ἀπελπίσθεις, ἀλλὰ θέλων τοῦλάχιστον νὰ σώσῃ τοὺς συγκαταγεγορευμένους προσῆλθεν ἐγγυτέρω πρὸς τὸν ὄχλον καὶ ἀνεβόησεν· «Ἐστω ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἔνοχος καὶ ἄξιος θανάτου, δι' ὅσα ἔπραξα· ἀλλὰ τούτους, Ἀθηναῖοι,

δικαίᾳ θέλετε νὰ τοὺς θανατώσετε, ἐνῷ κἀνὲν δὲν ἔπραζαν ἀδίκημα;» — «Διότι εἶναι φίλοι σου!» ἀνέκραξεν ὁ ἄθλιος ὄχλος. Τοῦτο ἀκούσας ὁ Φωκίων ὑπεχώρησε καὶ ἐσιώπησε. Καὶ ἠθέλησαν μὲν ἔτι τινὲς τῶν φίλων νὰ συνηγορήσωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν κορυφωθείσαν ταραχὴν ἠναγκάσθησαν νὰ παύσωσι. Παρελθὼν δὲ ἤδη ὁ Ἀγωνίδης εἰς μέσον, ἀνέγνωσε ψήφισμα διαλαμβάνον ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία ἐφωτίσθη, ὁ δῆμος θέλει ἀποφασίσαι διὰ χειροτονίας ἂν οἱ κατηγορούμενοι ᾔναι ἔνοχοι καὶ ὅτι, ἂν καταχειροτονηθῶσι, θέλουσιν ἀποθάνει. Ἄλλοι ὁμῶς προέτεινον νὰ προστεθῇ εἰς τὸ ψήφισμα ὅτι ὁ Φωκίων θέλει ἀποθάνει στρεβλωθεὶς, καὶ ἐφώναζαν μάλιστα νὰ φέρωσι τὰ βασανιστήρια. Ἄλλ' ὁ Ἀγωνίδης βλέπων τὸν ἀρχηγὸν τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς Κλεῖτον δυσχεραίνοντα καὶ συγχρόνως νομίζων τὸ πρᾶγμα βάρβαρον καὶ μικρὸν, «ἀμμή τί θέλομεν κάμει τὸν Καλλιμέδοντα, εἶπεν, ὅταν τὸν συλλάβωμεν, ἂν σήμερον στρεβλώσωμεν τὸν Φωκίωνα;» — «Δὲν ἐρωτᾷς καλῆτερον τί θέλομεν σὲ κάμει ἐσένα,» ὑπεφώνησέ τις τῶν Ἀθηναίων. Χειροτονηθέντος λοιπὸν τοῦ ψηφίσματος ὅπως εἶχε, κατεδίκασεν ὁ ὄχλος, παμφηφεὶ σχεδὸν, εἰς θάνατον τοὺς κατηγορουμένους, ὁρθῆς ἱσταμένης τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν πλείστων ἐστεφανωμένων, ὡς ἂν προέκειτο περὶ ἐορτῆς τινος καὶ πανηγύρεως. Μεθ' ὃ ἀπήχθησαν οἱ περὶ τὸν Φωκίωνα εἰς τὸ δεσμοτῆριον, καὶ ἐκεῖ, τῇ 10 μαΐου, κατέλυσαν τὸν βίον, διὰ τῆς τοῦ κωνείου πόσεως, κατὰ τὸ πάτριον ἔθος, οἱ δὲ νεκροὶ αὐτῶν ἐρρίφθησαν ἄταφοι ἐκτὸς τῶν τῆς Ἀττικῆς ὁρίων.

Ἡ τοιαύτη δίκη καὶ τελευτὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, καὶ μάλιστα τοῦ γηραιοῦ, τοῦ ἐναρέτου, τοῦ τοσαύτας τῇ πατρίδι προσενεγκόντος ὑπηρεσίας Φωκίωνος, εἶναι ἐν τῶν οἰκτροτέρων γεγονότων τῆς ἱστορίας ἡμῶν· τοσούτῳ μᾶλλον οἰκτρὸν, ὅσῳ διεπράχθη ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινῆς παρακμῆς καὶ ἐκλύσεως. Βεβαίως αἱ πόλεις ἀδικοῦσι κατὰ δυστυχίαν πολλάκις καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δυνάμεως οὔσαι, ἀλλὰ τότε τὰ στίγματα ταῦτα ἐξαφανίζονται ὑπὸ τῶν ἀκτίων τῆς δόξης καὶ τῆς εὐημερίας· ἐνῷ ὁσάκις συμβαίνωσιν ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τοῦ θανάτου, προξενοῦσι τόσῳ πλείονα μεγαλυχίαν ὅσῳ δικαιοῦσι τρόπον τινὰ τὴν ἐπερχομένην πτώσιν. — Ἡ καταδίκη ἐκείνη τῶν ὀλιγαρχικῶν δὲν ἔσωσε τοῦλάχιστον, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ οὐδὲ τὸν Πολυσπέρχοντα ὠφέλησε πολὺ. Ὀλίγας μετὰ ταῦτα ἡμέρας, ὁ Κασσάνδρος, ὅστις ἀγνοοῦμεν διατὶ ἐβράδυνε τοσοῦτον νὰ προσέλθῃ, ἐφθασε τελευταῖον εἰς

Πειραιᾷ, μετὰ 35 πλοίων καὶ 4,000 ὀπλιτῶν δοθέντων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου. Καὶ κατέβη μὲν ἀμέσως ὁ Πολυσπέρχων εἰς τὴν Ἀττικὴν ἐκ Φωκίδος, συνεπαγόμενος 30,000 μακεδόνων πεζῶν, 4,000 συμμάχων, 1000 ἵππεις καὶ 65 ἐλέφαντας, οἵτινες κατὰ πρῶτον τότε ἐπάτησαν τὸ ἔδαφος τῆς κλασικῆς ταύτης γῆς· ἀλλὰ μὴ δυνήθεις νὰ ἐκπορθήσῃ διὰ μιᾶς τὰ τείχη τοῦ λιμένος, κατέλιπε τὸν υἱὸν Ἀλέξανδρον μετὰ μικρᾶς τιнос δυνάμεως ἱππικοῦ ἵνα κατέχῃ τὴν χώραν, αὐτὸς δὲ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ εἰς Πελοπόννησον, ἵνα παραλάβῃ αὐτόθι νέους συμμάχους διὰ τῆς καταργήσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῆς τῶν δημοκρατικῶν ἀνορθώσεως. Ἀπέτυχεν ὁμως καὶ εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην, διότι ἀντιστάσεως εἰς τὰς διατάξεις αὐτοῦ τῆς Μεγάλης πόλεως, ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν αὐτῆς, ἀλλ' ἀπεκρούσθη γενναίως καὶ ἐπιτηδείως, ἀποβαλὼν τοὺς πλείστους τῶν ἐλεφάντων. Καὶ ἐνῶ ὑφίστατο τὴν δευτέραν ταύτην ἤτταν, ἐλάμβανεν ἀπανταχόθεν εἰδήσεις ἀπαισίας. Ὁ Πολυσπέρχων εἶχεν ἐλπίσει ὅτι ὁ Εὐμένης, κεκτημένος ἤδη ἱκανὴν ἐν Κιλικίᾳ δύναμιν, θέλει ὀρμήσει κατὰ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἀντιγόνου καὶ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ πάσης κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐφόδου· ἤδη δὲ ἐμάνθανεν ὅτι ὁ Εὐμένης, διὰ λόγους σπουδαίους τοὺς ὁποίους βραδύτερον θέλομεν ἐκθέσει, ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Συρίαν· ἐμάνθανεν ὡσαύτως ὅτι ὁ Κασσάνδρος εἶχεν ἐκπέμψῃ εἰς Ἑλλάςποντον καὶ Προποντίδα τὸν Νικάνωρα μετὰ τοῦ ἐν Πειραιεὶ στόλου, ὅτι ὁ Νικάνωρ ἠνώθη μετὰ τοῦ Ἀντιγόνου ἐν Χαλκηδόνι καὶ ὅτι παντελῶς κατετρόπωσεν ἐν Βυζαντίῳ τὴν ὑπὸ τοῦ Κλείτου ἀγομένην ναυτικὴν τοῦ Ἐπιμελητοῦ δύναμιν· ἐμάνθανε τελευταῖον ὅτι πολλαὶ τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἀναφανδὸν μετὰ τοῦ Κασσάνδρου συνετάσσοντο, ὅτι οὗτος εἶχε κυριεύσει ἐν τῷ μεταξὺ τὴν Αἰγίναν καὶ τὴν Σαλαμῖνα, ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ πρὸ μικροῦ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ Πολυσπέρχοντος ἐνθουσιασθέντες, ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς ὅροις τοῦ νὰ ἔχωσι μὲν τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ τὰς προσόδους καὶ τὰς ναῦς αὐτῶν, φίλοι ὄντες καὶ σύμμαχοι τοῦ Κασσάνδρου, νὰ κρατήσῃ ὁμως οὗτος κατὰ τὸ παρὸν τὴν Μουνυχίαν, τὸ δὲ πολίτευμα νὰ ἀποβῇ αὐθις ἀριστοκρατικόν, μὴ ἐχόντων τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα εἰμὴ ἐκείνων ὧσων ἡ φορολογητέα περιουσία ἤθελε συμποσοῦται εἰς 1000 δραχ. τούλάχιστον, καὶ ἐπιμελητῆς τῆς πόλεως νὰ ἐκλεχθῇ εἰς τῶν Ἀθηναίων πολιτῶν, ἐπιφυλαττομένης τῆς τοῦ Κασσάνδρου ἐπικυρώσεως· προεχειρίσθη δὲ τοιοῦτος ὁ

Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις πρὸ ὀλίγων μηνῶν εἶχε καταδικασθῇ ἐρήμην εἰς θάνατον.

Ὑπὸ τοιούτων καὶ τοσούτων κινδύνων αἰφνης ἀπειληθεὶς, ὁ Πολυσπέρχων ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ καταλίπη τὴν πολιορκίαν τῆς Μεγάλης πόλεως καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ἀμέσως εἰς Μακεδονίαν ἵνα προλάβῃ μὲν πᾶσαν τοῦ Ἀντιγόνου εἰς τὴν Εὐρώπῃν διάβασιν, στρατολογήσῃ δὲ νέας δυνάμεις. Ἀλλ' ἔτι καθ' ὁδὸν εὐρισκόμενος ἔλαβε καὶ ἐκ Μακεδονίας εἰδήσεις δεινάς. Ἡ φιλόδοξος Εὐρυδίκη, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπανελθεῖ παρ' αὐτῇ ὁ Ἀρριδαῖος Φίλιππος, καταλαμβάνει τὴν ἀρχὴν, συμμαχεῖ μετὰ τοῦ Κασσάνδρου, διορίζει αὐτὸν, ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, Ἐπιμελητὴν τοῦ Κράτους καὶ διατάσσει τὸν Πολυσπέρχοντα νὰ παραδώσῃ αὐτῷ τὸν στρατόν. Τότε ὁ Πολυσπέρχων τρέπεται κατ' ἀρχάς πρὸς τὴν Αἰτωλίαν, ἀφ' ἧς ἔπειτα διέβη εἰς Ἡπειρον· ὁ δὲ Κασσάνδρος ἔρχεται περὶ τὰ τέλη τοῦ 318 εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐνισχυθεὶς αὐτόθι διὰ νέων δυνάμεων, ἐπιστρέφει ἐν ἀρχῇ τοῦ 317 εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα καὶ ἐνταῦθα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀρχήν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Πολυσπέρχων συμμαχεῖ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Αἰακίδου, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἐπανῆλθε πάλιν ἡ Ὀλυμπιάς, μετὰ τοῦ ἐγγόνου αὐτῆς Ἀλεξάνδρου, πρώτη ἐκεῖνου ἐξαδέλφη οὖσα· καὶ πάντες ἐπέρχονται ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἀντεπεξέρχεται μὲν ἡ Εὐρυδίκη κατ' αὐτῶν, ἀλλ' οἱ Μακεδόνες ἀποποιοῦνται νὰ πολεμήσωσι τὴν μητέρα τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ πάντες προσέρχονται πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα, ἥτις, γενομένη οὕτω κυρία τῆς Μακεδονίας, συλλαμβάνει τὸν τε Ἀρριδαῖον, τὴν τε Εὐρυδίκην καὶ θανατώνει ἀμφοτέρους διὰ βασάνων οἰκτρῶν. Κατὰ δυστυχίαν, ἡ γυνὴ αὕτη, καὶ τοι γηράσασα, ἔσωζεν ἅπασαν τὴν φυσικὴν τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἀγριότητα. Ὅθεν ἐπιχειρεῖ καὶ ἄλλας φοβερὰς ἀντεκδικήσεις, φονεύει περὶ τοὺς ἑκατὸν φίλους τοῦ Κασσάνδρου, ἅπαντας ἐπιφανεῖς ὄντας τῆς χώρας ἄνδρας, καὶ κατορθοῖ, αὕτη, τῆς ὁποίας τὴν ἐπάνοδον μετὰ τσαύτης ἀγαλλιάσεως ἐχαίρετισαν πρὸ μικροῦ οἱ Μακεδόνες, νὰ μισηθῇ ἤδη ὑπ' αὐτῶν. Ἐκ τούτου ὠφεληθεὶς ὁ Κασσάνδρος ἐπιστρέφει ἐξ Ἑλλάδος εἰς Μακεδονίαν, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 317, τυγχάνει αὐτόθι δεξιώσεως προθύμου καὶ πολιορκεῖ τὴν Ὀλυμπιάδα εἰς Πύδναν· μετὰ τῆς Ὀλυμπιάδος ἀπεκλείσθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου τούτου ὁ νέος βασιλεὺς Ἀλεξάνδρος, ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ῥωξάνη, ἡ θυγάτηρ τοῦ Φιλίππου (τοῦ πατρὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου) Θεσσαλονίκη καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἐπιφανεῖς γυναῖκες. Καὶ ἐπῆλθε

μὲν εἰς βοήθειαν τῆς Πύδνης ὁ Αἰακίδης· ἄλλ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ, δυσ-
αρεστηθεὶς διότι ἐν μέσῳ χειμῶνι εἰς τηλικούτους ὑπεβάλλετο κινδύνους
ἄνευ ὠφελήματός τινος, στασιάζει, καθαιρεῖ τὸν βασιλέα καὶ συμμαχεῖ
μετὰ τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις πέμπει εἰς Ἡπειρον ἐπιμελητὴν καὶ στρα-
τηγὸν τὸν Λυκίσκον· ὥστε ἡ Πύδνα, ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τὰς ἰδίας
δυνάμεις, ἀντέχει μὲν ἐπὶ τινα χρόνον διὰ τὴν ὄντως ἡρωϊκὴν καρτε-
ρίαν τῆς ἀτρομότητος Ὀλυμπιάδος, ἀλλὰ τελευταῖον, ἐν ἔαρι τοῦ 316,
παραδίδεται εἰς τὸν Κάσσανδρον. Ὁ δὲ, θανατώνει τὴν γηραιὰν μη-
τέρα τοῦ μεγάλου βασιλέως, περιορίζει εἰς Ἀμφίπολιν τὸν νέον Ἀλέ-
ξανδρον ἐξαετῇ ἤδη ὄντα, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ῥωξάνην, ἀναγκάζει
τὸν Πολυσπέρχοντα νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τοῖς Αἰτωλοῖς, λαμβάνει
σύζυγον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄρχει ἔκτοτε ἀπολύτως τῆς Μακεδονίας,
μὴ φέρων μὲν ἔτι τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα, ἀλλ' ἐξασκῶν ἅπαν τὸ βα-
σιλικὸν ἄξίωμα, ὥστε καὶ πόλιν ἐπώνυμον, τὴν Κασσάνδρειαν, τότε
ἔκτισεν ἐπὶ τῆς χερσονήσου Παλλήνης, ἣτις μέχρι σήμερον φέρει τὸ
τοῦ δυνάστου ἐκείνου ὄνομα, Κασσάνδρα καλουμένη. Ἡ ἐνότις τῆς
κληρονομίας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπὸ λεπτοῦ ἐξηρτᾶτο νήματος,
ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ ἐκείνου παιδός. Τὰ δ' ἐν τῷ μεταξύ κατὰ τὴν Ἀσίαν
συμβάντα, εἰς τῶν ὁποίων μεταβαίνομεν τὴν ἐξιστόρησιν, ἔμελλον ἔτι
μᾶλλον νὰ ἐπιταχύνωσι τὸν κατακερματισμὸν τοῦ Κράτους.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἴσως τὸν σωματοφύλακα τοῦ μεγάλου
Ἀλεξάνδρου Πύθωνα, ὅστις, κατὰ μὲν τὴν ἐπὶ Περδίκκου πρώτην τῶν
χωρῶν διανομὴν, προεχειρίσθη σατραπείας τῆς μικρᾶς Μηδίας (σελ. 169).
μετὰ δὲ τὸν τοῦ Περδίκκου θάνατον ἀνηγορεύθη εἰς τῶν δύο Ἐπιμε-
λητῶν τοῦ κράτους, ἡναγκάσθη ὁμῶς ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ παραι-
τηθῇ τούτου τοῦ ἁξιώματος (σελ. 187). Τότε διορισθέντος Ἐπιμελητοῦ
τοῦ Ἀντιπάτρου, καὶ γενομένης νέας χωρῶν διανομῆς ἐν Τριπαρα-
δείσῳ, ὁ Πύθων διετήρησε μὲν τὴν σατραπείαν τῆς μικρᾶς Μηδίας, ἣν
ἀποζημιωθῇ δὲ διὰ τὸ ἁξίωμα τοῦ Ἐπιμελητοῦ τὸ ὅποιον εἶχεν ἀπο-
βάλλει, ἀνηγορεύθη προστούτοις γενικὸς διοικητὴς τῶν ἀνατολικωτέρων
σατραπειῶν, ἡ, κατὰ Διόδωρον, στρατηγὸς τῶν ἄνω σατραπειῶν ἀπα-
σῶν, ἃν καὶ κατ' ἄλλην γνώμην βραδύτερον ἐσφετερίσθη οἰκοθεν τὴν
γενικὴν ταύτην διοίκησιν.

Ὅπωςδὴποτε ἐν ἔαρι τοῦ 318, ἐνῷ ὁ μὲν Ἀντίγονος ἡσχολεῖτο ἔτι
περὶ τὰς δυτικωτέρας ἐπαρχίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐξέπεμπε τὸν

Κάσσανδρον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὃ δ' Εὐμένης ἵστατο ἔτι ἐν Κιλικίᾳ, ὃ Πύθων ἐκεῖνος ἐβουλευθὲν νὰ γίνῃ καθ' ὁλοκληρίαν κύριος τῶν ἄνω σατραπειῶν· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐμβαλὼν τὸ πρῶτον εἰς Παρθυαίαν, συνέλαβε καὶ ἐφόνευσε τὸν σατράπην αὐτῆς Φίλιππον, διορίσας αὐτ' αὐτοῦ τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Εὐδῆμον. Ἀλλὰ τότε ἐνοῦνται ὅλοι οἱ σατράπαι τῶν ἄνω χωρῶν, κατατροποῦσι τὸν Πύθωνα περὶ τὸ φθινόπωρον τοῦ 318 καὶ ἀναγκάζουσιν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ παρὰ τῷ Σελεύκῳ εἰς Βαβυλῶνα. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Εὐμένης, καὶ τοι συνεκρότησεν ἀξιόλογον δύναμιν ἐν Κιλικίᾳ, δὲν ἦτο ὅμως ἔτι ἐνάμιλλος πρὸς τὸν Ἀντίγονον· ἔβλεπε τοῦτον πράττοντα ὡς ἂν ἐσκόπει νὰ περαιωθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐνταῦθα νὰ κρίνῃ τὸν ἀγῶνα· ἠσθάνετο ὅτι διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοῦτο, διὰ νὰ εἰμφορέσῃ νὰ κοινωνήσῃ ἀμέσως μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ νὰ προσλάβῃ ἐκεῖθεν νέας δυνάμεις, ἔχει ἀπαραίτητον χρεῖαν στόλου, οὗ ὅλως ἐστερεῖτο. Ὅθεν ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ εὕρῃ ἐκ παντὸς τρόπου στόλον· ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐν ἔαρι τοῦ 318, ἐνέβαλεν εἰς Φοινίκην, ὑπὸ φρουρῶν τοῦ Πτολεμαίου κατεχομένην, ἐκυρίευσεν αὐτὴν εὐχερῶς, κατεσκεύασεν ἐν θέρει δύναμιν ναυτικὴν ἀξιόλογον καὶ ἤδη ἤλπιζεν ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν θάλασσαν καὶ, ἐνωθεὶς ἐνταῦθα μετὰ τοῦ μακεδονικοῦ στόλου, νὰ ἀνατρέψῃ τὴν κατὰ τῆς βασιλείας στάσιν, ὅτε αἰφνης βλέπει ἐπερχόμενον τροπαιοφόρον στόλον ἕτερον, τὸν στόλον τοῦ Ἀντιγόνου, τὸν πρὸ μικροῦ ἐν Βυζαντίῳ νικηφορήσαντα. Διότι ὁ Ἀντίγονος, καὶ τοι ἠδύνατο ἤδη ἀκωλύτως νὰ διαπεραιωθῇ εἰς Εὐρώπην, μαθὼν ὅμως τὰ παρὰ τοῦ Εὐμένους ἐνεργούμενα, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ καταλίπῃ ὀπισθὲν τοῦ τοιοῦτον πολέμιον, καὶ, μεταβαλὼν ἀμέσως σχέδιον, παραδίδει τὴν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀρχὴν εἰς τὸν σατράπην Καρίας Ἀσανδρον, ἀναχωρεῖ μετὰ 20,000 πεζῶν καὶ 4,000 ἵππῶν ἀπὸ τῶν περὶ Ἑλλήσποντον χωρῶν ἐπὶ Κιλικίαν, καὶ ἐκπέμπει συγχρόνως τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἐκεῖ παράλια. Ἄμει δ' ἐμφανισθείσης τῆς τροπαιοῦχος ταύτης δυνάμεως, οἱ Φοίνικες ἐγκαταλείπουσι τὸν Εὐμένην καὶ παραδίδονται εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ.

Τὰ κατὰ τὸν Εὐμένην ἀπέβησαν ἐντεῦθεν δεινότατα· διότι στερηθεὶς τοῦ στόλου, ἀπέβαλε πάντα τρόπον κοινωνίας μετὰ τῆς Εὐρώπης· ἰδίαν ἀξιόμαχον πρὸς τὸν Ἀντίγονον δύναμιν δὲν εἶχε· σύμμαχον δὲν ἔβλεπε κανένα πιθανὸν οὔτε ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ, οὔτε ἐν Φοινίκῃ. Πᾶς ἄλλος ἤθελε περιέλθῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τοῦ ἀγῶνος εἶναι ματαία καὶ ὅτι καιρὸς εἶναι νὰ φροντίσῃ περὶ τοῦ ἰδίου συμφέροντος, συν-

θηκολογῶν πρὸς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ συμ-
 φιλωθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ πολυμήχανος Καρδιανὸς δὲν ἀπηλπίσθη
 καὶ ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον ἔμελλε νὰ κρατήσῃ ὀρθὴν τὴν ἐμπιστευθεῖσαν
 αὐτῷ βασιλικὴν σημαίαν. Μὴ βλέπων τί ἔχει ἤδη νὰ πράξῃ ἐν τῇ δυ-
 τικῇ Ἀσίᾳ, ἐτράπη ἀπὸ Φοινίκης πρὸς τὰς ἀνατολικωτέρας χώρας, ὅπου
 ἤξευρε τοὺς σατράπας συνασπισθέντας, ἐν ὀνόματι τῆς βασιλείας, κατὰ
 Πύθωνος καὶ Σελεύκου, καὶ διελθὼν διὰ τῆς Κοίλης Συρίας, παρεχρί-
 μασεν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν. Ἐντεῦθεν συνεννοήθη πρὸ πάντων μετὰ τοῦ
 Πύθωνος καὶ τοῦ Σελεύκου, προσκαλέσας αὐτοὺς «βοηθεῖν τοῖς βασι-
 λεῦσι,» συντασσόμενοι μετ' αὐτοῦ, στρατηγοῦ ὄντος τῆς Ἀσίας, κατὰ
 τοῦ Ἀντιγόνου. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν ὅτι εἶναι μὲν ἔτοιμοι νὰ ὑπη-
 ρετήσωσι τοὺς βασιλεῖς, ὅχι ὅμως καὶ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἄνδρα κατα-
 δικασθέντα εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν Μακεδόνων· καὶ ἐνταύτῳ διεμήνυσαν
 εἰς τὸν Ἀντίγονον, ὅστις, ἐπερχόμενος κατόπιν τοῦ Εὐμένους, ἦτο ἤδη
 ἐν Μεσοποταμίᾳ, νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Εὐμέ-
 νης, εἰσελθὼν, ἐν ἀρχῇ τοῦ 317, εἰς Σουσιανὴν, προσεκάλεσεν ἐκεῖ τοὺς
 τῶν ἄνω σατραπειῶν ἡγεμόνας, Πευκέστην τὸν Περσίδος (ἄλλοτε σω-
 ματοφύλακα τοῦ Ἀλεξάνδρου διατελέσαντα), Τληπόλεμον Καρμανίας,
 Σιθῦρτιον Ἀραχωσίας, Ἀνδρόβαζον σταλέντα παρὰ τοῦ τατράπου Πα-
 ροπαμισαδῶν Ὀξυάρτου, Στάσανδρον Ἀρίας, καὶ Εὐδημον Ἰνδικῆς,
 οἵτινες προσῆλθον τῳόντι εἰς Σουσιανὴν ἄγοντες ἐν ὅλοις 11,200 πεζοὺς,
 4,600 ἵππεῖς, καὶ 125 ἐλέφαντας, εἰς οὓς μετ' ὀλίγον ὁ Πευκέστης
 προσέθηκεν ἔτι, ἐκ Περσίδος προσαγαγὼν, 10,000 τοξότας. Ἐπειδὴ δὲ
 εἶχε καὶ ὁ Εὐμένης, προσλαβὼν καθ' ὁδὸν τὸν τῆς Μεσοποταμίας σα-
 τράπην Ἀμφίμαχον, 15,000 πεζοὺς ἐν οἷς τοὺς ἀηττήτους ἀργυρά-
 σπιδας, καὶ 2,800 ἵππεῖς, ἡ ὅλη αὐτοῦ δύναμις ἀπέβη λόγου ἄξια.
 Καὶ ἦλθον μὲν εἰς μέσον ἔριδές τινες περὶ ἡγεμονίας· ἰδίως ὁ Πευκέστης
 ἀπῆτει νὰ ἀναγνωρισθῇ αὐτὸς ἀρχηγός· ἀλλ' ὁ Εὐμένης κατῴρθησε
 διὰ τοῦ ἐπιτηδείου αὐτοῦ τρόπου, νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑπερτάτην διευ-
 θυνσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, δυνάμει τῶν βασιλικῶν προσταγμάτων, αὐ-
 τὸς καὶ μόνος εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τοὺς ἐν Σούσοις περιλιπο-
 μένους ἔτι θησαυροὺς.

Ἐν τούτοις ὁ Ἀντίγονος, περὶ μάϊον τοῦ 317, ἀναζεύξας ἐκ Με-
 σοποταμίας, ἠνώθη ἐν Βαβυλῶνι μετὰ τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Πύθωνος,
 μεθ' ὧν συνετάσσετο καὶ ὁ στρατηγὼν τοῦ στόλου περιώνυμος Νέαρχος,

διέβη τὸν Τίγγριν, προήλασεν εἰς Σοῦσα, καὶ, ἐπειδὴ ὁ ἐνταῦθα φρουρῶν τοὺς θησαυροὺς Ξενοφίλος ἀπεποιήθη νὰ παραδώσῃ αὐτοὺς, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Σέλευκον τὴν ἐκπολιόρχησιν τῆς ἄκρας τῆς πόλεως ἐκείνης. Αὐτὸς δὲ ὥρμησε μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ἐπὶ τοὺς πολεμίους· ἀλλὰ διερχόμενος ἐν μέσῳ τοῦ θέρους τὰ πεδία τῆς Σουσιανῆς ὑπέστη πολυλὰς ζημίας, καὶ ἔπειτα περὶ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Κοπράτου, προσβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Εὐμένους, ἔπαθεν ἥτταν δεινὴν καθ' ἣν ἀπέβαλε περὶ τοὺς 8,000 ἄνδρας, τοὺς μὲν φονευθέντας, τοὺς δὲ αὐτομολήσαντας· ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ μακρὰν μέχρι Μηδίας ὑποχώρησιν, ἥτις ἐπήνεγκεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ νέας ζημίας καὶ ἔφερεν αὐτὸν εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν. Ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν καρτερίαν καὶ τὴν δεξιότητα τοῦ Ἀντιγόνου, ἔφθασαν τελευταῖον εἰς Μηδίαν, τὴν σατραπείαν τοῦ Πύθωνος, οἱ καταπεπονημένοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, καὶ εὖρον ἐκεῖ ἀσφάλειαν καὶ ἀναψυχὴν καὶ πόρους θαυσιεῖς, τοὺς ἐν Ἐκβατάνοις σωζομένους ἔτι μεγάλους θησαυροὺς.

Οἱ δὲ περὶ τὸν Εὐμένην, μαθόντες τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Ἀντιγόνου μέχρι Μηδίας, περιέστησαν εἰς πολλὴν περὶ τοῦ πρακτέου ἀμφιβολίαν. Ὁ μὲν Εὐμένης ἤθελε νὰ ὀρμήσῃ κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου, νὰ γίνωσι κύριοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, νὰ συνενωθῶσιν ἐκαῖθεν μετὰ τῶν βασιλέων καὶ οὕτω, παντοδύναμοι γενόμενοι, νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τοὺς λοιποὺς τῆς βασιλείας πολεμίους. Ἀλλ' οἱ σατράπαι, ἰδίως κηδόμενοι περὶ τῶν σατραπειῶν αὐτῶν, ἀπέκρουσαν παντὶ σθένει τὸ τολμηρὸν ἐκεῖνο βούλευμα· ἰσχυρίσθησαν ὅτι δεόν πρὸ πάντων νὰ κατατροπωθῇ ὁ Ἀντίγονος· καὶ, ἐπειδὴ δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ καταδιωχθῇ εἰς τὰς ὀρεινὰς τῆς Μηδίας χώρας, προέτειναν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Περσίδα, τὴν τοῦ Πευκέστου σατραπείαν. Ὑπερίσχυσε λοιπὸν ἡ γνώμη αὕτη καὶ ὁ στρατὸς, μεταβὰς εἰς Περσέπολιν, ἔτυχεν αὐτόθι λαμπρᾶς ὑπὸ τοῦ Πευκέστου δεξιώσεως, ὅστις ἠγωνίσθη πάλιν, δι' εὐωχιῶν καὶ δώρων, νὰ σφετερισθῇ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν· ἀλλ' ὁ Εὐμένης ἐματαιώσας καὶ ἤδη τὴν ῥαδιουργίαν ταύτην, μετ' οὐ πολὺ δὲ, διὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἡσφαλίσθη ἔτι μᾶλλον τὸ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ κράτος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρός. Τῶνόντι, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 317, ἔφθασεν ἀπροσδοκῆτως εἰς Περσέπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ Ἀντίγονος, ἀναπαύσας καὶ ἐπιρρώσας τὸν στρατὸν ἐν Μηδίᾳ, ἐπέρχεται εἰς τὴν Περσίδα· τὸ δὲ δεινότερον, συνέπεσε νὰ νασήσῃ τότε ὁ Εὐμένης ἐκ πυρὸς τοῦ

ἰσχυροῦ, ὥστε τὰ βασιλικά τάγματα, τὰ ὅποια εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἐν κινδύνοις εἶχον πεποιθήσιν, παντάπασιν ἠθύμηνσαν. Κατ' εὐτυχίαν ἤρ-
χισε μετ' ὀλίγον νὰ ἀναλαμβάνῃ καὶ ἠδυνήθῃ νὰ διατάξῃ τὴν πρὸς τὰ
πρόσω πορείαν, παρακολουθῶν αὐτὸς ἐν φορείῳ, διότι ἦτο ἔτι παντελῶς
ἀδύνατος. Καὶ ἐπλησίασαν οὕτω οἱ δύο στρατοὶ, ἡ δ' ἐμπροθοφυλακὴ
τῶν σατραπῶν, ὑπερβαλοῦσα τελευταίους τινὰς λόφους, εὗρεν αἰφνης
ἀντικρὺ αὐτῆς τοὺς πολεμίους εἰς τὸ πεδῖον καταβαίνοντας. Ἀλλ' ἅμα
αἱ πρῶται τῶν ἀργυρασπίδων τάξεις κατεῖδον τὴν λάμψιν τῶν χρυσῶν
ὅπλων τοῦ ἀντιπάλου ἀγέματος, καὶ τοὺς πύργους τῶν ἐλεφάντων καὶ
τὰς πορφύρας δι' ὧν ἐκοσμοῦντο τὰ θηρία εἰς μάχην ἀγόμενα, ἐπιστή-
σασαι διὰ μιᾶς τὴν πορείαν καὶ τὰ ὅπλα πρὸς τὴν γῆν ἐρείσασαι, ἐβόη-
σαν ὅτι δὲν προχωροῦσι βῆμα ἐὰν δὲν προσέλθῃ ὁ στρατηγός. Ταῦτα
ἀκούσας ὁ Εὐμένης, διέταξε ν' ἀνακομίσωσιν αὐτὸν δρομαίως πρὸς τὰ
ἐμπρὸς καὶ προφθάσας καὶ ἀποκαλύψας τὰς ἐκατέρωθεν αὐλαίας τοῦ
φορείου, προέτεινε τὴν δεξιὰν χαιρετίζων τοὺς συναγωνιστάς. Οἱ δὲ, ἅμα
εἶδον αὐτὸν, εὐθὺς ἀσπασάμενοι μακεδονιστὶ τῇ φωνῇ, ἀνύψωσαν τὰς
ἀσπίδας καὶ ἐπεκρότησαν διὰ τῶν σαρισσῶν καὶ ἡλάλαξαν, προκαλού-
μενοι ἤδη τοὺς πολεμίους, διότι ἔχουσι παρόντα τὸν ἡγμόνα. Καὶ ὁ
Εὐμένης παρעוּת, ἄνω καὶ κάτω κομιζόμενος, παρέταξε τὸν στρατὸν
ὡς ἐπὶ μάχην, ὥστε ὁ Ἀντίγονος, ὅστις ἀκούσας ἐκείνον νοσοῦντα, ἐπήρ-
χετο βέβαιος νὰ καταβάλλῃ τοὺς λοιποὺς εὐχερῶς, ἰδὼν νῦν ἀπροσδο-
κῆτως τὴν θαυμαστὴν ταύτην διάταξιν ἐξεπλάγῃ μετ' ὀλίγον ὅμως,
παρατηρήσας ἐπιμελέστερον διέκρινε τὸ φορεῖον ἀπὸ τοῦ ἐνὸς κέρατος
εἰς τὸ ἄλλο μεταφερόμενον, καὶ τότε γελάσας μεγάλη τῇ φωνῇ καθὼς
συνήθιζεν, εἶπε πρὸς τοὺς φίλους· «Τοῦτο λοιπὸν τὸ φορεῖον εἶναι τὸ
ὅποῖον τοσοῦτον ἐπιτηδείως ἀντεπεξῆλθε καθ' ἡμῶν,» καὶ διέταξεν εὐ-
θὺς νὰ ἀπαγάγωσιν ὀπίσω τὴν δύναμιν καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ νὰ στρατοπε-
δεύσωσι. Μετὰ τινὰς ἡμέρας μάλιστα ἠθέλησε νὰ ἐκχωρήσῃ ὅλως ἐκ τῆς
Περσίδος εἰς Γαβινηνὴν τῆς Σουσιανῆς, χώραν πλουσίαν ἐν τῇ ἠδύνατο
νὰ διαχειμάρῃ, κοινωνῶν προχείρως μετὰ τοῦ ἐν Σούσοις ἔτι διατρίβοντος
Σελεύκου. Ἀλλὰ τοῦ Εὐμένους νοήσαντος τὸ βούλευμα καὶ ἐπιχειρή-
σαντος νὰ κόψῃ τὴν δίοδον τοῦ ἀντιπάλου, συνέβη ἐντεῦθεν σύγκρουσις
μεγάλη καὶ πεισματώδης. Ἡ τοῦ Ἀντιγόνου δύναμις ἦτο καθυπερτέρᾳ
τῆς τοῦ Εὐμένους· οὐδὲν ἦττον ὁ ἀγὼν ἀπέβη ἄκριτος, διότι ἐκάτεροι
ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Καὶ ἀπέβαλε μὲν
ὁ Ἀντίγονος πολὺ πλείονας ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Εὐμένην το-

σοῦτον ἐξησθένησαν, ὥστε οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιπαχθῇ εἰς τὴν ἐκείνου ὑποχώρησιν, ἀπελθόντος ἤδη ἀνενοχλήτως αὐθις εἰς Μηδίαν, ἐνῶ ὁ Εὐμένης ἔμεινε νὰ διαχειμάρῃ εἰς Γαβινηνὴν.

Ἐνταῦθα παρελθόντος τοῦ κινδύνου, ἡλαττώθη αὐθις τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ Εὐμένους ἄξιωμα· ὁ στρατὸς παρεδόθη εἰς πολλὴν βίου ἀκολασίαν· τὰ δὲ διάφορα αὐτοῦ σώματα ἐπὶ τοσοῦτον διεσκεδάσθησαν ὥστε τινὰ ἐξ αὐτῶν κατήντησαν ν' ἀπέχωσιν ἀπ' ἀλλήλων ὁδὸν ἡμερῶν ἑξ. Ὁ Ἀντίγονος ἐμάνθανε ταῦτα πάντα καὶ ἠθέλησε νὰ ὤφεληθῇ ἀπὸ τὴν τοιαύτην ἀφροσύνην τῶν ἀντιπάλων, ἐπιπίπτων ἐν μέσῳ χειμῶνι κατ' αὐτῶν ἀδοκῆτως. Ἡ χώρα τῆς Μηδίας ἐν ἣ οὗτος ἐστάθμευεν ἀπέτρεχεν ἀπὸ τῆς Γαβινηνῆς ἐν ἣ διέτριβον οἱ πολέμιοι, διὰ τῆς συνήθου ὁδοῦ, τῆς παρὰ τὰς ὑπαρείας τοῦ ὄρους διερχομένης, σταθμοὺς 25· ἀλλὰ πρὸ τοῦ ὄρους ἐξαπλοῦται πεδίον εὐρὺ ἄδενδρον, ἄνυδρον, ἀκατοίκητον, ἀληθῆς ἐρημία. Διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ ἀπεφάσισεν ὁ Ἀντίγονος νὰ πορευθῇ, διότι δι' αὐτῆς ἠδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τὴν χώραν τῶν πολεμιῶν ἐντὸς 8 μόνον ἡμερῶν καὶ νὰ κατατροπώσῃ αὐτοὺς πρὶν λάβωσι καιρὸν νὰ συναθροισθῶσιν.

Ἐπὶ τούτῳ παρηγγέλθησαν τὰ στρατεύματα νὰ ἦναι ἑτοιμα πρὸς ἀνάξευξιν, νὰ προπαρασκευάσωσι δέκα ἡμερῶν τροφὰς διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ τοὺς ἵππους καὶ νὰ προμηθευθῶσι 10,000 ἄσκους ποτίμου ὕδατος. Ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ὅτι μέλλουσι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Ἀρμενίαν, ὅτε αἰφνης περὶ τὰ μέσα δεκεμβρίου 317 κατήλθον εἰς τὴν ἐρημον. Ἵνα μὴ καταννηθῶσι δὲ ἐπερχόμενοι, διετάχθησαν νὰ μὴ καίωσι πυρὰ κατὰ τὰς νυκτερινὰς στρατοπεδείας, εἰ καὶ τοσοῦτον ψυχρὰς οὖσας διὰ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους. Καὶ ἐπορεύθησαν οὕτως ἐπιπόνως ἐπὶ πέντε ἡμέρας· ἀλλὰ τότε τὸ ψῦχος ἀπέβη ἀφόρητον ὥστε ἐδέησε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ ἀνάψωσι πῦρ, διότι ἄλλως ἅπαντες ἐκινδύνευον ν' ἀπολεσθῶσι. Τότε ὅμως οἱ κατὰ τὰ πέριξ ὄρη οἰκοῦντες εἶδον τὸ κατάφωτον ἐκεῖνο σῶμα ἐν μέσῳ ἐρήμῳ, καὶ ἔσπευσαν νὰ ἀναγγείλωσι τὸ γεγονός εἰς τοὺς περὶ Πευκέστην καὶ Εὐμένην. Ἡ ἀγγελία διὰ καμῆλωνδρομάδων κομισθεῖσα τάχιστα, κατετάραξε τοὺς σατράπας. Ἐντὸς 4 ἡμερῶν ἠδύνατο νὰ καταφθάσῃ ὁ πολέμιος, αὐτοὶ δὲ μόλις ἐντὸς 6 ἠδύνατο νὰ συνενώσωσιν ἀπάσας τὰς δυνάμεις· ὅθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἀμηχανία, ὁ δὲ Πευκέστης προέτεινε νὰ ὑποχωρήσωσι μέχρις οὐ κατορθωθῇ ἡ ἑνωσις αὕτη. Τελευταῖος ἀνέστη ὁ Εὐμένης καὶ εἶπεν, ὅτι ὁ κίνδυνος ἐπέστη διὰ τὸν ἄφρονα ἐπὶ τῆς παραχειμασίας διασκορπισμὸν, καθ' οὗ οὗτος εἶχε

τοσοῦτον ἀντισταθῇ· ὅτι ὁμῶς ὑπάρχει ἔτι τρόπος θεραπείας, ἂν ὑπακούσωσιν εἰς τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ· ὑπάρχει τρόπος νὰ ἀναβληθῇ ἡ ἄφιξις τοῦ Ἀντιγόνου ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας, ὅπως ἐν τῷ μεταξὺ κατορθωθῇ ἡ τοῦ στρατοῦ συμπύκνωσις, καὶ τότε ἐπιπίπτοντες ἐπὶ τοὺς καταπεπονημένους ἕνεκα τῆς πορείας ἐκείνης πολεμίους, εὐχερῶς δύνανται νὰ κατατροπώσωσιν αὐτούς. Πάντες ἐθαύμασαν τὸ παράδοξον τῆς γνώμης καὶ ὑπέσχοντο νὰ ὑπακούσωσιν. Ὁ δὲ πέμψας ἀμέσως πρὸς τοὺς ἀπόντας ἡγεμόνας ταχυδρόμους κομίζοντας παραγγελίαν νὰ φθάσωσιν ὅ,τι τάχιστα εἰς τὸ κράσπεδον τῆς ἐρήμου, διέταξε τοὺς παρόντας νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι μεθ' ὅλων τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν. Καὶ φθάσας εἰς μετέωρόν τινα χῶρον ἐστραμμένον ἐπὶ τὴν ἔρημον καὶ πανταχόθεν ὁρατὸν, ἔθετο ἐνταῦθα τὰ σημεῖα στρατοπέδου μεγάλου περιλαμβάνοντος ἐβδομήκοντα σταδίων περιφέρειαν, καὶ παρήγγειλεν εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ ἀνάπτωσι καθ' ἐκάστην νύκτα πυρὰ πολλὰ, ὥστε μακρόθεν νὰ ἔχη τὸ κατασκευάσμα ὅψιν ἀληθινῆς στρατοπεδείας. Τούτων γενομένων, οἱ κάτοικοι ἐτέρων τινῶν παρακειμένων ὁρέων, φίλοι ὄντες τοῦ Πύθωνος τῆς Μηδίας καὶ πρῶτοι ἀπατηθέντες, κατέδραμον εἰς τὸ πεδῖον καὶ ἀνήγειλαν εἰς τὸν Ἀντίγονον ὅτι στρατὸς μέγας εἶναι ἔτοιμος νὰ τὸν ὑποδεχθῇ. Ἐβλεπον δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀντίγονον στρατηγοὶ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν πυρῶν, ὥστε δὲν ἐδίστασαν νὰ πιστεύσωσιν ὅτι ὁ Εὐμένης, ἐγκαίρως πληροφορηθεὶς τὸ βούλευμα αὐτῶν, προέφθασε νὰ συγκεντρώσῃ αὐτόθι ἅπαντα τὸν στρατόν. Ὅθεν ὁ Ἀντίγονος, μὴ νομίζων φρόνιμον νὰ ἐπέλθῃ μετὰ ταχυμάτων ὑπὸ τοσοῦτον δυσχεροῦς πορείας καταβεβλημένων, ἐπὶ ἀντιπάλους πρὸ ἡμερῶν ἐτοιμούς καὶ ἀναπαυομένους, ἔσπευσε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ὁδὸν ἧς εἶχεν ἤδη διέλθει ὑπὲρ τὸ ἥμισυ· καὶ τραπεῖς ἐν τῷ ἅμα δεξιᾷ, ἐβάδισε πρὸς τὴν λεωφόρον, ἐκατέρωθεν τῆς ὁποίας ὑπῆρχον πολλαὶ πόλεις καὶ κῶμαι, ὅπου οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ εὕρωσι πᾶσαν ἀναψυχὴν καὶ προμήθειαν. Μεταβαλὼν δὲ οὕτω πορείαν, ἐθαύμαζε πῶς τὸ μέγα ἐκεῖνο στρατόπεδον οὐδὲν ἔδιδε σημεῖον ζωῆς καὶ οὐδεμίαν τοιῶτάχιστον καταδίωξιν ἐπεχείρησεν. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν οἰκουμένην χώραν ἐξηγήθησαν τὰ πάντα· οἱ περίξ φίλοι ὁρεινοὶ ὠμολόγησαν ὅτι κατ' ἀρχάς, διὰ τὰ πολλὰ ταῦτα πυρὰ, ἐπίστευσαν εἰς τὴν ὑπαρξιν μεγάλου στρατοῦ, ἀλλὰ νῦν, μὴδὲν ἕτερον τεκμήριον βλέποντες τῆς παρουσίας ἀξιολόγου δυνάμεως, πείθονται μᾶλλον ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ ὄρους στρατόπεδον στρατιώτας δὲν ἔχει. Οὐδὲν ἤττον τὸ βούλευμα τοῦ Ἀντιγόνου

ἐματαιώθη ἤδη· καὶ οὗτος σφόδρα ὀργισθεὶς διότι τοσοῦτον οἰκτρῶς κατεστρατηγήθη ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιζητήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου κρίσιμόν τινα μάχην.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνέρρευσαν ἀπανταχόθεν περὶ τὸν Εὐμένην τὰ διὰ φορα τοῦ στρατοῦ σώματα· μόνοι οἱ ἐλέφαντες ἔλειπον ἔτι, ὁ δ' Ἀντίγονος, μαθὼν ὅτι ἐκεῖ που πλησίον διατρίβουσι μεμονωμένοι πάσης βοηθείας, ἤλπισεν ὅτι δύναται, αἰφνιδίως καὶ ῥαγδαίως ἐπιπίπτων, νὰ ἀφαιρέσῃ τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων τὸ κύριον ἐκεῖνο αὐτῶν ὄπλον. Ἐκπέμπει λοιπὸν ἐπὶ τούτῳ 2,200 ἐλαφροὺς ἵππεῖς καὶ ὅλους τοὺς ψιλούς πεζοὺς. Ἀλλὰ τὸν ἄγρυπνον Εὐμένην οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ κίνδυνος· ὑποπτεύσας τί ἐβουλεύετο ὁ ἀντίπαλος, προεξέπεμψε καὶ οὗτος 1,500 ἵππεῖς λογάδας καὶ 3,000 πεζοὺς ἐκ τῶν ψιλῶν, εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐλεφάντων. Καὶ εἶχον ἤδη προφθάσει οἱ πολέμιοι, εἶχον τρέψει τοὺς ὀλίγους ἵππεῖς ὅσοι ἐφρούρουν τὰ θηρία καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἐπέτυχε τὸ πραξικόπημα, ὅτε αἰφνης ἐπιφανεῖσα ἡ τοῦ Εὐμένους ἐπικουρία, ἀνέσωσε τοὺς ἐλέφαντας καὶ ἀνεκόμισεν αὐτοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον.

Οὕτω διὰ τῆς συνέσεως καὶ τῆς προνοίας τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἀπηλλαγμένη ὁ στρατὸς ἀπὸ καταστροφῆς βεβαίως, ἠνωρθώθησαν τὰ ἀμαρτήματα τῶν ἄλλων στρατηγῶν, συνηθροίσθησαν ἐπὶ ἓν πᾶσαι αἱ δυνάμεις καὶ ἀνεσώθησαν οἱ ἐλέφαντες. Πάντες ἀπεθαύμαζον τὸν μέγαν ἡγεμόνα· καὶ ἐπελθούσης ἤδη τῆς κρίσεως τοῦ ἀγῶνος, πάντες ἀπήτησαν εἰς αὐτὸν καὶ μόνον νὰ ἀνατεθῇ ἡ ὑπερτάτη διεύθυνσις· πάντες ἐκτὸς τῶν στρατηγῶν, οἵτινες φθονοῦντες τὴν ὑπεροχὴν ταύτην καὶ ἀγανακτοῦντες διότι ἀναγκάζονται αὐτῇ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ξένον, ὥς τὸν ἔλεγον, συνώμοσαν νὰ θανατώσωσιν αὐτὸν ἅμα ἀπαλλαγέντες τοῦ Ἀντιγόνου διὰ τῆς τελευταίας ταύτης μάχης. Προίσταντο δὲ τῆς ἐπιβουλῆς οἱ τῶν ἀργυρασπίδων ἡγεμόνες Ἀντιγένης καὶ Τεύταμος. Ὁ Εὐμένης ἔμαθε τὰ ἐνεργούμενα, ἀλλὰ δὲν ἐπτοήθη. Ἀπελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, εἶπε μόνον πικρῶς εἰς τοὺς φίλους ὅτι «ἐν πανηγύρει θηρίων ἀναστρέφεται,» ἔγραψε τὴν διαθήκην του, ἔσχισε καὶ ἠφάνισε τὰ γράμματα του ἵνα μὴ, τελευτήσαντος αὐτοῦ, προκύψωσι συκοφαντίαι καὶ κίνδυνοι διὰ τοὺς γράψαντας, καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀγωνισθῇ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, εὐέλπεις ἔτι, ὅτι νικήσας θέλει ματαιώσῃ τῶν ἀγνωμόνων συστρατῆγων τὰ ἐπιβουλευματα. Καὶ ἀντιπαρετάχθησαν λοιπὸν οἱ δύο στρατοὶ, ὁ μὲν τοῦ Ἀντιγόνου συγκεείμενος ἐξ 22,000 πεζῶν, ἱππέων δὲ 9,000 καὶ ἐπέκεινα, καὶ 65 ἐλεφάντων· ὁ δὲ τοῦ Εὐμένους συμποσούμενος εἰς

36,700 πεζοὺς, 6,500 ἵππεῖς καὶ 114 ἐλέφαντας. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ τελευταίου ἦτο πρόδηλος· διότι εἶχε μὲν ἱππικὸν ὀλιγώτερον, ἀλλὰ πεζικὸν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερον καὶ ἐλέφαντας σχεδὸν διπλασίους· τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον, εἶχε τοὺς παλαιμάχους ἐκείνους ἀργυράσπιδας, οἵτινες ἐλογίζοντο ἀήττητοι, καὶ τοσαύτην ἔπνεον ἀγανάκτησιν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, ὥστε ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τῆς μάχης, διὰ Μακεδόνης ἱππέως προεκπεμφθέντος ἐπὶ τὴν φάλαγγα τοῦ Ἀντιγόνου, ἤλεγξαν αὐτὴν πικρῶς, ἀναβοήσαντες· «ἐπὶ τοὺς πατέρας ὑμῶν, ὧ κακαὶ κεφαλαί, τολμᾶτε νὰ ἄρετε χεῖρας, τοὺς μετὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου τὰ ὅλα κατειργασμένους;» Γενομένου δὲ τοῦ κηρύγματος τούτου, παρὰ μὲν τοῖς ἐναντίοις ἠκούσθησαν φωναὶ δυσχερεῖς ὅτι ἀναγκάζομενοι διαμάχονται πρὸς συγγενεῖς καὶ πρεσβυτέρους, οἱ δὲ περὶ τὸν Εὐμένην ἐνθουσιωδῶς ἀνεβόησαν νὰ φέρῃ αὐτοὺς τὴν ταχίστην ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Τὰ πάντα λοιπὸν προεμήνουν νίκην λαμπράν· ἀλλ' ἔμελλε νὰ ματαιώσῃ τὰς χρηστὰς ταύτας προσδοκίας, ἡ προδοσία τῶν ἄλλων στρατηγῶν, οἵτινες δὲν ἠθέλησαν νὰ περιποιήσωσι νέον εἰς τὸν μισσητὸν Εὐμένην θρίαμβον. Τῷ ὄντι, εὐθὺς ἀρξαμένης τῆς μάχης, ὁ Πευκέστης ἐγκαταλείπει τὴν ὀρισθεῖσαν αὐτῷ τάξιν, συμπαρασύρων καὶ μέρος ἀξιόλογον τοῦ ἱππικοῦ· τὸ λοιπὸν εὐάριθμον ἱππικὸν δὲν δύναται ν' ἀνθέξῃ· οἱ πεζοὶ καὶ μάλιστα οἱ ἀργυράσπιδες ἀναδείκνυνται νικηφόροι καὶ ἐπάγονται φοβεράν σφαγὴν τῶν ἀντιπάλων· ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος ἐν τῷ μεταξῷ, ὠφεληθεὶς ἀπὸ τῆς τοῦ Πευκέστου ὑποχωρήσεως, ἐπιπίπτει εἰς τὸ ὕπισθεν τῆς παρατάξεως τοῦ Εὐμένους, ὅπως οὖν μακρὰν κείμενον καὶ ὑπὸ ὀλίγων φρουρούμενον στρατόπεδον αὐτοῦ, καὶ κυριεύει ἅπασαν μὲν τὴν ἐν αὐτῷ πλουσίαν ἀποσκευὴν, ἀπάσας δὲ τὰς γυναῖκας καὶ ἅπαντα τὰ τέκνα τῶν ἀργυρασπίδων καὶ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Εὐμένης, εἰς μάτην καθικετεύει τὸν Πευκέστην νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ γενομένου κακοῦ· ὁ Πευκέστης βεβαιῶν ὅτι τὸ κακὸν εἶναι ἀνεπανόρθωτον, ὑποχωρεῖ ἀκαταπαύστως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἀργυράσπιδες ἀναγκάζονται, εἰ καὶ ἐν πληρεστάτῃ τάξει, νὰ ἐγκαταλίπωσι τὸ πεδίου τῆς μάχης, καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι παρὰ τὴν ὄχθην παρακειμένου τινὸς ποταμοῦ, ἀναφνδὸν κηρύττοντες ὅτι ὁ Πευκέστης ἦτο ὁ παραίτιος ταύτης τῆς συμφορᾶς.

Ἐκεῖ περὶ τοὺς ἀργυράσπιδας ἠθροίσθησαν ὁ Εὐμένης, οἱ σατράπαι, τὰ διάφορα ἄλλα τοῦ στρατοῦ ἀποσπάσματα, καὶ ἐβουλεύθησαν περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ Εὐμένης ἠξίωσεν ὀρθῶς ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ἀντίγο-

νος ἀπέβαλεν ἅπαν τὸ πεζικόν, ἐπαναλαμβανομένης τῆς μάχης τὴν ἐπιούσαν, ἡ καταστροφή αὐτοῦ ἦτο βεβαία. Κατὰ δυστυχίαν οἱ σατράπαι ἄλλα ἐβουλευόντο, τὸ δὲ δεινότερον, οἱ ἀργυράσπιδες ἤθελον πρὸ πάντων ν' ἀνακτήσωσι τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα, καὶ. ἐνδόντες ἤδη εἰς τὰς ἐπιβούλους εἰρηγῆσεις τοῦ Τευτάμου, διεπρεσβεύσαντο πρὸς Ἀντίγονον ζητοῦντες ἐπὶ παντὶ ὄρω ὅσα οὗτος ἀφῆρσεν ἀπὸ αὐτῶν· ὁ δὲ ἀπεκρίθη ἀμέσως ὅτι ἀποδίδει τὰ πάντα ἂν μόνον παραδοθῇ αὐτῷ ὁ Εὐμένης. Καὶ οὕτω παρεδόθη ὁ Εὐμένης, ἠτομολήσαν οἱ ἀργυράσπιδες, ἠτομολήσεν ὁ Πευκέστης μετὰ τῶν Περσῶν αὐτοῦ, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων σατραπῶν, οἱ μὲν ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τοῦτο, οἱ δὲ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸς τὰς ἰδίας σατραπείας. Καθὼς πολλάκις ὁμως συμβαίνει, πρῶτοι οἱ προδόται ἔλαβον ἀμέσως τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας αὐτῶν, ὁ Ἀντιγένης, ὁ Εὐδήμος, πλείστοι ἄλλοι θανατωθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου· αὐτοὶ οἱ ἀργυράσπιδες οἱ ἀτιμάσαντες τὰς λευκάς αὐτῶν τρίχας διὰ τῆς πράξεως ἐκείνης, ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ, ἀλλὰ ἐξώρας πλέον, νὰ μετανοήσωσι δι' αὐτήν. Ὡς πρὸς δὲ τὸν Εὐμένην, ἐδίστασεν ὁ Ἀντίγονος ἐπὶ τινας ἡμέρας περὶ τοῦ πρακτέου. Ὁ γεναῖος Νέαρχος καὶ ὁ νέος τοῦ Ἀντιγόνου υἱὸς Δημήτριος, ὅστις ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ ἤρchiσε τὸ τοσοῦτον πολυθρύλητον μετέπειτα γενόμενον πολεμικὸν αὐτοῦ στάδιον, ἐφιλοτιμήθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ σώσωσι τὸν μέγαν ἄνδρα, ἀλλὰ πάντες οἱ λοιποὶ ἐζήτησαν ἐπιμόνως τὸν θάνατον αὐτοῦ· τὸ δὲ χεῖριστον, αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ συναγωνισταὶ κατεκραύγαζον αὐτοῦ καὶ ἠπείλουν στάσιν, ἐὰν δὲν τιμωρηθῇ, ὥστε ὁ Ἀντίγονος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ καὶ διέταξε νὰ θανατωθῇ ὁ ἐνδοξος αἰχμάλωτος.

Τοιοιουτρόπως κατέλυσε τὸν πολυτάραχον καὶ πολυπράγμονα αὐτοῦ βίον ὁ Καρδιανὸς Εὐμένης, εἰς ἡλικίαν τεσσαράκοντα καὶ πέντε μόλις ἐτῶν. Ὁ Ἕλλην οὗτος ὑπῆρξε βεβαίως ὁ ἐπιτηδειότατος τῶν στρατηγῶν ὅσοι ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς σχολῆς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἐὰν ἀπέτυχεν, ἀπέτυχε διότι ἠθέλησε νὰ φανῇ πιστὸς εἰς τὴν βασιλικὴν σημαίαν, εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, ἥτις, ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ δύο ἐμπαθεστάτων γυναικῶν, ὑπὸ τοῦ βλακῆς Ἀρριδαίου Φιλίππου καὶ ὑπὸ τοῦ νηπίου Ἀλεξάνδρου, δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ συντηρηθῇ, ἐνῶ ὁ κύριος αὐτοῦ ἀντίπαλος, ὁ Ἀντίγονος, ἐπεδίωκε τὸν κατακερματισμὸν, ἔχων πρὸς τοῦτο φυσικοὺς συμμάχους ὅλους τοὺς ἰσχυροτέρους μεγιστᾶνας· πλὴν τούτου δὲ, ὁ Εὐμένης ἀπέτυχε καὶ διότι

ἴσως, Ἕλληνας ὄντας, ἐφθονεῖτο ὑπὸ τῶν Μακεδόνων στρατηγῶν· ναὶ μὲν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπὶ μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, οἱ Μακεδόνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀσπασθῶσι τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἰσότητα, ἀλλ' ἀφοῦ ἐξέλιπεν ἡ πίσις τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου βραχίονος, προέκυψεν αὖθις εἰς μέσον ἡ μεταξὺ τῶν δύο φύλων ἀντιζηλία καὶ ἀντίπραξις. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Εὐμένης ὑπῆρξεν ὁ ἀτυχέστερος τῶν λεγομένων διαδόχων, οὐδεὶς τούτων ἀπέβη ἐκείνου ἐνδοξότερος καὶ χρηστότερος· διὸ εἶναι εἰς ἐκ τῶν τριῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, οὓς κατέταξεν ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ πινακοθήκῃ τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν, ἥτις θέλει διδάσκει καὶ συγκινεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἐνόςφῃ ὑπάρχουν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνθρωποι τιμῶντες τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν.

Ὁ δ' Ἀντίγονος, παραδόξως οὕτω εὐρεθεὶς κύριος ἅπαντος τοῦ στρατοῦ τῆς ἁνῶς Ἀσίας, ἀπῆλθε, κατὰ τὰ μέτα ἰανουαρίου 316, εἰς Μηδίαν καὶ διέτριψε περὶ τὰ Ἐκβάτανα τὸ λοιπὸν τοῦ χειμῶνος, καταστήσας ἐνταῦθα ἐκποδὼν τὸν ἀρχαῖον συνεργὸν Πύθωνα, διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἀντιπραττόντα ἡδὴ· σατράπην δὲ Μηδίας ἀνέδειξε τὸν Μῆδον Ὀροντοβάτην, καὶ στρατηγὸν τὸν Ἰππόστρατον. Ἐπειτα μετέβη εἰς Περσέπολιν καὶ ἐκεῖ ἐρρῦθμισε τὰ κατὰ τὴν Καρμανίαν, τὴν Βακτριανὴν, τοὺς Παροπαμισάδας, τὴν Ἀραχωσίαν καὶ τὴν Ἀρίαν. Εἰς τὰς τέσσαρας πρώτας κατέλιπε τοὺς προηγουμένους σατράπας Τληπόλεμον, Στασάνορα, Ὀξυάρτην, τὸν Ῥωξάνης πατέρα, καὶ Σιθύρτιον, τοὺς μὲν διότι δὲν ἦτο εὐκολὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἀποβάλῃ, ἰσχυροὺς ὄντας, τοὺς δὲ δι' ἄλλους λόγους· εἰς τὴν Ἀρίαν ἀπέστειλε τὸν Εὐαγόραν, ἄνδρα ὀνομαστὸν ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει. Τελευταῖον σατράπην Περσίδος κατέστησε τὸν Ἀσκληπιόδωρον, ἀντὶ τοῦ Πευκίστου, τοῦ ὁποίου ἄδηλον εἶναι τὸ τέλος, τὸ δὲ ὄνομα ἐξαφανίζεται ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ τὸ πάντων σπουδαιότερον, παρέδωκεν εἰς τὸν Σιθύρτιον, τὸν ἡγεμόνα τῆς ἀπωτάτης Ἀραχωσίας, τοὺς ἀργυράσπιδας, «πάντα τρόπον ἐκτρίψαι καὶ καταφθεῖραι κελεύσας, ὡς λέγει Πλούταρχος, ὅπως μηδεὶς αὐτῶν εἰς Μακεδονίαν ἔπεισι, μηδ' ὄψεται τὴν Ἑλληνικὴν θάλατταν.» Ὡστε δεινὴν ἔλαβον τὴν τιμωρίαν οἱ ἄπιστοι ἐκεῖνοι στρατιῶται διὰ τὴν κατὰ τοῦ Εὐμένους προδοσίαν· «αἱ γὰρ ἀσεβεῖς χρεῖκι, παρατηρεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Διόδωρος, τοῖς μὲν δυνάσταις διὰ τὴν ἐξουσίαν γίνονται λυσιτελεῖς, τοῖς δ' ὑπακούουσιν ἰδιώταις μεγάλων κακῶν ὡς ἐπίπαν αἷται καθίστανται.» Καὶ

οὕτω λοιπὸν ἐνῷ ἐν Εὐρώπῃ ἐθανατοῦντο ἀλληλοδιαδόχως οἱ συγγενεῖς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Εὐρυδίκη, Ἀρριδαῖος, Ὀλυμπιάς, ἐν Ἀσίᾳ ἠφνίζοντο οἱ τελευταῖοι αὐτῶν λειτουργοί, Εὐδήμος, Ἀντιγένης, Εὐμένης, Πύθων, Πευλέστις, ἀργυράσπιδες· ὥστε, ὅπως συνήθως συμβαίνει ἐν μεγάλαις κρίσεσιν, ἡ κατατροφή τῶν προσώπων συμπερόβαινε μετὰ τῆς τῶν πραγμάτων καταστροφῆς.

Ἐκ Περσιπόλεως ἀπῆλθεν ὁ Ἀντίγονος εἰς Σουσιανήν, παρέλαβε τοὺς θησαυροὺς ὅτοι ὑπελείποντο ἔτι εἰς Σούσχ, ἐν τῷ μεταξύ κυριεύθιντα ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ἐφάνη ἐκ πρώτης ἀφρηρίας δυσπιστῶν πρὸς τοῦτον, διορίτας σατράπην Σουσιανῆς Ἀσπίδαν, ἓνα τῶν ἐγχωρίων, καὶ, ἔχων ἤδη ἀναρίθμητον χρημάτων πλῆθος, μετέβη εἰς Βαβυλῶνα. Ἐνταῦθα ἦλθεν εἰς πικτελῆ ῥῆξιν πρὸς τὸν Σέλευκον, ὅστις, μὴ ἀνεχόμενος τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις καὶ φοβούμενος μὴ πάθῃ, ὅτι ὁ Πύθων ἐδραπέυτευσε μετ' οὐ πολὺ διανοούμενος νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ Πτολεμαίῳ. Ὁ δ' Ἀντίγονος, καταστήτας σατράπην Βαβυλωνίης Πύθωνα, τὸν Ἀγήνορος, τὸν ἐν τῇ Ἰνδικῇ διχτελέσαντα πρότερον, ἔσπευτε νὰ πλησιάζῃ εἰς τὰς δυτικὰς χώρας, ὅπου προέβλεπεν ὅτι θέλει ἀναγκασθῇ νὰ ὑποστῇ νέους ἀγῶνας καί, περὶ τὰ μέσα νοεμβρίου 316, φθάσας εἰς Μαλλὸν, διεχείμασεν αὐτόν.

Βεβαίως ὁ Ἀντίγονος ἀπέβη ἤδη ὁ ἰσχυρότατος τῶν στρατηγῶν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου· οὐδεὶς αὐτῶν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ἐκείνου ἐνάμιλλος. Ὡς στρατηγὸς Ἀσίας, ἤρχεν ὅλων τῶν εὐρυτάτων καὶ πλουσιωτάτων χωρῶν ὅσαι ἠπλοῦντο ἀπὸ Ἰνδικῆς μέχρι Μεσογείου. Τῆς στρατηγικῆς αὐτοῦ δεξιότητος καὶ εὐτυχίας ἔδωκε πρὸ μικροῦ ἔτι δείγματα λαμπρά· καὶ τοι δὲ ἐβδομηκοντούτης περίπου ὦν καὶ μονόφθαλμος, ἔσωζεν ἀκμαίως τὰς δυνάμεις, τόσῳ μᾶλλον ζωηρὸς καὶ εὐθυμὸς γινόμενος ὅσῳ δεινότεροι ἦσαν οἱ κίνδυνοι πρὸς οὓς ἀντεπεξήρχετο. Οἱ πόροι τοῦ ἦσαν ἀνεξάντλητοι, διότι ἐκτὸς τοῦ ὑπερόγκου ἀποταμιεύματος τὸ ὅποιον ἤθροισεν ἀπὸ Ἐκβατάνων καὶ Σούσων, τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῷ χωρῶν συνεποσοῦτο εἰς 11,000 ταλάντων, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πόρων τούτων ἦτο φειδωλότατος. Πλὴν τούτων εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ στηρίζεται ἐπὶ υἱοῦ, τοῦ περιωνύμου Δημητρίου, ὑπὸ σφοδρότατων μὲν οἰστρηλατουμένου παθῶν, ἀλλ' ἐκ νεότητος ἀναδειξαντος ἐξαιρέτα πολεμικὰ προτερήματα. Ἐπὶ πᾶσιν, ὅλοι οἱ σπουδαῖοι ἀντιπρόσωποι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου εἶχον ἐκλείψει· δὲν ὑπελείποντο δὲ εἰμὴ ὁ ἑπταετής Ἀλέξανδρος, ὁ νόθος τοῦ

μεγάλου ἀνδρὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, ὅστις οὐδὲν εἶχε νόμιμον δικαίωμα εἰς τὴν διαδοχὴν, καὶ δύο θυγατέρες τοῦ Φιλίππου, ἡ Κλεοπάτρα, ἥτις ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν διαβάσεώς της (σελ. 180) ἔζη εἰς Σάρδεις καὶ ἡ Θεσσαλονίκη, ἣν ἔγνημεν ἐσχάτως ὁ Κάσσανδρος, ἀμφότεραι ὀλίγον ἐπιτήδεια νὰ ὑποστηρίξωσιν οἰκοθὲν τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν. Ὡστε ὅφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ὁ Ἀντίγονος ἐφαίνετο πάντων ἰσχυρότερος καὶ προωρισμένος ἵσως νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ Κράτους.

Οὐ μόνον ὁμως ἡ ἐνότης αὕτη δὲν ἦτο πεπωμένον ν' ἀποκατασταθῇ, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀχανὲς ἀρχὴ ἦν κατεσκευάσεν ἐν Ἀσίᾳ ὁ Ἀντίγονος δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Οἱ στρατηγοὶ ὅσοι κατεῖχον τὰ λοιπὰ τοῦ κράτους τμήματα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῶσι τὴν τοιαύτην ἐκείνου ὑπεροχὴν· καὶ ἂν ἕκαστος αὐτῶν δὲν ἐτόλμα ἰδίᾳ ν' ἀνταγωνισθῇ, ἡνωμένοι ὁμως ἠδύναντο ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν φιλοδόξων τούτων βουλευμάτων. Ὁ τῆς Αἰγύπτου δυνάστης Πτολεμαῖος, διὰ τὴν συνετὴν αὐτοῦ διοίκησιν, καὶ τὴν μέχρι τοῦδε ὀλίγην μετοχὴν εἰς τὰς ἐμφυλίους διενέξεις, παραδόξως εὐπορήσας, ἦτο ἀντίπαλος τόσῳ μᾶλλον φοβερὸς ὅσῳ ἐθαλασσοκράτει, γενόμενος ἀφ' ἐνὸς κύριος τῆς Κυρήνης, προσοικειωθείς ἀφ' ἐτέρου τὴν ναυτικὴν τῶν Φοινίκων δύναμιν καὶ φίλος διατελῶν πολλῶν Κυπρίων ἡγεμόνων. Ὁ τῆς Θράκης δυνάστης Λυσίμαχος (σελ. 168), ὁ ἐπὶ ἐπταετίαν ὅλην ἀπασχοληθεὶς εἰς τοὺς κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ὀδρυσῶν Σεύθου ἀγῶνας, ἥδη οὐ μόνον τοῦτον κατετρόπωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπέξετεινεν ἐπέκεινα τοῦ Αἴμου καὶ ἐπὶ ἀπάσας τὰς κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἑλληνίδας πόλεις· ὥστε ἰσχυρῶς ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου συμμαχίαν. Τελευταῖον ὁ Κάσσανδρος, κύριος γενόμενος, ὡς εἶδομεν, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου, τῆς Θεσσαλίας, τοῦ πλείστου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξαιρέτως προσοικειωσάμενος τὴν τῶν Ἑλλήνων εὐνοίαν διὰ τῆς ἐν θέρει τοῦ 316 διαταχθείσης ὑπ' αὐτοῦ ἀνορθώσεως τῆς τῶν Θηβῶν πόλεως, δικαίως ἀνησύχησε διὰ τὸ ὑπέρογκον ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἐκτήσατο ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἀρχαῖος αὐτοῦ σύμμαχος Ἀντίγονος. Καὶ οὐδὲ ταῦτα ἤρουν. Ἐν αὐτῇ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὁ σατράπης Καρίας Ἀσανδρος, ὃν ὁ Ἀντίγονος κατέλιπεν ἐπίτροπον τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς ἀπερχόμενος τῷ 318 κατὰ τοῦ Εὐμένους, κατεσκευάσεν ἑκτοτε ἰδίαν ἀξιόλογον δύναμιν καὶ δὲν ἐφαίνετο παντᾶπασι διατεθειμένος νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἐπιστρέφοντα ἀρχηγόν

αὐτοῦ. Ὅθεν εὐλόγως ὁ Ἀντίγονος περιέμενε μέγαν τινὰ ἐπικείμενον ἀγῶνα καὶ ἤθελε νὰ ᾔηται πρὸς τοῦτο παρεσκευασμένος.

Κύριον ὄργανον τῆς κατασκευασθείσης τότε κατ' αὐτοῦ συμμαχίας ὑπῆρξεν ὁ Σέλευκος, ὅστις, καταφυγὼν παρὰ Πτολεμαίῳ, ἔπεισε πρῶτον τοῦτον, καὶ ἔπειτα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν Κάσσανδρον καὶ τὸν Λυσίμαχον, ὥστε, ἐν ἀρχῇ τοῦ 315, ἀφοῦ ἐγένοντο μάταιαί τινες περὶ συμβιβασμοῦ διαπραγματεύσεις, συνεμάχησαν οὗτοι πάντες ἀναφανδὸν κατὰ τοῦ γηραιοῦ τῆς Ἀσίας στρατηγοῦ, συνεργὸν ἔχοντες καὶ τὸν σατράπην Καρίας Ἀσανδρον. Ὁ ἐντεῦθεν ἐκραγείς νέος πόλεμος διήρκεσεν ἔτη τέσσαρα· στάδιον αὐτοῦ ἐγένετο ἡ Ἀσία, ἡ Εὐρώπη, ἡ Ἀφρικὴ· αἱ περιπέτειαί ὑπῆρξαν ποικίλαι, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα οὐχὶ κρίσιμον. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἀντίγονος ὑπολαμβάνων, καὶ δικαίως, τὸν Πτολεμαῖον ὡς τὸν ἐπικινδυνότατον τῶν ἀντιπάλων, ἰδίως δι' ἣν εἶχε μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν, ἐνήργησε τὰ δέοντα πρὸς κατασκευὴν ἀξιωμαχοῦ στόλου ἐν Ῥόδῳ, ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἐν Φοινίκῃ· ἐπειδὴ δὲ ἡ Τύρος κατεῖχετο ὑπὸ αἰγυπτιακῆς φρουρᾶς, ἐπεχείρησε συγχρόνως τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου τούτου φρουρίου. Καὶ ἐνῶ περὶ ταῦτα διέτριβεν, ἔπεμψεν ἀφ' ἑνὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Πτολεμαῖον εἰς μικρὰν Ἀσίαν ἵνα καταβάλῃ τὸν Ἀσανδρον, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν μιλήσιον Ἀριστόδημον εἰς Πελοπόννησον μετὰ 1000 ταλάντων ἵνα, στρατολογήσας ὅσον ἔνεστι πλείστους μισθοφόρους, καὶ συμμαχήσας μετὰ Πολυσπέρχοντος καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ κηρύξας ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀντιγόνου τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἀφρουρήτους, ἐλευθέρους, αὐτονόμους, καταλύσῃ τὸ ἐνταῦθα κράτος τοῦ Κασσάνδρου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ δὲν ἔμενον ἄπρακτοι οἱ ἀντίπαλοι, καὶ ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος. Ὁ παρὰ τούτου σταλείς εἰς Κύπρον Σέλευκος γίνεται κύριος τῆς ἀξιολόγου ταύτης ναυτικῆς νήσου, ἣν ματαίως ὁ Ἀντίγονος ἠγωνίσθη νὰ προσοικειωθῇ· ἀνακηρύττει δὲ καὶ ὁ Πτολεμαῖος τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους, ὥστε οὐδετεροῖ οὕτω τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀριστοδήμου· καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Κάσσανδρος παντάπασιν ἀνέτρεψε τὰς ἐν Πελοποννήσῳ ἐνεργείας τοῦ τῆς Ἀσίας στρατηγοῦ, διότι ἔπεισεν Ἀλεξάνδρον τὸν Πολυσπέρχοντος νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν συμμάχων, διοριζόμενος στρατηγὸς τῆς χερσονήσου ἐκείνης. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀντιγόνου Πτολεμαῖος οὐδὲν διέπραττε κατὰ Ἀσανδρου, λαβόντος ἱκανὴν ἐπικουρίαν παρὰ Πτολεμαίου τοῦ Λάχου. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, ὁ μόλις

κατασκευασθεὶς στόλος τοῦ Ἀντιγόνου κατετροπώθη περὶ τὴν λυκιακὴν παραλίαν ὑπὸ τοῦ αἰγυπτίου ναυάρχου Πολυκλείτου, καὶ ὁ Ἀντίγονος ματαίως ἐπὶ ὁκτὼ ἡδὴ μῆνας ἐπολιόρκει τὴν Τύρον. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ τέλη τοῦ 315.

Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, ὁ Ἀντίγονος ὑπῆρξεν ὅπως οὖν εὐτυχέστερος. Ὁ πιστὸς Ἀριστόδημος, συμμαχήσας μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἐπέτυχε νὰ ἀνορθώσῃ ἐν Πελοποννήσῳ τὴν μερίδα αὐτοῦ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, δολοφονηθέντος ἐν τῷ μεταξύ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνέλαθε μὲν τὴν στρατηγίαν ἡ καλὴ καὶ γενναία σύζυγος αὐτοῦ Κρατησίπολις, ἀλλὰ περιωρίσθη κυρίως ἀμυνομένη ἐν Σικυῶνι. Εἶναι ἀληθές ὅτι, ἂν πρὸς μεσημβρίαν ἐμειοῦτο οὕτω τὸ τοῦ Κασσάνδρου κράτος, ἤϋξανε πρὸς βορρᾶν, διότι ἐπεισεν οὗτος τοὺς Ἀχαρνᾶνας νὰ ἐπέλθωσιν ἐπὶ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἐπὶ τῆς Ἡπείρου ἀρχὴν κυριεύσας τὴν Ἀπολλωνίαν καὶ τὴν Ἐπίδαμνον. Ἀφ' ἐτέρου ὁμοῦ, ὁ Ἀντίγονος ἠνάγκασε τελευταῖον, ἐν θέρει τοῦ 314, τὴν Τύρον νὰ παραδοθῇ, καὶ συνεπλήρωσεν οὕτω τὴν ἐπὶ τῆς Συρίας κυριαρχίαν. Τότε δὲ καταλιπὼν ἐκεῖ 13,000 περίπου πεζῶν, 5,000 ἱππέων καὶ 40 ἐλέφαντας ὑπὸ τὸν υἱὸν Δημήτριον, εἰς ὃν, εἰκοσιδύο ἐτῶν μόλις ὄντα, ἔδωκε τέσσαρας ἐμπείρους συμβούλους, τὸν Νέαρχον, τὸν Ὀλύνθιον Ἀνδρόνικον, τὸν Φίλιππον καὶ Πύθωνα τὸν Ἀγήνορος, ὥρμησεν αὐτὸς μετὰ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ διεχείμασε, τῷ 314—313, εἰς Κελαινὰς τῆς Φρυγίας.

Ἀρξαμένων δὲ τῷ 313 τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὁ Ἀντίγονος ἐδάμασεν ἀλληλοδιαδόχως τὸν τε Ἀσανδρον, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα ἐκλείπει ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας, καὶ τὰς πόλεις ὅσαι μετ' αὐτοῦ συνεμάχησαν, ὥστε περὶ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἡτοιμάζετο νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐνταῦθα, ὁ μὲν Λυσίμαχος ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν συμμάχων, διότι αἱ κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου ἑλληνίδες πόλεις, ὠφελούμεναι ἐκ τοῦ περὶ ἐλευθερίας κηρύγματος τοῦ Ἀντιγόνου, εἶχον ἀποστατήσῃ· ἀπεστάτησε δὲ πάλιν ὁ τῶν Ὀδρουσῶν βασιλεὺς Σαύθης· ἔστειλεν ἐπικουρίαν καὶ ὁ Ἀντίγονος. Ὅθεν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ δαμάσῃ ὁ Λυσίμαχος τούτους τοὺς πολεμίους καὶ μόλις ἀπετέλεσε τὸ ἔργον, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, περὶ τὰ μέσα τοῦ 313. Ὁ δὲ Κάσσανδρος ἠναγκάσθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ἀνταχθῇ εἰς τοὺς Ἡπειρώτας, στασιάζαντας ὑπὸ τὸν ἐπιστρέψαντα Αἰακίδην (σελ. 203), ὅστις ἠττήθη καὶ ἐφρονεύθη· ἠναγκάσθη πρὸς τού-

τοῖς ὁ Κάσσανδρος ν' ἀγωνισθῇ πρὸς τὰς ἐπικουρίας ὅσας ἔπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ἀντίγονος ὑπὸ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Πτολεμαῖον· τελευταῖον ὁμῶς ἐπέστρεψεν ἐγκαίρως εἰς Μακεδονίαν, ἵνα ἀντιπράξῃ εἰς τὴν ὑπὸ τούτου μελετηθεῖσαν διαπεραιώσιν. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως ἐπλησίαζε καὶ ὁ Λυσίμαχος, ἐπέκειτο δὲ χειμῶν, ὁ Ἀντίγονος ἐνόμισε φρόνιμον νὰ παραιτήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευματος αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἀπησχολήθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κυρίως ὑπὸ δύο μεγάλων στάσεων, τὰς ὁποίας καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὁ Ἀντίγονος ὑπεκίνησε· τὴν στάσιν τῆς Κυρήνης καὶ τὴν τῶν Κυπρίων ἡγεμόνων στάσιν. Ἀλλὰ κατίσχυσεν ἀμφοτέρων καὶ ἠνώρθωσεν ἀκεραίαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ὥστε κατὰ τὸ τέταρτον τοῦ πολέμου ἔτος ἀπέβη ὁ κύριος τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀσίας ἀνταγωνιστῆς, ἐπιτεθεὶς μετὰ μεγάλης δυνάμεως κατὰ τῆς Συρίας καὶ βιάσας οὕτω αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ ὅλως τὸ κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιχείρημα.

Τῷ ὄντι, ἐν ἔαρι τοῦ 312, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ Σελεύκου, ὁ Πτολεμαῖος συγκροτήσας στρατὸν 18,000 πεζῶν καὶ 4,000 ἵππῶν καὶ διελθὼν τὴν ἔρημον τὴν χωρίζουσιν τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τῆς Συρίας, κατεστρατοπέδευσε περὶ Γάζαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Δημήτριος ὤρμησεν ἀμέσως κατ' αὐτοῦ· οἱ ἔμπειροι ἄνδρες οὓς ὁ Ἀντίγονος εἶχε δώσει τῷ υἱῷ ὡς ὁδηγοὺς, ἐπροςπύθησαν νὰ ἀποτρέψωσι τὸν νέον τοῦτον ἀπὸ τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης, διότι οἱ πολέμιοι ἦσαν πολυπληθέστεροι καὶ ἤγοντο ὑπὸ δύο ὀνομαστοτάτων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου στρατηγῶν. Ἀλλ' ὁ ἥρωϊκὸς καὶ φιλότιμος Δημήτριος δὲν ἐπέισθη νὰ ὑποχωρήσῃ· καὶ ἠγωνίσθη μὲν λαμπρῶς, ἠττήθη ὁμῶς κατὰ κράτος, ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς, τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν φίλων, ἐν οἷς καὶ τὸν στρατηγὸν Πύθωνα, ἄπασαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ ὑπεχώρησεν εἰς Ἀζωτον. Ἐντεῦθεν ἐξέπεμψε κήρυκα περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ταφῆς· ὁ δὲ Πτολεμαῖος, γενναῖος καὶ εὐεργετικὸς ὡς αἰείποτε ἀναδεικνύμενος, οὐ μόνον τοῦτο προθύμως ἐπέτρεψεν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ πάντας τοὺς αἰχμαλωτευθέντας φίλους ἀπέδωκε, προσειπὼν ὅτι οὐχὶ περὶ τούτων, «περὶ δόξης δὲ καὶ ἀρχῆς πολεμητέον ἐστὶν αὐτοῖς.» Καὶ ταῦτα δεξιόμενος καὶ χλοῦσας ὁ Δημήτριος, νυχήθη τοῖς θεοῖς «μὴ πολὺν χρόνον ὀφειλέτην γενέσθαι Πτολεμαίῳ τῆς χάριτος, ἀλλὰ ταχέως ἀμείψασθαι διὰ τῶν ὁμοίων.» Μεθ' ὃ ὁ μὲν Δημήτριος ἀπῆλθε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἄνω Συρίαν καὶ ἔπειτα εἰς Κιλικίαν, ζητήσας παρὰ τοῦ πατρὸς νέαν στρατιάν, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐγένετο κύριος ἀπάσης τῆς

Φοινίκης καὶ αὐτῆς τῆς Τύρου. Τότε ὁ Σέλευκος, βλέπων ὅτι ἡ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα ὁδὸς ἦτο ἐλευθέρα καὶ ἡξεύρων ὁπόσον οἱ κάτοικοι τῆς χώρας ταύτης αὐτὸν μὲν ἡγάπων, τὸν δ' Ἀντίγονον ἀπιστρέφοντο, παραλαμβάνει παρὰ Πτολεμαίου 800 πεζοὺς καὶ 200 ἱππεῖς, περὶ τὸν Εὐφράτην, διέρχεται διὰ τῆς Μεσοποταμίας, εὐρίσκει παντοῦ πρόθυμον δεξιῶσιν, εἰσέρχεται τροπαιοῦχος εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐκπορθεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Διφίλου φρουρουμένην ἄκρην αὐτῆς. Ναὶ μὲν ἐπέρχεται μετ' οὐ πολὺ κατ' αὐτοῦ ὁ τῆς Μηδίας σατραπῆς Νικάνωρ, ὁ τοῦ Ἀντιγόνου φίλος, μετὰ 10,000 πεζῶν καὶ 7,000 ἱππέων Μήδων, Περσῶν καὶ ἄλλων· ὁ Σέλευκος δὲν ἔχει ν' ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν εἰμὴ 3,000 πεζοὺς καὶ 400 ἱππεῖς· ἀλλ' ἐπιπίπτει αἰφνιδίως διὰ νυκτός, εὐρίσκει τὸν ἐχθρὸν ἀφύλακτον, κατατροπώνει αὐτὸν ὁλοσχερῶς, καὶ, ὠφελούμενος ἐκ τοῦ μίσους τὸ ὅποιον ἐπεκράτει εἰς τὰς ἄνω σατραπείας κατὰ τῆς καταθλιπτικῆς τοῦ Ἀντιγόνου ἀρχῆς, προσοικειοῦται διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς προχότητος αὐτοῦ τὴν Μηδίαν, τὴν Περσίδα, τὴν Σουσιανήν.

Τούτων δὲ γινομένων ἐν τῇ ἀνατολικωτέρᾳ Ἀσίᾳ, κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 312 ἔτους, ἐπανελήφθησαν ταῦτοχρόνως αἱ ἐχθροπραξίαι ἐν ταῖς συριακαῖς χώραις. Ὁ Δημήτριος, ἀναδιοργανώσας τὸν στρατὸν εἰς Κιλικίαν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἄνω Συρίαν, κατετρόπωσε περὶ Μυοῦντα τὸν κατ' αὐτοῦ ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Κίλλην, ἐξώγησεν αὐτὸν τοῦτον τὸν στρατηγὸν καὶ ἔσπευσεν, ἀνταποδίδων εἰς τὸν Πτολεμαῖον τὴν χάριν, νὰ ἀποπέμψῃ πρὸς αὐτὸν τὸν τε Κίλλην καὶ τοὺς φίλους μετὰ δώρων λαμπρῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ κατέβη εἰς Συρίαν καὶ ὁ Ἀντίγονος, ἄγων σύμπασαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ὥστε ὁ Πτολεμαῖος ἐνόμισεν ἤδη συνετὸν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Αἴγυπτον. Μέχρι τῆς χώρας ταύτης δὲν προέβη ὁ τῆς Ἀσίας στρατηγός, ἐπαναλαμβάνων τὸ τοῦ Περδίκκου λάθος· ἀλλ' ἀφ' οὗ περιέστειλε νομαδικὰς τινας Ἀράβων φυλάς, τοὺς λεγομένους Νάβαταίους οἵτινες κατόικουν εἰς τὰς παντελῶς ἐρήμους χώρας τὰς κειμένας μετὰ τῆς νεκρᾶς θαλάσσης καὶ τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου, ἐξαπέστειλε τὸν υἱὸν Δημήτριον κατὰ τοῦ Σελεύκου. Ὁ τελευταῖος οὗτος, καταλαβὼν, ὡς εἶδομεν, τὴν Σουσιανήν, τὴν Μηδίαν καὶ τὴν Περσίδα, ἡτοιμάζετο νὰ ἀπέλθῃ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰς ἀνατολικωτέρας ἐπὶ σατραπείας· ὅθεν ὁ Δημήτριος εὐχερῶς εἰσῆλασεν εἰς Βαβυλῶνα καὶ ἐξεπόρθησε τὴν μίαν τῶν δύο ἄκρων αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δευτέρα ἐπέμενεν ἀνθισταμένη, ὁ Δημήτριος, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ἔσπευσεν, ἄδηλον διατί, νὰ ἐπανελθῇ εἰς Συρίαν,

ἐπιτρέψας εἰς ἓνα τῶν φίλων, τὸν Ἀρχέλαον, μετὰ 5,000 πεζῶν καὶ 1000 ἵππέων, τὴν τε κατάληψιν τῆς κυριευθείσης ἄκρας καὶ τὴν τῆς ἐτέρας ἄλωσιν.

Ταῦτα ὑπῆρξαν τὰ μᾶλλον λόγου ἄξια γνωστὰ τοῦ ἀνατολικοῦ πολέμου γεγονότα, κατὰ τὸ ἔτος 312. Ἐν Εὐρώπῃ δὲ ὁ μὲν Λυσίμαχος οὐδόλως κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀναφέρεται, ἴσως διότι, μὴ συμπληρώσας ἔτι τὴν χείρωσιν τῶν χωρῶν καὶ πόλεων ὅσαι εἶχον ἀποστατήσῃ περὶ τὸν Εὐξείνιον, εἰς τοῦτο ἀπησχολεῖτο τὸ ἔργον, ὁ δὲ Κάσσανδρος ἔπαθεν ἱκανὴν τινα τοῦ κράτους μείωσιν. Ἀπελθόντος αὐτοῦ, ὡς εἶδομεν, περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου ἔτους, ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἰς Μακεδονίαν, ὁ Πτολεμαῖος (ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιός) ἐκυρίευσεν ἀκωλύτως τὴν Εὐβοίαν, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Φωκίδα, τὴν Λοκρίδα, πολὺ μέρος τῆς Πελοποννήσου, καὶ αὐτὴν τὴν Ἀττικὴν, ἀναγκάσας τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Ἀντίγονον περὶ συμμαχίας. Ὡσαύτως ἐν Ἡπείρῳ ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς πατρίου βασιλείας ὁ τοῦ Αἰακίδου ἀδελφός, Ἀλκέτας, καὶ ἐνίκηθη μὲν ὑπὸ Λυκίσκου, τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Κασσάνδρου, ἐπειδὴ ὁμως ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ταυλαντίων Γλαυκίου (ὅστις εἶχε παρ' ἑαυτῷ καὶ τὸν νέον Πύρρον, τὸν τοσοῦτον μετέπειτα πολυθρύλητον γενόμενον υἱὸν τοῦ Αἰακίδου) ὁ Κάσσανδρος ἐνόμισε καλὸν νὰ εἰρηνεύσῃ, καταλείπων αὐτῷ τὴν Ἡπειρον, ἵνα δυνηθῇ ἀνετώτερον νὰ καταλάβῃ τοῦλάχιστον τὴν ἀποστᾶσαν ὁμοίως Ἀπολλωνίαν· ἀλλ' ἥττηθείς ὑπὸ τῶν Ἀπολλωνιατῶν, παντελῶς ἐκεῖθεν ὑπεχώρησεν.

Εἰς τὸ τέλος λοιπὸν τοῦ τετάρτου τούτου ἔτους τοῦ πολέμου τὰ πράγματα, ἐν γένει θεωρούμενα, εἶχον σχεδὸν ὅπως ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου. Ὁ Ἀντίγονος ἔμενε κύριος τῆς Ἀσίας, ὁ Πτολεμαῖος τῆς Αἰγύπτου, ὁ Λυσίμαχος τῆς Θράκης, ὁ Κάσσανδρος τῆς Μακεδονίας. Κρίσιμον γεγονός οὐδὲν ἐπῆλθεν. Ἄν ὁ Σέλευκος ἡγωνίζετο ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ Ἀντιγόνου τὰς ἀνατολικωτέρας τῶν τῆς Ἀσίας σατραπειῶν, ὁ Ἀντίγονος ἐπέτυχε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Ἑλλάδα· ὥστε αἱ ζῆμιαί ἡδύναντο νὰ λογισθῶσιν ἰσόρροποι. Ἀλλ' ὁ κύριος σκοπὸς δι' ὃν ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος, δὲν ἐφαίνετο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ· οὔτε ὁ στρατηγός τῆς Ἀσίας ἡδύνατο νὰ καταλύσῃ τοὺς ἀντιπάλους, οὔτε οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι τὸν στρατηγὸν τῆς Ἀσίας. Ὅθεν ἅπαντες οἱ ἀνταγωνιζόμενοι ἐνόμισαν μάταιον νὰ

ἐπιμείνωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρχικοῦ ἐκείνου βουλεύματος, καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον 311 ἔτος «οἱ περὶ Κάσσανδρον καὶ Πτολεμαῖον καὶ Λυσίμαχον διαλύσεις ἐποιήσαντο πρὸς Ἀντίγονον καὶ συνθήκας ἔγραψαν· ἐν δὲ ταύταις ἦν, Κάσσανδρον μὲν εἶναι στρατηγὸν τῆς Εὐρώπης μέχρις ἂν Ἀλέξανδρος ὁ ἐκ Ῥωξάνης εἰς ἡλικίαν ἔλθῃ, καὶ Λυσίμαχον μὲν τῆς Θράκης κυριεύειν, Πτολεμαῖον δὲ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν συνοριζουσῶν ταύτῃ πόλεων κατὰ τε τὴν Λιβύην καὶ τὴν Ἀραβίαν. Ἀντίγονον δὲ ἀφηγεῖσθαι τῆς Ἀσίας πάσης· τοὺς δ' Ἕλληνας αὐτονόμους εἶναι.»

Ἄλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ εἰρήνη αὕτη περιεῖχε τὰ σπέρματα νέων διενέξεων καὶ ἀγῶνων. Οἱ διαγωνιζόμενοι ἡναγκάσθησαν μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ παραιτήσωσι τὸν μέγαν σκοπὸν τῆς ἀμοιβαίας καταλύσεως· ἐπειδὴ ὅμως αἱ ἀντιζηλῖαι αἱ προκαλέσασαι πρὸ τετραετίας τὸν πόλεμον ὑφίσταντο ἀκέραιαι, αἱ δὲ δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων δὲν ἐξηντλήθησαν, ἡ ῥῆξις ἦτο ἀναπόδραστος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον τῶν συνδιαλλαγῶν ἔδιδεν εἰς αὐτὴν ποικίλας ἀφορμάς. Κατὰ τὴν εἰρήνην, ὁ ἤδη δωδεκαέτης νέος Ἀλέξανδρος ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς· πρώτη δὲ πρᾶξις τοῦ Κασσάνδρου, ὅστις, ὡς γνωρίζομεν, εἶχεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸν παῖδα ἐκείνον, ὑπῆρξε νὰ φονεύσῃ αὐτόν τε καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ῥωξάνην, ὥστε ἐξέλιπεν οὕτω καὶ τὸ τελευταῖον λεπτὸν νῆμα, δι' οὗ συνεκρατεῖτο ἔτι ἡ ἐνότης τοῦ Κράτους, ἀπροφάσιστον δὲ ἡνέωχθη τοῦ λοιποῦ στάδιον εἰς τὴν φιλοδοξίαν τῶν στρατηγῶν. Πλὴν τούτου, ἡ εἰρήνη οὐδὲν διελάμβανε περὶ Σελεύκου. Καὶ ὅμως ἦτο γνωστὸν ὅτι ἐνῷ ὑπεγράφετο ἡ εἰρήνη, ὁ Σέλευκος ἡσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἄρξῃ τῶν ἀνατολικωτέρων τῆς Ἀσίας σατραπειῶν καὶ ἐν μέρει εἶχεν ἤδη ἐπιτύχει εἰς τοῦτο. Εἶναι ἀληθές, ὅτι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἐπομένων δέκα ἐνιαυτῶν οὐδὲν σχεδὸν περὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ γνωρίζομεν· ἀλλ' εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι ἐν ἔτει 302 ἀναφαίνεται αἰφνης ἄρχων ἀπολύτως καὶ ἀναμφισβητήτως ὅλης τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας· ὅθεν πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν ὡς πιθανὸν ὅτι ἐν τῷ μεταξύ ἐπολέμησε πρὸς Ἀντίγονον, καὶ ἡνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν ἐκείνην. Τελευταῖον οἱ ἄρχαοὶ τοῦ Σελεύκου σύμμαχοι, κατὰ μὲν τὸ γράμμα τῆς εἰρήνης τοῦ 311 ἐγκατέλιπον αὐτὸν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἀντιγόνου, πράγματι ὅμως εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ Πτολεμαῖος, διενήργησεν οὐσιώδη ὑπὲρ τοῦ Σελεύκου ἀντιπερισπασμὸν, ὠφελούμενος ἐξ ἐτέρας τινὸς τῶν συν-

θηκῶν διατάξεως. Τῶνόντι αἱ συνθήκαι ἀνεκήρυττον τοὺς Ἕλληνας αὐτονόμους. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐκολοβοῦτο ὅλων τῶν διαμαχομένων τὸ κράτος· διότι ὅλοι εἶχον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἑλληνίδας πόλεις· ὁ Πτολεμαῖος, τὴν Κυρηναϊκὴν Πεντάπολιν, ὁ Ἀντίγονος, τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀρχαίας καὶ πολυαριθμούς ἀποικίας, ὁ Λυσίμαχος, τὰς κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὁ Κάσσανδρος, ὅλην τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ὡς τε ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνετο ὅτι οὐδεὶς εἶχε συμφέρον νὰ ἐκτελέσῃ τὸν ὅρον ἐκεῖνον. Ἀλλὰ ἔτι ἀπὸ τοῦ 312, ἡ Κυρῆνη εἶχεν αὖθις ἀποστατήσῃ, ὥς θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν· ὅθεν ὁ Πτολεμαῖος, ἐκτελουμένου τοῦ ὅρου τῆς τῶν Ἑλλήνων αὐτονομίας, οὐδὲν ἤδη εἶχε νὰ ἀπολέσῃ, ὠφελεῖτο δὲ διὰ τὴν κολόβωσιν τῆς τῶν ἄλλων δυνάμεως καὶ ἰδίως τοῦ μεγάλου τοῦ Ἀντιγόνου κράτους. Ἀνεφάνη λοιπὸν αἰφνης προστάτης τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, καὶ περὶ τὸ γεγονός τοῦτο περιστρέφεται πᾶσα ἡ τῶν χρόνων τούτων ἱστορία κατὰ τὰ ἐπόμενα τρία ἔτη.

Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ἐπομένου τῆς εἰρήνης ἔτους, ὁ Πτολεμαῖος ἐξέδωκε τὸ περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν ἑλληνίδων πόλεων κήρυγμα αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ προσέβαλε τὰς κατὰ τὴν Κιλικίαν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου κατεχομένας πόλεις. Ἀποκρουσθεὶς δ' ἐκεῖθεν ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Ἀντιγόνου, ἔπλευσε, τῷ 309, ἐπὶ Λυκίαν, ἐξεπόρθησε τὴν Φάσηλιν καὶ τὴν Ξάνθον, μετέβη εἰς Καρίαν, ἐγένετο κύριος τῆς Κανίου καὶ ἀπῆλθεν εἰς Κῶν ἵνα, ἐκεῖθεν ὀρμώμενος, ἐπιχειρήσῃ τὴν τῆς Ἀλικαρνασσοῦ ἄλωσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ συνέβη τότε νὰ ἐνισχυθῇ ἀπρὸς δοκίμως διὰ νέας τινὲς ἰκανῆς δυνάμεως. Ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιὸς Πτολεμαῖος, ὅστις ἦτο κύριος τοῦ πλείστου τῆς Ἑλλάδος, δισταγσθηθεὶς κατὰ τοῦ θείου αὐτοῦ, εἶχεν ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους αὐτομολήσῃ πρὸς Κάσσανδρον, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, νὰ λάβῃ τὴν στρατηγίαν τῆς Πελοποννήσου. Συγχρόνως ὅμως ὁ γέρων Πολυσπέρχων, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, συνέπραττε μετὰ τῆς χήρας ἐκείνου Κρατησιπόλεως καὶ διέτριβεν ὡσαύτως ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα, ὕψωσεν ἐνταῦθα πάλιν τὴν βασιλικὴν σημαίαν ἐπ' ὀνόματι Ἡρακλέους, τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου καὶ Βαρσίνης υἱοῦ, ὃν, 18 ἐτῶν ἤδη ὄντα, ἐκάλεσε παρ' ἑαυτῷ ἐκ Περγάμου, ὅπου μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔζη μετὰ τῆς μητρός. Ἀλλ' ὁ Κάσσανδρος βλέπων ὅτι τὸ ἐπιχειρήμα τοῦτο εὐδοκιμεῖ καὶ δύναται νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ἀρχαίαν τῶν Μακεδόνων πρὸς τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀφοσίωσιν,

κατορθώνει διὰ δωρεῶν πολλῶν νὰ προσοικειωθῇ τὸν Πολυσπέρχοντα, πείθει αὐτὸν νὰ δολοφονήσῃ τὸν Ἡρακλέα, καί, ἐπιτυχὼν οὕτω τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ἄρρενος ἀπογόνου τῆς βασιλικῆς οἰκίας, διορίζει τὸν Πολυσπέρχοντα, εἰς ἀμοιβήν, στρατηγὸν Πελοποννήσου. Ἐκ τούτου ὁμοῦς πάλιν δυσαρεστηθεὶς ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιὸς Πτολεμαῖος, ἐγκαταλείπει τὸν Κάσσανδρον καὶ ἀπέρχεται μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ πρὸς τὸν Λαγίδην Πτολεμαῖον εἰς Κῶν διατρίβοντα, ἵνα ζητήσῃ παρ' αὐτῷ νέαν τύχην. Ἐνταῦθα δὲ θανατοῦται ὑπὸ τοῦ Λαγίδου, ὅστις, παραλαβὼν τὰ ἐκείνου στρατεύματα εἰς τὴν ἰδίαν ὑπηρεσίαν, ἐπιχειρεῖ, περὶ τὰ τέλη τοῦ 309, τὴν πολιορκίαν τῆς ἰσχυρᾶς Ἀλικαρνασσοῦ. Ἀλλ' ἐπελθόντος τοῦ Δημητρίου εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως, ὁ Πτολεμαῖος ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Μύνδον. Ὡστε ὁ Ἀντίγονος ἐφαίνετο πάντοτε ὑπερισχύων, καὶ φόβος ἐπεκράτησε μήπως ἐκτελέσῃ ἤδη τὸ ἀρχαῖον βούλευμα τοῦ νὰ διαπεραιωθῇ εἰς Εὐρώπην. Τούτου ἕνεκα ὁ Λυσίμαχος, ὅστις πρῶτος ἔμελλε νὰ κινδυνεύσῃ, ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἀσφαλίσῃ ὅσον οἶόν τε τὴν θρηκτικὴν χερσόνησον καὶ ἔκτισεν ἐπὶ τούτῳ, εἰς τὸν ἰσθμὸν δι' οὗ ἡ χερσόνησος αὕτη συνάπτεται μετὰ τῆς ἡπείρου, πόλιν ἐπώνυμον, τὴν Λυσιμάχειαν, μετατοπίσας εἰς αὐτὴν τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῆς Καρδίας. Καὶ ὁ μὲν Ἀντίγονος δὲν διεπεραιώθη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀντιπερισπώμενος πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ὁ δὲ Πτολεμαῖος, ἀναχωρήσας ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας, ἐπῆλθε τῷ 308 εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκυρίευσεν τὴν Ἄνδρον, τὴν Κόρινθον, τὴν Σικυῶνα, πάντοτε ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Αἴφνης ὁμοῦς, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλιπὼν φρουροὺς εἰς τὰς δύο ἐκείνας πελοποννησιακὰς πόλεις, συνομολογεῖ πρὸς Κάσσανδρον συνθήκην καθ' ἣν ἐκάτερος διετῆρει ὅσας κατεῖχεν ἑλληνίδας πόλεις, καὶ ἐπιστρέφει εἰς Αἴγυπτον, εἴτε διότι δὲν εὔρισκε πολὺν ζῆλον παρὰ τοῖς Ἑλλήσι πρὸς τὴν τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας ἀνάγκησιν, εἴτε μᾶλλον διότι ἴδια σπουδαῖα συμφέροντα μετεκάλεσαν αὐτὸν οἰκαδε.

Εἵπομεν ὅτι ἔτι ἀπὸ τοῦ 312 ἡ Κυρὴν ἔῤῃ ἀποβάλει τὴν τῆς Αἰγύπτου κυριαρχίαν. Ἀρχηγὸς τῆς στάσεως ὑπῆρχεν αὐτὸς ὁ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Πτολεμαίου κυβερνῶν τὴν Πεντάπολιν Ὀφέλλας, ὅστις ἔπειτα, τῷ 308, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν χώραν ταύτην, ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ μέχρι Καρχηδόνας, λαβὼν πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἐκ τῶν ἐξῆς περιστάσεων. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ἴσως ὅτι αἱ Συράκουσαι τῆς Σικελίας, ἀφοῦ ἔπαθον πολλὰ ἀπὸ τυράννων δεινὰ,

ἐν ἔτει 345, εἶχον ἀνακτῆσαι τὸ ἀρχαῖον ἐλεύθερον πολίτευμα διὰ τοῦ Κορινθίου Τιμολέοντος (σελ. 774 τοῦ πρώτου τόμου). Κατὰ δυστυχίαν τὸ ἀγαθὸν τοῦτο πολίτευμα δὲν διήρκεσε πολὺ, διότι ἰδιάζον, ὡς φαίνεται, φυτὸν ἐν Σικελίᾳ ὑπῆρχεν ἡ τυραννίς· εἰκοσιν ἔτη μόλις εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς διὰ Τιμολέοντος ἐπελθούσης θεραπείας, καὶ ἤδη νέος προέκυψεν ἐν Συρακούσαις τύραννος, ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἄνθρωπος ἔχων λαμπρότατα στρατιωτικὰ προτερήματα, ἀλλ' ἠθικῶς ἀποτρόπαιος, αἰμοβόρος, ἄπιστος, πανοῦργος ὅσον οὐδεὶς ἴσως τῶν προηγουμένων τυράννων. Τοιοῦτος δὲ ὢν, τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε τῷ 314 ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν ὅλων τῶν Σικελικῶν πολιτειῶν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, 311, ἐπέρχονται οἱ Καρχηδόνιοι ἐπὶ τὴν Σικελίαν καὶ, παρεκτός τῶν Συρακουσῶν, γίνονται κύριοι ἀπάσης τῆς νήσου. Τότε ὁ τολμηρὸς Ἀγαθοκλῆς, καταλιπὼν εἰς Συρακούσας τὸν ἀδελφὸν Ἀντανδρον, μεταβιβάζει τὸν πόλεμον, 310, εἰς Ἀφρικὴν, γίνεται κύριος ἀπάσης τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἀπειλεῖ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα, καὶ, ἔχων χρεῖαν νέων δυνάμεων ἵνα καταβάλῃ τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν, ζητεῖ τῷ 308, τὴν ἐπικουρίαν τοῦ δυνάστου Κυρήνης Ὀφέλλα, ὑποσχόμενος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ἀπάσας τὰς ἐν Λιβύῃ κατακτήσεις, διότι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἠρκεῖτο εἰς τὴν Σικελίαν. Πείθεται εἰς ταῦτα ὁ Ὀφέλλας, καὶ, παρακευάσας δύναμιν ἀξιόλογον πεζῶν καὶ ἱππέων, ἀπέρχεται διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τῆς Κυρηναικῆς πρὸς τὴν τῶν Καρχηδονίων χώραν. Ἀλλὰ πάσχει καθ' ὁδὸν τὰ πάνδεινα ἐκ τοῦ καύσωνος καὶ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος καὶ τροφῶν· φθάσας δὲ τελευταῖον μετὰ δίμηνον πορείαν πρὸς τὸν Ἀγαθοκλέα, προσβάλλεται ὑπ' αὐτοῦ καὶ πίπτει ἐν τῷ ἐπιβούλῳ τούτῳ ἀγῶνι, ὁ δὲ παρεπόμενος αὐτῷ στρατὸς ἀναγκάζεται νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν. Ἐπὶ τέλους ἀποτυγχάνει καὶ τούτου τὸ κατὰ Καρχηδονίων ἐπιχείρημα. Διετήρησεν ὅμως ὁ Ἀγαθοκλῆς ἐπὶ πολλοὺς ἔτι ἐνιαυτοὺς τὴν ἐν Σικελίᾳ ἀρχὴν καὶ μόλις τῷ 289 ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 72, αἰσχιστος μὲν, ἀλλὰ τελευταῖος διατελέσας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀντιπρόσωπος ἐν Σικελίᾳ, διότι ἔκτοτε Καρχηδόνιοι καὶ Ῥωμαῖοι ἤρισαν κυρίως περὶ τῆς αὐτόθι ἀρχῆς, μέχρις οὗ ὑπερίσχυσαν οἱ Ῥωμαῖοι.

Αὕτη δὲ τοῦ Ὀφέλλα ἡ ἐπιχείρησις καὶ καταστροφή, εἶναι ἡ προκαλέσασα τὴν κατεσπευσμένην εἰς τὰ ἴδια ἐπιστροφὴν τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις ἐν τῷ ἄμα ἐγένετο αὐθις κύριος τῆς Κυρηναικῆς. Καὶ τοῦτο

ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότατον ὠφέλημα τὸ ὅποιον ὁ τῆς Αἰγύπτου δυνάστης ἐπορίσθη ἀπὸ τῆς τριετοῦς αὐτοῦ τελευταίας στρατείας, εἰ καὶ ὅλως ἀντίθετον τοῦ ἀρχικοῦ κηρύγματος ὅτι μάχεται ὑπὲρ τῆς τῶν ἑλλη-
νίδων πόλεων αὐτονομίας. Τότε δὲ λέγεται ὅτι καὶ ἡ ἐτέρα τῶν δύο
θυγατέρων τοῦ Φιλίππου, ἡ Κλεοπάτρα, ἦτις, ὡς ἠξεύρομεν, ἔζη εἰς
Σάρδεις, ἠθέλησε νὰ συζευχθῇ αὐτόν· ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος, μαθὼν τὰ
ἐνεργούμενα, διέπραξε κρυφίως, ὡς βεβαιοῦται, τὸν θάνατον τῆς ἀδελ-
φῆς ἐκείνης τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ἐπὶ δέκα λοιπὸν καὶ ἐπέκεινα ἔτη, ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Ἀντίγονος,
ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Λυσίμαχος, ὁ Κάσσανδρος, ὑπέσχοντο ἀλληλοδιαδό-
χως νὰ καταστήσωσι τοὺς Ἑλληνας αὐτονόμους, ἐλευθέρους, ἀφρου-
ρήτους· καὶ ὅμως οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπαυσαν φρουρούμενοι, φορολογού-
μενοι, δεσποζόμενοι ὑπὸ τῶν Μακεδόνων δυναστῶν. Εἰμποροῦμεν
μάλιστα νὰ εἰπώμεν, ὅτι αἱ τῆς κυρίως Ἑλλάδος πόλεις οὐδέποτε
ἔπαθον τοσαῦτα δεινὰ, ὅσα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' οὓς τη-
λικούτος περὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν συνέβαινε θόρυβος. Εἰς τὰς ἀρχαίας
μεταξὺ ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν διενέξεις, προσετέθη, πρὸ 30
ἐτῶν, ἡ μεταξὺ μακεδονιστῶν καὶ ἀντιμακεδονιστῶν ἔρις, καὶ ἤδη ἐκο-
ρυφώθησαν αἱ συμφοραὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀνταγωνιζομένων ἐλευθερωτῶν
καὶ τῶν παρακολουθούντων αὐτοὺς τυχοδιωκτῶν καὶ μισθοφόρων. Αἱ
κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θράκην, τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος καὶ τὸν
Εὐξείνιον πόντον ἑλληνίδες πόλεις ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον δυστυχεῖς·
αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλλει πᾶσαν ἀξίωσιν πολι-
τικῆς ἐνεργείας καὶ ἤρκοῦντο εἰς μόνον τὸν αὐτοτελεῖ ἀστικὸν βίον,
ὑπέικουσαι κατὰ τὰ ἄλλα ὀριστικῶς εἰς τὸν Ἀντίγονον ἢ τὸν Λυσί-
μαχον, μὴδ' ἐννοοῦσαι ἄλλως τὴν ὑπὸ τούτων κηρυττομένην ἐλευθερίαν.
Τινὲς μάλιστα, καθὼς ἡ Ῥόδος, ἡ Κύζικος, τὸ Βυζάντιον, διὰ τὴν
ιδιάζουσαν πρὸς τὸ ἐμπόριον εὐφυίαν καὶ τὴν συνετὴν οὐδετερότητα
ἦν ἐτήρουν πρὸς τοὺς περίξ ἰσχυροὺς δυνάστας, οὐ μόνον εἴπερ ποτὲ
ἤκμασαν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἀξίαν ἐκτῆσαντο ὅχι μικράν. Αἱ δ'
ἄλλαι ἠδαιμόνουν τούλάχιστον ὕλικῳ. Αὐταὶ αἱ πόλεις τῆς μικρᾶς
Ἀσίας καὶ τῆς Σικελίας, ὅσαι ὑπὸ ἰθαγενεῖς ἐτέλουν τυράννους, εἶχον,
ἂν ὅχι ἄλλο, τούλάχιστον τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ὑποτάσσωνται εἰς
ἓνα ἄρχοντα, καὶ ἐνίοτε, ὅπως αἱ Συράκουσαι ἐπὶ Ἀγαθοκλέους, νὰ
ἀνυψῶνται δι' αὐτοῦ εἰς μεγάλην πολιτικὴν περιωπὴν, ἐνῶ αἱ τῆς ἐν-

ταῦθα Ἑλλάδος πόλεις εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀναρχίαν, πολυαρχίαν, ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν παραλυσίαν καὶ ἀπελπισίαν.

Μόνοι οἱ Αἰτωλοὶ διετέλουν ἔτι ἀληθῶς αὐτόνομοι, καὶ ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι. Τραχεῖς, γενναῖοι, πλεονέκται, καὶ δουλείας ἀνεπίδεκτοι, διὰ τε τὸ ἴδιον μέγα φρόνημα καὶ τὴν φύσιν τῆς χώρας ἦν ᾤκουν, αὐτοὶ μόνοι δὲν ἔπαυσαν ἀδιακόπως ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν μακεδονικὴν κυριαρχίαν· ἐν δὲ τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐτελείωσαν ὅπως οὖν τὴν ἀρχαίαν ἀφελῇ αὐτῶν συμπολιτείαν (σελ. 164 τοῦ πρώτου τόμου), ὥστε μετ' οὐ πολὺ κατέστησαν τὸ κυριώτατον ἐλαττήριον τῆς τελευταίας σπουδαίας ἀποπείρας ἣν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος ἔκαμεν ἵνα ἀνακτήσῃ ἀληθῆ τινα πολιτικὴν αὐτονομίαν. Ἐκ τῶν πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς βορρᾶν γειτόνων αὐτῶν, οἱ μὲν Λοκροὶ οἱ Ὀζόλαι ἦσαν πιστοὶ τῶν Αἰτωλῶν σύμμαχοι, οἱ δὲ Ἀκαρναῆες πιστοὶ τῶν Μακεδόνων ὁπαδοί.

Ὀλιγωτέρου λόγου ἄξια ἦτο ἡ τῶν Βοιωτῶν συμπολιτεία. Ἡ συμπολιτεία αὕτη, τῆς ὁποίας ἐπὶ τῶν λαμπρῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων τὸ ὄνομα μόνον ἐσώζετο διὰ τὴν ὑπερέχουσαν τάξιν ἣν εἶχεν ἐν αὐτῇ ὡς ἡγεμῶν καὶ δέσποινα ἡ ἰσχυρά τῶν Θηβῶν πόλις, ἀνέλαθε, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 335 γενομένην καταστροφὴν τῶν Θηβῶν, πολιτικόν τι ἀξίωμα, σύμμαχος διατελοῦσα ἔκτοτε τῶν Μακεδόνων. Ἀφ' ἧς ὁμῶς πάλιν τῷ 316 ὁ Κάσσανδρος ἀνφοδόμησε τὰς Θήβας, ἡ συμπολιτεία ἐτάχθη μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ. Συνέκειτο δὲ ἐξ ὁκτὼ πόλεων, ἀφ' ὧν ἐξηρτῶντο τὰ ἄλλα μικρότερα χωρία· καὶ καθὼς τῶν Αἰτωλῶν προίστατο ὁ στρατηγός, οὕτω τῶν Βοιωτῶν προίστατο ὁ τῆς βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας ἄρχων. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀδιάλλακτον διένεξιν τῶν ἄλλων πόλεων πρὸς τὰς Θήβας, τὰς ὁποίας ὁ ἀνορθωτὴς αὐτῶν Κάσσανδρος ἐφρόντισε νὰ κατέχῃ δι' ἰδίας φρουρᾶς, ἡ ὁμοσπονδία ἐκείνη δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ προαχθῇ μέχρις ἀληθοῦς πολιτικῆς αὐτονομίας. Ὡσαύτως αἱ παρακείμεναι γῶραι τῶν Φωκῶν, τῶν βορείων Λοκρῶν, τῶν Θεσσαλῶν ἦσαν παντάπασιν ὑπαχέριοι τῶν Μακεδόνων.

Ἡ ἀρκαδικὴ ὁμοσπονδία, ἀνέκαθεν χαλαρὰ οὔσα, ἐκρατύνθη μὲν ὅπως οὖν ἐπὶ Ἐπαμεινώνδου, ἀλλ' ἀπέβη αὐθις ἀσθενὴς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς Μεγὰλη πόλις παρέμεινε πιστὴ εἰς τὴν μακεδονικὴν βασιλείαν καὶ ἰδίως εἰς τὸν Κάσσανδρον, ἀποκρούσασα τῷ 318 τὴν τοῦ Πολυσπέρχοντος ἔφοδον, ἐνῷ ἕτεραι ἀρκαδικαὶ πόλεις, ἡ Τεγέα, ἡ Στυμφαλία, ὁ Ὀρχομενός, διετέλουν πολέμιοι τοῦ Κασσάνδρου. Καὶ ἄδηλον μὲν εἶναι ἂν καὶ ποῦ ὑπῆρχον ἐνταῦθα μακεδονικαὶ

φρουραί, βέβαιον δὲ ὅτι τὸ ἐν ἔτει 308 κήρυγμα τοῦ Πτολεμαίου περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν ἐλληνίδων πόλεων, ἐν Ἀρκαδίᾳ δὲν εἰσηκούσθη. Αἱ φοβεραὶ ἀνωμαλίαι αἱ διαταράξασαι τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ 316 μέχρι τοῦ 311, ἰδίως ἀνέσπεισαν τὰς παραλίους αὐτῆς χώρας, Ἄργος, Ἀχαιάν, Ἡλιν· ἡ τελευταία αὕτη περιέπεσεν ἐπ' ἐσχάτων ἐντελῶς εἰς χεῖρας τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πολυσπέρχοντος, ὅστις ἐπ' αὐτῆς ἐπεριδόμενος ἦλθεν εἰς τὴν χερσόνησον ὡς στρατηγὸς αὐτῆς καὶ κατέλαβε τὰς τῆς Ἀχαιᾶς πόλεις. Τὰ Μέγαρα μετέστησαν ἀπὸ τοῦ Πτολεμαίου πρὸς Κασσάνδρον, δεχθέντα, ὅπως καὶ τὸ Ἄργος, μακεδονικὴν φρουράν· ὡσαύτως ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν κατεῖχοντο ἡ τε Μεσσηνία καὶ ἡ Ἡλις· μόνον ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Σικυῶνι ὑφίσταντο αἰγυπτιακὰ στρατεύματα.

Μάλιστα ἄλλοκότως εἶχον τὰ κατὰ τὴν Σπάρτην περὶ τοὺς χρόνους τούτους. Ἰσχυον μὲν αὐτόθι ἔτι οἱ ἀρχαῖοι νόμοι καὶ τύποι τοῦ λυκουργείου πολιτεύματος, ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα εἶχε παντελῶς ἐκλείψει, θραυστάτη δ' ἐπεκράτει κακοήθεια, ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν ἡλαττώθη εἰς ὀλίγας ἑκατοντάδας, τὸ κράτος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν, ὁ κατ' ἐπιφάνειαν τηρούμενος ἔτι νόμος τοῦ Λυκούργου κατήντησε καθαρὸν ψεῦδος, ἡ δὲ ἠθικὴ ἐξαχρείωσις ἀπέβη τόσῳ μᾶλλον δεινὴ ὅσῳ καὶ ἤδη, ὡς ἄλλοτε, οὐδὲν ἔχνος ὑπῆρχεν ἐνταῦθα ἐπιστήμης καὶ τέχνης, αἵτινες τοσοῦτον παραμυθοῦσι τὰ πολιτικῶς παρακμάσαντα ἔθνη. Ἡ Σπάρτη δὲν ἐσήμαινε τότε εἰμὴ κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς ἔκειτο τὸ Ταίναρον, τὸ ὁποῖον εἶχε καταστῆ τὸ κύριον μισθοφορικὸν ἔμπορεῖον τῶν χρόνων ἐκείνων. Αὐτὸς τοῦ Εὐρύσθενείδου βασιλέως Κλεομένους ὁ υἱὸς Ἀκρότατος, διὰ μισθοφόρων, ἀπῆλθε νὰ πολεμήσῃ τὸν τύραννον τῆς Σικελίας Ἀγαθοκλέα· καὶ μισηθεὶς αὐτόθι διὰ τὸν αἰμοβόρον καὶ αἰσχρὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ κακῶς ἔχων. Ἐν γένει δὲ, ἀφ' ἧς ἔπαυσαν οἱ ἐξωτερικοὶ πολέμιοι, ἡ βασιλεία ἐξέπεσε πολὺ ἐν Σπάρτῃ· ἡ μόνη σπουδαία ἀρχὴ ἦτο ἡ τῶν Ἐφόρων, οὐδεὶς δὲ λόγος ἐγένετο πλεόν καὶ οὐδὲ ἡδύνατο νὰ γίνῃ περὶ τῶν ἀρχαίων κυριαρχικῶν ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου ἀξιώσεων, καὶ τοι αἱ περιστάσεις τῆς χερσονήσου ἦσαν, ὡς εἶδομεν, πρὸς τοῦτο ἐπιτηδευτάται.

Καθὼς πάντοτε, αἱ Ἀθηναὶ παριστῶσιν ἄλλοιαν ὁλως τῆς Σπάρτης ὄψιν. Ὅχι βεβαίως τὴν ἀρχαίαν ὄψιν· καὶ ἐνταῦθα ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀλλοίωσις ἐξηκολούθησε προαγομένη, ἀλλὰ ὁ βίος δὲν στερεῖται

τουλάχιστον χάριτός τινος καὶ εὐπορίας. Ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 318, αἱ Ἀθῆναι ἐκυβερνῶντο, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κασσάνδρου, διὰ Δημητρίου Φανοστράτου, τοῦ Φαληρέως (σελ. 202), ὅστις λόγῳ τῆς ἀνατροφῆς, τῆς διαίτης καὶ τοῦ χαρακτῆρος, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πιστὴ τῆς ὅλης πόλεως εἰκὼν. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ἐξ εὐτελῶν γονέων ἔλκων τὸ γένος, ἀνετράφη ἐν τῇ οἰκίᾳ Τιμοθέου τοῦ Κόνωνος καὶ ἰδίως ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα ὑπὸ Θεοφράστου, τοῦ ὀνομαστοτάτου τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀριστοτέλους· ὥστε ἀπέβη εἰς τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου καὶ συγγραφεὺς τοῦ ὁποίου ἐφημιζέτο τὸ λεῖον καὶ λεπτὸν ὕφος. Κατὰ δυστυχίαν ἦτο ἐκ τῶν λογίων ἐκείνων οἵτινες γράμματα μὲν ἠξεύρουσι πολλὰ, χρηστότητα δὲ ἔχουσιν ὀλίγην. Ὁ Ἱμεραῖος ὁ Φαληρεὺς, ὃν εἶδομεν θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου (σελ. 178), ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου. Τοῦτο δὲν ἐμπόδισε τὸν Δημήτριον τοῦ νὰ ἐπιζητήσῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ πάσης κολακείας τὴν εὐνοίαν τοῦ Κασσάνδρου. Διὰ στόματος εἶχε πάντοτε τὴν ἀρετὴν, τὴν οἰκονομίαν, τὴν σωφροσύνην· ἀλλ' ὁ Σάμιος Δοῦρις ἔλεγεν· «ὁ τοῖς ἄλλοις τιθέμενος θεσμούς Δημήτριος καὶ τοὺς βίους τάττων, ἀνομοθέτητον ἑαυτῷ τὸν βίον κατεσκεύαζε·» πάντα δὲ ὅσα ἠξεύρομεν περὶ τοῦ ἀνδρός, ὡς προστάτου τῆς πόλεως, ἐπιμαρτυροῦσι τὴν ἀντίθεσιν ταύτην μεταξὺ τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Κατ' ἀρχάς, ἐν ὧσ' δηλαδὴ δὲν εἶχε πόρον τινά, ἔζησε λιτῶς ὡς φιλόσοφος, τρεφόμενος ἀπὸ ἐλαίων καὶ τυροῦ· ἀλλ' ἅμα ἄρξας τῶν Ἀθηναίων, ἐτράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν καὶ ἀσωτίαν. Αἱ πρόσοδοι τῆς πόλεως, ὁμοῦ μὲ τὰς χορηγίας ὅσαι ἐδίδοντο αὐτῇ ἐκ Μακεδονίας καὶ Αἰγύπτου, συνεποσοῦντο κατ' ἔτος εἰς 1200 τάλαντα, ὅσα δὲν εἰσπράττοντο ἴσως οὐδ' ἐπὶ τῆς μεγίστης ἀττικῆς ἡγεμονίας. Ἐκ τοῦ μεγάλου λοιπὸν τούτου ποσοῦ, μικρόν τι ἀφῆρει ὁ Δημήτριος διὰ τὰς κοινὰς τῆς πόλεως χρείας, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἐσφετερίζετο καὶ κατησώτειε, πολυθρύλητος γενόμενος διὰ τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν κομψότητα αὐτοῦ. Ἡ δαψίλεια καὶ ἡ τρυφὴ τῆς τραπέζης τοῦ προστάτου τῆς δημοκρατίας τῶν Ἀθηναίων ἦτο τοσαύτη ὥστε ὁ δοῦλος αὐτοῦ μάγειρος, ἀπὸ μόνης τῆς πωλήσεως τῶν περιλιπομένων αὐτῆς, ἐπορίσθη ἐντὸς δύο ἐνιαυτῶν τρεῖς ἐπαύλεις. Ἦτο δὲ ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καὶ εἰς ἔρωτας ἀθέσμους ἐκδοτός, καὶ μέχρι γελοίου κατεκόσμει ἑαυτόν. Ἐν τούτοις ἔγραφε νόμους κατὰ τῆς πολυτελείας· ἀλλ' ἠννοεῖται ὅτι οὐδεὶς ὑπῆκουεν εἰς αὐτοὺς καὶ ὅτι τῆς ὅλης πόλεως ὁ

βίος ἦτο πιστὸν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἀπεικόνισμα. Οἱ ἄνθρωποι ἔτρεχον νὰ ἀκούσωσι τὸν Θεόφραστον καὶ τὸν Μεγαρέα Στίλπωνα, ὅχι διὰ νὰ διδαχθῶσι τὰς ἀληθεῖς καὶ ὑγιεῖς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διαλεκτικῆς, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τὰ ἀναρίθμητα ἐκεῖνα ἀκροατήρια τὰς καλλίστας τῶν χρόνων τούτων ἐταίρας, λαμπρῶς καὶ ἀναιδῶς ἱματισμένας. Εἰς τὰς ποικίλας τῆς πόλεως τέρφεις συνετέλουν προσέτι οἱ τότε ἀκμάσαντες κωμωδιοποιοὶ Φιλήμων καὶ Μένανδρος, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ποιηταί, μουσικοί, ζωγράφοι, ἀγαλματοποιοί. Θρησκεία δὲ, καὶ φιλοπατρία, καὶ οἰκιακὴ ἀρετὴ, καὶ πᾶσα οἰαδῆποτε χρηστότης κατήντησαν πράγματα ἀνύπαρκτα· οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔζων εἰμὴ διὰ νὰ γελῶσι, νὰ παίζωσι, νὰ διασκεδάζωσι, ν' ἀκολασταίνωσιν, ὁδηγὸν εἰς τοῦτο ἀπαράμιλλον ἔχοντες τὸν προστάτην τῆς πόλεως Δημήτριον, ὅστις ἐφαίνετο γεννηθεὶς διὰ νὰ ἄρχῃ τοιούτων πολιτῶν, ὅπως οἱ πολιταὶ ἐκεῖνοι ἐφαίνοντο πλασθέντες διὰ νὰ ἦναι ὑπήκοοι τοιούτου ἄρχοντος.

Εἰς τοιαύτην ἡθικὴν ἔκλυσιν κατήντησαν οἱ ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ τοιαύτη τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως κυβερνήτης συνετέλεσε πολὺ, ὡς βεβαιουῖσιν, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑλικῆς εὐμερείας. Τοῦτο ὁμολογεῖ αὐτὸς αὐτοῦ ὁ ἀντίπαλος, Δημοχάρης, ὁ τοῦ Δημοσθένους ἐπ' ἀδελφῇ ἀνεψιός, λέγων, ὅτι πολλὰ καὶ εὐθηνὰ ἐπωλοῦντο τότε κατὰ τὴν πόλιν, δαψιλῇ δὲ ὑπῆρχον πᾶσι τὰ πρὸς τὸν βίον, ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ πατρὸς, πᾶν ἀποβαλοῦσα ἀξίωμα, τυφλῶς ὑπετάσσετο εἰς τὸν Κᾶσσανδρον. Ἰδίως ἠυπόρησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων αἱ Ἀθῆναι, ὡς φαίνεται, διότι ἄπειροι ξένοι συνέρρεον εἰς αὐτὰς ἀπανταχόθεν τῆς οἰκουμένης, τῆς τε παιδεύσεως ἕνεκα, καὶ τῶν ἐταιρῶν, καὶ τῆς τέχνης, καὶ τοῦ ἐμπορίου. Τὰ ἐργαστήρια μάλιστα τῶν τεχνιτῶν πολλὰς ἐδέχοντο παραγγελίας· εἰς μόνον τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα, διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου, ἀνηγέρθησαν, ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν, τριακόσιοι ἐξήκοντα ἀνδριάντες· εἰργάζοντο δὲ οἱ Ἀθηναῖοι τεχνῖται καὶ διὰ τὰς αὐλὰς τῶν δυναστῶν, καὶ διὰ τὰς νέας πόλεις τὰς ὁποίας οὗτοι ἱδρουν. Καὶ τὸ ἐμπόριον ἤκμαζεν, εἴπερ ποτὲ, ἐνάμιλλον γενόμενον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ῥόδου, τοῦ Βυζαντίου, τῆς Ἀλεξανδρείας. Τελευταῖον ὑπάρχει ἐπίσημος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀττικῆς ἐν ἔτει 309 πιστοποιήσις, καθ' ἣν οἱ κάτοικοι τῆς μικρᾶς ταύτης χώρας συνεποσούντο εἰς 21,000 πολιτῶν, 10,000 ξένων, καὶ 400,000 δούλων. Ἀλλ' ἐὰν κατὰ τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον, ἡ πόλις ἤριζεν ἔτι μέχρι τινὸς πρὸς τοὺς παρελθόντας χρόνους, τὸ πολιτικὸν αὐ-

τῆς ἀξίωμα, κατὰ τὴν ὀρθοτάτην τοῦ Δημοχάρους παρατήρησιν, ἐξέλιπε παντάπασι. Ἐπὶ μακρὸν ἡ πόλις ὑπετάσσετο ἀπροφασίστως εἰς τὸν Κάσσανδρον· ἅμα δὲ τῷ 312 ἐπλησίασεν ὁ τοῦ Ἀντιγόνου ἀνεψιὸς Πτολεμαῖος (σελ. 220), ἔσπευσεν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν ἰσχυρὸν τῆς Ἀσίας δυνάστην. Ἐπειτα, κατὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 311, προεκηρύχθη ἡ τῶν ἐλληνίδων πόλεων αὐτονομία· καὶ ὅμως δὲν ἐξεχώρησεν ἐκ Μουνυχίας ἡ μακεδονικὴ φρουρά. Κατὰ δὲ τὸν ἐν ἔτει 308, μεταξύ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου καὶ Κασσάνδρου, γινόμενον συμβιβασμὸν, ἔμεινε πάλιν ὁ Κάσσανδρος ἀπόλυτος τῆς πόλεως κύριος, ὅτε αἰφνης μεγάλη ἐπῆλθεν ἐνταῦθα μεταβολή.

Ὁ Ἀντίγονος, ἅμα ἔμαθεν ὅτι ὁ Πτολεμαῖος, ἀφοῦ κατέλαβε πόλεις τινὰς τῆς Ἑλλάδος, ἀνεχώρησε καταλιπὼν τὰς λοιπὰς εἰς τὴν τοῦ Κασσάνδρου διάκρισιν, ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸ ἔργον τῆς ἀπελευθέρωσεως, δηλαδὴ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κυριαρχίαν ἀντὶ τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πτολεμαίου. Ἐξαπέστειλε δ' ἐπὶ τούτῳ τὸν υἱὸν Δημήτριον, ἐκπλεύσαντα, ἐν ἔαρι τοῦ 307, πρὸ πάντων ἐπὶ τὰς Ἀθήνας μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου ἦτο βεβαίως ὁ λαμπρότατος τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ πληρέστατος ἀντιπρόσωπος ὅλων τῶν ποικίλων στοιχείων διὰ τῆς συγκρούσεως τῶν ὁποίων νέος παρσκευάζετο ἐν τῇ ἱστορικῇ κόσμος, ἡ τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ βίου συγχώνευσις. Διότι εἶχεν ἅμα μὲν τὸ ἐρρωμένον τοῦ Μακεδόνα στρατιώτου, ἅμα δὲ τὴν εὐφυίαν καὶ τὴν χάριν τοῦ ἄττικου Ἑλλήνος, ἅμα δὲ τὴν ἀσωτείαν καὶ τὴν ἡδυπάθειαν τοῦ Ἀσιανοῦ σατράπου, ὦν ἐνταῦθα φιλοκίνδυνος καὶ ἄστατος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ μελετῶν τὸν βίον αὐτοῦ εὐρίσκει ἐκθαμβος, ὅτι μέγαν σκοπὸν εἶχε τὸ ἀναρρίπτειν ἐκάστοτε τὸν κύβον μᾶλλον ἢ ὅτι ἀνέριπτε τὸν κύβον πρὸς μέγαν τινὰ σκοπόν. «Ἦν δὲ καὶ κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ σώματος καὶ κατὰ τὸ κάλλος ἡρωϊκὸν ἀποφαίνων ἀξίωμα, ὥστε καὶ τοὺς ἀφικνουμένους τῶν ξένων θεωροῦντας εὐπρέπειαν κεκοσμημένην ὑπεροχῇ βασιλικῇ, θαυμάζειν καὶ παρακολουθεῖν ἐν ταῖς ἐξοδοῖς ἕνεκεν τῆς θέας. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὑπῆρχε καὶ τῇ ψυχῇ μετέωρος καὶ μεγαλοπρεπής, καὶ καταφρονῶν οὐ τῶν πολλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ταῖς δυναστείαις ὄντων» λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης. Μίαν μόνον πόλιν δὲν κατεφρόνησε ποτὲ, τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, τῆς ὁποίας πάντοτε ἐθαύμασε καὶ ἡγάπησε τὸ ἐνδοξὸν παρελθόν, τὴν εὐφυίαν, τὴν λεπτό-

τητα, τὴν τέχνην, τὴν φιλοσοφίαν· καὶ πρὸς ἓνα μόνον πόθον παρ-
 μινε πιστὸς, τὸν πόθον τοῦ νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς Ἀθήνας, νὰ ἀνακηρυχθῇ
 ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων σωτὴρ, νὰ παρασταθῇ ὡς τοιοῦτος εἰς τὴν ἀγορὰν,
 εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς τὰς στοάς τῆς περιφανοῦς πόλεως, καὶ νὰ ἴδῃ τὸν
 δῆμον ἐκεῖνον ἐγκωμιάζοντα τὸ κάλλος αὐτοῦ, ἐπικροτοῦντα τὸν λόγον
 αὐτοῦ, εὐλογοῦντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, στεφανοῦντα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.
 Ὁ Ἀντίγονος ἦτο πολὺ θετικώτερος ἄνθρωπος· ὁ Ἀντίγονος ἤξευρεν
 ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀπελευθερώσεως· ἤξευρεν ὅτι ὁ προκείμενος ἀγὼν
 ἐγένετο ἔν' ἀποφασισθῇ τίς θέλει ἄρξῃ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως τῶν
 Ἀθηνῶν, αὐτὸς ἢ ὁ Κάσσανδρος. Γινώσκων ὅμως τὴν ἀδυναμίαν τοῦ
 υἱοῦ, τὸν ὁποῖον ὑπερηγάπα, περιεποιεῖτο τὸ αἶσθημα ἐκεῖνο ὅσον ἐνεστὶ·
 καὶ ὅτε ἐν τῷ στρατιωτικῷ συμβουλίῳ τὸ ὁποῖον περὶ τοῦ ἐπιχειρήμα-
 τος τούτου συνεκροτήθη, εἰς τῶν φίλων παρετήρησεν ὅτι, κυριεύσαντες
 τὰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν ταύτην στρατιωτικῶς,
 «ἐπιβάθραν τῆς Ἑλλάδος οὖσαν,» ὁ Ἀντίγονος δὲν παρεδέχθη τὴν γνώ-
 μην, «ἀλλ' ἐπιβάθραν μὲν, ἔφη, καλὴν καὶ ἀσάλευτον εἶναι τὴν εὐνοίαν·
 τὰς δ' Ἀθήνας, ὥσπερ σκοπὸν τῆς οἰκουμένης, ταχὺ τῇ δόξῃ διαπυρ-
 σεύσειν εἰς ἅπαντας ἀνθρώπους τὰς πράξεις.»

Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὅστις, κατὰ μῆνα μάχην τοῦ 307, ὥρμησεν ἐξ
 Ἐφέσου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς καὶ χρημάτων πολ-
 λῶν. Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνου, ἔχων ἀργυρίου τάλαντα 5,000, καὶ
 στόλον νεῶν 250, ἔτι δὲ βελῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς πολιορκίαν χρη-
 σίμων τὴν ἀρμόζουσαν παρασκευὴν, ἔπλευσεν ἀμέσως ἐπὶ τὰς Ἀθήνας,
 αἵτινες, ὡς ἤξεύρομεν, διφκοῦντο ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως. Ὅποια
 μεταξύ τῶν δύο τούτων ἀνθρώπων διαφορὰ! Τφόντι ὁ μὲν ἐξεπροσώπει
 τὸν πρῶτον, τὸν ἀρχαῖον ἐλληνισμόν, ἐν τῇ ὀλεθρίᾳ αὐτοῦ παρακμῇ·
 ὁ δὲ τὸν δεύτερον, τὸν μακεδονικὸν Ἑλληνισμόν, ἐν τῷ νεαρῷ αὐτοῦ ὀρ-
 γασμῷ· ὁ μὲν εἶχεν εἰσέτι παιδείαν τινὰ, καὶ εὐφυΐαν, καὶ χάριν, καὶ
 κομψότητα, ὁ δὲ, πλὴν τούτων, καὶ τὴν περὶ τὸ πράττειν δύναμιν
 καὶ τόλμην, ἥτις ὅλως ἐφαίνετο ἤδη καταλιποῦσα τὴν ἀρχαίαν τοῦ
 ἔθνους ἡμῶν μητρόπολιν. Καὶ ἡ τῶν δύο χαρακτήρων ἀντίθεσις ἀνε-
 δείχθη εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπάντησιν. Ὁ Δημήτριος ὁ Ἀν-
 τιγόνου ἐπιφανεῖς αἰφνιδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐκήρυξεν «ὅτι πέμψειεν
 αὐτὸν ὁ πατὴρ ἀγαθῇ τύχῃ Ἀθηναίους ἐλευθερώσοντα, καὶ τὴν φρου-
 ρὰν ἐκβαλοῦντα, καὶ τοὺς νόμους αὐτοῖς καὶ τὴν πάτριον ἀποδώσοντα
 πολιτείαν.» Καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀποβιβάσας τὸν στρατὸν, ἐγένετο κύριος

τοῦ Πειραιῶς. Ὁ δὲ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, καίτοι εἶχε πολλοὺς ἐν τῇ πόλει ὀπαδοὺς, καίτοι ἐπηρείδετο εἰς τὴν ἐν Μουνυχίᾳ ἰσχυρὰν μακεδονικὴν φρουρὰν, ὑπὸ τὸν φρούραρχον Διονύσιον, ἄνδρα ἔμπειρον καὶ γενναῖον, καίτοι ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἐπικουρίας μεγάλας ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου, οὐδ' ἐφαντάσθη ν' ἀντισταθῇ, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐφρόντισε περὶ τῆς ἰδίας σωτηρίας. Καὶ ἐγκαταλιπὼν τοὺς φίλους εἰς τὴν διακρίσιν τῶν πολεμίων, τὸ δὲ χεῖριστον, εἰς τὴν τοῦ δήμου διακρίσιν, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ Δημητρίου τοῦ Ἀντιγόνου, ὅστις, γενναίως ὡς πάντοτε φερόμενος, διέταξε νὰ παραπεμφθῇ ἀσφαλῶς εἰς Θήβας· ἐκ Θηβῶν ὁ Φαληρεὺς μετέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Κασσάνδρου, ὅτε ἔπλευσεν εἰς Αἴγυπτον πρὸς Πτολεμαῖον.

Ὁ δὲ στρατηγὸς Δημήτριος, ἄλλο τοῦτο χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνδρός, δὲν ἀνέβη τότε εἰς τὴν πόλιν· διότι, εἶπεν, ἐπιθυμεῖ μὲν αὐτὴν πολὺ, δὲν θέλει ὅμως νὰ τὴν ἴδῃ πρὶν ἢ παντάπασιν ἐλευθερώσῃ καὶ ἀπαλλάξῃ τῆς φρουρᾶς. Ὅθεν ἐπεχείρησε πρὸ πάντων τὴν πολιορκίαν τῆς Μουνυχίας. Παρασκευάσας δὲ τὰ ἐπὶ τούτῳ ἀπαιτούμενα, ἐπιτρέπει τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου εἰς τοὺς ὑποστρατήγους καὶ ἐπιπλέει αὐτὸς εἰς Μέγαρα, φρουρούμενα ὡσαύτως ὑπὸ στρατευμάτων τοῦ Κασσάνδρου. Ἐνταῦθα πάλιν πράττει ὅ,τι ὡς πρὸς τὴν Μουνυχίαν· διατάξας τὰ δέοντα πρὸς πολιορκίαν, ἀπέρχεται, ἔχων εὐζώνους τινὰς σὺν αὐτῷ, ποῦ; Εἰς Ἀχαίαν, εἰς Πάτρας, ὅπου διέτριβεν ἡ περιβόητος ἐπὶ κάλλει Κρατησίπολις, ἡ χήρα Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυσπέρχοντος, ἥτις εἶχεν, ὡς λέγεται, προσκαλέσει αὐτόν. Ὁ Δημήτριος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ ἀποφύγῃ τοιαύτην συνέντευξιν· φθάνει λοιπὸν πλησίον τῶν Πατρῶν, ἀφίνει τὴν συνοδίαν μακρὰν ὅπως οὖν, ἐγείρει σκηνὴν πολυτελῆ καὶ περιμένει μόνος ἐν αὐτῇ τὴν Κρατησίπολιν. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς ωραίας χήρας, ἐπιπίπτουσιν αἰφνης πολέμιοι καὶ διχρπάζουσι τὴν σκηνὴν καὶ τὰ χρήματα. Ὁ Δημήτριος μόλις σώζεται καὶ, ἐπιστρέψας εἰς Μέγαρα, παρηγορεῖται διὰ τὴν ἐρωτικὴν ἐκείνην ἀποτυχίαν, γενόμενος κύριος τῆς πόλεως ταύτης. Ἀνεδείχθη δὲ αὐθις μεγαλόφρων. Οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἤθελον νὰ τραπῶσιν εἰς διαρπαγὴν, ἀλλ' αὐτὸς, ἀπαγορεύσας τοῦτο, ἀνεκήρυξεν ἐλευθέρα τὰ Μέγαρα. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἐπὶ τῆς πολιορκίας εἶχε γίνεαι ἱκανὴ λαφυραγωγία, μάλιστα δούλων πολλῶν. Διότι ὅτε ὁ Δημήτριος ἀναχωρῶν καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν φιλόσοφον Στίλπωνα, εἶπεν, «ἐλευθέραν ὑμῶν, ὦ Στίλπων, ἀπολείπω τὴν πόλιν.» «ὀρθῶς, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, λέγεις· οὐδένα γὰρ ἡμῶν δοῦλον ἀπολέλοιπας.» Εἶχε

δὲ περιποιηθῇ πολὺ τὸν Στίλπωνα· καὶ προηγουμένως εἶχεν ἐρωτήσει αὐτὸν μή τις τῶν στρατιωτῶν ἔλαβέ τι τῶν ἐκείνου. «Οὐδεὶς,» ἀπήντησεν ὁ Στίλπων ἀγερῶχος καὶ δηκτικῶς· «οὐδένα γὰρ εἶδον ἐπιστάμαν ἀποφέροντα.»

Μετὰ τὰς ἐκδρομὰς ταύτας, ἐπέστρεψεν ὁ Δημήτριος εἰς Μουνυχίαν, καὶ δι' ἀγώνων μακρῶν καὶ ἀτρύτων ἐξεπόρθησε τελευταῖον αὐτὴν, ἐξώγησε τὸν Διονύσιον καὶ κατέσκαψε τὸ φρούριον. Τότε, δηλαδὴ κατὰ αὐγούστον ἢ Σεπτέμβριον τοῦ 307, ἀνῆλθεν ἤδη εἰς τὸ ἄστυ, λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ πλήθους παρακολουθούμενος καὶ παραπεμπόμενος. Συναγαγὼν δὲ τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν ἐκήρυξεν ἀπὸ τοῦ βήματος, ὅτι ἀποδίδει αὐτῷ τὴν πάτριον πολιτείαν· ὅτι θέλει προσπαθήσει ν' ἀποκαταστήσῃ καὶ τὴν προτέραν τῆς πόλεως δύναμιν· ὅτι ἰδίως πρέπει αὕτη νὰ κατασκευάσῃ ναυτικόν· ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν θέλει παρακαλέσει τὸν πατέρα νὰ πέμψῃ ἐνταῦθα ξύλων ναυπηγησίωνων πλῆθος εἰς ἑκατὸν τριῆρεις καὶ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὴν νῆσον Ἰμβρον· ὅτι καλὸν εἶναι ἐν τούτοις νὰ στείλωσι περὶ πάντων τούτων πρέσβεις πρὸς Ἀντίγονον καὶ ὅτι θέλουσι λάβει προσέτι παρ' αὐτοῦ 150,000 μεδίμνους σίτου.

Κατὰ δυστυχίαν, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο πλέον ἐπιτηδεῖα νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀνορθώσεως ταύτης τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς αὐτονομίας. Ἀντὶ νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὴν αὖξιν καὶ τὴν ρύθμισιν τῶν δημοσίων πόρων καὶ δυνάμεων, κατέτριψε τὸν χρόνον περὶ τὴν καταδιώξιν τῶν πεσόντων ὀλιγαρχικῶν καὶ περὶ τὴν ἀπονομὴν τιμῶν εἰς τὸν ἐλευθερωτὴν Δημήτριον. Κατηγορίαι ἐγένοντο κατὰ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως καὶ κατὰ τῶν φίλων αὐτοῦ, ἐν οἷς μὴ παραλείψωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν κωμωδιογράφον Μένανδρον· οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνδρῶν τούτων, φυγάδες ὄντες, κατεδικάσθησαν ἐρήμην εἰς θάνατον· οἱ ἀνδριάντες τοῦ Φαληρέως ἀνετράπησαν καὶ ἐχωνεύθησαν· ἄλλ' οἱ παρόντες τούλάχιστον κατηγορούμενοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Μένανδρος, ἠθωώθησαν, χάρις ἴσως εἰς τὴν μεσολάβησιν τοῦ στρατηγοῦ Δημητρίου. Ὡστε τοῦτο μόνον ἤθελεν ἀρκέσει ἵνα μὴ μεμφθῶμεν τὰς τιμὰς ὅσας ἡ πόλις ἀπένειμε πρὸς τὸν ἄνδρα, ἐὰν τὰ δείγματα ταῦτα τῆς εὐνοίας δὲν ἀπέβαινον ἀηδὴ διὰ τὴν ἀμετρίαν αὐτῶν. Τφόντι οἱ δημαγωγοὶ τῶν χρόνων τούτων ἐφιλοτιμήθησαν τίς τίνα νὰ ὑπερτερήσῃ περὶ τὴν ἀνακάλυσιν νέων κολακείας τρόπων, ἐπιτηδείων νὰ ἐπισύρῳ εἰς αὐτοὺς τὴν εὖνοιαν καὶ τὰς χάριτας τοῦ δυνάστου. Προπάντων δὲ διεκρίθη περὶ τὴν πονηρὰν ταύτην ἀμιλλαν ὁ γέρον Στρατοκλῆς (σελ. 175—176), ὅστις ἐκτοτε ἀναφαίνεται ἰσχυ-

ρότατος ἐν Ἀθήναις. Ἐπὶ τῇ προτάσει αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἐψηφίσαντο νὰ στήσωσι μὲν χρυσᾶς εἰκόνας ἐφ' ἄρματος τοῦ τε Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου· νὰ στεφανώσωσι δὲ ἀμφοτέρους διὰ στεφάνων χρυσῶν ἀξίας διακοσίων ταλάντων, καὶ, βωμὸν ἰδρυσάμενοι εἰς αὐτοὺς, νὰ προσαγορεύσωσιν αὐτὸν βωμὸν τῶν Σωτῆρων. Πρὸς τούτοις νὰ προσθέσωσιν εἰς τὰς δέκα φυλάς δύο νέας, ὀνομάζοντες αὐτὰς Δημητριάδα καὶ Ἀντιγονίδα, καὶ νὰ τελῶσιν αὐτοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ἀγῶνα, καὶ πομπήν, καὶ θυσίαν, ἐνυφαίνοντες τὰς εἰκόνας αὐτῶν εἰς τὸν τῆς Ἀθηᾶς πέπλον· πλὴν τούτων ἀπεφασίσθη νὰ χειροτονῇται καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἱερεὺς Σωτῆρων ἐπικαλούμενος, καὶ τούτου τὸ ὄνομα νὰ φέρωσι τὰ ψηφίσματα καὶ αἱ ἄλλαι ἐπίσημοι πράξεις, οὐχὶ δὲ, ὡς πρότερον, τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος· ἐπὶ δὲ πᾶσιν οἱ πεμπόμενοι πρὸς Ἀντίγονον ἢ Δημήτριον πρεσβεύται νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα καὶ τὸ σχῆμα τῶν θεωρῶν. Ἄλλοι δὲ ἐπρότειναν νὰ καθιερωθῇ ὁ τόπος ὅπου κατὰ πρῶτον ἀπέβη εἰς τὴν ἀττικὴν χώραν ὁ Δημήτριος, καὶ νὰ ἐγερθῇ αὐτόθι βωμὸς προσαγορευόμενος Δημητρίου Καταιβάτου, ἐνῶ πρότερον εἰς μόνον τὸν Δία ἀπενέμετο ἡ τοῦ Καταιβάτου προσωυμία· πρὸς τούτοις νὰ δέχωνται τὸν Δημήτριον ὡσάκις ἔρχεται εἰς Ἀθήνας, διὰ τῶν ἀπονεμομένων εἰς τὴν Δήμητραν καὶ τὸν Διόνυσον τιμῶν, εἰς δὲ τὸν ὑπερτεροῦντα τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς ὑποδοχῆς, νὰ δίδεται ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς ἀφιέρωσιν ἀναθήματος ἀργύριον· τελευταῖον τὸν μὲν Μουνυχιῶνα μῆνα, Δημητριῶνα μετωνόμασαν, πᾶσαν δὲ τελευταίαν μηνὸς ἡμέραν Δημητριάδα, τὰ δὲ Διονύσια, Δημήτρια ἀπεκάλεσαν. Προκειμένου δὲ μετ' οὐ πολὺ ν' ἀνατεθῶσιν ὑπὸ τῆς πόλεως ἀσπίδες εἰς Δελφοὺς, ἔγραψε Δρομοκλείδης ὁ Σφήττιος τὸ ἀκόλουθον ἀλλόκοτον ψήφισμα. « Ἀγαθὴ τύχη, δεδόχθω τῷ δήμῳ, χειροτονῆσαι τὸν δῆμον ἓνα ἄνδρα ἐξ Ἀθηναίων, ὅστις ἀφικόμενος πρὸς Σωτῆρα, καὶ καλλιερησάμενος, ἐπερωτήσῃ (Δημήτριον) τὸν Σωτῆρα, πῶς εὐσεβέστατα καὶ κάλλιστα καὶ τὴν ταχίστην ὁ δῆμος τὴν ἀποκατάστασιν ποιήσαιτο τῶν ἀναθημάτων· ὅ,τι δ' ἂν χρήσῃ, ταῦτα πράττειν τὸν δῆμον. » Καὶ τὸ πάντων πρακτικώτερον, ἀφοῦ ἐχαιρέτισαν τὸν Δημήτριον ὡς θεὸν, ἀπένειμαν εἰς αὐτόν τε καὶ εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ τὴν θετικωτάτην τῶν τιμῶν ἣν ἠδύναντο νὰ ἐπινοήσωσι, πρῶτοι ἀμφοτέρους προσαγορεύσαντες βασιλεῖς !

Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἡσχολοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι· οὐδ' εἶναι ἄπορον πῶς ἐπὶ τοσοῦτον ἐζητυελοῦντο ἐνώπιον τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου

νεανίου, εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ὁποίου ὤφειλον τοῦλάχιστον τὸ πρό-
 σχημα τῆς ἐλευθερίας, ἀφοῦ πρὸ μικροῦ εἰς τὸ τυφλὸν τοῦ Κασσάνδρου
 ὄργανον, εἰς τὸ ἄθλιον ἐξ ἀνδραπόδων ἀνδράποδον, εἰς τὸν Δημήτριον
 τὸν Φαληρέα εἶχον ἐγείρει τριακοσίους ἐξήκοντα ἀνδριάντας! Οὐδείς
 δύναται νὰ καταμετρήσῃ τὸ βάραθρον τῆς ταπεινώσεως εἰς ὃ καταφέ-
 ρονται ἐνίοτε τὰ ἔθνη· καὶ, τὸ δεινότερον, ὅσῳ εὐφυέστερα καὶ λογιώ-
 τερα ἐδείχθησαν, τόσῳ οἰκτροτέρα πολλάκις ἀποθαίνει ἡ ταπεινώσις
 αὐτῶν, ὡς ἂν ἐφηρμόζετο εἰς αὐτὰ ὁ φοβερός τῆς Νεμέσεως νόμος.

Ἄλλ' ἐὰν οἱ Ἀθηναῖοι οὐδὲν ἔπραττον ἵνα ἀσφαλίσωσι τὴν ἀπονε-
 μηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐλευθερίαν, ἢ ἀνακτήσωσι μέρος τοῦλάχιστον τῆς
 προτέρας πραγματικῆς δυνάμεως, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὐδ' ὁ
 Δημήτριος ἔπραξε τι, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, πρὸς συμπλήρωσιν
 τοῦ ἔργου τοῦ ἐπιτραπέντος αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἥτοι πρὸς κατάλυσιν
 τῆς κατὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἀρχῆς τοῦ Κασσάνδρου καὶ τοῦ Πτο-
 λεμαίου· ἀλλὰ διέτριψεν ἐπὶ μῆνας πολλοὺς σχολάζων εἰς τὴν μεγάλην
 ἐκείνην πόλιν, καὶ εὐφραϊνόμενος εἰς τὰς ἐλευσινὰς ἐκείνας κολακείας, καὶ
 ἀσωτεύων εἰς συμπόσια πολυτελῆ μετὰ κορυφῶν φιλοσόφων καὶ ὠραίων
 ἐταίρων. Ἐπεσφράγισε δὲ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸν τῶν Ἀθηναίων,
 λαβὼν σύζυγον τὴν καλὴν Εὐρυδίκην, τὴν χήραν τοῦ ἐν Κυρήνῃ ἄρξαν-
 τος Ὀφέλλα, ἥτις, μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου, εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν
 πατρίδα αὐτῆς, τὰς Ἀθήνας. Ὁ γάμος οὗτος ἐθεωρήθη ὡς γεγονόςς
 μέγιστον, οὐ μόνον διὰ τὴν λαμπρότητα μεθ' ἧς ἐτελέσθη, ἀλλὰ καὶ
 διότι ἡ Εὐρυδίκη ἐλέγετο ἀπόγονος τοῦ Μιλτιάδου, ὥστε τὸ συνοικέσιον
 τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν παρόντων ἡρώων μετὰ τῆς κληρονομίας ἐνὸς τῶν
 ἐξοχωτάτων ἡρωϊκῶν γενῶν τῆς πόλεως, ἐφαίνετο συνάπτον τὸ ἐνδοξον
 αὐτῆς παρελθὼν μετὰ τῆς μεγίστης τῶν τότε ἐπὶ γῆς δυνάμεων. Ἄλλ'
 αἶφνης περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 307, διεκόπη τὸ ὄνειρον τοῦτο τῶν τι-
 μῶν καὶ εὐχωλῶν καὶ πανηγύρεων, διότι ὁ Δημήτριος προσεκλήθη ὑπὸ
 τοῦ πατρὸς νὰ ἐπιστρέψῃ ὅ,τι τάχιστα εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἡ ὀριστικὴ ρύθμισις τῆς κληρονομίας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου
 ἀπέβαινεν ὁσημέραι ἀναπόδραστος. Ἡ ἐν ἔτει 311 γενομένη εἰρήνη
 δὲν ἐλογίσθη διαλυθεῖσα διὰ τῶν ἐκστρατειῶν τὰς ὁποίας, ἐπὶ τῇ προ-
 φάσει τὰς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, ἐπεχείρησαν ὁ
 Πτολεμαῖος καὶ ὁ Δημήτριος· ἀλλὰ ἕτερα γεγονότα προπαρεσκευάσαν
 νέαν μεγάλην ρῆξιν. Διὰ τῆς εἰρήνης ἐκείνης εἶχεν ἔτι ἀναγνωρισθῇ ἡ

ἐνότης τοῦ κράτους καὶ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὁ ἀπὸ τῆς Ῥωξάνης υἱὸς τοῦ κατακτητοῦ· μετ' οὐ πολὺ ὅμως, ὡς γνωρίζομεν, ὁ Κάσσανδρος ἐφό-
νευσε τὸν τε νέον Ἀλέξανδρον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ· ἔπειτα ὁ Πολυ-
σπέρχων ἐδολοφόνησε καὶ τὸν Ἡρακλέα· κατόπιν ἐξέλιπεν ὡσαύτως ἐκ
μέσου ἡ Κλεοπάτρα· ὥστε ἐν ἔτει 307 ἐξ ὅλων τῶν συγγενῶν τοῦ με-
γάλου Ἀλεξάνδρου δὲν ἐσώζετο εἰμὴ μόνον ἡ θεία αὐτοῦ Θεσσαλονίκη,
ἡ τοῦ Κάσσανδρου σύζυγος. Ἐν λοιπὸν προέκειτο εἰς ἐτι νὰ διατηρηθῇ
τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, τὸ δικαίωμα τοῦτο περιήλθεν εἰς τὸν
Κάσσανδρον. Ἀλλ' ὁ Κάσσανδρος δὲν ἐνομιζέτο ἐπιτήδειος νὰ ἀποβῇ
ὀλοσχερῆς τοῦ μεγάλου κράτους κληρονόμος, εἴτε διότι τὸ ἀπὸ τῆς
Θεσσαλονίκης δικαίωμα δὲν ὑπελαμβάνετο ὡς σπουδαῖον, εἴτε διότι
πράγματι ὁ Κάσσανδρος ἦτο ὁ ἀσθενέστερος ὅλων τῶν λοιπῶν στρατη-
γῶν. Ἐντεῦθεν περὶ τοὺς χρόνους τούτους οἱ δυνάσται οὗτοι ἤρχισαν
νὰ ἐπισπεύδωσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν λύσιν τοῦ ὅλου ζητήματος.
Ἦτο δὲ τὸ ζήτημα, ἐὰν θέλῃ διατηρηθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους ὑπὸ
ἑνα ἐξ αὐτῶν, ἢ ἂν θέλῃ συνομολογηθῇ ὀριστικὴ τις διανομὴ καὶ ἀνα-
γνωρισθῇ ἕκαστος βασιλεὺς τῆς ἰδίας μερίδος. Ὁ μόνος τῶν στρατηγῶν
ὅστις ἤξιον ν' ἀναλάβῃ τὴν ὀλοσχερῇ κληρονομίαν ἦτο ὁ Ἀντίγονος·
διὰ τε τὴν βασιλικὴν αὐτοῦ καταγωγὴν καὶ διότι, ἄρχων τῆς μικρᾶς
Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας, ἦτο ὁμολογουμένως ἀπάντων ἰσχυρότερος, καὶ
διότι ἐπηρείδετο ἐπὶ τῶν λαμπρῶν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Δημητρίου προτε-
ρημάτων. Μήπως πρὸ μικροῦ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον προσαγορεύσει ἤδη
ἀμφοτέρους βασιλεῖς; Ἀλλ' οὔτε ὁ Πτολεμαῖος, οὔτε ὁ Σέλευκος, οὔτε
ὁ Λυσίμαχος ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην.
Ἰδίως δὲ ὁ Πτολεμαῖος, εἴτε ὡς δραστηριώτερος τῶν ἄλλων εἴτε ὡς
μᾶλλον τῶν ἄλλων κινδυνεύων, εἶχεν ἀπὸ τινος χρόνου ἀρχίσει νὰ
παρασκευάζεται πρὸς τὸν ἀγῶνα καὶ εἶχεν ἀθροίσει ἐπὶ τούτῳ δυνάμεις
ικανὰς εἰς Κύπρον. Τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τὸν Ἀντίγονον ν' ἀνακαλέσῃ
ἐν τάχει τὸν Δημήτριον ἐξ Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ὁ Δημήτριος ἔδραμεν ἀμέσως εἰς Καρίαν καὶ Κιλικίαν καὶ ἐνισχύ-
σας, εἰς τὰ παράλια ἐκεῖνα, ἱκανῶς τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἔπλευσεν, ἐν
ἀρχῇ τοῦ 306, ἐπὶ Κύπρον, ἔχων πεζοὺς μὲν 15,000, ἵππεῖς δὲ 400,
τριήρεις 110 καὶ τὰ ἀναγκαῖα φορτηγὰ πλοῖα. Ἀποβιβάσθεις εἰς τὴν
βορειανατολικὴν τῆς νήσου παραλίαν, ἐκυρίευσεν κατ' ἀρχὰς τὴν Οὐρα-
νίαν καὶ τὴν Καρπασίαν καὶ ἔπειτα ἐτρέπη πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς

νήσου πόλιν, τὴν Σαλαμῖνα. Ἐνταῦθα ἀπήντησε τὸν ἀδελφὸν τοῦ Πτολεμαίου Μενέλαον καὶ κατατροπώσας αὐτὸν ὀλοσχερῶς, κατέκλεισεν ἐντὸς τῆς πόλεως, ἧς ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον ἔλαβεν ὁ νέος ἐκεῖνος στρατηγὸς ἀφορμὴν νὰ ἀποδείξῃ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ εὐφυΐαν περὶ τὴν ἐπινοήσιν καὶ κατασκευὴν νέων καὶ φοβερῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ τοῦ «πολιορκητοῦ» ἐπώνυμον. Ἐφερεν ἐκ τῆς Ἀσίας τεχνίτας, σίδηρον, ξυλείαν, καὶ πᾶν ἄλλο ἐπιτήδειον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ κατεσκεύασε μηχανὰς παντὸς εἶδους ἀλλοκότου μεγέθους, λιθοβόλους, καταπέλτας (ἥτοι ὄργανα ἐπιτήδεια πρὸς ἐξακόντισιν βελῶν, λογχῶν καὶ ἄλλων τοιούτων), κριοὺς πρὸς καθαίρεσιν τῶν τειχῶν, χελῶνας, ἥτοι στέγας ὑπὸ τὰς ὁποίας προεφυλάττοντο οἱ πολιορκηταί, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Τὸ δὲ μέγιστον πάντων τῶν ἐπινοηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἦτο ἡ ὀνομαζομένη Ἐλέπολις, κατασκευάσμα κολοσσιαῖον τὸ ὅποιον περιελάμβανεν ἐντὸς ὅσον ἔνεστι μικροτέρου χώρου τὴν διὰ τοῦτο μάλιστα καταστρεπτικώτερον ἐνεργοῦσαν δύναμιν πολλῶν ἐπιθετικῶν ὄπλων· τὸ πλάτος ἐκάστης αὐτῆς πλευρᾶς εἶχε τεσσαράκοντα καὶ πέντε πήχεις, τὸ δὲ ὕψος, πήχεις ἐννεήκοντα· ἐφέρετο δὲ ἐπὶ τεσσάρων στερεῶν τροχῶν, ὧν ἕκαστος εἶχε δεκατεσσάρων ποδῶν περίμετρον. Καὶ διηρεῖτο ἡ πελωρία αὕτη μηχανὴ εἰς στέγας ἐννέα· ἐκ τούτων εἰς μὲν τὰς κάτω στέγας εἰσήνεγκεν ὁ Δημήτριος παντοίους πετροβόλους, ὧν οἱ μέγιστοι ἐσφενδόνιζον λίθους ζυγίζοντας 150 λίτρας· εἰς δὲ τὰς μέσας ἔθηκε τοὺς μεγίστους καταπέλτας, εἰς δὲ τὰς ἀνωτάτας τοὺς μικροτέρους καταπέλτας καὶ πετροβόλους· οἱ δ' ἐπιτετραμμένοι τὴν χρῆσιν πάντων τούτων ἄνδρες ἦσαν ὑπὲρ τοὺς διακοσίους· καὶ συνηρμόσθησαν πρὸς τούτοις εἰς τὰς δύο πλευρὰς τοῦ γιγαντώδους ἐκείνου ἐπιθετικοῦ πύργου δύο τερατώδεις κριοὶ καὶ αἱ προσήκουσαι χελῶναι, ἵνα σύναμα μετ' ἐκείνου ἐνεργῶσιν. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ τεῖχη ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνθέξωσι τοιοιυτοτρόπως προσβαλλόμενα καὶ διασειόμενα, ὥστε ἤρχισαν νὰ πίπτωσι, καὶ ἡ πόλις ἐκινδύνευε νὰ κυριευθῇ, ὅτε αἰφνης ὁ Μενέλαος κατάρθωσε διὰ νυκτὸς νὰ κατακαύσῃ τὰς πλείστας τῶν μηχανῶν.

Ὁ δὲ Δημήτριος, καὶ τοι εἶδε τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἔργα ἐν ρίπῃ ὀφθαλμοῦ καταστραφέντα, ἐπέμεινεν οὐδὲν ἥττον εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ. Οὕτω διαρκούσης πεισματωδῶς τῆς πολιορκίας καὶ τῆς ἀμύνης, ἐπῆλθεν εἰς βοήθειαν τοῦ Μενέλαου ὁ Πτολεμαῖος αὐτὸς καὶ κατέπλευσεν εἰς Κίτιον, ἀπέχον τῆς Σαλαμῖνος σταδίους διακοσίους. Ὁ Πτο-

λεμαῖος ἐκόμιζε μεθ' ἑαυτοῦ ναῦς πολεμικὰς 140, πεντήρεις καὶ τετρήρεις ἀπάσας, ἐπὶ δὲ φορηγῶν πεντακοσίων, μυρίους πέζους· ὥστε εὐλόγως ἤλπιζεν ὅτι ὁ Δημήτριος, προσβαλλόμενος κατὰ μέτωπον ὑπὸ τηλικαύτης δυνάμεως καὶ ἀπειλούμενος ὅπισθεν ὑπὸ τοῦ ἐγκαρτεροῦντος ἔτι ἐν Σαλαμῖνι Μενέλαου, δυσκόλως θέλει δυνηθῆναι νὰ διαφύγῃ παντελῆ καταστροφὴν. Εἶχε δὲ ὁ Μενέλαος ἐν Σαλαμῖνι, ἐκτὸς τοῦ ἄλλου στρατοῦ, καὶ ἐξήκοντα ναῦς τὰς ὁποίας ὁ Πτολεμαῖος παρήγγειλε νὰ πέμψῃ αὐτῷ ὅ,τι τάχιστα, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἐνισχύσῃ τὴν δύναμιν δι' ἧς θέλει ἐπιτεθῆναι κατὰ τοῦ Δημητρίου. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος οὔτε ἐν τῷ χώρῳ ὅπου ἴστατο περιέμενε τὸν ἀντίπαλον οὔτε τῶν ἐξήκοντα πλοίων τὴν ἔξοδον ἐπέτρεψε. Καταλιπὼν ἐπὶ τῆς πολιορκίας μέρος τῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὴν παρακειμένην παραλίαν ἅπαν τὸ ἱππικόν, ἐπεβίβασεν εἰς τὰς ναῦς τοὺς κρατίστους τῶν πεζῶν καὶ τὰ χρησιμώτερα τῶν ἐπιθετικῶν ὅπλων, κατέλιπε δέκα μόνον πεντήρεις ὑπὸ Ἀντισθένην, τὰς ὁποίας ἐνόμισεν ἱκανὰς νὰ διακωλύσωσι τὴν ἔξοδον τῶν ἐξήκοντα πολεμίων πλοίων διὰ τὸ στενὸν τοῦ λιμένος στόμιον, καὶ αὐτὸς ἐξέπλευσε μεθ' ὅλων τῶν λοιπῶν εἰς προὔπαντησιν τοῦ ἀντιπάλου.

Ὁ Δημήτριος ἐξήρχετο περιχαρὴς διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, καὶ τοι ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι μέγιστον ἀναλαμβάνει κίνδυνον. Καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὁ στόλος αὐτοῦ ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ αἰγυπτιακοῦ· διότι λέγουσι μὲν ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πολύαινος, ὅτι εἶχε ναῦς 180, κατὰ τὸν Διόδωρον ὅμως εἶχε μόνον 108, καὶ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν ὑπολαμβάνουσιν οἱ νεώτεροι ἀκριβέστερον· πλὴν τούτου δὲ ὁ στόλος τοῦ Πτολεμαίου ἐφημίζετο μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὡς ὁ πάντων ἐπιτηδειότερος, οὐδεὶς δὲ ἔτι εἶχε τολμήσει νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ ἐν πελάγει ἀναπεπταμένῳ. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο προθυμότερον ἐπεζῆται τὸν ἀγῶνα ὁ Δημήτριος. Κοσμήσας δὲ πολυτελῶς πρὸς ναυμαχίαν τὸν στόλον, ἔταξε κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον, τὸ καὶ ἰσχυρότερον κέρας, τοῦ ὁποίου αὐτὸς προϊστατο, πεντήκοντα δύο ναῦς τὰς μεγαλητέρας ἐν αἷς ἦσαν τριάκοντα τετρήρεις τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ ναύαρχον τὸν Μήδιον, κατὰ δὲ τὴν μέσσην τάξιν τὰ ἐλάχιστα τῶν σκαφῶν ὧν ἡγοῦντο Θεμισίων ὁ Σάμιος καὶ Μαρσύας ὁ ἱστορικός· εἰς δὲ τὸ δεξιὸν πάντα τὰ λοιπὰ πλοῖα ὑπὸ Ἡγήσιππον τὸν Ἀλικαρνασσεά καὶ Πλεισιάν τὸν Κῶνον, ἀρχικυβερνήτην ὄντα τοῦ σύμπαντος στόλου. Ταῦτα ἐγένοντο ἄφ' ἐσπέρας δι' ὅλης τῆς νυκτός, τὴν δ' ἐπιούσαν πρωτὶ ἐπεφάνη ὁ τῶν ἐναντίων στόλος ἐπιπλέων κατὰ σπουδὴν πρὸς τὴν Σαλαμῖνα ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει

προλάβει τὴν ἔξοδον τοῦ Δημητρίου. Ἦδη δὲ ὁ Πτολεμαῖος θεωρῶν ὅτι προκατελήφθη, παρεσκευάσθη ὡς αὐτῶς πρὸς τὴν ναυμαχίαν, καταλιπὼν ὀπισθεν τὰ φορτηγὰ καὶ διατάξας τὰ κατὰ τὸν στόλον εἰς τρόπον ὅλως ἀντίθετον τοῦ ἀντιπάλου. Ὁ Δημήτριος, καθὼς εἶδομεν, ἐνίσχυσεν ἐξαιρέτως τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ κέρας ἵνα, τρέψας τὸ δεξιὸν τοῦ Πτολεμαίου, ἐξωθήσῃ τὸ ὑπόλοιπον πρὸς τὴν παραλίαν, ἣτις κατείχετο ὑπὸ τῶν ἱππέων αὐτοῦ τῶν δυναμένων νὰ συντελέσωσιν οὕτω εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς νίκης· ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐξ ἐναντίας ἐνίσχυσεν ἰδιαζόντως τὸ ἴδιον ἀριστερὸν κέρας, ἵνα οὕτω τρέψας τὸ δεξιὸν τοῦ ἀντιπάλου, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐξωθήσῃ τὴν ὑπόλοιπον δύναμιν πρὸς τὸ πέλαγος, ὅπου ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἦτο ἐπιτηδεότερος, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰσελάσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχε νὰ προσλάβῃ ἐπικουρίαν πλοίων ἐξήκοντα.

Ἡ παραλία εἰς ἣν ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ ἡ ναυμαχία αὕτη εἶναι πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτος. Ἐνταῦθα ὑψοῦτο ἡ Σαλαμίς, πόλις ὁμῶνυμος ἐκείνης, παρὰ τῇ ὁποίᾳ πρὸ 174 ἐτῶν οἱ στόλοι τῆς Ἑλλάδος ἐπέλαισαν πρὸς τοὺς ἄσιανους στόλους καὶ ἐθριαμβεύσαν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος· ἐνταῦθα ἐγείρετο τὸ Κίτιον ἐκεῖνο ὅπου, πρὸ 143 ἐτῶν, ἀπέθανεν ὁ Κίμων, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος, ὡς ἂν ἔκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰρέτι ἐμπνεόμενος, ἐπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ χώρου μετ' ὀλίγον κατετρόπωσε τὰς βαρβαρικὰς τριήρεις καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν μέγαν βασιλεῖα τοὺς πολυθρυλήτους ὄρους τῆς Κιμωνείου συνθήκης. Τίς ἤθελεν εἶπαι εἰς τοὺς ἀθανάτους ἐκείνους ἀγωνιστὰς τῆς ἐνταῦθα μικρᾶς Ἑλλάδος ὅτι μετὰ ἡμιόλιον περίπου ἑκατονταετηρίδα μέγας βασιλεὺς δὲν θέλει πλέον ὑπάρχει, ὅτι ἐλληνικοὶ στρατοὶ θέλουσι κατέχει ἅπαν αὐτοῦ τὸ ἀχανὲς κράτος, καὶ ὅτι στρατηγοὶ Ἕλληνες, ἐλληνικὸς ἄγωνες στόλους, θέλουσιν ἐρίζει πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τῶν πεδίων τούτων τῶν Κιμωνείων μαχῶν, περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου! Διότι περὶ τούτου προέκειτο καὶ τοῦτο κάλλιστα συναισθανόμενοι οἱ δύο ἀντίπαλοι, ὅ,τε Δημήτριος, ὅ,τε Πτολεμαῖος, ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ παρεσκευάσθησαν πρὸς ἀμοιβαίαν σύγκρουσιν. Συμπληρωθείσης δὲ τῆς παρασκευῆς, ἐγένοντο ἐφ' ἐκάστου πλοίου αἱ νενομισμέναι πρὸς τοὺς θεοὺς εὐχαὶ διὰ τῶν κελυστῶν, ἃς ἐπανελάμβανον ἅπαντα τὰ πληρώματα μεγάλη τῇ φωνῇ· μεθ' ὃ πρῶτος ὁ Δημήτριος ὕψωσε τὸ πρὸς μάχην σύσσημον, ἀσπίδα κεχρυσωμένην· τοῦτο δ' ἔπραξε καὶ ὁ Πτολεμαῖος. Τότε ἐσήμανον αἱ σάλπιγγες τὸ πολεμικόν, συνηλάαξαν ἀμφοτέραι αἱ δυνάμεις καὶ ὤρμησαν κατ' ἀλλήλων καταπληκτικῶς. Λαμπρότατα δὲ

πάντων ἡγωνίσθη ὁ Δημήτριος ἰστάμενος ἐπὶ τῆς πρύμνης τῆς ἐπτή-
ρους αὐτοῦ καὶ αἰέποτε τῶν περὶ αὐτὸν προπορευόμενος. Οἱ πολέμιοι
περιεχύθησαν ἄθροοι κατ' αὐτοῦ, ὁ δὲ δὲν ἔπαυε τοὺς μὲν διὰ λογχῶν
ἀκοντίζων, τοὺς δὲ ἐκ χειρὸς διὰ τοῦ δόρατος τύπτων· καὶ ἀναρίθμητα
μὲν ἦσαν τὰ ἐπ' αὐτὸν φερόμενα βέλη· ἀλλ' αὐτὸς τὰ μὲν προορώμενος
ἐξέκλινεν, ἀπὸ δὲ τῶν ἄλλων ἐσώζετο διὰ τῶν σκεπαστηρίων αὐτοῦ
ὀπλων. Τρεῖς ἔπесον περὶ αὐτὸν ὑπασπισταί, αὐτὸς δὲ ἀτρόμητος ἐξη-
κολούθει ἐπιτιθέμενος κατὰ τῶν ἀντιπάλων, καὶ, τρέψας τελευταῖον τὴν
δεξιὰν αὐτῶν, ἐπετέθη ἀκατάσχετος κατὰ τοῦ κέντρου καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸ
ἐν τῷ ἅμα εἰς πλείστην ταραχὴν. Ὁ Πτολεμαῖος ἡγωνίζετο ἐν τούτοις
οὐδὲν ἤττον ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς τοῦ Δημητρίου δεξιᾶς· ἀλλὰ καθ' ἣν
στιγμὴν, ἄλλας μὲν τῶν πολεμίων νηῶν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κατέδυσεν,
ἄλλας δὲ αὐτάνδρους ἐκυρίευσεν καὶ ἐτρέπετο ἤδη νικηφόρος ἐπὶ τὰς λοι-
πὰς τοῦ Δημητρίου δυνάμεις, βλέπει τό τε εὐνυμον κέρας τῶν ἰδίων
συντετριμμένον καὶ τὴν μέσσην τάξιν πρὸς φυγὴν ὁρμήσασαν· ὥστε ἀπο-
βάλλει πᾶσαν νίκης ἐλπίδα, νομίζει ἀναγκαῖον νὰ σώσῃ ὅ,τι ἡδύνατο
ἔτι νὰ σωθῇ, καὶ μετὰ κόπου διελαύνει εἰς Κίτιον, συνεπαγόμενος ὅκτῳ
μόλις πλοῖα ἐκ τοῦ πολυαρίθμου αὐτοῦ στόλου. Ὁ δὲ Δημήτριος ἐπέ-
τρεψεν εἰς τοὺς στρατηγούς Νέωνα καὶ Βούριχον τὴν διώξιν τῶν ἡτ-
τηθέντων καὶ τὴν διάσωσιν τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ ἐπιπλεόντων· αὐτὸς δὲ,
κοσμήσας τὰς ἰδίας ναῦς διὰ τῶν ἀκροστολιῶν καὶ ἐφελκόμενος τὰς κυ-
ριευθείσας, ἐπέστρεψεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸν λιμένα τῆς Σαλαμῖνος. Διαρ-
κούσης τῆς μάχης, αἱ ἐν τῷ λιμένι τούτῳ ἐξήκοντα τοῦ Μενελάου νῆες
ἡγωνίσθησαν νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ Πτολεμαίου καὶ μετὰ πει-
σματώδη μάχην πρὸς τὰ δέκα τοῦ Δημητρίου πλοῖα, τὰ ὅποια ἔφραττον
τὸ στόμιον, κατῶρθωσαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐκπλεύσωσιν· ἀλλ' ἔφθασαν βρα-
δέως· ὁ Πτολεμαῖος εἶχεν ἤδη ὑποχωρήσει· ὁ Δημήτριος ἐπανήρχετο
τροπαιούχος· ὅθεν ἔσπευσαν ν' ἀσφαλισθῶσι πάλιν ἐντὸς τοῦ λιμένος.

Ἡ νίκη τοῦ Δημητρίου ὑπῆρξεν ὅσον ἐνδέχεται ὀλοσχερής· δὲν
ἀπέβαλεν εἰμὴ εἴκοσι σκάφη, ἐκυρίευσεν δὲ τεσσαράκοντα αὐτανδρα,
κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον ἐβδομήκοντα, τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ Πτο-
λεμαίου πολεμικὰ πλοῖα, πλὴν τῶν ὅκτῳ τῶν εἰς Κίτιον διασωθέντων,
διεφθάρησαν καὶ πλήρη θαλάσσης κατήχθησαν εἰς τὸ παρὰ τὴν Σαλα-
μῖνα στρατόπεδον. Πρὸς τούτοις ἐκυριεύθησαν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν φορτηγὰ
μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ὀκτακισχιλίων σχεδὸν στρατιωτῶν. Ἀλλ' ὅπόσον
ὀλοσχερής ἀπέβη ἡ νίκη, ἀπεδείχθη μάλιστα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων·

διότι ἐν τῷ ἅμα παρεδόθη μὲν ὁ Μενέλαος καὶ ἅπας ὁ στόλος αὐτοῦ, ὑπετάχθησαν δὲ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τῆς Κύπρου πόλεις, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ἐγκαταλιπὼν τὴν νῆσον ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Δημήτριος ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς τοὺς νεκροὺς τῶν πολεμίων, ἀπέδωκεν ἄνευ λύτρων ἐκ τῶν αἰχμαλώτων πολλοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας, ἐν οἷς τὸν Μενέλαον, καὶ Λεοντίσκον τὸν τοῦ Πτολεμαίου υἱόν, κατέταξεν εἰς τὸν ἴδιον στρατὸν τοὺς λοιποὺς συμποσομένους εἰς 16,000 πεζοὺς καὶ 600 ἵππους· ἀπέστειλεν εἰς τοὺς πιστοὺς Ἀθηναίους ὧν τὰ πλοῖα τοσοῦτον συνέπραξαν εἰς τὸν ἄγωνα, χιλίας καὶ διακοσίας πανοπλίας καὶ ἔσπευσε πρὸ πάντων ν' ἀναγγεῖλῃ τὸ κατόρθωμα εἰς τὸν πατέρα διὰ τοῦ Μιλησίου Ἀριστοδήμου, ἐνὸς τῶν ἐπισημοτάτων αὐτοῦ αὐλικῶν. Ὁ Ἀριστόδημος ἔδραμεν ἐκ Κύπρου εἰς Συρίαν, ὅπου διέτριβεν ὁ Ἀντίγονος, ἀσχολούμενος τότε περὶ τὴν κατασκευὴν νέας πόλεως παρὰ τὸν Ὀρόντην ποταμὸν, τὴν ὁποίαν ἀφ' ἑαυτοῦ Ἀντιγονίαν ὠνόμασεν. Ὁ Ἀριστόδημος φθάσας δὲν ἐπέτρεψε νὰ πλησιάσῃ τὸ κομίζον αὐτὸν πλοῖον εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' ἀγκυροβολήσας διέταξε τὸ πλήρωμα νὰ μένῃ ἀκίνητον ἐντὸς τῆς νηὸς, αὐτὸς δὲ ἐμβὰς εἰς τὸ ἐφόλκιον ἐξῆλθε μόνος εἰς τὴν ξηράν. Ὁ Ἀντίγονος διατέλει πρὸ ἡμερῶν ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ μὴ λαμβάνων παρὰ τοῦ υἱοῦ ἀγγελίαν τινά· ὅτε δ' ἔμαθεν ὅτι ἀφίκετο πλοῖον ἐκ Κύπρου καὶ ὅτι ἠγκυροβόλησεν, ἡ ταραχὴ αὐτοῦ ἠῤῥησε καὶ ἔπεμψεν ἄλλεπαλλήλους ἀπεσταλμένους ἵνα μάθωσι τί τρέχει. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπαντήσαντες τὸν Ἀριστόδημον ἠρώτων αὐτὸν τίνα φέρει ἀγγελίαν καὶ ἐξώρριζον νὰ εἴπῃ ὅ,τι καὶ ἂν συμβαίνειν, ἵνα παύσῃ ἡ τοῦ γέροντος πατρὸς ἀμηχανία· ὁ δὲ εἰς οὐδένᾳ ἀπεκρίνετο καὶ προέβαινε βᾶδην, σιωπηλὸς καὶ σοβαρὸς. Πολῖται καὶ στρατιῶται, Μακεδόνες, Ἕλληνες, Ἀσιανοὶ συνηθροίσθησαν ἐν τῷ μεταξύ περὶ τὸν Ἀριστόδημον καὶ παρέπεμπον αὐτὸν πρὸς τὰ βασιλεία ἀποροῦντες καὶ φοβούμενοι τὰ δεινότερα, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀντίγονος μὴ δυνάμενος πλέον νὰ κρατήσῃ ἑαυτὸν, κατῆλθε μέχρι τῶν θυρῶν εἰς προὑπάντησιν τοῦ ἐρχομένου. Τελευταῖον ἐπλησίασεν ὁ Ἀριστόδημος, καὶ τότε, ἐκτείνας τὴν δεξιὰν πρὸς τὸν στρατηγόν, ἀνεβόησε μεγάλη τῇ φωνῇ· «Χαῖρε, βασιλεῦ Ἀντίγονε, νικῶμεν Πτολεμαῖον ναυμαχίᾳ, καὶ Κύπρον ἔχομεν, καὶ στρατιώτας αἰχμαλώτους μυρίους ἐξακισχιλίους ὀκτακοσίους.» Καὶ ἐπανελάθεν ἐν τῷ ἅμα τὸ πλήθος εὐφραινόμενον· «Χαῖρε βασιλεῦ Ἀντίγονε! Χαῖρε βασιλεῦ Δημήτριε!» Οἱ δὲ φίλοι προσελθόντες ἀμέσως ἀνέδωσαν εἰς τὸ τοῦ στρατηγοῦ μέτωπον τὸ τοῦ βασιλέως

διάδῃμα καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν, ἀδιαλείπτως ὑπὸ τοῦ λαοῦ χαιρετιζόμενον, εἰς τὰ βασίλεια. Ἐκεῖ πρὸς τὸν Ἀριστόδημον στραφεὶς· «Καὶ σὺ νῆ Δία χαῖρε!» εἶπεν ὁ Ἀντίγονος, «οὕτω δ' ἡμᾶς βασανίσας, δίκην ὑφ' ἑξέεις· βράδιον γὰρ ἀπολήψῃ τὸ εὐαγγέλιον.» Μεθ' ὃ ἔπεμψε πρὸς τὸν τροπαιοῦχον υἱὸν εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν καὶ διάδῃμα, προσειπὼν ἐν αὐτῇ τὸν Δημήτριον βασιλέα.

Ὁ Ἀντίγονος λοιπὸν ἐφαίνετο πλησιάζας πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν πρὸ τοσούτων ἐνιχυτῶν ἐπεδίωκεν. Ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ, ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἀντιγονίᾳ οἱ λαοὶ ἐχαιρέτισαν ἤδη αὐτὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον ὡς βασιλεῖς. Ὁ μᾶλλον ἐπικίνδυνος τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, ὁ Πτολεμαῖος, κατὰ κράτος περὶ Κύπρον ἡττηθεὶς, οὐδὲν ἄλλο ἐφάνετο ὅτι ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ὡς νόμιμον κύριον· οἱ δύο ἄλλοι ἐν Εὐρώπῃ δυνάσται, ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Λυσίμαχος, δὲν ἦσαν βεβαίως ἐνέμιλλοι αὐτοῦ· ὁ δὲ Σέλευκος εἶχε μὲν ἤδη συγκροτήσῃ πρὸς ἀνατολὰς κράτος μέγα, ἀλλὰ δυσκόλως ἐπὶ τέλους ἠθέλει ἀνθέξει εἰς τὴν ἡνωμένην δύναμιν ἀπάσης τῆς δύσεως, ὑπὸ τῆς νέας ἀγομένην βασιλείας. Τριαῦτα ἦσαν τὰ ὄνειρα ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐτρέφετο ὁ Ἀντίγονος, ἀναλογιζόμενος τὰς περὶ αὐτὸν περιστάσεις· ἐλησμόνει δ' ἐν τούτοις, ὅτι ἦτο γέρον ὀγδοηκοντούτης, καὶ ὅτι ἡ τύχη σπανίως ἐπιδαφιλεύει τὰς χάριτας αὐτῆς εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην· ἐλησμόνει ὅτι ἂν ἔσωζε τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ ἐμπειρίαν, εἶχε παντάπασιν ἀποβάλλει τὴν ἄλλοτε ἀπαράμιλλον τόλμην, καρτερίαν, δραστηριότητα· ἐλησμόνει ὅτι ἂν εἶχεν υἱὸν νέον, φιλόδοξον, ῥίψοκίνδυνον, πολυμήχανον, ὁ υἱὸς οὗτος, ἄσωτος ὢν ἐνταύτῳ καὶ ἄστατος, εἶχεν ἅπαντα τὰ ιδιώματα ἐκεῖνα, δι' ὧν ἀπόλλυνται μᾶλλον ἢ συμπληροῦνται καὶ παγιοῦνται τὰ κτηθέντα· ἐλησμόνει ἐπὶ πᾶσιν ὅτι ἔμελλε ν' ἀνταγωνισθῇ οὐχὶ πρὸς βαρβάρους, ἀλλὰ πρὸς στρατοὺς ἐξησκημένους καθ' ὃν τρόπον ἦσαν ἐξησκημένοι οἱ ἱδίοι αὐτοῦ στρατοὶ καὶ ἀγομένους ὑπὸ στρατηγῶν ἐξεληθόντων ἀφ' ἧς καὶ αὐτὸς ἐξῆλθε σχολῆς· ὥστε ἂν δὲν ἐτυφλοῦτο ὑπὸ τῆς πρεσβυτικῆς αὐτοῦ φιλοτιμίας, ὥφειλε νὰ σκέπτεται πῶς νὰ διατηρήσῃ τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ μεταξὺ τῶν δυναστῶν τάξιν μᾶλλον ἢ πῶς νὰ ὑπαγάγῃ ἅπαντας ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ κυριαρχίαν.

Τῶνόντι ὁ Πτολεμαῖος, κύριος ὢν χώρας πλουσίας, καλῶς κυβερνωμένης καὶ ἐντελῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένης, δὲν εἶχε παντάπασιν ἀπελπισθῇ ἕνεκα τῆς περὶ Κύπρον ἡττης. Οὐδέποτε μὲν ἐφαντάσθη ὅτι δύ-

ναται νὰ κληρονομήσῃ ὁλόκληρον τὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀξίωμα, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς λαχούσης αὐτῷ χώρας ἦτο ἕτοιμος νὰ ὑπερμαχήσῃ ἐκ παντὸς τρόπου, ἐπερειδόμενος ἰδίως εἰς στρατὸν πιστὸν ὅστις, ἀντὶ νὰ ταπεινωθῇ διὰ τὴν πρὸ μικροῦ ἐπελθοῦσαν ἀποτυχίαν, ἀγερῶχος ἀπ' ἐναντίας ἔσπευσε νὰ ἀνακηρύξῃ τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ βασιλέα. Διότι τοῦτο εἶναι τὸ ἀξίωσημειώτον. Κατ' αὐτὸ ἐκείνο τὸ ἔτος καθ' ὃ ὁ Ἀντίγονος λαβὼν τὸ διάδημα, ἐθεώρει ἑαυτὸν μόνον κληρονόμον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κατ' αὐτὸ ἐκείνο τὸ ἔτος καὶ οἱ ἄλλοι δυνάσται ἅπαντες βασιλεῖς ἑαυτοὺς ἀνεκήρυξαν, ὅ,τε Λυσίμαχος ἐν Θράκῃ, καὶ ὁ Κάσσανδρος ἐν Μακεδονίᾳ· διόπερ ἐνιαυτὸς βασιλέων ὠνομάσθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ἔτος 306. Ὁ δὲ Σέλευκος, πρὸ καιροῦ ὑπὸ τῶν βαρβάρων βασιλεὺς ὀνομαζόμενος καὶ ἐπὶ τὸ ἀνατολικώτερον χαιρετιζόμενος, ἤρ-
χισεν ἀπὸ τοῦδε νὰ φέρῃ τὸ διάδημα καὶ ὅταν Ἑλληνας ἢ Μακεδόνας ἄνδρας ὑπεδέχετο, νὰ ἀριθμῇ δὲ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀφ' ἧς, ἐξ Αἰγύπτου ἐπανερχόμενος, ἀνέκτησε τὴν Βαβυλῶνα. Ἀντὶ ἐνὸς λοιπὸν βασιλείως, πέντε βλέπομεν ἤδη βασιλεῖς, ὁ δ' Ἀντίγονος ἐντεῦθεν εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ἠναγκάσθη νὰ στηρίξῃ διὰ τῶν ὀπλῶν τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις.

Καὶ πρῶτον ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ ὁποίου τὴν κατατρόπωσιν ἐνόμιζεν ἀπαραίτητον, πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῶν ἄλλων ἀνταγωνιστῶν. Ὅθεν διέταξε μεγάλας περὶ τὸν Ὀρόντην προπαρασκευὰς καὶ μετεκάλυψεν ἐκεῖ ἐκ Κύπρου τὸν Δημήτριον. Ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκείνῃ νήσῳ ὁ νέος στρατηγὸς ἐφαίνετο λησμονήσας τὸν κόσμον ὅλον ἐν μέσῳ τῶν πανηγύρεων ὅσαι ἐτελοῦντο εἰς τιμὴν τοῦ ἀπονειμηθέντος αὐτῷ διαδήματος καὶ, τὸ δεινότερον, εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς περιβοήτου ἐταίρας Λαμίας. Ταύτην τὴν Λάμιαν εἶχε συλλάβει αἰχμάλωτον κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ νίκην, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην γυναῖκα ἐλάτρευσε, καὶ τοὶ πολὺ πρεσβυτέραν αὐτοῦ οὖσαν. Ἀλλ' ἄμα ἔλαβε τὴν προσταγὴν τοῦ πατρὸς ἔδραμεν εἰς Ἀντιγονίαν, καὶ ἐπειδὴ φθάσας, περιπαθῶς, κατὰ τὸ ἔθος αὐτοῦ, ἡσπάζετο τὸν γέροντα, ὁ Ἀντίγονος εἶπε γελῶν πρὸς αὐτόν· « Μήπως νομίζης, ὦ παῖ, ὅτι τὴν Λάμιαν καταφιλεῖς; » Δὲν ἔπαυσε δὲ καὶ ἐν Ἀντιγονίᾳ, γινομένων τῶν παρασκευῶν, νὰ διάγῃ ἐν πότοις καὶ ἀσωτείαις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε πολλάκις ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν ἀπέφευγε νὰ ἴδῃ τὸν πατέρα. Καὶ λέγεται ὅτι προσελθόντος ποτὲ τοῦ γέροντος πρὸς τὸν υἱὸν μετὰ πολυήμερον τούτου πότον, ἐπειδὴ ὁ Δημήτριος ἐβεβαίωσεν ὅτι ρεῦμα τι ἠνώχλησεν αὐτὸν καὶ

διὰ τοῦτο δὲν ἡδυνήθη νὰ ἔλθῃ πρὸς τὸν πατέρα· «τὸ ἔμαθα, εἶπεν ὁ Ἀντίγονος, ἀλλ' εἰπέ με· θάσιον ἦτο τὸ ρεῦμα ἢ χῆτον;» Ἄλλοτε πάλιν ἀκούσας ὁ Ἀντίγονος ὅτι ἀσθενεῖ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὑπῆλγε νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ, καὶ ἀπήντησεν εἰς τὸν πρόδομον καλὴν τινα νέαν ἀναχωροῦσαν· εἰσελθὼν δὲ καὶ καθήσας παρ' αὐτῷ ἤψατο τῆς χειρός. Ὁ Δημήτριος τὸν εἶπεν ὅτι ὁ πυρετός του τόρα ἐξέλιπε. «Γῶντι, παιδίον, ἀπεκρίθη ὁ Ἀντίγονος, καὶ ἐμένα μὲ ἀπήντησε πρὸ μικροῦ εἰς τὸν πρόδομον ὁ πυρετός σου ἀπερχόμενος.» Καὶ ὁμῶς αὐτὸς εἶναι ὁ Δημήτριος ὁ πρὸ μικροῦ κατατροπώσας τὸν Πτολεμαῖον εἰς μάχην ἐναγώνιον, καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν ἐκτεθεὶς εἰς τοὺς φοβερωτάτους τῶν κινδύνων!

Τελευταῖον συνεπληρώθησαν αἱ παρασκευαί, καὶ, περὶ τὰς ἀρχὰς φθινοπώρου τοῦ 306, ἐξεκίνησεν ὁ στρατὸς ἐκεῖνος, ἀγόμενος κατὰ ξηρὰν μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου αὐτοῦ, κατὰ θάλασσαν δὲ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου. Ἡ δύναμις ἣτις προέκειτο ἤδη νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Πτολεμαίου συνεκροτεῖτο, ἐξ 80,000 πεζῶν, 8,000 ἱππέων, 83 πολεμιστηρίων ἐλεφάντων, 150 πολεμικῶν πλοίων καὶ 100 φορτηγῶν. Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀντιγόνου ἦτο νὰ προσβάλῃ τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης· καὶ αὐτὸς μὲν ἐφθάσε σῶος διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Πηλούσιον, παρὰ τὰς ἀνατολικὰς τοῦ Νείλου ἐκβολὰς, κατὰ μῆνα νοέμβριον, ὁ δὲ Δημήτριος, μετὰ τοῦ στόλου, ὑπέστη κατὰ τὸν μεταξὺ Γάζης καὶ Πηλουσίου πλοῦν, τρικυμίαν δεινὴν καὶ πολυήμερον, καθ' ἣν ἀπέβαλεν οὐκ ὀλίγα σκάφη, κινδυνεύσας αὐτὸς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀφοῦ δὲ συνῆλθον πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ περὶ Πηλούσιον αἱ δύο δυνάμεις, ἐπεχείρησαν νὰ διαβῶσι τὸν ἀνατολικὸν τοῦ Νείλου βραχίονα καὶ συγχρόνως νὰ ἐπέλθωσιν ἀπὸ θαλάσσης. Ἀλλ' ὁ Πτολεμαῖος εἶχεν ἐγκαίρως ὀχυρώσει ἀσφαλῶς τὴν τε παραλίαν ἅπασαν καὶ τὴν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ὥστε αἱ ἐπιθέσεις, εἰ καὶ ἐπιμόνως καὶ γενναίως γινόμεναι, ἀπέτυχον πανταχόθεν, ὁ δ' Ἀντίγονος, θεωρῶν τὸν χρόνον παρερχόμενον, καὶ τὰς τροφὰς ἐκλιπούσας, καὶ τὸν στρατὸν ἀθυμοῦντα, ἐστοχάσθη φρόνιμον νὰ καταπαύσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸν πόλεμον καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Συρίαν. Ἡ ἀποτυχία αὕτη ἰσοδυναμοῦσα πρὸς ἥτταν ὀλοσχερῇ, ἤρχισε ν' ἀποδεικνύῃ τὴν ματαιότητα τῶν κυριαρχικῶν τοῦ δυνάστου τῆς Ἀσίας ὀνειρῶν· καὶ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἀντίγονος δὲν ἐφάνη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος Ἀντίγονος, ὁ τοῦ Εὐμένους στρατηγικός, τολμηρὸς καὶ ἐπιμόνος ἀντίπαλος. Τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου ἦτο ὁμολο-

γουμένως τὸ μᾶλλον δυσπρόσιτον τῆς Αἰγύπτου μέρος. Διατί λοιπὸν ὁ Ἀντίγονος νὰ θελήσῃ διὰ τούτου καὶ μόνου νὰ ἐμβάλη εἰς τὴν χώραν τοῦ πολεμίου; Τοσαύτας ἔχων δυνάμεις, ἡδύνατο, ἀπὸ τοῦ Πηλουσίου ὀρμώμενος, νὰ προσβάλλῃ ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν Μέμφιν καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν Ἀλεξάνδρειαν· ἀναγκάσας δὲ οὕτω τὸν Πτολεμαῖον νὰ διαιρέσῃ μὲν τὰς δυνάμεις, νὰ δράμῃ δὲ εἰς βοήθειαν τῶν πρωτευουσῶν τοῦ κράτους πόλεων, νὰ ἐξασθενίσῃ δὲ τὴν τοῦ Δέλτα ἄμυναν, ὁ Ἀντίγονος πιθανώτατα ἤθελε κατορθῶσαι ἐπὶ τέλους νὰ διαπεράσῃ τὸν ἀνατολικὸν τοῦ Νεῖλου βραχίονα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀπετύγχανε πάλιν, διατί νὰ ὀπισθοδρομήσῃ διὰ μιᾶς εἰς Συρίαν ὥς ἂν κατὰ κράτος ἡττηθῇ; Διατί νὰ μὴ παραμείνῃ τοῦλάχιστον παρὰ τὸ Πηλούσιον, ὅπου, θαλασσοκρατῶν, ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ἀφθόνους τροφάς, νὰ προσλάβῃ νέας ἐπικουρίας, νὰ περιομείνῃ ἀσφαλῶς τὸ ἔαρ καὶ τὴν ἐλάττωσιν τῶν τοῦ ποταμοῦ ὑδάτων, ἵνα ἐπαναλάβῃ ἐπιτυχέστερον τὸν ἀγῶνα; Ἐνὶ λόγῳ ἔπραξεν ὅ,τι χερίστον ἡδύνατο νὰ πράξῃ, διὰ δὲ τῆς ἐσπευσμένης ὑποχωρήσεως αὐτοῦ οὐ μόνον τὸ ὅλον ἐπιχείρημα ἐματαιώσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς πολέμικῃς αὐτοῦ ὑπεροχῆς, ἣν διὰ τοσούτων ἀγώνων ἐκτήσατο, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἀπώλεσεν.

Αἴφνης δὲ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 305, βλέπομεν αὐτὸν ἐπιτιθέμενον κατὰ τῆς 'Ρόδου. Τί τὸ προκαλέσαν τὸν νέον τοῦτον ἀγῶνα, ἄδηλον. Βεβαίως, ἐπειδὴ ὁ Ἀντίγονος ἦτο ἤδη κύριος τῆς Κύπρου, ἂν ἐπετύγχανε νὰ δεσπόσῃ καὶ τῆς 'Ρόδου, ἤθελε καθ' ὁλοκληρίαν θαλασσοκρατήσῃ καὶ ἡδύνατο οὕτω νὰ ἐπιφέρῃ μὲν πληγὴν καίριαν εἰς τὸ ἐξαγωγικὸν τῆς Αἰγύπτου ἐμπόριον, νὰ ἐπιτεθῇ δὲ κατ' αὐτῆς δι' ἀκαταμαχήτου ναυτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι ὁ κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἀγὼν σφόδρα ἐντεῦθεν περιεπλέκετο δι' ἑτέρου, παρεμπίπτοντος, δεινοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκβασιν ἀδήλου ἀγῶνος, ἦτο καὶ ἄδικον τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο κατὰ πόλεως οὐδετέρας καὶ ἐμπορικῆς· τοσούτῳ μᾶλλον ἄδικον ὅσῳ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἡ πόλις αὕτη ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν ἵνα ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρωχον ἐκεῖνον δυνάστην.

Ἡ τῶν 'Ροδίων πολιτεία εἶχεν ἀκμάσει πολὺ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῶν πολέμων οὓς πρὸς ἀλλήλους διεξήγαγον οἱ διάδοχοι. Πᾶσα σχεδὸν ἡ μετὰξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἐμπορία συνεκεντρώθη εἰς τὴν νῆσον ταύτην. Οἱ 'Ρόδιοι ἦσαν ἐπιτηδειότατοι ναυτικοί, διὰ δὲ τοῦ σῶφρονος καὶ φιλονόμου πνεύματος αὐτῶν,

τῆς φιλοπονίας, τῶν συνετῶν πολιτικῶν θεσμῶν, καὶ τῶν ἀρίστων ἐμπορικῶν καὶ ναυτικῶν νόμων, ἀπέβησαν ὀνομαστοὶ καθ' ἅπαντα τὸν γνωστὸν ἐμπορικὸν κόσμον, ὃν καὶ κατὰ τοῦτο εὐηργέτουν, ὅτι ἐπιμόμως καὶ ἐπιτυχῶς κατεδίωκον τὴν μαστίζουσαν τὰς θαλάσσας ἐκείνας πειρατείαν. Ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἡ νῆσος αὐτῶν εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ μακεδονικῆς φρουρᾶς· ἐκείνου δὲ θανόντος, οἱ Ῥόδιοι ἐξέβαλον τὴν φρουρὰν ταύτην καὶ διετέλεσαν αὐτόνομοι, ἐπεριδόμενοι ἐπὶ ναυτικῆς δυνάμεως ἀξιολόγου, καὶ ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας τῶν δυναστῶν. Τὸ πολιτεῦμα αὐτῶν ἦτο ἀριστοκρατία εὐρυθμὸς καὶ σώφρων· διὰ δὲ τὴν σύνεσιν τοῦ πολιτεύματος τούτου καὶ τὴν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γενικοῦ ταράχου οὐδετερότητα, τοσοῦτον ἠὺδοκίμησαν ὥστε πολλοὶ ξένοι ἐμποροὶ καὶ κεφαλαιοῦχοι κατέφευγον εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν, ἵνα ἐν ἀσφαλείᾳ αὐξήσωσι τοὺς πόρους, ἢ ἐν ἡσυχίᾳ ἀναλώσωσι τὴν κεκτημένην περιουσίαν. Καὶ ἐπεζητεῖ μὲν ἕκαστος τῶν δυναστῶν τὴν πρὸς τοὺς Ῥοδίους οἰκειότητα, παρέχων αὐτοῖς δῶρα καὶ ἄλλα πολυειδῆ πλεονεκτήματα, ἀλλ' αὐτοὶ, πρὸς πάντας φιλικῶς διακείμενοι, ἀπέφευγον ἐπιμελῶς πᾶν εἶδος συμμαχίας δυναμένης νὰ περιπλέξῃ αὐτοὺς εἰς πολέμους. Ἀνάγκη ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀπεκλινον ὅπως οὖν πρὸς τὸ τοῦ Πτολεμαίου μέρος, διότι μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἰδίως διεξῆγον τὰς κυριωτέρας αὐτῶν συναλλαγάς. Τὰ ἐμπορεύματα τῆς μεσημβρίας, τὰ ὅποια ἀπὸ τῆς μεταξὺ Σελεύκου καὶ Ἀντιγόνου ῥήξεως, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ διέρχωνται διὰ τῆς Ἀσίας, κατέπλεον ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἰς Ῥόδον, ἵνα μεταβιβασθῶσιν ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς ἄλλας δυτικὰς πόλεις· αἱ δὲ τελωνιακαὶ εἰσπράξεις τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐμπορίου ἀπετέλουν τὴν κυρίαν τῆς πολιτείας πρόσδοον. Τοιαύτη ἦτο ἡ νῆσος ἣν ὁ Ἀντίγονος ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 305, ἀπαιτήσας νὰ παύσῃ πᾶσαν μετὰ τῆς Αἰγύπτου ἐμπορίαν.

Οἱ Ῥόδιοι ἠγωνίσθησαν ν' ἀποτρέψωσιν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐπικειμένην τοῦ πολέμου συμφορὰν, ψηφίσαντες εἰς τὸν Ἀντίγονον καὶ εἰς τὸν Δημήτριον ἀνδοιάντας καὶ ἄλλας τιμὰς καὶ παρακαλέσαντες νὰ μὴ ἀναγκασθῶσι, παρὰ τὰς συνθήκας, εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Αἰγύπτου, πρὸς κοινὴν ζημίαν ὅλου τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἡ αἴτησις αὐτῶν ἀπεκρούσθη καὶ ὁ Δημήτριος, εἰς ὃν ὁ πατὴρ ἐπέτρεψε τὸν ἀγῶνα τοῦτον, κατέπλευσεν εἰς τὸ μεταξὺ τῆς Ῥόδου καὶ τῆς στερεᾶς στενὸν, μετὰ δυνάμεως φοβερᾶς, συγκατεμένης ἐκ πλοίων πολεμικῶν παντὸς μεγέθους 200, φορτηγῶν δὲ 170, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκομίζοντο ἄνδρες περὶ

τοὺς 40,000. καὶ πάντων τῶν πρὸς πολιορκίαν χρησίμων μεγάλη παρασκευή. Παρεκτὸς δὲ τούτων συνηκολούθουν καὶ 1000 περίπου ἰδιωτικά πλοῖα ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς λείας ἣν δαψιλῇ ἐπηγγέλλετο ἡ ἐκπόρθησις τῆς τῶν Ῥοδίων χώρας. Τότε οἱ Ῥόδιοι, καταπλαγέντες, ἀπεφάσισαν νὰ ἐνδῶσωσιν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Δημητρίου καὶ διεμήνυσαν ὅτι θέλουσι συμπολεμήσει κατὰ τοῦ Πτολεμαίου. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος, μὴ ἀρκούμενος ἤδη εἰς τοῦτο, προσαπήτησεν ἑκατὸν ὁμήρους τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ τὴν εἰς τοὺς λιμένας τῆς νήσου εἰσόδον τοῦ στόλου αὐτοῦ. Τὴν νέαν ταύτην ἀπαίτησιν ὑπέλαβον οἱ Ῥόδιοι ὡς ἐπιβουλὴν κατὰ τῆς πόλεως αὐτῶν, καὶ, θεωρήσαντες ἐπὶ τέλους προτιμότερον ν' ἀναλάβωσι πάντα κίνδυνον ἢ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς αὐτήν, παρεσκευάσθησαν εἰς πόλεμον. Ἀριθμηθέντες εὐρέθησαν 6000 πολῖται καὶ 1000 ξένοι ἱκανοὶ νὰ φέρωσιν ὅπλα. Ἐπεμψαν δὲ πρέσβεις πρὸς Πτολεμαῖον, Κόσσανδρον, Λυσίμαχον, αἰτοῦντες καὶ παρὰ τούτων ὅ,τι τάχιστα συνδρομήν.

Ἐν τούτοις ὁ Δημήτριος ἀποβιβάσθεις πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως, ἤρχισε τὰ πολιορκητικὰ ἔργα, διὰ τῆς θαυμαστῆς ἐκείνης περὶ τὸ εἶδος τοῦτο τέχνης, ἥτις ἐν τῇ ἀρχιότητι ἀπέβη ἀπαράμιλλος. Ἡ πόλις τῆς Ῥόδου, κτισθεῖσα ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἦτο μία τῶν ὠραιότερων καὶ κανονικώτερον ῥυμοτομημένων ἐλληνίδων πόλεων. Εἶχε σχῆμα ὠσειδές, τοῦ ὁποίου τὴν μὲν μίαν κορυφὴν ἀπέτελει ἡ ἀκρόπολις, τὴν δὲ ἄλλην ὁ μέγας λιμὴν ὀπισθεν τοῦ λιμένος τούτου ὑπῆρχεν, εἰσέχων ἐντὸς τῆς πόλεως, ἄλλος μικρότερος πολεμικὸς λιμὴν, συνδεόμενος μετὰ τοῦ μεγάλου διὰ στομίου στενοῦ. Ἀπασ ὁ μέγας λιμὴν ἦτο περιεζωσμένος ὑπὸ χώματος ἢ κρηπίδος, ἅπασα δὲ ἡ πόλις ὑπὸ τείχους ἰσχυροῦ, ἔχοντας πύργους πολλοὺς, περιφράσσοντας δὲ καὶ τὸν μέγαν λιμένα. Πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς μεσημβρίαν τῆς πόλεως ὑπῆρχον προάστεια, τὰ ὅποια ὅμως οἱ Ῥόδιοι ἠναγκάσθησαν, δι' ἐλλειψιν ἀποχρώσεως δυνάμεως, νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τὸν πολέμιον. Τὰ προάστεια εἶχον ἰδίους λιμένας, ὁ δὲ πρὸς βορρᾶν λιμὴν κατελήφθη ὑπὸ τῆς ναυτικῆς τοῦ Δημητρίου δυνάμεως. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ κυριεύσῃ πρὸ πάντων τὸν μέγαν λιμένα τῆς πόλεως, τὸ μὲν ἵνα διακόψῃ πᾶσαν αὐτῆς κοινωνίαν μετὰ τῆς θαλάσσης, τὸ δὲ διότι τὰ τείχη ἐφαινοντο ὀλιγώτερον ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου δυσπρόρθητα. Ἐπὶ τούτῳ ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ δύο χελώνας ἥτοι, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, δύο προφυλακτικὰς τῶν ἐπιτιθεμένων μηχανάς,

φερομένας ἀμφοτέρας ἐπὶ δύο πλοίων φορτηγῶν κατεζευγμένων· ἐκ τῶν χελωνῶν τούτων ἡ μὲν ἔμελλε νὰ προφυλάττῃ κατὰ τῆς ὀρίζοντιου βολῆς τῶν καταπελτῶν, ἡ δὲ κατὰ τῆς τοξοειδοῦς τῶν πετροβόλων. Συγχρόνως ἐπεχείρησε τὴν κατασκευὴν δύο μὲν πύργων τεραστίων, ὧν ἐκάτερος ἐστηρίζετο ἐπὶ δύο συνημμένων πλοίων καὶ ὑπερεῖχε κατὰ τὸ ὕψος τῶν ἐπὶ τοῦ λιμένος πύργων· πλωτοῦ δὲ περιχαρακώματος ἔχοντος τετραπόδους τὸ μῆκος πασσάλους, ἵνα προσπλέον διακωλύῃ τοὺς πολεμίους ἀπὸ τοῦ νὰ προσβάλλωσι τὰ φέροντα τὰς μηχανὰς πλοῖα. Ἐνόςφω δὲ νὰ ἐτοιμασθῶσι ταῦτα, συνήγαγε πλείστας λέμβους, καὶ, καταφράζας αὐτὰς ἄνωθεν καὶ ἐκ πλαγίου, ἐνέθετο ἐντὸς ἐλαφροῦς καταπέλτας τοὺς μέχρι 1,000 βημάτων βάλλοντας, ἔτι δὲ τοὺς ἀναγκαίους περὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἄνδρας καὶ Κρήτας τοξότας· καὶ προσαγαγὼν τὰς λέμβους ταύτας πρὸς τὴν κρηπίδα τοῦ λιμένος, ἐντὸς βέλους, ἤρχισε νὰ προσβάλῃ ἐπιτυχέστατα τοὺς Ῥοδίους ὅσοι ἡσχαλοῦντο ν' ἀνυψώσωσι τὰ περὶ τὸν λιμένα τεῖχη.

Δὲν ἔμενον δὲ καὶ οἱ Ῥόδιοι ἄπρακτοι, ἀλλὰ δύο μὲν ἔστησαν μηχανὰς ἐπὶ τῆς κρηπίδος, τρεῖς δὲ ἐπὶ φορτηγῶν πλοίων, πλησίον τῆς εἰσόδου τοῦ μικροῦ λιμένος· ἐντὸς δὲ ἔθηκαν πλῆθος καταπελτῶν καὶ πετροβόλων παντὸς μεγέθους, ὅπως ἐμποδίζωσι τὰ ἐπιχειρήματα τῶν πολεμίων, εἴτε οὗτοι ἀποβιβάζουσι πρὸς τὴν κρηπίδα στρατιώτας, εἴτε προσάγουσι τὰς μηχανὰς· ἐνέβαλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐν τῷ λιμένι πλοίων μεγάλας βελῶν προμηθείας, ἵνα ἔχωσι προχείρους αὐτάς πρὸς χρῆσιν τῶν μηχανῶν. Τοιαῦται ἐγένοντο αἱ πρῶται ἐκατέρωθεν παρασκευαί. Καὶ τότε ὁ Δημήτριος ἐπιχειρήσας νὰ προσαγάγῃ τὰς μηχανὰς εἰς τὸν λιμένα, διεκωλύθη ὑπὸ γενομένου κλύδωνος τῆς θαλάσσης μεγάλου. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ἐπανελθούσης τῆς εὐδίας, εἰσέπλευσε διὰ νυκτὸς ἀπαρατήρητος καὶ καταλαβὼν τὴν ἄκραν τῆς κρηπίδος τοῦ μεγάλου λιμένος, περιεχαράκωσεν εὐθὺς τὸν τόπον, ἐξησφάλισεν αὐτὸν διὰ πετρῶν καὶ ξύλων καὶ ἐξεβίβασεν ἐνταῦθα στρατιώτας 400 καὶ πλῆθος παντοδαπῶν βελῶν. Ἐπειτα δὲ, ἡμέρας γενομένης, ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ὄχυροῦ τούτου σταθμοῦ, ὅστις δὲν ἀπέειχε τῶν τειχῶν τοῦ μέρους ἐκείνου εἰμὴ 250 βήματα, εἰσῆγαγε τὰς μηχανὰς εἰς τὸν λιμένα μετὰ σάλπιγγος καὶ κραυγῆς· καὶ διὰ μὲν τῶν ἐλαφροτέρων καταπελτῶν ἐμπόδιζε τοὺς ἐργαζομένους τὸ παρὰ τὸν λιμένα τεῖχος, διὰ δὲ τῶν μεγάλων πετροβόλων εὐστόχως προσέβαλλε τὰς τε μηχανὰς τῶν πολεμίων καὶ τὸ παρὰ τὴν κρηπίδα τεῖχος, ἀσθενὲς ὑπάρχον, ὡς

προεΐρηται, καὶ ταπεινόν. Ἀμυνομένων δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς πόλεως ἐν-
τόνως, διετέλεσαν καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀμφοτέροι οἱ ἀντίπαλοι
πολλὰ καὶ γενναῖα δρῶντες καὶ πάσχοντες, μέχρις οὗ, ἐπελθούσης τῆς
νυκτὸς, ὁ Δημήτριος ἐρρυμούληκε τὰς μηχανὰς αὐτοῦ ἔξω βέλους. Καὶ
ἐπεχείρησαν μὲν οἱ Ῥόδιοι, πληρώσαντες ἀκάτια ὕλης ξηρᾶς καὶ δαδός,
καὶ πῦρ ἐνθέμενοι, νὰ προσπλεύσωσιν εἰς τὰς μηχανὰς τῶν πολεμίων
καὶ νὰ καύσωσιν αὐτάς, ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τοῦ πλωτοῦ περιχα-
ρακώματος καὶ τῶν βελῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοδρομήσωσι· τὰ
ὀλίγα ἀκάτια εἰς ὅσα κατωρθώθη νὰ σθεσθῇ τὸ πῦρ ἐπανήλθον σῶα, τὰ
δὲ πλεῖστα κατεκάλυψαν καὶ τὰ πληρώματα αὐτῶν μετὰ κόπου κολυμ-
βῶντα διεσώθησαν. Ὁ Δημήτριος ἐπανελάβε τὰς ἀκολούθους ἡμέρας
τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἔφοδον καθ' ὅμοιον τοῦ προεκτεθέντος τρόπον, παρ-
εκτὸς ὅτι διέταξε καὶ ἀπὸ ξηρᾶς γενικὴν προσβολήν, ἵνα διὰ τῶν ἀντι-
περισπασμῶν τούτων φέρῃ εἰς πλεῖονα ἀγωνίαν τοὺς Ῥοδίους.

Τοιοιουτοτρόπως δ' ἐξακολουθήσας τὴν πολιορκίαν ἐπὶ ἡμέρας ὀκτώ,
συνέτριψε μὲν τὰς μηχανὰς τὰς ἐπὶ τῆς κρηπίδος διὰ πετροβόλων, διέ-
σσεις δὲ τοὺς τε πύργους καὶ τὸ ἐν τῷ μεταξύ τῶν πύργων μέρος τοῦ
τείχους, καὶ κατέλαβε μάλιστα μέρος τοῦ παρὰ τὸν λιμένα τείχους.
Ἀλλὰ τότε συστραφέντες οἱ Ῥόδιοι πάσῃ δυνάμει, ἠνάγκασαν τοὺς
ἐπιτεθέντας νὰ ὀπισθοδρομήσωσι καὶ ἐνέπρησαν τὰ σκάφη τὰ κομίσαντα
τοὺς ἐπιτεθέντας στρατιώτας. Οἱ περὶ τὸν Δημήτριον ὅμως διὰ νέων
σκαφῶν ἐπιπλέοντες, προσέφερον κλίμακας εἰς τὰ τεῖχη καὶ βιαίτερον
ἐνέκειντο, γινομένης συγχρόνως καὶ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἐφόδου· ὥστε ἐφ'
ικανὸν ἐξηκολούθησε μάχη ἐναγωνίως καθ' ἣν οἱ μὲν ἔξωθεν ἀναβαί-
νοντες ἐπὶ τὰ τεῖχη ἐπροςπᾶθουν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ κυριεύσωσιν
αὐτῶν, οἱ δ' ἐκ τῆς πόλεως, ἀθρόως παραβοηθοῦντες, ἀπέκρουον τοὺς
ἐφορμῶντας. Τελευταῖον κατίσχυσαν οἱ Ῥόδιοι, καὶ οἱ μὲν τῶν προσα-
ναθάντων ἔπεσον, οἱ δὲ κατατραυματισθέντες ἤχμαλωτεύθησαν, ἐν οἷς
ἦσαν τινες καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων. Οὕτω λοιπὸν ἀπέτυχεν
ἡ πρώτη φοβερὰ ἔφοδος. Ὁ Δημήτριος ἀπεκόμισε τὰς μηχανὰς εἰς
τὸν ἴδιον λιμένα ἵνα ἐπισκευάσῃ τὰς ζημίας ἃς ὑπέστησαν αὐταὶ τε
καὶ τὰ πλοῖα αὐτοῦ, οἱ δὲ Ῥόδιοι ἔθαψαν τοὺς τελευτήσαντας τῶν
πολιτῶν, ἀνέθηκαν εἰς τοὺς θεοὺς τὰ ὄπλα τῶν πολεμίων καὶ τὰ ἀχρο-
στόλια καὶ ἡσχολήθησαν εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν πεπτωκότων τειχῶν.

Μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας, ἐπέπλευσε πάλιν ὁ Δημήτριος εἰς τὸν μέγαν
λιμένα καὶ προχωρήσας ἐντὸς βέλους ἐξέπεμψε τὰ πυρπολικά αὐτοῦ

πρὸς τὸν μικρὸν λιμένα κατὰ τῶν πλοίων τῶν Ῥοδίων, διέσειτε διὰ τῶν πετροβόλων τὰ τεῖχη, καὶ διὰ τῶν καταπελτῶν κατατραυμάτιζε τοὺς μᾶλλον ἐκτεθειμένους ἐκ τῶν ὑπερμάχων τοῦ τεύχους. Ἡ νέα λοιπὸν ἔφοδος ὑπῆρξεν οὐδὲν ἥττον τῆς πρώτης καταπληκτικῆς. Οἱ Ῥόδιοι ναύκληροι ἐπέτυχον νὰ σθέσωσι τὰ πυρφόρα· οἱ δὲ πρυτάνεις, θεωροῦντες κινδυνεύοντα τὸν λιμένα, παρεκάλεσαν τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν νὰ ὑπομείνωσι τὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας κίνδυνον. Καὶ προθύμως πολλῶν ὑπακουόντων, τρεῖς ναῦς τὰς κρατίστας ἐπλήρωσαν ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, εἰς οὓς παρήγγειλαν νὰ βυθίσωσι διὰ τῶν ἐμβόλων τὰ πλοῖα τὰ κομίζοντα τὰς μηχανὰς τῶν πολεμίων. Οὗτοι λοιπὸν, γενναίως ὁρμήσαντες, καὶ περ πολλῶν ἐπ' αὐτοὺς καταφερομένων βελῶν, πρῶτον μὲν διέσπασαν τὸ πασσαλωτὸν περιχαράκωμα, ἔπειτα δὲ δόντες πολλὰς ἐμβολὰς εἰς τὰ πλοῖα, καὶ πληρώσαντες αὐτὰ θαλάσσης, κατέβαλον δύο τῶν μηχανῶν. Μὴ ἀρκεσθέντες ὁμῶς εἰς τοῦτο, ἐξηκολούθησαν θρασύτερον τοῦ προσήκοντος ἐπιτιθέμενοι καὶ κατὰ τῆς τρίτης μηχανῆς, ἥτις ἐν τῷ μεταξύ εἶχε ῥυμουλκηθῆ πρὸς τὰ ὀπίσω. Τότε ἐχύθησαν ἐπ' αὐτοὺς πολλαὶ καὶ μεγάλαι νῆες καὶ ἡχμαλωτεύθησαν ὅτε ναύαρχος τῶν Ῥοδίων Ἐξήκεστος, καὶ ὁ τριήραρχος καὶ τινες ἄλλοι, τραυματισθέντες, ἐγένετο δ' ὑποχείριος μία τῶν νεῶν, καὶ μόλις διέφυγον τὸν κίνδυνον αἱ ἄλλαι δύο.

Ἐντὸς μικροῦ ὁ Δημήτριος, ἀντὶ τῶν καταβληθεῖσων μηχανῶν, κατεσκευάσεν ἄλλην τριπλάσιαν κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος, καὶ προσήγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν λιμένα· ἀλλὰ πάλιν, καταιγὶς νοτίου ἀνέμου πνεύσασα αἰφνιδίως κατέβαλεν αὐτὴν τε καὶ τὰ φέροντα αὐτὴν πλοῖα· ἐξ οὗ ὠφελούμενοι οἱ Ῥόδιοι ἤνοιξαν μίαν τῶν πυλῶν τοῦ τεύχους καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος τὸ ὁποῖον, ὡς προείπομεν, εἶχε καταλάβει τὴν ἄκραν τῆς κρηπίδος τοῦ μεγάλου λιμένος. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Δημήτριος, διὰ τὴν τρικυμίαν, οὐδεμίαν ἡδύνατο νὰ δώσῃ βοήθειαν, οἱ δὲ Ῥόδιοι διὰ νέων δυνάμεων ἀδιαλείπτως ἐπετίθεντο, ἠναγκάσθησαν οἱ τοῦ βασιλέως νὰ ἀποθέσωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ παραδώσωσιν ἐαυτοὺς ὄντες σχεδὸν 400.

Τὰ κατὰ τὸν Δημήτριον ἀπέβαινον οὕτω δεινότατα· διότι ἐνῷ ἀπέβαλε τὸ παρὰ τὴν κρηπίδα ὀχύρωμα, οἱ Ῥόδιοι ἔλαβον ἱκανοὺς ἐπικούρους, παρὰ μὲν Κνωσίων 150 ἀνδρας, παρὰ δὲ Πτολεμαίου πλείονας τῶν 500· τὸ δὲ πάντων χεῖριστον, διὰ τὴν ἀρξαμένην ἤδη χειμερινὴν ὥραν τοῦ ἔτους ἠναγκάζετο νὰ παύσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ λιμένος ἐπίθεσιν,

δι' ἧς καὶ μόνῃς ἡδύνατο ν' ἀποκλείσῃ πανταχόθεν τὴν πόλιν. Ἀλλὰ πολυμήχανος καὶ φιλότιμος ὢν ἀπεφάσισε νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸ ἔργον, ἐξακολουθῶν τὴν πολιορκίαν, ἰδίως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἐπὶ τούτῳ κατασκευάσας νέαν ἐλέπολιν, ἱκανῶς μεγαλητέραν ἐκείνης, ἣν μετεχειρίσθη κατὰ τῆς Σαλαμῖνος. Τὸ πυργοειδὲς τοῦτο οἰκοδόμημα, ἔχον ὕψος ἑκατὸν περίπου πηχῶν, ἐγείρετο ἐπὶ βάσειως τετραγώνου, ἧς ἐκάστη πλευρὰ ἦτο πηχῶν σχεδὸν πεντήκοντα. Ἐκ τῶν πλευρῶν τούτων αἱ τρεῖς ἦσαν προφυλαγμέναι ἀπὸ τοῦ πυρὸς δι' ἰσχυρῶν σιδηρῶν λεπίδων· τὸ δὲ πρόσωπον εἶχε τὰς θυρίδας τὰς ἐπιτηδεΐας πρὸς τὰς ιδιότητας τῶν βελῶν ὅσα ἔμελλον ἐκεῖθεν ν' ἀφίενται. Αἱ θυρίδες αὗται εἶχον καλύμματα δερμάτινα καὶ πλήρη ἐρίων, τὰ ὅποια, διὰ μηχανῆς ἀνασπώμενα, προεφύλαττον κατὰ τῶν πολεμίων βελῶν, τοὺς περὶ τὴν ἄφρῃν τῶν βελῶν ἀσχολουμένους. Τὸ ὅλον κατασκευάσμα ἦτο ἐννεάστεγον, καὶ ἐκάστη τῶν στεγῶν εἶχε δύο κλίμακας πλατείας, ὧν ἡ μία ἐχρησίμευε πρὸς τὴν ἀνάβασιν τῶν χρησίμων, ἡ δὲ πρὸς τὴν κατὰβασιν, ἵνα τὸ πᾶν ὑπηρετῇται ἀθροῦσως. Ἐστηρίζετο δὲ τὸ οἰκοδόμημα ἐπὶ ὀκτώ στερεῶν καὶ μεγάλῳ τροχῶν, τῶν ὁποίων αἱ ἀψίδες εἶχον δύο πηχῶν πᾶχος καὶ ἦσαν σεσιδηρωμέναι δι' ἰσχυρῶν λεπίδων· καὶ ἐν γένει πᾶσα ἡ μηχανὴ ἦτο τοιοῦτοτρόπως διασκευασμένη, ὥστε εὐχερῶς νὰ δύναται πανταχόθεν νὰ κινῇται· τριεχίλιοι δὲ καὶ τετρακόσιοι ῥωμαλεώτατοι ἄνδρες ἀπετέλουν τὴν φρουράν αὐτῆς, ἄλλοι μὲν ἐντὸς ἀγωνιζόμενοι, ἄλλοι δὲ εἰς τὰ ὀπίσθια παριστάμενοι ἵνα διὰ τοῦ ὀπισμοῦ μετακινῶσιν αὐτήν. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τὴν ἐλέπολιν ταύτην ὁ Δημήτριος, ἀλλὰ καὶ στοᾶς κεκαλυμμένας καὶ χελώνας κατασκεύασεν, ἵνα ἀσφαλῶς κομίζωνται μὲν οἱ κριοὶ, ἐργάζωνται δὲ ἐν γένει οἱ ἐργάται. Τὰ πληρώματα τῶν πλοίων ἡσυχολήθησαν εἰς τὸ νὰ ἐξομαλίσωσι τὸν διὰ τὰς μηχανὰς ἐκεῖνας ἀναγκαῖον τόπον, ἔχοντα πλάτος 1,200 βημάτων, διὸ ἡ κυρία προσβολὴ ἡδύνατο νὰ γίνη κατὰ ἐπτὰ πύργων καὶ κατὰ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν ὑφουμένου τείχους.

Οἱ Ῥόδιοι ἐξεπλάγχθησαν ἰδόντες ἐγειρόμενα τὰ κολοσσιαῖα ταῦτα ἔργα, ἀλλὰ δὲν ἠθύμηνσαν. Φοβούμενοι μήπως τὸ μέρος τοῦ τείχους κατὰ τοῦ ὁποίου ἰδίως ἡτοιμάζοντο αἱ φοβεραὶ ἐκεῖναι μηχαναί, ἐπὶ τέλους καταπέσῃ, κατασκεύασαν ἐντὸς αὐτοῦ ἕτερον παρᾶλληλον τεῖχος· καὶ ἐνταυτῷ ἐξέπεμψαν ἐννέα πολεμικὰ πλοῖα εἰς τὴν πέριξ θάλασσαν δι' ὧν ἐκυρίευσαν καὶ κατέστρεψαν πολλὰ τῶν τοῦ Δημητρίου πλοίων, κομίζοντα εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ βασιλέως τροφάς, πολεμεφόδια ἢ ἄλ-

λας προμηθείας. Ἐπλειονέκτισαν δὲ καὶ ἄλλως οἱ Ῥόδιοι· διότι ὑπορύξαντος τοῦ Δημητρίου τὸ τεῖχος διὰ τῶν μεταλλέων, δηλαδὴ τῶν ὑπονομευτῶν, ἔμαθον τοῦτο οἱ πολιορκούμενοι ἐξ αὐτομόλου τινὸς, ἔσπευσαν καὶ αὐτοὶ νὰ ὀρύξωσιν ἀντίθετον ὑπόνομον καὶ ἀπαντήσαντες ὑπὸ γῆν τοὺς ἐναντίους διεκώλυσαν αὐτοὺς τῆς πρὸς τὰ πρόσω πορείας· συλλαβόντες μάλιστα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἕνα τῶν ἐπισημοτάτων στρατηγῶν καὶ φίλων τοῦ Δημητρίου, τὸν Μακεδόνα Ἀλεξάνδρον. Περὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἡσχολοῦντο οἱ ἀντίπαλοι μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῶν προπαρασκευῶν τοῦ Δημητρίου· καὶ ἐν τῷ μεταξύ δὲν ἔπαυον δίδοντες ἀμοιβαίως δείγματα εὐγενείας αἰσθημάτων καὶ μεγαλοφροσύνης δι' ἃ ὁ πόλεμος οὗτος κατέστη οὐδὲν ἥττον πολυθρύλητος ἢ διὰ τὴν τελειότητα εἰς ἣν ἔφθασεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ πολιορκητικὴ τῶν ἀρχαίων τέχνη. Τῶντι ἐν τῷ μέσῳ τῆς καταπλήξεως ἦν ἐπροξένουν εἰς τοὺς Ῥοδίους τὰ τῶν πολιορκητῶν μηχανήματα, πρότασις ἐγένετο παρὰ τινων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου νὰ καθαιρέσωσι τὰς εἰκόνας τοῦ Ἀντιγόνου καὶ τοῦ Δημητρίου, ἀλλ' ὁ δῆμος, ἀγανακτήσας, ἀπέρριψε τὴν πρότασιν καὶ οὐδεμίαν τῶν τιμῶν ὅσας εἰς τοὺς βασιλεῖς ἐκείνους ἀπένειμε, μετεκίνησεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δημήτριος οὐδὲν ἥττον ἀνεδείχθη μεγαλόψυχος. Ἐν τῷ βορείῳ προαστείῳ τῆς πόλεως διέτριβεν, ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Δημητρίου, ὁ περίφημος Καύνιος ζωγράφος Πρωτογένης, ἀσχολούμενος τότε εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς περὶ τὸν Ἰάλυσον εἰκόνης, ἣν λέγεται ὅτι εἶχε διατελέσει ἐπτὰ ἔτη φιλοπονῶν. Οἱ Ῥόδιοι λοιπὸν ἔπεμψαν πρὸς Δημήτριον κήρυκα παρακαλοῦντες νὰ φεισθῇ τοῦ ἔργου καὶ νὰ μὴ διαφθείρῃ αὐτὸ, ὃ δὲ ἀπεκρίθη ὅτι ἤθελεν ἐμπρῆσαι τὰς τοῦ πατρὸς εἰκόνας μᾶλλον ἢ τέχνης πόνον τοσοῦτον. Καὶ καλέσας τὸν τεχνίτην ἠρώτησε μὲν αὐτὸν πῶς τολμᾷ νὰ διατρίβῃ ἔξω τῆς πόλεως· ἐκείνου δ' ἀπαντήσαντος, «διότι γινώσκει τὸν Δημήτριον τὴν πόλιν πολεμοῦντα καὶ οὐχὶ τὴν τέχνην,» ἀπένειμεν ὁ βασιλεὺς αὐτῷ τὴν προστασίαν αὐτοῦ καὶ πολλάκις ἔκτοτε ἐπεσκέπτετο τὸ ἐργαστήριον εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Πρωτογένης δὲν ἔπαυσεν ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὄπλων ἀριστοτεχνῶν.

Τελευταῖον συνεπληρώθησαν αἱ μεγάλαι τοῦ Δημητρίου μηχαναὶ καὶ ἐξωμαχίσθη ὁ χώρος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλον νὰ ἐνεργήσωσιν. Ἐν τῷ μέσῳ ἴστατο ἡ ἐλέπολις, ἐκατέρωθεν δ' αὐτῆς ἀνὰ τέσσαρες χελῶναι καὶ παρ' ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ὑπῆρχε μία κεκαλυμμένη στοά, ἵνα ἐν ἀσφαλείᾳ γίνεταί ἡ μεταξύ τῶν μηχανῶν καὶ τοῦ στρατοπέδου κοινωνία.

Πλὴν δὲ τούτων, κατεσκευάσθησαν καὶ δύο πελώριαι κριοφόροι, ὧν ἑκά-
τερά εἶχε μῆκος 120 πηχῶν, ἦτο σεσιδηρωμένη καὶ ὠπλισμένη δι'
ἐμβόλου ὁμοίου τοῦ ἐμβόλου τῶν πλοίων· ἐκινεῖτο δ' εὐκόλως διὰ τῶν
τροχῶν ἐπὶ τῶν ὁποίων ἴστατο καὶ ἐλάμβανε τὴν ἐναγώνιον αὐτῆς ἐνέρ-
γειαν διὰ χιλίων περίπου ἀνδρῶν.

Ἀφοῦ λοιπὸν τὰ πάντα οὕτω παρεσκευάσθησαν καὶ ὠπλίσθησαν ὅλαι
τῆς ἐλεπόλεως αἱ στέγαι διὰ τῶν ἀρμοδίων πετροβόλων καὶ κατα-
πελτῶν, καὶ ἐπλησίασαν εἰς τὸν λιμένα αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις, καὶ περι-
έζωσαν τὸ τεῖχος τὰ πεζικὰ στρατεύματα, ἐδόθη ἔν παρακέλυσμα καὶ
σημεῖον καὶ πάντες διὰ μιᾶς συναλαλάζαντες πανταχόθεν προσέβαλον
τὴν πόλιν. Ἦδη δὲ εἶχον ἀρχίσει οἱ κριοὶ καὶ οἱ πετροβόλοι νὰ δια-
σειῶσι τὰ τεῖχη, ὅτε αἰφνης ἐνεφανίσθησαν Κνιδίων πρέσβεις παρακα-
λοῦντες τὸν Δημήτριον ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἐπαγγελλόμενοι
νὰ πείσωσι τοὺς Ῥοδίους εἰς παραδοχὴν τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ. Ἐνέ-
δωκεν ὁ βασιλεὺς, οἱ δὲ πρέσβεις μετέβησαν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου εἰς
τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀγωνίζόμενοι νὰ
ἐπιτύχωσι τὴν ποθουμένην διαλλαγὴν· ἀλλ' εἰς μάτην ἐκοπίασαν καὶ
ἐπανελήφθη ἡ πολιορκία. Ὁ Δημήτριος κατώρθωσε μὲν νὰ καταβάλῃ
τὸν στερεώτερον τῶν πύργων, ὠκοδομημένον ἐκ λίθων τετραπέδων, καὶ
νὰ διασειῇ τὸ παρακείμενον τεῖχος διανοίξας οὕτω ῥήγμα μέγα· ἀλλὰ
τότε ἀπεκαλύφθη ὅπισθεν αὐτοῦ τὸ νεωστὶ κατασκευασθὲν δεύτερον τεῖ-
χος, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν οἱ πολιορκηταὶ νὰ ἐμβάλωσι διὰ τοῦ ῥήγμα-
τος ἐκείνου. Πλὴν τούτου ἔλαβον κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας οἱ Ῥόδιοι
παρὰ Πτολεμαίου καὶ Κασσάνδρου καὶ Λυσιμάχου τροφῶν μέγα πλῆθος,
τῶν ὁποίων ὁ Δημήτριος δὲν ἠδυνήθη νὰ διακωλύσῃ τὴν εἰς τὸν λιμένα
εἰσροδὸν· δι' ὃ πολυειδῶς ἀνεθάρρησαν καὶ ἀπεφάσισαν ἤδη νὰ πυρπο-
λήσωσι τὰς μηχανὰς τῶν ἀντιπάλων. Ἐπὶ τούτῳ παρεσκεύασαν πολλὰ
πυρφόρα βέλη, ἔστησαν ἐπὶ τοῦ τείχους ἅπαντας τοὺς πετροβόλους καὶ
τοὺς καταπέλτας, καὶ, ἐκλέξαντες νύκτα ἀσέληνον καὶ σκοτεινὴν, ἐσφεν-
δόνησαν αἰφνης βροχὴν πυρφόρων δι' ὧν ἐφώτισαν τὸ πεδῖον καὶ τὰς
μηχανάς. Οἱ πολιορκούμενοι ἔδραμον ἵνα σώσωσι τὰ ἔργα αὐτῶν, ἀλλὰ
παρά τε τῶν πυρφόρων, παρά τε τῶν πετροβόλων καὶ τῶν καταπελτῶν
δεινῶς ἐτιτρώσκοντο καὶ ἐθανατοῦντο. Ἐτυχε δὲ νὰ ἐκπέσωσιν ἀπὸ
τῆς ἐλεπόλεως καὶ τινες τῶν λεπίδων, διὸ οἱ πυρφόροι ἤρχισαν νὰ
προσβάλλωσι τὸ γυμνωθὲν τοῦ κατασκευάσματος ξύλον καὶ πρόδηλος
ὕπῃρξεν ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ πυρποληθῇ ὁλόκληρον τὸ ἔργον. Ὅθεν ὁ

Δημήτριος ἔλθων μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς βοήθειαν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπειράθη νὰ σθέσῃ τὴν ἐπιφερομένην φλόγα, διὰ τοῦ ὕδατος τὸ ὅποιον εἶχε παρσκευασμένον ἐν ταῖς στέγαις· τελευταῖον δὲ ἀθροίσας διὰ τῆς σάλπιγγος τοὺς τεταγμένους ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν ἔργων, ἀπήγαγε διὰ τούτων τὰς μηχανὰς ἐκτὸς βέλους καὶ ἐξησφάλισεν οὕτως αὐτάς. Μεθ' ὃ, ἡμέρας γενομένης, ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ ὁπόση τις ἦτο ἡ τῶν πολεμοφοδίων τῆς πόλεως προμήθεια καὶ διέταξεν ἐπὶ τούτῳ ν' ἀριθμηθῶσι τὰ ἐκτοξευθέντα βέλη, ὧν εὐρέθησαν πυρφόρα μὲν πλείονα τῶν 500, καταπελτικὰ δὲ ὅχι ὀλιγώτερα τῶν 1,500, ποσὸν μαρτυροῦν ὅτι ἂν τῶν πολιορκητῶν οἱ πόροι ἦσαν ἄφθονοι, οἱ τῶν πολιορκουμένων δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον δαψιλεῖς.

Ἦδη δὲ ὁ μὲν Δημήτριος ἡσχολήθη περὶ τὴν ἐπισκευὴν τῶν μηχανῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἔργων, καὶ περὶ τὴν ταφὴν τῶν τελευτησάντων, καὶ περὶ τὴν θεραπείαν τῶν τραυματιῶν, οἱ δὲ Ῥόδιοι ὠκοδόμησαν κατὰ τὴν πλευρὰν τῆς πόλεως τὴν μᾶλλον κινδυνεύουσαν, τρίτον τεῖχος, ἔτι δὲ ὠρυζαν, πρὸ τοῦ πεπτωκότος τείχους, τάφρον βαθεῖαν, ἵνα καταστήσωσιν ὅσον ἐνεστί δυσχερεστέραν τὴν τοῦ βασιλέως ἔφοδον, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐκπέμφαντες πάλιν τὰς ἄριστα πλεούσας ναῦς εἰς τὴν περίρῃ θάλασσαν, ἐκυρίευσάν τινα τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, πολεμικὰ τε καὶ ἐμπορικά. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἐπισκευάσθησαν αἱ τοῦ Δημητρίου μηχαναὶ καὶ ἐπανελήφθη ἡ κατὰ τοῦ τείχους προσβολή, ὅχι ὅμως, ὡς φαίνεται, κατὰ τοῦ πρότερον προσβληθέντος μέρους, ὅπου οἱ Ῥόδιοι εἶχον ὑψώσει τριπλοῦν τεῖχος, ἀλλὰ μᾶλλον καθ' ἑτέρου τινὸς μέρους. Καὶ ἀφειδῶς μὲν μεταχειριζόμενος παντὸς εἶδους βέλη ὁ πολιορκητὴς ἐξεδιώξεν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τοὺς ὑπερμάχους αὐτῶν, διὰ δὲ τῶν κριῶν τύπτων τὸ τεῖχος κατέβαλεν αὐτὸ ἐκατέρωθεν ἐνὸς τῶν πύργων, περὶ δὲ τὸν πύργον αὐτὸν συνεχεῖς καὶ πεισματώδεις ἐγίνοντο ἀγῶνες, καθ' οὓς ἔπεσεν ὁ τε στρατηγὸς τῶν Ῥοδίων Ἀμεινίας καὶ πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν. Ἄλλ' ὅση καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιμονή, ἡ τέχνη καὶ ἡ δύναμις τοῦ Δημητρίου, οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἀπέβαλλον τὸ θάρρος. Ἦξευρον ὅτι οἱ δυνάσται δὲν θέλουσιν ἐγκαταλείπει αὐτούς· ἤξευρον ὅτι καὶ αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐκῆδοντο περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Τφόντι, περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Ῥόδιοι ἔλαβον νέας παρὰ Πτολεμαίου βοηθείας, τροφὰς ἀρθόνους καὶ στρατιώτας 1,500. Πρὸς δὲ τὸν Δημήτριον ἦλθον πρέσβεις παρὰ Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων ὑπὲρ τοὺς 50, πάντες ἀξιοῦντες νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς τοὺς Ῥοδίους πόλεμον. Ὅθεν συνωμο-

λογήθησαν ἀνοχαὶ καὶ πολλὰ παρὰ τῶν πρέσβειων ἐρρέθησαν, πρὸς τὸν δῆμον, πρὸς τε τὸν βασιλέα, ἀλλ' οὐδεμία κατωρθώθη συμφωνία, οἱ δὲ μεσιταὶ ἀπῆλθον ἄπρακτοι.

Καὶ τότε ὁ Δημήτριος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ διὰ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀνοιχθέντος ῥήγματος νεάν καὶ κρίσιμον ἔφοδον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐκλέξας 1,500 ἄνδρας, τοὺς κρατίστους τῶν μαχίμων, καὶ τῶν ἄλλων τοὺς ἐπιτηδειοτάτους, ἔταξεν αὐτοὺς ὑπὸ Μαντίαν, καὶ τὸν φερώνυμον ἐκείνον Ἀλκιμον τὸν Ἡπειρώτην, τοῦ ὁποίου ἡ πανοπλία ἦτο διτάλαντος ἤτοι διπλασία κατὰ τὸ βᾶρος τῶν ἄλλων πανοπλιῶν. Ἰδίως δὲ ὁ σιδηροῦς θώραξ τὸν ὁποῖον ἐφόρει ὁ ῥωμαλέος ἀνὴρ καὶ ἄλλος ὅμοιος τὸν ὁποῖον ὁ Δημήτριος μετεχειρίζετο, εἶχον ἕκαστος βᾶρος μνῶν 40, ἦσαν ἔργα τοῦ Κυπρίου τεχνίτου Ζωίλου καὶ τοσοῦτον ἀσφαλῶς κατεσκευασμένα ὥστε ἐξ 20 βημάτων ἀφιεμένου ἐπ' αὐτοὺς καταπελτικῷ βέλους, διέμενεν ἀρραγῆς ὁ σίδηρος. Τὸ ἐκλεκτὸν λοιπὸν ἐκείνο σῶμα διετάχθη ὑπὸ Ἀλκιμον καὶ Μαντίαν νὰ πλησιάσῃ διὰ νυκτὸς καὶ ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ πρὸς τὸ ῥήγμα τοῦ τείχους, νὰ φονεύσῃ τοὺς φρουροῦντας, νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ, καταλαβὼν ἢ τὴν ἀκρόπολιν ἢ τὸ θέατρον, ν' ἀνθέξῃ μέχρις οὗ τὴν πρωΐαν δοθῇ τὸ σύνθημα γενικῆς ἐφόδου· τότε δὲ νὰ ἐξορμήσῃ ἀπὸ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ καταληφθέντος χώρου, ἵνα οἱ πολιορκούμενοι εὐρεθῶσιν οὕτω ἐν τῷ μέσῳ δύο πολεμίων. Ἐνταῦτ' ἐπετάχθησαν ὅλα τὰ λοιπὰ σώματα νὰ καταλάβωσι τὰ ἐπιτήδεια πρὸς τὴν ἔφοδον μέρη καὶ νὰ ἦναι ἑτοιμα· ὡσαύτως δὲ παρηγγέλθη καὶ ὁ στόλος νὰ παρασκευασθῇ ἵνα ἐφορμήσῃ κατὰ τοῦ λιμένος. Ἐν τῷ μέσῳ λοιπὸν βαθείας νυκτὸς οἱ 1,500 ὤρμησαν πρὸς τὸ ῥήγμα, ἐφόρευσαν τοὺς φύλακας τῆς τάφρου, εὐρέθησαν ἐν ἀκαρεῖ ἐντὸς τοῦ ῥήγματος, καὶ δι' αὐτοῦ ἐντὸς τῆς πόλεως. Τότε ἔδραμον ἀμέσως πρὸς τὸ θέατρον, ὅπου, διὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς θέσεως καὶ τὸ μέγα περιτείχισμα, ἠδύναντο ἀσφαλῶς ν' ἀνθέξωσι. Φυσικῶς τῷ λόγῳ ἢ εἰσοδός των εἰς τὴν πόλιν δὲν ἔμεινεν ἄγνωστος, πολὺς δ' ἐν τῷ ἄμα προέκυψε θόρυβος, καὶ κατ' ἀρχὰς κίνδυνος ὑπῆρξε μήπως πάντες οἱ φρουροῦντες τὰ τεῖχη καὶ τοὺς λιμένας, ἐγκαταλιπόντες τὰς τάξεις, συρρεύσωσιν ἐπὶ τὸ θέατρον ἵνα καταστρέψωσι τοὺς ἐμβαλόντας· ὁ δὲ Δημήτριος, καταλαβὼν ἐν τῷ μεταξύ εὐχερῶς τὰ τεῖχη, γίνῃ κύριος τῆς πόλεως διὰ μόνης τῆς θυσίας τῶν 1,500 ἐκείνων ἀνδρῶν. Ἀλλ' οἱ Ῥόδιοι, ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νοήσαντες τὸν κίνδυνον τοῦτον, ἀπέφυγον αὐτόν· διότι διέταζαν ἀμέσως νὰ μὴ καταλίπη οὐδεὶς τὴν ἐπὶ τοῦ λιμένος καὶ περὶ τὰ τεῖχη τάξιν,

ἀλλὰ νὰ μείνωσι πάντες ὅπου ἴσταντο, ἔτοιμοι ν' ἀποκρούσωσι τοὺς ἔξωθεν ἂν προσβάλωσι· μόνον δὲ ἐν σῶμα ἐπιλέκτων καὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας καταπλεύσαντες ἐπίκουροι, περιέζωσαν τοὺς ἐντὸς τοῦ τείχους παρειαπισόντας. Περὶ τὰ χαράγματα ἀντήχησαν πανταχόθεν αἱ σάλπιγγες, καὶ συνηλάλαξαν οἱ στρατοὶ, καὶ ὤρμησαν διὰ μιᾶς ἐπὶ τὸν λιμένα, ἐπὶ τοὺς πύργους, ἐπὶ τὰ τείχη· εὐθαρσῶς δ' ἐπεχείρησαν τὰς προσβολὰς αὐτῶν καὶ οἱ τὸ θέατρον προκαταλαβόντες λογάδες ἄνδρες· ὥστε δεινὴ ἐπεκράτησεν ἐντὸς τῆς πόλεως ἀγωνία, οἱ δὲ ὄχλοι τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν περιεφέροντο τῇδε κακαίῃσι θρηνοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι, διότι ἐνόμιζον ἤδη τὴν πόλιν κυριευθεῖσαν. Ἀλλ' οἱ ἐπὶ τὸ θέατρον τεταγμένοι ἄνδρες γενναίως ἀπέκλεισαν τοὺς ἐν αὐτῷ πολέμους, λαβόντες δὲ καὶ ἄλλας ἐπικουρίας, οὐ μόνον τὴν ἔξοδον αὐτῶν διεκώλυσαν ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ ὀχυρώματος ἤρχισαν νὰ θλίβωσιν αὐτούς. Καὶ πολλοὶ μὲν ἔπεσον ἐκατέρωθεν ἐν οἷς καὶ ὁ πρύτανις τῶν Ῥοδίων Δαμοτέλης καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν ἐμβαλόντων Ἀλκιμος καὶ Μαντίας, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν ἔξωθεν πιέζοντες ἀδιαλείπτως ἀνενεοῦντο, οἱ δ' ἐντὸς τοῦ θεάτρου οὐδεμίαν ἐλάβανον βοήθειαν, ἐπὶ τέλους πλεῖστοι μὲν τούτων ἐφονεύθησαν, πολλοὶ δὲ ἡχμαλωτεύθησαν, ὀλίγοι δὲ φυγόντες πρὸς τὸν βασιλέα διεσώθησαν. Ὅθεν ἀπέτυχε καὶ αὕτη ἡ ἐφοδος.

Ἔτος ὅλον περίπου διήρκει ἡ πολιορκία αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐν ἐκτάσει ἐξεθέσαμεν, ἵνα δώσωμεν πρὸς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν ἔννοιάν τινα τῆς προόδου τῆς γενομένης ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς περὶ τὴν μηχανικὴν τέχνην· προόδου τοσαύτης ὥστε, κατὰ τοὺς ἀκολούθους τῆς ἀρχαιότητος χρόνους, καὶ μέχρι τῆς ἐφευρέσεως τῆς πυρίτιδος, οὐδὲν φοβερώτερον καὶ δραστικώτερον ἐπενοήθη τῶν ἐλεπόλεων ἐκείνων καὶ κριῶν δι' ὧν τὰ ἰσχυρότατα τείχη διεσειόντο καὶ κατεστρέφοντο, οὐδὲν ἥττον ἢ διὰ τοῦ σημερινοῦ πυροβολικοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἐπὶ κατεζευγμένων πλοίων πύργοι καὶ τὸ πλωτὸν περιχαράκωμα τοῦ Δημητρίου, ἐνθυμίζουσι μέχρι τινὸς τὰς πλωτὰς πυροβολοστοιχίας τὰς κατὰ πρῶτον ἐν ἔτει 1782 ἐπινοηθείσας ἐπὶ τῆς περιφήμου ἀμύνης ἣν ὁ Ἀγγλος στρατηγὸς Ἑλλιοτ διεξήγαγεν ἐν Γιβραλτάρῃ κατὰ τῶν Γάλλων. Ἀλλ' ὅσον θαυμαστὸν καὶ ἂν ὑπῆρξε τὸ μηχανικὸν τοῦ Δημητρίου, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀποτυχίαι τοῦ πολιορκητοῦ τούτου εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεξήγητοι, ἴσως διότι ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, ὅστις εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μέρους, δὲν ἐξέθηκεν ἀκριβῶς τὰ πράγματα. Δὲν δυνάμεθα λ. χ. νὰ

ἐννοήσωμεν πῶς ὁ Δημήτριος, ἔχων 200 πολεμικὰ πλοῖα, δὲν κατώρθωσεν ἂν ὅχι νὰ κυριεύσῃ τὸν λιμένα, τοῦλάχιστον νὰ διακωλύσῃ τὴν πρὸς τὰ ἔξω κοινωνίαν αὐτοῦ, οὐ μόνον δ' ἐπέτρεπε τὴν εἰσοδὸν στόλων ὀλοκλήρων κομιζόντων τροφὰς καὶ στρατεύματα, ἀλλ' οὐδὲ τὰς εὐαριθμούς πολεμικὰς τῶν Ῥοδίων νῆας δὲν ἐμπόδιζε νὰ ἐξέρχωνται ἵνα προσβάλλωσι καὶ κυριεύωσι τὰ ἰδικὰ του πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ πλοῖα, καὶ ἔπειτα πάλιν νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὸν λιμένα. Ἡ ἰπὼς νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐφοδὸν παράδοξον τοῦτο, ὅτι δὲν συνεκεντρώθη πᾶσα τῆς ἐπιθέσεως ἡ βία εἰς τὸ ἀνοιχθὲν ῥήγμα; διότι ἂν τοῦτο ἐγίνετο καὶ ὑπεστηρίζετο τὸ κίνημα ὑπὸ τῶν εἰς τὴν πόλιν παρεισπεσόντων 1,500, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ εὐδοκιμήσῃ τὸ ἐπιχείρημα. Ὅπως δὴποτε, ἂν καὶ ἀπαράμιλλος ὑπῆρξεν ἡ καρτερία καὶ ἡ περὶ τοὺς πόρους δαψίλεια τῶν Ῥοδίων, ἐπειδὴ ὅμως οἱ τοῦ Πολιορκητοῦ πόροι ἦσαν πολὺ μείζονες καὶ ἐπειδὴ ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι οὐδὲν φρούριον δύναται ἐπ' ἄπειρον ν' ἀνθέξῃ εἰς τοσοῦτον δεινὴν πολιορκίαν, ὁ Δημήτριος ἤθελε καταστῇ κύριος ἐπὶ τέλους τῆς Ῥόδου ἂν τὰ ποικίλα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ συμφέροντα ἐπέτρεπον αὐτῷ νὰ παραμείνῃ πλειότερον ἐνταῦθα. Ἀλλ' ἐνῷ παρεσκευάζετο εἰς νέας ἐπιθέσεις, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀντίγονος νὰ διαλύσῃ τὸν πρὸς τοὺς Ῥοδίους πόλεμον ἐπὶ εὐλόγοις ὅσον ἐνδέχεται ὅροις, διότι τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πράγματα ἀπαιτοῦσι τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. Καὶ τῶν Αἰτωλῶν δὲ καὶ τῶν Ἀθηναίων πρέσβεις προσελθόντες εἶπον, ὅτι ὁ Κάσσανδρος ἐν τῷ μεταξὺ τοσοῦτον ἐν Ἑλλάδι ἠὺδοκίμησεν, ὥστε ἂν δὲν ἐπέλθῃ ταχίστη βοήθεια, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ θέλει ἀποθῇ αὐτόθι δυσκαταγώνιστος. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Ῥόδιοι φυσικῶς τῷ λόγῳ ἦσαν εὐδιάθετοι πρὸς εἰρήνην, οὐ μόνον διότι ἔπαθον πολλὰς ζημίας ἕνεκα τοῦ πολέμου καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ Πτολεμαῖος, ὅστις ὑπέσχετο νέας τροφὰς καὶ ἐπικουρίας 3,000 ἀνδρῶν, ἀντὶ τούτων ἀπέστειλε προσφάτως ἐπιστολὰς συμβουλευὼν νὰ εἰρηνεύσωσιν ὅσον ἐνδέχεται συμφερότερον πρὸς Ἀντίγονον. Ὅθεν, περὶ τὰ μέσα τοῦ 304, συνωμολογήθησαν μεταξὺ Ῥοδίων καὶ Δημητρίου, τῇ μεσολαβήσει τῶν Αἰτωλῶν πρέσβεων, αἱ ἀκόλουθοι συνθήκαι· «Αὐτόνομον καὶ ἀφρούρητον εἶναι τὴν πόλιν καὶ ἔχειν τὰς ἰδίας προσόδους· συμμαχεῖν δὲ Ῥοδίους Ἀντιγόνῳ, πλὴν ἂν ἐπὶ Πτολεμαῖον στρατεύηται· καὶ δοῦναι τῶν πολιτῶν ὀμήρους ἑκατὸν οὓς ἂν ἀπογράψῃται Δημήτριος, πλὴν τῶν ἀρχὰς ἐχόντων.» Τοιοῦτο-τρόπως ἐτελείωσεν ἡ πολυθρύλητος αὕτη πολιορκία. Οἱ Ῥόδιοι ἐτίμη-

σαν ἐξαιρέτως ἅπαντας τοὺς ἐν τῷ κρίσιμῳ ἐκείνῳ ἀγῶνι διαπρέψαντας συμπολίτας· ἀπηλευθέρωσαν τοὺς δούλους τοὺς εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως συντελέσαντας, ἱδρυσαν ἀνδριάντας εἰς τοὺς βασιλεῖς Κάσσανδρον καὶ Λυσίμαχον, καὶ ἰδιάζοντα ἀπένειμον δείγματα εὐγνωμοσύνης εἰς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀποδόντες αὐτῷ τὸ τοῦ «Σωτῆρος» ἐπώνυμον· ἠνώρθωσαν δ' ἐνταύτῳ τὰς ζημίας ὅσας ὑπέστη ἡ πόλις καὶ εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ἔκτοτε ἴσχυσαν, ἀποτελέσαντες μίαν τῶν πρώτων τότε δυνάμεων, ἀφοῦ ἀπεδείχθη ὅτι ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσι καὶ εἰς τὸν ἰσχυρότατον τῶν δυναστῶν. Ὁ δὲ Δημήτριος μέγα μὲν ἐκτῆσατο τῇ ἀληθείᾳ ἀπὸ τοῦ ἔργου τούτου κλέος, ἔκτοτε ἰδίως λαβὼν τὸ ἱστορικὸν τοῦ «Πολιορκτητοῦ» ἐπώνυμον, καὶ νέα ἔδωκε δείγματα τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, οὐ μόνον καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῆς, καταλιπὼν εἰς τοὺς Ῥοδίους, εἰς αἰώνιον μνημόσυνον τοῦ τε μεγαλείου τῶν πολιορκητικῶν αὐτοῦ ἔργων καὶ τῆς θαυμαστῆς ἐκείνων ἀνδρείας, τὴν ἐλέποιν, ἀπὸ τοῦ μετάλλου τῆς ὁποίας ὁ Λύνδιος Χάρης κατεσκεύασε βραδύτερον τὸν περίφημον κολοσσὸν τῆς Ῥόδου. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ὁ Δημήτριος ἀπέτυχε· καὶ ἀπέτυχε διότι δὲν εἶχε τὴν πολιτικὴν σύνεσιν ν' ἀποδεχθῇ τὰς προτάσεις τὰς ὁποίας οἱ Ῥόδιοι καθυπέβαλον αὐτῷ ἐν τῇ παραμονῇ τῆς πολιορκίας, δι' ὧν εἶχον εἰπεῖ ἑαυτοὺς προθύμους καὶ κατὰ Πτολεμαίου μετὰ Ἀντιγόνου νὰ συμμαχήσωσιν· ἐνῷ ἤδη ῥητῶς συνωμολογήθη ὅτι οὐδέποτε θέλουσιν ἀναγκασθῇ νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ Πτολεμαῖον. Πλὴν τούτου ἀπώλεσεν ἔτος ὁλόκληρον, κατέστησεν ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν δύναται νὰ θαλασσοκρατήσῃ· καὶ ἤδη ἠναγκάζετο νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου πολιορκουμένων, ὥστε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρόδηλον ἐγίνετο, ὅπόσον ματαία ἦτο ἡ τοῦ Ἀντιγόνου ἀξίωσις τοῦ νὰ διαδεχθῇ ἀκεραίαν τὴν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κληρονομίαν.

Ἐκ Ῥόδου ὁ Δημήτριος ἔπλευσεν ἀμέσως ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κάσσανδρος καὶ ὁ Πολυσπέρχων εἶχον διαπράξει πολλὰς κατακτήσεις, ὁ δὲ πρῶτος ἐπ' ἐσχάτων ἐπολιόρκησε καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Δημήτριος ἀπεβιβάσθη, περὶ τὰ τέλη τοῦ 304, εἰς Βοιωτίαν καὶ ἀπειλήσας οὕτω ἐκ τοῦ ὀπισθεν τὸν Κάσσανδρον, ἠνάγκασεν αὐτὸν οὐ μόνον τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηναίων νὰ διαλύσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Θεσσαλίας. Τοῦτο δὲ κατορθώσας καὶ συνομολογήσας πρὸς Αἰτωλοὺς συμμαχίαν κατὰ Κασσάνδρου καὶ Πολυ-

σπέρχοντος, προσῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου διέτριψεν ὅλον τὸν χειμῶνα. Ἡ πόλις αὕτη, ἣ τοσοῦτον ταπεινωθεῖσα κατὰ τὴν πρώτην ἐν αὐτῇ διατριβῇ τοῦ Ἐλευθερωτοῦ, ἐξηυτελίσθη τότε ἔτι μᾶλλον, παρασυρομένη ὑπὸ τῆς εὐγνώμονος αὐτῆς ἀσθeneίας, καὶ ὑπενδίδουσα εἰς τὴν παντοδύναμον ἐκεῖνου ἀκολασίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔδωκαν ἤδη αὐτῷ εἰς κατάλυσιν τὸν ὀπισθόδομον τοῦ Παρθενῶνος, ἀξιοῦντες, ὅτι αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ ὑπεδέχετο καὶ ἐξένιζε τὸν σωτῆρα τῆς πόλεως, ἐκεῖνος δὲ κατ' οὐδὲν σεβόμενος τὴν σεμνὴν θεάν, ἣν ἐν τούτοις πρεσβυτέραν ἀδελφὴν ἑαυτοῦ ἐκάλει, ἐξώκειλεν αὐτόθι εἰς τσαχύτην ἀσωτείαν ὥστε ὁ Πλούταρχος ἡσχύνθη ν' ἀναφέρῃ ἀκριβῶς πάντα ὅσα τότε ἐγένοντο ἐν τῷ ναῷ τῆς παρθένου. Καὶ τὰ ὀλίγα δὲ ὅσα ἱστορεῖ δὲν τολμῶμεν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα, ἀκούομενοι νὰ εἰπώμεν ὅτι, λόγου γενομένου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, περὶ τῆς ἐσχάτης τοῦ δυνάστου ἀσελγείας, οἱ Ἀθηναῖοι ἐψήφισαν ὅτι πᾶν τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου διατασσόμενον «τοῦτο καὶ πρὸς θεοὺς ὅσιον καὶ πρὸς ἀνθρώπους εἶναι δίκαιον.» Ἐπιφέρομεν δὲ μετὰ τοῦ καλοῦ κῆγαθοῦ Πλουτάρχου· «τοιαῦτα ἔπραττον Ἀθηναῖοι, φρουρᾶς ἀπηλλάχθαι καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἔχειν δοκοῦντες.»

Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ ἔαρος τοῦ 303 ἐνέβαλεν ὁ Δημήτριος εἰς Πελοπόννησον, κηρύττων, ὡς πάντοτε, τὴν ἐλευθερίαν τῶν πόλεων· καὶ ἐκβαλὼν τὰς αἰγυπτιακὰς καὶ μακεδονικὰς φρουρὰς ἐκ Σικυῶνος, Κορίνθου, Ἀργούς καὶ ἄλλων πόλεων, ἐθεοποιήθη πανταχοῦ σχεδὸν ὅπως καὶ ἐν Ἀθήναις. Μεθ' ὃ συνεκρότησεν, ὡς ἄλλοτε Φίλιππος καὶ Ἀλέξανδρος, κοινὸν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ Ἰσθμῷ συνέδριον, ὅπου, συνελθόντων πολλῶν ἀνθρώπων, ἀνηγορεύθη ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸν πόλεμον ὅστις ἔμελλε νὰ διεξαχθῇ προσεχῶς κατὰ τοῦ Κασσάνδρου. Τελευταῖον, κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 302, ἐπέστρεψεν αὖθις εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα δ' ἐγένοντο πρὸς ὑποδοχὴν καὶ δεξίωσιν αὐτοῦ χεῖρονα ἔτι τῶν προτέρων. Ὁ Δημήτριος ἀπήτησε πρὸ πάντων νὰ μνηθῇ εὐθὺς εἰς τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια καὶ νὰ λάβῃ ἄνευ ἀναβολῆς ἅπαντας τῶν μουσμένων τοὺς βαθμοὺς ἀπὸ τῶν μικροτέρων μέχρι τῶν μεγίστων. Ἡ ἀξίωσις αὕτη τοῦ βασιλέως ἀντέβαινε εἰς τοὺς ἱερωτάτους τῆς πόλεως νόμους, καθ' οὓς ἕκαστος ὤφειλε πρῶτον νὰ μνηθῇ εἰς τὰ μικρὰ μυστήρια κατὰ μῆνα ἀνθεστηριῶνα ἥτοι φεβρουάριον, καὶ ἔπειτα, μόνον μετὰ παρέλευσιν ἐνιαυτοῦ, εἰσῆγετο εἰς τὰ μεγάλᾳ μυστήρια κατὰ μῆνα βοηδρομιῶνα ἥτοι ὁκτώβριον. Γενομένης δὲ τῆς προτάσεως, εἰς καὶ μόνος, ὁ δαδούχος Πυθόδωρος, ἐτόλμησε ν' ἀντιτείνῃ· ἄλλ' ὁ ἀναιδέστατος Στρατο-

κλῆς προέτεινε πρῶτον μὲν τὸν μουνυχιῶνα μῆνα ἦτοι ἀπρίλιον, εἰς ὃν ἤδη εὐρίσκοντο, νὰ μετονομάσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀνθεστηριῶνα καὶ νὰ τελέσωσι τὰ μικρὰ μυστήρια, ἔπειτα δὲ ἀμέσως πάλιν τὸν αὐτὸν μουνυχιῶνα ν' ἀποκαλέσωσι βοηδρομιῶνα, καὶ, τελέσαντες τὰ μεγάλα μυστήρια, νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς αὐτὰ τὸν Δημήτριον. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο. Ἀλλὰ συνέβησαν τότε καὶ ἄλλα πολλὰ αἰσχρὰ, καὶ ἄσματα ἐποιήθησαν δι' ὧν ὁ Δημήτριος ἐκαλεῖτο ὁ μέγιστος τῶν θεῶν· ὁ δὲ μέγιστος οὗτος τῶν θεῶν παραδόξως πως ἀνταπέδιδε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν· διότι, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλείψωμεν, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν διέταξε τοὺς Ἀθηναίους νὰ καταβάλωσιν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς 250 τάλαντα ἀργυρίου, ἦτοι 9 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, κατὰ τὴν σημερινὴν τοῦ ἀργυρίου ἀξίαν· καὶ κομισθέντων ἐνώπιον αὐτοῦ τῶν χρημάτων, ὁ Δημήτριος, στραφεὶς πρὸς τὴν περιβόητον Λάμειαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν ἐταίρας· «Λάβετέ τα, εἶπε, διὰ τὸ ψιμύθιον σας.» Περὶ ταῦτα διέτριβεν ὁ ἀλλόκοτος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ἀθήναις ἰδίως, παντάπασι λησμονῶν τὰς νομίμους αὐτοῦ συζύγους, τὴν τε Ἀθηναίαν Εὐρυδίκην, καὶ τὴν εὐγενῆ Φίλαν, τὴν Ἀντιπάτρου θυγατέρα, καὶ τὴν καλὴν Δηιδάμειαν, τὴν θυγατέρα Αἰακίδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου· πρὸ πάντων δὲ παντάπασι λησμονῶν ὅτι τοσαύτη ἀκολασία ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων βουλευμάτων ὅσα ἐμελέτα αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, βουλευμάτων τῶν ὁποίων ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἱστορήσωμεν τὰς τελευταίας περιπετείας.

Ἐν θέρει τοῦ ἔτους 302 ἐστράτευσεν ὁ Δημήτριος, ὡς ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τοῦ δυνάστου τῆς Μακεδονίας Κάσσανδρου, ὅστις εἶχεν ἤδη προαποβάλει ἀπάσας τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις, παρεκτὸς τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Κάσσανδρος ἐκ πρώτης ἀφετηρίας δὲν ἤλπισε ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν Δημήτριον, διότι οὐδένα εἶχε τότε σύμμαχον, ὅθεν ἐξέπεμψε πρεσβευτὰς πρὸς Ἀντίγονον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐξαιτούμενος τὴν διάλυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος ἐκεῖνος γέρων ἀπεκρίθη, ὅτι μίαν γινώσκει διάλυσιν, τὴν πλήρη τοῦ Κάσσανδρου ὑποταγὴν. Ἡ ἀπάντησις αὕτη, δι' ἧς ὁ Ἀντίγονος παρίστατο ὡς ὁ μόνος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κληρονόμος καὶ ἐθεώρει τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς ὡς ἀπλοῦς αὐτοῦ ὑποτελεῖς, κατέπληξεν οὐ μόνον τὸν Κάσσανδρον, ἀλλὰ καὶ τοὺς τρεῖς ἄλλους δυνάστας· διότι καταβληθέντος τοῦ Κάσσανδρου, δυσκό-

λως ἤθελε σωθῇ πρῶτος ὁ Λυσίμαχος καὶ ἔπειτα ὁ Πτολεμαῖος, τελευταῖον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σέλευκος. Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα ἔτη ὁ Σέλευκος, διατελέσας ὅλως ἀμέτοχος τῶν ἀδιαλείπτων σχεδὸν ἀγώνων οὓς διεξῆγον πρὸς δυσμὰς οἱ ἄλλοι δυνάσται, εἶχε συγκροτήσῃ ἐν τῇ ἁκρᾷ Ἀνατολῇ κράτος ὑπέρογκον. Ἐκ Βαβυλῶνος, ἥτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους τούτου καὶ ὅπου ὁ Σέλευκος, ἐν ἔτει 305, ἔλαβεν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ δυνάσται, τὸ τοῦ βασιλέως ἀξίωμα, ἡ κυριαρχία αὐτοῦ ἐξηπλοῦτο ἐπὶ ὅλους τοὺς σατράπας τῶν ἄνω ἐπαρχιῶν μέχρις Ὠξοῦ καὶ Ἰαξάρτου· πρὸς δὲ Σανδρόκοττον, τὸν ἐπιχώριον ἡγεμόνα τῶν περὶ Ἰνδὸν χωρῶν, αἵτινες ἐν τῷ μεταξύ εἶχον ἀποβάλλει τὴν ἐλληνικὴν ἡγεμονίαν, διετέλει, ὡς φαίνεται, ὁ Σέλευκος εἰς φιλικωτάτας σχέσεις, λαβὼν παρ' αὐτοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ 500 πολεμιστηρίους ἐλέφαντας. Οὐδὲν ἦττον καὶ ὁ Σέλευκος αὐτὸς δὲν ἤθελε δυνηθῇ ν' ἀντιέξῃ εἰς τὸν Ἀντίγονον ἐὰν ἐπέτρεπεν αὐτῷ νὰ κατὰβάλῃ ἀλληλοδιαδόχως ἅπαντας τοὺς λοιποὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ. Ὅθεν κοινὸς ἤδη ἐλογίσθη ὁ κίνδυνος, καὶ, ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ τοῦ Κασσάνδρου, εὐχερῶς συνεκροτήθη συμμαχία τετραπλῇ μεταξύ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς ἀπωτάτω Ἀνατολῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τελευταῖον ὁλοσχερῶς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ἐξ οὗ δὲν ἔπαυον ἀδιακόπως περὶ τῶν ὅλων ἀγωνιῶντες. Ἀπεφάσισαν δὲ οἱ σύμμαχοι νὰ προσβάλωσιν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀσίαν, καθὼ κυριωτάτην ἐστὶν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ ἐπέρασεν ὁ Λυσίμαχος διὰ τοῦ Ἑλληςπόντου εἰς τὴν ἀντικρὺ μεγάλην χερσόνησον, καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον ὥρμησαν ἀπ' ἀνατολῶν μὲν ὁ Σέλευκος, ἀπὸ μεσημβρίας δὲ ὁ Πτολεμαῖος.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Δημήτριος εἶχε προελάσει εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἀπῆν-
τησεν ἐνταῦθα τὸν Κασσάνδρον, ὅστις ὅμως, ἐπιτηδείως ἀποφεύγων
πᾶσαν κρίσιμον μάχην, ἡδυνήθη ν' ἀναχαιτίσῃ αὐτὸν μέχρις οὗ ὁ Ἀν-
τίγονος, θεωρῶν ἑαυτὸν πανταχόθεν ἐν Ἀσίᾳ ἀπειλούμενον, ἠναγκάσθη
νὰ μετακαλέσῃ παρ' ἑαυτῷ τὸν υἱὸν, περὶ τὰ τέλη τοῦ 302. Ἐκπλεύ-
σαντος δὲ τοῦ Δημητρίου εἰς Ἐφεσον, ἔπεμψε καὶ ὁ Κασσάνδρος ὅσα
ἡδυνήθη στρατεύματα εἰς τὸ κύριον τοῦ πολέμου στάδιον, ὑπὸ τὸν
ἀδελφὸν Πλείσταρχον, αὐτὸς δὲ παρέμεινεν ἐν Εὐρώπῃ. Συνηθροί-
σθησαν λοιπὸν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ οἱ στρατοὶ τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ
Σελεύκου ἀφ' ἐνὸς καὶ οἱ τοῦ Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου ἀφ' ἑτέρου,

διότι ὁ Πτολεμαῖος βραδέως ὁπωσοῦν ἤλανε διὰ τῆς Συρίας ἀποφεύγων, κατὰ τὸν συνήθη αὐτοῦ χαρακτήρα, πάντα κρίσιμον ἐπιθετικὸν ἀγῶνα· καὶ ἐν θέρει τοῦ ἔτους 301, συγκροτηθείσης μάχης μεγάλης, περὶ Ἰψον τῆς Φρυγίας, μεταξύ Ἀντιγόνου, Δημητρίου, Λυσιμάχου καὶ Σελεύκου, ἀπεφασίσθη ἡ τῆς Ἀσίας τύχη.

Ὁ Ἀντίγονος παρέταξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ 70,000 πεζῶν καὶ 10,000 ἵππεων, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀντέταξαν 64,000 πεζῶν καὶ 10,500 ἵππεϊς· κατὰ τοῦτο λοιπὸν αἱ δυνάμεις ἐκατέρωθεν ἦσαν σχεδὸν ἴσαι. Ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος δὲν εἶχεν εἰμῇ 75 ἐλέφαντας, ὁ δὲ Σέλευκος συνεπήγετο 400 ἢ κατ' ἄλλους 480, ἐξ οὗ γίνεται καταφανές ὅτι ἡ κοινοτέρα σύνεσις ὑπεγόρευεν εἰς τὸν ἰσχυρὸν δυνάστην τῆς Ἀσίας ν' ἀποφύγη πάντα ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα, καθ' ὃν ἡ ἀσύγκριτος τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ περὶ τοὺς ἐλέφαντας ὑπεροχὴ δὲν ἠδύνατο εἰμῇ νὰ περιποιήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν νίκην· ἐνῷ, τρίβων τὸν πόλεμον καὶ κατὰ μικρὸν φθείρων τὰς δυνάμεις τῶν πολεμίων, ὁ Ἀντίγονος ἤθελε πιθανώτατα κατισχύσει, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἡ τῶν συμμάχων ἔνωσις οὐδὲ εἰλικρινὴς οὐδ' ἀσφαλὴς ἦτο, καὶ ἰδίως ὁ Πτολεμαῖος δὲν συνέπραττε μετὰ πολλοῦ ζήλου, οὐδ' ἤθελεν εἶναι δύσκολον νὰ ἀποσπασθῇ ὅλως διόλου ἀπὸ τῶν ἄλλων, διὰ τινων παραχωρήσεων. Καὶ ὅμως ὁ Ἀντίγονος ἐπέμεnen εἰς τὸ ν' ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον, τὸ δὲ παραδοξότερον, ἐπέμενε καίτοι διστάζων περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἢ μᾶλλον προαισθανόμενος τὴν συμφορὰν, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ὅτι αὐτὸς ὁ ἄλλοτε ἀπέναντι τῶν πολεμίων τοσοῦτον εὐθυμος, καὶ περὶ τὰς ἀποφάσεις ταχύς, καὶ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων ἐνεργὸς, ἐκάθητο ἤδη σύννους, καὶ σιωπηλός, καὶ συμβουλευόμενος μετὰ τοῦ Δημητρίου περὶ τοῦ πρακτέου, ὅπερ οὐδέποτε ἄλλοτε ἔπραξε, καὶ συνέστησεν αὐτὸν εἰς τὸ πλῆθος ὡς διὰδοχον, καὶ ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἠτήσατο νίκην παρὰ τῶν θεῶν ἢ θάνατον ἀναίσθητον πρὸ τῆς ἥττης.

Ταῦτα πάντα ἀποχρώντως ὑποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Ἀντίγονος δὲν εἶχε τὸ σύννηθες αὐτοῦ θάρρος ὡς πρὸς τὴν ἐκδοσιν τῆς κρίσιμου μάχης· διατὶ λοιπὸν ἐξώρμησεν ἐπὶ τὴν μάχην ταύτην; Διότι οὕτω τιμωροῦνται αἱ παράλογοι καὶ ὑπέρμετροι ἀξιώσεις· εἰς τὰς τοιαύτας ἀξιώσεις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν οἱ κανόνες τῆς κοινῆς συνέσεως. Ἄν ὁ Ἀντίγονος ἤρκεϊτο ν' ἀποβῇ εἰς τῶν κληρονόμων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔστω καὶ ὁ πάντων μέγιστος, εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, ἢ μᾶλλον δὲν ἤθελεν ἴσως περιέλθει εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ

ν' ἀγωνίζεται περὶ τῶν ὅλων πρὸς τοὺς συγκληρονόμους. Ἀλλ' ὁ Ἀντίγονος διήγαγε τὰ τελευταῖα πεντεκαίδεκα τῆς ζωῆς του ἔτη ὄνειρευόμενος τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους, ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἐπὶ πῶς ἦτο ἤδη δυνατόν νὰ παραχωρήσῃ ἀξιόλογον τῆς κυριαρχίας ταύτης μέρος εἰς τὸν Πτολεμαῖον; ἢ πῶς, ἐπιστάσης τῆς κρίσεως, καθ' ἣν προέκειτο νὰ ἐπιτύχῃ διὰ μιᾶς τὸν σκοπὸν ὃν πρὸ τοσούτου χρόνου ἐπεδίωκεν, ἡδύνατο ἤδη νὰ προτιμήσῃ ἀναβολὰς καὶ χρονοτριβὰς, δι' ὧν ἐσώζετο μὲν αὐτὸς πιθανώτατα, δὲν ἦτο ὅμως βέβαιον ὅτι κατεβάλλοντο καὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ; Ὅθεν ἐφέρετο ἐπὶ τὸν ἀγῶνα ἐκὼν ἄκων, ὑπὸ ἀκαταμαχότητος τινὸς ἀνάγκης, ἣν οἱ μὲν κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων ὀνομάζουσιν εἰμαρμένην, οἱ δὲ φιλοσοφώτερον μελετῶντες τὰ τῆς ἱστορίας θεωροῦσιν εὐλόγως ὡς τιμωρίαν ἀπαραίτητον τῆς ἀμέτρου φιλαρχίας.

Καὶ ἀρξαμένης λοιπὸν τῆς μάχης, ὁ μὲν Δημήτριος, λαμπρῶς μετὰ τοῦ ἱππικοῦ ἀγωνισάμενος πρὸς τὸ ἱππικὸν τῶν πολεμίων, τὸ ἀγόμενον ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ υἱοῦ τοῦ Σελεύκου, ἔτρεψεν αὐτὸ κατὰ κράτος· ἀλλὰ, λησμονῶν τὸ διδάγμα τὸ τοσάκις ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δοθὲν, τῆς σώφρονος διώξεως ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ἐξηκολούθησε τρέχων ἀκατάσχετος κατόπιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἡττηθέντων καὶ μηδόλως φροντίζων τί γίνεται ὀπισθεν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Σέλευκος, ἰδὼν τότε τὴν φάλαγγα τοῦ Ἀντιγόνου γυμνὴν ἱππέων, περιέζωσεν αὐτὴν καὶ ἠπειλῆσε πανταχόθεν διὰ τῆς λοιπῆς δυνάμεως καὶ μάλιστα διὰ τῶν πολυαριθμῶν ἐλεφάντων, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἄλλα μὲν ἀποσπάσματα τῆς φάλαγγος ἐκείνης ἠυτομόλησαν πρὸς αὐτὸν, ἄλλα δὲ ἐτράπησαν. Μόνος ὁ Ἀντίγονος μετ' ὀλίγων τινῶν δὲν ἐνέδωκε· καὶ ὅτε, περιστοιχισθεὶς πανταχόθεν, ἤκουσέ τινα τῶν περὶ αὐτὸν εἰπόντα· «ἐπὶ σὲ οὗτοι, Βασιλεῦ.» «Καὶ τίνα ἄλλον πλὴν ἐμοῦ σκοπὸν ἔχουσιν;» ἀπεκρίθη ἀταράχως καὶ ἀγερῶχος. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος θέλει ἔλθει εἰς βοήθειαν ἡμῶν.» Καὶ ταύτην τὴν ἐλπίδα σώζων μέχρι τέλους, ἐνεκαρτέρει περισκοπῶν πανταχόθεν τὸν υἱόν· ἀλλ' εἰς μάτην προσεδόκα· οὐδεὶς ἤρχετο εἰς βοήθειαν· καὶ ἐν τούτοις ὁ κύκλος ὁ περιζωννύων αὐτὸν συνεσφίγγετο, καὶ τὰ ἐπ' αὐτὸν βαλλόμενα ἀκοντίσματα ἐπολλαπλῶσιάζοντο· καὶ οἱ φίλοι καὶ οἱ ὀπαδοί, ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἐγκατέλειπον αὐτὸν, καὶ ἔπεσε τελευταῖον ὁ ἀτρόμητος γέρων, εἰς δὲ μόνος παρέμεινε παρὰ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ὁ λαρισαῖος Θώραξ.

Τοιοιουτοτρόπως ἐτελεύτησεν εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 81 ὁ Ἀντίγονος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, πεσὼν ἐνδόξως τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἐπαξίως τῶν μεγάλων τοῦ βίου αὐτοῦ ἀγῶνων καὶ ἀξιώσεων. Ὁ Δημήτριος ἐπανελθὼν βραδέως ἀπὸ τῆς διώξεως καὶ μηδεμίαν ἤδη ἔχων ἐλπίδα ν' ἀνορθώσῃ τὰ πράγματα, ἔφυγε μετὰ πεντακισχιλίων πεζῶν καὶ τετρακισχιλίων ἱππέων εἰς Ἐφεσον, ὅθεν θέλομεν ἰδεῖ αὐτὸν μεταβάντα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ πολὺν εἰσέτι χρόνον ἐξακολουθήσαντα τὸ πολυτάραχον αὐτοῦ στάδιον. Οἱ δὲ νικηταὶ τὸν μὲν νεκρὸν τοῦ Ἀντιγόνου διὰ βασιλικῶν ἐκῆδουσιν τιμῶν, ἐπεχείρησαν δὲ ἀμέσως τὴν διανομὴν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ἡ διανομὴ ἐγένετο κυρίως μεταξὺ τῶν δύο πρωταγωνιστῶν τοῦ τελευταίου κατορθώματος, ἥτοι τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Λυσίμαχου, διότι ὁ μὲν Πτολεμαῖος, ὡς ἐλάχιστα συμπράξας, ἀπεκλείσθη πάσης νέας ὠφελείας, ὁ δὲ Κάσσανδρος, ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῶν χωρῶν αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἐπέκτασιν τινα ἐν Ἀσίᾳ· εἰς μόνον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Πλείσταρχον, ὅστις αὐτοπροσώπως μετέσχε τοῦ ἀγῶνος, ἀπενεμήθη ἡ Κιλικία. Καὶ ὁ μὲν Σέλευκος ἔλαβεν ἅπασαν τὴν Συρίαν καὶ τ' ἀνατολικώτερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὁ δὲ Λυσίμαχος τὰ δυτικώτερα τῆς χερσονήσου ταύτης. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων παρέμειναν ἐνταῦθα χωραὶ τινες οὐδέτεραι· ἡ Κιλικία, ἥτις ἐδόθη, ὡς πρὸ μικροῦ εἴρηται, εἰς τὸν Πλείσταρχον, ἡ Καππαδοκία ἧς ἤρχεν ὁ ἐπιχώριος ἡγεμὼν Ἀριαράθης, ἡ Ἀρμενία ἧς προϊστάτο ἕτερος ἐπιχώριος ἡγεμὼν ὁ Ὀρόντης, καὶ ὁ Πόντος τοῦ ὁποίου ἐδυνάστευον ἐπίσης οἱ ἐπιχώριοι Μιθριδάται. Ἐκ δὲ τῶν οὐδετέρων τούτων χωρῶν ἡ μὲν Καππαδοκία καὶ ἡ Ἀρμενία ὑπέκυπτον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Σελεύκου, ὁ δὲ Πόντος καὶ ἡ Κιλικία ὑπῆκουον μᾶλλον εἰς τὸν Λυσίμαχον.

Αὕτη ἡ περὶ Ἰψον μάχη, ἡ συγκροτηθεῖσα 22 ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, εἶναι γεγονὸς σπουδαιότατον, διότι δι' αὐτῆς ἀπεφασίσθη ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως ἐπὶ μακρὸν ἡ τύχη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς· τῶντι ἕκτοτε δὲν ἔπαυσαν ἐνταῦθα ἄρχοντες ὁ Σέλευκος, ὁ Πτολεμαῖος καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἐκατονταετηρίδας. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν Εὐρώπην πράγματα ὑπέκυψαν εἰσέτι ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον εἰς ποικίλας μεταβολάς. Οὔτε ὁ Λυσίμαχος, οὔτε ὁ Κάσσανδρος ἐπέπρωτο ν' ἀποβῶσιν ἀρχηγέται διαρκῶν δυναστειῶν· ἐπὶ τέλους, τῆς Εὐρώπης ἤρξεν ἡ τοῦ Ἀντιγόνου γενεά, ὡς θέλομεν ἡδὴ ἱστορήσει διὰ βραχείων.

Ὁ Δημήτριος ἀπῆλθεν ἐξ Ἐφέσου εἰς πῆν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς

τάς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας ἤλπιζε νὰ εὕρῃ προθύμους νὰ ὑποδεχθῶ-
σιν αὐτὸν καὶ ὑποστηρίξωσιν ἐν τῇ ἀτυχίᾳ τὴν ὁποίαν ὑπέστη. Ἄλλ'
ἔτι περὶ τὰς Κυκλάδας εὐρισκόμενος, εἶδε προσερχομένους πρέσβεις τῶν
Ἀθηναίων ἐντολὴν ἔχοντας νὰ παρακαλέσωσιν αὐτὸν ν' ἀπέχῃ τῆς πό-
λεως ταύτης, διότι ὁ δῆμος ἐψήφισε νὰ μὴ δεχθῶσιν οὐδέναν τῶν βα-
σιλέων. Τοῦτο τῶν Ἀθηναίων τὸ πολίτευμα ἐλύπησεν αὐτὸν πλείοτερον
ἴσως καὶ αὐτῆς τῆς συμφορᾶς ἣν ἐν Ἀσίᾳ πρὸ ὀλίγου ἔπαθεν· ἀλλ' ὁ
υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου δὲν ἐπτόηθη. Ἐπειδὴ κατεῖχεν εἰσέτι πόλεις ἱκανὰς
ἐν Πελοποννήσῳ, μάλιστα τὴν ἀξιόλογον Κόρινθον, καὶ πλὴν τούτων
τινὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ λιμένας, καὶ τὴν Κύπρον, καὶ τὴν Φοινίκην,
μέγας δὲ ἦτο καὶ ὁ στόλος αὐτοῦ, ὁ Δημήτριος ἐξηκολούθει θαλασσο-
κρατῶν καὶ ἡδυνήθη αὐτὸς ν' ἀποβῇ φοβερὸς εἰς τοὺς ἀντιπάλους, ἐξαι-
ρέτως δὲ ἐπίεσε τὸν Λυσίμαχον δηώσας πολλὰ τῆς Θράκης παράλια
καὶ ἀπὸ τῆς ἐκεῖθεν συλλεγείσης λείας δυνηθεὶς ν' αὐξήσῃ τοὺς μισθο-
φόρους αὐτοῦ. Ὁ Λυσίμαχος οὐδέναν εἶχε στόλον· τοσαῦτα δὲ πάσχων
ἀπὸ Δημητρίου, ἐφοβεῖτο ἅψ' ἑτέρου μήπως καὶ ὁ Σέλευκος, ὅστις
ἀπέβη ἤδη πολὺ ἰσχυρότερος ἢ ἄλλοτε ὁ Ἀντίγονος, ἐπιχειρήσῃ ν' ἀφαι-
ρέσῃ ἀπὸ αὐτοῦ ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ὁ Λυσίμαχος ἐνόμισε φρό-
νιμον, 300, νὰ προτείνῃ ἰδίαν πρὸς Πτολεμαῖον συνθήκην συμμαχίας.
Εἰς τοῦτο εὐρέθη ὁ Πτολεμαῖος πρόθυμος, διότι ἦτο μὲν ὡσαύτως δυς-
ηρεστημένος κατὰ τοῦ Σελεύκου, τοῦ μηδεμίαν θελήσαντος νὰ παραχω-
ρήσῃ αὐτῷ ὠφέλειαν καὶ ἰδίως μὴ ἐπιτρέψαντος αὐτῷ τὰ τῆς Συρίας
παράλια, τὰ ὁποῖα ὁ Πτολεμαῖος ἐθεώρει ὡς ἀπαραίτητον παράρτημα
τῆς ἐν Αἰγύπτῳ αὐτοῦ ἀρχῆς, διετέλει δὲ δυσανασχετῶν καὶ κατὰ τῆς
Δημητρίου θαλασσοκρατίας ἧς ἕνεκα ἐκωλύετο ν' ἀνακτήσῃ τὴν οὐδὲν
ἥττον ποθουμένην ὑπ' αὐτοῦ Κύπρον. Συνωμολογήθη λοιπὸν εὐκόλως ἡ
συμμαχία αὕτη, πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς ὁποίας ὁ Λυσίμαχος συνεζεύχθη τὴν
Πτολεμαίου θυγατέρα Ἀρσινόην, καὶ τοι εἶχε σύζυγον ἀγαπητὴν, τὴν
εὐγενῆ περσίδα Ἀμαστριν· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι οἱ Μακεδόνες ἐκεῖνοι δυ-
νάσται δὲν ἐδίσταζον νὰ προσλαμβάνωσιν, ἅπαντες σχεδὸν, δύο καὶ
πλείονας συζύγους. Ἐν τούτοις ἡ συμμαχία αὕτη ἐνέβαλεν εἰς εὐλογον
ἀνησυχίαν τὸν βασιλέα Σέλευκον, ὅστις ἀναλογιζόμενος ὅτι οὐδεμίαν
ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ὠφέλειαν ἀπὸ τοῦ Κασσάνδρου, τοῦ μὴ συντηροῦντος
ἀξιόλογον στόλον, ἐνῶ ὁ Δημήτριος ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ πολὺ χρησιμώ-
τερος ἕνεκα τῶν πολλῶν πλοίων τὰ ὁποῖα εἶχε καὶ τῶν πολλῶν λιμέ-
νων οὓς κατεῖχε, τούτου ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν καὶ πρὸς ἐξασφάλι-

σιν τῆς συμμαχίας ταύτης προέτεινε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν καλὴν τοῦ Δημητρίου θυγατέρα Στρατονίκην.

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δημήτριος ἤρπασεν ἀσμένως τὴν εὐκαιρίαν ταύτην καὶ ἔδραμε μετὰ τῆς θυγατρὸς εἰς Συρίαν πρὸς Σέλευκον, ἀποδιβασθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ παράλια τῆς Κιλικίας καὶ ἐξώσας ἐκεῖθεν τὸν Πλεισταρχον. Ἄμα δὲ γενομένου τοῦ στενοῦ τούτου συνδέσμου μεταξὺ Σελεύκου καὶ Δημητρίου, διελύθη ἀμέσως ὁ προηγούμενος μεταξὺ Λυσιμάχου καὶ Πτολεμαίου. Ὁ Πτολεμαῖος εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ Λυσιμάχου, μὴ ὑποθέτων ποτὲ ὅτι ὁ Σέλευκος δύναται τοσοῦτον ταχέως νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τοῦ Δημητρίου. Ἄμα ὅμως τούτου γενομένου, ὁ Πτολεμαῖος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ διακινδυνεύσῃ περὶ τῶν ὅλων πρὸς τοσοῦτον δεινούς ἀντιπάλους· ὅθεν ἔσπευσε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἡ συνδιαλλαγὴ ἐγένετο εὐχερῶς, διότι συνέφερεν εἰς τὸν Σέλευκον καθὸ ἐπαγομένη τὴν μόνωσιν τοῦ Λυσιμάχου, συνέφερε δὲ καὶ εἰς τὸν Δημήτριον ὅστις ἄλλον στόλον δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ εἰμὴ τὸν αἰγυπτιακόν. Ἐγένετο λοιπὸν συμβιβασμός τις καθ' ὃν ὁ μὲν Δημήτριος ἔλαβε σύζυγον Πτολεμαίδα τὴν θυγατέρα τοῦ Πτολεμαίου, ὁ δὲ Πτολεμαῖος, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν θαλασσοπλοίαν αὐτοῦ, ἔλαβε παρὰ Δημητρίου ὁμήρους τινάς, ἐν οἷς καὶ τὸν ἡπειρώτην ἡγεμονόπαιδα Πύρρον, ὅστις πλανώμενος ἔτι μακρὰν τῆς πατρίδος, διετέλει ἀπὸ τινος χρόνου ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Δημητρίου. Τοὺς ἄλλους τῆς συνθήκης ταύτης ὅρους δὲν γνωρίζομεν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ μὲν Πτολεμαῖος ἀνεγνώρισε τότε τὸν Δημήτριον βασιλέα Κύπρου, Κιλικίας καὶ Φοινίκης, ὁ δὲ Δημήτριος ἀνεγνώρισεν αὐτῇς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πόλεων.

Ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα εἰρήνη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ πολὺ. Ὁ Δημήτριος ἠσθάνετο ὅτι τὸ κράτος αὐτοῦ ἦτο οὕτως εἰπεῖν μετέωρον, οὐδαμοῦ ἔχον βάσεις ὅπως οὖν ἀσφαλεῖς. Ἡ Κιλικία καὶ ἡ Φοινίκη, ἀποτελοῦσαι τὰ κράσπεδα τῆς εὐρείας τοῦ Σελεύκου ἀρχῆς, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ διαμείνωσιν ἐπὶ πολὺ κεχωρισμένα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης· καὶ τῶν ὄντι ὁ Σέλευκος μετ' ὀλίγον ἤρχισε ν' ἀπαιτῇ παρὰ τοῦ κηδεστοῦ τὰ παράλια ἐκεῖνα, νῦν μὲν χρήματα προτείνων, νῦν δὲ ἀπειλάς. Τὸν δὲ Πτολεμαῖον ἐγίνωσκεν ὁ Δημήτριος ἐπιβουλευόμενον αἰέποτε τὴν Κύπρον, οὐδ' ἔβλεπε ποῦ στηριζόμενος ἡ δύνατο ν' ἀποκρούσῃ τοὺς πανταχόθεν ἐποφθαλμιῶντας εἰς τὰς κυριωτάτας αὐτοῦ ἐκείνας κτήσεις. Τούτου ἕνεκα μετ' οὐ πολὺ, ἤτοι τῷ 298, ἐμελέτησε νὰ καταλάβῃ αὐτῇς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ἵνα προσοικειωθῇ χώραν πόρρω μὲν κειμένην

τῶν ἰσχυροτάτων αὐτοῦ ἀντιπάλων, τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Πτολεμαίου, καὶ διὰ τοῦτο ἀσφαλεστέραν τῶν ἄλλων κτήσεων, δυναμένην δὲ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὀρμητήριον τῶν πιθανῶν αὐτοῦ κατ' ἐκείνων ἀγώνων. Ἐλαβε δὲ πρόφασιν καλὴν τῆς πρὸς τοῦτο ἐπιχειρήσεως, τὴν νέαν τοῦ Κασσάνδρου ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Διότι καὶ ὁ Κασσάνδρος, ὑπολαμβάνων τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ὡς ἀπαραίτητον τῆς ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείας παράρτημα, καὶ βλέπων τὸν Δημήτριον ἀσθενῆ καὶ μακρὰν ἀπησχολημένον, εἶχε νομίσει πρὸ μικροῦ ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν νὰ ἄρξῃ αὐθις τῆς χώρας ταύτης καὶ ἠπειλήσῃ πρὸ πάντων τὰς Ἀθήνας. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἔχοντες τότε προϋστάμενον τὸν καλὸν κἀγαθὸν Ὀλυμπιόδωρον, καὶ λαβόντες τὴν τῶν Αἰτωλῶν ἐπικουρίαν, ἐματαιώσαν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Κασσάνδρου· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐβουλεύθη ἤδη νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ δι' ἄλλης ὁδοῦ. Προσκοικειωθείς τὸν ἰσχυρὸν δημαγωγὸν Λαχάρη, κατέπεισεν αὐτὸν νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀπόλυτον τῆς πόλεως ἀρχὴν, ἥτοι, καθὼς ἔλεγον οἱ προπάτορες ἡμῶν, νὰ τυραννήσῃ αὐτῆς, καὶ τοῦτο ἵνα λάβῃ ὁ νέος τύραννος ἀνάγκην μισθοφόρων καὶ ἐξωτερικῶν συμμάχων καὶ περιπέσῃ οὕτω ἀπαραιτήτως εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κασσάνδρου. Ταῦτα μαθὼν ἐνεργούμενα ὁ Δημήτριος, ἔδραμεν ἐκ Κύπρου μετὰ στόλου ἰσχυροῦ, ἐπῆλθε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐκυρίευσεν τὴν Μεσσηνίαν καὶ ἄλλας τινὰς πόλεις, καὶ ἡτοιμάζετο, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 296, νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας αἵτινες, δεσπίζοντες ἤδη ἐνταῦθα τοῦ Λαχάρους, ἐπεχείρησαν ἰσχυρὰς ἀμύνης προπαρασκευάς, λαβοῦσαι παρὰ μὲν τῶν βασιλέων τῆς Θράκης καὶ τῆς Αἰγύπτου χρηματικὰς τινὰς συνδρομὰς, παρὰ δὲ τοῦ τελευταίου καὶ ὑπόσχεσιν ναυτικῆς βοηθείας. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Λαχάρης δὲν ἠρκέσθη εἰς τὰς ἐπικουρίας ταύτας, ἀλλ' ἀφῆρεσεν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τὰς ἀνατεθειμένας εἰς αὐτὴν χρυσὰς ἀσπίδας, καὶ, τὸ ἔτι δεινότερον, τὸν χρυσὸν τοῦ ἀριστουργήματος ἐκείνου τὸ ὅποιον ὁ Φειδίας ἤγειρέ ποτε ἐν τῷ Παρθενῶνι, ὅσος ἦτο περιαιρετὸς, δηλαδὴ ἡδύνατο νὰ χωρισθῇ ἄνευ βλάβης τοῦ κυρίου ἀγάλματος (σελ. 574 τοῦ πρώτου τόμου).

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ, ἀπέθανεν αἰφνης ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Κασσάνδρος, περὶ τὰ τέλη τοῦ 297, ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ ἔμελλε νὰ προξενήσῃ πολλὰς μεταβολὰς, διότι οἱ υἱοὶ του ἐφάνησαν παντάπασιν ἀνάξιοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸ τοῦ πατρὸς ἔργον. Καὶ πρῶτον ὁ Δημήτριος, πολιορκήσας τὰς Ἀθήνας, ἐγένετο κύριος αὐτῶν, περὶ τὰ μέσα

τοῦ ἐπομένου ἔτους, ὅτε ἔφυγε καὶ ὁ Λαχάρης εἰς Βοιωτίαν. Ὁ Δημήτριος προσηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς τὴν ἀγνώμονα πόλιν, ἀλλ' ὅμως ἐνέβαλε φρουρὰς εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ εἰς τὴν Μουνυχίαν, ἀσφαλίσας δὲ οὕτω τὴν ἐνταῦθα ἀρχὴν, ἐπεχείρησε μετ' ὀλίγον νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Σπάρτην. Εἶναι ἀληθές ὅτι τότε ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Λυσίμαχος, συμμαχήσαντες πάλιν, ἀφήρουν ἀπ' αὐτοῦ πᾶν ὅ,τι κατεῖχεν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος· διότι ὁ μὲν Λυσίμαχος κατέλαβε τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν παραλίους πόλεις, ὁ δὲ Πτολεμαῖος τὸ πλεῖστον τῆς Κύπρου, ὁ δὲ Σέλευκος τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Φοινίκην· ἀλλ' ὁ Δημήτριος δὲν ἀπέβαλε καὶ αὐθις τὸ θάρρος αὐτοῦ. Λύσας ἐν τῷ ἅμα τὴν πολιορκίαν τῆς Σπάρτης, δὲν ἀπῆλθεν εἰς Ἀσίαν, ἀλλ' ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ ἀσφαλίσῃ ἐν τῇ μέσῃ καὶ τῇ βορείῃ Ἑλλάδι τὴν ἑαυτοῦ ἀρχὴν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ἤλπισε νὰ γίνῃ καὶ τῆς Μακεδονίας κύριος, διὰ τὰς αὐτόθι ἐπελθούσας ἀνωμαλίας. Τῶντι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἤριζον περὶ τῆς βασιλείας δύο τοῦ Κασσάνδρου υἱοί, ὁ Ἀντίπατρος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος. Τούτων ὁ πρεσβύτερος ἐδολοφόνησε τὴν ἰδίαν μετέρα Θεσσαλονίκην, διότι ἐνόμιζεν αὐτὴν προτιμῶσαν τὸν νεώτερον καὶ ἀγωνιζομένην νὰ περιποιήσῃ αὐτῷ τὴν βασιλείαν· καὶ οὕτω λοιπὸν ἀπέθανεν, ἐν ἔτει 295, διὰ χειρὸς τοῦ ἰδίου υἱοῦ, ἡ μόνη περιλιπομένη ἀπόγονος τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ τῆς Μακεδονίας οἴκου. Ἀλλὰ τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο ἐξήγειρε πάντας κατὰ τοῦ Ἀντιπάτρου, ὅστις ἐνόμισε φρόνιμον νὰ φύγῃ πρὸς Λυσίμαχον, τοῦ ὁποίου ἦτο γαμβρὸς ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Εὐρυδίκη, εὐέλπεις ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος τῆς Θράκης θέλει συντρέξει αὐτὸν εἰς τὸ ν' ἀνακτήσῃ τὴν Μακεδονίαν. Τοῦτο δὲ φοβούμενος ὁ Ἀλέξανδρος ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Πύρρου, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἀνακτήσει τὴν πάτριον τῆς Ἠπείρου βασιλείαν, καὶ ἀμφότεροι ἔσπευσαν νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ. Εἶχε δὲ ὁ τῶν Ἠπειρωτῶν βασιλεὺς καταλάβει ἤδη μέρος τῆς Μακεδονίας, καὶ ὁ Δημήτριος εἶχε φθάσει εἰς τὰ μεθόρια τῆς χώρας, ὅτε ὁ μητραλοῖας Ἀντίπατρος ἐπιβουλευθεὶς καὶ τοῦ πενθεροῦ τὴν ζωὴν καὶ ἀποτυχῶν, ἐτιμωρήθη αὐτὸς διὰ τῆς δικαίας τοῦ θανάτου ποινῆς. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος, μὴ ἔχων πλέον χρεῖαν ξένων ἐπικούρων, ἐζήτησε ν' ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς ἐκ παντὸς τρόπου. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς Ἠπειρώτας συνεβιβάσθη παραχωρήσας αὐτοῖς τμημᾶ τι τῆς Μακεδονίας· τοῦ δὲ Δημητρίου ἐμελέτησε ν' ἀπαλλαγῇ διὰ δολοφονίας. Τοῦτο μαθὼν ὁ Δημήτριος, προέλαβε τὸν μοχθηρὸν νεανίαν καὶ, συνεντεύξας μετὰ αὐτῶν γενομένης εἰς Λά-

ρισαν, διέταξε τὸν φόνον αὐτοῦ μεθ' ὃ ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ὅστις οὐδεμίαν εἶχε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ὑπόληψιν, εὐχερῶς μετέστη πρὸς Δημήτριον καὶ ἀνηγόρευεν αὐτὸν βασιλέα, 294.

Τοιοιτοτρόπως ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ αἵματοφύρτου τῆς Μακεδονίας θρόνου ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς καὶ ἐξέλιπεν ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν δολοφόνων ἡ παραχθεῖσα ἀπὸ τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ Ἀντιπάτρου, ἥτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κάσσανδρος καὶ οἱ τούτου υἱοὶ Ἀντίπατρος καὶ Ἀλέξανδρος. Ἐξ ὅλου τοῦ οἴκου αὐτοῦ μόνη ἡ Φίλα, ἀδελφὴ μὲν τοῦ Κασσάνδρου, σύζυγος δὲ τοῦ Δημητρίου, ἀνεδείχθη χρηστὴ καὶ εὐγενὴ ἀληθῶς ἔχουσα αἰσθήματα. Ὁ Δημήτριος εἶχεν αἰέποτε παραμελήσει αὐτὴν, προτιμήσας ἄλλας συζύγους καὶ ἐταῖρας· οὐδὲν ἦττον ἡ Φίλα δὲν ἔπαυσεν ἀγαπῶσα αὐτὸν καὶ πιστὴ διατελοῦσα. Ὅτε δὲ πολιορκούντος τοῦ Δημητρίου τὴν Σπάρτην, ὁ Πτολεμαῖος ἐπετέθη κατὰ τῆς νήσου Κύπρου, αὐτὴ ὑπερασπίσθη γενναίως τὸ κτῆμα τοῦτο· καὶ ἔπασσε μὲν ἐπὶ τέλους αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας τοῦ Πτολεμαίου, ἀλλ' ἄμα μετ' ὀλίγον ἐλευθερωθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ, ἔδραμε πρὸς τὸν ἄπιστον σύζυγον, καὶ χάριν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, λησμονήσασα ὅσας πικρίας ὑπέστη παρὰ Δημητρίου, ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀσφαλίσῃ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἀρχὴν αὐτοῦ, διότι οἱ Μακεδόνες δὲν ὑπετάχθησαν εἰς τὸν Δημήτριον εἰμὴ καθὼ γαμβρόν τοῦ τοσοῦτον ἀγαπητοῦ παρ' αὐτοῖς διατελέσαντος Ἀντιπάτρου.

Κατὰ δυστυχίαν ὁ Δημήτριος δὲν ἤρκεῖτο εἰς τὸ νέον αὐτοῦ κράτος, τὸ ὅποῖον ἐν τούτοις δὲν ἦτο λόγου ἀνάξιον· ναὶ μὲν εἶχεν ἀποβάλλει τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τὴν Φοινίκην καὶ τὴν Κύπρον, ἦρχεν ὅμως τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἥτοι σχεδὸν ὅλου τοῦ βασιλείου ὅπερ ὁ πατὴρ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου Φίλιππος, μετὰ τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ἀγῶνας, μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου εἶχε κατορθώσει ν' ἀπαρτίσῃ. Ἀλλ' ὁ Δημήτριος ἔσωζε τὰ ὄνειρα τοῦ πατρὸς, περιεφρόνει τὴν Μακεδονίαν, ἥτο δυσπρόσοδος καὶ τραχὺς πρὸς τοὺς προσερχομένους. οὐ μόνον δὲν ἀνεγίνωσκε τὰς ἀναφορὰς τῶν ὑπηκόων, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον αὐτῶν τὰς ἔρριπτεν εἰς τοὺς δρόμους, ἐνταύτῳ δὲ κατεπίεζε τὸν τόπον συντηρῶν αὐτὴν πολυτελεστάτην καὶ παρασκευάζων στόλον καὶ στρατὸν ὑπέρογκον ἵνα ἀνακτήσῃ τὸ ἀσιανὸν τοῦ πατρὸς κράτος. Ἐκ τούτων ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ κατήντησεν, ὡς ἐκ τῶν τρόπων ἐκείνων,

τοσοῦτον ὀλίγον ἀσφαλῆς, ὥστε, νοσήσαντος αὐτοῦ ποτε, ἐν ἔτει 289, ὁ τῆς Ἡπείρου βασιλεὺς Πύρρος ἐμβαλὼν κατέλαβε πᾶσαν σχεδὸν τὴν χώραν ἀμαχητί. Καὶ ἐξέβαλε μὲν τὸν Πύρρον ὁ Δημήτριος, ἅμα ἀναλαβὼν ἐκ τῆς νόσου, ἀλλ' ἐξηκολούθησε καταθλίβων τοὺς ὑπηκόους καὶ συμπληρῶν τὰς παραλόγους πολεμικὰς παρασκευάς. Εἶχε δὲ ἤδη συγκροτήσει στόλον 500 πλοίων καὶ στρατὸν 112,000 ἀνδρῶν, καὶ ἦτο ἑτοιμος νὰ ἐκπλεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, ὅτε διὰ μιᾶς ἀπεδείχθη ἡ ματαιότης ὅλων ἐκείνων τῶν βουλευμάτων καὶ ἐπιχειρημάτων. Ὁ Σέλευκος, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Λυσίμαχος, θεωροῦντες ἐαυτοὺς ἀπειλουμένους, ἐπανέλαβον τὴν ἀρχαίαν συμμαχίαν, προσέλαβον εἰς αὐτὴν καὶ τὸν Πύρρον καὶ ἐπετέθεισαν πανταχόθεν κατὰ τοῦ κοινοῦ αὐτῶν ἐχθροῦ. Ὁ Λυσίμαχος ἐνέβαλεν ἀπὸ βορρᾶ, ὁ Πύρρος ἀπὸ δυσμῶν, ὁ Πτολεμαῖος ἔπεμψε τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος· ἴσως εἶχον συνεννοήσεις καὶ μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δημητρίου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἅμα ἐπλησίασαν οἱ ἐχθροὶ, ὁ μακεδονικὸς στρατὸς ἐγκατέλιπε τὸν βασιλέα, ἀναγκασθέντα νὰ σώσῃ ἐαυτὸν διὰ τῆς φυγῆς. Οὕτως, ἐν ἔτει 287, μετὰ ἑπταετῇ ἐν Μακεδονίᾳ βασιλείᾳ, ἀπέβαλεν αὖθις ὁ Δημήτριος τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπῆλθεν ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειμμένος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ εὐγενὴς Φίλα, μὴ ἀνεχομένη νὰ ἴδῃ αὐτὸν αὖθις ἰδιώτην καὶ φυγάδα, ἀπέθανε πιοῦσα φάρμακον, τὴν δὲ Μακεδονίαν διένειμαν πρὸς ἀλλήλους ὁ Πύρρος καὶ ὁ Λυσίμαχος.

Ταύτην τὴν εὐκαιρίαν ἤρπασεν ὁ καλὸς κἀγαθὸς Ἀθηναῖος Ὀλυμπιόδωρος, ἵνα ἀπαλλάξῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς· καὶ προσβάλων αὐτὴν ἠνάγκασε ν' ἀπέλθῃ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπεφάνη ἐνώπιον τῶν Ἀθηνῶν ὁ Δημήτριος μετὰ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν, ἠναγκάσθη ὁμῶς νὰ ὑποχωρήσῃ ἄπρακτος. Τότε ἐγκαταλιπὼν τὰς ἐν Ἑλλάδι κτήσεις εἰς τὸν υἱὸν Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν, διότι τὸ καθ' ἐαυτὸν δὲν ἠδύνατο περὶ μικρὰ νὰ ἐνδιατρίβῃ, ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν κατὰκτησιν τῆς Ἀσίας μετὰ 11.000 ἀνδρῶν. Ὁ Λυσίμαχος, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς κτήσεις ἐνέβαλε, διέτριβεν εἰς Μακεδονίαν· ἀλλ' ὁ γενναῖος αὐτοῦ υἱὸς Ἀγαθοκλῆς, ὅστις διέτλει ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἄρχων στρατοῦ ἀξιολόγου, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ Δημητρίου ἅμα ἀποβιβασθέντος. Ὁ Ἀγαθοκλῆς ἀπέφυγε πάντα κρίσιμον πρὸς τὸν ἀπηλπισμένον ἀντίπαλον αὐτοῦ ἀγῶνα, ἀπέκοψεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐστέρησε τροφῶν καὶ ἀδικόπως καταδιώκων

καὶ παρενοχλῶν ἔφερεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν. Ὁ Δημήτριος, ἀποβάλων οὕτω ἐντὸς μικροῦ καὶ ἐπὶ ματαίῳ ὀκτακιςχιλίους ἄνδρας, κατέφυγεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ὁμῶς περιέστη εἰς τοσαύτας συμφοράς, ὥστε ἐδέησε ν' προσπέσῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Σελεύκου. Ὁ δὲ, γενναιοφρόνως φερόμενος, διέταξε τοὺς περὶ τὰ μεθόρια στρατηγούς νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτὸν φιλικῶς καὶ νὰ προμηθεύσωσιν αὐτῷ τ' ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, δικαίως ἢ ἀδίκως, παρήχθη καὶ μεταξὺ Σελεύκου καὶ Δημητρίου ἀμοιβαία διχόνοια· ὁ Σέλευκος ἀπήτησε παρὰ τοῦ Δημητρίου ὁμήρους· ὁ Δημήτριος, μὴ πειθόμενος εἰς τοῦτο, ἐπεχείρησεν ἐχθροπραξίας τινὰς κατὰ Σελεύκου, κατετροπώθη ὁμῶς, ἐννοεῖται, εὐχερῶς ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ τῆς Ἀσίας δυνάστου, ἠθέλησεν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτοῦ νὰ γίνῃ αὐτόχειρ, διεκωλύθη ὑπὸ τῶν φίλων καὶ τελευταῖον ἐπέτρεψεν ἐκείνῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐν ἔτει 286. Ὁ Σέλευκος προσηνέχθη πάλιν πρὸς αὐτὸν βασιλικῶς, ἔδωκεν αὐτῷ ὀχυρὰν τινα πόλιν πρὸς κατοικίαν, παρεῖχε δαφιλῶς τὰ πρὸς συντήρησιν τῆς αὐτῆς αὐτοῦ ἀναγκαῖα χρήματα, καὶ ἐφρούρει μὲν τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἐπέτρεπεν αὐτῷ ἱκανὴν ἐλευθερίαν. Ἐνταῦθα διέτριψεν ὁ Δημήτριος τὰ τρία τελευταῖα τοῦ ποιικίλου αὐτοῦ βίου ἔτη, κατατρίβων τὸν χρόνον κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ θήρας καὶ δρόμους, ἔπειτα δὲ, νωθρότερος γενόμενος, περὶ πότους καὶ κύβους, μέχρις οὗ νοσήσας ἀπέβίωσε τῷ 283 εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 54. Ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, δανειζόμενος εἰκόνα τινὰ τοῦ Σοφοκλέους, παραβάλλει εὐφυῶς τὰς παραδόξους τροπὰς καὶ ἀδιαλείπτους αὐξήσεις καὶ φθίσεις τῆς τοῦ Δημητρίου τύχης πρὸς τὴν ὄψιν τῆς σελήνης, ἥτις οὐδὲ δύο νύκτας συνεχεῖς δύναται νὰ διατηρήσῃ μορφὴν μίαν, ἀλλ' ἐξ ἀδήλου πρῶτον ἔρχεται νέαν, καὶ κατὰ μικρὸν αὐξάνει μέχρις οὗ συμπληρωθῇ, καὶ ἔπειτα πάλιν διαρρεῖ καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἔρχεται. Ἡ δὲ παραβολὴ αὕτη δύναται νὰ παρεκταθῇ καὶ εἰς τὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ συμβάντα· διότι αὐτὸς ὁ τοσάκις ὑψωθείς, καὶ τοσάκις πεσὼν, καὶ πάλιν ὑψωθείς, ἀπέθανε μὲν ἐπὶ τέλους ἰδιώτης, ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐπέπρωτο νὰ ἀνακητήσῃ αὐτῇς τὴν τῆς Μακεδονίας βασιλείαν.

Μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δημητρίου, ὑπέκυψε καὶ ὁ Λυσίμαχος εἰς τὸν Σέλευκον. Ὁ Λυσίμαχος εἶχεν ἀσφαλίσει τὴν ἐν Θράκῃ ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ συνετῶν διατάξεων καὶ εὐτυχῶν πολέμων, εἶχε προσποκτήσει, ἐπὶ τῆς πτώσεως τοῦ Δημητρίου, τὸ ἡμῖς τῆς Μακεδονίας καὶ εἶχεν ἀφαιρέσει μετ' οὐ πολὺ ἀπὸ τοῦ Πύρρου τὸ ἕτερον τῆς χώρας

ἐκείνης ἡμῖς. Ἄλλ' ἦτο ἤδη πρεσβύτης καὶ ἀσθενὴς καὶ ἔπαθε περὶ
 δυσμὰς βίου πολλὰς οἰκιακὰς θλίψεις. Ὁ Λυσίμαχος εἶχε τέσσαρας
 συζύγους. Ἡ πρώτη, ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν Ὀδρυσῶν οἴκου κατα-
 γομένη, ἔτεκεν αὐτῷ δύο υἱούς, Ἀγαθοκλέα καὶ Ἀλέξανδρον. Ἐκ τῆς
 δευτέρας, τῆς Νικαίας, ἀδελφῆς τοῦ Κασσάνδρου, ἥτις τὸ πρῶτον εἶχε
 συζευχθῆ μετὰ τοῦ Περδίκκου, ἐγέννησεν ὁ Λυσίμαχος δύο θυγατέρας,
 Εὐρυδίκην καὶ Ἀρσινόην, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη συνεζεύχθη τὸν τοῦ
 Κασσάνδρου υἱὸν Ἀντίπατρον, ἡ δὲ δευτέρα τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ
 βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου. Τρίτη αὐτοῦ σύζυγος ἦτο ἡ Περ-
 σὶς Ἀμαστρίς, ἀνεψιὰ τοῦ βασιλέως Δαρείου τοῦ Κοδομανοῦ, ἥτις
 εἶχε προδιατελέσει σύζυγος πρῶτον τοῦ Κρατεροῦ, καὶ, μετὰ τὸν θά-
 νατον αὐτοῦ, τοῦ Διονυσίου τοῦ δυνάστου τῆς ἐν Πόντῳ Ἡρακλείας.
 Ὁ Λυσίμαχος, ὅστις οὐδὲν ἐκτήσατο ἐξ αὐτῆς τέκνον, ἡγάπα αὐτὴν
 περιπαθῶς, ἀλλ' ὅμως, ἕνεκα πολιτικῶν λόγων, συνεζεύχθη προσέτι
 καὶ Ἀρσινόην τὴν Πτολεμαίου, ἐξ ἧς ἐγέννησε τρεῖς υἱούς. Ἀπὸ τοῦ
 τελευταίου τούτου γάμου ἐπήγασαν τὰ δυστυχήματα αὐτοῦ. Καὶ πρῶ-
 τον, ἡ Ἀμαστρίς, μὴ ἀνεχομένη τὴν νέαν ταύτην σύζυγον, μετέβη
 εἰς τὴν ἐν Ἡρακλείᾳ ἡγεμονίαν αὐτῆς, ὅπου ὅμως ἐδολοφονήθη ὑπὸ
 τῶν δύο υἱῶν τοὺς ὁποίους ἔτεκεν ἀπὸ τοῦ Διονυσίου. Ὁ Λυσίμαχος,
 ὅστις ἔσωζεν ἀείποτε τὸ πρὸς τὴν Ἀμαστριν φίλτρον, ἐτιμώρησε τοὺς
 μητραλοίας διὰ τοῦ θανάτου, ἀλλ' οὐδὲν ἥττον ἐστερήθη τῆς φιλάτης
 τῶν συζύγων, ἐνῶ δὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν εἶχε πράξει κα-
 κούργημα, καὶ τοι ἄλλως μὴ διακρινόμενος ἐπ' ἀρετῇ ἢ εὐγενείᾳ τῆς
 ψυχῆς, παρεσύρθη ἤδη ὑπὸ τῆς Ἀρσινόης εἰς δεινὰ ἀνοσιουργήματα.
 Διάδοχος τῆς ἐν Θράκῃ ἡγεμονίας ἦτο ὁ Ἀγαθοκλῆς, ὅστις πρὸ καιροῦ
 εἶχε λάβει σύζυγον ἐτέραν τοῦ Πτολεμαίου θυγατέρα, τὴν Λυσάνδραν,
 ἐτεροθαλὴ ἀδελφὴν οὖσαν τῆς Ἀρσινόης· εἶχε δὲ ἡ Λυσάνδρα ἀμφιθαλῆ
 ἀδελφὸν Πτολεμαῖον, τὸν ἕνεκα τῆς ὀξύτητος τοῦ χαρακτῆρος ἐπικλη-
 θέντα Κεραυνόν, ὅστις, διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐξ Αἰγύπτου, εἶχε
 τύχει εὐμενοῦς δεξιώσεως ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Λυσιμάχου. Ἡ Λυσάνδρα
 λοιπὸν καὶ ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς, καθὼ τέκνα ἀπεχθοῦς μητρειᾶς,
 ἐμισοῦντο ὑπὸ τῆς Ἀρσινόης καὶ ἀνταπέδιδον αὐτῇ τὰ ἴσα· ἐμίσει δ'
 ἐνταῦτ' ἡ Ἀρσινόη καὶ τὸν Ἀγαθοκλέα, διότι ἡ βασιλεία προέκειτο
 νὰ μεταβιβασθῇ οὐχὶ εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα, ἀλλὰ εἰς τοὺς υἱούς
 αὐτοῦ καὶ τῆς ἐτεροθαλοῦς ἐκείνης ἀδελφῆς· καὶ πλὴν τούτου, λέγεται.
 ὅτι δηλώσασά ποτε τὸν ἔρωτα αὐτῆς πρὸς Ἀγαθοκλέα, μετ' ἀγανα-

κτήσεως ὑπὸ τούτου ἀπεκρούσθη. Ἄπαντα λοιπὸν τὰ σφοδρότερα πάθη, φιλαρχία, οἰκογενειακὰ μίσση καὶ ἔρωσ ἀποτυχῶν, συνέδραμον εἰς τὸ νὰ ἐξαγριώσωσι τὴν Ἀρσινόην μέχρι μανίας. Τὸ δὲ παραδοξότερον, ἡδυνήθη αὕτη νὰ προσλάβῃ συνεργὸν τῶν ἐπιβουλευμάτων τὸν Πτολεμαῖον τὸν Κεραινὸν, ὅστις ἀπειροπιάζετο μὲν τὴν Ἀρσινόην, ἀλλ' ἐποφθαλμιῶν ἔκτοτε εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας καὶ κακοηθέστατος ὢν, ἀσμένως ἐπελήφθη τῆς περιστάσεως τοῦ νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν τὸν ἄνδρα ὃν εὐλόγως ἐθεώρει ὡς τὸ κύριον εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ πρόσκομμα. Τοιοῦτον λοιπὸν προσλαβοῦσα σύμμαχον ἡ Ἀρσινόη, ἐσυκοφάντησε τὸν Ἀγαθοκλέα παρὰ τῷ πατρὶ, κατέπεισε τὸν ἀσθενῆ τούτον γέροντα, ὅτι ὁ ἄριστος ἐκείνος τῶν υἱῶν, πονηρὰ μελετᾷ κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπέτυχεν ὥστε ὁ Λυσίμαχος νὰ διατάξῃ τὴν ἀπαγχόνησιν τοῦ υἱοῦ τούτου.

Ὁ θάνατος τοῦ εὐγενεοῦς καὶ ὑπὸ πάντων ἀγαπωμένου Ἀγαθοκλέους, ἐπροξένησε κοινὴν δυσἀρέσκειαν, ἥτις ἠῤῥξησε τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Λυσίμαχος, παραπειθόμενος ὑπὸ τῆς ἀχρείας ἐκείνης γυναικὸς, παρεξέτράπη εἰς μυρίας ἄλλας καταδιώξεις, μάλιστα ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, τὴν ὁποίαν ἐπὶ μακρὸν εἶχε διοικήσει ὁ Ἀγαθοκλῆς καὶ ὅπου πολλοὶ ἤδη αὐτοῦ φίλοι καὶ ὀπαδοὶ ἐθανατώθησαν. Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀγαθοκλέους Λυσάνδρα καὶ ὁ ἀμφιθαλὴς τούτου ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι σωτηρίαν παρὰ Σελεύκῳ, εἰς ὃν κατέφυγον πολλοὶ ἐκ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ στρατοῦ καὶ ἰδίως ὁ φύλαξ τῶν ἐν Περγᾶμῳ θησαυρῶν τοῦ Λυσιμάχου Φιλέταιρος, ὅστις παραλαβὼν 9,000 ταλάντων ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Βαβυλωνίας καὶ Συρίας. Ἐτυχον δὲ πάντες προθύμου παρ' αὐτῷ δεξιώσεως, διότι ὁ Σέλευκος πρὸ καιροῦ ἐμελέτα νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ τὸ μέρος τῆς μικρᾶς Ἀσίας τὸ ἄλλοτε ἐπιτραπὲν εἰς τὸν Λυσίμαχον, καὶ ἔβλεπε πρὸς τοῦτο ἐπιτηδαιοτάτην τὴν προκειμένην εὐκαιρίαν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 283, ἀπέθανεν ὁ γέρων βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Σωτὴρ, ὅστις, ὡς φαίνεται, περιέστελλεν ἐνόσῳ ἔζη τὰς κατακτητικὰς ὁρμὰς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας.

Ἐντεῦθεν ὁ Λυσίμαχος εἶδεν ἑαυτὸν αἰφνης δεινῶς ἀπὸ τοῦ Σελεύκου κινδυνεύοντα, καὶ, τὸ φοβερώτερον, εἶχε συγχρόνως σχεδὸν βεβαιωθῇ ὅτι ἀδίκως ἐθανάτωσε τὸν υἱόν. Ἀρξαμένου δὲ τοῦ πολέμου παρεδίδοντο αἱ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, εἰς τὸν Σέλευκον, ὥστε ὁ Λυσίμαχος ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ αὐτὸς εἰς τὴν Ἀσίαν

ἵνα ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὄλων κύβον. Καὶ ἀπαντηθέντων τῶν δύο στρατῶν περὶ Φρυγίαν τὴν ἐφ' Ἑλληςπόντῳ, ἐν θέρει τοῦ 281, εἰς Κύρου πεδίον, ὁ μὲν Λυσιμάχος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καιρίως ἐπληρώθη, ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ κατετροπώθη ὁλοσχερῶς. Ὁ νεκρὸς τοῦ βασιλέως, εἶχε μείνει ἀπαράτρητος εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης μέχρις οὗ, μετὰ πολὺν ἡμέρας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ κηδεύσῃ αὐτὸν πρεπόντως. Οὐδὲ ἤθελεν εὐρεθῆ τὸ σῶμα ἐὰν κύων πιστὸς δὲν παρέμενε παρ' αὐτῷ διαφυλάττων τὸν νεκρὸν ἀπὸ τῶν ὀρνέων καὶ τῶν θηρίων. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος μετακομίσας τὸ λείψανον εἰς Λυσιμάχειαν τὴν ἐν Θράκῃ, ἤγειρεν αὐτόθι μνημεῖον εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, τὸν ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν 80 πεσόντα· ὁ δὲ Σέλευκος, διαβάς τὸν Ἑλλήσποντον, μικρὸν μετὰ τὴν μάχην, καθυπέταξε καὶ τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ ἀντιπάλου κτήσεις.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Σέλευκος δὲν ἀπῆλαυσε ἐπὶ πολὺ τὸν ὕπατον τοῦτον βαθμὸν τῆς εὐτυχίας, διότι εἶχε θρέψῃ ὄφιν εἰς τοὺς κόλπους του. Εἰς ἐκ τῶν ἀνθρώπων οἵτινες ἔφυγον ἀπὸ τὴν αὐλὴν τοῦ Λυσιμάχου πρὸς τὸν Σέλευκον ἦτο καὶ ὁ προμνημονευθεὶς Πτολεμαῖος ὁ Κερκυνός, φοβούμενος εἴτε τὴν ὀργὴν τοῦ Λυσιμάχου, ὅστις εἶχε μάθει τὴν ἀθώοτητα τοῦ Ἀγαθοκλέους, εἴτε τὴν καταδίωξιν τοῦ ἰδίου πατρὸς, τοῦ γέροντος βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὅστις ἐπ' ἐσχάτων εἶχεν ἔλθει εἰς φιλικὰς πρὸς τὸν Λυσιμάχον σχέσεις. Ὅπως δὴ ποτε ἔτυχεν εὐμενοῦς παρὰ Σελεύκῳ δεξιώσεως καὶ παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐπὶ Θράκην καὶ Μακεδονίαν τελευταίαν στρατείαν του. Ἐνταῦθα δὲ καταρραδιουργεῖ τὸν στρατὸν τοῦ Σελεύκου, τοῦ μὴ συνεπαγαγόντος μεθ' αὐτοῦ εἰς Εὐρώπην εἰμὴ στρατιώτας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Λυσιμάχου καὶ τοῦ Ἀγαθοκλέους, τοὺς ὁποίους ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κερκυνός, ἔχων ἀρχαίας πρὸς αὐτοὺς σχέσεις, εὐχερῶς ἔπεισε περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ν' ἀπαλλαγῶσι τοῦ ξένου δυνάστου ἵνα διασώσωσι τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν. Μεθ' ὃ ὁ μοχθηρὸς οὗτος ἄνθρωπος δολοφονεῖ τὸν Σέλευκον, 280, ἀπέρχεται ἀμέσως εἰς Λυσιμάχειαν, ἀναγορεύεται αὐτόθι βασιλεὺς Θράκης, ἐπελθὼν δὲ εἰς Μακεδονίαν μετὰ στρατοῦ, ἀναγνωρίζεται βασιλεὺς καὶ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων. Τοιοῦτοτρόπως ἀπέθανεν ὁ ἰδρυτὴς τοῦ τῶν Σελευκιδῶν κράτους, εἰς ἡλικίαν 73 ἐτῶν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος, Ἀντίοχος ὁ Α', ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ γνώσκων τὸν μὲν Πτολεμαῖον τῆς Αἰγύπτου πρόθυμον νὰ ἔλθῃ εἰς

βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραινοῦ, τὸν δὲ νέον τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας δυνάστην παραιτήσαντα πᾶσαν ἐπὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἀξίωσιν, τοὺς δὲ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιχωρίους ἡγεμόνας ἀποκρούοντας ἤδη πᾶσαν διὰ τῶν χωρῶν αὐτῶν διέβασιν, προσέτιμῃσε μετ' οὐ πολὺ νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ Πτολεμαῖον τὸν Κεραινὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης.

Ὁ νέος οὗτος βασιλεὺς, ὅπως διὰ κακουργίας κατέλαβε τὴν ἀρχήν, οὕτω διὰ κακουργίας ἠθέλησε ν' ἀσφαλίσῃ αὐτήν. Τί ἀπέγιναν ἡ τοῦ Ἀγαθοκλέους χήρα καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς, εἶναι ἄδηλον· ἀλλ' ἡ τοῦ Λυσιμάχου σύζυγος Ἀρσινόη, ἡ τοῦ Πτολεμαίου Κεραινοῦ ἑτεροθαλῆς ἀδελφή, εἶχε καταφύγει μετὰ τῶν υἱῶν εἰς τὴν ὀχυρὰν Κασσάνδρειαν. Ὁ Πτολεμαῖος, διὰ νὰ γίνῃ κύριος τοῦ φρουρίου τούτου καὶ τῶν παιδῶν τοῦ Λυσιμάχου, προτείνει εἰς τὴν ἑτεροθαλῇ αὐτοῦ ἀδελφὴν νὰ λάβῃ αὐτὸν σύζυγον, ὑποσχόμενος ἐνόρκως νὰ θεωρήσῃ τὸ κράτος ὡς κτῆμα τῶν τέκνων αὐτῆς καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν νὰ ἄρξῃ. Οἱ τοιοῦτοι μεταξὺ ἀδελφῶν γάμοι ἀναφαίνονται ἤδη συχνότατοι παρὰ τοῖς διαδόχοις τοῦ Ἀλεξάνδρου. Πείθεται λοιπὸν ἡ Ἀρσινόη· ἅμα ὁμως τελεσθέντων τῶν γάμων καὶ περιελθούσης τῆς Κασσανδρείας εἰς χεῖρας τοῦ Πτολεμαίου, φονεύει οὗτος τὰ τέκνα τῆς Ἀρσινόης εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς καὶ φυλακίζει αὐτὴν ταύτην εἰς τὴν Σαμοθράκην, ὅθεν μετ' οὐ πολὺ διαφυγοῦσα εἰς Αἴγυπτον συνεζεύχθη ἡ Ἀρσινόη αὐτόθι τὸν ἕτερον αὐτῆς ἀδελφὸν Πτολεμαῖον τὸν Β', τὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πτολεμαίου Σωτῆρος βασιλεύσαντα τῆς Αἰγύπτου. Τὸ κράτος λοιπὸν τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραινοῦ ἐφαίνετο πανταχόθεν ἀσφαλισθέν. Ὁ Πτολεμαῖος τῆς Αἰγύπτου ἦτο σύμμαχος αὐτοῦ· ὁ Ἀντίοχος τῆς Ἀσίας εἶχε συνομολογήσει εἰρήνην πρὸς αὐτόν· οἱ τοῦ Λυσιμάχου παῖδες εἶχον φονευθῇ· ὁ τῆς Ἡπείρου βασιλεὺς Πύρρος εἶχεν ἀπέλθει περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἰς Ἰταλίαν, ἵνα βοηθήσῃ τοὺς Ταραντίνους κατὰ τῶν Ῥωμαίων· ὁ τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ υἱὸς Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, κατέχων ἱκανὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῆς Πελοποννήσου, καὶ σύμμαχος ὢν τῶν μαχίμων Αἰτωλῶν, ἦτο βεβαίως ἀντίπαλος ἐπικίνδυνος· ἀνεχαιτίζετο ὁμως ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἐπεχείρησαν τότε νὰ πολεμήσωσιν αὐτὸν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας· καὶ οὐδὲν μὲν λόγου ἄξιον κατώρθωσαν, ἀλλὰ περιέσπασαν ὅπωςδῆποτε τὴν προσοχὴν καὶ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ· ὥστε ἐνομιζέτο ὅτι ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραινός οὐδαμῶθεν φοβεῖται κίνδυνον.

νόν τινα, ὅτε αἴφνης ἀπροςδόκητος καὶ φοβερὸς ἐπεφάνη κατ' αὐτοῦ πολέμιος.

Ὁ ὅλως ἀπροςδοκῆτως τῳόντι ἐπελθὼν οὗτος πολέμιος, ἦσαν οἱ λεγόμενοι Κελτοὶ ἢ Γαλάται. Οἱ Γαλάται εἶναι οἱ ἀρχαιότατοι γνωστοὶ κάτοικοι τῶν δυτικωτέρων τῆς Εὐρώπης χωρῶν, ἥτοι τῆς μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ἐνῶ δὲ, καθὼ ἀποτελοῦντες κλάδον τῆς ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἐξ Ἀσίας ἐπῆλθόν πατε εἰς τὰς ἐσχατίας ἐκεῖνας τοῦ ἡμετέρου τῆς γῆς μέρους, ἔπειτα, ἀπὸ τῆς 6 π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισαν παλινδρομοῦντες πρὸς ἀνατολὰς καὶ μεσημβρίαν· καὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπώκησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐνέβαλον εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν, τὴν Ἑλβετίαν, τὴν μεσημβρινὴν Γερμανίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας, κατὰ τὴν 4 π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ἐπεφάνησαν καὶ εἰς τὰ βορειότερα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου. Ἐν ἔτει 335, ὅτε ὁ Ἀλέξανδρος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὸν Ἰστρον, ἦλθον πρὸς αὐτὸν Γαλατῶν πρέσβεις καὶ συνωμολόγησαν εἰρήνην, ἣν βραδύτερον, ἐν ἔτει 323, ἀνενέωσαν διὰ δευτέρας πρεσβείας πεμφθείσης ὑπ' αὐτῶν εἰς Βαβυλῶνα (σελ. 145). Ἐπὶ τῶν διαδόχων νέα Γαλατικὰ φύλα ἐπῆρχοντο ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰς βορειοτάτας τῆς χερσονήσου ἡμῶν χώρας, ἰδίως δὲ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὐρισκόμεθα, διότι τότε καὶ τὰ ἐν Ἰταλίᾳ στίφη κατατροπωθέντα τῷ 284 ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἐτράπησαν πρὸς ἀνατολὰς. Τὰ κατὰ τὰς χώρας τὰς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Αἴμου εἶχον ἤδη ἐπιτηδείοτατα πρὸς τὰς ληστρικὰς ἐκεῖνας ἐπιδρομὰς. Ὁ Λυσίμαχος, περισπώμενος περὶ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἔτη ὑπὸ τῶν δυσχερειῶν τὰς ὁποίας προεξεθέσαμεν καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πολέμου, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ ἀρκτικά τοῦ κράτους σύνορα. Οἱ Γαλάται ἐγίνωσκον, ὡς φαίνεται, τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων, διὸ καὶ ἐπεχείρησαν τὴν πρώτην μεγάλην ἐπιδρομὴν οὐχὶ πρὸς μεσημβρίαν, εἰς τὸ τοῦ Πύρρου βασιλείον, ἀλλὰ πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τῆς Θράκης. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μαθόντες τὴν μεγάλην τοῦ αὐτόθι ἑλληνικοῦ βασιλείου δύναμιν, δὲν ἐτόλμησαν νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω. Ἀμέσως ὅμως ἔπειτα ἐπῆλθον αἱ γνωσταὶ δειναὶ ἀνωμαλίαι, ὁ θάνατος τοῦ Λυσιμάχου, ὁ θάνατος τοῦ Σελεύκου, οἱ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξὺ Σπαρτιατῶν, Αἰτωλῶν καὶ Ἀντιγόνου, ἡ εἰς Ἰταλίαν διαπεραίωσις τοῦ Πύρρου· ὥστε τότε ἀναρίθμητα Γαλατῶν στίφη εἰς νέας ἐφόρησαν ἐπιδρομὰς, οἱ μὲν ὑπὸ

Κερέθριον πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τῆς Τριβαλλῶν καὶ Θρακῶν χώρας, οἱ δὲ ὑπὸ Βρέννον καὶ Ἀχιχώριον κατὰ τῆς Παννονίας, οἱ δὲ ὑπὸ Βέλγιον κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας. Ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνὸς φαίνεται περιφρονήσας πλέον τοῦ δέοντος τοὺς βαρβάρους αὐτοὺς καὶ μὴ ἀντιπαρατάξας εἰς αὐτοὺς ἀποχωρῶσαν δύναμιν, ὅθεν, συγκροτηθείσης ἐν ἀρχῇ νοεμβρίου 280 μάχης, οἱ Μακεδόνες κατετροπώθησαν ὁλοσχερῶς, ἔπεσε δὲ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ καὶ αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός.

Οἱ Γαλάται γίνονται τότε κύριοι τῆς ὑπαίθρου κατὰ τὴν Μακεδονίαν χώρας καὶ πορθοῦσιν αὐτὴν ἀνηλεῶς. Μελέαγρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραυνοῦ, ἀναγορεύεται βασιλεὺς, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ σώσῃ τὴν χώραν· καὶ ἀποβάλλεται ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, προχειρισάντων βασιλέα τὸν Ἀντίπατρον, συγγενῇ τινι τοῦ Κασσάνδρου ἢ τοῦ Λυσιμάχου, ὅστις ὅμως, ἀνεπιτήδεις ὢν πρὸς τὸν πόλεμον, καθαιρεῖται ὡσαύτως μετ' ὀλίγας ἡμέρας. Ἀναλαμβάνει δὲ τὸν ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνα ὁ εὐπατρίδης μακεδὼν Σωσθένης, ὅστις καὶ κατορθώνει τῶνόντι νὰ ἐξελάσῃ τοὺς βαρβάρους εἰς Παννονίαν καὶ Θράκην. Οἱ εὐγνώμονες Μακεδόνες ἠθέλησαν ἤδη ν' ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη τὸ διάδημα καὶ ἠρκέσθη εἰς τὸ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας ἀξίωμα.

Ἐν τούτοις τὰ περὶ τὸν Βρέννον στίφη, μαθόντα ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Βέλγιον ὅπόσον πλουσίαν λείαν εὖρον οὗτοι ἐν Μακεδονίᾳ, ὥρμησαν, ἐν ἔαρι τοῦ 279, καὶ ταῦτα ἐπὶ τὴν αὐτὴν χώραν, συμποσούμενα, ὡς λέγεται, εἰς 200,000 περίπου μαχίμων ἀνδρῶν καὶ συνεπαγόμενα, κατὰ τὸ ἔθος, τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τοὺς παῖδας. Ἀφοῦ δὲ ἐλεηλάτησαν αὖθις τοὺς ἀγροὺς καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσι τὰς ὀχυρὰς πόλεις, ἐξηκολούθησαν προελαύνοντα πρὸς μεσημβρίαν διὰ τῆς Θεσσαλίας. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία συνεκίνησε φυσικῶς τῷ λόγῳ ἄπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα τὴν κατὰ πρῶτον κινδυνεύουσαν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα αἱ πλεῖσται πολιτεῖαι ἦσαν αὐτόνομοι, διότι ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἤρχε κυρίως πολλῶν πελοποννησιακῶν πόλεων καὶ χωρῶν, ἐκτὸς δὲ τοῦ Ἰσθμοῦ δὲν κατεῖχεν ὡς φαίνεται, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, εἰμὴ μόνην τὴν Εὐβοίαν. Ἐσπευσαν λοιπὸν νὰ συμμαχήσωσι κατὰ τῆς ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς πᾶσαι αἱ ἐλεύθεραι τῆς μέσης Ἑλλάδος πολιτεῖαι, ἡ Αἰτωλία, ἡ Βοιωτία, ἡ Λοκρίς, ἡ Φωκίς, τὰ Μέγαρα καὶ αἱ Ἀθῆναι, καὶ ἀνέθεσαν τὴν ἡγεμονίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἐπεμφε δὲ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐπικουρίαν καὶ ὁ Ἀντίγο-

νος, ἀνδρῶν πεντακοσίων, καὶ ὁ τῆς Συρίας βασιλεὺς Ἀντίοχος πεντακοσίων ἐπίσης ἀνδρῶν. Κάλλιππος ὁ Μοιροκλέους, Ἀθηναῖος, ἐστρατήγησε τοῦ ἐλληνικοῦ τούτου στρατοῦ, ὅστις, συγκεῖμενος ἐξ 27,000 ἀνδρῶν, τοῦ μὲν Σπερχειοῦ τὰς διαβάσεις δὲν ἡδυνήθη νὰ φυλάξῃ, κατέλαβε δὲ τὰς Θερμοπύλας, ἔχων παρ' ἐαυτῷ καὶ ἱκανὴν ναυτικὴν δύναμιν. Ἀλλ' ὁ Βρέννος ὁ τῶν Γαλατῶν ἡγεμὼν, διὰ νὰ χωρίσῃ τοὺς Αἰτωλοὺς ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, πέμπει μοῖραν ἀξιόλογον εἰς Αἰτωλίαν· καὶ τῶντι οἱ Αἰτωλοὶ, ἅμα ἀκούσαντες τοῦτο, ἀναχωροῦσιν εἰς 7,000 συμποσούμενοι, ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου οἴκαδε. Τότε ὁ Βρέννος παραλαβὼν ἑτέραν τοῦ στρατοῦ μοῖραν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπέλθῃ εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων δι' αὐτῆς ἐκείνης τῆς πλαγίας ὁδοῦ, ἣν πρὸ 200 ἐτῶν ἠκολούθησαν οἱ Πέρσαι ὑπὸ τοῦ Ἐφιάλτου ὀδηγούμενοι (σελ. 412 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Καὶ συνέβη ἐνταῦθα ἤδη ὅ,τι εἶχε συμβῆ ἄλλοτε· δηλαδὴ ἡ δίοδος ἐφυλάττετο μὲν ὑπὸ τῶν Φωκέων, ἀλλ' οὗτοι, ἀπροσδοκῆτως ἐξόπισθεν καταληφθέντες, δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσι, καὶ μετ' ὀλίγον ἰδόντες ἐαυτοὺς πανταχόθεν κυκλωθέντας δὲν ἐσώθησαν εἰμὴ καταφυγόντες εἰς τὸν παρακείμενον στόλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέστρεψαν ἕκαστοι εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ Βρέννος, εἰσελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν πρὸς τοὺς Δελφοὺς, οἵτινες, εἶχον μὲν ληστευθῆ πρὸ 70 περίπου ἐτῶν ἐπὶ τοῦ φωκικοῦ πολέμου, ἀλλ' ἀνέκτησαν ὡς φαίνεται ἐν τῷ μεταξῷ, ἢ τοῦλάχιστον ἐφημίζοντο ὅτι ἀνέκτησαν, θησαυροὺς ἀξίους λόγου. Ἐνταῦθα ὁμως οἱ Γαλάται, περιπεσόντες εἰς πόλεμον ὀρεινόν, δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ· καὶ ἀφοῦ ἔπαθον ζημίας μεγάλας, εἶδον δὲ πεσόντα καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Βρέννον, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ ἀνέκαμψαν ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Κομοντόριον, διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν Θράκην, ἀδιακόπως πολεμούμενοι ὑφ' ὅλων τῶν λαῶν τοὺς ὁποίους πρὸ μικροῦ ἐλεηλάτησαν. Ἐπειὶ εἰς τὴν Θράκην, ὅπου ἐν τῷ μεταξῷ συνέρρευσαν καὶ ἄλλα Γαλατῶν στίφη, ἱδρυσαν οὗτοι ἴδιον βασίλειον, τὴν λεγομένην Τύλην, τὸ ὅποιον τοσοῦτον διὰ τῶν κατακτήσεων ἐξηπλώθη, ὥστε κατέστησεν ὑποτελῆ φόρου καὶ αὐτὴν τὴν ἰσχυρὰν πόλιν τοῦ Βυζαντίου. Τὸ βασίλειον τοῦτο, τοῦ ὁποίου πρῶτος βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὁ Κομοντόριος διήρκεσεν 60 περίπου ἔτη, μέχρις οὗ, ἐπὶ τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος Καυάρου, ἐπανέστησαν οἱ Θρᾷκες, καὶ καταλύσαντες τὴν ξεινικὴν ἐκείνην κυριαρχίαν, ἀνέκτησαν τὴν πάλαι αὐτονομίαν.

Ἀλλ' οἱ Γαλάται κατέλιπον καὶ ἕτερα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔχνη. Ὁ

γενναῖος τῆς Μακεδονίας στρατηγὸς Σωσθένης εἶχεν ἀποθάνει περὶ τὰ τέλη τοῦ 279. Τότε νέα προέκυψεν αὐτόθι ἀναρχία, ἐκ τῆς ὁποίας ὠφελούμενος ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐπῆλθεν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ κατέλαβε, περὶ τὰ μέσα τοῦ 278, τὴν πάτριον βασιλείαν, ἣν καὶ διέσωσεν ἔκτοτε, καταλιπὼν εἰς τοὺς ἀπογόνους. Εἰς τὴν ἐξασφάλισιν αὐτοῦ συνετέλεσε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ τότε ἡγεμὼν τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Βιθυνίας, Νικομήδης Α΄, περὶ οὗ πλειότερά τινα θέλομεν εἶπει μετ' οὐ πολὺ, θεωρῶν ἑαυτὸν κινδυνεύοντα ἀπὸ τοῦ Ἀντιόχου τῆς Συρίας, ἔλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ γαλατικά τινα στίφη, περὶ τὸν Ἑλλήσποντον πρότερον ληστρικῶς πλανώμενα. Τὰ στίφη ταῦτα, κατόπιν τῶν ὁποίων ἐπῆλθον εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ Γαλάται, διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν λεηλατοῦντα διαφόρους χώρας τῆς χερσονήσου· ἔπειτα δὲ κατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὴν μεταξὺ Καππαδοκίας, Παφλαγονίας, Βιθυνίας καὶ Φρυγίας χώραν, τὴν ἀπὸ αὐτῶν κληθεῖσαν Γαλατίαν. Τοιοῦτο τέλος ἔλαβεν ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη τῶν Γαλατῶν, οἵτινες ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἀπὸ δυσμῶν καὶ βορρᾶ βάρβαροι, οἵ τας ἑλληνικὰς χώρας ἐπισκεφθέντες. Ἐκτοτε μετὰ 500 μῶλις περίπου ἔτη ἐπανελήφθησαν τοιαῦται ἄλλων βαρβάρων φυλῶν ἐπιδρομαί, αἵτινες ἔμελλον νὰ διαρκέσωσι πολὺ περισσότερον καὶ νὰ ἐπενεργήσωσι πολὺ σπουδαιότερον εἰς τὴν τύχην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ τρίτῃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι.

Διὰ τῆς ἀναβάσεως Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, συνεπληρώθη ἡ τελευταία ὀριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀπὸ τοῦ κράτους τούτου προέκυψαν ἤδη, ἀντὶ τῶν τεσσάρων βασιλείων τὰ ὁποῖα εἶδομεν ἰδρυθέντα μετὰ τὴν ἐν Ἴψω μάχην, τρία μόνον βασιλείαι, τὸ τῆς Ἀσίας ὑπὸ τοὺς Σελευκίδας, τὸ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοὺς Πτολεμαίους, καὶ τὸ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοὺς Ἀντιγονίδας· τὸ βασιλεῖον τῆς Θράκης, τὸ ὁποῖον πρό τινας ἤχμαζε διὰ Λυσιμάχου, ἐξέλιπε νῦν παντελῶς μετὰ τοῦ Λυσιμάχου καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Καὶ οὐ μόνον τὸ τοῦ Λυσιμάχου γένος, ἀλλὰ καὶ τὸ

τοῦ Κασσάνδρου ἐξηφανίσθη· κατὰ συγκυρίαν δὲ οὐχὶ βεβαίως παράλογον, ἡ τελευταία αὕτη τῶν πραγμάτων ἀποκατάστασις συνέπιπτε μὲ τὸν θάνατον τῶν τριῶν τελευταίων συναγωνιστῶν τοῦ μεγάλου δορικτήτορος, τὸν σχεδὸν σύγχρονον θάνατον τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Λυσίμαχου, τοῦ Σελεύκου. Τεσσαράκοντα πέντε παρῆλθον ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου 'Αλεξάνδρου· τεσσαράκοντα πέντε ἔτη ἀδιαλείπτων σχεδὸν ἀγώνων, τοὺς ὁποίους συνήθως μετ' ἀδιαφορίας διεξερχόμεθα, θεωροῦντες αὐτοὺς ὡς ἀπλᾶ παίγνια τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ὁμάδος τῶν στρατηγῶν τοῦ μεγάλου ἀνδρός. 'Αδίκως τῇ ἀληθείᾳ. Τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα συνετέλεσαν εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα, ὅπως εἰς ὅλα τὰ ἀνθρώπινα γεγονότα. 'Αλλ' εἶναι πλάνη τὸ νὰ νομίζωμεν ὅτι οἱ πόλεμοι οὗτοι δὲν ὑπηρετήσαν εἰμὴ ἀτομικὰς ὀρέξεις. 'Ο γιγαντώδης ἐκεῖνος ἀγὼν διεξήχθη πρὸ πάντων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐνότης τοῦ κράτους. Τοῦτο τὸ μέγα βούλευμα ἐπεδίωξεν ὁ Περδίκκας· τοῦτο ὁ Εὐμένης· τοῦτο ὁ 'Αντίγονος. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης πάλης, οὐδέποτε οἱ τοῦ 'Αλεξάνδρου συναγωνισταὶ ἐλησμόνησαν ἕτερον μέγαν σκοπὸν, τὸν σκοπὸν τῆς παγίωσεως καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ ἐλληνισμοῦ εἰς τὰ ἀπώτατα τῆς 'Ασίας καὶ τῆς Λιβύης. Δὲν ὑπῆρξαν λοιπὸν ὅλως ἰδιοτελεῖς καὶ ἄγονοι οἱ μακροὶ οὗτοι πόλεμοι οὐδ' οἱ πρωταγωνισταὶ αὐτῶν ἀνεδείχθησαν ἀνάξιοι μαθηταὶ διδασκάλου ἀπαρμιλλοῦ, ἢ ἀπόστολοι καὶ ἐντολεῖς ἀνάξιοι τοῦ εὐγε-νεστάτου τῶν ἐπὶ γῆς ἐθνῶν. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἀνάμιξις τοῦ ἐλληνισμοῦ μετὰ τῶν ἔξων καὶ θεσμῶν τοῦ ἀσιανοῦ βίου, καὶ ἡ ἀνέυθυνος παντοδυναμία εἰς ἣν περιέστησαν οἱ δυνάσται οὗτοι, παρήγαγον παρ' ἅπασιν μὲν δίαιταν ἐν πολλοῖς ἄλλοτρίαν τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς 'Ελλάδος χρόνων, παρὰ τισι δὲ καὶ κακίας οἰκτρὰς. 'Αλλ' ἐὰν ὁ Περδίκκας, ὁ Πολυσπέρχων, ὁ Κάσσανδρος, ὁ Λυσίμαχος καὶ αὐτὸς ὁ γέρων 'Αντίγονος ἔβαψαν τὰς χεῖρας αὐτῶν εἰς πράξεις μαιοφόνους, ἀφ' ἑτέρου ὁ Εὐμένης, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς, ἀνέδειξαν ἀρετὰς καὶ μάλιστα γενναιοφροσύνην, τῆς ὁποίας ὀλίγα ἐνάμιλλα παραδείγματα δυνάμεθα ν' ἀνεύρωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πρώτου ἐλληνισμοῦ. Τὸ δὲ ἰδίως σημειώσεως ἄξιον, ἐθιράμβευσαν ἐπὶ τέλους καὶ κατίσχυσαν ἐκεῖνοι μάλιστα ἐξ αὐτῶν, ὅσοι διετέλεσαν χρηστότεροι καὶ μεγαλοφρονέστεροι· ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Σέλευκος καὶ ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς, εἰς τὸν ὁποῖον πολλὰ μὲν δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν ἀμαρτήματα, τοῦ ὁποίου ὅμως τὸ ἀναμφισβήτητον μέγα φρό-

νημα ἀντημεΐθη ἐπὶ τέλους διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας ἀναβάσεως τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Ἀλλὰ καιρὸς εἶναι ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων περιπετειῶν, νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ πολὺ σπουδαιότερον γεγονός τῆς τότε γενομένης μεγάλης τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως, ἀρχόμενοι μὲν ἀπὸ γενικῆς τινος εἰκόνης τῆς ὅλης αὐτοῦ ἐκτάσεως περὶ τὸ 280 ἔτος π. Χ. βαίνοντες δὲ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς.

Ἡ Ἰνδική, ἥτοι αἱ περὶ τὸν Ἰνδὸν ποταμὸν χῶραι μέχρι τῶν Παροπαμισαδῶν, εἶχον ἀποσπασθῇ ἤδη τοῦ κράτους, διὰ τοῦ ἐπιχωρίου ἡγεμόνος Σανδροκόττου· ἀλλ' ὅμως διετήρησαν ἔτι ἐπὶ μακρὸν σχέσεις ὡς οὖν στενάς πρὸς τὸν ἑλληνισμόν. Ὁ Μεγασθένης ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν πρέσβυς πρὸς τὸν Σανδρόκοττον, ὁ δὲ Πλαταιεὺς Δηίμαχος πρὸς τὸν ἐκείνου υἱὸν καὶ διάδοχον Ἀμιτροχάτην. Ὡσαύτως καὶ ὁ Διονύσιος ἀπεστάλη εἰς τὴν αὐλὴν τῶν αὐτῶν ἡγεμόνων ὑπὸ τοῦ δευτέρου Πτολεμαίου, τοῦ ἐπικαλουμένου Φιλαδέλφου. Πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀπὸ τῶν Παροπαμισαδῶν μέχρι τοῦ Βοσπόρου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Ἑλλησπόντου, τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης χῶραι ἀπετέλουν τὸ κολοσσιαῖον τῶν Σελευκιδῶν κράτος· ἀλλὰ τινες ἐξ αὐτῶν δὲν ὑπῆγοντο εἰμὴ ἐμμέσως εἰς τοὺς Σελευκίδας καὶ ἰδίως ἡ Ἀτροπατηνὴ, ἥτοι τὸ δυτικώτερον τῆς ἰδίας Μηδίας, ἡ Ἀρμενία, ἡ Καππαδοκία, ὁ Πόντος, ἡ Παφλαγονία, ἡ Βιθυνία καὶ τὸ Πέργαμον. Αἱ χῶραι αὗται εἶχον ἰδίους ἡγεμόνας, αἱ μὲν ἀπὸ τῶν προτέρων χρόνων, αἱ δὲ ἀπὸ τῶν παρόντων· οἱ δὲ ἡγεμόνες οὗτοι περιῆλθον ἕκτοτε εἰς πολέμιας πρὸς τοὺς Σελευκίδας σχέσεις καὶ ἀπέβησαν μετ' οὐ πολὺ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀνεξάρτητοι. Ἀλλὰ τὸ παράδοξον, ἐνῶ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν βαρβάρου καταγωγῆς, ὑπέκυψαν οὐδὲν ἤττον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὑπηρετήσαν εἰς τὴν διάδοσιν αὐτοῦ σχεδὸν ὅσον καὶ οἱ καθαρᾶς ἑλληνικῆς καταγωγῆς ἡγεμόνες. Εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς παρακειμένας αὐτῇ χώρας τῆς Λιβύης ἄρχουσιν οἱ Πτολεμαῖοι· εἰς αὐτοὺς ὑπάρχονται καὶ πολλαὶ τῶν ἑλληνικῶν νήσων. Ἡ δὲ Ῥόδος ἐξακολουθεῖ ἀκμάζουσα ὡς αὐτοτελὲς ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ πολιτεία. Ἐν Εὐρώπῃ, πρὸς βορρᾶν, ἀφοῦ ἐξέλιπε τὸ βασίλειον τοῦ Λυσιμάχου ἡγέρθη ἀντ' αὐτοῦ τὸ Γαλατικὸν τῆς Τύλης βασίλειον· αἱ δὲ κατὰ τὰ αὐτόθι παράλια ἑλληνίδες πόλεις μετὰ κόπου μὲν σώζουσι τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ πλουτοῦσι καὶ ἀντέχουσι διὰ τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐμπορίας. Ἐρχεται ἔπειτα τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας τὸ ὁποῖον πολυειδῶς μὲν ἐξησθῆναι διὰ τὴν

ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν, καὶ τοὺς μετέπειτα ἐμφυλίους πολέμους, καὶ τὴν ἀναρχίαν, καὶ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γαλατῶν, ἀλλ' ἔμελλε μετ' ὀλίγον ν' ἀνακύψῃ ὅπως οὖν διὰ τῆς συνετῆς τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ διοικήσεως. Εἰς τὸ βασιλεῖον τοῦτο παρεκτὸς τῆς Μακεδονίας ὑπάγεται καὶ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Εὐβοία καὶ τινες ἐν Πελοποννήσῳ πόλεις, ἰδίως αἱ ἀχαϊκαί. Αἱ δὲ λοιπαὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος πολιτεῖαι διατηροῦσι μὲν τὴν αὐτονομίαν, ἀλλ' ἀσθενῇ καὶ ἄδοξον, ἐξαίρεσει τῶν γενναίων Αἰτωλῶν οἵτινες, ῥυθμίσαντες ἤδη ὅπως οὖν τὴν ἀρχαίαν συμπολιτείαν, ἀποβαίνουσι μετ' οὐ πολὺ τὸ κράτιστον τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἔθνος. Καὶ οἱ Ἀχαιοὶ δὲ τῆς Πελοποννήσου, ἀνακτήσαντες μετὰ μικρὸν τὴν ἀνεξαρτησίαν, συγκροτοῦσι συμπολιτείαν, ἣτις ἐφαίδρυνεν ἐπὶ τινα χρόνον τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ πρώτου ἐλληνικοῦ βίου.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος πολὺ μᾶλλον λόγου ἀξία ἐγένετο ἡ εἰς τὴν Ἡπειρον ἐπελθοῦσα ἀλλοίωσις τῶν πραγμάτων. Περὶ τῶν διαφορῶν φυλῶν ὅσαι κατέκουν ἐν Ἡπείρῳ ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν (σελ. 164 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου) νὰ ὁμιλήσωμεν, παρατηρήσαντες ὅτι αἱ φυλαὶ αὗται εἶχον τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, καταγωγὴν καὶ θρησκείαν ἣν καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι, ἀλλὰ δὲν συμπροώδευσαν μετὰ τούτων εἰς τὸ στάδιον τῆς κοινωνικῆς διαμορφώσεως, διὰ δὲ τοῦτο, ὅπως καὶ οἱ Μακεδόνες, ὀνομάζονται ἐνίοτε βάρβαροι ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἐκατονταετηρίδι. Εἵπομεν πρὸς τούτοις ἕκτοτε ὅτι ἡ ἀρχαία Ἡπειρος εἶναι μία τῶν ὀλίγων ἐλληνικῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς διεσώθη καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων· τούλάχιστον παρὰ τισι τῶν φυλῶν καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς Μολοσσοῖς, τῶν ὁποίων οἱ βασιλεῖς ἀνῆγον τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ πολυθρύλητον τῶν Αἰακιδῶν γένος. Ἡ Μολοσσικὴ αὕτη βασιλεία, ἣτις ἐπέπρωτο βραδύτερον νὰ ὑπαγάγῃ ὑφ' ἑαυτὴν ἅπασαν τὴν Ἡπειρον, διέσωσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὅλους τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἡρωϊκῆς βασιλείας. Εἰς Πασσαρῶνα, χωρίον τῆς Μολοσσίδος, ἔθουν οἱ βασιλεῖς οὗτοι τῷ Ἀρείῳ Διὶ καὶ ὠρκίζοντο νὰ ἄρξωσι κατὰ τοὺς νόμους, οἱ δὲ Ἡπειρῶται πάλιν ὠρκίζοντο νὰ διαφυλάξωσι τὴν βασιλείαν κατὰ τοὺς νόμους. Περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ὁ τῆς Μακεδονίας Ἀρχέλαος ἤρχισε νὰ πολιτίζῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἐρρύθμισε καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρρύβας ἡ Θαρρύτας, ὁ εἰς Ἀθήνας ἀνατραφεὶς, τοὺς νόμους καὶ τὴν διοίκησιν τῶν Μολοσσῶν, ἰδρύσας βουλὴν καὶ ἐτησίους ἄρχοντας. Ἀλλ' ἔμελλεν ἔτι

νὰ παρέλθῃ ἑκατονταετηρίς περίπου ὅλη πρὶν ἢ ἡ Ἡπειρος προσλάβῃ ἰσχύν τινα ἀξιόλογον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ ἡ Μακεδονία διὰ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, τὰ δὲ ἡπειρωτικά φῦλα ὑπέκυψαν, ὡς πάντες οἱ Ἕλληνες, εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ γείτονος ἐκείνου κράτους, οὐ μόνον ἐπὶ τῶν βασιλείων τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων, ἐπὶ Ἀντιπάτρου καὶ Κασσάνδρου. Ὅτε ἐν ἔτει 317 ὁ βασιλεὺς τῶν Μολοσσῶν Αἰακίδης ἐτόλμησε νὰ βοηθήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου πολεμουμένην Ὀλυμπιάδα, ὁ Αἰακίδης ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο καθαιρεθεὶς τῆς βασιλείας ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ (σελ. 203). Ὁ Αἰακίδης οὗτος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ θεσσαλοῦ Μένωνος, ἐξ ἧς ἐγέννησεν υἱὸν μὲν τὸν Πύρρον, θυγατέρα δὲ τὴν Δηιδάμειαν, ἣτις διετέλεσε μία τῶν συζύγων Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ. Ὅτε ὁ Αἰακίδης ἐξώσθη τῆς βασιλείας, ὁ Πύρρος ἦτο διετής καὶ μετὰ κόπου διεσώθη ἀπὸ τῶν χειρῶν τῆς πολεμίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μερίδος· εὔρε δὲ ἄσυλον παρὰ τῷ ἀγαθῷ ἡγεμόνι τῶν Ἰλλυριῶν Γλαυκίᾳ, παρὰ τῷ ὁποίῳ παρέμεινε δεκαετίαν περίπου ὅλην. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν ἀνακτῆσαι τὸν θρόνον καὶ μετ' ὀλίγον, ἀποθανόντος τούτου, διεδέχθη τὴν βασιλείαν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀλκέτας, ὅστις ὁμως, μισηθεὶς διὰ τὴν ἀγριότητα ὑπὸ τῶν ὑπηκόων, ἐθανατώθη ὑπ' αὐτῶν τῷ 307· καὶ τότε ὁ Γλαυκίας ἔσπευσε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Πύρρον εἰς τὸν πάτριον θρόνον. Ἀλλὰ τῷ 302 ἀποστατοῦσιν αὖθις οἱ Ἡπειρώται καὶ ἀναγορεύουσι βασιλέα τὸν Νεοπτόλεμον, υἱὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκείνου τοῦ ὁποίου ἀδελφὴ ἦτο ἡ περιβόητος Ὀλυμπιάς, ἐξ ἀδελφός δὲ ὁ τοῦ Πύρρου πατὴρ Αἰακίδης. Ὁ Πύρρος ἤδη διεσώθη παρὰ τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ Δημητρίῳ τῷ Πολιορκητῇ, παρ' ᾧ ἐδιδάχθη τὴν πολεμικὴν τέχνην, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἡγωνίσθη κατὰ τὴν ἐν Ἴψῳ μάχην καὶ τὸν ὁποῖον παρηκολούθησεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν ἀπεστάλη, ὡς εἶδομεν, ὁμηρος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖον τὸν Σωτήρα, καὶ τοσοῦτον διὰ τῶν ἐπιτηδείων αὐτοῦ τρόπων προσφκειώθη τὸν βασιλέα ἐκεῖνον, ὥστε ἐπὶ τέλους οὗτος ἐβοήθησεν αὐτὸν, διὰ χρημάτων καὶ στρατοῦ, εἰς τὸ νὰ ἐπανέλθῃ αὖθις εἰς Ἡπειρον, ὅπου κατ' ἀρχάς, τῷ 296, συνεμερίσθη τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου, μετ' οὐ πολὺ ὁμως ἀποβαλὼν τὸν συμβασιλέα, ἥρξε μόνος τῆς χώρας. Καὶ τότε ἐπεχείρησε μακροὺς πολέμους δι' ὧν ἐξέτεινε τὸ κράτος αὐτοῦ πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τῶν συνόρων τοῦ φίλου ἡγεμόνος τῶν Ταυλαντίων Γλαυκίου,

πρὸς μεσημβρίαν δὲ μέχρι τῆς Αἰτωλίας, καταλαβὼν ἐπανειλημμένως καὶ πρὸς δυσμὰς τὴν Κέρκυραν, καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν δὲν διετήρησε μὲν, ὑπεχρέωσεν ὅμως ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ἡπειρον τὰς τὸ πάλαι ἀνηκούσας αὐτῇ χώρας τῆς Τυμφαίας καὶ τῆς Παραυαίας.

Τὰ ἡπειρωτικὰ φύλα ἦσαν τότε ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως, ἦν οἱ Μακεδόνες εἶχον ἤδη ἀποβάλλει· ὁ δὲ Πύρρος ἦτο ὁμολογουμένως ὁ τολμηρότατος, ὁ εὐτυχέστατος καὶ ὁ ἀγαθώτατος τῶν συγχρόνων πρωταγωνιστῶν. Κατήγετο μὲν ἐκ βασιλέων, ἀλλ' ὑπῆρξε δημιουργὸς τῆς ἰδίας τύχης· προσεκτέησάτο ἐν ταῖς μακραῖς τῆς νεότητος δοκιμασίαις τὴν τέχνην τοῦ δελεάζειν τοὺς ἀνθρώπους, οὐχὶ τὴν κακίαν τοῦ ἐπιβουλεύεσθαι αὐτούς· ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀγαπᾶται, οὐχὶ νὰ μισῇται, καὶ ἐκτέησάτο φίλους πιστοὺς, χρηστοὺς, μεγαλοφύεις. Ἐκ τούτων ἡ ἱστορία διηγῶνισε μάλιστα τὸ ὄνομα τοῦ θεσσαλοῦ Κινέου, τοῦ ὁποίου ἡ σύνεσις, ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ περὶ τὸν λόγον τέχνη, ἥτις, ὡς βεβαιουῖσιν, ἀνεμίμησκει τὴν τοῦ Δημοσθένους δεινότητα, ἐτίμησαν τὸν βασιλέα τὸν ἐκλέξαντα καὶ διατηρήσαντα τοιοῦτον ὑπουργὸν τοῦλάχιστον ὅσον καὶ τὸν ἄνδρα αὐτὸν τὸν κτησάμενον τοσαῦτα προτερήματα. Μὴ ἀπορήσωμεν λοιπὸν ὅτι τὸ πλῆθος ἐλάτρευσε τὸν βασιλέα ἐκεῖνον. Οἱ Ἡπειρώται ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτῶν διὰ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα, προσηγόρευσαν τὸν Πύρρον Ἀετόν. Ὁ δὲ, «δι' ὑμᾶς, ἔλεγεν, Ἀετὸς εἰμί· πῶς γὰρ οὐ μέλλω τοῖς ὑμετέροις ὄπλοις, ὥσπερ ὠκυπτέροις, ἐπαιρόμενος;» Διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος ἤξευρε νὰ παγιδεύῃ τὸν πολὺν τῶν ἀνθρώπων ὅμιλον ὅπως καὶ τοὺς κατ' ἰδίαν ἐξόχους ἄνδρας, καὶ μετεχειρίζετο πρὸς τοῦτο θαυμαστήν τοῦ λόγου τέχνην ἣν προσέλαβε παιδευθεὶς τὴν τοσοῦτον ἐξαίρετον εἰσέτι τότε ἐλληνικὴν παιδείαν. Ἐκόσμησε διὰ λαμπρῶν τῆς τέχνης ἔργων τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ Ἀμβρακίαν καὶ εἶχε καρδίαν εὐπρόσιτον εἰς τὴν εὐγενῇ καὶ ὑψηλῇ τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων ἔκφρασιν, διότι σώζεται λατινικὴ μετάφρασις ἐπιγραφῆς ποιηθείσης μὲν ποτε ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν ἐν Τάραντι ναὸν τοῦ Διὸς, μαρτυρούσης δὲ τὴν τε εὐαισθησίαν καὶ τὸ μέγα τῆς ψυχῆς ἐκεῖνης φρόνημα.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ Πύρρος· καὶ ἂν, παρεκτὸς τῶν ἀρετῶν τούτων, εἶχεν εὐστάθειάν τινα χαρακτῆρος καὶ πολιτείας, ἤθελε βεβαίως ἀναδείξει τὴν Ἡπειρον ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἤθελε προσθέσει εἰς τὸ κλέος ὅπερ διὰ τῶν Μακεδόνων πρὸ ὀλίγου τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐκτέ-

σατο, τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὸ ἕτερον οὐδὲν ἦττον ἐπίζηλον κλέος, τῆς διὰ τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ τοῦ μοναρχικοῦ αὐτῶν πολιτεύματος συντηρήσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς ἐστί. Ἀλλ' ὁ Πύρρος μετὰ τὴν παγίωσιν τῆς ἐν Ἑπίρῳ ἀρχῆς ἐφάνη φιλοτιμούμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐκ προαιρέσεως τὸν ἕστατον καὶ πλάνητα ἐκείνου βίον ὃν ἐκ κακῆς τύχης διήγαγεν ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ νεότητι. Μηδέποτε στέργων τὰ παρόντα ἀλλὰ, ὡς λέγει ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, ἐλπίδας ἐξ ἐλπίδων αἰεὶ κυλίνδων, νέας ἐπεζήτει ὁσημέραι καὶ παραβόλους τύχας, ὅμοιος κατὰ τοῦτο πρὸς τὸν Δημήτριον τὸν Πολιορκητὴν τοῦ ὁποίου τὸ πνεῦμα ἐφαίνετο οὕτως εἰπεῖν μεταβίβασθαι εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου ἐκείνου μαθητοῦ καὶ κηδεστοῦ. Τοῦτο δὲ τῶν παραλόγων ἐπιχειρήσεων τὸ πνεῦμα παρέσυρε τὸν Πύρρον, ἐν ἔτει 280, εἰς τὴν μεγάλην καὶ ὀλεθρίαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκστρατείαν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ πολλαὶ ὑπῆρχον καὶ ἀκμαῖαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι (σελ. 307 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου), καὶ ἐνθυμεῖται ὡσαύτως ὅτι αἱ ἀποικίαι αὗται, ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑκτῆς ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισαν δεινῶς νὰ πιέζωνται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων φυλῶν, Λευκανῶν, Βρεττίων καὶ ἄλλων. Εἰς τὰ δεινὰ ταῦτα προσετέθησαν κατὰ τὰς δύο ἀκολούθους ἑκατονταετηρίδας αἱ τῶν Συρακουσίων τῆς Σικελίας ἐπιθέσεις, ὥστε αἱ ἑλληνικαὶ αὗται ἀποικίαι, περιελθοῦσαι εἰς πολλὴν ἀμνηχανίαν, ἐζήτησαν ἐκ διαλειμμάτων τὴν συνδρομὴν τῶν κατὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα ὁμογενῶν. Οὕτως ἐν ἔτει 345, ἐπὶ τῇ προσκλήσει τῶν Ταραντίνων, ἔλθων εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος, ὁ τοῦ περιφήμου Ἀγησιλάου υἱός, διεπολέμησεν ἐπὶ ἐπταετίαν πρὸς τοὺς Λευκανοὺς, μέχρις οὗ ἔπεσεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ. Τότε οἱ Ταραντῖνοι ἐτράπησαν πρὸς τὸν βασιλεῖα τῶν Ἑπειρωτῶν Ἀλέξανδρον, τὸν ἀδελφὸν τῆς Ὀλυμπιάδος, ὅστις μετὰ πολλὰς ἐκστρατείας ἔπεσεν ἐπίσης ἐν τῷ πρὸς τοὺς Λευκανοὺς ἀγῶνι. Μετὰ 20 δὲ περίπου ἔτη, ἐπεραιώθη ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, ὡσαύτως κατὰ πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων, τοὺς ὁποίους πάλιν ἐπίεσαν οἱ Λευκανοὶ, τρίτος ἐπίκουρος, Κλεώνυμος ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Κλεομένους υἱός, ὅστις ἐβίασε τῶνόντι τοὺς Λευκανοὺς νὰ εἰρηνεύσωσιν. Ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα συμμαχήσας μετὰ τῶν βαρβάρων τούτων καὶ καταπιέσας τὰς ἑλληνίδας πόλεις τὰς ὁποίας εἶχεν ἔλθει νὰ προστατεύσῃ, προεκάλισε

τὴν πρώτην τῶν Ῥωμαίων ἐπέμβασιν εἰς τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων τῆς κάτω Ἰταλίας. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἔθνος ἀνῆκον, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες, εἰς τὸν Ἑλληνολατινικὸν κλάδον τῆς ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἤρχισαν νὰ διαμορφῶνται ἀπὸ τῆς ὀγδόης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ κειμένης πρωτευούσης αὐτῶν Ῥώμης, καὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξύ, θαυμασίως ὁργανωθέντες πολιτικῶς τε καὶ στρατιωτικῶς, κυριαρχήσει ὅλων τῶν γειτόνων φυλῶν. Ἦδη δὲ ἐκλήθησαν καὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν ὑπὸ τῶν αὐτόθι ἑλληνίδων πόλεων. ἵνα βοηθήσωσιν αὐτὰς κατὰ τοῦ Κλεωνύμου καὶ τῶν ἐπιχωρίων αὐτοῦ συμμάχων. Καὶ ἡνάγκασαν τῶν αὐτῶν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, θεωρηθέντες ἔκτοτε ὡς προστάται τῶν ἀσθενῶν ἐκείνων ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τῶν Λευκανῶν καὶ τῶν Βρεττιῶν· τινὲς μάλιστα τῶν πόλεων τούτων ἐδέχθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ Ῥωμαϊκὰς φρουράς. Ἄλλ' ὁ Τάρανς, ὅστις ἦτο τότε ἡ μεγίστη καὶ λαμπροτάτη τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἂν καὶ παρεκτραπεῖσα εἰς πολλὴν ἡθῶν ἀκολασίαν, ἐπεχείρησε ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἐπέμβασιν ταύτην τῶν Ῥωμαίων διὰ διαφόρων πλαγίων τρόπων, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἐπήγαγον τὴν ἄμεσον μεταξύ τῶν δύο πόλεων ῥῆξιν. Ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὅσαι ἐδέχθησαν Ῥωμαϊκὰς φρουράς ἦσαν καὶ οἱ παρὰ τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος κείμενοι Θουρίοι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταξύ αὐτῶν καὶ τῆς Ῥώμης κοινωνία εἶχε διακοπῇ διὰ ξηρᾶς ὑπὸ τῶν Λευκανῶν, οἱ Ῥωμαῖοι ἡναγκάσθησαν νὰ διατηρῶσι τὰς πρὸς τοὺς Θουρίους σχέσεις διὰ θαλάσσης, ἥτοι διὰ τοῦ κόλπου τοῦ Τάραντος, καὶ ἐπεμψαν ἐπὶ τούτῳ αὐτόθι ναυτικὴν δύναμιν δέκα πλοίων. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ταραντῖνοι δὲν ἠναντιώθησαν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν εἰσόδον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ τούτου στολίσκου ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῶν· ἀλλ' ἔπειτα προσέβαλον τὰ πλοῖα καὶ ἐξέβαλον αὐτὰ τοῦ κόλπου, πέμψαντες δὲ στρατὸν εἰς Θουρίους ἐγένοντο, διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς αὐτόθι δημοκρατικῆς μερίδος, κύριοι τῆς πόλεως· καὶ τοὺς μὲν Ῥωμαίους φρουροὺς ὑποσπόνδους ἀφῆκαν, τοὺς δ' ἐπιφανεῖς πολίτας, τοὺς προηγουμένως καλέσαντας τὴν Ῥωμαϊκὴν φρουράν, ἀπήλασαν, καὶ διένειμαν τὰ κτήματα αὐτῶν μεταξύ τοῦ δήμου. Ταῦτα μαθόντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεμψαν εἰς Τάραντα πρέσβεις ἀπαιτήσαντας τὴν κἀθοδον τῶν ἐκβληθέντων ἀριστοκρατικῶν τῆς τῶν Θουρίων πόλεως, τὴν εἰς τούτους ἀπόδοσιν τῶν δημευθέντων κτημάτων καὶ τὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους παράδοσιν τῶν Ταραντίνων δημαγωγῶν, ὅσοι ἐγένοντο αἵτιοι τῆς διαλύσεως τῆς εἰρήνης. Τὰ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἥτις συνεκροτήθη τότε ἐν Τάραντι πρὸς ὑπο-

δοχὴν τῶν πρέσβειων τούτων, δίδουσι τὸ μέτρον τῆς πολιτικῆς καὶ ἡθικῆς ἐξαχρειώσεως εἰς ἣν κατήντησαν οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι· διότι, ἀντὶ νὰ συζητήσωσι σπουδαίως πρὸς τοὺς πρέσβεις, ἐνέπαιζον τὴν ἑλληνικὴν προφορὰν αὐτῶν καὶ τοὺς τρόπους, ἀπεκάλουν αὐτοὺς βαρβάρους καὶ ἐξέβαλον τελευταῖον τοῦ θεάτρου ὅπου εἶχε συνέλθει ἡ ἐκκλησία. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἤρκεσθισαν, ἀλλ' ἀπερχομένων αὐτῶν, ἄθλιός τις Ταραντῖνος, ὅστις ἴστατο κατὰ τὴν πάροδον « ἀνασυράμενος τὴν περιβολὴν καὶ σχηματίσας ἑαυτὸν ὡς αἰσχιστον ὀφθῆναι, τὴν οὐδὲ λέγεσθαι πρέπουσαν ἀκαθαρσίαν κατὰ τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος τοῦ πρεσβευτοῦ κατεσκέδασε. » Καὶ ἐπειδὴ ἀντὶ νὰ συλληφθῇ καὶ τιμωρηθῇ ὁ ἀναιδὴς οὗτος ὕβριστής, ἐξ ἐναντίας ὑπὸ γέλωτος ἀντήχησεν ὅλον τὸ θέατρον καὶ φωναὶ ἤκούοντο ἐπιχαίρουσαι καὶ τὴν ὕβριν ἐπαινοῦσαι, ὁ προϋστάμενος τῶν πρέσβειων ἀγανακτῆσας « Γελᾶτε, ἀνέκραξεν, ἕως ἔξεστιν ὑμῖν, ἄνδρες Ταραντῖνοι, γελᾶτε· πολὺν γὰρ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον κλαύσετε. » Ἐξαγριωθέντων δὲ τινων πρὸς τὴν ἀπειλήν· « καὶ ἵνα γε μᾶλλον, προσέθηκεν, ἀγανακτήσητε καὶ τοῦθ' ὑμῖν λέγομεν· ὅτι πολλῶ τὴν ἐσθῆτα ταύτην αἵματι ἐκπλυνεῖτε. »

Οὕτως ἀπελθόντων τῶν πρέσβειων, ἔπεμψαν οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τοῦ Τάραντος, ἐν ἔτει 281, στρατὸν φοβερόν, οἱ δὲ Ταραντῖνοι ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἑξωθεν πάλιν βοήθειαν καὶ ἰδίως τὴν βοήθειαν τοῦ περιωνύμου ἤδη ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι βασιλέως τῶν Ἡπειρωτῶν. Ὁ Πύρρος ἐφάνη πρόθυμος νὰ ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τῶν ὁμογενῶν, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐλέγετο καλούμενος οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν Ταραντίνων, ἀλλ' ὑφ' ὅλων τῶν Ἰταλιωτῶν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἐγγχωρίων βαρβάρων, οἵτινες ἅπαντες παρίσταντο ὡς ἑτοιμοὶ ν' ἀγωνισθῶσι κατὰ Ῥωμαίων. Ὁ συνετὸς Κινέας, ὅστις δὲν ἐπίστευε πολὺ εἰς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας, προσεπάθησε μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ν' ἀποτρέψῃ τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ ἐπιχειρήματος. Οἱ Ῥωμαῖοι, παρετήρησεν αὐτῷ, οἱ Ῥωμαῖοι, ὦ Πύρρε, λέγονται πολεμισταὶ ἀγαθοὶ καὶ πολλῶν ἐθνῶν μαχίμων ἄρχουσιν. Ἀλλ' ἔστω, ὅτι τῇ θεῇ συνάρσει θέλομεν νικήσῃ τοὺς ἄνδρας· τί θέλομεν πράξει μετὰ τὴν νίκην; Καὶ ὁ Πύρρος· ἐρωτᾷς, εἶπεν, ὦ Κινέα, πᾶν φαινόμενον. Καταβαλόντες ἅπαξ τοὺς Ῥωμαίους, δὲν θέλομεν ἀπαντῆσαι πλέον ἐκεί οὔτε βάρβαρον πόλιν, οὔτε ἑλληνίδα ἀξίωμαχον, ἀλλὰ θέλομεν ἔχει εὐθύς ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν, τῆς ὁποίας τὸ μέγεθος καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν εἰς πάντα ἄλλον εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ ἀγνοῇ ἢ εἰς σέ. Τότε, μικρὸν σιωπῆσας ὁ Κινέας, Ἰτα-

λίαν δὲ, ὦ βασιλεῦ, λαβόντες, τί ποιήσωμεν; ἠρώτησε. Καὶ ὁ Πύρρος, ὅστις δὲν ἔβλεπεν ἀκόμη τοῦ θέλει καταντήσει ὁ λόγος· ἐγγὺς, εἶπεν, ἐκεῖ εἶναι ἡ Σικελία, νῆσος εὐδαίμων, πολυάνθρωπος καὶ τὰ μάλιστα εὐχλωτος, διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαθοκλέους εἶναι, καθὼς ἤξευρες, ὦ Κινέα, τὰ πάντα αὐτόθι στάσις καὶ ἀναρχία. Ὁρθὰ λέγεις, ἀπεκρίθη ὁ Κινέας· ἀλλὰ τοῦτο ἄρ' ἄγε θέλει εἶναι τὸ πέρας τῆς ἐκστρατείας ἡμῶν, τὸ λαβεῖν τὴν Σικελίαν; Ἐὰν δώσῃ ὁ Θεός, εἶπεν ὁ Πύρρος, καὶ νικήσωμεν καὶ κατορθώσωμεν ταῦτα πάντα, θέλομεν μεταχειρισθῇ τοὺς ἀγῶνας τούτους ὡς προοίμια πραγμάτων μεγάλων. Διότι πῶς νὰ μὴ γίνωμεν τότε κύριοι τῆς Λιβύης καὶ τῆς Καρχηδόνας, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀγαθοκλῆς, ἀποδράς κρυφίως καὶ δι' ὀλίγων πλοίων ἐκ Συρακουσῶν, μικρὸν ἔλειψε νὰ καταλάβῃ; Ὅτι δὲ, ἀφοῦ καθυποτάξωμεν ταύτας τὰς χώρας, οὐδεὶς πλέον θέλει ἀντισταθῇ ἐκ τῶν πολεμίων ὅσοι νῦν αὐθαδιάζουσι πρὸς ἡμᾶς, δὲν εἴμπορεῖ τις νὰ τὸ ἀρνηθῇ. Βεβαίως ὄχι, ἀπήντησεν ὁ Κινέας· διότι εἶναι πρόδηλον ὅτι, ἀπὸ τούτης δυνάμεως ὀρμώμενοι, καὶ τὴν Μακεδονίαν θέλομεν ἀναλάβει, καὶ τῆς Ἑλλάδος ἄρξει ἀσφαλῶς. Ἀλλ' ὅταν καθυποτάξωμεν ὅλον τὸν κόσμον, τότε τί θὰ κάμωμεν; Τότε, εἶπεν ὁ Πύρρος ἐπιγελάσας, θέλομεν ἀναπαυθῇ, εὐφραινόμενοι, ὦ μακάριε, διὰ καθημερινῶν πότων καὶ συνομιλιῶν. Ὁ δὲ Κινέας, ἀφοῦ κατέφερεν εἰς τοῦτο τὸ συμπέρασμα τὸν Πύρρον· ἀλλὰ τί μᾶς ἐμποδίζει, εἶπε, καὶ νῦν, ἐὰν θέλωμεν, νὰ διασκεδάζωμεν καὶ νὰ εὐφραινώμεθα, ἔχοντες ἤδη ἀπραγμόνως τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἰς ὃ δι' αἵματος καὶ πόνων μεγάλων καὶ κινδύνων μέλλομεν νὰ φθάσωμεν, πολλὰ καὶ δράσαντες ἐτέρους κακὰ καὶ παθόντες;

Ὁ Πλούταρχος, ὅστις ἀναφέρει τὴν συνδιάλεξιν ταύτην ἐν βίῳ Πύρρου, δὲν λέγει τί ἀπήντησεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ φίλου αὐτοῦ συμπέρασμα· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον τί ἡδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ. Ἄνευ πόνων καὶ κινδύνων μεγάλων οὐδὲν μέγα κατορθοῦται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἡ φιλόσοφος ἐκείνη ῥαθυμία φέρει εἰς τὴν νωθρότητα καὶ τὴν ἀκολασίαν. Ἄν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπρέσβευεν αὐτήν, δὲν ἤθελε ποτὲ ἐξελληνισθῇ ἡ Ἀνατολή. Εἶναι ἀληθές ὅτι Ἀλέξανδροι δὲν γεννῶνται καθ' ἐκάστην, ἡ δὲ πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πύρρος δὲν ἦτο Ἀλέξανδρος. Ἀλλ' ἐν τῷ πολιτικῷ, ὅπως καὶ ἐν τῷ κατ' ἰδίαν βίῳ, ἡ τέχνη συνίσταται ὅχι νὰ ἀπρακτῇ τις φιλοσοφῶν, οὔτε πάλιν ὄνειροπολῶν νὰ πράττῃ, ἀλλὰ νὰ ἐπιζητῇ τὸ ἐφικτόν, καταμετρῶν τὰς τε ἰδίας δυνάμεις καὶ τὰς κύκλω περιστάσεις. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ

ἐφικτὸν ἦτο οὐχὶ νὰ ἐπιδιώξῃ ὁ Πύρρος νέας καὶ διαποντίους κατακτήσεις, ἀλλὰ νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, ἐξασφαλίζων αὐτὴν κατὰ παντὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου, ὅπερ αὐτὸς ὁ Κινέας, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ λόγου, ὑπέδειξεν ὡς τελευταῖον σκοπὸν τῶν μελετωμένων ἀγώνων. Ὅπωςδὲποτε τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ὑπουργοῦ ἐκείνου δὲν ἐπείσαν τὸν βασιλέα νὰ μεταβάλῃ γνώμην. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 280 ἐπέπλευσεν ὁ Πύρρος εἰς Ἰταλίαν μετὰ 25,000 ἀνδρῶν καὶ 20 ἐλεφάντων. Καὶ ἐνίκησε μὲν τοὺς Ῥωμαίους ἐκ παρατάξεως κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐνίκησε δὲ αὐτοὺς αὖθις κατὰ τὸ ἀκόλουθον, ἀλλὰ τοσαύτην ἔπαθε κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους φθοράν ὥστε εἶπε, λέγουσι, τότε· « Ἀν ἔτι μίαν μάχην Ῥωμαίους νικῆσωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς. » Ἐντεῦθεν εὐχαρίστως ἐδέχθη τὴν παράκλησιν τῶν Συρακουσίων τοῦ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τῶν Καρχηδονίων ἐν ἔτει 278. Εἰς Σικελίαν διέτριψε τρία ἔτη, ἐντὸς τῶν ὁποίων οἱ Ῥωμαῖοι, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ, περιέστειλαν τὰ πολέμια ἐγγχώρια τῆς Ἰταλίας ἔθνη, ἐγένοντο δὲ κύριοι καὶ πολλῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν. Οἱ κινδυνεύοντες σύμμαχοι τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου παρεκάλεσαν ἤδη αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν χερσόνησον ἵνα σώσῃ αὐτοὺς· ἐπεθύμει δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς νὰ λάβῃ εὐλογόν τινα ἀφορμὴν ἐκχωρήσεως ἐκ τῆς Σικελίας ὅπου, μετὰ τινὰς αὐτοχεῖς ἐπιχειρήσεις, εἶχε περιέλθῃ εἰς ἣν ἀμυχανίαν πρότερον ἐν Ἰταλίᾳ. Ὅθεν ἐπανεκάμφεν εἰς Τάραντα τῷ 275, ἔχων μὲν εἰσέτι στρατὸν 23,000 ἀνδρῶν, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον ἐκ νεοσυλλέκτων συγκείμενον, διότι τὰ ἄριστα αὐτοῦ τάγματα εἶχον καταναλωθῇ εἰς τὰς μάχας τῶν προηγουμένων πέντε ἐνιαυτῶν· ὥστε δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι κατετροπώθῃ ἤδη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἠναγκάσθῃ νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ ἀκόλουθον ἔτος εἰς Ἡπειρον, ἀφοῦ ἐπὶ ματαίῳ ἐξήντησεν τὸν χρόνον καὶ τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ὑπερόριον ἐκείνην στρατείαν· οὐδ' ἠδυνήθη πλέον ἕκτοτε, ἐνεκα τούτου, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἡγεμονίαν.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πύρρου ἐκ τῆς Ἰταλίας, οἱ Ῥωμαῖοι καθυπέταξαν ἤδη ἀκωλύτως οὐ μόνον ὅλα τὰ ἐγγχώρια αὐτόθι ἔθνη, ἀλλὰ καὶ ὅλας τὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας. Μετὰ δέκα δὲ ἔτη ἤρχισεν ὁ πρῶτος μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων πόλεμος, τοῦ ὁποίου κύριον στάδιον ὑπῆρξεν ἡ Σικελία καὶ τοῦ ὁποίου καταπαύσαντος, τῷ 241, ἡ νῆσος ἐκείνη καὶ ἅπασαι αἱ ἐν αὐτῇ ἐλληνικαὶ ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὡς αὐτῶς εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Μόνη ἡ πόλις τῶν Συρακουσῶν, μετὰ τινος περὶ αὐτὴν μικρᾶς χώρας, διέσωσε τότε τὴν αὐτονομίαν ὑπὸ

τὸν βασιλέα αὐτῆς Ἰέρωνα Β', ὅστις, μετὰ πολλὰς ταραχὰς καὶ δι-
χονοίας, εἶχε καταλάβει ἐν αὐτῇ τὴν ἀρχὴν ἔτι ἀπὸ τοῦ 269. Ἀλλὰ
καὶ ἡ τῶν Συρακουσῶν πόλις ἐκυριεύθη τελευταῖον ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων
ἐπὶ τοῦ δευτέρου αὐτῶν κατὰ τῶν Καρχηδονίων πολέμου, ἐν ἔτει 212.

Ἐντὸς τῆς τρίτης λοιπὸν ταύτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, πᾶσαι
αἱ κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἐλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν
προπατόρων ἡμῶν εἶχον ἀποβάλλει τὴν αὐτονομίαν, περιληφθεῖσαι ἔκτο-
τε εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐκείνο κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτο βραδύτερον νὰ
κυριαρχήσῃ ἅπαντος τοῦ κόσμου. Μόνῃ ἡ ἔτι δυτικώτερον κειμένη
Μασσαλία (σελ. 314 τοῦ Α' τόμου) διέσωσεν ἐπὶ τινὰ χρόνον αὐτο-
τελῇ ὑπαρξίν, καὶ ἀπέβη ἐπίσημος ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τε τὴν σύνεσιν
τοῦ ὀλιγαρχικοῦ αὐτῆς πολιτεύματος, τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς εἰς τὰ περίξ
βάροβα ἔθνη καὶ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ πολυθρυλήτου αὐτῆς
θαλασσοπόρου Πυθέου, ὅστις, ἐν ἔτεσι 330—320, διελθὼν διὰ τῶν
ἡρακλείων στηλῶν καὶ ἐκεῖθεν τραπείς πρὸς βορρᾶν, παρέπλευσε τὰ
παράλια τῆς Ἰσπανίας, τῆς Γαλατίας, τῆς Βρετανίας, τῆς Γερμανίας,
προχωρήσας ἴσως καὶ ἔτι πλέον πρὸς βορρᾶν, κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς
χρόνους καθ' οὓς οἱ Ἕλληνες, ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον, προήλυνον πρὸς
ἀνατολὰς μέχρι τῶν ἐνδοτάτων τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἡ Μασσαλία, με-
μονωμένη οὕσα εἰς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Γαλλίας παράλια, δὲν ἠδύνατο
νὰ ἀποβῇ κέντρον μέγα ἐλληνισμοῦ, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ, περὶ τὰ μέσα
τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐκυριεύθη καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν
Ῥωμαίων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ πρὸς δυσμὰς τῆς κυρίως
Ἑλλάδος ἀποικίαι, εἰ καὶ ἀποβαλοῦσαι τὴν αὐτονομίαν, δὲν συναπέ-
βαλον τὸν ἐλληνισμόν. Οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες ἐξελατίνισαν ὅλα τὰ ἄλλα
ἔθνη ὅσων ἐκυριάρχησαν καὶ ἐπεχείρησαν τὸν ἐκλατινισμόν, πρὸς μόνον
τὸν ἐλληνισμόν ματαίως ἀντεπάλαισαν, καὶ αὐτοῦ μόνου δὲν ἠδυνή-
θησαν νὰ κατισχύσωσιν. Ἐπὶ πολλὰς ἔτι ἑκατονταετηρίδας, οὐ μόνον
εἰς Μασσαλίαν, ἀλλὰ, τὸ παραδοξότερον, διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῆς καὶ
εἰς πολλὰς ἄλλας Γαλατικὰς πόλεις, καὶ ἰδίως εἰς Λούγδουνον, ἠκμαζον
σχολαὶ ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἐλληνικῆς τέχνης αἵτινες ἐτιμῶντο
ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὡς ἐνάμιλλοι τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν. Κατὰ τὴν
τρίτην ταύτην ἑκατονταετηρίδα εἰς ἣν εὐρισκόμεθα, αἱ ἐν Σικελίᾳ ἐλ-
ληνικαὶ ἀποικίαι ἀνέδειξαν τινὰς τῶν ἐνδοξοτάτων ἀνδρῶν τῆς ἐλλη-
νικῆς ἀρχαιότητος. Ὁ μέγιστος τῶν μηχανικῶν καὶ μαθηματικῶν τοῦ
ἀρχαίου κόσμου, ὁ Ἀρχιμήδης, ἦτο Συρακούσιος· ἐθανατώθη δὲ ἐπὶ

τῆς ἀλώσεως τῆς πατρίδος αὐτοῦ τῷ 212, ἀφοῦ ἐπὶ τριετίαν ὅλην ὑπερήσπισεν αὐτὴν διὰ τῶν ἐπινοηθεισῶν παρ' αὐτοῦ πολυειδῶν μηχανῶν. Ὁ χαριέστερος τῶν βουκολικῶν ποιητῶν, ὁ Θεόκριτος, ἦτο καὶ αὐτὸς Συρακούσιος καὶ ἤκμασε περὶ τὸ 270 π. Χ. Ὁ ιστορικός Τίμαιος ἦτο Ταυρομενίτης. Σικελιώτης, καὶ ἰδίως ἐξ Ἀργυρίου τῆς Σικελίας, ἦτο ὡς αὐτῶς ὁ ιστορικός ἐκεῖνος Διόδωρος, τὸν ὁποῖον τοσάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν ν' ἀναφέρωμεν καὶ ὅστις ἤκμασεν ἐν τῇ πρώτῃ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι. Ἐν γένει δὲ ὁ ἑλληνισμὸς τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας ἔρριψε τοσοῦτον βαθείας ρίζας, ὥστε (σελ. 311 τοῦ πρώτου τόμου) οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι, οὔτε οἱ μετὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐπεληθόντες Λομβαρδοὶ, Ἀραβες, Νορμαννοὶ ἠδυνήθησαν ἐντελῶς νὰ ἐξαφανίσωσιν αὐτόν· καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα αὐτὰ τὰ δημόσια ἔγγραφα πολλάκις αὐτόθι ἑλληνιστὶ ἔτι συνετάσσοντο καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζονται εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας οὐκ ὀλίγα ἑλληνισμοῦ ἔχνη. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον βέβαιον εἶναι, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων εἰς οὓς ἤδη εὐρίσκόμεθα, ὁ δυτικὸς ἐκεῖνος ἑλληνισμὸς, ἀποβαλὼν τὴν αὐτονομίαν, διετέλεσεν ἀμυνόμενος μᾶλλον ἢ ἐξαπλούμενος, καὶ μαραινόμενος μᾶλλον ἢ ἀκμάζων, ἡ δὲ δραστηριωτέρα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐνέργεια μετεβιβάσθη ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατολάς, ὅπου οὗτος δὲν ἔπαυσεν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας προαγόμενος καὶ παράγων καρπούς, οἵτινες πολυειδῶς ἔμελλον νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν τύχην τοῦ κόσμου. Εἰς τοῦτον λοιπὸν τὸν ἀνατολικὸν ἑλληνισμὸν ἐφιστῶμεν ἤδη τὴν προσοχὴν, ἵνα ἐξηγήσωμεν κατὰ τίνα τρόπον ἐξηπλώθη καὶ ἀνεπτύχθη.

Τὸ δραστηριώτερον ὄργανον τῆς μεγάλης διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπῆρξαν αἱ πολυάριθμοι πόλεις τὰς ὁποίας ἱδρυσαν αὐτόθι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Αἱ πόλεις αὗται συνετέλεσαν διττῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν παγίωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Πρῶτον, διότι συνέκειντο κυρίως, κατ' ἀρχὰς τούλάχιστον, ἐξ Ἑλλήνων· μετ' οὐ πολὺ ἐγένοντο βεβαίως δεκτοὶ εἰς τὰς πόλεις ταύτας καὶ ἐκ τῶν ἐπιχωρίων κατοίκων πολλοί, ὧν ἄλλοι μὲν ἦσαν ἰσόνομοι καὶ ἰσοδίκαιοι τῶν Ἑλλήνων, ἄλλοι δὲ ἀπλῶς πάροικοι ἢ μέτοικοι· ἄλλ' αἱ πόλεις παρέμενον οὐδὲν ἤττον ἑλληνικαί, διότι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἦτο πολλάκις πολυπληθέστερον, πάντοτε δὲ ἡθικῶς ἰσχυρότερον. Δεύτερον δὲ αἱ πόλεις αὗται οὐ μόνον ἐξ Ἑλλήνων συνέκειντο, ἀλλ' ἦσαν καὶ ἐπὶ τῷ ἑλληνικώτερον ὀργανωμέναι· ναι μὲν δὲν εἶχον τὴν αὐτο-

τελῇ πολιτικὴν ὑπαρξίν τῶν ἀρχαιοτέρων ἐλληνικῶν πόλεων, ἀλλ' ἐν εἵδει ἀστικοῦ ὀργανισμοῦ διέσωσαν ἅπαν τὸ ἀρχαῖον πολιτικὸν σύστημα τὸν *δημον*, τὴν *βουλὴν*, τοὺς *ἄρχοντας*, τοὺς *στρατηγούς*· ὥστε οὐ μόνον τὸ αἶμα τὸ ἐλληνικόν, καὶ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ θεσμοὶ οἱ ἐλληνικοὶ, εἰ καὶ μὴ ἔχοντες ὁλοσχερῇ τὴν πάλαι ἀξίαν, ἐνεκεντρίσθησαν διὰ τῶν ἀπειραρίθμων ἐκείνων κτισμάτων εἰς ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἱδρυμάτων αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, δὲν θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα πλείοτερον. Τὰ κυριώτατα καὶ μᾶλλον ἀναμφισβήτητα τούτων ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ. Ὁ Γερμανὸς Δρούσεν ὅστις, παρκετὸς τῆς ἱστορίας τοῦ κατακτητοῦ (σελ. 93), ἔγραψε καὶ δύο τόμους πλείστου λόγου ἀξίους περὶ τῶν διαδόχων, μνημονεύει μὲν ὀνομαστί πολὺ πλείοτέρων ἀποικιῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κτισθειῶν, ἥτοι πεντήκοντα περίπου, ὥστε προεγγίζει ὅπως οὖν εἰς τὰς ἐβδομήκοντα πόλεις ἃς ἀποδίδει εἰς τὸν κατακτητὴν ὁ Πλούταρχος· ἀλλ' ὁμολογοῦμεν ὅτι περὶ πολλῶν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Δρούσεν ἀναφερομένων ὀνομάτων ὑπάρχουσιν εὐλογοὶ ἀμφιβολίαι ἂν ἦσαν πόλεις ἢ ἀπλῶς στρατιωτικοὶ σταθμοί. Τούτου ἕνεκα μεταβαίνομεν ἀμέσως εἰς τὰ τῶν διαδόχων ἱδρύματα, τὰ ὅποια καὶ ἀναμφισβήτητα ἦσαν καὶ ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερα.

Ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Τὰ παράλια τῆς χερσονήσου ταύτης ἦσαν πρὸ καιροῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐλληνικὰ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ αὐταὶ αὐτῆς αἱ μεσογειότεραι χῶραι καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐξελληνίσθησαν. Τὸ δὲ παράδοξον, ὡς προείπομεν, εἶναι ὅτι, ἐνῶ πολλοὶ ἐκ τῶν χωρῶν τούτων εἶχον ἡγεμόνας βαρβάρου καταγωγῆς, οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, περιβληθέντες τὸν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα, ἔπραζαν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ τοῦλάχιστον ὅσα καὶ οἱ γνησιώτατοι Ἕλληνες ἡγεμόνες. Καὶ πρῶτον τοῦτο συνέβη ἐν Βιθυνίᾳ. Ἡ χώρα αὕτη εἶχε μὲν κατακτηθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ὁ ἐπὶ τῆς περσικῆς κυριαρχίας ἐγχώριος κληρονομικὸς αὐτῆς σατράπης, ὀνόματι Βίας, ἀντέσχεν εἰς τὰ ὄρη· ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ζιποίτης, ἀποθανόντος τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατέλαβεν αὐθις τὴν χώραν καὶ διέσωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τε τοῦ Λυσιμάχου καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων Μακεδόνων δυναστῶν. Ὁ Λυσίμαχος κατέσκαψε μὲν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Βιθυνίας Ἀστακον, ἀλλ' ὁ Ζιποίτης ἱδρυσεν ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τῆς Ἀστάκου νέαν πρωτεύουσαν, ἣν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ Νικομήδους ὠνόμασε

Νικομήδειαν καὶ ἐξ Ἑλλήνων σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν κατῴκισε, πλεῖστα ὅσα ἐπιτρέψας εἰς αὐτοὺς πλεονεκτήματα. Ἐντεῦθεν ἡ αὐλὴ καὶ ἡ κυβέρνησις τῶν βασιλείων τῆς Βιθυνίας ἀπέβησαν ὅλως ἑλληνικαί. Καὶ δὲν διετήρησαν μὲν ἐπὶ πολὺ τὴν ὀλοσχερῇ αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι, διότι ἤδη ἐπὶ Προυσίου Α', ἐγγόνου τοῦ προμνημονευθέντος Νικομήδους τοῦ Α', ἤρχισαν νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων παντοδυναμίαν· ἀλλὰ δὲν ἀνετράπησαν ὡς ἐκ τούτου τὰ σπέρματα τοῦ ἑλληνισμοῦ ὅσα οὗτοι κατέθεντο. Ἡ Νικομήδεια παρέμεινε μία τῶν λαμπρῶν τῆς Ἀνατολῆς ἑλληνίδων πόλεων, καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα καὶ βραδύτερον μέχρι τῆς καταστρεπτικῆς τῶν Τούρκων ἐποχῆς. Παρεκτός δὲ τῆς Νικομηδείας, εὕρισκόμεν ἐνταῦθα πόλεις ἑλληνίδας τὴν Νίκαιαν, ἣν εἶχεν ἤδη ὁ Ἀντίγονος ἰδρύσει, ὀνομάσας Ἀντιγόνειαν, μετωνόμασε δὲ βραδύτερον ὁ Λυσίμαχος ἀπὸ μιᾶς τῶν συζύγων αὐτοῦ, Νίκαιαν· τὴν Προυσιάδα, τὴν μέχρι τῆς σήμερον ὀνομαστὴν Προῦσαν πρὸς τῷ Ὀλύμπῳ· τὴν Ἀπάμειαν· τὴν Προυσιάδα τὴν πρὸς Ἰπίῳ· τὴν Ἀντιγόνειαν πρὸς τῷ Δασκυλίῳ· ἐτέραν Ἀντιγόνειαν ἣν ὁ γεωγράφος Στέφανος ὀνομάζει φρούριον τῆς Κυζικηνῆς· τὸ Νικομήδειον· τὸ Ζιποίτιον· τὴν Ἐπιφάνειαν. Ἐν γένει δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Βιθυνίας τοσοῦτον πρὸς τοὺς Ἕλληνας συναφειώθησαν, ὥστε βραδύτερον ἑλλησμονήθη παντάπασιν ἡ βάρβαρος αὐτῶν καταγωγὴ καὶ οἱ χρονογράφοι ἔλεγον αὐτοὺς ὄντας «ἐκ τοῦ γένους τῶν Μακεδόνων.»

Ἀνάλογά τινα συνέβησαν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας τῆς μικρᾶς Ἀσίας χώρας. Εἰς Πόντον καὶ εἰς Παφλαγονίαν ὑπῆρχον ὡσαύτως ἐγχώριοι δυνάσται. Καὶ οἱ μὲν τῆς Παφλαγονίας δὲν προέκυψαν εἰμὴ περὶ τὰ τέλη τῆς 3 ἑκατονταετηρίδος, οὐδὲ ὑπῆρξαν ἐπὶ πολὺ ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ διετέλεσαν ὑποτεταγμένοι, νῦν μὲν εἰς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ Πόντου, νῦν δὲ εἰς τοὺς τῆς Βιθυνίας. Οἱ δὲ τοῦ Πόντου, ἔλκοντες τὸ γένος ἀπὸ Κύρου, ἀπέβησαν ἰσχυροὶ καὶ ἐνδοξοὶ, ἀθρόαν μεταφυτεύσαντες τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ δίαιταν εἰς τὸ κράτος αὐτῶν. Νέα ἑλληνικὰ κτίσματα δὲν φαίνονται ἐνταῦθα πολλά· καὶ ὅσα γνωρίζομεν εἶναι τὰ ἐξῆς. Ἀμαστρις, ὑπὸ Ἀμάστριος τῆς τοῦ Λυσιμάχου γυναικὸς περὶ τὸ ἔτος 300 π. Χ. ἡ βραδύτερον κτισθεῖσα, κληθεῖσα δὲ «δεξιὸς ὀφθαλμὸς τοῦ κόσμου,» εἰς ἣν προσήρχοντο οἱ πέραν τοῦ Πόντου Σκύθαι καὶ οἱ πρὸς μεσημβρίαν λαοὶ «ὥσπερ εἰς κοινόν τι συντρέχοντες ἐμπόριον.» Προσέτι Φαρνακία πλησίον τοῦ Κερασσοῦντος, Εὐπατορία πλησίον

τῆς Ἀμισοῦ, ἐτέρα Εὐπατορία ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν ποταμῶν Λύκου καὶ Ἰριδος, Πολεμῶνιον καὶ Λαοδίχεια. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι εἰς τὰ παράλια ταῦτα ἰδίως ὑπῆρχον πολλαὶ καὶ ἀξιόλογοι ἀρχαιότεραι ἑλληνικαὶ πόλεις ἢ Ἡράκλεια, ἢ Σινώπη, ἢ Ἀμισός, ἢ Τραπεζοῦς, ὁ Κερασσοῦς καὶ ἄλλαι. Αἱ πόλεις αὗται διετέλεσαν ἐφ' ἱκανὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἀνεξάρτητοι, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισαν νὰ ὑποτάσσωνται ὑπὸ τῶν βασιλέων τοῦ Πόντου καὶ νὰ ἐπενεργῶσι δραστηρίως εἰς τὸν ἐξελληνισμόν τῆς χώρας, μάλιστα δὲ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς αὐλῆς. Πρῶτος ὁ Μιθριδάτης Γ' κατέκτησε τὴν Ἀμαστριν ἥτις ἦτο μὲν νέον κτίσμα, ἀλλὰ, ὡς εἶδομεν, δὲν ἰδρύθη ὑπὸ τῶν τοῦ Πόντου βασιλέων. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι κατέστησαν ἕκτοτε τὴν Ἀμαστριν πολλάκις καθέδραν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. Περί τὰ ἑκατὸν δ' ἔτη βραδύτερον, ἤτοι μεταξύ τοῦ 190 καὶ 180 ἔτους π. Χ., κατέλαβεν ὁ Φαρνάκης Α', ὁ τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου Δ' υἱός, τὴν Σινώπην, ἥτις ἦτο ἡ ἀκμαιοτάτη ὅλων τῶν κατὰ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἑλληνίδων πόλεων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ ποντικὸν κράτος δὲν ἔπαυσε προαγόμενον, πρωτεύουσαν ἔχον τὴν μεγάλην καὶ πλουσίαν ἐκείνην ἑλληνίδα πόλιν, ἥτις τότε εἶπερ ποτὲ ἄλλοτε ἤκμασε, θαλασσοκρατοῦσα ἐν τῷ Εὐξείνῳ καὶ διὰ λαμπρῶν τῆς τέχνης ἔργων κοσμηθεῖσα ὑπὸ τῶν νέων αὐτῆς δυναστῶν. Εἰς τὸν ὕπατον δὲ βαθμὸν τῆς δυνάμεως ἔφθασε τὸ βασίλειον τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Φαρνάκου, Μιθριδάτου ΣΤ' τοῦ μεγάλου, ὅστις, ἐν ἀρχῇ τῆς τελευταίας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, καὶ αὐτῶν τῶν παντοδυνάμων Ῥωμαίων ἀνεδείχθη φοβερός πολέμιος.

Εἰς Καππαδοκίαν ὁ ἐλληνισμὸς διεδόθη βραδύτερον ἢ ἀλλαχοῦ, διότι ἀρχαιότερον μὲν κτίσμα οὐδὲν ὑπῆρχεν αὐτόθι, τὰ δὲ νεώτερα δὲν ἤρχισαν ἰδρυόμενα εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀπὸ τοῦ ἐγγωρίου βασιλέως τῆς Καππαδοκίας Ἀριαράθου Ε', περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης λέγει ὅτι μετέσχε παιδείας ἑλληνικῆς «ἐξ οὗ καὶ ἡ παρὰ τοῖς Ἑλλησι πάλαι ἀγνοουμένη Καππαδοκία τότε τοῖς πεπαιδευμένοις ἐμβιωτήριον ὑπῆρχεν.» Ἐκτοτε δὲ τέσσαρες ἀναφέρονται ἐνταῦθα ὀνομασταὶ ἑλληνικαὶ πόλεις: Ἀριαράθεια, Εὐσέβεια ἢ πρὸς τῷ Ταύρῳ, «πόλις Ἑλλάς ἐν τῷ Καππαδόκων ἔθνει» κατὰ Φιλόστρατον· Εὐσέβεια ἢ πρὸς τῷ Ἀργαίῳ ἢ καὶ Μάζακα καλουμένη, περὶ ἧς ὁ Στράβων βεβαίῳ ὅτι «χρᾶνται οἱ Μαζακηνοὶ τοῖς Χερώνδῃ νόμοις, αἰρούμενοι καὶ Νομῶδῳ, ὅς ἐστιν αὐτοῖς ἐξηγητὴς

τῶν νόμων.» τελευταῖον Ἀρχελαίς. Ἀλλὰ ὑπῆρχον βεβαίως καὶ ἄλλαι πολλαὶ ἐν Καππαδοκίᾳ ἐλληνίδες πόλεις, διότι κατὰ τὸν αὐτὸν Στράβωνα, ὁ βασιλεὺς Τιγράνης ἔκτισεν ἐκεῖ πόλιν, ἣν ὠνόμασε Τιγρανόκερτα «ἐκ δώδεκα ὑπ' αὐτοῦ ἐρημωθείσων ἐλληνίδων πόλεων συναγαγών.»

Ἡ Φρυγία διετέλεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς Σελευκίδας· καθὼ καὶ μιν δ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας διασχίζεται ὑπὸ μεγάλων ἐμπορικῶν ὁδῶν, καὶ παρὰ τὰς ὁδοὺς ταύτας εὕρισκόμεν τὰ πλεῖστα νέα κτίσματα. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται ὀνομαστί 29, ἀλλὰ τὰ ἀκόλουθα 14 φαίνονται τὰ μᾶλλον ἀναμφισβήτητα. Λαοδίκεια· Φιλομήλιον· Πολύβοτος· Σύνναδα, τῆς ὁποίας σώζονται νομίσματα φέροντα Συνναδέων Ἰώνων, Συνναδέων Δωριέων, Ζεὺς πάνδημος Συνναδέων· Δοκιμία· Λυσίας· Πέλται, αἵτινες ἀναφέρονται μὲν ἤδη ἐν τῇ Ἀναβάσει τοῦ Ξενοφῶντος, ἀλλὰ ἐδέχθησαν πολλοὺς Μακεδόνας ἐποίκους· Εὐμένεια· Διονυσόπολις· Λαοδίκεια ἡ πρὸς Λύκῳ, μία τῶν ἀξιολογωτάτων καὶ πλουσιωτάτων πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας· Θεμισώνιον· Ἀπάμεια ἡ Κιβωτὸς, περὶ ἧς ὁ Στράβων λέγει «ἐμπορεῖον μέγα τῆς ἰδίως λεγομένης Ἀσίας, δευτερεῦον μετὰ τὴν Ἐφεσον,» Ἀντιόχεια ἡ πρὸς Πισιδίᾳ καὶ Σελεύκεια ἡ ἐπιλεγόμενη Σιδηρᾶ.

Καὶ αὕτη ἡ Γαλατία, δηλαδὴ ἡ χώρα ἣν οἱ Γαλάται (σελ. 279) κατέλαβον μετὰ τὴν Καππαδοκίαν, Παφλαγονίαν, Βιθυνίαν καὶ Φρυγίαν, δὲν διέφυγε τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὁ μὲν ὄχλος αὐτῶν διέσωσε τὴν ἰδίαν γλῶσσαν μέχρι τῆς 5 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος· τὸ δὲ πολίτευμα ὠργανώθη κατὰ τὰ πάτρια τοῦ λαοῦ ἐκείνου ἔθιμα, διαιρεθέντος τοῦ πλήθους εἰς δώδεκα τετραρχίας, ὧν ἐκάστης προϊστάτο ἡγεμὼν καλούμενος τετράρχης. Ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος οἱ, τε ἡγεμόνες ἐκεῖνοι καὶ οἱ ἐπισημότατοι τῶν Γαλατῶν, λόγῳ καταγωγῆς καὶ πλούτου, ἡσπάρθησαν τὴν ἐλληνικὴν θρησκείαν, παιδείαν καὶ γλῶσσαν. Ἐκ δὲ τῶν πόλεων τῆς χώρας ἡ μὲν Ἀγκυρα, ἡ ὑπὸ τοῦ παναρχαίου βασιλέως τῆς Φρυγίας Μίδου κτισθεῖσα, ἀπέβαλεν ἐπὶ τῶν Γαλατῶν τὴν ἀρχαίαν ἀξίαν, μὴ ἀνακτήσασα αὐτὴν εἰμὴ ἐπὶ Ῥωμαίων, ὅτε ἀπέβη λαμπροτάτη, μάλιστα ἐπὶ Αὐγούστου, ὅστις ἔκτισεν ἐν αὐτῇ ναὸν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ὁποίου ἐνέγραψεν ἐν ἐπιγραφῇ μεγάλη τὴν ἱστορίαν τῶν πράξεων αὐτοῦ, ἐπιγραφῇ ἥτις ἀνευρέθη μὲν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1554, ἀλλὰ δὲν ἀντεγράφη ὁλόκληρος· εἰμὴ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Ἐτέρᾳ ὅμως πόλιν ἡ Πέσσινοῦς, ἥτις εἶχεν ἱερὸν τῆς Μητρὸς τῶν Θεῶν, μεγάλου σεβασμοῦ τυγ-

χάνον, ἐξηκολούθησεν ἀκμάζουσα καὶ ἐπὶ τῶν Γαλατῶν, ὁ δὲ Στράβων ὀνομάζει ἐτι αὐτὴν «ἐμπορεῖον τῶν ταύτη μέγιστον.»

Ἄλλ' ἐρχόμεθα εἰς τὰς δυτικωτέρας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὅπου προέκυψε κράτος καθαρῶς ἐλληνικόν, τὸ ὅποιον λόγῳ παιδείας καὶ τέχνης ἀπέβη πολὺ μὲν σημαντικώτερον τῶν ἐξελληνισθεισῶν βαρβάρων τῆς Βιθυνίας, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας δυναστεϊῶν, ἐνάμιλλον δὲ σχεδὸν τῶν βασιλείων ἅπερ ἱδρυσαν οἱ Σελευκίδαι καὶ οἱ Λαγίδαι. Ἐκαλεῖτο δὲ τὸ νέον ἐκεῖνο κράτος Περγαμηνόν, ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ Περγάμου· καὶ ἱδρυτῆς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς θησαυροφύλαξ τοῦ Λυσισμάχου Φιλέταιρος (σελ. 273) ἐκ τοῦ ἐν τῷ Πόντῳ Τιείου, περὶ οὗ ὁ Στράβων λέγει ὅτι εἶναι πολίχνην οὐδὲν ἔχον μνήμης ἄξιον, πλὴν ὅτι Φιλέταιρος ἐντεῦθεν ἦν ὁ ἀρχηγέτης τοῦ τῶν ἀτταλικῶν βασιλείων γένους. Ὁ Φιλέταιρος, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀγαθοκλέους, ἀπέστη πρὸς Σέλευκον Α' καὶ ἔπειτα ὠφεληθεὶς ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν ὅσαι ἐπῆλθον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγέτου ἐκείνου τῶν Σελευκιδῶν, οὐ μόνον ἀνεξάρτητος ἀπέβη, ἀλλὰ καὶ πολλὰς παραλίους πόλεις κατέλαβε. Τὰς κτήσεις ταύτας ἐπεξέτεινεν ἐτι μᾶλλον ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Εὐμένης Α'. Ὁ δὲ τοῦ Εὐμένους ἐξάδελφος καὶ διάδοχος Ἀτταλος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς, νικήσας τοὺς Γαλάτας εἰς μάχην μεγάλην καὶ καταστήσας τὸ βασίλειον αὐτοῦ ἰσχυρότατον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ὁ Ἀτταλος οὗτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Εὐμένης Β', Ἀτταλος Β' καὶ Ἀτταλος Γ', ἐπροστατεύθησαν πολυειδῶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων οἵτινες τότε ἀνέμιχθησαν εἰς τὰ ἄσιανὰ πράγματα· ἀλλὰ συγχρόνως οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι παντελῶς ἐξηυτελίσθησαν ὑπὸ τῶν ξένων τούτων δυναστῶν. Καθὼς ὅμως συνέβη ἐν γένει εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ πολιτικῶς ὑπερισχύσαντες ἐπὶ τέλους ἐνταῦθα Ῥωμαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διακωλύσωσι τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐλληνισμοῦ ὃν εἰσῆγαγον καὶ διέδωκαν εἰς Αὐδίαν οἱ τοῦ Φιλεταίρου κληρονόμοι. Οἱ βασιλεῖς οὗτοι προήγαγον τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡ χώρα αὐτῶν ἐλογίζετο νέα Ἑλλάς. Ὁ Εὐμένης Β' ἐσύστησε τὴν περίφημον τῆς Περγάμου βιβλιοθήκην ἥτις ἐπὶ τέλους κατήντησε νὰ περιλαμβάνη, ὡς βεβαιούσι, 200,000 βιβλίων. Ὅτε ἡ ζηλοτυπία τῶν Πτολεμαίων ἀπηγόρευσε τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγωγὴν τοῦ παπύρου, ἦτοι τῆς θάμνου ἐκείνης ἐξ ἧς κατεσκευάζετο τὸ ἐν χρήσει τότε πρὸς γραφὴν ὑλικόν, οἱ Περγαμηνοὶ ἀνεπλήρωσαν τὸ ὑλικόν τοῦτο διὰ τῆς

παρ' αὐτῶν ἐπινοηθείσης περγαμηνῆς διφθέρας, ἥς ἡ παρασκευὴ ἀπετέλεσεν ἔκτοτε νέον ἀξιόλογον κλάδον τῆς περγαμηνῆς βιομηχανίας. Διότι ἐν τῷ βασιλείῳ τούτῳ ἡ ὠφέλιμος τέχνη συμπροώδευσε μετὰ τῆς τέχνης τῆς καλῆς, ἡ δὲ πρακτικὴ ἐπιστήμη, ἡ μηχανικὴ, ἡ ναυτικὴ, ἡ ἐμπορία, συνημιλλῶντο πρὸς τὴν θεωρητικὴν, τὰ μαθηματικὰ, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν φιλολογίαν. Τὰ ἀτταλικά ὑφάσματα καὶ ἄλλα τῆς περγαμηνῆς βιομηχανίας προϊόντα ἀπέβησαν τὸ πάλαι ὀνομαστά οὐδὲν ἦττον ἢ ἡ αὐτόθι ἀκμάσασα στωϊκὴ φιλοσοφία καὶ ἡ τέχνη ἐκείνη ἣτις κατεσκεύαζε τὸ πολυθρύλητον ἄγαλμα τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν τῷ κατὰ Πέργαμον ἱερῷ τοῦ θεοῦ τούτου, καὶ ἄλλα ἔργα δι' ὧν περγαμηνοὶ τεχνῖται ἐκλείσαν τὰ κατὰ Γαλατῶν κατορθώματα τῶν βασιλέων αὐτῶν. Ἰδίως δὲ ἐρρίζωσε καὶ ἀνεπτύχθη ὁ ἐλληνισμὸς ἐν ταῖς χώραις ταύταις διὰ τῶν ἐλληνικῶν ἰδρυμάτων ὧν ἔχομεν ν' ἀναφέρωμεν 12 τὰ γνωστότερα. Λυσιμάχεια, Ἀττάλειαν, Ἑλληνόπολιν, ἑτέραν Ἀττάλειαν ἣτις πρότερον ἐλέγετο Ἀγρόειρα, Φιλαδέλφειαν, ἣν καίτοι πολλὰ παθοῦσαν ἐκ σεισμῶν «μικρὰς Ἀθήνας» ἐκάλεσαν βραδύτερον διὰ τὰς ἐορτὰς καὶ τὰ ἱερά· Ἀπολλωνίδα, Σμύρνην πόλιν ἣτις ἦτο μὲν παναρχαία (σελ. 298 τοῦ πρώτου τόμου), ἀλλ' ἀπὸ τῆς 7 π. Χ. ἑκατηνταετηρίδος καταστραφεῖσα ὑπὸ τῶν Λυδῶν, διετέλεσε περὶ τὰ 400 ἔτη οἰκουμένη κωμηδόν· μετὰ δὲ ταῦτα ἀνήγειρεν αὐτὴν Ἀντίγονος καὶ κατόπιν τούτου Λυσιμάχος. Ὁ Στράβων λέγει τὴν Σμύρνην πόλιν καλλίστην πασῶν καὶ θαυμάζει τὴν τε εὐθύτητα τῆς ῥυμοτομίας αὐτῆς, καὶ τὰς λιθοστρώτους ὁδοὺς, καὶ τὰς μεγάλας στοὰς, καὶ τὴν βιβλιοθήκην, καὶ τὸ λεγόμενον ὁμήρειον, ὅπερ ἦτο στοὰ τετραγώνος ἔχουσα ναὸν Ὀμήρου καὶ ξόανον. Πλὴν τούτων ἔχομεν ἐνταῦθα Ἀρσινόην, ἥτοι τὴν ἀρχαίαν Ἐφεσον, μετονομασθεῖσαν οὕτω ἀπὸ τῆς Λυσιμάχου γυναικὸς, πόλιν πλουσίαν ἣτις δὲν ἔπαυσε καὶ ἄλλως εὐδοκιμοῦσα· διότι μία μὲν ἦτο τῶν τριῶν πόλεων (Ἐφεσος, Κολοφῶν, Κῶς) ἐν αἷς ἐλέγετο ὅτι ἐγεννήθη ὁ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν πρώτων διαδόχων περιώνυμος ζωγράφος Ἀπελλῆς· ἤμαρ δ' ἐν αὐτῇ ἔτι περὶ τὸ 100 π. Χ. ἡ σχολὴ ἐκείνη, ἀφ' ἧς κατὰγεται ὁ ἐν τῷ ἐθνικῷ μουσεῖῳ τοῦ ἐν Παρίσις Λούβρου εὕρισκόμενος τὰ νῦν περίφημος Βοργήσιος ἀθλητῆς· Θυάτεια, κατοικίαν Μακεδόνων, κατὰ Στράβωνα· Νάκρασσαν κατὰ τινὰ ἐπιγραφὴν λέγουσαν «ἡ Μακεδόνων Νάκρασσιτῶν βουλὴ καὶ ὁ δῆμος,» κατὰ δὲ τὰ νομίσματα Ἀκρασσον· Μυσομακεδόνας, καὶ Μακεδόνας Ὑρκανούς.

Αἱ λοιπαὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας χώραι διετέλουν ἐν μέρει μὲν ὑπὸ τοῦς Λαγίδας, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ τοῦς Σελευκίδας, καὶ τοὶ δὲ σώζουσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὸν ἀρχαιότερον βίον, ἐκαλύφθησαν ὅμως καὶ αὗται ὑπὸ οὐκ ὀλίγων ἐλληνίδων πόλεων. Εἰς Καρίαν εὐρίσκομεν Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς Μαιάνδρῳ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε γέφυραν ἣτις εἰκονίζεται καὶ εἰς ἓν τῶν σωζομένων νομισμάτων αὐτῆς· Εὐανθίαν ἢ Ἀνθειαν, ὅπως ἐπωνομάσθησαν αἱ παναρχαῖαι Τράλλεις, αἵτινες καὶ ἄλλα ὀνόματα προσέλαβον κληθεῖσαι καὶ Σελεύκεια καὶ Ἀντιόχεια· Πλειστάρχειαν· Στρατονίκειαν.

Οὐδ' ἐν Λυκίᾳ καὶ Πισιδίᾳ καὶ Παμφυλίᾳ λείπουσιν ἐλληνικὰ ἱδρύματα ἢ ὀνόματα, ἃν καὶ ἐνταῦθα ἢ ἐπιχώριος γλῶσσα φαίνεται διατηρηθεῖσα παρὰ τῇ ἐλληνικῇ πλειότερον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην τῆς μικρᾶς Ἀσίας παραλίαν. Ἐν Λυκίᾳ εὐρίσκομεν Ἀρσινόην, Σελεύκειαν, Πτολεμαίδα· ἐν Παμφυλίᾳ Δῖον καὶ Μενεδήμιον· αἱ δὲ πόλεις τῆς Πισιδίας Σέλγη, Σαγαλασσός, Κιβύρα καὶ Ἀμβλαδα ἦσαν ὁμολογουμένως Λακεδαιμονίων ἀποικίαι.

Τελευταῖον εἰς Κιλικίαν ὅπου ὑπῆρχον πολλὰ ἀρχαιότερα ἐλληνικὰ κτίσματα, ἀπαντῶμεν καὶ νεώτερα οὐκ ὀλίγα. Ἀντιόχειαν τὴν ἐπὶ Κραγίῳ, Ἀρσινόην, Σελεύκειαν τὴν πρὸς τῷ Καλυκάδνῳ, ἣτις καὶ ἐπὶ Στράβωνος ἠκμαζε καὶ βραδύτερον ἐπὶ Ῥωμαίων καὶ ἐπὶ χριστιανισμοῦ διετέλεσεν ἐλευθέρα καὶ καλλίστη πόλις· Ἐλαιοῦσαν, Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς τῷ Σάρῳ, Ἀντιόχειαν Κιλικίας, καὶ Ἐπιφάνειαν. Ἐν μόνῃ λοιπὸν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐκτίσθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων πόλεις ἐλληνικαὶ νέαι ὑπὲρ τὰς ἐξήκοντα, μὴ περιλαμβανομένων εἰς ταύτας πολλῶν ἄλλων, αἵτινες φέρουσι μὲν ἐλληνικὰ ὀνόματα, ἀλλ' εἶναι ἤδηλον ἂν ἱδρῦθησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἢ προηγουμένως.

Μεταβαίνομεν εἰς τὴν Συρίαν, ἥτοι εἰς τὴν ὁμάδα τῶν χωρῶν αἵτινες πρὸς βορρᾶν μὲν ἔχουσι τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, πρὸς ἀνατολὰς τὸν Εὐφράτην, πρὸς μεσημβρίαν τὰ ἐλεύθερα τῆς ἐρήμου ἀραβικὰ στίφη καὶ πρὸς δυσμὰς τὴν μεσόγειον θάλασσαν. Ἐνταῦθα ὁ ἐλληνισμὸς δὲν εὔρε τὰς εὐκολίας τὰς ὁποίας εἶχεν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὅπου, διὰ τὰς προηγουμένας ἀποικίας, καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ μισθοφορίας, εἶχε πρὸ καιροῦ παρασκευασθῇ ὁ ἤδη συμπληρωθεὶς θρίαμβος αὐτοῦ. Εἰς τὴν Συρίαν δὲν ἤρχισαν ἱδρῦσθαι ἐλληνικαὶ πόλεις εἰμὴ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ εἰς τὰς χώρας

ταύτας συνεπύκνωσαν οἱ Σελευκίδαι καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀρχηγέτης αὐτῶν Σέλευκος Α' τὸ κυριώτατον τῆς δυνάμεως, καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρξε τὸ ὀρμητήριον οὕτως εἰπεῖν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, τὰ νέα κτίσματα ἐποπλασσιάσθησαν τοσοῦτον ὥστε πολλαχοῦ, ἂν ὅχι ἀπανταχοῦ, κατίσχυσαν τοῦ ἐπιχωρίου στοιχείου. Ἰδίως εἰς τὴν ἄνω Συρίαν, δηλαδὴ τὴν μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Ταύρου μέχρι τῆς Κοίλης Συρίας χώραν, ἔχομεν ν' ἀναφέρωμεν ὑπὲρ τὰς τριάκοντα ἑλληνικὰς πόλεις, ὧν τὰς πλείστας ἔκτισεν, ἢ ἀνωκοδόμησε καὶ ἐκάλλυνε καὶ διὰ νέου ἑλληνικοῦ βίου ἐξωογόνησεν ὁ Σέλευκος ὁ Α'. Ἐκ τούτων δὲ πάλιν τέσσαρες ἦσαν αἱ ὀνομαστότεραι· Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Δάφνῃ, Σελεύκεια ἡ ἐν Πιερίᾳ, Λαοδικεα ἡ ἐπὶ θαλάττῃ καὶ Ἀπάμεια ἡ πρὶν Πέλλα, αἵτινες καὶ ἐλέγοντο «ἀδελφαὶ ἀλλήλων» κατὰ Στράβωνα, «ἀδελφοὶ δῆμοι» κατὰ τὰ νομίσματα. Ἡ Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Δάφνῃ ἐκτίσθη παρὰ τὸν Ὀρόντην ποταμὸν ὑπὸ τοῦ Σελεύκου, ἅμα ὡς ἐγένετο κύριος τῆς Συρίας· καὶ κατέστη πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου, εἰ καὶ ἔκειτο εἰς τὸ δυτικώτερον αὐτοῦ μέρος, διότι ἔτι ἀπὸ τοῦ 293 ὁ Σέλευκος εἶχε νομίσει πρέπον νὰ διαιρέσῃ τὸ κράτος εἰς δύο καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ μὲν τὰς ἀνατολικωτέρας ἐπαρχίας εἰς τὸν υἱὸν Ἀντίοχον Α', νὰ διατηρήσῃ δὲ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἑαυτοῦ κυβέρνησιν τὰς δυτικωτέρας, ἐδρεύων εἰς Ἀντιόχειαν. Ἦτο δὲ ἡ Ἀντιόχεια αὕτη τετράπολις, δηλαδὴ συνίστατο ἐκ τεσσάρων μερῶν, ὧν ἕκαστον εἶχεν ἴδιον τεῖχος, ἅπαντα δὲ πάλιν διὰ κοινοῦ τεύχους συνεδέοντο. Ἡ κυρία αὐτῆς ὁδὸς, ἧς ἐκατέρωθεν ὑπῆρχον ἐμπορικὰ κάταστήματα, εἶχε μῆκος τριάκοντα σταδίων, κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, ἡ δὲ ὅλη περιοχὴ κατήντησε νὰ ἐκτείνεται εἰς δύο ἡμισυ γεωγραφικὰ μίλια. Πρῶτοι κάτοικοι λέγονται Ἀθηναῖοι, Μακεδόνες, Κροῖτες καὶ Κύπριοι, ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ὡς φαίνεται ἐπικρατέστεροι τῶν ἄλλων. Τούλάχιστον πρὸς χάριν αὐτῶν ἰδίως ἐποίησεν ὁ Σέλευκος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀνδριάντα χαλκοῦν τῆς Ἀθηνᾶς μέγιστον, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον οἱ Ἀντιοχεῖς διετήρησαν χαρακτηρὰς τινος τῆς εὐγενεστάτης ἐκείνης τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, τὴν περὶ τὸν λόγον εὐφυίαν, τὸ ἀττικὸν τῆς γλώσσης ἰδίωμα, τὴν περὶ τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην φιλοκαλίαν. Καὶ τοι δὲ πολλάκις παθοῦσα καὶ ἐν μέρει καταστραφεῖσα ὑπὸ σεισμῶν, ἐξ ὧν εἰς ἓνα ἀπέβαλον, ὡς λέγεται, τὸ ζῆν 250,000 ψυχῶν, ἡ Ἀντιόχεια διετήρησεν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας τὸ μέγεθος καὶ τὴν εὐημερίαν αὐτῆς. Εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐξαιρέτως ἤκμασεν ἐπὶ τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὐ μακρὰν

δὲ τῆς Ἀντιοχείας ἔκειτο ἡ χαριεστάτη Δάφνη, τὴν ὁποίαν ὁ Γερμανὸς Δρούσεν εὐφυῶς ἀποκαλεῖ Βερσαλλίαν τῆς Συρίας, καὶ ἦτις, διὰ τὸ μέγα καὶ συνηρεφὲς αὐτῆς ἄλσος, τὸ ὑπὸ πηγαίων ὑδάτων διαρρεόμενον, τοὺς λαμπροὺς ναοὺς, καὶ τὰς πολυτελεῖς πανηγύρεις, ἀπέβη ἐν τῶν θαυμαστοτάτων χωρίων τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ Σελεύκεια ἡ ἐν Πιερίᾳ ἔκειτο παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὀρόντου καὶ ἀπετέλει οὕτω τὸν λιμένα τῆς Ἀντιοχείας, ἐνάμιλλος αὐτῆς οὕσα κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ μέγεθος. Ἡ Λαοδίκεια ἡ ἐπὶ θαλάττῃ ἦτο ὀνομαστή διὰ τὴν πολυοῖνον αὐτῆς χώραν καὶ τὴν ἀξιόλογον ἐμπορίαν, ἡ δὲ Ἀπάμεια, ἡ πρόφην Πέλλα, ἦτο ἰδίως στρατιωτικὴ πόλις, διότι ἐνταῦθα ἐτρέφοντο οἱ πεντακόσιοι ἐλέφαντες τοῦ Σελεύκου, ἐνταῦθα διέτριβε τὸ πλεῖστον τῆς στρατιᾶς, καὶ ἐνταῦθα ἦτο τὸ στρατιωτικὸν λογιστήριον καὶ τὸ ἱπποτρόφιον.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων μεγάλων πόλεων, ἔχομεν νὰ ἀναφέρωμεν πλείστας ἄλλας ἐν τῇ Ἄνω Συρίᾳ· Ἡράκλειαν Πιερίας, Ἀντιόχειαν Πιερίας, Γέφυραν, Βέρροϊαν, ἄλλην Ἡράκλειαν, Ἱεροπόλιν, Εὐρωπὸν, Νικάτωριν, Νικόπολιν, Μελεάγρου χάρακα, Σαμόσατα, τὴν πατρίδα τοῦ Λουκιανοῦ, Ἀντιόχειαν ἐπὶ τῷ Ταύρῳ, Ἀντιόχειαν τὴν πρὸς Εὐφράτην, Ἐπιφάνειαν τὴν πρὸς Εὐφράτην, Ἡράκλειαν, Λευκάδα, Ὁρθωσίαν, Λάρισσαν, Λυσιάδα, ἐτέραν Ἐπιφάνειαν, Σελευκόβηλον, Μέγαρα, Ἀπολλωνίαν, Χαλκίδα, Μαρώνειαν, Ὀρωπὸν καὶ τὸ Ζεῦγμα, ἀξιολογώτατον παρὰ τῷ Εὐφράτῃ χωρίον, ἐκεῖ ὅπου ὁ ποταμὸς οὕτως προκύπτει ἐκ τῶν ὀρέων. Τὸ ὄνομα παράγεται ἀπὸ τῶν γεφυρῶν τὰς ὁποίας ἰδρύσεν αὐτόθι συγχρόνως μὲ τὴν πόλιν ὁ Σέλευκος. Καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς δὲ χρόνοις, ὅτε λόγος ἐγένετο νὰ συνδεθῇ, διὰ τῆς Συρίας, ἡ Εὐρώπη μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου προέκειτο νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀτμοπλοία, ἦτις ἐμελλεν ἐπὶ τούτῳ νὰ ὀργανωθῇ.

Ἐτερον τῆς Συρίας τμήμα ἦτο ἡ καλουμένη Κοίλη Συρία, ἦτις διετέλεσε διαρκῶς τὸ μῆλον τῆς ἐριδος μεταξὺ Σελευκιδῶν καὶ Λαγιδῶν. Ὅθεν εὐρίσκομεν ἐνταῦθα ἐκατέρων ἰδρύματα· Λαοδίκειαν τὴν πρὸς Λιβάνῳ, Ἀπολλωνίαν, Δαμασκὸν ἣν ὁ Ἅγιος Ἱερώνυμος λέγει ὑπὸ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Πτολεμαίων ἀνοικοδομηθεῖσαν καὶ τῆς ὁποίας αἱ ἴδιαι παραδόσεις μαρτυροῦσι τὸν ἐξελληνισμόν· Λευκάδα, Δῖον, Πέλλαν, Γέρασα, Ἴππον, Γάδαρα, Ἀντιόχειαν, ἐτέραν Ἀντιόχειαν, Αἶνον, Φιλαδέλφειαν, Φιλωτέραν, Ἀζωτον, Ἀπολλωνίαν, Ἀν-

θηδόνα, Στράτωνος Πύργον, Βερενίκην καὶ τελευταῖον Πτολεμαίδα, τὸ ἀξιολογώτατον τῆς παραλίας ἐκείνης φρούριον κτισθὲν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ δευτέρου Λαγίδου. Ἀναφέρονται μὲν ἐνταῦθα καὶ ἄλλαι τινὲς πόλεις ἑλληνικαί, ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτῶν δὲν εἶναι ἀναμφισβήτητα· ὅθεν παραλείποντες αὐτάς ἐρχόμεθα εἰς τὰς περὶ Εὐφράτην καὶ Τίγριν χώρας.

Τῆς Μεσοποταμίας ὁ ἐξῆλληνισμὸς ἐπὶ τοσοῦτον προήχθη, ὥστε τὰ βορειότερα αὐτῆς μέρη ἔφερον τὰ ἀρχαῖα μακεδονικὰ ὀνόματα τῆς Μυγδονίας καὶ τῆς Ἀνθεμουσίας. Ἐνδεκα δὲ μνημονεύονται ἐνταῦθα ὀνομασταὶ πόλεις· Ἀπάμεια, Σελεύκεια, Ἀνθεμουσίας, Βάτναι, Ἀλαγμα, Ἰχναι, Δοῦρα, Ἀμφίπολις, Αἶνος, Ἐδεσσα, καὶ Νίσιβις, ἡ μετονομασθεῖσα ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Ἀντιόχεια Μυγδονικὴ καὶ οὕτω πως ἀναφερομένη παρὰ τε Πολυβίῳ καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Ἀλλὰ πολὺ σημαντικώτεραι ἦσαν αἱ κατὰ τὴν Βαβυλωνίαν καὶ τὴν Σουσιανὴν πόλεις. Ἐκεῖ ἔκτισεν ὁ Σέλευκος τὴν ἐπισημοτάτην βεβαίως ὄλων τῶν παρ' αὐτοῦ ἰδρυθεῖσων πόλεων, Σελεύκειαν τὴν ἐπὶ τῷ Τίγρει, ἥτις ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους, ἣν προεμνημονεύσαμεν, κατέστη πρωτεύουσα τοῦ Ἀντιόχου Α'. Ὁικοδομήθη δὲ ἡ πόλις, παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, ὅκτω περίπου ὥρας μακρὰν τῆς ἀρχαίας Βαβυλώνης, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι μετετέθησαν εἰς Σελεύκειαν, τὸ δὲ ὄνομα ἐξαφανίζεται ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἱστορίας. Οἱ Βαβυλώνιοι οὗτοι, οἵτινες ἀπετέλεσαν μετ' ἄλλων ἐγχωρίων τοὺς πρώτους τῆς Σελευκείας κατοίκους, συνεχωνεύθησαν κατὰ μικρὸν μετὰ τῶν αὐτοῖσι μετοικισθέντων ὑπὸ τοῦ Σελεύκου Ἑλλήνων, οἵτινες ἐνετύπωσαν καὶ εἰς τοῦτο τὸ ἴδρυμα τὸν ἴδιον χαρακτῆρα. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς πόλεως ἔδωκεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς πολίτας αὐτῆς τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιοικήσεως, τοῦτο δὲ τὸ ἐλεύθερον, τὸ ἑλληνικὸν πολίτευμα συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς Σελευκείας, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνίδων κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεων. Διότι ἵνα προαχθῶσιν αἱ πόλεις, ὅπως καὶ τὰ ἔθνη, δεόν νὰ ἔχωσιν ἰδιά τινα στοιχεῖα ζωῆς καὶ ἐνεργείας. Ὅταν τὰ στοιχεῖα ταῦτα λείπωσι, δύνανται μὲν αἱ πόλεις νὰ εὐδοκιμήσωσι μέχρι τινὸς διὰ τῆς προστασίας κυριάρχου μεγαλοφυῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ τοιοῦτοι κυριάρχαι εἶναι σπάνιοι, ἐκλιπόντων αὐτῶν, αἱ πόλεις ὅσων ἡ τύχη ἀπὸ ἀλλοτρίας εὐνοίας ἐξήρτηται, φυσικῶς τῷ λόγῳ μαραίνονται. Τοιαῦται δὲ ἦσαν ὅλαι σχεδὸν τῆς Ἀσίας αἱ πόλεις πρὸ τοῦ ἐξῆλληνισμοῦ αὐτῆς, οὐδ' ἦσαν κυρίως εἰπεῖν πόλεις, ἀλλὰ μᾶλλον ἀσύντακτοι ἀνθρώπων ὁμάδες, αἵτινες, καθὼς ἀπεστερημένοι παντὸς πολιτικοῦ συστήματος,

οὐδεμίαν εἶχον αὐτοτελῇ ὑπαρξιν καὶ ἐπομένως οὐδὲν μόνιμον ἐπιδόσεως στοιχεῖον. Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τῶν νεκρῶν ἐκείνων πληθυσμῶν καὶ τοῦ ἀστικοῦ τῶν ἐλληνικῶν κτισμάτων βίου! Ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας τοσοῦτον αἰέποτε ἐταυτίζετο παρὰ τοῖς Ἑλλήσι πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς πόλεως, ὥστε μέχρι τῆς σήμερον ὁ ἐλληνικὸς λαὸς *πολιτεία*ρ ὀνομάζει τὴν πόλιν, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ αὐταὶ αἱ μέγιστα πόλεις οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ κῶμαι ἀχανεῖς, μηδὲνα ἔχουσαι ἴδιον ρυθμὸν καὶ βίον. Τούτου ἕνεκα αἱ ἀρχαιότεραι τῶν πόλεων ἐκείνων, καὶ αὐταὶ αἱ μέγιστα καὶ λαμπρόταται, ἡ Νίνος, ἡ Βαβυλὼν, ἡ Περσέπολις, ἠφανίσθησαν ὡς ἰσθὺς ἀράχνης, ἅμα ἐξέλιπον αἱ ἰδρύσασαι ἢ προστατεύσασαι αὐτὰς βασιλεῖαι, ἐνῶ τὰ ἐλληνικὰ κτίσματα οὐ μόνον δὲν συνεξέλιπον μετὰ τῶν ἰδρυσάντων αὐτὰ δυναστῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξηκολούθησαν ἀκμάζοντα καὶ πολλάκις ἐπέβαλλον τὸν ἴδιον χαρακτῆρα εἰς τοὺς νέους βαρβάρους κυριάρχας. Τοιαύτη μάλιστα ἀνεδείχθη ἡ Σελεύκεια ἐκείνη ἢ ἐπὶ τῷ Τίγρει, ἥτις δὲν ἔπαυσε προαγομένη μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν, ἐπὶ τῆς τῶν Πάρθων κυριαρχίας, περὶ ἧς μετ' ὀλίγον, καὶ διατελοῦσα ἐνάμιλλος τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἦτο δὲ ὠκοδομημένη ἐν σχήματι αἵτου ἀναπεταννύοντος τὰς πτέρυγας, πιστὴ εἰκὼν τῆς αἰτωδοῦς ἐκείνης φυλῆς ἥτις, ἐξορμήσασα ἀπὸ Πίνδου καὶ Ὀλύμπου, τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἐστιῶν, καὶ διαπεράσασα τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διασχίσασα τὸν Ταῦρον, ἦλθε νὰ καθήσῃ περὶ τὸν Τίγριν ποταμὸν, ἀπλοῦσα τὴν μεγάλην αὐτῆς σκιὰν μέχρις Ἰνδοῦ καὶ Ἰαξάρτου. Καὶ εἶχεν ἡ Σελεύκεια αὕτη κατοίκους περὶ τὰς ἑξακοσίας χιλιάδας, οὐδὲ ἤρχισε παρακμάζουσα εἰμὴ εἰς ἐτέραν ἐλληνίδα ὡσαύτως πόλιν ὑπενδίδουσα, τὴν Κτησιφῶντα, ἥτις, κτισθεῖσα εἰς τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Τίγρειος ὄχθην καταντικρὺ τῆς Σελευκείας καὶ συγχρόνως μὲ αὐτὴν, ἐγένετο βραδύτερον χειμερινὴ καθέδρα τῶν Πάρθων βασιλέων καὶ ἐκληρονόμησεν οὕτω τὸ ἀξίωμα τῆς γείτονος Σελευκείας.

Παρεκτὸς τῶν δύο τούτων πόλεων εὐρίσκομεν εἰς μὲν τὰς χώρας ταύτας καὶ ἄλλας τινάς, Ἀπάμειαν, Διαδοχοῦπολιν, Λαοδίκειαν καὶ Σελεύκειαν τὴν πρὸς τῷ Ἡδυφῶντι ποταμῷ· εἰς δὲ τὰς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρειος μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων ὀρέων χώρας, Ἀκραν καὶ Δημητριάδα ἥτις ἔκειτο περὶ Ἀρβήλα· καὶ ἐντὸς δὲ αὐτῆς τῆς πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας Ἀρμενίας, Ἐπιφάνειαν, Νίκαιαν, Φιλαδέλφειαν. Ἡ πρὸς τοὺς Σελευκίδας σχέσις τῆς Ἀρμενίας εἶναι ἀσαφεστάτη, διότι

ἄδῃλον ἂν ποτε καθ' ὀλοκληρίαν ὑπετάχθη εἰς αὐτοὺς, βέβαιον δὲ μόνον ὅτι ἐκ διαλειμμάτων ἀνεγνώρισε τὴν κυριαρχίαν των, καὶ ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς γ' καὶ τὰς ἀρχάς τῆς β' ἑκατονταετηρίδος ἀπετέλεσεν ὅλως αὐτοτελὲς κράτος ὑπὸ ἰδίους βασιλεῖς. Οὐδὲν ἦττον ἡ Ἀρμενία ὑπέκυψεν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ, πολλοὶ δὲ Ἕλληνες τεχνῖται λέγονται διατελέσαντες παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς χώρας ταύτης, οἷον ὁ ἐπὶ ἐμπειρίᾳ καὶ καλλιτεχνικῇ ἱκανότητι ὀνομαστός Καλλιμάχος· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀρμενίας ἑλληνικῶς ἐξεπαιδεύοντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε βεβαιοῦται ὅτι εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἀρταουάσσης, τραγωδίας ἐποίει καὶ λόγους ἔγραφε καὶ ἱστορίας.

Αἱ δὲ ἀνατολικώτεραι χῶραι τῆς Παρθυαίας, τῆς Βακτριανῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς πολὺ ἐνωρίτερον ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τῆς τῶν Σελευκιδῶν κυριαρχίας. Εἶδομεν ὅτι αὐτὸς ὁ Σέλευκος Α' ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἰνδικῆς, ἂν καὶ μὴ παύσας ἔχων πρὸς αὐτὴν σχέσεις. Εἰς δὲ τὰς ἐντεῦθεν τῆς Ἰνδικῆς χώρας προέκυψαν κράτη αὐτοτελεῖ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς γ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν διαδόχων τοῦ Ἀντιόχου Α'. Αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀντίοχος Α' ὁ τοῦ Σελεύκου υἱός, ὅστις ἔνεκα νίκης τινὸς αὐτοῦ ἐπωνομάσθη Σωτήρ, πολὺ ἀπεῖχε τῶν προτερημάτων καὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ πατρός· ἀπέβαλε τὰς κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν χώρας τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Πόντου, τῆς Βιθυνίας καὶ τοῦ Περγᾶμου, ἡτύχησεν εἰς τὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου πόλεμον καὶ ἐθανάνωσε τὸν πρεσβύτερον υἱόν του. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιόχου Α' ἐν ἔτει 264 π. Χ., ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἀντίοχος Β', ὃν οἱ Μιλήσιοι εὐγνωμονοῦντες διότι ἀπήλλαξεν αὐτοὺς ἀπὸ τινος τυράννου ἐπωνόμασαν Θεόν, παρεδόθη καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, διαρκέσασαν πεντεκαίδεκα ἔτη, εἰς πᾶσαν ἀκολασίαν καὶ κακοήθειαν καὶ παραμελήσας τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἀπέβαλε τὸ ἥμισυ σχεδὸν αὐτοῦ. Ἕλληνα ἀγνώστου καταγωγῆς, ὀνόματι Θεόδοτος ἢ Διόδοτος, ὕψωσεν ἐν Βουχαρίᾳ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως καὶ ἱδρυσεν αὐτόθι τὸ Βακτρικὸν βασίλειον, τὸ ὅποῖον μετ' ὀλίγον ἐξηπλώθη μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἰνδικῆς, καὶ ἀπέβη τοσοῦτον μέγα καὶ πολυάνθρωπον, ὥστε βεβαιοῦται ὅτι περιελάμβανε πόλεις χιλίας. Καὶ ὁ μὲν υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Θεοδότου Α' Θεόδοτος Β' κατεβλήθη περὶ τὸ 219 ὑπὸ τοῦ ἐκ Μαγνησίας Εὐθυδήμου, ἀλλὰ καὶ ὁ Εὐθύδημος διετέλεσεν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ τότε βασιλεύοντος Ἀντιόχου Γ' συνα-

μολογήσας ἀπλῶς πρὸς αὐτὸν συμμαχίαν καὶ κηδεστίαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐθυδήμου, περὶ τὸ 195 π. Χ., τὸ Βακτρικὸν κράτος διηρέθη εἰς δύο· ὁ τοῦ Εὐθυδήμου υἱὸς Δημήτριος διετήρησε μόνας τὰς περὶ τὴν Ἰνδικὴν κτήσεις τοῦ πατρὸς, τὴν δὲ Βακτριανὴν κατέλαβεν ὁ Μένανδρος, μεθ' ὃ ὁ τούτου υἱὸς καὶ διάδοχος Εὐκρατίδας Α', ἐξώσας τῇ συμπράξει τῶν συμμάχων αὐτοῦ Πάρθων τὸν Δημήτριον καὶ ἀπὸ τὰς Ἰνδικῆς χώρας, συνήνωσεν αὐθις εἰς ἓν ἅπαν τὸ Βακτρικὸν κράτος. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐκρατίδας Β', ἀποβαλὼν τὴν τῶν Πάρθων συμμαχίαν, κατετροπώθη ὑπ' αὐτῶν ἐν ἔτει 134 π. Χ. καὶ οὕτω κατελύθη τὸ βασιλεῖον ἐκεῖνο. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ διετέλεσεν ἐπὶ ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὑπὸ Ἑλλήνας ἡγεμόνας, οὐ μόνον διετήρησε τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ ὅσα κατέθεσαν εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας ὅ τε Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, ὅ τε Σέλευκος Α', ἀλλὰ καὶ παραδόξως ὑπέθαλψε καὶ προήγαγεν αὐτά.

Συγχρόνως σχεδὸν μὲ τὴν πρώτην ἀποστασίαν τοῦ Διοδότου, ἀπέστησαν εἰς τὰς νοτιανατολικὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης χώρας τὰ Παρθικὰ στίφη ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Ἀρσάκην, καὶ ἐκβαλόντα τὰς αὐτόθι Σελευκιδικὰς ἀρχάς, παρέμειναν ἕκτοτε ἀνεξάρτητα. Οἱ Πάρθοι οὗτοι, τοὺς ὁποίους τινὲς λέγουσι συγγενεῖς τοῦ Μηδοπερσικοῦ κλάδου τῆς Ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἄλλοι δὲ ὑπολαμβάνουσιν ὡς ἐν τῶν τουρκικῶν ἐθνῶν, ἦσαν καὶ παρέμειναν νομάδες, τὸ δὲ κράτος αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ὠφελούμενον ἀπὸ τὴν προαγομένην ἀσθένειαν τῶν Σελευκιδῶν κατήντησε περὶ τὰ μέσα τῆς 6' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος νὰ περιλάβῃ ἀπᾶσας τὰς μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Ἰνδοῦ χώρας, καὶ διετηρήθη περὶ τὰ 450 ἔτη, δὲν εἴμπορεῖ εἰμὴ νὰ ὀνομασθῇ βάρβαρον. Ἀλλ' ὅμως αἱ ἐντὸς αὐτοῦ περιλαμβανόμεναι ἑλληνίδες πόλεις διετήρησαν ἐπὶ πολὺ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἀπόδειξις τούτου κυρία εἶναι ὅτι σώζονται νομίσματα αὐτῶν μέχρι τοῦ 196 ἔτους μ. Χ. φέροντα τὴν τῶν Σελευκιδῶν χρονολογίαν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ τῶν Πάρθων βασιλεῖς, οἱ ἀπὸ τοῦ ἀρχηγέτου Ἀρσακίδαὶ καλούμενοι, δὲν ἔμειναν παντελῶς ἀναίσθητοι εἰς τὰς χάριτας τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐν τῇ αὐτῇ αὐτῶν θρυλεῖται ἀκμάσας τραγωδιῶν ὑποκριτῆς ἐπιτηδεύοτατος, ὁ Τραλλιανὸς Ἰάσων, καὶ ἐν γένει ἐφημιζέτο τὸ πάλαι ὅτι Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες, χωρῶν ὅλων ὑπαγομένων εἰς τὸ Παρθικὸν κράτος, τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγωδίας ᾗδον. Συνετέλεσαν δὲ βεβαίως εἰς τοῦτο αἱ πόλεις τὰς ὁποίας οἱ Σελευκίδαὶ προέφθασαν νὰ

κτίσωσιν εἰς τὰς χώρας ἐκείνας· διότι ἐν Περσίδι μὲν εὐρίσκομεν Λαοδί-
κειαν, Στάσιν, Μεθώνην· ἐν Μηδίᾳ δὲ, περὶ ἧς ὁ Πολύβιος λέγει γενικῶς,
ὅτι περιοικεῖται πόλεσιν Ἑλληνίσιν, ἀναφέρονται ὀνομαστὶ Ἐπιφάνεια,
ὅπως μετωνομάσθησαν τὰ ἀρχαῖα Ἐκβάτανα, Ἀντιόχεια, Ἀχαῖς, Εὐ-
ρωπὸς, Λαοδίκεια, Ἀπάμεια, Ἐκατόμπολις, Χάραξ· ἐν Παρθικῇ δὲ, ἐν
Ἵρκανίᾳ καὶ Ἀρείᾳ μνημονεύονται Σύριγξ, Καλλιόπη, Φεραί, Ἐκα-
τόμπυλος, Εὐμένεια, Σώτειρα, Χάρις, Ἀχαῖα. Τελευταῖον ἐν τῇ Βα-
κτριανῇ εὐρίσκομεν Ἀντιόχειαν τὴν ἐν τῇ Μαργιανῇ, Ἀντιόχειαν τὴν ἐν
Σκυθίᾳ, Θήραν, Εὐκρατιδίαν, Δημητριάδα, καὶ Εὐθυδημίαν, παρεκτός
ἄλλων οὐκ ὀλίγων, περὶ ὧν ὁμοῦς ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι τινές.

Ἐκ τὸν καὶ ἐξήκοντα περίπου πόλεις ἐκτίσθησαν λοιπὸν ὑπὸ τῶν
διαδόχων εἰς τὴν Ἀσίαν· αἱ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον ὑπῆρξαν ἀναλό-
γως πολὺ ὀλιγώτεραι διὰ ποικίλους λόγους. Τὸ κράτος τῶν Σελευκι-
δῶν δὲν διετηρήθη, ὡς εἶδομεν, ἀκέραιον εἰμὴ ἐπὶ ὀλίγον χρόνον. Ἐτι
ἐπὶ Σελεύκου Α' ἀπεσπάσθη αὐτοῦ ἡ Ἰνδική· ἐπὶ Ἀντιόχου Α' ἐστε-
ρήθη τῶν πλείστων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν καὶ ἐπὶ Ἀντιόχου Β',
ὅλων τῶν λεγομένων ἄνω σατραπειῶν, ὥστε, ἐπειδὴ ἄφ' ἐτέρου καὶ τὰ
παράλια τῆς Συρίας καὶ τὰ μεσημβρινοδυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς
Ἀσίας, ἐκ διαλειμμάτων κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων τῆς Αἰγύ-
πτου, τὸ τῶν Σελευκιδῶν κράτος κατῆντησεν, ἐξήκοντα μόλις ἔτη ἀπὸ
τῆς ιδρύσεως αὐτοῦ, νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην καὶ
Τίγγριν χώρας. Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἂν ὁ ἑλληνισμὸς
προέκειτο νὰ διαδοθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν κυρίως διὰ τῆς ἐνεργείας τῆς κεν-
τρικῆς τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήσεως, τὸ ἔργον οὐδὲ ἐπὶ πολὺ ἤθελεν
ἐξαπλωθῇ, οὐδὲ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον διαρκέσει, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ
τοῦ Σελεύκου διάδοχοι πολὺ ἀπέσχον τοῦ ν' ἀναδειχθῶσιν ἐκείνου ἐνά-
μιλλοι. Ἀλλ' ἡ κατὰ τὴν Ἀσίαν διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπέτυχε
διότι κυρίως διενηργήθη διὰ τῶν πολλῶν ἐκείνων ἑλληνικῶν κτισμάτων,
ἄφ' ἑκάστου τῶν ὁποίων, ὡς ἀπὸ ἐστίας τινὸς λαμπροῦ φωτὸς, αἱ ἀκτί-
νες τοῦ νέου βίου ἐξηπλοῦντο εἰς μακρὰν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον
περιφέρειαν. Δὲν λέγομεν ὅτι ἡ κεντρικὴ τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήσις
δὲν συνετέλεσε διὰ τῶν γενικῶν αὐτῆς θεσμῶν καὶ πράξεων εἰς τὴν
ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιχειρήματος· καὶ εἶδομεν ὅπόσον συνέπραξεν εἰς τοῦτο
αὐτοὶ οἱ βάρβαροι δυνάσται τῶν βορειοδυτικῶν τῆς Ἀσίας χωρῶν. Ἀλ-
λὰ τὸ δραστικώτερον ὄργανον τῆς ἐν Ἀσίᾳ ἐπελθούσης ἀλλοιώσεως τῶν

πραγμάτων ὑπῆρξαν, ἐπαναλαμβάνομεν, αἱ πόλεις, ἐνῶ εἰς τὴν Αἴγυπτον πόλεις ἐκτίσθησαν ἀναλόγως ὀλίγισται, ὁ δὲ ἐλληνισμὸς διεδόθη καὶ ἐπαγιώθη κυρίως διὰ τῆς κυβερνήσεως, τῆς αὐτῆς, τοῦ στρατοῦ καὶ ἐν γένει διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἐνεργείας. Κατωρθώθη δὲ τοῦτο ἐνταῦθα, διότι οἱ πρῶτοι τοῦ Πτολεμαίου διάδοχοι, ὁ Πτολεμαῖος Β', ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 246, καὶ ὁ Πτολεμαῖος Γ', ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 221, ἔδειξαν πλείστην σύνεσιν καὶ ἐπιτηδεϊότητα περὶ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν· καὶ πρὸς τούτοις διότι τὸ αἰγυπτιακὸν κράτος ἔμεινε μέχρι τέλους συμπαγὲς καὶ ἀδιαίρετον. Οἱ Πτολεμαῖοι κατέκτησαν καὶ ἀπέβαλον πολλάκις τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας, ἀλλὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς παρακειμένης Κυρηναϊκῆς διετέλεσαν μέχρι τέλους ἀδιάλειπτοι κύριοι, ὥστε ἐπὶ τοῦ κεφαλαιοδυστάτου τούτου μέρους τοῦ κράτους αὐτῶν ἡ ἐνέργεια τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ὑπῆρξε συνεχῆς καὶ σύντονος. Αὕτη δὲ ἡ διὰ διαφόρων ὀργάνων, ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ, τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος ἐπιτυχία, εἶναι βεβαίως μία τῶν θαυμασιωτέρων περιπετειῶν τοῦ πολυειδῶς τοσοῦτον θαυμασίου ἐκείνου γεγονότος τῆς διαδόσεως τοῦ ἐλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ συμπληρώσωμεν προπάντων τὴν περὶ τῶν πόλεων ἔκθεσιν ἡμῶν ταύτην παραθέτοντες ἐνταῦθα καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἰδρυθείσας.

Ἡ Κυρηναϊκὴ εἶχεν, ὡς ἤξεύρομεν, πρὸ πολλοῦ ἐξελληνισθῇ (τόμ. Α' σ. 305 καὶ ἐπ.).· νέα δὲ κτίσματα εὐρίσκομεν ἐνταῦθα τρία μόνον, τὴν Βερενίκην, ἣτις ἦτο ἡ ἀρχαία Ἑσπερίς, τὴν Ἀρσινόην καὶ τὴν Πτολεμαῖδα ὅπως μετωνομάσθη ἡ ἀρχαία Βάρκη. Ἐντεῦθεν δὲ μέχρις Ἀλεξανδρείας οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς παραλίας πόλις, ἥς τὸ ὄνομα νὰ μαρτυρῇ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκτίσθη. Πολλὰ ὁμῶς κῶμαι κατὰ τὴν παραλίαν καὶ ἐντὸς τοῦ Δέλτα ἔφερον καθαρῶς ἐλληνικὰ ὀνόματα· οἷον Χαίρεου, Ἀργέου, Φίλωνος κώμη, Προξενούπολις, Ἐλευσίς, Λυκόπολις, κλπ. Πόλεις δὲ ἀληθῶς λόγου ἄξιαι δὲν ἀναφέρονται καθ' ὅλην τὴν Αἴγυπτον εἰμὴ τρεῖς (ἐννοεῖται πλὴν τῆς μεγάλης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου κτισθείσης Ἀλεξανδρείας)· Φιλαδέλφεια, Πτολεμαῖς καὶ Ἀρσινόη. Περὶ τῆς Πτολεμαίδος ταύτης ἣτις ἦτο κτίσμα τοῦ Σωτῆρος, ὁ Στράβων λέγει «πόλις μεγίστη ἐν τῇ Θηβαΐδι καὶ οὐκ ἐλάττων Μέμφεως, ἔχουσα καὶ σύστημα πολιτικὸν ἐν τῷ ἐλληνικῷ τρόπῳ.»

Πλειότερα ὑπῆρχον τὰ παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν κτίσματα, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ἵνα ἀσφαλίσωσι τὴν πρὸς τὴν Ἰνδικὴν διὰ τῆς θαλάσσης ἐκείνης ὁδὸν, μάλιστα ἀφ' ἧς διὰ τὴν ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἀποστασίαν τῶν ἐπέκεινα τοῦ Τίγρεως χωρῶν, διεκόπη ἡ διὰ ξηρᾶς κοινωνία. Ἐνταῦθα, παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, εὐρίσκομεν, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς βορείου αὐτῆς ἄκρας, Κλύσμα, φρούριον, Φιλωτέραν, Ἀρσινόην, Μυὸς ὄρμον, Βερενίκην. Μεταξὺ τῶν παραλίων τούτων καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου εἶχον κατασκευασθῆ ὁδοί, τῶν ὁποίων οἱ διάφοροι σταθμοὶ παρῆχον εἰς τὴν ἐμπορίαν πλείστας ὅσας εὐκολίας. Ἐφερον δὲ οἱ σταθμοὶ οὗτοι ἴδια ἑλληνικὰ ὀνόματα· οἷον Διδύμη, Ἀριστωνίς, Ἀπολλωνίς καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄλλ' ἐξακολουθήσωμεν καταπλέοντες τὴν ἀπὸ Βερενίκης παραλίαν, διότι θέλομεν εὑρεῖ ἐνταῦθα ἱκανὰ τινὰ καὶ ἀξιόλογα ἑλληνικὰ ἰδρύματα. Ἀγάθωνος νῆσον, τὴν καὶ Ὀφιώδη καλουμένην, ὅπου συνελέγοντο τὰ πολλὰ τοπάζια· Πτολεμαΐδα Θηρῶν, Βερενίκην τὴν κατὰ Σαβάς, Ἀντιφίλου λιμένα, Φιλίππου νῆσον, Ἀρσινόην, Ἀντιόχου σωλήνα. Καὶ ἄλλα δέ τινὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα παρατίθουσιν ἐνταῦθα ὁ γεωγράφος Πτολεμαῖος· οἷον Δαφνίνην, Ἀκανθίνην, Μακαρίαν. Ὁ δὲ ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Ἀρριανὸν Περίπλους περιγράφων τὸν Ἀδουλικὸν κόλπον, τὸν οὐ μὲν τῷ πορθμοῦ τοῦ σήμερον καλουμένου Βαθ-ελ-Μανδέβ, λέγει περὶ τοῦ βασιλέως τῶν χωρῶν τούτων ὅτι ἦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ «γραμμμάτων ἑλληνικῶν ἔμπειρος.» Ὡσαύτως ὁ Περίπλους μνημονεύων ἐκεῖ που καὶ τῆς Διοσκορίδου νήσου λέγει περὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς ὅτι ἦσαν «ἐπίξενοι καὶ ἐπίμικτοι Ἀράβων τε καὶ Ἰνδῶν καὶ ἔτι Ἑλλήνων τῶν πρὸς ἐργασίαν ἐκπλεόντων.» Ἐπὶ πᾶσιν εἰς τὴν ἀντικρὺ τῆς Ἀραβίας παραλίαν ἀναφέρονται Ἀρέθουσα, Λάρισσα, Χαλκίς, Βερενίκη, Σωσίππου λιμὴν.

Τοσαῦται καὶ τοιαῦται ἦσαν αἱ ἑλληνίδες πόλεις αἱ ὑπὸ τῶν διαδόχων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, κτισθεῖσαι. Παρεθέσαμεν ὀνομαστὶ περὶ τὰς 200, καὶ βεβαίως ἦσαν πολὺ πλειότεραι. Ἀλλὰ σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν μέγαν τούτον ἀποικισμὸν δὲν συνετέλεσε μόνον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς καὶ ἡ Μακεδονία· συνέδραμον οὐσίωδως καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς κάτω Ἰταλίας ἐν μέρει δὲ καὶ αἱ κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς ἀρχαιότεραι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι. Αἱ νέαι ἐκεῖναι πόλεις ἀπετέλουν ὥς ἂν πολυαρίθμους κυκλάδας καὶ σποράδας νήσους ἐντὸς τοῦ ἁγανοῦς πελάγους τῶν ἐγγχωρίων τῆς Ἀνατο-

λῆς ἔθνων· καὶ προσωκειοῦντο αὐτὰ κατὰ μικρὸν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν, μάλιστα δὲ διὰ τῆς γλώσσης, ἣτις ἀκαταπαύστως διαδιδομένη εἰς τὰ ἔθνη ἐκεῖνα, ἐπὶ τέλους ἐπὶ μακρότατον ἐξελλήνισε τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἰδίως ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῇ Συρίᾳ. Ἡ μαγνητικὴ αὕτη δύναμις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, εἶναι ἐν τῶν περιεργότερων φαινομένων τῆς ἱστορίας. Καθὼς τὰ χρυσὰ ὄπλα τῶν μακεδονικῶν ἀγλημάτων εἶχον ἅμα μὲν ἐσωτερικὴν ἀξίαν μεγάλην, ἅμα δὲ ἐπιθετικὴν ἰσχὺν ἀκαταγώνιστον, οὕτω καὶ ἡ τελειοτάτη καὶ χαριεστάτη τῶν γλωσσῶν ἀπέβη τότε τὸ ἰσχυρότερον τοῦ ἐλληνισμοῦ ὄπλον. Σημειωτέον ὅμως ὅτι κατίσχυσε κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου, διότι ὁ μὲν ἐλληνισμὸς ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτοῦ, τὰ δὲ ἔθνη ὧν κατέλαβε τὰς χώρας, ἀσυγκρίτως κατώτερα. Βραδύτερον θέλομεν ἶδει τὸν ἐξατονήσαντα ἐλληνισμόν συγχωνευθέντα πολλάκις ἀπ' ἐναντίας ἐντὸς συνοίκων ἰσχυροτέρων.

Ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ πρὶν ἐπέλθῃ ἡ συγχώνευσις, αἱ «πόλεις» διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν πέριξ «ἔθνων», καὶ εἰς πολλὰ δημόσια ἔγγραφα βεβαιοῦνται ἐπισήμως ἡ τοιαύτη διάκρισις. Ἐπὶ παραδείγματος, ἐν τῇ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Γ', ἐγγόνου Ἀντιόχου Β', συνθήκῃ περὶ εἰρήνης, ἥς τὸ κείμενον περιεσώθη εἰς ἡμᾶς παρὰ Πολυβίῳ, φέρεται ὁ ἐξῆς ὅρος· «ἂν δέ τινες τῶν πόλεων ἢ τῶν ἔθνων πρὸς ἃ γέγραπται μὴ πολεμεῖν Ἀντίοχον, πρότεροι ἐκφέρωσι πόλεμον, ἐξέστω πολεμεῖν Ἀντιόχῳ. Τῶν δὲ ἔθνων καὶ πόλεων τούτων μὴ ἐχέτω τὴν κυρίαν αὐτὸς, μηδ' εἰς φιλίαν προσαγέσθω.» Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας συνθήκας καὶ ἐπιγραφὰς καταφαίνεται ἡ διάκρισις ἐκείνη τῶν «πόλεων», ὅ ἐστι τῶν ἐλληνικῶν ἰδρυμάτων, πρὸς τὰ «ἔθνη», ὅ ἐστι πρὸς τοὺς ἐγχωρίους κατοίκους, ὥστε ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον, ὁ ὅρος «ἐθνικός» ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν «ἐλληνισμόν», ἐνῶ βραδύτερον οὐ μόνον ἐξέλιπεν ἡ ἀντίθεσις, ἀλλὰ, διὰ παραδόξου τροπῆς τῶν πραγμάτων, συνέβη ἀπ' ἐναντίας νὰ ταῦτισθῶσι τὰ δύο ἐκεῖνα ὀνόματα. Τῷ ὄντι, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπειδὴ τὸ νέον θρησκευμα εὐκολώτερον μὲν ἐπεκράτησεν εἰς τὰς πόλεις, δυσκολώτερον δὲ εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν, ὅ ἐστιν εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἡ εἰδωλολατρεία παρέμεινε πολὺ εἰς τὰ ἔθνη ταῦτα, διὰ τοῦτο ἐθνικός καὶ εἰδωλολάτρης ἀπέβησαν ταύτοσήμαντα. Ἀφ' ἐτέρου δὲ, ἐπειδὴ ἡ εἰδωλολατρεία, κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας, ἐταῦτίζετο πρὸς

τὸν ἑλληνισμόν, κατήντησαν οὕτω νὰ ταῦτισθῶσιν οἱ δύο πρότερον τοσοῦτον ἀντίθετοι ὅροι «ἐθνικός» καὶ «Ἕλλην.» μέχρις οὗ, ἐκλιπόντος παντάπασι τοῦ ἀρχαίου θρησκειύματος περὶ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, καὶ συγχρόνως ἐξελληνισθείσης τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανικῆς μοναρχίας, ἐπαυσεν ἐπὶ τέλους τὸ ὄνομα Ἕλλην νὰ σημαίνει τὸν ἐθνικὸν καὶ ἐξ ἐναντίας ἀπέβη βραδύτερον ἐπὶ μακρὸν χρόνον καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν συνώνυμον τοῦ χριστιανοῦ.

Ἀλλὰ, καθὼς ἐπανειλημμένως παρετηρήσαμεν, τὰ ἑλληνικὰ ἐκεῖνα κτίσματα ὑπῆρξαν μὲν ἐν τῶν κυρίων ὀργάνων τῆς διχδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολὴν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ μόνον. Ἐν Αἰγύπτῳ μάλιστα ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις τῶν Πτολεμαίων συνετέλεσεν εἰς τοῦτο πολὺ πλείοτερον ἢ αἱ πόλεις, καὶ οἱ Σελευκίδαι ὅμως συνέπραξαν ἀπ' εὐθείας μέχρι τινὸς εἰς τὸν τῆς Ἀσίας ἐξελληνισμόν.

Καὶ πρῶτον διὰ τῆς διοικήσεως, ἥτις ἦτο μὲν κράμα Ἀσιανῶν καὶ ἑλληνικῶν θεσμῶν καὶ δοξασιῶν, ἀλλ' ὅμως ἔφερεν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἱματισμὸν ἑλληνικόν, διὰ τῆς ἑλληνικῆς δηλαδὴ ἐξεφέρετο γλώσσης, καὶ ὑπεχρέου οὕτω τοὺς ἐγγχωρίους νὰ προσοικειῶνται τὴν γλῶσσαν ταύτην. Ἐν Συρίᾳ ὑπῆρχε παρὰ τῷ βασιλεῖ ἀνώτατός τις ἄρχων καλούμενος «ὁ ἐπὶ τῶν πραγμάτων» καὶ «συγγενῆς» τοῦ βασιλέως, κοσμούμενος δὲ διὰ πορφύρας, χρυσοῦ στεφάνου, χρυσῶν ψελίων καὶ τῶν τοιούτων. Δι' αὐτοῦ συνεννοεῖτο ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν ὑπηκόων πρὸς αὐτὸν διευθύνοντο αἱ βασιλικαὶ διαταγαί, κοινοποιούμεναι ἔπειτα ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι. Ὁ «ἐπὶ τῶν πραγμάτων» ἦτο ἐνὶ λόγῳ, ὅπως ὁ ἄλλοτε Χιλιάρχος (σελ. 162) βεζίρης τις τοῦ κράτους. Καὶ εἶχε μὲν παρ' ἑαυτοῦ σῶμα συμβουλευτικόν, τὸ «συνέδριον,» συγκαίμενον ἐκ τῶν ἀνωτέρων ἀυλικῶν ὑπαλλήλων, τῶν καλουμένων «φίλων,» οἵτινες συγχρόνως ἦσαν περιβεβλημένοι τὰ ὑπάτα πολιτικά καὶ στρατιωτικά ἀξιώματα, ἦσαν δηλαδὴ «ἡγεμόνες τῆς δυνάμεως» καὶ «ἐπὶ τῶν ἡνιῶν» ἀλλ' οὐδὲν ἦττον τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπερτάτου ἐκείνου ἄρχοντος ἦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ ἐπικινδυνότατον, καὶ πολλάκις οἱ τοῦτο περιβεβλημένοι ἐπεχείρησαν νὰ σφετερισθῶσι τὸ διάδημα, μάλιστα ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενεστέρων Σελευκιδῶν, οἷον ὁ Ἡλιδωρὸς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σελεύκου Δ', καὶ ὁ Διόδωτος Τρύφων, καὶ ὁ Ἡρακλεῶν ὁ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γρυποῦ δολοφόνος.

Τὸ βασίλειον ἐπὶ Σελεύκου τοῦ Α', ὅτε ἀκόμη περιελάμβανεν ὁλό-

κληρον τὴν Ἀσίαν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, ἦτο διηρημένον εἰς ἐβδομήκοντα καὶ δύο σατραπείας, ἐκάστης τῶν ὑποίων προΐστατο ἄρχων καλούμενος «στρατηγὸς πρῶταρχος,» συνήθως διεξάγων τὴν τε στρατιωτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Τῶν δὲ σατραπειῶν διοικητικὴ ὑποδιαίρεσις φαίνονται αἱ «τοπαρχίαι» καὶ ὑπὸ τοὺς πρωτάρχους στρατηγούς ἀναφέρονται οἱ «στρατηγοὶ» ἀπλῶς, οἱ «μεριδάρχαι,» οἱ «κατὰ τόπον στρατηγοὶ,» οἱ «κατὰ τόπον ἄρχοντες,» οἱ «ἐπὶ τῶν χρειῶν,» οἱ «ἄνδρες τοῦ βασιλέως.» Ἄλλ' αἱ τοπαρχίαι αὗται δὲν περιελάμβανον εἰμὴ τὰ ἔθνη· αἱ ἑλληνίδες ἢ ἐξελληνισθεῖσαι πόλεις καὶ αἱ περιοχαὶ τῶν πόλεων τούτων διακρίνονται ἀπὸ αὐτῶν. Ἐν γένει δὲ τῆς κεντρικῆς τῶν Σελευκιδῶν κυβερνήσεως ἡ ἐνέργεια ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον περιωρισμένη, καὶ τοῦτο ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὰς πόρρω κειμένας ἐπαρχίας αἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἐντελῶς ἀπὸ αὐτῆς ἀπεσπᾶσθην, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Συρίαν, ἣτις ἦτο ἡ κυριωτάτη τοῦ κράτους τούτου ἐστία. Διότι καὶ ἐνταῦθα ἡ μὲν Παλαιστίνη ἐξηκολοῦθει διχτελοῦσα ὑπὸ τὸν ἀρχιερέα αὐτῆς, ἂν καὶ ὑποκύπτουσα οὐδὲν ἦττον εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὡς θέλομεν λάβει κατωτέρω ἀφορμὴν νὰ ἐξηγήσωμεν πλεονέκτερον· οἱ δὲ Φοίνικες ἔσωζον τὰς ἀρχαίας ἀστικὰς ἀρχάς, αἱ δὲ νέαι πόλεις, αἱ ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον ῥυθμίσασαι τὰ καθ' ἑαυτὰς, οὐ μόνον δὲν ὑπῆγοντο εἰς τὰς γενικὰς διοικητικὰς ὑποδιαίρεσεις, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐκ πρώτης ἀφετηρίας δὲν ὑπετάσσοντο ἀπροφασίστως εἰς τὴν βασιλικὴν θέλησιν, ἐπικρίνουσαι τὰ ἐν τῇ αὐτῇ ἐνεργοῦμενα καὶ πολλάκις ἐπὶ τοσοῦτον ἐλευθέρως πολιτευόμεναι, ὥστε καὶ πόλεμος ἀναφέρεται μετὰξὺ Λαρίσσης καὶ Ἀπαμείας. Βαθμηδὸν δὲ ἀπέβησαν ὅλως σχεδὸν αὐτοτελεῖς, ὥστε περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας Ἀντιόχου Γ', ἥτοι ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας, ὑπὸ μυρίων περισπασμῶν καὶ κινδύνων ἐπειγόμενοι, ἠναγκάσθησαν διὰ πολυειδῶν παραχωρήσεων νὰ προσοικειωθῶσι τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν συνδρομὴν τῶν ἐστίων ἐκείνων τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας. Ὅθι·ν πολλὰι τῶν πόλεων τούτων ὠνομάσθησαν τότε «ἱεραὶ καὶ ἄσυλοι,» ὃ ἐστὶν ἀπηλλάγησαν πάσης στρατιωτικῆς καὶ δικαστικῆς ἐπεμβάσεως τῶν βασιλικῶν ἀρχόντων· ἔτι δὲ «αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεροι,» ὃ ἐστὶν ἔχουσαι πλήρη ἀστικὴν αὐτονομίαν καὶ ἀπηλλαγμένοι παντὸς τακτικοῦ φόρου καὶ πάσης φρουρᾶς. Ἔτεροι δὲ πάλιν πόλεις ἐπεκαλοῦντο «μητροπόλεις,» δηλαδὴ ἐλάμβανον ἰδιάζοντά τινα τιμητικὰ ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς πρωτεῖα, ἢ «ναυαρχίδες» καθὼ

ἔχουσαι ἀξιόλογα νεώρια ἢ καὶ ἰδίαν ναυτικὴν δύναμιν· λ. χ. ἡ Τύρος ἐπελέγετο ἱερὰ καὶ ἄστυλος ἢ μητρόπολις· ἡ Ἀντιόχεια, μητρόπολις αὐτόνομος· ἡ Σελεύχεια, ἱερὰ καὶ αὐτόνομος· ἡ Λαοδικαία, ἡ πρὸς θάλατταν, ἱερὰ καὶ ἄστυλος, ἢ ἱερὰ καὶ αὐτόνομος. Συγχρόνως πᾶσα πόλις εἶχε τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀστικὴν χρονολογίαν, ἂν καὶ συνυπάρχουσαν μετὰ τῆς κοινῆς τῶν Σελευκιδῶν χρονολογίας, ἥτις ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 312 πρὸ Χριστοῦ· καὶ, τὸ ἐτι σπουδαιότερον, ἔλαβε τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν ἰδία ἀργυρᾶ νομίσματα, φέροντα μὲν τὴν προτομὴν τοῦ Σελευκίδου ἡγεμόνος, ἀλλ' ἔχοντα νομισματικὴν βάσιν ἄλλην τοῦ Σελευκιδικοῦ νομίσματος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σύμφωνον πρὸς τὸ ἀττικόν, ὅπερ εἰσαχθὲν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου εἰς τὸ μακεδονικὸν κράτος διατηρήθη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν· ἐνῶ τὰ ἀστικά νομίσματα βάσιν εἶχον, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, τὴν ἐπιχώριον, τὴν Τύριον, καὶ Ἑβραϊκὴν, τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς Βαβυλώνιον, πρὸς ἣν ὅλως συνεφώνει καὶ ἡ τοῦ Πτολεμαϊκοῦ νομίσματος βάσις. Ἐπὶ πᾶσι πολλῶν πόλεων οἱ στρατηγοὶ κατήντησαν ἀνεξάρτητοι ἐκ διαλειμμάτων, καὶ ἐκλήθησαν «τύραννοι, μονάρχαι, βασιλεῖς» οἷον Στράτων, ὁ τῆς Βεροίας τύραννος, ἐπὶ Δημητρίου Γ', ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος· Διονύσιος, Τριπόλεως τύραννος· Σίλας, τύραννος Λυσιάρχου· Λυσιμαχος, ἢ Λυσανίας, βασιλεὺς Χαλκίδος· καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν κεντρικὴν τῶν Σελευκιδῶν κυβέρνησιν.

Ἰσχυε δὲ ἡ κυβέρνησις αὕτη διὰ τοῦ στρατοῦ μᾶλλον ἢ διὰ τῆς διοικήσεως, ὅστις συνέκειτο μὲν ἐκ Μακεδόνων, Ἑλλήνων καὶ ἐγγχωρίων, ἀλλ' ἦτο ἑλληνικῶς διοργανωμένος καὶ ἑλληνιστὶ διωκεῖτο. Οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Ἕλληνες ἐλαμβάνοντο ἢ ἀπὸ τὰς ἑλληνίδας πόλεις τῆς Ἀσίας ἢ ἀπὸ τῶν χωρῶν καὶ τῶν νήσων τῆς κυρίως Ἑλλάδος· αὕτη δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡ μετὰ τῶν ἐγγχωρίων ἐπιμιξία καὶ συμβίωσις ἐν τῷ στρατῷ, συνετέλει οὐκ ὀλίγον εἰς τὸν ἐξελληνισμόν τῆς Ἀνατολῆς. Περὶ τῶν χρηματικῶν πόρων τῆς τῶν Σελευκιδῶν μοναρχίας δὲν ἔχομεν τὰς ἀσφαλεῖς εἰδήσεις, αἵτινες περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ὡς πρὸς τοὺς πόρους τῶν Λαγιδῶν, καθάπερ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἶδει· ἀλλὰ βέβαιον νομίζεται ὅτι οἱ Σελευκίδαι, τούλάχιστον ἀφ' ἧς ἀπέστη ἀπὸ αὐτῶν ἡ πλείστη Μικρὰ Ἀσία καὶ ἡ Παρθυσία καὶ ἡ Βακτριανή, δὲν συνέλεγον τοὺς μεγάλους θησαυροὺς τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων. Ἐπραξαν μὲν πολλὰ πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς ἐμπορίας, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν

πλείστων τούτων ἐπιχειρημάτων αὐτῶν, μετὰ τὴν κολόβωσιν τοῦ κράτους, ὠφελήθησαν ἄλλοι καὶ ὄχι αὐτοί. Λόγου χάριν ὁ Σέλευκος Α' ἐβουλεύθη νὰ συνάψῃ διὰ διώρυγος τὴν Κασπίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ, Ἀντίοχος ὁ Α', διέταξε τὴν ἐπιμελεστέραν ἐξέτασιν τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἐπιτρέψας ἰδίως τὸ ἔργον εἰς τὸν Λαρισαῖον Πολύκλειτον· καὶ ἄλλως δὲ ἐπεμελήθησαν τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδὸν ἣτις ἔφερεν ἐκ τῆς βορείου Ἰνδικῆς εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης ὁδοῦ ἐπλούτησαν μετ' οὐ πολὺ κυρίως οἱ τοῦ Πόντου βασιλεῖς. Εἰς τοὺς Σελευκίδας ἰδίως ἀπέβη λυσιτελὴς ἡ παρὰ τὸν Τίγριν ἰδρυθεῖσα μεγάλη Σελευκεία, ἣτις κατέστη κέντρον ἐμπορίας σημαντικώτατον. Ἐκεῖ ἔφερον οἱ Ἀρμένιοι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν, καταπλέοντες τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν· ἕως ἐκεῖ ἠδύναντο ν' ἀναπλεύσωσι τὰ πλοῖα τὸν ὀξύτατον Τίγριν· ἐκεῖθεν μετῆγον οἱ Ἀρμένιοι ἰδίως τὰ ἐμπορεύματα εἰς τὴν τῶν Κομάνων ἀγοράν, ἥ ὑπὲρ τὸν Καύκασον, ἐπέκεινα τοῦ ὁποῖου οἱ Ἀορσοί, οἱ τὸν Τάναϊν παροικοῦντες, «ἐνεπορεύοντο καμήλοις τὸν ἰνδικὸν φόρτον καὶ τὸν βαθυλώγιον, κατὰ τὸν Στράβωνα, παρὰ τε Ἀρμενίων καὶ Μήδων διαδεχόμενοι ἐχρυσόφορον δὲ διὰ τὴν εὐπορίαν.» Πρὸς τοῦτοις εἰς τὴν Σελευκείαν συνήρχοντο τὰ κερδάνια ἀπὸ τε τῆς ἄνω Περσίας καὶ τῆς Ἀραβίας· καὶ ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι τὰ ἰνδικὰ ἐμπορεύματα τὰ ὅποια ἀνηλίσκοντο εἰς τὰς πολυαρίθμους καὶ πολυτελεῖς πόλεις τῆς Συριακῆς παραλίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐκ τῆς Σελευκείας προήρχοντο, οὐχὶ ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἃν καὶ κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν διὰ τίνων τρόπων προήγετο καὶ ἐπροστατεύετο ἡ ἐμπορία αὕτη ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν.

Ἀδῆλον ὡς αὐτως εἶναι καὶ πῶς πρὸς τὰ ἐγγύωρια θρησκευτά ἐπολιτεύθησαν. Οἱ μεταγενέστεροι ἐξ αὐτῶν ἐσύλησαν μὲν τοὺς ναοὺς τῆς Ἐλυμαΐδος καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ὁ πρῶτος Σέλευκος ἐδείχθη, ὡς φαίνεται, εὐλαβέστερος πρὸς τὰ ἄσιανὰ θρησκευτά· τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον ὅτι συνεβουλεύθη τοὺς Χαλδαίους περὶ τῆς κατασκευῆς τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρει Σελευκείας. Ἐνεκα τῶν πολυαρίθμων αὐτῶν κτισμάτων, οἱ Σελευκίδαι ἔλαβον φυσικῶ τῷ λόγῳ ἀφορμὴν νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸ πάντων τὴν λατρείαν πολλῶν ἑλληνίδων θεοτήτων. Ἀποφηνάμενοι ἑαυτοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀπόλλωνος, ἱδρυσαν ἱερὸν πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχηγέτου αὐτῶν ἐν τῇ παρὰ τῇ Ἀντιοχείᾳ Δά-

φνη. Ὁ Ἀντίοχος Α' προσηγορεύετο Ἀπόλλων Σωτῆρ, μετὰ δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος συναλατρεύετο καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Ἀρτεμις, καὶ ἡ Ἀφροδίτη, καὶ ὁ Ζεὺς, καὶ ἡ Ἥρα, καὶ ἡ Νίκη, καὶ ἡ Τύχη. Τεχνίτης Ἕλλην, ὁ Εὐτυχίδης, κατασκεύασε τὴν Τύχην τῆς Ἀντιοχείας, τὴν προστάτιν τῆς πόλεως, πρόσωπον μὲν ἔχουσαν τὸν ποτάμιον θεὸν Ὀρόντην, στεφανουμένην δὲ ὑπὸ τοῦ Σελεύκου καὶ τοῦ Ἀντιόχου. Συγχρόνως ἐξηκολούθει, ἐννοεῖται, ἡ λατρεία τῶν ἐπιτοπίων θεῶν καὶ κατὰ μικρὸν ἐπῆρχετο συγχώνευσίς τις τῶν δύο θρησκευμάτων. Ἡ Ἀφροδίτη λ. χ. εὐχερῶς μετεβάλλετο εἰς τὴν ἐπιχώριον Ἀστартιν, ἡ δ' Ἀρτεμις εἰς τὴν ἐπιχώριον Ἀναΐτιν, καὶ οὕτω καθεξῆς, διότι αἱ περὶ τῶν θεοτήτων ἐκείνων Ἀσιαναὶ καὶ ἑλληνικαὶ ἀντιλήψεις ἦσαν συγγενεῖς. Ἀντιμετεβιβάζοντο δὲ καὶ εἰς ἑλληνικὰς χώρας αἱ Ἀσιαναὶ θρησκευτικαὶ δοξασαί. Βηρωσός, χαλδαῖος ἱερεὺς ἐκ τῶν ἐπισήμων, ὅστις καὶ τὸν Ἀλέξανδρον εἶχεν ἰδεῖ, καὶ χάριν τοῦ πρώτου Ἀντιόχου ἔγραψεν ἱστορίαν τῆς Βαβυλωνίας ἐξαχθεῖσαν ἐκ τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἐπορεύθη εἰς τὴν νῆσον Κῶν καὶ ἐδίδασκεν αὐτόθι ἀστρολογίαν. Πολὺ ὅμως σπουδαιότερα ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ διάδοσις, διότι οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν οὐ μόνον τῆς βιομηχανίας ζηλωταί, ἀλλὰ καὶ τῆς θρησκείας· τὸ δὲ μονοθεϊκὸν αὐτῶν δόγμα, καθὼ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ καθ' ὑπέρτερον τῆς ἑλληνικῆς πολυθεΐας, ἐπροξένει ἀναγκαιῶς πολλὴν ἐντύπωσιν εἰς τὰ πνεύματα καὶ παρεσκεύαζεν αὐτὰ κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην, τὴν φιλολογίαν, τὴν τέχνην δὲν φαίνονται πολλὰ πρᾶξαντες οἱ Σελευκίδαι, οἵτινες ἀνεδείχθησαν κατὰ τοῦτο πολὺ κατώτεροι οὐ μόνον τῶν Πτολεμαίων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων τοῦ Περγᾶμου. Τὸ ἐν Ἀντιοχείᾳ Μουσεῖον, ἥτοι Μουσῶν ἱερὸν καὶ βιβλιοθήκη, λέγεται ἰδρυθῆν ἐπὶ Ἀντιόχου Ζ' τοῦ φιλοπάτορος, ἐκ παραγγελίας καὶ διὰ χρημάτων τοῦ Ἀντιοχέως Μάρωνος. Βιβλιοθήκη δὲ ἀναφέρεται ἔτι ἐπὶ τοῦ τρίτου Ἀντιόχου, ἧς προϊστάτο ὁ ποιητὴς Εὐφορίων. Ἄλλη πάλιν βιβλιοθήκη λέγεται συγκροτηθεῖσα εἰς Νινευί. Ἐν γένει ὅμως καὶ κατὰ τοῦτο ὁ ἑλληνισμὸς φαίνεται διαδοθεὶς ὑπὸ τῶν πόλεων μᾶλλον ἢ διὰ κυβερνητικῆς ἐνεργείας τῶν Σελευκιδῶν. Σχολαὶ καὶ φιλογιστικαὶ μελέται ἀκμαζοῦσιν ἐν Κιλικίᾳ, ἐν Συρίᾳ, καὶ ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου, ἀλλ' ἀκμαζοῦσι διὰ τῶν πόλεων, οὐχὶ ὑπὸ τῆς βασιλείας ἰδρυόμεναι, συντηρούμεναι, προστατευόμεναι.

Παντάπασι διάφορος ὑπῆρξεν ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐνηργήθη ἡ διάδοσις τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἐπειδὴ τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν συνέκειτο ἐκ ποικίλων κοιλάδων, ποταμῶν, φύλων, γλωσσῶν, βίων καὶ ἀναμνήσεων, διὰ τοῦτο εὐχερῶς ἐκερματίσθη, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἐλληνισμὸς διεδόθη ἐν αὐτῷ διὰ ποικίλων ὡσαύτως τρόπων, διὰ πόλεων ἀρχαίων καὶ νέων, διὰ δυναστῶν ἐλλήνων καὶ βαρβάρων μᾶλλον ἢ διὰ μοναρχικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῇ Ἀφρικῇ δὲ, καθὼς τὸ κύριον τοῦ κράτους μέρος, ἡ Αἴγυπτος, συνέκειτο ἐκ μιᾶς μεγάλης κοιλάδος, ὑπὸ ἐνὸς μεγάλου ποταμοῦ διαρρεομένης καὶ ζωογονουμένης, οὕτω καὶ ὁ ἐλληνισμὸς ἀπὸ μιᾶς ἔρρευσε πηγῆς, ἀπὸ τῆς κεντρικῆς τῶν Λαγιδῶν κυβερνήσεως. Ἐν τῷ κράτει τούτῳ οὔτε πόλεις αὐτοτελεῖς πολλαί, οὔτε δυνάσται ἀνεξάρτητοι ὑπάρχουσιν· ὁ μονάρχης εἶναι τὸ πᾶν· ἡ κυβερνήσις αὐτοῦ, εὐρύθμως καὶ τεχνικῶς διωργανωμένη ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων μέχρι τῶν κατωτάτων αὐτῆς κλάδων, καλύπτει διὰ τῆς ἀμφιλαφοῦς αὐτῆς σκιᾶς, ἅπασαν τὴν χώραν καὶ διευθύνει αὐτὴν καὶ χειραγωγεῖ κατὰ τὸ δοκοῦν. Σκοπὸς δὲ τῆς κυβερνήσεως ταύτης εἶναι ἡ συγχώνευσις τοῦ ἐλληνικοῦ μετὰ τοῦ ἐγγχώριου βίου, καὶ ὄργανα κύρια ἐπὶ τούτῳ ἡ διοίκησις, ὁ στρατὸς, τὰ θρησκευτικὰ, τὰ φιλολογικὰ, τὰ ἐπιστημονικὰ, τὰ βιομηχανικὰ καταστήματα.

Τὰ στρατιωτικὰ ἀξιώματα ὑπερεῖχον ἐν Αἰγύπτῳ ἀπάντων τῶν λοιπῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐγγχώριοι ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν περιελαμβάνοντο εἰς τὸν στρατὸν, ὅπως παρὰ τοῖς Σελευκίδαις, ἀλλὰ συνέκειτο οὗτος ἐκ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνισθειῶν φυλῶν μόνον, τὰ διάφορα αὐτοῦ ἀποσπάσματα διανεμεμῆμενα κατὰ τὴν χώραν ἐχρησίμευον ἅμα μὲν ὡς φρουραὶ πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως, ἅμα δὲ ὡς ἀποικίαι πρὸς τὴν διάδοσιν τοῦ νέου βίου. Ὁ ἀνώτατος τῶν στρατιωτικῶν τούτων ἀποσπασμάτων ἀρχηγὸς ἐλέγετο «ἐπιστράτηγος» καὶ ἦσαν τοιοῦτοι ἐπιστράτηγοι τρεῖς, ὧν ἕκαστος ἔχων καὶ ἀρχηγὸν τοῦ γραφείου καλούμενον «ἐπιστολογράφον,» προϊστάτο ἀπάσης τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν νομῶν οἵτινες ἀπῆρτιζον τὴν ἐπιστρατηγίαν αὐτοῦ. Ἐκάστου δὲ πάλιν νομοῦ προϊστάτο «στρατηγός,» ὑπαγόμενος εἰς τὸν ἀρμόδιον ἐπιστράτηγον, καὶ ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν τοὺς «ἱπάρχους,» τοὺς «ἡγεμόνας,» τοὺς «φρουράρχους» τοῦ νομοῦ, ἐτι δὲ ἀρχηγὸν τοῦ γραφείου, τὸν «γραμματέα» τοῦ στρατοῦ. Ἡ ἀνωτάτη διοικητικὴ τῆς Αἰγύπτου διαίρεσις καὶ ὁ προϊστάμενος αὐτῆς εἶχον ἐξελληνισθῇ ἐτι ἐπὶ Ἡροδότου διὰ τῶν λέξεων *νομός* καὶ *νομάρχης*, ἐν χρήσει καὶ

βραδύτερον παρὰ Διοδώρῳ καὶ Στράβωνι. Αἰγυπτιαστὶ δὲ ὁ νομάρχης ἐκαλεῖτο ἐπὶ τῶν ἐγγυφίων βασιλέων *μερ-ρουτ-τάτ*. Ὁ ἐπιστρατήγος ἦτο, ὡς φαίνεται, καὶ ὁ ἀνώτατος τῆς πολιτικῆς διοικήσεως ἄρχων τῆς ὅλης ἐπιστρατηγίας· κατὰ νομοὺς ὅμως διεκρίνετο ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἀπὸ τῶν ἄλλων δημοσίων λειτουργημάτων· καὶ τῆς μὲν διοικήσεως προϊστάτο ὁ «νομάρχης,» τῆς δὲ διανομῆς τῆς δικαιοσύνης ὁ «ἐπιστάτης,» τῆς δὲ ποικίλης γραφικῆς καὶ κτηματολογικῆς ὑπηρεσίας, ὁ «βασιλικὸς γραμματεὺς.» Τελευταῖον εἰς τὸν «ἀγορανόμον» ἦσαν ἐπιτετραμμέναι αἱ ἐμπορικαὶ ὑποθέσεις τῶν ἐν τῇ χώρᾳ πολυαριθμῶν ξένων ὅσοι δὲν ἀνῆκον οὔτε εἰς τὸν στρατὸν, οὔτε εἰς ἐλληνικὴν τινα πολιτείαν, οὔτε εἰς τοὺς ἀρχαίους αἰγυπτιακοὺς βίους. Διότι οἱ μὲν ἐκ τοῦ στρατοῦ ὑπῆγοντο εἰς τὴν στρατιωτικὴν δικαιοσύνην τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἐπιστρατῆγων, οἱ δὲ ζῶντες εἰς τὰς ὀλίγας ἐλληνικὰς πόλεις ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν πόλεων τούτων, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι εἶχον ἰδίους κριτάς, τοὺς «λαοκρίτας,» οἵτινες ἐδίκαζον κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπιχώριον δίκαιον. Ἄλλ' οἱ Αἰγύπτιοι ἠδύναντο νὰ φέρωσι τὰς δίκας αὐτῶν καὶ ἐνώπιον τῶν ἐλληνικῶν βασιλικῶν δικαστηρίων, ἥτοι τοῦ «ἐπιστάτου.» Σῶζονται δὲ τὰ πρακτικὰ δίκης διεξαχθεῖσης ἐνώπιον τοιοῦτου ἐπιστάτου καὶ τῶν παρέδρων αὐτοῦ, τῶν «συμπαρόντων,» προδήλως μὴ Αἰγυπτίων. Ἐκαστος τῶν διαδίκων εἶχε τὸν συνήγορον αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν ἀγόρευσιν τῶν συνηγόντων, ἐξεδίδετο ἡτιολογημένη ἀπόφασις. Ἰδίᾳ καὶ ἀξιοσημείωτος θεσμοθεσία ἦτο ἡ τῶν «χρηματιστῶν,» ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου Β', ὡς φαίνεται, εἰσαχθεῖσα ἵνα ἀπαλλάξῃ τοὺς διαδίκους τῆς ἐπιζημίου εἰς τὴν μητρόπολιν τοῦ νομοῦ μεταβάσεως· ἦσαν δὲ οἱ χρηματισταὶ δικαστήριον κινήτὸν περιφερόμενον εἰς τὸν νομὸν καὶ δικάζον ἰδίως τὰς ποινικὰς ὑποθέσεις.

Ὅπως διακεκριμένη τῆς ἄλλης διοικήσεως ἦτο ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις, τῆς ὁποίας προϊστάτο καθ' ἕκαστον νομὸν ὑπάλληλος ἀνωτάτου βαθμοῦ, «ὁ ἐπὶ τῶν προσόδων,» ὅστις εἰσέπραττεν ὅλα τὰ διάφορα τοῦ νομοῦ εἰσodήματα, τὰ τε ἀπὸ τῶν βασιλικῶν κτημάτων καὶ τὰ ἀπὸ τῶν δημεύσεων, καὶ τὰ τέλη, καὶ τὰ τῶν ἐνοικιαστῶν μισθώματα. Ἐνὶ λόγῳ εἰς αὐτὸν προσῆκε πᾶσα ἡ διεύθυνσις τῆς «βασιλικῆς τραπεζῆς» ἥτοι τοῦ βασιλικοῦ ταμείου. Ὑπήγετο δὲ ὁ ἐπὶ τῶν προσόδων εἰς τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνέδριον τῶν διοικητῶν.

Φυσικῶς τῷ λόγῳ κέντρον τῆς ὅλης κυβερνήσεως ἦτο ἡ Ἀλεξανδρεία.

Ἐν αὐτῇ ἔδρευε τὸ «συνέδριον,» δηλαδὴ τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, τὸ ὑποῖον συνήρχετο ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως καὶ τὸ πλεῖστον ὑπ' αὐτοῦ προεδρεύετο. Ἐκεῖθεν ἐλάμβανον οἱ ἐπιστράτηγοι, οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ὑπάλληλοι τὰς βασιλικὰς διαταγὰς διὰ τῶν βασιλικῶν ἐπιστολογράφων. Ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως οὐδαμοῦ ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος περιωρίζετο· αὐτὸς ἦτο τὸ ἀέτωμα τῆς στρατιωτικῆς καὶ μοναρχικῆς ἐκείνης πολιτείας, οὐδὲ ἀπὴντα φραγμὸν τινα ἡ ἐξουσία αὐτοῦ εἰμῇ ἐν τῷ μονίμῳ στρατῷ. Διότι οἱ Μακεδόνες οὗτοι, ἐν ὅλῳ λαμβανόμενοι, εἶχον ἔτι δικαίᾳ τινα, κατὰ τὸ πάτριον μακεδονικὸν ἔθος. Τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἀνῆκον εἰς αὐτοὺς κληρονομικῶς. Ὁ τῆς βασιλείας διάδοχος, διὰ τοῦ ὑπ' αὐτῶν γινομένου «ἐνθρονισμοῦ» ἀνεγνωρίζετο τὸ πρῶτον ὡς τοιοῦτος. Ἐκκλησιάζον δὲ καὶ ἐβουλευόντο καὶ ἔσωζον τὸ τῆς ἰσχυροῦς δίκαιον, τὸ ἀνέκαθεν αὐτοῖς ἐπιτραπέν. Καὶ εἶναι μὲν, ὅπως ὀνομάζονται, τὸ πλεῖστον Μακεδόνες, ἀλλ' ὑπάρχουσι παρ' αὐτοῖς καὶ ἴδια σώματα Ἑλλήνων, Θρακῶν, Γαλατῶν, Κρητῶν καὶ τῶν τοιούτων, ἔχοντα, ἐννοεῖται, ὀλιγώτερα ἐκείνων δίκαια. Ἐπὶ τῆς πανηγύρεως τῆς τελεσθείσης ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Β' «ἐπόμπευσαν, λέγει Ἀθήναιος, αἱ δυνάμεις αἱ ἵππικαὶ καὶ πεζικαὶ, πᾶσαι καθωπλισμέναι θαυμασίως, πεζοὶ μὲν εἰς πέντε μυριάδας καὶ ἑπτακιςχιλίους καὶ ἑξακοσίους, ἵππεῖς δὲ διςμύριοι τριςχίλιοι διακόσιοι.» Αὗται ὅμως ἦσαν αἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συγκεντρωμέναι δυνάμεις, ὁ δὲ ὅλος στρατὸς συνέκειτο ἐκ 200,000 πεζῶν, 40,000 ἱππέων, ἐλεφάντων πολεμιστηρίων 300, ἀρμάτων πρὸς μάχας 2,000, καὶ ὑπῆρχον ἔτι ἐν ταῖς ἀποθήκαις ὅπλα διὰ 300,000 ἀνδρῶν.

Ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι τῆς βασιλικῆς ὑπηρεσίας ἐθαθμολογοῦντο κατὰ τινα μακεδονικὴν ἄμρα καὶ περσικὴν τάξιν· οὐδ' ἀνεφέρετό τις αὐτῶν ἐπισήμως, εἴτε πολιτικὸς, εἴτε στρατιωτικὸς, ἄνευ τῆς προσθήκης τοῦ οἰκείου βαθμοῦ. Ἡ ἀνωτάτη τάξις ἦσαν οἱ «συγγενεῖς,» ἦσαν δὲ τοιοῦτοι οἱ ἐπιστράτηγοι καὶ οἱ ἐπιστολογράφοι· μετὰ τούτους εἶποντο οἱ «ἀρχισωματοφύλακες,» οἱ «πρῶτοι φίλοι,» οἱ «σωματοφύλακες,» οἱ «φίλοι,» οἱ «περὶ τὴν αὐλὴν διάδοχοι.» Ἐὰν τοιαῦτα ἀξιώματα ἐλάμβανον καὶ Αἰγύπτιοι ἐπὶ τῶν πρώτων βασιλέων, ἀμφίβολον. Ἵνα ἔχωμεν δὲ πλήρη ὁπωςοῦν ἔννοιαν τῆς ἐλληνικῆς ταύτης αὐλῆς, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰ προειρημένα καὶ μακρὰν σειρὰν αὐλικῶν ὑπαλλήλων, οἷον τοῦ ἀρχιοινοχόου, τοῦ ἀρχικυνηγοῦ, τοῦ ἀρχιοψοποιοῦ,

τοῦ ἀρχιναυκλήρου, κλπ· ἔτι δὲ καὶ ἰδιόζουσάν τινα αὐλικὴν ἐθιμοταξίαν καὶ διακεκριμένην αὐλικὴν στολήν.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὄψεως ἡ ἑλληνικὴ, ἥ, ἂν θέλετε, ἑλληνομακεδονικὴ αὕτη πολιτεία, ἥ τε αὐτὴ αὐτῆς καὶ ὁ στρατός, φαίνεται ὅλως ἀπὸ τοῦ ἐπιχωρίου φύλου διακεκριμένη· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπῆλθεν ἡ βαθμιαία τῶν δύο στοιχείων συνοικείωσις καὶ μέχρι τινὸς συγχώνευσις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἑλληνίδων πόλεων ἦτο μὲν μικρός· δι' αὐτὸ τοῦτο ὅμως οἱ Ἕλληνες, ζῶντες ὅχι εἰς ἰδίαις καὶ κεχωρισμένας πολιτείαις, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῶν Αἰγυπτίων, διετέλουν εἰς συνεχῆ μετ' αὐτῶν ἐπιμιξίαν. Ναὶ μὲν ἅπασαι αἱ πράξεις τῶν μὴ Αἰγυπτίων ὑπαλλήλων συνετάσσοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ ἐγίνοντο δεκτὰ καὶ τὰ αἰγυπτιαστὶ γεγραμμένα συμβόλαια καὶ ἄλλα ἔγγραφα, ὅσάκις παρουσιαζόμενα εἰς τὰς ἀρχὰς ἦσαν ἑλληνιστὶ προσυπογεγραμμένα. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἤρχισαν Ἕλληνες νὰ διδάσκωνται τὴν αἰγυπτιακὴν, Αἰγύπτιοι δὲ νὰ προσθέτωσι μὲν ὀνόματα ἑλληνικὰ εἰς τὰ ἐπιχώρια, νὰ εἰσέρχωνται δὲ εἰς τὸν μόνιμον στρατὸν καὶ νὰ προάγωνται μάλιστα μέχρι τῶν ἀνωτάτων τῆς διοικήσεως ἀξιωματίων.

Κρηπὶς τῆς συγχωνεύσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ τῶν δύο θρησκευμάτων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ, συγχώνευσις, ἣτις παρασκευασθεῖσα διὰ τῆς πολυειδοῦς προστασίας ἦν οἱ Πτολεμαῖοι ἀπένειμον εἰς τοὺς ναοὺς, εἰς τὰς τελετὰς καὶ εἰς τὰ ἱερὰ τῶν Αἰγυπτίων γράμματα, συνεπληρώθη μετ' οὐ πολὺ διὰ τῆς ἐν μέσῳ Αἰγύπτῳ ἐνιθρύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ Διὸς Ἀδου. Ἰδοὺ δὲ πῶς ἱστοροῦνται τὰ περὶ τούτου. Πτολεμαῖος ὁ Σωτὴρ εἶδε κατ' ὄναρ τὸν θεόν, προστάξαντα νὰ μεταφέρῃ ἐκ Πόντου τὴν εἰκόνα αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν Αἰγύπτιοι ἱερεῖς δὲν ἤξευρον νὰ ἐρμηνεύσωσι τὸ ὄνειρον, ἀλλ' ὁ Ἀθηναῖος Τιμόθεος ὁ Εὐμολπίδης, ὅστις εἶχε προσκληθῇ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὡς ἐξηγητὴς τῶν Ἑλευσινίων μυστηρίων, ἐδήλωσεν, ὅτι ὁ θεὸς οὗτος ἐτιμᾶτο ἐν Σινώπῃ ἔχων παρ' αὐτῷ τὴν εἰκόνα τῆς Περσεφόνης. Τότε ἐπέμθησαν πρεσβευταὶ εἰς Δελφοὺς, ὁ δὲ Ἀπόλλων διέταξε νὰ μεταφέρωσι μὲν εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰκόνα, ν' ἀφήσωσι δὲ τὴν τῆς ἀδελφῆς. Μετὰ θαυμασίαν λοιπὸν θαλασσοπορίαν, ἔφθασεν ὁ ἐν Σινώπῃ θεὸς εἰς Αἴγυπτον, ὁ δὲ Τιμόθεος, ὁ Ἕλλην ἐξηγητὴς, καὶ Μανέθων ὁ Αἰγύπτιος ἀρχιερεὺς, ἀνεγνώρισαν ἐκ συμφώνου ὅτι ὁ Ἕλλην οὗτος θεὸς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Αἰγύπτιος Σάραπις, ἥτοι ὁ τοῦ Ἀδου Ὁσιρις.

Ὅθεν εἰς Ῥακῶτιν, τμήμα τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸ ὑποῖον ἦτο ἡ κυρία τοῦ ἐμπορίου ἐστία καὶ περιελάμβανε συγχρόνως τὰ πλεῖστα ἱερὰ τῆς πόλεως καταστήματα, ἰδρῦθη νέος καὶ μεγαλοπρεπέστατος ναὸς, καλούμενος Σαραπεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔκτοτε ἐλατρεύθησαν ἀπὸ κοινοῦ ὁ τε Ἑλλήν θεός, ὁ Ζεὺς Ἀδης, ὁ ἥδη ταῦτισθεις πρὸς τὸν Αἰγύπτιον Σάραπιν ἢ Ὅσιριν Ἀδην, καὶ ἡ τοῦ Ὀσίριδος τούτου ἀδελφὴ καὶ σύζυγος, ἡ αἰγυπτία θέαινα Ἴσις. Οἷα δὲ συνέβη ἐκ τούτου περὶ τὸν ὅλον ἀρχαῖον αἰγυπτιακὸν βίον ἀλλοιῶσις. Ἐν αὐτῷ τῷ παναρχαίῳ Σαραπείῳ τῆς Μέμφεως εὐρίσκομεν τὸ ἀπὸ τοῦδε δύο ἱερείας ἐπιτελούσας τὰ τῆς λατρείας τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς Ἰσιδος, ἐνῷ ἄλλοτε ἡ Αἴγυπτος ποτὲ ἱερείας δὲν εἶχεν. Ἐκτοτε πρὸς τούτοις ἀνῆκεν εἰς τὰ προσόντα ἀμφοτέρων ἐκείνων τῶν θεοτήτων ὁ Κάλαθος, ὁ μεταβιβασθεὶς ἐνταῦθα ἀπὸ τῆς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι λατρείας τῆς Δήμητρος, ἥτις ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἥδη ἐλέγετο ἡ αὐτὴ οὐσα πρὸς τὴν Αἰγυπτιακὴν Ἴσιν. Μετ' ὀλίγον ὁ Σάραπις ταυτίζεται τῷ Ἀσκληπιῷ, τῷ Ἡλίῳ, τῷ Διονύσῳ, καὶ, ἀξιών ἐπὶ τέλους ὅτι εἶναι ὁ κοινὸς τοῦ κόσμου θεός, ἀποκρίνεται εἰς τὸν Κύπρου βασιλέα Νικοκρέοντα, ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι κεφαλὴ αὐτοῦ, σῶμα δὲ ἡ θάλασσα, πόδες ἡ γῆ, καὶ ὀφθαλμὸς ὁ ἥλιος. Πολυσήμαντος δὲ ὡσαύτως ἀναφαίνεται ἡ Ἴσις, ἥς ἡ πανηγύρις διαδίδεται μετ' ὀλίγον εἰς τὰς νήσους καὶ εἰς τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Οὐδὲν ἦττον ἀξιομνημόνευτα εἶναι ὅσα ἔπραξαν οἱ Πτολεμαῖοι πρὸς ἐπίδοσιν τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας. Ὁ προηγούμενος ἑλληνικὸς κόσμος, ὁ διὰ τῶν Ἀθηναίων μάλιστα ἐκπροσωπούμενος, εἶχε τελειώσει τὰς ἰδίως λεγομένας ἐλευθερίου τέχνας, ἐνδιατρίψας περὶ πᾶσαν ἐν γένει πνευματικὴν ἐνέργειαν, ἥτις οὔτε πολυμαθείας, οὔτε ὑπερβολικοῦ πλούτου, οὔτε ἄλλης ἐξωτερικῆς προτροπῆς καὶ προστασίας ἔχει χρεῖαν, καθὼ προαγομένη ἀπὸ τῆς ἐν ἑαυτῇ ὑπαρχούσης τέρψεως καὶ ἐπαγωγῆς. Ὁ δὲ ἑλληνικὸς κόσμος τῆς μακεδονικῆς περιόδου, ὁ κατὰ τοῦτο ἰδίως ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων ἐκπροσωπούμενος, διακρίνεται μᾶλλον διὰ τῶν ἔργων ὅσα δύνανται νὰ παραχθῶσι διὰ τῆς ἐπιμελείας τῆς κυβερνήσεως καὶ διὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἀντιλήψεως καὶ παρακελεύσεως, εὐδοκιμήσας τούτου ἔνεκεν ἐξαιρέτως εἰς πᾶν τὸ χρήσιμον, τὸ γλαφυρὸν, τὸ λαμπρὸν, καὶ εὐδοκιμήσας ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη οὐδεμίαν πλειότεραν πρόοδον διέπραξαν διὰ τῶν μετέπειτα ἀχμασάντων Ῥωμαίων. Νέα

πνευματικὰ ἀριστουργήματα τότε δὲν παρήχθησαν, ἀλλὰ τὰ παλαιὰ συνελέγησαν, ἐξηκριβώθησαν, ἡρμηνεύθησαν, καὶ ἐπιστημονικῶς κατετάχθησαν. Ἐστία δὲ τῆς νέας ταύτης πνευματικῆς ἐνεργείας ὑπῆρξε τὸ Μουσεῖον. Τὸ πολυθρύλητον τοῦτο κατὰστημα ἔδρυσεν ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος, ἐντὸς αὐτῶν τῶν ἁχανῶν καὶ μεγαλοπρεπεστάτων βασιλείων τὰ ὅποια ἐγείροντο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Τὸ Μουσεῖον περιελάμβανε καὶ βιβλιοθήκην, ἐπὶ δὲ πλεῖστα ἄλλα ἐπιστημονικὰ παραρτήματα, ὥστε τὸ ὅλον καθίδρυμα ἡδύνατο σήμερον νὰ ὀνομασθῇ Πανεπιστήμιον καὶ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν. Μέρος αὐτοῦ ἦν προσδωρισμένον εἰς κατοικίαν καὶ συσσίτιον τῶν φιλολόγων ἀνδρῶν· ἄλλαι αἰθούσαι ἐχρησίμευον εἰς διδασκαλίαν καὶ ἀκροάσεις, καὶ εἰς ἄλλας ἐργάζοντο οἱ ἀντιγραφεῖς τῶν βιβλίων καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι οἵτινες δύνανται νὰ παραβληθῶσι μὲ τοὺς σημερινοὺς βιβλιοδέτας· διότι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐσυνήθιζον νὰ ἔχωσιν εἰς τὰς βιβλιοθήκας ἰδίους τινὰς ὑπαλλήλους ἔργον ἔχοντας τὴν συγκόλλησιν τῶν φύλλων καὶ τὴν διασκευὴν αὐτῶν εἰς τὸ ἐν χρήσει τότε διὰ τὰ βιβλία κυλινδροειδὲς σχῆμα. Παρεκτὸς δὲ πάντων τούτων ὑπῆρχον ἐν τῷ μουσεῖῳ στοαὶ καὶ κῆποι, ὅπου ἐγένετο ἡ διδασκαλία τῶν σοφῶν, ἥτις καὶ τότε, ὡς ἄλλοτε ποτε ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, διεξήγετο πολλὰκις ὄχι διὰ τῶν λεγομένων ἀκροάσεων ἀλλὰ μᾶλλον δι' ἐλευθέρας συνδιαλέξεως τῶν διδασκάλων μετὰ τῶν μαθητῶν, ἐπὶ τούτῳ ἄνω καὶ κάτω συμπεριπατούντων. Εἴπομεν ὅτι τὸ Μουσεῖον περιελάμβανε καὶ βιβλιοθήκην. Ταύτης τὰς ἀρχὰς ἔθετο ὁ πρῶτος τῶν Πτολεμαίων, ἔχων περὶ τοῦτο καὶ περὶ πάντα ὅσα πρὸς ἐπίδοσιν τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης ἔπραξε, συνεργὸν τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα (σελ. 232). Κατεπλούτησε δὲ τὴν βιβλιοθήκην ὁ Φιλάδελφος, συναγαγὼν ἀπανταχόθεν τῆς οἰκουμένης βιβλία τὰ ὅποια ἀδιακόπως ἀντεγράφοντο ἐν τῷ Μουσεῖῳ ὑπὸ τῶν προμνημονευθέντων γραφέων. Ἡ πολυθρύλητος αὕτη Ἀλεξανδρινὴ βιβλιοθήκη, τὴν ὅποιαν δὲν ἔπαυσαν αὐξάνοντες οἱ τοῦ Φιλαδέλφου διάδοχοι, ἐγένετο κατὰ δυστυχίαν παρανάλωμα τοῦ πυρὸς ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος, περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, παρεκτὸς τοῦ μέρους αὐτῆς τὸ ὅποιον, ἐπειδὴ δὲν ἡδύνατο νὰ περιληφθῇ ἐν τῷ Μουσεῖῳ, εἶχεν ἀποτεθῇ εἰς ἄλλα καταστήματα· ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἠφανίσθη κατὰ τὸ πλεῖστον ἂν ὄχι ἐν ὅλῳ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ὡς θέλομεν ἱστορήσει ἐν οἰκείῳ τόπῳ. Δὲν εἶχον δὲ ἀθροίσει οἱ Πτολεμαῖοι ἐλληνικὰ μόνον βιβλία, ἀλλὰ καὶ

ὄλων τῶν ἄλλων γνωστῶν ἐθνῶν τὰ συγγράμματα, ὥστε ἡ βιβλιοθήκη ἐκείνη ἦτο ταμεῖον κοινὸν τῆς φιλολογίας ὅλου τοῦ κόσμου. Καὶ τότε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγένετο, τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Φιλαδέλφου, ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τῶν ἱερῶν βίβλων τῶν Ἰουδαίων, ἤτοι τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς μεταφράσεως τῶν ἐβδομήκοντα. Τότε ὡσαύτως ἤκμασεν ἐν τῷ Μουσεῖῳ καὶ παρὰ τῷ Μουσεῖῳ, ὁ βουκολικὸς ποιητὴς Θεόκριτος, ὅστις ποτὲ μὲν ἐζῆ ἐν Σικελίᾳ, ποτὲ δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· Καλλίμαχος ὁ Κυρηναῖος, γράψας γραμματικὰ, ἱστορικὰ, ποιητικὰ· Ἀπολλώνιος, ὁ γράψας τὰ Ἀργοναυτικὰ καὶ ἐπιστάτης διατελέσας τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ βιβλιοθήκης· Ἀρίσταρχος μαθητὴς τοῦ Ἀριστοφάνους, ὁ περιφημώτατος τῶν Ἀλεξανδρινῶν κριτικῶν, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι.

Ἔτερον ἀξιομνημόνευτον κατὰστημα, ἂν καὶ πάντῃ ἄλλου εἶδους, ἀξιομνημόνευτον ἰδίως διὰ τὴν εὐκολίαν ἣν παρείχεν εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἦτο ὁ πρῶτος γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κόσμου φανοφόρος πύργος, ὁ κατασκευασθεὶς ἐπὶ τῆς νήσου Φάρου τῆς προκειμένης τοῦ κυρίου τῆς Ἀλεξανδρείας λιμένος. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐπεκλήθη ἀπὸ τῆς νήσου, πύργος τῆς Φάρου ἢ καὶ ἀπλῶς Φάρος, ἐξ οὗ ἔκτοτε ἅπαντες οἱ τοιοῦτοι πύργοι εἰς πολλὰς τῶν νεωτέρων γλωσσῶν Φάροι ὀνομάζονται. Κατεσκευάσθη δὲ διὰ δαπάνης ἀδράς ἐντὸς ἐνιαυτῶν δώδεκα ὑπὸ τοῦ περιφήμου Κνιδίου τεχνίτου Σωστράτου, τοῦ ὁποίου ἀπηνθανάτισε τὸ ὄνομα διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἣν ἔφερε καὶ ἣτις εἶχεν ὡς ἔπεται· «Σώστρατος Κνιδίος Δεξιφάνους Θεοῖς Σωτῆρσιν ὑπὲρ τῶν πλωϊζομένων.» Ὁ πύργος οὗτος, ὅστις τοσοῦτον ἐθαυμάσθη διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, ὥστε βραδύτερον συγκατετέλεχθη μετὰ τῶν ἐπὶ ταῖς θαυμάτων τοῦ κόσμου, ἦτο ὠκοδομημένος ἐκ λίθου λευκοῦ ἐπὶ βράχου ἀποτόμου, καὶ, πολυώροφος ὢν, εἶχεν ὕψος 300 πήχεων, ὡς βεβαιοῦται· ὁ δὲ ἐν τῇ κορυφῇ αὐτοῦ ἀναπτόμενος φανὸς ἦτο, ἐὰν πιστεύσωμεν τὰ λεγόμενα, ὁρατὸς εἰς ἀπόστασιν 7 ¹/₂ γερμανικῶν μιλίων.

Ἐν γένει δὲ ἡ ναυτιλία καὶ ἡ ναυπηγία ἐτελειώθησαν ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ τελειωθῶσιν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἴνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς περὶ τοῦτο γενομένης τότε ἐπιδόσεως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου συνετήρουν, ἐκτὸς 2,000 μικροτέρων πλοίων, 1,500 μεγαλητέρας πολεμικὰς ναῦς, ἀπὸ ἡμιολίας μέχρι πεντήρους, ὕλινον διὰ διπλάσια τούτων πλοῖα, καὶ θαλαμηγὰ

πρὸς ἰδίαν χρῆσιν τῶν βασιλέων (εἶδος yacht) χρυσόπρυμνα καὶ χρυσέμβολα 800. Ἀλλὰ συνέβη συγχρόνως τότε ὅτι συμβαίνει πολλάκις ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἰδίως ἐπιδίδωνται εἰς τὰς πρακτικὰς τέχνας, τοῦτο ὅτι, ἐν τῇ ἀκορέστῳ ὁρμῇ τοῦ νὰ ἐπιτύχωσιν ὅσον ἐνδέχεται χρησιμώτερα ἔργα, διαπράττουσι τινὰ τὰ ὅποια καταπλήττουσι μὲν τὸν κόσμον διὰ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ μέγεθος ἀποβαίνουσιν ἄχρηστα. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῶν Συρακουσῶν Ἰέρων Β' ὅστις διετέλεσεν εἰς φιλικωτάτας πρὸς τὸν Πτολεμαῖον Β' σχέσεις κατεσκεύασε, διὰ τῆς ἐπιμελείας τοῦ περιωνύμου Ἀρχιμήδους, ναῦν εἰκοσῆρη, δηλαδὴ ἔχουσιν εἴκοσι σειρὰς ἑρετῶν ἐκατέρωθεν, ἐνῶ αἱ συνήθως ἐν χρήσει νῆες ἦσαν πεντῆρεις ἢ ἐπτῆρεις. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ πελώριον πλοῖον, τὸ ὅποιον διέπρεπεν οὐ μόνον διὰ τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θαυμαστήν αὐτοῦ πολυτέλειαν, κατώρθωσε νὰ πλεύσῃ ἐκ Σικελίας εἰς Ἀλεξάνδρειαν, πληρωθὲν σίτου καὶ σταλὲν ὑπὸ τοῦ Ἰέρωνος δῶρον πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ ὁ τέταρτος Πτολεμαῖος ἠθέλησε νὰ ὑπερτερήσῃ τὸν κολοσσὸν ἐκεῖνον κατασκευάζων τεσσαρακοντῆρη καὶ ἐναυπηγήθη λοιπὸν οὕτω τὸ μέγιστον τῶν πλοίων ὅσα ποτὲ ὑπῆρξαν ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ πλοῖον κυρίως εἰπεῖν δὲν ἦτο, ἦτο τερατῶδές τι κατασκευάσμα ἐν σχήματι πλοίου. Ἀρκεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι διὰ νὰ κινηθῇ ἀπητοῦντο πολλαὶ ναυτῶν καὶ ἑρετῶν χιλιάδες, καὶ ὅτι περιελάμβανεν, ἐκτος τοῦ ναυτικοῦ ὁμίλου, τριςχιλίους καθωπλισμένους μαχητάς.

Τὰ ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων κατασκευασθέντα ταῦτα ἔργα καὶ καταστήματα, προϋποθέτουσι βεβαίως ὅτι οἱ βασιλεῖς οὗτοι εἶχον θησαυροὺς μεγάλους. Τφόντι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς δευτέρας ἐκατονταετηρίδος ἀκμάσαντος Ἀλεξανδρέως ἱστορικοῦ Ἀππιανοῦ, οἱ θησαυροὶ οὓς εἶχε συλλέξει ὁ δεύτερος τῶν Πτολεμαίων συνεποσούντο εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 740,000 ταλάντων, ἧτοι 3,700,000,000 δραχμῶν, διότι τὸ ἀλεξανδρινὸν ἀργυροῦν τάλαντον ἦτο πρὸς τὸ Σολώνειον ὡς 5 πρὸς 6. Εἶναι ἀληθές ὅτι τῶν νεωτέρων τινὲς ὑπέλαβον ὅλως ἀπίθανον τοσοῦτον ἀποταμίευμα· ἀλλὰ παρεκτός ὅτι ὁ Ἀππιανὸς βεβαίῳ ὅτι παρέλαβε τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ ἐκ «τῶν βασιλικῶν ἀναγραφῶν,» καὶ ἄλλαι τινὲς περιστάσεις ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ ποσὸν ἐκεῖνο, ὅσον ὑπερβολικὸν καὶ ἄν φαίνεται, δὲν ἦτο ἀπίθανον. Ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μ. Χ. ἐκατονταετηρίδος ἀκμάσας Ἰώσηπος βεβαίῳ, ὅτι ἡ

Αἴγυπτος εἶχε τότε, ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας, 7,500,000 κατοίκων, καὶ ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ χώρα εἶχε περιέλθει εἰς δεινὴν παρακμὴν. Ὁ ποιητὴς Θεόκριτος, περιγράφων τὴν τοῦ Φιλαδέλφου δύναμιν, ἐν τῷ 17 εἰδυλλίῳ, ὀρίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν πόλεων εἰς 33,333. Ὁ ἀριθμὸς φαίνεται ἀλλόκοτος καὶ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ποιητικῆς ἀδείας πλάσμα μᾶλλον ἢ ἀκριβοῦς τοπογραφικῆς γνώσεως συμπέρασμα· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν Διόδωρον ὑπάρχον ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων ἐν Αἰγύπτῳ πόλεις καὶ κῶμαι ἀξιόλογοι πλείονες τῶν τριμυρίων. Σώζονται δὲ περιγραφαὶ πομπῶν τινων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενομένων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' ἃς, ἐνεκα τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἀνατολικῆς πολυτελείας μετὰ τῆς ἐλληνικῆς τέχνης, ἐδαπανήθησαν τοσαῦτα πολυτιμα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ δὲν φαίνεται ἀδύνατος ἡ θρυλουμένη ἐκείνη τῶν θησαυρῶν συσσώρευσις. Τὸ πάντων ὁμῶς σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἦτις πρὸ τῶν Πτολεμαίων περιωρίζετο εἰς μόνην σχεδὸν τὴν ἐξαγωγὴν τῶν σιτηρῶν, κατέστη ἐκτοτε ἡ γέφυρα τῆς παγκοσμίου ἐμπορίας. Οἱ πρῶτοι Λαγίδαι κατέβαλον πλείστην ἐπιμέλειαν ἵνα δι' αὐτῆς ἐνεργῇται τὸ Ἰνδικόν, τὸ τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας ἐμπόριον. Ἐπὶ τούτῳ οὐ μόνον ἵδρυσαν πολλὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης πόλεις, ὡς εἶδομεν, ἀλλὰ καὶ συνεπλήρωσαν τὴν ἀσυντέλεστον μείναςαν διώρυγα Νεκῶ τοῦ Ψαμμιτίχου, καὶ κατεσκεύασαν τὰς ὁδοὺς αἵτινες ἔφερον ἀπὸ Βερενίκης καὶ Μυδὸς ὄρου εἰς Κοπτόν. Ἐννοεῖται οἷοθεν ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν εἰσαγομένων ἐξήγοντο αὐθις ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου· τὰ αἰγυπτιακὰ πλοῖα ἐποντοπόρουν μέχρις Εὐξείνου καὶ ἐπανερχόμενα ἐκεῖθεν ἐκόμιζον νέα φορτία, ὧν τὰ πλεῖστα πάλιν ἀνέπλεον τὸν Νεῖλον καὶ, μεταβιβασθέντα εἰς τὴν Ἐρυθρὰν, ἐξεπέμποντο περαιτέρω πρὸς τὰ νοτιοτέρας χώρας. Ὡστε ἡ Ἀλεξάνδρεια κατέστη ἀληθὲς κέντρον τοῦ ἐμπορίου τοῦ κόσμου. Εἶναι δὲ ὁμολογούμενον ὅτι, ὅσῳ πυκνότερος εἶναι ὁ πληθυσμὸς, ὅσῳ μεγαλητέρα ἡ ἐμπορία, ὅσῳ ἀσφαλεστέρα ἡ κτῆσις, ὅσῳ ἀγαθωτέρα ἡ διανομὴ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἡ Αἴγυπτος εἶχε πάντα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα ἐπὶ Πτολεμαίων, τόσῳ δαψιλέστεροι εἶναι οἱ πόροι τοῦ κράτους.

Δὲν ἔρχον δὲ μόνον τῆς Αἰγύπτου οἱ Πτολεμαῖοι ἐκυριάρχουν καὶ τῆς Κύπρου, ἐκ διαλειμμάτων δὲ καὶ τῆς Κυρηναϊκῆς πρὸς δυσμὰς καὶ τῶν παραλίων τῆς Συρίας πρὸς ἀνατολάς. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐπεχείρησαν ἐπανειλημμένας πρὸς μεσημβρίαν στρατείας, δεσπόσαντες ἀμέσως

ἡ ἐμμέσως πολλῶν τῆς Αἰθιοπίας χωρῶν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον διαθόντες μέχρι τῶν ἀπωτάτων ἐκείνων χωρῶν τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν, ὥστε κατὰ τὴν 4 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, Σιλκῶ, ὁ βασιλεὺς τῶν Νουβαδῶν καὶ ὅλων τῶν Αἰθιοπῶν, εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἀνέγραψε τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ κατορθώματα.

Τοιαῦτα τὰ θαυμάσια ὅσα ὁ ἐλληνισμὸς διέπραξεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀπὸ τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἡ μεγάλη ἐκείνη ἐξωτερικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ ὡς πρὸς τὴν Μακεδονίαν τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ὅσα προηγουμένως οἱ μεγάλοι ἐσωτερικοὶ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος ἀγῶνες εἶχον ἐπιφέρει εἰς ταύτην τὴν ἀρχαιοτάτην τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἐστίν. Ἡ Μακεδονία ἐξηντλήθη ἕνεκα τῆς ἐκστρατείας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἕνεκα τῶν ἐπακολουθησάντων τεσσαρακονταετῶν ἐμφυλίων πολέμων, καθ' οὓς τὸ κράτιστον τῆς στρατιᾶς ἀπάντων σχεδὸν τῶν μαχομένων ἐκ Μακεδόνων συνέκειτο· ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀποικισμῶν καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἕνεκα τῶν ὀλεθρίων γαλατικῶν ἐπιδρομῶν. Ναὶ μὲν ἡ Μακεδονία ἔτυχεν ἤδη ἡγεμόνος συνετοῦ, μετριοπαθοῦς καὶ ἐπιμόνου, τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, τοῦ ὁποῦ ὁ χαρακτήρ ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ὡς τὸ ἄλλο ἄκρον τοῦ ἡρωικοῦ καὶ ἀστάτου χαρακτήρος δι' οὗ διεκρίνετο ὁ Αἰακίδης Πύρρος. Ἀλλ' ἡ μεγίστη ἐπιτηδειότης τοῦ ἡγεμόνος ἔχει χρεῖαν ὕλικῶν πόρων διὰ νὰ μεγαλοουργήσῃ, οἱ δὲ ὕλικοι πόροι τῆς Μακεδονίας εἶχον παραδόξως ἐλαττωθῇ, καὶ τὰ εὐφορώτερα αὐτῆς πεδία κατελήφθησαν μετ' ὀλίγον ὑπὸ Γαλατῶν καὶ Ἰλλυριῶν. Αὕτη δὲ τῆς Μακεδονίας ἡ παρκαμὴ δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπενεργήσῃ ὀλεθρίως εἰς τὴν τύχην τοῦ ἐνταῦθα ἐλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ ἔθνος τοῦτο εἶχε χρεῖαν ἡγεμόνος καὶ εὖρε τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ. Ἀλλ' ἡδη ἡ ἡγεμονία αὕτη ἀπέβη ἀσθενής. Ἴσως ἠδύνατο ν' ἀναπληρωθῇ διὰ τῆς ἡπειρωτικῆς τοῦ Πύρρου ἡγεμονίας· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι καὶ ὁ Πύρρος ἐξήντλησε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς ματαίας κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν ἐπιχειρήσεις· καὶ ἦτο μὲν στρατηγὸς λαμπρότατος, ἀλλὰ παντάπασιν ἐστερεῖτο τῶν πολιτικῶν προτερημάτων δι' ὧν κυρίως κατορθοῦνται καὶ παγιοῦνται αἱ ἡγεμονίαι. Ἐντεῦθεν ἡ κυρίως Ἑλλάς ἔμεινε πάλιν ἀκέφαλος, ὅπως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ τὴν πτώσιν τῆς τῶν Θηβαίων ἡγεμονίας. Παρήχθησαν μὲν περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἐνταῦθα δύο ὁμοσπονδίαί, αἵτινες ἐφχίνοντο προσωρισμέναι νὰ σώσωσι τὴν ἑλλη-

νικῆν αὐτονομίαν, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐστηρίζοντο ἀμφοτέραι ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσοπολιτείας ἣν ματαιῶς ἔλλοτε ἀνεζητήσαμεν εἰς τὰς ἀρχαίας ἡγεμονίας τῶν Ἀθηῶν, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν. Ἀλλ' αἱ ὁμοσπονδαὶ αὐταὶ εἶχον, ὡς θέλομεν ἴδει, ἕτερα καίρια ὀργανικὰ ἐλαττώματα. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ μὲν Αἰτωλοὶ διέπρεπον ἐπὶ τῇ ὕλικῇ αὐτῶν ῥώμῃ, ἀλλ' ἡθικῆς δυνάμεως παντάπασιν ἐστεροῦντο· οἱ δὲ Ἀχαιοὶ τὰνάπαλιν, εἶχον μὲν σωφρονεστέρας περὶ τῆς ἐννόμου τάξεως ιδέας, ἀλλὰ δὲν διεκρίνοντο ἐπὶ τῷ πολεμικῷ προτερήματι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ἡ Μακεδονία εἶχε μὲν ἐξασθενήσει, ἀλλ' ὅχι ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀποβάλλῃ παντελῶς τὰς ἡγεμονικὰς ἀξιώσεις· διὸ παρήχθη ἀπὸ τοῦδε ἀδιάκοπός τις ἐμφύλιος ἀγὼν μεταξύ αὐτῆς καὶ τῶν δύο νέων ὁμοσπονδιῶν· ἀγὼν ἀτελεσφόρητος, διότι οὐδεὶς τῶν ἀντιπάλων ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ τοῦ ἄλλου, τελεσφόρος δὲ δυστυχῶς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ἐξήντησε καὶ τὰς τελευταίας τοῦ ἔθνους δυνάμεις καὶ παρεσκεύασεν αὐτὸ εἰς τὸ νὰ γίνῃ βορὰ τῆς φοβεραῆς ἐκείνης ἰταλικῆς πόλεως ἧτις, ἀφοῦ κατέβαλε τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Ἑλληνας, ἐμελλεν ἀλληλοδιαδόχως νὰ καταβάλλῃ καὶ τοὺς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι καὶ τοὺς ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ.

Ὁ Πύρρος ἐπανελθὼν εἰς Ἡπειρον, τῷ 274, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἐκστρατείας δὲν ἐφρόντισε νὰ ρυθμίσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἐτράπη ἀμέσως εἰς διαφόρους νέας ἐπιχειρήσεις κατὰ τῆς Μακεδονίας πρῶτον, κατὰ τῆς Σπάρτης δεύτερον, καὶ τελευταῖον κατὰ τοῦ Ἀργους. Κατὰ τὸ σύνθημα δὲ αὐτῷ, εὐδοκιμεῖ κατ' ἀρχὰς ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλ' ἔπειτα ἀποκρούεται· εὐδοκιμεῖ ὡσαύτως ἐν Λακωνικῇ, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ὡσαύτως ἀποκρούεται· ἐπελθὼν δὲ καὶ εἰς τὸ Ἀργος εὐρίσκει συνδραμόντας εἰς βοήθειαν τῆς πόλεως ταύτης τὸν τε βασιλέα τῆς Σπάρτης Ἀρέα καὶ τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονον, καὶ φονεύεται, 272, ἐν τῇ μάχῃ ἧτις συνεκροτήθη ἐντὸς αὐτῆς τῆς πόλεως τοῦ Ἀργους. Ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔλαμψεν εἰς ἐπὶ μικρὸν ὁ ἀστὴρ τῶν Αἰακιδῶν, διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος κατέστη ἐπὶ μικρὸν κύριος ἀπάσης σχεδὸν τῆς Μακεδονίας· ἔπειτα ὁμως νικηθεὶς, οὐ μόνον τῆς Μακεδονίας ἐξώσθη, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἡπείρου τὸ πλεῖστον ἀπέβαλεν· ἀλλ' ἐξέβαλε πάλιν αὐτῆς τοὺς Μακεδόνους διὰ συνδρομῆς τῶν Αἰτωλῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐβασίλευσαν ἀλληλοδιαδόχως οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ, Πύρρος καὶ Πτολεμαῖος· δολοφονηθέντος δὲ τούτου καὶ προσέτι φονευθείσης τῆς θυγατρὸς τοῦ

πρεσβυτέρου Πύρρου Δηϊδαμείας, ἐξέλιπεν ἡ ἡρωϊκὴ ἐκείνη γενεά, ἡ δὲ "Ηπειρος, ἀποβαλοῦσα ἐν τῷ μεταξὺ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Κέρκυραν, περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀναρχίαν καὶ ἀπέβη ἀκατονόμαστος ὅπως ἦτο πρὸ τοῦ Πύρρου. Ἐγχώριοι τύραννοι, ἄγριοι μισθοφόροι, οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ, ἐδήρουν καὶ κατεξουσίαζον τὴν χώραν ταύτην. Μόνοι οἱ Μολοσσοί, οἱ Χάονες καὶ οἱ Θεσπρωτοὶ διετήρησαν ὅπως οὖν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, συγκροτήσαντες ὁμοσπονδίαν τῆς ὁποίας προΐσταντο στρατηγοὶ καὶ ἀνώτατοι ἄρχοντες. Ὁ δὲ τῆς Μακεδονίας Ἀντίγονος ἡσφάλισε μὲν ἐπὶ τέλους τὴν ἐν αὐτῇ ἀρχήν, ἣν τοσάκις ἀπέβαλεν, ἀλλὰ ματαίως ἠγωνίσθη νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, διακωλυθεὶς περὶ τοῦτο ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ὅστις, ἄρχων πολλῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει νήσων, ὑπεστήριξε διὰ πλοίων καὶ στρατῶν τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου προσβαλλομένους ἢ κατ' αὐτοῦ στασιάζοντας Ἕλληνας. Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ τοσαύτην ἤδη ἀνάπτυξιν ἔλαβον αἱ δύο ὁμοσπονδίαι, ἡ ἀχαϊκὴ καὶ ἡ αἰτωλική, ὥστε ἡ μὲν ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Πελοποννήσου, γενομένη κυρία τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἡ δὲ ἀπέκρουσε πᾶσαν αὐτοῦ ἐπέμβασιν εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν τῷ 240, ὅτε ὁ Ἀντίγονος ἀπέθανε, δὲν κατεῖχε τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἰμὴ τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν. Ἡ ἐπίλοιπος χώρα ἀνεκτήσατο διὰ τελευταίαν φορὰν ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἀνεξαρτησίαν τινὰ διὰ τῶν δύο προμνημονευθεῖσων ὁμοσπονδιῶν, τῆς αἰτωλικῆς καὶ τῆς ἀχαϊκῆς.

Αἱ δύο αὗται ὁμοσπονδίαι ἐπεζήτησαν τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶχον ἐπιδιώξει ἀλληλοδιαδόχως αἱ Ἀθηναῖαι, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Θῆβαι. Ἀλλ' ἐπεζήτησαν αὐτὸν κατὰ τρόπον ὅπως διάφορον. Ἀλλοτε μία ἰσχυρὰ πόλις ὑπῆγε κατὰ μικρὸν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς πολλὰς ἄλλας ἐλληνικὰς πολιτείας· νῦν δὲ πολὺ ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι συνηνώθησαν ἐπὶ ἴσοις δικαίοις ἵνα διατηρήσωσι τὴν αὐτονομίαν καὶ προσλάβωσι κατὰ μικρὸν ὅσον ἐνδέχεται πλειοτέρους Ἕλληνας ἐν τῇ συμπολιτείᾳ ταύτῃ. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσοπολιτείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζοντο τὰ νέα ταῦτα κράτη, ἦτο βεβαίως πολὺ ὑγιεινέστερα τῆς κυριαρχικῆς ἡγεμονίας τῶν ἀρχαιοτέρων· καὶ τοῦτου ἕνεκα, ἂν ἐφηρμόζετο νόμῳ καὶ ἔργῳ, αἱ νέαι συμπολιτεῖαι δὲν ἤθελον τρέχειν τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ διαλυθῶσι διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἀπαρτιζουσῶν αὐτὰς πόλεων. Αἱ πόλεις ἄλλοτε ἐστασίαζον κατὰ

τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τῆς Σπάρτης, κατὰ τῶν Θηβῶν, διότι ἐδеспόζοντο ὑπ' αὐτῶν καὶ δὲν ἠνείχοντο τὴν τοιαύτην στέρησιν πάσης ἰδίας πολιτικῆς ὑπάρξεως· νῦν δὲ, ἰσπολιτείας ἐπικρατούσης, οὐδεμίαν ἤθελον ἔχει τοιαύτην ἀφορμὴν στάσεως καθὸ ἐξ ἴσου μετέχουσαι τῆς κοινῆς τῶν πραγμάτων διευθύνσεως. Ἀλλὰ θέλομεν ἰδεῖ ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς συμπολιτείας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσπολιτείας παρεβιάζετο δεινῶς εἴτε διὰ τοῦ πολιτεύματος, εἴτε διὰ τῆς πράξεως.

Παρεκτός δὲ τούτου ἡ ἰσπολιτεία μόνη δὲν ἀρκεῖ ἵνα συντηρηθῇ τὸ κράτος· προσαπαιτεῖται καὶ ἰσχυρά τις τῶν ἴσων ἐκείνων δικαίων συγκέντρωσις καὶ κυβέρνησις, ἧς ἄνευ ταῦτα ῥέπουσι φύσει πρὸς τὴν διάλυσιν διὰ τῆς μὴ ἐκπληρώσεως τῶν συμπολιτευτικῶν αὐτῶν καθηκόντων. Ἄν ἡ συγκέντρωσις ἐκείνη ἐξοκειλῇ μέχρι τῆς δεσποτικῆς κυριαρχίας μιᾶς πόλεως, ὅπως συνέβαινεν ἐπὶ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Θηβῶν, τότε ἡ συμπολιτεία κινδυνεύει ὡς ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν πιεζομένων μελῶν. Ἄν ὅμως πάλιν ἡ συγκέντρωσις παντελῶς σχεδὸν λείψῃ ὅπως, κυρίως εἰπεῖν, συνέβαινεν ἐπὶ τῶν δύο προκειμένων συμπολιτειῶν, ἡ συμπολιτεία κινδυνεύει νὰ διαλυθῇ διὰ τῆς παραλυσίας τῶν μὴ ἀποχρώντως συνεχομένων μελῶν. Εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν ὑπάρχουσι παραδείγματά τινα ὁμοσπονδιῶν αἵτινες διετηρήθησαν εἰ καὶ μὴ ἔχουσι ἱκανῶς ἰσχυρὸν κέντρον τῶν ἴσων αὐτῶν δικαίων καὶ ὑποχρεώσεων, οἷον ἡ ἐλουητικὴ ὁμοσπονδία καὶ ἡ τῆς ἀρκτώας Ἀμερικῆς. Ἀλλὰ παρεκτός ὅτι, ὅσῳ χαλαραὶ καὶ ἂν ᾖσιν αἱ ὁμοσπονδίαὶ αὗται, εἶναι πάντοτε διωργανωμένοι σφιγκτότερον τῆς αἰτωλικῆς καὶ τῆς ἀχαϊκῆς, οὐδὲν ἥττον δὲν διατηροῦνται εἰμὴ ἡ διότι δὲν ἔχουσιν ἰσχυροτέρους γείτονας, ὅπως ἡ ἀμερικανικὴ, ἡ διότι οἱ ἰσχυροὶ γείτονες ἐγγυήθησαν ἐκ συμφώνου τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, ὅπως συνέβη ὡς πρὸς τὴν ἐλουητικὴν. Ἡ δὲ αἰτωλικὴ καὶ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία δὲν ἔπαυσαν πολεμοῦμεναι ὑπὸ τῶν βασιλείων τῆς Μακεδονίας, δὲν ἔπαυσαν πρὸς ἀλλήλας ἐρίζουσαι, ἀπῆντησαν καὶ ἐτέρους ἐμφυλίου ἀντιπάλους, ὥστε ἐπὶ τέλους, ἐπελθόντων τῶν Ῥωμαίων, ἀφοῦ μάλιστα ἅπαντες οἱ ἐνταῦθα ἀγωνιζόμενοι εἶχον παντελῶς ἀναλώσει τοὺς πόρους αὐτῶν, φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν ἡδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὴν συμπεπυκνωμένην καὶ θαυμασίως ἐρρυθμισμένην πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς ἰταλικῆς ἐκείνης πόλεως.

Οἱ Αἰτωλοὶ (σελ. 164 τοῦ Α' τόμου), διηρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς καὶ πικίλας φυλάς, διετέλεσαν μὲν ὀνομαστοὶ ἐπὶ τῶν ἡρώτικῶν

χρόνων, μετέσχον δὲ καὶ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ὑπῆρξαν ὅλως ἀφανεῖς καὶ ἄσχετοι πρὸς τοὺς ἄλλους "Ελληνας μέχρι τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τούτου προκύπτουσι μὲν πάλιν εἰς μέσον, ἀλλὰ παρίστανται ὑπὸ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἱστορικοῦ ὡς οἰκοῦντες κατὰ κόμης ἀτειχίστους, ὅχι εἰς πόλεις, ὡς λαλοῦντες γλῶσσαν δυσκατάληπτον, τρώγοντες κρέας ὠμόν, καὶ ἐν γένει ὡς τραχεῖς τὰ ἦθη καὶ σχεδὸν βάρβαροι. Τοῦτο δὲ ὅχι βεβαίως διότι δὲν ἦσαν "Ελληνες, ἀλλὰ διότι ὅπως οἱ Ἑπειῶται, ὅπως οἱ Θεσσαλοὶ, ὅπως οἱ Μακεδόνες, δὲν συμπροώδευσαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ. Ὀνομαστοὶ δὲν ἐγένοντο ὡς οὖν οἱ Αἰτωλοὶ εἰμὴ ἐκαστὸν περίπου μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον ἔτη, ἦτοι περὶ τὰ τέλη τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Ἐκτοτε βλέπομεν αὐτοὺς γενναίως ἀγωνιζομένους κατὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, καὶ μόνους Ἑλλήνων σώζοντας αἰείποτε τὴν ἀπὸ αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλ' ἡ ἀνεξαρτησία δὲν ἔχει ἀξίαν εἰμὴ ὅταν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς εὐνομῇται· τοῦτο δὲ οὐδέποτε συνέβη τοῖς Αἰτωλοῖς.

Ἡ ἑλληνικὴ αὕτη φυλὴ εἶχεν ἀνέκαθεν συμπολιτείαν τινά, καὶ περὶ τὸ 280 πρὸ Χρ. ἡ συμπολιτεία αὕτη ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ κανονικώτερόν τινα τύπον. Ἡ ὑπερτάτη αὐτῆς ἐξουσία ἔδρευεν εἰς τὰς κοινὰς συνόδους, τῶν ὁποίων μετεῖχον ἅπαντες οἱ Αἰτωλοὶ πολῖται· αἱ δὲ κοιναὶ ἐκεῖναι σύνοδοι συνεκροτοῦντο κατ' ἔτος πανηγυρικῶς ἐν Θέρμοις, κατὰ μῆνα Σεπτεμβρίου, ἀπεφάσιζον περὶ πολέμου, εἰρήνης, συμμαχιῶν καὶ τῶν τοιούτων, καὶ ἐτέλουν τὰς ἀρχαιρεσίας· ἐν ἀνάγκῃ δὲ συνεκροτοῦντο καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτακτοὶ κοιναὶ σύνοδοι. Πλὴν δὲ τῆς κοινῆς συνόδου ὑπῆρχε παρ' Αἰτωλοῖς ἑτέρον τι συνέδριον, οἱ καλούμενοι «Ἀπόκλητοι,» οἵτινες ἐξεπροσώπων, ὡς φαίνεται, τοὺς εὐπατρίδας τῆς χώρας καὶ πολλάκις διεῖπον αὐτοὶ μᾶλλον τὰ πολιτικὰ πράγματα ἢ αἱ κοιναὶ σύνοδοι. Ὁ ὕπατος ἐνιαυσιαῖος ἄρχων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, («στρατηγός,» ἐκ τῶν ἀποκλητῶν ἐλαμβάνετο, ὑπ' αὐτῶν ἐξελέγετο καὶ ἀπλῶς ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τῆς κοινῆς συνόδου. Δεύτερος ἄρχων τῆς πολιτείας, ἀμέσως μετὰ τὸν στρατηγόν, ἦτο ὁ «ἑππαρχος,» καὶ τρίτος ὁ «δημόσιος γραμματεὺς.» Ἡ οὕτω πως εὐρύθμως κατὰ τὸ φαινόμενον διωργανωμένη αὕτη συμπολιτεία ηὔξηθη περὶ τὰ μέσα τῆς τρίτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἐν μέρει διὰ τῆς εἰς αὐτὴν κατατάξεως ἐπ' ἴσοις πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς πολίτας δικαιοῖς, χωρῶν καὶ πολι-

τειῶν πρότερον ἀλλοτρίων, ἐν μέρει διὰ συμμαχιῶν, πρὸς πολιτείας διατελοῦσας κατὰ τὰ λοιπὰ αὐτοτελεῖς καὶ αὐτονόμους. Πρὸς δυσμὰς προσέλαβε τὴν Κεφαλληνίαν, πρὸς μεσημβρίαν τὴν Ἥλιν, τὴν Μεσσηνίαν, ἀρχαδικὰς τινὰς πόλεις, πρὸς ἀνατολὰς τοὺς Λοκροὺς, τοὺς Φωκεῖς, τοὺς Βοιωτοὺς, πρὸς βορρᾶν θεσσαλικὰς τινὰς πόλεις. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι αἱ αἰτωλικαὶ φυλαὶ διέπρεπον ὁμολογουμένως ἐπὶ ἀνδρείᾳ δοῦσαι αὐτῆς δείγματα λαμπρὰ εἰς τοὺς κατὰ Μακεδόνων καὶ Γαλατῶν ἀγῶνας, ἐκ πρώτης ὄψεως θέλομεν ὑποθέσει ὅτι ἡ ὁμοσπονδία αὕτη ἦτο προωρισμένη νὰ δώσῃ νέαν ζωὴν εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος. Δυστυχῶς οἱ Αἰτωλοὶ οὔτε περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, οὔτε περὶ τὸ πολίτευμα εἶχον τὰ ἠθικὰ ἐκεῖνα προτερήματα ὧν ἄνευ οὐδὲν μέγα τὰ ἔθνη διαπράττουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, κυρίως δὲ ἀδύνατον ἦτο νὰ ὑπαγάγῃσιν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν τὸ μᾶλλον πεπολιτισμένον τῶν χρόνων ἐκείνων ἔθνος. Ὁ Πολύβιος ὁμιλεῖ πολλάκις περὶ τῆς ἀδικίας αὐτῶν καὶ πλεονεξίας· βεβαιοῖ ὅτι αἰείποτε «δυσχερῶς ἔφερον τὴν εἰρήνην, καὶ τὰς ἀπὸ τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων δαπάνας, ὥς ἂν εἰθισμένοι μὲν ζῆν ἀπὸ τῶν πέλας, δεόμενοι δὲ πολλῆς χορηγίας διὰ τὴν ἐμφυτον ἀλαζονείαν, ἣ δουλεύοντες αἰεὶ πλεονεκτικὸν καὶ θηριώδη ζῶσι βίον, οὐδὲν οἰκεῖον, πάντα δ' ἡγοῦμενοι πολέμια,» καὶ ἐπιφέρει ὅτι μήτε εἰρήνης, μήτε πολέμου ὅρον γνωρίζουσιν, ἀλλ' εἰς ἀμοτέρας τὰς περιστάσεις παρὰ τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων ἔθνη καὶ ἔθιμα πολιτεύονται. Εἶναι ἀληθές ὅτι, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ὁ μέγας ἐκεῖνος ἱστορικός, υἱὸς ὦν τοῦ Μεγαλοπολίτου Λυκόρτα, στρατηγοῦ διατελέσαντος τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, καὶ αὐτὸς ὡς ἵππαρχος αὐτὴν ὑπηρετήσας, καὶ ἀγαπήσας αὐτὴν καὶ θαυμάσας, ἐκακολόγησε τοὺς Αἰτωλοὺς ἐξ ὑπερβολῆς πάθους κατ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἐνταῦθα μάλιστα ἐφαρμόζεται τὸ κοινῶς λεγόμενον, ὅτι ἡ κακολογία, καὶ ἂν ὑποτεθῇ εἰς ὑπερβολὰς τινὰς ἐκτρεπομένη, ἔχει ὡς ἐπιτοπλεῖστον ὑπόστασιν τινὰ καὶ ἀφορμὴν, διότι οὐδεὶς ποτε ἐχέφρων ἄνθρωπος ἐπεχείρησε νὰ γελοιογραφήσῃ ὡς πολὺσαρκον τὸν ἰσχνόν, οὐδ' ὡς πυγμαῖον τὸν πελώριον· ὥστε καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Πολύβιος δι' ἐντονωτέρας τινὸς χροιᾶς ἐχρωμάτισε τὰ τῶν Αἰτωλῶν ἰδιώματα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἱστορικός σεβόμενος ἑαυτὸν καὶ μέγα κτησάμενος ὄνομα παρὰ τε τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις, ἐντελῶς ἐπενόησε τὰ ἰδιώματα ἐκεῖνα. Καὶ ἔπειτα τὰ πράγματα ἐπιμαρτυροῦσι τοὺς λόγους αὐτοῦ, διότι πολλάκις καὶ ἐν Ἀχαρνάνῃ, καὶ ἐν Βοιωτίᾳ,

καὶ ἐν Πελοποννήσῳ οἱ Αἰτωλοὶ διέπραζαν τὰς δεινότερας λεηλασίας εἰς πόλεις καὶ χώρας συνδεδεμένους μετ' αὐτῶν διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς συμπολιτείας ἢ τῆς συμμαχίας, ἰδίως δὲ τοὺς κατ' ἀρχὰς συμπολιτευσαμένους μετ' αὐτῶν Μεσσηνίους εἰς τοσαύτην διὰ βιαιοπραγιῶν ἔφερον ἀπελπισίαν, ὥστε ἠνάγκασαν αὐτοὺς ν' ἀποστατήσωσιν. Οὐδεμία εἰρήνη, οὐδεμία συνθήκη πρὸς τὴν συμπολιτείαν ἐκείνην ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ἀσφαλῆς, καὶ πολλὰ παραδείγματα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὅχι μόνον ἔθος παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχε τὴν τῶν πολεμίων χώραν νὰ ἄγῃ καὶ νὰ φέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἂν ἑτεροὶ τινες ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους, ὄντες Αἰτωλῶν φίλοι καὶ σύμμαχοι, οἱ Αἰτωλοὶ ἐνόμιζον συγκεχωρημένον αὐτοῖς ἄνευ κοινοῦ δόγματος καὶ νὰ ἔρχωνται εἰς ἐπικουρίαν ἀμφοτέρων τῶν πολεμούντων καὶ τὴν χώραν νὰ λεηλατῶσι τὴν ἀμφοτέρων. Πλὴν τούτων οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν μὲν Ἕλληνες βεβαίως, ἀλλὰ Ἕλληνες ὅχι μόνον κατώτεροι ὅλων τῶν λοιπῶν ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν, ἀλλὰ καὶ μηδεμίαν διάθεσιν ἔχοντες νὰ προσοικειωθῶσι τελευταῖον, ὅπως οἱ Μακεδόνες, ὅπως οἱ Ἡπειῶται, ὅπως οἱ Θεσσαλοὶ, τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἤδη, ἐνῶ ἤζιουν εἶναι ἡγεμόνες τῆς Ἑλλάδος, ἐξηκολούθησαν ζῶντες κωμηδόν· αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα πόλις αὐτῶν, τὰ Θέρμα, παρέμεινεν αἰέποτε ἀτείχιστος· ἐπὶ πᾶσιν, ἐνῶ ἀδιακόπως πολεμοῦντες ἀφ' ἐνὸς πρὸς τοὺς Μακεδόνες, καὶ ἀφ' ἐτέρου πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς, εἶχον χρεῖαν ἀπάσης αὐτῶν τῆς δυνάμεως, ἵνα ἀνθέξωσιν εἰς τοσοῦτους καὶ τοιοῦτους ἀντιπάλους, οὐδὲν ἥττον ἀπῆρχοντο σωρηδὸν ἵνα μισθοφορήσωσιν, ἐπὶ ἀδραῖς πληρωμαῖς, παρὰ τοῖς Σελευκίδαϊς καὶ τοῖς Πτολεμαῖοις. "Θθεν καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς περιστάσεις ἡ συμπολιτεία ἐκείνη ἀνεξεταζομένη δὲν ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ προστατῇ τῆς Ἑλλάδος ἢ καὶ ἀπλῶς ἐπὶ μακρὸν ὅπως οὖν χρόνον νὰ ὑπαγάγῃ ὑφ' αὐτὴν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἀξιόλογον.

Οἱ δ' Ἀχαιοί, (σελ. 224 τοῦ Α' τόμ.), μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἡρωϊκῆς αὐτῶν βασιλείας, ἀπετέλεσαν χαλαράν τινα συμπολιτείαν, συγκαίμενην ἐκ δώδεκα πόλεων αὐτονόμων, αἵτινες ὁμῶς ἐτέλουν περιοδικὰς πανηγύρεις καὶ θυσίας εἰς τὸ παρὰ τὸ Αἴγιον ἱερόν τοῦ Διὸς Ὀμαρίου, ὅπου διέλυον τὰς ἀμοιβαίας ἐριδας καὶ ἐρρύθμιζον τὰ κοινὰ συμφέροντα. Ἀλλ' ἡ ὁμοσπονδία αὕτη, εἰ καὶ εὐδοκίμοῦσα ἐπὶ συνέσει καὶ χρηστότητι, ὑπῆρξε μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Γ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀθηνεστάτη· μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μάλιστα διετέ-

λεσεν ὅλως ἀμέτοχος τῶν κοινῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων. Ἐκτοτε ἀναφέρεται, ἐκ διαλειμμάτων, ἀλλὰ ὡς θῦμα τῆς φιλαρχίας τῶν διαφόρων τῆς Ἑλλάδος ἡγεμόνων μᾶλλον ἢ ὡς αὐτοτελής τις δύναμις. Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην μάλιστα ἤρχισε νὰ διαλύεται, καὶ τινες τῶν πόλεων ἀποσπασθεῖσαι ἀπὸ αὐτῆς κατελήφθησαν ὑπὸ μακεδονικῶν φρουρῶν. Βραδύτερον δὲ, κατὰ τοὺς μετὰ τὸν λαμιακὸν πόλεμον χρόνους, ἐντελῶς κατελύθη ἡ ἀρχαία ἐκείνη ὁμοσπονδία, προέκυψε δὲ ἀντ' ἐκείνης, ἀπὸ τοῦ 281 ἔτους, βαθμηδὸν ἄλλη νέα, τῆς ὁποίας τὸ πολίτευμα, ὀλιγώτερον ὢν χαλαρὸν τοῦ προτέρου, εἶχε κατὰ τοὺς τύπους ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸ αἰτωλικόν. Πρῶται συνῆλθον ἐπὶ τούτῳ, τῷ 281, ἡ Δύμη καὶ αἱ Πάτραι, διὰ συνδρομῆς τῶν Αἰτωλῶν πιθανῶς ἀνακτήσασαι τὴν ἐλευθερίαν· μετ' ὀλίγον καὶ ἡ Τριταΐα καὶ αἱ Φαραί, ἐκβαλοῦσαι τὰς φρουράς μετέλαβον τῆς νέας ὁμοσπονδίας, εἰς ἣν προσῆλθον ἀλληλοδιαδόχως τὸ Αἶγιον, ἡ Βούρα, ἡ Κερόνεια, ἡ Πελλήνη, ἡ Αἴγειρα καὶ τὸ Λεόντιον· ὥστε ἀντὶ τῶν δώδεκα ἀρχαίων πόλεων συνεκροτήθη ἤδη ἐκ δέκα. Ἡ κοινὴ τῆς ὁμοσπονδίας ταύτης σύνοδος συνεκροτεῖτο δις τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς Αἶγιον, ἀποφασίζουσα τὰ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, τὰ περὶ παραδοχῆς νέων πόλεων εἰς τὴν συμπολιτείαν, τὰ περὶ συμμαχιῶν καὶ ἐν γένει περὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων καὶ προχειρίζουσα τοὺς κοινούς τῆς πολιτείας ἄρχοντας, ἐτησίους ὄντας· εἰς ἐκτάκτους ὁμῶς περιστάσεις συνήρχετο καὶ ἄλλοτε καὶ ἄλλαχού ἡ σύνοδος. Ταύτης μετεῖχον, ὡς φαίνεται, οἱ πολῖται ὅλοι τῶν πόλεων ὅσαι ἀπετέλουν τὴν συμπολιτείαν· ἐπειδὴ δὲ, φυσικῶ τῷ λόγῳ, συνήρχοντο οὐχὶ πάντες, ἀλλὰ συνήθως οἱ εὐπορώτεροι καὶ ἐγκριτώτεροι τῶν πολιτῶν, παρήχθη ἐκ τούτου ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, μόνη αὐτὴ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐγνώρισε καὶ ἐφήρμοσε τὸ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα. Ἡ γνώμη ὁμῶς αὕτη φαίνεται ἀπίθανος, διότι ἀναφέρονται καὶ σύνοδοι καθ' ἃς συνέρρεον ὄχλοι πολλοὶ καὶ βάνουσοι. Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἦτο κατ' ἀρχάς ἀνατεθειμένη εἰς δύο στρατηγούς καὶ ἓνα γραμματέα, ἀλλὰ τῷ 253 οἱ Ἀχαιοί, ἀναγνωρίσαντες τὴν ἀνάγκην πλειοτέρας τινὸς κυβερνητικῆς συγκεντρώσεως, ὥρισαν ὅτι ἓνα θέλουσιν ἔχει τοῦ λοιποῦ στρατηγόν, τὸν δὲ ἕτερον κατέστησαν δεύτερον τῆς πολιτείας ἄρχοντα, καλέσαντες «ἑππαρχον,» ὅπως καὶ οἱ Αἰτωλοί. Σημειωτέον ὁμῶς ὅτι παρὰ τῷ στρατηγῷ ὑπῆρχε συνέδριον ἀνδρῶν δέκα, καλουμένων «δημιουργῶν,» οἵτινες ἐξεπρώσπουν τὰς δέκα ὁμοσπόνδους πόλεις καὶ διενήργουν τὰ κοινὰ

πράγματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἐκείνου, παρασπᾶζοντες τὰς εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον ὑποβλητέας προτάσεις, τοιοῦτοτρόπως ὥστε αὕτη δὲν εἶχε ν' ἀποφασίσῃ εἰμὴ διὰ τοῦ ναὶ ἢ διὰ τοῦ οὐ· τούτου δ' ἕνεκεν ἡ σύνοδος δὲν διήρκει εἰμὴ τρεῖς ἡμέρας. Οἱ δημιουργοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο καὶ «συνάρχοντες,» καθὼ συμπράττοντες μετὰ τοῦ στρατηγοῦ, καὶ «πρόβουλοι,» καθὼ προσυζητοῦντες τὰ ὑποβλητέα εἰς τὴν σύνοδον. Ἐπειδὴ δὲ συνέπραττον μετ' αὐτῶν οὐ μόνον ὁ στρατηγὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἑπάρχος, τὸ ὅλον συνέδριον συνεκροτεῖτο ἐκ δώδεκα ἀνδρῶν· ἀλλὰ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν προεχειρίζετο καὶ τῆς ἀρμοδιότητος αὐτοῦ, δὲν ἔχομεν ἀκριβεστέρας εἰδήσεις.

Ἡ ἀρχαῖκή συμπολιτεία ἀνενεώθη οὕτω μετὰξὺ τοῦ 280 καὶ 250 ἔτους, ὠφεληθεῖσα ἐκ τῶν περισπασμῶν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου καὶ ἐκ τῆς ἐπιδόσεως τῶν Αἰτωλῶν. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλεν ἤδη νὰ περιορισθῇ, ὡς πάλαι ποτέ, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἰδίας Ἀχαΐας. Ἐν ἔτει τετάρτῳ ἀφ' ἧς κατέστη ἐν αὐτῇ εἰς καὶ μόνος στρατηγός, δηλαδὴ τῷ 250, ὑπερέβαλεν ἡ ὁμοσπονδία αὕτη κατὰ πρῶτον τὰ ἀρχαῖα ὅρια, συμπαραλαβοῦσα εἰς τὸ πολιτικὸν αὐτῆς σύστημα τὴν Σικυῶνα. Ἡ Σικυὼν διετέλει ὑπὸ τυράννους, ἄρχοντας διὰ τῆς προστασίας τῶν Μακεδόνων. Κατὰ δὲ τὸ εἰρημένον ἔτος, ὁ Σικυώνιος Ἄρατος, ἐκβαλὼν τὸν τότε αὐτῆς τύραννον Νικοκλέα, κατέταξεν αὐτὴν εἰς τὴν τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείαν, ἵνα ἀσφαλισθῇ οὕτω ἡ ἀνακτηθεῖσα ἐλευθερία ἔχουσα προστάτας τοὺς Ἀχαιοὺς. Οὐδὲ εἰς τοῦτο μόνον περιορίσθη ὁ Ἄρατος, ἀλλ' αἶρεθεὶς στρατηγὸς κατὰ πρῶτον μὲν τῷ 245, ἔπειτα δὲ πάλιν τῷ 243, ἐπέτυχε κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας τὸν ἰσχυρὸν Ἀεροκόρινθον καὶ νὰ συγκαταλέξῃ αὐτὸν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς. Μικρὸν δὲ πρὶν ἀποθάνῃ ὁ Ἀντίγονος, ἀπέστησαν ἀπὸ αὐτοῦ καὶ τὰ Μέγαρα, προστεθέντα εἰς τὴν ἀρχαῖκὴν ὁμοσπονδίαν, τὸ δὲ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν ἡ Τροιζήν, ἡ Ἐπίδαυρος καὶ αἱ Κλεωναί, ὥστε, καθὼς ἠῴζανεν ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι ἡ τῶν Αἰτωλῶν ὁμοσπονδία, οὕτως ἠῴζανεν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἡ τῶν Ἀχαιῶν. Ἡ εἰκὼν τῆς ἀρχαῖκῆς συμπολιτείας, ἣν δίδει ἡμῖν ὁ Πολύβιος, εἶναι παντᾶπασι διάφορος τῆς ὑπ' αὐτοῦ διαγραφείσης εἰκόνης τῶν Αἰτωλῶν. «Τῆς ἰσχυροῦς καὶ παρρησίας καὶ καθόλου δημοκρατίας ἀληθινῆς σύστημα καὶ προαίρεσιν εἰλικρινεστέραν οὐκ ἂν εὔροι τις, τῆς παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ὑπαρ-

χοῦσης, λέγει ὁ ἱστορικός. Αὕτη τινὰς μὲν ἐθέλοντὶ αἵρετιστάς εὖρε Πελοποννησίων, πολλοὺς δὲ πειθοῖ καὶ λόγῳ προσηγάγετο· τινὰς δὲ βιασασμένη σὺν καιρῷ, παραχρῆμα πάλιν εὐδοκεῖν ἐποίησεν αὐτῇ τοὺς ἀναγκασθέντας. Οὐδενὶ γὰρ οὐδὲν ὑπολειπομένη πλεονέκτημα τῶν ἐξ ἀρχῆς, ἴσα δὲ πάντα ποιοῦσα τοῖς αἰὶ προσλαμβανομένοις ταχέως καθικνεῖτο τῆς προκειμένης ἐπιβολῆς, δύο συνεργοῖς χρωμένη τοῖς ἰσχυροτάτοις, ἰσότητι καὶ φιλάνθρωπίᾳ. Διὸ ταύτην ἀρχηγὸν καὶ αἷτιον ἡγήτεον τοῦ συμφρονήσαντας Πελοποννησίου, τὴν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς εὐδαιμονίαν καταστήσασθαι.» Ἄλλ' ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἂν ὁ ἱστορικός ἀφειδέστερον ὅπωςοῦν ἐπεσώρευσε τὰ σκοτεινὰ αὐτοῦ χρώματα περὶ Αἰτωλῶν πραγματευόμενος, θαυσιπρότερον ἤδη μετεχειρίσθη τὰ φωτεινότερα τῶν χρωμάτων ἐν ταύτῃ τῶν Ἀχαιῶν τῇ ζωγραφίᾳ. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἀχαικὴ συμπολιτεία εἶχε βαθεῖαν τὴν συνείδησιν τῆς ἐννόμου τάξεως· εἶναι βέβαιον ὅτι κατώρθωσε νὰ περιλάβῃ, ἐπὶ τινα χρόνον, ἅπασαν σχεδὸν τὴν Πελοπόννησον· εἶναι βέβαιον ὅτι ἀνέδειξεν ἄνδρας οὔτινας ἐνθυμίζουσι μέχρι τινὸς τοὺς ἀρίστους τῆς πρώτης περιόδου τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων. Ἄλλ' εἶναι ὡσαύτως βέβαιον ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν εἰμὴ ἐπὶ μικρόν· καὶ δὲν κατώρθωσαν τοῦτο οὐχὶ μόνον ἔνεκα πολλῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων, τῶν ὁποίων δὲν δύνανται νὰ φέρωσι τὴν εὐθύνην, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα ἰδίων τινῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν πλημμελημάτων. Περὶ τὴν ῥύθμισιν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν, ἐνίοτε μὲν ἐλησμόνησαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσηγορίας, ἐνίοτε δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἐπέτεινον αὐτὴν ὥστε ἔπαυε τοῦ νὰ ᾔναι ἰσηγορία ἀληθής. Εἶδομεν ὅτι τὸ ἀνώτατον τῆς συμπολιτείας συνέδριον συνέκειτο ἐκ δέκα δημιουργῶν ἢ συναρχόντων ἢ προβούλων· κατ' ἀρχὰς τίποτε τούτου δικαιοτέρον, διότι καὶ ἡ συμπολιτεία συνέκειτο τότε ἐκ δέκα μόνον πόλεων. Μετ' ὀλίγον ὁμως προσέλαβε καὶ ἄλλας εἴκοσιν ἢ καὶ τριάκοντα ἢ καὶ πλείονας ἔτι πόλεις· οὐδὲν ἦττον τὸ συνέδριον τῶν δημιουργῶν παρέμεινεν αἰείποτε συγκεκροτημένον ἐκ δέκα μόνον ἀνδρῶν· ὥστε αἱ πλείοτεραι τῶν πόλεων δὲν ἐξεπροσωποῦντο εἰς αὐτό. Ὅταν δὲ ἀναλογισθῶμεν ὅποσον ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν εἶχε τὸ συνέδριον ἐκεῖνο, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αὕτη ἡ ἀξίωσις τῶν δέκα ἀρχαιοτέρων πόλεων, τοῦ νὰ παρέχωσιν αὐταὶ καὶ μόναι τοὺς δημιουργοὺς, ἦτο ἄδικος καὶ ὅτι προεκάλει εὐλόγως τὴν δυσἀρέσκειαν τῶν ἄλλων. Ἄφ' ἐτέρου εἶδομεν ὅτι τῆς κοινῆς συνόδου με-

τείχον οἱ πολῖται ὄλων τῶν πόλεων· ἐπεὶ δὲ ὅμως δὲν ἐψήφισον κατὰ κεφαλὴν, ἀλλὰ κατὰ πόλεις, αἱ ἐλάχισται τῶν πόλεων εἶχον τὴν αὐτὴν ψῆφον ἢ καὶ αἱ μέγισται. Τοῦτο ἦτο ὡς αὐτῶς ἄδικον, διότι ἄδικον ἦτο τῶντι νὰ βαρύνῃ εἰς τὴν πλάστιγγα τῆς κοινῆς συνόδου ἡ πόλις ἢ παρέχουσα εἰς τὸν ἐθνικὸν στρατὸν 50 μόνον ἄνδρας ἐξίσου μὲ τὴν πόλιν τὴν παρέχουσαν 1000. Τοῦτο δὲν ἡδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ἰσηγορία· ἐγένετο δὲ προδήλως ἵνα περιποιησῇ ἐξαιρετικὸν πλεονέκτημα εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας ἀρχαῖκας πόλεις, αἵτινες ἦσαν ὅλαι μικραὶ παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς μετέπειτα προσελθούσας, τὴν Σικυῶνα, τὴν Κόρινθον, τὰ Μέγαρα, τὸ Ἄργος, τὴν Μεγάλην πόλιν, τὴν Σπάρτην καὶ ἄλλας πολλὰς· ἀλλὰ συγχρόνως δὲν ἡδύνατο εἰμὴ νὰ ἀνατρέψῃ τὴν φυσικὴν τῶν πραγμάτων ἰσορροπίαν, διότι ἡ διάταξις αὕτη, συνδυαζομένη μὲ τὴν περὶ τῶν δέκα δημιουργῶν, εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ καταστήσῃ κέντρον βαρύτητος τὸ ἀσθενέστερον τῆς συμπολιτείας μέρος. Ἐν γένει δὲ ὅταν παραβάλωμεν τὴν συμπολιτείαν ταύτην ἣτις ἤξιον ὅτι ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐντελοῦς τῶν πόλεων ἰσότητος, πρὸς τὰς ἀρχαιοτέρας ἡγεμονίας, αἵτινες ὑπῆρχον διὰ τῆς κυριαρχικῆς ἐπιρροῆς μιᾶς μόνης πόλεως, εὐρίσκομεν ὅτι αὗται μὲν εἶχον τὰ ἐλαττώματα τῆς ἰσχύος, ἡ δὲ προκειμένη τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀδυναμίας· ἀλλὰ τὰ ἔθνη σπανίως διὰ τῆς ἀδυναμίας σώζονται καὶ μεγαλουργοῦσιν, ὅσῳ καὶ ἂν ἦναι ἔννομος καὶ δικαία ἡ ἀδυναμία ἐκείνη. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι, κατ' ἀντίθετον πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς λόγον, ἡ ἀρχαῖκή συμπολιτεία οὐδέποτε ἐπὶ τοῖς πολεμικοῖς κατορθώμασι διέπρεψε καὶ ὅτι περιῆλθεν εἰς ποικίλας ἐμφυλίας καὶ ἐξωτερικὰς διενέξεις πρὸς δυνάμεις κατὰ διαφόρους λόγους κρείττονας αὐτῆς, θέλομεν εὐχερῶς κατανοήσῃ πῶς οὐδ' αὕτη ἡδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολὴν τὴν ὁποίαν ἐφαίνετο ἔχουσα, τῆς πολιτικῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀναβιώσεως ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ αὐτοῦ ἐστίᾳ.

Πιστὴ εἰκὼν τῆς ἀρχαῖκῆς ταύτης συμπολιτείας, μάλιστα κατὰ τὴν πρώτην τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς περίοδον, ὑπῆρξεν ὁ προμνημονευθεὶς στρατηγὸς αὐτῆς Ἄρατος, ὁ Σικυῶνιος. Ὁ Πολύβιος, ὅστις ἐχαρακτήρισεν αὐτὸν λαμπρῶς, λέγει, ὅτι κατὰ μὲν τὰ ἄλλα ὁ Ἄρατος ἦτο ἀνὴρ τέλειος πρὸς διεξαγωγὴν πραγμάτων· δυνατὸς ὢν εἰς τὸ εἰπεῖν, καὶ διανοηθῆναι, καὶ ἀποκρῦψαι τὸ κριθὲν. Καὶ πλὴν τούτου, πρῶτος μὲν περὶ τὰς πολιτικὰς διαφορὰς, ἐπιτήδειος δὲ εἰς τὸ κατασκευάζειν φίλους καὶ συμμάχους· ἔτι δὲ δεινότατος εἰς τὸ ἐπινοῆσαι πράξεις, ἀπάτας,

ἐπιβουλὰς κατὰ τῶν πολεμίων καί εἰς τὸ ἐκτελέσαι ταῦτα ἅπαντα διὰ τῆς κακοπαθείας αὐτοῦ καὶ τόλμης. Ἐναργῆ τῶν τοιούτων μαρτύρια ὑπάρχουσι πολλὰ, ἐκφανέστατα δὲ ὅσα ἔπραξε περὶ τὴν κατὰ ληψιν τῆς Σικυῶνος καὶ τῆς Μαντινείας, περὶ τὴν ἐξωσιν τῶν Αἰτωλῶν ἐκ τῆς Πελληνέων πόλεως, καὶ περὶ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Ἀχροκορίνθου ἀπὸ τῶν Μακεδόνων. Ἄλλ' ὁ αὐτὸς οὗτος ἄνθρωπος, ὅσας κίς ἠθέλησε νὰ κατέλθῃ εἰς ἀγῶνας ἐκ παρατάξεως, ἀνεδείχθη νωθρὸς μὲν περὶ τὰς ἐπινοίας, ἄτολμος δὲ περὶ τὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ, τὸ παραδοξότερον, ἀνίκανος νὰ ἴδῃ κατὰ μέτωπον τὸν κίνδυνον. Διὸ καὶ τροπαίων κατ' αὐτοῦ στηθέντων ἐπλήρωσε τὴν Πελοπόννησον, καὶ κατὰ τοῦτο ὑπῆρξεν αἰείποτε εὐχείρωτος ὑπὸ τῶν πολεμίων. Οὕτως, ἐξακολουθεῖ ὁ Πολύβιος, αἱ τῶν ἀνθρώπων φύσεις οὐ μόνον κατὰ τὰ σώματα εἶναι ποικίλαι, ἀλλὰ ἔτι μᾶλλον κατὰ τὰς ψυχὰς, ὥστε ὁ αὐτὸς ἀνὴρ ὅχι μόνον περὶ τὰς ἐνεργείας αἵτινες ἀπαιτοῦσι διάφορον ἐπιτηδεύματα, πρὸς τινὰς μὲν ἔχει εὐφυῶς, πρὸς τινὰς δὲ τούναντίον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὁμοειδῆ τινὰ πολλὰκις ὁ αὐτὸς συμβαίνει νὰ ἦναι καὶ συνετώτατος καὶ βραδύτατος, ὁμοίως δὲ καὶ τολμηρότατος καὶ δειλότατος. Οὐδ' εἶναι ταῦτα παρὰ δόξα, ἀλλὰ συνήθη καὶ γνώριμα εἰς τοὺς μελετῶντας τὰ κατὰ τοὺς ἀνθρωπίνους χαρακτῆρας. Διότι τινὲς μὲν εἰσι τολμηροὶ περὶ τὸ κυνήγιον τῶν θηρίων, οἱ δ' αὐτοὶ πρὸς πολεμίους ἄνανδροι· καὶ πάλιν περὶ τὴν τοῦ πολέμου ἐνάσκησιν, οἱ μὲν κατ' ἄνδρα καὶ κατ' ἰδίαν ἐπιτηδεύοντα μάχονται, εἰς δὲ τὰς ἐκ παρατάξεως μάχας καὶ τὴν κατὰ πρόσωπον φαλαγγηδὸν ἐφοδὸν, παντάπασιν εἰσὶν ἄπρακτοι.

Ταύτην τὴν περὶ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς πράξεις ἀντίθεσιν καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀντίφασιν τοῦ Ἀράτου, θαυμασίως καὶ ἀκριβῶς κατέδειξεν ὁ πρακτικώτατος μεγαλοπολίτης ἱστοριογράφος. Ἀλλὰ παρατηροῦνται περὶ τὸ πολίτευμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν καὶ ἄλλα τινὰ ἔτι δυσκολώτερον πρὸς ἄλληλα ἐκ πρώτης ὄψεως συμβιβάζόμενα. Ὁ Ἄρατος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνὴρ χρημάτων κρείσσω ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πολλάκις δὲν ἐδίστασε τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ὑλόκληρον νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Καὶ ὅμως ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἐλάμβανε παρὰ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου χρήματα, καὶ ἰδίως τακτικὴν ἐτήσιαν σύνταξιν ἐξ ταλάντων. Ὁ Ἄρατος κύριον σκοπὸν τοῦ ὄλου βίου προσέθετο τὴν ἀπὸ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας ἀπαλλαγὴν τῆς Πελοποννήσου, πράξας ἐπὶ τούτῳ ἔργα γενναῖα, μάλιστα τὴν ἀπὸ

τοῦ Ἀκροκορίνθου ἔξωσιν τῶν Μακεδόνων. Καὶ ὁμῶς ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἀπέδωκε βραδύτερον αὐθις εἰς τοὺς Μακεδόνας τὴν κυριαρχίαν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἰδίως ἀπέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸ φρούριον, τὸ ὁποῖον τότε ἐλογίζετο ὡς ἡ κλεῖς τῆς χερσονήσου, τὸν Ἀκροκορίνθον. Ὁ Ἄρατος ἐκαυχᾶτο ἐπὶ τῇ ἰσηγορίᾳ καὶ ἰσοπολιτείᾳ τοῦ τῶν Ἀχαιῶν συστήματος· καὶ ὁμῶς αὐτὸς εἶναι πιθανώτατα ὁ ὑπαγορεύσας εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς τὰς δύο ἐκείνας τοῦ πολιτεύματος διατάξεις δι' ὧν ἀνετρέπετο ἡ τῆς ἰσηγορίας καὶ ἰσοπολιτείας ἀρχή, ἥτοι τὴν διαρκῆ διατήρησιν τῶν δέκα δημιουργῶν καὶ τὴν κατὰ πόλεις ψηφοφορίαν ἐν ταῖς κοιναῖς συνόδοις. "Ὅθεν οὐ μόνον περὶ τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπαντα σχεδὸν τὸν βίον διετέλεσε πρὸς ἑαυτὸν οὕτως εἰπεῖν ἀντιπολιτευόμενος. Πῶς τοῦτο; μήπως ἐκ παραλόγου τινὸς τοῦ χαρακτῆρος ἀνακολουθίας; "Ὅχι, τῇ ἀληθείᾳ. Χρήματα ἐλάμβανε παρὰ Πτολεμαίου ὅχι δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ἵνα θεραπεύσῃ τὰς πολυειδεῖς καὶ ἀκαταμαχῆτους χρεῖας ὅσας παρήγαγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου αἱ προηγούμεναι αὐτῆς ἀνωμαλίαι καὶ συμφοραί. Ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Μακεδόνας τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος, διότι δὲν εἰμπόρεσε μὲν ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν μεγαλοφυῆ τῆς Σπάρτης βασιλέα Κλεομένην, μὴ δυναμένης δ' ἅπαξ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας νὰ συντηρηθῇ οἰκοθεν, ἐνόμισε τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν λυσιτελεστέραν τῆς σπαρτιατικῆς. Ὑπηγόρευσε, ὡς εἰκάζεται, τὴν διατήρησιν τοῦ προνομίου τῶν πρώτων δέκα ἀχαϊκῶν πόλεων, διότι ἤλπισεν οὕτω νὰ δώσῃ πλεονά τινα βαρύτητα εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς συμπολιτείας κέντρον καὶ ἴσως διότι ἔβλεπεν ὅτι ἡ ἐντελής ἰσοψηφία θέλει ἐπιφέρει ἀναγκαίως τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἄλλων μεγάλων τῆς χερσονήσου πόλεων, ἐξ ἀντιζηλίας δὲ ἐφοβεῖτο τὴν ἐπικράτησιν ταύτην. Ἐπὶ πᾶσι δὲ, αὐτὴ ἡ περὶ τοὺς ἐκ παρατάξεως ἀγῶνας πολυθρύλητος νοθρότης καὶ ἀτολμία ἀνδρὸς δόντος πλεῖστα καὶ λαμπρὰ προσωπικῆς τόλμης καὶ δραστηριότητος δείγματα, μὴ τυχὸν προήρχετο ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἦσαν ἐκ τοῦ συστάδην ἐνάμιλλοι πρὸς τοὺς ποικίλους αὐτῶν ἀντιπάλους; Ὅπως δὴ ποτε ὅλοι ἐκείναι αἱ παρατηρούμεναι ἐν τῷ πολιτεύματι τοῦ ἀνδρὸς ἀντιφάσεις δὲν ἦσαν πάντοτε ἴδιαι αὐτοῦ ἀντιφάσεις, ἀλλὰ πολλάκις οἰκονομία τῶν περὶ αὐτὸν περιστάσεων καὶ ὑποχωρήσεις εἰς τὴν πολυειδῆ ἀσθένειαν τῆς συμπολιτείας ἦν ὑπῆρέτει καὶ ἦτις, ὡς ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν, τῆς ἀδυναμίας μᾶλλον ἢ τῆς δυνάμεως εἶχε τὰ πλεονεκτήματα. Ἀνὴρ μεγα-

λοφυῆς, Θεμιστοκλῆς ἢ Ἐπαμεινώνδας, ἤθελε μᾶλλον καθυπαγάγει τὰς περιστάσεις ὑφ' ἑαυτὸν ἢ ὑποκύψει αὐτὸς εἰς τὰς περιστάσεις. Ἄλλ' ὁ Ἄρατος δὲν ἦτο ἔξοχος εἰμὴ πρὸς τὸ ἀνάστημα τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας ἀναμετρούμενος. Ἡ δὲ συμπολιτεία πάλιν αὕτη ἔχει μὲν τῶντι ἰδιάζουσάν τινα ἑλληνικὴν χάριν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀλλοιωσεως ἣν εἶδομεν ὅτι ἔπαθεν ὁ ἑλληνικὸς βίος ἀναμιχθεὶς πρὸς τὸν ἄσιανόν, ἀλλὰ κινεῖ τὴν συμπάθειαν ἡμῶν μᾶλλον καθὸ ἀναμιμνήσκουσα τὸν ἀρχαῖον ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον βίον ἢ διότι προσέθηκε νέας τινὰς λαμπρὰς σελίδας εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ βίου ἐκείνου· φωτίζεται διὰ τῶν ἀκτίνων τοῦ παρελθόντος μᾶλλον ἢ εἶναι ἐστία ἰδίου πυρός· παρίσταται ὡς πλανήτης ἐτερόφωτος μᾶλλον ἢ ὡς ἰδιόφωτος ἥλιος ἐν τῷ στερεώματι τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὅθεν καὶ οἱ διακεκριμένοι ἄνδρες οὓς ἀνέδειξεν, Ἄρατος, Φιλοποίμην, Λυκόρτας εἶναι ὡχρὰ τῶν ἀρχαίων μεγάλων ἀνδρῶν ἀπαυγάσματα, καὶ ὅπως ἀνάλογοι πρὸς τὴν μετριότητα τῶν περιστάσεων καὶ τῶν πραγμάτων ἐν τὸς τῶν ὁποίων ἐκλήθησαν νὰ πράξωσιν. Ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ὁ πρῶτος αὐτῶν, ὁ Ἄρατος, καὶ παρὰ τὴν ἰδίαν ἱσως φύσιν τοσοῦτον πιστῶς ἐθεράπευσε τὰ συμφέροντα τῶν Ἀχαιῶν, δι' αὐτὸ τοῦτο τοσοῦτον παρ' αὐτοῖς ἠὲδοκίμησεν ὥστε, κατὰ τὸν Πλούταρχον τὸν γράψαντα τὸν βίον αὐτοῦ, «ἐπεὶ μὴ κατ' ἐνιαυτὸν ἐξῆν (ἀπαγορευομένης ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀλλεπαλλήλου ἐκλογῆς) παρ' ἐνιαυτὸν αἰρεῖσθαι στρατηγὸν αὐτὸν, ἔργῳ δὲ καὶ γνώμῃ διὰ παντὸς ἄρχειν.» Ἄλλ' ἔλθωμεν εἰς τῶν πραγμάτων τὴν ἐκθεσιν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ ἐβασίλευσεν ἐπὶ δεκαετίαν τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τοῦ 240 μέχρι τοῦ 230, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δημήτριος, ὁ ὀλιγώτερον ἄξιος τῶν Ἀντιγονιδῶν, ὅστις τοὺς μὲν Ἀχαιοὺς μικρὸν ἠνώχλησε, διατελέσας δὲ ἀδιαλείπτως μαχόμενος κατὰ τῶν Αἰτωλῶν οὐδὲ πρὸς τοῦτοις ὑπῆρξεν εὐτυχῆς. Οἱ Αἰτωλοὶ τότε ἀπέβαλον μὲν τὴν Βοιωτίαν ἀναγκάσαντες διὰ τῶν βιαιοπραγιῶν αὐτῶν τοὺς Βοιωτοὺς νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἐξέτειναν κατ' ὀλίγον τὸ κράτος αὐτῶν εἰς ἅπασαν σχεδὸν τὴν μεσημβρινὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ὑπάτην, τὴν Λαμίαν, τὴν Φάρσαλον, τὴν κρεμαστὴν Λάρισσαν καὶ ἐνταύτῳ προσεκτήσαντο τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατεχομένης ἀρχαδικᾶς πόλεις τοῦ Ὀρχομενοῦ, τῆς Μαντινείας, τῆς Τεγέας· ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ Μεγάλη πόλις εἰσῆλθεν εἰς τὸ τῶν

Ἀχαιῶν σύστημα συναινέσαντος εἰς τοῦτο, διὰ προτροπῆς τοῦ Ἀράτου, τοῦ τυράννου αὐτῆς Λυδιάδου ἢ Λυσιάδου.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Δημητρίου τῷ 230 διεδέξατο τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἀρχὴν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Φιλίππου ὁ τοῦ Δημητρίου ἐξάδελφος Ἀντίγονος Δώσων, ὅστις ἦτο ἀνὴρ διεκεκριμένος ἐπὶ τῇ πολιτικῇ καὶ πολεμικῇ δεξιότητι, ἀλλὰ πολεμῶν μετὰ τῶν Δαρδανίων μὲν πρὸς ἄρκτον, μετὰ τῶν Αἰτωλῶν δὲ καὶ τῶν μεσημβρινῶν Θεσσαλῶν πρὸς νότον, καὶ ἔχων πρὸς τούτοις νὰ καταβάλλῃ στάσιν τινὰ ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ, παντάπασιν σχεδὸν κατ' ἀρχὰς ἐγκατέλιπε τὴν Πελοπόννησον. Τότε λοιπὸν οἱ ἐν τῇ χερσονήσῳ ταῦτη τύραννοι ἡναγχάσθησαν ἅπαντες ν' ἀποθέσωσι τὴν ἀρχὴν, οἷον Ξένων ὁ τῶν Ἐρμιονέων, Κλεώνυμος ὁ τῶν Φλιασίων, Ἀριστόμαχος ὁ τῶν Ἀργείων, αἱ δὲ πόλεις αὗται κατετάχθησαν εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν εἰς ἣν προσεχώρησαν καὶ οἱ Αἰγινῆται καὶ τῆς Ἀρκαδίας τὸ πλεῖστον. Τότε ὁ Ἄρατος κατέπεισε καὶ τὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ Μακεδόνα φρούραρχον Διογένη ἐπὶ χρήμασι ν' ἀποδώσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὰ παρ' αὐτοῦ κατεχόμενα ὀχυρά· ὥστε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπηλλάγησαν ἤδη τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας, μὴ καταταχθέντες μὲν εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, φιλικῶς ὅμως πρὸς αὐτὴν διακείμενοι. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δεινὸς προέκυψεν ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ ἀντίπαλος τῶν Ἀχαιῶν.

Παρεστήσαμεν ἄλλοτε ἐπανειλημμένως τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν κατήντησεν ἡ Σπάρτη ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης τετάρτης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ κυριαρχία αὐτῆς εἶχε περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος δὲν ἐσώζοντο εἰμὴ οἱ τύποι· τὸ δὲ χεῖριστον, δὲν ὑπῆρχον σχεδὸν ἄνθρωποι εἰς οὓς νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ πολίτευμα τοῦτο, διότι ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ Σπάρτη περιεῖχε μόλις 1000 πολίτας, περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος, εἰς ἣν εὗρισκόμεθα, ἅπαντες οἱ Σπαρτιαῖται δὲν ἦσαν πλείονες τῶν 700, καὶ ἐκ τούτων ἑκατὸν ἦσαν μόνοι οἱ γῆν κεκτημένοι, κύριοι ὄντες ἀπάσης τῆς Λακωνικῆς ὅση δὲν ἀνῆκεν εἰς τοὺς περιοίκους. Ἐξ οὗ δῆλον ὅτι καὶ ἡ ὁμαλότης τῶν περιουσιῶν, ἥτις, ἀποτελοῦσα ἐν τῶν κυρίων ἐρείσματων τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος, πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀνατρέπεται, ἤδη παντάπασιν ἐξέλιπεν. Ἀλλὰ τότε παρὰδοξός τις ἐγένετο ἀπόπειρα ἀναβιώσεως τοῦ προτέρου πολιτεύματος καὶ ἀξιώματος. Ἅγις ὁ

Εὐδαμίδα, Εὐρυπωντίδης τὴν οἰκίαν, δυσθυμῶν διὰ τὴν νοσηρὰν ἐκείνην τῶν πραγμάτων κατὰστασιν, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ θεραπεύσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἐπανορθώσεως τῶν λυκουργείων νόμων. Εἰς τοῦτο δὲ ἐθεώρησε συντελεστικώτατον τὴν ῥύθμισιν ἰσότητός τινος περιουσιῶν, ὅα οὐδέποτε ἐπεκράτησεν ἐν Σπάρτῃ, προτείνας μὲν ἐπὶ τούτῳ τὴν ἄφεσιν ὅλων τῶν χρεῶν καὶ τὸν ἀναδασμὸν τῆς γῆς εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς περιοίκους, λέγων δὲ ἑαυτὸν ἔτοιμον νὰ φέρῃ πρῶτος εἰς μέσον, πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τούτου, τὴν μεγάλην αὐτοῦ περιουσίαν. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν ἔτει 244. Ὁ Ἅγις ἦτο εἰλικρινὴς, χρηστὸς, γενναῖος, ἀλλ' ἄπειρος καὶ ἀνεπιτήδειος νὰ ἀντιπαλαίσῃ πρὸς τὰς δυσχερεῖας τὰς ὁποίας ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ τὸ ἀνατρεπτικὸν αὐτοῦ βούλευμα. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλοι οἱ πλοῦσιοι ἤκουσαν μὲν φρίκην τὴν μελετωμένην ταύτην γύμνωσιν αὐτῶν, καὶ ἔχοντες προστάτην τὸν ἐκ τῆς ἐτέρας οἰκίας βασιλέα Λεωνίδα τὸν Κλεωνόμου, συνεργὸν δὲ κρύφιον καὶ αὐτὸν τὸν τοῦ Ἀγίδος θεῖον Ἀγησίλαον, ἐπέτυχον ἐπὶ τέλους νὰ μεταιώσωσι τὸ ἐπιχείρημα καὶ νὰ θανατώσωσι τὸν Ἅγιν, ἐν ἔτει 241, μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς μάμμης, αἵτινες προθυμότατα εἶχον συνδράμει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ.

Ἀποθανόντος τοῦ Ἀγίδος, ὁ Λεωνίδας συνέζευξε τὴν χήραν τούτου Ἀγιάτιν, περίφημον μὲν διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀρετὴν, ἐπίκληρον δὲ μεγάλῃς περιουσίας, μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κλεομένου. Ὁ νέος οὗτος ἦτο ὁ λαμπρότατος βεβαίως τῶν ἀστέρων ὅσοι κατὰ δυστυχίαν διέκτοντες ἐξελαμπον ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου. Διότι μεγαλεπήβολος ὢν καὶ ἀτρόμητος, καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἔμπειρος, καὶ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἀνθρώπων ἐπιτήδειος, εἶχεν ὅλα τὰ προτερήματα ὅσα ἀπητοῦντο ἵνα εὐδοκιμήσῃ ἡ τοῦ Ἀγίδος προαίρεσις. Τὴν προαίρεσιν ταύτην συνεζύχθη μετὰ τῆς Ἀγιάτιδος καὶ διετέλεσεν ἔχων ἀμφοτέρας κοινὸν ἀντικείμενον τῶν πόθων αὐτοῦ καὶ τῆς λατρείας. Ἄν ἡ Ἑλλὰς ἦτο δυνατὸν ν' ἀναστηθῇ, ὁ Κλεομένης ἤθελεν ἀναστήσει αὐτήν. Ἡ φύσις ἔδωκεν αὐτῷ ὅχι μόνον πᾶν τὸ δι' οὐ μεγαλουργεῖ τις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ δι' οὐ ἀγαπᾶται. Ὅπόσον κατανυκτικὴ ὑπῆρξεν ἡ στοργὴ αὐτοῦ πρὸς τὴν μητέρα Κρατησίκλειαν, τὴν μεγαλοφρονεστάτην τῶν γυναικῶν! Ὅπόσον ἐρασμία ἡ εὐλαβὴς πρὸς τὴν σύζυγον Ἀγιάτιν τρυφερότης! Ὅπόσῃν ἀφοσίωσιν ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς φίλους! Ὁ Πολύβιος, ὅστις δὲν ἠγάπα τὸν Κλεομένην, καθὼ ἀντίπαλον

τῶν Ἀχαιῶν, ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀκαταμάχητον χάριν δι' ἧς ἐδέσμευε τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν τῶν ἀνθρώπων. Πάλιν δὲ ἀλ-
λαχοῦ που λέγει αὐτὸν «χρηστότατον μὲν βασιλέα, εὐτραπελώτατον
δὲ ἰδιώτην καὶ φιλάνθρωπότατον.» Ναὶ μὲν προστίθῃσιν, ὅτι ἦτο καὶ
«πικρότατος τύραννος.» Ἀλλὰ τί ἐννοεῖ διὰ τούτου; Ὅτι ἡναγκάσθη
διὰ τῆς βίας νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ. Καὶ τίς ποτε με-
γάλην πραγμάτων μεταβολὴν ἄνευ βίας ἐγένετο; Ὁ Κλεομένης δὲν ἦτο
ἐκ τῶν ἀνθρώπων οἷτινες, ὡς ὁ Ἄρατος, διὰ πλαγίων πολιτεύονται τρό-
πων καὶ οἰκονομιῶν, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων οἷτινες ξιφῆρεις βαδίζουσι τὴν εὐ-
θεϊαν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Ἀληθές ὅτι ἀφοῦ κῆδοκίμη-
σεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐπὶ τέλους ἀπέτυχεν· ἀλλ' ἀπέτυχε διότι, ἵνα πλά-
σθῃ τι, δὲν ἄρκουσι χεῖρες δημιουργικαί, προσαπαιτεῖται καὶ ἡ ἀναγκαι-
αία ὕλη, ἡ δὲ ἀναγκαιαία ὕλη ἔλειπεν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος.

Ὁ Κλεομένης, βασιλεύσας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς Λεωνίδου,
δύο τινὰ ἐν τῷ ἄμα προέθετο, τὴν ἐσωτερικὴν ἐνίσχυσιν τῆς Σπάρτης
καὶ τὴν προσαγωγὴν αὐτῆς εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν σύστημα, ἐπὶ τῷ ὅρῳ
ὅτι θέλει ἀποδοθῇ αὐτῷ ἡ ἡγεμονία τοῦ συστήματος· ἀμφοτέρω δύ-
κολα, διότι εἶδομεν ὅποιον οἰκτρὸν τέλος ἔλαβε πρὸ ὀλίγου ἡ μεταρρυθ-
μιστικὴ ἀπόπειρα τοῦ Ἀγίδος, ὁ δὲ παντοδύναμος τῶν Ἀχαιῶν ἡγε-
μὼν Ἄρατος ἦτο ἀδύνατον νὰ παραχωρήσῃ εὐκόλως τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ
εἰς ἀντίπαλον οἷος ἦτο ὁ Κλεομένης, εἰς ἀντίπαλον δηλαδὴ ὅστις ἤθελε
παντάπασιν ἀνατρέφει τὴν τοῦ Ἀράτου ἐπιρροήν. Ἐπροοιμίασε δὲ ὁ
Κλεομένης εἰς τὸ ἔργον ἐμβαλὼν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ καταλαβὼν
τὴν Μαντίνειαν, τὴν Τεγέαν, τὸν Ὀρχομενὸν, πόλεις ἀνηκούσας εἰς τοὺς
Αἰτωλοὺς, ἀλλὰ ἀπαραιτήτους τῷ βασιλεῖ τῆς Σπάρτης πρὸς τὴν πε-
ραιτέρω ἐκπλήρωσιν τοῦ βουλευματος αὐτοῦ. Ἦτο δὲ, φαίνεται, συνεν-
νοημένος πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἴσως διότι οὗτοι δὲν ἤλπιζον οὕτως ἢ
ἄλλως νὰ διατηρήσωσι τὰς πόρρω κειμένας ἐκείνας κτήσεις· τοῦλάχιστον
δὲν ἔπαυσαν ἐκ τούτου φιλικῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντες. Ὁ δ' Ἄρα-
τος ἐξ ἐναντίας, ἐννοῶν τί ἐσήμαινε τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τοῦ Κλεομένου
ἐπιχείρημα, ἀπεφάσισεν ἀμέσως νὰ περιστείλῃ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ
ἐνέβαλε τῷ 227 εἰς Ἀρκαδίαν. Κατ' ἀρχάς, ἐπειδὴ ὁ Κλεομένης ἦτο
ἄπῳν, κῆδοκίμησεν ὅπως οὖν ὁ τῶν Ἀχαιῶν στρατηγός, κυριεύσας τὰς
εἰς τοὺς Σπαρτιάτας ἀνηκούσας Καφύας. Ἀλλ' ἄμα προσῆλθεν ὁ
Κλεομένης μετὰ 5,000 ἀνδρῶν, ὁ Ἄρατος, καὶ τοὶ ἄρχων στρατοῦ
συμποσούμενον εἰς ἀνδράς 21,000, ὑπεχώρησε. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον

ἔτος ἐξεβλήθη ὑπὸ τοῦ Κλεομένου καὶ ἐκ τῆς Ἡλίδος εἰς ἣν εἶχεν ἐμβάλει ὡς φιλικῶς διακειμένην πρὸς τε τοὺς Σπαρτιάτας καὶ πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς. Μετ' οὐ πολὺ κατετρόπωσεν ὁ βασιλεὺς τῆς Σπάρτης τὸν Ἄρατον, ἔτι ὁλοσχερέστερον περὶ τὴν Μεγάλην πόλιν· καὶ τότε ἐνόμισεν ἐπιτηδεῖαν τὴν περίστασιν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν μεταρρυθμίσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀποθανόντος ἤδη ἡ κατ' ἄλλους δολοφονηθέντος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐκ τῆς ἐτέρας οἰκίας βασιλέως Ἀρχιδάμου, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀγίδος, ἔμεινεν ὁ Κλεομένης μόνος βασιλεὺς. Ὅθεν ἀφοῦ, διὰ μακρῶν ἄνω καὶ κάτω κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν πορειῶν, εἰς τοσαύτην περιήγαγε κόπῳσιν ἅπαντας τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ὅσους ὑπώπτευσεν ἐναντίους ὄντας τῆς μεταβολῆς, ὥστε αὐτοὶ πρῶτοι παρεκάλεσαν νὰ καταλειφθῶσιν ἡσυχοὶ ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἀπῆλθε περὶ τέλη τοῦ 224 εἰς τὴν Σπάρτην μετὰ τοῦ ὑπολοίπου, ἐκ μισθοφόρων τὸ πλεῖστον συγκειμένου, στρατοῦ καὶ, φονεύσας διὰ τινων προαποσταλέντων πιστῶν ἀνθρώπων, τοὺς τε Ἐφόρους εἰς τὸ συσσίτιον δειπνοῦντας καὶ τοὺς εἰς βοήθειαν αὐτῶν δραμόντας Σπαρτιάτας, συνεκάλεσε τὴν ἐπιούσαν ἐκκλησίαν, εἰς ἣν ἐξέθηκε τὴν ὠφέλειαν τῆς μελετωμένης μεταρρυθμίσεως καὶ τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην εἰς ἣν εὗρέθη ἵνα ἀσφαλίσῃ αὐτὴν διὰ τῆς προγεγεννημένης σφαγῆς. Διέταξε δὲ ἐν τῷ ἅμα τὰ κατὰ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, καθ' ἣν ὠρίσθη ἡ ἐξίσωσις τῶν περιουσιῶν, ἡ τῶν χρεῶν ἄφρεσις, ὁ ἀναδασμὸς τῆς γῆς, ἡ ἀνθρώποις τῆς λυκουργεῖου ἀγωγῆς καὶ, τὸ πάντων θετικώτερον καὶ σπουδαιότερον, ἠϋξήσεν ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν διὰ τῆς εἰς τὴν τάξιν αὐτῶν παραδοχῆς τῶν χρηστοτέρων περιούκων. Πρὸς τούτοις μετερρυθμίσθη ἡ Γερουσία, κατηργήθη τὸ τῶν Ἐφόρων ἀξίωμα καὶ ἀπεδείχθη συμβασιλεὺς τοῦ Κλεομένου ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Εὐκλείδας, ἐτέρας οὕτω ἐπελθούσης σπουδαίας καινοτομίας, διότι ποτὲ πρότερον δὲν συνέβη ν' ἀναγορευθῶσιν ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκίας δύο βασιλεῖς· ὅπερ ἤδη ἐγένετο ἵνα τηρηθῇ μὲν ὁ ἀρχαῖος τύπος τῶν δύο βασιλέων, πράγματι δὲ ἄρχῃ μόνος ὁ Κλεομένης. Τελευταῖον εἶτε τότε, εἶτε μικρὸν ἔπειτα, ἐπήνεγκεν οὐσιώδη μεταβολὴν καὶ περὶ τὸν ὅπλισμόν τοῦ στρατοῦ· διότι προνοητικώτατος ἀναδειχθεὶς, ἐγύμνασε 4,000 ἀνδρῶν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς σαρίσσης καὶ παρεσκεύασεν αὐτοὺς τοιοῦτοτρόπως ν' ἀγωνισθῶσιν οὐ μόνον πρὸς Ἀχαιοὺς, ἀλλὰ καὶ πρὸς Μακεδόνας. Οὕτω μεταρρυθμίσας τὸ τε πολίτευμα καὶ τὸν στρατὸν, ὁ βασιλεὺς ἐκείνος

ἐτρέπη ἐπὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἑτέρου βουλευματος, καὶ ἀφοῦ ἐπόρθησε τὴν χώραν τῆς Μεγαλοπόλεως, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου ἔτους, ἐνέβαλεν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀχαΐαν καὶ ἐνίκησε τοὺς Ἀχαιοὺς κατὰ κράτος ἐν Δύμαις. Οἱ Ἀχαιοὶ ἤθελον πιθανῶς τότε παραδῶσαι τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐὰν δὲν ἀντίστατο εἰς τοῦτο ἐκ παντὸς τρόπου ὁ Ἄρατος. Ὅθεν ὁ Κλεομένης ἐπανελάβε τὰς ἐχθροπραξίας, καὶ ἀνεδείχθη εὐτυχέστατος, καταλαβὼν τὰς Καφύας, τὴν Πελλήνην, πολλὰ ἀρκαδικὰ χωρία τῶν Ἀχαιῶν καὶ αὐτὸ τὸ Ἄργος. Τὸ διὰ τοσούτων κόπων ὑπὸ τοῦ Ἀράτου κατασκευασθὲν οἰκοδόμημα κατέπιπτεν ἤδη ἀθρόον, ὡς ὑπὸ λαίλαπος φοβερᾶς ἀνατρεπόμενον. Μετ' ὀλίγον προσεχώρησαν ἐκουσίως εἰς τὴν Σπάρτην ὁ Φλιεὺς, αἱ Κλεωναί, ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Τροιζήν, ἡ Ἐρμιόνη, ὥστε οἱ Ἀχαιοὶ, περιελθόντες εἰς ἔσχατον κίνδυνον καὶ θεωροῦντες αὐτὴν τὴν Κόρινθον τὸ πλεῖστον λακωνίζουσιν, ἀνηγόρευσαν τὸν Ἄρατον στρατῆγόν αὐτοκράτορα. Ὁ δὲ πρὸ καιροῦ ὢν συνεννοημένος μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου, διότι ἀπὸ αὐτοῦ καὶ μόνου ἤλπιζε σωτηρίαν, ἐπισπεύδει ἤδη τὴν ἄφιξιν τοῦ πρόφην ἐκείνου ἀντιπάλου, ὑποσχόμενος εἰς αὐτὸν μισθὸν τῆς συνδρομῆς, τὴν παραχώρησιν τοῦ Ἀκροκόρινθου ἣν κατώρθωσε νὰ κυρώσῃ καὶ ἡ ἐν Αἰγίῳ κοινὴ σύνοδος.

Ἐπέρχεται λοιπὸν ἐν ἔαρι τοῦ 223 ἔτους, ὁ Ἀντίγονος εἰς τὸν ἰσθμὸν μετὰ ἀνδρῶν 21,400, κατελθὼν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας, διὰ τῆς Εὐβοίας, διότι οἱ Αἰτωλοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν διὰ τῶν Θερμοπυλῶν διαβάσιν. Καὶ νικᾷται μὲν περὶ τὸ Λέχαιον ὑπὸ τοῦ Κλεομένου, ἀλλ' ἐπαναστάντος τοῦ Ἄργους κατὰ τοῦτου, διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, φίλου ὄντος τοῦ Ἀράτου, ἠναγκάσθη ὁ Κλεομένης, ἵνα μὴ εὕρεθῃ μετὰ τὸν δύο ἐχθρῶν, νὰ ἀναζεύξῃ ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ εἰς Σπάρτην, ὅπως παρασκευασθῇ ὁλοσχερέστερον εἰς τὸν ἐπικείμενον κρίσιμον ἀγῶνα. Ὁ Ἀντίγονος, ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ κατέλαβε τὸν Ἀκροκόρινθον, προέβη εἰς Ἄργος, ἀνῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς Μεγάλην πόλιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξέβαλε τὴν σπαρτιατικὴν φρουράν, ἐπέστρεψεν ἔπειτα εἰς Αἰγίον ὅπου ἤρεθῃ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἡγεμῶν ἀπάντων τῶν συμμάχων καὶ τότε ἐμβαλὼν αὐθις εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Τεγέαν, τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴν Μαντίνειαν, ἐφόνευσεν ἢ ἐξῆνδραπόδισεν ἅπαντας τῆς τελευταίας ταύτης πόλεως τοὺς κατοίκους διὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἀπόστασιν, καὶ, ἐνοικίσας ἐκ νέου καὶ μετονομάσας Ἀντιγόνειαν, ἐδωρήσατο αὐτὴν εἰς τοὺς Ἀργεῖους, παρὰ τοῖς ὁποίοις διεχείμασε τῷ 223—222.

Δὲν ἔμεινε δὲ οὐδ' ὁ Κλεομένης ἐν τούτοις ἀργός. Ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν Πτολεμαίου Γ' τοῦ Εὐεργέτου ἐπικαλουμένου, τοῦ τότε ἐν Αἰγύπτῳ βασιλεύοντος, καὶ ἐνταύτῳ, ἵνα αὐξήσῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὸν στρατὸν καὶ πορισθῇ χρήματα, ἀνεκέρυξεν ἐλεύθερον, ὡς περίοικον, πάντα εἴλωτα ὅςτις καταβάλλῃ 5 μνᾶς. Εἰσπράξας δὲ τοιοῦτοτρόπως τάλαντα 500 καὶ προσκαθοπίσας διςχιλίους ἄνδρας, κατέσχε τὴν Μεγάλην πόλιν· καὶ, ἐπειδὴ οἱ Μεγαλοπολιῖται δὲν ἠθέλησαν νὰ προσενέμωσιν ἑαυτοὺς ἐκείνῳ, μιμούμενοι μέχρι τινὸς τὸ πρὸ μικροῦ ἐν Μαντινείᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόνου πραχθέν, κατέσκαψε τὴν πόλιν ἀφοῦ ἐλεηλάτησεν αὐτήν, ἵνα πορισθῇ καὶ ἄλλα χρήματα, ὧν εἶχεν ἀπαραίτητον ἀνάγκην πρὸς συντήρησιν τοῦ ἰδίου στρατοῦ, ἔπειτα δὲ, ἥδη διαχειμᾶζοντος τοῦ Ἀντιγόνου ἐν Ἀργεῖ, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀργολικὴν, ἐδήλωσε τὴν χώραν καὶ ἐπέστρεψεν ἀνενόχλητος εἰς Σπάρτην. Κατὰ τὸ πρῶτον λοιπὸν τοῦτο τοῦ πολέμου ἔτος, ὁ Κλεομένης, εἰ καὶ εἰς μόνην τὴν Λακωνικὴν ἐπὶ τέλους περιεσταλμένος, δὲν κατεβλήθη ἔτι, ἀλλ' ἠδυνήθη μάλιστα καὶ νὰ διαπραξῇ ἐπιθετικὰς τινὰς ἐπιτυχεῖς ἐπιχειρήσεις.

Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὁμως ἔτος 222, κατετροπώθη. Ὁ Ἀντίγονος, ἀθροίσας ὅλον αὐτοῦ τὸν στρατὸν, συγκείμενον ἐκ 30,000 περίπου Μακεδόνων, Ἰλλυριῶν, Ἀκαρνάνων, Ἡπειρωτῶν, Ἀχαιῶν καὶ ἄλλων συμμάχων καὶ μισθοφόρων, ἀπεφάσισεν ἥδη νὰ καταπολεμήσῃ τὸν ἀντίπαλον ἐν αὐτῇ τῇ Λακωνικῇ· ὁ δὲ Κλεομένης ἡσφάλισε μὲν καὶ τὰς ἄλλας εἰς ταύτην εἰσόδους, ἰδίως ὁμως κατέλαβε μετὰ 20,000 ἀνδρῶν, τὰ περὶ Σελλασίαν στενὰ, ὑποθέτων ὅτι δι' αὐτῶν μάλιστα θέλει ἐπιχειρήσει τὴν ἐφοδὸν ὁ Ἀντίγονος· ὅπερ καὶ συνέβη τφόντι. Ὅθεν ἐνταῦθα ἐγένετο ἡ κρίσιμος μάχη. Ὁ Κλεομένης ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ αὐτήν, παρατείνων τὸν ἀγῶνα. Καὶ ἂν ἤξευρεν ὅτι πρὸ μικροῦ οἱ Ἰλλυριοὶ εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ὅτι, τοῦτου ἕνεκα, ὁ Ἀντίγονος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἐπιστρέψῃ τάχιστα εἰς τὰ ἴδια, δὲν ἤθελε δώσει βεβαίως αὐτῷ ἀφορμὴν νὰ τελειώσῃ διὰ μιᾶς τὸν παρόντα πόλεμον, καὶ μετ' ὀλίγον ἀπερχομένου ἐκείνου, ἤθελε μείνει κύριος τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' ὁ Κλεομένης δὲν ἤξευρε τί συνέβαιναν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ὥστε ὑποχωρῶν ὑπέθετεν ὅτι ὁ Ἀντίγονος ἠδύνατο νὰ διατρίψῃ πολὺ ἐν τῇ Λακωνικῇ. Καὶ ἦτο μὲν δύσκολος εἰς πάντα εἰσβάλλοντα ὁ ἐν αὐτῇ πόλεμος, ἀλλὰ ἔτι δὲν ἤθελεν ἄραγε ὁ Ἀντίγονος εὑρεῖ συμμάχους πολλοὺς εἴλωτας, πολλοὺς περίοικους, καὶ Σπαρτιατάς ἴσως οὐκ ὀλίγους, δυσηρεστημένους κατὰ τῶν μεταρ-

ρυθμίσεων τοῦ Κλεομένους; Τὰ κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον βασιλέα ἤθελον ἀποβῆ ἔκ τούτου δυσχερέστατα. Καὶ ἔπειτα τὸ τρίτον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ μισθοφόρων. Εἶχεν ἄρα γε χρήματα ἱκανὰ ἵνα συντηρήσῃ αὐτοὺς ἐπὶ πολὺ; Τελευταῖον, ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο μὲν εὐχρηστότερος τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλ' ὁ περὶ Σελλασίαν χώρος ἦτο ὀχυρότατος· ὥστε, δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, ἀπεφάσισε ν' ἀγωνισθῇ ἐνταῦθα. Καὶ ἠγωνίσθη γενναίως. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Εὐκλείδης, ἄρχων τῆς μιᾶς πτέρυγος, ἀνεδείχθη παντᾶπασιν ἀνεπιτήδαιος· ἔπραξαν καὶ οἱ ἐχθροὶ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σφάλματα, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς εὐρέθη νέος τις ἐξ ἐκείνων τῶν ὑποίων ἢ φύσις αὐτῇ ὑπογράφει τὸ τῆς στρατηγίας δῖπλωμα, ὁ μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην, ὅστις οἴκοθεν ἐπηνώρωσε τὰ ἡμαρτημένως πραχθέντα, ἐνῶ οὐδεὶς ὑπῆρξε περὶ τὸν Εὐκλείδην ἱκανὸς νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ἐλλείψεις τοῦ βασιλέως τούτου. Ὅθεν πίπτει οὗτος καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν σὺν αὐτῷ, οἱ δὲ λοιποὶ τρέπονται. Τότε ὁ Κλεομένης, καθ' οὗ εἰς τὴν ἐτέραν πτέρυγα ἐπατέθη αὐτὸς ὁ Ἀντίγονος, ἀντέστη μὲν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον, ἀλλὰ θεωρῶν τὸ ἐπίλοιπον τῆς στρατιᾶς διαλυθὲν καὶ δεινῶς ὑπὸ τῆς φοβερᾶς μακεδονικῆς φάλαγγος πιεζόμενος, καὶ πλείστους ὅσους ἀποβαλὼν ἄνδρας, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους ὡς αὐτῶς νὰ ὑποχωρήσῃ. Οὐδὲ παρέμεινεν ἐν Σπάρτῃ, διότι δὲν ἔβλεπε τί ἡδύνατο πλέον νὰ πράξῃ ἐν Πελοποννήσῳ· ὅθεν κατελθὼν ἀμέσως εἰς Γύθειον, ἐξέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον, ἀπὸ τῆς ὑποίας ἤλπιζε πάντοτε βοήθειαν, ὅπου ὅμως ὁ μετ' ὀλίγον διαδεξάμενος τὸν Πτολεμαῖον Γ' Εὐεργέτην, ἀνάξιος, Πτολεμαῖος Δ', ὁ Φιλοπάτωρ, ἔφερεν αὐτὸν εἰς τοιαύτην ἀπελπισίαν, ὥστε ἐγένετο αὐτόχρῃ.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐκβασίς τῆς γενναίας τοῦ Κλεομένους ἐπιχειρήσεως. Ἄν δὲν ἀντιπαρετάσσετο ἐκ τοῦ συστάδην, ἤθελε, διὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἰλλυριῶν, ἀπαλλαγῇ μετ' οὐ πολὺ τοῦ Ἀντιγόνου· ἂν εἶχεν ἐπιτηδειότερον κατὰ τὴν ἐτέραν πτέρυγα ἡγεμόνα, ἤθελε πιθανώτατα νικήσῃ ἐν Σελλασίᾳ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἢ οὕτω τυχὸν ὑπερισχύσας, δὲν ἡδύνατο πλέον νὰ ἰδρύσῃ ἐν Ἑλλάδι νέαν διαρκῆ αὐτονομίαν κατὰστασιν. Τοιαύτη ἦτο ἡ ὕλική καὶ ἡθικὴ ἀτονία τῆς Σπάρτης, τοσαύτη ἢ ἀντιζηλία τῶν πόλεων, καὶ τοσοῦτοι καὶ τηλικοῦτοι οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ οἱ πρόθυμοι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν περιστάσεων τούτων, ὥστε τὸ ὄνειρον τοῦ Κλεομένους, θᾶσσον ἢ βράδιον, ἤθελε πάντοτε ματαιωθῇ.

Ὅπωςδὴποτε ὁ Ἀντίγονος, γενόμενος ἤδη κύριος τῆς Σπάρτης, κατήργησε τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ ἡττηθέντος ἀντιπάλου, ἠνώρθωσε τὸ τῶν ἐφόρων ἀξίωμα καὶ ἀπέλειπεν ἐπὶ τινα χρόνον διοικητὴν αὐτῆς, ἥ, ὡς λέγει Πολύβιος, ἐπιστάτην, τὸν Βοιωτὸν Βραχύλλην, μεθ' ὃ ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μακεδονίαν. Καὶ ἐξέβαλε μὲν ἐκεῖθεν τοὺς Ἰλλυριοὺς, ἀπέθανε δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 221 ἔτους, καταλιπὼν τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Φίλιππον τὸν τοῦ Δημητρίου υἱόν.

Μετὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην, ἡ Πελοπόννησος ὑπέκυψεν αὐθις εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν. Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν, τῶν νεωτέρων μάλιστα, κατέκρινον πικρῶς τὸν Ἄρατον ἕνεκα τῆς παλινωδίας ἣν ἐδείξε, παραδοὺς τὴν Πελοπόννησον εἰς τοὺς Μακεδόνας, οὓς μετὰ τοσούτου κόπου ἐκεῖθεν προηγουμένως ἐξέβαλεν. Ἡ γνώμη αὕτη ἤθελεν εἶναι ὀρθὴ ἐὰν ὑπῆρχεν ἡ ἐλαχίστη ἐλπίς τοῦ νὰ σωθῇ οἴκοθεν ἡ αὐτονομία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲ ἐπειδὴ πεπεισμεθα ὅτι πρὸς τοῦτο δὲν ἦτο ἐπιτηδεῖα οὔτε ἡ ἀρχαϊκὴ συμπολιτεία, οὔτε ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης, καὶ ὅτι μόνῃ ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία παρείχεν ἔτι πιθανὰς τινὰς ἐγγυήσεις ἐπιτυχίας τοῦ εὐγενοῦς τούτου σκοποῦ, ὁμολογοῦμεν βεβαίως ὅτι ἡ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην διαγωγὴ τοῦ Ἀράτου παρίστησι παράδοξόν τινα πρὸς τὴν ὅλην προτέραν αὐτοῦ πολιτείαν ἀντίφασιν, ἀλλὰ δὲν νομίζομεν αὐτὴν ἀξιοκατάκριτον ἀφορῶντες εἰς τὸ κοινὸν καὶ μόνιμον τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος συμφέρον. Τὸ κοινὸν τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος συμφέρον ἦτο νὰ μὴ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ξενικὴν ἐκείνην δυναστείαν, ἣτις, ἀπὸ τῆς μέσης Ἰταλίας ὁρμωμένη, εἶχεν ἤδη καθυποτάξει τοὺς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Ἕλληνας, καὶ ἤρχισε νὰ ἄπτεται τῶν παραλίων τῆς χερσονήσου ἡμῶν. Ἄν ὑπῆρχε δὲ ἔτι τρόπος νὰ σωθῶμεν ἀπὸ τοῦ κινδύνου ἐκείνου, ὁ τρόπος οὗτος συνίστατο εἰς τὸ νὰ συνταχθῶμεν ἅπαντες ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν μοναρχικὴν καὶ στρατιωτικὴν τῆς Μακεδονίας ἡγεμονίαν, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ νέος βασιλεὺς Φίλιππος, εἰ καὶ μόλις ἐπτακαίδεκαέτης τὴν ἡλικίαν, εἶχε πολλὰ προσωπικὰ καὶ κυβερνητικὰ προτερήματα, ἰδίως δὲ ἐξαιρετον πολεμικὴν ἀνδρείαν καὶ δεξιότητα. Τὸ δυστύχημα λοιπὸν δὲν ἦτο ὅτι εἰς αὐτὸν παρεδόθη ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος· τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι, διὰ τὰς ἀδιορθώτους ἡμῶν ἐμφυλίους διενέξεις, διὰ τὰ ποικίλα πολιτικὰ σφάλματα εἰς τὰ ὅποια περιέπεσεν ὁ Φίλιππος, ἐπὶ δὲ πᾶσιν, ἕνεκα τῆς δαιμονίου ἐπιτηδειότητος μεθ' ἧς ἡ Ῥώμη ἤξευρε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν περιστάσεων τού-

των, οὐδ' αὐτὴ ἡ μακεδονικὴ ἡγεμονία ἡδυνήθη ν' ἀνῆξῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀκαταγώνιστον πολιτικὴν μᾶλλον ἢ στρατιωτικὴν τῆς Ῥώμης ὑπεροχὴν.

Καθ' οὗς χρόνους ἐβασίλευσεν ὁ Φίλιππος, οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἤδη καταλάβει τὰ παράλια τῆς Ἰλλυρίας. Οἱ Ἰλλυριοὶ, ὠφεληθέντες ἀπὸ τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου προκύψασαν ἐν Ἑλλάδι γενικὴν ἀνωμαλίαν, καὶ τὴν ἐξασθένεισιν τῆς ἡπειρωτικῆς βασιλείας, εἶχον συγκροτήσει κράτος μέγα, ἰδίως ἐπὶ τοῦ βασιλέως αὐτῶν Ἀγρωνος, ἀλλὰ κράτος ληστρικόν. Ἐπειδὴ δὲ προσέβαλον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἀνατολικὰ παράλια τῆς Ἰταλίας, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ κατετροπώθησαν τόσῳ μᾶλλον εὐχερῶς, ὅσῳ οἱ Ῥωμαῖοι εὗρον συνεργὸν ἐπιτήδειον ἓνα τῶν αὐτόθι Ἑλλήνων, Δημήτριον τὸν ἐπικαλούμενον Φάριον, ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, τῆς δαλματικῆς νήσου Φάρου. Ἐκ τῶν ἀφαιρεθέντων τότε ἀπὸ τοῦ ἰλλυρικοῦ κράτους τμημάτων, τὰ μὲν, ἥτοι ἡ Κέρκυρα καὶ τινες ἐλληνίδες πόλεις τῆς ἰλλυρικῆς παραλίας, ἀνεγνώρισαν τὴν Ῥωμαϊκὴν προστασίαν, τὰ δὲ ἐδόθησαν τῷ Δημητρίῳ εἰς ἀμοιβὴν τῆς προδοσίας αὐτοῦ. Ἡ δὲ αἰτωλικὴ ὁμοσπονδία καὶ ἡ ἀχαϊκὴ, ἀπαλλαγεῖσαι τῶν πειρατειῶν ἐκείνων, ἐδήλωσαν τὴν πρὸς τὸ νικηφόρον ἔθνος εὐγνωμοσύνην διὰ τρόπου σαφῶς ἀποδεικνύοντος αὐτοῦ μὲν τὴν ὑπεροχὴν, αὐτῶν δὲ τὴν ἀσθένειαν. Καὶ μετ' ὀλίγον, ἐπειδὴ οἱ Ἰλλυριοὶ καὶ αὐτὸς ὁ Δημήτριος ἐπεχείρησαν νέας πειρατείας, οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέβαλον τῷ 219 τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐφημέρου αὐτοῦ κράτους, καταφυγόντα τότε πρὸς Φίλιππον τὸν τῆς Μακεδονίας βασιλέα.

Ἐνῷ λοιπὸν τηλικαῦτος ἀπὸ δυσμῶν ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κίνδυνος, δεινὸς ἐξερράγη ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι ἐμφύλιος μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν ἀγὼν, ὁ καλούμενος «συμμαχικός» πόλεμος, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 220 μέχρι τοῦ 217. Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀφορμὴν ἔδωκαν αἱ ληστεῖαι τὰς ὁποίας οἱ Αἰτωλοὶ ἐπεχείρησαν κατὰ τῶν συμμάχων αὐτῶν Μεσσηνίων οἵτινες, ἀπελπισθέντες, ἐζήτησαν τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οὗτοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ τοῦ πάντοντε ἀτυχοῦς ἐν πολέμῳ Ἀράτου, ἔπαθον τὰ πάνθ' εἰνα ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Φίλιππος, καθὼ προστατῆς τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀναλαβὼν τὸν ἀγῶνα κατετρόπωσε τοὺς ἀντιπάλους αὐτῆς καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἐδήλωσεν αὐτὴν ἀνηλεῶς.

ὥστε καλλίστη ἦτο τότε ἡ περίστασις τοῦ νὰ ὑποκύψῃ τελευταῖον καὶ αὕτη ἡ αἰτωλικὴ ὁμοσπονδία εἰς τὴν μακεδονικὴν ἡγεμονίαν καὶ νὰ εὐρεθῶσιν οὕτω πᾶσαι αἱ ἐνταῦθα δυνάμεις ἠνωμέναι κατὰ τοῦ ἀπειλοῦντος αὐτάς ἐκ δυσμῶν πολεμίου, ὅτε, διὰ τὴν ἀστασίαν τοῦ Φιλίππου, ἐματαιώθηαῖφνης τὸ αἶσιον τοῦτο ἀποτέλεσμα. Ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος, διατρίβων ἤδη παρ' αὐτῶ, ἐμελέτα πῶς νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Ῥωμαίους· καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν αὐτοὺς περιπλεκέντας εἰς τὸν δεύτερον κατὰ τῶν Καρχηδονίων πόλεμον, καὶ δεινῶς πιεζομένους ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς τῶν Καρχηδονίων στρατηγοῦ Ἀννίβου, τοῦ μετενεγκόντος τὸν ἀγῶνα εἰς αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν, ὁ Δημήτριος συνεβούλευσε τὸν Φίλιππον νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Ἀννίβου ἵνα συμπληρώσῃ οὕτω τὸν ὅλεθρον τῶν Ῥωμαίων.

Καθ' ἐαυτὴν θεωρουμένη ἡ συμβουλὴ δὲν ἦτο κακὴ· διότι ἂν ὑπῆρξέ ποτε ἐλπίς νὰ καταβληθῇ ἡ Ῥώμη, ἡ ἐλπίς αὕτη τότε μάλιστα ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ ὅτε ἡ πόλις ἐκείνη ἐκινδύνευσεν τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ Ἀννίβου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἐγκαίρως ἐνούμενος ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἀπίθανον νὰ ἐπιτύχῃ· ἀλλὰ τὸ κακὸν ἦτο ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἀνεπιτηδείως διεξήχθη. Ἐν πρώτοις ὁ Φίλιππος δὲν συνεπλήρωσε τὴν χεῖρωσιν τῶν Αἰτωλῶν, ἀλλ' ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην «ὥςτ' ἔχειν ἀμφοτέρους ἃ νῦν ἔχουσι,» περιστείλας μὲν αὐτοὺς οὐσιωδῶς, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον καταλιπὼν ὑπάρχουσιν τὴν ὁμοσπονδίαν ἣτις φυσικὸν ἦτο νὰ προζενήσῃ μετ' ὀλίγον νέα σκάνδαλα. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Φίλιππος, ἀντὶ νὰ δράμῃ τάχιστα εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ἀννίβου, κατέτριψεν ἔτη ὅλα εἰς ματαίαις πρὸς αὐτὸν διαπραγματεύσεις, δούς οὕτω εἰς τοὺς Ῥωμαίους καιρὸν νὰ παραγάγῃσι νέους ἐντὸς αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος περισπασμούς. Τφόντι οἱ Ῥωμαῖοι, συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Αἰτωλῶν, ὑποκινουσιν αὐτοὺς κατὰ τοῦ Φιλίππου, καὶ ἐξάπτεται ἐκ τούτου αὐτῆς μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ Φιλίππου πόλεμος, καθ' ὃν, διαρκέσαντα ἀπὸ τοῦ 211 μέχρι τοῦ 204, οἱ μὲν Ἀχαιοὶ ἐτάχθησαν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, οἱ δὲ Σπαρτιῶται καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Ἀτταλος Α' μετὰ τῶν Αἰτωλῶν. Μόνοι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐννοεῖται, ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου· ὁ μὲν Φίλιππος διεκωλύθη ἐξ αὐτοῦ νὰ μεταβῇ εἰς Ἰταλίαν, αἱ δὲ ἑλληνικαὶ δυνάμεις ἐπὶ ματαίῳ ἠναλώθησαν. Καὶ ὅτε τελευταῖον συνωμολογήθη, ἀκόντων τῶν Ῥωμαίων, εἰρήνη, οὗτοι ἀνεγνώρισαν μὲν αὐτὴν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὑπέγραψαν ἰδίαις πρὸς τὸν Φί-

λιππον συνθήκας· ἀλλ' ἐπραξαν τοῦτο μόνον ἵνα λάθωσιν ἐν τῷ μεταξὺ καιρὸν νὰ ἀπαλλοτρώσῃ τῶν Καρχηδονίων καὶ δυνηθῶσιν ἔπειτα ἀνετώτερον νὰ καταβάλλωσι τοὺς Ἕλληνας.

Οἱ Ἕλληνες ἐν τούτοις ἐπραττον ὅ,τι ἠδύναντο ἵνα εὐκολύνωσι τὸ ἔργον τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἀνέκτησαν δι' ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν (σελ. 337) ἡσυχολοῦντο εἰς τὸ νὰ κολακεύωσιν αἰσχυρῶς πάντα ἰσχυρὸν δυνάστην· οἱ Αἰτωλοὶ δὲν εἶχον κατὰ νοὺν εἰμὴ ληστείας καὶ δρώσεις· οἱ Σπαρτιῆται περιέπεσον ἀλληλοδιαδόχως εἰς χειρας ποικίλων κακοῦργων· ἡ δ' Ἀχαικὴ συμπολιτεία ὑφίστατο μὲν πάντοτε, ἀλλ' ἐξητᾶτο ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσε δυστυχῶς περιπίπτων εἰς ἀλλεπάλληλα πολιτικά ἁμαρτήματα. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία, ἐν ᾧ καιρῷ εἶχεν ἤδη ἀποβάλλει τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν, παρήγαγε τὸν ἐπιτηδειότερον τῶν στρατηγῶν αὐτῆς. Ὁ Ἄρατος ἀπέθανε τῷ 213, καὶ τότε παρῆλθεν εἰς μέσον ὁ νέος ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον εἶδομεν διαπρέψαντα κατὰ τὴν ἐν Σελλασίᾳ μάχην, ὁ μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην, ὅστις οὐ μόνον στρατηγικὰ προτερήματα εἶχεν ἔξοχα, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν ἀξίαν τῶν λαμπροτέρων τῆς Ἑλλάδος χρόνων. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 208, ὅτε κατὰ πρῶτον ἀνηγορεύθη στρατηγὸς τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας, ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὁ Φιλοποίμην ὀκτάκις μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως βελτιώσας τὸν στρατὸν, πρὸ πάντων δὲ ὑποχρεώσας τοὺς πλουσιωτέρους τῶν Ἀχαιῶν νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτοπροσώπως, καὶ ἀσκήσας αὐτοὺς λαμπρῶς, ἐνίσχυσε τὴν συμπολιτείαν· ἀλλὰ ἐνίσχυσεν αὐτὴν ὡς πρὸς τοὺς γείτονας Πελοποννησίους, ὡς πρὸς δὲ τὴν ὅλην τύχην τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐπενήργησεν οὐδ' ἠδύναντο νὰ ἐπενεργήσῃ. Περὶ τοῦ Φιλοποίμενος λέγομεν ὅ,τι εἶπομεν περὶ τοῦ Κλεομένους· αἱ περὶ αὐτὸν περιστάσεις ἦσαν τοιαῦται ὥστε ἐμελλον ἀπαραιτήτως νὰ ματαιώσωσιν ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ἀγῶνας καὶ ἅπασαν τὴν ἀξίαν. Ὁ Φιλοποίμην ἐπωνομάσθη ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων· τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι οὐδένα εἶχε τῶν διανοημάτων καὶ τῶν ἀρετῶν συνεργόν. Ἰνα λάθωμεν δ' ἐννοιάν τινα τῆς ἡθικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξαχρειώσεως εἰς ἣν περιέπεσε τότε ἡ Πελοπόννησος, ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς Σπάρτης. Ἐν Σπάρτῃ κατέλαβε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλεομένους τὴν ἀρχὴν ἄνθρωπός τις κοινός, ὁ Λυκοῦργος, ὅστις δὲν διετήρησεν αὐτὴν εἰμὴ διὰ ληστρικῶν ἐπι-

δρομῶν. Ἀποθανόντος δὲ αὐτοῦ, προῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνὴρ ἕτερος ἀγνώστου καταγωγῆς, ὁ Μαχανίδας, πράξας τὰ πάνθ' εἰς τοὺς ἰδίους ὑπηκόους, ἐμπνέυσας τρόμον μέγαν δι' ἀδιακόπων κακουργιῶν εἰς τὰς πόλεις τῆς ἀχαϊκῆς ὁμοσπονδίας καὶ ὑποστηριχθεὶς κατὰ τούτων ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν. Ὁ Φιλοποίμην ἐνίκησεν αὐτὸν περὶ Μαντίνειαν ἐν τῇ πρώτῃ μάχῃ τὴν ὁποίαν ὡς στρατηγὸς συνεκρότησε, καὶ ἐφόνευσεν ἐνταῦθα τὸν τύραννον ἰδίᾳ χειρὶ τῷ 207. Ἄλλ' ἐπιτεθεὶς ἤδη κατὰ τῆς Σπάρτης, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τρίτου τυράννου, πολὺ δεινότερου τῶν προηγουμένων, τοῦ Νάβιδος, ὅστις, ἀπωθήσας τοὺς ἐχθροὺς, κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν, ἐφόνευσεν ἀμέσως ἢ ἐξώρισεν ἅπαντας τοὺς πλουσίους Σπαρτιάτας, ἀφοῦ διὰ δεινῶν βασάνων ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τὴν περιουσίαν, συνωμολόγησε συνθήκην ἐπίσημον μετὰ τῶν πειρατῶν τῆς Κρήτης, ὠχύρωσε τὴν Σπάρτην, κατέστησεν αὐτὴν ὁρμητήριον ὅλων τῶν κακούργων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄρξας ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτη διετέλεσε λεηλατῶν τὰς γείτονας πολιτείας. Εἰς τοιαύτην κατὰστασιν περιῆλθεν ἡ πατρίς τοῦ Βρασίδου, τοῦ Λυσάνδρου καὶ τοῦ Ἀγησιλάου ! Ὁ δὲ Φίλιππος, ὅστις μόνος ἠδύνατο νὰ σώσῃ ἔτι τὴν ἐξωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος αὐτονομίαν ἀπὸ τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὴν Ῥωμαϊκῆς δυναστείας, ἀντὶ ν' ἀσχοληθῇ νὰ ἐνώσῃ ἐπὶ τούτῳ δι' ἐπιτηδεῖων συμμαχιῶν ἀπάσας τὰς ἐλληνικὰς δυνάμεις, ἐνταῦθα τε καὶ ἐν Ἀνατολῇ, ἀπεναντίας, ὡς ἂν φιλοτιμούμενος ν' αὐξάνῃ τὰς ὑφισταμένας διαιρέσεις, ὑπέλαβε τότε ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Περγᾶμου, πρὸς τοὺς Ῥοδίους, καὶ πρὸς τὰς πόλεις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, νὰ δηρώσῃ τὴν χώραν τῶν Ἀθηναίων, νὰ ἔλθῃ εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἀνεδείχθη, κατὰ ξηράν τε καὶ κατὰ θάλασσαν, στρατηγὸς ἐπιτήδειος· εἶναι ὅμως ὡσαύτως βέβαιον ὅτι οἱ Ῥόδιοι, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγᾶμου, ζητήσαντες διὰ πρεσβειῶν τὴν συνδρομὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς βουλῆς, ἔδωκαν εἰς ταύτην ἀφορμὴν νὰ κηρύξῃ κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμον ἐν ἔτει 200, ἀφορμὴν τοσοῦτω μᾶλλον καλὴν, ὅσῳ πρὸ δύο περίπου ἐτῶν εἶχον τελειώσει τὸν δευτέρον κατὰ τῶν Καρχηδονίων πόλεμον, ἐντελῶς ταπεινώσαντες τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι.

Ὁ Πολύβιος, ἐπιχειρῶν νὰ ἐξηγήσῃ διατὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσαν ἀπάσης τῆς οἰκουμένης καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀποδίδει τὸν θρίαμβον τοῦτον κυρίως εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πολιτεύματος αὐτῶν καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἀντιπαρθέσωμεν τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα πρὸς τὸ Ῥωμαϊκόν· ἡ τοιαύτη πραγματεία ἤθελε παρατρέψῃ τὸν λόγον ἡμῶν εἰς θεωρίας καὶ συζητήσεις ἀλλοτρίας τῆς παρούσης προαιρέσεως. Τοῦτο δὲ μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ μοναρχικὴ πολιτεία ὑπὸ τὴν ὁποίαν, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ἐτάχθη ἡ Ἑλλάς, διὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας, δὲν ἦτο ἀνεπιτηδεῖα πρὸς διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους· καὶ ἀποδείξῃς τούτου εἶναι ὅτι ἡ μοναρχικὴ πολιτεία ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐτάχθη αὕτη ἡ Ῥώμη ἀπὸ Αὐγούστου, ἡδυνήθη νὰ συντηρήσῃ ἐπὶ τρεῖς ὄλας ἑκατονταετηρίδας τὸ κολοσσιαῖον αὐτῆς κράτος. Δὲν θέλομεν ὡς αὐτως τολμήσῃ νὰ ἀμφισβητήσωμεν ὅσα περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Ῥωμαίων ὀργανισμοῦ λέγει ὁ Πολύβιος καὶ νὰ ἀντίπωμεν εἰς τὴν περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου κρίσιν ἀνδρὸς οὐ μόνον αὐτόπτου τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιτηδεῖου νὰ κρίνῃ περὶ αὐτῶν· ὥστε παραδεχόμεθα ὅτι ὁ στρατιωτικὸς τῶν Ῥωμαίων ὀργανισμὸς ἦτο τελειότερος τοῦ μακεδονικοῦ. Καὶ ἐννοεῖται ὅτι ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ μακεδονικοῦ, περιλαμβάνομεν ἐν αὐτῷ τὸν ἰδίως ἑλληνικόν, οὐ μόνον ὡς ὁμολογουμένως ὑποδεέστερον ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἤδη ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας. Καὶ τοι ὅμως ὁμολογοῦμεν τὴν πλειοτέραν ἐκείνην περὶ τὰ πολεμικὰ ἐπιτηδεύματα τῶν Ῥωμαίων, δὲν νομίζομεν ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη τοῦ ὀριστικοῦ αὐτῶν θριαμβοῦ αἰτία. Ἡ φάλαγξ οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ παρόντος βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον, κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ κράτους ἡμέρας, ἐνέπνεεν εἰς ἐτὶ τρόπον εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τοῦ Πολυβίου αὐτοῦ, βεβαιοῦντος ὅτι, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Φιλίππου Περσέως, ὁ Ῥωμαῖος ὕπατος Λεύκιος, ἀνὴρ πολλοὺς ἰδὼν καὶ διαπράξας ἀγῶνας, δὲν ἡδύνατο ν' ἀποκρύψῃ ἀπὸ τῶν φίλων ὅτι οὐδὲν οὐδέποτε εἶδε αφοβερότερον

καὶ δεινότερον φάλαγγος τῆς μακεδονικῆς.» Καὶ τὰ πράγματα συμ-
μαρτυροῦσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην, διότι ὁ μακεδονικὸς στρατὸς, καὶ τοὶ
ἐπὶ τέλους ἡττηθεῖς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, πολλάκις ὁμῶς ἠδυνήθη ν' ἀν-
θέξῃ εἰς αὐτοὺς. Ἄλλα λοιπὸν ὑπῆρξαν τὰ κύρια τῆς κατατροπώσεως
τοῦ ἑλληνισμοῦ αἷτια· πόρρω μὲν ὅτι, ὡς πολλάκις προεξηγήσαμεν, τὰ
ἑλληνικὰ πολιτεύματα περιεῖχον ἀνέκαθεν ἐν ἑαυτοῖς τὰ σπέρματα
ταχείας ἡθικῆς καὶ ὕλικῆς ἀναλώσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, ἐνῶ ἡ
Ῥώμη τοσοῦτον συνετῶς ὠργάνωσε τὸ πολίτευμα αὐτῆς, ὥστε ἐπὶ
μακρότατον δὲν ἔπαυσε προάγουσα καὶ συντηροῦσα τὴν ἀκμὴν αὐτῆς·
προεσχῇ δὲ αἷτια, τὰ προεκτεθέντα τοῦ Φιλίππου ἀμαρτήματα, ὅςτις
δὲν ἐφρόντισεν ἐγκαίρως νὰ συμπῆξῃ εἰς ἓν τὰ διάφορα τοῦ ἑλληνισμοῦ
στοιχεῖα, αἱ ἀδιόρθωτοι τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἀντιζηλίαι αἱ ἀεί-
ποτε διακωλύσασαι τὴν ἑνωσιν ταύτην καὶ ἡ θαυμαστὴ πολιτικὴ ἐπι-
τηδειότης τῶν Ῥωμαίων. Ὁ κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμος αὐτῶν διήρ-
κεσεν ἔτη τέσσαρα περίπου, ἀπὸ τοῦ 200—197· κατὰ τὰ δύο πρῶτα,
οὐδὲν σχεδὸν κατώρθωσαν καὶ ἐπέισθησαν ὅτι δυσκόλως θέλουσι κα-
τορθώσῃ τι ἐνὸς αἱ ἐνταῦθα ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι συμπράττουσι μετὰ
τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, ὅθεν ἀπεφάσισαν νὰ ἀποσπᾶσιν ἀπὸ
τοῦ Φιλίππου, καὶ νὰ προσοικειωθῶσιν αὐτὰς, προτείνοντες τὸ τῆς
ἐλευθερίας δέλεαρ, εἰς τὸ ὁποῖον ἤξευρον ὅτι αἱ πολιτεῖαι ἐκεῖναι ἦτο
ἀδύνατον ν' ἀνθέξωσι· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψαν ἐν ἑτὶ τρίτῳ τοῦ πολέ-
μου, τὸν ὑπατον Τίτον Κοίντιον Φλαμινίνον, ἄνδρα γινώσκοντα κάλ-
λιστα τὰ ἑλληνικὰ ἥθη καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς τρόπους καὶ συνδυάζοντα
τὴν πολιτικὴν μετὰ τῆς στρατηγικῆς δεξιότητος. Ὁ Φλαμινίνος κα-
τώρθωσε τῶνόντι ν' ἀποχωρίσῃ ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, ἐξαίρέσει τῶν Ἀκαρ-
νῶνων, ὅλα τὰ λοιπὰ ἑλληνικὰ ἔθνη καὶ ἠνάγκασεν οὕτω τὸν βασιλέα
νὰ προτείνῃ λόγους περὶ εἰρήνης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ῥωμαϊκὴ βουλὴ δὲν
ἀπεδέχθη τὰς προτάσεις ταύτας, κατ' εἰσήγησιν τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς,
ἀπαιτοῦντος ἐπαχθεστέρους ὅρους, ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος τοῦ ὁποίου ἡ
ἐκβασίς ἦτο ἤδη ἀναμφίβολος, διότι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον συμμάχους τοὺς
Ῥοδίους, τὸν Ἀτταλον, τὴν αἰτωλικὴν ὁμοσπονδίαν, τὴν ἀχαϊκὴν
ὁμοσπονδίαν καὶ αὐτὸν τὸν τύραννον τῆς Σπάρτης Νάβιν, ὁ δὲ Φίλιπ-
πος εἶχε μὲν συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου Γ',
ἀλλ' ὁ τελευταῖος οὗτος, διαπαιδαγωγηθεὶς ὡς αὐτὸς ὑπὸ τῶν Ῥω-
μαίων, ἐγκατέλιπε τὸν σύμμαχον αὐτοῦ, ὅςτις ἄλλους ἐπικούρους ἤδη
δὲν εἶχεν εἰμὴ μόνους τοὺς Ἀκαρνᾶνας. Οὐδὲν ἤττον ὁ Φίλιππος δὲν

ἐπτοήθη καὶ ἠγωνίσθη μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας καὶ τόλμης. Ἀλλὰ συγκροτηθέντος ἀγῶνος κρισίμου, τῷ 197, περὶ Κυνὸς κεφαλᾶς τῆς Θεσσαλίας, ἠττήθη τελευταῖον· ὑπεχώρησεν ὅμως ἐπιτηδεῖως καὶ δι-
εξήγαγε τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις τοσοῦτον συνετῶς, ὥστε
δὲν ὑπέκυψεν εἰς ὄρους βαρυτέρους τῶν πρὸ τῆς μάχης ὑπὸ τοῦ Φλα-
μινίου ἀπαιτηθέντων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ ἀξιώσεις ἐκεῖναι ἦσαν ἤδη
δεινόταται, διότι ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν ὅλων
τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν, νὰ παραδῶσῃ τὸν στόλον, νὰ παραδῶσῃ
ὁμηρον ἓνα τῶν υἱῶν καὶ νὰ καταβάλῃ χίλια τάλαντα ὧν τὰ ἡμίση
παρυτίκτα, τὰ δὲ ἡμίση, κατὰ φόρους, εἰς ἔτη δέκα. Ἐτιμωρήθησαν
δὲ καὶ οἱ καλοὶ κλέαθοι Ἀκαρνᾶνες διὰ τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον πί-
στιν· διότι καταπολεμηθέντες ὑπὸ τοῦ Λευκίου Κοϊντίου, ἀδελφοῦ τοῦ
Τίτου Κοϊντίου Φλαμινίου, ἐδιέσθησαν μικρὸν μετὰ τὴν ἐν Κυνὸς κε-
φαλαῖς νίκην νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

Ταύτης τῆς πρὸς Φίλιππον συνθήκης τῶν Ῥωμαίων ὁ ἐπαχθέστερος
ὅρος δὲν ἦτο οὔτε ἡ χρηματικὴ ζημία, οὔτε ἡ τοῦ στόλου παράδοσις,
ἀλλὰ ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνεξαρτησίας ὅλων τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν,
ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινεν εἰμὴ ὅτι διασπᾶται μὲν ἡ ἐνότης τοῦ ἐλ-
ληνικοῦ, τὰ δὲ μεμονωμένα αὐτοῦ κλάσματα ἐκτίθενται τοῦ λοιποῦ εἰς
τὴν διάκρισιν τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπραξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου
ὅ,τι ἄλλοτε ἐγένετο διὰ τῶν ἐπ' Ἀνταλκίδου συνθηκῶν· ὥστε καὶ ἀπὸ
δυσμῶν, ὡς καὶ ἀπ' ἀνατολῶν, ἅπαντες τῆς Ἑλλάδος οἱ πολέμιοι τὴν
διαίρεσιν αὐτῆς ἐπεζήτουν νὰ νομιμοποιήσωσι, παρεκτὸς μόνον ὅτι οἱ
Ῥωμαῖοι ὠφελήθησαν ἐκ τῆς διαίρέσεως ταύτης πολὺ ἐπιτηδειότερον
ἢ οἱ Πέρσαι, ὡς θέλομεν ἶδει μετ' οὐ πολὺ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἔλαβον
ἀφορμὴν ν' ἀναμιχθῶσι καὶ εἰς τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον
ἐλληνικὰ πράγματα. Εἶπομεν ἄλλοτε ὀλίγα τινὰ (σελ. 303) περὶ τῶν
δύο πρώτων διαδόχων τοῦ Σελεύκου, τοῦ ιδρύσαντος τὸ συριακὸν
κράτος. Μετὰ τὸν Ἀντίοχον Α' καὶ τὸν Ἀντίοχον Β' ἐβασίλευσαν
ἀλλεπαλλήλως δύο Σέλευκοι οὐδὲν ἦττον τῶν προκατόχων ἀνίκανοι,
μέχρις οὐ μετὰ τὸν Σέλευκον Γ' (υἱὸν τοῦ Σελεύκου Β' καὶ ἐγγονον
τοῦ Ἀντιόχου Β') ἡ βασιλεία περιῆλθεν, ἐν ἔτει 224, εἰς τὸν ἀδελ-
φὸν αὐτοῦ Ἀντίοχον Γ', ὅστις ὁμολογουμένως εἶχε πολλὴν ἀξίαν, ἀλλὰ
δυστυχῶς, πρὶν φθάσῃ νὰ περιποιήσῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ ἐνότητά τινα
καὶ ἰσχὺν, περιεπλάκη εἰς τὰς παγίδας τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἀντίοχος

Γ' κατέβαλε κατὰ τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη τοὺς στασιάζαντας σατράπας τῆς Μηδίας, τῆς Περσίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ τῷ 217 ἐνίκηθη περὶ Ῥαφίαν, πόλιν Παλαιστίνης, ὑπὸ Πτολεμαίου Δ' τοῦ Φιλοπάτορος, παρ' οὗ ἐζήτησε ν' ἀναλάβῃ τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων κατακτηθείσας χώρας τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Φοινίκης. Ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τῶν τριῶν αὐτοῦ προκατόχων· ὠνομάσθη «Φιλοπάτωρ» διότι ἤλπισεν οὕτω ν' ἀποτρέψῃ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἐφόνευσε τὸν πατέρα του, διετέλεσε δὲ διὰ παντὸς ὑποχείριος ἀνθρώπων μοχθηρῶν, παρεσύρθη ὑπ' αὐτῶν ἀπὸ κακουργήματος εἰς κακούργημα, ἀπὸ ἀσελγείας εἰς ἀσελγείαν καὶ ἐθανάτωσε πλείστους τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν. Ἀλλὰ τινὲς ἐκ τῶν συμβούλων ἐκείνων δὲν ἐστεροῦντο πανουργίας καὶ ἐπιτηδείότητος, οἷον ὁ Σωσίβιος· τὸ κράτος ἦτο πλούσιον, αἱ τότε περιστάσεις τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν παρείχον εὐχερῶς συμμάχους καὶ μισθοφόρους, ὥστε οὕτω ἐξηγεῖται πῶς ὁ Πτολεμαῖος Δ' ἐνίκησε τὸν Ἀντίοχον Γ'. Ἡ ἥττα αὕτη δὲν ἐκώλυσε τὸν τελευταῖον νὰ εὐδοκιμήσῃ ἔπειτα, εἰς ἐπανειλημμένας κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐπεκλήθη ἀπὸ τούτων Μέγας. Ἐπανελθὼν δ' ἐκεῖθεν συνεμάχησε μετὰ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας κατὰ τῆς Αἰγύπτου, ἥτις διετέλει τότε σφόδρα τεταραγμένη διὰ τὴν ἀνηλικότητα τοῦ Πτολεμαίου Ε' τοῦ Ἐπιφανοῦς, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Πτολεμαίου Δ'. Τότε λοιπὸν, ἐνῶ ὁ Φίλιππος ἐκυρίευσε τὰς ὑπὸ τῶν Πτολεμαίων κατεχομένας ἐν τῇ Θράκῃ καὶ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πόλεις, ὁ Ἀντίοχος ἀνεκτήσατο τὴν Φοινικὴν καὶ τὴν Παλαιστίνην. Καὶ ὅλοι μὲν οὗτοι οἱ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων βασιλέων τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς πόλεμοι ἦσαν ἄκαιροι καὶ ὀλέθριοι, διότι οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ἐξ ἐναντίας ὤφειλον νὰ ἐνωθῶσι πρὸς ἀλλήλους ἵνα δυνηθῶσι ν' ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξ ἴσου ἅπαντες ἐκινδύνευον· ἀλλὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ὑπῆρξαν ἔτι θλιβερώτερα. Δύο τοῦλάχιστον τῶν βασιλέων τούτων ἦσαν ἡνωμένοι πρὸς ἀλλήλους, ὡς εἶδομεν, ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀντίοχος, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέπεσον κατὰ τοῦ πρώτου. Ἡ κοινοτέρα λοιπὸν σύνεσις ὑπηγόρευεν εἰς τὸν Ἀντίοχον τὸ καθήκον τοῦ νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ συμμάχου αὐτοῦ· ἀλλ' ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῶν πρέσβειων τῆς Ῥώμης, ἐξηκολούθησε τὸν κατὰ τῆς Αἰγύπτου πόλεμον καὶ ἐπολιτεύθη ὡς ἐχθρὸς σχεδὸν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, μέχρις οὔ, καταβληθέντος τούτου, οἱ πανούργοι αὐτοῦ νικηταί, ἀποβα-

λόντες τὸ προσωπεῖον, ἀπῆρτησαν καὶ ἀπὸ Ἀντιόχου τήν τε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου ἀπόδοσιν τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὅσας εἶχε κατακτήσει ἐν τῷ μεταξύ ὁ τῆς Συρίας βασιλεὺς. Ὡς τε οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφοῦ ἔλαβον πᾶσαν ἄνεσιν ἵνα κατατροπώσωσι τὸν Φίλιππον καὶ ἀνεδείχθησαν πρόμαχοι τῆς ὑποτιθεμένης ἀνεξαρτησίας τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων, συγχρόνως παρίσταντο προστάται καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῶν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· ὁ δὲ Ἀντίοχος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεμονοῦτο, μόνους δὲ συμμάχους παρέλαβεν ἀπροσδοκῆτως ὡπρωτοῦν τοὺς Αἰτωλοὺς, οἵτινες περιῆλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς φίλους αὐτῶν Ῥωμαίους, διότι, ἐλπίσαντες νὰ λάβωσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, εἶδον τὴν προσδοκίαν αὐτῶν ταύτην ματαιωθεῖσαν διὰ τῆς πρὸς τὸν Φίλιππον συνθήκης, καθ' ἣν ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία ὅλων τῶν ἐλληνίδων πόλεων.

Μετὰ μόνων λοιπὸν τῶν Αἰτωλῶν ἀνέλαβεν ὁ Ἀντίοχος, ἐν χειμῶνι τοῦ ἔτους 192, τὸν κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον· καὶ, διαπεραιωθείς εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐγένετο ἀμέσως κύριος τῆς Εὐβοίας. Ἀλλὰ πάλιν περιέπεσεν εἰς νέα σφάλματα. Ἀφοῦ ἔπραξε τὸ λᾶθος τοῦ νὰ μὴ συμμαχήσῃ ἐγκαιρῶς μετὰ τοῦ Φιλίππου· ἤδη, προτείνας ἀξιώσεις εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα αὐτῆς νὰ συνταχθῇ μετὰ τῶν Ῥωμαίων. Πλὴν τούτου, ἀντὶ νὰ καταλάβῃ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ῥωμαίων τὰ ἐπικαιρότερα χωρία, κατέτριψε τὸν χρόνον περὶ γάμους ἀκαίρους ἐν Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας. Ἐν τῷ μεταξύ δ' ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς, ὑπὸ τὸν ὕπατον Γλαβρίωνα, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Φιλίππου, κατέκτησε πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν τῷ 191. Τότε μόλις ἐξυπνήσας ὁ ἐν Χαλκίδι Ἀντίοχος μετέβη εἰς τὴν στερεάν· ἀλλὰ μὴ λαβὼν ἀποχωρῶσαν ἀπὸ τῶν Αἰτωλῶν συνδρομὴν καὶ κατατροπωθεὶς περὶ Θερμοπύλας ὑπὸ τοῦ Γλαβρίωνος, ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως δὲν ἐνόουν νὰ ἀφήσωσιν αὐτὸν οὐδ' ἐκεῖ ἀνεόχλητον. Κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 190, ἕτερος αὐτῶν ὕπατος, ὁ Σκιπίων, ἐπιτρέψας εἰς τοὺς Αἰτωλοὺς ἐξάμνηνον ἀνακωχὴν καὶ λαβὼν τὰ πιστὰ παρὰ Φιλίππου, διέβη τὸν Ἑλλήσποντον, ὁ δὲ Ῥωμαϊκὸς στόλος δις ναυμαχήσας πρὸς τὸν συριακὸν κατέβαλεν αὐτόν. Ὁ Ἀντίοχος μάτην ἤδη προέτεινε λόγους περὶ εἰρήνης· οἱ Ῥωμαῖοι ἤθελον τὴν ἐντελῆ αὐτοῦ ταπείνωσιν καὶ ἐπέτυχον ὅ,τι ἤθελον νικῆσαντες αὐτόν, τῷ 190, εἰς μάχην κρίσιμον, συγκροτηθεῖσαν περὶ

τὴν λυδικὴν πόλιν Μαγνησίαν τὴν πρὸς Σιπύλῳ. Διὰ τῆς νίκης ταύτης κατέστησαν κύριοι καὶ διαιτηταὶ τῆς Ἀσίας. Ἔτι ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου πολλάκις οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν εἶπον καὶ ἐκήρυξαν «ἦν βασιλεὺς Ἀντίοχος ὁ Μέγας» ὅπερ ἐστὶ, πρὶν ἔτι τὸν νικήσωσιν, ἀπεφάσισαν ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον, ἀπαρallάκτως καθὼς ὁ Ναπολέων Α' ἐσυνήθιζε νὰ λέγῃ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐτυχίας περὶ πολέμιων βασιλέων καὶ ἐθνῶν. Μετὰ δὲ τὸ ἐν Σιπύλῳ κατόρθωμα, ἅπανα ἡ Ἀνατολὴ ἐπροσκύνησε τοὺς νικητὰς ταπεινῶς. Οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι, οἱ ἀπόγονοι τῶν στρατηγῶν οἵτινες μετ' Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου κατετρόπωσάν ποτε τὸν Δαρεῖον, οἱ Ἀντίοχοι, οἱ Πτολεμαῖοι, οἱ Ἀτταλοὶ, ἔπαθον ἤδη παρὰ Ῥωμαίων ὅ,τι πρὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐτῶν εἶχε πάθει ὁ τῆς Περσίας βασιλεὺς παρ' Ἀλεξάνδρου καὶ Ἑλλήνων· διότι ὁ ἑλληνισμὸς διέδωκε μὲν τὴν γλῶσσαν, τὴν εὐφυίαν, τὴν τέχνην αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ συναπεκόμισε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας τὸ πατροπαράδοτον καὶ ἐπάρατον τῆς διχονοίας καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων πνεῦμα, ἐν οἷς ἠνάλωσε τὰς ἠθικὰς καὶ ὕλικας αὐτοῦ δυνάμεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπέβη ἡδὴ ἀνίσχυρος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν ἀκμαζούσαν τῶν Ῥωμαίων τόλμην, ἀλκὴν, ἐπιτηδειότητα, ἧς πρῶτιστος ὅρος εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἐνότης. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγάμου Εὐμένης Β' ἤλθεν αὐτοπροσώπως εἰς Ῥώμην ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν ἡγεμόνων τοῦ κόσμου· καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων πολιτειῶν καὶ πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐπορεύθησαν πρὸς αὐτοὺς πρεσβεῖαι ἀπεκδεχόμεναι εὐπειθῶς διαταγὰς. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας Προυσίας καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς Πτολεμαῖος Ε' ἐπολιτεύθησαν, ἔτι πρὸ τῆς ἥττης τοῦ Ἀντιόχου, ὡς ὑπήκοοι τῆς Ῥώμης· ὁ δὲ Ἀντίοχος αὐτός, μετὰ τὴν ἐν Μαγνησίᾳ ἥτταν, ἐνῶ ἐκυριάρχει ἔτι ἀπὸ Συρίας μέχρις Ἰνδοῦ, ἔπεμψεν ὡς αὐτῶς εἰς τὴν κοσμοκράτορα πόλιν πρεσβείαν ἐπίσημον ἵνα ἀξιωθῇ παρὰ τῆς εὐμενείας τῆς Ῥωμαϊκῆς Συγκλήτου τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης τοὺς ὁποίους αὐτὴ ἤθελεν εὐδοκῆσαι νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ. Καὶ οἱ ὅροι ὑπῆρξαν βαρεῖς. Ὁ Ἀντίοχος ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ ἀπάσης τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ πληρώσῃ μὲν ἐντὸς 12 ἐτῶν τάλαντα 12,000, νὰ παραδώσῃ δὲ ἅπαντα τὰ πολεμικὰ πλοῖα, τοὺς ἐλέφαντας καὶ τινὰς Ἕλληνας πρόσφυγας. Τὰς δὲ ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τὸν Ἀντίοχον χώρας διένειμαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τοὺς συμμάχους αὐτῶν, δωρησάμενοι τὸ μὲν πλεῖστον εἰς τὸν Εὐμένην, τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τοὺς Ῥοδίους, διότι δὲν ἤθελον ἔτι νὰ μεταβάλλωσι τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς ἐπαρχίαν ἰδίαν, πρὶν γίνωσιν ἐντε-

λῶς κύριοι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ οὔτε τοὺς Αἰτωλοὺς, τοὺς συμμάχους τοῦ Ἀντιόχου, ἐλησμόνησαν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 189 ἐπέβαλον αὐτοῖς εἰρήνην δι' ἧς ὁ πένης ἐκεῖνος λαὸς ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ 500 τάλαντα, ἐχωρίσθησαν τῆς αἰτωλικῆς ὁμοσπονδίας ἅπαντα τὰ μὴ αἰτωλικά χωρία καὶ ὁ οὕτως ἐξασθενήσας δῆμος, ὁ τῶν Αἰτωλῶν, ὑπεχρεώθη νὰ τηρῇ ἀδόλως «τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων.»

Πρόδηλον δὲ ἦτο ὅτι τὴν αὐτὴν τύχην ἐμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ λάβῃ καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς. Ναὶ μὲν διὰ τῆς εἰρήνης ἥτις συνωμολογήθη τῷ 197 πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ἀνεγνωρίσθη ἡ αὐτονομία ὅλων τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν· καὶ ἐγένετο ἡ ἀναγνώρισις αὕτη πανηγυρικῶς, διότι ὁ Φλαμινῖος, ἐλθὼν ἐν ἔτει 196 ἐκ Μακεδονίας εἰς Κόρινθον, ὅπου ἐτελοῦντο τότε τὰ Ἱσθμια, ἀνήγγειλεν ἐνταῦθα διὰ κήρυκος, ὅτι «ἡ σύγκλητος ἡ Ῥωμαίων καὶ Τίτος Κοϊντίος, στρατηγὸς ὑπατος, καταπολεμήσαντες βασιλέα Φίλιππον καὶ Μακεδόνας, ἀφίσιν ἐλευθέρους, ἀφρουρήτους, ἀφορολογήτους, νόμοις χρωμένους τοῖς πατρίοις, Κορινθίους, Φωκέας, Λοκροὺς, Εὐβοεῖς, Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας, Μάγνητας, Θετταλοὺς, Περραιβοὺς.» Ὁ δὲ πρὸς τὸν Τίτον ἐνθουσιασμὸς τοῦ πλήθους ἔνεκα τοῦ κηρύγματος τούτου ὑπῆρξε τοσοῦτος, ὥστε, καθὼς λέγει Πολύβιος, «παρ' ὀλίγον διέλυσαν τὸν ἄνθρωπον.» Ἐννοεῖται δὲ ὅτι παρέμειναν ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι πρὸς τούτοις οἱ Αἰτωλοὶ, οἱ Ἀχαιοὶ, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιᾶται, μὴ περιληφθέντες εἰς τὸ κήρυγμα τούτο, διότι καὶ προηγουμένως ἢ δὲν ὑπήγοντο εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν ἢ εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ αὐτῆς. Ἀλλὰ τί ἦτο ἡ ἐλευθερία ἐκείνη καὶ ἡ αὐτονομία ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπιτραπεῖσα εἰς τοὺς Ἕλληνας, κατέστη δῆλον ἐκ τῶν ἀμέσως ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Φλαμινίου πραχθέντων· διότι κατέλιπε Ῥωμαϊκὰς φρουράς εἰς τὰς κατακτηθείσας πόλεις, ἀφῆκε τὴν Σπάρτην ὑπὸ τὸν αἰσχρὸν τύραννον Νάβιν, καὶ, καθίσας ἐν Ἑλατείᾳ δικαστήριον, ἐρρύθμισεν αὐτοδικαίως, ἐν ὧς τῆς Ἑλλάδος ὅλης, τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς πράγματα, προγυμνάζων οὕτω τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Τελευταῖον δὲ συγκροτήσας ἐν Κόρινθῳ μεγάλην ἐθνικὴν σύνοδον καὶ λαλήσας ἐλληνιστὶ πρὸς τὰ συρρεύσαντα ἐκεῖ πλήθη, προέτρεψεν εἰς ὁμόνοιαν καὶ εἰς εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Ῥώμην τοὺς Ἕλληνας, οὔτινες συγκινηθέντες διὰ τὴν τοσαύτην ὑπὲρ αὐτῶν πρόνοιαν

τοῦ ἐξαισίου ἐκείνου ὑποκριτοῦ, ἔχυσαν δάκρυα ἀγαλλιάσεως· τὸ δὲ θαυμαστότερον ἔκλαυσε καὶ ὁ Φλαμινῖνος αὐτός! Τοιαύτη αὐτονομία ἦτο ἀδύνατον βεβαίως νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πολὺ. Τὴν σήμερον ὑπάρχουσιν ἔθνη μικρά, τὰ ὁποῖα οὕτως ἢ ἀναλόγως πῶς προστατευόμενα καὶ παιδαγωγούμενα ὑπὸ ἰσχυροτέρων, σώζουσιν οὐδὲν ἥττον τὴν αὐτοτελῆ ὑπαρξίν· ἀλλὰ τοῦτο διότι σήμερον παρὰ τοῖς ἰσχυροτέροις ἐκείνοις ὑπάρχουσιν ἕτεροι ἐπίσης ἰσχυροὶ, οἵτινες δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ὁλοσχερῇ ἐξαφάνισιν τῶν ἀσθενεστέρων ἐθνοτήτων, ἐνῶ τὸ πάλαι, καὶ ἰδίως ἐν τῇ δευτέρᾳ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι, εἰς μόνος ὑπῆρχεν ἐν τῷ κόσμῳ ἰσχυρὸς δυνάστης, ἀπὸ τῆς ὀρέξεως τοῦ ὁποίου ἐξηρτᾶτο ἡ τύχη ὅλων τῶν λαῶν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τοιούτων ἀνεξελέγκτων καὶ ἀπεριορίστων δυναστῶν ἡ ὄρεξις εἶναι ἁπλῆστος καὶ ἀκόρεστος. Δὲν λέγομεν τοῦτο ἵνα παραπονεθῶμεν κατὰ τῆς Ῥώμης· τὰ ἔθνη ὅσα εἶναι ἄξια ἐλευθερίας ἐπὶ τέλους σώζουσιν αὐτήν. Εἴπομεν δὲ ὅσα εἴπομεν ἀπλῶς ἵνα ἐξηγήσωμεν τὰ τότε μετ' ὀλίγον συμβάντα.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φλαμινίου καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπὶ τοῦ ἀντιοχικοῦ καὶ τοῦ αἰτωλικοῦ πολέμου, ἀφῆκαν ἐπὶ τινα χρόνον ἡσυχον τὴν ἄλλην ἐνταῦθα Ἑλλάδα· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ἐφάνη ἀναλαβοῦσα νέαν ζωὴν. Ὁ τύραννος τῆς Σπάρτης Νάβις, ἐπιχειρήσας τῷ 191 ν' ἀνακτήσῃ τὰς παραλίους λακωνικὰς πόλεις, ἠττήθη ὑπὸ τοῦ Φιλοποίμενος· ζητήσας δ' ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Αἰτωλῶν, ἐφονεύθη ὑπὸ τούτων, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ γίνωσι κύριοι τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ τότε οἱ Σπαρτιαῖται ἐπαναστάντες ἐξέβαλον τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ κατετάχθησαν εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν. Αὐτοὶ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι παρέδωκαν εἰς τὴν συμπολιτείαν ταύτην καὶ τοὺς Μεσσηνίους καὶ τοὺς Ἡλείους, καθὼς συμμάχους διατελέσαντας τῶν Αἰτωλῶν καὶ τοῦ Ἀντιόχου. Ὡς τε περὶ τὸ 190 ἔτος ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία περιέλαβεν ἅπασαν ἄνευ ἐξαιρέσεώς τινος τὴν Πελοπόννησον· καὶ συνέβη τότε ὅ,τι οὐδὲ πώποτε ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων τῆς Ἑλλάδος ἐποχῶν εἶχε πρότερον συμβῆ, ἡ τῆς χερονήσου ταύτης ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν ἔνωσις. Ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺ, διότι ἡ ἐνίσχυσις οἰουδῆποτε μέρους τῆς Ἑλλάδος δὲν συνέφερεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Μετ' ὀλίγον ἀποστάντων τῶν Μεσσηνίων ἀπὸ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, οἱ Ῥωμαῖοι ἀντὶ τῆς αἰτηθείσης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν συνδρομῆς, ἀπήντησαν ὅτι δὲν ἤθελον ἰδεῖ δυσαρέστως ὄχι μόνον τοὺς Μεσσηνίους,

ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἀργεῖους καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Κορινθίους χωρίζομένους ἀπὸ τῆς συμπολιτείας. Μικρὸν ἔπειτα οἱ Σπαρτιαῖται περιῆλθον εἰς διένεξιν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς· ἀμφοτέρων δὲ ἀποταθέντων πρὸς τὴν Ῥώμην, ἡ Βουλὴ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀπάντησιν ἀμφίβολον καὶ ἐπιτηδεῖαν μόνον εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν. Τότε οἱ Ἀχαιοὶ, θεωροῦντες ὅτι δι' οἰκείας μόνον παρασκευῆς ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ἔπεμψαν ἐν ἔτει 183 κατὰ τῶν Μεσσηνίων τὸν Φιλοποίμενα, ὅστις ἀπέκρουσε μὲν τοὺς ἀποστάντας, ἀλλ' ἤχμαλωτεύθη καὶ ἐφονεύθη. Καὶ ὁ μὲν ἀντ' αὐτοῦ αἰρεθεὶς στρατηγὸς Λυκόρτας, ὁ πατήρ τοῦ Πολυβίου, ὁ τελευταῖος ἐγκριτος ἡγεμὼν τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, νικήσας τοὺς Μεσσηνίους ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδώσωσι τοὺς αἰτίους τοῦ φόνου, καὶ νὰ συνταχθῶσιν αὐθις μετὰ τῶν Ἀχαιῶν. Ἀλλ' ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία, καθὼς καὶ πᾶσα ἡ ἄλλη Ἑλλάς, ὑπέκυψαν μετ' ὀλίγον εἰς νέα δυστυχήματα ἕνεκα τοῦ νέου πολέμου, τὸν ὁποῖον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, ἀναγκασθεὶς νὰ παράσχῃ ἀξίολογον εἰς τοὺς Ῥωμαίους συνδρομὴν, ἠδημόνει διὰ τὴν ὑποτελῆ θέσιν εἰς ἣν πρὸς αὐτοὺς περιῆλθε· καὶ ἀγωνιζόμενος ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ αὐτῆς, ἐρρύθμισε συνετῶς τὰ τε οἰκονομικὰ πράγματα καὶ τὴν ἄλλην διοίκησιν, ἐγύμνασε καλῶς τὸν στρατὸν καὶ ἐζήτησε νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τὰς γείτονας χώρας τῆς Θράκης καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἀντέπραπτον παντὶ σθένει ὑποστηρίζοντες τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἀποδεχόμενοι προθύμως ὅλα τὰ κατ' αὐτοῦ παράπονα καὶ αἰείποτε αὐτὸν καταδικάζοντες ὡς ἀνάγκη παρίσταντο ὡς διαιτηταί· ὥστε ὁ πόλεμος ἦτο ἄφρατος, οὐδ' ἀνεβλήθη εἰμὴ διότι ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο ἀποχρώντως παρεσκευασμένος. Καὶ ἐν τούτοις ἀποθνήσκει ὁ Φίλιππος τῷ 179, τὴν δὲ βασιλείαν παραλαμβάνει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περσεύς. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐκληρονόμησε μὲν τὸ κατὰ Ῥωμαίων μῖσος τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰλλυρίας Γένθιος καὶ οἱ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἰστρου οἰκοῦντες Βαστάρναι, ἔθνος γαλατικὸν μετὰ Γερμανῶν ἀνάμικτον, προέτειναν αὐτῷ συνδρομὴν ἐπὶ ὀλίγοις χρήμασιν· ὁ δὲ, διὰ τὴν φιλαργυρίαν, ἀπεποιήθη τὴν συνδρομὴν ταύτην. Ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδίας παρασκευὰς διέκοψεν, ἀπατηθεὶς ἐκ τῶν φιλικῶν διαβεβαιώσεων τοῦ πρέσβεως τῶν Ῥωμαίων Κοίντου Μαρκίου Φιλίππου· καὶ τοῦτο ἐνῶ ἤξευρεν ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῦ Περγᾶμου Εὐμένης Β', ἔτι ἀπὸ τοῦ 173, καθυπέβαλεν εἰς Ῥώμην ὁρμαθὸν ὅλον κατηγοριῶν κατ'

αὐτοῦ. Ὅθεν ὅτε ἐν ἔτει 171 ἤρχισεν ὁ πρὸς Περσέα πόλεμος τῶν Ῥωμαίων, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἕνα μόνον εἶχε κατὰ πρῶτον σύμμαχον, τὸν ἡγεμόνα τῶν Ὀδρυσῶν Κότυν. Καὶ ἤλπιζε μὲν εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, ἀλλ' αὕτη διηρημένη, ἀσθενὴς καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ῥαδιουργουμένη, οὐδεμίαν παρέσχεν αὐτῷ βοήθειαν, ἐνῷ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξ ἐναντίας εἶχον συμμάχους τοὺς Ῥοδίους καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Περγάμου. Οὐδὲν ἤττον κατὰ τὰ τρία πρῶτα ἔτη οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν δὲν κατώρθωσαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦσαν ἀκαταγώνιστοι καὶ ὅτι ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνώσωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες, ἤθελον διασώσει τὴν ἀνεξαρτησίαν. Κατὰ δυστυχίαν οἱ μὲν Ἕλληνες δὲν ἤξευρον νὰ ἐνωθῶσιν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἤξευρον νὰ ἐπανορθῶσι τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν. Καὶ ἐν ἔτει 168 ἐπιτρέπουσι τὸν πόλεμον τοῦτον εἰς Λεύκιον Αἰμίλιον Παῦλον, ἄνδρα διαπρεπῆ ἐπὶ συνέσει καὶ τόλμῃ. Ὁ Παῦλος Αἰμίλιος, ἐπαυξήσας τὸν στρατὸν καὶ ἀνορθώσας τὴν πειθαρχίαν, ἅμα ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἠνάγκασε τοὺς Μακεδόνας νὰ ὑποχωρήσωσι μέχρι Πύδνης, περὶ δὲ τὴν πόλιν ταύτην ἐνίκησε κατὰ κράτος τὸν Περσέα, ὅστις ἔφυγε μὲν μετὰ τῶν θησαυρῶν εἰς Σαμοθράκην, ἀλλὰ προδοθεὶς ὑπὸ τινος Κρητὸς ἀπήχθη εἰς Ῥώμην, παρηκολούθησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ καὶ ἀπέθανε μετὰ τετραετῇ αἰχμαλωσίαν οὐ μακρὰν τῆς πόλεως ἐκείνης, εἰς Ἀλβαν Λόγγαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἤδη κύριοι τῆς Μακεδονίας· μὴ θέλοντες ὅμως νὰ μεταβάλωσιν αὐτὴν διὰ μιᾶς εἰς ἐπαρχίαν, παρεσκεύασαν τὰ πάντα πρὸς τοῦτο διὰ τοῦ ἐπιτραπέντος αὐτῇ ἐλευθέρου μὲν κατ' ἐπιφάνειαν, ἀληθῶς δὲ ὀλεθρίου πολιτεύματος. Διήρεσαν τὴν χώραν εἰς τέσσαρας ἰδίας πολιτείας, ἀπαγορεύσαντες τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἐπιγαμίαν καὶ ἐγκτησιν, ὅπερ ἐστὶν, ἀπαγορεύσαντες εἰς τοὺς πολίτας ἐκάστης τῶν πολιτειῶν τούτων τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητον κτῆσιν εἰς τὰς ἄλλας πολιτείας, καὶ νὰ συνομολογῶσι γάμους μετὰ τῶν κατοίκων τῶν ἄλλων τούτων πολιτειῶν· τοῦτο δὲ ἵνα παρακωλύσωσι τὸν μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμον καὶ τὴν κατὰ τῆς Ῥώμης ἐπανάστασιν. Πλὴν τούτου ἡλάττωσαν μὲν τοὺς πληρωτέους εἰς τὴν Ῥώμην φόρους ἐπὶ τὸ ἥμισυ τῶν πρότερον εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας τελουμένων, ἀλλὰ δὲν ἐβελτίωσαν διὰ τοῦτο πολὺ τὴν τύχην τοῦ μακεδονικοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον εἶχεν ἤδη, ἐκτὸς τῶν φόρων ἐκείνων, νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὴν συντήρησιν τεσσάρων κυβερνήσεων ἀντὶ μιᾶς· ἐνῷ οἱ πόροι αὐτοῦ ἡλαττώθησαν οὐ μόνον διὰ

τὴν καταστροφὴν πάσης ἐμπορίας, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ῥωμαῖοι ἐσπε-
 τερίσθησαν τὴν ἐπικαρτίαν τῶν ἀργυρείων, τῶν χρυσορυχείων καὶ τῶν
 δημοσίων κτημάτων· ὥστε ἀληθῶς εἶπεῖν πολὺ συμφερότερον ταύτης
 τῆς ὑποτιθεμένης αὐτονομίας ἤθελεν εἶναι εἰς τοὺς Μακεδόνας, ἐὰν ἡ
 χώρα αὐτῶν μετεβάλλετο ἀπλῶς εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Τὸ δὲ πάν-
 των ἴσως δεινότερον, οἱ Ῥωμαῖοι ἠνάγκασαν ὅλους τοὺς εἰς τὴν πολι-
 τικὴν ἢ στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος αὐτῶν διατελέσαντάς
 ποτε Μακεδόνας, δηλαδὴ ὅλους τοὺς πλουσίους, τοὺς ἐγκρίτους πολί-
 τας νὰ μεταναστεύσωσιν, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, εἰς τὴν Ἰταλίαν· καὶ
 τοῦτο διότι ἡ παρουσία αὐτῶν δὲν συμβιβάζεται μετὰ τὸ εἰσυχθὲν ἤδη
 εἰς τὴν Μακεδονίαν δημοκρατικὸν πολιτεύμα! Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον
 μετεχειρίσθησαν καὶ τοὺς Ἰλλυριοὺς, τῶν ὁποίων ὁ βασιλεὺς Γένθιος,
 συμμαχήσας ἐπὶ τέλους μετὰ τοῦ Περσέως, συγκατετροπώθη μετ' αὐ-
 τοῦ. Κατὰ δὲ τῶν ἐσχάτως ἐπίσης μετὰ τοῦ Περσέως, βασιλέως τῆς
 Μακεδονίας, ταχθέντων Ἑπειρωτῶν, ἐπεχείρησεν ὁ Παῦλος Αἰμίλιος
 συστηματικὴν λεηλασίαν, καταστρέψας μὲν 70 αὐτῶν πόλεις, ἔξαν-
 δραποδισάμενος δὲ 150,000 ἀνθρώπων. Ὡσαύτως ἐτιμωρήθη καὶ ὁ
 Εὐμένης, διότι, ἀκμάζοντος τοῦ πολέμου, ἐνόησεν ὅποσον ὀλεθρίως
 εἶχε πολιτευθῇ καὶ ἐπεχείρησε νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Περσέως. Οἱ
 Ῥωμαῖοι ἐνίσχυσαν ἤδη τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν πρὸς
 βλάβην τοῦ Εὐμένους, καθὼς πρότερον εἶχον προάξει αὐτὸν τοῦτον
 τὸν βασιλέα τοῦ Περγᾶμου πρὸς βλάβην τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Περ-
 σέως. Τελευταῖον οἱ Ῥόδιοι, οἱ θελήσαντες ὁμοίως νὰ ἀναχαιτίσωσι
 τὴν πτώσιν τῆς Μακεδονίας, ἐστερήθησαν τὴν Λυκίαν καὶ τὴν Καρίαν,
 καὶ πολυειδῶς ἐξουδενίσθησαν. "Ἰνα δώσωμεν δ' ἐννοίαν τινα τῆς τα-
 πεινώσεως μεθ' ἧς ἅπαντα ἐν γένει τὰ ἑλληνικὰ κράτη ἐπολιτεύοντο
 τότε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, παραθέτομεν αὐτολεξεὶ τὸ ἀκόλουθον τοῦ
 Πολυβίου χωρίον, περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας
 Προυσίας ἐπέτυχε τότε τὴν τῶν Ῥωμαίων εὐνοίαν. «Κατὰ τὸν αὐτὸν
 καιρὸν ἦλθε, λέγει ὁ μεγαλοπολίτης ἱστορικὸς, καὶ Προυσίας ὁ βασι-
 λεὺς εἰς τὴν Ῥώμην, συγχαρησόμενος τῇ συγκλήτῳ καὶ τοῖς στρατη-
 γοῖς ἐπὶ τοῖς γεγονόσιν. Ὁ δὲ Προυσίας οὗτος οὐδαμῶς γέγονεν ἄξιος
 τοῦ τῆς βασιλείας προσχήματος· τεκμήραιτο δ' ἂν τις ἐκ τούτων. Ὅς
 γε πρῶτον μὲν, πρεσβευτῶν παραγεγονότων Ῥωμαϊκῶν πρὸς αὐτὸν,
 ἐξυρμημένος τὴν κεφαλὴν, καὶ πῖλον ἔχων, καὶ τήβενναν, καὶ καλκίους,
 ἀπήντα τούτοις, καὶ καθόλου τοιαύτη διασκευῇ κεχρημένος, οἷαν ἔχου-

σιν οἱ προσφάτως ἡλευθερωμένοι παρὰ Ῥωμαίοις, οὓς καλοῦσι «λιβέρτους.» Καὶ δεξιωσάμενος τοὺς πρεσβευτὰς, «ὄρατε, ἔφη, τὸν ὑμέτερον λίβερτον ἐμὲ, πάντα βουλούμενον χαρίζεσθαι, καὶ μιμεῖσθαι τὰ παρ' ὑμῖν.» Ἦς ἀγενεστέραν φωνὴν οὐ ῥᾶδιον εἰπεῖν. Τότε δὲ κατὰ τὴν εἰσόδον γενόμενος τὴν εἰς τὴν σύγκλητον, στάς κατὰ τὸ θύρετρον ἀντίος τοῦ συνεδρίου, καὶ καθεὶς τὰς χεῖρας ἀμφοτέρως, προσεκύνησε τὸν οὐδὸν καὶ τοὺς καθημένους, ἐπιφθεγξάμενος, «χαίρετε, θεοὶ σωτῆρες.» ὑπερβολὴν οὐ καταλιπὼν ἀνανδρίας ἅμα δὲ καὶ γυναικισμού καὶ κολακείας, οὐδενὶ τῶν ἐπιγενομένων. Ἀκόλουθα δὲ τούτοις καὶ κατὰ τὴν κοινολογίαν, εἰσελθὼν, ἐπετετέλεσατο· περὶ ὧν καὶ τὸ γράφειν ἀπρεπὲς ἦν. Φανείς δὲ τελέως εὐκαταφρόνητος, ἀπόκρισιν ἔλαβε δι' αὐτὸ τοῦτο φιλόανθρωπον.»

Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα ἡ ταπεινώσις δὲν ἦτο ἔτι τοσοῦτον αἰσχρὰ καὶ ἐνταῦθα ὅμως οἱ Ἀθηναῖοι ἐζήτησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν κοινῶν ἐκείνων συμφορῶν καὶ ἐπέτυχον οὕτω παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου τὴν εἰς αὐτοὺς παραχώρησιν τῆς Δήλου καὶ τῆς Λήμνου. Ἐπειτα ἐνταῦθα ὑπῆρχον ἕτερα δεινὰ, ἡ ἐρήμωσις τῆς χώρας ἔνεκα πολλῶν αἰτιῶν, μάλιστα δ' ἔνεκα τῶν ἀδιακόπων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων, ἡ ἀδιόρθωτος τῶν πόλεων ἀντιζηλία καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαι ὀλέθρια διαιρέσεις, ἡ κακοήθεια πλείστων πολιτῶν προθύμων νὰ αἰσχροκερδήσωσιν ἐκ τῶν συμφορῶν τῆς πατρίδος· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι δὲν ἔπαυον ἐπιτηδείως ὠφελούμενοι ἀφ' ὅλων τούτων τῶν δεινῶν. Εἰς τὴν Αἰτωλίαν, τὴν Ἀκαρνανίαν, τὴν Βοιωτίαν, ἐπὶ τῇ ἀπλῇ καταμηνύσει ἀνθρώπων μοχθηρῶν, συνελήφθησαν πολλοὶ τῶν χρηστοτέρων πολιτῶν ὡς διατετέλεσαντες δῆθεν ὁπαδοὶ τοῦ Περσέως καὶ ἀπήχθησαν εἰς Ἰταλίαν. Τὰ αὐτὰ ἐγένοντο καὶ εἰς τὰς χώρας τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἃν καὶ εὐσχημότερον ὁπωςοῦν. Ἐν τῇ συμπολιτείᾳ ταύτῃ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλοποίμενος, ἀρχηγὸς τῆς σωφρονεστέρας μερίδος ἦτο ὁ καλὸς κάγαθος Λυκόρτας ὁ τοῦ Πολυβίου πατήρ. Οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, προῖσταμένου τοῦ ὠνίου Καλλικράτους, ἐσυκοφάντησαν παρὰ τοῖς πρέσβεσι τῶν Ῥωμαίων τοὺς ἐγκριτωτέρους τῶν πολιτῶν, τὸν ἀριθμὸν 1,000, ὡς συνεννοηθέντας πρὸς τὸν Περσέα. Ἡ κατηγορία ὑπεβλήθη εἰς τὴν κοινὴν σύνοδον· καὶ ἐνταῦθα οἱ πρέσβεις ἀπήτησαν καὶ ἐπέτυχον νὰ μεταβῶσιν οἱ χίλιοι ἐκεῖνοι εἰς Ῥώμην διὰ ν' ἀπολογηθῶσιν ἐκεῖ. Οἱ ἐπίσημοι οὗτοι πολῖται, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Πολύβιος,

ἐκρατήθησαν εἰς Ἰταλίαν ἐπὶ 17 ὅλα ἔτη, ὡς ὁμηροί, καὶ μόλις τῷ 151, μετὰ ἐπανειλημμένας παρακλήσεις τῶν Ἀχαιῶν, ἐπετράπη εἰς τοὺς ἐπιζήσαντας, ὄντας περὶ τοὺς 300, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα. Ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν παρῶξυνε τὸ κατὰ τῆς Ῥώμης μῖσος καθ' ὑπερβολὴν, ἀλλ' ἀκαίρως· διότι τὴν ἡδύνατον ἡ ἀσθενὴς Ἑλλάς, διηρημένη μάλιστα εἰς Ῥωμαίζοντας καὶ μὴ Ῥωμαίζοντας, ἐξ ὧν οἱ τελευταῖοι μετὰ τὸν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ συμβάντα θάνατον τοῦ Λυκόρτα δὲν ἠτύχησαν πλέον νὰ λάβωσιν ἀρχηγὸν διακρινόμενον ἐπὶ χρηστότητι τοῦλάχιστον, ἂν ὅχι ἐπὶ ἰκανότητι· Ὁ ἐν ἔτει 150 προχειρισθεὶς στρατηγὸς Δίαιος, εἰς τῶν 300, δωροδοκεῖται 3 τάλαντα ὑπὸ τοῦ προηγουμένου στρατηγοῦ, τοῦ Σπαρτιάτου Μεναλκίδου, ἵνα σώσῃ αὐτὸν κατηγορηθέντα ὅτι ἠθέλησε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας τὴν Σπάρτην. Καὶ ἤδη ὁ Δίαιος, κινδυνεύων ὡσαύτως νὰ κατηγορηθῇ διὰ τε τὴν δωροδοκίαν ταύτην καὶ ἄλλας καταχρήσεις, ζητεῖ νὰ περισπάσῃ τὴν κοινὴν προσοχὴν καὶ προκαλεῖ νέας διενέξεις πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἥτις αἰέποτε ἐπόθει ν' ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τῆς συμπολιτείας. Ἡ ὑπόθεσις ὑποβάλλεται εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν βουλὴν, ἥτις ἀποφαίνεται ὅτι θέλει πέμψει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους ν' ἀποφασίσωσιν ἐπὶ τόπου περὶ τοῦ πρακτέου. Οἱ δὲ Ἀχαιοὶ, προτρέπομενοι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ ἐπομένου ἔτους· Δαμοκρίτου, ἐνὸς ὄντος ὡσαύτως τῶν 300, δὲν περιμένουσι τὴν ἀπόφασιν τῶν Ῥωμαίων, ἀναβαλόντων ἐπίτηδες, ὡς φαίνεται, τὴν ἀποστολὴν τῆς πρεσβείας· ἀλλ' ἐπιτίθενται κατὰ τῆς Σπάρτης τόσῳ μᾶλλον θαρραλέως ὅσῳ πρὸ μικροῦ νέα παρήχθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐν Μακεδονίᾳ πράγματα. Τφόντι τῷ 150 ἀνὴρ τολμητίας, ὀνόματι Ἀνδρίσκος, καλῶν δὲ ἑαυτὸν Φίλιππον καὶ υἱὸν τοῦ Περσέως, διὸ καὶ ψευδοφίλιππος ἀποκαλεῖται, ὠφελῆθεις ἐκ τῆς ἐπικρατούσης ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ δυσαρεσκείας, ἀνηγόρευσε ἐαυτὸν βασιλέα, τῇ συνδρομῇ Θρακῶν τινῶν ἡγεμόνων, κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν ἅπασαν, ἠπέιλησε τὴν Θεσσαλίαν, καὶ, κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐνίκησε τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν Ἰουβέντιον. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀνδρίσκος ἡττᾶται καὶ αἰχμαλωτεύεται ἐν ἔτει 148 ὑπὸ ἐτέρου στρατηγοῦ, τοῦ Μετέλλου, ὅστις διὰ τὴν ταχεῖαν κατάλυσιν τοῦ πολέμου τούτου ἔλαβεν, ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τὸ τιμητικὸν ἐπώνυμον τοῦ «μακεδονικοῦ»· αἱ δὲ κατὰ τῆς Σπάρτης ἐχθροπραξίαι τῶν Ἀχαιῶν κατέπαυσαν διὰ τὴν τοιαύτην μεταβολὴν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πραγμάτων, ἐπὶ τῆς στρατηγίας τοῦ Διαίου, διαδόχου ἀναδειχθέντος τοῦ Δα-

μοκρίτου. Καὶ μετ' ὀλίγον, ἐν ἀρχῇ τοῦ 147, ἦλθε τελευταῖον ἡ πρὸ πολλοῦ ἀναγγελλομένη πρεσβεία, ἡ περὶ τὸν Αὐρήλιον Ὀρέστην, ὅστις, παρασταθεὶς εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον, εἶπεν ὅτι ἡ βουλὴ τῶν Ῥωμαίων νομίζει δίκαιον οὐ μόνον ἡ Σπάρτη, ἀλλὰ καὶ ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἡ Ἡράκλεια ἡ πρὸς Οἶτη καὶ οἱ ἐν Ἀρκαδίᾳ Ὀρχομένοι νὰ χωρισθῶσι τοῦ ἀχαϊκοῦ συνεδρίου. Ἡ ἀξίωσις αὕτη ἡρέθισε τὰ πνεύματα καὶ οἱ πρέσβεις περιβρίσθησαν. Ἡ δὲ Ῥωμαϊκὴ βουλὴ, ἐπειδὴ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τὸν τρίτον καὶ τελευταῖον καρχηδονιακὸν πόλεμον, εἴτι δὲ καὶ τὸν οὐδὲν ἦττον δυσχερῇ ἰβηρικόν, ἔκρινεν εὖλογον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ μετριοφρονήσῃ καὶ ἔπεμψε, κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 147, νέαν πρεσβείαν ἐπιτετραμμένην νὰ συμβιβάσῃ τὴν μεταξὺ Λακεδαιμονίων καὶ Ἀχαιῶν διαφορὰν, μηδένα λόγον ποιούσα τῆς εἰς τὸν Ὀρέστην γενομένης ὕβρεως. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ πρεσβεία ἀπῆλθεν ἄπρακτος. Ὁ δὲ τότε προχειρισθεὶς στρατηγὸς Κριτόλαος, καὶ οὗτος εἰς ὧν τῶν 300, παρεσκευάσθη ἐντὸς τοῦ χειμῶνος εἰς πόλεμον, κατέπεισε τὴν ἐν Κορίνθῳ σύνοδον νὰ κηρύξῃ αὐτὸν ἐπισήμως κατὰ τῆς Σπάρτης, συνεμάχῃσε μετὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ τῶν Χαλκιδέων καὶ ἐπεχείρησε περὶ τὰ μέσα τοῦ 146 τὴν πολιορκίαν τῆς Ἡρακλείας τῆς πρὸς Οἶτη, ἥτις, ἅμα μετὰ τὴν διακήρυξιν τοῦ Ὀρέστου, ἀπέστη τῆς συμπολιτείας. Ὁ κατατροπώσας τὸν Ἀνδρίσκον Μέτελλος, ἀνὴρ ὧν εὐγενὴς καὶ ἐπιεικὴς, εἶχε προσπαθήσει, δι' ἐπανειλημμένων παραινήσεων, ν' ἀποτρέψῃ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀπὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν τούτων, αἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὑπὸ τῆς Ῥώμης εἰμὴ ὡς κατ' αὐτῆς γινόμεναι· ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη, καὶ τότε ἐπῆλθεν ἐκ Μακεδονίας κατὰ τοῦ πολιορκοῦντος τὴν Ἡράκλειαν Κριτολάου. Ὁ δὲ, καὶ τοι ἦρχε στρατοῦ ἀξιολόγου, ὑποχωρεῖ ἀμέσως, ἀλλ' ἠττᾶται ὁλοσχερῶς περὶ Σκάρφειαν τῆς Λοκρίδος, εἰς μάχην μετὰ τὴν ὁποίαν ἐγένεον ἄφαντος, εἴτε καταποντισθεὶς εἴτε πίων κῶνειον. Καὶ τὴν μὲν στρατηγίαν τῶν Ἀχαιῶν ἀναλαμβάνει κατὰ τὸν νόμον ὁ τοῦ προηγούμενου ἔτους στρατηγὸς Δίαιος, ὁ δὲ Μέτελλος, διατρίψας ἐπὶ τινα καιρὸν εἰς Θήβας, ἔρχεται ἤδη εἰς τὸν ἰσθμὸν καὶ προτείνει πάλιν εἰρήνην ἐπὶ μόνῳ τῷ ὄρω τοῦ νὰ περισταλῇ ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία εἰς τὰς κυρίως ἀχαϊκὰς πόλεις. Ἀλλ' ὁ Δίαιος ἐπιμένει, ἐπιχειρεῖ νέας στρατολογίας καὶ διενεργεῖ κατὰ τὴν ἐν Κορίνθῳ συνελθοῦσαν νέαν σύνοδον τὴν ἐπικύρωσιν μὲν ἑαυτοῦ ὡς στρατηγοῦ, τὴν ἀπόρριψιν δὲ τῶν ἐπιεικῶν προτάσεων τοῦ Μετέλλου. Καὶ μετ' ὀλίγον φθάνει ἐξ

Ἰταλίας εἰς τὸν ἰσθμὸν μετὰ στρατοῦ ἄλλου ὁ ὕπατος Λεύκιος Μόμμιος, εἰς ὃν ἀνέθηκεν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Βουλὴ τὴν καταλύσιν τοῦ ἀχαϊκοῦ τούτου πολέμου. Ὁ Μόμμιος ἦτο παντάπασι διάφορος τοῦ Μετέλλου, ἀνὴρ τραχὺς καὶ πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἀλλότριος· ἀποπέμψας δὲ ἀμέσως ἐκεῖνον εἰς Μακεδονίαν, ἣτις τότε μετεβλήθη εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, κατατροπώνει περὶ τὸν ἰσθμὸν τὸν Δίαιον, κυριεύει ἀμαχητὶ τὴν Κόρινθον, φονεύει ἅπαντας τοὺς πολίτας αὐτῆς, ἐξανδραποδίζεται τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἀρπάζει τὰ πολυτιμότερα ἀριστοτεχνήματα, ὅχι διότι ἀπέδιδεν ἀξίαν τινὰ εἰς αὐτὰ, ἀλλὰ διὰ τὰ κοσμήσει δι' αὐτῶν τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, κατὰ τὸ τότε παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐπικρατῆσαν ἔθος· καὶ τελευταῖον καταπυρπολεῖ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην πόλιν ἣτις ἔκτοτε ἔμεινε περὶ τὰ 100 περίπου ἔτη ἔρημος. Ἐπειτα δὲ περιελθὼν τὴν ἄλλην Πελοπόννησον, καταβάλλει τὰ τεῖχη τῶν πόλεων ὅσαι μετέσχον τοῦ πολέμου, ἀφοπλίζει τοὺς κατοίκους, διαλύει τὰ συνέδρια τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Φωκέων, τῶν Βοιωτῶν, καταλύει τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα, εἰσάγων ἅπανταχοῦ τὴν τιμοκρατίαν, ἀπαγορεύει τὴν ἐγκτησιν, καταδικάζει τοὺς μὲν Βοιωτοὺς καὶ τοὺς Εὐβοεῖς νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν Ἡράκλειαν 100 τάλαντα, τοὺς δὲ Ἀχαιοὺς, εἰς τὴν Σπάρτην 200, καὶ ἐπιβάλλει εἰς ὅλας τὰς μεταλαβούσας τοῦ ἀγῶνος πόλεις φόρον ἑτησίως πληρωτέον εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλὰς δὲν φαίνεται μεταβληθεῖσα ἔκτοτε εἰς ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν· τοῦτο δὲν ἐγένετο εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος Αὐγούστου. Οἱ πλεῖστοι μάλιστα τῶν προεκτεθέντων ἐπαχθῶν φόρων ἀνεκλήθησαν μετ' ὀλίγον διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Πολυβίου· αἱ δὲ ἑλληνικαὶ πόλεις ἐξηκολούθησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἀπολαμβάνουσαι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης αὐτονομίαν τινὰ ἣτις ὅμως, καθὼς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ προσεχεῖ βιβλίῳ, οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ εὐσχημὸς τις δουλεία.

Εἰς τοῦτο ἀπέληξεν ἡ ἐλευθερία τὴν ὁποίαν ὁ Φλαμινῖνος τοσοῦτον πανηγυρικῶς, πρὸ ἐνιαυτῶν πεντήκοντα, εἶχεν ἀνακηρύξει ἐν Κορίνθῳ. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφοῦ διὰ τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας ἐχώρισαν τότε τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας ἀπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, ἵνα εὐχερέστερον καταβάλωσιν αὐτὸν, ἔπειτα, διὰ νέων πρεσβειῶν καὶ νέων ἐλευθερίας ἐπαγγελιῶν, ἐχώρισαν τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἰδίως παρέλυσαν τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἵνα εὐχερέστερον ὑπαγάγωσιν ὑφ' ἑαυτοὺς καὶ τοῦτο τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τὸ μέρος. Ἀλλ' ἀνάγκη νὰ

ἐπαναλάβωμεν ὅ,τι πολλάκις εἵπομεν· ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν αὐθις ὅτι ἡ ὕλική καὶ ἡθικὴ ἔκλυσις εἰς ἣν εἶχε περιέλθει τότε ἡ Ἑλλάς, ὑπεβοήθησε πολὺ τὴν ἐπιτηδείαν ἐκείνην πολιτικὴν. Ὁ Πολύβιος, αὐτοπτης τῶν πραγμάτων ἱστορικὸς, ἔγραψεν εἰκόνα θλιβεράν τῆς ὀλιγανθρωπίας καὶ ἐρημίας τῆς τότε Ἑλλάδος, κύριον τοῦ κακοῦ τούτου αἴτιον θεωρῶν τὴν ἀλαζονείαν καὶ φιλαργυρίαν καὶ ῥαθυμίαν τῶν ἀνθρώπων. Τοιαύτη δὲ, ἐπιφέρει, ἐπεκράτησε κατὰ τὰς πόλεις, ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς ἀλώσεως Κορίνθου, ἄκρισία, ταραχὴ, θυθυμία, ὥστε πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων παρεφρόνησαν, πολλοὶ ἐγένοντο αὐτόχειρες, ἅπαντες δὲ κατήντησαν νὰ ὑπολαμβάνωσιν ὡς εὐεργέτημα τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἔχοντες διὰ στόματος τὴν παροιμίαν αἰ μὴ ταχέως ἀπολώμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν.» Τὰ τοιαῦτα δὲ δὲν συνέβαινον μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὰ κοινὰ τῶν Βοιωτῶν πράγματα, λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς, περιέστησαν εἰς τοσαύτην καχεξίαν ὥστε ἐπὶ εἴκοσι καὶ πέντε σχεδὸν ἔτη τὸ δίκαιον δὲν διεξήχθη παρ' αὐτοῖς, οὔτε περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων οὔτε περὶ τῶν κοινῶν ἐγκλημάτων· καὶ τὰ μὲν δημόσια χρήματα κατεδαπανῶντο εἰς μισθοδοσίας τοῦ πλήθους, αἱ δὲ ἰδιωτικαὶ περιουσίαι δὲν κατελείποντο πλέον οὔτε εἰς τοὺς συγγενεῖς οὔτε εἰς τοὺς ἀμέσους ἀπογόνους, ἀλλὰ κατηστωτεύοντο εἰς εὐωχίας καὶ μέθας, «ὥστε πολλοὺς εἶναι Βοιωτῶν οἱς ὑπῆρχε δεῖπνα τοῦ μηνὸς πλείω τῶν εἰς τὸν μῆνα διατεταγμένων ἡμερῶν.» Οἱ Αἰτωλοὶ πάλιν ἐξηκολούθουν διάγοντες τὸν βίον ἀπὸ ληστείας· καὶ ἐνόσφην ἡδύναντο νὰ λεηλατῶσι τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ἐκ τούτων ἐπορίζοντο τὰ πρὸς τὸ ζῆν, θεωροῦντες πᾶσαν γῆν πολεμίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα, γενομένης τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπεμβάσεως, ἐπειδὴ δὲν ἡδύναντο πλέον νὰ πορθῶσι τὴν Ἑλλάδα, κατήντησαν εἰς ἑαυτοὺς, δηλαδή· εἰς δεινοὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ φοβεράς κατ' ἀλλήλων σφαγὰς, ὥστε ἀπεθριώθησαν τὰς ψυχὰς καὶ μηδὲ ὑπετάσσοντο πλέον εἰς τοὺς προεστῶτας αὐτῶν καὶ ἄρχοντας· «δι' ὃπερ ἦν ἄκρισίας καὶ παρανομίας καὶ φόνου πλήρη τὰ κατὰ τὴν Αἰτωλίαν.» Παραπλήσια δὲ τούτοις συνέβαινον καὶ κατὰ τὴν Ἥπειρον. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι τοιαύτη ἐλευθερία δὲν ἡδύνατο νὰ διαρκέσῃ πολὺ καὶ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον ἀνάγκην ὑπερβολικῆς τέχνης ἵνα καταλύσωσιν αὐτήν.

Ὁ δ' ἱστορικὸς Πολύβιος, παρὰ τοῦ ὁποίου διδασκόμεθα ταῦτα πάντα, εἶναι ἴσως ὅ,τι κάλλιστον παρήγαγεν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην τῆς αὐτονομίας περίοδον. Ὁ Πολύβιος ἐγεννήθη ἐν

Μεγάλη πόλει τῷ 205 καὶ ἀπέθανε τῷ 123. Ἀσκηθεὶς ἐκ νεότητος εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ πράγματα ὑπὸ τὸν πατέρα αὐτοῦ Λυκόρταν καὶ ὑπὸ τὸν Φιλοποίμενα, διατελέσας πρὸς τοῖς ἄλλοις ἵππαρχος τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀπῆλθεν ἔπειτα, τῷ 168, εἰς Ἰταλίαν ὡς εἰς τῶν χιλίων ἐκείνων πολιτῶν οἵτινες κατηγορήθησαν ἐπὶ συνεννόησει μετὰ τοῦ Περσέως. Ἐκεῖ ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ σπουδάσῃ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἱστορίαν καὶ πολιτείαν· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἱστορία αὕτη συνεδέετο ἤδη μετὰ τῆς τύχης ὁλοκλήρου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ἐγνώρισεν ἀκριβέστερον ἴσως παντὸς ἄλλου τὴν ὅλην σύγχρονον τῆς περιόδου ἐκείνης ἱστορίαν. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν θεωρητικὴν ἀπλῶς μελέτην, ἀλλὰ, φύσει καὶ ἔξει πρακτικὸς ὢν ἀνὴρ καὶ σχετισθεὶς ἐν Ῥώμῃ πρὸς τοῖς ἄλλοις μετὰ τοῦ περιωνύμου Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ νεωτέρου, τοῦ ἐκπορθητοῦ τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς ἐν Ἰθερίας Νουμαντίας, παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὰς κυριωτάτας τῶν στρατειῶν καὶ δὲν ἔπαυσεν οὕτω ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν διδασκόμενος τὰ κατὰ τὴν κοσμοκράτορα πόλιν. Οὕτω δὲ πολυτρόπως παρασκευασθεὶς, ἔγραψε καθολικὴν ἱστορίαν εἰς βιβλία 40, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δευτέρου καρχηδονιακοῦ πολέμου μέχρι τῆς καταλύσεως Κορίνθου καὶ Καρχηδόνος. Ἐκ τῶν βιβλίων τούτων δὲν σώζονται κατὰ δυσστυχίαν ἀκέραια εἰμὴ τὰ πρῶτα 5, τῶν δὲ λοιπῶν ὀλίγα μόνον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀποσπάσματα. Ἀλλὰ, τὸ τοῦ Πολυβίου ἔργον καίτοι τοσοῦτον ἡκρωτηριάσθη, θεωρεῖται μέχρι τῆς σήμερον ὡς ἐν τῶν καλλίστων προϊόντων τῆς ἱστορικῆς τέχνης. Δὲν ἔχει βεβαίως τὴν χάριν τοῦ Ἡροδότου· δὲν ἔχει τὸ δραματικὸν τοῦ Θουκυδίδου πάθος· δὲν ἔχει τὴν ἀττικὴν περὶ τὸ λεκτικὸν καθαρότητα τοῦ Ξενοφῶντος, ἔχει ὅμως προτέρημά τι δι' ὃ ἀνεδείχθη πολὺ τῶν προκατόχων ἐκείνων ἀνώτερος καὶ προσήγγισε μᾶλλον εἰς τοὺς ἀρίστους τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, τοῦτο, ὅτι, πρὸς τῇ ἀκριβεῖ καὶ εὐκρινεῖ τῶν πραγμάτων ἐκθέσει, καταδεικνύει ἐκάστοτε καὶ τὰ αἷτια αὐτῶν καὶ τὰ ἀποτελέσματα· διὸ δικαίως ὠνόμασε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ «ἀποδεικτικὴν καὶ πραγματικὴν,» καὶ κατέστησεν αὐτὴν διδασκτικωτάτην εἰς τοὺς πολιτικούς ἀνδρας παντὸς ἔθνους καὶ παντὸς αἰῶνος. Ἰδίως δὲ παρὰ τοῦ Πολυβίου διδασκόμεθα τὰ κατὰ τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ὅπως οὖν λόγου ἀξία ἀπόπειρα, ἣν τὸ ἐνταῦθα ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπεχείρησεν ἵνα διατηρήσῃ αὐτοτελεῖ ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία ὀφείλει χάριτας πολλὰς εἰς

τὸν Πολύβιον· διότι, διατὶ νὰ μὴ τὸ ὁμολογήσωμεν, δι' αὐτοῦ μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἀρετῶν καὶ κατορθωμάτων ἐκτίησατο ὄνομα μέγα ἐν τε τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, μάλιστα δ' ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς ὅτε ἐγένετο καὶ δὲν παύει γινομένη ἀντικείμενον ἀκαταπαύστου μελέτης. "Ωστε τῇ ἀληθείᾳ εὐλόγως μέχρι τινὸς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἀχαικὴ συμπολιτεία ὑπῆρξε προῖον τῆς ἱστορικῆς τοῦ Πολυβίου μούσης μᾶλλον ἢ ὅτι ἡ ἱστορικὴ αὕτη μούσα ὑπῆρξε προῖον τῆς ἀχαικῆς συμπολιτείας.

Ἐνῷ δὲ ὁ ἑλληνισμὸς κατέτριβεν, ἐντεῦθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τὰς ἐξησθηνμένας αὐτοῦ δυνάμεις εἰς ἀσκόπους ἐμφυλίους πολέμους, καὶ ἐπὶ τέλους, ὑποκύψας εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, περιέπιπτεν εἰς παντελεῖ σχεδὸν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν νέκρωσιν, ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου, ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐξηκολούθει ἀγωνιζόμενος τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς διαδόσεως καὶ ἐνισχύσεως αὐτοῦ. Οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ δὲν ἦσαν βεβαίως οὐδὲ ἐκεῖ χρηστότεροι τῶν ἐνταῦθα ἀρχόντων· καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῶν πολιτικὴ δὲν ἦτο ἐπιτηδειότερα καὶ εὐτυχεστέρα. Ὁμολογοῦμεν ἐξ ἐναντίας ὅτι οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας, τοῦ Περγᾶμου, τῆς Βιθυνίας, οἱ πλεῖστοι τοῦλάχιστον, εἶχον περιέλθει εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν τῆς ἐξαχρειώσεως. Ἀλλ' ὁ περὶ αὐτοὺς ἑλληνισμὸς ἔσωζεν ἰκμάδα τινὰ ζωῆς καὶ ἐνεργείας καὶ ἐπέμενεν ἀναμορφῶν τὰς ἰθαγενεῖς φυλάς. Ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δὲν ἐπεκράτησεν ἐν τούτοις ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἄνευ πολλῆς ἐπιχωρίου ἀντιδράσεως, ἥτις, μηδέποτε παύσασα, ἀπέβη ἰδίως ἀξιοσημείωτος περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς ὑπέκυπτεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἥτοι περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ὅτι πρὸ καιροῦ τὰ ἰνδικὰ καὶ τὰ παρθικὰ φύλα εἶχον ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς βασιλείας ὑπὸ ἰδίου ἡγεμόνα καὶ ὑπὸ ἴδια θρησκευματα καὶ ἰδιώματα ; ἢ ὅτι βραδύτερον διελύθησαν οἱ δεσμοὶ τῆς κυριαρχίας καὶ ὑποτελείας δι' ὧν συνήπτοντο μετὰ τοῦ Σελευκιτικοῦ κράτους χώραι πλησιέστεραι ὑπὸ ἰδίου διατελέσασαι δυνάστας οἷον ἡ Ἀρμενία καὶ ἡ Καπαδοκία ; Ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ συνέβαινε ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ διαρκῶν ἐπιχωρίων στάσεων, διὰ τῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἀρχαίου αἰγυπτιακοῦ θρησκευματος καὶ διὰ τῆς παραδόξου ἐν τῇ αὐτῇ τε καὶ ἐν τῷ στρατῷ ἐπικρατήσεως τῶν Ἰουδαίων, τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν περιεποιήθησαν πολὺ οἱ

Πτολεμαῖοι εἴτε διὰ τὸ βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν αὐτῶν πνεῦμα, εἴτε ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ἐπιτύχωσι δι' αὐτῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀξιώσεων ἃς δὲν ἔπαυσαν ἔχοντες ἐπὶ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἡ μᾶλλον ὅμως ἀξιομνημόνευτος πάλη ἦν ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπέστη περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ἢ κατὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ τότε γενομένη. Διότι μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὸ μέγιστον ἀποτέλεσμα τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπῆρξεν ὁ ἐξ ἑλληνισμοῦ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐν τούτοις ἐν Ἰουδαίᾳ ἐκηρύχθη κατὰ πρῶτον καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ ἐξ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἰουδαίας εἶναι ὁ ἐπαγαγὼν πρὸ πάντων τὸ ἀποτέλεσμα ἐκεῖνο. Τούτου ἕνεκα θέλομεν ἐπὶ μικρὸν ἐπιστήσῃ ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πάλην τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου πρὸς τὸ ἐπιχώριον.

Οἱ Ἰουδαῖοι, ἕνεκα τῶν περὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Φοινίκης ἐρίδων τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν Πτολεμαίων, διετέλεσαν ἡνωμένοι ὅτε μὲν μετὰ τῆς Αἰγύπτου, ὅτε δὲ μετὰ τῆς Συρίας· καθ' ὅλην μὲν σχεθὸν τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα μετὰ τῆς Αἰγύπτου, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας μετὰ τῆς Συρίας. Ἀλλὰ, ἐπὶ πληρωμῇ φόρου εἰς τοὺς βασιλεῖς ἐκείνους, διεφύλαττον τὸ πάτριον πολιτεῦμα. Παρὰ τῷ προῖσταμένῳ τοῦ λαοῦ Ἀρχιερεῖ, ὑφίστατο ἐν Ἱερουσαλὴμ «Συνέδριον τῶν Πρεσβυτέρων,» τὸ ὁποῖον ἀπεφάσιζε περὶ ὅλων τῶν σπουδαίων ὑποθέσεων. Ἐν τῷ μετὰξὺ ὅμως ὁ ἑλληνισμὸς ἤρχιζε νὰ ἐπενεργῇ λεληθότως εἰς τὰς νεωτέρας τῶν Ἰσραηλιτῶν γενεάς, ὥστε, περὶ τοὺς χρόνους τούτους, παρήχθη κατ' ὀλίγον παρ' αὐτοῖς μερὶς τις νεωτερίζουσα καὶ προσφιλὴς ἔχουσα πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἥθη, ἀντιπολιτευομένη δὲ εἰς τοὺς θερμότερους ζήλωτάς τοῦ πατρίου θρησκείματος καὶ πολιτεύματος. Ἐπὶ τέλους ἡ νεωτερίζουσα ἐκείνη μερὶς κατάρθωσε νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Μετ' ὀλίγον μάλιστα ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφανὴς (ἀδελφὸς μὲν ὢν καὶ διάδοχος Σελεύκου Δ' τοῦ Φιλοπάτορος, υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἀντιόχου Γ' τοῦ Μεγάλου, βασιλεύσας δὲ ἀπὸ τοῦ 175 μέχρι τοῦ 164) ἤξιώσε νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὸν διορισμὸν τοῦ Ἀρχιερέως τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐθεώρησεν ἐκείνους ἐξ αὐτῶν ὅσοι ἐπέμενον εἰς τὰ πάτρια ἥθη καὶ νόμιμα, ὡς στασιαστάς. Συγχρόνως δὲ, ἐπειδὴ εἶχε χρεῖαν χρημάτων διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπιβληθέντα εἰς τὸν Ἀντίοχον Γ' φόρον, ἐκυρίευσεν ἐν ἔτει 170 τὴν Ἱερουσαλὴμ, κατέλαβε τὸν ναόν,

ἔκαυσε τὰ ἱερὰ βιβλία καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὸ ἑλληνικὸν θρησκευμα καὶ τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς. Περίεργος εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Μακκαβαίων περιγράφεται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων αὐτῶν ὁλόκληρον τὸ σύστημα τοῦ ἐξἑλληνισμοῦ τῆς χώρας τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησαν νὰ ἐκτελέσωσιν οἱ ἑλληνίζοντες ἐγχώριοι, τῇ τῶν Σελευκιδῶν συμπράξει. «Μεταλλάξαντος δὲ τὸν βίον Σελεύκου καὶ παραλαβόντος τὴν βασιλείαν Ἀντιόχου τοῦ προσαγορευθέντος Ἐπιφανοῦς, ὑπενόθευσεν Ἰάσων ὁ ἀδελφὸς Ὀνίου τὴν ἀρχιερωσύνην, ἐπαγγειλάμενος τῷ βασιλεῖ δι' ἐντεύξεως ἀργυρίου τάλαντα ἐξήκοντα πρὸς τοῖς τριακοσίοις, καὶ προσόδου τινὸς ἄλλης τάλαντα ὀγδοήκοντα. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπισχνεῖτο καὶ ἕτερα διαγράφειν πεντήκοντα πρὸς τοῖς ἑκατὸν, ἐὰν συγχωρηθῇ διὰ τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ γυμνάσιον καὶ ἐφηβίαν αὐτῷ συστήσασθαι, καὶ τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις Ἀντιοχεῖς ἀναγράψαι. Ἐπινεύσαντος δὲ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἀρχῆς κρατήσας, εὐθέως πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοὺς ὁμοφύλους μετέστησε. Καὶ τὰ κείμενα τοῖς Ἰουδαίοις φιλόανθρωπα βασιλικά . . . παρώσατο καὶ τὰς μὲν νομίμους καταλύων πολιτείας, παρανόμους ἐθισμοὺς ἐκκινίζεν. Ἀσμένως γὰρ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν γυμνάσιον καθίδρυσε, καὶ τοὺς κρατίστους τῶν ἐφήβων ὑποτάσσων ὑπὸ πέτασον ἤγαγεν. Ἦν δ' οὕτως ἀκμὴ τις τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ πρόςθασις ἀλλοφυλισμοῦ, διὰ τὴν τοῦ ἀσεβοῦς καὶ οὐκ ἀρχιερέως Ἰάσωνος ἀναγνείαν, ὥστε μηκέτι περὶ τὰς τοῦ θυσιαστηρίου λειτουργίας προθύμους εἶναι τοὺς ἱερεῖς, ἀλλὰ τῶν μὲν ναῶν καταφρονούντες καὶ τῶν θυσιῶν ἀμελοῦντες ἔσπευδον μετέχειν τῆς ἐν παλαίστρᾳ παρανόμου χορηγίας, μετὰ τὴν τοῦ δίσκου πρόκλησιν.» Καὶ κατωτέρω. «Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἐξαπέστειλεν ὁ βασιλεὺς γέροντα Ἀθηναῖον, ἀναγκάζειν τοὺς Ἰουδαίους μεταβαίνειν ἀπὸ τῶν πατρίων νόμων καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις μὴ πολιτεύεσθαι. Μολῦναι δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεῶν, καὶ προσνομάζσαι Διὸς Ὀλυμπίου, καὶ τὸν ἐν Γαριζεῖν, καθὼς ἐτύγχανον οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, Διὸς ξενίου.»

Τὸ καταπιεστικὸν τοῦτο πολίτευμα ἤγειρε τελευταῖον δεινὴν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀντίστασιν, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἐπεχείρησεν ὁ Ματθαθίας τῷ 167, ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους τῶν Ἀσαμοναίων ἢ Μακκαβαίων, ἐξηκολούθησαν δὲ οἱ πάντε αὐτοῦ υἱοί, ὧν ἐπιφανέστατος ἀνεδείχθη Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος. Μετὰ τριῶν ἐτῶν πάλην, οἱ Ἰουδαῖοι ἀναγκάζονται νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ἀντιόχου Δ'

Ἀντίοχον Ε' τὸν Εὐπάτορα. Καὶ αἱ μὲν συνομολογηθεῖσαι πρὸς αὐτοὺς συνθήκαι διελάμβανον ὅτι ἐπιτρέπεται αὐτοῖς «τοῦ πορεύεσθαι τοῖς νομίμοις αὐτῶν ὡς τὸ πρότερον» ἀληθῶς ὁμῶς ἐπεκράτει πάλιν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἡ ἐλληνίζουσα μερίς καὶ διέτριβε μάλιστα αὐτόθι ἐνίοτε στρατηγὸς τοῦ βασιλέως, ὥστε ἡ μερίς τῶν Μακκαβαίων ἦτο σφόδρα δυσηρεστημένη καὶ ἀφορμὴν ἐζήτει εἰς ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, πέμψασα ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις καὶ εἰς Ῥώμην «στῆσαι αὐτοῖς φιλίαν καὶ συμμαχίαν, καὶ τοῦ ἄραι τὸν ζυγὸν ἀπ' αὐτῶν, ὅτι εἶδον τὴν βασιλείαν τῶν Ἑλλήνων καταδουλουμένους τὸν Ἰσραὴλ δουλείαν.» Πῶς νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι τὰ μὲν ἔθνη τὰ Ἀσιανὰ βασιλείαν Ἑλλήνων ὀνομάζουσι τὴν βασιλείαν τῶν Σελευκιδῶν, καὶ μετὰθεσιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ καλοῦσι τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἀπὸ Ἀντιοχείας ἐπιβαλλομένου βίου, καὶ μεταβαίνειν εἰς τὰ ἑλληνικὰ τὸ αὐτὸ ἄλλαχού ὀνομάζουσι· καὶ εὐθέως πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοὺς ὁμοφύλους μετέστησε, καὶ ἦν ἀκμὴ τις τοῦ ἑλληνισμοῦ, λέγουσι, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, διαρρήδην ἐμφαίνοντα τὴν συνείδησιν ἣν εἶχον οἱ ἐγχώριοι ἐκεῖνοι ὅτι πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν παλαίουσι, τῶν δὲ νεωτέρων τινὲς ἀξιοῦσιν οὐδὲν ἥττον, ὅτι τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ διάδοχοι οὐδὲν κοινὸν εἶχον πρὸς τοὺς Ἑλληνας, οὐδὲ ὁ βίος αὐτῶν πρέπον νὰ καλῇται ἑλληνισμός.

Ἐπαναλαμβάνεται ἔπειτα ὁ ἀγὼν ἐπὶ Δημητρίου Α' καὶ Ἀλεξάνδρου Α'. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀναδείκνυται νικηφόρος Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος, τῷ δὲ 160 ἡττᾶται καὶ πίπτει, ἡ δὲ Ἰουδαία καταδαμάζεται ἤδη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ κατασκευῆς πολλῶν φρουρίων, διὰ παραλαβῆς ὁμήρων καὶ τῶν τοιούτων. Ἀλλὰ πάλιν μετ' οὐ πολὺ ἐπῆλθεν εὐνοϊκὴ εἰς τοὺς Ἰουδαίους περίστασις, ἐμφύλιος περὶ τῆς ἀρχῆς ἀγὼν μεταξὺ Δημητρίου Α' καὶ Ἀλεξάνδρου Α', οἵτινες ἀμφοτέρω, ἵνα πρόσλάβωσι σύμμαχον τὸν ἀδελφὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ἰούδα Ἰωνάθαν, ἤρχισαν ἀντιφιλοτιμούμενοι τίς πλείονας νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ παραχωρήσεις, μέχρις οὗ, πεσόντος τοῦ Δημητρίου, ὁ Ἀλέξανδρος κατήντησε νὰ ἀναγράψῃ τὸν Ἰωνάθαν μεταξὺ τῶν πρώτων φίλων καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν τῷ 150 «στρατηγὸν καὶ μεριδάρχην τῆς Ἰουδαίας.» Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρκέσθησαν οἱ Μακκαβαῖοι, ἀλλ' ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τῆς ἐξακολουθοῦσας στασεὶς τῆς συριακῆς βασιλείας, κατέστησαν, ἐπὶ τε τοῦ Ἰωνάθαν καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Σίμωνος, κύριοι καὶ αὐτῆς τῆς Φοινίκης, καὶ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι τῶν χωρῶν τούτων

ἡγεμόνες. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὅσῳ μᾶλλον οἱ Μακκαθαῖοι ἐνισχύοντο, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἐξελληνίζοντο, διότι, ἵνα ἐπιτυχῶς καταπολεμήσωσι τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον, ἠναγκάζοντο νὰ δανείζωνται τὸν στρατιωτικὸν αὐτοῦ διοργανισμόν, τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, τὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις, τὸ νομισματικὸν σύστημα, ὥστε ἤδη ἐπὶ Σίμωνος ἅπας ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς αὐτῶν βίος εἶχεν ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον ἀναπλασθῇ· αὕτη δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ ἐπικράτησις δὲν ἔπαυσε προαγομένη καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Ὑρκανοῦ, ὅστις ἤρξεν ἀπὸ τοῦ 107 μέχρι τοῦ 105, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὑρκανοῦ, Ἀριστοβούλου, ὅστις ἀνέλαθεν ἤδη καὶ τὸ βασιλικὸν τῆς Ἰουδαίας ἀξίωμα, ἀλλ' ἀπέθανε κατὰ τὸ ἀκόλουθον 106 ἔτος, μάλιστα δὲ ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀριστοβούλου, Ἀλεξάνδρου Ἰανναίου, ὅστις, βασιλεύσας μέχρι τοῦ ἔτους 78, πλείοτερον μὲν ἀπάντων τῶν προκατόχων ἐξέτεινε τὸ ἰουδαϊκὸν κράτος, ἀλλ' οὐδὲν ἔσωζε πλέον τοῦ ἀρχαίου καὶ γνησίου ἰουδαίου. Ὁ Ἀλέξανδρος Ἰανναῖος ἐστηρίχθη ἐπὶ μισθοφόρων, οὐχὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἡλλοτριώθη πρὸς τὰ πάτρια ἦθη καὶ νόμιμα, ὥστε προεκάλεσε κατ' αὐτοῦ ἐπανάστασιν τῶν πιστῶν Φαρισαίων ἣν δὲν ἐδάμασεν εἰμὴ διὰ τῆς τῶν ξένων συνδρομῆς. Οἱ ἡγεμόνες λοιπὸν οὗτοι τῆς Ἰουδαίας, ὠφελούμενοι ἀπὸ τὰς ἀδιαλείπτους ἐριδας τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ μεγάλου Σελεύκου διαδόχων καὶ ἀπὸ τὴν συνδρομὴν ἣν ἐλάμβανον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων οἵτινες ἐκ συστήματος ὑπεστήριζον αὐτοὺς κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Συρίας, ἀπέβαλον μὲν ἐπὶ τέλους καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ἐλληνικὴν κυριαρχίαν, ἀλλὰ συναπέβαλον ταῦτοχρόνως καὶ τὸν ἰουδαϊσμόν. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας Ἡρώδης ἐκτίσεν εἰς Ἱερουσαλὴμ παλαίστρας, θέατρον καὶ ἀμφιθέατρον· κατὰ πᾶσαν τετραετηρίδα ἐτέλει μεγάλους ἀγῶνας καὶ ἐνὶ λόγῳ περιεβλήθη ἐντελῶς ἐλληνικὸν χαρακτῆρα. Ναὶ μὲν, ἐν ἔτει 64, ἡττηθέντος τοῦ Ἀντιόχου ΙΑ' ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Πομπηίου, ἡ Συρία μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν, ὁ δὲ Ἀντίοχος περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν Κομμαγηνήν· καὶ τῷ 57, δολοφονηθέντος τοῦ ἐσχάτου τῶν Σελευκιδῶν Σελεύκου τοῦ Κυβισσάκτου, ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπόλειμμα τῆς πάλαι ποτὲ ἀχανοῦς ἡγεμονίας τῶν Σελευκῶν καὶ Ἀντιόχων· ἀλλ' ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀντὶ νὰ περιστείλῃ τὸν τῆς χώρας ταύτης ἐξελληνισμόν, ἐξ ἐναντίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ καὶ παρίωσιν

Καιρὸς δὲ εἶναι νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ἄλλων κατὰ τὴν Ἀνατολὴν χωρῶν ὅσαι εἴτε ἀνέκαθεν ἑλληνικαὶ οὐσαι, εἴτε διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐξελληνισθεῖσαι, ὑπέκυψαν ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ ἐφεξῆς εἰς τὴν κοσμοκράτορα τῆς Ρώμης δυναστείαν. Ἡ μικρὰ Ἀσία κατεκερματίσθη, μετὰ τὴν πρὸς Ἀντίοχον Γ' εἰρήνην τῶν Ρωμαίων, εἰς πολλὰς πολιτείας, αἵτινες, διὰ τὴν συνεχῆ αὐτῶν ἀντιζηλίαν καὶ διχόνοιαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρήσωσιν ἐπὶ πολὺ τὴν αὐτοτελεῖ ἐθνικὴν ὑπαρξιν. Αἱ μᾶλλον λόγου ἄξιαι τῶν πολιτειῶν τούτων ἦσαν τὸ Πέργαμον, ἡ Βιθυνία, ἡ Ρόδος καὶ ὁ Πόντος.

Ἡ πρὸς τὸ ῥωμαϊκὸν ἔθνος αἰσχυρὰ θωπεία τῶν βασιλέων τοῦ Περγᾶμου καὶ ἡ πανουργία μὲ τὴν ὁποίαν ἐμπορεύθησαν τὴν προστασίαν τοῦ κυριάρχου ἐκείνου λαοῦ, ἵνα αὐξήσωσι τὸ κράτος αὐτῶν πρὸς βλάβην τῶν γειτόνων, κατέστη σχεδὸν παροιμιώδης. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ ἡγεμόνες οὗτοι ἐπέμειναν μᾶλλον ὅλων τῶν λοιπῶν βασιλέων τῆς Ἀσίας προστατεύοντες καὶ προάγοντες τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην καὶ τὴν βιομηχανίαν, ἀλλ' ἂν ἑτέρου καὶ πρωϊμώτερον καὶ εὐχερέστερον ὅλων τῶν λοιπῶν κατέστησαν λεῖα τῶν Ρωμαίων. Ὁ Ἀτταλος Γ', ὁ ἐν ἔτει 138 διαδεχθεὶς τὸν θεῖον αὐτοῦ Ἀτταλον Β', ὅχι μόνον τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ τὸν πρὸς τὰ γράμματα ἔρωτα τῶν προκατόχων δὲν εἶχεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μανιώδους ἀγριότητος παρεφέρετο. Φονεύσας δὲ τοὺς πλείστους συγγενεῖς, κατέλιπε διὰ διαθήκης τὸ κράτος εἰς τοὺς Ρωμαίους τῷ 133 ἔτει. Καί τις μὲν τῶν ἐγχωρίων, Ἀριστόνικος ὀνομαζόμενος, («δοκῶν τοῦ γένους εἶναι τοῦ τῶν βασιλέων.» λέγει ὁ Στράβων), ἐπεχείρησεν, ὀφελούμενος ἀπὸ τὴν ἀνασεύουσαν τότε τὴν Ρώμην ἐμφυλίαν τῶν Γράκχων στάσιν, νὰ διατηρήσῃ τὴν αὐτονομίαν τῆς χώρας, ἀλλὰ τῷ 130 κατετροπώθη, τὸ δὲ Πέργαμον ἐκηρύχθη ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἡ δ' ἐπαρχία αὕτη ἔλαβεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ ὄνομα τῆς Ἀσίας, ὡς ἂν οἱ Ρωμαῖοι ἤθελον ἔκτοτε νὰ διακηρύξωσιν ὅτι μέλλει ἐπὶ τέλους νὰ περιλάβῃ ἅπασαν τὴν μικρὰν Ἀσίαν ὅπερ καὶ ἐγένετο τῶντι βαθμηδόν.

Οἱ ἡγεμόνες τῆς Βιθυνίας κατέστησαν, ὡς εἶδομεν, πρὸ καιροῦ διὰ τοῦ ταπεινοῦ αὐτῶν πρὸς τοὺς Ρωμαίους πολιτεύματος, ἀνάξιοι τοῦ βασιλικοῦ ὀνόματος. Κόλαξ τῶν ξένων ἐκείνων ὑπῆρξεν οὐ μόνον ὁ Προυσίας Α', ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Προυσίας Β' καὶ ὁ ἐγγονος Νικομήδης Β'. Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Νικομήδης Γ' κατ' ἀρχὰς μὲν ἐφάνη

συμπράττων μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου Γ' τοῦ ἀναλαβόντος μακρὸν καὶ γενναῖον κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀγῶνα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκαταλιπὼν αὐτὸν ἐπολιτεύθη ὅπως οἱ προκάτοχοι καὶ ἐκληροδότησεν ἐπὶ τέλους τὸ κράτος αὐτοῦ εἰς τοὺς Ῥωμαίους τῷ 75.

Οἱ Ῥόδιοι οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου τοσοῦτον ἴσχυσαν διὰ τῆς ἐμπορίας αὐτῶν καὶ τῆς συνέσεως, ἐξέπεσαν τῆς ἀκμῆς ἐκείνης περὶ τοὺς χρόνους τούτους. Οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίσθησαν μὲν αὐτοὺς ὡς συμμάχους εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας καὶ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου Γ' πολέμους, ἔπειτα ὅμως ἐζήτησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταθλίψωσι καὶ νὰ ἐξασθενίσωσι τοὺς Ῥοδίους· ἐπὶ τούτῳ δὲ συνέδραμον τὴν Δῆλον, ἀνεκήρυξαν αὐτὴν λιμένα ἀτελῆ καὶ ἐπέτυχον μετ' ὀλίγον τοῦ σκοποῦ, διότι ἡ μὲν Δῆλος κατέστη τὸ κυριώτερον ἐμπορεῖον τοῦ Αἰγαίου πελάγους, οἱ δὲ Ῥόδιοι τοσοῦτον ἐζημιώθησαν, ὥστε τὰ τελωνιακὰ καὶ λιμενικὰ αὐτῶν εἰσοδήματα ἡλαττώθησαν ἐντὸς μικροῦ εἰς τὸ ἔκτον τῆς προτέρας ποσότητος. Ἐν τούτοις ἡ Ῥόδος ἐξηκολούθησεν, ὅπως καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς, ἀπολαμβάνουσα ἀνίσχυρόν τινα αὐτονομίαν, καὶ δὲν κατέστη ῥωμαϊκῇ ἐπαρχίᾳ εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ αὐτοκράτορος, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Ἀλλὰ ὀνομαστότατον ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ κράτος περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὕρισκόμεθα ἀνεδείχθη ὁ Πόντος, διὰ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βασιλέως Μιθριδάτου Γ' (σελ. 294). Ὁ Μιθριδάτης Γ' διεδέχθη τὸν πατέρα αὐτοῦ τῷ 124 π. Χ. ἀνήλικος ἔτι· διακριθεὶς δὲ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τῇ σωματικῇ καὶ ψυχικῇ ῥώμῃ καὶ ἐπιτηδειότητι, ἐμελέτησε πολλὰ καὶ μεγάλα, ἐπιτυχὼν καὶ περιστάσεις πρὸς τοῦτο δεξιὰς. Τῷ τῷ μὲν Ῥωμαῖοι ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἦσαν τότε ἀδιαλείπτως περιπεπλεγμένοι εἰς ἐπικινδύνους πολέμους ἢ εἰς ἐμφυλίους στάσεις· τὸ δὲ συριακὸν κράτος εἶχε περιέλθει, διὰ τὰς περὶ ἀρχῆς ἑρίδας τῶν ἡγεμόνων, εἰς πολλὴν ἀτονίαν· τὸ Πέργαμον, γενόμενον ἤδη ῥωμαϊκῇ ἐπαρχίᾳ, καὶ αἱ ὅλως ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐξηρτημένοι ἡγεμονίαι τῆς Βιθυνίας καὶ τῆς Καππαδοκίας, ἔπασχον τὰ πάνθ' ἐκ τῆς πλεονεξίας τῶν ἀφορέστων στρατηγῶν καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων τῆς κυριάρχου πόλεως. Ἡ Ἀρμενία, περὶ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατατροπώσεως τοῦ Ἀντιόχου Γ', κατέστη ὅλως ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ συριακοῦ βασιλείου καὶ ἤδη προέκυψαν ἐν αὐτῇ δύο κράτη, τὸ τῆς

μικρᾶς Ἀρμενίας, καὶ τὸ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς κείμενον τῆς μεγάλης καὶ ἰδίως καλουμένης Ἀρμενίας· τὰ δύο ταῦτα κράτη οὐδεμίαν προέτεινον ἀξίωσιν ὡς πρὸς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἶχον ἐν τούτοις κοινὸν πρὸς Μιθριδάτην συμφέρον νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν πρόοδον τῶν Ῥωμαίων. Τελευταῖον αὐτὸ τοῦτο τὸ συμφέρον εἶχον καὶ οἱ Πάρθοι, οἵτινες, ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ἀρσακίδας, εἶχον κυριαρχήσει πρὸ μικροῦ ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ. Ὅθεν ὁ Μιθριδάτης εὐλόγως ἀπέβλεψεν εἰς τὴν συγκρότησιν νέας ἀσιανῆς αὐτοκρατορίας, διότι ἤξευρε νὰ ὠφεληθῇ ἀφ' ὅλων τῶν ἐλληνικῶν ἐφευρέσεων καὶ θεσμῶν καὶ διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος νὰ δώσῃ νέαν ψυχὴν εἰς τὴν βάρβαρον ἰσχὺν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Δὲν ἐπετέθη δὲ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἐζήτησε τὸ πρῶτον νὰ καθυποτάξῃ ἅπαντα τὰ περὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον κατοικοῦντα βάρβαρα ἔθνη καὶ ἀπάσας τὰς αὐτόθι ἰδρυθεῖσας ἐλληνικὰς ἀποικίας, ἵνα ἀπὸ τῆς κράσεως τῶν δύο τούτων στοιχείων συγκροτήσῃ δύναμιν μεγάλην. Οἱ παρὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου κατοικοῦντες Ἕλληνες, ἐπειδὴ ἔπασχον ἀνέκαθεν ἀπὸ τῶν ληστικῶν ἔθνων τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσίας καὶ τοῦ Καυκάσου, ἀπεδέχθησαν προθύμως τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐξελληνισθέντος ποντικοῦ κράτους, ὥστε ὁ Μιθριδάτης, τῷ 111 π. Χ., προσέθηκεν εἰς τὴν ἀπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ κληρονομηθεῖσαν, ἐντὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας, χώραν, καὶ ἕτερον βασιλεῖον, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο μὲν ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτέρων συνόρων τοῦ Πόντου, περὶ ἅπαντα τὸν Εὐξείνιον μέχρι τῆς Θράκης, ὠνομάσθη δὲ Βοσπόριον κράτος, ἀπὸ τοῦ Κιμμερίου Βοσπόρου, παρ' ᾧ ἔκειντο αἱ δύο κύριαι αὐτοῦ πόλεις, τὸ Παντικαπαιον καὶ ἡ Φαναγόρεια, ἀμφότεραι ἀποικίαι Ἑλληνικαὶ (σελ. 316 τοῦ πρώτου τόμου). Τοῦτο δὲ διαπράξας, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον, ἵνα καθυποτάξῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλὰ τότε ἤρχισε μετὰ αὐτοῦ καὶ τῆς Ῥώμης πόλεμος μακρὸς καὶ ἐναγώνιος, τοῦ ὁποίου μετέσχε καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ ὁγδόῳ βιβλίῳ, καὶ ὅστις, μετὰ διαφόρους διακόπας, ἐπαναστάσεις καὶ περιπετείας, ἐτελείωσεν ἐν ἔτει 66 διὰ τῆς εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν μεταβολῆς τοῦ Πόντου καὶ τῆς εἰς τὸ Βοσπόριον κράτος περιστολῆς τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ βασιλέων.

Κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος 67, κατέστη καὶ ἡ Κρήτη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, ὡς θέλομεν ἱστορήσει ἐν τῷ ἀκολούθῳ βιβλίῳ, ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ πειρατικοῦ πολέμου. Τῷ δὲ 58, μία τῶν Κυπρίων μερὶς, δυσκα-

ρεστηθεῖσα κατὰ τοῦ ἄρχοντος τῆς νήσου ταύτης ἡγεμόνος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Πτολεμαίων, προσεκαλεσε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν τῆς Κύπρου εἰς αὐτὸν ὑποδούλωσιν. Τελευταῖον καὶ ἡ Αἴγυπτος, ἥτις, καὶ τοὶ ἐξηκολούθει ὑπὸ ἰδίους διατελοῦσα βασιλεῖς, πρὸ καιροῦ ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τὰς θελήσεις τῆς Ῥώμης καὶ τῶν μεγιστάνων αὐτῆς, τῷ 30 π. Χ., ἐπὶ τοῦ πρώτου αὐτοκράτορος Αὐγούστου, συγκατελέχθη μεταξύ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὑστάτου τῶν Πτολεμαίων, Πτολεμαίου IB' τοῦ Διονύσου, καὶ, κατόπιν τούτου, τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Κλεοπάτρας.

Τοιοιουτρόπως ἔπεσον ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἅπαντα τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικὰ κράτη. Ἀλλ' ἐὰν ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς ἀπέβαλεν οὕτω κατὰ τὴν πρώτην π.Χ. ἑκατονταετηρίδα, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν, ὁ ἐθνικὸς αὐτοῦ βίος δὲν κατεβλήθη ὑπὸ τῆς ξενικῆς ἐκείνης δυναστείας. Ἐὰν εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης ἡττήθη πολλάκις ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεώνων, ἐπὶ τοῦ ἡθικοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς ἐνεργείας δὲν ἔπαυεν ἀναδεικνύμενος νικηφόρος εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων ἐξελληνισθείσας χώρας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ῥωμαϊσμός οὐδέποτε κατώρθωσεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὅ,τι εἶχε κατορθώσει ὁ ἑλληνισμός· οὐδέποτε εἰσέδυσσε μέχρι τῶν σπλάγχχνων τῶν λαῶν τούτων ἵνα μεταδῶσιν εἰς αὐτοὺς τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη, τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ μόνη ἡ κυβέρνησις ὑπῆρξε λατινικὴ, καὶ αὕτη δὲ ἡ κυβέρνησις ἐξελληνίσθη ἐπὶ τέλους, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἡγέρθη κατὰ μικρὸν κράτος ἕτερον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου πάντες, νόμοι, ἄρχοντες, βασιλεῖς, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ὑπῆκοι, τὴν ἑλληνικὴν ἐλάλησαν γλῶσσαν.

Αὕτη δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ ἀναβίωσις συνέβη πρὸ πάντων διότι ὁ μετ' ὀλίγον προκύψας εἰς μέσον χριστιανισμὸς ἐταύτισε τὴν τύχην αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ὅπερ πάλιν ὀφείλεται κυρίως εἰς τὸ μέγα γεγονός τοῦ ὁποίου ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ παρηκολούθησαμεν τὰς περιπετείας, ἥτοι εἰς τὴν κατὰ τὴν Ἀνατολήν διάδοσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῶν κτισμάτων καὶ τῶν θεσμοθετημάτων τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐπεκράτησεν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ ὡς γλῶσσα τῆς κυβερνήσεως, τῶν γραμμάτων, τοῦ ἐμπορίου, ὅλων ἐν γένει τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων κοι-

ωνικῶν σχέσεων· ὥστε παρεσκευάσθη τοιοῦτοτρόπως τὸ ὄργανον δι' οὗ μετ' οὐ πολὺ ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, ἔγραψαν καὶ ἐλάλησαν οἱ Απόστολοι καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ἐνομοθέτησαν δὲ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, τὸ ὄργανον ἐνὶ λόγῳ δι' οὗ ἀπεκαλύφθη, ἡρμηνεύθη καὶ ἐκανονίσθη τὸ θεόςδοτον τοῦ χριστιανισμοῦ θρησκεισμα. Πλὴν τούτου, διεδόθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὡς εἶδομεν, καὶ τὸ ἐλληνικὸν θρησκεισμα, καὶ συνεδυάσθη μετὰ τοῦ ἐπιχωρίου, ἐντεῦθεν δὲ συνέβη συγκρίσις τις καὶ ταῦτισμός τῶν ἐλληνικῶν θεῶν μετὰ τῶν πατρίων θεῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Ἰσις λ. χ. ἐξωμοιώθη ὅτε μὲν πρὸς τὴν Δήμητραν, ὅτε δὲ πρὸς τὴν Ἀρτεμιν, ἢ τὴν Ἀφροδίτην, ἢ τὴν Ἀθηνᾶν, ἢ τὴν Ἐνυῶν, ἢ τὴν Ἥραν· ὁ Σάραπις πάλιν παρεβλήθη πρὸς τὸν Δία, πρὸς τὸν Ἀσκληπιόν, πρὸς τὸν Ἥλιον, πρὸς τὸν Διόνυσον, καὶ ἄλλοι πρὸς ἄλλους. Ἐξ οὗ μέγα τι ἐπῆλθεν εἰς τὰ πνεύματα καὶ τὰς συνειδήσεις ἀποτέλεσμα, τοῦτο, ὅτι αἱ ποικίλαι τῶν θεοτήτων ἐκείνων ιδιότητες συνεκεντρώθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ὀλίγας τινὰς περὶ θεότητος ἀντιλήψεις. Οὕτω περὶ μὲν τῆς Ἰσιδος ἐρρέθη ὅτι εἶναι ἡ μήτηρ τῶν πραγμάτων, ἡ δέσποινα τῶν στοιχείων, ἡ πρώτη τῶν χρόνων θυγάτηρ, ἡ ὑπερτάτη τῶν θεῶν, ἡ βασίλισς τοῦ Ἄδου, ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων, τὸ μονόμορφον ἀρχέτυπον τῶν θεῶν, θεότης μία μὲν καὶ μόνη, ἀλλ' ὑπὸ διάφορα σχήματα καὶ ὀνόματα καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους ἀπανταχοῦ γῆς λατρευομένη. Περὶ δὲ τοῦ Σαράπιδος, ὃν εἶδομεν ἐπίσης πρὸς ποικίλους ἐλληνικοὺς θεοὺς ταῦτισθέντα, ἐπρεσβεύθη, ὅτι κεφαλὴ μὲν αὐτοῦ εἶναι ὁ οὐρανός, σὰρξ δὲ ἡ θάλασσα, πόδες δὲ ἡ γῆ, ὀφθαλμός δὲ ὁ ἥλιος· ὥστε διὰ τῆς συνθέσεως ταύτης ἤρχισαν νὰ ἀφανίζωνται αἱ μερικαὶ καὶ τοπικαὶ τῶν θεοτήτων ιδιότητες καὶ νὰ συνοικειῶνται πρὸς γενικωτέραν τινὰ τῆς θεότητος ἀντίληψιν.

Καὶ λέγοντες ὅτι ταῦτα τὰ θαυμάσια παρήγαγεν ὁ ἐλληνισμός, δὲν ὑπονοοῦμεν ὅτι καὶ παρήγαγε τὸν χριστιανισμόν. Ἡ μὲν ἀποκαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἀλήθεια εἶναι ἔργον ὑπεράνθρωπον, ὁ δὲ διαδοθεὶς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ἐλληνισμός, διὰ τῆς θρησκευτικῆς συγχωνεύσεως καὶ συνθέσεως, ἣν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπήγαγεν, ὑπεβοήθησεν ἀπλῶς τὸ ἔργον τῆς θείας Προνοίας, παρασκευάσας τὰ πλήθη εἰς τὴν παραδοχὴν καὶ τὴν κατάρτησιν τοῦ μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου κηρυχθέντος ἐνός καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ τούτῳ δὲ προηγῆθη ἡ τοῦ ἐλληνισμοῦ διάδοσις. Δὲν ἀρνούμεθα βεβαίως τὴν μεγα-

λοφύαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καί τήν ἐπιτηδεϊότητα καί τήν ἐπιμονήν τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος καί οἱ διάδοχοι ἐξεπλήρωσαν προδήλως ἐντολήν ἄνωθεν αὐτοῖς τεταγμένην, οὐδὲ εἶναι δυνατόν νά ἐρμηνευθῶσιν ἄλλως ἅπασαι τοῦ ἱστορικοῦ τούτου δράματος αἱ περιπέτειαι. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκει προσχεδιάσας μᾶλλον ἢ ἐπιτελέσας τὸ βούλευμα αὐτοῦ· καί ἐν τῷ ἄμυχ ἐπέρχεται δεινοτάτη πραγμάτων, προσώπων, χωρῶν, συμφερόντων, περιστάσεων, ἀναστάσις καί σύγκρουσις. Οὐδέν ἦττον καί ἀνά μέσον ἀπάσης τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἀνωμαλίας, τὸ ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν παύει ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διεξαγόμενον. Ἡ Εὐρώπη χωρίζεται ἀπὸ τῆς Ἀσίας καί τῆς Αἰγύπτου· ἡ Μακεδονία διατελεῖ εἰς πολεμίας σχέσεις πρὸς τὰ ὑπ' αὐτῆς δημιουργηθέντα κράτη. Αὐτὰ ταῦτα τὰ κράτη ἀντιπαρχτάσσονται κατ' ἀλλήλων· οἱ Πτολεμαῖοι πολεμοῦσι τοὺς Σελευκίδας, οἱ δὲ Σελευκίδαι, τοὺς δυνάστας τῆς μικρᾶς Ἀσίας· τινὲς τῶν δυναστῶν τούτων οὐδὲ ἐλληνικῆς καταγωγῆς εἶναι, ἀλλὰ βαρβάρου καί ἰθαγενοῦς. Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου φαίνεται καταλυθέν. Ἀλλ' ἐν τῷ φαινομένῳ τούτῳ ναυαγίῳ ἐξακολουθεῖ ἐπιπλέουσα, ἐπιμένει θριαμβεύουσα, καί παρ' αὐτοῖς τοῖς βαρβάροις δυνάσταις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἰδέα τῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως. Πῶς ἄρα νά μὴ ἴδῃ τις τὸν δάκτυλον τῆς Προνοίας ἐν ταῖς περιπετείαις ταύταις, καί μάλιστα ὅταν ἀποβλέψῃ πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν;

Φαντασθῶμεν τῶντι, ἄνευ τῆς ἐγκαίρου ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ διαδόσεως, οἷας ἤθελεν ἀπαντήσῃ δυσχερείας ἡ τοῦ χριστιανισμοῦ διάδοσις! Τὸ Εὐαγγέλιον ἤθελε κηρυχθῇ εἰς τὴν ἐβραϊκὴν· οὐ μόνον δὲ ἡ ἐβραϊκὴ ἦτο ἀκατάληπτος εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκτὸς τῆς Ἰουδαίας, ἀλλ' εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Θράκην, τὴν Ἑλλάδα, πικίλοι ἐπεκράτουν ἐπιχώριοι διάλεκτοι, εἰς ἃς ἔδει νά μεταφρασθῇ τοσαυτάκις ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Καί οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Τὸ Εὐαγγέλιον ἐχρηζεν οὐ μόνον κηρύγματος ἀλλὰ καὶ ἐρμηνείας· ἐχρηζε γλώσσης ἐπιτηδείας νά ἐξηγήσῃ καί ἀναπτύξῃ τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας καί ἐννοίας τοῦ νέου θρησκευματος, γλώσσης τελειοτάτης, τεχνικωτάτης, φιλολογικωτάτης, ἧς ἄνευ δὲν ἐννοεῖ τις πῶς ἤθελε κατορθωθῇ ἡ τοσοῦτον θαυμασία αὐτοῦ ἐπικράτησις· ὥστε ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσις δὲν παρεσκεύασε μόνον εἰς τὸ νέν θρησκεῦμα τὴν ἀπαραιτήτην πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ ἐνότητα γλώσ-

σης, ἀλλὰ παρέσχεν αὐτῷ καὶ τὸ τελειότατον τῶν γλωσσικῶν ὀργάνων ἀφ' ὅσα ποτὲ ὁ Θεὸς ἐδωρήσατο εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἴσως εἶπη τις ὅτι ὁ βραδύτερον ἐπελθὼν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ῥωμαϊσμός ἤθελεν ἀναπληρῶσαι κατὰ τοῦτο τὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔργον. Ἀλλὰ, καθὼς παρατηρήσαμεν ἤδη, ὁ ῥωμαϊσμός οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ταύτας. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἀπέτυχε διότι δὲν εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὴν κατισχύουσαν ἤδη αὐτῶν ἀκαταγώνιστον τοῦ ἑλληνισμοῦ δύναμιν καὶ ὅτι ἄνευ τούτου ἤθελεν ἐπικρατήσῃ τῶν ἄλλων γλωσσῶν καὶ τῶν ἐθνότητων τῆς Ἀνατολῆς, μὴ λησμονήσωμεν πρῶτον ὅσον βραδέως ἐπεξέτεινεν ἡ Ῥώμη τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς κυριαρχίαν μέχρι τῆς Ἀσίας. Ἐὰν ἐχρειάσθησαν 3 ἑκατονταετηρίδες ἵνα παραχθῶσιν οἱ καρποὶ τῆς ἐγκεντρίσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων γενομένης, ὁ ἐπὶ τῆς κηρύξεως σχεδὸν τοῦ Εὐαγγελίου καταλαβὼν τὴν Ἀσίαν λατινισμός δὲν ἤθελε βεβαίως ἀπαιτῆσαι ὀλιγώτερον πρὸς τὸν ἐνοφθαλμισμόν αὐτοῦ χρόνον. Τίς δὲ ἤθελεν ἀποβῇ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ τοῦ χριστιανισμοῦ τύχη; Καὶ ἔπειτα ὅσον οἰκτρὰ δὲν ἤθελε καταντήσῃ διὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἡ τοιαύτη τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάδοσις. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος δὲν διεσώθη, τοῦλάχιστον δὲν διέσωσε τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀξίαν εἰμὴ διὰ τῆς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ συμμαχίας. Ἀλλ' ἐὰν ὑπηρέτησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, πολλαπλασίονα ἀπῆλause παρ' αὐτοῦ, ἕνεκα τῆς διακονίας ἐκείνης, τὴν ἀνταμοιβὴν διότι δι' αὐτοῦ ἐπρωταγωνίστησεν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι καὶ δι' αὐτοῦ ἰδίως ἀνεκαινίσθη ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις. Μέγα λοιπὸν καὶ ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς θαυματουργηθὲν μᾶλλον ἢ ὑπὸ ἀνθρώπων διαπραχθὲν γεγονός ἐστιν ἡ τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν διάδοσις· μέγα διὰ τὴν ὅλην τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίαν· μέγα διὰ τὴν ὅλην τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος τύχην, διότι ἅπαντα ἡμῶν ἡ μετέπειτα κοινωνικὴ, ἠθικὴ, διανοητικὴ κατὰστασις, τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἐστὶν ἀπόρροια. Τούτου δ' ἕνεκα ἐξεθέσαμεν ὁπωρὸν λεπτομερῶς ἐνταῦθα τὰς ποικίλας αὐτοῦ περιπετείας.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ὁ Ἑλληνισμός ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας.

Ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ πρόκειται νὰ διεξέλθωμεν τὰ κατὰ τὴν πρώτην ξενικὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν ὑπέκυψε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Συνήθως τὰ ἔθνη τῶν ὁποίων παύσῃ ἡ πολιτικὴ αὐτονομία, ὑπολαμβάνονται ὡς μὴ ἔχοντα ἱστορίαν. Ὅχι διότι ὁ πολιτικὸς βίος εἶναι τὸ μόνον τῆς ἱστορίας ἀντικείμενον, ἀλλὰ διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκλιπόντος τοῦ πολιτικοῦ βίου, μαραίνεται καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ ὁ διανοητικὸς. Τοιοῦτό τι δὲν συνέβη ποτὲ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἰδίως δὲν συνέβη ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταπλάσωσιν ἡμᾶς κατὰ τὸ ἑαυτῶν ὁμοίωμα, καὶ οὐδ' αὐτοὺς τοὺς πολιτικοὺς ἡμῶν θεσμοὺς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξηφάνισαν. Καθὼς ὁ ποταμὸς τῆς Θεσσαλίας Τυταρήσιος περὶ οὗ ὁ ποιητὴς ἐν τῷ Β τῆς Ἰλιάδος λέγει·

ὅς ῥ' ἐς Πηνειὸν προΐει καλὶρροον ὕδωρ,
οὐδ' ὅγε Πηνειῷ συμμίσγεται ἀργυροδίνῃ,
ἀλλὰ τέ μιν καθύπερθεν ἐπιρρέει ἡΰτ' ἔλαιον.

οὕτως ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία δὲν ἴσχυσε ν' ἀναμιχθῇ μετὰ τοῦ ἀργυροδίνου Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Δὲν ἐννοοῦμεν βεβαίως ὅτι τὸ ἔθνος ἡμῶν παρέμεινεν ἀναλλοιώτον. Ἐννοοῦμεν μόνον ὅτι δὲν ἐξελατινίσθη. Ἀλλὰς ὅμως ἀλλοιώσεις ἔπαθε πολλάς. Αἱ ἀλλοιώσεις αὗται ἤρχισαν ἀπὸ τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ βίου. Μετ' ὀλίγον ὅμως προσέλαβε νέαν ζωὴν διὰ τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ· καὶ ἅμα ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, τὸ ἔθνος προσεκτῆσατο διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατὰ θεῖαν ὄντως οἰκονομίαν, νέας πάλιν ἡθικὰς δυνάμεις τοσοῦτον ἰσχυράς, ὥστε μετὰ

τρεις ἑκατονταετηρίδας αὐτὴ ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀνατολῆς.

Εἶδομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ πῶς καὶ πότε τὰ διάφορα τοῦ ἑλληνισμοῦ τμήματα ἀπέβαλον τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη δὲν ἐνήσκει πάντοτε ὁμοιομόρφως τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς. Συνήθως αἱ κατακτηθεῖσαι χώραι ἐδιοικούντο ὡς ἐπαρχίαι. Δηλαδή εἰς ἐκάστην αὐτῶν ἐπέμπετο κατ' ἔτος ἀνώτατος ἐπίτροπος τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι «στρατηγόν» ἢ «ἀνθύπατον.» Ὁ ἀνθύπατος εἶχε παρ' ἑαυτῷ, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν αὐτοῦ καθηκόντων, ἓν ἢ πλεονέστερους βοηθοὺς καλουμένους «παρέδρους» ἢ «πρεσβευτάς.» καὶ πλὴν τούτων, «ταμίαν,» πρὸς καταλογισμὸν καὶ εἰσπραξίν τῶν προσόδων τῆς ἐπαρχίας, αἵτινες συνίσταντο εἰς τὸν προσωπικὸν φόρον καὶ εἰς τὸν ἔγγειον, τὸν εἰσπραττόμενον ἢ εἰς χρήματα, ἢ εἰς αὐτούσια προϊόντα. Τινὲς τῶν ἐπαρχιῶν τούτων κατεῖχοντο πρὸς τούτοις διὰ στρατιωτικῆς δυνάμεως. Εἰς δὲ τὸν ἐπαρχιακὸν τοῦτον τῆς διοικήσεως τύπον καθυπεβλήθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς αἱ πλεῖστα τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἰδίως ἡ Μακεδονία, ἡ μικρὰ Ἀσία, ἡ Συρία, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Αἴγυπτος· ὅχι ὅμως καὶ ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ ἡ Ῥόδος. Καὶ πῶς μὲν εἶχεν ἡ Ῥόδος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐξετέθη ἤδη (σελ. 372)· ἐνταῦθα δὲ θέλομεν κατ' ἀρχὰς ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα.

Εἶπομεν ὅτι ἡ Ἑλλάς ὑπέκυψεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Μομμίου ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, ἐν ἔτει 145 πρὸ Χριστοῦ· διότι τοῦτο συνήθως λέγουσιν οἱ ἱστορικοί. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἐκτίμησις δὲν εἶναι εἰμὴ μέχρι τινὸς ἀκριβής. Ἐν πρώτοις ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου ἐρρυθμίσθησαν αἱ σχέσεις τῆς Ῥώμης ὅχι πρὸς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ πρὸς μόνην τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῆς Βοιωτοὺς, Ἡρακλεώτας, Εὐβοεῖς, διότι αὐτοὶ καὶ μόνοι ἐπολέμησαν τότε πρὸς τοὺς Ῥωμαίους· τὰ δὲ κατὰ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πολιτείας ἐκανονίσθησαν πρότερον, οὐδ' ἐτροποποιήθησαν κατὰ τὸ 145 ἔτος, ὅτε τινὲς μὲν οὐδόλως μετέσχον τοῦ ἀγῶνος, τινὲς δὲ, ὡς ἡ Σπάρτη, ἦσαν καὶ σύμμαχοι τῆς Ῥώμης. Πρῶτοι ἀνεγνώρισαν τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων οἱ Ἀχαρνᾶνες, τῷ 197 (σελ. 351), καὶ ἔπειτα τῷ 189, οἱ Αἰτωλοὶ (σελ. 355)· ἀλλ' ἐκάτεροι παρέμειναν αὐτόνομοι, δι'

ὃ οὐδὲ δύνανται ἀκριβῶς εἰπεῖν νὰ λογισθῶσιν ὡς ὑποκύψαντες εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ῥητὴ συνθήκη περὶ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν πολιτειῶν δὲν σώζεται, καθ' ὅσον γνωρίζομεν· ἀλλὰ ἐξ ἔτη πρὸ τῆς Κορίνθου ἀλώσεως βλέπομεν τὴν ῥωμαϊκὴν βουλὴν κρίνουσαν τὴν πρὸς τοὺς Ὠρωπίους διαγωγὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐπιβάλλουσαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ζημίαν 500 ταλάντων, τὴν ὁποίαν ἔπειτα ἐμετρίασεν εἰς 100· ὃ ἐστὶν ἀσκούσαν ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας δικαιώματα ἂν ὅχι κυριάρχου τοῦλάχιστον παντοδυνάμου διαιτητοῦ. Ὡσαύτως κατὰ τὰ ἔτη 188 καὶ 166, ἡ βουλὴ διὰ συγκλητικῶν ἐπὶ τόπου πεμφθέντων ὥρισε «Λακεδαιμονίοις καὶ Ἀχαιοῖς τὰ δίκαια,» ἐξ οὗ πρὸς τοῖς ἄλλοις συνάγεται ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀχαιοὶ δὲν ἀπελάμβανον ἔκτοτε πλήρη ἀνεξαρτησίαν.

Δεύτερον, ἡ κοινῶς ἄλλοτε καὶ παρὰ τινων μέχρι τῆς σήμερον πρεσβευομένη δοξασία ὅτι τῷ 145 ἡ Ἑλλάς κατέστη ἐπαρχία ῥωμαϊκή, εἶναι ἀνυπόστατος, ὡς ἀπεδείχθη ὑπὸ νεωτέρων ἐρευνῶν, τῶν ὁποίων τὰ κυριώτατα μόνον ἐνταῦθα παραθέτομεν ἐπιχειρήματα. Ὁ Πλούταρχος, ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ βίου τοῦ Κίμωνος, διηγούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἐπιφανοῦς Ῥωμαίου Λουκούλλου διάσωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Χαιρωνείας ἀπὸ συκοφαντίας τινὸς τῶν γειτόνων Ὀρχομενίων, ἐπιφέρει, ὅτι ἡ περὶ τούτου κρίσις «ἦν ἐπὶ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Μακεδονίας, οὐπω γὰρ ἐς τὴν Ἑλλάδα Ῥωμαῖοι στρατηγοὺς διεπέμποντο.» Καὶ ἐπειδὴ ὁ Λούκουλλος ἤκμασε περὶ τὸ 60 πρὸ Χριστοῦ ἔτος, ἔπεται ἐκ τῶν λόγων ἐκείνων τοῦ Πλουτάρχου, ὅτι ὁ πρῶτος τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ὅρος, ἦτοι ἡ κατ' ἔτος τακτικὴ ἀποστολὴ στρατηγοῦ ἢ ἀνθυπάτου, δὲν ἐξεπληρώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' οὐδὲ φόρον τακτικὸν ἐπλήρωσεν αὕτη ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον. Ὅχι μόνον αἱ ἔκτακτοι φορολογίαι αἱ ἐπιβληθεῖσαι τῷ 145 εἰς τινὰς ἐλληνικὰς πόλεις, μετ' ὀλίγον ἀνεκλήθησαν, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ τῶν διαφόρων πολιτειῶν αἱ σύνοδοι ἤρχισαν πάλιν νὰ συγκροτῶνται, ἡ δὲ Ἑλλάς ἐπὶ τοσοῦτον ἦτο φόρου ἀτελής, ὥστε πᾶσα ὑπὸ Ῥωμαίου παρὰβίασις τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐλογίζετο ὡς κατὰχρησις καὶ ὡς τοιαύτη ἐστηλιτεύετο. Ὁ μέγας Ῥωμαῖος Ἰούλιος Καῖσαρ, ὁ ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, ἦτοι μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα ἀφ' ἧς κατεκτήθη ἡ Ἑλλάς, κατηγορεῖ, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν περὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων πραγματειῶν αὐτοῦ, τὸν ἀντίπαλον Πομπήϊον, ὅτι εἰσέπραξε χρήματα ἀπὸ

τῶν μὴ ὑποτελῶν φόρου Ἀχαιῶν. Καὶ ὁ σύγχρονος ἐκείνου περιώνυμος ῥήτωρ Κικέρων, εἰς τὸν κατὰ Πίσωνος λόγον, ἐλέγχει αὐτὸν, ὅτι, διορισθεὶς ἀνθύπατος Μακεδονίας, ὑπερέβη καταχρηστικῶς τὰ ὅρια τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ ἐπέβαλε χεῖρα εἰς ἔθνη ἐλεύθερα, τὴν Ἀχαΐαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὰς Ἀθήνας, πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Ὡσαύτως ὁ Κωνσταντινουπολίτης Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς, ἐν τῷ χρονικῷ αὐτοῦ, λέγει, ὅτι ὁ Μόμμιος, τιμωρήσας τοὺς Κορινθίους ὡς πρωταιτίους τοῦ ἀχαικοῦ πολέμου, ἀφῆκε πάντας τοὺς ἄλλους Ἕλληνας αὐτονόμους καὶ ἐλευθέρους. Ὁ Ζωναρᾶς ἔγραψε μὲν κατὰ τὴν 12 μετὰ Χριστὸν ἐκκτονταετηρίδα, ἀλλὰ λογίζεται ἀξιόπιστος, καθὼ ἀντλήσας ἀπὸ πηγῶν ἀρχαιοτέρων, μὴ σωζομένων. Πρὸς τοῦτοις ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡ μὲν πολιτικὴ δικαιοσύνη ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὰς ἐγχωρίους ἀρχάς, ἡ δὲ ποινικὴ διεξήγετο ὑπὸ τοῦ ἀνθυπάτου. Ἀλλὰ ὁ χρόνος διέσωσεν εἰς ἡμᾶς μαρτυρίαν ἀναμφισβήτητον, ὅτι εἰς τὰς ἐλληνικὰς πόλεις καὶ αὐτὴ ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη, ἦτο, ὡς πάλαι ποτὲ, εἰς χεῖρας τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν. Διότι ἐκ τοῦ Πλουτάρχου, ἐν τῷ αὐτῷ προοίμῳ τοῦ βίου τοῦ Κίμωνος περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, μαθάνομεν ὅτι, ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λουκούλλου, ὁ Χαιρωνεὺς Δάμων κατέστη ἐνοχὸς φόρου Ῥωμαίου ἡγεμόνος καὶ ὅχι ὀλίγων περὶ αὐτὸν στρατιωτῶν, εὐρισκομένων τότε προσωρινῶς ἐν Ἑλλάδι διὰ τὴν χρεῖαν τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου. Ἡ δὲ τῶν Χαιρωνέων βουλὴ ἐπιληφθεῖσα ἀμέσως τῆς δίκης ἐπέβαλε τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἀππιανὸς ἱστορῶν, εἰς τὴν περὶ Μιθριδάτου πραγματείαν, τὴν ἐν ἔτει 185 πρὸ Χριστοῦ περίφημον συνδιάλεξιν τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Σύλλα μετὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου τοῦ Πόντου, παρίστησιν, ἐν κεφαλαίῳ 58, τὸν πρῶτον λέγοντα μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς πρὸς τὸν δεῦτερον· «σφετερισάμενος δ' ἀπάντων (τῶν ἐν Ἀσίᾳ) τὰ χρήματα, ἐς τὴν Εὐρώπην ἐπέρας μεγάλους στρατοῖς· ἡμῶν ἀπειπόντων ἅπασι τῆς Ἀσίας βασιλεῦσι, τῆς Εὐρώπης μηδὲ ἐπιβοῶναιεν. Διαπλεύσας δὲ, Μακεδονίαν τε ἡμετέραν οὖσαν ἐπέτρεχες καὶ τοὺς Ἕλληνας τὴν ἐλευθερίαν ἀφηροῦ.» Ἐνταῦθα ὁ Σύλλας αὐτὸς ὑποδεικνύει ἄλλως ἔχουσιν, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὴν Μακεδονίαν ὡς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἄλλως τὴν Ἑλλάδα, ὀνομάζων τὴν μὲν, οὖσαν ἐπαρχίαν, ἡμετέραν, τὴν δὲ, μὴ οὖσαν τοιαύτην, ἐλευθέραν. Καὶ ἐξακολουθεῖ διευκρινῶν ἔτι μᾶλλον τὴν διαφορὰν τῆς σχέσεως ταύτης. «Οὐ πρὶν τε ἤρξω μετανοεῖν, ἢ Μακεδονίαν μὲν με ἀνασώσασθαι, τὴν δὲ Ἑλλάδα τῆς

σῆς ἐκλῦσαι βίας.» λέγει δηλαδή ὅτι τὴν μὲν Μακεδονίαν ἀνέκτησεν, ἀποκαταστήσας καὶ πάλιν κτῆμα τῆς Ῥώμης, τὴν δὲ Ἑλλάδα ἀπλῶς ἀπήλλαξε τῆς δυναστείας τοῦ Μιθριδάτου.

Ἡ Ἑλλάς λοιπὸν δὲν ἦτο τότε ἔτι ἐπαρχία Ῥωμαϊκὴ. ἀλλ' ἀπετέλει ὁμάδα πολιτειῶν αὐτονόμων καὶ ἐλευθέρων ἥτοι ἀπηλλαγμένων τακτικοῦ φόρου, αἵτινες ὅμως, καλούμεναι σύμμαχοι, διετέλουν, δυνάμει ῥητῶν πολλάκις συνθηκῶν, ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐπιτήρησιν καὶ προστασίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς βουλῆς. Αὕτη, εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ στρατηγοῦ τῆς γείτονος Μακεδονίας, ἐρρύθμιζε τὰς μεταξὺ τῶν πολιτειῶν τούτων συμβαινούσας διαφορὰς καὶ ἐπροστάτευε τὴν χώραν κατὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιδρομῆς, προπαρασκευάζουσα οὕτως αὐτὴν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ὅλοσχερῇ ὑποδούλωσιν. Τὸν βαθμιαῖον τοῦτον τρόπον τῆς κατακτήσεως μετεχειρίζετο πολλάκις ἡ δορικτήτωρ ἐκείνη πόλις, ὡς παρατήρησεν ἤδη ὁ Μοντέσκιος. Κατατροπώσασα, λέγει, λαὸν τινα, κατ' ἀρχὰς περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ τὸν ἐξασθενίσῃ καὶ ἐπιβάλλῃ αὐτῷ συνθήκας αἵτινες ὑπέσκαπτον ἀνεπαισθήτως τὰς περιλιπομένας αὐτοῦ δυνάμεις. Ἐὰν τυχὸν ἔπειτα οὗτος ἐξηγείρετο, ἐταπείνωνεν αὐτὸν ἔτι μᾶλλον ὥστε ὁ λαὸς οὗτος ἀπέβαινεν ὑπήκοος χωρὶς νὰ ἦναι δυνατὸν νὰ ὀρισθῇ πότε τοῦτο συνέβη. Ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ φιλοσόφου ἐκείνου ἱστορικοῦ εἶναι ὀρθοτάτη μάλιστα ὡς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Ἡ Ῥώμη, καθὼς εἶδομεν, ἤσκησεν ὡς πρὸς αὐτὴν κυριαρχικὰ δικαιώματα ἔτι πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, καὶ τοι τῆς Ἑλλάδος θεωρουμένης τότε ὁμολογουμένως ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμου· οὕτω δ' ἐξηκολούθησε πολιτευομένη ἡ Ῥωμαϊκὴ βουλὴ καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐνῷ ἀφ' ἐτέρου ἡ Ἑλλάς ἐξηκολούθει νὰ λέγεται πάντοτε ἐλευθέρα καὶ αὐτόνομος. Ἡ μόνη μεταξὺ τῶν δύο περιόδων διαφορὰ εἶναι, ὅτι, μετὰ τὴν κατατρόπωσιν τῆς ἀρχαϊκῆς συμπολιτείας, ὁ ἀληθὴς πολιτικὸς βίος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καταπαύει ἐν Ἑλλάδι· καὶ τοῦτο δικαιολογεῖ μέχρι τινὸς τὴν κοινὴν ἀξίωσιν, ὅτι διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, ἡ Ἑλλάς ὑπέκυψεν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ναὶ μὲν ἐπαρχία δὲν ἐγένεν εἰμὴ πολὺ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ πρώτου Ῥωμαίου αὐτοκράτορος Αὐγούστου, περὶ τὸ 30 πρὸ Χριστοῦ ἔτος. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἀλώσεως, διατελεῖ οὐσα ἀπλοῦν δορυφόρημα, ἥτοι κωφὸν τοῦ ἱστορικοῦ δράματος πρόσωπον· καὶ δίδει μὲν εἰςέτι ἐκ διαλειμμάτων σημεῖα τινα ζωῆς, ἀλλὰ ζωῆς ἀκαριαίας,

ἦτις εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστρέψῃ τὰς τελευταίας δυνάμεις τοῦ ἐκνευρισμένου τούτου σώματος.

Κατ' ἀρχὰς ἐν διαστήματι ἐξήκοντα περίπου ἐτῶν μετὰ τὸ 145 πρὸ Χριστοῦ, οὐδὲν ἀξιόλογον πολιτικὸν γεγονὸς ἀναφέρεται ἐν Ἑλλάδι. Ἐν γένει ἡ χώρα φαίνεται ἀνακύψασα ὡς ὡς ὑλικῶς ἰδίως διὰ τὴν κατὰ πausin τῶν ἐμφυλίων στάσεων καὶ πολέμων. Τὴν δὲ καταστροφὴν τῆς Κορίνθου ἀνεπλήρωσε μέχρι τινὸς ἡ τότε τῆς νήσου Δῆλου ἀκμὴ, ἥτις ἐνθυμίζει τὰς περιστάσεις δι' ἃς τοσοῦτον ἠὺδοκίμησεν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους ἡ νῆσος Σύρος. Διότι, καθὼς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς τελευταίας ἡμῶν ἐπαναστάσεως, διὰ τὴν ἐρήμωσιν ὅλων τῶν ἐλληνικῶν παραλίων τῆς μεσογείου καὶ πολλῶν νήσων, ἐβιάσθη τὸ ἐμπόριον νὰ καταφύγῃ εἰς τοὺς βράχους τῆς Σύρου καὶ ν' ἀνεγείρῃ ἐκεῖ τὴν νῦν ἀκμάζουσαν Ἑρμούπολιν, οὕτω μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου, οἱ ἔμποροι μετεχώρησαν εἰς τὴν γείτονα τῆς Σύρου, νῦν δὲ ἔρημον Δῆλον. Ἡ Δῆλος (297 τοῦ πρώτου τόμου) ἦτο καὶ πρὸ τούτου ἐνδοξος διὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὸ Λητῶν καὶ τὰς πανηγύρεις, αἵτινες εἰ καὶ μὴ εἶχον τὸ πρόπαλαι ἀξίωμα, ἐξηκολούθουν ὅμως τελούμεναι ἐν αὐτῇ ὑπὸ τῶν περιοικίδων κυκλάδων νήσων· ἀλλὰ, κατὰ τὸν Στράβωνα «ἐτι μᾶλλον ἠῤῥξησεν αὐτὴν καταστραφεῖσα ὑπὸ Ῥωμαίων Κόρινθος. Ἐκείσε γὰρ μετεχώρησαν οἱ ἔμποροι, καὶ τῆς ἀτελείας τοῦ ἱεροῦ προκαλουμένης αὐτοὺς, καὶ τῆς εὐκαιρίας τοῦ λιμένος· ἐν καλῷ γὰρ κεῖται τοῖς ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἀσίαν πλέουσιν· ἡ τε πανήγυρις ἐμπορικὸν τι πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ συνήθεις ἦσαν αὐτῇ Ῥωμαῖοι τῶν ἄλλων μάλιστα, καὶ ὅτε συνειστήκει ἡ Κόρινθος. Ἀθηναῖοι τε λαβόντες τὴν νῆσον (σελ. 360) καὶ τῶν ἱερῶν ἅμα καὶ τῶν ἐμπόρων ἐπεμελοῦντο ἱκανῶς.» Ἀλλ' ὅ,τι μάλιστα συνεσώρευsen εἰς αὐτὴν πολὺν πλοῦτον, εἶναι τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπερβολικῶς ἀναπτυχθὲν ἐμπόριον τῶν δούλων, τὸ μὲν διότι ἡ πραγματεία κατέστη περιζήτητος παρὰ τοῖς Ῥωμαῖοις, οἵτινες ἐπλούτησαν παραλαβόντες τοὺς θησαυροὺς τῆς Καρχηδόνης καὶ τῆς Κορίνθου, τὸ δὲ διότι οἱ πειραταὶ τῆς Κιλικίας, περὶ ὧν πλείονα κατωτέρω, εὐρίσκοντες ἐπικερδестаτὴν τὴν τῶν ἀνδραπόδων ἐξαγωγὴν, εἰς ταύτην κυρίως ἐνησχολοῦντο. Κέντρον δὲ πάσης ταύτης τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως ἦτο ἡ Δῆλος, ἐμπορεῖον «μέγα

καὶ πολυχρήματον,» ὥστε καὶ παροιμία ἐκ τούτου ἐγένετο «ἔμπορε κατὰπλευσον, ἐξελοῦ, πάντα πέπραται.»

Ἄλλ' ἡ ἀκμὴ αὕτη τῆς Δήλου δὲν διήρκεσε πολὺ, κατεστράφη δὲ ἔνεκα τῶν ἐπισυμβάντων μιθριδατικῶν πολέμων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν (σελ. 372—373) νὰ ἐκθέσωμεν ὑποίως τις ἥτο ὁ τοῦ Πόντου βασιλεὺς Μιθριδάτης Σ', καὶ ὑπόσα διέπραξε μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐπεχείρησε τὸν μακρὸν καὶ ἐναγώνιον πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον, εἰς ὃν προϊόντος τοῦ χρόνου περιεπλάκη καὶ ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς. Αἱ περιπέτειαι τοῦ πολέμου τούτου ἤρχισαν ἐν ἔτει 107, ὅτε ὁ μεγαλεπήβολος ἐκείνος βασιλεὺς, ἀποφασίσας νὰ καθυποτάξῃ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐκυρίευσεν μέρος τῆς Παφλαγονίας, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι, δόντες ἄλλοτε εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, βραδύτερον, ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Μιθριδάτου τοῦ Σ', εἶχον πάλιν ἀφαιρέσει ἀπὸ τοῦ ποντικοῦ κράτους· ἔπειτα δὲ οὗτος, περὶ τὸ 94, ἀφοῦ ἐφόνευσεν τρεῖς ἀλληλοδιαδόχους βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας, τὸν Ζ', τὸν Η', καὶ τὸν Θ' Ἀριαράθην, καταλαμβάνει καὶ ταύτην τὴν χώραν. Τότε ἐπεμβάντων τῶν Ῥωμαίων, ὁ Μιθριδάτης, ἐνδoὺς ἐπὶ μικρὸν παραχωρεῖ τὴν Καππαδοκίαν· ἀλλ' αὐθις μετ' ὀλίγον, ἰδὼν αὐτοὺς ἀπασχοληθέντας εἰς τὸν δεινὸν ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν καλούμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ Ῥωμαϊκῇ «συμμαχικὸν πόλεμον,» καὶ παραλαβὼν συμπράκτορα Τιγράνην Β' τὸν βασιλέα μὲν τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἐπὶ θυγατρὶ δὲ γαμβρὸν αὐτοῦ, κυριεύει, περὶ τὸ 89, οὐ μόνον τὴν Καππαδοκίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Φρυγίαν, καὶ τὴν Βιθυνίαν, καὶ πᾶσαν τὴν λοιπὴν μικρὰν Ἀσίαν, κατατροπώνει τοὺς κατ' αὐτοῦ πεμφθέντας Ῥωμαίους στρατηγοὺς, καὶ τότε ἀποφασίζει νὰ μεταβιβάσῃ τὴν πάλην εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα προσβάλῃ τὴν Ῥώμην ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ ἐστίᾳ, μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο ὡς γέφυραν τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον. Ὅθεν πρὸ πάντων κατέλαβε τὰς νήσους, πλὴν τῆς Ῥόδου, τὴν ὁποίαν εἰς μάτην ἐπολιόρκησεν· ἐνήργησε τὴν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ σφαγὴν ὅλων τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν ὅσοι εὕρισκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν· καὶ ἔπειτα ἐξέπεμψε διαφόρους στρατοὺς εἰς Θράκην, εἰς Μακεδονίαν, εἰς Θεσσαλίαν, καὶ μάλιστα εἰς Ἀττικὴν.

Δὲν νομίζομεν, ὥς τινες ἠξίωσαν, ὅτι ὁ Μιθριδάτης ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ τὸν πολὺν ὑπὲρ ἐλευθερίας ζῆλον τῆς πόλεως ταύτης καὶ τὴν συνδρομὴν τὴν ὁποίαν ἤλπισεν νὰ λάβῃ

παρ' αὐτῆς εἰς τὸν προκείμενον μέγαν ἀγῶνα. Ἐκ τῶν ἐγκρίτων Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ μὲν ἐνόμιζον ἀδύνατον ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οἱ δὲ ἐφρόνουν ὅτι καὶ ἂν ὑπερισχύσῃ ὁ Μιθριδάτης, θέλουσιν ἀπλῶς μεταβάλλει δεσπότην, καὶ ἄλλοι, ἀρκούμενοι ὅπωςδ' ἦ ποτε εἰς τὰ ἀγαθὰ ὅσα παρεῖχεν αὐτοῖς ἡ ὑφισταμένη εἰρήνη, δὲν ἤθελον ἐν γένει τὴν μετακίνησιν τῶν καθεστώτων. Ὀλίγοι δὲ μόνον ἐκ τῶν ἐπισήμων πολιτῶν ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἀναρρίψωσι τὸν κύβον πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἀρχαίου τῆς πατρίδος ἀξιώματος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ παρασύρωσι, καθὼς καὶ παρέσυραν τφόντι τὸν δῆμον, ὅστις, μὴ ἔχων τί νὰ ἀπολέσῃ, εὐκόλως ἐπεχείρει πάντα νεωτερισμόν. Ἀλλ' ὁ δῆμος ἐκεῖνος πρὸ καιροῦ ἀπέδειξεν ὅτι ἦτο ἀπόλεμος καὶ ἀνεπιτήδειος νὰ ὑποκύβῃ εἰς τὰς πολυειδεῖς θυσίας ὅσας ἀπαιτεῖ πᾶς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶν. Πλὴν τούτου ἐν τῇ Ἀττικῇ συνέβησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἐξήκοντα ἔτη γεγονότα τινὰ ἐπενεχόντα εἰς αὐτὴν καὶ συμφορὰς ὅχι μικράς. Τὰ δυστυχήματα ταῦτα ἦσαν δύο δουλικαὶ στάσεις, ὧν ἡ μὲν ἐγένετο μεταξὺ τοῦ 134 καὶ 131 ἔτους, ἡ δὲ μεταξὺ τοῦ 104 καὶ 101, ἀμφότεραι δὲ ὑπῆρξαν σύγχρονοι τῶν δύο μεγάλων δουλικῶν στάσεων αἵτινες τότε συνετάραξαν τὴν Σικελίαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ γενομένων τούτων κινημάτων δὲν ἀπέβη σπουδαῖον· οἱ ἀποστήσαντες δὲν ὑπερέβαινον πολὺ τοὺς χιλίους, τὸ δὲ κακὸν ἐξετάθη μὲν καὶ εἰς Δῆλον καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ἀλλὰ διὰ ταχείας καὶ αὐστηρᾶς κολάσεως περιεστάλη ἀπανταχοῦ. Τὸ δεύτερον ὅμως λέγεται πολὺ δεινότερον, διότι τότε πολλαὶ μυριάδες τῶν οἰκετῶν ὅσοι δεδεδεμένοι εἰργάζοντο τὰ μεταλλεῖα τοῦ Λαυρίου, φονεύσαντες τοὺς ἐπὶ τῶν μετάλλων φύλακας, κατέλαβον τὴν ἐπὶ Σουνίῳ ἀκρόπολιν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐξεπόρθησαν τὴν Ἀττικὴν. Ὡστε ἡ χώρα ἔπαθε πολλὴν ἐκ τούτου ζημίαν, ὁ δὲ Μιθριδάτης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἀξιόλογον συνδρομὴν παρὰ τῶν Ἀθηναίων, οὕτως ἐχόντων ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς. Ἐπεζήτησε δὲ τὴν κατοχὴν τῆς Ἀττικῆς πιθανώτατα διότι οὐδαμοῦ ἄλλοῦ τῆς Ἑλλάδος ἠδύνατο νὰ εὔρῃ φρούριον ἀσφαλέστερον καὶ ὀρμητήριον προσφεύστερον ἢ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ, πόλεις, αἵτινες ἔσωζον τὰ δυσπρόρθητα αὐτῶν τείχη, ἐνῶ τὰ τείχη τῶν ἄλλων ἐλλήνιδων πόλεων εἶχον καταλυθῇ πρὸ 60 ἐτῶν· ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας θαλάσσης τῆς ὁποίας ἐκράτει ἤδη ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου. Ἄλλως τε ἅπασαι αἱ περιπέτειαί τῆς τε συμμα-

χίας ταύτης καὶ τῶν διαπραγματεύσεων ὅσαι προηγήθησαν αὐτῆς μαρτυροῦσι τὴν θλιβερωτάτην ἠθικὴν ἀλλοίωσιν ἣν εἶχεν ἤδη πάθει ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις. Τὰς περὶ τοῦτου λεπτομερείας μανθάνομεν παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἐν βίῳ Σύλλα, παρὰ τοῦ Ἀππιανοῦ, καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ Ποσειδωνίου, τὸν ὁποῖον μὴ σωζόμενον, παρατίθουσιν ὁ ἐν τῇ 3 ἑκατονταετηρίδι μ. Χ. ἀκμάσας Ἀθήναιος ὁ ἐκ Ναυκράτιδος τῆς Αἰγύπτου, ὅστις, συγγράψας πόνημα ἐπιγραφόμενον «Δειπνοσοφισταί» καὶ συγκείμενον ἐκ βιβλίων 15, περιέσωσεν εἰς ἡμᾶς ἐκ συγγραφέων μετὰ ταῦτα ἀπολεσθέντων, πλείστας ὅσας πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, φιλολογίας καὶ ἀρχαιολογίας. Καὶ ἴσως μὲν ὁ Ἀθήναιος καὶ ὁ Ποσειδώνιος ἀσχημίζουσι παρὰ τὸ ἀληθές τὸν πρωταγωνιστὴν τοῦ ἀνὰ χεῖρας δράματος, ἥτοι τὸν σοφιστὴν Ἀθηνίωνα· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδ' ὁ Πλούταρχος εἶναι πολὺ περὶ τὴν κατὰ κρίσιν αὐτοῦ μετριώτερος, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἂν ἡ εἰκὼν ἦν πρόκειται ἤδη νὰ ἀντιγράψωμεν ἐνταῦθα μετέχῃ κατὰ τι τῆς γελοιογραφίας, ἡ γελοιογραφία εἶναι ἐξ ἐκείνων αἵτινες σφόδρα ὁμοιάζουσι πρὸς τὸ πρωτότυπον.

Ὑπῆρχε τότε ἐνταῦθα παρέγγραφός τις, δηλαδὴ νόθος, πολίτης, Ἀθηνίων ἢ Ἀριστίων ὀνομαζόμενος, υἱὸς πατρὸς ὁμωνύμου καὶ Αἰγυπτίας θεραπαίνης. Ἀδελφὸν μάλιστα ἂν εἶχε τοῦτο καὶ τὸ προτέρημα, ὅτι ἦτο τῶντι υἱὸς τοῦ δεσπότης αὐτῆς. Ἀλλ' ὅπωςδὴποτε, ὁ Ἀθηνίων οὗτος, κληρονομήσας ἀποθανόντα τὸν πατέρα ἢ δεσπότην αὐτοῦ, καὶ γήμας παιδισκάριον, ὅπερ ἐστὶ δουρίδα, εὐμορφον, περιεβάλετο τὸ πρόχειρον ἱμάτιον τοῦ σοφιστοῦ καὶ θηρεύσας μεράκια σχολαστικά, νῦν μὲν ἐν Μεσσήνῃ, νῦν δὲ ἐν Λαρίσῃ τῇ θεσσαλικῇ, εἰσέπραξε τοιουτοτρόπως χρήματά τινα καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας καθ' οὓς χρόνους ὁ μέγας Μιθριδάτης ἔσειεν ἀπὸ τοῦ Πόντου πᾶσαν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην. Εἰς τοῦτον λοιπὸν τὸν Ἀθηνίωνα, τὸν παρέγγραφον πολίτην, τὸν σμικρὸν καὶ ταπεινὸν σοφιστὴν, ἐνόμισαν συνετὸν οἱ Ἀθηναῖοι ὅσοι ἤθελον τὴν μετὰ τοῦ Μιθριδάτου συμμαχίαν, ν' ἀναθέσωσι τὰ πολυτιμότερα αὐτῶν συμφέροντα παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐκείνῳ, ἐὰν ἦναι πράγματι ἀληθές, ὡς λέγεται παρὰ τινων, ὅτι ἔχειροτονήθη πρεσβευτὴς ὑπὸ τοῦ δήμου, καὶ δὲν ἀνεχώρησεν, ὡς βεβαιοῦσιν ἄλλοι, πρὸς ἀναζήτησιν τύχης. Ἀφίχθεις δὲ εἰς Καππαδοκίαν καὶ κολακεύσας τὸν βασιλέα, ἐγένετο εἰς τῶν φίλων, καὶ δι' ἐπιστολῶν μετεώριζε

τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Λάκωνας καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς, ὅτι οὐ μόνον τῶν χρεῶν αὐτῶν θέλουσιν ἀπολυθῆ, ζῶντες τοῦ λοιποῦ ἐν ὁμονοίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν δημοκρατίαν θέλουσιν ἀνακτήσει καὶ ὄψεσθαι μεγάλων τύχει ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ. Οἱ δὲ ἐνταῦθα Ἕλληγες καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι διεκόμπουν ταῦτα, πιστεύοντες ὅτι κατελύθη ἤδη ἡ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονία.

Ὅθεν μετ' ὀλίγον ὁ Μιθριδάτης ἐκπέμπει εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατὸν καὶ στόλον μέγαν, ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Ἀρχέλαον, φέροντα μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν πρεσβευτὴν Ἀθηνίωνα. Ἡ ἐντολὴ τοῦ Ἀρχελάου ἦτο, νὰ κυριεύσῃ τὰς νήσους, νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ· ἐντεῦθεν ἔπειτα, ὡς ἀπὸ ὁρμητηρίου ἀσφαλοῦς, νὰ προσλάβῃ μὲν ἐκόντα ἄκοντα τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ ἔθνη, νὰ ἀνέλθῃ δὲ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ, ἐνωθεὶς ἐκεῖ μετὰ τοῦ εἰς Θεσσαλίαν ἐπιπεμφθέντος ἐξ Ἀσίας ἐτέρου στρατηγοῦ Μητροφάνους καὶ τοῦ διὰ τῆς Θράκης κατερχομένου υἱοῦ τοῦ Μιθριδάτου Ἀρκαθίου, νὰ καταβάλλῃ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ. Ἐχὼν λοιπὸν πρὸ πάντων συμφέρον νὰ καταλάβῃ τὸν Πειραιᾶ, προεξέπεμψεν ἐνταῦθα τὸν Ἀθηνίωνα μετὰ φυλακῆς διςχιλίων ἀνδρῶν καὶ πολλῶν καὶ πομπῶν ὑποσχέσεων. Τὰ πλοῖα τὰ ὅποια ἔφερον τὸν Ἀθηνίωνα ἐβιάσθησαν ὑπὸ χειμῶνος νὰ καταφύγῳσιν εἰς Καρυστίαν. «Ἄλλ' εἰσεῖσιν ἤδη, καὶ σχεδὸν τὸ πλεῖστον μέρος τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν ἐκδοχὴν αὐτοῦ ἐξεκύντο. Συνέτρεχον δὲ καὶ πολλοὶ καὶ ἄλλοι θεαταὶ, τὸ παράδοξον τῆς τύχης θαυμάζοντες, εἰ ὁ παρέγγραφος Ἀθηνίων εἰς Ἀθήνας ἐπ' ἀργυρόποδος κατακομίζεται φορείου, καὶ πορφύρων στρωμάτων, ὁ μηδέποτε ἐπὶ τοῦ τρίβωνος ἐωρακὼς πορφύραν πρότερον, οὐδενὸς οὐδὲ Ῥωμαίων ἐν τοσαύτῃ φαντασίᾳ καταχλιδῶντος τῆς Ἀττικῆς. Συνέτρεχον οὖν πρὸς τὴν θέαν ταύτην ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες, τὰ κάλλιστα προσδοκῶντες παρὰ Μιθριδάτου· ὁπότε Ἀθηνίων ὁ πένης καὶ τὰς ἐραν.κὰς ποιησάμενος ἀκροάσεις διὰ τὸν βασιλέα σιληπορδῶν διὰ τῆς πόλεως καὶ χώρας πομπεύει.» Τοιαύτης δὲ καὶ τηλικαύτης τύχων ὑποδοχῆς, κατέλυσεν εἰς τὴν οἰκίαν ἀνθρώπου πλουσιωτάτου τότε ἀπὸ τῶν ἐκ Δήλου προσδῶν, κεκοσμημένην διὰ στρωμνῶν πολυτελῶν, καὶ ζωγραφιῶν, καὶ ἀνδριάντων καὶ ἐκθέσεως ἀργυρωμάτων, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξῆλθε μετ' ὀλίγον ἐκσῦρων χλαμύδα λαμπράν, φέρων δακτυλίδιον χρυσοῦν ἐγγεγλυμμένην ἔχον τὴν Μιθριδάτου εἰκόνα, καὶ προπομπευόντων καὶ ἐφεπομένων θεραπόντων

πολλῶν, εἰςῆλθεν ἐν τῷ τεμένει τῶν περὶ Διόνυσον τεχνιτῶν, ὅπου ἐπετελοῦντο θυσίαι ἐπὶ τῇ εὐτυχεῖ αὐτοῦ παρουσίᾳ καὶ σπονδαὶ μετὰ προαναφωνήσεως κήρυκος. Καὶ τὴν ἐπιούσαν πολλοὶ μὲν, ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνέμενον εὐλαβῶς τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ, πλήρης δὲ ἦτο καὶ ὁ Κεραμεικὸς ἀστῶν καὶ ξένων, καὶ αὐτόκλητος συρροή τῶν ὄχλων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ δὲ προσῆλθε βραδέως, δορυφορούμενος ὑπὸ τῶν ὀχλοκόπων, ὧν ἕκαστος ἔσπευδε προσάψασθαι καὶ τῆς ἐσθῆτος αὐτοῦ.

Ἐν τῷ Κεραμεικῷ ὑπῆρχε τότε στοὰ κατασκευασθεῖσα πρὸ ἑκατὸν περίπου ἐνιαυτῶν, εἰς τιμὴν τοῦ πολλὰ εὐεργετήσαντος πάλαι ποτὲ τὴν πόλιν Ἀττάλου, βασιλέως Περγάμου, καὶ πρὸ τῆς στοᾶς ὑφούτο βῆμα ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἡγόρευον πρὸς τὰ πλήθη οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοί, ὑσάκις, ἐπισκεφθέντες τοὺς Ἀθηναίους, εἶχον νὰ ἀνακοινώσωσι τι εἰς τοὺς πολίτας. Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ βῆμα ἀνελθὼν ὁ Ἀθηνίων καὶ περιβλέψας κυκληθὼν τὸ πλῆθος, ἔπειτα δὲ ἀναβλέψας· «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἶπε, τὰ πράγματά με βιάζεται καὶ τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον, ἀπαγγέλλειν ἃ οἶδα· τὸ δὲ μέγεθος τῶν μελλόντων λέγεσθαι, διὰ τὸ παράδοξον τῆς περιστάσεως ἐμποδίζει με.» Ἐπειδὴ δὲ ἐπεβόησεν ἀθρόον τὸ πλῆθος θαρρεῖν καὶ λέγειν· «Λέγω τοίνυν, εἶπε, τὰ μηδέποτε ἐλπισθέντα, μηδὲ ἐν ὀνείρῳ φαντασθέντα.» καὶ ἐνταῦθα ἐξιστόρησε τὰ ἐν Ἀσίᾳ κατορθώματα τοῦ Μιθριδάτου· τὰς ἡττάς τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν, καὶ τὴν γενομένην σφαγὴν τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, ἀνήγγειλε τὴν ἐπερχομένην μεγάλην τοῦ Μιθριδάτου στρατείαν καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι συνεμάχησαν πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τὴν τῆς Ῥώμης καταστροφὴν ὅχι μόνον τὰ ἰταλικά ἔθνη, ἀλλὰ καὶ οἱ Καρχηδόνιοι. Σημειωτέον ὅτι Καρχηδόνιοι πρὸ καιροῦ εἰς τὸν κόσμον δὲν ὑπῆρχον, ἀλλὰ τίς ἐτόλμα νὰ ἀντείπῃ εἰς τὸν ῥήτορα; Μικρὸν δ' ἐπὶ τούτοις σιωπήσας, καὶ ἀφῆσας πολλοὺς νὰ συλλαλήσωσι περὶ τῶν παραδόξων ἐκείνων εἰδήσεων, ἔπειτα τρίψας τὸ μέτωπον· «Τί οὖν, ἐξηκολούθησε, συμβουλεύω; Μὴ ἀνέχεσθαι τῆς ἀναρχίας, ἣν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος ἐπισχεθῆναι πεποίηκεν, ἕως αὕτη δοκιμάσῃ περὶ τοῦ πῶς ὑμᾶς πολιτεύεσθαι δεῖ. Καὶ μὴ περιίδωμεν τὰ ἱερὰ κεκλεισμένα, αὐχμῶντα δὲ τὰ γυμνάσια, τὸ θέατρον ἀνεκκλησίαστον, ἄφωνα δὲ τὰ δικαστήρια, καὶ τὴν θεῶν χρησιμοῖς καθιερωμένην Πνύκα, ἀφρημένην τοῦ δήμου· μὴ περιίδωμεν δὲ, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὴν ἱεράν τοῦ Ἰάκχου φωνὴν κατασεσιγασμένην· καὶ τὸ σεμνὸν ἀνάκτορον τοῖν θεοῖν κεκλεισμένον, καὶ τῶν φιλοσόφων τὰς διατριβάς ἀφώνους.» Ἀφ' οὗ δὲ καὶ ἄλλας πολλὰς τοιαύ-

τας ὑπερβολὰς καὶ ἀριδήλους ψευδολογίας εἶπε, συλλαλήσαντες οἱ ὄχλοι καὶ συνδραμόντες εἰς τὸ θέατρον, ἐξελέξαντο αὐτὸν στρατηγὸν ἐπὶ τῶν ὀπλῶν· καὶ προσελθὼν ὁ περιπατητικὸς φιλόσοφος εἰς τὴν ὀρχήστραν, εὐχαρίστησε τοὺς Ἀθηναίους μὲ ὕφος ἀγέρωχον καὶ εἶπε· «Νῦν ὑμεῖς ἑαυτῶν στρατηγεῖτε, προέστηκα δ' ἐγὼ καὶ ἂν συνεπισχύσητε, τοσοῦτον δυνήσομαι, ὅσον κοινῇ πάντες ὑμεῖς.» Ταῦτα δὲ εἰπὼν, προεκάλεσε τὴν τῶν ἄλλων ἀρχόντων ἐκλογὴν, ὑποβαλὼν ὅσα ἤθελεν ὀνόματα.

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας τύραννον ἑαυτὸν ἀνέδειξεν ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος καὶ φιλελεύθερος ἀνὴρ, μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο τοὺς διςχιλίους δορυφόρους τοὺς ὑποίους ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἀρχέλαος. Κατέστησεν εὐθύς ἐκποδῶν τοὺς ἐπισήμους τῶν πολιτῶν ὅσοι, κατανοοῦντες τὸν ὄλεθρον εἰς ὃν ἔσυρε τὴν πατρίδα, ἀπεδοκίμαζον τὰ γινόμενα· ἔπειτα δὲ ἐπέστησε φύλακας ἐπὶ τὰς πύλας, ἀνὰ τριάκοντα ἐφ' ἐκάστης, οἵτινες παρεμπόδιζον τὴν τε εἰσόδον καὶ τὴν ἐξόδον. Καὶ ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν Ἀθηναίων ἔφευγον οὐδὲν ἤττον καταβιβάσαντες ἑαυτοὺς διὰ τῶν τειχῶν, ἐπαπέστειλε κατ' αὐτῶν ἱππεῖς οἵτινες ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν ἄλλους δὲ κατήγαγον δεδεμένους, ἀναγκάσας πρὸς τοῦτο τοὺς Ἀθηναίους πάντας νὰ οἰκουρῶσι δύνοντας τοῦ ἡλίου. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσε, διότι καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν ὅσοι ἐν ἡσυχίᾳ καὶ σιγῇ ἀπεφάσισαν νὰ περιμείνωσι τὸ τέλος τῆς σκηνῆς ταύτης, πολλοὺς κατηγόρησεν ἐπὶ προδοσίᾳ, ὡς συνεννοουμένους μετὰ τῶν φυγάδων καὶ νεωτερίζοντας, συλλαμβάνων δὲ ἤτοι ἀκρίτως ἀπώλλυε, προσβασανίσας καὶ στρεβλώσας, ἤτοι πρὸς Μιθριδάτην ἐξέπεμπε, δημεύων καὶ τὰς περιουσίας, καὶ τοσαῦτα χρήματα συναθροίσας ὥστε βεβαιοῦσιν ὅτι φρέατα ὅλα δι' αὐτῶν ἐπλήρωσε. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν μέρει προνοῶν τὴν μετ' ὀλίγον ἐπελθοῦσαν πολιορκίαν, καὶ κρύπτων τὰ τρόφιμα, ἐν μέρει φυγαδεύσας διὰ τῆς ἀφροσύνης αὐτοῦ τοὺς ἐμπόρους, προεκάλεσε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔνδειαν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαιῶν καὶ διεμέτρα χοίνικα κριθῶν, τὴν τροφὴν δηλαδὴ μιᾶς ἡμέρας, ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας, εἰς τοὺς ἀθλίους Ἀθηναίους, ἀλεκτορίδων τροφὴν καὶ οὐκ ἀνθρώπων αὐτοῖς διδούς, ὡς λέγει ὁ ἄστειος Ἀθήναιος.

Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν τοιαύτην τῶν Ἀθηνῶν διοίκησιν, ἀλλὰ ἠθέλησε νὰ ἐπιδοαφιλεύσῃ καὶ εἰς τὴν Δῆλον τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης. Ἡ Δῆλος, ἥτις καθὼς εἶδομεν ἦτο πλουσιωτάτη καὶ ὑπήγετο εἰς

τάς Ἀθήνας, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα αὐτῶν καὶ νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως· τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ πρὸ μικροῦ κατελθὼν εἰς τὸ Αἰγαῖον Ἀρχέλαος, ὡς προσίμιον τῶν εὐεργετημάτων ὅσα ἐπηγγέλλετο, εἶχε συλήσει τὰ ἱερὰ τῆς νήσου χρήματα καὶ εἶχε παραδώσει αὐτὰ εἰς τὸν Ἀθηνίωνα ὅτε ἐξέπεμψεν αὐτὸν ἐνταῦθα. Ὁ Ἀθηνίων λοιπὸν ἐνόμισεν ἤδη πρέπον νὰ συμπληρώσῃ τὴν λεηλασίαν τῆς Δήλου καὶ ἔπεμψεν ἐπὶ τούτῳ εἰς αὐτὴν μετὰ δυνάμεως ἓνα τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, τὸν περιπατητικὸν φιλόσοφον Ἀπελλικῶντα. Ὁ Ἀπελλικῶν οὗτος ἦτο τὸ μὲν γένος Τῆιος, πολίτης δὲ Ἀθηναῖος γενόμενος ἔζησε βίον ποικιλώτατον καὶ ἀψίκορον· διότι ἦτο ὄχι μόνον φιλόσοφος ἀλλὰ καὶ φιλόβιβλος καὶ φιλαρχαῖος. Αὐτὸς ἠγόρασε τὴν Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκην καὶ ἄλλας πολλὰς, ὧν πολυχρήματος· πρὸς δὲ τούτοις συνεκρότησε καὶ πλουσίαν συλλογὴν ἀρχαίων αὐτογράφων ψηφισμάτων τῆς τε πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων Ἑλληνίδων πόλεων, τὰ μὲν ἀγοράζων, τὰ δὲ καὶ ὑπεξαίρων ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ ἀπέβη πολυτιμοτάτη. Ὁ Ἀπελλικῶν ἐφρόντισεν ἰδίως νὰ πλουτίσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῶν συγγραφῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου αἵτινες πρὸ αὐτοῦ δὲν ἔσχον γνωστὰ εἰς τοὺς πολλοὺς, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς ἐποχῆς ταύτης περιπατητικῶν ὀλίγον ἐγινώσκοντο, διότι ἡ κληρονομία Νηλέως τοῦ Σκηψίου, εἰς ὃν ὁ Θεοφράστος κατέλιπε τὰ βιβλία του, εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἀφιλοτίμων καὶ ἀμαθῶν. Ταύτην δὲ τοῦ Ἀπελλικῶντος τὴν βιβλιοθήκην παρέλαβε βραδύτερον ὁ Σύλλας ἐξ Ἀθηνῶν καὶ μετέφερεν εἰς Ῥώμην, ὅπου Τυραννίων ὁ γραμματικὸς ἐφρόντισε περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς, ὁ δ' Ἀνδρόνικος ὁ Ῥόδιος ἐπεχείρησε τὴν ἀντιγραφὴν τῶν χειρογράφων ἐκείνων τὰ ὅποια οὕτως ἔκτοτε παρεδόθησαν εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν. Ἐκ τούτων δηλοῦται ὅτι ὡς φιλόλογος ὁ Ἀπελλικῶν ἀπέβη ἄνθρωπος χρήσιμος· ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς εἵπομεν, ἐπλούτιζε τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ καὶ δι' ὑπεξαίρέσεως δημοσίων ἐγγραφῶν ἐκ τῶν ἀρχαίων τῶν πόλεων, φωραθεὶς ἐν Ἀθήναις εἶχεν ἀναγκασθῇ νὰ φύγῃ ἐντεῦθεν ἄλλοτε. Μετ' οὐ πολὺ ὁμως ἐπανῆλθε πάλιν θεραπεύσας πολλοὺς καὶ ἥδη ἐγένετο εἰς τῶν θερμοτάτων ὁπαδῶν τοῦ Ἀθηνίωνος, διορισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ στρατηγὸς ἐπὶ τὴν Δῆλον, ἵνα ἐπαναστατήσῃ τὴν νῆσον καὶ πρὸ πάντων ἵνα ἀργυρολογήσῃ τοὺς πολίτας αὐτῆς. Ἀλλ' ἔμελλε νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τὸ στρατιωτικὸν αὐτοῦ στάδιον ἀτυχέστερος ἢ εἰς τὸ φιλολογικόν· καθότι πανηγυρικῶς μᾶλλον

ἢ στρατηγικῶς ἀναστρεφόμενος, καὶ προφυλακὴν ἀμελεστέραν διορίσας, μάλιστα δὲ ἀφήσας ἀπροφύλακτα τὰ ἐξόπισθεν τῆς νήσου, ἐκοιμήτο. Καὶ τοῦτο μαθὼν ὁ κατὰ τύχην τότε περὶ τὴν Δῆλον εὐρεθεὶς Ῥωμαῖος στρατηγὸς Ὀρόβιος, φυλάττει νύκτα ἀσέλγηνον, ἐκβιβάζει τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν κοιμωμένων καὶ μεθύνοντων Ἀθηναίων, ἄλλους κατέκοψε καὶ ἄλλους ἐζώγρησεν· ὁ δὲ καλὸς στρατηγὸς Ἀπελλικῶν ἔλαθε φυγών. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Δῆλος ἔπαθεν ἐν τούτοις τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ποικίλων τούτων καὶ ἀντιπάλων ἐλευθερωτῶν. Βραδύτερον δὲ ὑπέστη καὶ ἄλλας συμφοράς. Ὁ στρατηγὸς τοῦ Μιθριδάτου Μητροφάνης, ὃν προανεφέραμεν ἐκπεμφθέντα εἰς Θεσσαλίαν, ἀποτυχὼν ἐκεῖ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον, ἐπέπεσε κατὰ τῆς Δήλου, ἐφόνευσε ξένους καὶ Δηλίους, ἐλήστευσε τὰ χρήματα καὶ τὰ ἀναθήματα τῆς πόλεως καὶ κατέβαλεν αὐτὴν εἰς ἔδαφος, ἐξανδραποδισάμενος τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐνῶ ἀνήγετο εἰς τὸ πέλαγος ἀπὸ τοῦ ἔργου τούτου, παραμονεύσαντες οἱ τῶν ἐμπόρων περισωθέντες καὶ καταναυμαχῆσαντες, κατέλυσαν αὐτόν. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον ἡ Δῆλος κατεστράφη τότε διὰ παντός.

Ἐπανερχόμεθα δὲ εἰς τὰ τῶν Ἀθηναίων πράγματα. Ὁ Ἀρχέλαος, γενόμενος ἐν τῷ μεταξύ κύριος τοῦ Αἰγαίου πελάγους, κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ, κατέλαβε τοῦτόν τε καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ ὥρμησεν ἐντεύθεν μετὰ τοῦ Ἀθηνίωνος ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἔμελλον νὰ ἐνωθῶσι μετ' αὐτῶν καὶ τὰ τῶν Λακωνίων καὶ τῶν Ἀχαιῶν συμμαχικὰ στρατεύματα. Ἡ Βοιωτία πᾶσα παρεδέχθη τὰς περὶ ἐλευθερίας ὑποσχέσεις τοῦ Ἀρχελάου, πλὴν Θεσπιέων, τοὺς ὁποίους παρακαθήμενος ἐπολιόρκει. Καὶ ὁ μὲν Σύλλας, ψηφισθεὶς ὑπὸ Ῥωμαίων στρατηγὸς τοῦ κατὰ Μιθριδάτου πολέμου, δὲν εἶχεν ἔτι ἀφικθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς τῆς Μακεδονίας Σέντιος, μαθὼν τὰ γενόμενα, ἐκπέμπει ἐνταῦθα, μετὰ δυνάμεως ἐκ τοῦ προχείρου συγκροτηθείσης, τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ Βρέττιον Σούρραν, ἄνδρα διακεκριμένον ἐπὶ τόλμῃ καὶ φρονήσει, ὅστις, κατελθὼν εἰς Θεσσαλίαν, πρῶτον μὲν καταναυμαχῆσε περὶ Μαγνησίαν τὸν Μητροφάνην, ἐβίασεν αὐτόν εἰς φυγὴν, καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Σκίαθον, ἐν ᾗ ὁ στρατηγὸς ἐκεῖνος τοῦ Μιθριδάτου εἶχεν ἀποθέσει τὴν λείαν αὐτοῦ· ἔπειτα δὲ ἐτράπη ἐπὶ τὴν Βοιωτίαν, καὶ, ἐπελθόντων αὐτῷ ἐτέρων χιλίων πεζῶν καὶ ἱππέων ἐκ Μακεδονίας, συνῆψε πρὸς τὰς πολὺ μεγάλητέρας τοῦ Ἀρχελάου καὶ τοῦ Ἀθηνίωνος

δυνάμεις, περὶ Χαιρώνειαν, μάχην τριήμερον, ἥτις ἀπέβη ἀμφίροπος. Καὶ μετ' ὀλίγον φθάνουσιν εἰς τὸ τοῦ Ἀρχελάου στρατόπεδον τὰ ἀχαιῖα καὶ τὰ λακωνικὰ τάγματα, ὥστε ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς πειθόμενος ἤδη ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, ἐφορμᾷ ἀμέσως κατὰ τοῦ Πειραιῶς, κάλλιπτα εἰδὼς ὅτι ὁ Ἀρχέλαος, φοβούμενος μὴ ἀποκοπῇ τῆς θαλάσσης, θέλει βιασθῇ νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκουσίως ἐκ τῆς Βοιωτίας· ὅπερ συνέβη τῶντι, σπεύσαντος τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μιθριδάτου νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ συσταλέντος οὕτω πάλιν περὶ τὴν θάλασσαν.

Ἄλλ' ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 87 διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ Ἰταλίας ὁ Σύλλας μετὰ δυνάμειος πεζικῆς καὶ ἱππικῆς ἀποχρώσεως, καὶ συλλέξας χρήματα καὶ συμμάχους καὶ τροφὰς ἐκ τε Αἰτωλίας καὶ Θεσσαλίας, τοὺς μὲν Πελοποννησίους ἀμέσως ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ Μιθριδάτου διὰ μόνης αὐτοῦ τῆς παρουσίας, αὐτὸς δὲ ἀπαλλαγεὶς ἐκείνων, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ταύτης αἱ πόλεις μετεχώρησαν ἀθρόαι πρὸς αὐτὸν πλὴν ὀλίγων· ἰδίως δὲ τὸ μέγα τῶν Θηβῶν ἄστυ τὸ ὁποῖον πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἀσπασθῇ τὴν τύχην τοῦ Μιθριδάτου, ἀμαχητὶ ἤδη μετετέθη ἀπὸ Ἀρχελάου εἰς Σύλλαν, ὅστις οὕτως ἀσφαλίσθεις ὀπισθεν, κατῆλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε καταφύγει ὁ Ἀθηνίων, εἰς δὲ τὸν Πειραιᾶ κατεκλείσθη ὁ Ἀρχέλαος· ὅθεν ὁ Σύλλας διήρρεσεν εἰς δύο τὸν στρατὸν καὶ διὰ μιᾶς μὲν μοίρας ἐπολιόρκησε τὸ ἄστυ, αὐτὸς δὲ, παραλαβὼν τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμειος, ὥρμησε κατὰ τοῦ Πειραιῶς.

Ἡ ἄνω πόλις δὲν ἦτο δύσκολον νὰ κυριευθῇ· διότι τὰ μακρὰ τείχη ἦσαν κατὰ μέγα μέρος ἡρειπωμένα, ὥστε ἡ πόλις ἐκείνη ἠδύνατο νὰ περιζωσθῇ πανταχόθεν, καί, ἐπειδὴ, δὲν εἶχε πολλὴν τροφῶν προμήθειαν, νὰ καταναγκασθῇ διὰ λιμοῦ εἰς παράδοσιν. Ὁ δὲ Πειραιεὺς ἦτο ἀληθῶς δυσκαταγώνιστος· τὰ τείχη αὐτοῦ εἶχον ὕψος τεσσαράκοντα περίπου πήχεων καὶ ἦσαν κατεσκευασμένα ἐκ λίθου μεγάλου τετραγώνου· ὁ ἐν αὐτῷ στρατὸς ἦτο πολυπληθέστερος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ, ὁ δὲ στρατηγὸς Ἀρχέλαος, ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἔμπειρος· καί, τὸ πάντων σπουδαιότερον, ἐπειδὴ ἐθαλασσοκράτει εἶχε τροφὰς μὲν ἀφθόρους, πρόχειρον δὲ πᾶσαν ἐπικουρίαν· ἐνῶ ὁ Σύλλας δὲν εἶχε παντάπασιν στόλον ἵνα ἀποκλείσῃ τὸν ἀντίπαλον καὶ οὔτε ἐπικουρίαν τινὰ ἤλπιζε διὰ τὰς τότε μεγάλας τῆς Ἰταλίας ἐμφυλίους διενέξεις. Ὅθεν δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ

κύριος τῆς πόλεως ταύτης εἰμὴ μόνον ἐξ ἐφόδου, καὶ ἐνόει ἐν τούτοις ὅτι ἦτο ἀνάγκη ἀπαραίτητος νὰ ἐπιτύχη τοῦτο ὅσον ἐνεστί τάχιον, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ παράτασις τῆς πολιορκίας ἠδύνατο καὶ εἰς τὸν Μιθριδάτην νὰ δώσῃ καιρὸν νὰ πέμψῃ νέας δυνάμεις, καὶ τὰς ἐλληνικὰς φυλάς νὰ ἐνθαρρύνῃ εἰς νέαν ἐπανάστασιν. Ταῦτα πάντα ἐξηγοῦσι διατὶ ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἰδίως εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ διὰ τί εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπεχείρησεν ἐφοδὸν, ἄνευ ἄλλης προπαρασκευῆς ἢ τοι χωρὶς νὰ ἀνοίξῃ ῥῆγμα εἰς τὸ τεῖχος, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπάγων εἰς αὐτὸ κλίμακκας. Ἀπεκρούσθη ὅμως καὶ ἐπείσθη ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ ἄνευ τακτικῆς πολιορκίας. Ἀναχωρήσας λοιπὸν εἰς Ἐλευσίνα καὶ εἰς Μέγαρα, ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ τὰ ἀναγκαῖα μηχανήματα καὶ πρὸς τούτοις ἐπεχείρησε νὰ ἀνυψώσῃ πρὸς τὸ τεῖχος χῶμα ἰσομέγεθες ἵνα ἀπὸ αὐτοῦ διὰ κριῶν καὶ πυρφόρων τοξευμάτων καταβάλλῃ τὰ ἀκράδαντα ἐκεῖνα ὀχυρώματα. Μύρια ἡμιόνων ζεύγη ἐιργάζοντο καθ' ἡμέραν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ χῶματος τούτου· ξύλα καὶ λίθους ἐλάμβανε κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὰ μακρὰ τεῖχη, παντελῶς τότε κατεδαφισθέντα· ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον ἔλαβε χρεῖαν καὶ ἄλλης ξυλείας διὰ τε τὸ χῶμα καὶ τὰς ἀναγκαίας μηχανάς, ἔκοψε τήν τε δενδροφορωτάτην Ἀκαδημίαν καὶ τὸ Λύκειον. Ὁ δὲ σίδηρος καὶ οἱ καταπέλται καὶ πᾶσα ἄλλη τοιαύτη παρασκευὴ ἐκομίζοντο αὐτῷ ἐκ Θηβῶν.

Ἄλλ' ἵνα κατορθώσῃ τὰ πάντα ὁ Σύλλας, εἶχε καὶ χρημάτων πολλῶν ἀνάγκην· διὸ ἐπὶ πάλιν ἤδη χεῖρα εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος ἄσυλα, καὶ ἐπεμφεν ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν Λούκουλλον, ὅστις, παραλαβὼν ἐξ Ἐπιδαύρου καὶ ἐξ Ὀλυμπίας τὰ κάλλιστα καὶ πολυτελέστατα τῶν ἀναθημάτων, ἔκοψεν ἀπὸ αὐτῶν νόμισμα, τὸ ὁποῖον προσηγορεύθη ἀπὸ ἐκείνου Λουκούλλειον. Ἐγγραφε δὲ καὶ πρὸς τοὺς Ἀμφικτύονας εἰς Δελφοὺς, ὅτι εἶναι καλὸν νὰ παραδοθῶσιν εἰς αὐτὸν τὰ τοῦ θεοῦ χρήματα, παρατηρῶν ὅτι ἡ θέλει φυλάξει αὐτὰ ἀσφαλέστερον ἢ καὶ δαπανήσας ἀποδώσει οὐκ ἐλάττω. Καὶ ἐπειδὴ ὁ πρὸς παραλαβὴν αὐτῶν πεμφθεὶς Κάφιος ὁ Φωκεὺς, διστάζων νὰ πράξῃ τὴν ἱεροσυλίαν, ἐγγραψεν, ὅτι ἠκούσθη φθειγγομένη ἡ ἐν τοῖς ἀνακτόροις κηθάρα, ὁ Σύλλας ἀπήντησεν ὅτι ἀπορεῖ πῶς δὲν καταλαμβάνει ὅτι τὸ ἄσμα ἦτο σημεῖον χαρᾶς ὅχι ὀργῆς, καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ παραλάβῃ τὰ χρήματα θαρροῦντως, ὡς ἡδομένου τοῦ θεοῦ καὶ διδόντος. Ἐλήθησαν λοιπὸν οὕτως ὅχι μόνον τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναθήματα

τὰ ἐν Δελφοῖς, ἐξ ὧν καὶ ὁ ἀργυροῦς πίθος, τὸν ὁποῖον, διὰ τὸ βάρος καὶ τὸ μέγεθος μὴ δυναμένων τῶν ὑποζυγίων νὰ ἀναλάβωσιν, ἤναγκάσθησαν νὰ κατακόψωσιν οἱ Ἀμφικτύονες.

Τούτων ἐν τούτοις γινομένων καὶ τοῦ χρώματος ὁσημέραι προαγομένου, δὲν ἔπαυσαν αἱ περὶ τὸν Πειραιᾶ ἐχθροπραξίαι. Ὁ Ἀρχέλαος ἠγωνίζετο νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἔργον δι' αἰφνιδίων ἐπιθέσεων· ἀλλ' ἐπροδίδετο ὑπὸ δύο θεραπόντων ὅτινες ἐμήνουν ἐκάστοτε εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σύλλα τὰ μελετώμενα ἐν Πειραιεῖ, ἐγγράφοντες αὐτὰ ἐπὶ πεσσῶν ἐκ μολύβδου πεποιημένων καὶ ἀπὸ σφενδόνης ἀφιεμένων· ὥστε ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς πληροφορούμενος ἀκριβῶς τὰ παρασκευαζόμενα, ἦτο πάντοτε ἑτοιμὸς νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ Ἀρχέλαος, λαβὼν μεγάλην παρὰ Μιθριδάτου ἐπικουρίαν, τῆς ὁποίας ἠγεῖτο ὁ Δρομιχαίτης, ἐξήγαγεν ἅπασαν τὴν δύναμιν εἰς μάχην καὶ συνεκροτήθη ἐντεῦθεν συμπλοκὴ φοβερά καθ' ἣν τὸ μὲν πρῶτον οἱ Μιθριδάτειοι νῆδοκίμουν, ἔπειτα δὲ ἐπιστρέψαντες οἱ Ῥωμαῖοι ἐφόνευσαν περὶ τοὺς διςχιλίους ἐχθροὺς, τοὺς δὲ λοιποὺς συνήλασαν εἰς τὰ τείχη. Εἰς ταύτην τὴν περίστασιν ὁ γενναῖος Ἀρχέλαος παρέμεινεν ἐσχατος εἰς τὸν ἀγῶνα· διὸ ἐπανερχόμενος εὗρεν ἤδη κεκλεισμένας τὰς πύλας τῶν τειχῶν καὶ μόλις διὰ σχοινίων ἀνεβιβάσθη.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθε χειμὼν, ὁ χειμὼν τοῦ ἔτους 87 πρὸς τὸ 86. Ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ὁ Σύλλας οὐδεμίαν ἤλπιζεν ἐπικουρίαν· ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἐκηρύχθη ἐν Ῥώμῃ πολέμιος τῆς πατρίδος, διότι εἶχον ὑπερισχύσει αὐτόθι οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ Μάριος καὶ Κίννας. Ἀπὸ ἀνατολῶν οἱ Ῥόδιοι ἦσαν μὲν εὐδιάθετοι νὰ ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ διαπλεύσωσι τὸ Αἰγαῖον, θαλασσοκρατοῦντος τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ Σύλλας ἔπεμψε τότε τὸν Λούκουλλον εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἰς Συρίαν, ἵνα παραλάβῃ τὰς ναῦς τῶν αὐτόθι βασιλέων καὶ πόλεων, καὶ, ἐνωθεὶς μετὰ τῶν Ῥοδίων, κατορθώσῃ νὰ ἐπιπλεύσῃ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Καὶ τούτου ὅμως τοῦ ἐπιχειρήματος ἡ ἐκβασίς ἦτο ἄδηλος καὶ ὅπωςδῆποτε οὐχὶ πρόχειρος. Ὅθεν τὰ κατὰ τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν ἀπέβησαν ὅπως οὖν δεινὰ, καὶ ἤθελον καταντήσῃ δεινότατα, ἐὰν οἱ Στερεοελλαδίται καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐπέπιπτον κατ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοιοῦτό τι οὐδ' ἀπεπειράθησαν οἱ Ἑλληνας, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡ καρτερία, ἡ τόλμη καὶ ἡ ἐπιτηδεύτης τοῦ Σύλλα ἔμελλον νὰ κατισχύσωσιν ὅλων ἐκείνων τῶν δυσχερεῶν αἰτίων· ἐκ πρώτης ὄψεως ἐφαίνοντο ἀκαταγώνιστοι. Πρῶτον ἔπεσεν εἰς

χειρας αὐτοῦ τὸ ἔστυ τῶν Ἀθηνῶν. Τὰ τρόφιμα τὰ ὅποια καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας ἦσαν ἐνταῦθα ὀλίγα, παντάπασιν ἐξέλιπον μετὰ τὸν ἀποκλεισμόν τῆς πόλεως. Ὁ Ἀρχέλχος ἐδοκίμασε καὶ ἀπαξ καὶ δις, νὰ πέμψῃ σῖτον ἐκ Πειραιῶς· ἀλλ' ὁ Σύλλας μαθὼν τοῦτο, ἀπὸ τῶν ἐκσφενδονιζομένων πεσσῶν, καὶ ἐνεδρεύσας, ἐκυρίευσεν τὸν τε σῖτον καὶ τοὺς φέροντας. Ὁ μέδιμνος τοῦ σίτου, ὅπερ ἐστὶ δέκα ἡμερῶν τροφὴ πέντε ἀνθρώπων, ἐτίματ' ἐν τῇ πόλει δραχμῶν χιλίων τῶν τότε χρόνων δηλαδὴ περὶ τὰς ἑξ καὶ ἐπέκεινα χιλιάδας σημερινῶν δραχμῶν. Μετ' ὀλίγον οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ τρέφονται διὰ χόρτων, ὑποδημάτων, σκευῶν, τελευταῖον δὲ ἤπτοντο καὶ τῶν ἀποθνησκόντων. Μόνος ὁ Ἀθηνίων διῆγεν ἐν ἀφθονίᾳ καὶ ἐν ἀνάσει, ἐξυβρίζων ἀπὸ τῶν τειχῶν ἐκάσποτε τὸν τε Σύλλαν καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μετέλλαν, καὶ ἄσεβῶν πρὸς τὰ ἱερώτερα τῶν πραγμάτων, διότι ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος μετὰ φρίκης διηγεῖται, ὅτι περιεῖδε τὸν ἱερὸν τῆς θεοῦ λύχρον ἀπεσθηκότα διὰ σπάνιν ἐλαίου, εἰς δὲ τὴν ἱεροφάντιδα ζητήσασαν ἡμίεκτον πυρῶν, ἥτοι μικρὸν ποσὸν σίτου, ἔπεμψεν ἡμίεκτον πεπéρεως. Τὸ δὲ οὐδὲν ἤττον ἄξιον ἀγανακτήσεως εἶναι ὅτι τοὺς βουλευτάς, ἰκετεύοντας νὰ οἰκτείρῃ τὴν πόλιν καὶ νὰ διαλύσῃ τὸν ὀλέθριον τοῦτον πρὸς Σύλλαν πόλεμον, κατετόξευσεν εἰς ἀπάντησιν καὶ διεσκέδασεν. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους συγκατένευσεν νὰ πέμψῃ περὶ εἰρήνης δύο ἢ τρεῖς τῶν συμποτῶν, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἀντὶ νὰ ζητήσωσι νὰ ἐξιλεώσωσι τὸν νικητὴν, ἤρχισαν ἀκαιρολογοῦντες περὶ Θησέως, καὶ Εὐμόλπου, καὶ τῶν Μηδικῶν, μεχρισοῦ ὁ Σύλλας ἀπολέσας τὴν ὑπομονὴν «ἄπιτε, εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ὦ ρακάριοι, τοὺς λόγους τούτους ἀναλαβόντες· ἐγὼ γὰρ οὐ φιλομαθῆσων εἰς Ἀθήνας ὑπὸ Ῥωμαίων ἐπέμφθην, ἀλλὰ τοὺς ἀνθισταμένους καταστρεφόμενος.»

Καὶ ἡ καταστροφὴ ἐπῆλθε μετ' ὀλίγον. Ὁ Σύλλας ἀναλογιζόμενος ὅτι δὲν θέλει ἥδη ἀπαντήσῃ εἰμὴ ἀσθενῇ ἀντίστασιν ἀπὸ λιμοττόντων ἀνθρώπων, ἐπήγαγε διὰ νυκτὸς τὰς κλίμακας εἰς τὸ τεῖχος περὶ τὸ λεγόμενον ἐπτάχαλκον, καὶ εὐχερῶς κατέλαβε τὸ μέρος τοῦτο. Ἐπειτα δὲ κατασκάψας καὶ συνομαλύνας τὸ μεταξὺ τῆς πειραϊκῆς πύλης καὶ τῆς ἱερᾶς διάστημα τοῦ τείχους, εἰσῆλασεν αὐτὸς ἐντεῦθεν περὶ μέσας νύκτας, μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, σαλπίζοντος καὶ ἀλαλάζοντος, καὶ εἰς ἄρπαγὴν καὶ φόνον ἀφειμένου. Ὁ φόνος ἀπέβη πολὺς καὶ ἀνηλεής, μέχρις οὗ ὁ Σύλλας, ἐνδίδων εἰς τὰς δεήσεις τῶν Ἀθηναίων Μειδίου καὶ Καλλιφώντος, οἵτινες ἐξ ἀρχῆς εἶχον καταφύγει εἰς αὐτόν,

καὶ εἰς τὰς προτροπὰς τῶν μετ' αὐτοῦ συστρατευόντων συγκλητικῶν, ἀνεχαίτισε τὴν μεγάλην ταύτην φθορὰν, χαριζόμενος, ὡς εἶπε, πολλοὺς μὲν ὀλίγοις, ζῶντας δὲ τεθνηκόσι, διὰ τῶν ὀλίγων καὶ τεθνηκόντων ἐννοῶν τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους καὶ ἐνδόξους Ἀθηναίους. Ὁ δὲ Ἀθηνίων πρῶτον μὲν κατέφυγε μετὰ ὀλίγων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐμπρήσας τὸ Ῥοδεῖον, ἵνα μὴ ὁ Σύλλας ἔχῃ πρόχειρον ξυλείαν πρὸς ἐνόχλησιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς δίψης, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ· καὶ ἐν τῷ ἅμα αὐτὸς καὶ πάντες οἱ αὐτῷ δορυφορήσαντες, ἢ ἀρχὴν τινα ἄρξαντες, ἢ ὅτι δῆποτε ἄλλο πρᾶξαντες παρὰ τὰ ὑπὸ Ῥωμαίων ὠρισμένα εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ θανάτου ἐτιμωρήθησαν. Οἱ δούλοι εἶχον ἤδη πωληθῇ ἅμα μετὰ τὴν τῆς πόλεως ἄλωσιν· οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες ἐλεύθεροι ἐκ τῶν μετασχόντων τοῦ πολέμου ἐκείνου, τὴν μὲν ἐλευθερίαν διεφύλαξαν, τὴν δὲ ψῆφον καὶ χειροτονίαν ἀφῆρέθησαν, ἀποδοθεῖσαν εἰς μόνους τοὺς ἐκγόνους αὐτῶν· ὥστε ἐπὶ τοῦ παρόντος πᾶσα ἡ κυβέρνησις τῆς πόλεως περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων ἐκείνων ὅσοι προλαβόντες εἶχον προσφύγει εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἅμα ἄρξαμένου τοῦ πολέμου. Κατὰ τὰ λοιπὰ οὔτε αἱ Ἀθῆναι οὔτε αἱ ἄλλαι τῆς Ἑλλάδος πόλεις καθυπεβλήθησαν ἔτι εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν τῆς διοικήσεως τρόπον, ἀλλ' ὅμως ἡ ἐπιτήρησις αὐτῶν ἀπέβη ἕκτοτε ἀυστηροτέρα. Ἐπὶ πᾶσι δὲ κατελήφθησαν ἐν τῇ Ἀκροπόλει χρυσίου μὲν λίτραι τεσσαράκοντα, ἐξακόσiai δὲ ἀργύρου. Τὸ χρηματικὸν τοῦτο ποσὸν δὲν εἶναι ἀνάλογον τῶν μεγάλων θησαυρῶν τοὺς ὁποίους λέγεται συλλέξας ὁ Ἀθηνίων· ἀλλ' οἱ θησαυροὶ ἐκεῖνοι, ὡς φαίνεται, ἐν μέρει διηρπάγησαν ἐπὶ τῆς λεηλασίας τῆς πόλεως, καὶ ἐν μέρει, καταχωσθέντες, διέφυγον τὴν ἀρπαγὴν τῶν νικητῶν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Σύλλας ἐπέστησεν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ Ἀρχέλαος εἶχεν ἀποκρούσει προλαβόντως πολλὰς ὀχυράτας αὐτοῦ ἐφόδους. Ἀλλ' ἤδη αἱ ἀπὸ τοῦ χώματος μηχαναὶ ἐκριοκόπουν ἀκαταπαύστως τὰ τεῖχη, καὶ ἄλλοι πάλιν ἄνδρες ὑπὸ χελώνας διώρυσσον αὐτά. Καὶ τὰ μὲν κρημνιζόμενα οὕτω μέρη τάχιστα ἀνφοκοδοῦντο· ἀλλὰ τὰ νεωστὶ κατασκευαζόμενα, ὡς ὑγρότερα καὶ ἀσθενέστερα, εὐκολώτερον κατεστρέφοντο, ὥστε ἐπὶ τελους γενομένης νέας καὶ ἰσχυροτάτης ἐφόδου ἐβιάσθη ὁ Ἀρχέλαος νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν μανιωδῇ ὁρμῇ τῶν Ῥωμαίων, καὶ καταλιπὼν τὰ τεῖχη κατέφυγεν εἰς τι χωρίον τοῦ Πειραιῶς ὀχυρότατον ἅμα καὶ θαλάσση περίκλυτον, τὸ ὁποῖον ὁ Σύλλας, ναῦς οὐκ

ἔχων, δὲν ἠδύναντο παντάπασιν νὰ προσβάλῃ. Ἐγένετο ὅμως κύριος τοῦ ἄλλου Πειραιῶς, τοῦ ὁποίου κατέκαυσε τὰ πλεῖστα μέρη, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν Φίλωνος ὀπλοθήκην, θαυμαζόμενον ἔργον, καὶ τοὺς νεωσσοὺς καὶ πάντα τὰ λοιπὰ αἰοίδιμα τῆς ἐνδόξου ἐποχῆς τῶν Ἀθηναίων μεγαλουργήματα. Εἶχε δὲ ἐγκαίρως κατισχύσει ἐνταῦθα τοῦ Ἀρχελάου, διότι ἐν τῷ μεταξύ κατέβη ἀπὸ Θράκης καὶ Μακεδονίας εἰς τὴν Βοιωτίαν ὁ σὺν Ἀρκαθίῳ τῷ Μιθριδάτου υἱῷ ἀποσταλεὶς στρατός, ὅστις, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαθίου, διετέλει τεταγμένος ὑπὸ στρατηγὸν τὸν Ταξιλλην, καὶ συνέκειτο ἐκ δέκα μὲν μυριάδων πεζῶν, μυρίων δὲ ἱππέων, καὶ τεθρίππων ἐννεμήκοντα δρεπανηφόρων. Ὁ στρατός οὗτος ἐπολιόρκει ἤδη τὴν πιστὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους μείναςαν Ἑλλάτειαν. Ὁ Σύλλας λοιπὸν ἔδραμεν ἀμέσως εἰς Βοιωτίαν, καὶ ἐκεῖ, ἐπελθόντος μετ' οὐ πολὺ καὶ τοῦ Ἀρχελάου μετὰ συμπάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, συγκροτεῖται περὶ Χαιρώνειαν μάχῃ μεγάλη καθ' ἣν ὁ Σύλλας ἐνίκησε τοὺς πολυαριθμούς αὐτοῦ ἀντιπάλους νίκην περιφανεστάτην. Τὰ λείψανα αὐτῶν κατέφυγον εἰς Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας, ὅπου δὲν ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Σύλλα, ναυτικὴν μὴ ἔχοντος δύναμιν, αὐτὸς δὲ ἐπανηγύρισε τὴν νίκην ἐν Θήβαις τελέσας θυσίας περὶ τὴν Οἰδιπόδιον κρήνην καὶ ἀγῶνας μουσικοὺς καὶ ἄλλους. Οἱ δὲ κρίνοντες ἦσαν Ἕλληνες ἐκ τῶν ἄλλων προσκεκλημένοι πόλεων, διότι πρὸς τοὺς Θηβαίους, τοὺς κατ' ἀρχὰς ταχθέντας μετὰ Μιθριδάτου, εἶχεν ἀδιαλλάκτως ὁ Σύλλας· καὶ τούτου ἕνεκα, ἀποτεμώμενος τῆς χώρας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν, ἀφιέρωσεν εἰς τοὺς ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοὺς, ἵνα ἐκ τῶν προσόδων ἀποδοθῶσιν εἰς τὰ ἱερὰ ἐκεῖνα καταστήματα τὰ χρήματα ὅσα προηγούμενως παρ' αὐτῶν ἔλαβεν. Ὡσαύτως ἐτιμώρησε διὰ τὸν αὐτὸν λόγον τοὺς Ὀρχομενίους, καὶ ἐκ τῶν πολυτίμων πραγμάτων ὅσα παρ' αὐτῶν ἤρπασεν, ἐξαιρέσας ἓν, τὴν λαμπρὰν τοῦ Διονύσου εἰκόνα, ἣν εἶχε πάλαι ποτὲ κατασκευάσει τῇ πόλει ἐκείνῃ ὁ ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀκμάσας ἀγαλματοποιὸς Μύρων, ἔστησεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος, δούς παράδοξον δεῖγμα εὐλαθείας, διὸ εὐλόγως ὁ περιηγητὴς Παυσανίας παρετήρησεν ὅτι «τοῦτό ἐστι τὸ ὑπὸ Ἑλλήνων λεγόμενον, θυμιάμασιν ἄλλοτρίοις τὸ θεῖον σέβεσθαι.»

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀρχέλαος λαμβάνει νέαν παρὰ τοῦ ἀνεξάντλητου Μιθριδάτου ἐπικουρίαν, ὑπὸ τὸν Δορύλαον τεταγμένην, καὶ ἀντιπαράτάσσεται αὐτῇ περὶ Ὀρχομενόν· καὶ εἰς ταύτην ὅμως τὴν μάχην, πεισματωδεστάτην ἀποβᾶσαν, ἀνεδείχθη πάλιν νικηφόρος ὁ

Σύλλας. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ Βοιωτία δὲν ἐλεηλατεῖτο μόνον ὑπὸ τοῦ Σύλλα· ἐλεηλατεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ, τῶν λεγομένων ἐλευθερωτῶν αὐτῆς, ὥστε ἔπαθε τὰ πάνδενα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τελευταῖον ὁ Μιθριδάτης ἀναλογιζόμενος τὰς ἐπανειλημμένας ἡττας πέντε μεγάλων αὐτοῦ στρατιῶν, καὶ βλέπων ὅτι ὁ εὐτυχὴς καὶ μεγαλεπήβολος Ῥωμαῖος ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς κομισθείσης τελευταῖον αὐτῷ ὑπὸ Λουκούλλου ναυτικῆς δυνάμεως, ἐνόμισε δεῶν νὰ δώσῃ πέρας ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸν πόλεμον καὶ νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ. Ὄθεν ἀνελθόντος τοῦ Σύλλα εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ ἐκεῖθεν διαπεραιωθέντος εἰς Ἀσίαν, συνομολογεῖται τῷ 84 μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου συνθήκη εἰρήνης, δι' ἧς ὁ τελευταῖος ὑπέσχετο νὰ παραδώσῃ τὴν μὲν Βιθυνίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν εἰς τοὺς προτέρους αὐτῶν ἡγεμόνας, τὴν δὲ Παφλαγονίαν καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, προσπαράσχων αὐτοῖς διςχίλια τάλαντα καὶ 70 χαλκήρεις ναῦς, φυλάττων δὲ τὴν ἄλλην ἀρχήν. Ὁ ἀναγνώστης αἰσθάνεται βεβαίως διατί ἐξεθέσαμεν ἐν ἐκτάσει ὁπωςοῦν τὰ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον. Κύριον αὐτοῦ θέατρον ὑπῆρξαν αἱ Ἀθῆναι· πᾶσα δὲ τῆς πόλεως ταύτης τύχη, καλὴ ἢ κακὴ, δὲν δύναται νὰ ἦναι ἀδιάφορος εἰς ἑλληνικὴν ψυχὴν. Καὶ ἔπειτα εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν ἀπεδοκίμασαν τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ ὅτι ὁ προχειρισθεὶς στρατηγὸς ὑπῆρξε πάσης κατακρίσεως ἄξιος· ἀλλ' ὅπως-δήποτε ὁ ἀγὼν διεξήχθη ἐν ὀνόματι τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ αἷμα ἑλληνικὸν ἄφθονον ἐχύθη ἕνεκεν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι οὐ μόνον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον, εἰς τὰς Ἀθήνας μᾶλλον ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἑλληνικὴν πόλιν, εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τοι τοσοῦτον ἠθικῶς ἀλλοιωθείσας, θέλομεν ἴδει γενόμενας τελευταίας τινὰς γενναίας περὶ αὐτονομίας ἀποπείρας· διότι τσαύτη ἦτο ἡ ἠθικὴ δύναμις ἣν ἄλλοτε ἐκτήσαντο οἱ Ἀθηναῖοι, ὥστε ὅσον καὶ ἂν κατεδραπνήθη αὕτη, τὰ περιλιπόμενα ἐλάχιστα αὐτῆς ζώπυρα ἔδιδον ἔτι εἰς αὐτοὺς ζώην τινα τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον πλέον οἱ Θηβαῖοι, οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ Ἀχαιοί.

Δὲν ἔπαθε δὲ μόνον ἡ ἐνταῦθα Ἑλλάς ὅσα προεξετέθησαν δεινὰ ἕνεκα τοῦ καταστρεπτικοῦ ἐκείνου πολέμου, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ χώραι, ἰδίως αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· πρῶτον ἀπὸ τῶν στρα-

τῶν τοῦ Μιθριδάτου, δεύτερον ἀπὸ τῶν στρατῶν τοῦ Φλάκκου καὶ τοῦ Φιμβρίου, οὓς ἐξαπέστειλαν οἱ τοῦ Σύλλα ἀντίπαλοι στρατηγοὺς κατὰ Μιθριδάτου, τελευταῖον ἀπὸ τοῦ Σύλλα αὐτοῦ, κατισχύσαντος ἀλληλοδιαδόχως τοῦ τε βασιλέως τοῦ Πόντου καὶ τῶν ἐκ Ῥώμης πεμ-
φθέντων ἀντιπάλων του. Ὁ Σύλλας ἐπέβαλεν εἰς τὴν Ἀσίαν κοινὴν μὲν ζημίαν διςμυρίων ταλάντων, ἰδίᾳ δὲ ἐγύμνωσε τοὺς κατοίκους διὰ τῶν στρατιωτικῶν καταλυμάτων· διότι διέταξεν ὅτι πᾶς οἰκογενειάρ-
χης θέλει δίδει εἰς ἕκαστον μὲν παρ' αὐτῷ καταλύοντα στρατιώτην καθ' ἡμέραν τέσσαρα τετράδραχμα καὶ δεῖπνον· εἰς ἕκαστον δὲ ἀξιω-
ματικὸν πεντήκοντα δραχμὰς τὴν ἡμέραν καὶ δύο ἐσθῆτας. Καὶ ἡρ-
κέσθη εἰς ταῦτα μόνα, καθὼς εἶπε πρὸς τοὺς προύχοντας τῶν πόλεων οὓς κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην συνεκάλεσεν εἰς Ἐφεσον «φειδοῖ γέ-
νους καὶ ὀνόματος ἑλληνικοῦ.» Ἐὰν ἐν τούτοις εἰς ταύτας τὰς ἀνηλεεῖς καταπιέσεις, προσθέσωμεν τὰς προηγουμένας τοῦ ἀντιπάλου Ῥωμαϊκοῦ
στρατοῦ καὶ τοῦ Μιθριδατείου, εὐκόλως θέλομεν ἐννοήσῃ τὸ παρὰ τῶν
ἱστορικῶν λεγόμενον, ὅτι οὐδέποτε ἡ μικρὰ Ἀσία ἡδυνήθη ἔκτοτε νὰ
ἀνακύψῃ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν προτέραν ἀκ-
μὴν. Ναὶ μὲν ὁ Σύλλας ἐφείσθη ἱκανῶν πόλεων εἴτε ἀνταμείβων τὴν
συμμαχίαν αὐτῶν εἴτε ἀποζημιῶν δι' ὅσα ἔπαθον ἕνεκα τῆς πρὸς αὐ-
τὸν προθυμίας, ἀνακηρύξας ἐλευθέρους ἦτοι ἀπηλλαγμένους φόρου, καὶ
φίλους τῶν Ῥωμαίων τοὺς Ἰλίας, τοὺς Χίους, τοὺς Λυκίους, τοὺς Ῥο-
δίους, τὴν Μαγνησίαν καὶ ἄλλας τινάς. Καὶ εἰς τὴν ἐδῶ Ἑλλάδα, ἡ
ἐν Φωκίδι Ἑλλάτεια, ἣτις, ὡς εἶδομεν, εἶχε διατελέσει πιστὴ εἰς τοὺς
Ῥωμαίους, ἐπὶ πολὺν μετέπειτα χρόνον, καὶ ἀφοῦ δηλαδὴ ἡ Ἑλλάς
κατέστη Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, παρέμεινεν ἐλευθέρη, ἀτελῶς νεμομένη τὴν
χώραν αὐτῆς. Ἀφ' ἐτέρου ἄλλοι Ῥωμαῖοι ἢ καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι ἄν-
δρες παρεμύθησαν τὰς Ἀθήνας δι' ὅσας ὑπέστησαν τότε συμφοράς.
Ῥωμαῖος εὐπατρίδης λ. χ. ὁ Πομπώνιος, ἐλθὼν καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη
κατασταθεὶς ἐνταῦθα, δι' ὃ καὶ ἐπωνομάσθη Ἀττικὸς, συνέδραμε γεν-
ναίως τὴν πόλιν ἐν τῇ ἀμυχανίᾳ αὐτῆς· καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Καπ-
παδοκίας Ἀριοβαρζάνης ὁ Φιλοπάτωρ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Φιλορωμαῖος,
ἀνφοκοδόμησαν τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀθηνίωνος καταστραφέν Ὠδεῖον. Ἀλλὰ
ταῦτα πάντα ἦσαν μικρὰ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τῶν προηγηθέντων δει-
νῶν· καὶ ἐνῶ ἡ θεραπεία αὐτῶν ἦτο ἀνεπαρκής, μετ' ὀλίγον ἐπῆλθον
νέα δυστυχήματα.

Τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, καθὼς πᾶν πέλαγος ἔχον πολλὰς νήσους καὶ πολλοὺς περὶ αὐτὸ κόλπους, ἦτο ἀνέκαθεν ἐπιτηδείοτατον πρὸς τὴν πειρατείαν. Ἐνόσφ ὑφίσταντο ἀκμαῖαι αἱ τῆς μεσογείου ναυτικαὶ δυνάμεις, τὸ κακὸν τοῦτο περιστέλλετο ὅπως οὖν· ἀλλ' ἀφ' ἧς κατεστράφη ἡ Καρχηδὼν, κατεστράφη ἡ Κόρινθος, ἐταπεινώθη ἡ Ῥόδος, καὶ παντελῶς ἐξησθένησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἐπειδὴ ὅλως ἐξέλιπεν ἡ ἀστυνομία τῆς θαλάσσης ταύτης, ἡ πειρατεία ἔλαβε τοσαύτην ἐπίδοσιν ὥστε οἱ κακοῦργοι ἐκείνοι, ὁμοσπονδῆσαντες πρὸς ἀλλήλους, κατέσχον περὶ τὸ 144 ἔτος πρὸ Χριστοῦ τὴν εἰς τοὺς Σελευκίδας ἀνήκουσαν Κιλικίαν καὶ κατέστησαν τὴν χώραν ταύτην κύριον αὐτῶν ὁρμητήριον. Μάλιστα δὲ ἤκμασαν οἱ πειραταὶ οὗτοι τῆς Κιλικίας ἐπὶ τοῦ μιθριδατικοῦ πολέμου, διότι ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου εἶχε συμμαχήσει μετ' αὐτῶν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι οὐδεμίαν εἶχον κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ μέρος τοῦτο ναυτικὴν δύναμιν· καὶ ὅτε ἐπὶ τέλους συνεκρότησαν τοιαύτην, δὲν ἦσαν ἐνάμιλλοι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐκείνους, οἵτινες, ναυμαχῆσαντές ποτε πρὸς Λούκουλλον, κατετρόπωσαν αὐτόν. Ἐπειτα, μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ Μιθριδάτου, οἱ Ῥωμαῖοι ἀπησχολήθησαν ὑπὸ ἐμφυλίων πολέμων, ὥστε οἱ πειραταὶ τῆς Κιλικίας ἔμειναν ἀπόλυτοι σχεδὸν κύριοι ὅλων τῶν παραλίων καὶ νήσων τῆς Ἀνατολῆς. Οὐδὲ πρέπει νὰ φανῇ τοῦτο παράδοξον εἰς ἡμᾶς, διότι καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Εὐρώπην, καὶ σχεδὸν εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, εἶδομεν κράτη πειρατικά, ἰδίως τὸ τῆς Ἀλγερίας, παραδόξως ἀκμάσαντα ἐν αὐτῇ τῇ Μεσογείῳ θαλάσσῃ, οὐ μακρὰν τῶν γαλλικῶν παραλίων καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀγγλων κατεχομένης Μελίτης. Οἱ πειραταὶ λοιπὸν τῆς Κιλικίας ἐπέπεσον τότε ἀκωλύτως εἰς ὅλα τὰ παράλια, εἰς ὅλας τὰς νήσους, εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τοῦ Αἰγαίου, ἀρπάζοντες πλοῖα καὶ λεηλατοῦντες πόλεις. Ἰδίως δὲ ἐσύλησαν ἄπειρα ἱερά, τὸ Κλάριον, δηλαδὴ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν ἐν τῇ πόλει τῆς Κλάρου ἣτις ἔκειτο ἐν Ἰωνίᾳ οὐ μακρὰν τῆς Κολοφῶνος· τὸ Διδυμαῖον, ἦτοι τὸν ναὸν τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ὅστις ἔκειτο εἰς τὰ Δίδυμα, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μιλησίων· τὸ Σαμοθράκιον ἦτοι τὸ ἐν τῇ Σαμοθράκῃ ἱερόν, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο ἔχον χιλίων ταλάντων κόσμον· τὸν ἐν Ἐρμιόνη ναὸν τῆς Χθονίας, ἦτοι τῆς Δήμητρος· τὸν ἐν Ἐπιδαύρῳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ· τοὺς ναοὺς τοῦ Ποσειδῶνος, τοὺς ἐν τῷ Κορινθιακῷ ἰσθμῷ, καὶ ἐν Ταινάρῳ, καὶ ἐν Καλαυρίᾳ· τοὺς ναοὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, τοὺς ἐν Ἀκτίῳ καὶ ἐν Λευκάδι· τοὺς ναοὺς τῆς Ἥρας, τοὺς ἐν Σάμῳ, καὶ ἐν Ἀργεῖ,

καὶ ἐπὶ Λακινίῳ ἁκρωτηρίῳ τῆς Ἰταλίας. Ἐν γένει δὲ ἱστορεῖται ὅτι αἱ κυριευθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν πόλεις ἦσαν περὶ τὰς τετρακοσίας. Καὶ τίς ἠδύνατο ν' ἀντισταθῇ εἰς αὐτούς; Τὰ πλοῖά των συνεποσοῦντο, ὥς βεβαιοῦται, εἰς χίλια περίπου, διαπρέποντα διὰ τὴν ταχύτητα καὶ ἐλαφρότητα, διὰ τὴν εὐανδρίαν τῶν πληρωμάτων, διὰ τὴν τέχνην τῶν κυβερνητῶν. Εἰς τοσαύτην δὲ εἶχον καταντήσῃ αὐθάδειαν ὥστε καὶ ναύσταθμα πειρατικά ἔδρυσαν πολλαχοῦ, καὶ φάρους διετήρουν, καὶ θαυμαστὴν τινα πολυτέλειαν ἐπὶ τῶν πλοίων ἐπεδείκνυνον, χρυσᾶ καὶ ἄργυρᾶ ἔχοντες σκεύη καὶ κοσμήματα καὶ παραπετάσματα πορφυρᾶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐγκαλλωπίσματα τῆς κακουργίας αὐτῶν. Τελευταῖον οἱ Ῥωμαῖοι θεωροῦντες τοὺς πειρατὰς τούτους προσβάλλοντας καὶ αὐτὰ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ πρόθυρα τῆς Ῥώμης ἐπιφανομένους, ἐπεχείρησαν τακτικὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον ἀπὸ τοῦ 78 ἔτους· ἀλλ' οἱ κατ' αὐτῶν ἐκπεμφθέντες πρῶτοι στρατηγοὶ ἀνεδείχθησαν τοσοῦτον ἀτυχεῖς ἢ ἀνεπιτήδαιοι, ὥστε οἱ πειραταὶ κατήντησαν νὰ παρεμποδίσωσι καὶ αὐτὴν τὴν προμήθειαν τῆς Ῥώμης, ἐξ οὗ συνέβη μεγάλη ὑπερτίμησις τῶν τροφῶν ἐν αὐτῇ. Ἐντεῦθεν, ἐν ἔτει 67, ἡναγκάσθη ἡ Βουλὴ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν τὸν μέγαν Πομπήϊον τὴν στρατηγίαν τοῦ πειρατικοῦ πολέμου, δοῦσα εἰς αὐτὸν κράτος οἷον οὐδεὶς τῶν Ῥωμαίων πρὸ αὐτοῦ ἔλαβε, διότι ὁ Πομπήϊος ἀνεκηρύχθη τότε στρατηγὸς ἐπὶ τριετίαν ἀπάσης τῆς κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεως, καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ μεταχειρίζεται κατὰ τὸ δοκοῦν ταύτην τε καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἄρχων καὶ τῶν παραλίων ὅλων ἐπὶ τετρακοσίους σταδίους ἀπὸ θαλάσσης. Διὰ τοσαύτης περιβληθείς δυνάμεως καὶ παραλαβὼν ναῦς μὲν πεντακοσίας, ὁπλίτας δὲ ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας καὶ πεντακισχιλίους ἵππεῖς, πρῶτον μὲν κατέστρεψε τὰ ληστήρια τῆς Σικελίας, τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Ἰταλίας καὶ ἔπειτα κατῆλθεν εἰς τὴν ἐλληνικὴν θάλασσαν, τὸ κύριον τῶν ληστῶν ὁρμητήριον. Καὶ τοι δὲ ἐπείγόμενος ἐπὶ τὸ ἔργον, ἀνέβη ὅμως ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἔθυσε τοῖς θεοῖς καὶ προσηγόρευσε τὸν δῆμον. Μεθ' οὗ ἀπῆλθεν ἀμέσως πάλιν εἰς τὸν στόλον, μὴ διατρίψας ἐνταῦθα εἰμὴ ἐπ' ὀλίγον· ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐπρόφθασαν οὐδὲν ἥττον νὰ δώσωσιν αὐτῷ δεῖγμα τῆς ταπεινώσεως μεθ' ἧς πρὸ καιροῦ ἐσυνήθιζον νὰ τιμῶσιν ἢ μᾶλλον νὰ θεοποιῶσι τοὺς παντοδυνάμους ἄνδρας· διότι ἀπερχόμενος ἀνέγνω τὰ ἀκόλουθα πρὸς αὐτὸν ἐπιγεγραμμένα μονόστιχα, τὸ μὲν ἐντὸς τῆς πύλης:

«Ἐφ' ὅσον ὦν ἄνθρωπος οἶδας, ἐπὶ τοσοῦτον εἴ Θεός»

τὸ δὲ ἐκτὸς τῆς πύλης·

«Προεδοκῶμεν, προεκυνοῦμεν· εἶδομεν, προπέμπομεν.»

Ὁρμήσας δὲ ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς, κατεδίωξε μετὰ πλείστης ὄσης δραστηριότητος ἀπανταχοῦ τοὺς πειρατάς, ὧν ὀλίγοι ἐτόλμησαν ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τοιαύτην δύναμιν, οἱ δὲ πλείονες παρεδόθησαν οἰκειοθελῶς. Μύριοι ἐκ τῶν κακούργων ἐκείνων ἐθανατώθησαν· διςμύριοι ἡχμαλωτεύθησαν, ἑκατὸν εἴκοσι δὲ λιμένες καὶ φρούρια αὐτῶν κατεστράφησαν. Ἐπεικῶς δὲ καὶ συνετῶς πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους πολιτευόμενος, τοὺς μὲν πλείστους ἐγκατέστησεν ὁ Πομπήϊος εἰς Δύμην τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαΐας, χηρεύουσιν τότε κατοίκων, γῆν δὲ πολλὴν καὶ ἀγαθὴν ἔχουσιν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔσπειρεν εἰς τὰς διαφόρους τῆς Κιλικίας πόλεις, ἐνιδρύσας μάλιστα εἰς Σόλους, οἵτινες τότε μετωνομάσθησαν Πομπηϊούπολις.

Ἐπὶ τοῦ πειρατικοῦ τούτου πολέμου κατελήφθη καὶ ἡ Κρήτη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Αἱ πόλεις τῆς νήσου ταύτης εἶχον συμμαχήσει κατ' ἀρχὰς μετὰ τοῦ Μιθριδάτου καὶ ἔπειτα συνέπραξαν μετὰ τῶν πειρατῶν τῆς Κιλικίας, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡ Κρήτη ἐλογίσθη δεύτερον τοῦ παραδόξου ἐκείνου κράτους ὁρμητήριον. Ἐπολιτεύθη δὲ οὕτω διότι οἱ φοβεροὶ αὐτοὶ θαλασσομέδοντες ὑπελαμβάνοντο ὡς ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, καὶ τούτου ἕνεκα πολλοὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ δὲν ἐσυστέλλοντο νὰ συμπράττωσιν ἀναφανδὸν μετ' αὐτῶν. Ὅπωςδὴποτε πρὶν ἔτι ἐπιτραπῇ ὁ πόλεμος εἰς τὸν Πομπήϊον, εἰς τῶν ἐκπεμφθέντων ἐπὶ τοὺς πειρατάς στρατηγῶν, ὁ Μάρκος Ἀντώνιος, ἐπεχείρησε νὰ ταπεινώσῃ τοὺς κατοίκους τῆς μεγάλης ἐκείνης νήσου, ἀλλὰ ἡττήθη ὑπὸ τοῦ γενναίου αὐτῶν ἡγεμόνος Λασθένου. Καὶ ἐζήτησε μὲν ὁ Μάρκος Ἀντώνιος νὰ παραστήσῃ τὴν ἡτταν ὡς νίκην, προσλαβὼν ἀναιδῶς καὶ τὸ τιμητικὸν τοῦ «Κρητικοῦ» ἐπώνυμον, ἀλλ' ἡ βουλὴ ἥτις ἤθελε πράγματα καὶ ὄχι λόγους, ἔπεμψεν ἐπὶ τὴν νήσον στρατηγὸν ἕτερον, τὸν Μέτελλον. Τότε οἱ Κρήτες ἐπρέσβευσαν εἰς Ῥώμην περὶ διαλλαγῶν, ἡ δὲ βουλὴ ἀπήτησε νὰ παραδώσωσι τὸν Λασθένη, καὶ πάντα τὰ ληστρικὰ σκάφη, καὶ πάντας τοὺς Ῥωμαίους αἰχμαλώτους, καὶ ὁμήρους τριακοσίους, καὶ ἀργυρίου τάλαντα τετρακισχίλια. Ἀλλ' οἱ Κρήτες δὲν ἐδέχθησαν τὰς ἀξιώσεις ταύτας, καὶ, ἐπελθόντος τοῦ Μετέλλου, κατατροποῦται τελευταῖον ὁ Λασθένης, συνθηκολογεῖ δὲ πρὸς τὸν Ῥω-

μαῖον στρατηγὸν ὁ ἕτερος τῶν Κρητῶν ἡγεμόνων, ὁ Πανάρης. Τότε οἱ Κρήτες μαθόντες ὅτι ἐπετράπη τὸν πειρατικὸν πόλεμον ὁ Πομπήιος, καὶ ὅτι ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς πολεμίους ἐπολιτεύετο, ἀνέθηκαν ἤδη τὰ καθ' ἑαυτοὺς εἰς αὐτόν. Καὶ ὁ Πομπήιος διέταξε τὸν Μέτελλον νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς νήσου. Ἀλλ' ἐκεῖνος παρακούων, ὡς διορισθεὶς ὑπὸ τῆς βουλῆς στρατηγὸς ἰδίᾳ τοῦ πολέμου τούτου, ἐπέμεινε μέχρις οὗ, ἀναγκάσας τὸν Λασθένη νὰ συνθηκολογήσῃ ὅπως ὁ Πανάρης, καθυπέταξε τὴν νῆσον καὶ ἐπεκλήθη «Κρητικός,» δικαιότερον βεβαίως τοῦ Ἀντωνίου. Ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἀρχίσει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου ὁ δεύτερος τοῦ Μιθριδάτου κατὰ Ῥωμαίων πόλεμος· ὁ δὲ Λούκουλλος, εἰς ὃν ἡ βουλὴ ἐπέτρεψε τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ, εἶχεν ἤδη καταφέρει εἰς τε τὸν βασιλέα τοῦ Πόντου καὶ τὸν σύμμαχον αὐτοῦ Τιγράνην καίριας πληγὰς, ὅτε, ἐν ἔτει 66, ἅμα μετὰ τὸ πέρας τοῦ πειρατικοῦ πολέμου, ἀνετέθη εἰς τὸν Πομπήιον καὶ ἡ στρατηγία τοῦ κατὰ Μιθριδάτου καὶ Τιγράνους ἀγῶνος. Ὅθεν ἔλθων ὁ Πομπήιος εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀναγκάζει τὸν Μιθριδάτην νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ Βοσπόριον αὐτοῦ κράτος, μεταβάλλει τὸν Πόντον εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἐπιτρέπει εἰς τὸν Τιγράνην, προσπεσόντα εἰς τὸ ἔλεος αὐτοῦ, τὴν πατρῴαν ἀρχήν, καθίστησι τὴν Συρίαν ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν, καὶ, διατάξας ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν αὐτογινωμόνως, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, ἐν ἔτει 62, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Καὶ τότε διερχόμενος διὰ τῆς Ἑλλάδος, ἔδωκεν εἰς διαφόρους αὐτῆς πόλεις ἐξαιρετὰ τινα δαίγματα εὐνοίας. Ἐλθὼν πρὸ πάντων εἰς τὴν Μιτυλήνην ἀπέδωκεν εἰς τὴν πόλιν, χαριζόμενος εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ ἱστορικὸν Θεοφάνην, τὴν ἐλευθερίαν ἣν αὕτη εἶχεν ἀποβάλλει πρὸ 25 ἐτῶν, καθὸ συνταχθεῖσα μετὰ τοῦ Μιθριδάτου· οἱ δὲ εὐγνωμονοῦντες Μιτυληναῖοι ἐτέλεσαν αὐτοῦ παρόντος, ποιητικὸν ἀγῶνα ὑπόθεσιν μίαν ἔχοντα, τὰς ἐκείνου πράξεις. Ἐπειτα ἐν Ῥόδῳ ἡκρόασατο μὲν πάντων τῶν σοφιστῶν, ἐν οἷς καὶ τοῦ Ποσειδωνίου καὶ τοῦ Ἑρμαγόρου, ἔδωκε δὲ δωρεὰν ἐκάστῳ τάλαντον. Τελευταῖον καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁμοίως πρὸς τοὺς φιλοσόφους ἐπολιτεύθη, προσέδωκε δὲ τῇ πόλει πεντήκοντα τάλαντα εἰς ἐπισκευὴν αὐτῆς.

Κατὰ δυστυχίαν ἡ Ἑλλὰς ἐπέπρωτο νὰ καθυποβληθῇ ἕνεκα τῶν εὐεργετημάτων τούτων εἰς πολὺ μείζονα θυσίαν· διότι μετὰ τινας ἐνιαυτοὺς ἐκραγέντος τοῦ μεγάλου περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἀγῶνος μεταξὺ Πομπηίου καὶ Καίσαρος, ὁ Πομπήιος, ἐλπίζων εὐλόγως εἰς

τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, τὰς ἐλληνικὰς ταύτας χώρας ἐξελέξατο ὡς κύριον τῆς πάλης αὐτοῦ στάδιον. Οὐδ' ἐψεύσθη περὶ τὰς ἐλπίδας. Ἡ Ἑλλάς τῶντι παρέσχεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν δυνατὴν ἐπικουρίαν· καὶ ἐνῶ ὁ Καῖσαρ εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, ὁ Πομπηῖος συνεκρότει ἐν τῇ ἐλληνικῇ χερσονήσῳ ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν ἀξιόλογον. Μέγας μάλιστα ὑπῆρξεν ὁ στόλος ὃν κατεσκεύασε καὶ εἰς ὃν συνέρρευσαν νῆες τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Κυκλάδων νήσων, τῆς Κερκύρας, τῆς Ρόδου, τῆς Ἀχαΐας. Ἡ Κρήτη καὶ ἡ Λακωνικὴ ἐπεμψαν αὐτῷ τοξότας, καὶ ὁ Ἀππιανὸς βεβαίῳ ὅτι οἱ Λάκωνες οὗτοι ἐτάσσοντο ὑπὸ τοὺς ἰδίους βασιλεῖς, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι, πρὸς τὴν χρεῖαν τοῦ πολέμου τούτου, ἠνωρθώθη ἴσως ἐν Σπάρτῃ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἄλλως λέγεται πρὸ καιροῦ καταλυθέν. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Βοιωτίας καὶ Θεσσαλίας καὶ Ἀχαΐας καὶ Ἡπείρου καὶ Μακεδονίας οὐκ ὀλίγοι ἄνδρες κατετάχθησαν εἰς τὰ τοῦ Πομπηίου τάγματα. Τὸ δεινὸν ἦτο ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ θυσίαι ἐγίνοντο οὐχὶ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ζητήματος τίς τῶν δύο μεγάλων Ῥωμαίων δυναστῶν θέλει ἄρξει τῆς οἰκουμένης· τὸ δὲ ἔτι δεινότερον, ὁ ἀνὴρ ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλάς τοσοῦτον ἀνέδειξε ζῆλον, κατετροπώθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ περὶ Φάρσαλα τῆς Θεσσαλίας τῇ 20 Ἰουνίου 48. Εὐτυχῶς ὁ Καῖσαρ δὲν ἐμνησικακήσῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας δι' ἣν ἔδειξαν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν· μόνοι οἱ Μεγαρεῖς, καθὼ ἐπιμεινάντες εἰς τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν, κατὰ κράτος σχεδὸν ἀπολώσθησαν, πολλοὶ φονευθέντες ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως αὐτῶν καὶ πολλοὶ πωληθέντες. Τοὺς δὲ Ἀθηναίους, παραδοθέντας ἅμα μετὰ τὴν ἥτταν τοῦ προστάτου αὐτῶν, ἐσυγχώρησεν, ἀρκεσθεῖς μόνον νὰ ἐρωτήσῃ τὸ πικρὸν τοῦτο «ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἡ δόξα τῶν προγόνων περισώσῃ;» Ἀλλὰ καὶ χρηματικὰς δωρεὰς προσεπέδωκεν αὐτοῖς πρὸς διακόσμησιν τῆς πόλεως. Ὡσαύτως ἀνεκήρυξεν ἐλευθέρους τοὺς Θεσσαλοὺς, εἰς τὴν χώραν τῶν ὁποίων ἐνίκησε λαμπρῶς τὸν ἀντίπαλον. Μετὰ τινα δὲ χρόνον, περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς, ἐν ἔτει 44, ἡγείρεν ἑαυτῷ ὁ μέγας Ῥωμαῖος μνημεῖον αἰθρῖον, ἀνοικοδομήσας τὴν Κόρινθον ἣν πρὸ 100 περίπου χρόνων ἄρδην εἶχε καταστρέψει ὁ Μόμμιος. Ἡ πόλις, ἀνακτισθεῖσα κατὰ νέον σχέδιον, κατακίσθη δι' ἀπογόνων Ῥωμαίων ἀπελευθέρων καὶ κατέστη μία τῶν ὀλίγων ἀποικιῶν ὅσας οἱ Ῥωμαῖοι ἐκτίσαν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, αἵτινες ὁμῶς ἀντὶ

νὰ ἐκλατινίσωσι τὴν χώραν ἐξ ἐναντίας αὐταὶ ταχέως ἐξελληνίσθησαν. Ὁ Καῖσαρ, ὅστις εἶχε συλλάβει πρὸς τούτοις τὸν σκοπὸν νὰ διασκάψῃ τὸν κορινθιακὸν ἰσθμὸν, μικρὸν ἐπιζήσας δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποτελέσῃ τὸ ἔργον τοῦτο. Ἀλλὰ ἡ Κόρινθος, διὰ τὴν εὐφυΐαν τῆς θέσεως καὶ τὴν προστασίαν τῆς κυβερνήσεως, κατέστη αὖθις ἐντὸς ὀλίγου πόλις καλλίστη καὶ πλουσιωτάτη, καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διετέλεσε μία τῶν κυριωτάτων γεφυρῶν τῆς μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐμπορίας καὶ ἔδρα τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ, ὅστις ἀπὸ Αὐγούστου καὶ ἐφεξῆς διεῖπε τὴν τύχην τῆς ἰδίας Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ τὰ δεινὰ τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παύσωσιν ἐνόσφ ἐξηκολούθουν οἱ μεγάλοι ἐμφύλιοι τῶν Ῥωμαίων πόλεμοι. Αἱ παλίμβουλοι Ἀθῆναι ὑποδέχονται ἀγαλλόμεναι, δι' ἀνευφημιῶν καὶ ψηφισμάτων, τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος, Βροῦτον καὶ Κάσσιον, καὶ ἐγείρουσιν αὐτοῖς εἰκόνας χαλκᾶς παρὰ τὰς εἰκόνας τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος. Ἀπασαὶ δὲ σχεδὸν αἱ ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι συντάσσονται πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὃν οὗτοι ἀνέλαβον κατὰ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Καίσαρος Ὀκταυίου καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Ἀντωνίου. ὡς φαίνεται, οἱ Λακεδαιμόνιοι συνεμάχησαν πρὸς τοὺς τελευταίους τούτους. Ὡς τε κατατροπωθέντων περὶ Φιλίππους τῆς Μακεδονίας τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου, ἐν τέλει τοῦ 42, πάλιν ἡ Ἑλλάς εὐρέθη ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ὀργὴν τῶν νικητῶν. Κατ' εὐτυχίαν ὁ Ἀντώνιος εἶχεν ἀνατραφῇ ἐν τῇ νεότητι παρ' ἡμῖν καὶ πολλάκις εἶχε διατρίψει εἰς Ἀθήνας, οἰκειωθείς οὕτω πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὴν διαίταν τῶν Ἀθηναίων· ὅθεν ἀνεδείχθη μετὰ τὴν περὶ Φιλίππους μάχην ἐπιεικής, ὅπως ἄλλοτε ὁ Καῖσαρ, πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Ὁ Ἀντώνιος διατρίψας κατ' ἀρχὰς μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐνταῦθα, τοσοῦτον ἀπέσχε πάσης καταπίεσεως ὥστε ἔχαιρεν ἀκούων ἑαυτὸν φιλέλληνα ἐπονομαζόμενον, ἔτι δὲ μᾶλλον φιλαθῆναιον. Καὶ τῷ ὄντι πρὸς τὰς Ἀθήνας μάλιστα ὑπῆρξεν εὐεργετικὸς δοὺς εἰς αὐτάς πολλὰς δωρεάς, ἰδίως τὰς νήσους Αἴγιναν καὶ Ἴκον καὶ Κέων καὶ Σκίαθον καὶ Πεπάρηθον. Βραδύτερον δὲ αὖθις καὶ πολλάκις ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, καὶ μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἐνταῦθα, κατὰ τὰς παραμονὰς αὐτὰς τῆς ἀταστροφῆς, ἐν πλείστη ὄσῃ ἀκολασίᾳ διήγαγεν, οὐδὲν ἤττον ἀκολάστως ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τιμώμενος. Πάντα δὲ ταῦτα ἐμελλον ν' ἀποληξώσιν εἰς νέα τῆς Ἑλλάδος δυστυχήματα. Διότι μετ' οὐ πολὺ, διχονοήσαντος

τοῦ Ὀκταυίου πρὸς τὸν Ἀντώνιον, τὸ πλεῖστον τῆς Ἑλλάδος ἐτάχθη μετὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ καθυπεβλήθη εἰς καταπιέσεις καὶ στρατολογίας τόσῳ μᾶλλον ὀλεθρίας ὅσῳ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχεν ἤδη πολὺ ἐλαττωθῆ. Ἰδίως δὲ εἶχε στερηθῆ, ὥς φαίνεται, τὸ μέγα ἐκεῖνο τῶν ναυτῶν πλῆθος τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἀπετέλει τὸ καύχημα αὐτῆς καὶ τὴν ἰσχύν· διότι οἱ τριηράρχαι τοῦ Ἀντωνίου, ἵνα πληρώσωσι τὰς πολλὰς αὐτῶν ναῦς, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀρπάζωσιν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἀντὶ ναυτῶν, ὀνηλάτας, θεριστὰς, ὀδοιπόρους, παῖδας, καὶ πάλιν ἱκανοὶ δὲν ἦσαν νὰ ἀπαρτίζωσι τὰ πληρώματα αὐτῶν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατατροποῦται ὑπὸ τοῦ Ὀκταυίου ὁ Ἀντώνιος τῇ 2 Σεπτεμβρίου 31, κατὰ τὴν περιώνυμον περὶ τὸ Ἄκτιον ναυμαχίαν, καὶ ἔπειτα φεύγει εἰς Αἴγυπτον ὅπου ἐγένετο αὐτόχειρ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος· ὥστε ὁ Ὀκταύιος ὅστις τότε καὶ τὴν Αἴγυπτον κατέστησε ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἔμεινεν ἤδη μόνος κύριος τοῦ ὅλου κράτους. Ἡ Ἑλλὰς λοιπὸν καὶ κατὰ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους τῆς Ῥώμης, ἠσπάζσατο τὴν μερίδα ἣτις ἐπὶ τέλους ἠττήθη· ἀλλ' ἡ ἐπιμονὴ αὕτη τῆς ἀτυχίας μὴ ἀποδοθῇ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ἔλλειψιν συνέσεως. Ἡ Ἑλλὰς ἐπολιτεύθη οὕτω ἐν μέρει μὲν ἐξ ἀνάγκης, διότι ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Βρούτος καὶ ὁ Ἀντώνιος τὰς χώρας ταύτας ἐξελέξαντο ὡς κύρια αὐτῶν ὀρμητήρια, ἐν μέρει δὲ ἐκ συμπαθείας τινὸς πρὸς αὐτοὺς, διότι ἅπαντες ἐκήρυττον τοῦλάχιστον ὅτι ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κόσμου.

Δὲν ἐτιμώρησε δὲ οὔτε ὁ Ὀκταύιος τὰς ἐλληνικὰς πολιτείας, διότι αὗται συνεμάχησαν μετὰ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ, ἀλλὰ μάλιστα περιέθαλψεν ὅπωςοῦν τὰς χώρας ταύτας, αἵτινες ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ εἰς ἐλευθερίαν κατὰστασιν. Τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ἀποταμιευθέντα σῖτον διένειμεν εἰς τὰς πόλεις αἵτινες ἐστεροῦντο καὶ χρημάτων καὶ ἀνδραπόδων καὶ ὑπόζυγιων. Ὁ Πλούταρχος, ὅστις ἤκουσε περὶ τὰ 130 μετὰ ταῦτα ἔτη, ἤκουσεν, ὡς λέγει ἐν τῷ βίῳ Ἀντωνίου, τὸν πρόπαππον αὐτοῦ Νίκαρχον διηγούμενον, ὅτι οἱ πολῖται τῆς Χαιρωνείας εἶχον ὑποχρεωθῆ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀντωνίου νὰ φέρωσιν ἕκαστος ἐπὶ τῶν ὤμων ποσὸν τεταγμένον σίτου πρὸς τὴν κατὰ τὴν Ἀντίκυραν θάλασσαν, διὰ μαστίγων ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐκείνων ἐπιταχυνόμενοι· καὶ ἐκτελέσαντες τοῦτο μίαν φορὰν, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς δευτέραν τοιαύτην μετακόμισιν, ὅτε, ἐπελθούσης τῆς ἀγγελίας ὅτι ὁ Ἀντώνιος ἠττήθη περὶ Ἄκτιον, ἔφυγον οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, ὁ δὲ σῖτος διενε-

μήτη εἰς τοὺς πολίτας καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ λιμοῦ. Οὐδὲ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἀνεδείχθη ὁ Ὀκταύτιος σφόδρα αὐστηρός. Περιωρίσθη εἰς τὸ ν' ἀπαγορεύσῃ εἰς τοὺς Ἀθηναίους τὸ ποιεῖν πολίτας ἐπὶ ἀργυρίῳ καὶ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτῶν τὴν τε Αἴγιναν καὶ τὴν Ἑρέτριαν· ἄλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀπετέλεσε τὴν στοὰν τῆς Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος, ἧς τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Καῖσαρ, καὶ πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἀσίας συνέδραμον τότε εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, τοῦ ὁποῖου ὁ Πεισίστρατος εἶχε βάλλει πάλαι ποτὲ τὰ θεμέλια. Μιμούμενος κατὰ τοῦτο τὸν Καῖσαρα, ὁ Ὀκταύτιος ἀπένειμε πολλὰ δαίγματα εὐνοίας εἰς τὸν γῶρον περὶ τὸν ὁποῖον ἐνίκησε τὴν κρίσιν αὐτοῦ ναυμαχίαν. Ἐκτίσε περὶ τὸ Ἄκτιον πόλιν λαμπράν, ἣν Νικόπολιν ἐπωνόμασε, καὶ διέταξε νὰ ἔχῃ αὕτη εἰς τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον τὰς ψήφους τῶν Μαλιέων, τῶν Μαγνήτων καὶ ἄλλων τινῶν μικρῶν περὶ τὴν Θεσσαλίαν φυλῶν ὧν ἄλλαι μὲν εἰς τὸ ἐξῆς ἔμελλον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Θεσσαλῶν νὰ ἐκπροσωπῶνται ἐν τῷ συνεδρίῳ ἐκείνῳ, ἄλλων δὲ, οἷον τῶν Δολόπων, τὸ γένος εἶχεν ἐκλείψει. Πλὴν τούτου ὁ Ὀκταύτιος ἱδρυσεν ἐν Ἀκτίῳ ἀγῶνα πεντετηρικόν, τὰ Ἄκτια, ἀναθεὶς τὴν προεδρείαν αὐτῶν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλως πολυειδῶς εὐηργέτησε, διότι εἶχον συναγωνισθῇ μετ' αὐτοῦ περὶ Ἄκτιον καὶ εἶχον δώσει ἄσυλον εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ Λιουίαν, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ταύτην λοιπὸν τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν τῶν Λακεδαιμονίων ἀνταμείβων ὁ Ὀκταύτιος, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰ Κύθηρα, τὴν Καρδαμύλην, τὰς Φαράς καὶ τὴν Θουρίαν, πόλεις Μεσσηνιακὰς αἵτινες εἶχον βοηθήσει τὸν Ἀντώνιον, τιμήσας δὲ τὴν πόλιν καὶ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, παρεκάθησεν εἰς τὰ συσσίτια αὐτῆς. Πολλοὶ ἐν τούτοις φρονοῦσιν ὅτι τότε ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῆς Σπάρτης αἱ παραλίαι τῆς Λακωνικῆς πόλεις, αἵτινες, κατ' ἀρχὰς τὸν ἀριθμὸν εἴκοσι τέσσαρες καὶ ἔπειτα δεκαοκτὼ μόνον, ἀναφαίνονται ἤδη ἀποτελοῦσαι συμπολιτείαν αὐτόνομον, φέρουσαι τὸ τῶν Ἐλευθερολακῶνων ὄνομα καὶ ἔχουσαι στρατηγὸν κοινόν, ἐφόρους, βουλὰς, γερουσίαν. Ἄλλοι ὅμως ὑποθέτουσιν ὅτι ἡ ἱδρυσις τοῦ κοινοῦ τῶν Ἐλευθερολακῶνων ἀνατρέχει εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους· καὶ ἴσως ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ὀρθοτέρα πρὸ πάντων διότι, ὡς ἐκ τῶν σχέσεων τοῦ Ὀκταυτίου πρὸς τὴν Σπάρτην, δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ τούτου ἐκολοβώθη τοσοῦτον ἡ χώρα αὐτῆς. Ὅπως δὲποτε ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων αἱ περὶ τὸ Ταίναρον καὶ τὴν Μαλέαν ἄκραν πόλεις, αἱ πάλαι

ποτὲ περίοικοι τῆς Σπάρτης, καὶ οἱ περὶ αὐτὰς ἄλλοτε εἴλωτες νέμονται ἤδη αὐτονομίαν τινὰ ἣτις βραχύτερον ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος· διότι εἶναι περιττὸν νὰ ἐνθυμίσωμεν εἰς Ἑλληνας ἀναγνώστας, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ χώρα ἡ μετέπειτα κληθεῖσα Μάνη, ἡ ἐπὶ τῆς ὁθωμανικῆς κυριαρχίας χρησιμεύσασα ὡς καταφύγιον ἄμα καὶ προπύργιον τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς αὐτονομίας.

Ὁ Ὀκταύτιος ἐπεδείξατο ἰδιάζουσαν εὐνοίαν καὶ πρὸς τὰς Πάτρας, πρὸ πάντων διὰ τὴν ἐξαιρετον αὐτῶν θέσιν πρὸς τὴν μετὰ τῆς δύσεως ἐμπορίαν. Ὅθεν ἄξιόλογον μέρος τῆς περὶ Ἀκτιὸν ἀγωνισθείσης στρατιᾶς κατέλαβεν, ὡς ἀποικία Ῥωμαϊκὴ, τὴν τε πόλιν καὶ τὴν χώραν αὐτῆς μέχρι τῆς ἁκρας τοῦ Ῥίου. Αἱ Πάτραι εἶχον πρὸ ἱκανοῦ χρόνου σχεδὸν ἐρημωθῆ, διότι οἱ κάτοικοι, πολλὰ παθόντες εἰς τὸν κατὰ Γαλατῶν πόλεμον καὶ ἐν ταύτῃ ὑπὸ πενίας οἱ πολλοὶ πιεζόμενοι, εἶχον διασπαρῇ πλὴν ὀλίγων κατὰ τὴν χώραν, οἰκήσαντες πολίσματά τινα· ἄλλὰ τότε ἐκ διαταγῆς τοῦ Ὀκταύτου ἐπέστρεψαν ἅπαντες εἰς τὴν πόλιν εἰς ἣν μετετέθησαν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Ῥυπῶν, αἵτινες ἔκτοτε ἐντελῶς κατεστράφησαν. Αἱ οὕτως ἀνακαινισθεῖσαι Πάτραι ἀνεκλήρυχθησαν ἐλευθεραὶ, ὑποτελεῖς δὲ αὐτῶν κατέστησαν ἡ Δύμη, αἱ Φαραὶ, ἡ Τριταῖα, καὶ ἡ τῶν Ὀζολῶν Λοκρῶν χώρα, ἐξαιρέσει τῆς Ἀμφίσσης. Ἐν γένει δὲ αἱ Πάτραι καὶ ἡ Νικόπολις, διὰ τῆς ἰδιαζούσης προστασίας τοῦ Ὀκταύτου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, κατέστησαν ἐντὸς μικροῦ πόλεις πολυάνθρωποι καὶ λαμπραὶ, λαμπρότεραι ἴσως καὶ αὐτῆς τῆς Κορίνθου· ἀλλὰ καθὼς ἡ Κόρινθος οὕτω καὶ αἱ δύο ἐκείναι Ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι τάχιστα ἐξελληνίσθησαν. Τελευταῖον ὁ Ὀκταύτιος ἀνεκλήρυσεν αὐτόνομον καὶ ἐλευθέραν τὴν νῆσον Σάμον. Τὸ μέγιστον ὅμως τῶν εὐεργετημάτων αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρξεν ὅτι ἔκτοτε ἔπαυσαν οἱ μεγάλοι ἐμφύλιοι τῶν Ῥωμαίων πόλεμοι ἀφ' ὧν, ὡς εἶδομεν, τοσαῦτα αὕτη εἶχε πάθει δεινά. Ναὶ μὲν ὁ Ὀκταύτιος (ὅστις ὀλίγον ἀφ' ἧς κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὡς πρῶτος αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης, ἐπωνομάσθη καὶ Αὐγούστος, ἥτοι, ὡς ἔλεγον αὐτὸν οἱ Ἕλληνες, Σεβαστὸς) ῥυθμίσας ἤδη ἐκ νέου τὸ ὅλον κράτος, κατέστησε καὶ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν· ἀλλ' ὅσαιδ' ἦποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ καταπιέσεις τὰς ὁποίας ἡ χώρα αὕτη ἔπαθεν ἀπὸ τῶν τακτικῶς ἐνταῦθα στελλομένων ἀνθυπάτων καὶ τῶν ὑπαλλήλων αὐτῶν, αἱ καταπιέσεις αὗται ἦσαν βεβαίως πολὺ μικρότεραι τῶν συμφορῶν ὅσας εἶχον συνεπαγάγει οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι.

Ὅπόσον ὀλέθρια ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν πολέμων τούτων καταφθάνεται ἐναργῶς ἐκ τῆς εἰκόνης ἣν κατέλειπεν ἡμῖν ὁ ἐξ Ἀμασειάς τοῦ Πόντου Στράβων, Ἑλλήν γεωγράφος, ἀκμάσας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὅμιλῶν περὶ Ἰλλυρίδος, καὶ Ἡπείρου, καὶ Ἀκαρνανίας, καὶ Αἰτωλίας, καὶ Λοκρίδος, ὁ Στράβων λέγει, ὅτι αἱ ἄλλοτε πολυάνθρωποι αὐταὶ χῶραι νῦν εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔρημοι καὶ μόλις ποῦ καὶ που σώζονται εἰς αὐτάς ὀλίγαι τινές καὶ μικραὶ κῶμαι, ὥστε ἐπιφέρει, οὐδὲ χρήσιμον εἶναι νὰ περιγραφῶσιν ἀκριβέστερον. Ἀλλὰ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ ὀλίγαι τῶν πόλεων ἔσωζον τὸ πάτριον ἀξίωμα, ὀνομαστί δὲ ἀναφέρει ὁ γεωγράφος ὡς τοιαύτην μόνην τὴν Λάρισαν. Περὶ Θηβῶν πραγματευόμενος β βαιοῖ ὅτι οὐδὲ κώμης ἀξιολόγου τύπον σώζουσιν. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τῆς Βοιωτίας πόλεων ἀξίας ὅπως οὖν μνείας ὑπολαμβάνει μόνον τὴν Τάναγραν καὶ τὰς Θεσπιάς. Ἐν τῇ Ἀττικῇ λαμπροτάτῃ μὲν ὑπῆρχεν ἔτι ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις, ἀλλ' εἰδομεν ὅτι ἐπὶ Σύλλα καὶ αὕτῃ καὶ ὁ Πειραιεὺς ἔπαθον τὰ πάνθ' ἐκείνα, ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἀπώλεσε τὸν περίφημον αὐτοῦ ναύσταθμον περισταλαῖς ἔκτοτε εἰς πόλιν μικράν· τὰ δὲ τείχη τῆς Μουνυχίας καὶ τὰ τείχη τὰ μακρὰ ἦσαν πρὸ καιροῦ ἡρειπωμένα. Ὡσαύτως αἱ πλεῖστοι τῆς Ἀρκαδίας πόλεις «ἡ οὐκ ἔτ' εἰσὶν, ἡ μόλις ἔχγη αὐτῶν φαίνεται καὶ σημεῖα.» Αὕτῃ ἡ Μεγαλόπολις, ἡ ἄλλοτε ἐκ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἀρκαδικῶν πόλεων συνοικισθεῖσα, ἔπαθε τὸ τοῦ κωμικοῦ, καὶ

ἐρημία μεγάλη ἐστὶν ἡ Μεγαλόπολις·

μόνη ἡ Τεγέα εἶχεν ἔτι μέτριόν τινα πληθυσμόν. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ Λακωνικὴ, ἥτις τὸ πάλαι εἶχεν ἑκατὸν πόλεις, μόλις ἤδη ἡρίθμει τριάκοντα. Δὲν λέγομεν ὅτι πᾶσα ἡ ἐρήμωσις καὶ καταστροφή συνέβη ἐκ τῶν τελευταίων ἐμφυλίων ῥωμαϊκῶν ἀγώνων. Βεβαίως καὶ οἱ μακεδονικοὶ πόλεμοι εἶχον συντελέσει εἰς τοῦτο πολὺ, ἀλλὰ συνεπληρώθη τὸ κακὸν ἐπὶ Σύλλα, καὶ Πομπηίου, καὶ Βρούτου, καὶ Ἀντωνίου. Ἡδὴ δὲ καθυπεβλήθη μὲν ἡ Ἑλλάς εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν τῆς διοικήσεως τύπον, ἀλλ' ὅμως διὰ τὴν ἐπὶ μακρὸν ἐπικρατήσασαν ἐντὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰρήνην, ἔλαβεν ἡ χώρα ἀναψυχὴν τινα καὶ ἄνεσιν ἀπὸ τῶν προτέρων δεινῶν.

Καὶ ἔπειτα ἐπέμπετο μὲν ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς κατ' ἔτος Ῥωμαῖος ἀνθύπατος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅστις ἐδρεῦον ἐν Κορίνθῳ διώκει τὴν χώραν ταύτην ὡς ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν. Ἀλλὰ ἡ Ἑλλάς δὲν ὑπή-

γετο ἅπαντα, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ. Πολλὰ αὐτῆς πόλεις καὶ χώραι ἐξηκολούθησαν καὶ ἤδη λογιζόμεναι ἐλευθεραὶ καὶ σύμμαχοι. Τοιαῦται ἦσαν αἱ Ἀθηναί, ἡ Σπάρτη, τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακόνων, τὸ Ἄργος, ἡ Ἑλλάτεια, αἱ Ἀθαί, αἱ Θεσπιαί, ἡ Τάναγρα, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἀκαρνανία, ἡ Θεσσαλία· ὥστε ἀληθῶς εἰπεῖν εἰς τὴν ἄμεσον τοῦ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου δικαιοδοσίαν δὲν ὑπῆγοντο εἰμὴ αἱ πόλεις ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῆ τὸν τελευταῖον κατὰ τῆς Ῥώμης πόλεμον, ἦτοι ἡ ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καὶ αἱ σύμμαχοι αὐτῆς Βοιωτία καὶ Φωκίς. Τούτου δὲ ἕνεκα οὐδὲ «Ἑλλάς» ἐλέγετο ἡ ἐπαρχία αὕτη, ἀλλὰ «Ἀχαΐα.» Αἱ ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι ἐκείναι πόλεις καὶ χώραι δὲν διέφευγον βεβαίως ἐπὶ τέλους τὸν Ῥωμαϊκὸν ἔλεγχον· ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ αὐτονομία ἐκείνη εἶχε τὰ ὅρια τῆς· οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ ἀνθυπάτου ἐπενέβαινον πολλάκις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ἐκείνων πράγματα. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε αὗται δὲν ἐπλήρωνον τακτικὸν φόρον, δὲν κατεῖχοντο ὑπὸ Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων, καὶ ἐν γένει, κατὰ τοὺς πατέριους νόμους καὶ θεσμοὺς πολιτευόμεναι, διέσωζον ὅπωςοῦν τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

Ἵνα δώσωμεν δὲ ἔννοιάν τινα τοῦ πῶς ἐπολιτεύοντο τότε οἱ ἄρχοντες τῶν τοιούτων πόλεων, θέλομεν ἱστορήσει ἐνταῦθα δι' ὀλίγων τὸν βίον τοῦ Σπαρτιατοῦ Εὐρυκλέους τοῦ Λαχάρου, τὸν ὁποῖον ὁ Αὐγούστος κατέστησεν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Λαχάρης εἶχε καταδικασθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου εἰς θάνατον ἕνεκεν ἐπιδρομῆς τινος εἰς τὰς περιοικίδας πόλεις, ἥτις ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων ἠθέλεν ἴσως ὀνομασθῆ μεσσηνιακός τις ἢ ὁστιςδὴποτε ἄλλος τοιοῦτος πόλεμος, ὑπὸ δὲ τοῦ θετικοῦ ἐκείνου Ῥωμαίου ἐχαρακτηρίσθη ἀπλῶς ὡς ληστεία. Ἐπελθόντος δὲ μετ' οὐ πολὺ τοῦ μεταξὺ Ἀντωνίου καὶ Αὐγούστου πολέμου καὶ συνταχθέντων τῶν Σπαρτιατῶν μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου, ὁ Εὐρυκλῆς ἠγωνίσθη περὶ Ἀκτιον τοσοῦτω γενναϊότερον ὅσῳ εἶχε νὰ ἐκδικηθῇ καὶ τὸν τοῦ πατρὸς θάνατον. Ὅτε κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ ὁ Ἀντώνιος καὶ ἐστάλησαν πλοῖα εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ, ἐν μάχιστα διεκρίθη διὰ τὴν ἐπιμονὴν μὲ τὴν ὁποίαν ἐπ' τίθετο, ἐπὶ δὲ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου τούτου ἵστατο ἀνὴρ ἀγέρωχος, σείων μὲν τὴν λόγχην διὰ τῆς χειρὸς, κρατῶν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐστηριγμένους ἐπὶ τῆς πολεμίας νηὸς ἵνα

ρίψῃ ἐπ' αὐτῆς τὸ ὄπλον ἄμα πλησιάσῃ. Τελευταῖον ὁ Ἀντώνιος ἀγανακτήσας διὰ τὴν τόλμην ταύτην καὶ ἐπιστάς εἰς τὴν πύρραν· «τίς οὗτος, ἀνέκραξεν, ὁ διώκων Ἀντώνιον;» ὁ δὲ, «ἐγὼ, ἀπεκρίθη, Εὐρυκλῆς ὁ Λαχάρους, τῇ Καίσαρος τύχῃ τὸν τοῦ πατρὸς ἐκδικῶν θάνατον.» Δὲν κατώρθωσεν ὁμῶς ὁ Εὐρυκλῆς νὰ καταβάλῃ τὴν ναυαρχίδα ἐκείνην, ἀλλὰ ἐκυρίευσεν τὴν δευτέραν τῶν ναυαρχίδων, διότι ἦσαν δύο, κυπήσας, περιστρέψας καὶ πλαγιάσας αὐτήν, ἔλαβε δὲ καὶ ἄλλο ἐν πλοῖον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρίσκοντο πολυτελεῖ σκεύη καὶ πράγματα.

Μετά τὴν νίκην ὁ Ὀκτάυσιος ἀντήμειψε τὸν Εὐρυκλῆν, δοὺς μὲν αὐτῷ ὡς ἴδιον κτῆμα τὰ Κύθηρα, καταστήσας δὲ αὐτὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων. Ὅποιόν τι ἦτο κυρίως τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἡγεμόνος τῶν Λακεδαιμονίων, δὲν γνωρίζομεν. Ἡ Σπάρτη ἔσωζε τότε καθὼς καὶ βραδύτερον τοὺς πλείστους τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, γερουσίαν, νομοφύλακας καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνον βασιλεῖς συνεχῶς δὲν ἀναφέρονται, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως εἶδομεν κατὰ τὴν περὶ Φάρσαλον μάχην. Ὅθεν ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ εἰκάζωμεν ὅτι τὸ δοθέν ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου εἰς τὸν Εὐρυκλέαν ἀξίωμα ἐπέιχε τὸν τόπον τῆς βασιλείας. Ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον ἐνεργὸν οἷος ἦτο ὁ Εὐρυκλῆς ὁποῖον θέλγητρον ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὸ ἀξίωμα ἐκείνου ὅπως εἶχον τότε τὰ ἐν Σπάρτῃ πράγματα; Ἡ πόλις ἦτο πενιχρά· πόλεμον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ κατὰ τῶν γειτόνων πόλεων καὶ ἔτι ὀλιγώτερον κατὰ ἀπωτέρων, ὅθεν μετ' ὀλίγον ὁ Εὐρυκλῆς ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τύχην ἀλλαχοῦ καὶ μετέβη ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν ἐκεῖ μᾶλλον ἀπῆλθεν ἢ ἄλλοῦ που, διότι πρὸ καιροῦ οἱ ἐνταῦθα Ἕλληνες διετήρουν φιλικὰς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους σχέσεις. Ἐν ἔτει 144 πρὸ Χριστοῦ λ. χ. οἱ Σπαρτιῆται συνωμολόγησαν συνθήκην φιλίας μετ' αὐτῶν, ἐν ἔτει δὲ 136 ἔπεμψαν συγχαρητηρίους ἐπιστολάς πρὸς τὸν τότε ἀρχιερέα Σίμωνα. Ἐν ἔτει δὲ πάλιν 126, ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηναίων Ἀγαθοκλέους, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας πρεσβεία τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχου Ἰωάννου Ὑρκανοῦ, καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων ἐξέδοτο ψήφισμα, εἰς τιμὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου. Πλὴν τούτου, ἡ Ἰουδαία εὐρίσκετο ἐπὶ Εὐρυκλέους εἰς περιστάσεις ἀπὸ τῶν ὁποίων ἠδύνατο πολὺ νὰ ὠφεληθῇ ἀνὴρ πανούργος οἷος ὁ τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμὼν. Ἐβασίλευε τότε αὐτῆς ὁ Ἡρώδης (σελ. 370) ὅστις κατετρώχετο ὑπὸ πολλῶν οἰκιακῶν συμφορῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιζηλίας δύο υἱῶν τοὺς ὁποίους ἐγέννησεν ἐκ δύο συ-

ζύγων. Ὁ Εὐρυκλῆς φθάσας εἰς Ἱεροσόλυμα ἐν τῷ μέσῳ τῆς οἰκιακῆς ἐκείνης ῥαδιοιουργίας, παρεμβαίνει εἰς αὐτήν, ὡς φίλος καὶ σύμβουλος νῦν μὲν τούτου νῦν δὲ ἐκείνου, φορολογεῖ τὸν πατέρα, φορολογεῖ τοὺς δύο υἱοὺς, φορολογεῖ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Καππαδοκίας Ἀρχέλαον, πενθερὸν ὄντα τοῦ ἐνὸς τῶν δύο νέων, καὶ συλλέξας οὕτω χρήματα πολλὰ, ἐπανέρχεται εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐνταῦθα ἐζήσε κατ' ἀρχὰς πολυτελῶς καὶ ἐκτίσε πολλαχού τῆς Πελοποννήσου κτίρια λαμπρὰ, ἐξ ὧν ὀνομαστότατα μάλιστα ἦσαν τὰ ἐν Κορίνθῳ λουτρά, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο μεγαλοπρεπέστερα τῶν λουτρῶν τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ βραδυτέρον ἐν τῇ αὐτῇ πόλει κατασκευασθέντων. Ἀλλ' οἱ θησαυροὶ τοὺς ὁποίους ἐκ τῆς Ἀσίας ἐκόμισεν, ἀφειδῶς οὕτω δαπανώμενοι καὶ μὴ ἀναπληρούμενοι, τελευταῖον ἐξητλήθησαν. Τότε ὁ Εὐρυκλῆς ἐτράπη ἐπὶ τὴν καταπίεσιν τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν ἄλλων Πελοποννησίων· οὗτοι ὅμως παρεπονήθησαν ἐπανειλημμένως εἰς τὸν Αὐγούστον, καὶ ὁ Αὐγούστος, ἀφοῦ μάτην ἠγωνίσθη νὰ συνετίσῃ τὸν ἀρχαῖον σύμμαχον, ἠναγκάσθη νὰ ἐξορίσῃ αὐτὸν διὰ νὰ καταπαύσῃ τὰς ταραχὰς τὰς ὁποίας ἡ πλεονεξία τοῦ ἀνδρὸς ἐπροξένει καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Εὐρυκλῆς ἀπέθανεν ἐξόριστος, καταλιπὼν υἱὸν Γαῖον Ἰούλιον ὅστις οὔτε τὴν ἀρχαίαν τοῦ Αὐγούστου πρὸς τὸν πατέρα εὐνοίαν ἐκληρονόμησεν, οὔτε τὸ ἐν Σπάρτῃ τούτου ἀξίωμα· ἀλλὰ δὲν διεζήτησε καὶ ὅλως ἀκατονόμαστος, διότι ἐν Ταϊνάρῳ εὐρέθη ἐπιγραφή λέγουσα· «τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακῶνων Γαῖον Ἰούλιον Λάκωνα Εὐρυκλέους υἱὸν, τὸν ἴδιον εὐεργέτην.» Καὶ ἴσως ὁ περὶ τὸ Ταίναρον λιμὴν Πορτοκάγιο, ἐκ τοῦ Γαίου τούτου ἔλκει τὸ ὄνομα.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ἔχομεν καὶ ἄλλην τινὰ μικράν, ἐλαχίστην πληροφορίαν, ἀλλ' ἐν ἐλλείψει πληρεστέρων εἰδήσεων, οὐχὶ ἴσως ὅλως ἀναξίαν μνείας. Ὅπόσος ἦτο ὁ φόρος ὃν ἐτάχθη νὰ πληρῶνῃ τότε εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἴτε σύμπασα ἡ Ἑλλὰς εἴτε πόλις τις αὐτῆς ἢ νῆσος ἐκ τῶν μεγαλητέρων, δὲν γνωρίζομεν. Κατὰ παράδοξον ὅμως σύμπτωσιν ἐμάθομεν τί ἐπλήρωνεν ἡ μικρὰ νῆσος Γύαρος, τὰ σήμερον λεγόμενα Γυοῦρα. Ὁ Στράβων διηγεῖται ὅτι προσορμισθεὶς εἰς τὸ νησίδιον τοῦτο εὗρεν ἐκεῖ κώμιον ὑπὸ ἀλιέων συνοικουμένον, ὅτε δ' ἐξέπλευσεν ἐκεῖθεν, ἐδέχθησαν εἰς τὸ πλοῖον αὐτῶν πρεσβευτὴν τῶν ἀλιέων τινὰ, ὅστις συμπλέων ἔλεγε πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας

συνεπιβάτας, ὅτι πρεσβεύει πρὸς τὸν Αὐγούστον εὐρισκόμενον τότε εἰς Κόρινθον περὶ ἐλαττώσεως τοῦ φόρου· διότι τελοῦσι δραχ. 150, ἐνῶ μόλις ἠδύναντο νὰ καταβάλλωσι τὰς 100. Ἡ εἰδήσις αὕτη ὁμοιάζει ὅπως οὖν τὰ συντρίμματα ἐκεῖνα ὅσα τυχαίως περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς ἐκ μεγάλων καὶ καλῶν οἰκοδομημάτων ἢ ἀγαλμάτων, ἀνάγλυφόν τι λ. χ. ἢ πόδα, ἢ χεῖρα, ἢ δάκτυλον ἢ καὶ ὄνυχα τῇ ἀληθείᾳ ἀπλοῦν, ἅτινα δὲν ἀπορρίπτομεν οὐδὲν ἤττον, ἀλλὰ διαφυλάττομεν ἐπιμελῶς, διότι ὅσῳ μικρὰ καὶ ἂν ᾖναι, διδάσκουσί τι πάντοτε εἰς ἡμᾶς, κατὰ τὸ ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα.

Ὁ Τιβέριος ὅστις ἐδασίλευσε μετὰ τὸν Αὐγούστον, 14—15 μ. Χριστὸν, ἐπολιτεύθη οὐδὲν ἤττον ἐκείνου σωφρόνως πρὸς τὴν Ἑλλάδα, εἰ καὶ ἐν Ῥώμῃ διέπραξε πολλοὺς καὶ ἀδίκους φόνους. Ἐπὶ Τιβερίου, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἀχαΐα, ἐπειδὴ παρεπονοῦντο διὰ τὰς καταχρήσεις τὰς ὁποίας ἔπασχον ἀπὸ τῶν πεμπομένων κατ' ἔτος ἀνθύπατων, κατέστησαν προσωρινῶς, ἵνα ἀνακουφισθῶσι, ἐπαρχίαι καισαρिकाὶ ἀντὶ δημοσίων. Διότι ὁ Αὐγούστος εἶχε διαιρέσει τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ ἐν ἐφύλαξε δι' αὐτὸν, τὸ δὲ ἄλλο ἀπέδωκεν εἰς τὸν δῆμον καὶ τὴν σύγκλητον· καὶ ἐνῶ εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἐπαρχίας, τὰς δημοσίας, ἐπέμποντο κατ' ἔτος ἀνθύπατοι, τῶν ἄλλων, ἤτοι τῶν καισαρικῶν ἐπαρχιῶν, ὁ Καῖσαρ ἐλογίζετο ὡς ὁ κύριος ἀνθύπατος, ἐπέτρεπε δὲ τὴν διοίκησιν αὐτῶν εἰς πρεσβευτὰς ὅχι ἐπὶ ἐν ἔτος μόνον, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐδόκει αὐτῷ. Ἐκ τούτου ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι αἱ καισαρικαὶ ἐπαρχίαι ἔπασχον πολὺ ὀλιγωτέρας καταπιέσεις ἢ αἱ δημοσίου· καὶ τούτου ἕνεκα ὁ Τιβέριος, ἵνα παράσχη ἄνεσιν τινα εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἀχαΐαν, συνήνωσεν αὐτὰς μετὰ τῆς καισαρικῆς ἐπαρχίας Μυσίας. Ἡ δὲ τοιαύτη περὶ τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀχαΐας διάταξις διετηρήθη μέχρι τοῦ 44 μ. Χ. ὅτε ἐπὶ τοῦ τετάρτου αὐτοκράτορος, τοῦ Κλαυδίου, κατετάχθησαν αὐτὴς μετὰ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ δήμου. Ὡσαύτως τὸ Αἴγιον τὸ ὁποῖον ἐβλάβη τότε μεγάλως ὑπὸ σεισμῷ, ἀπηλλάγη ἐπὶ τρία ἔτη παντὸς φόρου ὑπὸ τῆς συγκλήτου, κατὰ πρότασιν τοῦ Τιβερίου· ὁ δὲ ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ὁ καλὸς καὶ γαθὸς Γερμανικὸς, διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ θείου του ἑκτατος ἀπεσταλμένος εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ διερχόμενος ἐκ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰς Ἀθήνας ἐπισκεφθεὶς, τοσαύτην πρὸς τὴν πόλιν ἐκείνην ἐπεδείξατο τὴν εὐλάβειαν, ὥστε δὲν εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν εἰμὴ ὑπὸ ἐνὸς ῥαβδούχου παρα-

πεμπόμενος. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐφέροντο πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐπίσης φιλανθρώπως. Ὀλίγον μετὰ τὸν Γερμανικὸν διερχόμενος διὰ τῆς πόλεως ταύτης ὁ διοικητὴς τῆς Συρίας Πείσων, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἀγερῶχος, καὶ πολλὰ περὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς ἐφλυάρῃσεν, ἐλέγξας αὐτοὺς ἰδίως διότι μετὰ Μιθριδάτου κατὰ τοῦ Σύλλα συν-μάχησαν καὶ κατὰ Αὐγούστου μετὰ Ἀντωνίου. Ἀλλ' ἡ κυριωτάτη αἰτία δι' ἣν τοσοῦτον εἶχεν ὀργισθῆ κατὰ τῶν Ἀθηναίων μαρτυρεῖ ὅτι ἡ πόλις δὲν ἦτο πάσης πραγματικῆς ἐλευθερίας ἀπεστερημένη. Ὁ Ἄρειος Πάγος εἶχε καταδικάσει τότε Θεοφίλόν τινα, ἐπὶ πλαστογραφίᾳ, ὁ δὲ Πείσων, ζητήσας τὴν χάριν τοῦ Θεοφίλου, δὲν ἐπέτυχεν αὐτὴν παρὰ τῆς πόλεως. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔχομεν τεκμήρια τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας ἣν ἀπελάμβανον τότε τινὲς τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι διεφιλονείκουν πρὸ καιροῦ πρὸς τοὺς Μεσσηνίους περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Λιμνάτιδος. Ἡ δὲ δίκη αὕτη ἢ ἐπὶ Τιβερίου κριθεῖσα δὲν ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα Ῥωμαϊκῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ ὅπως ἐπράττετο πρὸ τοῦ Μομμίου, ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῆς συγκλήτου αὐτῆς καὶ τοῦ αὐτοκράτορος· καὶ ἀφοῦ ἠκούσθησαν οἱ πρέσβεις ἐκατέρωθεν τῶν ἐθνῶν, ἀπεδόθη ὁ ναὸς εἰς τοὺς Μεσσηνίους.

Δὲν ἐπέπρωτο ὅμως ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες νὰ δείξωσι τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν χώραν ταύτην μετριοπάθειαν· τὸ δὲ παράδοξον, αἱ νέαι αὐτῆς συμφοραὶ προέκυψαν ἐκ τούτου ὅτι ὁ Νέρων, ὅστις ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 54 μέχρι τοῦ 68 μετὰ Χριστὸν, ἠθέλησεν ἐν ἔτει 66 νὰ ἀνακηρύξῃ ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα, ἀποδοὺς αὐτῆς εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν δῆμον τὴν νῆσον Σαρδῶ. Τὸ πρᾶγμα ἀπέβη κωμικοτραγικόν, καὶ δυστυχῶς τραγικώτερον μᾶλλον ἢ κωμικώτερον. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅστις, καὶ τοι διατελέσας μαθητὴς τοῦ περιφήμου φιλοσόφου Σενέκα, ἐφόνευσε τὸν Βρετανικὸν τὸν υἱὸν τοῦ πατριοῦ αὐτοῦ, ἐφόνευσε τὴν ἰδίαν μητέρα Ἀγριππίναν, ἐνέπαιξε πᾶν ἀνθρώπινον αἶσθημα καὶ ἐν γένει κατήντησε νὰ καταλίπη ὄνομα συνώνυμον γενόμενον τῆς παραλογωτέρας τυραννίας, εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν μανίαν νὰ ἀγωνίζεται εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας ὡς κιθαρωδὸς καὶ ὡς ἄρματῆλάτης. Αἱ δ' ἐλληνικαὶ πόλεις, θεραπεύουσαι τὴν ἀδυναμίαν ταύτην, ἐπεμψον αὐτῷ διὰ πρεσβευτῶν ὅλους τοὺς στεφάνους τῶν ἐλληνικῶν ἀγώνων. Εἰς τῶν πρεσβευτῶν τούτων παρεκάλεσέ ποτε τὸν Νέρωνα νὰ τραγυῖσῃ καὶ ὑπερεγκωμιάσας τὴν αὐτοκρατορικὴν φωνὴν προέτρεψεν αὐτὸν νὰ

ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα ἐκτιμηθῇ ὑπὸ τῶν φιλομούσων τῆς γῆς ταύτης κατοίκων. Ὁ Νέρων ἡσπάσθη προθύμως τὴν πρότασιν, εἶπεν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ μόνοι ἐπιτήδειοι τῶν τοιούτων κριταὶ καὶ διέταξεν ἵνα ἀναβληθῇ ἡ τέλεσις ὅλων τῶν ἀγώνων, Ἰσθμίων, Πυθίων, Νεμέων, Ὀλυμπίων, μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ. Καὶ ἦλθε λοιπὸν συναγόμενος τοσοῦτον ἀκολουθῶν πλῆθος ὥστε, ἂν ἦσαν πρὸς πόλεμον ἐπιτήδειοι, ἡδύναντο ἵνα καταβάλωσι καὶ Πάρθους καὶ πᾶν ἄλλο πολέμιον ἔθνος· ἄλλ' οἱ στρατιῶται οὗτοι ἦσαν ἄξιοι τοῦ ἡγεμόνος των, ὅπλα φέροντες κιθάρας, καὶ πλῆκτρα, καὶ προσωπίδας, καὶ ἐμβάδας, λέγει Δίων ὁ Κασσίος, ἱστορικὸς ἀκμάσας ἐν τῇ τρίτῃ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, παρ' οὗ μανθάνομεν τὰ πλεῖστα τῆς παραδόξου ταύτης ἐπιδρομῆς. Καὶ ἡγωνίσθη τῳόντι ὁ Νέρων ἀλληλοδιαδόχως εἰς ὅλους τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους, καὶ περιοδονίκης μᾶλλον δὲ παντονίκης πανταχοῦ ἀνεδείχθη, συλλέξας ἐβδομήκοντα καὶ πέντε στεφάνους. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς τὰ Ὀλύμπια ἐλάσας ἄρμα ἔπεσεν ἐξ αὐτοῦ καὶ μικροῦ ἐδέησε ἵνα συντριβῇ, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐστεφανώθη ὑπὸ τῶν Ἑλλανοδικῶν καὶ ἰτίς ἤθελε τολμήσει ἵνα μὴ ἀπονεύμῃ αὐτῷ τὸ βραβεῖον; Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐν πᾶσιν ὑπεροχὴν καὶ μάλιστα περὶ τὴν τῆς φωνῆς ἔντασιν, ἀνελάμβανεν αὐτὸς τὸ τοῦ κήρυκος ἔργον καὶ ἀνήγγελλεν ὁ ἴδιος τὰς νίκας καὶ τοὺς στεφάνους, οὓς ἐκτήσατο, ὡς ἔλεγεν, ὑπὲρ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων. Τότε δὲ, τῶν Ἰσθμίων ἐν Κορίνθῳ τελουμένων, ἀνεκήρυξεν ὁ Νέρων τῇ ἰδίᾳ ἐκείνῃ φωνῇ τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους, δημηγορήσας πρὸς τὰ πλῆθη ἀπὸ τοῦ βήματος. Καὶ ταῦτα μὲν ἤθελον εἶναι γελοῖα μᾶλλον ἢ δεινὰ· ἀλλὰ ἀχαλίνωτος ἀφροσύνη περιβάλλεται τάχιστα τὸ τῆς κακουργίας ἱμάτιον. Δὲν τολμῶμεν ἵνα ἱστορήσωμεν τὰς αἰσχροπραγίας εἰς ἃς ἐξώκειλεν ἐνταῦθα τὸ τέρας ἐκεῖνο τῆς φύσεως καὶ αἵτινες, περιγραφόμεναι ὑπὸ Δίωνος τοῦ Κασσίου, ὑπερβαίνουσι πᾶν ὅ,τι ἡ ἀκολαστοτάτη φαντασία ἡδύνατο ἵνα ἐπινοήσῃ. Πλὴν τούτων ὅμως ὁ Νέρων ἐλεηλάτησε τὴν Ἑλλάδα, τὴν κατ' αὐτὸν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ἀναριθμήτους δὲ ἐφόνευσεν ἄνδρας, γυναῖκας, παῖδας διὰ ἵνα κληρονομήσῃ τὰς περιουσίας αὐτῶν. Ἀπήγαγεν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐξ ὅλων τῶν ναῶν πολλὰ ἔργα τέχνης, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας ὅσας ἐπήνεγκεν ἐν Ῥώμῃ ἢ τότε καταστρέψασα τὴν πόλιν ταύτην πυρκαϊᾷ καὶ ἵνα κοσμήσῃ τὰ ἴδια αὐτοῦ βασίλεια· ἐτιμώρησε τὴν ἐν Δελφοῖς

Πυθίαν τολμήσασαν νὰ ἐλέγξῃ αὐτὸν καὶ ἀποκαλέσῃ Ὁρέστην, αἰνιττομένη τὸν τῆς μητρὸς αὐτοῦ θάνατον, καταλύσας τὸ μαντεῖον καὶ σφάζας ἀνθρώπους εἰς τὸ στόμιον ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξήρχετο τὸ ἱερὸν πνεῦμα· καὶ καθόλου εἰπεῖν ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα συμφορὰς μείζονας τῶν ὅσας πάλαι ποτὲ ἡ τοῦ Ξέρξου διαβόητος ἐπιδρομή. Τὸ δὲ δεινότερον, εὐρέθησαν Ἕλληνες οἵτινες, διὰ νὰ κολακεύσωσι τὸν ἀλλόκοτον τοῦτον ἐλευθερωτὴν, ἐνήγαγον Ἕλληνας ἄλλους ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, διότι δὲν ἤλθον νὰ ἀκροασθῶσι τοῦ Νέρωνος, ἢ παρέστησαν μὲν ἄλλ' ἡκροῶντο ῥαθυμῶς, ἢ ἐγέλασαν, ἢ δὲν ἐχειροκρότησαν, ἢ δὲν ἐτέλεσαν θυσίας ἵνα ἀποβῇ ἡ φωνὴ του λαμπροτέρα καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ὅμως ὁ Λήμνιος Φιλόστρατος, ὅστις ἔγραψε περὶ τὸ 200 ἔτος μ. Χρ., βεβαιοῖ εἰς τὸν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως βίον, ὅτι διὰ τῆς τοῦ Νέρωνος ἐλευθερίας ἐπανῆλθον αἱ πόλεις εἰς ἡθὴ δωρικὰ καὶ ἄττικὰ (ώραϊα ἡθῆ!) «πάντα τε ἀνήθησε ξὺν ἀρμονίᾳ τῶν πόλεων, ὃ μὴ πάλαι ποτὲ ἡ Ἑλλὰς εἶχε.» Βεβαιοῖ δὲ ταῦτα ἐνῶν ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ περιγράφει τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολίτευμα τοῦ Νέρωνος ὅπως καὶ ὁ Δίων ὁ Κασσιος. Ταύτην τῶν πραγμάτων καὶ τῶν πνευμάτων τὴν διαστροφὴν διεξερχόμενοι, ἴσως ἐρωτήσωσιν τινες τῶν ἀναγνωστῶν: πρὸς τί ἄρα νὰ ἀποκαλύπτονται τοιαῦτα αἵσχη; Ὁ ἐνδοιασμὸς αὐτὸς ἐπῆλθε καὶ εἰς ἡμᾶς πολλάκις· διαλογιζόμενοι δὲ περὶ τοῦτου, ἐνθυμήθημεν τὸ ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ ἐπιγράμμα, δι' οὗ ἡ καλὴ ἀλλὰ παρηχημακτιὰ Λαῖς παρίσταται ἀφιερῶσα ἐγκαίρως

Τῇ Παφίῃ τὸ κάτοπτρον·

καὶ ἐπιφωνοῦσα·

. . . . Ἐπεὶ τοίη μὲν ὁρᾶσθαι
οὐκ ἐθέλω· οἷα δ' ἦν πάρος οὐ δύναμαι.

Ἐπειδὴ, λέγει, ὅποια μὲν εἶμαι ἡδὴ, δὲν θέλω νὰ βλέπω ἐμαυτήν· ὅποια δὲ ἤμην ἄλλοτε, δὲν δύναμαι. Βεβαίως ἂν ἡ τότε Ἑλλὰς ἡδύνατο ν' ἀφήσῃ φωνήν, ἥθελε τὸ αὐτὸ ἀνακράξῃ ἐπιφώνημα. Δυστυχῶς ὅμως ἡ ἱστορία, ἡ ἀμείλιχος ἱστορία, δὲν αἴρεται ἐκ μέσου ὡς τὸ τῆς Λαΐδος κάτοπτρον, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ἀπεικονίζουσα τὴν ἀσχημίαν ὅπως καὶ τὴν καλλονήν, τὰς πονηρὰς τῶν ἐθνῶν ἡμέρας ὅπως καὶ τὰς ἀγαθὰς.

Ἐπεχείρησεν ἐν τούτοις ὁ Νέρων καὶ σπουδαιότερόν τι ἔργον ἐν Ἑλλάδι, τὴν τοῦ ἱσθμοῦ τῆς Κορίνθου διωρυγὴν. Πρῶτος λέγεται συλλαβὼν τὴν ἰδέαν τῆς διωρυγῆς ταύτης ὁ τῆς Κορίνθου πάλαι ποτὲ τύραν-

νος Περίανδρος (σελ. 231 τοῦ πρώτου τόμου) μετὰ δὲ τοῦτον καὶ ἄλλοι τινές, ὁ Δημήτριος ὁ Πολιορκητής, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ καὶ ὁ τοῦ Τιβερίου ἄμεσος διάδοχος Γάιος Καλιγόλας. Ὁ Νέρων δὲ προκατήρξατο ἤδη τοῦ ἔργου ἥσας τὸν ὕμνον τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Ἀμφιτρίτης· μεθ' ὃ λαβὼν δίκελλαν χρυσὴν πρῶτος ἔσκαψε τὴν γῆν, καὶ ἐντὸς κοφίνου χρυσοῦ, ἐπὶ τῶν ὤμων ἐκόμισε τὸ χῶμα, λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ παρισταμένου πλήθους ἐπικροτούμενος. Οἱ ἐργάται ἦσαν πολυάριθμοι· καὶ τὰ μὲν μᾶλλον εὐσκαφα μέρη, ἀνετέθησαν εἰς τοὺς στρατιώτας· ἵνα συντρίψωσι δὲ τοὺς βράχους μετεχειρίζοντο ἐξακισχιλίους Ἑβραῖους οὓς μετέφερον ἐκ τῆς καταπολεμουμένης τότε Ἰουδαίας, καὶ πολλοὺς φυλακισμένους οὓς ἐπὶ τούτῳ ἐξῆγον τῶν φυλακῶν, εἴτε κακούργους ὄντας εἴτε ἄδικα τῆς τυραννίας θύματα, διότι μεταξὺ τῶν καθυποβληθέντων εἰς τὴν ἐπίπονον ταύτην ἐργασίαν ἀναφέρεται καὶ ὁ φιλόσοφος Μουσώνιος Ροῦφος, μετακομισθεὶς ἐκ τῆς νήσου Γυάρου ὅπου εἶχεν ἐγκαθειρθῆ διὰ πολιτικούς λόγους. Ἐν τούτοις ἡ μεγάλη αὕτη ἐπιχείρησις, ἡ νῦν μόλις σπουδαίως διεξαγομένη, δὲν ἐπροχώρησε τότε πολὺ· ἐντὸς ὀλίγου ὁ Νέρων διέκοψεν αἴφνης τὰς ἐργασίας, εἴτε διότι, ὡς διεφημίσθη τότε, οἱ μηχανικοὶ ἐπίστευσαν ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο θαλασσῶν διαφορὰ ἐπιφανείας, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευε νὰ κατακλυσθῇ ἡ νῆσος Αἴγινα, εἴτε διότι, ὡς ἄλλοι εἶπον, ὁ αὐτοκράτωρ ἀπετράπη τοῦ ἔργου ὑπὸ δεισιδαιμονίας τινός.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Νέρων, ἐπανελθὼν εἰς Ῥώμην ἐφονεύθη· μετὰ δὲ τινὰς ἄλλους ἐπὶ μικρὸν ἄρξαντας ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Οὐεσπασιανός, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μετεβλήθη πάλιν ἡ τῆς Ἑλλάδος τύχη. Ἡ ἐπιτραπείσα εἰς αὐτὴν ἐλευθερία, ἥτις, ὡς εἶδομεν, δὲν ἀπῆλλαττεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν καταχρήσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀπέβη καὶ ἄλλων δεινῶν πρόξενος, διότι ἤνοιξεν ἐκ νέου τὸ στάδιον τῶν ἐμφυλίων διενέξεων. Ἐκ τούτων δὲ ὠφελούμενος ὁ Οὐεσπασιανός καθυπέβαλεν αὐθις τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸν διοικητικὸν τύπον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας, «ἀπομεμαθηκέναι, φήσας, τὴν ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικόν.» Καὶ φαίνεται ὅτι ἡ ἐπαρχιακὴ αὕτη διοίκησις κατέστη ἤδη καταπιεστικωτέρα ἢ ἄλλοτε. Τούλάχιστον ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Φιλόστρατον, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς συνεβούλευσε τὸν αὐτοκράτορα ἐκεῖνον νὰ πέμπῃ εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἀνθυπάτους γινώσκοντας τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου, διότι, ἐπιφέρει, ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ὑπῆρχεν εἰς τὴν Πελοπόννησον

ἀνθύπατος ὅστις δὲν ἤξευρε τὴν ἑλληνικὴν, ἐξ οὗ συνέβαινον πολλὰ ἀτοπήματα, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν διεξαγωγὴν τῶν δικῶν, καθ' ἃς οἱ συνέδροι τοῦ ἡγεμόνος μετεχειρίζοντο αὐτὸν ὡς ἀνδράποδον, ἐμπορευόμενοι τοὺς διαδίκους. Ἀλλ' ἂφ' ἑτέρου ὅσαι πόλεις καὶ χῶραι τῆς Ἑλλάδος ἦσαν πρότερον αὐτόνομοι καὶ ἐλευθεραὶ, διετήρησαν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὸ πλεονέκτημα τοῦτο. Ἐννοεῖται πάντοτε ὅτι ἡ αὐτονομία αὕτη καὶ ἐλευθερία ὑπέκειτο εἰς τὸν ἑλεγχον τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς καὶ ὅτι τῶν ἀρχαίων πολιτευμάτων ἐσώζοντο οἱ τύποι μόνον, οὐχὶ ἡ πραγματικὴ ἀξία καὶ ἐνέργεια. Ἰνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τοῦ τί ἦτο ἀληθῶς ἡ ἐλευθερία ἐκείνη, ἀναφέρομεν ὀλίγα τινὰ αὐτῆς δείγματα. Ἡ Ῥόδος μέχρις Οὐεσπασιανοῦ ἦτο πολιτεία ἐλευθέρη, καὶ σύμμαχος τῆς Ῥώμης. Κατὰ τὸν Δίωνα ὅμως τὸν Χρυσόστομον, οἱ Ῥόδιοι, ἐάν δὲν ἤθελον στήσῃ ἕνα χαλκοῦν ἀνδριάντα εἰς πάντα Ῥωμαῖον ὅστις διήρχετο διὰ τῆς νήσου αὐτῶν, ἐκινδύνευσον νὰ ἀποβάλλωσι τὴν νομιζομένην ἐλευθερίαν. Περὶ τῆς ἐπὶ Ῥωμαίων ἐλευθερίας τῆς Κερκύρας, διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Στράβων παροιμίαν αἰσχρὰν, ἣτις ὑπεμφαίνει τὴν εὐτέλειαν μᾶλλον ἢ τὴν ἀκολασίαν τῆς ἐλευθερίας ταύτης. Ἀλλ' ἐρχόμεθα εἰς γεγονότα σπουδαιότερα. Ὁ Φιλόστρατος, ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ μάλιστα ἀκμάσαντος Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως, διηγεῖται ὅτι ἦλθεν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως ἐπιπλήττουσα τὸ κοινὸν αὐτῶν «ὡς ὑπὲρ τὴν ἐλευθερίαν ὑβρίζοντων» εἶχε δὲ ἀναφέρει τοῦτο εἰς Ῥώμην ὁ τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπὸν διετέλουν ἐν ἀπορίᾳ περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἡμφισβήτητον πρὸς ἀλλήλους ἐάν πρέπη νὰ ἐξευμενίσωσι τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως ἢ ἀγερώχως πρὸς αὐτὸν ν' ἀποκριθῶσι. Καὶ ἐπειδὴ συνέπεσε νὰ παρευρίσκηται τότε εἰς Σπάρτην ὁ Ἀπολλώνιος, ἐζήτησαν τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ τοῦ ἥθους τῆς ἀποκρίσεως· ὁ δὲ προσελθὼν εἰς τὸ κοινὸν αὐτῶν, εἶπε τὰ ὀλίγα ταῦτα. «Παλαμήδης εὗρε γράμματα οὐχ ὑπὲρ τοῦ γράφειν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ γινώσκειν ἃ δεῖ μὴ γράφειν.» Καὶ οὕτω, ἐπιφέρει ὁ Φιλόστρατος, ἀπέτρεψεν ὁ Ἀπολλώνιος τοὺς Λακεδαιμονίους ἀπὸ τοῦ νὰ φανῶσιν ἢ θρασεῖς ἢ δειλοί.

Ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ, ὅστις ἐβασίλευσε περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ τὸν Οὐεσπασιανόν, ἐστρατήγει ἐν Ἀθήναις τὴν ἐπὶ τῶν ὅπλων λειτουργίαν, ὁ Ἐφέσιος Λολλιανὸς, εἰς τῶν ὀνομαστοτάτων σοφιστῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου καὶ ἐν ταύτῳ προϊστάμενος τοῦ ἐν Ἀθήναις σοφιστικοῦ θρόνου. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῶν ὅπλων αὕτη ἀρχὴ εἶχε μεταβάλλει παντάπασιν

ἀρμοδιότητα καὶ ἐπεμελεῖτο μόνον περὶ τῶν τροφῶν καὶ τῆς τοῦ σίτου ἀγορᾶς. Ἐν τούτοις καὶ τούτο τὸ ἔργον δὲν ἦτο ἀκίνδυνον. Ἡ Ἀττικὴ διετέλεσεν αἰέποτε λυπρὰ καὶ ἀνίκανος νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὴν διατροφὴν τῶν πολυαρίθμων εἰσέτι τότε αὐτῆς κατοίκων. Ὁ σῖτος κατήρχετο ἐνταῦθα ἐκ τοῦ Βοσπόρου, ἐκ τῆς Θεσσαλίας, ἐκ τῆς Εὐβοίας, πολλάκις ὅμως συνέπιπτε νὰ μὴ φθάνῃ ἐν καιρῷ· καὶ τότε οἱ λιμώτοντες Ἀθηναῖοι ἀπέβαινον ἐχθροὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ὅπλων στρατηγοῦ φοβεροί. Τοιοῦτό τι τρόντι συνέβη εἰς τὸν Λολλιανόν. Αἱ Ἀθῆναι ἔπαθον ἐπὶ τῆς στρατηγίας αὐτοῦ σπάνιν τροφῶν. Ὁ λαὸς ὥρμησε μετὰ Θορύβου εἰς τὰ ἀρτοποιεῖα, καὶ ἠπέιλησε νὰ λιθοβολήσῃ τὸν δυστυχῆ στρατηγόν, ὅτε ὁ κυνικὸς φιλόσοφος Παγκράτιος, ἐλθὼν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, ἀνέβη εἰς τὸ βῆμα καὶ εἶπεν· «ἄνδρες Ἀθηναῖοι, Λολλιανὸς οὐκ ἔστιν ἀρτοποιῆς, ἀλλὰ λογοπώλης» καὶ διὰ τοῦ λογοπαίγνιου τούτου τοσοῦτον διέχυσε τοὺς Ἀθηναίους ὥστε ἀπέβαλον τοὺς λίθους τοὺς ὁποίους ἤδη ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας. Τελευταῖον εἰσέπλευσεν ἐκ τῆς Θεσσαλίας σῖτος, ἀλλὰ τότε ἀνεφύη νέα δυσκολία. Τὸ πλῆθος ἐτρέφετο ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ὑπὸ τοῦ δημοσίου, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον δὲν εἶχεν ὀβολόν. Ἡ ἀπορία τοῦ ταμεῖου ἦτο τοσαύτη ὥστε οἱ Ἀθηναῖοι εἴτε τότε, εἴτε ὀλίγον βραδύτερον, εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἐκποιήσωσι τὰς νήσους αἵτινες, διὰ παραχωρήσεων τῆς Ῥώμης, ἀπετέλουν τὸ κράτος αὐτῶν. Καὶ ἀπὸ τούτου μὲν τοῦ ἡρωικοῦ φαρμάκου, ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ὁ σοφιστὴς στρατηγός· ἐξ ἰδίων δὲ ἐπὶ τῆς προκειμένης ἀνάγκης ἀναπληρώσας τὴν τῶν κοινῶν ἔνδειαν, καὶ συλλέξας χρήματα ἄρκετὰ ἀπὸ τῶν μαθητῶν, ἐτροφοδότησε τοὺς πεινῶντας Ἀθηναίους, τῶν ὁποίων ἡ εὐγνωμοσύνη ἤγειρεν αὐτῷ εἰκόνας δύο, μίαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἐτέραν δὲ ἐν τῷ ἄλσει τῷ μικρῷ· καὶ ἐπεκύρωσε τὴν εὐγνωμοσύνην ταύτην ὁ Ἄρειος Πάγος, ἀνακηρύξας τὴν πρὸς τὸν ἄνδρα εὐνοίαν δι' ἣν ἐπεδείξατο ὑπὲρ τῆς πόλεως κηδεμονίαν. Περὶ ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἡσυχολοῦντο τότε οἱ τῶν Ἀθηναίων στρατηγοί. Ἀλλ' ἐὰν αἱ δημόσιαι τῆς πόλεως ταύτης λειτουργίαι εἶχον ἤδη ὀλίγην αὐτοτελῆ ἀξίαν, τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ἕνεκα τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων, ἦσαν ἔτι ἐπὶ τοσοῦτον σεβαστά, ὥστε βλέπομεν αὐτοκράτορας, τὸν τοῦ Οὐεσπασιανοῦ υἱὸν Δομιτιανόν καὶ τὸν Ἀδριανόν, ἐπιζητήσαντας καὶ λαβόντας τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος τῶν Ἀθηναίων ἄξιωμα· ἂν καὶ ἄφ' ἐτέρου αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός, ὅτι ξένοι

δυναῖσται ἐχειροτονοῦντο ἄρχοντες, μαρτυρεῖ ὑπόσθη ἀλλοίωσις συνέβη εἰς τὰ πράγματα.

Ὅμοια ἀλλοίωσις ἐπῆλθεν εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους πατρίους τῆς Ἑλλάδος θεσμούς. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι ὑφίσταντο ὅχι μόνον εἰς τὰς λεγομένας ἐλευθέρας πολιτείας καὶ χώρας, ἀλλὰ ἐν μέρει καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τμήματα τῆς Ἑλλάδος τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα, συνεκρότουν τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ἀκόμη τὸ ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἦτο ἐπιτετραμμένον τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ· ἀκόμη συνήρχοντο τὰ συνέδρια τῶν Βοιωτῶν, τῶν Φωκέων, τῶν Ἀχαιῶν· ἀκόμη συνέρρεον ἅπαντα ἡ Ἑλλάς εἰς τὰ Ὀλύμπια, εἰς τὰ Νέμεα, εἰς τὰ Ἰσθμια, εἰς τὰ Πύθια, καὶ ὁ ἐλάϊνος τῶν ἀγῶνων στέφανος ἐλογίζετο ὡς ἡ ὑπερτάτη τῶν τιμῶν ἧς ἡδύνατο νὰ ἀξιωθῇ ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς· ἀκόμη ἐπανηγυρίζοντο αἱ κατὰ Περσῶν νίκαι διὰ θυσιῶν τελουμένων ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς, διὰ λόγων ἐκφωνουμένων εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης, δι' ἀγῶνων διεξαγομένων περὶ τοὺς τάφους τοῦ Λεωνίδου καὶ τοῦ Πausaniou. Ἀκόμη ἐτίμων οἱ Μεσσήνιοι τὴν μνήμην τοῦ ἥρωος αὐτῶν Ἀριστομένους, καὶ οἱ Σικυῶνιοι τὴν μνήμην τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἀχαϊκῆς συμπολιτείας Ἀράτου. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα οὐδεμίαν ἤδη εἶχον πολιτικὴν καὶ πραγματικὴν ἀξίαν. Εἰς τὴν ἐν Δελφοῖς Πυθίαν προσήρχοντο νῦν οἱ Ἕλληνες οὐχὶ διὰ νὰ ἐρωτήσωσιν ἐὰν πρέπη νὰ κηρύξωσι πόλεμον, ἢ νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην, ἢ νὰ τροπολογήσωσι τὸ πολίτευμα, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτο νὰ ὑποβάλωσιν ἐρώτημα ἐξ ἐκείνων δι' ὧν πάλαι ποτὲ τὸ πανελλήνιον τοῦτο ἱερὸν ἐπενήργει εἰς τὴν ὅλην τοῦ ἔθνους τύχην· ἀλλὰ προσήρχοντο ἵνα συμβουλευθῶσιν αὐτὸ ἐὰν πρέπη νὰ συνομολογήσωσι γάμον, ἢ νὰ πλεύσωσιν, ἢ νὰ δανεισθῶσι· τὰ δὲ μέγιστα τῶν πόλεων μαντεύματα ἦσαν «φορὰς καρπῶν πέρι, καὶ βοτῶν ἐπιγονῆς, καὶ σωμάτων ὑγείας.» Ἡ ! πῶς αἱ μεγάλαי ἐκεῖναι τοῦ παρελθόντος ἀναμνήσεις ἡδύνατο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὑποδείγματα μιμήσεως ἄξια, ὅτε βλέπομεν τὸν Πλούταρχον, τὸν χρηστότατον καὶ μᾶλλον φιλόπατριν τῆς ἐποχῆς ταύτης Ἕλληνα, λέγοντα εἰς τὴν πραγματείαν αὐτοῦ τὴν ἐπιγεγραμμένην «Πολιτικὰ παραγγέλματα,» ὅτι νῦν παντὸς τοῦ εὐ φρονοῦντος καθήκον εἶναι νὰ διδάσκη καὶ νὰ διεξηγῇ κοινῇ τε καὶ κατ' ἰδίαν «τὴν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀσθένειαν,» δι' ἣν ἕκαστος ὀφείλει νὰ διαγῇ τὸν βίον ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ, διότι οὔτε ἡγεμονία, οὔτε δόξα, οὔτε δύναμις

τις εἴμπορεῖ πλέον νὰ προσκτηθῇ, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ μικροῦ τοῦ ῥωμαίου ἀνθυπάτου διατάγματος.

Πάλιν δὲ περὶ τίνος ἀληθῶς σπουδαίου πολιτικοῦ συμφέροντος ἡδύναντο νὰ βουλευθῶσι τὰ πολιτικὰ ἐκεῖνα συνέδρια, ἀφοῦ ἐν τῇ αὐτῇ πραγματείᾳ ὁ Πλούταρχος διατραγωδεῖ ὡς ἐφεξῆς τὴν τότε εὐτέλειαν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων; «Εἰσιόντα δ' εἰς ἅπασαν ἀρχὴν οὐ μόνον ἐκείνους δεῖ προχειρίζεσθαι τοὺς λογισμοὺς, οὐς ὁ Περικλῆς αὐτὸν ὑπεμίμνησκεν ἀναλαμβάνων τὴν χλαμύδα.—Πρόσεχε, Περικλῆς· ἐλευθέρων ἄρχεις, Ἑλλήνων ἄρχεις, πολιτῶν Ἀθηναίων.—ἀλλὰ κἀκεῖνο λέγειν πρὸς ἑαυτὸν. Ἀρχόμενος ἄρχεις ὑποτεταγμένης πόλεως ἀνθυπάτοις, ἐπιτρόποις Καίσαρος· οὐ ταῦτα λόγῃς πεδία (ἄσφαρὲς τοῦτο), οὐδὲ αἱ παλαιαὶ Σάρδεις, οὐδὲ ἡ Λυδῶν ἐκείνη δύναμις· εὐσταλεστέραν δεῖ τὴν χλαμύδα ποιεῖν, καὶ βλέπειν ἀπὸ τοῦ στρατηγίου πρὸς τὸ βῆμα, καὶ τῷ στεφάνῳ μὴ πολὺ φρόνημα πιστεύειν, ὁρῶντα τοὺς καλτίους ἐπάνω τῆς κεφαλῆς (τουτέστι τὰ ῥωμαϊκὰ ὑποδήματα ἐπάνω τῆς φερούσης τὸν στέφανον ἑλληνικῆς σου κεφαλῆς)· ἀλλὰ μιμεῖσθαι τοὺς ὑποκριτὰς, πάθος μὲν ἴδιον καὶ ἦθος καὶ ἀξίωμα τῷ ἄγωνι προστιθέντας, τοῦ δὲ ὑποβολέως ἀκούοντας, καὶ μὴ παρεκβαίνοντας τοὺς ῥυθμοὺς καὶ τὰ μέτρα τῆς διδομένης ἐξουσίας ὑπὸ τῶν κρατούντων. Ἡ γὰρ ἐκπτώσις οὐ φέρει συριγμὸν οὐδὲ χλευασμὸν, ἀλλὰ πολλοῖς μὲν ἐπέβη

Δεινὸς κολαστής πέλεκυς αὐχένος τομεύς,

ὡς τοῖς περὶ Παρθάλαν τὸν ὑμέτερον, ἐκλαθομένοις τῶν ὄρων. Ὁ δὲ τις ἐκριφείς εἰς νῆσον γέγονε, κατὰ τὸν Σόλωνα,

Φολεγάνδριος ἢ Σικινίτης.

Ἀντὶ γ' Ἀθηναίου πατρίδ' ἀμειψάμενος.

Τὰ μὲν γὰρ μικρὰ παιδία τῶν πατέρων ὁρῶντες ἐπιχειροῦντα τὰς κρηπιδας ὑποδεῖσθαι καὶ τοὺς στεφάνους περιτίθεσθαι, μετὰ παιδιᾶς γελῶμεν· οἱ δ' ἄρχοντες ἐν ταῖς πόλεσιν ἀνοήτως τὰ τῶν προγόνων ἔργα καὶ φρονήματα καὶ πράξεις ἀσυμμέτρους τοῖς παροῦσι καιροῖς καὶ πράγμασιν οὕσας μιμεῖσθαι κελεύοντες, ἐξαίρουσι τὰ πλήθη, γελοῖά τε ποιοῦντες, οὐκέτι γέλωτος ἄξια πάσχουσιν, ἢ μὴ πάνυ καταφρονηθῶσι. Πολλὰ γὰρ ἐστὶν ἄλλα τῶν πρότερον Ἑλλήνων διεξιόντα τοῖς νῦν, ἡθοποιεῖν καὶ ὠφρονίζειν· ὡς Ἀθήνησιν ὑπομιμνήσκοντα μὴ τῶν πολιτικῶν, ἀλλ' οἶόν ἐστι τὸ ψήφισμα τὸ τῆς ἀμνηστείας ἐπὶ τῶν τριακόντα. Καὶ τὸ ζημιῶσαι Φρύνιχον, τραγωδίᾳ διδάξαντα τὴν Μι-

λήτου ἄλωσιν. Καὶ ὅτι Θήβας Κασσάνδρου κτίζοντας, ἐστεφανηφόρησαν· τὸν δ' ἐν Ἀργεὶ πυθόμενοι σκυταλισμὸν, ἐν ᾧ πεντακοσίους καὶ χιλίους ἀνηρέκασαν ἐξ αὐτῶν οἱ Ἀργεῖοι, περιενεγκεῖν καθάρσιον περὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐκέλευσαν· ἐν δὲ τοῖς Ἀρπαλείοις τὰς οἰκίας ἐρευνῶντες, μόνην τὴν τοῦ γεγαμηκότος νεωστὶ παρῆλθον. Ταῦτα γὰρ ἔξεστι καὶ νῦν ζηλοῦντας, ἐξομοιοῦσθαι τοῖς προγόνοις· τὸν δὲ Μαραθῶνα, καὶ τὸν Εὐρυμέδοντα, καὶ τὰς Πλαταιάς, καὶ ὅσα τῶν παραδειγμάτων οἶδεῖν ποιεῖ καὶ φρυάττεσθαι διακενῆς τοὺς πολλοὺς, ἀπολιπόντας ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν.» Ὅπως δ' ἦτοτε ὁμως ὅσῳ ἀσθενεῖς καὶ ἂν ἦσαν οἱ θεσμοὶ ἐκεῖνοι, ὅσον κενοὶ καὶ ἂν κατήντησαν οἱ τύποι, ἡ διατήρησις αὐτῶν συνετέλει μέχρι τινὸς εἰς τὸ νῦν συντηρῇ τὴν ἐθνικὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ συνείδησιν ἣτις, ἀναρριπιζομένη ἐκ διαλειμμάτων, παρῆγεν ἐνίοτε, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, γεννασιότερας τινὰς προαιρέσεις καὶ ἐνεργείας.

Ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ὡς αὐτῶς ἀπεβλήθησαν ἐκ Ῥώμης ἅπαντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι. Ἀλλὰ μὴ νομίση τις ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι γνήσιοι τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ζήνωνος, καὶ τῶν ἄλλων τῆς φιλοσοφίας πατέρων. Οἱ πλεῖστοι τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν εἶχον ἤδη ἐκπέσει εἰς τὴν τάξιν τῶν λεγομένων σοφιστῶν, τάξιν πολυάριθμον, ἰσχυράν καὶ χαρακτηριστικωτάτην τῆς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου κοινωνικῆς καταστάσεως. Ὅθεν νομίζομεν ἀναγκαῖον νῦν ἐξηγήσωμεν ἐνταῦθα πῶς ἐμορφώθη, ὑποῖα τις ἀπέβη καὶ τίνας ἐνεκὲν ὑπέκυψεν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν ὀργάνην τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς. Πάλαι ποτὲ ἡ λέξις «σοφιστής» ὑπῆρξε ταῦτοσήμαντος τοῦ τιμιωτάτου ὀνόματος καὶ πράγματος, τοῦ σοφοῦ καὶ φιλοσόφου, διότι ὁ Ἡρόδοτος ἀπεκάλει σοφιστὰς τὸν τε Σόλωνα καὶ τὸν Πυθαγόραν. Ἀλλ' ἔτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης ἐκατονταετηρίδος, διεκρίθη ἡ σοφιστικὴ ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς σοφίας καὶ φιλοσοφίας καὶ ἀπετέλεσεν ἰδίαν ἐπιστήμην ἢ μᾶλλον τέχνην, τὴν ὁποίαν ἐκτοτε οἱ γνήσιοι τῆς φιλοσοφίας λειτουργοὶ δὲν ἔπαυσαν δεινῶς στιγματίζοντες. Ὁ Ξενοφὼν εἶπε· «τοὺς τὴν σοφίαν ἀργυρίῳ τῷ βουλομένῳ πωλοῦντας, σοφιστὰς ἀποκαλοῦσιν.» Ὁ δὲ Πλάτων «σοφιστὴς νέων πλουσίων ἐμμισθος θηρευτής.» Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης· «ἐστὶν ἡ σοφιστικὴ φαινομένη σοφία, οὐσα δὲ μὴ· καὶ ὁ σοφιστής, χρηματιστής ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὐσίας.» Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι τῶν ὀρισμῶν

τούτων οὐδὲν ἐπίφογον ἤθελον περιέχει περὶ σοφιστῶν, κατὰ τὰς σημερινὰς ἡμῶν ἰδέας· διότι ἡ ἐπὶ μισθῷ διδασκαλία εἶναι σήμερον κοινοτάτη καὶ δὲν λογίζεται παντάπασιν ὡς ἄτοπος. Ἄλλ' ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς, ὡς συμβαίνει πολλάκις εἰς τὴν νεότητα, ἐπολιτεύετο μετὰ τοσαύτης αἰδοῦς καὶ ὑπελάμβανε τὰ μυστήρια αὐτῆς ὡς χρῆμα τοσοῦτον ἱερὸν, ὥστε ἡ ἐπὶ ἀργυρίῳ αὐτῶν μετὰδοσις ἐλογίζετο ὡς συνεπαγομένη ἀπαραιτήτως τὴν ἐξαχρείωσιν τῆς ἐπιστήμης. Καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ἀπλὴ πρόληψις· ἀλλὰ τῶντι, ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ μισθῷ διδασκαλία περιεφρονεῖτο, οὐδαίς ἀληθῆς σοφὸς μετῴχετο αὐτὴν, ὅθεν αὕτη περιήρχετο εἰς χεῖρας τῆς ἀγυρτίας καὶ τῆς ἡμιμαθείας. Ἐκ τούτου ὁ ὀρισμὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ὅστις ἤδη ῥητῶς λέγει ὅτι ἡ σοφιστικὴ εἶναι οὐχὶ σοφίας ἀλλὰ φαινομένης σοφίας ἐπὶ χρήμασι μετάδοσις. Οὐδὲ περιωρίσθη ἡ σοφιστικὴ εἰς τὴν ἐπὶ μισθῷ πώλησιν ἐπιτολαίου σοφίας, ἀλλὰ ἐπιχειρήσασα νὰ καταστήσῃ τὸν λόγον αὐτοτελῆ τινα καὶ αὐθύπαρκτον ὡς εἰπεῖν καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀνεξάρτητον δύναμιν, ἐπηγγέλθη νὰ διδάξῃ τὸ πῶς διὰ τοῦ λόγου δύναται τὸ ἀληθὲς νὰ γίνῃ ψευδές (τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν), καὶ ἐν γένει ἐπηγγέλθη διὰ ποικίλων λόγου τεχνασμάτων νὰ ἀνατρέψῃ πάσας τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς καὶ νὰ ἐνθρονίσῃ ἐντὸς τῆς κοινωνίας τὸ κράτος τοῦ συμφέροντος καὶ τῆς ἰδιοτελείας, συντελέσασα οὕτω, ὡς εἶ τι καὶ ἄλλο διαλυτικὸν στοιχεῖον, εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν καὶ τὴν πτώσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Καὶ ἐνόσφ μὲν ὑφίστατο ἡ πολιτικὴ αὐτονομία, ἐνόσφ αἱ ἀρχαὶ τῆς ὑγιоῦς φιλοσοφίας εἶχον εἰσέτι λειτουργοὺς καὶ διακόνους ἀξιόους τοῦ ὀνόματος ἐκείνου· ἐνόσφ ὑπῆρχον εἰσέτι μέγαρα πολιτικὰ συμφέροντα· ἐνόσφ τὸ δημόσιον πνεῦμα ἔσωζεν εἰσέτι ὀρθότητά τινα ὥστε καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δικαστηρίων ἀποδίωξιν ἐπήνεγκε τῶν σοφιστῶν, «ὡς ἀδίκῳ λόγῳ τοῦ δικαίου κρατούντων καὶ παρὰ τὸ εὐθὺ ἰσχυόντων,» ἡ σοφιστικὴ δὲν ἠδύνατο νὰ κατέχῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἰμὴ δευτερεύουσάν τινα τάξιν. Εἰμποροῦμεν μάλιστα νὰ εἰπωμεν ὅτι τότε αὕτη αὕτη ἡ σοφιστικὴ δὲν εἶχεν ἔτι τοσοῦτον ἐξευτελισθῆ, οὔτε εἶχε συγκαταβῆ εἰς τὰ παιδαριώδη καὶ εὐτελῆ ζητήματα περὶ ἃ βλέπομεν αὐτὴν βραδύτερον ἀγωνιζομένην. Ὁ Γοργίας ὁ Λεοντῖνος, ὁ ἐπὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀκμάσας, λογίζεται ἀρχηγὸς τῆς σοφιστικῆς· αὐτὸς πρῶτος ἐκαυχῆθη ὅτι πάντα μὲν γινώσκει, περὶ παντός δὲ δύναται αὐτοσχεδίως νὰ ὁμιλήσῃ καὶ παρελθὼν εἰς τὸ Ἀθηναίων θέατρον ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ «προβάλετε ὅ,τι δήποτε ζήτημα ἵνα πραγ-

ματευθῶ περὶ αὐτοῦ.» Ἐν τούτοις ὅταν ὁ Ἀθηναῖος Χαιρεφῶν ἠθέλησε νὰ προτείνῃ εἰς τὸν Γοργίαν τούτον τὸ ἀναιδὲς ἐρώτημα «διατί οἱ κύριοι τὴν μὲν γαστέρα φυσῶσι, τὸ δὲ πῦρ οὐ φυσῶσιν;» ὁ ἀρχηγὸς τῆς σοφιστικῆς, ἀντὶ νὰ ἀπερριπτολόγησῃ περὶ τοιοῦτου ἐρωτήματος, ὡς ἤθελε πράξει μεταγενέστερός τις αὐτοῦ ὁπαδὸς, «περὶ μὲν τούτου, ἀπήντησεν, ἀφίνω νὰ σκεφθῆς σύ· ἐγὼ δὲ ἐκεῖνο πρὸ πολλοῦ ἠξεύρω, ὅτι ἡ γῆ διὰ σέ καὶ τοὺς ὁμοίους σου φύει τὰς ῥάβδους.» Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὅτι ἄνδρες οἷοι ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Αἰσχίνης, δὲν ἀπηξίουσαν νὰ θαυμάζωνται ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ σοφιστοῦ, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ σοφιστικὴ, καὶ τοι ἔκτοτε δὲν διεκρίνετο ἐπὶ χρηστότητι ἀρχῶν, διὰ τὴν διαλεκτικὴν ὅμως αὐτῆς δεινότητά δὲν ἦτο ἔτι τέχνη παντάπασι λόγου ἀναξία.

Ἄλλ' ἂν ἡς ἐξέλιπεν ἡ πολιτικὴ αὐτονομία καὶ σὺν αὐτῇ ἔπαυσαν τὰ σπουδαῖα ῥητορικὰ τοῦ λόγου θέματα, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κατήντησαν νὰ γράφονται μύϊας, καὶ ψιττακοῦ, καὶ κώνωπος ἐγκώμια· ἂν ἡς ἐπῆλθεν ἡ ἠθικὴ ἀναρχία καὶ σὺν αὐτῇ ἡ φιλοσοφία ἐξέπεσεν εἰς τυπικὴν ἐπανάληψιν, ἡ παράλογον ἐρμηνείαν, ἡ συστηματικὴν διαστροφὴν τῶν ἀρχαίων δογμάτων· ἡ κενόσπουδος ἐκείνη ῥητορικὴ καὶ ἡ ἀλλοιωθεῖσα αὕτη φιλοσοφία ἐζήτησαν ἄσυλον παρὰ τῇ σοφιστικῇ. Ἐκ δὲ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀλλοκότων τούτων στοιχείων προέκυψεν ἡ λεγομένη νεωτέρα σοφιστικὴ, τῆς ὁποίας οἱ θιασῶται μὴδὲν ἔχοντες σπουδαῖον ὑποκείμενον λόγου νὰ πραγματευθῶσι καὶ μὴδὲν γενναῖον ἔργον νὰ πράξωσιν, ἐπηγγέλλοντο ἐν τούτοις ὅχι μόνον ὡς οἱ ἀρχαιότεροι σοφισταί, ὅτι εἶναι ἔτοιμοι πάντοτε περὶ παντὸς ἐκ τοῦ προχειροῦ νὰ ῥητορεύσωσιν, ἀλλὰ ὅτι καὶ περὶ πᾶσαν τέχνην εἶναι ἐμπειρότατοι. Ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος, ὅστις ἤκουσε περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἀλλ' ἦτο ἐκ τῶν ὀλίγων σωφρονούντων σοφῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἰδοὺ πῶς ἐν μιᾷ τῶν πραγματειῶν αὐτοῦ ἐπιγραφομένη «περὶ φιλοσόφου,» χαρακτηρίζει τοὺς ἄνδρας ἐκείνους οἵτινες ἐτόλμων ἔτι ν' ἀποκαλῶσιν ἑαυτοὺς φιλοσόφους. «Εἰσὶν οἱ φασὶ δεῖν πάντα ἐν πᾶσιν εἶναι περιττὸν τὸν φιλόσοφον, καὶ ὁμιλῆσαι ἀνθρώποις φασὶ δεῖν εἶναι δεινότατον, καὶ μὴδέποτε σιγᾶν μὴδὲ ἀπορεῖν λόγων τοιούτων πρὸς τοὺς παρόντας οἱ δυνήσονται τέρειν αὐτοὺς. . . . καὶ τὰς τέχνας φασὶ δεῖν αὐτὸν ἀπάσας εἰδέναι καὶ βέλτιον κατὰ τὴν τέχνην ἅπαντα ποιεῖν τῶν δημιουργῶν, οἰκίας τε οἰκοδομοῦμενον καὶ πλοῖα ναυπηγοῦμενον, καὶ χαλκεύοντα καὶ ὑφαίνοντα καὶ γεωργοῦντα· ὥς περ

ὁ Ἡλείος Ἰππίας ἤξιον σοφώτατος εἶναι τῶν Ἑλλήνων, οὐ μόνον ποιήματα παντοδαπά καὶ λόγους αὐτοῦ ποικίλους προσφέρων Ὀλυμπιάσι τε καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πανηγύρεσι τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐπιδεικνύς ἔργα, τὸν τε δακτύλιον καὶ τὴν λήκυθον καὶ στλεγγίδα καὶ ἱμάντα καὶ τὴν ζώνην, ὡς ἅπαντα πεποιηκὼς αὐτός, οἷον ἀπαρχὰς τῆς σοφίας τοῖς Ἑλλησιν ἐπιδεικνύων.»

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων δηλοῦται ὅτι ἡ νεωτέρα σοφιστικὴ, οὐδὲν ἄλλο ἢ το ἡ τελειοποίησις τῆς ἀρχαίας περὶ πᾶσαν μὲν ἀγυρτίαν, ἐξαιρέτως δὲ περὶ τὴν φιλαρίαν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἡ μᾶλλον ἄσκοπος καὶ ἄγονος τοῦ λόγου ἐνάσκησις ἀφ' ὅσας ἀναφέρει ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος· διότι κατήντησε νὰ μεταχειρίζεται τὸν λόγον χάριν τοῦ λόγου, ὡς τέλος καὶ οὐχὶ ὡς ὄργανον. Ἀλλὰ ὀλίγα τινὰ παραδείγματα θέλουσι διευκρινῆσαι τὸν χαρακτῆρα τῆς σοφιστικῆς τῶν χρόνων τούτων πλειότερον ἢ πᾶσα περὶ αὐτῆς θεωρία. Ὁ Φιλόστρατος, ὁ τότε γράψας τοὺς βίους τῶν ὀνομαστοτάτων σοφιστῶν, λέγει περὶ Σεκούνδου τοῦ Ἀθηναίου τὰ ἑξῆς. «Μνήμης δὲ ἄξια τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ πλείω μὲν, μάλιστα δὲ ἡ δὲ ἡ ὑπόθεσις. Ὁ ἄρξας στάσεως ἀποθνησκέτω καὶ ὁ παύσας στάσιν ἐχέτω δωρεάν. Ὁ αὐτὸς καὶ ἄρξας καὶ παύσας αἰτεῖ τὴν δωρεάν. Τὴν δὲ ὑπόθεσιν ᾧδε ἐβραχυλόγησεν. Οὐκοῦν, ἔφη, τί πρότερον; τὸ κινήσαι στάσιν. Τί δεύτερον; τὸ παῦσαι. Δοὺς οὖν ἐφ' οἷς ἡδίκεις τιμωρίαν, τὴν ἐφ' οἷς εὐ ποιήσας δωρεάν, λάβει.» Τὸ γελοιογράφημα τοῦτο τῆς λογικῆς καὶ ῥητορικῆς τέχνης εἶχε τοῦλάχιστον τὸ προτέρημα τῆς βραχυλογίας· ἀλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι σπανίως ἐπασχον τοσαύτην λόγου ἐνδειαν. Εἰς τῶν ἐνδοξοτάτων σοφιστῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἦτο ὁ Πολέμων, ὅστις κατήγετο μὲν ἐκ Λαοδικείας τῆς ἐν Καρίᾳ, πολλὴν ὁμῶς εἶχε σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις λογίους. Περὶ τούτου διηγοῦντο ὅτι ὁ κρότος τῆς γλώσσης αὐτοῦ ἦτο θαυμάσιος, ὅτι τοσαύτη ἦτο ἡ ζέουσα ἐν αὐτῷ ὁρμὴ ὥστε ἀνεπήδα τοῦ θρόνου περὶ τὰς ἀκμὰς τῶν ὑποθέσεων, καὶ ὅτε ἀπετόρνειε περίοδον μετὰ μειδιάματος ἐξέφερεν ἕκαστον αὐτῆς κῶλον, ἐνδεικνύμενος πολὺ τὸ ἀλύπως φράζειν· πολλάκις δὲ ἔκρουε τὴν γῆν διὰ τῶν ποδῶν οὐδὲν ὀλιγώτερον τοῦ ἡρωϊκοῦ Ἴππου. Καὶ ὅταν ἤρχιζε νὰ δημηγορῇ, τρεῖς ἡμέραι μόνις ἤρουν πρὸς ἐκκένωσιν τοῦ ὠκεανοῦ τῶν λόγων του, ἐξ ὧν τὴν μὲν πρώτην οἱ ἀκροαταὶ ἐπεχείρουν νὰ κρίνωσιν αὐτὸν, τὴν δὲ δευτέραν καὶ ἄκοντες τὸν ἡγάπων, τὴν δὲ τρίτην ἐθαύμαζον. Ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, ὅστις, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω,

ἀληθῶς εὐηργέτησε τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ πλούτου αὐτοῦ, ἀλλὰ εἶχε τὴν ἀδυναμίαν τοῦ αὐτοσχεδιάζειν, ἐθαύμαζε τὸν Πολέμονα ὑπὲρ πάντα ἄλλον ῥήτορα, καὶ ποτε ὑπέστη τριήμερον αὐτοῦ ἐν Σμύρνῃ ἀκρόασιν. Τὴν μὲν πρώτην, ἀντικείμενον τοῦ λόγου ἦν ὁ Δημοσθένης ἀποκρούων μεθ' ὅρκου τὴν κατηγορίαν τοῦ Δημάδου ἐπὶ δωροδοκίᾳ πεντήκοντα ταλάντων δοθέντων ὑπὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως· τῆς δὲ ἐφεξῆς ἡ τῶν ἐλληνικῶν τροπαίων κατάλυσις μετὰ τὸ πέρας τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου· τῆς δὲ τρίτης, ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐν Ἀθήναις δημοκρατίας μετὰ τὰ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς δυστυχήματα· διότι οἱ σοφισταὶ ἐκεῖνοι μὴ ἔχοντες ἐνεστώτα λόγου θέματα ὡς οὖν σπουδαῖα, ἀνέτρεχον συνήθως εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐποίουν τὰς θεματογραφίας αὐτῶν. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἡρώδης θαυμάσας τὸν ἄνδρα καὶ μεγαλόδωρος ὦν ἐπεμψεν αὐτῷ μισθὸν τῆς ἀκροάσεως ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδας ἀρχαίων ἀττικῶν δραχμῶν. Ἀλλ' ὁ Νεῖλος ἐκεῖνος τῶν λόγων ἀπεποιήθη τὴν ἀμοιβὴν ὅχι ὡς ὑπερβολικὴν, ἀλλ' ὡς μετριωτέραν τοῦ δικαίου, ἀπαιτήσας καὶ λαβὼν δραχμὰς ἀρχαίας διακοσίας πεντήκοντα χιλιάδας, ἰσοδυναμούσας πρὸς ἓν καὶ ἥμισυ περίπου ἑκατομμύριον σημερινῶν! Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐπροξένησεν εἰς τὸν Ἡρώδην ἡ εὐγλωττία, λέγει ὁ Φιλόστρατος, καὶ τὸ πιθανώτερον ἢ πλεονεξία τοῦ Πολέμωνος, ὥστε ὁ ἡμέτερος Ἀθηναῖος ἐφυγε διὰ νυκτὸς ἐκ Σμύρνης ἵνα μὴ ἀναγκασθῇ νὰ τὸν θαυμάσῃ καὶ δευτέρον, ἡ δὲ σκιά αὐτοῦ τὸν κατεδίωκε διὰ παντὸς τοῦ βίου, καὶ ὁσάκις κηδοκίμει «τὸν Πολέμονα, ἔλεγε, ν' ἀκούσετε, καὶ τότε βλέπετε τί ἐστὶ ῥήτωρ.» Εἰς τὰ μεγάλα Ὀλύμπια ἀνακηρυχθεὶς ποτε ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος συμπάσης ἄλλος Δημοσθένης, δὲν ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ ἐπαίνου ἐκείνου ὅστις ἐνέφαινε ὅχι βεβαίως τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν πολλὴν τῆς τότε Ἑλλάδος ἀφιλοκαλίαν καὶ ἀπῆντησεν «ἦδη γὰρ ὡς ὁ Φρύξ» ἐννοῶν τὸν Πολέμονα. Ἀπέθανε δὲ ὁ Πολέμων ὅπως ἔζησε, δηλαδὴ φλυαρῶν· διότι βεβαιουῖσιν ὅτι ἐτάφη ζῶν ἔτι, καὶ κατακλιθεὶς ἦδη εἰς τὸ σῆμα ἐφώναζε πρὸς τοὺς συγχλείοντας αὐτὸν «ἔπαγε, ἔπαγε, μὴ γὰρ ἴδοι με ὁ ἥλιος σιωπῶντα.»

Ὅσῳ ὅμως γελοῖος καὶ ἂν ᾔτο ὁ Πολέμων, ἄλλοι ἦσαν γελοιότεροι αὐτοῦ. Εἰς τὴν Σμύρνην ὑπῆρχε τότε νέος, Οὐάρος καλούμενος, πᾶμ-πλουτος καὶ διεφθαρμένος, τὸν ὁποῖον οἱ κόλχες εἶχον πείσει, ὅτι εἶναι τῶν καλῶν κάλλιστος, καὶ τῶν παλαιστῶν γενναιότατος καὶ τεχνικώτατος, σοφιστικώτατος δὲ τῶν σοφιστῶν. Οἱ δαναϊζόμενοι παρ' αὐ-

τοῦ χρήματα, ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν, ἐκτὸς τῆς τοῦ τόκου πληρωμῆς, νὰ ἀκούωσι καὶ νὰ ἐπαινῶσι τὰς ῥητορικὰς αὐτοῦ μελέτας. Εἰς δὲ τῶν δανεισθέντων ἦτο καὶ ὁ Πολέμων, νέος ἔτι ὢν· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐφοίτα τακτικῶς εἰς τὰς ἀκροάσεις, ὁ Οὐάρος ἠπείλει αὐτὸν τύπους, ἥτοι ἠπείλει νὰ κινήσῃ κατ' αὐτοῦ ἀγωγὴν περὶ πληρωμῆς τοῦ χρέους. Οἱ φίλοι τοῦ Πολέμωνος παρετήρησαν αὐτῷ ὅτι κακῶς πράττει παροξύνων τὸν μωρὸν ἐκείνον νεανίαν, ἐνῷ δι' ἐνὸς ἐπινεύματος ἡδύνατο νὰ ἐξαχολουθῇ ὠφελούμενος ἀπὸ αὐτοῦ. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ὁ Πολέμων νὰ ὑπάγῃ πάλιν εἰς μίαν ἀκροασίν του. Ἀλλ' ἡ ἡμέρα παρῆλθε καὶ ἡ νύξ ἐπλησίαζε καὶ οὐδεὶς ὄρμος ἐφαίνετο τοῦ λόγου ὅστις ἔγμε σολοικισμῶν καὶ βαρβαρισμῶν καὶ ἀντιφάσεων· ὥστε ὁ Πολέμων ἀναπηδήσας καὶ προτείνων τὰς χεῖρας «Οὐάρε, εἶπε, φέρε τοὺς τύπους.»

Μέγα δὲ ἐφρόνουν οἱ σοφισταὶ οὗτοι ἐπὶ τῇ τέχνῃ αὐτῶν καὶ ἐχαιρέτιζον ἀλλήλους δι' ὀγκωδεστάτων ἐγκωμίων. Ὁ Ἀδριανὸς ὁ Τύριος, ὅστις καὶ τὰς Ἀθήνας ἐκόσμησε διὰ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ, ἐκάλει τὸν Ἡρώδην «βασιλέα τῶν λόγων,» ὁ δὲ Ἡρώδης, ἀκούσας αὐτὸν νέον ἔτι ὄντα, ἐνεθάρρυνε τὸν νεανίαν, εἰπὼν, ὅτι οἱ λόγοι τοῦ ὁμοιᾶζουσι μὲ σπαράγματα κολοσσῶ. Καὶ ἂν πιστεύσωμεν τὸν Φιλόστρατον, ἡ κρίσις αὕτη περιεῖχε τὴν διπλὴν ἔννοιαν τοῦ νὰ διορθώσῃ μὲν τὸν ῥήτορα ἄσυνάρτητον ὄντα, νὰ ἐπαινέσῃ δὲ αὐτὸν ὡς μεγαλόφωνον καὶ μεγαλογνώμονα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἀδριανὸς ἦτο μέγας οἰηματίας. Ὅτε κατὰ πρῶτον προσῆλθεν εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις θρόνον ἐπροσιμίασεν ὁμιλήσας, ὅχι περὶ τῆς σοφίας τῆς πόλεως ἐκείνης ὡς ἦτο φυσικώτατον, ἀλλὰ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σοφίας· καὶ ἤρχισε λέγων «πάλιν ἐκ Φοινίκης γράμματα,» διότι ὡς προείπομεν, ἦτο Τύριος ὁ ἄνθρωπος. Ὁ ὄγκος οὗτος ἐπεφαίνετο καὶ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ σχῆμα. Εἰς τὰς παραδόσεις ἤρχετο ἐπὶ ὀχήματος ἀργυροχαλίνου, περιβεβλημένος ἐσθῆτα πολυτελῆ καὶ φέρων εἰς τὰς χεῖρας λίθους βαρυτίμους. Ἐτραγώδει δὲ μᾶλλον ἢ ἐλάλει· τοῦλάχιστον κατὰ τὸν βιογράφον οἱ ἄνθρωποι ἠκροῶντο αὐτοῦ «ὥςπερ εὐστομούσης ἀηδόνος τὴν εὐγλωττίαν ἐκπληττόμενοι, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ εὐστροφον τοῦ φθέγματος, καὶ τοὺς πεζῇ τε ζὺν ὥδῃ ῥυθμούς.»

Ἀλλὰ τίς τῶν καθ' ἡμᾶς Ἑλλήνων δὲν ἀνέγνωσε τὸ ἀριστοῦργημα τοῦ Λουκιανοῦ, τὸ ἐπιγραφόμενον, «ῥητόρων διδάσκαλος,» δι' οὗ ὁ ἀμίμητος ἐκεῖνος τοῦ λόγου τεχνίτης τοσοῦτον εὐφυῶς ἐνέπαιξε καὶ ἐστιγματίσει τοὺς μεγαλοφρεῖς τούτους τῶν χρόνων ἐκείνων ἄνδρας;

Τίς δὲν ἐνθυμεῖται ἰδίως τὴν ἀλλόκοτον τῶν λόγων ἀτοπίαν ἐφ' ἣ ἐξελέγχει αὐτοὺς συμβουλευὼν εἰς τὸν πρόχειρον αὐτοῦ μαθητὴν «καὶ περὶ ὕβριστοῦ τινος, ἢ μοιχοῦ λέγῃς Ἀθήνησι, τὰ ἐν Ἰνδοῖς, καὶ τὰ ἐν Ἐκβατάνοις λεγέσθω. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μαραθὼν, καὶ ὁ Κυναίγειρος, ὧν οὐκ ἄν τι ἄνευ γένοιτο, καὶ αἰὶ ὁ Ἀθως πλείσθω, καὶ ὁ Ἑλλήσποντος πεζεύεσθω, καὶ ὁ ἥλιος ὑπὸ τῶν περσικῶν βελῶν σκεπέσθω, καὶ Ξέρξης φευγέτω, καὶ ὁ Λεωνίδας θαυμαζέσθω, καὶ τὰ Ὀθρυάδου γράμματα ἀναγιγνωσκέσθω, καὶ ἡ Σαλαμίς, καὶ τὸ Ἀρτεμίσιον, καὶ αἱ Πλαταιαὶ, πολλὰ ταῦτα καὶ πυκνά· καὶ ἐπίπαστα τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα ὀνόματα ἐπιπολαζέτω, καὶ ἐπανθείτω, καὶ συνεχές τὸ ἅττα καὶ τὸ δῆπουθεν, καὶ μὴδαμοῦ αὐτῶν δέη· καλὰ γὰρ ἐστὶ καὶ εἰκῇ λεγόμενα.»

Δὲν θέλομεν βεβαίως νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος τότε ταῦτα μόνον τὰ ἐξαμβλώματα τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας παρήγαγεν. Ἄπαγε! Ὁ ἀνατολικὸς ἐλληνισμὸς ἀνέδειξεν ἀπὸ τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς τρίτης μετὰ Χριστόν, ἔργα πολλὰ καὶ ποικίλα, τὰ ὑποῖα, καὶ μέχρι τῆς σήμερον τιμώμενα, ἤθελον καὶ μόνον ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήσωσι κλέος ἐπιζήλον εἰς τὸ ὄνομα παντὸς ἔθνους ὀλιγώτερον ἄλλοτε περὶ τὸ εἶδος τοῦτο μεγαλουργήσαντος. Τότε ἤμας·ν ὁ μέγας γεωγράφος Στράβων· ὁ πολυμαθὴς ἱστορικὸς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης· ὁ οὐδὲν ἥττον πολυμαθὴς, πρακτικώτερος δὲ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς· ὁ Ἰουδαῖος τὸ γένος ἀλλ' ἐξελληνισθεὶς Ἰώσηπος· ὁ ἀφελὴς ἀλλὰ πιστὸς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἱστορικὸς Ἀρριανός· καὶ ἕτερος ἱστορικὸς λόγου ἄξιος, ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὡς αὐτὸς Ἡρωδιανός, καὶ Δίων ὁ Κάσσιος· τότε ὁ ἐξ Ἱερραπόλεως τῆς Φρυγίας Ἐπίκτητος, τοῦ ὁποίου τὰς θαυμαστάς περὶ στωϊκῆς φιλοσοφίας ἀρχὰς συνέλεξε καὶ συνεκεφαλαίωσεν ἐν τῷ περιφήμῳ αὐτοῦ ἐγχειριδίῳ ὁ προμνημονευθεὶς Ἀρριανός· τότε ὁ Σύρος Λογγῖνος ἐπίσημος ῥήτωρ καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, τοῦ ὁποίου τὸ περὶ ὕψους ὑπόμνημα λογίζεται ἄχρι τοῦδε ἀπαράμιλλον τελευταῖον, ἵνα εἰς τοὺς κυριωτάτους περιορισθῶμεν, τότε ἀνέλαμψε καὶ ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας Λουκιανός, ὅστις μετὰ πλείστης χάριτος καὶ εὐφυΐας ἐμάστιζε τὴν ἠθικὴν, τὴν κοινωνικὴν, τὴν θεησκευτικὴν ἀναρχίαν τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζη.

Δυστυχῶς ἐν τῇ ἐνταύθα Ἑλλάδι καθ' ὅλον τὸ μακρὸν ἐκεῖνο χρονικὸν διάστημα, δύο μόνον ἔχομεν νὰ ἀναφέρωμεν ὀνόματα τὰ δικαί-
ούμενα νὰ κατὰ τυχθῶσιν εἰς τὴν λαμπρὰν πινακοθήκην τῶν προτέ-

ρων αἰώνων· τὸν μεγαλοπολίτην Πολύβιον περὶ οὗ διὰ μακρῶν ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ παρόντι τόμῳ (σελ. 360) καὶ τὸν Χαιρωνέα Πλούταρχον, οὗ πολλάκις ἐμνημονεύσαμεν τοὺς παραλλήλους βίους καὶ τὰς πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς πραγματείας. Ἀλλὰ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν τὰ ἔργα ὁμοιάζον πρὸς τὰ ὀλίγα τῆς ἀηδόνος κελαδήματα τὰ ὅποια συμβαίνει νὰ ἀκούσῃ τις διερχόμενος κοιλάδα ἀντηχοῦσαν ἀπὸ τὰς ἀδιακόπους τῶν βατράχων φωνάς. Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων οἱ συνήθεις ἀντιπρόσωποι τῆς μητροπόλεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἦσαν οἱ σοφισταί. Αὐτοὶ εἶχον ἀνὰ χεῖρας τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν παιδείαν τῆς νεολαίας· αὐτοὶ ἐδίδασκον ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἐξηκολοῦθουν συρρέοντες ἀπανταχόθεν τῆς γῆς οἱ ἄνθρωποι ἵνα μυηθῶσι τὰ μυστήρια τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· αὐτοὶ ἐπλούτου· αὐτοὶ ἐτιμῶντο εἰς τὰ Ὀλύμπια· αὐτοὶ τελευταῖον ἐνέβαλον εἰς τὴν Ῥώμην ὡς διαμορφωταὶ τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἥτις, καί-τοι κυριαρχήσασα τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔπαυσεν ὁμολογοῦσα τὴν διανοητικὴν αὐτῆς ὑπεροχὴν. Κατὰ δυστυχίαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, μεταβαλόντες εἰς ἐμπορίαν τὸ ἱερὸν τῆς διδασκαλίας ἐπάγγελμα, ἐξηυτέλισαν τό τε ἐπάγγελμα τοῦτο καὶ τὸ μετὰ τούτου στενωὸς κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου συνδεδεμένον ὄνομα τοῦ Ἑλλήνος. Ὁ Λουκιανὸς, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων» ἐμαστίγωσεν ἀνηλεῶς τὸν βίον τὸν ὅποιον ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς οἰκουμένης διῆγον οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι, καὶ ῥήτορες, καὶ γραμματισταί, οἱ ἄλλως γενικώτερον σοφισταὶ ὀνομαζόμενοι. Παρέστησε διὰ χρωμάτων ἀμιμήτων τὴν πολυειδῆ ταπείνωσιν εἰς ἣν ὤφειλον νὰ ὑποκύψωσιν ἵνα γίνωσι δεκτοὶ ἐν μεγάλῃ καὶ πλουσίᾳ οἰκίᾳ· διηγήθη τὰ ποικίλα τεχνάσματα δι' ὧν οἱ πολυτάλαντοι τῆς Ῥώμης Κροῖσοι ἤξευρον νὰ περιορίζωσιν εἰς ποσὸν ἐλάχιστον τὴν ἀντιμισθίαν τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς ἔλεγον ἐν τούτοις ὅτι ἐπιτρέπουσι τὴν ψυχὴν αὐτῶν καὶ τῶν παιδῶν· διεκωμῶδῃσε τὴν ὄντως ἀνδραποδώδη τάξιν εἰς ἣν περιήρχοντο οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἱ διὰ στόματος ἔχοντες τοὺς λόγους τοῦ Πλάτωνος, ἢ τοῦ Χρυσίππου, ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ μεγαλορρημονοῦντες μὲν περὶ ἐλευθερίας, ὑποβαλλόμενοι δὲ ἐκουσίως, ἀντὶ ὀλίγου ἀργυρίου, εἰς αἰσχρὰν δουλείαν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ἰσχυρῶν τῆς Ῥώμης καὶ εἰς τοὺς πικροὺς ἐμπαιγμοὺς αὐτῶν τε καὶ τῶν περὶ αὐτούς· τὸ δὲ πάντων κομικώτερον, βεβαιῶσι ὅτι οἱ διδάσκαλοι οὗτοι δὲν εἶχον τοῦλάχιστον τὴν παραμυθίαν ὅτι διδάσκουσί τι εἰς τοὺς ἀνθρώπους παρ' ὧν τοσαῦτα ὑφίσταντο

δαινά. Διότι οἱ πλεῖστοι τῶν μεγιστάνων τῆς Ῥώμης περὶ παντός ἄλλου ἐφρόντιζον, ὡς φαίνεται, ἢ περὶ ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ παιδείας. Ἐξηγεῖ δὲ εἰλικρινέστατα ὁ Λουκιανὸς διατὶ εἰς ἕκαστός αὐτῶν ἐνόμιζεν οὐδὲν ἥττον εὐπρεπὲς νὰ κοσμήῃ τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, διὰ κην ἐπίπλου. καὶ δι' ἐνός Ἑλλήνος φιλοσόφου. «Ἐπεὶ δέ,» λέγει ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν σοφὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, «ἐπεὶ δὲ πώγωνα ἔχεις βαθύν, καὶ σεμνὸς τις εἶ τὴν πρόσοψιν, καὶ ἰμάτιον ἐλληνικὸν εὐσταλῶς περιβέβλησαι, καὶ πάντες ἴσασί σε γραμματικόν, ἢ ῥήτορα, ἢ φιλόσοφον, καλὸν αὐτῷ (τῷ Ῥωμαίῳ) δοκεῖ ἀναμειχθαι καὶ τοιοῦτόν τινα τοῖς προῖούσι καὶ προπομπεύουσιν αὐτοῦ· δόξει δ' ἐκ τούτου καὶ φιλομαθῆς τῶν ἐλληνικῶν μαθημάτων καὶ ὅλως περὶ παιδείαν φιλόκαλος· ὥστε κινδυνεύεις, ὦ γενναῖε, ἀντὶ τῶν θαυμαστῶν λόγων, τὸν πώγωνα καὶ τὸν τρίβωνα μεμισθωκέναί.» Προϊόντος δὲ τοῦ λόγου διηγεῖται τὰ παθήματα τοῦ στωϊκοῦ Θεσμοπόλιδος, ὅστις ἔτυχε διδάσκαλος πλουσίας τινὸς καὶ ἐντροφώτης γυναικός. Ἡ κυρία αὕτη κατήντησε νὰ μεταχειρίζεται τὸν διάδοχον ἐκεῖνον τοῦ Ζήνωνος εἰς τὸ νὰ φυλάττῃ τὸ κυνᾶριον αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ ὁποίου πολλὰ ἀτοπήματα ὑπέστη ὁ Θεσμόπολις, μέχρις οὗ καὶ ἔτεκε τὸ ζωῦφιον ἐν τῷ τρίβωνι τοῦ φιλοσόφου, ὥστε οἱ ἄλλοι τῆς οἰκίας φίλοι ἔλεγον περὶ τούτου σκώπτοντες, ὅτι «ἀντὶ στωϊκοῦ ἤδη κυνικὸς ἡμῖν γεγένηται.» Ἐν γένει δὲ αἱ γυναῖκες τῆς Ῥώμης ἐφιλοτιμοῦντο νὰ λέγεται περὶ αὐτῶν ὅτι εἶναι πεπαιδευμένοι, καὶ φιλόσοφοι, καὶ ὅτι ποιοῦσιν ἄσματα «οὐ πολὺ τῆς Σαφροῦς ἀποδέοντα.» Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν πολλὰ εἶχον περὶ ἑαυτὰς μισθωτοὺς ῥήτορας καὶ γραμματικούς καὶ φιλοσόφους. Τὸ δεινὸν ὅμως ἦτο ὅτι δὲν ἠκροῶντο αὐτῶν εἰμὴ «ἤτοι μεταξὺ κοσμούμεναι καὶ τὰς κόμας περιπλεκόμεναι ἢ παρὰ τὸ δεῖπνον,» διότι ἄλλοτε καιρὸν δὲν εἶχον. Πολλάκις δὲ συνέπιπτεν, ἐνῶ ὁ φιλόσοφος ἐμεγαληγόρει πρὸς αὐτάς περὶ ἀρετῆς, ἢ ὑπηρετρία προσεληοῦσα νὰ κομίσῃ γραμματικὸν ἐρωτικόν, οἱ δὲ περὶ σωφροσύνης ἐκεῖνοι λόγοι ἴσταντο ἐν τῇ μεταξὺ περμιέροντες μέχρις οὗ ἡ κυρία ἀπαντήθησα εἰς τὸν ἐραστήν, ἐπαναδράσῃ πρὸς τὴν ἀκρόασιν.

Καὶ εἰ μὲν οἱ σοφοὶ οὗτοι ἄνδρες εἰς ταῦτα περιωρίζοντο, οἱ αὐτοκράτορες δὲν ἤθελον ἴσως προσέξει εἰς αὐτούς· ἀλλὰ πολλοὶ ἐνόμιζον ὅτι ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι «τό τε τοὺς κρατοῦντας προπηλακίζειν, καὶ τὸ τὰ πλήθη ταράττειν, τό τε τὰ καθεστηκότα συγχεῖν καὶ τὸ νεώτερα αὐτοῖς πράγματα ἐπεισάγειν» οὐδ' ἐυσυτέλλοντο, ὡς

λέγει Δίων ὁ Κάσσιος, νὰ κατηγορῶσι πολλάκις δημοσίᾳ τὴν βασιλείαν, νὰ ἐπαινῶσι τὴν δημοκρατίαν, καὶ συνωμοσίας νὰ παρασκευάζωσι. Τοιοῦτοι ἰδίως ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ἦσαν ὁ στωϊκὸς Πρίσκος Ἐλουίδιος, ὁ κυνικὸς Δημήτριος, καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ δὲν ἤρχοντο εἰς ταῦτα οἱ φιλόσοφοι, ἀλλ' ἄλλοι, μὲν μετῆρχοντο τὴν μαντικὴν, ὑποσχόμενοι βασιλείαν εἰς τοὺς πλειοδοτοῦντας· ἄλλοι δ' ἐπηγγέλλοντο ἀστρολογίαν, καὶ ἄλλοι ὡς ὁ Ἀπολλώνιος ὁ ἐκ Τυάνων τῆς Καππαδοκίας, ἐκίνουν τὰ πλήθη δι' ἄλλοκότων θεουργικῶν τερατειῶν. Ταῦτα λοιπὸν πάντα ὑπεχρέωσαν τὸν Οὐεσπασιανὸν ν' ἀποτέμψῃ αὐτοὺς ἐκ Ρώμης, ἂν καὶ ἡ ἐξορία αὐτῶν δὲν ὑπῆρξε φαίνεται τότε διαρκής, διότι ἐπὶ Δομιτιανοῦ, δευτέρου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, πάλιν λέγονται ἐξωσθέντες ἐκ Ρώμης οἱ φιλόσοφοι, ὅτε μάλιστα προστίθεται ὅτι καὶ τινες αὐτῶν ἐφρονέυθησαν. Ἐν τούτοις ὁ Οὐεσπασιανὸς, ὁ πρῶτος ἐπιχειρήσας τὴν ἐξορίαν ἐκείνην, πρῶτος ἔδωκε τακτικὴν μισθοδοσίαν εἰς τοὺς ῥήτορας, ἐπὶ δὲ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Δομιτιανοῦ, ἡ ἐλληνικὴ παιδεία καὶ τέχνη ἔτυχον ἐπὶ μακρὸν παρὰ τοῖς δυνάσταις τῆς Ρώμης ἰδιαζούσης προστασίας.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξε βεβαίως ἡ εὐτυχεστέρα περίοδος τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ὁ χρηστὸς Τραϊανὸς, ὁ βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 98 μέχρι τοῦ 117, ἀνεδείχθη εἰς τῶν ἐξαιρέτων τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους εὐεργετῶν. Ἐπὶ Τραϊανοῦ ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Μάξιμος ὡς διορθωτῆς τῶν ἐλευθέρων πόλεων, ἥτοι ὡς ἐκτακτὸς ἀπεσταλμένος, ἐντολὴν ἔχων νὰ ῥυθμίσῃ τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ τῶν πόλεων τούτων πράγματα. Εἰς τοῦτον δὲ τὸν Μάξιμον ἔδωκεν ὁ τοῦ βασιλέως ὑπουργὸς καὶ πιστὸς φίλος Πλίνιος ὁ νεώτερος, ὁδηγίας μαρτυρούσας, ὅτι ἂν ὑπῆρξαν Ῥωμαῖοι ἐξυβρίσαντες τὴν ἀσθενῆ Ἑλλάδα, πολλοὶ ὅμως αὐτῶν ἐσεβάσθησαν τὰ ἱερὰ αὐτῆς ἐρείπια. «Εὐτυχῇ Μάξιμε, ἔλεγον αἱ ὁδηγίαι ἐκεῖναι, ὁ αὐτοκράτωρ σὲ πέμπει εἰς τὴν Ἀχαΐαν, εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν πατρίδα τῆς κομφότητος, τῶν γραμμάτων, τῆς γεωργίας. Ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκείνῃ γῇ ὁ αὐτοκράτωρ ἀνατίθῃσιν εἰς σὲ πόλεις ἐλευθέρας, ἄνδρας ἐλευθέρους, τῶν ὁποίων αἱ ἀρεταὶ, αἱ πράξεις, αἱ συμμαχίαι, αἱ συνθήκαι, τὸ θρήσκευμα, σκοπὸν κύριον εἶχον τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας, τοῦ καλλίστου τούτου τῶν δικαιοματίων τῆς φύσεως. Κατανόησον τὸ μέγεθος τῆς ἀνατεθείσης σοι ἐντολῆς. Τίμησον τοὺς θεοὺς τοὺς κτίτορας τῆς τῶν Ἀθηναίων

πατρίδος, τμήσόν τὸ ἀρχαῖον κλέος τοῦ ἔθνους τούτου ποιητῶν καὶ πολεμιστῶν, σεβάσθητι τὸ ἱερὸν γῆρας τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσης ποτὲ ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἡμεῖς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς παρελάβομεν τὸ δημόσιον ἡμῶν δίκαιον, καὶ ὅτι, ἐνῶ ἐπιβάλλομεν εἰς τὰ νικηθέντα ἔθνη τοὺς νόμους ἡμῶν, ἐπικαλούμεθα παρὰ τῶν Ἑλλήνων τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους εἰς ἑαυτοὺς ἔδωκαν. Ἐχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι Ἀθηναίων, ὅτι Λακεδαιμόνιος ἄρχεις, καὶ ὅτι σκληρὸν καὶ βάρβαρον εἶναι νὰ ἐξυθρίσης τὴν σκιάν τῆς ἀπολεσθείσης ἐλευθερίας. Ἐνθυμοῦ μᾶλλον ὁποῖαι ὑπῆρξαν αἱ πόλεις αὗται ἢ ὁποῖαι σήμερον εἰσὶ.» Καὶ αἱ ἀγαθαὶ αὗται ὁδηγαί φαίνεται ὅτι ἐτηρήθησαν ἀκριβῶς ὑπὸ τοῦ Μαξιμου, ἐάν τι κρίνωμεν ἐκ τούτου ὅτι οἱ πάντες Ἕλληνες ἀνέθεσαν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα τοῦ Τραϊανοῦ. Κατὰ δυστυχίαν δὲν γνωρίζομεν λεπτομερέστερον τὰς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τούτου ἐπιδαψιλευθείσας εἰς τὴν Ἑλλάδα χάριτας· τοῦτο μόνον ἐκ τοῦ Παυσανίου μαθητόμεν, ὅτι ἠϋξήσε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων πόλεων, ἀναδείξας ἐλευθέρους καὶ αὐτονομούς τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ Μεθωναίους. Σημειώσωμεν πρὸς τούτοις ὅτι, τοῦ Τραϊανοῦ βασιλεύοντος, ἐκτίσθη ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, τοῦ κειμένου πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ μέχρι σήμερον σωζόμενον, εἰ καὶ οἰκτρῶς ἠρωτηριασμένον, μνημεῖον Φιλοπάππου τοῦ Βησαιέως ὅστις ἦτο ἔγγονος Ἀντιόχου τοῦ δ', τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς ἐν Συρίᾳ Κομμαγενῆς, ὃ ἐστὶν ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Σελευκιδῶν οἴκου. Ὁ Φιλόπαππος οὗτος ὅστις πιθανῶς εὐηργέτησε τὴν πόλιν διὰ τῆς εὐπορίας αὐτοῦ, ἀπέθανεν ἐνταῦθα ὡς πολίτης Ἀθηναῖος· ἐπελέγετο δὲ Βησαιεὺς ἐκ τοῦ δήμου Βήσης εἰς ὃν κατελέχθη.

Ὁ τοῦ Τραϊανοῦ διάδοχος Ἀδριανὸς, ὅστις ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ ἔτους 138, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ διαγωγή παρέστησε κρᾶμα παράδοξον ἀρετῆς καὶ κακίας, συνέσεως καὶ μικρολογίας, πρᾶότητος καὶ τραχύτητος, ἐπεσκέφθη πεντάκις τὴν τῶν Ἀθηναίων πόλιν καὶ τρεῖς ἐπὶ μακρὸν ὥπως οὖν χρόνον διέτριψεν εἰς αὐτήν, οὐχὶ ὡς ξένος δυνάστης ἀλλ' ὡς πολίτης Ἀθηναῖος. Ὁ Ἀδριανὸς καὶ πρὶν βασιλεύσῃ εἶχε περιβληθῇ ἅπαξ τὸ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος ἄξιωμα· ἔλαβε δὲ αὖθις περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας, ἐνέτει ἴσως 135, τὸ ἄξιωμα ἐκεῖνο καὶ ἀναδείχθεις ἀγωνοθέτης ἐτέλεσεν ὡς τοιοῦτος λαμπρῶς, ἐν τῇ ἐσθῇ τῇ ἐπιχωρίῳ, τὴν τῶν Διονυσίων πανήγυριν. Προέτι ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύ-

ση τὰς χρείας τοῦ δήμου διὰ χρηματικῶν δωρεῶν, δι' ἐτησίων σίτου διανομῶν, ἐπιτρέψας εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὰ εἰσοδήματα τῆς νήσου Κεφαλληνίας. Τὸ δὲ μᾶλλον μνήμης ἄξιον, συνέταξεν αὐτοῖς ἀγαθούς τινας νόμους, ἐξ ὧν ὅμως δὲν γνωρίζομεν εἰμὴ δύο μόνον· πρῶτον τὴν διάταξιν τὴν κανονίζουσαν τὰ τῆς ἐξαγωγῆς τοῦ ἐλαίου καὶ περιεχομένην ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἣτις περιεσώθη ἐπὶ τῶν προπυλαίων ἐκείνων τῆς ἀγορᾶς, ἅτινα ἄλλοτε κατεσκευάσθησαν μὲν ἐκ τῶν δωρεῶν τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου, ἀφιερώθησαν δὲ εἰς τὴν Ἀθηναίων τὴν Ἀρχηγέτιδα· καὶ δεύτερον τὴν ἄλλην διάταξιν τὴν ὑπὸ τοῦ Δίωνος τοῦ Κασσίου ἀναφερομένην, καθ' ἣν ὠρίσθη ὅτι οὐδεὶς βουλευτῆς, οὔτε αὐτὸς οὔτε δι' ἐτέρου, δύναται νὰ γίνῃ ἐνοικιαστὴς τῶν δημοσίων προσόδων.

Πλὴν τούτων, ὁ Ἀδριανὸς ἐβράβευσεν ἐλευθερίως διὰ τιμῶν καὶ δωρεῶν τοὺς ἐν Ἀθήναις τότε ἀκμάσαντας φιλοσόφους καὶ σοφιστὰς, ἐν οἷς μάλιστα ὀνομαστοὶ ἦσαν ὁ ἐξ Ἀρελάτης τῆς ἐν Γαλατίᾳ Φαβωρίνος, ὁ ἐκ Βηρυττοῦ Καλοῦσιος Ταῦρος, ὁ Κλαζομένιος Σκοπελιανὸς, Λολλιανὸς ὁ Ἐφέσιος, Σεκοῦνδος ὁ Ἀθηναῖος καὶ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον πλείοτερα τινὰ ἐπιφέρομεν. Ἐνταῦθα δὲ τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἰδίως ἠνόει τὸν Γαλάτην Φαβωρίνον, ὅτι ὁ φιλόσοφος οὗτος, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εἰλικρινῆ ὁμολογίαν, ἐφρόντιζε πάντοτε εἰς τὰς πρὸς ἐκεῖνον συζητήσεις νὰ μὴ φαίνεται σοφώτερος ἀνδρὸς ἄρχοντος τριάκοντα λεγεώνων, καὶ ὅτι οὐδὲν ἤττον τσαύτη ἦτο τοῦ Ἀδριανοῦ ἢ ματαιότης ὥστε αὐτὸς ὁ διπλωματικώτατος ἐκεῖνος φιλόσοφος ὑπέκυψε τελευταῖον εἰς τὴν τοῦ βασιλέως δυσμένειαν· ὅτε καὶ οἱ ἐν τέλει Ἀθηναῖοι, περιποιούμενοι τὴν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος ἀδυναμίαν, καθήρεσαν τὰς τοῦ Φαβωρίνου εἰκόνας, ὁ δὲ φιλόσοφος ἠρκέσθη νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Σωκράτης ἤθελεν εὐχαριστήσῃ τὸν Θεὸν ἐάν χεῖρόν τι τούτου δὲν ἔπασχεν.

Ἄλλ' εἶχε τῇ ἀληθείᾳ δίκαιον μέχρι τινὸς ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις νὰ ἐπιδεικνύῃ τσαύτην πρὸς τὸν Ἀδριανὸν ἀφοσίωσιν, διότι ὁ ἀνὴρ οὗτος, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκόσμησεν αὐτὴν διὰ πολυαρίθμων λαμπρῶν καὶ ἀειμνήστων κατασκευασμάτων. Ἰσταντο τότε ἔτι ὄρθια καὶ ἀκέραια ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὰ ἀμίμητα καλλιτεχνήματα τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Μνησικλέους, ὁ δὲ Ἀδριανὸς, πρὸς ἐκεῖνα εἰ καὶ πόρρωθεν ἀμιλλώμενος, ἐφιλοτιμήθη νὰ λαμπρύνῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κάτω πόλιν δι' ἔργων νέων καὶ πολυτελεστάτων. Ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ ἡγέρθησαν

ἐνταῦθα ναὸς Ἡρας καὶ Διὸς Πανελληνίου, καὶ θεοῖς τοῖς πᾶσιν ἱερὸν κοινόν, καὶ γυμνάσιον, καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη στοὰ, τῆς ὁποίας συγκειμένης μὲν ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι κίωνων Φρυγίου λίθου, περιλαμβανούσης δὲ ἐνταυτῷ βιβλιοθήκην, λείψανα ὑπολαμβάνονται οἱ παρὰ τὴν σημερινὴν ἀγορὰν ὑφούμενοι εἰσέτι κίονες. Οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρκέσθη· ἀλλὰ πρὸς τὸ νοτιανατολικὸν τῆς Ἀκροπόλεως, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ, ἤγειρε πόλιν νέαν ἐαυτῷ ὁμώνυμον. Τοῦλάχιστον ἡ μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὸ μεθόριον αὐτῆς τε καὶ τῆς ἀρχαίας τοῦ Θησέως πόλεως ὑφουμένη θριαμβικὴ ἀψὶς φέρει ἐπιγραφὰς τοιοῦτο τι ὑποδεικνυούσας· πρὸς μὲν τὸ βορειοδυτικὸν «Αἰδ' εἰς Ἀθῆναι, Θησέως ἡ πρὶν πόλις·» ἐπὶ δὲ τὸ πρὸς τὸν Ἰλισσὸν μέτωπον «Αἰδ' εἰς Ἀδριανοῦ, οὐχὶ Θησέως πόλις.» Ἐκεῖ δὲ οὐ μακρὰν τῆς ἀψίδος ἐκείνης, αἴρουσιν ἄχρι τοῦδε τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτῶν κεφαλὴν πεντεκαίδεκα κίονες, καὶ περὶ αὐτοὺς ὑφίσταται μέρος τῶν θεμελίων τειχῶν τοῦ περιβόλου, λείψανα ταῦτα πάντα, τὰ μόνα περιλιπόμενα, τοῦ Ὀλυμπείου, ὅπερ ἦν τὸ κάλλιστον τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐκείνης κόσμημα, ναὸς κολοσσιαῖος, περιοχὴν ἔχων τεσσάρων σταδίων καὶ περιστύλιον κίωνων ἑκατὸν εἴκοσι τεσσάρων, ὃν ὁ Ἀδριανός, 650 περίπου ἔτη ἄφ' ἧς ὁ Πεισίστρατος ἐβῆκε τὰ θεμέλια αὐτοῦ, ἀπετελείωσε καὶ ἀφιέρωσεν εἰς τὸν μέγιστον τῶν θεῶν. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἴσταντο πολυάριθμοι θεῶν εἰκόνες ἐν αἷς διέπρεπε τὸ τοῦ Διὸς μέγα ἄγαλμα, πεποιημένον ἐξ ἐλέφαντος καὶ χρυσοῦ· ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἀνδριάντες πολλοί, «ἀπὸ γὰρ πόλεως ἐκάστης εἰκὼν βασιλέως Ἀδριανοῦ ἀνάκειται·» τὰ δὲ ἐγκαίνια τοῦ ἱεροῦ ἐπνηγυρίσθησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ λόγου ὃν ἐξεφώνησεν ὁ περιβόητος σοφιστὴς Πολέμων, περὶ οὗ ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ἐξηγεῖται λοιπὸν ἡ τῶν Ἀθηναίων εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦτον ἡ διὰ ποικίλων τρόπων ἐκδηλωθεῖσα. Ὅπως ἄλλοτε ποτὲ ἐπραζαν πρὸς Ἀντίγονον καὶ Δημήτριον, οὕτω καὶ ἡδὴ προσέθηκταν εἰς τιμὴν τοῦ Ἀδριανοῦ φυλὴν νέαν εἰς τὰς προὔπαρχούσας ἀττικὰς φυλάς, ἣν ἐκάλεσαν «Ἀδριανίδα,» καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἔστησαν μετὰ τῶν εἰκόνων τῶν ἐπωνύμων ἡρώων ἥτοι τῶν ἡρώων ἀφ' ὧν ἐπωνομάζοντο αἱ φυλαί, καὶ νέαν ἔταξαν χρονολογίαν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας ἀφίξεως, καὶ Ὀλύμπιον αὐτὸν ἀπεκάλεσαν, καὶ Σωτῆρα, καὶ Κτίστην ἐν πολλαῖς ἐπιγραφαῖς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλης τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἐκόσμησεν ὁ Ἀδριανός. Ἐν Μεγάροις, τὸν πρότερον ἐκ πλίνθου ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐκ λίθου λευ-

κοῦ ὠκοδόμησεν. Εἰς Κόρινθον κατεσκεύασε λουτρά, καὶ εἰσέγαγεν εἰς τὰς κρήνας τῆς πόλεως ὕδωρ ἄφθονον ἐκ Στυμφάλου. Εἰς Μαντίνειαν ἤγειρε ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς Ἀβας τῆς Φωκίδος, καὶ εἰς Ὑάμπολιν τῆς αὐτῆς Φωκίδος, στοάν᾿ κατέστησε τὴν μεταξύ Μεγάρων καὶ Κορίνθου δὺςῆατον ὁδὸν, εὐρύχωρον ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε δύο ἄρματα ἀντιπροαχόμενα ἡδύναντο νὰ διέλθωσι δι' αὐτῆς. Ἐπὶ πᾶσι, φαίνεται ὅτι ἰδίως εὐηργέτησε τὰς εἰς τὸ ἀρχαῖκόν σινέδριον τελούσας πόλεις, διότι αὗται ἀνέθεσαν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνδριάντα αὐτοῦ ἐκ λίθου Παρίου.

Ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω μεταξύ τῶν σοφιστῶν οὓς ἐτίμησεν ὁ Ἀδριανός, τὸν Ἡρώδην τὸν Ἀττικόν. Τότε τῶντι ἤρχισε τὸ στάδιον αὐτοῦ ὁ πολυθρύλητος ἐκεῖνος Ἀθηναῖος τοῦ ὁποίου αἱ πράξεις ὑπῆρξαν ἐνάμιλλοι τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν ἐπιφανεστάτων μοναρχῶν, τὸ δὲ ὄνομα συνδέεται στενῶς μὲ τὴν ὅλην κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τύχην τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἡρώδης, ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς εὐπορίας καὶ τῆς δυνάμεως, ἐφημιζετο ὡς ἀπόγονος τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ Μιλτιάδου, τοῦ Θησεῶς καὶ τοῦ Κέκροπος, τοῦ Αἰακοῦ καὶ τοῦ Διός. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἦτο μὲν ὅλως εὐτελής ὁ οἶκος αὐτοῦ, διότι ὁ τοῦ Ἡρώδου πάππος εἶχε κατηγορηθῇ ἐπὶ βουλευμάτι τυραννίδος, ἀλλ' ἤθελε πιθανώτατα παρέλθει ἀκατονόμαστος ἐὰν ὁ πατὴρ Ἰούλιος Ἀττικὸς, δὲν εὗρισκε κατὰ τύχην θησαυρὸν ἀκαταμέτρητον ἐν τινι αὐτοῦ οἰκίᾳ παρὰ τὸ θέατρον. Κατὰ τὸν νόμον μέρος τοῦ πλοῦτου τούτου ἀνῆκεν εἰς τὸν αὐτοκρατορα, ὅθεν ὁ Ἀττικὸς ἐσπευσε νὰ ἀναγγείλῃ τὸ εὑρημα εἰς τὸν τότε βασιλεύοντα Νερούαν, τὸν διάδοχον τοῦ Δομιτιανοῦ, τοῦ δὲ Τραϊανοῦ προκατόχον, 96—98. «Θησαυρὸν, ὦ βασιλεῦ, ἐπὶ τῆς ἐμαυτοῦ οἰκίας εὑρηκα, ἔγραψεν ὁ Ἀττικὸς πρὸς τὸν Νερούαν, τί οὖν περὶ αὐτοῦ κελεύεις;» ὁ δὲ καλὸς καγαθὸς Νερούας, μὴ θέλων νὰ στερήσῃ ἓνα τῶν ὑπηκόων τοῦ δώρου δι' οὗ εὐηργέτησεν αὐτόν ἢ τύχην, «χρῶ οἷς εὔρες,» ἀπεκρίθη. Ὁ Ἀθηναῖος δὲν ὑχαριστήθη εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀπάντησιν καὶ παρέστηκε τῷ βασιλεῖ ὅτι ὁ θησαυρὸς εἶναι πολὺς δι' αὐτόν· «παρὰ χρῶ τῷ ἐρμαίῳ,» ἀπεκρίθη πάλιν ὁ αὐτοκράτωρ, «σὸν γὰρ ἐστί.» Πῶς εὐρέθη τότε εἰς Ἀθήνας τοσοῦτον πλῆθος ἀργυρίου, ἄδηλον· ἴσως ὁ εὐτυχὴς Ἀττικὸς συνέπεσε νὰ καταστῇ κύριος τοῦ χώρου ὅπου πρὸ δύο περίπου ἐκατονταετηρίδων ὁ Ἀθηνίων εἶχε πληρώσει φρέατα ὅλα χρημάτων προελθόντων ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ἀπείρων δημεύ-

σεων (σελ. 389 καὶ 396). Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἰούλιος Ἀττικὸς ἠϋξήσεν ἔπειτα ἔτι μᾶλλον τὴν περιουσίαν διὰ τῆς μεγάλης προικὸς ἣν ἀπὸ τῆς συζύγου ἔλαβε, καὶ ἀφοῦ ζῶν πολυειδῶς εὐηργέτησε τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἀποθανὼν κατέλιπε διὰ διαθήκης εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν συμπολιτῶν ἐτήσιον κληροδότημα μιᾶς μνᾶς. Ἡ μνᾶ, ὡς γνωστὸν, εἶχε δραχμὰς ἄττικὰς ἑκατὸν, ὥστε, ἂν ὑπολογίσωμεν κατὰ μέσον ὅρον τὸν ἀριθμὸν τῶν πολιτῶν Ἀθηναίων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς 6,000, τὸ ἐτήσιον κληροδότημα τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ Ἰουλίου Ἀττικοῦ, ἔμελλε νὰ πληρώνεται εἰς τοὺς συμπολίτας ἀνέβαι-
 νεν εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τῶν 600,000 ἄττικῶν δραχμῶν. Ἐπεμε-
 λήθη δὲ ἰδιαζόντως τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ Ἡρώδου, καλέσας ἐπὶ τούτῳ, δι' ἀμοιβῶν ἀδρῶν, τοὺς ἐνδοξοτάτους τῶν τότε σοφιστῶν. Καὶ ὁ μαθητὴς αὐτῶν ἀπέβη, ὡς εἶδομεν, εἰς τῶν δεινοτάτων ῥητόρων καὶ φιλοσόφων, ὅπως ἐνοεῖτο τότε ἡ ῥητορική καὶ ἡ φιλοσοφία. Ἐτιμήθη δὲ πολυειδῶς καὶ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν. Ἐτι ζῶντος τοῦ πατρὸς, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι καὶ πέντε, ὁ Ἡρώδης εἶχε διορισθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ ἔφορος τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐλευθέρων πόλεων. Ἡ πόλις τῆς Τρωάδος ἐστερεῖτο τότε ὕδατος, ὅθεν ὁ ἔφορος ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλεως ἐξακόσια τάλαντα πρὸς κατασκευὴν νέου ὑδραγωγείου. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἵνα συμπληρωθῇ ἀπήτησε δαπάνην ὑπερβαίνουσαν τὸν ἀρχικὸν ὑπολογισμὸν περὶ τὰ ἑκατὸν περίπου τάλαντα· καὶ ἐπειδὴ οἱ ἄλλοι διοικηταὶ τῆς Ἀσίας δὲν ἤθελον νὰ καταβάλωσι τὴν ὑπέρβασιν ταύτην, λέγοντες, ὅτι εἶναι ἄδικον νὰ καταδαπανῶνται τὰ εἰσοδήματα πεντακοσίων πόλεων εἰς τὰς κρήνας μιᾶς καὶ μόνης ἐξ αὐτῶν, ὁ γενναῖος τοῦ Ἡρώδου πατὴρ ἐχορήγησεν ἐξ ἰδίων τὸ περιπλέον ἐκεῖνο τῆς δαπάνης. Μετῆλθε δὲ ὁ Ἡρώδης καὶ τὸ τοῦ ὑπάτου ἀξίωμα ἐν Ῥώμῃ τῷ 143 ἔτει, ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, διότι καθὼς οἱ αὐτοκράτορες κατελάμβανον πολλάκις τὰ μέγιστα τῶν ἐν Ἀθήναις ἀξιωματῶν, οὕτω συνέβαινε καὶ Ἕλληνές τινες, ἰδίως Ἀθηναῖοι, νὰ ἀναδεικνύωνται ὕπατοι τῆς ὅλης αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ζωῆς διήγαγεν ὁ Ἡρώδης ἐν Ἀθήναις καὶ εἰς τὰς λαμπρὰς ἐπαύλεις ἃς εἶχεν εἰς τὰ περὶ χωρὰ τῆς πόλεως, μάλιστα δὲ ἐν Μαραθῶνι, φιλοσοφῶν ἐνταῦθα καὶ ῥητορεύων ἐν μέσῳ ἀπείρων σοφιστῶν οἵτινες εὐχερῶς ἀνεγνώριζον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλουσίου καὶ ἐλευθερίου ἐκείνου συναδέλφου. Ἀθάνατον ὁμῶς κατέστησαν τὸ τοῦ Ἡρώδου ὄνομα τὰ πολυάριθμα κατασκευάσματα δι' ὧν ἐκό-

σμησε τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν καὶ εἰς τὰ ὅποια ἡνά-
 λωσε ποσὰ τῇ ἀληθείᾳ μυθώδη. Ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι εἶπον ὅτι ἔδω-
 κεν ἐνίοτε δείγματα ἀλλοκότου γλισχρότητος. Ἀποθανόντος λ. χ.
 τοῦ πατρὸς, ἐπεχείρησε νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς πληρωμῆς τοῦ ὀρισθέντος
 ὑπ' ἐκείνου ἐτησίου κληροδοτήματος καὶ ἐπὶ τούτῳ συνεφώνησε πρὸς
 τοὺς Ἀθηναίους νὰ δώσῃ εἰς ἕκαστον ἐφάπαξ μνᾶς πέντε· ἀλλ' ἔπειτα,
 ἀντὶ νὰ δώσῃ μετρητὰ, παρέδωκεν εἰς ἕκαστον τὰς ὁμολογίας τῶν δια-
 φόρων χρεῶν ὅσα ὤφειλον πρὸς τὴν οἰκογένειάν του· ἐξ οὗ συνέβη τινὲς
 μὲν νὰ μὴ λάβωσιν ὀβολόν, τινὲς δὲ νὰ πληρωθῶσιν ἐλάχιστον μόνον πε-
 ρίσσευμα. Ἐντεῦθεν ὅτε ὁ Ἡρώδης κατεσκεύασε τὸ λαμπρὸν ἐκ λίθου
 Πεντελησίου στάδιον, τοῦ ὁποίου σώζονται καὶ ἤδη ἐπέκεινα τοῦ
 Ἰλισσοῦ ἵχνη, καὶ τὸ ὅποιον, ἔχον μῆκος ἐξακοσίων ποδῶν καὶ δυνά-
 μενον νὰ περιλάβῃ ἅπαντα τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ἀπετελέσθη
 εἰς ἔτη τέσσαρα, οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ ἀπεθαύμασαν μὲν τὸ ἔργον, ἀλλὰ
 παρετήρησαν ὅτι ὀρθῶς τφόντι τὸ στάδιον τοῦτο ἐπωνομάσθη πανα-
 θηναϊκόν, διότι κατεσκευάσθη «ἐξ ὧν ἀπεστεροῦντο Ἀθηναῖοι πάντες.»
 Ἀλλ' ἴσως ὁ Ἡρώδης ἐνόμιζε τὸ δαπανᾶν χρήματα αὐτοῦ εἰς κατα-
 σκευὴν ἔργων τὰ ὅποια ἅμα μὲν ἐκόσμου τὰς πόλεις, ἅμα δὲ ἔτρεφον
 τοὺς ἐργαζομένους, λυσιτελέστερον τοῦ σιτίζειν τοὺς ἀργοὺς συμπολί-
 τας. Τῶν ἔργων ἐκείνων ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ εἶναι πρόσφορος μᾶλ-
 λον εἰς εἰδικὴν βιογραφίαν τοῦ ἀνδρός. Ὅθεν ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς
 βραχεῖάν τινα περὶ αὐτῶν σημειώσιν. Ὁ Ἡρώδης ἀφιέρωσεν εἰς τὴν
 μνήμην τῆς συζύγου αὐτοῦ Ῥηγίλλης θέατρον ἢ Ὠδεῖον, τοῦ ὁποίου
 ἡ ὀροφὴ κατεσκευάσθη ἐκ κέδρου λαμπρῶς ἐξεργασμένης καὶ γεγλυμ-
 μένης. Τὸ Ὠδεῖον τοῦτο ἡγέρθη εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπωρείας τῆς
 ἀκροπόλεως, διετέλεσε δὲ ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ὑπὸ χωμάτων κεκαλυμ-
 μένον, μέχρις οὗ πρὸ τριάκοντα περίπου ἐτῶν ἐξεχώσθη καὶ ἀπεκαλύφεν
 ἡμῖν τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σχῆμα, ἂν ὅχι τὴν πάλαι λαμπρότητα καὶ καλ-
 λονήν. Ἀλλὰ τί ταῦτα; Τὸ θέατρον ὅπερ ἡγείρεν ἐν Κορίνθῳ, τὰ πλού-
 сия ἀναθήματα καὶ κοσμήματα ὅσα ἐχορήγησεν εἰς τὸν ἐν ἰσθμῷ ναὸν
 τοῦ Ποσειδῶνος, τὰ λουτρά τὰ ὅποια κατεσκεύασεν ἐν Θερμοπύλαις,
 δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαντλήσωσι τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν ἐλευθεριότητα
 τοῦ ἀνδρός. Ἡ Ἰταλία, ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Εὐβοία, ἡ Βοιω-
 τία, ἡ Πελοπόννησος ἔλαβον ἀλληλοδιαδόχως πολλὰς παρ' αὐτοῦ
 εὐεργεσίας. Αἱ δὲ ἐνταῦθα τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἑλληνίδες πόλεις διὰ πο-

λυαρίθμων ἐπιγραφῶν ἐδήλωσαν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην, ἀποκαλοῦσαι τὸν Ἡρώδην προστάτην αὐτῶν καὶ εὐεργέτην.

Ὁ Ἡρώδης ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν, ἐν Μαρθῶνι, κηδευθεὶς πανηγυρικῶς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ κατασκευασθέντι παναθηναϊκῷ σταδίῳ· ὥστε ἀναφανεῖς τὸ πρῶτον ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ἤκμασεν ἰδίως ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀντωνίνου τοῦ εὐσεβοῦς, τοῦ βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ ἐτους 162, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς βασιλείας τοῦ δευτέρου διαδόχου Μάρκου τοῦ Αὐρηλίου, ὅστις καὶ Ἀντωνῖνος φιλόσοφος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπονομάζεται. Οἱ δύο οὗτοι αὐτοκράτορες λογίζονται, διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτῶν καὶ τὴν πολιτικὴν δεξιότητα, ὡς οἱ ἄριστοι τῶν ἡγεμόνων οὐς ἠξιώθη ποτὲ νὰ λάβῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Καὶ ἐν γένει μὲν λέγεται ὅτι ἐπὶ τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐξαιρέτως ἡδαιμόνησεν ἡ Ἑλλάς, ὁ δὲ τότε ζήσας σοφιστὴς Αἰλῖος Ἀριστείδης βεβαιοῖ, ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν ἅπασαι αἱ ἑλληνίδες πόλεις εἰς νέαν προήχθησαν ἀκμὴν, ὅτι ἄλλαι μὲν παρ' αὐτῶν ἰδρῦθησαν, ἄλλαι δὲ ἡυξήθησαν, ὅτι κήδονται περὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν ὡς περὶ τῶν ἰδίων τροφῶν καὶ ὅτι ἀνορθοῦσι μὲν τὰς πεπτωκυίας, νέμουσι δὲ ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν εἰς ἐκείνας αἵτινες πάλαι ποτὲ προΐσταντο τοῦ ἑλληνικοῦ, διοικοῦσι δὲ τὰς λοιπὰς διὰ πολλῆς ἐπιεικειᾶς καὶ προύτητος. "Ὅθεν πᾶσαι εἰσι πλήρεις γυμνασίων, κρηνῶν, στοῶν, ναῶν, τεχνουργείων καὶ σχολῶν. Ἰδίως δὲ περὶ τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν πραγματευόμενος, λέγει ὁ Ἀριστείδης· «καὶ πέπραγεν οὕτως ὥστε μὴ ξαδίως ἂν τινα αὐτῇ τ' ἀρχαῖα ἀντὶ τῶν παρόντων συνεύξασθαι.» Μερικώτερον ὅμως περὶ τῶν ὑπὸ τῶν δύο Ἀντωνίνων ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα πραχθέντων, ὀλίγα γνωρίζομεν. Κατὰ τὸν Πausanίαν, ὁ Ἀντωνῖνος ὁ πρεσβύτερος τὸ ἐν Ἀρκαδίᾳ Παλλάντιον πόλιν ἀντὶ κώμης ἐποίησε, καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς Παλλαντιεῖς αὐτονομίαν καὶ ἀτέλειαν φόρων· καὶ τοῦτο διότι, κατὰ τὰς μυθικὰς παραδόσεις, ἀρκαδικὴ ἀποικία ἐκ Παλλαντίου ὁρμήσασα ποτε καὶ παρὰ τὸν Τίβεριν ποταμὸν κατασταθεῖσα, ἀπετέλεσε μέρος τῆς πόλεως Ῥώμης. Ὁ δὲ Μάρκος Αὐρήλιος, ὅστις παντάπασι σχεδὸν ἐξελληνίσθη γράψας εἰς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν τὰς ἀρχὰς τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, ὅσας ἐσπούδασε καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὸν πραγματικὸν βίον ἐφήρμοσεν, ἐπεχείρησεν ἐν ταύτῳ νὰ ὀργανώσῃ ἐπὶ τὸ τελειότερον τὰς ἐν Ἀθήναις σχολὰς.

Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο τῶν ἀκροάσεων ἄθροισμα, τὸ ὁποῖον σήμερον ἠθέλομεν ὀνομάσαι Πανεπιστήμιον, συνέκειτο, μάλιστα ἀφ' ἧς ἐρρυθμίσθη ὑπὸ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ἐκ δύο, καθὼς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, σχολῶν, τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς σοφιστικῆς. Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφικὴ περιελάμβανεν ἰδίως τὴν διδασκαλίαν τῶν τεσσάρων ἐπιστημοντάτων ἀρχαίων αἱρέσεων, Στωϊκῶν, Πλατωνικῶν, Περιπατητικῶν καὶ Ἐπικουρείων· ἡ δὲ σοφιστικὴ ἰδίως τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν, ἥτοι τὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Τὰ δὲ κατὰ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν μαθηματικὴν, τὴν ἱστορίαν καὶ αὐτὴν τὴν ἱατρικὴν ὑπήγοντο ἐν μέρει μὲν εἰς τὴν μίαν σχολὴν ἐν μέρει δὲ εἰς τὴν ἄλλην. Ἐνῷ λοιπὸν ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ, φιλόσοφοι καὶ σοφισταὶ συνεχέοντο καὶ ἐταυτίζοντο, ὡς εἶδομεν, ἐν τῇ ἐπισήμῳ τῶν σχολῶν γλώσσῃ, ἡ φιλοσοφία διεκρίνετο ἐτι ἀπὸ τῆς σοφιστικῆς, διότι ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων αἱρέσεων, καὶ οὐχὶ τὰς παρερμηνείας αὐτῶν καὶ διαστροφὰς εἰς ἅς ἐξώκελλον οἱ σοφισταὶ, σφετεριζόμενοι τούτου ἔνεκα τὸ τοῦ φιλοσόφου ὄνομα. Οἱ ἀνώτεροι καὶ ὑπὸ τοῦ δημοσίου μισθούμενοι *θρόνοι* (σήμερον ἠθέλομεν εἰπεῖ *καθέδρα*) ἦσαν ἕξ· τέσσαρες εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν, ἀνὰ εἰς δι' ἐκάστην τῶν αἱρέσεων, καὶ δύο εἰς τὴν σοφιστικὴν. Ἐκτὸς ὅμως τούτων ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἄλλοι εἰς ἀμφοτέρως τὰς σχολὰς διδάσκαλοι, ἀνάλογοι, ὡς φαίνεται, πρὸς τοὺς σημερινοὺς ὑφηγητάς. Καὶ οἱ μὲν προϊστάμενοι τῶν τεσσάρων φιλοσοφικῶν αἱρέσεων καθηγηταὶ ἐκαλοῦντο ἰδίως *Σχολάρχαι*· οἱ δὲ τῆς σοφιστικῆς σχολῆς, καθὸ ἐπιστημότεροι τῶν ἄλλων, ὠνομάζοντο *Προεστώτες τῆς νεότητος*. Ἐπὶ πᾶσι τῆς μὲν φιλοσοφικῆς σχολῆς προϊστάτο ἄρχων ὀνομαζόμενος *ἔφορος*· ἐκ δὲ τῶν δύο θρόνων τῆς σοφιστικῆς ὁ μὲν, καθὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μισθούμενος, ἔφερε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ *βασιλικοῦ θρόνου*· ὁ δὲ, καθὸ ὑπὸ τῆς πόλεως συντηρούμενος, ἐλέγετο *πολιτικὸς θρόνος*· καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου προϊστάμενος, προϊστάτο ἐν ταύτῃ τῆς ὅλης σοφιστικῆς σχολῆς. Εἰδικῶς δὲ διωρισμένος ἀμφοτέρων τῶν σχολῶν ἄρχων δὲν ἀναφέρεται.

Πρὸ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὅτε καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ ὅλως διάφορος ὑπῆρχεν ὁ τῆς δημοσίας παιδεύσεως ὀργανισμὸς, ὁ *διάδοχος* πάσης καθέδρας διωρίζετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ προκατόχου· πολλάκις ὅμως προεχειρίζετο καὶ κατ' ἐκλογὴν τῶν συγκροτούντων ἅπασαν τὴν σχολὴν. Ὁ δὲ τοιοῦτοτρόπως διοριζόμενος εἶχε μόνος τὸ δικαίωμα νὰ διδάσκη ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ κατεχομένῳ διδασκτικῷ κατα-

στήματι, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο *Διατριβή*. ἄλλ' οἱ θέλοντες νὰ διδάξωσι, μὴ ὑποβαλλόμενοι εἰς ἀρχὴν ἀλλοτρίαν, ἡδύναντο ἀκωλύτως νὰ ἰδρύσωσιν ἰδίας σχολάς. Ἡ πόλις τότε δὲν ἀνεμιγνύετο παντάπασιν εἰς ταῦτα πάντα. "Απαξ μόνον ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὅστις δὲν διέκειτο φιλικῶς πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ὁ ἐκ Σουνίου Σοφοκλῆς ἐπέτυχε τὴν ἐπικύρωσιν νόμου δι' οὗ ἀπηγορεύθη ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἢ ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ἱδρυσις ἐκπαιδευτικοῦ καταστήματος. Τότε ὅμως ἀπεδήμησαν ἐκ τῆς πόλεως ἅπαντες οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτῶν, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ὁ Θεόφραστος μετὰ τῶν διεχιλίων αὐτοῦ φοιτητῶν, ὥστε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐπὶ τῇ προτάσει Φίλωνος, ἐτέρου μαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ νόμος ἐκεῖνος ἀνεκλήθη, ὁ δὲ πρωτοεργὸς αὐτοῦ κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ποινὴν πέντε ταλάντων ἥτοι 30,000 ἀττικῶν δραχμῶν. Ἀλλ' εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους περὶ ὧν ὁμιλοῦμεν ἐνταῦθα, ἅπαντες οἱ ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου μισθούμενοι καθηγηταὶ διωρίζοντο συνήθως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος· κατ' ἐξαίρεσιν δ' ἐνίοτε ἀνετίθετο ὁ διορισμὸς εἴτε εἰς τὰς ψήφους τῶν ἀρίστων καὶ πρεσβυτάτων πολιτῶν, εἴτε καὶ εἰς ἓνα μόνον ἐπιφανῆ πολίτην· καθὼς λέγεται, ἐπὶ παραδείγματός, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέτρεψε ποτε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐφόρου τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς εἰς τὸν Ἡρώδην τὸν Ἀττικόν.

Ὁ ἐτήσιος μισθὸς ἐκάστου τῶν τεσσάρων σχολάρχων τῆς φιλοσοφίας, καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου τῆς σοφιστικῆς σχολῆς ἦτο ὠρισμένος εἰς δραχμὰς ἀττικὰς 10,000, ἰσοδυναμοῦσας πρὸς 60,000 τούλᾶχιστον σημερινῶν δραχμῶν· ὁ δὲ πολιτικὸς θρόνος εἶχεν ἐτήσιον μισθὸν ἐν τάλαντον ἥτοι δραχμὰς ἀττικὰς 6,000. Ἀλλ' ὁ μισθὸς οὗτος καὶ τοι ὅχι μικρὸς, δὲν ἦτο ἡ μόνη τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἀμοιβή. Ἐκτὸς τῆς ἀτελείας τὴν ὁποῖαν οἱ καθηγηταὶ αὐτοδικαίως ἐνέμεντο, ἐπορίζοντο καὶ ἀπὸ τῶν διδάκτρων τῶν πολυαρίθμων αὐτῶν φοιτητῶν ποσὰ πολλάκις ὑπέρογκα. Ὁ Ἰούλιος Ἀττικὸς ἐπλήρωσεν εἰς τὸν Σκοπελιανόν, διὰ τὴν περὶ τοὺς αὐτοσχεδίους λόγους ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἡρώδου, τριάκοντα τάλαντα. Ὁ δὲ Ἐφέσιος Λολλιανὸς διὰ νὰ λάβῃ τὴν ἄδειαν νὰ ἀκούσῃ τὰ μαθήματα τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, κατέβαλεν εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀνὰ 10,000 δραχμῶν ἀττικῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἦσαν βεβαίως ἐξαίρεσεις. Ἀλλὰ ὡς μετριώτατα ἀναφέρονται τὰ δίδακτρα Πρόκλου τοῦ Ναυκρατίτου, καὶ ὅμως τὰ δίδακτρα ταῦτα συνεποσοῦντο εἰς ἕκαστὸν δραχ-

μάς ἀττικὰς δι' ὅλην τὴν σειρὰν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος τῶν ὁμιλητῶν ἦτο συνήθως μέγα, δῆλον ὅτι οἱ διδάσκαλοι ἐκεῖνοι ἀπελάμβανον ἀπὸ τῶν διδάκτρων ποσὸν τοῦλάχιστον ἶσον τοῦ τακτικοῦ ἐτησίου αὐτῶν μισθοῦ.

Οὕτω φιλόανθρωπον καὶ ἐπιεικὲς ὑπῆρξε τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα πολίτευμα τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐπὶ ὅλην περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἀπὸ τοῦ Νερούα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου. Ἀλλὰ τὰ ἔθνη δὲν ἀναβιοῦσι δι' ἐξωτερικῆς προστασίας καὶ εὐεργεσίας. Καθὼς οὐδεμία τέχνη ἢ ἄλλη θεραπεία δύναται ἐπὶ πολὺ νὰ συγκαλύψῃ τῆς καλλίστης γυναικὸς τὴν ἀναπόδραστον παρακμὴν, ὁμοίως ἡ Ἑλλάς, ὅσα δῆποτε καὶ ἂν ἔλαβε παρὰ Τραϊανῶν καὶ Ἀδριανῶν καὶ Ἀντωνίνων ἐπικοσμήματα, ἐξηκολούθει οὐδὲν ἥττον μαραινομένη καὶ φθίνουσα. Τοῦ σοφιστοῦ Αἰλίου Ἀριστείδου τὰ περὶ τῆς τότε εὐδαιμονίας τῶν πατέρων ἡμῶν ἐγκώμια, ἦσαν ἐν μέρει κολακεῖαι πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας, ἐν μέρει δὲ πλάναι ἀνθρώπου μὴ βλέποντος εἰμὴ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν πραγμάτων. Εἶδομεν τὴν ἠθικὴν ἀλλοίωσιν ἣν ἔπαθε τὸ ἔθνος. Βέβαιον δὲ φαίνεται ὅτι καὶ ὕλικῶς περιῆλθεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀτονίαν καὶ ἔκλυσιν. Ναὶ μὲν ἡγέρθησαν ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας νέαι τινὲς λαμπραὶ πόλεις, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Νικόπολις, καὶ τινες μάλιστα τῶν ἀρχαίων, ὡς αἱ Ἀθῆναι, ἀπεζημιώθησαν μέχρι τινὸς δι' ἣν ἐκ διαλειμμάτων ἔπαθον φθοράν. Ἀλλὰ τί ἦτο ἡ ἐπίδοσις τῶν εὐαρίθμων τούτων πόλεων ἀντιπαραβαλλομένη πρὸς τὴν ἐρημίαν τὴν ἐπελθοῦσαν εἰς τὸ πλεῖστον τῆς Στερεᾶς, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν Νήσων; Ἡ ἐν Φωκίδι πόλις τῶν Πανοπέων εἶχεν ἄλλοτε περίβολον ἐπτὰ σταδίων· ὁ δὲ Πausanίας, ὁ περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα, ἥτοι ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτοκρατόρων, λέγει περὶ τῆς πόλεως ταύτης τὰ ἐξῆς· «Στάδια δὲ ἐκ Χαιρωνείας εἰκοσιν ἐς Πανοπέας ἐστὶ, πόλιν Φωκέων, εἶγε ὀνομάσαι τις πόλιν καὶ τούτους, οἷς γε οὐκ ἀρχεῖα, οὐ γυμνάσιόν ἐστιν, οὐ θέατρον, οὐκ ἀγορὰν ἔχουσιν, οὐχ ὕδωρ κατερχόμενον ἐς κρήνην, ἀλλὰ ἐν στέγαις κοίλαις κατὰ τὰς καλύβας μάλιστα τὰς ἐν ὄρεσιν, ἐνταῦθα οἰκοῦσιν ἐπὶ χαράδρᾳ.» Εἰς Θήβας δὲν εἶδεν ὁ Pausanίας εἰμὴ τὰς ἐπτὰ πύλας καὶ τινὰς ναοὺς ἀντέχοντας τότε εἰς ἐπὶ εἰς τὰς καταστροφὰς ὅσας ἐπήνεγκον εἰς τὴν δυστυχῆ ἐκείνην πόλιν οὐ μόνον ὁ χρόνος, οὐ μόνον αἱ ἐμφύλιοι ἐπὶ τῆς αὐτονομίας

ἔριδες, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἀδιάκοποι συμφοραὶ ἢ κάτω πόλις ἦτο ἔρημος. οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες Θηβαῖοι κατῴκουν τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν ὁποίαν οὐδὲ Καδμείαν ἤδη ἐκάλουν ἀλλὰ Θήβας. "Ὅπως δὲ ἐν Φωκίδι καὶ ἐν Βοιωτίᾳ οὕτω καὶ ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὀλίγα εὗρεν ὁ Πausanίας τὰ κατωκημένα μέρη. Τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων καὶ τῶν ἱερῶν ὅσων τὰ ἔχνη μόνον ἀπήντησε περιηγούμενος τὴν Ἑλλάδα, εἰσὶν ἀναρίθμητα. Ἐκ τῶν νήσων αἱ πλεῖσται ἦσαν ἔρημοι. Εἰς Δῆλον δὲν εἶδεν ὁ Πausanίας οὔτε ἓνα Δῆλιον, ἀλλὰ μόνον τὸ στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον ἔστελλον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς φρουρὰν τοῦ ἱεροῦ. Ἐπὶ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, ὅστις γεννηθεὶς ἐν Προύσῃ τῆς Βιθυνίας, ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δευτέρας ἐκατονταετηρίδος, τὰ δύο τρίτα τῆς Εὐβοίας ἦσαν κατοίκων ἔρημα· καὶ αἱ μεγάλαι δὲ καὶ πλούσιαι τῆς νήσου ἐκείνης πόλεις, τοσαύτην ἔπαθον κατοίκων στέρξιν, ὥστε τὰ μὲν πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῶν ἀπέβησαν παντελῶς ἄγρια, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἐντὸς τῶν τειχῶν ἐσπείροντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ εἰς βοσκὰς ζῶων μετεβλήθησαν. "Ὡς τε ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι, κατὰ Πλούταρχον ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἡ Ἑλλὰς σύμπασα δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ τριςχιλίους ὀπλίτας, ὅσους πάλαι ποτὲ μόνῃ ἢ μικρᾷ τῶν Μεγάρων πόλις ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην κατὰ Περσῶν. Ὅποια πραγμάτων ἀλλοιώσεις! «ἀλλ' οἱ λίθοι μᾶλλον ἐμφαίνουσι τὴν σεμνότητα καὶ τὸ μέγεθος τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκοδομημάτων,» ἀνακράζει πού ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος. Τὸ ἐμπόριον ἐξέλιπε παντάπασι, καὶ ἐκ τῆς τότε σχετικῶς ἀκμαζούσης ἐτι Ῥόδου δύο μόλις πλοῖα ἐμπορικὰ, καὶ ταῦτα μικρὰ, ἐξεπέμποντο κατ' ἔτος εἰς Κόρινθον. Ἐνῷ δὲ ἡ γεωργία καὶ ἡ ἐμπορία ἦσαν εἰς τοιαύτην ὀλεθρίαν κατάστασιν, ἡ κοινωνία ἐξηκολούθει διάγουσα βίον πολυτελεῆ, καὶ, μὴ δυναμένη ἐξ ἰδίων νὰ ἐπαρκῇ εἰς αὐτὸν, κατέφευγεν εἰς δάνεια, παρεχόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ξένων κεφαλαιούχων, ἐπὶ τόκοις βαρυτάτοις, οἵτινες ἐπὶ τέλους, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἐπροξένουν δεινὰς καταστροφάς. Ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγραφομένῃ «περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι,» διέγραψεν ἡμῖν εἰκόνα θλιβεράν τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπασχεν ὁ τόπος ἀπὸ τῶν τοκογλόφων ἐκείνων. «Ὡς δὲ Δαρεῖος ἐπὶ τὰς Ἀθήνας ἔπμψε Δάτιν καὶ Ἀρταφέρνην, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ συνετὸς Χαιρωνεύς, ἐν ταῖς χερσὶν ἀλύσεις ἔχοντας καὶ δεσμὰ κατὰ τῶν αἰχμαλώτων, παραπλησίως οὗτοι τῶν χειρογράφων καὶ συμβο-

λαίων ὥς περ πεδῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα κομίζοντες ἀγγεῖα μεστὰ, τὰς πόλεις ἐπιπορεύονται καὶ διελαύνουσι, σπείροντες οὐχ ἡμερον καρπὸν, ὥς ὁ Τριπτόλεμος, ἀλλ' ὀφλημάτων ρίζας πολυπόνους καὶ πολυτόκους καὶ δυσεκλείπτους τιθέντες, αἱ κύκλῳ νεμόμεναι καὶ περιβλαστάνουσαι, κάμπτουσι καὶ ἄγχουσι τὰς πόλεις.»

Ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι ὅλαι αἱ εὐεργεσίαι πολλῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἰδίως τῶν αὐτοκρατόρων τῆς β' ἑκατονταετηρίδος, δὲν ἴσχυσαν νὰ περιποιήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅχι ἡθικὴν τινα ἀναβίωσιν, ἀλλ' οὐδὲ ὑλικὴν ἀναψυχὴν ἀποχρῶσαν. Καὶ ἔπειτα, ἐάν τινες τῶν δυναστῶν ἐκείνων ἐκόσμησάν τινας τῶν πόλεων, ἄλλοι ἐγύμνωσαν τὴν Ἑλλάδα ἀνηλεῶς. Αὕτη τῶν ἐλληνικῶν μνημείων ἡ σύλλησις ἤρχισεν ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν Ῥωμαίων περιπλοκῆς εἰς τὰ πράγματα ἡμῶν. Ἡδὲ ὁ Τίτος Κοϊντίος Φλαμινῖος, ὁ κατατροπώσας Φίλιππον, τὸν προτελευταῖον τῆς Μακεδονίας βασιλέα, μετέφερεν εἰς Ῥώμην πολλοὺς ἐκ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεων ἀνδριάντας καὶ πλεῖστα ἄλλα κοσμήματα. Καὶ ὁ μὲν Φιλοπόλεος Νοβίλιωρ, ὁ τὸν ναὸν τῆς Ἀμβρακίας ληστεύσας, κατεδικάσθη, ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν Ἀμβρακιωτῶν, εἰς ἀποκατάστασιν τῆς ζημίας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ὑπὸ Μομμίου ἄλωσιν τῆς Κορίνθου καὶ τὰς ἐν Ἀσίᾳ ἐκστρατείας τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν, ἐπληρώθη ἡ Ῥώμη ἐλληνικῶν ἀριστοτεχνημάτων παντὸς εἶδους. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐμιμήθη, μετὰ τὸν μιθριδατικὸν πόλεμον, ὁ Σύλλας, μετακομίσας εἰς Ῥώμην πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς κίονας τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἵνα κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὸν ἐν Καπιτωλίῳ ναόν· οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ὅμοια ἔπραξαν, ἀφαιρέσαντες τὰς ἀσπίδας τὰς ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Ἐλευθερίου Διός. Τότε ὡς αὐτως ἀφηρέθη ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ὅς τις ὑπῆρχε πλησίον τῶν ἐν Βοιωτίᾳ Ἀλαλκομενῶν, τὸ ἐλεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Μετὰ τινος δὲ ἐνιαυτοῦς ὅτε ἀνφοδομήθη ἡ Κόρινθος ἐπὶ Ἰουλίῳ Καίσαρος, οἱ αὐτόθι πεμφθέντες Ῥωμαῖοι ἄποικοι αὐτὰ ἐρείπια κινουῦντες καὶ τοὺς τάφους συνανασκάπτοντες, κατὰ τὸν Στράβωνα, εὗρισκον ὀστράκινα τορεύματα παμπληθῆ, πολλὰ δὲ καὶ χαλκώματα· θαυμάζοντες δὲ τὴν κατασκευὴν, οὐδένα τάφον ἀσκευώρητον εἶασιν, ὥστε εὐπορήσαντες τῶν τοιούτων, καὶ διατιθέμενοι πολλοῦ, νεκροκορινθίων ἐπλήρωσαν τὴν Ῥώμην· οὕτω γὰρ ἐκάλουν τὰ ἐκ τῶν τάφων ληφθέντα, καὶ μάλιστα τὰ ὀστράκινα. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ἐτιμήθη σφόδρα ὁμοίως τοῖς χαλκώμασι τοῖς κορινθιουργέσιν,

εἶτ' ἐπαύσαντο τῆς σπουδῆς, ἐκλιπόντων τῶν ὀστράκων, καὶ οὐδὲ κατωρθωμένων τῶν πλείστων.»

Ἐξηκολούθησαν δὲ τοιαῦτα ἢ παραπλήσια γινόμενα ἐπὶ τινων ἐκ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων. Αὐτὸς ὁ Αὐγούστος, ὁ τοσοῦτον ἐπιεικῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα προσενεχθεὶς, ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῆς ἐν Ἀρκαδίᾳ Τεγέας, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὸ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἀλέας ἐλεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργον τοῦ τεχνίτου Ἐνδοίου, ἵνα στήσῃ αὐτὸ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ποιηθεῖσαν ἐν Ῥώμῃ ἀγοράν. Ὡσαύτως μετεκομίσθησαν εἰς Ῥώμην τὰ ἀγάλματα τῶν ἐν Φαραῖς καὶ ἐν Τριταίᾳ τῆς Ἀχαΐας ἱερῶν, ἂν καὶ ἄδηλον ἀκριβῶς πότε. Ὁ δὲ Καλιγόλας (37—41) καὶ ὁ Νέρων (54—68) ἐξετραχλίσθησαν εἰς ἔτι δεινότερα ἀσεβήματα. Ὁ πρῶτος εἰς τοσοῦτον προέβη ἀφροσύνης ὥστε διέταξε νὰ ἀπαχθῶσιν εἰς Ῥώμην ἐξ Ἑλλάδος αἱ λαμπρόταται τῶν θεῶν εἰκόνες καὶ ν' ἀποκεφαλισθῶσιν ἵνα ἐπιτεθῇ εἰς αὐτὰς ἡ ἰδία αὐτοῦ κεφαλή. Ὁ πρῶτος αὐτοῦ θάνατος διεκώλυσεν ὥς φαίνεται, κατὰ μέγα μέρος τοῦλάχιστον, τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τερατώδους τούτου βουλεύματος· καὶ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς, τὸ Φειδίου ἀριστοτέχνημα, ὅπερ ὁ Καλιγόλας ἤθελε νὰ μεταφέρῃ εἰς Ῥώμην, ἔμεινε τότε ἀμετακίνητον εἰς Ὀλυμπίαν καὶ διεσώθη μέχρι τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος ὅτε, ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ 6', πυρποληθέντος τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ, συγκατεστράφη καὶ τὸ ἄγαλμα. Ἀλλ' ὁ πολυθρύλητος Ἑρως τοῦ Πραξιτέλους, τὸ Θεσπιδίων καύχημα, ἀφιέρωμα δὲ τῆς ἐρωμένης τοῦ τεχνίτου Γλυκέρας, τὸ ὁποῖον ὁ Καλιγόλας προέφθασε νὰ μεταβιβάσῃ εἰς Ῥώμην, ἀπεδόθη μὲν αὐθις εἰς τὸ ἱερὸν ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κλαυδίου, πάλιν ὁμως ἔπειτα ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ Νέρωνος καὶ διεφθάρη ὑπὸ πυρκαϊᾶς ἐν Ῥώμῃ ἔτι πρὸ τοῦ Παυσανίου. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Θεσπιεῖς ἠγωνίσθησαν νὰ ἀντικαταστήσωσι κατὰ τὸ δυνατόν τὸ θαῦμα ἐκεῖνο δι' ἄλλου Ἑρωτος ὃν ἐποίησεν ὁ Ἀθηναῖος Μηνόδωρος, τὸ ἔργον τοῦ Πραξιτέλους μιμούμενος· ἀλλ' ἡ μίμησις αὕτη πολὺ βεβαίως ἀπέτρεχε τοῦ ἀπαρμιλλοῦ πρωτοτύπου.

Ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη ὅτι ὁ Νέρων, ἐκτὸς τῶν ἄλλων κακῶν ὅσα ἔπραξεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφῆρεσεν ἐξ αὐτῆς καὶ πλείστα ἔργα τέχνης. Δύο ἄνδρες, ὁ Ἀκράτος καὶ ὁ Σεκοῦνδος Καρίνας, ἐξεπίτηδες ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ἵνα ἀρπάσωσιν ἀπὸ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ναῶν τὰς θεῶν εἰκόνας καὶ τὰ ἀναθήματα. Ἡ λεηλασία ἣν ἐπεχείρησαν οἱ ἄνδρες οὗτοι ὑπῆρξε το-

σαύτη ὥστε οἱ κάτοικοι τοῦ Περγάμου, στασιάζσαντες, διεκώλυσαν τὸν Ἀκρατον νὰ παραλάβῃ τὰς εἰκόνας τῆς πόλεως καὶ τὰ ἀγάλματα. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα οὐδεμία, ὡς φαίνεται, ἐγένετο ἀντίστασις. Κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Πausανίου, ἐκ μόνων τῶν Δελφῶν ἀπήχθησαν τότε πεντακόσαι θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων εἰκόνες χαλκαῖ. Μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων ὅσα ἐξ Ὀλυμπίας ἀφηρέθησαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἰδίως ἀναφέρεται ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις ἀπετέλει μέρος τοῦ συμπλέγματος ἐκείνου τῶν ἐννέα ἡρώων ὅσοι διὰ κλήρου πρὸς τὸν Ἑκτορα ἐμονομάχησαν, συμπλέγματος τὸ ὅποιον ἦτο ἔργον μὲν τοῦ Αἰγινήτου Ὀνάτα, ἀφιέρωμα δὲ τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν πολλὰ ὡσαύτως ἀπήχθησαν. Τὸ δὲ οὐδὲν ἦττον θλιβερόν εἰς τῶν ἀπεσταλμένων ἐκείνων, ὁ Καρίνας, ἦτο φιλόσοφος Ἕλλην ὅστις, καθὼς λέγει ὁ Τάκιτος, Ῥωμαῖος ἱστορικὸς περιώνυμος ἀκμάσας ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ Χριστὸν ἐκατονταετηρίδι, εἶχε σπουδάσει κατὰ βάθος τὴν ἠθικὴν, ἀλλ' ἵνα ὁμιλῇ περὶ αὐτῆς, οὐχὶ ἵνα ἀποβῇ χρηστότερος. Δὲν ἤρκοῦντο δὲ εἰς τὸ ν' ἀρπάζωσι τὰ ἀριστουργήματα οἱ Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ ἡξίουσαν καὶ νὰ διορθώσωσιν αὐτά. Ὁ Νέρων λ. χ. διέταξε νὰ ἐπιχρυσώσωσιν εἰκόνα τινὰ χαλκὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔργον θαυμαστὸν τοῦ Λυσίππου. Ἐπειτα ὅμως ἐπέισθησαν ὅτι ἀντὶ νὰ καλλωπισθῇ ἡ εἰκὼν, ἐξεναντίας ἀπέβαλε τὴν προτέραν χάριν. Ὅθεν ἐδέησε νὰ ἀφαιρεθῇ τὸ ἐπιχρύσωμα. Ἀλλὰ τότε διὰ τὴν ἀνεπιτηδειότητα τοῦ ἐργάτου, ἔπαθε τὸ ἀριστοτέχνημα πολλὰ στίγματα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ συνέβη καὶ ἕτερόν τι περὶ τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Εἶδομεν ὅτι ὁ Καλιγόλας εἶχε διατάξει νὰ ἀποκεφαλίσθωσιν αἱ τῶν θεῶν εἰκόνες ἵνα ἐπιτεθῇ εἰς αὐτάς ἡ ἰδία αὐτοῦ κεφαλὴ. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκατονταετηρίδι, διεπράττετο προχειρότερα τις τῶν ἀνδριάντων μεταμόρφωσις· ἀφηρεῖτο ἡ προτέρα ἐπιγραφὴ, ἐνεχαράσσετο αὐτῇ αὐτῆς ἕτερον ὄνομα, καὶ, τοῦτου γενομένου, «πέρας ἔχει τὸ τῆς τιμῆς, κατὰ τὸν Δίωνα τὸν Χρυσόστομον, καὶ λοιπὸν τέτευχε τῆς εἰκόνης ὁ δόξας ὑμῖν ἄξιος.» Ὁ Πausανίας καὶ ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρουσι πολλὰ τοιαῦτα γινόμενα εἰς Ῥόδον, εἰς Κόρινθον καὶ εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ὁ Ὁρέστης λ. χ. ἐρίνετο Αὐγουστος· αἱ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους εἰκόνες μετεγράφοντο εἰς Ῥωμαῖον ἄνδρα ἢ Θράκα. Καὶ αὐτὰ τῶν θεῶν τὰ ἀγάλματα δὲν διέφευγον τὰς τοιαύτας ἀλλοκοτοὺς μεταμφίσεις. Ἐκ τούτων πάντων δηλοῦται ὅτι ὅλα τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τοῦ Ἡρώδου τὰ νέα κατασκευάσματα δὲν ἴσχυσαν νὰ

ἀναπληρώσωσι τὰς ζημίας ὅσας ἐπήνεγκεν εἰς αὐτὴν ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία.

Ἀλλὰ μὴ εἴμεθα ἄδικοι· μὴ πλείοτερον τοῦ δέοντος αἰτιώμεθα τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἄν ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἡλαττώθῃ, ἂν τὸ ἐμπόριον ἐμαράνθῃ, ἂν ἡ γεωργία παρήκμασεν, ἂν οἱ ἄνθρωποι ἐπτώχευσαν, ἂν τὰ ἔθνη ἐξηχρειώθησαν, ἂν ἡ θρησκεία περιφρονήθῃ, ἂν οἱ σοφισταὶ ὑπερεπλεόνασαν, αἴτιοι τούτων πάντων δὲν ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι μόνοι. Αἱ πλείεσται τῶν συμφορῶν τούτων ἤρχισαν ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς αὐτονομίας, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν τελευταίων αὐτῆς χρόνων· δὲν ἔπαυσαν δὲ ἔκτοτε προαγόμεναι καὶ κορυφούμεναι, κυρίως διότι αὐτοῦ τοῦ ἔθνους ἐξηράνθησαν πᾶσαι σχεδὸν αἱ ζωτικαὶ πηγαί. Δύο τινὰ μόνον διέσωζεν ἔτι τότε τὸ ἔθνος· τὴν μὲν γλῶσσαν ἀλώβητον, μέχρι τινὸς δὲ καὶ τὰ ἀμετακίνητα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος ἀκέραια. Τὴν γλῶσσαν οὐδ' ἐπεχείρησεν ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία νὰ καταπολεμήσῃ. Ναὶ μὲν ὑπῆρχόν τινες Ἕλληνες ἐκμανθάνοντες τὴν λατινικὴν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς διερμηνεῖς, ἵνα μεταφράζωσι τὰ παραγγέλματα τῶν ἀνθυπάτων, τὰ ψηφίσματα τῆς συγκλήτου καὶ ἄλλα δημόσια ἐγγράφα, ὧν πολλὰ περιῆλθον οὕτω εἰς ἡμᾶς εἴτε μόνον ἐν τῷ ἐλληνικῷ κειμένῳ εἴτε διγλώσσα. Καὶ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος δὲ λογίων τινὲς ἐξεμάνθανον τὴν λατινικὴν, οἷον ὁ Πολύβιος, ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἀππιανός. Τελευταῖον ἀναφέρονται καὶ τινες Ἕλληνες, ὀλίγιστοι, μόλις πέντε ἢ ἑξ, συγγράψαντες ἐν τῇ λατινικῇ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ λαβόντες ῥωμαϊκὰ ὀνόματα· ἀλλ' ἡ μεγάλη ἐλληνικὴ κοινωνία, αἱ πόλεις καὶ ὁ λαὸς, ἔμενον ὅλως ἀλλότριοι τῆς τῶν κρατούντων γλώσσης, καὶ ἐξηκολούθουν λαλοῦντες καὶ γράφοντες τὸ πάτριον ἰδίωμα. Οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἂν ποτε συνέλαβον τὴν ἰδέαν νὰ ἐκλατινίσωσι τὴν Ἑλλάδα ὅπως ἔπραξαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ εἰς τὰς παριστρίους χώρας, πρωῒμωτατα βεβαίως ἐγκατέλειψαν τὴν πρόθεσιν ταύτην καὶ κατήντησαν αὐτοὶ ἐξ ἐναντίας νὰ προτιμῶσι τὴν ἐλληνικὴν τῆς ἰδίας αὐτῶν γλώσσης. Εἶδομεν ὅτι ἐν Ῥώμῃ πᾶσα σχεδὸν ἀξιόλογος οἰκία, ἐφιλοτιμεῖτο νὰ περαιοστοιχίζεται ὑπὸ Ἑλλήνων ῥητόρων, φιλοσόφων, γραμματικῶν. Τὸ πρᾶγμα προέβη ἀνέκαθεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ ἐν τῇ πρώτῃ ἑκατονταετηρίδῃ ἀκμάσας Ῥωμαῖος κριτικὸς καὶ συγγραφεὺς Κυντίλιανός, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ μετριάσῃ τὸν περὶ τοῦτο ζῆλον τῶν Ῥωμαίων οἰκογενειάρχων. Οὐδὲν ἦττον Ῥωμαῖοι ἐπιφανεῖς, οἷον, ὁ Ρουτίλιος

καὶ ὁ Κικέρων, συνέγραψαν ὑπομνήματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Οὐδείς Ἑλλήν ἄγνοεῖ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου τὰ καθ' ἑαυτόν. Ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος εἶχε φίλους εὐπατρίδας Ῥωμαίους οἵτινες δὲν ἔγραφον εἰμὴ ἑλληνιστὶ καὶ τῶν ὁποίων ἀπηλπίζετο νὰ μεταφράσῃ ἐπαξίως τὰ συγγράμματα. Ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ τοσοῦτον ἔγκρατεῖς τῆς γλώσσης ἡμῶν, καὶ ὁ Κάτων ἐνέπαιζε τὸν Αὐλὸν Ποστούμιον ἐκεῖνον ὅστις, ἐπιχειρήσας νὰ γράψῃ ποίημα καὶ πραγματικὴν ἱστορίαν ἑλληνιστὶ, ἐβαρβάριζεν ἀνηλεῶς, ἔπειτα δ' ἐζήτει διὰ τοῦτο συγγνώμην ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας ἐν τῷ προοίμῳ. Ἀλλὰ ἀδιάφορον ἂν ἔγραφον καλῶς ἢ κακῶς· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἀντὶ νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν, αὐτοὶ τὴν ἡμετέραν ἐξεμάνθανον. Ὅπόσον δ' ὑπελάμβανον αὐτὴν ἀνωτέραν τῆς λατινικῆς δηλοῦται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ῥωμαῖος κωμικὸς Πλαῦτος, μεταφράσας ποίημα ἑλληνικόν, ἀνεκῆρυττεν ἐν πλήρει θεάτρῳ· «Μένανδρος (ἢ Φιλῆμων) ἔγραψε τὸ ποίημα τοῦτο ἑλληνιστὶ, Πλαῦτος δὲ μετέφρασεν αὐτὸ εἰς γλῶσσαν βάρβαρον.» Βάρβαρον λοιπὸν ἀνακηρύττοντες τὴν ἰδίαν γλῶσσαν οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν Ῥωμαίων κατ' ἀντιπαράθεσιν αὐτῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ὡς πῶς ἦτο δυνατόν νὰ φαντασθῶσιν ὅτι δύνανται νὰ κατισχύσωσι τῆς ἑλληνικῆς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις; Μήπως δὲ μόνης τῆς γλώσσης τῆς ἑλληνικῆς διωμολόγουν τὴν ὑπεροχὴν; Δὲν ἠκούσαμεν τὸν Πλίνιον διὰ τῶν ὁδηγιῶν τὰς ὁποίας ἔδωκεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Τραϊανοῦ σταλέντα εἰς τὴν Ἑλλάδα Μάξιμον, διαρρήδην προσαγορεύοντα τὴν Ἑλλάδα ὡς πατρίδα παντὸς τοῦ πολιτισμοῦ; Ὁ δὲ περιώνυμος ποιητὴς Ὁράτιος, ὁ ἀκμάσας ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι, δὲν ὡμολόγησε τὸ πολὺκροτον ἐκεῖνο ὅτι «ἡ Ἑλλάς, κατακτηθεῖσα, ἀντικατέκτισε τοὺς ἀγρίους αὐτῆς νικητὰς, καὶ εἰσῆγαγε τὰς τέχνας εἰς τὸ βάρβαρον Λάτιον;» Τὴν ἑλληνικὴν λοιπὸν γλῶσσαν, οὐδὲ ἤγγισε ποσῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία. Τὰ δὲ μνημεῖα τῇ ἀληθείᾳ ἔπαθον πολλὰ παρὰ πολλῶν Ῥωμαίων. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ὁμολογητέον ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, μετὰ 350 σχεδὸν ἐτῶν δουλείαν, ἡ Ἑλλάς ἔσωζεν ἔτι κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος καὶ ὅτι ἀκριβὴς μέχρι τινός εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος Σατωβριάνδου γενομένη παρατήρησις, ὅτι ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἡ πατρίς ἡμῶν ὡμοιάζεν ὁπωςοῦν τὴν Ἰταλίαν ἐνόσω αὕτη διετέλει ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον αὐστριακὴν κυριαρχίαν· ἦτο δηλαδὴ χώρα κλασικὴ, τῆς ὁποίας πᾶσα

πόλις ἔβριθεν ἀριστοτεχνημάτων. Τφόντι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλινίου, τοῦ πρεσβυτέρου, περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος, ὑφίσταντο ἔτι ἐν Ῥόδῳ τρισχίλιοι ἀνδριάντες· καὶ οὐχὶ ὀλιγώτεροι τούτων ἐν Ἀθήναις, ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ὁ δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἑκατονταετηρίδα περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα Πausανίας, τοσούτους περιγράφει θησαυροὺς τέχνης ἐν Ἀθήναις, ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Δελφοῖς, ἐν Λεβαδείᾳ, ἐν Πάτραις, ὥστε ἡ φαντασία ἐκπλήττεται ἀναλογιζομένη τὸ τί ἦτο, κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον, ἀκόμη τότε ἡ χώρα αὕτη. Καὶ αὐτῆς τῆς ζωγραφικῆς, ἥτις πολὺ μᾶλλον τῆς γλυπτικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς ὑπόκειται εἰς τὴν ὀλεθρίαν τοῦ χρόνου ἐπίδρασιν, ἐσώζοντο ἐπὶ Pausaniou ἀκμαῖα πολλὰ ἀριστουργήματα, κυρίως ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ, ἐν τῷ Θησεῖῳ, ἐν τῷ Κεραμεικῷ, ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν, ἐν τῇ τῶν Δελφῶν Λέσχῃ. Αἱ φοβερώταται τῆς Ἑλλάδος συμφοραὶ, αἱ ἀποστερήσασαι αὐτὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐξωτερικοῦ κάλλους τὸ ὅποιον ἐξηκολούθησε διατηροῦσα πολὺ ἄφοῦ ἔπαυσε νὰ συγκινῆται ἡ καρδίᾳ αὐτῆς καὶ νὰ μεγαλουργῇ ἡ διάνοια, αἱ συμφοραὶ αὗται δὲν ἐπῆλθον εἰμὴ ἀπὸ τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος. Τότε συνεπληρώθη ἡ ὑλικὴ αὐτῆς καταστροφή, καὶ συνεπληρώθη ἰδίως ὑπὸ τῶν ἐπισκηψάντων πανταχόθεν βαρβάρων, ὧν καιρὸς εἶναι νὰ ἱστορήσωμεν τὰς πρώτας ἐπιδρομάς.

Κατὰ τὰς πρώτας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδας, μεγάλη ἐγένετο κίνησις τῶν βαρβάρων ἐθνῶν τὰ ὅποια κατέκουν τότε εἰς τὰς βορειοτέρας τῆς Εὐρώπης χώρας, ὅπου οὔτε τὰ ἑλληνικὰ οὔτε τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα εἶχον φθάσει ποτέ. Τί παρήγαγε τὴν κίνησιν ταύτην, ἀσφαλῶς δὲν εἶναι γνωστόν· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὰ ἔθνη ἐκεῖνα ὥρμησαν πρὸς μεσημβρίαν καὶ ὅτι ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων τὰ γερμανικὰ φύλα ἤρχισαν νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους πρὸς τε τὸν Ῥῆνον καὶ πρὸς τὸν Ἰστρον· ἰδίως δὲ, ἵνα ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν μᾶλλον πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν χερσόνησον γινόμενα, οἱ καλούμενοι Γότθοι, ἐξωσθέντες ἐκ τῶν ἀρχαίων κατὰ τὰς βορειοτάτας χώρας κατοικιῶν αὐτῶν καὶ ἀναμιχθέντες μετ' ἄλλων γερμανικῶν φύλων, ἔκρουσαν τότε κατὰ πρῶτον τὰς πύλας τῆς Δακίας. Ἡ ἐπαρχία αὕτη, ἥτις ἐπὶ Τραϊανοῦ ἀπετέλει τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σύνορον τοῦ κράτους, συνέκειτο οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς Βλαχίας καὶ τῆς πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἰεράσου ἢ Πυρετοῦ (σήμερον Προύτου) Μολδαβίας, ἀλλὰ

καὶ ἐκ τῶν νοτιωτάτων ἡκρων τῆς Γαλλικῆς, ἐτι δὲ τῆς Βουκοβίνης, τῆς Τρανσυλθανίας, τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τυσία (σήμερον Θέιος) Οὐγγαρίας καὶ τοῦ Βαννάτου τῆς Τεμεσβάρης. Ἡ δὲ κατὰ τὰς ἐπαρχίας ταύτας ἐπίθεσις ὑπῆρξε τὸ προοίμιον τῶν ἀδιακόπων ἐπιδρομῶν ἃς ἐπέπρωτο νὰ πάθωσιν ἐπὶ μίαν ὄλην ἑκατονταετηρίδα αἱ ἀνατολικαὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους χῶραι. Τὸ κράτος ἐκεῖνο ἐφθείρετο πρὸ καιροῦ διὰ ποικίλας ἡθικὰς καὶ κοινωνικὰς αἰτίας, παρεμφερεῖς τῶν αἰτιῶν ὅσαι ἐπήνεγκον τὴν πτώσιν τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ. Τὸ ἀρχαῖον θρησκευμα, τοῦ ὁποίου τὰ θεμέλια ὑπέσκαψεν ἡ φιλοσοφία, εἶχεν ἀποβάλλει πᾶσαν δύναμιν, μάλιστα εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις· καὶ μετὰ τοῦ θρησκευματος συγκατέπεσον τὰ ἀσφαλέστατα ἐρείσματα τῆς ἡθικῆς τοῦ ἔθνους διαπλάσεως. Πλὴν τούτου, ἐπειδὴ εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, καθὼς καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου ἑλληνισμοῦ, ἡ κοινωνία ἦτο διηρημένη εἰς δύο ἀνθρώπων τάξεις, τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, ἡ διαίρεσις αὕτη συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον καὶ ἤδη, ὅπως ἐπὶ τῆς πρώτης Ἑλλάδος, εἰς τὴν τοῦ κράτους παρακμὴν. Οἱ ἐλεύθεροι ἀπετέλουν μόνον τὴν ἐνεργὸν κοινωνίαν, δηλαδὴ αὐτοὶ μόνον εἶχον πάντα τὰ ἀστικὰ καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, ἐνῶ οἱ δοῦλοι, ὅχι μόνον τούτων ἦσαν ἀπεστερημένοι, ἀλλὰ κατὰ κανόνα οὐδὲ νὰ προσκτήσωσιν αὐτὰ ἠδύναντο. Οἱ δοῦλοι εἰργάζοντο τὴν γῆν, μετῆρχοντο ὅλα τὰ χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, δὲν μετεῖχον τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ ἡθικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὥστε καθ' ὅλα ταῦτα ἀπετέλουν κεφάλαιον ἄχρηστον καὶ νεκρόν. Ἐντεῦθεν, ἅμα αἱ ἐλεύθεραι τῶν ἀνθρώπων τάξεις, δηλαδὴ αἱ ἀνώτεραι, αἱ ἐνεργοὶ τῆς κοινωνίας τάξεις ἤρχιζον, διὰ τῆς μακρᾶς τῶν πλεονεκτημάτων αὐτῶν κατοχῆς, νὰ ἀποβάλλωσι τὰ προτερήματα δι' ὧν ἐκτήσαντο τὴν ὑπεροχὴν ἐκείνην καὶ δύναμιν, τὴν χρηστότητα, τὴν σωφροσύνην, τὴν φιλεργίαν, τὴν φιλοτιμίαν, ἐπειδὴ οὐδεμία ἄλλη ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἔθνει τάξις ἡ δυναμένη ν' ἀναπληρώσῃ τὴν διαφθαρῆσαν ἐκείνην τῶν ἀνθρώπων ὁμάδα, τὸ ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης κυρίως εἰπεῖν συγκείμενον κράτος συνεφθείρετο μετ' αὐτῆς καὶ συνεμαρναίετο μὴ ἔχον πόθεν καὶ πῶς ν' ἀναβιώσῃ. Τοῦτο εἶχε συμβῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα· τοῦτο συνέβαιεν ἤδη εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Καὶ συνέβαιεν ἐν γένει ἐν τῇ ἀρχαιότητι τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ διὰ τὸ ἐπισφαλές τοῦ τότε θρησκευματος καὶ τὴν εὐχέρειαν μεθ' ἧς ἡ φιλοσοφία κατεπολέμει αὐτὸ, ἡ ἀρχαία κοινωνία ἐστερεῖτο θάσσον ἢ βράδιον τοῦ κυριωτάτου

αὐτῆς ἡθικοῦ ἐρείσματος. Ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ ὅχι μόνον ἡ θρησκεία ὑπῆρξεν, ἄχρι τοῦδε τοῦλάχιστον, δένδρον ἀειθαλὲς τὸ ὅποιον οὐδεμία φιλοσοφικὴ ἡδυνήθη νὰ καταβάλλῃ, ἀλλ' ἡ κοινωνία ἔχει καὶ ἄλλους ἡθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναστάσεως καὶ συντηρήσεως τρόπους. Τὴν σήμερον δοῦλοι δὲν ὑπάρχουσιν. Ὑπάρχουσι μὲν ἀνώτεραι καὶ κατώτεραι κοινωνικαὶ τάξεις, αἱ κατώτεραι ὅμως τάξεις δὲν διακωλύονται τοῦ νὰ προαχθῶσι μέχρι τῶν ἀνωτάτων βαθμίδων ἅμα ἔχουσιν ἢ προσκτήσωσι τὴν πρὸς τοῦτο ἀπαραίτητον εὐφυΐαν, ἱκανότητα καὶ χρηστότητα. Βεβαίως καὶ σήμερον αἱ ἀνώτεραι τάξεις βέβηλονται, διὰ τῆς μακρᾶς κατοχῆς πολλῶν πλεονεκτημάτων, εἰς τὸ νὰ ἀποβάλλωσι τὰς ἀρετὰς δι' ὧν ἄλλοτε ἐκτήσαντο τὰ πρωτεῖα· ἀλλ' ἐκ τούτου ἡ πολιτεία δὲν φθείρεται, διότι ὑπάρχει τὸ ἐνεργὸν ἀποθεματικὸν κεφάλαιον τῶν κατωτέρων τάξεων αἵτινες, ἀδιαλείπτως φιλοτιμούμεναι νὰ βελτιώσωσι τὴν τύχην αὐτῶν καὶ ἀδιαλείπτως πρὸς τοῦτο ἐργαζόμεναι καὶ προαγόμεναι, ἀναπληροῦσι διὰ νέων ἀρετῶν τὰς ἐκλιπούσας ἀρετὰς τῶν προηγουμένων τάξεων. Ἐκ τούτου, αἱ νεώτεραι πολιτεῖαι δὲν πίπτουσι τοσοῦτον εὐχερῶς ὅσον αἱ ἀρχαῖαι, τῶν ὁποίων ἡ παρακμὴ ἦτο ἐντὸς ὠρισμένου τινὸς χρόνου οὕτως εἰπεῖν ἀναπόδραστος.

Εἰς ταύτην δὲ τὴν κρίσιμον τῆς παρακμῆς ὥραν εὐρίσκετο πρὸ καιροῦ ἤδη τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ὅτε ἤρχισεν ἡ τῶν ἀρκτέων βαρβάρων ἐπιδρομή. Καὶ ἂν τὰ ἔθνη ταῦτα συστηματικώτερον ἐπετίθεντο καὶ εἶχον ὄργανά τινα πολεμικά, μάλιστα δὲ πολιορκητικὰ ὅπως οὖν ἀνάλογα πρὸς τὰ ὄργανα ὅσα εἶχε καὶ μετεχειρίζετο ἔτι ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἤθελεν ἐκτοτε καταπέσει. Ἀλλ' οἱ βάρβαροι ἐπετίθεντο σποράδην· δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσωσι τὰς ὅπως οὖν ἀσφαλῶς ὠχυρωμένας πόλεις· δὲν εἶχον καὶ τὴν ἰδέαν ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ ἰδρῦσιν κράτος νέον ἐπὶ τῶν ἐρείπειων τοῦ κράτους ἐκείνου, καὶ, δελεαζόμενοι ὑπὸ τῶν χαρίτων τοῦ πολιτισμοῦ, ἐσυνθηκολόγουν πολλάκις πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἢ καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν εἰσέρχοντο, ὥστε τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἐφ' ἱκανὸν διάστημα καιροῦ ἡδυνήθη διὰ ποικίλων τρόπων νὰ ἀποφύγῃ τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἤρχισε ν' ἀποφέρῃ τοὺς πρώτους ἀγλαοὺς αὐτοῦ καρποὺς· ἐντὸς τῆς ἀρχαίας σεσαθρωμένης κοινωνίας διεπλάσθη κοινωνία νέα ἐρρωμενεστέρα· εἰς τὸν θρόνον ἀνέβησαν ἄνδρες διαπρέποντες ἐπὶ ἀρετῇ

καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἰκανότητι· ὥστε ἀνεχαιτίσθη ἡ πτώσις τοῦ κράτους ἐπὶ τρεῖς ὅλας σχεδὸν ἑκατονταετηρίδας. Ἐπὶ τέλους κατελύθη μὲν τὸ δυτικὸν αὐτοῦ μέρος, ἀλλὰ τὸ ἀνατολικόν, τὸ ἀπαρτισθὲν ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ἐκείνων χωρῶν αἰτίνες πρωϊμώτατα συνέδεσαν τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ καὶ ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ τέλη τῆς δευτέρας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος ὅτε κατὰ πρῶτον ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ὡς ἂν μὴ ἤρχουν αἱ ἄλλαι ἀφορμαὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐπῆλθεν ἐν αὐτῷ καὶ ἐμφύλιος ἀγὼν περὶ τοῦ ὑπερτάτου ἀξιώματος· διότι, μετὰ τὸν ἐν ἔτει 192 θάνατον τοῦ Κομμόδου, ἀναξίου υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἀντωνίνου τοῦ φιλοσόφου, ἤρσαν περὶ τῆς ἀρχῆς πέντε ἄνδρες, ὧν κατίσχυσε μὲν ἐπὶ τέλους ὁ Σεπτίμιος Σεβήρος· ἀλλ' ἀφοῦ τὸ κράτος ἐσείσθη ἐκ θεμελίων. Ὀλίγα τινὰ θέλουσι δώσει ἐννοίαν ἀποχωρῶσαν τῶν ὀλεθρίων τούτων γεγονότων. Τῷόντι ὁ ἀγὼν οὗτος διεξήχθη ἐν μέρει εἰς τὴν ἀνατολήν, μετὰ τοῦ Σεβήρου καὶ τοῦ ἐνὸς τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ Πесκενίου Νίγρου, ὅστις, ἐν Συρίᾳ ἀναγορευθεὶς, προσφικαίωθη τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἐντεῦθεν ἐπαθον αἱ χῶραι αὗται οὐ μικρὸν, ἰδίως δὲ ἐστερήθησαν ἐνὸς τῶν κυριωτάτων αὐτῶν προμαχόνων, τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου πόλεως τοῦ Βυζαντίου. Πρῶτον ὁ Πесκένιος Νίγρος, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν κατὰ τὴν ἡμετέραν χερσόνησον ἀρχὴν αὐτοῦ, πολλοὺς ἐθανάτωσεν ἄνδρας. Ἐπειτα δὲ ὁ Σεβήρος, γενόμενος κύριος τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ἐπιμόνως ὑπὲρ τοῦ Νίγρου ὑπερμαχήσαντος, ἀφοῦ ἐθανάτωσε τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ἐν τέλει πάντας, κατέλυσε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν αὐτονομίαν ἣν πρὸ αὐτοῦ ἐνέμετο ἡ λαμπρὰ ἐκείνη πόλις, κατέβηκε τὰ τείχη αὐτῆς, καὶ δημεύσας τὰς περιουσίας τῶν πολιτῶν, ἐχάρισεν αὐτῇ τε καὶ τὴν περὶ αὐτὴν χώραν εἰς τοὺς Περινθίους οἵτινες ἐνέμοντο ἤδη ταῦτα πάντα ὡς ἴδιον κτῆμα. Καὶ ἀνέκτησε μὲν μετ' οὐ πολὺ τὸ Βυζάντιον τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν προτέραν ἰσχύϊν μέχρις οὗ, μετὰ γενεὰς τέσσαρας, διὰ παραδόξου οἰκονομίας τῆς Προνοίας, ἕτερος αὐτοκράτωρ, ἀπὸ τῶν περάτων τῆς Βρεταννίας ὁρμώμενος, ἦλθε καὶ ἔδρυσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ χώρου πόλιν μεγάλην, ἐπώνυμον ἑαυτοῦ, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῇ ἡ πρωτεύουσα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ. Λέγεται δὲ καὶ περὶ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς

πρωτευούσης ταύτης τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὅτι ὁ Σεβῆρος, ἐπειδὴ νέος ἔτι ὢν δυσηρεστήθη κατὰ τὴν ἐνταῦθα διατριβήν, ἄγνωστον τίνος ἔνεκα, ἔπειτα βασιλεύσας ἡλάττωσε τὰ ἀρχαῖα τῆς πόλεως προνόμια. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἐπὶ Σεβήρου καὶ Νίγρου γεγόμενα· μετ' οὐ πολὺ δέ, ἐπὶ Καρακάλλα, τοῦ ὀλεθρίου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου (211—218), ἔλαβον πλείονα ἔκτασιν αἱ τῶν γερμανικῶν ἔθνων ἐπιδρομαί· καὶ συνέβαινον μὲν αὗται ἔτι ἐκτός ἢ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου, ἀλλ' αἶμα ἑλληνικὸν τῶν μεσημβρινωτῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἔχυνετο ἕκτοτε ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ, διότι ῥητῶς ἱστορεῖται ὅτι ὁ Καρακάλλας προσήγαγεν εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἰστρον λεγεῶνας ἱκανοὺς νέους Σπαρτιάτας, ἐξ ὧν ἐσχημάτισε δύο λόχους, τὸν Λακωνικὸν καὶ τὸν Πιτανάτην.

Ἦρχισαν δὲ νὰ ἐμβάλλωσιν ἐπιμονώτερον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου οἱ Γερμανοὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, ἄραβος τὸ γένος (244—249). Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐτέλει ἐν Ῥώμῃ λαμπρῶς τὸ χιλιοστὸν ἀπὸ κτίσεως αὐτῆς ἔτος, ὅτε μοῖρα τῶν Γόθων, ἐμβαλοῦσα ἀκωλύτως εἰς Δακίαν, διεπέρασε τὸν Ἰστρον, καὶ, λεηλατήσασα Μοισίαν καὶ Θράκην, προῆλθε μέχρι Μαρκιανουπόλεως, τῆς πρωτευούσης τῆς κάτω Μοισίας. Ἐφάπαξ σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ τότε καλουμένη Μοισία περιελάμβανε τὴν σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Διηρεῖτο δὲ εἰς δύο, τὴν ἄνω καὶ τὴν κάτω Μοισίαν, ἐξ ὧν διὰ τῆς πρώτης ἐνόουν τὰ δυτικώτερα, διὰ δὲ τῆς δευτέρας, τὰ ἀνατολικώτερα τῆς χώρας ἐκείνης τμήματα. Μαρκιανούπολις δὲ ἦτο κατὰ τινὰς τὸ σημερινὸν Ἰμερτζέ. Μετὰ μακρὰν λοιπὸν τῆς Μαρκιανουπόλεως ὑπὸ τῶν Γόθων πολιορκίαν, οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαγοράσωσι διὰ χρημάτων πολλῶν τὴν τῶν βαρβάρων ἀναχώρησιν, διότι ὁ στρατὸς ὁ ἐπελθὼν εἰς Μοισίαν ὑπὸ Φιλίππον, οὐδὲν φαίνεται πράξας πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως καὶ λέγεται μάλιστα ὅτι δι' ἀνάνδρου προδοσίας τὴν ἰδίαν ἐζήτησε σωτηρίαν. Οἱ δὲ Γόθοι, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς γενικῆς ἀναρχίας ἣτις ἐπεκράτησε κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς βασιλείας Δεκίου τοῦ διαδόχου τοῦ Φιλίππου, ἐπανέλαβον τὰς ληστρικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς δύο διηρημένοι μοῖρας κατεπλημμύρησαν τὰς πεδιάδας τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας. Τὸ κύριον αὐτῶν σῶμα, συγκείμενον ἐξ 70,000 Γερμανῶν καὶ Σαρματῶν, εἶχεν ἤδη προελάσει μέχρι Νικοπόλεως τῆς ἐν Μοισίᾳ, ὅτε ἐπελθὼν αὐτὸς ὁ

Δέκιος μετὰ στρατοῦ ἡγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀναχαίτισθαι τὴν τῶν βαρβάρων πρόδον. Πρὸς τοῖς ἄλλοις διέταξε τὸν τότε ἀνθύπατον Ἀχαΐας Μεσάλαν νὰ δώσῃ διακοσίους στρατιώτας ἐκ Δαρδανίας, 100 ὀπλίτας, 160 ἵππεῖς, 60 Κροῖτας τοξότας καὶ 1,000 καλῶς ὀπλισμένους νεωτέρους πολεμιστὰς εἰς τὸν χιλιάρχον Κλαύδιον, τὸν ὁποῖον ἐπεμψεν ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ ῥητῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ προφυλάξῃ τὰς Θερμοπύλας καὶ τὴν Πελοπόννησον ὥστε δῆλον ἐκ τούτου ὅτι ὁ Δέκιος ἐφοβεῖτο μὴ καὶ ἡ κυρίως Ἑλλάς κινδυνεύσῃ ἕκτοτε νὰ πάθῃ ὅ,τι μετ' ὀλίγους ἐνιαυτοὺς ἔπαθε τῶνόντι. Καὶ εἶχε δίκαιον νὰ ὑποπτεύῃ τοιοῦτό τι ὁ αὐτοκράτωρ, διότι ἐμφανισθέντος αὐτοῦ ἐν Μοισίᾳ, οἱ Γότθοι δὲν ὠπισθοδρόμησαν, ἀλλ' ἐξεναντίας τραπέντες πρὸς μεσημβρίαν, καὶ διαβάντες τὸν Αἰμον, προήλασαν εἰς Θράκην. Συνεκροτήθη μὲν περὶ Φιλιππούπολιν πρὸς αὐτοὺς μάχη ἐναγώνιος· ἀλλ' ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἡττῶνται οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ δὲ βάρβαροι κυριεύουσιν ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν τότε ἱστορικῶν οἵτινες ὁμῶς εἶναι συνήθως ὁπωροῦν ὑπερβολικοὶ, θυσιάζουσιν 100,000 ψυχὰς κατὰ τὴν ἄλωσιν ταύτην. Μετ' ὀλίγον ὁ Δέκιος προδοθεὶς ὑπὸ τῶν ὑποστρατῆγων, πίπτει αὐτὸς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς δευτέραν μάχην, συγκροτηθεῖσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 251. Ὁ δὲ αἰσχρὸς αὐτοῦ προδότης καὶ διάδοχος Γάλλος, ὑποσχόμενος εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, μόλις πείθει αὐτοὺς νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια, συνεπαγόμενοι τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὴν ἄλλην λείαν.

Ἡ ἐπονειδιστος αὕτη σύμβασις δὲν ἐπὶ ἡγήνεγκεν εἰμὴ ὀλίγων μόνον μνητῶν ἀναψυχὴν, ἐπὶ ἧλθον δὲ τάχιστα συμφοραὶ νέαι οἷας οὐδέποτε ἔτι εἶχε πάθει τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἀναρίθμητα βαρβάρων στίφη, Γότθοι, Βορανοὶ, Οὐρουγοῦνδοι, Κάρποι, Αἶρουλοι, γενικώτερον Σκυῖται ἐπονομαζόμενοι, κατέκλυσαν, ἔτι βασιλεύοντος τοῦ Γάλλου, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Μοισίαν, τὴν Θράκην, προέβησαν ληστεύοντες μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀπεβιβάσθησαν διὰ χιλιάδων μικρῶν πλοιαρίων εἰς πολλὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παράλια, καὶ ἔφθασαν ἀκωλύτως μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Ὁ στρατηγὸς Αἰμιλιανὸς διὰ μάχης φονικωτάτης, ἐν Μοισίᾳ συγκροτηθείσης (253), κατατροπώσας τοὺς βαρβάρους τούτους, σώζει πάλιν τὰς χώρας ἐκείνας ἀπὸ αὐτῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Οὐαλεριανοῦ (253—260) ἐπὶ σκῆπτουσιν οὗτοι αὖθις, διελαύνουσιν ἀκωλύτως διὰ πάσης τῆς Θράκης

πρωτευούσης ταύτης τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, ὅτι ὁ Σεβῆρος, ἐπειδὴ νέος ἔτι ὢν δυσηρεστήθη κατὰ τὴν ἐνταῦθα διατριβήν, ἄγνωστον τίνος ἔνεκα, ἔπειτα βασιλεύσας ἡλάττωσε τὰ ἀρχαῖα τῆς πόλεως προνόμια. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἐπὶ Σεβήρου καὶ Νίγρου γεγόμενα· μετ' οὐ πολὺ δὲ, ἐπὶ Καρακάλλα, τοῦ ὀλεθρίου υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Σεπτιμίου Σεβήρου (211—218), ἔλαβον πλείονα ἑκτασιν αἱ τῶν γερμανικῶν ἔθνων ἐπιδρομαί· καὶ συνέβαινον μὲν αὗται ἔτι ἐκτὸς ἢ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου, ἀλλ' αἷμα ἑλληνικὸν τῶν μεσημβρινωτάτων ἑλληνικῶν χωρῶν ἐχύνετο ἑκτοτε ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ, διότι ῥητῶς ἱστορεῖται ὅτι ὁ Καρακάλλας προσήγαγεν εἰς τοὺς περὶ τὸν Ἰστρον λεγεῶνας ἱκανοὺς νέους Σπαρτιάτας, ἐξ ὧν ἐσχημάτισε δύο λόχους, τὸν Λακωνικὸν καὶ τὸν Πιτανάτην.

Ἦρχισαν δὲ νὰ ἐμβάλλωσιν ἐπιμονώτερον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἡμετέρας χερσονήσου οἱ Γερμανοὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου, ἄραβος τὸ γένος (244—249). Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐτέλει ἐν Ῥώμῃ λαμπρῶς τὸ χιλιοστὸν ἀπὸ κτίσεως αὐτῆς ἔτος, ὅτε μοῖρα τῶν Γόθων, ἐμβαλοῦσα ἀκωλύτως εἰς Δακίαν, διεπέρασε τὸν Ἰστρον, καὶ, λεηλατήσασα Μοισίαν καὶ Θράκην, προῆλθε μέχρι Μαρκιανουπόλεως, τῆς πρωτευούσης τῆς κάτω Μοισίας. Ἐφάπαξ σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ τότε καλουμένη Μοισία περιελάμβανε τὴν σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν. Διηρεῖτο δὲ εἰς δύο, τὴν ἄνω καὶ τὴν κάτω Μοισίαν, ἐξ ὧν διὰ τῆς πρώτης ἐνόουν τὰ δυτικώτερα, διὰ δὲ τῆς δευτέρας, τὰ ἀνατολικώτερα τῆς χώρας ἐκείνης τμήματα. Μαρκιανούπολις δὲ ἦτο κατὰ τινὰς τὸ σημερινὸν Ἰμερτζέ. Μετὰ μακρὰν λοιπὸν τῆς Μαρκιανουπόλεως ὑπὸ τῶν Γόθων πολιορκίαν, οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαγοράσωσι διὰ χρημάτων πολλῶν τὴν τῶν βαρβάρων ἀναχώρησιν, διότι ὁ στρατὸς ὁ ἐπελθὼν εἰς Μοισίαν ὑπὸ Φίλιππον, οὐδὲν φαίνεται πράξας πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως καὶ λέγεται μάλιστα ὅτι δι' ἀνάνδρου προδοσίας τὴν ἰδίαν ἐζήτησε σωτηρίαν. Οἱ δὲ Γόθοι, ὠφελθέντες ἐκ τῆς γενικῆς ἀναρχίας ἣτις ἐπεκράτησε κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς βασιλείας Δεκίου τοῦ διαδόχου τοῦ Φιλίππου, ἐπανέλαβον τὰς ληστρικὰς αὐτῶν ἐπιδρομας καὶ εἰς δύο διηρημένοι μοίρας κατεπλημύρηνσαν τὰς πεδιάδας τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας. Τὸ κύριον αὐτῶν σῶμα, συγκεῖμενον ἐξ 70,000 Γερμανῶν καὶ Σαρματῶν, εἶχεν ἥδη προελάσει μέχρι Νικοπόλεως τῆς ἐν Μοισίᾳ, ὅτε ἐπελθὼν αὐτὸς ὁ

Δέκιος μετὰ στρατοῦ ἡγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν τῶν βαρβάρων πρόδον. Πρὸς τοῖς ἄλλοις διέταξε τὸν τότε ἀνθύπατον Ἀχαΐας Μεσάλαν νὰ δώσῃ διακοσίους στρατιώτας ἐκ Δαρδανίας, 100 ὀπλίτας, 160 ἵππεῖς, 60 Κρητὰς τοξότας καὶ 1,000 καλῶς ὀπλισμένους νεωτέρους πολεμιστὰς εἰς τὸν χιλιάρχον Κλαύδιον, τὸν ὅποιον ἐπεμψεν ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ ῥητῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ προφυλάξῃ τὰς Θερμοπύλας καὶ τὴν Πελοπόννησον ὥστε δῆλον ἐκ τούτου ὅτι ὁ Δέκιος ἐφοβεῖτο μὴ καὶ ἡ κυρίως Ἑλλάς κινδυνεύσῃ ἕκτοτε νὰ πάθῃ ὅ,τι μετ' ὀλίγους ἐνιαυτοὺς ἔπαθε τῳόντι. Καὶ εἶχε δίκαιον νὰ ὑποπτεύῃ τοιοῦτό τι ὁ αὐτοκράτωρ, διότι ἐμφανισθέντος αὐτοῦ ἐν Μοισίᾳ, οἱ Γότθοι δὲν ὠπισθοδρόμησαν, ἀλλ' ἐξεναντίας τραπέντες πρὸς μεσημβρίαν, καὶ διαβάντες τὸν Αἰμον, προήλασαν εἰς Θράκην. Συνεκροτήθη μὲν περὶ Φιλιππούπολιν πρὸς αὐτοὺς μάχῃ ἐναγώνιος· ἀλλ' ἐν τῷ ἁγῶνι τούτῳ ἡττῶνται οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ δὲ βάρβαροι κυριεύουσιν ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν τότε ἱστορικῶν οἵτινες ὁμῶς εἶναι συνήθως ὁπωροῦν ὑπερβολικοὶ, θυσιάζουσιν 100,000 ψυχὰς κατὰ τὴν ἄλωσιν ταύτην. Μετ' ὀλίγον ὁ Δέκιος προδοθεὶς ὑπὸ τῶν ὑποστρατῆγων, πίπτει αὐτὸς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς δευτέραν μάχην, συγκροτηθεῖσαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 251. Ὁ δὲ αἰσχρὸς αὐτοῦ προδότης καὶ διάδοχος Γάλλος, ὑποσχόμενος εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, μόλις πείθει αὐτοὺς νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια, συνεπαγόμενοι τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τὴν ἄλλην λείαν.

Ἡ ἐπονείδιστος αὕτη σύμβασις δὲν ἐπήνεγκεν εἰμὴ ὀλίγων μόνον μηνῶν ἀναψυχὴν, ἐπῆλθον δὲ τάχιστα συμφοραὶ νέαι οἷας οὐδέποτε ἔτι εἶχε πάθει τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Ἀναρίθμητα βαρβάρων στίφη, Γότθοι, Βορανοὶ, Οὐρουγουῖνδοι, Κάρποι, Αἶρουλοι, γενικώτερον Σκυῖται ἐπονομαζόμενοι, κατέκλυσαν, ἔτι βασιλεύοντος τοῦ Γάλλου, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Μοισίαν, τὴν Θράκην, προέβησαν ληστεύοντες μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀπεβιβάσθησαν διὰ χιλιάδων μικρῶν πλοιαρίων εἰς πολλὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παράλια, καὶ ἐφθασαν ἀκωλύτως μέχρι τοῦ Βοσπόρου. Ὁ στρατηγὸς Αἰμιλιανὸς διὰ μάχης φονικωτάτης, ἐν Μοισίᾳ συγκροτηθείσης (253), κατατροπώσας τοὺς βαρβάρους τούτους, σώζει πάλιν τὰς χώρας ἐκείνας ἀπὸ αὐτῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Οὐαλεριανοῦ (253—260) ἐπισκήπτουσιν οὗτοι αὖθις, διελεύουσιν ἀκωλύτως διὰ πάσης τῆς Θράκης

καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ ἀπειλοῦσιν αὐτὴν τὴν ὀχυρὰν Θεσσαλονίκην, ὥστε καὶ ἡ κυρίως Ἑλλάς ἀναγκάζεται πάλιν νὰ παρασκευασθῇ ἵνα ἀποκρούσῃ τοὺς φοβεροὺς τούτους πολεμίους. Κοινὴ στρατιὰ τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν κατέλαβε τὰς Θερμοπύλας, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμελήθησαν τὴν κατασκευὴν τοῦ τείχους αὐτῶν, μηδεμιᾶς ἀξιώθοντας φροντίδος ἐξ ὅτου ὁ Σύλλας διέφθειρεν αὐτὸ, καὶ οἱ Πελοποννήσιοι διετείχισαν τὸν Ἰσθμὸν ἀπὸ Λεχαίου μέχρι Κεγχρεῶν. Ἀπὸ τῆς Ῥώμης οὐδεμίᾳ σχεδὸν προσεδοχάτο ἐπικουρία, αἱ δὲ οἴκοθεν αὐταὶ γινόμεναι προπαρασκευαὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἡλλοιώθη τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ὅσονδῆποτε ἐν εἰρήνῃ μακρὰ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων καὶ ἂν ἀπέβαλε πᾶσαν πολεμικὴν ἀρετὴν καὶ ἄσκησιν, ἔσωξεν ὅμως ἐπὶ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ νὰ ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῶν θεσμῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν ἱερῶν, καὶ τῶν οἰκιῶν.

Καὶ τότε μὲν οἱ Γότθοι δὲν προήλασαν μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Μὴ δυνηθέντες νὰ ἐκπολιορκήσωσι τὴν Θεσσαλονίκην, ἀνέκαμψαν εἰς τὰ ἴδια, ἐπαναλαμβάνοντες κατ' ἔτος τὰς ἐπιδρομὰς, ἀλλ' ἐπῆρχοντο ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν μᾶλλον οὐχὶ ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἄλλα βαρβάρων στίφη, ὠφελοῦμενα ἀπὸ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξασθένεισιν τοῦ Βοσπορίου κράτους (σελ. 373) καὶ μεταχειριζόμενα τὰ πλοῖα καὶ τοὺς ναύτας αὐτοῦ, ἐπέπεσον εἰς τὰς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐλληνίδας πόλεις, ἐκυρίευσαν τὴν Πιτυοῦντα καὶ τὴν Τραπεζοῦντα, κατέστρεψαν τὰ ἱερὰ καὶ τὰ οἰκοδομήματα, ἐξεπόρθησαν τὴν περίξ χώραν καὶ ἐπέστρεψαν συνεπαγόμενα ἅπασαν τὴν λείαν. Ἄλλοι δὲ πάλιν πολέμιοι κατελθόντες διὰ ξηρᾶς παρὰ τὴν δυτικὴν τοῦ Εὐξείνου Πόντου παραλίαν μέχρι Βυζαντίου, διεπεραιώθησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ ἀλιευτικῶν πλοιαρίων εἰς Χαλκηδόνα, καὶ τρέψαντες τὰ ἐκεῖ σταθμεύοντα ῥωμαϊκὰ τάγματα, ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν. Μεθ' ὃ προσέβαλον καὶ ἐλεηλάτησαν ἀλληλοδιαδόχως τὴν Νικομήδειαν, τὴν Νίκαιαν, τὴν Κίον, τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Προῦσαν· οὐδὲ ἐσώθη ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτῶν ἡ Κυζικὸς εἰμὴ διότι, πλημμυρήσαντος εὐτυχῶς τοῦ ποταμοῦ Ῥυνδάκου, δὲν ἠδυνήθησαν οἱ βάρβαροι νὰ περάσωσιν αὐτόν. Ὅθεν ἐμπρήσαντες τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Νίκαιαν, καὶ παραλαβόντες τὰ λάφυρα ἐπανῆλθον εἰς αὐτὰς. Καὶ ἔθυσον οὕτω καὶ ἐλῆστευον ἀκωλύτως σχεδὸν, διότι ὁ μὲν Οὐαλεριανὸς ἤχημαλωτεύετο συγχρόνως εἰς τὸν κατὰ Σαπῶρ πόλεμον, (βασιλεύς τοῦ νέου περσικοῦ κράτους

τοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς τῶν Πάρθων ἀρχῆς κατὰ τὴν τρίτην ταύτην ἑκατονταετηρίδα μετὰ Χριστὸν προκύψαντος), ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐαλεριανοῦ Γαλλικὸς, ὁ συμβασιλεύσας μετὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἤδη μόνος παρμεύων κύριος τοῦ κράτους, ἡ ἡγωνίζετο πρὸς ἕτερα γερμανικὰ φύλα ἀπὸ τοῦ Ῥήνου ἐμβαλόντα, ἡ κατέτριβε τὸν χρόνον ἐν Ῥώμῃ περὶ πότους καὶ θεάματα, ἡ ὑπὸ δεινῶν ἀπησχολεῖτο στάσεων. Ὁ Γαλλικὸς δὲν ἦτο ἀνὴρ ἀπεστερημένος πάσης ἀξίας, ἰδίως ἦτο λόγιος καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ὅθεν καὶ πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐξαίρετον ἔδειξεν εὖνοιαν, διότι ἐλθὼν ἐνταῦθα ἔλαβε τὸ τοῦ ἀρχόντος ἐπωνύμου ἀξίωμα, κατετάχθη μετὰ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν καὶ ἐν γένει προσηνέχθη ὡς ἐγκριτος πολίτης Ἀθηναῖος μᾶλλον ἢ ὡς αὐτοκράτωρ. Ἀλλ' αἱ τιμαὶ αὗται δὲν ἤρουν ἵνα σώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ ὀσημέραι προσεγγίζοντος κινδύνου. Ὁ Γαλλικὸς ἔλαβε μὲν, ὡς φαίνεται, καὶ πρόνοιάν τινα περὶ τοῦ κινδύνου τούτου· γνωρίζομεν γὰρ ὅτι ἔπεμψε τὸν μηχανικὸν Κλεόδαμον ἵνα ὀχυρώσῃ τὰς ἐλληνίδας πόλεις, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν προπολεμήσῃ ὑπὲρ αὐτῶν· ἀλλὰ παρέσχεν εἰς αὐτὸν ἐλαχίστην δύναμιν, διότι τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ ἀπησχολεῖτο, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων ἄλλων πολεμίων ὅσοι πανταχόθεν περιεστοίχιζον τὸ κράτος. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει· διότι ἅμα ἐκλιπόντος τοῦ Οὐαλεριανοῦ προσέκυψαν εἰς μέσον ἐννεακαίδεκα ἀνταγωνισταὶ τοῦ Γαλλικοῦ, ὥστε τὸ κράτος περιῆλθεν εἰς ἐντελῆ παραλυσίαν.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον ὅτι κατὰ τὸ προτελευταῖον ἔτος τῆς τοῦ Γαλλικοῦ βασιλείας (267) νέα Γόθων στίφη, ἐπιβάντα ἐπὶ πεντακοσίων πλοίων, καὶ διαπλεύσαντα τὴν Μαιώτιδα λίμνην καὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἐνέβαλον εἰς τὸν θρακικὸν Βόσπορον, κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν, καίτοι πολεμηθέντα κατὰ ξηρὰν μὲν ὑπὸ Κλεοδάμου, κατὰ θάλασσαν δὲ ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου Οὐενερικανοῦ, εἰσέπλευσαν ἔπειτα εἰς τὴν Προποντίδα, κατέστρεψαν ἐνταῦθα τὴν περικυβερτηνὴν Κύζικον, διεπέρασαν διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Αἴημον καὶ εἰς Σκύρον καὶ ἐντεῦθεν, διαιρεθέντα εἰς πολλὰς μοῖρας, ἐπέπεσον εἰς ὅλα τὰ μεσημβρινώτερα ἐλληνικὰ παράλια. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν προσέβαλον τότε τὴν τε Ἀττικὴν καὶ πολλὰ τῆς Πελοποννήσου μέρη, προελάσαντα καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, καὶ λεηλατήσαντα καὶ ἐμπρήσαντα, ὡς ἀορίστως ὅπως οὖν ἱστορεῖται, Κόρινθον, Σπάρτην, Ἄργος, Τεγέαν. Αὐταὶ αἱ Ἀθηναί,

καίτοι πρὸ ὀλίγου ὀχυρωθεῖσαι ὑπὸ Κλεοδάμου, δὲν διέφυγον ἤδη τὴν ἄλωσιν· οἱ Γότθοι ἄμα ἀπεβιδάσθησαν εἰς Πειραιᾶ, ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου κύριοι καὶ τῆς ἄνω πόλεως, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς καταπλήξεως ἣν ἐπροξένησεν ἡ ἐμφάνισις αὐτῶν εἰς ἀνθρώπους οἵτινες οὔτε αὐτοὶ, οὔτε οἱ προπάτορες αὐτῶν ἐπὶ 300 καὶ ἐπέκεινα ἔτη οὐδένα εἶδον πολέμιον. Ὅποιας ζημίας ἐπήγαγεν ἡ ἄλωσις αὕτη, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἐν γένει λέγεται ὅτι πολλὴ ὑπῆρξεν ἡ σφαγὴ, καὶ ἡ λεηλασία, καὶ ἡ καταστροφή. Προστίθεται μάλιστα ὅτι καὶ αἱ βιβλιοθήκαι ἐκινδύνευσαν καὶ ὅτι οἱ βάρβαροι ἠτοιμάσθησαν νὰ καταπυρπολήσωσιν ἅπειρα πολύτιμα χειρόγραφα, ὅτε εἰς τῶν συνεταίρων ἀπέτρεψεν αὐτοὺς τοῦ ἔργου, παρατηρήσας ὅτι καλὸν εἶναι νὰ μείνωσι τὰ βιβλία ἐκεῖνα, διότι ἐνόσῃ οἱ Ἕλληνες ἀσχολοῦνται περὶ ταῦτα, ἀμελοῦσι τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν καὶ γίνονται μᾶλλον εὐχείρωτοι. Καὶ τοῦτο μὲν ὑπολαμβάνεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν ὡς εὐφυὲς ἐπινόημα μεταγενεστέρου τινὸς σοφιστοῦ· τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ἂν πραγματικῶς ἐρρέθη ὑπὸ Γότθου ἀνδρὸς, μετ' ὀλίγον ἔλαβον οὗτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν πείραν ἀσφαλῆ τοῦ ὅτι ἡ παιδεία, ἡ ἀληθὴς παιδεία, παράγει αἰσθήματα καὶ φρονήματα ἱκανὰ νὰ κατισχύσωσι τῶν φοβερωτέρων πολεμίων.

Τῷόντι κατεῖχε τότε ἐν Ἀθήναις, τὴν βασιλείως ἢ τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν ἀνὴρ λόγιος, ὁ ἱστοριογράφος Δέξιππος. Ἐνῷ λοιπὸν οἱ Γότθοι ἐλεηλάτουν τὴν πόλιν καὶ τὴν ὑπαίθρον χώραν, οὗτος ἤθροισε περὶ αὐτὸν διςχιλίους περίπου πολίτας ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς πόλ. ως φυγόντων, καὶ, καταλαβὼν ὀχυρὰς τινὰς περὶ τὸν ἐλαιῶνα καὶ τὰ ὄρη θέσεις, ἐζήτησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐμψυχώσῃ τοὺς ἀπηλπισμένους ἐκείνους ἀνθρώπους καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἀγωνισθῶσι περὶ τῶν ὅλων. Ὁ Δέξιππος, ὅστις ἔγραψε διάφορα ἱστορικὰ ἔργα, «τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον,» «Χρονικὴν ἱστορίαν,» καὶ «Σκυθικά,» ἐπραγματεύθη ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ τὰ κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον· κατὰ δυστυχίαν ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ δὲν περιεσώθησαν εἰμὴ ἐλάχιστά τινα μέρη καὶ ταῦτα δεινῶς ἠκρωτηριασμένα. Ἰδοὺ δὲ ποῖαν περὶ τῶν Σκυθικῶν ἰδίως ἐκφέρει γνώμην ὁ Φώτιος, ὅστις διεξῆλθε τὸ ἔργον ὁλόκληρον· γνώμην ὁπωςοῦν ἀντιφατικὴν καὶ πομπικὴν περὶ τὸν ἔπαινον. «Ἀνεγνώσθη δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ Σκυθικά, ἐν οἷς αἱ Ῥωμαίων αὐτῷ καὶ Σκυθῶν ἀναγράφονται μάχαι τε πρὸς ἀλλήλους καὶ λοιπαὶ ἀξιόλογοι πράξεις. Ἔστι δὲ τὴν φράσιν ἀπέριττός τε, καὶ ὄγκῳ καὶ ἀξιώματι χαίρων,

καί, ὥς ἂν τις εἴποι, ἄλλος μετὰ τινος σαφηνείας Θουκυδίδης, μάλιστά γε ἐν ταῖς Σκυθικαῖς ἱστορίαις.» Περιῆλθε μὲν εἰς ἡμᾶς ὁ λόγος δι' οὗ ὁ Δέξιππος ἠγωνίσθη νᾶ καταπείσῃ τοὺς συμπολίτας νᾶ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἐσπαρμένων ἀνὰ τὴν χώραν βαρβάρων, ἀλλὰ καὶ οὗτος σφόδρα ἐφθαρμένος. Οὐδὲν ἦττον θέλομεν παραθέσει ἐνταῦθα τὰ μᾶλλον ἀκέραια διατηρηθέντα ἀποσπάσματα αὐτοῦ, ἵνα δώσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἔννοιαν τοῦ φρονήματος τὸ ὁποῖον ἔσωζον εἰσέτι γενναῖαι τινες ψυχαὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐν τῇ τῶν Ἀθηνῶν πόλει.

«Καὶ κκατερία οἱ πόλεμοι μᾶλλον ἢ πλήθει κρίνονται, εἶπε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Δέξιππος πρὸς τοὺς συναγωνιστάς. Ἡμῖν δὴνυχμῖς τε οὐ φαῦλη (διεχίλιοι γάρ οἱ σύμπαντες ἠθροίσθημεν), καὶ τὸ χωρίον ἐρυμνότατον, ὅθεν ὀρυμμένους χρῆ τοὺς πολεμίους κακοῦν σποράσι τε ἐπιτιθεμένους καὶ τὰς παρόδους αὐτῶν ἐνεδρεύοντας· ἐξ ὧν κρατοῦσι μὲν ἡμῖν τῷ τρόπῳ τούτῳ ῥώμη ἔσται, καὶ θεός οὐ μέτριον παρέξομεν τοῖς ἐναντίοις· συνισταμένων δὲ ἀντιστησόμεθα, προτείχισμα τῶν ὀπλῶν οὐ φαῦλον τὸ ἐρυμνὸν τοῦ χωρίου καὶ τὴν δε τὴν ὕλην ἔχοντες. Οἷτε ἐναντίοι ἐκ διαφόρων προσβάλλοντες οἷα οὐ πάντῃ καταφανέσι ταραῶνται, καὶ οὐκ ἐν τῷ ἴσῳ τρόπῳ τοῖς πρόσθεν πολεμήσουσι, τάξιν τε αὐτῶν λύνοντες καὶ οὐθ' ὅπου τὰ τοξεύματα καὶ ἀκόντια μετιέναι χρῆ εἰδότες, καὶ τῶν τε ἀφιεμένων ἀτυχήσουσι καὶ ὑφ' ὧν ἐτι μᾶλλον κακώσονται. Ἡμεῖς τε τῇ ὕλῃ πεφραγμένοι ἐπίσκοπα καὶ ἐξ ὑπερδεξιῶν μεθήσομεν καὶ ἀσφαλέστεροι μὲν ἐς τὸ δρᾶν ἐσόμεθα, οὐ ῥᾶστοι δὲ βλάπτεσθαι. Περὶ δὲ αὐτῆς ὁμόθεν μάχης, εἰ δὴ καὶ αὐτῆς δεήσαι, ἐκεῖνο χρῆ λογίζεσθαι, ὥς οἱ μέγιστοι κίνδυνοι μεγίστας καὶ προθυμίας παρέχονται, καὶ ἐν τῷ ἀπόρῳ τῆς σωτηρίας ἡ ἀντίτασις ἐτοιμοτέρα, καὶ πολὺ τὸ ἀνέλπιστον ἐξέβη, βιαζομένων τε ὑπὲρ τοῦ ἀμνηχάνου καὶ ἀμυνομένων ὑπὲρ τῶν σπουδῆς ἀξίων τιμωρίας ἐλπίδι. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ὅτῳ ἂν πρὸ ἡμῶν μείζους γένοντο ὑποθέσεις τῆς ἀγανακτήσεως, οἷα δὴ γενῶν τῶν ἡμετέρων καὶ πόλεως ὑπὸ τῶν ἐναντίων κατεσχημένης. Συνεπίθοιντο δὲ ἂν αὐτοῖς καὶ ὅσοι ἀνάγκῃ ἄκοντες συστρατεύουσιν, ὅτε τὴν ἡμετέραν ἐφοδὸν αἴσθοιντο ἐλευθερίας τῆς σφετέρας ἐλπίδι.»

«Πυνθάνομαι δὲ καὶ τὴν βασιλέως δύνανμιν τὴν ναυτικὴν οὐχ ἐκᾶς εἶναι ἀρήξουσιν ἡμῖν, ἢ συνταχθέντας συνεισβαλεῖν κράτιστα. Καὶ ἐπὶ τῷδε ἡγοῦμαι ὥς καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐς τὸ αὐτὸ τοῦτο πρόθυμον ἐπαῶμεν. Αὐτὸς δὲ δὴ ὧν οὐκ ἐξῶ κινδύνου οὐδὲ εὐτυχέστερον πράτ-

των ἐπὶ ταῦτα ἔμαι, ἀρετῆς ἐπιθυμῶν καὶ διακινδυνεύων, τὰ τιμιώτατα δὲ θέλων περιποιήσασθαι καὶ ἐς ἑμαυτὸν μὴ καταλῦσαι τῆς πόλεως τὴν ἡξίωσιν. Καὶ παραινῶ ὧδε γινώσκειν. Ἐπεισι μὲν ἡ τελευταῖα πάντας ἀνθρώπους καταλῦσαι τὸν βίον, ἐν τοῖς περὶ τῆς πατρίδος ἀγῶσιν ἄθλον κάλλιστον καὶ δόξαν αἰδίδιον φέρων. . . . , »

«Συστήσεσθαι δὲ ἡμῖν καὶ ἐκ τῆς τύχης τὸ εἰκὸς ἄγει. Ἦτε γὰρ ὑπόθεσις δικαιοσύνη, καθ' ἣν ἀμυνόμεθα τοὺς προαδικήσαντας, καὶ τὸ δαιμόνιον ταύτη ὡς ἐπὶ πολὺ βραβεύει τὰ ἀνθρώπεια, προθυμότερον ὃν συμφορὰς ἐλαττώσαι καὶ ἐς τὰ ἀμείνω συνάρασθαι. Καλὸν δὲ γνωρίσαι τὸ πάτριον ἡμῶν σχῆμα, καὶ αὐτοὺς τοῖς Ἑλλησιν ἀρετῆς καὶ ἐλευθερίας γενέσθαι παράδειγμα, καὶ παρὰ τε τοῖς οὖσι καὶ τοῖς ἐπιγιγνομένοις εὐκλείας ἀειμνήστου μετασχεῖν, ἔργῳ δεικνύντας, ὡς καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς τὸ φρόνημα τῶν Ἀθηναίων οὐχ ἥττηται. Σύνθημα δὲ τοῦ πολέμου παῖδας καὶ τὰ φίλτατα ποιησάμενοι καὶ τὰ ταῦτα διασώσασθαι, ἐς τὴν ἡντίστασιν συνταττώμεθα, θεοὺς ἐφόρους ἄρωγους ἐπικαλεσάμενοι.»

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐλάλησεν ὁ Δέξιππος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους· οἱ δὲ, θαρρήσαντες ἤδη, ἀπήτησαν νᾶ φέρη αὐτοὺς ἀμέσως κατὰ τῶν πολεμίων. Τὰ καθέκαστα τοῦ ἐπελθόντος ἀγῶνος, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἐν γένει μόνον ἠξεύρομεν ὅτι ὁ Δέξιππος διήρесе τὴν δῦγαμιν αὐτοῦ εἰς μικρὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὅποια, ἐνεδρεύσαντα εἰς δυσχωρίας τινὰς, κατέστρεψαν πλείστους πολεμίους. Πιθανῶς δὲ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐμβαλόντες ἀδοκῆτως οἱ περὶ Δέξιππον, ἄλλους μὲν τῶν βαρβάρων ἀμερίμνως κραυγαλοῦντας ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ἐξέβαλον τῆς πόλεως. Ὅπως δὴ ποτε οἱ Γότθοι ἡναγκάσθησαν νᾶ ἐγκαταλίπωσι τὴν Ἀττικὴν καὶ οἱ διασωθέντες ἐξ αὐτῶν ἐν μέρει μὲν ἐπεβιβάσθησαν εἰς τὰ πλοῖα, ἐν μέρει δὲ ἔφυγον διὰ ξηρᾶς, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀπανταχόθεν ἤδη ἐξεγερεθέντων Ἑλλήνων, εἰς Βοιωτίαν τε καὶ Ἀκαρνανίαν μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεβιβάσθησαν ἀλληλοδιαδόχως δύο Ῥωμαῖκοι στρατοὶ, ὁ μὲν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαρκιανὸν εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ὁ δὲ ὑπ' αὐτὸν τὸν βασιλέα Γαλλικηνὸν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, διότι ἐνῷ ἡ προμνημονευθεῖσα μοῖρα τῶν βαρβάρων ἐπετέθη ἀπὸ θαλάσσης, ἑτέρα Γότθων μοῖρα εἰσβαλοῦσα εἰς Ἰλλυρίαν, προήλασεν ἐκεῖθεν, διὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας, μέχρι Θεσσαλονίκης. Ὅθεν οἱ τε ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος φεύγοντες βάρβαροι, οἱ τε ἀπὸ βορρᾶ διὰ ξηρᾶς

ἐπιδραμόντες παντελῶς ἤδη κατετροπώθησαν. Ἄλλ' ἔτι ἀγωνιζομένου τοῦ Γαλλιηνοῦ πρὸς τοὺς Γότθους, ἀνηγγέλθη αὐτῷ ἡ περὶ Μεδιόλανον ἀποστασία τοῦ ἱππάρχου Αὐριόλου, ὥστε ἐδέησεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Ἐπέτρεψε δὲ τὸν κατὰ τὴν Ἰλλυρίαν ἀγῶνα εἰς τὸν Μαρκιανόν, ὅστις ἐντὸς ὀλίγου οὐ μόνον ἀπήλλαξε τὴν ἡμετέραν χερσόνησον ἀπὸ τῆς πληγῆς τῶν βαρβάρων, ἀλλὰ, ὡς φαίνεται, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν χώραν ἐπανειλημμένως ἐνέβαλεν. Ἀφ' ἐτέρου, οἱ Γότθοι ὅσοι διὰ θαλάσσης ἐτράπησαν ἐξ Ἑλλάδος πρὸς τὸν Ἑλλησποντον ἵνα ἐκεῖθεν ἀνακἀμφωσιν οἴκαδε, κατεστράφησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ναυάρχου Οὐενερικανοῦ, τοῦ ὁποίου μνεία ἐγένετο ἤδη ἀνωτέρω.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐκθασίς τῆς ἐν ἔτει 267 γοτθικῆς ἐπιδρομῆς καθ' ἣν τὸ πρῶτον προσεβλήθη ἡ κυρίως Ἑλλάς ὑπὸ τῶν βορείων ἐκείνων βαρβάρων. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν καὶ κατ' ἀρχὰς ἐκπλαγέντες, ἔδειξαν ὁμῶς ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶχον ἀπεβάλει ἔτι καθ' ὁλοκληρίαν τὰς ἀρετὰς τῶν πολυύμνητων αὐτῶν προπατόρων. Ἐτίμησαν δὲ πολυειδῶς τὸν καλὸν καὶ χαθὸν Δέξιππον, εἰς ὃν κυρίως ὠφείλετο ἡ τῶν Γότθων κατατρόπωσις, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ ἀνδρὸς ἐπισημῶς νὰ ἐγείρῳσιν αὐτῷ εἰκόνα φέρουσαν ἐπιγράμμα, τὸ ὁποῖον, περισωθὲν εἰς ἡμᾶς, παραθέτομεν ἐνταῦθα διὰ πολλοὺς λόγους. Ἐν πρώτοις ἐξ αὐτοῦ δηλοῦται ἀριδῆλως, ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς τρίτης μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος ὑφίστατο ἔτι ἀκέραιον τὸ ἀρχαῖον τῶν Ἀθηνῶν πολίτευμα, μετὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ τῆς Βουλῆς, καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἀρχῶν καὶ πανηγύρεων καὶ τελετῶν. Ἐτερον ἀξιοσημείωτον ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ εἶναι, ὅτι ἡ τότε βουλὴ συνέκειτο ἐξ 750 ἀνδρῶν, πλειοτέρων δηλαδὴ ἢ ἄλλοτε ποτέ. Οὐδὲν ἦττον δὲ παράδοξον θέλει εὔρει ὁ ἀναγνώστης, ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ἐξυμνεῖ τὸν Δέξιππον ὡς ῥήτορα ἰδίως καὶ συγγραφέα μὴ ἐνδιατρίψαν περὶ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ ἔργα. Ἄλλ' ἴσως αὐτὸς ὁ Δέξιππος μετριοφρονῶν ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς υἱοὺς νὰ ὁμιλήσωσι περὶ τοῦ κατορθώματος ἐκείνου, νομίζων ὅτι, προπολεμήσας ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἐξεπλήρωσε καθῆκον, μηδεμίαν δὲ δέον ἐξαιρέτου τιμῆς. Τὸ δὲ πάντων ἐπὶ τοῦ προκειμένου σπουδαιότερον εἶναι τὸ καὶ ἄλλοτε παρ' ἡμῶν παρατηρηθὲν, ὅτι, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἀπέβαλον τὴν ἀξίαν αὐτῶν οἱ πατριοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους θεσμοὶ, συνετέλουν ὁμῶς εἰς τὸ νὰ ὑποθάλωσι τὸ ἱερὸν τῆς φιλοπατρίας αἴσθημα, τὸ ὁποῖον δὲν περιορίζετο πᾶν

τοτε εἰς λόγους ἀπλοῦς, ἀλλὰ ἐν ἀνάγκῃ καὶ δι' ἔργων, ὥς ἤδη ἀπεδείχθη, ἐκυροῦτο. Εἶχε λοιπὸν τὸ ἐπίγραμμα ὡς ἐξῆς·

«Κατὰ τὸ ἐπερώτημα τῆς ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλῆς καὶ τῆς βουλῆς τῶν ΨΝ καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, τὸν ἄρξαντα τὴν τοῦ βασιλέως ἐν Θεσμοθέταις ἀρχὴν, καὶ ἄρξαντα τὴν ἐπώνυμον ἀρχὴν, καὶ πανηγυριαρχήσαντα καὶ ἀγωνοθετήσαντα τῶν μεγάλων Παναθηναίων, οἰκοθεν ἱερέα παναγῇ, Πόπλιον Ἐρέννιον Δέξιππον Πτολεμαίου Ἑρμείου, τὸν ῥήτορα καὶ συγγραφέα, ἀρετῆς ἕνεκα οἱ παῖδες·

Ἀλκῇ καὶ μύθοισι καὶ ἐν βουλαῖσι κρατίστους

Ἄνδρας ἀγακλειτοὺς γείνατο Κεκροπίη·

Ὦν ἓνα καὶ Δέξιππον, ὃς ἱστορίην ἐσαθρήσας

Αἰῶνος δολιχὴν ἀτρεκέως ἔφρασεν.

Καὶ τὰ μὲν αὐτὸς ἐπέιδε, τὰ δὲ ἐκ βίβλων ἀναλέξας

Εὖρατο παντοίην ἱστορίης ἀτραπὸν.

Ἦ μέγα κλεινὸς ἀνὴρ, ὃς νοῦ ἄπο μυρίον ὄμμα

Ἐκτείνας, χρονίους πρήξιας ἐξέμαθεν.

Φήμη μὲν περίβωτος ἂν Ἑλλάδα, τὴν ὁ νεανθῆς

Αἶνος Δεξίππῳ δῶκεν ἔφ' ἱστορίῃ.

Τοῦνεκα δὴ καὶ παῖδες ἀγακλειτὸν γενετῆρα

Μορφήντα λίθον θῆκαν ἀμειβόμενοι.»

Τὸ μνημεῖον τοῦτο, τὸ ἐγερεθὲν εἰς τιμὴν ἀνδρὸς ἀποδείξαντος ὅτι δὲν εἶχεν ἐκλείψει πᾶσα ἠθικὴ ἀπὸ τοῦ ἔθνους δύναμις, παραμυθεῖ ἡμᾶς μέχρι τινὸς διὰ τὰς καταστροφὰς ὅσας ἐπήνεγκεν ἡ γοτθικὴ ἐκείνη ἐπιδρομή· τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν ἔχομεν λόγους νὰ πιστεύσωμεν ὅτι αἱ καταστροφαὶ αὗται ὑπῆρξαν μεγάλαι. Ἀλλὰ συνέβη τότε εἰς ἑτέραν τινὰ πόλιν καὶ χώραν ἐλληνικὴν συμφορὰ δεινὴ ἣν ὀφείλομεν νὰ μὴ παρασιωπήσωμεν. Εἶδομεν ὅτι οἱ ἀπὸ Ἑλληςπόντου καταπλεύσαντες Γότθοι, προσέβαλον ἄλλοι ἄλλα ἐλληνικὰ παρᾶλια. Μία λοιπὸν αὐτῶν μοῖρα, ἡ ἐπὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ὁρμήσασα, κατεπυρπόλησε τότε ἐν Ἐφέσῳ τὸν πολυθρύλητον ἐκεῖνον τῆς Ἀρτέμιδος ναόν, ὅστις πολλάκις πρότερον καταστραφεῖς καὶ πολλάκις λαμπρότερος ἐκ τῆς τέφρας ἀνακύψας, ἐμελλεν ἤδη διὰ παντὸς νὰ ἀφανισθῇ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς οἰκουμένης ἐρείδετο ἐπὶ ἑκατὸν εἴκοσι κιόνων ἰωνικῆς τέχνης, ὧν ἑκάστη εἶχεν ἐξήκοντα ποδῶν ὕψος· καὶ συναπωλέσθησαν μετ' αὐτοῦ πλεῖστα ὅσα ἀριστοτεχνήματα, ἰδίως δὲ οὐκ ὀλίγα τῶν τοῦ Πραξιτέλους ἔργων.

Οὐδ' ἐβράδυναν νὰ ἐπανεέλθωσιν οἱ βάρβαροι· διότι, δολοφονηθέντος τοῦ Γαλλικηνοῦ ἐν Μεδιολάνῳ τῷ 268, ἐπεχείρησαν, περὶ τὸ 270, νέαν μεγάλην κατὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἔφοδον. Τριακόσιαι εἴκοσι χιλιάδες ἀνδρῶν ἐνόπλων, μετὰ γυναικῶν, καὶ παίδων, καὶ δούλων, καὶ σκευῶν οἰκιακῶν, κατέπλευσαν, ἐπὶ διεχιλίῳν πλοίων, ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἀφοῦ ματαίως προσέβαλεν τινὰς τῶν πόλεων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μοισίας, ἀπέβαλον δὲ ἐν τῇ Προποντίδι, ἕνεκα τῆς ναυτικῆς αὐτῶν ἀνεπιτηδειότητος, πολὺ ἀνθρώπων καὶ πλοίων πλῆθος, εἰς ἧλθον εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ περιπλεύσαντες τὸν Ἄθω ἐπολιόρκουν ἤδη ἀπὸ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης τὴν Κασσάνδρειαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅτε, μαθόντες ἐπερχόμενον τὸν διάδοχον τοῦ Γαλλικηνοῦ Κλαύδιον, ἔσπευσαν νὰ λύσωσι τὰς πολιορκίας. Καὶ ὅσοι μὲν εἶχον ἀποβῆ εἰς τὴν ξηρὰν, κατέλαβον ὄχυράν τινα θέσιν εἰς τὸ μεσογαϊότερον τῆς χώρας, οἱ δὲ ἐπὶ τῶν πλοίων εὕρισκόμενοι, καταβάντες πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἀπεβιδάσθησαν εἰς διάφορα μέρη· ἄλλὰ πόλιν οὐδεμίαν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσι, διότι ἔφθασαν αὐταὶ ἐν τῷ μεταξύ νὰ ὀχυρωθῶσι καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι πολυειδῶς· ὅθεν περιωρίσθησαν ἤδη οἱ βάρβαροι εἰς τὸ νὰ λεηλατήσωσι ποῦ καὶ ποῦ τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ ν' ἀπαγάγῃσι τοὺς ἐν τοῖς ἀγροῖς εὕρισκόμενους. Ἐπειτα δὲ ἐπανερχόμενοι ἐντεῦθεν, ἐπεχείρησάν τινας ἀποβάσεις εἰς Κύπρον καὶ Ῥόδον, ἀλλὰ οὐδὲν λόγου ἄξιον εἰς τὰς νήσους αὐτάς ἐπραξάν· οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἠφανίσθησαν. ἐν μέρει κατατροπωθέντες ὑπὸ τοῦ καταδιώξαντος αὐτοὺς ῥωμαϊκοῦ στόλου, ἐν μέρει ἀποθανόντες ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ ὅστις, ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἐνιαιτῶν τῆς τοῦ Γαλλικηνοῦ βασιλείας, δεινὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὰς ἀνατολικὰς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπαρχίας.

Δὲν ἀπέβη δὲ ὀλιγώτερον οἰκτρὰ ἡ τύχη τῶν βαρβάρων ἐκείνων ὅσοι εἶχον ἀποβιδασθῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς Κλαύδιος, ἀφοῦ πολλὰκις ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς διαφοροὺς περὶ Μαρκιανούπολιν συμπλοκάς, συνεκρότησε μάχην κρίσιμον περὶ Ναῖσσον τῆς ἁνω Μοισίας (τὴν σημερινὴν Νίσσαν) καθ' ἣν οἱ Γότθοι ὀλοσχερῶς κατετροπώθησαν. Τρις-χίλιοι ἐξ αὐτῶν ἔπεσον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, πεντακιςμύριοι δι' ἐνέδρας ἐξωλοθρεύθησαν· ἅπας δὲ σχεδὸν ὁ λοιπὸς λαὸς, ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες καὶ γέροντες μετὰ πλείστων σκευῶν, παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἄλλοι μὲν κατετάχθησαν εἰς τὰ ῥωμαϊκὰ τάγματα, ἄλλοι δὲ διεσπάρησαν ὡς ἄποικοι εἰς τὰς διαφοροὺς τοῦ κράτους ἐπαρ-

χίας. Οἱ δ' ὀλίγοι οἱ ἀπὸ τῆς φοβερᾶς μάχης διχσωθέντες ἀπώλοντο εἴτε ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἱππέων καταδιωκόμενοι εἴτε ἐκ τοῦ λοιμοῦ θανόντες. Ἐν γένει δὲ ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης τοῦ 270 ἔτους, περὶ ἧς πλειότερά τινα ὁπωςοῦν ἢ περὶ τῆς προτέρας γνωρίζομεν, καταφαίνεται ὅτι οὐδ' ἡ προηγηθεῖσα ἐκείνη ἀπέβη, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα, τοσοῦτον ὀλεθρία ὅσον ἐκ πρώτης ὄψεως δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ἐκ τῶν ἁορίστων καὶ ὑπερβολικῶν περὶ αὐτῆς φράσεων τῶν χρονολογῶν. Εἶδομεν ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀναφέρονται ὡς καταστραφεῖσαι πολλὰ ἐνταῦθα πόλεις· περὶ δὲ τῆς δευτέρας ῥητῶς λέγεται ὅτι οὐδεμίαν πόλιν ἡδυνήθησαν οἱ βαρβαροὶ νὰ κυριεύσωσι «τῷ φθῆναι ταύτας τειχῶν τε καὶ τῆς ἄλλης ἀσφαλείας φροντίδα ποιήσασθαι.» Ἀλλ' ἐὰν αἱ Ἀθήναι, ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἡ Σπάρτη, ἡ Τεγέα κατεπυρπολήθησαν ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπιδρομῆς, ἵπως ἐντὸς δύο ἐτῶν ἡνωρθώθησαν αὖθις καὶ ὠχυρώθησαν; Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἔπαθον μὲν ζημίας τινὰς τῷ 267 καὶ αἱ πόλεις, ἀλλὰ μεγάλην φθοράν ὑπέστη ἰδίως ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἡ ὑπαιθρος χώρα. Πολὺ δὲ μείζονας συμφορὰς ἐπῆνεγκε βεβαίως ὁ λοιμὸς, ἐὰν ἐπέσκηψε τῶντι οὗτος καὶ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ὁ βασιλεὺς Κλαύδιος ἀπεβίωσε κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ τοσοῦτον περιφανῶς κατετρόπωσε τοὺς βαρβάρους τῆς ἄρκτου. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Αὐρηλιανὸς, ὁ βασιλεύσας μέχρι τοῦ 275, ἐξηκολούθησεν ἀναδεικνύμενος ὡσαύτως νικηφόρος, καὶ, πολλάκις ἀποκρούσας τοὺς πολεμίους ἐκείνους πέραν τοῦ Ἰστροῦ, κατηνάγκασεν αὐτοὺς ἐπὶ τέλους νὰ ταπεινωθῶσι, νὰ δώσωσιν ὁμήρους καὶ νὰ παράσχωσιν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν διεχιλίους λογάδας ἱππεῖς. Μετ' οὐ πολὺ ὁμως, ἐπειδὴ νέοι ἐπέσκηψαν κίνδυνοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ δυσμῶν, ὁ Αὐρηλιανὸς ἐνόμισεν ἀπαράιτητον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Γότθους τὴν Δακίαν. Ἔτι δὲ βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Πρόβος (276—282), καὶ τοι οὐδὲν ἦττον εὐτυχῆς διατελέσας εἰς τοὺς κατὰ τῶν Γότθων ἀγῶνας, ἀπεδέξατο ὁμως οὐκ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν ἐντὸς τοῦ κράτους καὶ ἐγκατέστησεν ὡς Ῥωμαίους ὑπηκόους εἰς Θράκην.

Περὶ δὲ τοὺς χρόνους τούτους λέγεται ὅτι αἱ παράλλαι ἐλληνικαὶ χῶραι ἐλεηλατήθησαν καὶ ὑπὸ ἐτέρως γερμανικῆς φυλῆς, τῶν λεγομένων Φράγκων. Οἱ Φράγκοι κατόικουν περὶ τὸν Ῥῆνον ποταμὸν καὶ ἐκεῖθεν συνήθως προσέβαλλον τὴν ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους διατελοῦσαν Γαλατίαν. Ὁ Πρόβος, κατατροπώσας τοὺς Φράγκους τούτους, ἐγκα-

τέστησε μίαν αὐτῶν μοῖραν παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον· οἱ δὲ, καταλαβόντες πλοῖα ἱκανὰ τῆς παραλίας ἐκείνης, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψωσι διὰ θαλάσσης εἰς τὰς παρὰ τὸν Ῥήνον κατοικίας αὐτῶν. Διερχόμενοι δὲ διὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μεσογείου, ἐλεηλάτησαν κατὰ τὰ φημιζόμενα, Ἀσίαν, Ἑλλάδα καὶ Σικελίαν. Ἀλλὰ δὲν θέλομεν ἀποσιωπῆσαι ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο νομίζεται ἀμφίβολον ὑπὸ τινων νεωτέρων ἱστορικῶν. Ὅπως δὴποτε δὲ καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τούτου, βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἐπὶ ὅλην ἔκτοτε ἑκατονταετηρίδα δὲν προσεβλήθησαν πλέον ὑπὸ βαρβάρων. Καὶ ἐν τῷ μεταξῷ, συνεπληρώθη ἡ μεγάλη θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολὴ ἣτις ἐπὶ τριακόσια περίπου ἔτη λεληθότως πρότερον ἐνεργούσα ἐντὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐθιράμβευsen ἐπὶ τέλους ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι καὶ ἔθετο τὰς βάσεις τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐπελθούσης πολιτικῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἱστορήσωμεν ἥδη τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἀναμορφώσεως ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐκηρύχθη τὸ πρῶτον ἐν Παλαιστίνῃ, ἐκεῖθεν διαδοθεὶς εἰς ἀπάσας τὰς πέριξ χώρας, δέον πρὸ πάντων νὰ παραστήσωμεν ὁποῖα τις ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ σχέσις τῆς μητροπόλεως ταύτης τοῦ χριστιανισμοῦ πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, ἵνα ἐξηγηθῇ οὕτω πῶς ὁ χριστιανισμός, εἰ καὶ παραχθεὶς εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐκείνας χώρας, περιεβλήθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας χαρακτῆρα ὅλως ἑλληνικόν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται (σελ. 367 καὶ ἐπόμεν.) τὴν πάλιν ἣν διεξήγαγον οἱ Σελευκῖδαι ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Παλαιστίνης. Ἡ χώρα αὕτη ἀνέκτησε μὲν ἐπὶ τέλους τὴν ἀνεξαρτησίαν διὰ τὴν προῖοῦσαν ἀσθένειαν τῶν κατὰ τὴν Συρίαν Ἑλλήνων βασιλέων, ἀλλ' ὅμως, καθὰ προεξεθέσαμεν, οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἰουδαίας, διὰ νὰ πολεμήσωσι τὸν ἑλληνισμόν, ἠναγκάσθησαν νὰ δανεισθῶσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἑλληνισμοῦ τὰ ὅπλα, ὥστε κατὰ μικρὸν ἅπας ὁ δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς αὐτῶν βίος ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον εἶχεν ἀναπλασθῇ. Ναὶ μὲν ἐνόσω ἡ κατὰ τὴν Συρίαν ἑλληνικὴ βασιλεία ἔσωζεν ἵχνη τινὰ τῆς ἀρχίας δυνάμεως, οἱ Ῥωμαῖοι ὑπεστήριζον τοὺς Μακκαβαίους καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος· οὕτως ἐπολιτεύθησαν ἀπὸ τοῦ 160 ἔτους πρὸ Χριστοῦ μέχρι τῶν μέσων τῆς ἐπομένης ἑκατονταετηρίδος. Ἀμα ὅμως ὁ Πομπήϊος, διαλύσας τὴν τελευταίαν σκιάν τῆς τῶν Σελευκιδῶν ἀρχῆς, ἦλθεν εἰς Παλαιστίνην ὅπου ἤριζον μὲν οἱ δύο ἀδελφοὶ Μακκα-

βαῖοι, Ἀριστόβουλος β' καὶ Ὑρκανὸς β' ἀλλὰ ὑφίστατο ἔτι ἀρκετὴ ἰσχυρὰ στρατιωτικὴ δύναμις ἣν εἶχε συγκροτήσει ὁ πατὴρ αὐτῶν Ἀλέξανδρος Ἰωνναῖος, ὁ Πομπηϊὸς ἐστοχάσθη πρέπον νὰ περιορίσῃ τὸ ἰουδαϊκὸν ἐκεῖνο κράτος. Καὶ ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦτο, ἐνόησεν ὅτι δὲν εἶχε εἰμὴ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον. Ὅθεν μετὰ τὴν περὶ τὰ τέλη τοῦ 63 π. Χ. ἔτους ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλῆμ, τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων περιστέλλεται εἰς τὰ ἀρχαῖα αὐτοῦ σύνορα καὶ ὁ μὲν Ὑρκανὸς προχειρίζεται ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ Ἀντίπατρος, ἐπίτροπος, ἀλλ' ὑποτελὲς φόρου εἰς τοὺς Ῥωμαίους, αἱ δὲ πόλεις τῆς τε μεσογείου καὶ τῆς παραλίας περιλαμβάνονται εἰς τὴν νέαν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Συρίας. Ἰνα κατανοήσωμεν ὅπως καὶ καίρια πληγὴ κατηνέχθη διὰ τῶν διατάξεων τούτων κατὰ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, δέον νὰ ἐπιφέρωμεν τινὰς ἐξηγήσεις. Ἐν πρώτοις ὅχι μόνον ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοῦ ἰουδαϊκοῦ κράτους ὅλαι αἱ ἐλληνίδες πόλεις, ὅσας εἶχε καθυποτάξῃ ἐπὶ τῆς προσφάτου αὐτοῦ ἀκμῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς οὕτω κολοβωθείσης Ἰουδαίας ὁ πολιτικὸς διοικητὴς, ἦτοι ὁ ἐπίτροπος Ἀντίπατρος, δὲν ἦτο ἀνέκαθεν Ἰουδαῖος· ἦτο ἀλλόφυλος, Ἰδουμαῖος τὸ γένος, ὁ ἐστὶ κατ' ἐπιφάνειαν ἐξιουδαϊσθεὶς ξένος καὶ ἰδίως υἱὸς ἱεροδούλου τινὸς τοῦ ἐν Ἀσκάλωνι ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ πολιτικὸς τῆς χώρας διοικητὴς ἐξεπροσώπει πολὺ μᾶλλον τὸ ἐλληνικὸν συμφέρον ἢ τὸ ἰουδαϊκόν, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχου Ὑρκανοῦ, ὅστις, καθὼ ἀπόγονος τῶν Μακκαβαίων, ἠδύνατο νὰ λογισθῇ προστάτης τοῦ ἐπιχωρίου θρησκευματος καὶ βίου, ἂν καὶ αὐτοὶ οὗτοι οἱ Μακκαβαῖοι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀναγκασθῇ νὰ προσοικειωθῶσι τὸν ἑλληνισμὸν. Ὁ δὲ ἰουδαϊσμός ἐταπεινώθη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὅτι ὁ Ὑρκανὸς ἦτο ἄνθρωπος ἀδρανῆς, διὸ ἅπαντα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιῆλθεν εἰς τὸν δραστήριον καὶ νοήμονα ἐπίτροπον Ἀντίπατρον, ὅστις κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν φιλίαν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ τε Καίσαρος, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Πομπηίου, τοῦ τε Ἀντωνίου μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Καίσαρος. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ἀντίπατρος ἐφαρμακεύθη ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῆς φαρισαϊκῆς μερίδος, ἥτις εὐλόγως ἐμίσει τὸν ἄνδρα διὰ τὸ ἐλληνικὸν αὐτοῦ πολίτευμα καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ χαρακτῆρος· πλην δὲ τούτου καὶ ὁ Ὑρκανὸς κατεβλήθη μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀνεψιοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀριστοβούλου Ἀντιγόνου, λαβόντος ἐπὶ τούτῳ τὴν τῶν Πάρθων συνδρομὴν. Ἀλλὰ τῷ 39 πρὸ Χριστοῦ οἱ τότε ἄρχοντες τῆς Ῥώμης, Ἀντώνιος, Λέπιδος καὶ

Ὁκταυῖος, τῶν ὑποίων τὴν ἐπικουρίαν ἐζήτησεν ὁ τοῦ Ἀντιπάτρου υἱὸς Ἡρώδης, ἀνεκέρυξαν τοῦτον μὲν βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, τὸν δὲ Ἀντίγονον ἐχθρόν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων· ὥστε καὶ πάλιν ἡ τύχη τῆς Ἰουδαίας παρεδόθη εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἐτι μᾶλλον ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐλληνίζοντος.

Οὐδὲ ἤρκεσαν ταῦτα πάντα. Αἱ κατὰ τὴν Συρίαν ἐλληνικαὶ πόλεις ὅσαι εἶχον κατακτηθῆ ὑπὸ τῶν τελευταίων Μακκαβαίων, εἶχον πάθει τότε τὰ πάνδεινα· οὐκ ὀλίγαι καθηρέθησαν καὶ ἄλλων ἐξώσθησαν οἱ ἐλληνίζοντες κάτοικοι, ὧν πολλοὶ, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν τοιαύτην τυραννίαν, ἐπεχείρησαν φοβεράν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ληστείαν, ἰδίως συμμαχήσαντες μετὰ τῶν πειρατῶν ἐκείνων τοὺς ὑποίους εἶδομεν τοσοῦτον ἀκμάσαντας περὶ τὰ μέσα τῆς πρώτης πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐπὶ τέλους καταβληθέντας ὑπὸ Πομπηίου. Νῦν δὲ, αἱ πόλεις ἐκείναι ἀνέλαβον τοὺς ἀρχαίους, τοὺς γνησίους αὐτῶν πολίτας, καὶ ἀνφωδομήθησαν αἱ καθηρημέναι, καὶ πᾶσι ἐν γένει πολυειδῶς ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐπροστατεύθησαν. Ἀπὸ τοῦ Ἰωσήπου μανθάνομεν ὅτι τέσσαρα μετὰ τὸν Πομπηϊόν ἔτη, ὁ ἀνθύπατος Γαβίνιος διέταξε νὰ ἀνεγερθῶσιν αἱ πόλεις ὅσαι εἶχον καταδαρισθῇ καὶ ἰδίως ἡ Ἀζωτος, ἡ Ἀνθηδών, ἡ Ῥαφία, ἡ Γάζα, ἡ Μάρισσα, ἡ Σαμάρεια, ἡ Σκυθόπολις καὶ πλείσται ἄλλαι.

Καὶ οὐ μόνον ἀνεκτίσθησαν αἱ πόλεις, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν αὐτονομίαν ἀνέλαβον. Τῆς αὐτονομίας ταύτης ἐξαιρετον τεκμήριον ἦτο πρὸ πάντων ἡ ἰδίᾳ τῆς πόλεως χρονολογία· εἶχον δὲ καὶ ἤδη τοιαύτην χρονολογίαν ἡ Γάζα, ἡ Ἀνθηδών, ἡ Ῥαφία, ὁ Στράτωνος πύργος, χρονολογίαν ἀρχομένην ἢ ἀπὸ Πομπηίου ἢ ἀπὸ Γαβινίου, διότι αἱ πόλεις αὗται καταστραφεῖσαι ὑπὸ τῶν Μακκαβαίων, ἀνφωδομήθησαν περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἐκ παραγγελίας τῶν δύο ἐκείνων Ῥωμαίων ἀνδρῶν. Περὶ τῆς Ἀζώτου, τῆς Ἰαμνείας, τῆς Ἰόππης, τῆς Ἀρεθούσης, τῆς Μαρίσσης δὲν ἔχομεν ῥητὰς πληροφορίας, ἀλλὰ ὑπολαμβάνεται ἀναμφίβολον ὅτι καὶ αὗται εἶχον ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἰδίαν χρονολογίαν. Ἡ δὲ Ἀσκάλων, ἐπειδὴ δὲν εἶχε καταστραφῇ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, μετεχειρίζετο ἤδη δύο ἀστικὰς χρονολογίας, τὴν ἀρχαίαν, ἀπὸ τοῦ 102 ἔτους πρὸ Χριστοῦ, καὶ ἄλλην ἀπὸ Γαβινίου, 58 πρὸ Χριστοῦ. Ἐτερον αὐτονομίας τεκμήριον ἦσαν τὰ νομίσματα, αἱ δὲ πόλεις ἐκείναι διεφύλαξαν τὸ δικαίωμα τοῦ κόπτειν νομίσματα, ἂν ὅχι χρυσᾶ, τοῦλάχιστον ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ. Ἦσαν δὲ τὰ νομίσματα ταῦτα

δύο εἰδῶν, τὰ μὲν τῆς πόλεως, τὰ δὲ αὐτοκρατορικά· καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἔφερον τὴν κεφαλὴν τῆς πολιούχου θεότητος, τὰ δὲ ἕτερα τὴν κεφαλὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον, αἱ πλεῖσται πόλεις διετήρησαν ἀναλλοίωτα τὰ ἐθνικὰ αὐτῶν πολιτεύματα. Ναὶ μὲν, τινὲς ἐκ αὐτῶν ἐγένοντο ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι, οἷον ἐπὶ αὐτοκράτορος Κλαυδίου, ἡ Πτολεμαίς· ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ, ἡ Καισάρεια καὶ ἡ Νικόπολις (ἡ ἀρχαία Ἑμμαοῦς)· ἐπὶ Σεπτιμίου Σεβήρου, ἡ Σεβαστή (ἡ Σαμάρεια)· ἐπὶ Φιλίππου, ἡ Νεάπολις (ἡ Σιχέμ)· ἄλλ' εἶδομεν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα πόλεις τινὰς γενομένας ῥωμαϊκὰς ἀποικίας αἵτινες διὰ τοῦτο δὲν ἔπαυσαν τοῦ νὰ ᾔναι ἐλληνικαί. Ὅπως δὴ ποτε, αἱ πλεῖσται τῆς Συρίας πόλεις ἐξακολουθοῦσι διοικούμεναι ὡς πάλαι ποτὲ ὑπὸ τοῦ δήμου, τῆς βουλῆς καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Οὕτω βλέπομεν εἰς νομίσματα καὶ εἰς ἐπιγραφάς· *δῆμος Γαζαῶν ἱερός καὶ ἄσυλος*· ἡ πόλις ἡ τῶν Γαζαῶν *ἱερὰ καὶ ἄσυλος καὶ αὐτόνομος*, εὐσεβής, λαμπρὰ καὶ μεγάλη. Τὴν βουλὴν τῆς Σαμαρείας ἀναφέρει ὁ Ἰώσηπος, τὴν δὲ τῆς Ἐλευθεροπόλεως, ὁ Σουΐδας. Ἐν γένει τὰ ἐπίσημα πρὸς τὰς αὐτονόμους πόλεις ἐγγράφα διευθύνονται πρὸς τοὺς ἀρχοντας, τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον, καὶ, ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἔτι, ἐν τῇ τετάρτῃ ἐκατονταετηρίδι, μνημονεύονται ὡς πρὸς τὴν Γάζαν οἱ *πολιτικοὶ ἀρχοντες*, καὶ οἱ *στρατηγοὶ καὶ τὰ δημόσια πράγματα*.

Εἴπομεν δὲ ὅτι ἀφ' ἧς ἐβασίλευσε τῆς Ἰουδαίας ὁ Ἡρώδης, ὁ ἐλληνισμός τῶν χωρῶν τούτων καὶ πόλεων ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἰσχυρός. Ὁ Ἡρώδης ἔλαβε μὲν παρὰ Ὀκταυίου τὴν κυριαρχίαν αὐτονόμων τινῶν πόλεων μεσογείων τε καὶ παραλίων, οἷον τῆς Ἰππου, τῆς Σαμαρείας, τῆς Γάζης, τῆς Ἀνθηδόνης, τῆς Ἰόππης καὶ τοῦ Στράτωνος πύργου, ἐπεξέτεινε δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ βραδύτερον μέχρις Ἀντιλιβάνου καὶ Δαμασκοῦ. Ἀλλὰ ἐν μὲν τῇ Ἰουδαίᾳ εἰσέγαγεν ἥθη καὶ βίον ὅλως ἀλλότρια τῶν γνησίων ἰουδαϊκῶν καὶ ἐδάμασε πᾶσαν στάσιν τῶν ζηλωτῶν τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, πρὸς δὲ τὰς ἐλληνίδας πόλεις ἐπολιτεύθη μετὰ πολλῆς φιλανθρωπίας, προστατεύσας τὰ πολιτεύματα αὐτῶν καὶ ἐλευθερίως συντελέσας εἰς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἐλληνισμοῦ διὰ λαμπρῶν οἰκοδομῶν καὶ καταστημάτων, οἷον γυμνασίων, ἀγώνων, θεάτρων, στοῶν, τειχῶν, ὑδραγωγείων καὶ τῶν τοιούτων. Ἐλάβομεν δὲ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν (σελ. 411) τὰς φιλικὰς τοῦ βασιλέως ἐκείνου τῆς Ἰουδαίας σχέσεις πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Λακεδαιμονίων Εὐρυκλῆ.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἡρώδου ἐπήγαγε φυσικῶ τῷ λόγῳ δεινὴν τοῦ ἐπὶ τοσούτον περισταλέντος Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἐπανάστασιν· ὑπερίσχυσεν ὅμως πάλιν τὸ ἑλληνικόν, οἱ δὲ τοῦ Ἡρώδου ἀπόγονοι ἐξηκολούθησαν εὐνοικῶς πρὸς τὸν ἑλληνισμόν διακείμενοι. Ἐπὶ τέλους, ἐν ἔτει 44 ἀπὸ Χριστοῦ, τὸ Ἰουδαϊκὸν βασίλειον μετεβλήθη εἰς ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν, ὁ δὲ οἶκος τοῦ Ἡρώδου δι' φύλαξεν μόνον τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. Ἐντεῦθεν μετ' οὐ πολὺ ἐξεργάγη καταστρεπτικὸς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὑπὲρ τοῦ πατρίου θρησκευματος καὶ νόμου ἀγὼν, ἐν ἔτει 66 μετὰ Χριστόν. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ὅλας τὰς ἑλληνίδας πόλεις ὑπῆρχον ἐγκατεστημένοι πολυάριθμοι Ἰουδαῖοι, παρήχθησαν ἀπανταχοῦ δύο στρατόπεδα. Κατ' ἀρχὰς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀπροσδοκῆτως προσβλήθην ὑπέστη δεινὰς θρώσεις καὶ λεηλασίας εἰς Ἀνθηδόνα, εἰς Ἀσκάλωνα, εἰς Γάζαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον παρασκευασθὲν ἀντίστη γενναίως, καὶ 2,000 μὲν μέτοικοι Ἰουδαῖοι πιπτουσιν εἰς Ἀσκάλωνα, εἰς Καισάρειαν δὲ 20,000. Ἐπειτα δὲ, ἐπελθόντων τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεῶνων, ὑπὸ τὸν Οὐεσπασιανὸν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τίτον, ἀλίσκεται ἡ Ἱερουσαλήμ. συντρίβεται ὁλοσχερῶς ἡ Ἰουδαϊκὴ δυνάμις καὶ ἐξασφαλίζεται ὁ ἑλληνισμός. Αἱ ἑλληνικαὶ τῆς Συρίας πόλεις συνέδραμον μετὰ ζήλου ἀμφοτέρους τοὺς αὐτοκράτορας κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ ἐτίμησαν διὰ στεφάνων τὸν Τίτον. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, «δεινὸν τι ποιοῦμενοι, κατὰ Δίωνα Κάσσιον, τὸ ἄλλοφύλους τινὰς εἰς τὴν πόλιν σφῶν οἰκισθῆναι, καὶ τὸ ἱερὰ ἀλλότρια ἐν αὐτῇ ἰδρυθῆναι,» ἐπεχείρησαν μὲν δις ἔτι νὰ ἐπαναστατήσωσιν, ἀλλὰ τότε καὶ ἰδίως κατὰ τὸ δεῦτερον αὐτῶν κίνημα (132—136 μετὰ Χριστόν) ἔπαθον ἥτταν φοβεράν καὶ διεσπάρησαν τῇδε κάκεισε, μέχρι τῆς σήμερον περιάγοντες εἰς ἀπάσας τῆς οἰκουμένης τὰς χώρας τὴν παραμεμορφωμένην εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ αὐτῶν βίου.

Ἄλλ' ὅ,τι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μαρτυρεῖ ὁπόσον ὁ ἑλληνισμός εἶχε ριζώσει εἰς τὴν Ἰουδαίαν περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους, εἶναι τοῦτο, ὅτι οἱ δύο ἐπισημότεροι Ἰουδαῖοι συγγραφεῖς τῆς πρώτης μετὰ Χριστόν ἐκτονταετηρίδος, Ἰώσηπος ὁ Φλαυῖος καὶ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, οὐ μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἑλληνισμοῦ ἐνεπρόρρησαν. Ὁ Φίλων, ὅστις ἔζη ἐπὶ Καλιγόλᾳ, συνέταξε πολλὰ θεολογικὰ ἄμα καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα, δι' ὧν ἐζήτησε νὰ συναρμολογήσῃ τὰ τῶν πυθαγορείων καὶ ἐπικουρείων καὶ τὰ τῶν στωϊκῶν δόγματα μετὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ διαφόρων ἄλλων ἀνατολικῶν δοξα-

σιῶν. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Φίλων ἦτο ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους, Φαρισαῖος τὴν αἵρεσιν, ὃ ἐστὶ θερμὸς ὁπαδὸς τῆς θρησκείας τῶν ἰδίων πατέρων, σκοπὸν δὲ κύριον προέθετο νὰ παραστήσῃ τὰ ἱερὰ βιβλία τοῦ ἔθνους αὐτοῦ ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς σοφίας· καὶ ὁμῶς τοσοῦτον προσηλώθη εἰς τὸ τοῦ Πλάτωνος φιλοσοφικὸν σύστημα, ὥστε εὗρισκεν αὐτὸ τὰ μάλιστα συμβιβάζόμενον μετὰ τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Ἰουδαίων. Ὁ δὲ Ἰώσηπος, ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, ἠκολούθησεν ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ τὴν αὐτὴν ὁδὸν τῆς συνοικειώσεως, τῆς συγχωνεύσεως τοῦ ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, διότι παρεκτός ἄλλων ἔγραψεν ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν εἰς βιβλία εἴκοσι, δι' ἧς παρέστησε τὰ γνωστότερα τῆς ἀνατολῆς ἔθνη, καὶ ἰδίως τὸ ἑλληνικόν, εἰς στενὴν σχέσιν πρὸς τὸ ἐβραϊκόν, τὸ ὅποιον ἄλλοτε ἐλογίζετο ὡς ὅλως μεμονωμένον καὶ συνήθως μάλιστα ὡς ὅλως ἄγνωστον.

Δὲν θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα περὶ τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑλληνισμοῦ τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀνατολὴν χωρῶν. Ἐν τῇ προηγουμένῳ βιβλίῳ ἠριθμήσαμεν τὰς πολυπληθεῖς ἑλληνίδας πόλεις ὅσαι ἐκτίσθησαν αὐτόθι ὑπὸ τῶν διαδόχων καὶ παρεστήσαμεν τὸ μέγεθος καὶ τὴν λαμπρότητα πολλῶν ἐκ τῶν πόλεων τούτων, ἔτι δὲ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἅπασαι συνετέλεσαν εἰς τὸν ἐξελληνισμόν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ. Αἱ πόλεις αὗται δὲν ἔπαυσαν καὶ ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας διατηροῦσαι τὰ ἀρχαῖα ἀστικὰ πολιτεύματα καὶ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον. Ἐὰν γραφῇ ποτε λεπτομερὲς αὐτῶν ἱστορία, θέλουσι προκύψει εἰς μέσον νέαι καὶ ποικίλαι φάσεις τῶν ζωτικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους δυνάμεων. Ἐνταῦθα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πράξωμεν τοῦτο· ἀλλὰ πρὸ ὀλίγου ἔτι διὰ βραχείων εἵπομεν ὅτι, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἅπαντες οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡττον ἄνδρες ὅσους ὁ ἑλληνισμὸς ἀνέδειξε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας, ἀνῆκον οὐχὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀλλὰ εἰς τὴν νέαν ἐκείνην καὶ ὄντως μεγάλην Ἑλλάδα τῆς ἀνατολῆς. Διαλάβωμεν δὲ ἤδη πλείονερά τινα περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ὁ ἐπὶ Αὐγούστου ἀκμάσας Διονύσιος, τοῦ ὁποίου πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν τὰ ἱστορικὰ καὶ κριτικὰ ἔργα, κατήγετο ἐκ τῆς Ἀλικαρνασσού. Ὁ σχεδὸν σύγχρονος αὐτοῦ Νικόλαος, ὅστις συνέγραψε πολλὰ ἱστορικὰ ἐξ ὧν μνημονεύεται καθολικὴ ἱστορία, ἦτο Δαμασκηνὸς τὸ γένος. Ὁ γνωστὸς ἡμῖν Ἀρ-

ριανός, ὁ ζήσας ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν τούτου διαδόχων, ἐγεννήθη ἐν Νικομηδείᾳ. Ὁ οὐδὲν ἦττον γνωστός Ἀππιανός, ὁ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἑκατονταετηρίδι συγγράψας, ἦτο Ἀλεξανδρεὺς. Ὁ Δίων ὁ Κάσσιος (ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι) ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ. Ἐτερος ἱστορικὸς σύγχρονος τοῦ προηγουμένου, ὁ Ἡρωδιανός, ἦτο Ἀλεξανδρεὺς. Ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος, ὁ κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα συντάξας κατάλογον τῶν βασιλέων μέχρις Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, καὶ ἔτι μᾶλλον φημιζόμενος διὰ τὸ ἀστρονομικὸν αὐτοῦ σύστημα καὶ τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν, κατείχετο ἐκ Πηλουσίου. Ὁ μέγιστος τῶν ἱατρῶν τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Γαληνός, ἐγεννήθη τῷ 131 μετὰ Χριστὸν ἐν Περγάμῳ. Ὁ μᾶλλον λόγου ἄξιος μεταξὺ τῶν σοφιστῶν Δίων ὁ Χρυσόστομος, περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, ἦτο ἐκ Προύσης τῆς Βιθυνίας. Ὁ εὐφύεστατος τῶν Ἑλλήνων, καὶ νῆ Δία τῶν ἀνθρώπων, Λουκιανός, κατήγετο ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας. Ὁ Ἀθήναιος, τοῦ ὁποῦ ἀνεφέραμεν ἄλλοτε τοὺς δειπνοσοφιστάς, ἐγεννήθη εἰς Νάυκρατιν τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἐπίκτητος κατήγετο ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας. Ὁ Διογένης, τοῦ ὁποῦ ἐχομεν συλλογὴν εἰς δέκα βιβλία ἐπιγραφομένην *Φιλόσοφος ἱστορία περὶ βίῳ, δογμάτων καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησάντων*, ἦτο ἐκ Λαέρτης, πολυχίνου τῆς Κιλικίας. Ὁ Πλωτῖνος, ὁ ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι πρῶτος γράψας τὸ σύστημα ἐκείνου ὅπερ ἐπεχείρησε νὰ συγκαταμίξῃ τὰ δόγματα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων εἰς ἓν καὶ μετ' αὐτῶν νὰ συγκεράσῃ τὰ τῶν ἀνατολικῶν, σύστημα τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται *Νεοπλατωνικὴ ἢ Ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία* καὶ περὶ οὗ πλείονερά τινα λέγομεν κατωτέρω, κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Θηβαΐδι τῆς Αἰγύπτου Λυκοπόλεως. Οἱ μαθηματικοὶ Νικόμαχος ἐν τῇ πρώτῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ Θεών ἐν τῇ δευτέρᾳ, ἦσαν ὁ μὲν πρῶτος ἐκ Γεράσων τῆς ἐν Περσίᾳ Ἱεραπόλεως, ὁ δὲ δεῦτερος Σμυρναῖος. Ὁ ἀστρονόμος Ποσειδώνιος, ὁ ἐπίσημος διὰ τὴν ἐπινοηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ κινητὴν σφαῖραν, κατήγετο ἐξ Ἀπαμείας. Ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ἰουλιανοῦ ἔτους Σωσιγένης ἦτο Ἀλεξανδρεὺς. Ὁ γνωστός γεωγράφος Στράβων, Ἀμασηνός. Ὁ οὐδὲν ἦττον γνωστός περιηγητὴς Παυσανίας ἐγεννήθη ἐν Κασαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας. Ἀλλ' ὁ κατάλογος οὗτος ἡδύνατο νὰ παραταθῇ εἰς ἐπὶ πολὺ, ἀποδεικνύων ἀδιαλείπτως ὅτι ὁ ἑλληνισμός, ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐν τῇ ἀνατολῇ ἤκμαζεν οὐχὶ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Αἱ χώραι αὗται πολιτικῶς μὲν ὑπήγοντο

εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, κοινωνικῶς ὅμως καὶ ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς δὲν ἔπαυσαν οὕσαι χώραι ἑλληνικαί, ἀπαρἀλλάκτως καθὼς τὰ ἑλληνικὰ ἀγάλματα, τὰ ὅποια πολλὰκις, ὡς εἶδομεν, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέγραφον εἰς ἰδίους βασιλεῖς ἢ ἥρωας, δὲν ἀπέβαλλον διὰ τοῦτο τὸν ἀρχέτυπον ἑλληνικὸν χαρακτῆρα· καθότι ἀπλῆ ἐπιγραφή δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ αὐτῶν τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον.

Μὴ ὑπολάβῃ δέ τις ὅτι μόνον περὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς ἐπιστήμας ἠὲδοκίμησεν ὁ ἀνατολικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς· ἀνέδειξε καὶ πρακτικούς ἄνδρας οὐκ ὀλίγους, ἐξ ὧν χάριν παραδείγματος θέλομεν ἀναφέρει τινάς. Ἐλλήλησamen ἤδη ἐν παρόδῳ περὶ τῆς ἐν τῇ τρίτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀναβιώσεως τοῦ περσικοῦ κράτους (σελ. 454—455). Τφόντι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκείνης, ὁ Ἀρταξέρξης Α' ὁ τῶν Σασσανιδῶν ἀρχηγέτης, διοικητὴς ὧν ἐπαρχίας τινὲς τῶν Πάρθων βασιλείων, ἐπανεστῆ κατὰ τοῦ τελευταίου Ἀρσακίδου Ἀρταβάνου Δ', κατέλυσε τὴν τῶν Πάρθων ἀρχὴν, καὶ ἰδρύσεν αὐτῆς τὸ δεύτερον περσικὸν κράτος καὶ ἐν ταύτῳ τὸν λεγόμενον Μαχδεϊσμόν ἦτοι τὸ ἀρχαῖον περσικὸν θρησκευμα, τὴν ἱερατικὴν τῶν μάγων τάξιν καὶ τοὺς ἄλλους προπατορικοὺς θεσμούς. Ἐκτοτε δὲ οἱ Σασσανίδαι οὗτοι δὲν ἔπαυσαν ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Ῥώμης ἐπαρχιῶν, ὥστε ὁ ἐκεῖ μεσόγειος ἑλληνισμὸς ἔπαθεν ἀπὸ αὐτῶν ὅσα καὶ οἷα τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἑλληνικὴ χερσόνησος ὑπέστησαν συγχρόνως ἀπὸ τῶν βορείων βαρβάρων. Ὁ τοῦ Ἀρταξέρξου υἱὸς καὶ διάδοχος Σαπῶρ ἤχμαλώτευσεν (260) τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύσαντα Οὐαλεριανόν· καὶ τότε ὁ Σαπῶρ, περάσας τὸν Εὐφράτην, ἐκυρίευσεν καὶ ἐλεηλάτησεν τὴν Χαλκίδα, τὴν μεγάλην Ἀντιόχειαν, τὴν Ταρσὸν καὶ πλείστας ἄλλας ἑλληνίδας πόλεις. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν Καισάρειαν, τὴν τῆς Καππαδοκίας πρωτεύουσαν, ἀπῆντησεν ἀντίστασιν γενναίαν. Ἡ Καισάρεια ἦτο πόλις μεγάλη, περιέχουσα, ὡς λέγεται, 400,000 κατοίκων· στρατηγουμένη δὲ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους «ἀνδρὸς καὶ ἀνδρείου καὶ συνετοῦ» κατὰ Ἰωάννην τὸν Ζωναρὰν, ἀντετάχθη καρτερικῶς εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν, μέχρις οὗ δοριχάλωτος ληφθεὶς ἰατρός τις καὶ οἰκτρῶς βασανισθεὶς, ὑπέδειξε τόπον δι' οὗ οἱ πολέμιοι ἠδύναντο νὰ εἰσέλθωσιν καὶ εἰσῆλθον τφόντι διὰ νυκτός, διαπράξαντες σφαγὴν δεινὴν τῶν κατοίκων. «Ὁ δὲ γε τούτων στρατηγὸς Δημοσθένης, ὑπὸ πολλῶν κυκλωθεὶς Περσῶν κελου-

σθέντων ζωὸν αὐτὸν συλλαβεῖν, τὸν ἵππον ἀναβάς καὶ γυμνὸν τὸ ξίφος ἠρκῶς, εἰσώθησεν ἑαυτὸν μέσον τῶν πολεμίων· καὶ πλείστους καταβάλων, διεξέπεσε τῆς πόλεως καὶ διαφυγεῖν ἔσχυσε.» Καὶ οἱ μὲν Πέρσαι ἐξηκολούθησαν πορθοῦντες τὴν Συρίαν καὶ τὴν μικρὰν Ἀσίαν· τὰ δὲ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἐπέστησαν ἤδη, κατὰ Σύγκελλον καὶ Ζωναρᾶν, στρατηγὸν ἕτερον Ἕλληνα, ὀνόματι Κάλλιστον, ὅστις, θεωρῶν τοὺς πολεμίους ἀπερισκέπτως διασπαρέντας, ἐπετέθη ἀθρόον κατ' αὐτῶν καὶ πολὺν εἰς τοὺς βαρβάρους ἐπενεγὼν φόνον καὶ πολλὴν ἀναλαβὼν λείαν, ἠνάγκασε τὸν Σαπῶρ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια. Τότε δὲ καὶ τις Παλμυρηνὸς ἀνὴρ ὀνόματι Ὠδενάθος, ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν ἐπιστροφόντων εἰς τὰ ἴδια πολεμίων, ἐπήγαγεν εἰς αὐτοὺς φθορὰν οὐδὲν ἥττον μεγάλην, διό οὐ μόνον προεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ Γαλλιηνοῦ στρατηγὸς τῆς ἀνατολῆς, ἀλλ' ἐτιμήθη καὶ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ αὐγούστου καὶ τοῦ καίσαρος. Ὁ Ὠδενάθος οὗτος δὲν ἦτο Ἕλλην· ἦτο Σύρος ἢ Ἀραβὴ τὴν καταγωγὴν, ἀλλ' ἡ Παλμύρα ἐξ ἧς ὤρματο, καὶ τοι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀραβικῆς ἐρήμου κτισθεῖσα, ἦτο πόλις ἀρχαιοτέρα μὲν, ἐπὶ δὲ τῶν Σελευκιδῶν ἐξελληνισθεῖσα καὶ ὑπὸ ἀρχιτεκτόνων Ἑλλήνων κοσμηθεῖσα διὰ νῶν πολυτελῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων λαμπρῶν. Δολοφονηθέντος δὲ ἐν ἔτει 267 τοῦ Ὠδενάθου, ἐκληρονόμησε τὴν ὅλην κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἀρχὴν ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ζηνοβία, ἡ πολυθρύλητος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν, τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὸν ὅλως ἀρρενωπὸν χαρακτῆρα καὶ βίον. Ἡ Ζηνοβία, ζῶντος ἐτι τοῦ Ὠδενάθου, εἶχε κοινωνήσῃ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς· ἥδη δὲ μοναρχήσασα ὠργάνωσε τὸ πολίτευμα κατὰ τὸ κράμα ἐκεῖνο τοῦ ἀσιανοῦ καὶ ἑλληνικοῦ βίου ὅπερ ἐμελέτησε νὰ διασκευάσῃ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, οἱ δὲ διάδοχοι ἐπετέλεσαν, ἐνισχύοντες ἐν αὐτῷ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν ἑλληνισμόν. Ὁ ἱματισμὸς αὐτῆς ἦτο ἑλληνικὸς ἅμα καὶ ἀσιανός· εἰς τὴν αὐτὴν αὐτῆς ὠμιλοῦντο ἢ τε ἑλληνικῇ καὶ αἱ ἀσιαναὶ γλῶσσαι· ἐνῶ δὲ ἡ αὐτὴ ἐκεῖνη ἦτο ἐπὶ τὸ ἀνατολικώτερον ἡτρεπισμένη, κυριώτατος τῆς Ζηνοβίας σύμβουλος καὶ ὑπουργὸς διετέλεσεν ὁ Ἕλλην τὴν καταγωγὴν, τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα Λογγίνος. Ὅτε ἐβασίλευσεν ἐν Ῥώμῃ ὁ Κλαύδιος, ἡ Ζηνοβία ἤρχεν ἀπάσης τῆς Συρίας καὶ τῶν πλείστων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν μετ' οὐ πολὺ δὲ ὠφεληθεῖσα ἐκ τινος ἐν Αἰγύπτῳ στάσεως, κατέλαβε καὶ ταύτην τὴν χώραν, καὶ ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ ἐμελέτα ἥδη νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος αὐτῆς εἰς τὸ λοιπὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅτε ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτὴν ὁ αὐτο-

κράτωρ ἐκεῖνος. Τὰ στρατεύματα τῆς Ζηνοβίας ἡττηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐπανειλημμένως, ἐδέησε νὰ ἐκχωρήσῃ τῆς Συρίας καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας· ἔπειτα κατετροπώθη αὐτὴ ἡ βασιλὶς εἰς κρίσιμον περὶ Ἑμεσάν μάχην καὶ ἐπολιορκήθη εἰς Παλμύραν, ὅτε δὲ ἐνόησεν ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς πρωτεύουσας αὐτῆς εἶναι ἄφευκτος, ἔφυγε κρυφίως ἵνα μεταβῇ εἰς Περσίαν. Συνελήφθη ὅμως καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ἐπισταλέντων παρὰ τοῦ Αὐρηλιανοῦ κατόπιν αὐτῆς ἱππέων, καὶ μετ' ὀλίγον κυριευθείσης τῆς Παλμύρας ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ῥώμην, ἵνα κοσμήσῃ τὸν θρίαμβόν του. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ταύτης ἀλώσεως τῆς Παλμύρας, ὁ Αὐρηλιανὸς ἐφείσθη τῆς τε πόλεως καὶ τῶν κατοίκων· μετ' οὐ πολὺ ὅμως, ἐπειδὴ ἐπανάστησαν οἱ Παλμυρηνοὶ, ὁ αὐτοκράτωρ γενόμενος αὐτὸς κύριος τῆς πόλεως, τοὺς μὲν κατοίκους ἅπαντας ἡβηδὸν κατέσφαξε, τὴν δὲ λαμπρὰν πόλιν κατέβαλεν εἰς ἔδαφος. Ἐτι δὲ ἐπὶ τῆς πρώτης ἀλώσεως, εἰ καὶ προσηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς τοὺς Παλμυρηνοὺς, ἐθανάτωσεν ἅπαντας τοὺς πιστοὺς τῆς Ζηνοβίας φίλους καὶ πρὸ πάντων τὸν περιφανῆ Λογγίνον. Ὁ Λογγίνος, ὅστις παρὰ τινων λέγεται Ἀθηναῖος τὸ γένος, πολὺ πιθανώτερον εἶναι ὅτι πατρίδα εἶχε τὴν Συρίαν. Σπουδᾶσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν φιλοσοφίαν, ἐδίδαξεν ἔπειτα ταύτην τε καὶ τὴν ῥητορικὴν εἰς Ἀθήνας, καὶ ἤδη ἀπέδειξε, διὰ τοῦ ὄντως Σωκρατικοῦ αὐτοῦ θανάτου, ὅτι δὲν ἦτο μέχρι λόγων φιλόσοφος, ἀλλ' εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ ἐφαρμόζῃ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον τὰ ἀθάνατα τοῦ Πλάτωνος δόγματα. Ἡ Ζηνοβία εἶχεν ἐπὶ τέλους δειχθῆ ἀγνώμων πρὸς αὐτόν. Ἡ γυνὴ αὕτη ἡ τοσαύτη ἐν πολέμῳ διαπρέψασα, κατεπτοήθη ὅτε εἶδεν ἑαυτὴν αἰχμάλωτον ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Αὐρηλιανοῦ, καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν αὐτῆς ἐπιρρίπτουσα ἅπασαν τὴν εὐθύνην τῆς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀντιστάσεως εἰς τοὺς περὶ αὐτὴν φίλους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Λογγίνον. Ὁ δὲ, δὲν ἐμνησικακήσε κατ' αὐτῆς, οὐδὲ κατεδέχθη νὰ ψεύσῃ τοὺς λόγους αὐτῆς, ἀλλὰ μάλιστα διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἀπέθανεν ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ ἀναμφισβήτητον, ὅτι αὐτὸς ἦτο τφόντι τοῦ ὅλου ἐκείνου κράτους ἡ ψυχὴ. «Τὸ ὄνομα τοῦ ἐπὶ τῷ ὕψει τοῦ λόγου διακεκριμένου τούτου συγγραφέως θέλει ζῆσαι εἰς τοὺς αἰῶνας πλείοτερον ἢ τὸ ὄνομα τῆς τε βασιλίδος ἧτις κατηγόρησε καὶ τοῦ τυράννου ὅστις κατεδίκασεν αὐτόν,» λέγει ὁ Ἀγ- γλος Γιββων ὁ μέγας ἱστοριογράφος τῆς παρακμῆς καὶ τῆς πτώσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. «Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ μεγαλοφυΐα δὲν ἴσχυ- σάν νὰ μαχάξωσι τὴν θηριώδη καρδίαν στρατιώτου ἀμαθοῦς, ἀλλ'

ἐχρησίμευσαν εἰς τὸ νὰ ἀνυψώσωσι καὶ ὀχυρώσωσι τὴν ψυχὴν τοῦ Λογγίνου. Μηδὲν ἐκφωνήσας παράπονον, ἐδάδισεν αὐτὸς ἀτάραχος πρὸς τὸν θάνατον, ἐλεῶν τὰς συμφορὰς τῆς βασιλίδος αὐτοῦ καὶ παρχυθῶν αὐτὸς τοὺς τεθλιμμένους αὐτοῦ φίλους.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ὁ χριστιανικὸς ἑλληνισμὸς μέχρι τοῦ θανάτου
τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου.

Οὕτως εἶχεν ὁ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Αἱ πόλεις ἦσαν ὅλαι σχεδὸν ἑλληνικαί, ἡ δὲ χώρα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξελληνίζετο, ὅτε, ἐν ἔτει 30 τῆς τοῦ Αὐγούστου μοναρχίας, ἐγένετο ἐν Παλαιστίνῃ ἡ θεία ἐνανθρώπησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καθὼς πρὸ τριῶν ἡμῶν ἑκατονταετηρίδων, ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑψώσασα τὴν σημαίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥρμησεν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας διὰ τοῦ Ἑλλήσποντου ἐπὶ τὴν κατάκτησιν τῆς ἀνατολῆς, οὕτω τὸ χριστιανικὸν θρησκειον, περιβληθὲν τὴν πανοπλίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διαλεκτικῆς καὶ πολιτείας, ὥρμησεν ἤδη ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης πρὸς κατάκτησιν τῆς δύσεως. Τφόντι εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλεσαν βεβαίως πολλὰ καὶ ποικίλα πράγματα. Πρῶτον πάντων τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ αἷτιον ὑπῆρξεν ἡ θεία τῶν δογμάτων αὐτοῦ τελειότης· ἠὲδοκίμησεν ἔπειτα καὶ διὰ τοῦτο, ὅτι, ἐνεκα τῆς πρὸ πολλοῦ ἀρξαμένης μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν θρησκευμάτων πάλης, εἶχον ἤδη νεκρωθῆ αἱ ἀρχαῖαι δοξασίαι, ἡ δὲ κοινωνία, μάλιστα ἡ λογιωτέρα κοινωνία, ἐστερήθη πάσης πίστεως, καὶ, πλανωμένη ἠθικῶς ἐν ἐρήμῳ αὐχμηροτάτῃ, ἐπεζήτει ὅασιν τινα ψυχικῆς παρχυθίας. Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ νέου θρησκευματος συνετέλεσε πρὸς τοῦτο καὶ ἡ διὰ τῆς ἑλληνικῆς κατακτήσεως ἐπιγενομένη συγχώνευσις τῶν διαφορῶν τύπων τῆς θεότητος, ἡ προπαρασκευάσασα, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, τὰ πνεύματα εἰς τὴν κατάληψιν καὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ ἐνός Θεοῦ. Ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητος τῆς Προνοίας εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον ὠριμάσει ὥστε ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγεγραμμένῃ «περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος,» ῥητῶς συμπεραίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουσι θεοὶ ἕτεροι παρ' ἑτέροις, οὐδὲ βάρβαροι καὶ

Ἕλληνες, οὐδὲ βόρειοι καὶ νότιοι, ἀλλὰ τὰ πάντα ὑπὸ ἐνὸς λόγου κοσμοῦνται καὶ μιᾷ προνοίᾳ ἐπιτροπεύονται, ἄλλως ὑπ' ἄλλων ὀνομαζομένων. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἤδη, ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς εἰργάσθη ἐπιτυχῶς περὶ τὴν διάνοξιν τῆς λεωφόρου δι' ἧς ἐμελλε νὰ βαδίσῃ ὁ χριστιανισμός. Ἀλλὰ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἴσως διηυκόλυνον τὴν διάδοσιν καὶ τὸν διοργανισμὸν αὐτοῦ δύο τινά· ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἐλληνικὰ πολιτεύματα. Ἡ μὲν ἐλληνικὴ γλῶσσα διττῶς· πρῶτον διότι διὰ τὴν ἐντέλειαν καὶ τὴν λεπτότητα αὐτῆς ἦτο ἐπιτηδεיותרὰ πάσης ἄλλης πρὸς τὴν δῆλωσιν, τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὑψηλῶν τοῦ νέου θρησκευματος δογμάτων· δεύτερον διότι ἐντὸς τῶν τελευταίων τριῶν ἑκατονταετηρίδων, γενομένη ἡ γλῶσσα ὅλων τῶν εὐγενεστέρων καὶ ἐργατικωτέρων τῆς ἀνατολῆς τάξεων, παρεῖχεν εἰς τὸ νέον θρήσκευμα κοινόν τι διαδόσεως ὄργανον ὅποιον τὸ θρήσκευμα τοῦτο δὲν ἤθελεν ἔχει ἔαν, μὴ προηγηθείσης τῆς μεταφυσεύσεως ἐκείνης τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἠναγκάζετο νὰ μεταχειρισθῇ τὰς ποικίλας τῶν ἐγχωρίων λαῶν διαλέκτους. Πλὴν δὲ τῆς γλώσσης, καὶ τὰ ἐλληνικὰ πολιτεύματα ἐχρησίμευσαν, καθὰ θέλει ἐξηγηθῇ μετ' οὐ πολὺ, ὡς τύπος καὶ ὑπογραμμὸς τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐκ τούτου συνέβη πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον ἐπεκράτησε πολὺ μᾶλλον εἰς τὰς πόλεις ἢ εἰς τὴν ὑπαίθριον χώραν. Εἰς τὰς πόλεις συνέδραμον αὐτὸν ἡ τε ἐλληνικὴ γλῶσσα, τὰ τε ἐλληνικὰ πολιτεύματα· ἐνῶ εἰς τὴν ὑπαίθριον χώραν ὅπου ἐλαλοῦντο εἰσέτι ποικίλοι διάλεκτοι, τύποι δὲ κοινοτικοῦ ὁργανισμοῦ δὲν ὑφίσταντο προηγουμένως, τὸ νέον κήρυγμα ἐστερεῖτο παντὸς ὁργάνου ἐπιτηδείου πρὸς τὴν διάδοσιν αὐτοῦ καὶ συντήρησιν.

Δὲν εἴμεθα ἀποκλειστικοί· καὶ ὁμολογοῦμεν προθύμως ὅτι εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλεσεν ὡσαύτως ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία. Εἴπομεν ἤδη ὅτι ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρώπησις ἐγένετο συγχρόνως μὲ τὴν ἐν Ῥώμῃ ἰδρυσιν τῆς παγκοσμίου μοναρχίας· αὕτη δὲ ἡ σύμπτωσις ἤθελε καὶ μόνη ἀρκέσει ἵνα υποδείξῃ ὅτι τὰ δύο ταῦτα γεγονότα δὲν ἦσαν ἄσχετα πρὸς ἄλληλα. Ὁ κόσμος εἶχε χρεῖαν διανοητικῆς, καὶ ἠθικῆς, καὶ κοινωνικῆς ἀναμορφώσεως καὶ τῆς ἀναμορφώσεως ταύτης τὰς ἀρχὰς ἀνέλαθεν αὕτη ἡ θεία Πρόνοια νὰ κηρύξῃ. Ἀλλ' ἵνα διευκολυνθῇ τῶν ἀρχῶν τούτων ἡ διάδοσις, ἀπητηῖτο πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ πέσωσιν οἱ πολιτικοὶ φραγμοὶ οἵτινες διήρουν τὰ ἔθνη εἰς τὰ ὅποια ἐμελλε πρὸ πάντων νὰ κηρυχθῇ τὸ νέον δόγμα· τὸ δ' ἐρ-

γον τοῦτο ἐπετράπη εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν τότε πρωτεύουσαν τοῦ μέρους τούτου τῆς οἰκουμένης πόλιν. Ὡστε ἡ Ῥώμη διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνότητος ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπῆγαγε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὰς χώρας ταύτας, συνέδραμεν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν πολιτικὴν τοῦ κόσμου ἐνότητα εἶχε προπαρασκευάσει ἡ ἑλληνομακεδονικὴ κυριαρχία. Εἶναι ἀληθές ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸ κράτος αὐτοῦ κατεκερματίσθη οὐδὲν ἦττον ὅμως, εἰς ἅπαντα τὰ ἐξ αὐτοῦ προκύψαντα διάφορα κράτη ἐξηκολούθησεν ἐπικρατοῦσα καὶ ἀναπτυσσομένη ἐνότης διοικητικὴ, στρατιωτικὴ, νομισματικὴ, δικαστικὴ, ἁστικὴ καὶ πρὸ πάντων διανοητικὴ καὶ γλωσσικὴ, ἡ τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐνότης, ἥτις δὲν εἶχε χρεῖαν εἰμὴ ἐξωτερικοῦ τινος ἐπιστεγάσματος ἵνα ἀναλάβῃ τὸν τύπον τῆς κοσμοκράτορος μοναρχίας. Τὸ ἐπιστεγάσμα τοῦτο ἐπετέθη ὑπὸ τῆς Ῥώμης· ἀλλ' οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῆ ὅτι ἅπαντα τὰ ἠθικὰ τῆς πολιτικῆς ἐκείνης ἐνότητος στοιχεῖα ὑπῆρξαν προῖόν τῶν προηγουμένων ἀγώνων τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ. Αὐτὸς ἐνώσας τὰ ἔθνη τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, κατέστησεν αὐτὰ δεκτικώτερα εἰς τὸ ν' ἀσπασθῶσι τὰς καινοτομίας τοῦ χριστιανισμοῦ. Αὐτὸς διενήργησε μετὰ τῶν Ἀσσιανῶν καὶ τῶν ἑλληνικῶν δοξασιῶν τὴν τοσοῦτον ἐπιτηδεῖαν ἐκείνην εἰς τὴν πρόοδον τοῦ νέου θρησκευήματος συγχώνευσιν. Αὐτὸς, ἵνα ἐν δυσὶ λέξεσι συγκεφαλαιώσωμεν ὅσα διὰ μακρῶν ἄλλοτε ἐξεθέσαμεν, ἱδρυσε τὴν νέαν τοῦ κόσμου μητρόπολιν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἥτις συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὴν τὸ ἐμπόριον, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ θρησκευήματα τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, γενομένη ἐν ταύτῳ ἀγορὰ καὶ βιβλιοθήκη, ναὸς καὶ Πάνθεον τοῦ κόσμου, καὶ δεξαμένη εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τὴν τε συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, τό τε μουσεῖον τῶν Ἑλλήνων, τὰς τε σχολὰς τῶν χριστιανῶν, ὡς ἐν χωνευτηρίῳ τινί, ἐξ οὗ προέκυψεν ὁ ἄπεφθος τῆς νέας ἀληθείας χρυσός.

Καὶ ἔπειτα τὸ ἄμεσον τῆς κηρύξεως, τῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς διὰ δόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ὄργανον ὑπῆρξεν ἡ γλῶσσα ἡ ἑλληνικὴ. Οὐδ' ἦτο δυνατόν ἄλλως γενέσθαι. Καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ. Ἀπ' ἄκρων ἕως ἄκρων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους τὸ ἐμπόριον ἑλληνιστὶ διεξήγετο. Μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς ἱερᾶς αὐτῶν πόλεως, οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διενήργουν τὰς συναλλαγὰς. Αὐτὴ ἡ Παλαιστίνη εἶχε κατὰ μέγα μέ-

ρος ἐξελληνισθῇ. Τὰ πάντα λοιπὸν εἶχον παρασκευασθῇ ἵνα διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης λαλήσῃ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἱ πρῶτοι ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας διάκονοι, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενάς, Νικόλαος, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὁ Στέφανος, ὁ πρῶτος τῆς ἐκκλησίας μάρτυς, ὑπῆρξαν ἑλληνισταί, ὁ ἐστὶν ἐξελληνισμένοι Ἰουδαῖοι. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις, διατελέσας κατ' ἀρχὰς φοβερός τῆς νέας θρησκείας διώκτης, ἠγωνίσθη ἔπειτα ὡς οὐδεὶς ἄλλος ὑπὲρ αὐτῆς λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐγενήθη εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας, εἰς πόλιν δηλαδὴ τῆς ὁποίας αἱ ἑλληνικαὶ σχολαὶ ἐφημίζοντο ὡς ὀνομαστότεραι τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σχολῶν. Εἰς Ταρσὸν λοιπὸν ἀνετράφη ἑλληνικῶς. Ναὶ μὲν ἔπειτα συνεπλήρωσε τὴν ἐκπαίδευσιν αὐτοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ραββινικὰς τῆς πόλεως ταύτης σχολὰς ἤκμαζεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη, ὡς βεβαιῶσι ῥητῶς Ἰουδαϊκαὶ παραδόσεις. Ἐντεῦθεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, καὶ τοι ἦτο ἐβραϊκῆς καταγωγῆς, συνφικεῖσθαι ἐπὶ τοσοῦτον μετὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ποιήσεως, ὥστε αἱ παρατηρηθεῖσαι ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ῥήσεις τοῦ Κλεάνθους καὶ τοῦ Μενάνδρου εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται. Τὰ Εὐαγγέλια (τοῦλάχιστον ὅπως ἔχουσιν αὐτὰ νῦν ὅλοι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι), αἱ Πράξεις καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ τῶν ἀποστόλων, ἡ Ἀποκάλυψις, πάντα τὰ ἔργα τῶν πρώτων τῆς ἐκκλησίας πατέρων, πάντες οἱ κανόνες οὓς ἔθεντο αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, ἐδιδάχθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐντὸς τῶν τριῶν πρώτων ἑκατονταετηρίδων ὅλοι σχεδὸν αἱ ἐκκλησίαι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ἀποικίαι ἑλληνικαί. Βραδύτερον, μάλιστα ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, ἡ Ῥώμη κατέστη τῶντι ἡ μητρόπολις τοῦ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ χριστιανισμοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους, τοὺς κρίσιμους τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ χρόνους, ὁ πρῶτος αὐτοῦ κήρυξ, λειτουργὸς, διδάσκαλος καὶ νομοθέτης ὑπῆρξεν ὁ ἑλληνισμός.

Ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, δι' οὗ ἐμελλε νὰ ἀναμορφωθῇ θρησκευτικῶς, ἠθικῶς καὶ κοινωνικῶς ὁ κόσμος, ἐπιστεῦθη κατὰ πρῶτον εἰς Παλαιστίνην καὶ τὴν παρακειμένην Συρίαν, ὅπου καὶ ἐκηρύχθη κατὰ πρῶτον. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Δαμασκοῦ, τῆς Βερροίας, τῆς Ἀντιοχείας ιδρύθησαν ἐκ πρώτης ἀρετηρίας ἐπιφανεῖς χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Συγχρόνως σχεδὸν ἤκμασαν καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπὶ τὰ

ἐκκλησίαι τὰς ὁποίας περιέγραψε καὶ ἀπηθανάτισεν ἡ Ἀποκάλυψις. Αἱ ἐπτὰ αὗται ἐκκλησίαι ἦσαν ἡ ἐν Ἐφέσῳ, ἡ ἐν Σμύρνῃ, ἡ ἐν Περγάμῳ, ἡ ἐν Θυατείροις, ἡ ἐν Σάρδεσιν, ἡ ἐν Φιλαδελφείᾳ καὶ ἡ Λαοδικέων ἐκκλησία. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὸ νέον θρήσκευμα ἤρχισε νὰ διαδίδεται ἀφ' ἐνὸς εἰς Κύπρον, εἰς Κρήτην, εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἀφ' ἐτέρου εἰς Θράκην, εἰς Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Καθ' ἃ δὲ πρὸ μικροῦ εἴπομεν, οὐδεὶς ἐπὶ τούτῳ ἐνήργησε μετὰ πλείονος συνέσεως, δραστηριότητος καὶ ἐθελοθυσίας ἢ ὁ ὄντως θεόπνευστος Παῦλος. Κατ' ἀρχὰς οἱ ἀπόστολοι δὲν ἐκήρυττον τὸν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, εἰμὴ εἰς μόνους τοὺς Ἰουδαίους· οἱ δὲ μὴ Ἰουδαῖοι, ἵνα γίνωσι δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας, ὥφειλον προηγουμένως νὰ πρεσβεύσωσι τὸ μωσαϊκὸν θρήσκευμα. Τὸ πνεῦμα τοῦ νέου κηρύγματος ἦτο ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτοῦ τοσοῦτον ἀποκλειστικόν, ὥστε ὅτε ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐν Καισαρείᾳ ἀλλοφύλου χριστιανοῦ Κορνηλίου καὶ συνέφαγε μετ' αὐτοῦ, παρὰ τὰ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ καὶ ἐν τῷ Λευιτικῷ διατεταγμένα, οἱ Ἰουδαῖοι Χριστιανοὶ ἤλεγξαν τὸν Πέτρον διὰ τοῦτο, ἁξιοῦντες «ὅτι πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν ἔχοντας εἰσῆλθε καὶ συνέφαγεν αὐτοῖς.» Ὁ δὲ μόλις ἡδυνήθη ν' ἀπολογηθῇ λέγων, ὅτι ἔπραξε τοῦτο ὑπέικων εἰς φωνὴν ἐξ οὐρανοῦ ἐπανειλημμένως εἰποῦσαν πρὸς αὐτὸν «Ἄ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε σὺ μοὶ κοῖνου.» Οὕτω λοιπὸν δέσμιοι ἐντὸς τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἤθελον νὰ ἐγκλείσωσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν χριστιανισμόν. Ἀλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ Παῦλος συγκατελέγη μετὰ τῶν ἀποστόλων καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος «Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε» καὶ ἐκήρυξεν ὁ Παῦλος· «οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ, οὐδὲ Ἑλλήνι· οὐκ ἐνὶ δούλῳ, οὐδὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.» ὁ χριστιανισμὸς διέσπασε τοὺς φραγμοὺς ἐντὸς τῶν ὁποίων ἤθελε νὰ περιορίσῃ αὐτὸν ὁ Ἰουδαϊσμός, καὶ ἔλαβε χαρακτηρὰ ὄντως οἰκουμενικόν, ὁ δὲ νέος ἀπόστολος ἀπέβη, ὡς καὶ ὠνομάσθη δικαίως, διδάσκαλος ἐθνῶν, ὅπερ ἐστὶ διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τοὺς μὴ Ἰουδαίους, εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς οἰκουμένης. Γεγονὸς μέγα! Τὸ νέον κήρυγμα ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τῆς κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς εὐγενεστάτους πόθους καὶ τὰς ἠθικὰς, μέχρι δὲ τινος καὶ τὰς ὑλικὰς χρείας ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος· ἐνῶ τὸ Ἰουδαϊκὸν θρήσκευμα διὰ

πολλοὺς λόγους ἀπεκρούετο ὑπὸ τῶν ἄλλων ἔθνων. Τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος ἦτο τοσοῦτον προσηλωμένον εἰς τὰ ἥθη καὶ εἰς τοὺς τύπους τοῦ ἰδιόζοντος αὐτοῦ βίου, ὥστε ἀπέφυγε πᾶσαν πρὸς τοὺς ξένους οἰκειότητα ὡς μισσηματικὴν· οἱ δὲ ξένοι ἀνταπέδιδον εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὰ ἴσα, μισοῦντες αὐτοὺς καὶ ἀπεχθανόμενοι· ἐντεῦθεν σφόδρα εὐάριθμοι ὑπῆρχαν οἱ διὰ τῆς περιτομῆς γενόμενοι πλήρεις καὶ ἀκριβεῖς προσήλυτοι. Ἄν λοιπὸν ὑπερίσχυεν ἡ κατὰ πρῶτον τεθεῖσα ἀρχή, ὅτι διὰ νὰ γίνητις χριστιανὸς ἔπρεπε νὰ ᾔηται ἢ νὰ γίνῃ Ἰουδαῖος, ὁ χριστιανισμὸς ἤθελεν ἀπαντήσῃ περὶ τὴν διάδοσιν αὐτοῦ ἀνυπερβλήτα προσκόμματα. Καὶ ἀπόδειξις τούτου πρόχειρος, ὅτι ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία, πρὸ αἰώνων ὑπάρχουσα καὶ ὁμολογουμένως ἀνωτέρα οὐσα παντὸς ἄλλου πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ δόγματος, οὐδέποτε ὁμως προσφκειώθη τὴν συνειδήσιν τῆς ἄλλης ἀνθρωπότητος. Ναὶ μὲν ἡ Παλαιὰ Δικθῆκη παρέμεινεν ἡ βάσις τοῦ νέου θρησκευήματος, ἡ δὲ γνώσις αὐτῆς ἀπέβη ἀπαραίτητος πρὸς τὴν τῶν νέων Γραφῶν κατάρτησιν· ἀλλ' ἡ μελέτη αὕτη ἀπηλλάγη ἤδη τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐξωτερικῶν ἐκείνων διατυπώσεων καὶ ὑποχρεώσεων, ἕνεκα τῶν ὁποίων τὸ μωσαϊκὸν δόγμα περιεστᾶλη ἀείποτε ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς Ἰουδαϊκῆς φυλῆς.

Πρὶν λαλήσῃ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὁ Παῦλος ὠνομάζετο Σαῦλος· ἀλλὰ, διὰ τὴν ἐλληνικὴν αὐτοῦ ἀνατροφὴν καὶ τὴν στενοτέραν σχέσιν ἣν προέκειτο νὰ λάβῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, κάλλιστα γνώσκων ὅτι τὸ ἑβραϊκὸν ἐκεῖνο ὄνομα τὸ ὑποῖον συνέπιπτεν εἰς τὴν ἐλληνικὴν νὰ σημαίνῃ τὸν ἄβρὸν, τὸν μαλθακὸν, κακῶς ἤθελεν ἡχῆσαι εἰς τὰ ὦτα τῶν πολυπληθεστέρων ἀκροατῶν αὐτοῦ, ὁ νέος ἀπόστολος μετωνόμασεν ἑαυτὸν Παῦλον, καὶ ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ἄμα ποικίλης καὶ μικρᾶς ὁδοιπορίας κατὰ τὴν Συρίαν, τὴν Ἀραβίαν, τὴν Κύπρον, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐπιτελῶν ἀπανταχοῦ τὴν ἄνωθεν αὐτῷ δοθεῖσαν ἀποστολὴν καὶ ἰδίως τότε ἱδρύσας τὰς γαλατικὰς ἐκκλησίας. Τελευταῖον περὶ τὸ 53 ἢ 54 ἔτος διέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐπεσκέφθη ἐνταῦθα Φιλίππους καὶ Θεσσαλονίκην καὶ Βέρροιν. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις ταύτας ἐπορεύετο τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων, ἀναγγέλλων οὐτοῖς τὰ πάθη καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πολλοὶ μὲν πειθόμενοι ἐδέχοντο τὸ ἅγιον βάπτισμα, ἐξαίρετως δὲ Ἕλληνες οὐκ ὀλίγοι, μάλιστα γυναικες ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων, ἀλλ' οἱ πολλοὶ Ἰουδαῖοι, σαλεύοντες τοὺς ὄχλους, κατήγγειλαν αὐτὸν εἰς τοὺς ἄρχοντας ὡς πράττοντα ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος καὶ

βασιλεία ἕτερον εἶναι λέγοντα, Ἰησοῦν. Ἰδίως εἰς Φιλίππους ὁ Παῦλος ἐδάρη δημοσίῃ, ἀδίκαστος, καὶ τοι Ῥωμαῖος πολίτης ὑπάρχων, καὶ εἰς φυλακὴν ἐβλήθη, ἀφ' ἧς ἐξῆλθε διὰ θαύματος. Ὁμοίως δὲ καταδιωχθεὶς ἐν Θεσσαλονικῇ τε καὶ ἐν Βερροίᾳ, ἦλθε τότε ἐνταῦθα, εἰς Ἀθήνας. Ἐν τῇ μητροπόλει ταύτῃ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ἀπαρωζήνετο, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντι κατείδωλον οὖσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ· καὶ τινες ἔλεγον, τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δὲ, ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεύς εἶναι· ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο. Ἐπιλαβόμενοι τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἀρείον πάγον ἤγαγον λέγοντες, δυνάμεθα γινῶναι, τίς ἡ καινὴ αὕτη ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδασχῇ; ξενίζοντα γὰρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν· βουλούμεθα οὖν γινῶναι, τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι. Ἀθηναῖοι δὲ πάντες καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαίρουν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. Σταθείς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου, ἔφη, Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σ. βάσματα ὑμῶν, εὖρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, ἀγνώστῳ θεῷ. Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εἰσεθεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσθεόμενός τις, αὐτὸς διδούς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα· ἐποίησέ τε ἐξ ἐνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὀρίσας προτεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν· ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὖροιεν, καὶ τοι γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν· ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, «Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν.» Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσοῦ ἢ ἀργύρου ἢ λίθου, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, τανῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν· διότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὦρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἀκούσαντες δὲ ἀνά-

στασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον· οἱ δὲ εἶπον, ἀκουσόμεθα σου πάλιν περὶ τούτου. Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ ἐπίστευσαν, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.»

Εἰς Ἀθήνας δὲν διέτριψεν, ὥς φαίνεται, πολὺ ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἃν καὶ ἐντεῦθεν λέγεται παρὰ τινων γραφῆς τὰς δύο αὐτοῦ ἐπιστολάς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Ἄλλοι ὅμως ἄξιουσιν ὅτι αὐταὶ ἐγράφησαν ἐκ Κορίνθου ἢ καὶ ἐξ Ἐφέσου. Ὅπως δὲ ποτε ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν ἦλθεν εἰς Κόρινθον καὶ κατέλυσεν ἐκεῖ παρὰ τινι Ἰουδαίῳ, ὅστις ὀνομαζόμενος Ἀκύλας, εἶχεν ἔλθει προσφάτως ἐξ Ἰταλίας, διότι ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος εἶχεν ἐξώσει ἤδη ἐκ τῆς Ῥώμης ὅλους τοὺς Ἰουδαίους. Εἰς Κόρινθον, καθὼς καὶ προηγουμένως εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, διελέγετο ὁ Παῦλος ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν σάββατον. Ἀντιτασσομένων δὲ τῶν Ἰουδαίων καὶ βλασφημούντων, ὁ Παῦλος ἐκτιναζόμενος τὰ ἱμάτια εἶπε πρὸς αὐτούς· τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν· καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι· καὶ ἐστράπη ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἰουδαῖοι ὁμοθυμαδὸν ἐνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ βῆμα Γαλλίωνος τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας, ὅτι παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναπείθει τοὺς ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν Θεόν. Ἐνῷ δὲ ὁ Παῦλος ἡτοιμάζετο νὰ ἀπολογηθῇ, εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· «εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι ἢ ῥαδιούργημα πονηρὸν, ὧ Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἤνεσχόμην ὑμῶν· εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ δογματῶν καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί· κριτὴς γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι.» Τὸ γεγονός τοῦτο, τὸ ὅποιον διέσωσαν εἰς ἡμᾶς αἱ πράξεις τῶν ἀποστόλων, μαρτυρεῖ πόσον ἐν γένει οἱ Ῥωμαῖοι ἄρχοντες ἐπλανήθησαν ὥς πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπέλαβον αὐτὸν ὡς ἀπλὴν τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ἀρεσιν, διακρινομένην ἀπὸ τούτου διὰ δογματικῶν τινων μόνον λεπτολογιῶν· καὶ ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὸ νέον δόγμα, ἢ μᾶλλον περιφρονοῦντες αὐτὸ, δὲν ἐπεχείρησαν νὰ κατανοήσωσι τὰς ἀρχὰς τὰς ὑποίας προεκκήρυττε καὶ διέδιδεν ἀπανταχοῦ γῆς, ἐνῷ οἱ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ ὁπαδοί, διὰ τὸ ἀποκλειστικὸν αὐτῶν πνεῦμα, παρέμενον ἀκοινωνῆτοι εἰς τὰς διαφόρους χώρας ὅπου διεσπαρμένοι διέτριβον.

Μετὰ δεκαοκτὼ μηνῶν διαμονὴν εἰς Κόρινθον, ὁ ἀπόστολος ἐπέστρεψεν εἰς Ἀσίαν ἀφοῦ πολλοὺς ἐποίησε προσελύτους ἐν τῇ πόλει ἐκεῖνῃ. Ἐξηκολούθησε δὲ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐκεῖ Ἰουδαῖός τις χριστιανός,

Ἀπολλῶς ὀνόματι, τὸ γένος Ἀλεξανδρεὺς, ἀνὴρ λόγιος καὶ περὶ τὰς γραφὰς ἐμπειρότατος. Ἄλλ' οὐδ' ὁ ἀπόστολος ἐλησμόνησε τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας· μετὰ τινὰ χρόνον ἦλθεν αὐθις εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα. Ἄλλοτε δὲ πάλιν ἔπεμψε πρὸς Κορινθίους τὸν Ἕλληνα Τιμόθεον, μαθητὴν αὐτοῦ φίλτατον, καὶ δύο ἐπιστολάς ἵνα καταπαύσῃ τὰς διενέξεις αἵτινες ἐτάραττον τὴν νεοσύστατον ἐκείνην ἐκκλησίαν καὶ διδάξῃ αὐτοὺς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν. «Ἐδηλώθη μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ἔγραφεν, ὅτι ἐριδες ἐν ὑμῖν εἰσὶ. Λέγω δὲ τοῦτο ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε;» Ἐλέγχει δὲ αὐτοὺς μετὰ ταῦτα διὰ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατοῦσαν κακότητιαν· καὶ προτρέπει νὰ χωρίσωσιν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν τοὺς περιπίπτοντας εἰς τοιαῦτα ἁμαρτήματα· καὶ παρακινεῖ, ὡς ἀκριβὲς ἔχουσι διαφορὰς πρὸς ἀλλήλους, νὰ μὴ ἐνάγωνσι τοὺς ἀδελφούς αὐτῶν εἰς τὸ δικαστήριον τῶν ἀπίστων. Ἐπὶ πᾶσιν ἀποκρίνεται εἰς διάφορα πρὸς αὐτὸν γεγόμενα ζητήματα περὶ τῶν καθηκόντων τῶν χριστιανῶν. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀξιωμασιάζοντα εἶναι ὅσα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν δύο ἐκείνων πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῶν, μετὰ δικαίας τῇ ἀληθείᾳ ὑπερηφανείας, λέγει περὶ τῶν ἀγώνων καὶ κινδύνων οὓς ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἠγωνίσθη καὶ ἐκινδύνευσεν πρὸς διάδοσιν τῆς ἀληθείας· «ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις, ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον, τρίς ἐραβδίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρίς ἐναυάχησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα· ὁδοιπορίαις πολλάκις· κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις· ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι· χωρὶς τῶν παρεκτός, ἢ ἐπισύστασις μου ἢ καθ' ἡμέραν, ἢ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῶσομαι.» Ὅποιον πῦρ ἐνεργείας, ὅποιος εὐγλωττίας χεῖμαρρος! Δὲν νομίζετε ὅτι ἀκούετε τὸν Δημοσθένην ἄγωνιζόμενον νὰ συναγείρῃ τὴν Ἑλλάδα κατὰ Φιλίππου; Διότι ἐπὶ τὸν Ἰουδαῖον ἐκείνον ἐπεφύσησαν δύο πνεύματα· τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδάξαν αὐτῷ ὅτι οἱ ἄνθρωποι

ὅλοι, ἴσοι ὄντες ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦνται νὰ κοινωνήσωσιν ἀμέσως τῶν δογμάτων τοῦ εὐαγγελίου· καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐλληνικόν, τὸ διδάξαν αὐτῷ πῶς ἔχει νὰ ἐρμηνεύσῃ, νὰ στηρίξῃ, νὰ διασώσῃ τὰ δόγματα ταῦτα.

Διὰ τοιούτων ἀγώνων καὶ κινδύνων ιδρύθησαν αἱ πρῶται χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι κατὰ τὰς ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἐλληνικάς χώρας. Περὶ τῆς τύχης καὶ τῆς καταστάσεως αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους ἐκείνους χρόνους, ἔχομεν ὀλίγας ἀσφαλεῖς εἰδήσεις. Λέγεται ὅτι ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος τὸ εὐαγγέλιον εἶχε κηρυχθῇ πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἰνδικῆς, πρὸς δυσμὰς δὲ μέχρις Ἰσπανίας, ἀλλ' ἄγνωστος εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ὅσοι ἐπίστευσαν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ νέον δόγμα. Ἐκ τεκμηρίων μόνον τινῶν συνάγεται, ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας ὁ χριστιανισμὸς ἐπέτυχε πολὺ πλείονας ὁπαδοὺς εἰς τὴν ἐν τῇ ἀνατολῇ μεγάλην Ἑλλάδα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐστίαν τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὁ Λουκιανὸς λ. χ. εἰς τὸν Ἀλέξανδρον αὐτοῦ ἢ ψευδόμαντιν, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ Πόντῳ χριστιανῶν· καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος, ἐπιστέλλων πρὸς τὸν Τραϊανόν, ἔλεγε τοὺς χριστιανούς πολυαριθμούς ὄντας οὐ μόνον ἐν τῷ Πόντῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Βιθυνίᾳ, ἐνῷ, καθόσον ἠξεύρομεν, οὐδαμοῦ γίνεται λόγος περὶ τοῦ πλήθους τῶν κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα ὁπαδῶν τοῦ νέου θρησκεύματος. Καὶ ἄλλοθεν δὲ εἰκάζομεν ὅτι ὀλίγος ἦτο τούτων ὁ ἀριθμὸς μέχρις αὐτῆς τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος. Τφόντι, ἐπὶ τῶν δεινῶν διωγμῶν, τῶν γενομένων κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐντὸς τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκείνης, τὸ μηνολόγιον τοῦ Βασιλείου μνημονεύει ἀναριθμήτων χριστιανῶν λαβόντων τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου εἰς Ἀλεξάνδρειαν, εἰς Καισάρειαν, εἰς Σμύρνην, εἰς Ἀντιόχειαν, εἰς Θεσσαλονίκην καὶ εἰς τὰς νήσους Κρήτην καὶ Κύπρον, ὀλίγους δὲ ἀναφέρει τοὺς ἀνταλλάξαντας τὸ ζῆν ἀντὶ τῆς εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν ἐπιμονῆς ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ τεκμήρια ταῦτα παρέχουσιν ἡμῖν ἐνδειξὴν τινα περὶ τοῦ πόσου ἄρα ἦσαν τότε οἱ χριστιανοὶ καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. Ὅθεν εἰς μάτην πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐπεχείρησαν νὰ προσδιορίσωσι τὴν ἀναλογίαν αὐτῶν πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρας περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατίσχυσε πολιτικῶς τὸ νέον θρησκεῦμα ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Καὶ ἄλλος

μὲν ἤξιωσεν ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἀπετέλουν τὸ ἡμισυ τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἄλλος τὸ πέμπτον, ἄλλος τὸ δωδέκατον καὶ ἄλλος τὸ εἰκοστόν. Αὐτὴ ὅμως αὕτη ἡ διαφωνία ἐμφαίνει ὅποσον αὐθαίρετα εἶναι τὰ διδόμενα ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται οἱ ὑπολογισμοὶ τῶν διαφόρων ἱστορικῶν· τοσοῦτον μᾶλλον αὐθαίρετα, ὅσον πρὸ πάντων δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστός οὐδ' αὐτὸς ὁ ὅλος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους πληθυσμός.

Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι, διὰ τὰ ἀποφασίσῃ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος τὰ συμμάχησιν μετὰ τῶν χριστιανῶν καὶ τὰ ἀναλάβῃ ἀναφανδὸν τὴν προστασίαν τοῦ νέου δόγματος, ἀνάγκη τὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ δύναμις αὐτῶν, τοῦλάχιστον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἦτο ἤδη μεγαλητέρα τῆς τῶν ἀντιπάλων δυνάμεως· μεγαλητέρα, ἂν ὅχι ἀριθμητικῶς, τοῦλάχιστον ὅμως κοινωνικῶς καὶ ἠθικῶς. Τὴν δὲ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ταύτην ὑπεροχὴν ἐπήνεγκον ποικίλα αἷτια. Ἡ ἰσότης, ἡ ἐλευθερία, ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, τὸ περὶ μελλούσης ζωῆς δόγμα, ἡ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν, τῶν ἀσθενῶν, τῶν χηρῶν, τῶν ὀρφανῶν πρόνοια, ὑπὲρ ὧν καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ὑπῆρχον ἴδιον ταμεῖον καὶ ἴδιοι ἐπιμεληταί, οἱ καλούμενοι διάκονοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅλαι αὗται αἱ σωτήρια ἀρχαί, ἀρεταί, δοξασῖαι, ἂν δὲν ἀνεμόρφωσαν ἠθικῶς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, συνετέλεσαν ὅμως εἰς τὸ τὰ ὑψώσωσι πολλῶν τὸ φρόνημα, τὰ κρατύνωσι πολλῶν τὰς ψυχάς, τὰ ἐξευγενίσωσι πολλῶν τὸν βίον καὶ ἐν γένει εἰς τὸ τὰ διαχύσωσι θρυματουργὸν δύναμιν εἰς τὰς φλέβας τῆς νέας κοινωνίας· ἐνῶ ἡ ἀρχαία ἐμαραίνετο ὑπὸ ἀλόγου εἰδωλολατρείας, ἡ ἀγόνων φιλοσοφικῶν συζητήσεων, ἡ τῆς ἠθικῆς ἐξαχρεώσεως ἦν ἐπήγαγεν ἡ ἑλλειψὶς πάσης θρησκείας.

Ἀλλὰ παρεκτός πάντων τούτων, ἐνίσχυσε παραδόξως τὴν νέαν κοινωνίαν ὁ πολιτικὸς ὀργανισμός ὃν πρωϊμώτατα ἔλαβον αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι. Ὁ ὀργανισμός οὗτος καθ' ἀρχάς ἦτο δημοκρατικώτατος. Πᾶσα ἐκκλησία ἐξέλεγεν ἐκ τῶν συγκροτούντων αὐτὴν ἄνδρας τινάς, οἵτινες καλούμενοι πρεσβύτεροι, διεχειρίζοντο ἐν συμβουλίῳ τὰ κοινὰ αὐτῆς πράγματα. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως καὶ πρὸ τοῦ τέλους ἐτι τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος, καθ' ὅσον αἱ ἐκκλησίαι ἀπέβησαν πολυαριθμότεραι, αἱ ὑποθέσεις ποικιλώτεραι, τὰ συμφέροντα μεγαλητέρα, τὰ πάθη σφοδρότερα, κατέστη ἀπαραίτητος ἰσχυρότερα τις περὶ τὴν διοίκησιν αὐτῶν ἀρχή, ὥστε οἱ προϊστάμενοι τοῦ συνεδρίου τῶν

πρεσβυτέρων ἐπίσκοποι, προσφκειώθησαν κατὰ μικρὸν ὁλόκληρον τὴν ἐξουσίαν, ἐθεώρησαν τοὺς πρεσβυτέρους ὡς ἀπλοῦς συμβούλους καὶ ἀπετέλεσαν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῶν ἰδίαν ἱερατικὴν τάξιν, τὸν καλούμενον *κλήρον*, ὅστις ὡς τοιοῦτος διεκρίνετο ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἥτοι τῶν *λαϊκῶν*. Ἐκτὸς δὲ τῶν κυρίων αὐτῶν ἱερατικῶν καθηκόντων, οἱ ἐπίσκοποι εἶχον ἐκτοτε τὴν διαχείρισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ ἀπεφάσιζον πρὸς τούτοις περὶ ὅλων τῶν διαφορῶν ὅσας οἱ χριστιανοὶ δὲν ἤθελον νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς τὸ βῆμα δικαστοῦ εἰδωλολάτρου. Ἀποθανόντος τοῦ ἐπισκόπου, ἐξελέγετο διὰ τῆς ἐλευθέρως ψήφου τῆς ὅλης ἐκκλησίας νέος πρόεδρος, λαμβανόμενος ἐκ τοῦ συνεδρίου τῶν πρεσβυτέρων. Καὶ οὕτω λοιπὸν πᾶσα ἐκκλησία ἀπετέλει ἰδίαν τινὰ πολιτείαν ἐντὸς τῶν κυριωτάτων πόλεων τοῦ κράτους.

Ἐπειτα περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος, πᾶσαι ἐκεῖναι αἱ ἐκκλησίαι ἡσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συνδεθῶσι μετ' ἀλλήλων δι' ἐπαρχιακῶν *συνόδων*. Οἱ ἐπίσκοποι τῶν ἐκκλησιῶν συνήρχοντο τακτικῶς, ἐν ἑαρι καὶ ἐν μετοπώρῳ, εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, ἐλάμβανον τὴν γνώμην διακεκριμένων τινῶν ἱερέων καὶ ἐξέδιδον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πιστῶν, ἀποφάσεις, τοὺς λεγομένους *κανόνας*, δι' ὧν ἐρρυθμίζοντο τὰ κυριώτατα κεφάλαια τῆς πίστεως καὶ τῆς πειθαρχίας. Κατ' ὀλίγον αἱ τοπικαὶ αὗται σύνοδοι ἦλθον εἰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλας, ἀνακοινοῦσαι καὶ ἐπικυροῦσαι τὰς ἀμοιβαίας πράξεις, ὥστε ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία κατήντησε νὰ λάβῃ τὸ σχῆμα μεγαλῆς αὐτοτελοῦς ὁμοσπονδίας πολιτειῶν, ἐχουσῶν ἰδίαν περιουσίαν, νομοθεσίαν καὶ ἐνέργειαν. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς ταῦτα ὁ ὀργανισμὸς οὗτος· ἀλλ' οἱ μὲν ἐπίσκοποι τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ὑπετάχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς μητροπόλεως, πάλιν δὲ ἐκ τῶν μητροπόλεων τινὲς ἔλαβον προέχουσάν τινα ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς τάξιν διὰ τὸ μεγαλύτερον πλῆθος τῶν ἐν αὐταῖς χριστιανῶν, διὰ τὸν μείζονα ἀριθμὸν τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἁγίων ὅσους ἀνέδειξαν καὶ διὰ τὴν ἐν αὐταῖς ἀκραίφνεστέραν διατήρησιν τῆς πίστεως. Αἱ προέχουσαι ἐκεῖναι τῶν μητροπόλεων ὠνομάσθησαν *ἀποστολικάι ἐκκλησίαι*· ἦσαν δὲ τοιαῦται ἀποστολικάι ἐκκλησίαι ἐν μὲν τῇ δύσει ἡ Ῥώμη, ἐν δὲ τῇ ἀνατολῇ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ἐφεσος καὶ ἡ Κόρινθος. Ἐπὶ τέλους, πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι διετέλουν ἀδιαλείπτως σχεδὸν εἰς ἀμοιβαίαν ἀλληλογραφίαν, ὥστε κοινὸς τις δεσμὸς συνῆπτεν αὐτὰς ἀπὸ Βρεταννίας μέχρι Περσίας.

Ὁ πολιτικός οὗτος ὀργανισμός τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι γεγονός σπουδαιότατον ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁ ὀργανισμός οὗτος προέκυψεν ἐν τῇ ἀνατολῇ· καὶ ἐνῶ οἱ θρησκευτικοὶ τύποι τοῦ νέου δόγματος ἐλήφθησαν κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἰουδαϊκοῦ θρησκευματος, οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ τύποι προέκυψαν προδήλως ἐκ τῶν σπλάγγων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου. Ἡ ἐκκλησία τῶν χριστιανῶν οὐδὲν ἄλλο ἦτο, ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐξάγεται, εἰμὴ ἡ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν δῆμων ἐκκλησία· τὸ δὲ συνέδριον τῶν πρεσβυτέρων, ἡ βουλή· οἱ δ' ἐπίσκοποι, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ὡς αὐτως ἐλήφθη ἀττικοῦ πολιτεύματος, ἦσαν οἱ ἄρχοντες τῶν νέων τούτων δῆμων· αἱ δ' ἐπαρχιακαὶ σύνοδοι, αὐτὰ τὰ πάλαι ποτὲ κατὰ ἔθνη συνέδρια. Ἀπαντες οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι θεσμοὶ ἐσώζοντο εἰσέτι ἐν τῷ ἐθνικῷ τῶν Ἑλλήνων βίῳ. Αἱ πόλεις εἶχον εἰσέτι τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, τὰς βουλὰς καὶ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν· εἶδομεν ὅτι ἐπὶ Παυσανίου τοῦ περιηγητοῦ, ἦτοι ἐν τῇ δευτέρᾳ μ. Χ. ἑκατονταετηρίδι, ὑφίσταντο εἰσέτι ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ τὰ κατὰ ἔθνη συνέδρια, τὸ ἀρχαῖόν, τὸ ἀμφικτυονικόν, τὸ βοιωτικόν· ὡς αὐτως καὶ ἐν Ἀσίᾳ συνήρχοντο ἔτι ἐκ διαλειμάτων τὸ κοινὸν Ἰλίων, τὸ κοινὸν Ἀσίας, τὸ κοινὸν Βιθυνίας. Οἱ θεσμοὶ οὗτοι εἶχον ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολὺ πλεονάζοντα ἢ ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι· καὶ ὅτι μάλιστα ἀποδεικνύει ὁπόσον ἡ τύχη τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐξηρτήθη ἐκ τῆς τύχης τοῦ ἐθνικοῦ, εἶναι τοῦτο ὅτι ἐκεῖ ὅπου οἱ ἐθνικοὶ θεσμοὶ διετέλουν ἔτι ἀκμάζοντες, ὁ ἐστὶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐκεῖ ἤκμασαν καὶ οἱ χριστιανικοί· ἐκεῖ δὲ ὅπου εἶχον ἤδη μαρνηθῆ, ὁ ἐστὶν ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι, ἐκεῖ καὶ οἱ χριστιανικοὶ βραδέως ἐπρόκοψαν. Ὅπως δὲ ποτε, καθὼς εἶδομεν ἤδη καὶ θέλομεν κάλλιον ἰδεῖ προϊόντος τοῦ λόγου, ὁ μὲν πρῶτος τοῦ χριστιανισμοῦ ἑλληνισμός ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δημοκρατικός, διὰ τοῦ χρόνου δὲ περιεβλήθη ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα, μάλιστα ἀφ' ἧς ἰδρῦθη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανικὴ μοναρχία. Ἀλλ' ὅσον δὲ ποτε καὶ ἂν ἡλλοιωθῇ ἐπὶ τὸ ἀριστοκρατικώτερον ἡ διοικήσις τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδέ ποτε οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον καθ' ὅλοκληρίαν ἀπέβαλε τὰς δημοκρατικὰς αὐτῆς ρίζας καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἄλλα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐμβλήματα, ὑπὸ τῶν ὁποίων δορυφορούμενον ἴσχυσε καὶ ἐπεκράτησε τὸ νέον θρησκεῖμα ἐν τῇ ἀνατολῇ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ δι' ὧν συνηρμολογήθη οὕτω καὶ συνεδέθη ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμός μετὰ τοῦ ἀρχαίου. Ὅποια διαφορὰ πρὸς τὰ ἐν τῇ δύσει γινόμενα! Ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ

ἡ ἐκκλησία τάχιστα ἀπέβαλεν οὐ μόνον τὸν δημοκρατικὸν ἀλλὰ καὶ τὸν ἀριστοκρατικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ ἀπέληξεν εἰς τὴν ἀπόλυτον, εἰς τὴν μοναρχικὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ρώμης. Πλὴν τούτου, τὰ σχηματισθέντα ἐν τῇ Δύσει νέα ἔθνη ἐμόρφωσαν κατὰ μικρὸν νέα γλωσσῶν ἰδιώματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον διάφορα τῆς λατινικῆς εἰς ἣν τὸ πρῶτον διεδόθη αὐτόθι ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἥτις δὲν ἔπαυσεν οὔσα ἡ ἱερὰ καὶ ἐπίσημος τοῦ θρησκευματος γλῶσσα. Ἐντεῦθεν καὶ λόγῳ τῆς γλώσσης καὶ λόγῳ τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ, ὁ ἐν τῇ Δύσει χριστιανισμὸς κατήντησεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας γράμματα νεκρὸν διὰ τὸ μέγα τοῦ λαοῦ πλῆθος, ἐνῶ ἐν τῇ ἀνατολῇ διετέλεσεν ἀείποτε συνφκειωμένος μὲ τὸν ἐθνικὸν βίον καὶ ἀπετέλεσεν ἐν τῶν ζωτικωτάτων, πολλάκις δὲ τὸ ζωτικώτατον τῶν συστατικῶν αὐτοῦ, ἰδίως παρὰ τοῖς Ἑλλησιν.

Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ διαμόρφωσιν, ἰδίως εἰς τὰς χώρας τοῦ ἀνατολικοῦ ἑλληνισμοῦ, εἰς τὰς χώρας δηλαδὴ ὅπου τὸ μυστήριον τῆς μετεμψυχώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου εἰς τὸν νέον βίον ἐτελεῖτο ζωτικώτερον. Ἐν τῇ ἀνατολῇ ἰδίως ὁ πολιτικὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ὀργανισμὸς ἐπήνεγκε κατὰ μικρὸν τὸ παράδοξον τοῦτο ἀποτέλεσμα, ὅτι κατὰ πᾶσαν σχεδὸν πόλιν ὑφίσταντο ἤδη διπλαῖ ἐκκλησίαι, διπλαῖ βουλαί, διπλαῖ ἀρχαί, αἱ μὲν τῶν ἀπίστων, αἱ δὲ τῶν χριστιανῶν. Κατ' ἀρχὰς αἱ ἐθνικαὶ ἐκκλησίαι ἦσαν ἰσχυρότεραι, ἀλλὰ προΐόντος τοῦ χρόνου καὶ τοι ἀπολαμβάνουσαι τὴν ποικίλην τῆς ῥωμαϊκῆς μοναρχίας προστασίαν, ἐπὶ μᾶλλον ἐχαλαροῦντο καὶ ἐμαραίνοντο, αἱ δὲ χριστιανικαὶ τάνάπαλιν, καὶ τοι ἐπὶ μόνων τῶν ἰδίων αὐτῶν πόρων καὶ δυνάμεων ἐρειδόμεναι, ἐπολλαπλασιάζοντο καὶ ἐκρατύνοντο. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐξηγεῖται εὐκόλως. Οὐδεμία ὑλικὴ δύναμις ἰσχύει νὰ ἀναπληρώσῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν ἑλλειψιν τῶν ἀπαραιτήτων εἰς τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἐπίδοσιν παντὸς κοινωνικοῦ σώματος ἠθικῶν προσόντων, ἐνῶ ἐξ ἐναντίας τὰ ἠθικὰ προσόντα κατασκευάζουσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἀναγκαίαν εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ὑλικὴν δύναμιν. Κατὰ τὰς πρώτας μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδας, ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ ἑλληνισμοῦ κοινωνία ἔσωζεν ὡς εἶδομεν τὸ πλεῖστον τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος καὶ ἰσχύος· καὶ ὅμως ἦτο ἀσθενὴς διότι, ἀπεστερημένη ἀποχρῶντος ἠθικοῦ ἐρείσματος, ἐπλανᾶτο ἀσκοπῶς ἐν τῷ βίῳ καὶ δὲν εὗρισκε παραμυθίαν τινὰ εἰμῇ ἐν ταῖς ὑλικάς ἀπολαύσεσιν. Οἱ δεσμοὶ

αὐτῆς εἶχον παραλύσει, ἡ δὲ ἀπόλυτος τῆς Ῥώμης μοναρχία, ἡ φυσικὴ αὐτῆς προστάτις, οὔτε τὰς ἀδιαλείπτους στάσεις ἡδύνατο ὀριστικῶς νὰ καταπαύσῃ, οὔτε νὰ ἀναχατίσῃ τὰς ξενικὰς ἐπιδρομάς. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ταύτης ἀναρχίας, αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ὡς ὁάσεις τινὲς ἐρήμου ἀνχηρᾶς, παρίστων θέαμα παντάπασιν ἄλλοιόν. Ἐνῷ κύκλῳ αὐτῶν οἱ νόμοι παρέλυον, ἐνῷ πολυάριθμοι αὐτοχειροτόνητοι αὐτοκράτορες διεπολέμουν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κόσμου, ἐνῷ ἀναρίθμητα βαρβάρων στίφη κατεπάτουν καὶ κατεπυρπόλουν πόλεις καὶ χώρας, ὁ χριστιανὸς ἤξευρε τίς ἦτο ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ καὶ τίς ὁ νόμος αὐτοῦ. Αὐτὸς μόνος εἶχεν ἡγεμόνας καὶ λειτουργοὺς ἀμετακινήτους· αὐτὸς μόνος ἡσθάνετο ἑαυτὸν προστατευόμενον, συνεχόμενον, χειραγωγούμενον· αὐτὸς μόνος ἐν τῷ γενικῷ ἐκείνῳ κατακλυσμῷ δὲν ἐνόμιζεν ὅτι βλέπει τὸν οὐρανὸν καταπίπτοντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τὴν γῆν σχιζομένην ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Καθ' ἐκάστην πόλιν ὑπῆρχεν ἄνθρωπός τις σεβαστὸς τοῦ ὁποίου τὸ κράτος ἦτο ἀναμφισβήτητον παρὰ τῇ μᾶλλον ἐνεργῳ, τῇ μᾶλλον ζωτικῇ μερίδι τῆς κοινωνίας· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν ἦτο οὔτε τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ βίου ὁ ἄρχων, οὔτε τοῦ αὐτοκράτορος ὁ ἐπίτροπος· ἦτο ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀντιπρόσωπος. Κατὰ πᾶσαν τὴν χώραν ὑπῆρχε κοινόν τι αἶσθημα δι' οὗ συνεδέοντο οἱ δραστηριώτεροι καὶ χρηστότεροι κάτοικοι τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως· ἀλλὰ τὸ αἶσθημα τοῦτο δὲν ἦτο οὔτε ἡ μαρानθεῖσα ἀρχαία φιλοπατρία, οὔτε ἡ οὐδὲν ἦττον ἐκλιπούσα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀφοσίωσις· τὸ αἶσθημα τοῦτο ἦτο ἡ πρὸς τὰς ἀρχάς, τὰς ἀρετάς, τὰς ἐπαγγελίας τοῦ νέου δόγματος πίστις. Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ῥητορικὴ, αἱ πρὸ καιροῦ ἀποβαλοῦσαι τὸ πάλαι ἀξίωμα καὶ κράτος, ἀνεφαίνοντο νῦν αὖθις ζωφόροι καὶ λαμπραὶ ἐπὶ ἀμβώνων οἵτινες διεδέχθησαν μὲν τὸ βῆμα τῆς ἀγορᾶς, ἀνῆρπασαν δὲ τὰ ἀκρατήρια τῶν σοφιστικῶν θρόνων. Δύο ἐνὶ λόγῳ κοινωνοῦν, ἡ μὲν νεάζουσα ἡ δὲ θνήσκουσα, συνυπῆρχον καὶ συνυφίσταντο ἐκ παραλλήλου· ἦτο δυνατὸν ἄρα γε νὰ διαβιώσωσιν ἐπὶ πολὺ ἐν εἰρήνῃ; Οἱ Ῥωμαῖοι ἔδειξαν κατ' ἀρχάς, ὡς εἶδομεν, ἀδιαφορίαν τινὰ πρὸς τὸ νέον δόγμα· ἀλλ' ἡ μεταξὺ τῶν δύο κοινωνιῶν πάλη κατέστη, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀναπόδραστος. Καὶ τῶντι ἡ πάλη αὕτη ἤρξατο πρωϊμώτατα.

Πρῶτος τῶν αὐτοκρατόρων, ὁ γνωστὸς ἡδὴ εἰς ἡμᾶς Νέρων, ἐπεδείχθη καὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς τὴν ἀγριότητα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς

ὀλεθρίας ἐκείνης βασιλείας ἐν ἔτει 64 μ. Χ. πυρκαϊὰ μεγάλη, ἐπὶ ἐξ ἡμέρας καὶ νύκτας ἐπτά διαρκέσασα, ἀπετέφρωσε τὸ πλεῖστον τῆς Ῥώμης μέρος, ὃ δὲ δῆμος τῆς πόλεως ταύτης ὑπόπτειυσεν ὅτι παράιτιος τῆς πυρκαϊᾶς ἐγένετο ὁ Νέρων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δυνηθῇ οὕτω ν' ἀνοικοδομήσῃ λαμπροτέραν τὴν πρωτεύουσαν τῆς οἰκουμένης, ὁ αὐτοκράτωρ θέλων νὰ ἀποτρέψῃ τὸ κατ' αὐτοῦ ἐξεγερθὲν ἔνεκα τῆς ὑπονοίας ταύτης μῖσος, κατηγόρησε τοὺς χριστιανούς ὡς διαπράξαντας τὴν συμφορὰν ἐκείνην. Καὶ ἀποδείξεις μὲν δὲν ὑπῆρχον, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ χριστιανοὶ κατεδικάσθησαν διὰ τῆς κοινῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀποστροφῆς, ὡς λέγει ὁ Ῥωμαῖος ἱστορικὸς Τάκιτος. Ἐπὶ τούτου δὲ τοῦ διωγμοῦ βεβαιοῦται ὅτι ὑπέστησαν τὸν τοῦ μαρτυρίου θάνατον ἐν Ῥώμῃ καὶ οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος, τῷ 66 ἔτει. Δεύτερος διωγμὸς ἐγένετο ἐπὶ Δομιτιανοῦ, 81—96, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις, ὡς εἶδομεν, διέταξε τὴν ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐξορίαν τῶν ἐλλήνων φιλοσόφων· οὐδ' ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ Ἐπίκτετος τοῦλάχιστον ἀνάξιος νὰ περιληφθῇ ἐν τῇ τῶν χριστιανῶν προγραφῇ. Πολλοὶ ἐκ τούτων ἐξωρίσθησαν ἤδη λόγῳ ἀθεΐας, καὶ οὐκ ὀλίγοι εὗρον ἄσυλον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τότε δὲ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Κυρίου μαθητὴς, κατεκλείσθη εἰς Πάτμον ὅπου ἔγραψε τὴν Ἀποκάλυψιν αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Δομιτιανοῦ ἡ ἐκκλησία ἔλαβεν αὖθις ἀναψυχὴν τινὰ καὶ ἐξηκολούθησεν ἄκωλύτως μέχρι τινὸς διαδιδομένη, ὀργανομένη, κρατυνομένη. Ἀλλ' ἐπὶ Δεκίου τοῦ βασιλεύσαντος, ὡς εἶδομεν, ἀπὸ τοῦ 249 μέχρι τοῦ 251, καὶ τοῦ οὐδὲν ἤττον εἰς ἡμᾶς γνωστοῦ Αὐρηλιανοῦ, τοῦ νικητοῦ τῆς Ζηνοβίας, ὅστις ἤρξεν ἀπὸ τοῦ 270 μέχρι τοῦ 275, ἡ ἐκκλησία ὑπέστη νέας δοκιμασίας. Καὶ ἔπειτα μὴ νομίσωμεν ὅτι ἀπὸ Δομιτιανοῦ μέχρι Δεκίου, ἦτοι ἐπὶ 150 ἔτη, οἱ Χριστιανοὶ ἀπῆλυσαν βαθυτάτην εἰρήνην. Ἐνῷ οἱ αὐτοκράτορες ἐδείκνυντο ἐπιεικεῖς πρὸς αὐτοὺς, πολλάκις οὗτοι ἐπάσχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τινων κατ' ἐπαρχίας ἀρχόντων οἵτινες ἐπεχείρουν οἰκοθὲν τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν μὴ καταργηθέντων ἀρχαίων κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐπιταγμάτων. Τελευταῖον ἐπῆλθεν ὁ φοβερώτερος καὶ βιαιότερος ἀπάντων τῶν διωγμῶν, ὅστις ἐγένετο ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Διοκλητιανοῦ, τοῦ ἀναγορευθέντος ἐν ἔτει 284. Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ὁ ἀριθμὸς τῶν χριστιανῶν, εἰ καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς, εἶχεν ὅμως ὡς φαίνεται, αὐξήσει πολὺ. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ νέου δόγματος οἵτινες εἶχον ἤδη παρεισδύσει εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνά-

κτορα τῶν βασιλέων, δὲν ἤρχοντο νὰ ἀπαιτῶσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ἐξ ὑπερβολῆς ζήλου προανήγγελλον εἰς τοὺς ἑτεροδόξους τὴν προσεχῆ τῶν εἰδώλων καταστροφὴν, τὰ ὅποια καὶ παρόντων ἐκείνων πολυειδῶς περιεφρόνουν καὶ ἐζητούλιζον. Τοῦτο διηρέθισε φυσικῶ τῷ λόγῳ τοὺς εἰδωλολάτρους οἵτινες ἤλπισαν αὐθις νὰ πνίξωσιν ἐν τῷ αἵματι τὴν ὁσημέραι προαγομένην καὶ ἀκμάζουσαν πίστιν καὶ ἠγωνίσθησαν παντὶ σθένει νὰ καταπείσωσιν εἰς τοῦτο τὸν αὐτοκράτορα. Ὁ Διοκλητιανὸς ἀπετροπιάζετο τὴν τοιαύτην βιαιοπραγίαν· ἀλλ' ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ, ὁ δεισιδαίμων καὶ αἰμοβόρος Γαλέριος, κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ μεταβάλῃ τὸ φρόνημα τοῦ γηραιοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ καταφέρῃ αὐτὸν εἰς τὸ νὰ προγράψῃ τὸ χριστιανικὸν θρησκεισμα. Τῇ 23 ἰανουαρίου τοῦ 303 ἔτους ὑπεγράφη λοιπὸν ἐν Νικομηθεΐᾳ τὸ πρῶτον τοῦ διωγμοῦ τούτου θέσπισμα, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἐνδοιάζων ἐπὶ αὐτοκράτωρ περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ παραγγείλῃ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν χριστιανῶν ἀφαίρεσιν τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστικῶν δικαιωμάτων. Ἀλλ' ἐὰν τῶντι ἤλπισεν ὅτι ἐπιτρέψας ἅπαξ εἰς τὸν χεῖμαρρον τῶν παθῶν νὰ ἐκχειλίσῃ, θέλει δυνηθῆ ἔπειτα νὰ χειραγωγήσῃ καὶ εὐθετήσῃ τὸν χεῖμαρρον τούτον, ἐπλανήθη. Τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐμελλε ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ διατάγματος, ὁ Διοκλητιανὸς θεωρῶν μετὰ τοῦ Γαλερίου, ἀπὸ ἐνὸς τῶν παρθύρων τῶν ἐν Νικομηθεΐᾳ βασιλείων, τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἧς ἐφαίνετο ἡ στέγη, συνεζήτει πρὸς αὐτὸν ἐὰν αὕτη ἔπρεπε νὰ καταστραφῇ διὰ τοῦ πελέκεως ἢ διὰ τοῦ πυρός. Ὁ Διοκλητιανὸς δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ μεταχειρισθῶσι πρὸς τοῦτο τὴν πυρκαϊάν, φοβούμενος μήπως μεταδοθῇ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀποβῇ γενικὴ εἰκὼν αὕτη ἀκριβῆς τοῦ ποῦ ἐμελλε νὰ καταντήσῃ ὁ τελευταῖος οὗτος κατὰ τῆς πίστεως διωγμός! Οἱ χριστιανοὶ ἦσαν πολυάριθμοι καὶ ἐν τῷ στρατῷ καὶ καθ' ἐκάστην τοῦ βασιλείου πόλιν. Ὅθεν ἅμα ἐκδοθέντος τοῦ διατάγματος, γενικὴ ἐπεκράτησεν ἀναρχία· οἱ ἄριστοι ἐκεῖνοι τῶν πολιτῶν βλέποντες ἑαυτοὺς κινδυνεύοντας, ἠναγκάζοντο νὰ κρυβῶσι· καὶ τότε ὁ ὄχλος τῶν εἰδωλολατρῶν ἐπιπεσὼν εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν καὶ τὰ κτήματα, ἤρχισε λεηλατῶν, κλέπτων καὶ συλλαμβάνων ὡς χριστιανούς πάντας ὅσοι ἤθελον νὰ ἀποκαταστήσωσι τὴν τάξιν. Ἐν αὐτῇ τῇ Νικομηθεΐᾳ ἐξεραγάθησαν δύο ἢ τρεῖς πυρκαϊαί, τὰς ὁποίας ὁ μὲν Γαλέριος ἀπέδιδεν εἰς τοὺς χριστιανούς, οἱ δὲ χριστιανοὶ εἰς τὸν Γαλέριον. Καὶ ἐν τούτοις ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ πρῶτον ἐκεῖνο διάταγμα δὲν ἴσχυε νὰ

καταπαύσῃ τὴν ἐπελθοῦσαν καθ' ἅπαν τὸ κράτος ταραχήν. Οἱ χριστιανοί, ἐνόσφ δὲν ἐξωντοῦντο ἀλλ' ἀπλῶς ἀπεστεροῦντο τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστικῶν δικαιωμάτων καὶ διεκωλύοντο περὶ τὴν πάνδημον τέλεσιν τῆς λατρείας αὐτῶν, ἀπέβαινον, δι' αὐτὸ τοῦτο, ἔτι μᾶλλον ἐπικινδύνοι τῆς ἐπικρατούσης πολιτείας ἐχθροί. Ἡ λοιπὸν ἔπρεπε ν' ἀνακληθῶσι τὰ διαταχθέντα, ἢ νὰ ἐπιβληθῶσι ποιναὶ ἔτι βαρύτεραι. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπέκλινεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ Γαλέριος· τρία δὲ ἄλλεπάλληλα θεσπίσματα ἐπέτειναν ἀλληλοδιαδόχως τὰς τιμωρίας δι' ὧν ἤλπισεν ἐπὶ τέλους νὰ δαμάσῃ τὴν ἐκκλησίαν. Ἀπὸ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων προῆλθεν εἰς τὴν ἐξορίαν, ἀπὸ τῆς ἐξορίας εἰς τὸν θάνατον, ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὰ φοβερώτερα βασανιστήρια. Καὶ ἐπληρώθη οὕτω σχεδὸν ἅπαν τὸ κράτος θυμάτων καὶ αἵματος· καὶ χιλιάδες πολλαὶ ἀνδρῶν, γυναικῶν, παίδων ἐμαρτύρησαν καρτερικῶς ὑπὲρ τῆς ἀδαμάστου αὐτῶν πίστεως, καρτερικῶς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἐκίνησαν τὸν ἔλεον καὶ αὐτῶν τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀρχαίου θρησκείματος καὶ ἐξήγειραν πολλαχοῦ τὴν κοινὴν γνώμην κατὰ τῆς ἀνηλεοῦς ἐκείνης θηριωδίας. Ἐτι δ' ἐξακολουθοῦντος τοῦ δεινοῦ τούτου κλύδωνος, προῆλθεν εἰς μέσον ὁ μέγας Κωνσταντῖνος.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ὁ Διοκλητιανὸς εἶχεν ἐννοήσει ὅτι εἰς μόνος αὐτοκράτωρ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἐπιτήρησιν ὁλοκλήρου τοῦ ἁχανοῦς ἐκείνου κράτους, τὸ ὅποῖον ἐξωθεν μὲν ἅπανταχόθεν σχεδὸν προσεβάλλετο ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων πολεμίων, ἐσωθεν δὲ ἀνεσεῖετο ὑπὸ συνεχῶν στάσεων. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ τρίτου τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ ἔτους, ἦτοι τῷ 286, παρέλαβε συνάρχοντα τὸν τραχὺν Πιαννόνιον Μαξιμιανὸν εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν ἄμυναν τοῦ Ῥήνου, αὐτὸς ἀναλαβὼν ἰδίᾳ τὴν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν κυβερνήσιν. Οἱ δύο οὗτοι ἀνώτατοι ἄρχοντες ἔφερον ἐξίσου τὸ τοῦ Αὐγούστου τιμώτατον ἐπώνυμον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Διοκλητιανὸς ἐνόμισε πρέπον νὰ μερίσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς φροντίδας τῆς υπερτάτης ἀρχῆς· ἐχειροτόνησε δὲ ἐπὶ τούτῳ, ἐν ἔτει 291, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Αὐγούστου Μαξιμιανοῦ, δύο καίσαρας, τὸν ἐκ Δαρδανίας Κωνσταντίον τὸν Χλωρόν καὶ τὸν ἐκ Μοισίας Γαλέριον, ὁρίσας ὅμως ὅτι τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα ἐπέχει δευτερεύουσιν ὡς πρὸς τὸν Αὐγούστον τάξιν. Καὶ τὸν μὲν Γαλέριον προσέλαβεν αὐτὸς βοηθόν, τὸν δὲ Κωνσταντίον ἔδωκεν εἰς τὸν Μαξιμιανὸν συγκυβερνήτην τῶν τῆς Δύσεως πραγμάτων. Τούτου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ.

τοῦ Κωνσταντίου υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐγεννήθη κατὰ
 τινὰς μὲν εἰς Ταρσὸν, κατ' ἄλλους δὲ εἰς Δρεπάνην τῆς Βιθυνίας, καὶ
 κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην εἰς Ναῖσσον, τὴν σημερινὴν Νίσσαν τῆς
 Μοισίας, ἐν ἔτει 274. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, εἰ καὶ στενὸς συγγενὴς διατε-
 λέσας τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου, ἦτο εἰσέτι τότε ἀπλοῦς στρατηγὸς
 καὶ εἶχε συνοικήσει μετὰ κόρης τινὸς εὐτελοῦς κοινωνικῆς τάξεως, Ἑλέ-
 νης τὸ ὄνομα, τῆς τοσοῦτον μετέπειτα περιωνύμου μητρὸς τοῦ Κων-
 σταντίνου. Προαχθεὶς δὲ εἰς τὸ τοῦ καίσαρος ἄξιωμα, ἡναγκάσθη ὑπὸ
 τοῦ Διοκλητιανοῦ νὰ διαzeugθῇ μὲν τὴν Ἑλένην ἵνα λάβῃ σύζυγον συγ-
 γενῇ τινι τοῦ Αὐγούστου Μαξιμιανοῦ, νὰ καταλίπῃ δὲ παρὰ τῷ αὐ-
 τοκράτορι τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον ὡς ὄμηρον. Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ διε-
 τέλεσε τιμῶν διαπρεπόντως τὸν νέον τοῦτον καὶ παρέλαβεν αὐτὸν μεθ'
 ἑαυτοῦ εἰς Παλαιστίνην, ὅτε, περὶ τὸ 296, ἐπορεύθη πρὸς τὰς χώρας
 ἐκεῖνας ἵνα καταβάλλῃ στάσιν τινὰ ἐν Αἰγύπτῳ ἐκραγεῖσαν. Ὁ νεανίας
 ἵστατο ἐπὶ δεξιᾷ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν βασιλέων, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀπε-
 θαύμαζον τὸ μέγεθος τοῦ ἀναστήματος αὐτοῦ, τὸ κάλλος τῆς ὄψεως,
 τὴν ῥώμην τοῦ σώματος καὶ τὸ ἐν γένει παρ' αὐτῷ ἐπιφαινόμενον βασι-
 λικὸν φρόνημα. Ταῦτα δὲ ἐκτιμῶν τὰ προτερήματα ὁ Διοκλητιανὸς
 προεχειρίσατο τὸν νέον πρωῒμωτατα χιλιάρχον πρώτης τάξεως. Ὁ
 Κωνσταντῖνος διετέλει ἔτι εἰς τὰ ἐν Νικομηδείᾳ βασιλεία ὅτε ὁ Γα-
 λῆριος ἐπέτυχε τὴν ἐκδοσιν τῶν κατὰ τῆς ἐκκλησίας θεσπισμάτων καὶ
 μάρτυς διετέλεσεν ὁ νέος τῶν περὶ τούτου γενομένων συζητήσεων, ἀπο-
 στραφεὶς τόσῳ μᾶλλον τὸ αἰμοδόρον ἐκεῖνο βούλευμα ὅσῳ εἶχεν αἰτίας
 δυσαρεσκείας πρὸς τὸν συμβουλευσάντα αὐτὸ καίσαρα. Τῷοντι ὁ Γα-
 λῆριος διέκειτο δυσμενῶς πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ ἔλαβεν ἀφορμὴν
 νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο ἀριδῆλως μετ' ὀλίγον. Ἐν ἔτει 305 οἱ δύο Αὐ-
 γουστοί, ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Μαξιμιανὸς, εἴτε ἐκόντες εἴτε ἄκοντες
 παρητήθησαν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, προήχθησαν δὲ εἰς τὸ ὑπατον
 ἐκεῖνο ἄξιωμα ὁ Γαλῆριος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος. Προέκειτο λοιπὸν ἡδὴ
 νὰ ἀναγορευθῶσι δύο νέοι καίσαρες· καὶ φυσικώτατον ἦτο νὰ λάβῃ τὸ
 ἐν τῶν δύο τούτων λειτουργημάτων ὁ τοῦ Κωνσταντίου υἱός. Ἀλλ' ὁ
 Γαλῆριος, ἀφῆσας αὐτὸν κατὰ μέρος καὶ ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς ἀπουσίας
 τοῦ Κωνσταντίου, προεχειρίσατο καίσαρας τὸν Φλάβιον Σεβήρον, ἄν-
 θρωπον κακοήθη καὶ ἀφανοῦς καταγωγῆς, καὶ τὸν τῆς ἰδίας ἀδελφῆς
 υἱὸν Μαξιμῖνον, ὅστις, καίτοι συγγενὴς τοῦ Αὐγούστου, ἦτο ὅμως ἄν-
 θρωπος παντάπασιν κοινὸς καὶ βάρβαρος. Ὅτε ἀνεκνήρυσθη ἐν Νικομη-

δείξ ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δήμου ἡ παράδοξος αὕτη ἐκλογή, κοινὴ ἐπεκράτησεν ἀπορία καὶ ἀποδοκιμασία. Τὸ πλῆθος εἶχεν ἐστραμμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐν ἀκμῇ τότε ὄντα τῆς ἡλικίας καὶ ἀγαπητὸν παρὰ τῷ στρατῷ. "Ωστε κατ' ἀρχὰς ἐνόμισαν ὅτι λάθος ἐγένετο περὶ τὸ ὄνομα· ἀλλ' ὁ Γαλέριος παραμερίσας διὰ τῆς χειρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, προήγαγεν εἰς μέσον τὸν ἀκατονόμαστον αὐτοῦ ὑποψήφιον, ὅστις ἐν τῷ ἅμα, ἀποβαλὼν τὰ πενιχρὰ ἱμάτια, περιεβλήθη τὴν πορφύραν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔκρυψε τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ ὠφεληθῇ ἐξ ἀφορμῆς οἰαςδ' ἴποτε ἵνα φύγῃ ἐκ Νικομηδείας. Τφόντι μετ' ὀλίγον μαθὼν ὅτι ὁ Κωνσταντῖος ἀσθενεῖ, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν, εἰ καὶ μετὰ τινος δυσκολίας, ὡς βεβαιούσι, παρὰ τοῦ Γαλερίου τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ὅστις προϊστάτο τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν. Μικρὸν δὲ μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Κωνσταντῖνου, ἀπεβίωσεν ὁ Κωνσταντῖος, περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 306 εἰς Ἐβδόρακον, τὸ σημερινὸν Ὑόρκ, τῆς Βρεταννίας· καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσε τὸν υἱὸν τοῦ ἐκεῖνον Αὐγουστον. Ὁ Γαλέριος δὲν ἠθέλησε ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ ὕπατον τοῦτο ἀξίωμα, χειροτονήσας Αὐγουστον μὲν ἀντὶ τοῦ Κωνσταντῖνου, τὸν Σεβήρον, πρῶτον δὲ καίσαρα τὸν Μαξιμιανόν· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὅστις ἤξευρεν, ὡς εἶδ οὐ μὲν, νὰ μετριάξῃ τὰ πάθη αὐτοῦ, δὲν ἀντετάχθη εἰς τὴν διάταξιν ταύτην τῶν πραγμάτων, ἀρκεσθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ δευτέρου καίσαρος. Ἄλλ' ἑτεραι περιστάσεις ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ προκαλέσωσι νέαν καὶ μεγάλην ῥῆξιν μεταξὺ τῶν διεπόντων τὴν τύχην τοῦ κόσμου ἀνδρῶν.

Ὁ Κωνσταντῖος δὲν εἶχεν ἐκτελέσει ἀκριβῶς τὰς ἀπανθρώπους διατάξεις τῶν ἐκ Νικομηδείας ἐπισταλέντων αὐτῷ ἐπιταγμάτων, διὰ δὲ τῆς ἀνοχῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Γαλατίας, τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Βρεταννίας εἶχε προσοικειωθῇ τὴν ἀγάπην αὐτῶν. Ὁμοίως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς χριστιανούς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ἀναδειχθεὶς μάλιστα ἔτι εὐνούστερος πρὸς αὐτούς, διότι ἐπέθετο ὅτι ἦσαν ἰσχυρόν καὶ ὑγιὲς μέρος τῆς ῥωμαϊκῆς κοινωνίας, οὐ ἄνευ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναχαιτισθῇ ἡ πτώσις τοῦ πανταχόθεν καταρρέοντος κράτους. Τοῦτο ἤδη ἠῤῥξησε τὴν δυσἀρέσκειαν τοῦ Γαλερίου, ὅτε τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν πράγματα προεκάλεσαν νέας περιπλοκάς. Ἐν αὐτῷ ἐκεῖνῳ τῷ 306 ἔτει ἐστασίασεν ἡ Ῥώμη. Ἡ πόλις αὕτη οὐσα πρὸ καιροῦ κακῶς δια-

θετειμένη πρὸς τοὺς αὐτοκράτορας οἵτινες δὲν ἔδρευον πλέον ἐν αὐτῇ, διότι ἐνόμιζον τὴν ἐν ταῖς μεθορίοις ἐπαρχίαις διαμονὴν συντελεστικωτέραν εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ κράτους, ἐδυστρόπησεν ἤδη ἔτι μᾶλλον ἔνεκα καταθλιπτικῶν τινῶν φορολογικῶν τοῦ Γαλερίου καὶ τοῦ Σεβήρου διατάξεων, καὶ ἀνηγόρευσε Αὐγουστον τὸν Μαξέντιον, υἱὸν τοῦ γηραιοῦ Μαξιμιανοῦ, ὅστις κατὰ πρόσκλησιν τοῦ υἱοῦ ἀνέλαθεν ὡς αὐτὸς τότε τὸ τοῦ Αὐγούστου ἀξίωμα. Πέμπεται μὲν ὑπὸ τοῦ Γαλερίου κατ' αὐτῶν ὁ Σεβήρος· ἀλλ' ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, πολιορκεῖται ἐν Ῥαυέννῃ, παραδίδεται καὶ φονεύεται. Τότε ὁ Μαξιμιανὸς φοβούμενος νέαν αὐτοῦ τοῦ Γαλερίου ἐκστρατείαν, ἐζήτησε τὴν τοῦ Κωνσταντίνου συμμαχίαν, προτείνας αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν θυγατέρα Φαῦσταν· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος συνεζεύχθη μὲν τὴν Φαῦσταν, ἐπικουρίαν ὅμως ὀριστικῶς δὲν ὑπέσχετο. Οὐδὲ ἔλαβεν ὁ Μαξιμιανὸς ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ κατ' ἀρχάς, διότι ὁ Γαλέριος, εἰ καὶ ἐπελθὼν εἰς Ἰταλίαν, ὑπεχώρησεν ἀμέσως ἀμαχητὶ, ὑποπτεύσας μήπως ἐγκαταλειφθῇ, ὅπως ὁ Σεβήρος, ὑπὸ τοῦ ἰδίου στρατοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐδιχονόησεν ὁ Μαξιμιανὸς πρὸς αὐτὸν τὸν υἱὸν Μαξέντιον καὶ καταφεύγει εἰς τὸν Κωνσταντῖνον. Ἐκεῖ γίνεται δεκτός· ἐπιβουλεύεται ὅμως αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ζωὴν, ὥστε ἐπὶ τέλους φονεύεται ὑπ' αὐτοῦ τῷ 310. Συγχρόνως σχεδὸν ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ὁ Γαλέριος, ἀποθανὼν ὑπὸ νόσου δεινῆς τῷ 311, ἀφ' οὗ μικρὸν πρότερον, ἐν τῷ μέσῳ τῶν βασιλέων τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ, ἀνεκάλεσε τὰ κατὰ χριστιανῶν ἐπιτάγματα, ἐπιτρέψας αὐτοῖς νὰ ἐκκλησιάζωνται καθ' ὅσον δὲν ἐπιχειροῦσι τι κατὰ τῆς πολιτείας. Τὸ δὲ κράτος αὐτοῦ διενεμήθη μεταξὺ τοῦ Μαξιμίνου καὶ τοῦ Ἰλλυριοῦ Φλαβίου Λικινίου, ὃν ὁ Γαλέριος εἶχεν ἀναγορεύσει Αὐγουστον ἀπὸ τοῦ 307. Αἱ ἀφορμαὶ λοιπὸν τῶν διενέξεων ἐφαίνοντο καταπαύσασαι· τὸ σκάνδαλον τοῦ διωγμοῦ τῶν χριστιανῶν εἶχε τεθῇ ἐκ μέσου. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Μαξέντιος εἶχον μᾶλλον λόγους νὰ διατελῶσι φιλικῶς πρὸς ἀλλήλους. Ὁ ἀρχαῖος αὐτῶν πολέμιος, ὁ Γαλέριος, δὲν ὑπῆρχε πλέον· οἱ δύο αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ διάδοχοι μόλις ἠδύναντο νὰ διατηρήσωσιν ἐν ἀσφαλείᾳ τὰ ἴδια κτήματα. Ἐν γένει ἐνόμιζέ τις ὅτι θέλει ἐπικρατήσῃ ἡδὴ εἰρήνη, ὅτε αἰφνης ἡ ἀφροσύνη τοῦ Μαξεντίου προεκάλεσε νέον καὶ κρισιμώτερον τῶν προηγουμένων πόλεμον.

Ὁ Μαξέντιος, ὄνειρευόμενος τὴν κατάκτησιν τῶν δυτικῶν ἐπαρ-

χιῶν, ἀνήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἔσπευσε νὰ προκαταλάβῃ τὸν ἀντίπαλον, ἐτοιμαζόμενον νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Ἱταλίαν. Φθάσας ὁμῶς εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἀλπεων περιέστη εἰς ἀμυχανίαν καὶ ἀπορίαν ἥτις ἐμελλε ν' ἀποβῇ πολλῶν καὶ μεγάλων πραγμάτων πρόξενος. Ὁ στρατὸς τοῦ Μαξεντίου ἦτο ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολυαριθμότερος τοῦ στρατοῦ ὃν ἤγεν ὁ Κωνσταντῖνος. Κατὰ τὸν Ζώσιμον, εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἄγοντα 90,000 πεζῶν καὶ 8,000 ἱππέων, ὁ Μαξέντιος ἀντιπαρέταξεν 170,000 πεζῶν καὶ 18,000 ἱππέων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ εἰς ἄμυναν τοῦ Ῥήνου τὸ ἥμισυ τῆς δυνάμεως, ὥστε ἐν Ἱταλίᾳ δὲν ἠγωνίσθη εἰμὴ μετὰ 40,000 περίπου ἀνδρῶν μόνον. Καὶ ἐνῷ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο τοσοῦτον εὐάριθμος, οἱ οἰωνοὶ ἦσαν ἀπαισίοι, οἱ δὲ στρατηγοὶ ἐδίσταζον. Ναὶ μὲν ὁ Δικίνιος, εἰς ὃν ὁ Κωνσταντῖνος προέκειτο νὰ δώσῃ σύζυγον τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Κωνσταντίναν, ὑπέσχετο νὰ διατηρήσῃ ἐν εἰρήνῃ τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Ἱταλίας μεθορίους χώρας. Πλὴν τούτου ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε συνεννοήσεις ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ, αἱ δὲ ναυτικαὶ αὐτοῦ μοῖραι ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι τὴν Σαρδόνα, τὴν Κορσικὴν καὶ τοὺς λιμένας τῆς Ἱταλίας. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ μὲν Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ στρατηγὸς δαιμόνιος, ἐνῷ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἦτο ἄνθρωπος ἀνανδρὸς καὶ τῶν πολεμικῶν ἔργων παντελῶς ἄπειρος. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον τὸ ἐπιχείρημα ἐφαίνετο ἐπισφαλές. Οἱ Ῥωμαῖκοι λεγεῶνες ὑπελάμβανον ἀείποτε δεινὸν τὸ νὰ ἐμβάλωσιν ἐνόπλως εἰς τὴν Ἱταλίαν, νὰ καταπατήσωσι τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἔδαφος καὶ νὰ πολιορκήσωσι τὸ Καπιτώλιον. Πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ Σεβῆρος ἐγκτελείφθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, διστάζοντος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Ῥώμης· καὶ ὑπὸ ὁμοίων ἐνδοιασμῶν ἐπείγόμενος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκεῖθεν ὁ Γαλέριος. Ὅθεν ἄπορον δὲν εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, ἔχων δύναμιν ἥττονα τοῦ ἀντιπάλου καὶ βλέπων τοὺς μὲν οἰωνοὺς τῆς εἰδωλολατρείας ἀπαισίους, τοὺς δὲ στρατηγοὺς τεταραγμένους, ἡσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσῃ ἐτέραν τινα προστασίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐπιχειρήματος αὐτοῦ. Εἰς τοῦτο παρώτρυνον αὐτὸν αἱ ποικίλαι πολιτικαὶ μεταβολαὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς. Ἐν τῷ βραχεῖ αὐτοῦ βίῳ εἶδεν ἀλληλοδιαδόχως ἐξαφανισθέντας τρεῖς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ μετασχόντων τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Ὁ Μαξιμιανὸς καὶ ὁ Σεβῆρος ἐφονεύθησαν οἰκτρῶς, ὁ δὲ Γαλέριος ἀπέθανεν ἐξ ὀλεθρίου νο-

σήματος· καὶ ἐν τούτοις ἅπαντες εἶχον ἀναθέσει τὰς ἐλπίδας αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ συμβουλευθῇ τοὺς χρησμούς τῶν θεῶν τούτων. Μόνος ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κωνσταντῖος ὅστις, ἂν δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εὐαγγελισθέντα Θεόν, προσηνέχθη τοῦλάχιστον πρὸς αὐτὸν εὐλαβῶς, κατέλυσε τὸν βίον ἐν εἰρήνῃ καὶ κατέλιπε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀπογόνους. "Οθεν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ τὴν ἀρωγὴν τοῦ Θεοῦ ὃν ἐτίμησεν ὁ πατὴρ, κατὰ τὸν πρῶτον μέγαν ἀγῶνα ὃν προέκειτο ἤδη νὰ ἀναλάβῃ.

Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, ὁ ἐπὶ Κωνσταντίνου ἀκμάσας ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, ὅστις ἐγένετο δημιουργὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἄλλως ἀνεδείχθη περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν χρονολογίαν ἀνὴρ λόγου ἄξιος, συνέταξε καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ Κωνσταντίνου λόγους τέσσαρας, ἐν οἷς βεβαιοῖ ὅτι παρ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἤκουσε βραδύτερον διηγούμενα ὅσα κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην τῆς ζωῆς αὐτοῦ στιγμὴν συνέβησαν. Προσευχομένου λοιπὸν τοῦ βασιλέως, λέγει, καὶ λιπαρῶς ἱκετεύοντες τὸν πατρῶον Θεόν, ἵνα ἐπορέξῃ τὴν ἑαυτοῦ δεξιὰν εἰς τὴν προκειμένην δυσχέρειαν, ἐπεφάνη θεοσημία τις παραδοξοτάτη. Ὁ ἥλιος ἦτο περὶ μεσημβρίαν· ὁ Κωνσταντῖνος ἐπορεύετο μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὅτε αἴφνης εἶδεν ὀφθαλμοφανῶς ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπερκείμενον τοῦ ἡλίου σταυρὸν ἐκ φωτὸς συνιστάμενον καὶ φέροντα ἐπιγραφὴν «τούτῳ νίκα.» Ὁ Εὐσέβιος λέγει τὸ ὄραμα γενόμενον «ἄμφι μεσημβρινὰς ἡλίου ὥρας, ἥδη τῆς ἡμέρας ἀποκλινούσης.» Ὁ δὲ ἐκδότης αὐτοῦ Heinichen ἐρμηνεύων τὸ χωρίον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὰ δύο κῶλα φαίνονται ἀντιφάσκοντα πρὸς ἄλληλα ἐζήτησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα λέγων ὅτι ὁ Εὐσέβιος διὰ μὲν τοῦ πρώτου κώλου ἐννοεῖ ἀπάσας τὰς μεταξὺ 5 καὶ 9 ὥρας διὰ δὲ τοῦ δευτέρου ὅτι ἡ ὀπτασία συνέβη περὶ τὸ τέλος τοῦ διαστήματος τούτου. Ἡ ἐπικρατοῦσα ὁμῶς παρὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις ἱστορικοῖς καὶ χρονογράφοις γνώμη ἦτο ὅτι τὸ φαινόμενον συνέβη «περὶ μεσημβρίαν» διότι καὶ ὁ Ζωναρᾶς λέγει «μεσοῦσης ἡμέρας· καὶ ὁ Θεοφάνης «ὥφθη αὐτῷ ἐν ὥρᾳ ἑκτῇ τῆς ἡμέρας ὁ τίμιος σταυρός·» καὶ ὁ Κεδρηνὸς «φαίνεται οὖν αὐτῷ ἐν ἑκτῇ ὥρᾳ τῆς ἡμέρας ὁ τίμιος σταυρός.» Καὶ ὁ Ἐφραίμιος πάλιν «μεσοῦσης ἡμέρας.»

Ὅπωςδὴποτε ὁ Κωνσταντῖνος ἐκπλαγείς ἐπὶ τῷ θεάματι, ὅπερ εἶδε καὶ ἐθαύμασεν ἅπας ὁ περὶ αὐτὸν στρατὸς, διηπόρει πρὸς ἑαυτὸν λέ-

γων, τί ἄρα σημαίνει τὸ φάσμα μέχρις οὗ, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, εἶδε καθ' ὕπνου τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ φανέντος εἰς τὸν οὐρανὸν σημείου καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ παραγγελίαν νὰ ποιήσῃ μίμημα τοῦ σημείου ἐκείνου καὶ νὰ μεταχειρίζεται τοῦ λοιποῦ αὐτὸ ὡς ἀλέξημα, δηλαδή ὡς σύμβολον προφυλακτικόν, εἰς τὰς πρὸς τοὺς πολεμίους συγκρούσεις. Τὴν δὲ πρωΐαν, ἅμα ἐξυπνήσας, διεκοίνωσεν εἰς τοὺς φίλους τὸ ἀπόρητον· καὶ ἐν τῷ ἅμα καλέσας χρυσοχόους, παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπομιμηθῶσι τὴν εἰκόνα τοῦ σημείου, κοσμοῦντες αὐτὸ διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων. Καὶ κατασκευάσθη λοιπὸν οὕτω ἡ πρώτη χριστιανικὴ σημαία ἣτις ἦτο ὡς ἐξῆς ἐσχηματισμένη. Ὑψηλὸν καὶ περίχρυσον δόρυ εἶχε κέρας ἐγκάρσιον πεποιημένον ἐν εἵδει σταυροῦ. Εἰς τὸ ἄνω ἄκρον τοῦ δόρατος ἐστήριζετο στέφανος χρυσοῦς καὶ λιθοκόλλητος, ἐντὸς δὲ τοῦ κύκλου τοῦ στεφάνου ὑπῆρχον δύο στοιχεῖα, ἐκδηλοῦντα τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν δύο πρώτων αὐτοῦ ἐλληνικῶν χαρακτήρων, ἦτοι τοῦ Χ καὶ τοῦ Ρ, συμπεπλεγμένων ὅπερ μετέπειτα ἔφερε πάντοτε ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπὶ τοῦ κράνους αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ πλαγίου κέρατος τοῦ ἐπὶ τοῦ δόρατος ἐπιτεθειμένου ἐκρέματο ὀθόνη πορφυρᾷ, χρυσοῦφαντος καὶ διὰ ποικίλων καὶ λαμπροτάτων τιμαλφῶν λίθων κεκοσμημένη. Ἡ ὀθόνη αὕτη ἦτο τετράγωνος ὥστε δὲν κατήρχετο μέχρι τῆς κάτω ἄκρας τοῦ δόρατος, τὸ ὅποion ἦτο μακρότερον τοῦ ἐγκαρσίου κέρατος. Κάτωθεν δὲ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄκρα τοῦ ὑφάσματος ἐκείνου, ὑπῆρχον ἐνυφασμένοι ἢ ζωγραφημένοι διὰ χρυσοῦ αἱ προτομαὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Ἡ πρώτη αὕτη σημαία διετηρήθη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας μέχρι τῆς ἐνάτης, ὡς βεβαιοῦσιν, ἑκατονταετηρίδος, εἰς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία καὶ ἐπεκλήθη «λάβαρον» ὄνομα τοῦτο παράδοξον τοῦ ὁποίου δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξιχνιασθῇ οὔτε ἡ ἐτυμολογία οὔτε ἡ ἔννοια.

Ταῦτα ὁ Εὐσέβιος. Καὶ βέβαιον τῶντι φαίνεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἀμυχανίᾳ εἰς ἣν τότε εὑρέθη δὲν ἀπεδέξατο μὲν ἔτι ἅπαντα τὰ τῶν χριστιανῶν δόγματα, ἐπεκάλεσατο ὅμως τὴν ἀρωγὴν τοῦ Θεοῦ αὐτῶν καὶ ἀντέταξε τὸ μυστηριῶδες τοῦ Χριστοῦ σύμβολον εἰς τὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου ἐμβλήματα, ἵνα κατισχύσῃ θρησκείματος γεγηρακότος διὰ τῆς χάριτος πίστεως νεωτέρας καὶ ἀκμαιοτέρας. Οὐδὲν ἦπτον δὲ ἀξιοσημεῖωτον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους γεγονὸς εἶναι, ὅτι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἡ νέα βασιλικὴ σημαία διὰ τῶν

ἐλληνικῶν καὶ οὐχὶ τῶν λατινικῶν τοῦ Χριστοῦ γραμμάτων ἐκοσμήθη· ὥσανεὶ ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε τὸ προαίσθημα ὅτι ἐπέπρωτο νὰ γίνῃ ἀρχηγέτης γενεᾶς βασιλέων, οἵτινες ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον χωρίζομενοι ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τῶν Ῥωμαίων μητροπόλεως, ἐμελλον ἐπὶ τέλους νὰ ἄρξωσι χωρῶν ἐλληνικῶν καὶ διὰ τῆς ἐλληνικῆς νὰ κυβερνήσωσι γλώσσης.

Τοῦτο λοιπὸν ἀναγορεύσας καὶ προσκυνήσας τὸ σύμβολον, τὸ ὁποῖον οἱ μὲν χριστιανοὶ αὐτοῦ στρατιῶται εἶδον προπορευόμενον μετὰ πάσης πεποιθήσεως εἰς τὴν νίκην, οἱ δὲ μὴ πιστεύσαντες εἰσέτι παρηκολούθησαν μετὰ τῆς ἀνησυχου προσδοκίας ἣν παράγει ἐν τοιαύταις ἀπόροις περιστάσεσι πᾶν ὅ,τι μυστηριῶδες καὶ ἄδηλον, ὥρμησεν ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος ἐπὶ τὰ πρόσω θαρρούντως· ἐπὶ τοσοῦτον θαρρούντως ὥστε, ἐνῶ ἐνομίζετο εἰσέτι περὶ τὸν Ῥῆνον διατρίβων, αὐτὸς ἐπεφάνη διὰ τῶν Ἀλπεων ἀδοκῆτως εἰς τὰ πεδία τῆς ἄνω Ἰταλίας· καὶ, καταβαλὼν περὶ Τουρίνον τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντιταχθεῖσαν πρώτην τῶν πολεμίων στρατιάν, προήλασεν ἀκωλύτως μέχρι Μεδιολάνου. Ἐπειτα δὲ νικήσας καὶ ἄλλην λαμπρὰν νίκην περὶ Οὐηρῶνα, ἤρχιζε νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὴν Ῥώμην ὅπου περιέμενεν αὐτὸν ὁ Μαξέντιος. Ἡ Ῥώμη ἦτο τοσοῦτον ὁχυρὰ ὥστε, ἐὰν ὁπωςοῦν ἐπιτηδείως διεξήγετο ἡ ἄμυνα αὐτῆς, ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελεν ἀναγκασθῇ εἰς πολιορκίαν μακράν καθ' ἣν, διατελῶν ἐν μέσῳ χωρῶν καὶ κατοίκων ἄλλοτρίως πρὸς αὐτὸν διακειμένων καὶ πόρρω πάσης ἐκ τῶν ἰδίων κτήσεων ἐπικουρίας, ἐκινδύνευε νὰ ἴδῃ ματαιούμενον ὅλον αὐτοῦ τὸ ἐπιχείρημα. Κατ' εὐτυχίαν ὁ Μαξέντιος, ἀφοῦ μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης οὐδὲν γενναῖον κατὰ τοῦ ἀντιπάλου ἐπραξεν, ἠθέλησεν ἤδη ν' ἀντιπαραταχθῇ εἰς αὐτὸν ἐπὶ τῶν ἔξωθεν τῆς Ῥώμης ἀναπεπταμένων πεδίων. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ ἐκ τοῦ συστάθην ἀγῶνι, ὅστις συνεκροτήθη τῇ 28 ὁκτωβρίου 312, κατετροπώθη ὁλοσχερῶς καὶ ἔπεσε, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ὁ εὐτυχὴς νικητὴς εἰσῆλασεν ἐν θριάμβῳ εἰς Ῥώμην, θαυμαζόμενος καὶ ἐπικροτούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους διὰ τὸ μέγα αὐτοῦ φρόνημα, τὸ κάλλος τοῦ σώματος, τὰ γενναῖα κατορθώματα καὶ τὴν ἀκατάσχετον δύναμιν ἣν περιεποιεῖ αὐτῷ τὸ νέον σύμβολον ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου διέπραξε τὰ ἐξαισία ἐκεῖνα ἔργα.

Ἐν Ῥώμῃ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπολιτεύθη μετὰ πολλῆς μετριοπαθείας καὶ συνέσεως· ἐπιτηδειότατος δὲ ἀνεδείχθη ἰδίως ὡς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Ῥητῶς μὲν δὲν ὡμολόγησεν ἔκτοτε τὰ δόγματα τῆς

νέας πίστεως· ἀλλ' ἐνταύτῳ ἀπέφυγεν ὅσον ἡδυνήθη νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἱεροτελεστιῶν τῆς ἀρχαίας, καὶ ἐν γένει ἐτήρησεν ἀξιοσημείωτον ἰσορροπίαν μεταξὺ χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρείας. Τὰ νομίσματα ἐξηκολούθησαν ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι χρόνον φέροντα τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας· οὐδ' ἀπεποιήθη ὁ Κωνσταντῖνος τὸ τοῦ Ποντίφηκος, ἦτοι Ἀρχιερέως, ἀξίωμα, κατὰ τὴν παλαιὰν τῶν Ῥωμαίων θρησκείαν καὶ πολιτείαν· ἀξίωμα ὅμως τὸ ὁποῖον εἶχε διοικητικὸν χαρακτῆρα οὐδὲν ἥττον ἢ θρησκευτικόν. Ὅπωςδὲποτε τὰ δύο ταῦτα γεγονότα εἶναι τὰ μόνα δι' ὧν ὁ βασιλεὺς ἐφάνη ἐτι μετέχων τῆς ἀρχαίας πίστεως· καθ' ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ διετέλεσεν ἀπέχων αὐτῆς καὶ μᾶλλον ἀποκλίνων πρὸς τὴν νέαν. Τελέσας τὸν θρίαμβον αὐτοῦ οὔτε εἰς τοὺς θεοὺς ἔθυσεν οὔτε εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀνέβη, ἐνῷ ἀμφοτέραι αἱ τελεταὶ αὗται ἐλογίζοντο ἀναπόσπαστοι τῶν πολιτικοθρησκευτικῶν ἐκείνων πανηγύρεων. Καὶ αὕτη δὲ ἡ σύγκλητος ἀμφοταλαντεύετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος· ὅθεν ὅτε ἤγειρεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον θριαμβικὴν ἀψῖδα, μέχρι τῆς σήμερον ἐν Ῥώμῃ σωζομένην, ἐπέγραψεν ἐπ' αὐτῆς ὅτι ὁ βασιλεὺς κατ' ἐμπνευσιν τῆς θεότητος καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ μεγαλοφυΐας κατετρόπωσε τὸν τύραννον· ἀποφυγοῦσα οὕτω νὰ ἀναφέρῃ ῥητῶς τοὺς ἀρχαίους τῆς Ῥώμης θεοὺς καὶ μεταχειρισθεῖσα λέξιν ἀόριστον, τὴν θεότητα, τὸ θεῖον, ἧτις ἡδύνατο καὶ οὕτω καὶ οὕτω νὰ ἐρμηνευθῇ. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἔπραξεν ἐν ἐτι βῆμα περαιτέρω· διότι ἔστησεν ἐν τόπῳ τῆς πόλεως τοῖς πᾶσι καταφανεῖ, τὸν ἴδιον ἀνδριάντα κρατοῦντα εἰς τὴν χεῖρα δόρυ ἐν σχήματι σταυροῦ καὶ ὑποκάτω ἔθετο τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν· «Τούτῳ τῷ σωτηριῳδεῖ σημεῖῳ, τῷ ἀληθεῖ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρείας, τὴν πόλιν ὑμῶν ζυγοῦ τυραννικοῦ διασωθεῖσαν ἡλευθέρωσα· ἐτι μὴν καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον Ῥωμαίων, τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανείᾳ καὶ λαμπρότητι ἐλευθερώσας ἀποκατέστησα.» Ἡ λέξις σταυρὸς δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ, καὶ ἐτι ὀλιγώτερον ὁ ἐσταυρωμένος, ἀλλ' ἡ εἰκὼν ἐξεδήλου ἀποχρώντως τὴν εὐλάβειαν τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Θεὸν τῶν χριστιανῶν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, κατὰ μῆνα ἰανουάριον τοῦ 313, ἀπελθὼν εἰς Μεδιόλανον ὅπου προσῆλθε καὶ ὁ ἰσχυρότατος τῶν δυναστῶν τῆς ἀνατολῆς, ὁ Λικίνιος, ἵνα τελεσθῶσιν οἱ γάμοι αὐτοῦ μετὰ τῆς Κωνσταντίας καὶ ῥυθμισθῶσιν ἐκ νέου τὰ τοῦ κράτους πράγματα, ἐξέδωκεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Λικινίου, διάταγμα δι' οὗ ἐπετράπη εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ εἰς πάντας τοὺς ἄλλους ὑπηκόους τοῦ κράτους νὰ ἀκολουθῶσιν ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ τὸ δόγμα τὸ

ὁποῖον ἤθελον ἐκλέξει. Καὶ δὲν ἠρέσθη εἰς τὴν ἀπλὴν ταύτην ἀνοχὴν καὶ τὴν ἐνώπιον τοῦ νόμου ἰσότητα, ἀλλὰ διέταξε πρὸς τοῦτοις ν' ἀποδοθῶσιν ἀμέσως καὶ ἀπροφασίστως αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ κτήματα τῶν ἐκκλησιῶν ὅσα εἶχον ἀφαιρηθῇ ἀπὸ τῶν χριστιανῶν διὰ δημεύσεως ἢ ἄλλως πως.

Τὸ διάταγμα τοῦτο παρεδέξατο ἐν τῷ ἅμα καὶ ὁ τρίτος αὐτοκράτωρ ἦτοι ὁ Μαξιμῖνος, ὅστις κυβερνῶν τὰς ἀνατολικωτέρας τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους χώρας, ἐφάνη οὕτω κατ' ἀρχάς ὅτι ὑποκύπτει εἰς τὴν θέλησιν τῶν δύο ἄλλων ἡγεμόνων· ἀλλ' ἐπροςποιήθη ἀπλῶς ὅτι παραδέχεται τὰ ἀποφασισθέντα, καὶ, ἐτι ὄντος τοῦ Λικινίου εἰς Μεδιόλανον, ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ ἵνα καταλάβῃ πρῶτον μὲν τὰς τοῦ γείτονος τούτου κτήσεις, ἐπέλθῃ δ' ἔπειτα ἐπὶ τὸν Κωνσταντῖνον αὐτόν. Ὅθεν διελθὼν τὴν Βιθυνίαν, πολιορκεῖ καὶ κυριεύει τὸ Βυζάντιον. Καταφθάνει ὁμῶς τότε ὁ Λικίνιος, τῇ δὲ 1 μαΐου 313, συγκροτηθεὶς μάχης κρισίμου περὶ Ἀδριανούπολιν, κατατροποῦται ὁ Μαξιμῖνος· καὶ σώζεται μὲν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλ' ἀπελπισθεὶς γίνεται αὐτόχειρ. Ὡστε ὁ Λικίνιος ἀπέβη ἤδη κύριος ἀπάσης τῆς ἀνατολῆς. Τὸ ῥωμαϊκὸν λοιπὸν κράτος εὐρέθη οὕτως αὐτῇσι διηρημένον μεταξὺ δύο μόνων αὐτοκρατόρων. Ἀλλ' ἦτο ἄρα δυνατόν νὰ διατελῶσιν οὗτοι ἐν εἰρήνῃ; Ὁ Κωνσταντῖνος, ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, εἶδε δυσαρέστως τὸν Λικίνιον προσλαβόντα οἶκothεν τοσοῦτον ὑπέρογκον αὐξήσιν δυνάμεων, ὁ δὲ Λικίνιος πάλιν ἦτο ἄνθρωπος ἐπιβουλὸς καὶ φθονερός. Ὅθεν τάχιστα, ἦτο ἀπὸ τοῦ 314, ἔλαβον ἀφορμὴν ν' ἀντεπεξέλθωσι κατ' ἀλλήλων. Καὶ ὁ μὲν Λικίνιος, δις ὑπὸ τοῦ ἀντιπάλου ἡττηθεὶς, ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ συμβιβασθῇ, παραχωρήσας εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Δαρδανίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ μέρος τῆς Μοισίας· ἀλλὰ ποικίλαι ἀφορμαὶ ἔμελλον νὰ ἐπαγάγωσιν ἐπὶ τέλους δευτέραν καὶ κρισιμωτέραν μεταξὺ αὐτῶν διένεξιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁμῶς, τὸν νέον τοῦ Κωνσταντίνου θρίαμβον παρηκολούθησαν ἐννέα ἔτη εἰρήνης βαθείας, οἷαν πρὸ καιροῦ δὲν εἶχεν ἀπολαύσει τὸ κράτος. Καὶ τότε ὁ βασιλεὺς ὅτε μὲν διατρίβων ἐν Γαλατίᾳ, ὅτε δὲ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅτε δὲ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ἐν Θεσσαλονίκῃ, διερρύθμισε βαθμηδὸν ἅπασαν σχεδὸν τὴν πολιτικὴν καὶ ποινικὴν νομοθεσίαν κατὰ τὰς νέας τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχάς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ ὑπερβολικῷ αὐτοῦ ζήλῳ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν χριστιανικῶν παραγ-

γελμάτων, ἐπεκαλέσατο ἐνίοτε τὴν ἀρωγὴν τῶν βασανιστηρίων τὰ ὅποια ἄλλοτε, ἐν ὀνόματι αὐτῶν ἐκείνων τῶν παραγγελμάτων, ἡγωνίζετο νὰ μετριάσῃ· ἐν γένει ὅμως ἡ νομοθεσία ἔλαβεν εὐαγγελικώτερον καὶ φιλανθρωπότερον χαρακτῆρα, οἱ δὲ χριστιανοὶ πολυειδῶς προστατευθέντες ἐτέλουν ἤδη πανδήμως τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Ἡ πολυθεΐα δὲν εἶχε μὲν ἐκλείψει οὔτε ἀπὸ τῶν στρατοπέδων οὔτε ἀπὸ τῶν ναῶν, ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπεκλείετο καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐπολιορκεῖτο ἐντὸς τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἱερῶν. Ὑφίστατο μὲν εἰσέτι ἡ εἰδωλολατρεία καὶ ἀντήχουν εἰσέτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχαίων θεῶν εἰς τὰς πρὸς τὸν καίσαρα ἐπιφωνήσεις τῶν λεγεόνων καὶ εἰς τὰ τῶν ῥητόρων ἐγκώμια. Τὰ δὲ ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἐξηκολούθουν ἀναμιγνύοντα τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας μετὰ τῆς εἰκόνης τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἐὰν ὁ κορμὸς τῆς εἰδωλολατρείας ἦρεν ἐτι τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ κορυφὴν, καθ' ἑκάστην ἀπεκόπτοντο οἱ ποικίλοι αὐτοῦ κλάδοι καὶ περιωρίζετο ἡ ἄλλοτε ἀμφιλαφὴς αὐτοῦ σκιά. Αἱ ἰδιωτικαὶ δεισιδαιμονίαι, γοητεΐαι, ἀπόρρητοι μαγίαι, φαρμακεΐαι, μαγγανίαι, αἵτινες ἀπετέλουν ἤδη τὸ ζωτικώτερον τῆς εἰδωλολατρείας μέρος, ἀπηγορεύθησαν αὐστηρῶς διὰ τῆς ἀνανεώσεως ἀρχαίων διατάξεων αἵτινες εἶχον πέσει εἰς ἀχρηστίαν, νῦν δὲ λαβοῦσαι αὐθις κῦρος ἐπλήγωσαν καιρίως τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ἀρχαίας πίστεως, δυνάμει αὐτῶν τῶν ὑφισταμένων τοῦ κράτους νόμων. Ἔτεραι ἐν τούτοις διατάξεις ἐπέτρεψαν εἰς τινὰς περιστάσεις τὴν ἱεροσκοπίαν, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος· διότι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐνόμιζεν ἄτοπον νὰ οἰκονομῇ μέχρι τινὸς καὶ αὐτὰς τὰς προλήψεις τῶν ὑπηκόων, ἂν καὶ προδήλως ὀσημέραι ἔρρεπε πρὸς τὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνίσχυσιν καὶ προτίμησιν.

Ἐνῷ δὲ ἡ νέα πίστις ἐκρατύνετο οὕτω καὶ διεδίδετο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας, ἐν Ἀσίᾳ ὅπου ἦρχεν ὁ Λικίνιος ὑπέστη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αὐθις συμφορὰς τινάς. Ὁ Λικίνιος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἐλάττωσιν τῆς δυνάμεως ἣν ἔπαθεν ὡς ἐκ τῆς διενέξεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε μελετῶν ἐκδίκησιν. Βλέπων δὲ τὸν ἀντίπαλον ἐπὶ τῶν χριστιανῶν ἰδίως ἐρειδόμενον, ἐνόμισε συμφέρον νὰ προσοικειωθῇ αὐτὸς τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος. Καὶ δὲν ἐτόλμησε μὲν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπίσημον διωγμὸν τῆς λατρείας ἐκείνης τῆς ὁποίας τὴν ἀνοχὴν συνυπέγραψεν ἄλλοτε μετὰ τοῦ ἀντιπάλου ἐν Μεδιολάνῳ, ἀλλὰ διὰ

πλαγίων τρόπων καὶ ἐπὶ ποικίλαις προφάσεσιν ἀπέπεμψεν ἐκ τῆς αὐ-
λῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, πάντας τοὺς χριστιανούς, καὶ διάφορα
παρενέβαλε κωλύματα εἰς τὴν ἐλευθέραν τέλεσιν τοῦ νέου θρησκευμα-
τος, παρεμποδίσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς συνόδους, διατάξας νὰ κλει-
σθῶσι, νὰ κατεδαφισθῶσι μάλιστα πολλὰ ἐκκλησίαι καὶ ἐπιβαλὼν
ποινὰς ἀυστηροτάτας κατὰ τῶν ἀνθισταμένων. Οὕτω δὲ νομίσας ἐαυ-
τὸν ἀσφαλισθέντα καὶ ὀχυρωθέντα διὰ τῆς τῶν ἐθνικῶν εὐνοίας, περι-
ῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ἐν ἔτει 323 ἡτοιμάσθη
νὰ πολεμήσῃ πρὸς αὐτὸν ἀναφανδόν. Αἱ δυνάμεις τὰς ὁποίας συνεκρό-
τησαν ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι ὑπῆρξαν φοβεραί. Κατὰ τὸν Ζώσιμον,
ὁ στρατὸς τοῦ μὲν Κωνσταντίνου συνεποσώθη εἰς δώδεκα μυριάδας
πεζῶν, μυρίους ἵππους, διακόσια πολεμικὰ πλοῖα καὶ διςχίλια φορτη-
γά· τοῦ δὲ Λικινίου εἰς πεντεκαίδεκα μυριάδας πεζῶν, πεντεκαίδεκα
ἱππέων χιλιάδας καὶ τριακοσίας πεντήκοντα τριῆρεις. Ὁ μέγας οὗτος
ἀγὼν ἐμελλε νὰ κριθῇ ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν· τὸ δὲ δι' ἡμᾶς
ιδίως περιέργον, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος μέχρι τῶν χρόνων τούτων κύριον
τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ὁρμητήριον εἶχε τὰς δυτικωτέρας τοῦ κράτους
χώρας, ἡ ναυτικὴ αὐτοῦ δύναμις ἦτις, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπήνεγκε κυ-
ρίως τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, συνέκειτο καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐκ πλοίων
ἐλληνικῶν. Ὁ Ζώσιμος, ὁμιλῶν περὶ τῶν νεῶν αὐτοῦ, λέγει ῥητῶς αὐτάς
«κατὰ τὸ πλεόν ἐκ τῆς Ἑλλάδος οὐσας.» Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖνος συ-
νεπύκνωσε τὰς πεζικὰς δυνάμεις ὑπὸ τὴν ἄμεσον αὐτοῦ ὁδηγίαν εἰς
Θεσσαλονίκην καὶ τὰς ναυτικὰς εἰς Πειραιᾶ, τάξας ταύτας ὑπὸ τὸν
πρεσβύτερον τῶν υἱῶν Κρίσπον, ὃν εἶχε γεννήσει ἀπὸ τῆς πρώτης γυ-
ναικὸς· ὁ δὲ Λικίνιος τὰς πεζικὰς εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ τὰς ναυτι-
κὰς εἰς Ἑλλήσποντον. Τὰ δύο γεγονότα, ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ πολυα-
ρίθμου στόλου τοῦ Κωνσταντίνου ἐλήφθη ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος,
καὶ ὅτι κύριος αὐτοῦ σταθμὸς ὠρίσθη ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς, μαρτυ-
ροῦσιν ὅτι ἐν γένει μὲν ἡ χώρα αὕτη ἀνέκυψεν ὁπωςοῦν ἐν τῷ μεταξὺ
ἀπὸ τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπαθεν ὡς ἐκ τῶν πρώτων γοτθικῶν ἐπιδρο-
μῶν· ἰδίως δὲ ὁ Πειραιεὺς ἀνέλαβε ναυτικὴν τινα καὶ ἐμπορικὴν κίνησιν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὅστις ὁρμήσας ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἀπῆντησε κατὰ
τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ μαΐου μηνὸς περὶ Ἀδριανούπολιν τὸν Λι-
κίνον, εἶχεν εἴπερ ποτὲ ἄλλοτε ἀναθέσει τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ εἰς τὸν
τοῦ Εὐαγγελίου Θεόν. Τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἔβριθεν ἱερέων χριστι-
ανῶν τοὺς ὁποίους συνεπήγετο, λέγει ὁ Εὐσέβιος, «ὡς πέρ τινας ψυχῆς

ἀγαθοὺς φύλακας.» Τὸ δὲ Λάβαραν προεπορεύετο τῶν ταγματῶν αὐτοῦ ὑπὸ πεντήκοντα λογάδων ἀνδρῶν περιφρουρούμενον, ἐνῶ ὁ Λικίνιος περιεστοιχίζετο ὑπὸ πολυχρίθμων θεοπρόπων καὶ μάντεων αἰγυπτίων, καὶ φαρμακῶν, καὶ γοήτων, καὶ θυτῶν, καὶ προφητῶν ποικίλων καὶ παντοδαπῶν ὅσους ἔτρεφεν εἰς ἐτὶ ἢ τὰ λοιπὰ πνέουσα εἰδωλολατρεία. Τὸ δὲ μάλιστα ἀξιοσημείωτον, τὴν πρωΐαν τοῦ κρίσιμου ἀγῶνος ὁ Λικίνιος ἀπηύθυνεν, ὡς λέγεται, τὸν ἀκόλουθον πρὸς τοὺς συστρατιώτας λόγον· αἰ Ἄνδρες φίλοι καὶ σύμμαχοι, πάτριοι μὲν οἳ δε θεοί, οὓς ἐκ προγόνων τῶν ἀνέκαθεν παρειληφότες σέβειν, τιμῶμεν· ὁ δὲ τῆς ἐναντίας ἡμῖν ἐξάρχων παρατάξεως, τὰ πάτρια παρασπονδήσας, τὴν ἄθεον εἴλετο δόξαν, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ξένον τινὰ πεπλανημένως περιέπων θεόν, αἰσχυρῶ τε τούτου σημείῳ τὸν οἰκεῖον καταισχύνει στρατόν· ὃ πεποιθὼς, ὁρμᾶται οὐ πρὸς ἡμᾶς, πολὺ δὲ πρότερον πρὸς αὐτοὺς οὓς παρέβη θεοὺς, ἀράμενος τὰ ὄπλα. Ὁ δὲ οὖν παρὼν ἐλέγξει καιρὸς τὸν τῇ δόξῃ πεπλανημένον, θεοῖς τοῖς παρ' ἡμῖν καὶ τοῖς παρὰ θατέρῳ μέρει τιμωμένοις βραβεύων. Ἡ γὰρ ἡμᾶς ἀποδείξας νικητὰς, δικαιοτάτα τοὺς ἡμετέρους θεοὺς σωτῆρας καὶ βοηθοὺς ἀληθεῖς ἐπιδείξει· ἢ εἰ κρατήσῃ τῶν ἡμετέρων πλείστων γε ὄντων, καὶ τέως τῷ πλήθει πλεονεκτούντων, εἴ τις οὗτος οὐκ οἶδ' ὁπόθεν ὠρμημένος ὁ Κωνσταντίνου θεός, μηδεὶς λοιπὸν ἐν ἀμφιβόλῃ τιθέσθω, τίνα δέοι θεὸν σέβειν, προσχωρεῖν δὲ τῷ κρατούντι, καὶ τούτῳ τῆς νίκης τιθέναι τὰ βραβεῖα. Καὶ εἰ μὲν ὁ ξένος καὶ νῦν γελῶμενος ἡμῖν, κρείττων φανείη, δεῖ καὶ ἡμᾶς αὐτὸν γνωρίζειν τε καὶ τιμᾶν, μακρὰ χαίρειν τούτοις εἰπόντας οἷς μάτην τοὺς κηρὺς ἐξάπτομεν· εἰ δ' οἱ ἡμέτεροι κρατήσῃαν, ὃ δὴ οὐκ ἀμφιβάλλεται, μετὰ τὴν ἐνταυθοῖ νίκην ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν ἀθέων πόλεμον ὁρμῶμεν.»

Ἐὰν τοιοῦτος λόγος ἐξεφωνήθη τῷ ὄντι ὅπως ἐκτίθησιν αὐτὸν ὁ Εὐσέβιος, ἐὰν τῷ ὄντι ὁ Λικίνιος ἀνέθετο εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα τὴν περὶ τῶν δύο θρησκευμάτων κρίσιν, οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀνεδείχθη θαυμαστότερον καὶ καταπληκτικώτερον. Διότι, τῇ 3 ἰουλίου 323, συμπλακέντων τῶν δύο στρατευμάτων, ὁ Λικίνιος μετὰ πάλην πεισματωδεστάτην ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι Βυζαντίου. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις ἵνα συμπληρώσῃ τὸν ἀποκλεισμόν, διέταξε τὸν Κρίσπον νὰ προσέλθῃ τάχιστα ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἤδη εἶχε μεταβῇ ἐκ Πειραιῶς. Διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ πατρὸς, ὁ Κρίσπος ἔπρεπε

νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ὅστις κατείχετο, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τῆς πολὺ ἰσχυροτέρας τοῦ Λικινίου δυνάμεως. Ἀλλ' ὁ Κρίσπος, καί τοι νεώτατος ὢν, ἀνέδειξε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀνδρείαν καὶ τέχνην περιφανῇ συνεπαγόμενος τοὺς Ἑλληνας αὐτοῦ, ἐκείνους οἵτινες δὲν εἶχον φαίνεσθαι ἔτι λησμονήσει ἐντελῶς τὰ ναυτικά τρόπαια ὅσα ἄλλοτε τοσάκις κατὰ τὰς θαλάσσας ταύτας ἔστησαν, κατετρόπωσε τὸν στόλον τοῦ Λικινίου καὶ διασχίσας τὸν Ἑλλήσποντον ἐπεφάνη νικηφόρος ἐνώπιον τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπήνεγκεν οὕτω τὴν κρίσιν τοῦ ὅλου ἀγῶνος. Ἐν τῷ ἄμα ὁ Λικίνιος ἐνόμισε συμφέρον ν' ἀποχωρήσῃ εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, εὐέλπεις ὅτι χρονοτριβοῦντος τοῦ Κωνσταντίνου περὶ Βυζάντιον θέλει λάβει καιρὸν νὰ ἐπέλθῃ κατ' αὐτοῦ ἔξωθεν, καὶ νὰ περιφράξῃ αὐτὸν ἐντὸς δύο πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην. Λύσας ἀμέσως τὴν πολιορκίαν διαβαίνει τὸν πορθμὸν κατόπιν τοῦ Λικινίου, καὶ τῇ 10 Σεπτεμβρίου, συγκροτηθείσης δευτέρας μάχης εἰς Χρυσόπολιν, ἡττᾶται κατὰ κράτος ὁ πρόμαχος τῆς εἰδωλολατρείας καὶ φεύγει εἰς Νικομήδειαν. Τῇ μεσιτείᾳ δὲ τῆς συζύγου αὐτοῦ Κωνσταντίας συγχωρεῖται ἤδη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ ζήσῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν Θεσσαλονίκῃ ὡς ἰδιώτης. Πρὶν ὅμως παρέλθῃ ἔτος ὅλον, θανατοῦται αὐτόθι δι' ἀγχόνης ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως. Ταύτην τῶν συντεθειμένων τὴν παράδασιν, οἱ χριστιανοὶ χρονογράφοι ἐζήτησαν διὰ ποικίλων ῥητορικῶν τρόπων νὰ συγκαλύψωσιν ἢ νὰ παραμορφώσωσι. Μόνος ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος κατακρίνει αὐτὴν εἰλικρινῶς καὶ ἀπροφασίστως· τοῦτο δὲ πράττοντες καὶ ἡμεῖς, οὐδόλως νομίζομεν ὅτι ἀσεβοῦμεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου ἐκείνου τῆς χριστιανωσύνης προμάχου. Μετὰ τοὺς ἀμέσους μαθητάς τοῦ Σωτῆρος, οὐδεὶς ἔπραξε πλείότερα πρὸς διάδοσιν καὶ παγίωσιν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐγεννήθη καὶ ἔζησεν ἐν μέσῳ ἔξωθεν καὶ παράδοσεων ὀλεθρίων. Οἱ προκατοχοὶ καὶ οἱ συνάρχοντες αὐτοῦ οὐδένα συνήθως ἐσεβάσθησαν θεῖον ἢ ἀνθρώπινον νόμον. Ὡστε ἄπορον δὲν εἶναι πῶς ἤμαρτεν ἐνίοτε· τὸ ἄπορον, τὸ θαυμαστόν, τὸ καταδεικνῦον τὴν ἐξαίσιον τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ ῥώμην, εἶναι πῶς, κατισχύσας τηλικούτων πειρασμῶν, κατώρθωσε νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ὁμολογήσῃ, ἂν ὅχι νὰ τηρήσῃ πάντοτε, τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου.

37 Περὶ τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ 323, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν τεσσαράκοντα καὶ

ἐννέα, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέβη κύριος ὁλοκλήρου τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἀποκαταστήσας τὴν ἐπὶ μακρὸν διακοπεῖσαν ἐνότητα αὐτοῦ. Πρώτη πρᾶξις εἰς ἣν προῆλθεν, ἅμα ἄρξας τῶν χωρῶν καὶ τῶν λαῶν ἐκείνων ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐπὶ τῶν τριῶν τελευταίων ἐκατονταετηρίδων παρήχθη καὶ διωργανώθη τὸ νέον θρησκεισμα, ὑπῆρξε φυσικῶς τῷ λόγῳ τὸ νὰ ἐπαναγάγῃ τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς εἰς τὴν ἣσαν πρὸ τοῦ Λικινίου θέσιν, διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐν Μεδιολάνῳ ἐκδοθέντος ἐπιτάγματος. Οἱ δύο ἐπὶ τούτῳ ὑπογραφέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως νόμοι διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ Εὐσεβίου, τοῦ μεταφράσαντος αὐτοὺς ἐκ τῆς λατινικῆς, ἴσως δὲ καὶ συντάξαντος κατὰ μέγα μέρος. Διὰ τοῦ πρώτου, ὁ βασιλεὺς ἀφοῦ ἀνέμεινεν ὅσα δεινὰ ὅσα ἐπῆνεχον εἰς τὸ κράτος οἱ τελευταῖοι διωγμοί, ἀπέδιδε τὴν ἀπὸ αὐτῶν ἀπαλλαγὴν εἰς τὸ θεῖον καὶ παρίστανεν ἑαυτὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐκείνου, ὡς ὑπὸ κρείττονός τινος δυνάμεως, ἀπωθούμενον ἀπὸ τῶν πορρωτάτω κειμένων βρεττανικῶν ἁκτῶν καὶ φερόμενον μέχρι τῶν ἀντιθέτων τούτων ἀνατολικῶν χωρῶν, ἵνα ἀνακαλέσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν περὶ τὸν σεμνότατον νόμον θεραπείαν. Μεθ' ὃ ἐκάνόνιζεν ἀκριβέστερον καὶ γενναϊότερον ἢ ἄλλοτε τὴν τε ἀποζημίωσιν τῶν χριστιανῶν δι' ὅσας προηγουμένως ἐπαθον ἀδικίας, καὶ τὴν λαμπροτάτην ἀποκατάστασιν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Διὰ δὲ τοῦ δευτέρου νόμου, ἔτι ῥητότερον ἐχαράχτηριζε τὸν Θεὸν ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ὁποίου ἔθετο ἑαυτὸν καὶ καταναυκτικώτερον ἐπεκαλεῖτο τὰς εὐλογίας αὐτοῦ. «Σὲ νῦν, τὸν μέγιστον Θεὸν παρακαλῶ, ἔλεγεν, εἴης πρῶτός τε καὶ εὐμενὴς τοῖς σοῖς ἀνατολικοῖς· εἴης πᾶσι τοῖς σοῖς ἐπαρχεώταις, ὑπὸ χρονίου συμφορᾶς συντριβεῖσι, δι' ἐμοῦ τοῦ σοῦ θεράποντος ὀρέγων ἴασιν. Καὶ ταῦτά γε αἰτῶ οὐκ ἀπεικότως, ὦ δέσποτα τῶν ὅλων, ἅγιε Θεέ· ταῖς σαῖς γὰρ ὑφηγήσῃσιν ἐνεστησάμην σωτηριώδη πράγματα καὶ διήνυσαι τὴν σὴν σφραγίδα πανταχοῦ προβαλλόμενος, καλλινίκου ἡγησάμην στρατοῦ Διὰ ταῦτα ἀνέθηκά σοι τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν, ἔρωτι καὶ φόβῳ καθαρῶς ἀνακραθεῖσαν· τὸ μὲν γὰρ ὄνομά σου γνησίως ἀγαπῶ, τὴν δὲ δυνάμιν σου εὐλαβῶ, τὴν πολλοῖς τεκμηρίοις ἔδειξας, καὶ τὴν ἐμὴν πίστιν βεβαιωτέραν εἰργάσω.» Κατὰ τὸ προοίμιον τοῦτο ἠθέλε τις νομίζει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐμελλεν ἤδη νὰ ἐπιβάλῃ τὴν νέαν πίστιν ὡς ἐπικρατοῦν θρησκεισμα καὶ νὰ πατάξῃ κατὰ κεφαλῆς τὴν εἰδωλολατρείαν. Ἀλλ' ὅχι· διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἐξαιρέτῳ αὐτοῦ συνέσει ἐπιφέρει· «Εἰρηνεύειν σου τὸν λαὸν καὶ ἀστασίαστον

μένειν ἐπιθυμῶ, ὑπὲρ τοῦ κοινού τῆς οἰκουμένης καὶ τοῦ πάντων ἀνθρώπων χρησίμου. Ὅμοιαν τοῖς πιστεύουσιν οἱ πλανώμενοι χαίροντες λαμβανέτωσαν εἰρήνης τε καὶ ἡσυχίας ἀπόλαυσιν. Αὕτη γὰρ ἡ τῆς κοινωνίας ἐπανόρθωσις, καὶ πρὸς τὴν εὐθείαν ἀγαγεῖν ὁδὸν ἰσχύει. Μηδεὶς τὸν ἕτερον παρενοχλείτω· ἕκαστος ὅ, περ ἡ ψυχὴ βούλεται, τοῦτο καὶ πραττέτω.»

Διὰ τῶν νέων ἄρα τούτων νόμων, ὁ Κωνσταντῖνος οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ κυρώσῃ τὴν παρ' αὐτοῦ ἀνέκκθεον καθιερωθεῖσαν ἀνεξιθρησκείαν, πεποιθώς, ὡς ἔλεγεν, ὅτι αὕτη καὶ μόνη ἀρκεῖ νὰ ἐπιφέρῃ ἐν εἰρήνῃ τὸν θρίαμβον τῆς ἀληθείας. Καὶ ὅμως ἡ εἰδωλολατρεία ἤρχισεν ἔκτοτε νὰ πάσχῃ συμφορὰς, αἵτινες, ὁσημέραι αὐξάνουσιν, ἐμελλον προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντίνου, νὰ καταντήσωσιν εἰς ἐπίσημον κατ' αὐτῆς διωγμὸν. Ναὶ μὲν ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοῦ διωγμὸς τοιοῦτος δὲν ἐγένετο· πάντα ὅσα μεταγενέστεροι χρονογράφοι, καὶ αὐτὸς ὁ Εὐσέβιος, ἀπέδωκαν αὐτῷ ὡς πρὸς τοῦτο, λογίζονται ἤδη εὐλόγως ὡς ἀνυπόστατα. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον ποικίλα αἵτια ἐπήγαγον ἐπὶ αὐτοῦ βασιλεύοντος, διὰ τῆς ἀκαταμαχίτου τῶν πραγμάτων δυνάμεως, πολλὰς εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν ζημίαις. Πρὸ καιροῦ λ.χ. ἡ εἰδωλολατρεία εἶχε πολλαχοῦ παρεκτραπῇ εἰς ὄργια ἐλεεινὰ· ταῦτα δ' ἐξ ἀνάγκης προεκάλεσαν τὴν ἐπέμβασιν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας λόγῳ δημοσίας ἡθικῆς. Οὕτω τὸ ἐν Ἀφάκοις τοῦ Λιβάνου ὄρους Ἀφροδίτης ἱερόν, καὶ τὸ ἐν Αἰγαῖς τῆς Κιλικίας τοῦ Ἀσκληπιοῦ, κατηδαφίσθησαν διότι ἐτελοῦντο ἐν αὐτοῖς πράξεις τῆς ἐσχάτης ἀκολασίας· οὕτω καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης ὁ κατὰ τὴν ἐν Φοινίκῃ Ἡλιούπολιν, κατελύθη, διότι κατήντησε νὰ χρησιμεύῃ ὡς πορνείας καταγώγιον. Καὶ ἔπειτα ὁ θρησκευτικὸς τῶν ἐθνικῶν ζήλος, ὅστις οὐδέποτε ὑπῆρξε μέγας, ὁσημέραι ἐμαραίνετο, καὶ πολλὰ τῶν ἱερῶν καὶ χρηστηρίων ἐγκατελείποντο· ἐγκαταλειφθέντα δὲ ἅπαξ ἢ ἐγυμνώνοντο τῶν πολυτίμων αὐτῶν σκευῶν καὶ κοσμημάτων ἢ καὶ ὅλως κατεστρέφοντο. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματος, ἰδρυθείσης μετ' ὀλίγον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετεφέρθησαν εἰς τὰς πλατείας αὐτῆς καὶ τὰ παλάτια ὁ Πύθιος Ἀπόλλων, καὶ ὁ Σμίνθιος, καὶ ὁ ἐν Δελφοῖς τρίπους, καὶ αἱ Ἐλικωνίδες Μοῦσαι καὶ ἄλλα. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ λαμπρὰ προστασία ἦν ἀναφανδὸν ἥδη ἀπένειμεν ὁ βασιλεὺς εἰς τοὺς χριστιανούς, ἐνεθάρρυνεν αὐτοὺς ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε πολλάκις ἐπεχείρησαν οἴκοθεν δρώσεις τὰς ὁποίας οὔτε αἱ νόμοι οὔτε ἡ Κυβέρνησις ἐπὶ ἐπέτρεπον. Ὅθεν ἔκτοτε δυνάμεθα νὰ

ὑπολάβωμεν τὸν χριστιανισμόν οὐχὶ μὲν νόμῳ, πράγματι ὁμῶς ὁριστικῶς ἐν τῷ κράτει κατισχύσαντα.

Ἄλλ' ὁ ἀρχαῖος βίος δὲν ἔμελλε νὰ παραδώσῃ τὰ ὄπλα ἀμαχητὶ εἰς τὸν νέον. Ὁ χριστιανισμὸς κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν θριαμβεύοντα, ὑπέστη κρίσιν δεινὴν, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἔμμεσός τις ἀντίδρασις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Μὴ φανῇ δὲ παράδοξον διότι λέγομεν ἐνταῦθα τὸν ἑλληνισμόν ἐξανιστάμενον κατὰ τοῦ νέου θρησκευματος, ἐνῶ προηγουμένως εἶχομεν παραστήσει αὐτὸν συμμαχήσαντα μετὰ τοῦ θρησκευματος τούτου. Ἡ ἐθνικὴ κοινωνία περιῆλθε πρὸς τὸν χριστιανισμόν εἰς ποικίλας καὶ πολλάκις ἀντιθέτους σχέσεις· καὶ διὰ νὰ κατανοήσωμεν καλῶς τὰς σχέσεις ταύτας, δεόν ἐνταῦθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὰς τρεῖς κυριωτάτας μερίδας εἰς ἃς διηρέθη ἀπὸ τῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ δὲν ἔπαυσεν οὔσα ἕκτοτε ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας διηρημένη. Ἡ πρώτη μερίς, κατανοήσασα ἐγκαίρως ἅπασαν τὴν ματαιότητα τοῦ ἀρχαίου δόγματος καὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ ἀπελπισθεῖσα νὰ ἐπιτύχῃ δι' αὐτῶν ἀνακαινισμόν τινα τῆς ἀνθρωπότητος, ἡσπάσθη προθύμως τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δόγματα τοῦ νέου κηρύγματος· τοσοῦτω μᾶλλον προθύμως ὅσῳ τὸ κήρυγμα ἐκεῖνο ἀπεδέξατο ἀφ' ἐτέρου πᾶν ὅ,τι ὑγιὲς καὶ ζωτικὸν καὶ χρήσιμον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἔσῳζεν ἐτι ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, ἥτοι, τὴν γλῶσσαν αὐτῆς, τοὺς τύπους τῶν πολιτευμάτων, τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ αὐτὴν τὴν φιλοσοφικὴν μέθον. Αὕτη δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ μερίς ἀπετέλεσε τὴν πρώτην καὶ κυριωτάτην ὁμάδα τῶν χριστιανῶν δι' ἧς πρὸ πάντων τὸ νέον θρήσκευμα διεδόθη, ἡρμηνεύθη καὶ ἐνομοθετήθη.

Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα τοῦ ἑλληνισμοῦ μερίς, συγκεκριμένη τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν κατωτάτων τῆς κοινωνίας τάξεων, περιλαμβάνουσα ὁμῶς καὶ οὐκ ὀλίγους λογίους ἄνδρας, ἥτις ὑπενδίδουσα εἰς τὰς ἐξεις καὶ τὰς παραδόσεις βίου μακροῦ, διετέλεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον προσηλωμένη εἰς τοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας λατρείας, καὶ πιστεύουσα ὅτι δύναται εἰσεῖτι νὰ κατισχύσῃ τῶν φερομένων εἰς μέσον καινοτομιῶν. Ἡ μερίς αὕτη δὲν ἔπαυσεν ὑπερμαχοῦσα κατὰ τὸ δυνατόν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν αὐτῆς καὶ τῶν τελετῶν καὶ τῶν χρηστηρίων καὶ τῶν μυστηρίων, καὶ, ἐπιτυχοῦσα ἐντὸς τῆς τετάρτης ταύτης ἑκατονταετηρίδος, βασιλεῖα ἀναλαβόντα τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῆς, ἤλπισεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν ὅτι θέ-

λοι θριαμβεύσει· ἀλλὰ κατεβλήθη ἐπὶ τέλους δι' ἐπελθούσης δεινῆς ἀντιδράσεως καὶ ἐξηλείφθη κατὰ μικρὸν συγχωνευθεῖσα μετὰ τῆς προτέρας.

Τρίτη τελευταῖον μερίς εὐάριθμος, ἀλλὰ συγκειμένη ἐξ ἀνδρῶν δοκιμωτάτων περὶ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν καὶ συζήτησιν, ἵστατο εἰς τὰ μεθόρια οὕτως εἰπεῖν τῶν δύο θρησκευμάτων καὶ ἐζήτει νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπ' ἀμφοτέρα, ἀγωνιζομένη νὰ καταστήσῃ μὲν λογικώτερον πᾶν ὅ,τι παράλογον εἶχεν ἢ πολυθεία, νὰ ἐρμηνεύσῃ δὲ ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον πᾶν ὅ,τι ὑπερβαῖνον τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας περιεῖχεν ἢ φύσις τῆς θεότητος ὅπως ἀντελαμβάνετο αὐτῆς ὁ χριστιανισμός. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ μερίς ἡ παραγοῦσα ἐμμέσως ἢ τοῦλάχιστον παρασκευάσασα διὰ τῶν ποικίλων αὐτῆς φιλοσοφικῶν συζητήσεων, τὴν πρώτην μεγάλην ἐμφύλιον τοῦ χριστιανισμοῦ ἔριν, τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου, ἣτις ἐδέησε νὰ ἐπιστήσῃ μετ' ὀλίγον ἅπασαν τὴν προσοχὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ προεκάλεσε τὴν σύστασιν τῆς πρώτης οἰκουμένης Συνόδου.

Ἡ αἵρεσις αὕτη ἔλαβε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἥτις, ὡς πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἰπώμεν, ἀπέβη ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Πτολεμαίων μεγάλη, οὐ μόνον ἐμπορικὴ ἀλλὰ καὶ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ πρωτεύουσα, ὅπου συνέρρευσαν καὶ διετέλεσαν συζητούμενα ὅλα τὰ δόγματα τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως καὶ ὅπου τελευταῖος ἐπελθὼν ὁ χριστιανισμὸς εὔρε φυσικῶ τῷ λόγῳ πολλοὺς μὲν προμάχους, καὶ ἀντιπάλους δὲ οὐκ ὀλίγους. Ἐκεῖ, περὶ τὰ τέλη τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος, παρήχθη ἀπὸ τῶν ἐρειπίων ὅλων τῶν ἀρχαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων, νέα τις φιλοσοφικὴ αἵρεσις, ἡ καλουμένη νεοπλατωνικὴ ἢ ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία, ἣν ἀνεφέραμέν που καὶ ἄλλοτε ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ (σελ. 469). Τὸ νέον τοῦτο φιλοσοφικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον περιῆλθεν εἰς στενοτάτας πρὸς τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ χριστιανοὺς σχέσεις, ὅτε μὲν φιλικὰς ὅτε δὲ πολεμίας, ἐπεχείρησε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ δύσκολον περὶ τῆς θεότητος ζήτημα καὶ κατ' ἐπιφάνειαν περιέστη εἰς παράδοξόν τινα κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας ὁμοιότητα διανοημάτων καὶ αἰσθημάτων. Ὁ νεοπλατωνισμὸς, καθὼς καὶ ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία, κατήντησε νὰ ὁμολογήσῃ τὰς τρεῖς τῆς θεότητος ὑποστάσεις διακεκριμένας μὲν ἀλλὰ ἠνωμένας εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀλλοιωσὶ τὴν οὐσιαστικὴν ἐνότητα τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ νεοπλατωνικοὶ δὲν ἀπε-

κάλουν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, ὅπως τὸ Εὐαγγέλιον, *Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα*. ὠνόμαζον αὐτάς, ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον, τὸ "*Er, Νοῦς, Ψυχὴ*" ἄλλ' ἢ ἐνότης ἐν τῇ τριάδι, τὸ μέγα τοῦτο τοῦ χριστιανισμοῦ μυστήριον, ὡμολογεῖτο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τε τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Εἰς τοῦτο ὅμως περιωρίζετο ἡ ὁμοιότης· καὶ ἅμα οἱ νεοπλατωνικοὶ ἐπεχείρουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἐννοίας, ἀντὶ τῆς προτέρας κατ' ἐπιφάνειαν ταυτότητος, προέκυπτον εἰς μέσον διαφοραὶ οὐσιώδεις καὶ ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὸ χριστιανικὸν δόγμα. Δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει ἐνταῦθα τὴν λεπτολόγον ἐξήγησιν τῶν διαφορῶν τούτων, ὡς ἄλλοτρίαν τῆς προκειμένης ιστορίας. Ὅπόσον οὐσιώδης ἦτο ἡ διάκρισις, ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι, ὡς ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ νεοπλατωνισμοῦ ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, λογίζεται περὶ τὴν εἰς μέσον ἢ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου, ἥτις προδήλως ἔτεινεν εἰς τὴν κατὰ λυσιν τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας.

Τῶντι περὶ τὸ 319 ἔτος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος, ἀνὴρ πρῶτος καὶ ἐνάρετος, ἔμαθεν ὅτι μετὰ τῶν κληρικῶν τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, ἐκυκλοφόρουσιν ποικίλαι περὶ τῆς φύσεως τοῦ δευτέρου τῆς τριάδος προσώπου δοξασίαι. Αἱ δοξασίαι αὗται ἡμφισβήτησαν τὴν ἰσότητά τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, ἀξιοῦσαι, ὅτι ὁ υἱὸς ἦτο μὲν τὸ πρωτότοκον τῶν ὄντων, ἀλλὰ ἐπλάσθη ὡς ὅλα τὰ λοιπὰ καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἀπ' αἰῶνος. Ὁ ἐπίσκοπος ἐξετάσας ἐβεβαιώθη ὅτι αἱ καινοτομίαι αὗται διεδίδοντο ὑπὸ ἐνὸς τῶν πρεσβυτέρων τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας, ὀνόματι μὲν Ἀρείου, γνωστοῦ δὲ διὰ τὴν περὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν θείων Γραφῶν δεινότητα. Ἐκάλεσε λοιπὸν τὸν πρεσβύτερον τοῦτον καὶ παρήνεσεν αὐτὸν πατρικῶς καὶ μετριοπαθῶς· τοσούτῳ μᾶλλον μετριοπαθῶς ὅσῳ τὸ ἐμβριθὲς σχῆμα, οἱ ὅπως οὐκ ἀγέρωχοι τρόποι, τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀνάστημα καὶ ἡ εὐειδὴς ὄψις τοῦ Ἀρείου ἐνέπνεον συστολήν τινα εἰς τὸν ἀγαθὸν γέροντα. Ὁ Ἄρειος ὑπεξέφυγε πᾶσαν εὐκρινῇ ὁμολογίαν δι' ἀμφιβόλων τινῶν ἀποκρίσεων, ὧν τὸ δύσλυτον ἐκεῖνο ζήτημα ἦτο δεκτικώτατον· καὶ ἀπελθὼν ἐκήρυξεν ὅτι εἶναι κατὰ πάντα σύμφωνος μετὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ καὶ ἐξηκολούθησε διαδίδων τὰς ὁλεθρίας ἐκείνας δοξασίας. Τότε κατεμνηνύθη αὐτῇς εἰς τὸν ἐπίσκοπον, ὅστις ἅμα μὲν αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν, ἅμα δὲ ἐπιθυμῶν νὰ προλάβῃ πᾶσαν ῥῆξιν, ἔλαβε

τὴν Τριάδα ὡς θέμα μιᾶς τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτοῦ διαλέξεων, καὶ ἀποφεύγων νὰ προσβάλῃ τινὰ ἀμέσως, ἀπέδειξε «φιλοτιμότερον τι,» ὡς λέγει ὁ ἱστορικός Σωκράτης, ὅτι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις ἦσαν ἐντελέστατα πρὸς ἀλλήλας ἡνωμένοι καὶ ἴσαι. Ἀλλ' ἤδη ὁ Ἄρειος ὅστις ἤξευρεν ὅτι ἐν τῇ ὁμηγύρει ὑπῆρχον πολλοὶ οἱ παραδεχόμενοι τὸ δόγμα αὐτοῦ, λαβὼν θαρραλέως τὸν λόγον, ἐπεχείρησε νὰ ἀνασκευάσῃ, διὰ πολλῆς πικρίας τὸν ἐπίσκοπον. Ὁ ὑποστηρίζων, εἶπε, τὴν ἐντελῆ τῶν ὑποστάσεων τῆς Τριάδος ἰσότητα ἐμπίπτει εἰς τὴν πρὸ καιροῦ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καταδικασθεῖσαν πλάνην τῆς συγχύσεως αὐτῶν. Διότι ἀξιοὶ ὅτι αἱ διαφοροὶ ἐκείναι συστάσεις οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ ὀνόματα διάφορα καὶ προσόντα εἰδικὰ τοῦ αὐτοῦ ὄντος· ἀλλ' ὁ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξισῶν αὐτάς, συγχέει αὐτάς. Μεθ' οὗ ὁ Ἄρειος προέβαλε τὸν ἀκόλουθον πολύκροτον γενόμενον συλλογισμόν, ὅτι ἂν ὁ πατὴρ ἐγέννησεν τὸν υἱόν, ὁ γεννήσας προὔπηρχε τοῦ γεννηθέντος· ἄρα ὁ υἱὸς δὲν ὑπῆρξεν ἀπ' αἰῶνος. Τὴν συζήτησιν ταύτην παρηκολούθησε δεινὸν σκάνδαλον καὶ πολλή κατὰ τὴν Αἴγυπτον διχοστασία, πρὸς κατὰπαυσιν τῆς ὁποίας δὲν ἤθελεν ἐπαρκέσει ἡ ἀσθενὴς τοῦ Ἀλεξάνδρου χεῖρ.

Κατ' εὐτυχίαν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ πρὸς τοῦτο βοηθὸν ἐπιτηδεϊότατον. Μεταξὺ τῶν περὶ αὐτὸν κληρικῶν ἠῤῥξανε καὶ ἐπρόκόπτε νέος τις διάκονος, μικρὸς μὲν καὶ εὐτελὴς τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ περιλαμβάνων, ἐντὸς σώματος ἀσθενοῦς, ψυχὴν φλογεράν τῆς ὁποίας αἱ λαμπηδόνες ἐξήστραπτον ἀπὸ τῶν ὁμμάτων αὐτοῦ. Ὁ νέος οὗτος, ὀνόματι Ἀθανάσιος, ὅστις ἔμελλε νὰ πληρώσῃ τὴν χριστιανικὴν οἰκουμένην διὰ τῆς φήμης αὐτοῦ, ἦτο μόλις εἰκοσαέτης ὅτε ἤρχισεν ἡ προκείμενὴ ἔρις. Καὶ τοι δὲ ἦτο νεώτατος, εἶχεν ἤδη διαπρέψει διὰ δύο αὐτοῦ κατὰ ἔθνικων λόγων, ὧν ὁ μὲν ἐπιγράφεται *Λόγος κατὰ Ἑλλήνων*, ὁ δὲ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ (Θεοῦ) *Λόγου καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ*. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς λόγους τούτους διέλαμπε νοῦς βαθύς, καὶ λογικὴ ἰσχυρά, καὶ ἐπιστήμη εὐρεῖα, καὶ αὐτὸ μέχρι τινὸς τὸ ἀνθηρὸν ἐκείνο τοῦ λόγου ὕψος, τὸ ὁποῖον οἱ πατέρες τοῦ ἀνακαινίζομένου τούτου ἐλληνικοῦ κόσμου δὲν ἐδίσταζον νὰ συλλέγωσιν ἀπὸ τῶν ἀειθαλῶν λειμώνων τῆς ῥητορικῆς τῶν προπατόρων ἡμῶν τέχνης. Διότι ὁ Ἀθανάσιος ἦτο εἰς τῶν καλλίστων τύπων τῆς κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου διεξαχθείσης ἡθικῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ἡ μὲν ψυχὴ αὐτοῦ ἐπληροῦτο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Εὐαγγελίου· ὁ δὲ νοῦς καὶ ἡ γλῶσσα παρελάμβανόν τινα τῶν κοσμη-

μάτων καὶ τῶν μυστηρίων τῆς ἀρχαίας εὐγλωττίας καὶ ἐπιστήμης, ὅσα ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰς ἀρχὰς ἐκείνας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον αὐτῶν. Προσθέσατε εἰς ταῦτα τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν τοῦ ἀνδρός· ὁξύνουσαν θαυμαστὴν, πνεῦμα πρακτικώτατον, τόλμην ἀκάθεκτον, καὶ ἔχετε πλήρη ὅπως οὖν τὴν ἱστογραφίαν τῆς τοῦ Ἀθανασίου εἰκόνης. Ὁ Ἀθανάσιος ἐνόησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας περὶ τίνος πρόκειται. Κατεμέτρησεν ἀμέσως τὸ βάραθρον εἰς ὃ ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ ἢ πίσις ἡμῶν. Ἐπείσθη ὅτι ὁ Ἀρείος, εἴτε μὴ τολμῶν νὰ ἐξηγηθῇ σαφῶς, εἴτε μὴ ἔχων τὴν συνειδήσιν τοῦ τελικοῦ συμπεράσματος τῶν συλλογισμῶν αὐτοῦ, ἔτεινεν οὐδὲν ἥττον οὕτως ἢ ἄλλως εἰς τὸ νὰ ἀρνηθῇ τὴν θεῖαν τοῦ Σωτῆρος φύσιν καὶ εἰς τὸ νὰ καταδικάσῃ τὸ κήρυγμα αὐτοῦ εἰς τὴν τάξιν ἀνθρωπίνου δόγματος, παραδίδων αὐτὸ ἀπογεγυμνωμένον τῆς πανοπλίας τῆς ἀποκαλύψεως, εἰς ἀπάσας τὰς προσβολὰς τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος. Ταῦτα δὲ ἀναλογισάμενος, ὥρμησεν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα καὶ ἀφιέρωσεν ἕκτοτε ὅλην αὐτοῦ τὴν ζωὴν καὶ ὅλας τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ Ἐνσαρκωθέντος Λόγου, μετὰ τοσαύτης θρησκευτικῆς πεποιθήσεως καὶ τοσοῦτον ἀτρομήτου θάρρους, ὥστε ἀπέβη ὁ ἀγιώτερος τῶν ἡρώων, ἢ μᾶλλον ὁ ἡρωϊκώτερος τῶν ἀγίων.

Ὑπὸ τοῦ μεγαλοφυοῦς λοιπὸν τούτου νέου χειρῶν αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχισε νὰ ἐνεργῇ αἴφνης αὐστηρότερον κατὰ τοῦ Ἀρείου. Καλέσας αὐτὸν δις ν' ἀπολογηθῇ ἐνώπιον τοῦ κλήρου τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ συνωθήσας, εἰ καὶ ἐπιτηδειότατον ὄντα περὶ τὸ λέγειν, μέχρι τῆς βλασφημίου ὁμολογίας ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο ἀναμάρτητος, δὲν ἐδίστασεν ἤδη ν' ἀφορίσῃ καὶ ν' ἀναθεματίσῃ τὸν αἵρετικὸν καὶ πάντας τοὺς ἀποδεχάμενους τὰ δόγματα αὐτοῦ· ἤτοι, ἕκτος τοῦ Ἀρείου, ἔνδεκα διακόνους καὶ δύο ἐπισκόπους. Ἀλλ' ὁ Ἀρείος ἦτο ἀνθρωπος εὐφυέστατος καὶ δραστηριώτατος· τὸ ζήτημα σφόδρα περιπεπλεγμένον, τὰ πνεύματα ἐξημμένα. "Ὡς τε μετ' οὐ πολὺ ὁ ἀνθρωπος ἐκεῖνος συνεχρότησε καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν μεγάλην καὶ ἰσχυροτάτην ὁπαδῶν μερίδα μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκατελέγοντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδιαίτεροι τοῦ βασιλέως φίλοι, ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος καὶ Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, ὃν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν, ὡς ἓνα τῶν φωστήρων τῆς ἐκκλησίας.

Οὕτω δὲ εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ὁ Κωνσταντῖνος, μετὰ τὴν κα-

τατρόπως τοῦ Λικινίου, ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν, ἣτις ἦτο ἔτι τότε ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀνατολῆς. Ὁρθόδοξοι καὶ Ἀρειανοὶ περιεστοίχισαν αὐτὸν ἀμέσως ἐπικαλούμενοι ἑκάτεροι τὴν ἰδιάζουσαν αὐτοῦ προστασίαν. Ὁ δὲ ἡγανάκτησε σφόδρα ἀκούσας τὴν ἐκ τῶν διενέξεων τούτων προελθοῦσαν εἰς τὰ πνεύματα ταραχὴν καὶ ἀναστάτωσιν. Ὅχι ὅτι ἐνόησε τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεχεν ἡ πίστις ἀπὸ τῶν ἐπιβούλων τοῦ Ἀρείου δοξασίων· ἀλλὰ μᾶλλον διότι ἐνῶ εἶχεν ἐλπίσει ὅτι διὰ τῶν προηγουμένων νόμων περὶ χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν, θέλει ἀποκατασταθῇ ἐν τῷ κράτει ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη, αἶφνης ἐμάνθανεν ὅτι ἡ εἰρήνη ἐκείνη ἀνετρέπετο δι' ἐμφυλίου μεταξὺ χριστιανῶν στάσεως. Τὴν σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος, ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἐξ ἀρχῆς κατανοήσει· εἶχε κατανοήσει δηλαδὴ ὅτι πᾶσα περὶ τοῦ δόγματος τῆς Τριάδος συζήτησις ἦτο ἐπισφαλεστάτη καὶ ὅτι τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ παρακωλυθῇ ἐκ παντὸς τρόπου ἡ περὶ τούτου συζήτησις. Ὅθεν κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ὡς εὐτελεῇ καὶ ματαίαν. Ἐπειτα ὅμως ἤξιώσεν ὅτι ἡ φρόνησις ἀπαιτεῖ νὰ ἐγκλείωμεν τὰ τοιαῦτα ἐν ταῖς διανοαῖς ἡμῶν καὶ νὰ μὴ τὰ ἐκθέτωμεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν δήμων. Τὸ φρόνημα τοῦτο τοῦ Κωνσταντίνου ἐξάγεται προδήλως ἐκ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς ἣν ἔγραψε πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον καὶ Ἀρειον τὸν πρεσβύτερον. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις τάδε· «Διαλογιζομένῳ δὴ μοι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τούτων, ἄγαν εὐτελεῆς καὶ οὐδαμῶς ἄξια τοσαύτης φιλονεικίας ἡ πρόφασις ἐφωράθη. Διόπερ ἐπὶ τὴν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀνάγκην ἐπειγθεῖς, καὶ πρὸς τὴν ὁμόψυχον ὑμῶν ἀγχίνοιαν γράφων, τὴν τε θείαν πρόνοιαν καλέσας ἀρωγὸν τῷ πράγματι, μέσον τῆς πρὸς ἀλλήλους ὑμῶν ἀμφισβητήσεως οἷον εἰρήνης πρύτανιν ἐμαυτὸν ἐπάγω εἰκότως Μανθάνω τοίνυν ἐκείθεν ὑπῆρξαι τοῦ παρόντος ζητήματος τὴν καταβολήν. Ὅταν γὰρ σὺ, ὦ Ἀλέξανδρε, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐξήτεις τί δὴποτε αὐτῶν ἕκαστος ὑπὲρ τίνος τόπου τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων, μᾶλλον δ' ὑπὲρ ματαίου τινὸς ζητήσεως μέρους ἐπυνθάνου, σὺ τε, ὦ Ἀρειε, τοῦθ' ὅπερ ἢ μῆτε τὴν ἀρχὴν ἐνθυμηθῆναι, ἢ ἐνθυμηθέντα σιωπῇ παραδιδόναι προσῆκον ἦν, ἀπροόπτως ἐντέθεικας, ὅθεν τῆς ἐν ὑμῖν διχονοίας ἐγερθείσης, ἡ μὲν σύνοδος ἡρνήθη, ὁ δὲ ἁγιώτατος λαὸς εἰς ἀμφοτέρους σχισθεὶς, ἐκ τῆς τοῦ κοινοῦ σώματος ἀρμονίας ἐχωρίσθη. Οὐκοῦν ἑκάτερος ὑμῶν ἐξίσου τὴν συγγνώμην παρασχών, ὅπερ ἂν ὑμῖν ὁ συνθεράπων ὑμῶν δικαίως παραινεί, δεξάσθῃ

τί δὲ τοῦτό ἐστιν; οὔτε ἐρωτᾶν ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐξ ἀρχῆς προσῆκον ἦν, οὔτε ἐρωτώμενον ἀποκρίνεσθαι. Τὰς γὰρ τοιαύτας ζητήσεις, ὅποσας μὴ νόμου τινὸς ἀνάγκη προστάττει, ἀλλ' ἀνωφελοῦς ἀργίας ἐρεσχελία προτίθουσιν, εἰ καὶ φυσικῆς τινὸς γυμνασίας ἕνεκα γένοιτο, ὅμως ὀφείλομεν εἶπω τῆς διανοίας ἐγκλείειν, καὶ μὴ προχειρῶς εἰς δημοσίας συνόδους ἐκφέρειν, μηδὲ ταῖς τῶν δήμων ἀκοαῖς ἀπρονοήτως πιστεῖν.» Καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους παραινῶν ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιπάλους νὰ καταθέσωσι τὰ ὄπλα τῆς συζητήσεως, καὶ, συνδιαλλαγέντες πρὸς ἀλλήλους, νὰ ἐπανορθώσωσι τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας.

Ἄλλ' ἡ φωνὴ αὕτη τῆς συνέσεως καὶ τῆς μετριοπαθείας δὲν ἐπέπρωτο νὰ εἰσακουσθῇ. Αὐτὸς ὁ κομιστὴς τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης, ἅμα ἐλθὼν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, συνετάχθη μετὰ τοῦ ἐπισκόπου καὶ κατεδίκασε τὸν Ἀρειον. Ὁ Ἀρειος ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα ἐπιστολὴν ὁπωςοῦν αὐθάδη παραπονούμενος διὰ τὴν ἀργίαν ἣτις ἐπεβλήθη αὐτῷ. Συγχρόνως ὁ Κωνσταντῖνος ἐμάνθανεν ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνέβαινον ταραχαὶ καθ' ἃς οἱ ὄχλοι οὐδὲ τὰς εἰκόνας αὐτοῦ ἐσεβάσθησαν. Ὅθεν ὀργισθεὶς διὰ τοῦτο ἰδίως κατὰ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν Ἀρειανῶν, ἐξάπέστειλε νέους εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπιτρόπους κομίζοντας ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς αἵρετικούς ἐκείνους καὶ τὸν ἀρχηγέτην αὐτῶν ἀπειλητικωτάτην, περὶ τὰ τέλη τῆς ὁποίας ὅμως, ἐπανερχόμενος εἰς αἰσθήματα πάλιν ἐπεικέστερα, προσεκάλει τὸν Ἀρειον νὰ προσέλθῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ δόγμα τὸ ὁποῖον ἐπρέσβευεν. Ὁ Ἀρειος παρέστη, καὶ ἐν τῇ συζητήσει ἣν ἐπεχείρησε πρὸς τὸν βασιλέα τοσοῦτον περιέπλεξε τὸ περὶ τὰς τοιαύτας λεπτολογίας ἀνεπιτήδειον τοῦ Κωνσταντίνου πνεῦμα, ὥστε ἐνέβαλε τὸν ἡγεμόνα εἰς πλείστας ὅσας ἀμφιβολίας. Καὶ ἐν τούτοις ἐξηκολούθει ἡ διχόνοια καὶ ἡ ταραχὴ τῶν πνευμάτων, οὐδὲ ἐφαίνετο θεραπείας τρόπος· μέχρις οὗ ὁ βασιλεὺς, ἐν τῇ συνῆθει αὐτοῦ μεγαλοφυΐᾳ, ἐπενόησε τὸ πρακτέον κατὰ τὴν προκειμένην δυσχερείαν, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἱεράρχαι δὲν ἐπείθοντο καθ' ἑαυτοὺς νὰ παύσωσι τὰς συζητήσεις ταύτας, συνεκάλεσεν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον οἰκουμενικὴν ἐπιτετραμμένην νὰ λύσῃ ὀριστικῶς τὴν προκειμένην διαφορὰν.

Ἐπιστήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως ἀπόφασιν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, ἐπὶ το-

αὐτόν· Ῥωμαῖος ὥστε οὐδὲ ἐλάλει ὁρθῶς τὴν ἐλληνικὴν· ὁ δὲ θεσμός τῆς κοινῆς συνόδου δὲν ἦτο θεσμός ῥωμαϊκός, ἀλλ' ἐλληνικός. Ἡ Ῥώμη, ἄρξασα, δι' ἰδίου πολιτεύματος ἐκτεθέντος ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου, τῆς τε Ἰταλίας, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, οὐδέποτε συνεκάλεσε κοινὴν πόλεων καὶ ἐθνῶν σύνοδον· ἐνῶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἐκτὸς τῶν κατὰ τὰ ἔθνη συνεδρίων, συνῆλθον πολλάκις πᾶσαι αἱ πόλεις ἐν κοινῷ, ἐπὶ τε τῶν Μηδικῶν, καὶ ἐπὶ Φιλίππου καὶ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος, προσδραμὼν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν εἰς θεσμοθεσίαν ἐλληνικὴν, παρέλαθεν ἄρᾳ γε αὐτὴν ἀμέσως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν παραδόσεων καὶ ἔξεων· Ὅχι, βεβαίως Ὁ Κωνσταντῖνος οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν εἰμὴ νὰ παρακολουθήσῃ τὰς ὑφισταμένας ἀρχὰς καὶ παραδόσεις τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἐννοήσῃ ποῖον ἦτο τὸ φυσικὸν αὐτῶν συμπλήρωμα. Εἶδομεν ὅτι βάσις τοῦ πολιτεύματος τῆς νέας θρησκείας ἦτο ἡ καθ' ἐκάστην πόλιν ἐκκλησία, ἥτοι ὁμὰς τῶν πιστῶν. Ὑπεράνω τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἔστατο τὸ συνέδριον τῶν Πρεσβυτέρων, προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου. Ὑπεράνω δὲ τῶν κατὰ τὰς πόλεις τούτων ἀρχῶν, ἔσαντο αἱ περιοδικῶς κατ' ἐπαρχίας συγκατοῦμεναι σύνοδοι τῶν ἐπισκόπων, αἵτινες ἐκοινώνουν μὲν πρὸς ἀλλήλας πολλάκις, ἀλλὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶχον εἰσέτι συγχωνευθῆ εἰς ἓν μέγα συνέδριον περιλαμβάνον τοὺς ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἰ Τί λοιπὸν φυσικώτερον ἢ νὰ ἐπέλθῃ ἡ συγχώνευσις αὕτη κατὰ τὴν προκειμένην ἐκτακτον ἀνωμαλίαν καὶ νὰ ἐπιτεθῇ οὕτω εἰς τὸν ὁργανισμόν τοῦ χριστιανισμοῦ ἡ ἀπαραίτητος αὐτοῦ κορωνίς, προσκαλουμένων ὅλων τῶν ἐπισκόπων ἵνα ἀπὸ κοινοῦ κανονίσωσι τὴν προκύψασαν εἰς μέσον μεγάλην διένεξιν; Ἡ περὶ τούτου ἀπόφασις τοῦ Κωνσταντίνου ἀποδεικνύει ὅποσον ἄφ' ἐνὸς ἀπεμακρύνετο ἡδὴ τῶν ἀρχαίων ῥωμαϊκῶν παραδόσεων καὶ ὅποσον ἄφ' ἐτέρου ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἔξεις τὰς ὁποίας ἐκληρονόμησε τὸ χριστιανικὸν πολίτευμα. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ πράξῃ ἄλλως ἐν τῇ ἐξαιρέτῃ αὐτοῦ συνέσει καὶ ἐπιτηδειότητι. Ἡ ῥύθμισις καὶ ἐξασφάλισις τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, ἦτο ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τὸν τότε κόσμον. Ἀπὸ αὐτῆς ἐξηρτάτο ἡ ἡθικὴ αὐτοῦ ἀνακαίνισις. Ὅθεν ὁ Κωνσταντῖνος προθύμως ἡσπάζετο πᾶν ὅ,τι ἐνόμιζεν ἐπιτηδεῖον εἰς τὴν ῥύθμισιν ἐκείνην καὶ ἐξασφάλισιν, ἀδιαφορῶν ἂν οἱ θεσμοὶ τοὺς ὁποίους καθιέρου ἦσαν ἐλληνικοὶ καὶ ὄχι ῥωμαϊκοί. Ἡ ἀκατάσχετος

τῶν πραγμάτων δύναμις κατηνάγκαζε τὸν ῥωμαῖον ἐκείνον βασιλέα νὰ ὑποκύπτῃ εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, νὰ ἐξυψοῖ αὐτὸν, πρὸ τοσούτων αἰώνων ὑποκείμενον ὄντα τῇ ῥωμαϊκῇ κυριαρχίᾳ, ὑπὲρ αὐτῆς κυριαρχίας ταύτης, καὶ νὰ ἐπιβάλῃ αὐτῇ ἐκείνου τὰ νομοθετήματα. Ἰ Μήπως πρὸ ὀλίγου γράφων πρὸς Ἀλέξανδρον καὶ Ἀρειον δὲν ἔλεγεν ὅτι ὁ τῆς ἱερᾶς θρησκείας νόμος ἐκ τῶν κόλπων τῆς Ἀνατολῆς προέκυψε καὶ ὠνόμαζε τοὺς ἐνταῦθα λειτουργοὺς αὐτοῦ ἀρχηγούς τῆς τῶν ἐθνῶν σωτηρίας;

Ἡ ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικὴ σύνοδος ὑπῆρξεν ἐπὶ τοσοῦτον ἀλλοτρίᾳ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ὥστε, ἂν καὶ προσεκλήθησαν αὐτόθι ἅπαντες τῆς χριστιανωσύνης οἱ Ἐπίσκοποι, ἂν καὶ ὁ βασιλεὺς διηυκόλυνεν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν μετάβασιν αὐτῶν ἀναλαβὼν εἰς βάρος τοῦ δημοσίου ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῆς διατροφῆς τῶν προσκληθέντων, ἐκ τῶν τριακοσίων καὶ ἐπέκεινα ἐπισκόπων ὅσοι προσῆλθον μόλις τρεῖς ἢ τέσσαρες ἀφίκοντο ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ οὐδ' αὐτὸς ὁ Πάπας Ῥώμης παρέστη αὐτοπροσώπως, ἀλλ' ἐπεμψε δύο πρεσβυτέρους ὡς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ. Ὅλοι οἱ λοιποὶ ἀνῆκον εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἢ ἐξελληνισθείσας χώρας, καὶ μεταξὺ αὐτῶν διέπρεπεν ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ὁ γηραιὸς Ἀλέξανδρος ὑπὸ τοῦ νεαροῦ αὐτοῦ συμβούλου δορυφορούμενος. Ἐντεῦθεν ἡ σύνοδος ἀπέβη ὅπως ἐλληνικὴ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξεφώνησε μὲν τὸν ἐναρκτήριον λόγον εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ οἱ λόγοι αὐτοῦ μετῆρμηνεύοντο εἰς τὴν ἐλληνικὴν καθ' ὅσον ἐξεφέροντο. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἀνεμίχθη εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συζητήσεις, διὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐλάλησε γλώσσης, ἀἐλληνίζων τῇ φωνῇ, λέγει ὁ Εὐσέβιος, ὅτι μὴδὲ ταύτης ἀμαθῶς εἶχε. » Καὶ ἔπειτα ἅπασαι αἱ πράξεις εἰς τὴν ἐλληνικὴν συνετάχθησαν γλῶσσαν, ἰδίως τὸ τότε κανονισθὲν σύμβολον τῆς πίστεως. Συνῆλθον δὲ οἱ ἐπίσκοποι περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰουνίου τοῦ 325, ἀλλὰ ἡ πρώτη αὐτῶν ἐπίσημος συνεδρίασις συνεκροτήθη τῇ 5 ἢ τῇ 6 ἰουλίου. Ἡ σύνοδος δὲν διήρκεσεν εἰμὴ εἴκοσι περίπου ἡμέρας· καὶ, ἐντὸς τοῦ βραχυτάτου τούτου διαστήματος, ἔλυσε, πλὴν ἄλλων τινῶν δευτερευόντων ζητημάτων, τὸ δυσχερές ζήτημα τὸ ὅποιον εἶχε πρὸ μικροῦ διαίρέσει τὴν ἐκκλησίαν, καθιερώσασα τὴν ἀρχὴν τοῦ ὁμοουσίου τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἀναθεματίσασα τοὺς ἀντιδοξοῦντας καὶ ἐξορίσασα τὸν Ἀρειον καὶ τοὺς πεισματωδεστέρους ὁμόφρονας αὐτοῦ εἰς Γαλατίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ δύο Εὐσέβιοι, ἐπὶ μικρὸν διστάσαντες νὰ ὑπογράψωσι

τὴν ὁμολογίαν, ἐπὶ τέλους ἐνέδωκαν εἰς τὴν πλειονοψηφίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέδειξεν ὅτι ἔχει ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου κυρωθέντα. Τῷ ὄντι, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτάς, ὁ βασιλεὺς ἐξέδωκε τότε καὶ ἴδιον κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων διάταγμα, ἐν ᾧ ῥητῶς ὠνόμαζε τὸν Ἀρειὸν μαθητὴν τοῦ Πορφυρίου, ἐνὸς τῶν ὁπαδῶν τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, παρήγγειλε νὰ καῶσιν ὅλα τοῦ Ἀρείου τὰ συγγράμματα καὶ ἐπέβαλε ποινὴν θανάτου κατὰ παντὸς τοῦ φωραθέντος ὅτι κρύπτει τι τῶν συγγραμμάτων τούτων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐπέμβασις αὕτη τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς εἶναι παντάπασιν ἀλλοτρία τῶν σημερινῶν ἡμῶν περὶ ἀνεξιθρησκείας δοξασιῶν. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος ἐπέθετο, καὶ εἶχε δίκαιον νὰ πείθεται, ὅτι ἐὰν δὲν παύσωσιν αἱ συζητήσεις αὗται, ὁλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ χριστιανισμοῦ κινδυνεύει νὰ καταπέσῃ· ἐπείθετο καὶ εἶχε δίκαιον νὰ πείθεται ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ὅσῳ οἰκουμενικὴ καὶ ἂν ᾔτο, δὲν ἤθελον ἰσχύσει νὰ ἐκρίζώσωσι τὸ κακὸν, ἐὰν τὰ δεδογμένα δὲν ἐκυροῦντο δι' αὐτοκρατορικοῦ θεσπισματος. Ὁρθῶς δὲ ἐδικαιολόγησε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου εἰπὼν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς· «ἀλλ' ὑμεῖς μὲν τῶν εἶσω τῆς ἐκκλησίας, ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτὸς, ὑπὸ Θεοῦ καθεσταμένος, Ἐπίσκοπος ἂν εἴην.» Καὶ ὅτε περὶ τὰ τέλη ἰουλίου, ἀπέλυσε τοὺς Ἐπισκόπους εἰς τὰ ἴδια, ἐλάλησε πάλιν πρὸς αὐτοὺς μετὰ πολλῆς προχότης καὶ συνέσεως· παρήνευσεν αὐτοὺς νὰ τηρῶσι τὴν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην, φεύγοντες τὴν θρησκευτικὴν ἔριδα, νὰ νέμωσι συγγνώμην εἰς τὰ ἀνθρώπινα πταίσματα καὶ πρὸ πάντων ἀφορῶντες εἰς τὴν γενικὴν ἀρμονίαν, νὰ μὴ στασιάζωσι πρὸς ἀλλήλους, παρέχοντες οὕτω αἰτίαν χλεύης εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἵτινες εἶναι πάντοτε ἑτοιμοὶ νὰ βλασφημῶσι τὸ θεῖον ὄνομα. Τοιοῦτό-τρόπως διελύθη ἡ πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος τῆς ὁποίας κύριον ἔργον ὑπῆρξεν, ὡς προείπομεν, ὁ προσδιορισμὸς τοῦ μέρους ἐκείνου τοῦ ἁγίου Συμβόλου τῆς πίστεως ἡμῶν δι' οὗ ἔκτοτε πᾶς χριστιανὸς ὁμολογεῖ ὅτι πιστεύει «εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου

Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.» Τὸ δὲ μέρος τοῦ συμβόλου τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὠρίσθη βραδύτερον ὑπὸ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθείσης.

Ὅπόσον συνετῶς διεξήγαγε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὁ Κωνσταντῖνος συναγεται ἐκ τῶν ἐπισυμβάντων. Παρῆλθον ἔκτοτε χίλια καὶ πεντακόσια ἔτη. Τὸ κράτος τοῦ ὁποίου ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσε καὶ προέδρευσε τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, κατελύθη πρὸ καιροῦ. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ ἀνηγέρθησαν ποικίλα ἄλλα κράτη· νέα ἐσχηματίσθησαν ἔθνη· νέαι ἐμορφώθησαν γλῶσσαι· νέοι ἀνεκαλύφθησαν κόσμοι· νέαι ἐπενοήθησαν τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι· νέα ἐρρύθμισαν τὴν τύχην τῶν λαῶν πολιτεύματα· νέαι παρήχθησαν ἀνάγκαι, προαιρέσεις, δοξασίαι· ἡ ὕλική καὶ ἡθικὴ ὄψις τῆς γῆς ἡμῶν μετεβλήθη καθ' ὁλοκληρίαν· καὶ ὁμως, εἰς ποῖον τῆς γῆς ταύτης μέρος, εἰς ποίαν τῆς οἰκουμένης γωνίαν, εἰς ποίαν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν, δὲν ἀντήχησε καὶ δὲν ἀντηχεῖ καθ' ἐκαστην ἡ προσευχὴ ἐκείνη ἡ ὁρισθεῖσα τότε ἐν Νικαίᾳ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανισμοῦ; ὦ! βεβαίως ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες πολλὰς ὀφείλομεν χάριτας πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἡμῶν προπάτορας ὅτινες, διὰ τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῶν, ὥρισαν τοὺς νόμους τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, νόμους θαυμαζομένους ἄχρι τοῦδε καὶ ἐσαεὶ μέλλοντας νὰ θαυμάζωνται ἐνόσω ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ψυχὰι εὐγενεῖς καὶ ἐπιτήδεια νὰ ἐκτιμήσωσι τὸ κάλλος καὶ τὸ ὕψος. Ἀλλὰ μήπως ὀλιγωτέραν ὀφείλομεν εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς ἄλλους ἐκείνους, τοὺς χριστιανοὺς ἡμῶν προπάτορας, ὅτινες ὥρισαν τοὺς κανόνας τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως περὶ τῆς φύσεως τῆς θεότητος, κανόνας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐθεμελιώθη ἄχρι τοῦδε ἅπας ὁ νεώτερος πολιτισμὸς; Ὅπόσον δὲ πάλιν, ἡμεῖς οἱ λαλοῦντες τὴν γλῶσσαν τῶν Ἀλεξάνδρων καὶ τῶν Ἀθανασίων, δὲν δικαιούμεθα νὰ ἐγκαυχώμεθα, ὅτι ἀναπέμπομεν πρὸς τὸν Ὑψιστον τὴν προσευχὴν ἐκείνην ἀναλλοίωτον, ἀπαράλλακτον, δι' αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν λέξεων ἐν αἷς διετύπωσαν τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν οἱ μεγάλοι οὗτοι τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἄνδρες!

Οὕτω δὲ ῥυθμίσας τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, ὁ Κωνσταντῖνος ἐνό-

μισεν ἤδη δέον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἡ παρουσία αὐτοῦ ἦτο τῷ ὄντι ἀπαραίτητος. Ἐὰν ἐπὶ μικρὸν μόνον ἀναλογισθῶμεν πῶς εἶχον τότε τὰ κατὰ τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος πράγματα, θέλομεν εὖρει, ὅτι, ἐνῶ ἀποκατεστάθῃ ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνότης, θρησκευτικῶ τῷ λόγῳ συνέβαιnen ἐν αὐτῷ παρὰδοξὸς τις ἀνωμαλία. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε μὲν εἰσέτι βαπτισθῇ, καθ' ὅλην ὁμῶς τὴν λοιπὴν αὐτοῦ πολιτείαν δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ εἰμὴ ὡς ἀποδεξάμενος τὰ τοῦ χριστιανισμοῦ δόγματα. Ἐν τούτοις ὁ χριστιανισμὸς δὲν εἶχεν ἀνακηρυχθῇ ὡς ἐπικρατοῦσα θρησκεία. Ναὶ μὲν ὁ βασιλεὺς προετίμα εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα τοὺς χριστιανούς, καὶ πολυειδῶς ἐβράβευε τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν νέαν πίστιν, ἀλλὰ κυρίως εἰπεῖν οἱ θεμελιώδεις τοῦ κράτους νόμοι ἐπέτρεπον ἀπλῶς τὴν ἐλευθέραν τῆς χριστιανικῆς λατρείας τέλεσιν, δὲν κατήργουν δὲ, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὴν ἐπίσημον τῆς εἰδωλολατρείας ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ἀρχαῖον θρησκευμα στενωῶς συνεδέετο μὲ ὅλην τὴν Κυβέρνησιν καὶ μὲ ὅλον τὸν δημόσιον βίον. Ἐντεῦθεν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἰδίως, ἥτις ἦτο ἡ ἀρχαία καὶ ἡ μόνη ἐτι τοῦ κράτους πρωτεύουσα, ἡ εἰδωλολατρεία ἐξηκολούθει διατηροῦσα τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τοῦ ἐπισήμου τῆς πολιτείας θρησκευματος. Εἰσέτι διάταγμα ἐκ Νικομηδείας ἐκδοθὲν δὲν παρήγγειλε νὰ ἀφανισθῶσι τὰ μνημεῖα, τὰ νομίσματα, τὰ σύμβολα ἐν γένει τῆς πολυθεΐας. Ἡ σύγκλητος ἐξηκολούθει ἐδρεύουσα ἐντὸς ναοῦ κατειδώλου, πάντες δ' οἱ ἐν τέλει καὶ πᾶς σχεδὸν ὁ λαὸς ἐνέμενον εἰς τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν ἀρχαίων ἱεροτελεστιῶν. Κατὰ νόμον λοιπὸν ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἦτο ἡ εἰδωλολατρεία· πράγματι ὁμῶς, ὁ χριστιανισμὸς κατίσχυεν αὐτῆς διὰ τῆς τοῦ βασιλέως προστασίας καὶ θελήσεως, παντὸς ἄλλου, ἐκτὸς τῆς Ῥώμης. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ σῶμα τοῦ κράτους, τοῦλάχιστον τὸ ζωτικώτερον αὐτοῦ μέρος, ἦτο χριστιανικόν· ἡ δὲ κεφαλὴ ἐθνικὴ. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κατὰστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ ἐν εἰρήνῃ· καὶ τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα ἔδῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς πῶς ἔχει νὰ προλάβῃ τὴν ἐνδεχομένην ρῆξιν.

Εἰσῆλθε δὲ εἰς τὴν ἐστίαν ταύτην τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ τῶν ἀρχαίων ἡθῶν κατὰ μῆνα ἰούλιον τοῦ 326. Καὶ ἠγωνίσθη μὲν ἀμέσως νὰ περιποιηθῇ ὅσον ἐνδέχεται τὴν σύγκλητον, ἀλλὰ ὁκτῶ δὲν εἶχον παρῆλθαι ἡμέραι καὶ κατέστησαν ἀρίδῃλοι αἱ δυσχέρειαι αἵτινες ἦτο φυσικὸν νὰ προκύψωσιν ἀπὸ τῆς διαφορᾶς ἐκείνης τῶν αἰσθημάτων με-

ταξὺ τοῦ κυριάρχου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς πρωτευούσης. Τῇ 13 ἰουλίου ἐτελέσθη κατὰ τὸ εἰωθὸς ἡ μεγάλη τῶν λεγομένων ἱππέων παρέλασις, καθ' ἣν οἱ εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἀνήκοντες ῥωμαῖοι πολῖται ἀνήρχοντο ἐν πομπῇ εἰς τὸ Καπιτώλιον ὅπως θύσωσιν αὐτόθι τῷ Διί. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὄχι μόνον δὲν ἠθέλησε νὰ κοινωνήσῃ τῆς τελετῆς ταύτης ἀλλὰ καὶ ἐνέπαιζεν αὐτὴν, ἐξ οὗ σφοδρὰ προέκυψεν ἀγανάκτησις, καὶ βλασφημίαι ἠκούσθησαν τοῦ ὄχλου ἐνῷ ὁ βασιλεὺς διήρχετο διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως. Τοῦτο ἠρέθισε τὸν Κωνσταντῖνον· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπερίσχυσεν ἐν αὐτῷ ἡ φυσικὴ μετριοπάθεια, καὶ ἀπεφάσισε νὰ μὴ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους μηδὲ νὰ ἐπιτεθῇ ἐν γένει διὰ τῆς βίας κατὰ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος. Κατὰ δυστυχίαν συνέβαινον συγχρόνως καὶ ἐν αὐτῇ αὐτοῦ τῇ οἰκίᾳ ὀλέθρια διενέξεις. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀπὸ τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τρεῖς ἀδελφοὺς, τὸν Δαλμάτιον, τὸν Ἀννιθαλιανὸν καὶ τὸν Ἰούλιον Κωνσταντίον, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπολιτεύθη ἀείποτε ψυχρῶς, ὑπείκων, ὡς βεβαιούσιν, εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῆς ἰδίας μητρὸς Ἑλένης. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης συζύγου, τῆς Μινερβίνης, υἱόν, τὸν τοσοῦτον κατὰ Δικινίου διαπρέψαντα Κρίσπον, ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας, τῆς Φαύστης, υἱοὺς ἄλλους ἐξ ὧν δύο, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Κώνστας, καὶ τοὶ ἦσαν νεώτατοι, εἶχον ἤδη λάβει διάφορα ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα. Καὶ ἡ μὲν Φαῦστα ἀπετροπιάζετο τὸν Κρίσπον ὅστις καθὼ πρωτότοκος καὶ καθ' ὅλα λαμπρὸς νέος, ἐπεσκίαζε τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα, ἡ δὲ Ἑλένη ἐξεναντίας ἡσθάνετο πρὸς τοῦτον ἰδιάζουσιν στοργήν. Πῶς τὰ διάφορα ταῦτα πάθη κατάρθωσαν νὰ θολώσωσι τὴν ἄλλως τοσοῦτον διαυγῇ τοῦ Κωνσταντίνου κρίσιν, δὲν εἶναι σαφῶς γνωστόν. Ἴσως παρεισέφρησεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καταχθονίον τι φθόνου αἶσθημα διὰ τὴν κοινὴν εὐνοιαν ἧς ἀπελάμβανεν ὁ Κρίσπος· τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐνῷ κατ' ἀρχάς ἐπεδαψίλευσε τῷ υἱῷ ἐκείνῳ τὰ ὕπατα ἀξιώματα, μετὰ τὸ περιφανὲς κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον τρόπαιον, ἔπαυσε τοῦ νὰ νέμῃ αὐτῷ μερίδα τινὰ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Ἴσως θεωρῶν τὸ ἐν Ῥώμῃ ἐπικρατοῦν δυσμενὲς πνεῦμα ἐδυσπίστησε πρὸς τὸν Κρίσπον, ὅστις ἐπευφημεῖτο ὑπὸ τοῦ πλήθους, τοῦ κακολογοῦντος καὶ περιυβρίζοντος τὸν βασιλέα· τοῦλάχιστον βεβαιούται πρὸ πάντων, ὅτι αἱ τῆς Φαύστης εἰσηγήσεις κατὰ τοῦ προγόνου αὐτῆς, ἐπὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ διατριβῆς ἐκείνης μάλιστα ἐκορυφώθησαν. Διότι τὸ παρά τινων ῥηθὲν, ὅτι ὁ Κρίσπος ἐμισήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἰδίως ὡς συλλαβὼν ἔρωτα ἅ-

θεσμον πρὸς τὴν μητριάν Φαῦσταν, ὑπολαμβάνεται σήμερον εὐλόγως ὡς μῦθος ὅλως ἀνυπόστατος, πολὺ δὲ πιθανώτερον νομίζεται ὅτι συκοφανταίαι ἕτεραι μᾶλλον πιστευταί καὶ ἐξαιρέτως αἱ πρὸ μικροῦ ὑποδειχθεῖσαι, ἐξηγρίωσαν τὸν βασιλέα εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ καταπνίξωσιν ἐν αὐτῷ ὅ,τι ιερώτατον ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ὅπως-δὴποτε ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγωνίας εἰς ἣν ὁ Κωνσταντῖνος περιέστη ὡς ἐκ τοῦ στασιαστικοῦ τῆς Ῥώμης πνεύματος καὶ ὡς ἐκ τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ διενέξεων, ὁ Κρίσπος, γενόμενος ἀνάρπαστος, διὰ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπαχθεὶς εἰς φυλακὴν τινα ἐκτὸς τῆς Ῥώμης, ἐκεῖ ἐθανατώθη. Συγχρόνως δὲ σχεδὸν ἀνηγγέλθη ἐξ Ἀνατολῆς ὅτι καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Λικινίου καὶ τῆς Κωνσταντίας, ἄρα τοῦ βασιλέως ἀνεψιὸς, παῖς μόνις δωδεκαέτης, ἐσφάγη ἀποσπασθεὶς τῆς μητρικῆς ἀγκάλῃς. Αἱ δὲ τραγικαὶ αὗται σκηναὶ κατετάραξαν ἐξαιρέτως τοὺς ἐθνικοὺς, οἵτινες σῶζοντες ἴσως ἐτι ἐλπίδας τινὰς ἀπὸ τε τοῦ Κρίσπου, ἀπὸ τε τοῦ υἱοῦ τοῦ Λικινίου, ἐβλεπον αἰφνης ψευθεύσας ἀπάσας αὐτῶν τὰς προσδοκίας. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν κατεπλάγησαν βεβαίως βλέποντες τὸν ἄνθρωπον, ὃν ὑπελάμβανον ὑπὸ τῆς Θείας Προνοίας χειραγωγούμενον, ὡσεὶ ὑπὸ μανίας τινὸς ἤδη καταληφθέντα καὶ σπαράσσοντα ἰδίᾳ χειρὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Μόνοι οἱ περὶ τὴν Φαῦσταν ἐθριάμβευον, ὅτε αἰφνης τὰ πράγματα μετέβαλον ὅψιν.

Ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου Ἑλένη ἔδραμεν ἐξ Ἀνατολῆς, ὅπου τότε διέτριβεν, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῆς καὶ τὴν θλίψιν διὰ τὸν οἰκτρὸν τοῦ φιλτάτου Κρίσπου θάνατον, ὅστις ἐτραυμάτισεν αὐτὴν καὶ ἐνεκα τῆς στοργῆς ἦν ἡσθάνετο πρὸς τὸν νέον τοῦτον, καὶ ἐνεκα τῆς φρίκης ἣν ἐνεποίησεν εἰς αὐτὴν, ὡς χριστιανὴν καὶ ὡς μητέρα, τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ Κωνσταντίνου. Οἱ ὀδυρμοὶ καὶ οἱ ἔλεγχοι τῆς σεβασμίας ἐκείνης γυναικὸς ἤνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ βασιλέως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν χρονογράφων ἀξιοῦσιν, ὅτι, ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς τύψεως τοῦ συνειδότος ἣν ἐνέβαλον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ οἱ λόγοι τῆς μητρὸς, ἐμίανεν αὐτὸς τὰς χεῖρας αὐτοῦ θανατώσας τὴν Φαῦσταν, ὡς παραίτιον τῆς πρώτης συμφορᾶς. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀσπαζόμεθα μᾶλλον τὴν γνώμην τοῦ Ἀγγλοῦ ἱστοριογράφου Γίββωνος, ὅστις, στηριζόμενος εἰς ἑτέρας μαρτυρίας, νομίζει ὅλως ἀπίθανον τὸ νέον τοῦτο ἄδίκημα· καὶ τοσοῦτ' μᾶλλον παραδεχόμεθα τὸ συμπέρασμα αὐτοῦ ὅσῳ ἐν γένει δὲν ἀνεδείχθη ἐπιεικὴς πρὸς

τὸν Κωνσταντῖνον. Οὐδὲ βλέπομεν πῶς συμβιβάζεται ὁ παροξυσμὸς ἐκεῖνος τῆς μανίας πρὸς τὴν μετάνοιαν ἣν πάντες ὁμολογοῦσιν ὅτι ἡσθάνθη ὁ βασιλεὺς ἀκούων τοὺς θρήνους τῆς μητρὸς καὶ ἣν ἐπεδείξατο, ὡς λέγεται, διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων τεκμηρίων ἐξαιρέτου πρὸς τὸ θρήσκευμα εὐλαθείας. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐλαυνόμενος ὑπὸ τῶν ἀποτροπαίων περιπετειῶν εἰς ἃς περιέστη ἐν τῇ πόλει τῆς Ῥώμης, διὰ τε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀποστροφὴν τοῦ εἰδωολάτρου ἐκείνου δήμου καὶ τὰ ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ ἐπελθόντα τραγικὰ γεγονότα, ἀπεφάσισε μετ' οὐ πολὺ ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς ἀρχαίας τοῦ κράτους πρωτευούσης, εἰς ἣν οὐδέποτε πλέον ἐπέστρεψε, καὶ ἀπῆλθε πρὸς ἀνατολάς, ἕτερα καὶ μεγάλα τινὰ διανοούμενος περὶ τῆς μελλούσης τοῦ κόσμου τύχης.

Τότε καὶ ἡ Ἑλένη ἐπορεύθη πρὸς τὴν Παλαιστίνην ἵνα ἐξαγάγῃ μὲν τὴν γῆν ταύτην, ἐν ἣ ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανεν ὁ Σωτῆρ, ἐκ τῆς ἀθλείας καταστάσεως εἰς ἣν ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε περιέλθει, ἐπιζητήσῃ δὲ ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου, τοῦ ποτισθέντος ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἐκείνου αἵματος, τὴν ἐξιλέωσιν τῶν παρὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς πραχθέντων ἀμαρτημάτων. Τφόντι, κατὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, αἱ ἐπανειλημμένα τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐπαναστάσεις εἶχον προκαλέσει δεινοτάτας ἀντεκδικήσεις. Ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερουσαλήμ ἡγέρθη πόλις νέα φέρουσα τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῆς Αἰλείας Καπιτωλίνης, καὶ ἐπὶ τοῦ τόπου ὅπου ὕψουτο ἄλλοτε ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος, κατεσκευάσθη πολυτελὲς ἱερὸν τοῦ Καπιτωλίου Διός. Ἰουδαῖοι σχεδὸν πλέον δὲν ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ, ὀλίγιστοι δὲ ἦσαν οἱ χριστιανοί, ὥστε ὁ Ἐπίσκοπος τῆς πόλεως καὶ χώρας ἐν ἣ ἐτετέλεσθησαν τὰ πρῶτα τῆς πίστεως ἡμῶν μυστήρια, ὁ Ἐπίσκοπος τοῦ θρόνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθησάν ποτε ὁ Ἰάκωβος καὶ πολλοὶ τοῦ Χριστοῦ συγγενεῖς, ἐκπεσὼν παντάπασι τοῦ ἀρχαίου ἀξιώματος, κατήντησε νὰ ὑποτάσσῃται εἰς τὸν μητροπολίτην Καισαρείας. Ὅτε ἐν ἔτει 327 ἡ βασίλισσα Ἑλένη ἐφθασεν εἰς Ἱερουσαλήμ, οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ καταδείξῃ αὐτῇ τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος. Μόλις δὲ μετὰ πολλὰς ἐρεῖνας ἀνευρέθη ὁ ἱερὸς χώρος καὶ διὰ συντόνου ἐργασίας ἀπεκαλύφθη αὐτὸ τὸ σεμνὸν τοῦ γεγονότος μαρτύριον, ἥτοι ὁ τίμιος καὶ ζωοποιὸς σταυρός. Ὅθεν ἀναγγελθέντος τοῦ πράγματος εἰς τὸν Κωνσταντῖνον, διέταξεν οὗτος παραυτίκα νὰ ἐγερθῇ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου ἐκκλησία

λαμπροτάτη τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἡ Ἑλένη αὐτὴ ἐφρόντισε, πρὶν ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Παλαιστίνης, νὰ τεθῶσι τὰ θεμέλια τοῦ τε ναοῦ τούτου καὶ ἄλλων πολλῶν κατὰ τὴν χώραν ἱερῶν. Μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς ὅστις ἐπορεύετο βραδέως ὡπλισμένον πρὸς τὴν ἀνατολήν. Ἡ συνέντευξις αὐτῶν ἀπέβη κατανυκτική. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχε τιμῆσαι τὴν μητέρα αὐτοῦ ὡς βασίλισσαν, ἀπένειμεν ἤδη αὐτῇ πλεῖστα ἑτέρα εὐλαβείας δείγματα καὶ, μετ' ὀλίγον ἀποθανοῦσαν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 328, εἰς ἡλικίαν ἑτῶν περίπου 80, ἐκῆδευσε μεγαλοπρεπέστατα, μετακομίσας βραδύτερον τὰ ὅστ' αὐτῆς εἰς τὴν νέαν τοῦ κράτους πρωτεύουσαν. Διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐπῆρχετο τότε ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, τοῦτο ἰδίως τὸ μέγα μελετῶν καθ' ἑαυτὸν βούλευμα· νὰ ἐγκαταλίπη μὲν τὴν Ῥώμην ἣτις δὲν ἐφαίνετο κατανοήσασα τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν τῇ οἰκουμένῃ μεγάλην μεταβολήν, νὰ στήσῃ δὲ διὰ παντός τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἐκεῖνας χώρας ἐν αἷς παρήχθη καὶ τοσοῦτον ἠυδοκίμησε τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ, ἐκλέξας ἐν τῷ μέσῳ τῶν χωρῶν τούτων τόπον εὖθετον, νὰ ἐγείρῃ ἐπ' αὐτοῦ τὸ νέον μέγα τοῦ ἀνακαινισθέντος κόσμου ἔρεισμα καὶ προπύργιον.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ κρισιμωτάτη ἴσως στιγμή τῆς ζωῆς τοῦ Κωνσταντίνου. Πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ὁ Κωνσταντῖνος ἠδύνατο νὰ πολιτευθῇ καὶ ἄλλως ἢ ὅπως ἐπολιτεύθη· ἠδύνατο νὰ μὴ προστατεύσῃ ἢ καὶ νὰ καταδιώξῃ αὐτόν· ἠδύνατο ἐνὶ λόγῳ νὰ παρεμβάλλῃ εἰς ἐτικωλύματά τινα εἰς τὸν ὀριστικὸν αὐτοῦ θρίαμβον· ἀλλὰ τοσαύτη ἦδη ἦτο ἡ τοῦ νέου θρησκευματος δύναμις καὶ ἰσχύς καὶ ἐπίδοσις ὥστε ἀδύνατον εἶχε καταντῆσαι νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ ἐπὶ τέλους. Ὁ Κωνσταντῖνος λοιπὸν ἔπραξε μὲν πολλὰ ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ δὲν εἰμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ὀφείλει εἰς αὐτὸν καὶ μόνον τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἐνῶ καθ' ἣν στιγμήν προέκειτο νὰ ὀρίσῃ τὸν χώρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμελλε νὰ οἰκοδομηθῇ ἡ νέα τοῦ κράτους πρωτεύουσα, τὸ ἐλάχιστον περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ χώρου τούτου παράπτωμα ἠδύνατο νὰ συνεπαγάγῃ ἀνυπολογίστους συνεπείας ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ κόσμου, καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τοῦ ἐλληνισμοῦ τὴν τύχην. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀφείλεται ἡ πολιτικὴ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀναβιώσις καὶ ἡ ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη διατήρησις τῆς αὐτονομίας αὐτοῦ. Ὅφειλε-

ται ὅμως τοῦτο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅχι μόνον διότι ἀπλῶς ἐκτίσθη ἐν ταῖς χώραις ταύταις νέα τις πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρά, ἀλλὰ μάλιστα διότι ἐκτίσθη ἐπὶ χώρου ὅστις, ἐνεκα τῶν ἰδιαζόντων, τῶν ἐξαιρετικῶν, τῶν μοναδικῶν αὐτοῦ προτερημάτων, ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς ἐφαίνετο προορισθεῖς ἵνα ἀποτελέσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῶν χωρῶν ἐκείνων. Λέγεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ βασιλεὺς ἐπέστησε τὸν νοῦν εἰς τὴν παρὰ τὸν Αἶμον Σαρδικήν, τὴν σημερινὴν Σοφίαν ἣ Τριαδίτζαν τῶν Βουλγάρων καὶ ἄλλοι πάλιν ἄξιουσιν ὅτι ἐπὶ τινα χρόνον διενεόθη νὰ θέσῃ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ κτίσμα μετὰ τοῦ Ἰλίου καὶ Παργάμου. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι διετέλεσε μέχρι τινὸς ταλαντεύμενος, τὸ σημεῖον ὅπερ ἐπὶ τέλους ἐξελέξατο, ἀπεδείχθη πολὺ ἐκείνων εὐφύστερον πρὸς τὰς χρεῖας καὶ ἐπαγγελίας ας ἐκλήθη νὰ ἐκπληρώσῃ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἴδιον τῆς μεγαλοφυΐας· καθὼς τὸ μέγα τοῦ Ἀλεξάνδρου κτίσμα οὕτω καὶ τὸ μέγα κτίσμα τοῦ Κωνσταντίνου κατίσχυσαν ὅλων τῶν περιπετειῶν ὅλων τῶν αἰώνων, καὶ μαρτυροῦσι μέχρι τῆς σήμερον τὴν θαυμαστὴν τῶν δαιμονίων ἐκείνων πνευμάτων ἐπιδεξιότητα περὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Κωνσταντίνου συνετέλεσαν πολὺ αἱ τε ἑλληνικαὶ καὶ αἱ περσικαὶ παραδόσεις. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀναγινώσκειν ὀρθῶς ἐν ταῖς παραδόσεσι τῆς ἱστορίας τεκμήριόν ἐστιν ἀλάνθαστον ἐξαιρέτου νοὸς καὶ δεξιότητος.

Αἱ ἑλληνικαὶ ἢ ἐξελληνισθεῖσαι χώραι ἐντὸς τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ ἐγερθῇ νέα βασιλεύουσα, ἀποτελοῦσι δύο εὐρέα καὶ μακρὰ σκέλη ἐνούμενα σχεδὸν πρὸς τα ἔνω διὰ δύο ἐπαλλήλων πορθμῶν καὶ ἀποκορυφούμενα εἰς πλατεῖάν τινα λεκάνην. Τὸ δυτικώτερον τῶν σκελῶν ἐκείνων σχηματίζεται ὑπὸ τῆς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ κάτω Ἰστρου ἐκτεινομένης χερσονήσου, ἣτις περιλαμβάνει τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἡπειρον καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Τὸ δ' ἀνατολικώτερον σκέλος σχηματίζεται ὑπὸ τῆς ἀντικρὺ κειμένης ὀγκώδους χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἣτις πρὸς μεσημβρίαν συνάπτεται μετὰ τῆς Αἰγύπτου διὰ τῆς Συρίας. Οἱ δύο πορθμοὶ δι' ὧν αἱ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης παρατεινόμεναι ἐκείναι χερσόνησοι προτείνουσιν, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς ἀλλήλας τὴν δεξιάν, εἶναι νοτιώτερον μὲν ὁ Ἑλλήσποντος, βορειότερον δὲ ὁ Βόσπορος, οἱ ἀμοιβαίως ἐνούμενοι διὰ μικρᾶς τινος λίμνης, τῆς καλουμένης Προποντίδος. Ὁ δὲ Εὐξείνιος Πόντος ἀποτελεῖ τὴν εὐρείαν δεξαμενὴν εἰς

ἣν ἀπολήγει ὁλόκληρον τὸ σύμπλεγμα τοῦτο τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, θαλασσῶν καὶ πορθμῶν. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις, ἀποσπασθεὶς ἤδη ἐκ δυσμῶν, ἐπλησίαζεν ἡμέρα πρὸς ἀνατολὰς, σταθμεύων ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ πολὺ καθ' ὁδὸν καὶ ἰστάμενος ἀπέναντι τοῦ συμπλέγματος τούτου, ὡσεὶ ἀριστοτέχνης διαλογιζόμενος πῶς ἔχει ν' ἀπαρτίσῃ τὸν ἐν ὀργασμῷ μεγάλῳ ἀνακκινιζόμενον ἐκείνον κόσμον, ἐνόησεν ἀμέσως ποῦ ἔπρεπε νὰ τεθῇ ἡ καρδιά τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ θέσις αὐτῆς ἦτο βεβαίως οὔτε δεξιᾷ, οὔτε ἀριστερᾷ, οὔτε πρὸς τὰ ἄνω, οὔτε πρὸς τὰ κάτω, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ μέσῳ τῶν δύο πορθμῶν, δι' ὧν συνήπτοντο αἱ τε ἀνατολικώτεραι καὶ αἱ δυτικώτεραι, αἱ τε μεσημβρινώτεραι καὶ αἱ βορειότεραι τῶν προκειμένων χωρῶν. Τούτου δὲ ἅπαξ τεθέντος, ὑπῆρχεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν πορθμῶν ἐκείνων χώρος ὃν αἱ παραδόσεις καὶ αἱ πεποιθήσεις Ἑλλήνων τε καὶ Περσῶν ὁμοθυμαδὸν ἀνεκήρυξαν ὡς ἐπιτηδειότατον εἰς τὸ νὰ περιλάβῃ πόλιν μεγάλην καὶ ἀκμαίαν. Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας διηγούμενος τὴν ἀπὸ τῆς σκυθικῆς ἐκστρατείας ἐπιστροφὴν τοῦ Δαρείου, τοῦ καταλιπόντος τότε ἐν Εὐρώπῃ στρατηγὸν τὸν Μεγάβαζον (σελ. 331 τοῦ πρώτου τόμου) ἐπιφέρει τάδε: «Οὗτος δὲ ὁ Μεγάβαζος, εἶπας τόδε ἔπος, ἐλίπετο ἀθάνατον μνήμην πρὸς Ἑλλήσποντίων· γενόμενος γὰρ ἐν Βυζαντίῳ ἐπύθετο ἑπτακαίδεκα ἔτεσι πρότερον Χαλκηδονίους κτίσαντας τὴν χώραν Βυζαντίων· πυθόμενος δὲ, ἔφη Χαλκηδονίους τοῦτον τὸν χρόνον τυγχάνειν ἑόντας τυφλοὺς· οὐ γὰρ ἂν τοῦ καλλίονος παρεόντος κτίζειν χώρου, τὸν αἰσχίονα ἐλέσθαι εἰ μὴ ἦσαν τυφλοί.» Καὶ ὁ πρακτικώτατος δὲ Πολύβιος ἀνακηρύττει τὸν τόπον ὅπου ὄκουν Βυζάντιοι, εὐκαιρότατον κατὰ θάλατταν «καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν πάντων τῶν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς οἰκουμένῃ. Κατὰ μὲν γὰρ θάλατταν οὕτως ἐπικείται τῷ στόματι τοῦ Πόντου κυρίως, ὥστε μήτ' εἰσπλεῦσαι, μήτ' ἐκπλεῦσαι δυνατόν εἶναι τῶν ἐμπόρων τινά, χωρὶς τῆς ἐκείνων βουλήσεως.» Ἐὰν δὲ κατὰ γῆν ὑπελάμβανε τὸν τόπον ὀλιγώτερον εὐφυῶς ἔχοντα, ἔλεγε τοῦτο διότι τὸ πάλαι ἡ Θράκη κατείχετο ὑπὸ φυλῶν βαρβάρων καὶ ἰσχυρῶν ἀδιαλείπτως κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιτιθεμένων, ὅπερ ἐπὶ Κωνσταντίνου δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συμβῇ, διότι ἡ Θράκη ἅπασα διετελεῖ πρὸ καιροῦ ὑποταγμένη.

Ἀλλὰ καὶ τοὶ εἶχεν εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους τὸ μειονέκτημα τοῦτο ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ἢ νοτιοδυτικωτάτης αὐτῆς ἄκρας τοῦ Βοσπόρου,

οὐδὲν ἦττον ἡ ἀποικία ἦτις πάλαι ποτὲ ἐκτίσθη ἐπ' αὐτῆς ὑπὸ τῆς μικρᾶς τῶν Μεγαρέων πόλεως (σελ. 316 τοῦ πρώτου τόμου) ἔλαβε θαυμαστὴν ἐπίδοσιν καὶ ἐξαίρετον ἰδίως πολιτικὴν ἀξίαν. Ναὶ μὲν, ἐγκαταλελειμμένη οὕσα εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, δὲν ἴσχυσε νὰ διατηρήσῃ ὁλοσχερῇ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἀλληλοδιαδόχως Πέρσαι, Λακεδαιμόνιοι, Ἀθηναῖοι, Μακεδόνες, Γαλάται τῆς Θράκης καὶ Ῥωμαῖοι, πάντες ἐνὶ λόγῳ οἱ ἀξιώσαντες νὰ ἄρξωσι τῶν χωρῶν τούτων, διενεόθησαν ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς πόλεως, μαρτυρεῖ ὅτι ἐλογίζετο, ὡς καὶ ἦτο, ἀσφαλέςτατον ἐχέγγυον τῆς περὶ τὰς χώρας ταύτας κυριαρχίας. Οὐδ' ἐδυνήθησαν αἱ ποικίλαι ἐκείναι ἐξωτερικαὶ περιπέτειαι νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἐσωτερικὴν εὐπορίαν καὶ εὐημερίαν τοῦ Βυζαντίου. Τὰ τελωνιακὰ καὶ ναυτιλιακὰ δικαιώματα τὰ ὅποια εἰσέπραττεν ἀπὸ τῶν ἀνερχομένων καὶ κατερχομένων διὰ τοῦ Βοσπόρου πλοίων, παρεῖχον εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀκαταπαύστως πόρους θαυμάσιους. Τὸ ναυτικὸν αὐτῆς ὑπῆρξεν ὀνομαστόν· τὰ τεῖχη ἦσαν λαμπρῶς ὠκοδομημένα· ἐπὶ τῆς κρηπιδος τοῦ λιμένος αὐτῆς ὑψοῦτο τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος φέρον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν ἡμισέληνον, ἥτις, εἰκονισμένη οὕσα καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντιακῶν νομισμάτων, ἐπέπρωτο, μετὰ τοσούτων αἰώνων παρέλευσιν, ν' ἀποτελέσῃ κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν τὸ κυριώτατον σύμβολον τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Ἡ δὲ ἐσωτερικὴ τοῦ Βυζαντίου αὐτονομία διετηρήθη καὶ ἐπὶ Ῥωμαίων, μέχρις οὗ κυριευθείσης τῆς πόλεως ὑπὸ Σεπτιμίου Σεβήρου κατὰ τὸν ἐμφύλιον αὐτοῦ πρὸς τὸν Νίγρον ἀγῶνα, οὐ μόνον τὸ πολίτευμα αὐτῆς κατελύθη ἀλλὰ καὶ τὰ τεῖχη κατεστράφησαν, καὶ, εἰς κώμην μεταβληθεῖσα, παρεχωρήθη εἰς τοὺς Περινθίους. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ αὐτὸς ὁ Σεβῆρος μέχρι τινὸς ἠνώρθωσε τὸ Βυζάντιον τὸ ὅποῖον, εἰ καὶ δὲν ἀνέκτησε τὴν προτέραν ἀκμὴν, δὲν διετέλεσεν ὅμως οὐδὲ ἔκτοτε λόγου ἀνάξιον ὅπως ἀπεδείχθη εἰς τὸν τελευταῖον μεταξὺ Κωνσταντίνου καὶ Λικινίου πόλεμον.

Τὸ Βυζάντιον δὲν ἦτο ἡ μόνη πόλις ἡ κατὰ τὰς βορείους ταύτας χώρας μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων σώζουσα τὸ ἐλληνικὸν αὐτῆς ὄνομα καὶ τὸν ἐλληνικὸν βίον. Ἄπαντα τοῦ εὐρέος Εὐξείνου πόντου τὰ παράλια κατεῖχοντο εἰςῆτι ὑπὸ κτισμάτων ἐλληνικῶν. Ἐκεῖ ὑφίσταντο καὶ ἤδη Ἡράκλεια Πόντου (σήμερον Ἐρεκλί,) κτίσμα Μεγαρέων· Ἀμαστρίαι (σήμερ. Ἀμασσερό)· Κύνωρος (σήμερ. Κίδρας)· Σινώπη· Ἀμισός (σήμερ. Σαμσούν)· Κοτύωρα· Κερασσοῦς ἡ καὶ Φαρνακία· Τραπεζοῦς·

Φᾶσις· Διοσκουριάς· Φαναγόρεια· Τάναϊς· Θεοδοσία (σῆμ. Κάφρα)· Παντικάπαιον (σῆμ. Κέρτς), ἡ καθέδρα τῶν Βορπορίων βασιλέων· Χερσόνησος· Εὐπατορία· Ὀλβία· Τύρας· Ἰστροπόλις· Τόμις· Κάλλατις· Διονουσιόπολις· Μεσημβρία· Ἀγχίαλος· Σαλμυδησσός, ὅλαι πόλεις ἐλληνικαί. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀποικιῶν τούτων, εἰ καὶ προσβαλλόμεναι ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τῶν βαρβάρων, μάλιστα ἀφ' ἧς ἤρξατο ἡ μεγάλη αὐτῶν πρὸς μεσημβρίαν κίνησις, ἔσωζον ὅμως οὐδὲν ἥττον τήν τε αὐτονομίαν αὐτῶν καὶ τὴν ναυτικὴν πολιτικὴν ἐπίδοσιν. Τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶχον μὲν πρὸ καιροῦ περιληφθῇ εἰς τὸ Βορπόριον λεγόμενον κράτος, εἰς ὃ περιεστάλη ἡ πάλαι ποτὲ εὐρυτάτη τοῦ Μιθριδάτου βασιλεία. Ἀλλὰ οἱ ἡγεμόνες τοῦ κράτους ἐκείνου τοσοῦτον ἐσέβοντο τὰς εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτῶν κυριαρχίαν ὑπαγομένας ἐλληνίδας πόλεις, ὥστε εἰς τὰς πρὸς ταύτας σχέσεις αὐτῶν ἀπεκάλουν ἑαυτοὺς ἀπλῶς *ἄρχοντας*, ἐνῶ πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπηκόους καὶ πρὸς τοὺς ξένους ἀνελάμβανον τὸ ὀγκῶδες ἐπώνυμον τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων. Μετὰ δὲ τὴν ἐξασθένησιν τοῦ Βορπορίου κράτους (σελ. 454), αἱ πόλεις ἐκεῖναι ἔτι πλείονα προσεκτῆσαντο ἐπίδοσιν. Ἰδίως ἀξιωμακτικῶς, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε σωζομένων μνημείων αὐτῶν, ὧν βρίθουσι σήμερον τὰ μουσεῖα τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας, εἶναι αἱ δύο βορειότατα κείμεναι πόλεις, Χερσόνησος καὶ Ὀλβία. Ἡ Χερσόνησος, ἡ νῦν Σεβαστούπολις, ἦτο ἀποικία τῆς ἐν τῷ Πόντῳ Ἡρακλείας, κτίσματος καὶ αὐτῆς τῶν Μεγαρέων. Ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς βίος, ὁ κατὰ τὴν γ' καὶ τὴν δ' μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα τοσοῦτον ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μαρνανθεὶς, ἐφαίνετο καταφυγὼν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὰς ὑπερβορείους ἐκείνας χώρας. Ἐπὶ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν Χερσόνησον ἄκρας τοῦ Παρθενίου ὑφίστατο ἔτι ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος ἐν ᾧ ἐτελοῦντο πᾶσαι καὶ πάτριαι ἱεροτελεστίαι. Τὰ νομίσματα τῆς πόλεως ἔφερον τὴν εἰκόνα τῆς θεοῦ. Δῆμος, Βουλὴ, ἄρχοντες, στρατηγοὶ, ἀγορανόμοι, γυμνασιάρχαι, ἐξηκολούθουν ἐκκλησιάζοντες, βουλευόμενοι καὶ διοικούντες τὴν πόλιν. Οὐδ' ἦτο ψιλὸν ὄνομα ἡ διοικήσις αὕτη, διότι, ἔνεκα τῶν πρὸς τοὺς πέριξ βαρβάρους πολέμων, ἡ πόλις διετέλει ἀείποτε ἀξιόμαχος, μάλιστα δὲ ὀνομαστή ἦτο διὰ τὰς πολεμικὰς ἐκείνας μηχανὰς αἵτινες τὸ πάλαι ἀνεπλήρουν τὸ πυροβολικόν. Καὶ σώζεται ἐπιγραφὴ ἀναγομένη εἰς τὰ τέλη τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος καὶ δικαιωνίζουσα τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς πόλεως πρὸς Δημοκράτην τὸν Ἀριστογένους, ὅστις, οὐ μόνον ἀγαθὸς αὐτῆς σύμβουλος ἀνεδείχθη, καὶ ῥήτωρ ἐπιφανὴς, καὶ

δις τὸ τοῦ ἄρχοντος ἄξιωμα ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐπανε-
λημμένως ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἐπορεύθη πρὸς τοὺς τότε τῶν
Ῥωμαίων βασιλεῖς. Ἡ δὲ Ὀλβία, οὐ μακρὰν τοῦ σημερινοῦ Ὀτσάκοφ,
ἦτο κτίσμα Μιλησίων καὶ ἔσωζε περὶ τε τὸ πολίτευμα, καὶ τὴν γλῶσ-
σαν, καὶ τὰ ἦθη ἔχνη προφανῇ τῆς ἰωνικῆς αὐτῆς καταγωγῆς, ἅμα
μὲν γενναίως ἀγωνισθεῖσα ἀείποτε πρὸς τοὺς ἐγγυφίους, ἅμα δὲ πολ-
λοὺς ἀναδείξασα καὶ ἐγκρίτους συγγραφεῖς. Ἰδίως δ' ἐτιμᾶτο ἐναυῦθα
ὁ ὕπατος τῶν ἡρώων τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁ Ἀχιλλεύς, ὅστις καλεῖται ἐν
ταῖς ἐπιγραφαῖς *Πορτάρχης* καὶ εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐν Ὀλβίᾳ τε καὶ
ἐν ἄλλαις πόλεσιν ὑπῆρχον ὠκοδομημένοι ναοὶ, καὶ θυσίαι ἐτελοῦντο,
καὶ ἀγῶνες ποικίλοι καὶ λαμπροὶ ἐπνηγυρίζοντο. Ὡστε καθ' ὅλην τοῦ
Εὐξείνου πόντου τὴν περιφέρειαν ὑφίσταντο εἰσέτι πόλεις ἑλληνίδες
ἁκμαῖαι, καὶ τινες μάλιστα πολὺ ἁκμαϊότεραι τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλ'
οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἔκειτο ὅσον τοῦτο εὐφυῶς πρὸς τὴν ὅλην τῶν ἑλ-
ληνικῶν χωρῶν κυριαρχίαν· οὐδεμία ἐκράτει ὡς αὐτὸ, τὰς κλεῖς τῶν
πυλῶν δι' ὧν συνήπτοντο αἱ τε δύο μεγάλαι ἑλληνικαὶ χερσόνησοι, ἡ
ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἡ ἐν Ἀσίᾳ· αἱ τε δύο μεγάλαι ἑλληνικαὶ θάλασσαι,
ὁ Εὐξείνιος πόντος καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος.

Ἐπὶ τοῦ πολυειδῶς λοιπὸν ἐπιτηδείου τούτου χώρου ἀπεφάσισεν
ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐγείρῃ τὴν νέαν πρωτεύουσαν· καὶ ἐξετέλεσε τὴν
ἀπόφασιν διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος, διότι βεβαιοῦσιν
ὅτι διέπραξε τὸ ἔργον ἐντὸς μηνῶν ἑννέα. Ὁ περίβολος τοῦ ἀρχαίου
Βυζαντίου ἐξετάθη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἡ νέα πόλις περιέλαβε πεν-
τεκαίδεκα στάδια πλείοτερα. Ἐντεῦθεν τὰ νέα τείχη κατέλαβον
τὸ πλεῖστον τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ σχηματιζομένου ὑπὸ τῆς Προποντί-
δος καὶ ὑπὸ τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἡ κατασκευὴ τοῦ παραλίου
τείχους ἀπέβη ἰδίως δυσχερής· ἐκεῖ ἐδέησε νὰ κατακυλισθῶσι πρὸς
τὴν θάλασσαν πέτραι παμμέγιστα· ἵνα διακωλύσωσι τὴν φορὰν
τῶν κυμάτων· ἐκεῖ κατεσκευάσθησαν καὶ δύο λιμένες παρὰ τῇ Προ-
ποντίδι ἥτις πρότερον οὐδένα εἶχε τοιοῦτον, ὁ λιμὴν τῶν Σοφίων
καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Ἐλευθερίου. Τούτων δὲ γενομένων περὶ τὴν πόλιν,
ἐπληροῦτο συγχρόνως καὶ τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς διὰ πολυαρίθμων δη-
μοσίων καὶ ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν, ἐξ ὧν μνημονευτέον πρὸ πάντων τρεῖς
ἄχανεῖς πλατεῖας, κεκοσμημένας μὲν διὰ στοῶν, περιεζωσμένας δὲ διὰ
γυγαντιαίων κτιρίων καὶ προσέτι τὸν πολυθρύλητον Ἰππόδρομον, τὸν

ὁποῖον ὑπάρχοντα προεσχεδιασμένον κατὰ τὴν μεσημβρινὴν τῆς πόλεως πλευρὰν, ὁ Κωνσταντῖνος, κατὰ τὸν Ζώσιμον, «εἰς ἅπαν ἐξήσκησε κάλλος.» Πλησίον δὲ τοῦ Ἱπποδρόμου τούτου ἤγειρε κατοικίαν ἀξίαν ἑαυτοῦ, τὸ λεγόμενον Παλάτιον, τὸ ὁποῖον, περιλαμβάνον αἰθούσας πλείστας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλὰς βιβλιοθήκας, τοσαύτην εἶχε τὴν ἔκτασιν ὥστε ἐνῶ ἅφ' ἐνὸς ἔφθανε μέχρι τοῦ παραλίου τείχους, ἅφ' ἐτέρου προήγετο μέχρι τοῦ κέντρου τῆς πόλεως. Πλὴν δὲ τούτων καὶ πλείστων ἄλλων ἐτίμησε διὰ πολυαρίθμων εὐκτηρίων οἰκῶν τὸ νέον θρησκεισμα πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ θρίαμβον τοῦ ὁποίου ἀπεφάσισε κυρίως ν' ἀνεγείρῃ τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν. Καὶ ἵνα προικίσῃ τὰς ἐκκλησίας ταύτας διὰ τῶν πρὸς τέλεσιν τῆς λατρείας ἀναγκαίων ἱερῶν βιβλίων, ἔγραψε πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ ἐπίσκοπον Καισαρείας Εὐσέβιον, ἐπιστολὴν ἧς παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ κείμενον καθὼ χαρὰ κτηρίζον μὲν τὰς μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν σχέσεις, διεξηγοῦν δὲ σύναμα τὸν τρόπον καθ' ὃν παρεσκευάζοντο τότε αἱ ἱεραὶ αὐταὶ βίβλοι. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἐξῆς·

«Νικητῆς Κωνσταντῖνος, μέγιστος, σεβαστός, Εὐσεβίω.»

«Κατὰ τὴν ἐπώνυμον ἡμῖν πόλιν, τῆς τοῦ σωτῆρος Θεοῦ συναϊρομένης προνοίας, μέγιστον πλῆθος ἀνθρώπων τῇ ἀγιοτάτῃ ἐκκλησίᾳ ἀνατίθεικεν ἑαυτό· ὡς πάντων ἐκεῖσε πολλὴν λαμβανόντων αὐξήσιν, σφόδρα ἄξιον καταφάνεσθαι, καὶ ἐκκλησίᾳ ἐν αὐτῇ κατασκευασθῆναι πλείους. Τοιγάρτοι δέδεξο προθυμότατα τὸ δόξαν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει. Πρέπον γάρ καταφάνη, τὸ δηλῶσαι τῇ σῇ συνέσει, ὅπως ἂν πεντήκοντα σωμάτια ἐν διφθέραις ἐγκατασκεύοις, εὐανάγνωστά τε καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐμετακόμιστα, ὑπὸ τεχνιτῶν καλλιγράφων καὶ ἀκριβῶς τὴν τέχνην ἐπισταμένων, γραφῆναι κελεύσεις, τῶν θείων δηλαδὴ γραφῶν, ὧν μάλιστα τὴν τ' ἐπισκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν, τῷ τῆς ἐκκλησίας λόγῳ ἀναγκαίαν εἶναι γινώσκεις. Ἀπεστάλη δὲ γράμματα παρὰ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος πρὸς τὸν τῆς διοικήσεως καθολικόν, ὅπως ἅπαντα τὰ πρὸς ἐπισκευὴν αὐτῶν ἐπιτήδεια παρασχεῖν φροντίσειεν· ἵνα γὰρ ὡς τάχιστα τὰ γραφέντα σωμάτια κατασκευασθῇ, τῆς σῆς ἐπιμελείας ἔργον τοῦτο γενήσεται. Καὶ γὰρ δύο δημοσίων ὀχημάτων ἐξουσίαν εἰς διακομιδὴν, ἐκ τῆς αὐθεντίας τοῦ γράμματος ἡμῶν τούτου λαβεῖν σε προσήκει. Οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα τὰ καλῶς

γραφέντα, καὶ μέχρι τῶν ἡμετέρων ὄψεων ῥᾶστα διακομισθήσεται, ἐνὸς δηλαδὴ τοῦτο πληροῦντος τῶν ἐκ τῆς σῆς ἐκκλησίας διακόνων ὡς ἐπειδὴν ἀφίκηται πρὸς ἡμᾶς, τῆς ἡμετέρας πειραθήσεται φιλανθρωπίας. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξοι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.»

Ἐν γένει δὲ τὰ σύμβολα τῆς νέας πίστεως διεκόσμου πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν νέαν πόλιν. Ἐπὶ τῆς μεγάλης πλατείας, τοῦ καλουμένου Φόρου, ὑψώθησαν δύο στῆλαι Ἑλένης καὶ Κωνσταντίνου καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν σταυρὸς φέρων τὴν ἐπιγραφὴν «Εἰς ἅγιος, εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, Ἀμήν.» Ἀλλαχοῦ ἐξήστραπτε χρυσότευκτον τὸ Λάβαρον. Ἐν τῇ μεγίστῃ τῶν ἀνακτόρων αἰθούσῃ ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς κατεσκευασμένος καὶ διὰ πολλοῦ μὲν χρυσοῦ διὰ πολλῶν δὲ τιμίων λίθων κεκοσμημένος ὁ σταυρὸς. Ἐπὶ τῶν δημοσίων κρητῶν εἰκόνες ἐξ ὀρειχάλκου ἐπιχρύσου παρίστανον ποῦ μὲν τὰ τοῦ καλοῦ ποιμένος σύμβολα, ποῦ δὲ τὸν Δανιὴλ σὺν αὐτοῖς λέουσι πεπλασμένον. Καὶ πάλιν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐπὶ τῶν πυλῶν, εἰκονίζετο ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος προσευχόμενος.

Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἔπαυε μὲν οὕτω παρέχων δείγματα ποικίλα τῆς πρὸς τὸν χριστιανισμόν εὐλαθείας αὐτοῦ, δὲν ἡμέλησε δὲ νὰ κοσμήσῃ τὸ νέον αὐτοῦ καθίδρυμα καὶ διὰ πολλῶν ἀριστοτεχνημάτων τοῦ ἀρχαίου δόγματος καὶ τῆς ἀρχαίας τέχνης, μετακομίσας αὐτόθι διάφορα μνημεῖα ἐξ Ἀσίας, ἐξ Αἰγύπτου, ἐξ Ἑλλάδος καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ρώμης. Τὸ κάλλος τῶν λειψάνων τούτων τῆς ἐλληνικῆς εὐφυΐας ἦτο τοσοῦτον ὥστε συνεκίνησε καὶ αὐτοῦ τοῦ ψυχροῦ χρονογράφου Κεδρηνοῦ τὴν καρδίαν, διότι ὁμιλῶν περὶ τῶν εἰκόνων ἐκείνων ἰδίως, ἀνακράζει ὅτι δὲν ἔλειπεν ἀπὸ αὐτὰς εἰμὴ μόνον ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων οὐς εἰκονίζον· «μόνον τὸ μὴ παρεῖναι αὐταῖς ψυχὰς τῶν εἰς οὓς ἐγένοντο.» Πολλοὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων κατηγοροῦσαν τὸν Κωνσταντῖνον ὡς γυμνώσαντα δῆθεν ὅλας τὰς λοιπὰς τοῦ κράτους πόλεις ἵνα τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ καταστήσῃ μεγαλοπρεπεστέραν καὶ ὡς ὠφεληθέντα ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἵνα καταφέρῃ πληγὴν καιρίαν εἰς τὰ ἱερὰ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καταγώγια. Ἄλλοι ὁμως νομίζουσι τὴν κατηγορίαν ταύτην ἄδικον· καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς ὑπολαμβάνομεν ὀρθοτέραν τὴν τελευταίαν ταύτην γνώμην. Ἐὰν ἐξετάσωμεν λ. χ. ἀκριβῶς ὅποσα τῶν μνημείων τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος μετηνέχθησαν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, θέλομεν εὖρει ὅτι ὑπῆρξαν ὀλίγιστα. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἐστήθησαν τότε εἰς τὸν Ἰππό-

δρομον οἱ ἐν Δελφοῖς τρίποδες καὶ ἰδίως ὁ χρυσοῦς τρίπους ὁ ἐπὶ τρι-
κεφάλου ὄψεως χαλκοῦ ἰστάμενος, ὃν οἱ Ἕλληνες ἀνέθηκαν τῷ Ἀπόλ-
λωνι μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην καὶ ὅστις, εἰ καὶ κεκολοβωμένος,
σῴζεται ἄχρι τοῦδε ἐπὶ τῆς πλατείας ἐκείνης τῆς μεγάλης πόλεως
(σελ. 465 καὶ ἐπ. τοῦ πρώτου τόμου)· ὡσαύτως δὲ ἀπήχθησαν τότε
εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐντὸς τοῦ παλατίου εἰσέχθησαν αἱ Ἑλικωνί-
δες Μοῦσαι, ὁ ἔστιν αἱ μοῦσαι ὅσαι ἴσταντο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἑλι-
κῶνος. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον βέβαιον εἶναι ὅτι οὔτε ἐξ Ἀθηνῶν, οὔτε ἐξ
Ὀλυμπίας, οὔτε ἐξ ἄλλης τινὸς τῶν πόλεων ὅσαι ἔβριθον ἔτι πολυτελῶν
καὶ ἀμιμήτων ἔργων τέχνης, οὐδὲν τι ἀναφέρεται εἰς τὴν νέαν μετακο-
μισθὲν πόλιν. Ἐξ ἐναντίας ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι τὰ κάλλιστα ἰδίως
τῶν ἀριστοτεχνημάτων τοῦ Φειδίου, ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὁ
Ζεὺς ὁ ἐν Ὀλυμπίᾳ, δὲν μετεκινήθησαν ἐξ Ἑλλάδος. Καὶ ὅμως ἐὰν ἡ
πρόθεσις τοῦ Κωνσταντίνου ἦτο νὰ γυμνώσῃ ὅλως τὰς λοιπὰς πόλεις ἵνα
κοσμήσῃ τὴν ἰδίαν, καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πτώ-
σιν τῶν ἀρχαίων ἱερῶν, ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις ἤθελε παράσχει αὐτῷ πρὸς
τὸν σκοπὸν τοῦτον λείαν πλουσιωτάτην· ἀλλὰ γνωρίζομεν μάλιστα θε-
τικώτατα ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐξαίρέτως ἐσέβετο τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην
τοῦ ἑλληνισμοῦ μητρόπολιν· «βασιλεὺς γὰρ ὢν καὶ κύριος πάντων,
στρατηγὸς ἐκείνων (Ἀθηναίων) ἡξίου καλεῖσθαι, καὶ τοιαύτης εἰκόνας
τυγχάνων μετ' ἐπιγράμματος, ἐγάννυτο πλέον ἢ τῶν μεγίστων τιμῶν
ἀξιωθεὶς.» Τῶν δὲ ἀρχαίων μνημείων τῆς Ἑλλάδος δὲν παρέλαθεν
εἰμὴ τὰ μᾶλλον ἐγκαταλελειμμένα· διότι ἥδη ἐπὶ Πλουτάρχου ὀλί-
γιστοι προσήρχοντο εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν καὶ ἔτι ὀλιγώτεροι πιθανώ-
τατα πρὸς τὰς Ἑλικωνίδας μοῦσας. Τὸ καθ' ἡμᾶς μάλιστα τολμῶμεν
νὰ εἴπωμεν ὅτι εὐχῆς ἔργον ἤθελεν εἶναι ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ἀπετα-
μίευσεν εἰς τὴν νέαν πρωτεύουσάν τὰ κάλλιστα καὶ πολυτιμότερα τῶν
ἑλληνικῶν ἀριστοτεχνημάτων, τὰ ὅποια οὕτω ἤθελον διασωθῇ μέχρι
τινὸς, ἐνῶ, παραρμείναντα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἐγένοντο μετ' οὐ πολὺ
βορᾶ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τοῦ κακῶς νοουμένου ζήλου τῶν
ὀπαδῶν τοῦ νέου θρησκείματος. Τῶν δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετενε-
χθέντων τὰ πλεῖστα ἴσταντο αὐτόθι ἀκέραια μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς
τριεκαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ὅτε κατεστράφησαν οὐχὶ ὑπὸ τῆς
δαισιδαμονίας τῶν αὐτόθι βασιλέων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς
βαρβαρότητος τῶν δυτικῶν τῆς πόλεως κατακτητῶν.

Ὅπως δὴποτε τοιοῦτοτρόπως ἐκτίσθη ἡ νέα πόλις καὶ τῇ 11 μαΐου

τοῦ 330 σωτηρίου ἔτους, εἰκοστοῦ πέμπτου δὲ τῆς τοῦ Κωνσταντίνου βασιλείας, ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς, ἀφιερωθείσης εἰς τὴν ἰδιόζουσαν προστασίαν τῆς Παναγίας Θεοτόκου. Πλὴν τῶν θρησκευτικῶν τελειῶν, ἐγένοντο καὶ ἄλλαι πολλαὶ πανηγύρεις, καὶ σίτου διανομαί, καὶ ἁγῶνες μεγάλοι ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ. Ἐνὸς δὲ τῶν ἁγῶνων τούτων τελουμένων, συνοδία στρατιωτῶν, περιβεβλημένων χλαμύδας μακράς καὶ κρατούντων λευκοὺς κηρούς, ἀπῆλθεν εἰς ἀναζήτησιν τῆς εἰκόνης τοῦ Κωνσταντίνου καὶ εἰσέγαγεν αὐτὴν εἰς τὸν ἵπποδρόμον. Ὁ λαὸς γονυπετῆς προσεκύνησε τὴν εἰκόνα, ἣτις ἐστήθη ἔπειτα ἐπὶ τῆς ἐν τῷ Φόρῳ πορφυρᾷ στήλης «τοῦ ἱερέως μετὰ τῆς λιτῆς παρεστηκότος καὶ μετὰ κραυγῆς τὸ Κύριε ἐλέησον βοῶντος ἑκατοντάκις.» Ἡ πανήγυρις διήρκεσεν ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ ἐτελείτο εἰς τὸ μετέπειτα ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς, εἰ καὶ ὀλιγώτερον μεγαλοπρεπῶς, ὥς ἡμέρα γενέθλιος τῆς πόλεως. Ἐπωνομάσθη δὲ αὕτη Κωνσταντινούπολις καὶ σὺναμα Νέα Ῥώμη· διότι ὁ σκοπὸς τοῦ βασιλέως ἦτο νὰ ἀντικαταστήσῃ δι' αὐτῆς ὅσον ἐνδέχεται τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσάν, τῆς ὁποίας αἱ θρησκευτικαὶ ἐξῆς καὶ ἀναμνήσεις δὲν συνεβιβάζοντο πρὸς τὸ νέον δόγμα οὐ εἶχεν ἀναλάβει τὴν προστασίαν. Τὰ πράγματα ὁμῶς ἐμελλον νὰ διαψεύσωσι τὰς προσδοκίας ταύτας. Ἡ ἀρχὴ οὐ μόνον μετετοπίσθη, οὐ μόνον νέον ἐπρέσβευσε θρησκευμα· ἀλλὰ πλὴν τούτων προσήγγισε μὲν πρὸς τὴν μητρόπολιν τῆς μοναρχίας Ἀσίαν, ἔδρευσε δὲ ἐν μέσῳ χωρῶν ἐν αἷς ἐπεκράτει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Τούτων πάντων ἕνεκεν ἡ Ῥωμαϊκὴ μοναρχία προσέλαβε νέον τινὰ χαρακτῆρα, περὶ οὗ ἐπιφέρομεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ ὅσα ἀρχοῦσιν ἵνα παρασκευάσωσι τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ βραδύτερον τὸ ἐντεῦθεν διαμορφωθὲν πολίτευμα τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας, τὸ πολίτευμα, καὶ αἱ δι' αὐτοῦ παρεχόμεναι εἰς τοὺς πολίτας ἐγγυήσεις, δὲν ἴσχυον κυρίως εἰμὴ ἐν τῇ Ῥώμῃ αὐτῇ· εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας οἱ ὕπατοι, οἱ ἀνθύπατοι καὶ οἱ στρατηγοὶ ἀσκούντες ἅπασαν τὴν πολιτικὴν, στρατιωτικὴν, οἰκονομικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἦσαν ἄρχοντες ἀπόλυτοι. Καταλυθείσης ἔπειτα τῆς δημοκρατίας, ὁ Αὐγουστος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν εἶχον καταργῆσαι τὰ διάφορα ἀξιώματα τοῦ ἀρχαίου τῆς Ῥώμης πολитеύματος, ἀλλὰ ἐφρόντισαν μόνον νὰ ἀναλάβωσιν αὐτοὶ ἀμέσως

ἢ ἐμμέσως τὴν ἐνάσκησιν ὄλων τῶν ἀξιωματῶν ἐκείνων· διὰ δὲ τὴν τοιαύτην εἰς χεῖρας ἀνδρὸς ἐνὸς συμπύκνωσιν ἀρχῶν αἵτινες πρότερον ἐπετηροῦντο ἀμοιβαίως καὶ ἐξηλέγχοντο, τὸ κράτος τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἦτοι τοῦ βασιλέως, ἀπέβη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἀπεριόριστον. Καὶ ἐπειδὴ οὐδὲ ἠθικός τις χαλινὸς οὐδεὶς περιέστελλε τοὺς αὐτοκράτορας, κατήντησεν ἀξίωμα τοῦ δημοσίου δικαίου ὅτι «ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται» καὶ ὅτι «ὅπερ ἄρесеσι τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστίν.» Εἶδομεν δὲ τῶντι αὐτοκράτορα θελήσαντα νὰ ἀναγορεύσῃ ὕπατον τὸν ἵππον αὐτοῦ, καὶ ἄλλον περιβαλόντα διὰ τῶν τύπων ἐπισήμου γάμου τὴν παρὰ φύσιν ἀσέλγειαν.

Ἐνῷ ὅμως ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία ἦτο τοσοῦτον ἀχαλίνωτος, συχναὶς ἀνετρέπετο διὰ στρατιωτικῶν στάσεων. Τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην προεκάλουν ποικίλα αἷτια· αὐτὴ πρῶτον ἡ ἄμετρος ἐκείνη τῆς βασιλείας ἐξουσία, τῆς ὁποίας ἡ ἀλλόκοτος ἐνίοτε κατάχρησις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ φέρῃ εἰς ἀπελπισίαν τοὺς ἀνθρώπους, ὅσῳ καὶ ἂν ἦσαν πρὸς τὴν δουλείαν παρεσκευασμένοι· καὶ πλὴν τούτου ἡ ἀχαλνὴ τοῦ κράτους ἔκτασις, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας οἱ στρατηγοὶ ἐπαρχιῶν πορρωτάτῳ τοῦ κέντρου τῆς κυβερνήσεως κειμένων, δὲν ἐδίσταζον συχνότατα νὰ ὀρέγῳσι χεῖρα ἐπὶ τὴν βασιλικὴν πορφύραν. Τελευταῖον αἱ σωζόμεναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον παραδόσεις τῶν πάλαι χρόνων, τὰ ὀνόματα, οἱ τύποι, αἱ οἰκογένειαι, ὑπέθαλπον ὡσαύτως μέχρι τινὸς τοῖλάχιστον τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως. Αἱ δ' ἀφορμαὶ τῶν συνεχῶν μεταβολῶν ἂν δὲν ἐξέλιπον ἐμετριάσθησαν ὅμως πολὺ διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας βασιλευσύνης. Ἡ χριστιανικὴ πίστις, ἥδη θριαμβεύσασα, ἔθετο φραγμὸν τινα, πρότερον ἄγνωστον εἰς τὴν ἄλλοτε ὅλως κτηνώδη πολλὰκις ἀκολασίαν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος. Ἡ μετ' οὐ πολὺ ἀναγκαιῶς ἐπελθοῦσα ὀριστικὴ διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς δύο, κατέστησεν εὐχερεστέραν τὴν ἐπιτήρησιν καὶ τὴν περιστολὴν τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας στρατηγῶν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ μετεφέρθησαν μὲν καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν τύποι τινὲς τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος· σύγκλητος, ὕπατοι, πραιτώρες, κοιαίστωρ, δήμαρχοι· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ 5, ἐν αὐτῇ τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, οἱ αὐτοκράτορες, ὁμιλοῦντες πρὸς τὸν ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνωμολόγουν ἐτι τὴν μεγαλειότητα τοῦ ὑποτιθεμένου ἐκείνου δήμου τῶν Ῥωμαίων. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα μεταφυτευθέντα εἰς χώραν ἐντελῶς ἄλλοτρίαν τῶν παραδόσεων αἰτίαι ἐν Ῥώμῃ περιεποιῶν πάντοτε εἰς αὐτὰ σημασίαν τινα, κατήντη-

σαν ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι ἤχοι, μηδεμίαν ἔχοντες ἔννοιαν. Ναὶ μὲν ἡ σύγκλητος καὶ πρότερον εἶχεν ἀποβῆ ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα· ὁ βασιλεὺς καὶ πρότερον εἶχεν ἅπασαν τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, διώριζε καὶ ἔπαυε κατὰ τὸ δοκοῦν ἅπαντας τοὺς δημοσίους ἄρχοντας, ἀπεφάσιζεν αὐτογνωμόνως περὶ πολέμου, περὶ εἰρήνης, περὶ πάσης κυβερνητικῆς πράξεως. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, ὡς ἐκ τῆς μεταθέσεως αὐτῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, δὲν ἠύξησε, διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ αὐξήσῃ· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς μεταθέσεως ταύτης καὶ τῶν προϋποδειχθέντων αὐτῆς ἀποτελεσμάτων ἔπαυσαν αἱ πρότερον τοσοῦτον συνήθεις σπασματώδεις μεταβολαί, ἡ δὲ βασιλεία κατέστη κοσμιωτέρα ἅμα καὶ παγιωτέρα.

Εἰς τὴν παγίωσιν ταύτην συνετέλεσαν καὶ τινες δευτερεύουσαι διατάξεις τοῦ Κωνσταντίνου· ἡ κατάργησις τῶν πραιτωριανῶν ἥτοι τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἥτις ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀνεβίβαζε καὶ κατεβίβαζε τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα· ἡ ἀπὸ 6700 ἀνδρῶν εἰς 1500 τὸ πολὺ ἐλάττωσις τῆς δυνάμεως τῶν λεγεόνων, οἵτινες ὡς ἐκ τούτου ἀπέβησαν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι· ἡ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς μικροτέρας ἐπαρχίας καὶ ἡ μείωσις τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἐν αὐταῖς ἀρχόντων. Ἀλλὰ καθὼς συνήθως συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ὁ Κωνσταντῖνος, ἐν τῷ ζήλῳ αὐτοῦ τοῦ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν βασιλείαν, ὑπερέβαλε τὸν σκοπόν. Ἐζήτησε νὰ προσοικειώσῃ μετ' αὐτῆς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις, διὰ τῆς εἰς αὐτάς ἀπονομῆς βαθμῶν τιμῶν καὶ ἐπωνύμων ἢ τίτλων, ἐν μέρει μὲν συνημμένων μετὰ πραγματικῶν ἄξιομάτων, ἐν μέρει δὲ ἀνεξαρτήτων ἀπὸ αὐτῶν, καὶ καθυπήγαγεν οὕτω τὴν τε αὐλὴν καὶ τὴν ὅλην ὑπηρεσίαν εἰς μόνιμόν τινα ἱεραρχικὴν βαθμολογίαν, ἥτις ἐνθυμίζει μὲν τὴν τάξιν τὴν ἄλλοτε παρεισχυθεῖσαν εἰς τὰς μακεδονικὰς αὐλὰς, καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἱεραρχικώτερον τῶν ἄλλων ὀργανωθείσαν αὐλὴν τῶν Πτολεμαίων (σελ. 316), ἀλλ' ἀπέβη πολὺ ἐκείνης ἀνατολικωτέρα καὶ ὀγκωδესτέρα. Πρὸ πάντων τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἔλαβον τὸ τιμητικὸν ἐπώνυμον τοῦ *Νωβε.λησοῖμον*, ἥτοι τοῦ εὐγενεστάτου, τὸ ὁποῖον καὶ ἀπένειμεν ἀμέσως ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τε τοὺς ἑτεροθαλεῖς αὐτοῦ ἀδελφοὺς, Ἀννιβαλιανὸν καὶ Δαλμάτιον, καὶ εἰς τὰ ἴδια τέκνα, ἄρρενά τε καὶ θήλεα. Ὁ τίτλος οὗτος ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν μέχρι τῆς σήμερον ἐν χρήσει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς τίτλον τῆς Αὐτοῦ Βασιλικῆς ἢ Αὐτοκρατορικῆς Ὑψηλότητος. Ἐπειτα ἀπέδωκε τὸ ἐπώνυμον τῶν *Πατρικίων*, τὸ ὁποῖον

ἄλλοτε ἐσήμκινε τοὺς εὐπατρίδας τῆς Ῥώμης, εἰς τὰ εὐάριθμα μέλη τοῦ ἀνωτάτου αὐτοῦ συμβουλίου. Κατόπιν ἤρχοντο διάφοροι τάξεις ποικίλα ἔχουσαι ἐπώνυμα, οἱ Ἰλλούστριοι, ἤτοι Ἐνδοξότατοι, οἱ Κλαρίσσιμοι, ἤτοι Λαμπρότατοι, οἱ Περφεκτίσσιμοι, ἤτοι Τελειότατοι, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆγοντο ὅλοι οἱ ἀνώτατοι δημόσιοι λειτουργοί· οἱ συγκλητικοὶ λ. χ. ἦσαν Κλαρίσσιμοι, ἐκ τῶν κομῆτων ἄλλοι μὲν ἦσαν Ἰλλούστριοι, ἄλλοι Κλαρίσσιμοι καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐκαστον ἐν ἐνὶ λόγῳ μέγα δημόσιον λειτούργημα εἶχε τὸν τίτλον αὐτοῦ, καθόσον δὲ προεβιβάζετό τις ἀπὸ ἐνὸς ἀξιώματος εἰς ἄλλο ἀνώτερον, προήγετο ἐνταύτῳ καὶ ἀπὸ μιᾶς τάξεως εἰς ἄλλην ἀνωτέραν. Παρχιτούμενος δὲ τοῦ πραγματικοῦ ἀξιώματος, διετῆρει τὸν τίτλον, καὶ βραδυτέρον ἤρχισαν ν' ἀπονέμωνται τίτλοι ἀνεξαρτήτως πάσης πραγματικῆς ὑπηρεσίας. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κωνσταντῖνος αὐτὸς περιεβλήθη τὴν πομπὴν τῶν μοναρχῶν τῆς Περσίας· ἐκόσμησε τὴν κεφαλὴν διὰ διαδήματος ἀπαστράπτοντος ἐκ πολυτίμων λίθων· ἀντὶ τοῦ σεμοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἱματισμοῦ ἐνεδύθη μακρὰς μεταξωτὰς καὶ ἀνθοκεντήτους ἐσθῆτας· ἐπλήρωσε τὰ βασίλεια εὐνούχων καὶ ἔδωκεν ὧτα ἀκροάσεως εἰς τὰς ἀγενεῖς τῶν ἀθλίων τούτων ὄντων παραστάσεις, ῥαδιοιουργίας, ζηλοτυπίας, αἰσχροκερδείας.

Πάντα ταῦτα ἐκίνησαν τὴν χλεύην, τὴν περιφρόνησιν, τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἱστορικῶν τῆς Δύσεως· καὶ βεβαίως δὲν εἴμεθα ἡμεῖς οἷτινες θέλομεν ἐπιδοκιμασεῖν τὰ γεγόμενα. Ἀλλ' οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως λησμονοῦσιν ὅτι ἂν ὅχι πάντα, τὰ πλεῖστα ὁμῶς τούτων, καὶ προσέτι ἕτερα οὐχὶ τῇ ἀληθείᾳ ὀλιγώτερον ἐπίμεμπτα, ἐπεκράτησαν μέχρι ἐσχάτων εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς καὶ κυβερνήσεις, καὶ μέχρι σήμερον εἰς τινὰς συμβαίνουσι. Καὶ ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὰ κενὰ ἀξιώματα καὶ τοὺς κενοὺς τίτλους, πολλοὶ ἐκ τῶν αὐστηρῶν ἐκείνων τιμητῶν κοσμοῦνται δι' αὐτῶν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης τύψεως συνειδότος. Ἀλλ' ἐπ' ἀνέλθωμεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον.

Πᾶσα ἡ τυπικὴ ἱεραρχία εἰς ἣν οὗτος καθυπήγαγε τὴν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθεῖσαν κοινωνίαν, διὰ λατινικῶν ἐπωνύμων ἐξεφέρετο, καθὼς καὶ πᾶσα ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθεῖσα τότε διοίκησις ἦτο λατινικὴ, διότι ὁ Κωνσταντῖνος ἐνόει νὰ ἐξακολουθήσῃ συντηρῶν τὸ ἀρχαῖον ῥωμαϊκὸν κράτος, παγίων δὲ αὐτὸ μόνον διὰ τῆς νέας πολιτείας. Οὐδὲ εἶχε τὴν συνειδήσιν ὅτι ἄλλο τι πράττει διὰ τῶν νεωτερισμῶν ἐκείνων καὶ ὅτι προπαρασκευάζει τὴν συγκρότησιν νέου κατὰ τὴν ἀνα-

τολήν ἑλληνικοῦ κράτους. Ἄλλ' ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων εἶναι ἰσχυροτέρα τῆς τῶν ἀνθρώπων προαιρέσεως. Ἡ ἴδρυσις τῆς νέας πρωτεύουσῃς ἐν μέσῳ χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας ἐπεκράτει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἦτο ἀδύνατον νὰ συμβιβασθῇ ἐπὶ τέλους μὲ τὴν διατήρησιν τῆς λατινικῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἐπιρροὴ τὴν ὁποίαν ἡ καθαρῶς ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἔλαβεν εἰς τὸν ὅλον βίον τῶν κατοίκων τῆς ἀνατολῆς καὶ εἰς αὐτὰ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ συμβούλια, συνετέλεσεν ὡς αὐτως εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένων παραδόσεων καὶ δοξασιῶν. Αὐτὰ τοῦ Κωνσταντίνου τὰ τέκνα, καὶ μάλιστα ὁ ἐν Ἀθήναις ἐκπαίδευθεὶς ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰουλιανὸς, ἔλαβον ἀνατροφὴν ἐντελῶς ἑλληνικὴν. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ὅτε μετὰ μίαν περίπου ἑκατονταετηρίδα ἐπῆλθεν ἡ πτώσις τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἅπαντες οἱ ἀγῶνες οὓς κατέβαλον, πᾶσα ἀπόπειρα τοῦ νὰ διατηρηθῇ ἐνταῦθα ἡ λατινικὴ κυβερνήσις, ἀπέβη ματαίᾳ, τὸ δὲ κράτος ἐπὶ τέλους κατέστη ἑλληνικόν. Ἄλλ' εἴμεθα εἰσέτι μακρὰν τῆς ὁλοσχεροῦς ταύτης μεταμορφώσεως· χαίρὸς δὲ ἡδὴ νὰ ἱστορήσωμεν τὰ ὑπόλοιπα τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου γεγονότα.

Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη δὲν ὑπῆρξαν ὅσον τὰ προηγούμενα εὐτυχῇ. Ἐὰν γὰρ διότι παρεξέτραπῃ ἔκτοτε τῆς ὁδοῦ τῆς συνέσεως ἣν εἶχε πρότερον ἀκολουθήσει μετὰ τσαυτῆς δεξιότητος; Ἐὰν γὰρ διότι ἡ δυσχέρεια τῶν περιστάσεων ἀποβαίνει ἐνίοτε ἐπικρατεστέρα πάσης ἀνθρωπίνης ἐπιτηδαιότητος; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦ 330 καὶ ἐφεξῆς βλέπομεν αὐτὸν ὡσεὶ φιλοτιμούμενον νὰ καταστρέψῃ ἰδίαις χερσὶ τὸ μέγα θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν ἔργον ὅπερ διὰ τοσούτων μόχθων καὶ ἀγῶνων εἶχεν ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις κατασκευάσει. Διὰ τῆς ἀλλεπαλλήλου κατατροπώσεως ὅλων αὐτοῦ τῶν ἀντιπάλων καὶ διὰ τῆς τοῦ πολιτεύματος μεταρρυθμίσεως ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀνορθώσει καὶ μέχρι τινὸς παγιώσει τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους ἐνότητα· διὰ δὲ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου καὶ τῆς προσφάτως ἰδρυθείσης νέας πόλεως εἶχεν ἀνορθώσει καὶ παγιώσει τὴν δογματικὴν τοῦ νέου θρησκευματος ἐνότητα. Νῦν δὲ θέλομεν ἶδει αὐτὸν περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς προκαλοῦντα μὲν τὴν θρησκευτικὴν δικίρῃσιν, διαμελίζοντα δὲ αὖθις τὸ κράτος.

Διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου ὠρίσθη μὲν τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ἐξωρίσθησαν δὲ ὁ τε Ἀρειος καὶ οἱ πεισματωδέστεροι αὐτοῦ ὀπαδοί· ἡ ἐκκλησία ἐφαίνετο εἰρηνεύουσα· οὐδεὶς τοῦλάχιστον ἐτόλμα νὰ ἀντιπράξῃ ἀναφανδὸν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου συνεδρίου θεσπισθέντα καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως κυρωθέντα δόγματα, ὅτε αἴφνης βλέπομεν αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον φέροντα αὐθις τὸ σκάνδαλον εἰς μέσον καὶ διαταράττοντα τὴν ἐπικρατήσασαν ἐνότητά. Ἵνα ἐννοήσωμεν τὴν παράδοξον ταύτην αὐτοῦ διαγωγὴν, πρέπει νὰ παρακολουθήσωμεν κατὰ μικρὸν ἀφ' ἐνὸς τὰς ἀδυναμίας τοῦ ἀνδρὸς, αἵτινες πιθανώτατα ἠΐξησαν διὰ τῆς ἡλικίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐπιτηδεύτητά, μὲ τὴν ὁποίαν ἤξευρον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τὰς ἀδυναμίας ταύτας οἱ φίλοι τοῦ Ἀρείου. Διότι, ὁ Ἀρειος, εἰ καὶ καταδεδικασμένος καὶ ἐξωρισμένος, εἶχε πάντοτε φίλους πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς, σὺν τοῖς ἄλλοις τοὺς δύο Εὐσεβίους, τὸν τε Νικομηθεῖας ἐπίσκοπον καὶ τὸν Καισαρείας, οἵτινες ἐπὶ τέλους ὑπέγραψαν μὲν τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, ἀλλὰ διετήρουν πάντοτε ζωηρὰς πρὸς τὸν αἵρεσιάρχην συμπαθείας. Ἰδίως δὲ ὁ Νικομηθεῖας Εὐσέβιος ἠγωνίσθη πολὺ νὰ καταπείσῃ τὸν βασιλέα ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀρειον ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ καταπαύσῃ τὴν ὑποκόφως ἐρπουσαν ἐκκλησιαστικὴν διαίρεσιν. Ἡ διαίρεσις ὕφιστατο ἀληθῶς, διότι ἡ σύνοδος ἠδύνατο νὰ ὀρίσῃ τὰς ὀρθὰς δοξασίας, δὲν ἠδύνατο ὁμῶς νὰ ἐξαφανίσῃ τὰς πλάνους. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη ἦτο ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας οὐδεμία σύνεσις ἢ δύναμις ἀνθρωπίνη ἴσχυε νὰ θεραπεύσῃ. Εἰς τὸν χρόνον μόνον ἴσως ἀπέχειτο νὰ συνουλώσῃ τὰς τοιαύτας πληγὰς. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀπεναντίας ἐπλανᾶτο πιστεύων, ὅτι, ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ αὐτοῦ, εἴμπορεῖ τὰ πάντα νὰ διαπράξῃ· καὶ τὴν πλάνην ταύτην ὑπέτρεφε παρ' αὐτῷ ὁ εὐγενὴς πόθος τοῦ νὰ ἴδῃ ἐκριζομένους καὶ αὐτὰς τὰς τελευταίας ἀφορμὰς ὅσαι ἠδύνατο ἔτι νὰ ταράξωσι τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας. Ὅθεν, περὶ τὰ τέλη τοῦ 330, πειθόμενος εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Νικομηθεῖας, ἐκάλεσε τὸν Ἀρειον νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν αὐλὴν, προσελθόντα δὲ ἠρώτησεν, ἂν δέχεται τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον καὶ ἀπαντήσαντος τοῦ Ἀρείου σχεδὸν καταφατικῶς, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ δηλώσῃ ἐγγράφως τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ, ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ δώσῃ τὴν ὁμολογίαν ταύτην δι' ἧς ἔλεγε τφόντι, ὅτι πιστεύει εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Ὑῖόν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γενηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· Θεὸν λόγον δι' οὗ

τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ τὰ λοιπὰ. Ἐκ πρώτης ὥσεως ἡδύνατό τις νὰ νομίση ὅτι ἡ ὁμολογία αὕτη ἦτο πλήρης, ἀλλ' ἀκριβέστερον ἐξετάζων, ἔβλεπεν ὅτι λείπει ἀπὸ αὐτῆς ὁ ὅρος δι' οὗ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐλέγετο ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, ὅρος θεμελιώδης τοῦ θεσπισθέντος ἐν Νικαίᾳ συμβόλου. Ὁ Κωνσταντῖνος λοιπὸν ὤφειλε ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Ἀρείου τὴν προσθήκην τῆς οὐσιώδους ἐκείνης λέξεως ἐν τῇ ὁμολογίᾳ αὐτοῦ. Καὶ ὁμῶς δὲν τὸ ἐπραξε. Δὲν τὸ ἐπραξε, διότι ἠθέλησε νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν ἔλλειψιν; Ἴσως. Ἡ ἐπιθυμία ἦν εἶχε νὰ παύσῃ πᾶσαν ἀφορμὴν ἐριδος ἥτο τοσαύτη ὥστε ἡδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ ὑπολάβῃ πάντα τὰ λοιπὰ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ περιεχόμενα ὡς ἀρκούντως βεβαιοῦντα τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος. Ἄδεν ἀπήτησε τὴν συμπλήρωσιν τῆς ὁμολογίας, διότι μὴ παρατηρήσας τὴν ἔλλειψιν, ἀληθῶς ἠπατήθη; Ἴσως. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν κατενόει ὅλην τὴν λεπτότητα τῶν θεολογικῶν τούτων ζητημάτων. Ὁμολόγει μάλιστα τὴν περὶ ταῦτα ἀναρμοδιότητα αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ἡδύνατο τόσῳ μᾶλλον νὰ ἀπατηθῇ ὅσῳ πολλοὶ τῶν θερμότερων ὁπαδῶν τοῦ Ἀρείου ἐκραύγαζον ὅτι διὰ τῆς ὁμολογίας ἐκείνης, οὗτος ἐπρόδωκε τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ. Ὅπως δὴποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐνέδωκε, καὶ συγχωρήσας τὸν Ἀρείον, ἐφάνη ἔκτοτε διατεθειμένος νὰ θεωρήσῃ ὡς παρὰ λόγον ἐπιμένοντας πάντας ὅσοι δὲν ἤρκουντο εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ δοθεῖσαν ὁμολογίαν.

Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἐτελείωσε διὰ ταύτης τῆς μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Ἀρείου διαλλαγῆς. Ὁ Ἀρείος ἦτο πρεσβύτερος τῆς πόλεως Ἀλεξανδρείας· ἐκεῖ ἤθελε νὰ ἐπανεέλθῃ, ἐκεῖ νὰ γίνῃ δεκτός. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ συνέβη ἐν τῷ μεταξὺ γεγονόσι ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ἐμελλον νὰ ματαιωθῶσι πᾶσαι αἱ περὶ τούτου ἐνέργειαι, οἷα δὴποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ πνυτοδυναμία τοῦ ὑποστηρίζοντος αὐτὰς βασιλέως. Ὁ γηραιὸς ἐπισκοπος Ἀλέξανδρος εἶχεν ἀποθάνει. Ὅτε διεδόθη ὅτι πνέει τὰ λοιόθια ὁ κυριώτατος ἐκεῖνος πρόμαχος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, ἅπας ὁ κληρὸς καὶ ἅπαντες οἱ ἐπισημότατοι τῆς πόλεως πιστοί, ἔδραμον περὶ αὐτὸν ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὴν πρὸς τὰς οὐρανίους μονὰς ἀποδημίαν ψυχῆς τοσοῦτον ἱερεῶς. Σιγὴ δὲ βαθεῖα ἐπεκράτει περὶ τὸν ἀγωνιῶντα, ὅτε αἰφνης ἠκούσθη ὁ γέρων ὑποψιθυρίζων τὸ τοῦ Ἀθανασίου ὄνομα. Οἱ παρευρεθέντες ἠπόρησαν, διότι ἤξευρον τὸν Ἀθανάσιον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὄντα, ἐπιτετραμμένον εἰδικὴν τινα τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ ἀποστολήν. Ἐτερός τις λοιπὸν ἱερεὺς, ὁμώνυμος, ἐπλησίασεν ἥδη καὶ εἶπεν,

ἰδοὺ ἐγὼ, κύριε. Ἀλλ' ὁ γέρον, μὴ ἀποκριθεὶς, ἐξηκολούθει καλῶν τὸν Ἀθανάσιον καὶ προσέθηκεν ἔπειτα. Ἀθανάσιε, νομίζεις ἐκπεφυγέναι, οὐκ ἐκφρεύξῃ δέ. Τότε οἱ παρευρισκόμενοι ἐνόησαν τὴν σημασίαν τῆς μυστηριώδους ταύτης σκηνῆς. Ἐνόησαν ὅτι ὁ Ἀθανάσιος εἶχε παρατείνει τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἵνα διαφύγῃ τὴν ἐπικίνδυνον τιμὴν τοῦ ν' ἀναγορευθῇ διάδοχος τοῦ γέροντος αὐτοῦ καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς ἐν προφητικῷ τινι ὁνείρῳ, ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι δὲν θέλει διαφύγει τὸν δυσχερῆ τοῦτον ἀγῶνα. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ θνήσκοντος Ἀλεξάνδρου, διαδοθεῖσα ὡς ἀστραπὴ εἰς ὅλην τὴν πόλιν, ἐπροξένησε βαθυτάτην εἰς τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν ἐντύπωσιν, ἃν καὶ πολλοὶ ἦσαν ἐν αὐτῇ οἱ τοῦ Ἀρείου φίλοι οἱ δεινὴν τρέφοντες κατὰ τοῦ Ἀθανασίου ἀντιπάθειαν. Ὅθεν ὅτε κατὰ τὸ ἔθος οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐπαρχίας Αἰγύπτου τὸν ἀριθμὸν 54, συνῆλθον εἰς Ἀλεξανδρείαν ἵνα προνοήσωσι περὶ ἀναπληρώσεως τοῦ χηρεύσαντος πατριαρχικοῦ θρόνου, τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἄθροισθὲν ἀπειράριθμον πλῆθος ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος καὶ μιᾶς καρδίας ἀνεβόησεν, ὅτι τὸν Ἀθανάσιον θέλει ποιμένα. Οἱ ἐπίσκοποι δὲν ἦσαν ὡς φαίνεται τοσοῦτον ὁμοφώνως πρὸς τοῦτο διατεθειμένοι· ἀλλὰ πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀρνηθῶσι τὰς ποικίλας τοῦ Ἀθανασίου ἀρετάς, ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγορεύσωσιν αὐτὸν, ἐπανελθόντα ἐν τῷ μεταξύ καὶ χειροτονηθέντα ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινῆς ἀγαλλιάσεως καὶ ἐπευφημίας.

Τοιοιουτρόπως ἤρχισεν ὁ Ἀθανάσιος τὸ ἀρχιερατικὸν αὐτοῦ στάδιον, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδ᾽, ἃνὰ μέσον παραδόξων δοκιμασιῶν καὶ τροπῶν τῆς τύχης. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης, ὁ Κωνσταντῖνος παύει τοῦ νὰ ἦναι ὁ μόνος πρωταγωνιστὴς τοῦ ἱστορικοῦ τῶν χρόνων ἐκείνων δράματος. Εἰς τὴν σκηνὴν ἀναβαίνει ἄνθρωπος ἕτερος ὅστις ἔμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας χειραγωγούμεναι, εἶναι ἱκαναὶ νὰ κατισχύσωσιν ὅλων τῶν ὑλικῶν τοῦ κόσμου δυνάμεων. Τῶντι μάλιστα ὁ Ἀθανάσιος ἤρχισε νὰ ἐπιτελῇ τὰς διαφόρους τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ λειτουργίας μετὰ τῆς ζήσεως ἐκείνης ἣν ἀκοίμητον παρ' αὐτῷ ὑπέθαλπεν ὁ τῆς πίστεως ἐνθουσιασμός καὶ τὸ πῦρ τῆς νεότητος, καὶ ἰδοὺ λαμβάνει ἐπιστολὴν τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου, διηγουμένην μὲν αὐτῷ τὰ μεταξύ Ἀρείου καὶ βασιλέως ἐν τῇ αὐτῇ συμβάντα, παρακαλοῦσιν δὲ ν' ἀποδεχθῇ ἡδὴ τὸν Ἀρείον εὐμενῶς εἰς Ἀλεξανδρείαν. Ἡ

ἐπιστολῇ ἥτο φιλικώτατα συντεταγμένη, ὁ δὲ κομιστὴς, ἐπιτετραμμένος νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τὸν ἱεράρχην ὅτι ἦτο φρόνιμον νὰ ἐνδώσῃ καὶ ὅτι οὕτω πολιτευόμενος ἤθελεν εὐχριστήσῃ τὸν βασιλέα. Ὁ Ἀθανάσιος διέκρινεν ἀμέσως τὸν ἐπισωρευθέντα εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς ἐκκλησίας νέον κίνδυνον· ἐνόησεν ὅτι ὁ Ἀρειος οὐδόλως παρήτησε τὰς ἀρχαίας ἀναγρεπτικὰς τῶν βάσεων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχάς, καὶ ὅτι, ἐπανερχόμενος εἰς Ἀλεξανδρείαν, ἤθελεν ἀναρριπίσει τὴν ὑφισταμένην ἐτι τέφραν τῆς διχονοίας καὶ τῆς στάσεως. Ὅθεν οὐδὲ στιγμὴν ἐδίστασε ν' ἀποποιηθῇ τὴν αἵτησιν τοῦ Νικομηδείας. Τότε ἦλθεν ἐπιστολὴ τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος τὰ αὐτὰ διαλαμβάνουσα· ἀλλὰ καὶ ταύτης ὁ κομιστὴς ἀπῆλθεν ὡς αὐτῶς ἀπρακτος. Ὁ Ἀθανάσιος ἀπεκρίθη ἀπλῶς εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ζητεῖ πρᾶγμα ἀδύνατον. Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπεμψεν ἤδη δευτέραν ἐπιστολὴν δι' ἧς ἠπείλει τὸν ἱεράρχην ὅτι θέλει ἀμέσως καθαιρέσει αὐτὸν καὶ ἐκδράκει τῆς πόλεως, ἐὰν ἐπιμείνῃ μὴ παραδεχόμενος εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τοὺς αἰτοῦντας νὰ προσέλθωσιν εἰς αὐτήν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος ἀπήντησε πάλιν ἀταράχως, ὅτι ἡ καθολικὴ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία οὐδὲν δύναται νὰ ἔχῃ κοινὸν πρὸς τὴν αἵρεσιν, τὴν ἀναιροῦσαν τὴν θεῖαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν.

Ἐπράξεν ὁρθῶς ἢ μὴ ὁρθῶς ὁ Ἀθανάσιος, ἐπιμένων ἐπὶ τοσοῦτον; Ἐὰν θέλωμεν νὰ μὴ συζητῶμεν ἐπ' ἄπειρον καὶ ἐπὶ ματαίῳ περὶ τούτου, ἀνάγκη προηγουμένως νὰ συμφωνήσωμεν εἰς τινὰς ἀρχάς. Πρῶτον, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις δὲν εἶναι δόγμα φιλοσοφικόν, ἀλλὰ θρησκεία ἀποκαλυφθεῖσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν κατελθόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντος, καὶ ἐνανθρωπήσαντος. Δεύτερον, ὅτι τὸ δόγμα τοῦ Ἀρείου ἔτεινεν, ὡς ἐρρέθη, εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ τὸν Ἰησοῦν ὄχι ὡς Θεόν, ἀλλ' ὡς μετέχοντα τῆς θεότητος, ὅπως ἐπὶ τέλους πάντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ μάλιστα οἱ μεγαλοφρεῖς ἄνθρωποι, δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὅτι μετέχουσιν αὐτῆς. Τρίτον, ὅτι ὁ Ἀρειος καὶ εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν παρέλιπε τὸν ὅρον ἐκείνον δι' οὗ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καθιέρωσε τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν συμφωνοῦσι περὶ τῶν ἀρχῶν τούτων. Δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τῶν λεγομένων φιλοσόφων, οἷτινες, ἀποδοκιμάζοντες ἐκ συστήματος πᾶν θρήσκευμα, ἐμπαίζουσι φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ ἅπαντα τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Πρὸς τοὺς τοιοῦτους ἢ περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἱεράρχου Αἰγύπτου συζητήσεις ἤθελεν εἶναι κα-

θαρά ματαιοπονία. Ἀλλὰ ὑπάρχουσιν ἄνδρες ἕτεροι οἵτινες, καὶ τοὶ ἀξιούσιν ὅτι εὐλαβῶς ἔχουσι πρὸς τὰς τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχάς, φρονούσιν ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται δὲν ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὸν κόσμον ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ· φρονούσιν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι ὁ ἰδρυτὴς τοῦ χριστιανικοῦ θρησκειύματος ἦτο ἄνθρωπος, ὁ μεγαλοφύεστατος τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἄνθρωπος. Ἐννοεῖται ὅτι οὔτε πρὸς τούτους ἐπιχειροῦμεν συζήτησιν τινα περὶ τῆς πολιτείας τοῦ Ἀθανασίου· διότι οὗτοι, ἀσπαζόμενοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν τοῦ Ἀρείου αἵρεσιν, κατακρίνουσι τὸν Ἀθανάσιον ἐπὶ παραλόγῳ ἐπιμονῇ καὶ ἀκορέστῳ φιλαρχίᾳ, μυκτηρίζουσι δὲ ὡς δεισιδαίμονα καὶ ματαιόσχολον τὸν χριστιανικὸν κόσμον τὸν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τῶν δοξασιῶν ἐκείνων συγκινηθέντα καὶ προθύμως ἀσπασάμενον τὴν μερίδα τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ χριστιανικὴ πίστις ἡ ἀνακαινίσασα τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἡ παραγαγούσα τὰ πλεῖστα τῶν ἀγαθῶν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἡ μέχρι σήμερον πρεσβευομένη ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, δὲν εἶναι ἡ χριστιανικὴ πίστις οἷαν φαντάζονται αὐτὴν οἱ φιλόσοφοι ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ πίστις οἷαν ὥρισαν καὶ ἐκάνονισαν αὐτὴν οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ οἷαν ἐπρέσβευσαν ἄχρι τοῦδε χιλιάδες ἐκκοινοῦντων ἀνθρώπων. Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ συζητήσωμεν πρὸς τοὺς ἀπίστους, οἵτινες ἀναχωροῦσιν ἀπὸ ἀρχῆς ὅλως ἀντιθέτου τῆς ἡμετέρας; Αὐτοὶ ἀναπλάττουσιν ἰδίαν πίστιν, μηδέποτε ὑπάρξασαν καὶ μηδὲν γενναῖον ἄχρι τοῦδε παραγαγοῦσαν· ἡμεῖς δὲ ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς πραγματικῆς χριστιανικῆς πίστεως ἣτις ὑφίσταται ἐπὶ 1800 ἔτη, τῆς ὁποίας οἱ καρποὶ κεῖνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ἣτις ἱδρύται ἐπὶ τῆς ἀκραδάντου βάσεως τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τεθείσης δὲ ἅπαξ τῆς βάσεως ταύτης, ἔπεται ἀμέσως ὅτι ὁ Ἀρείος προσέβαλλεν αὐτὴν, ὅτι διὰ τῆς νέας αὐτοῦ ὁμολογίας δὲν ἀπέπτυσεν τὴν αἵρεσιν, καὶ ὅτι ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδεχθῇ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰμὴ διακινδυνεύων τὴν πρώτην καὶ κυριωτάτην αὐτῆς ἀρχήν.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς εἶπομεν, δὲν ἐνόει ὅλην τὴν λεπτότητα τῶν θρησκευτικῶν τούτων ζητημάτων· ἐπειδὴ ὅμως εἶδε τὸν Ἀθανάσιον τοσοῦτον ἐπιμένοντα, ὑπώπτευσεν ὅτι εἶχεν ἴσως δίκαιον, καὶ κατὰ τὴν συνήθη αὐτοῦ μετριοπάθειαν δὲν ἠθέλησε νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος περαιτέρω. Ὁ δὲ Νικομηδείας Εὐσέβιος, γινώσκων τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως διάθεσιν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ πλαγίου

τρόπου τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευµατος αὐτοῦ. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Ἀντιοχείας ἐπεῖχεν ἐν Ἀσίᾳ τὴν ὑπερέχουσαν τάξιν ἣν εἶχεν ἐν Αἰγύπτῳ ὁ Ἀθανάσιος, πρὸς ὃν ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος, ὀνόματι Εὐστάθιος, ἦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐντελὼς σύμφωνος. Καθαίρων λοιπὸν τὸν Εὐστάθιον καὶ ἀναπληρῶν αὐτὸν δι' ἰδίου φίλου, ὁ Εὐσέβιος ἐγένετο παντοδύναμος ἐν Ἀσίᾳ καὶ προσέβαλλεν οὕτω τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Ἀθανασίου. Ἐπὶ τούτῳ, ἔστρεψεν ἤδη ἅπαντα τὰ βέλη κατὰ τοῦ Ἀντιοχείας ἐπισκόπου, μετέβη εἰς Συρίαν, συνεννοήθη μετὰ πολλῶν ἀρχιερέων τῆς χώρας ταύτης, παρεσκύασε ποικίλας περὶ τῆς πίστεως καὶ αὐτῆς τῆς ἰδιωτικῆς τοῦ Εὐσταθίου διαγωγῆς συκοφαντίας, καὶ συγκροτήσας σύνοδον ἐν Ἀντιοχείᾳ, κατεδίκασε καὶ καθήρесе τὸν σεβαστὸν τῆς πόλεως ταύτης ἱεράρχην. Εἰς μάτην τινὲς τῶν χρηστοτέρων ἐπισκόπων ἀντέστησαν εἰς τὴν ἄδικον ταύτην ἀπόφασιν· εἰς μάτην τὸ πλῆθος τῆς Ἀντιοχείας, παρὰ τῷ ὁποίῳ ὁ Εὐστάθιος ἦτο ἀγαπητὸς, λαβὼν τὰ ὅπλα ἐπεχείρησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Ἡ μὲν φωνὴ τῶν ἱεραρχῶν δὲν εἰσηκούσθη, ἡ δὲ διαδήλωσις τῶν κατοίκων τῆς Ἀντιοχείας ἐχαρκτηρίσθη ὡς στάσις. Ὁ βασιλεὺς εἰς ὃν ἡ ἐλαχίστη ὑπόνοια στάσεως ἐπροξενεῖ πάντοτε κακὴν ἐντύπωσιν, ἐπερῖψεν αὐτόθι ἓνα τῶν κομῆτων τῆς αὐλῆς, ἐπιτετραµµένον νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου διαπραχθέντα· πάντες δὲ ὑπέκυψαν εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην θέλησιν, καὶ πρῶτος ὁ Εὐστάθιος ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς ὑποταγῆς, ἀπελθὼν ἐν εἰρήνῃ εἰς τὴν ἑξορίαν μετὰ πολλῶν τῶν ἱερέων αὐτοῦ καὶ τῶν διακόνων. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠγάπα τὰς ὑπερβολὰς· ἐνέδωκε μὲν μέχρις τινὸς εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Νικομηθεῖας, ἐπὶ τέλους ὅμως ἀπέφυγε νὰ διορίσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας τὸν ὑποψήριον τοῦ Εὐσεβίου καὶ ὁμώνυμον αὐτοῦ Καισαρείας ἐπίσκοπον, ἐνεργήσας νὰ προχειρισθῇ Ἀντιοχείας ὁ Εὐφρόνιος.

Ὁ Νικομηθεῖας Εὐσέβιος, ἐπιτυχὼν οὕτω ἐν μέρει τοῦ σκοποῦ καὶ ἐπενεγκὼν τὴν πλαγίαν ταύτην κατὰ τοῦ Ἀθανασίου πληγὴν, ἔμεινε, κατὰ τὰ φαινόμενα τοῦλάχιστον, ἡσυχάζων ἕκτοτε ἐπὶ τινα χρόνον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Κωνσταντῖνος ἀπησχολήθη ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ διαφόρων πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἄλλων σπουδαίων διαπραγματεύσεων. Ὁ βασιλεὺς κατετρόπωσεν ἐν ἔτει 332 τοὺς Γότθους καὶ τοὺς Σαρμάτας, καὶ ἐπεμελήθη μὲν τὴν παρὰ τοῖς πρώτοις διαδόσιν τοῦ χριστιανισμοῦ, εἰσῆγαγε δὲ ἐντὸς τοῦ κράτους τριακοσίας χιλιάδας

Σαρματῶν, οὓς διένειμεν εἰς Ἰταλίαν, εἰς Μοισίαν καὶ εἰς Μακεδονίαν. Ἐπειτα δὲ ὑπεδέξατο εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ πρωτεύουσαν ποικίλας πρεσβείας τῶν ἐθνῶν τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Αἰθιοπίας, τῆς Ἀρκτου, καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως τῶν Περσῶν Σαπῶρ τοῦ Β'. Τὸ νέον τοῦτο περσικὸν βασίλειον εἶχε περιέλθει, ὡς εἶδομεν, εἰς πολλὰς πρὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἐχθροπραξίας καὶ ἐμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ πολεμίως πρὸς τοῦτο διακείμενον. Οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως, διότι οἱ ἡγεμόνες αὐτοῦ, οἱ καλούμενοι Σασσανίδαι, ἀποβαλόντες καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἔγνη τῆς ἐλληνικῆς ἐπιρροῆς ἣτις ἐσώζετο εἰσέτι εἰς τὰς χώρας ἐκείνας ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτῶν Πάρθων βασιλέων, ἐπεχείρησαν ἤδη νὰ ἀνανεώσωσι κατ' ὁλοκληρίαν τὸν βίον καὶ τὸ θρησκευμα τοῦ ἀρχαίου, τοῦ πρώτου περσικοῦ κράτους, συνεπαγόμενοι φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ ἀνακτήσωσιν ἀπάσας τὰς χώρας τῆς δυτικῆς Ἀσίας ὅσαι πάλαι μὲν εἰς τοὺς Πέρσας ἐκείνους ὑπέκειντο, ἤδη δὲ ἐτέλουν ὑπὸ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχήν. Καὶ ἂν εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην προσθέσωμεν, ὅτι μετ' οὐ πολὺ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἀπέβη κυριωδέστατον ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν δεινὴ ἐπῆλθεν ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ζωροαστρικοῦ δόγματος, εὐχερῶς θέλομεν ἐννοήσῃ, πῶς αἱ τοῦ πολέμου ἀφορμαὶ κατήντησαν σχεδὸν ἀδιάλειπτοι. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπεκράτει εἰρήνη μεταξὺ τῶν δύο βασιλείων, ὃ δὲ Κωνσταντῖνος ὠφελήθη ἐκ τούτου ἵνα προστατεύσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τοὺς ἐν Περσίᾳ διατελοῦντας πολυαριθμούς χριστιανούς. Ἐν γένει τὸ κράτος εἶχεν ἀναλάβει τὸ πάλαι ἀξίωμα. Ἴνα δὲ κατανοήσωμεν τὸ τί κατὰ τοῦτο διέπραξεν ἡ πολεμικὴ ἱκανότης καὶ ἡ σύνεσις τοῦ Κωνσταντίνου, ἀρκεῖ νὰ ἀναλογισθῶμεν ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκατόχων, ἀδιάκοποι βαρβάρων ἐπιδρομαὶ καὶ ἀναρχία καὶ πολυαρχία ἐφαίνοντο κατ' ἐκάστην σχεδὸν ἀπειλοῦσαι τὴν διάλυσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου πολιτικοῦ σώματος, νῦν δὲ, διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐταπεινώθησαν μὲν οἱ ἐξωτερικοὶ πολέμιοι, ἡνωρθώθη δὲ ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης καὶ εἰρήνη.

Ἄλλ' ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἡσυχολεῖτο περὶ τὰ γενναῖα ταῦτα ἔργα, ὃ κακὸς αὐτοῦ δαίμων, ὁ Νικομηθεύς Εὐσέβιος, παρεσκήυαζεν αὐτῷ νέας δυσχερείας. Τί ὑπέθαλπε τὴν ἀκοίμητον τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ πονηρίαν καὶ ῥαδιουργίαν, δὲν εἶναι σαφῶς γνωστόν. Ἀρὰ γε τὸ κατὰ

Ἀθανασίου πάθος : ἄρά γε ἡ πρὸς τὸν Ἀρειον φιλία ; ἄρά γε προσωπικὰ συμφέροντα : ἴσως ὅλα ἡμοῦ ταῦτα δὲν ἄφινον αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ. Ὅθεν εἶχεν ἀρχίσει πάλιν, οὐχὶ μὲν κατὰ μέτωπον πολεμῶν τὸν Ἀθανάσιον, ἀλλὰ μυρίας εἰς αὐτὸν ὑποκινῶν δυσκολίας. Εἰς τὴν Αἰγύπτου ὑπῆρχον, ἐκτὸς τῶν Ἀρειανῶν, καὶ ἄλλαι τινὲς μικροτέρου λόγου ἄξιαί αἰρέσεις, ἰδίως οἱ λεγόμενοι Μελετιανοί, τοὺς ὁποίους οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον μετεχειρίσθησαν νῦν ὡς ὄργανα ποικίλων κατὰ τοῦ Ἀθανασίου συκοφαντιῶν. Τφόντι ἀπὸ τινος χρόνου παράδοξοι καὶ πολλάκις ὅλως ἀπίθανοι διεδίδοντο κατὰ τοῦ ἱεράρχου κατηγορίαὶ ἐπὶ καταπίεσει, ἐπὶ ἱεροσυλίᾳ, ἐπὶ δολοφονίᾳ. Οἱ συκοφάνται ἐτόλμησαν νὰ ὑποβάλωσι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Κωνσταντῖνον τὰς τοιαύτας αἰτιάσεις. Καὶ ἀπέδειξε μὲν ὁ Ἀθανάσιος ἐπανειλημμένως εἰς τὸν βασιλέα ὅποσον αὐταὶ ἦσαν ἀνυπόστατοι· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Κωνσταντῖνος ἤρχισεν φαίνεται νὰ πιστεύῃ μέχρι τινὸς τὰ θρυλούμενα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ ἱεράρχου ἐβεβαίουν ὅτι οὗτος συνέλεγε μεγάλους ἐν Αἰγύπτῳ θησαυροὺς καὶ ὅτι διὰ τῶν θησαυρῶν τούτων παρασκευάζει στάσιν κατὰ τῆς βασιλείας. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὡς εἶδομεν, εὐκόλως συνεκινεῖτο ἅμα ἤκουεν ἐπιβουλευομένην τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου καὶ ὁ πολιτικὸς τῆς Αἰγύπτου ἑπαρχος Φιλάγγριος ἔγραψε πιθανώτατα πολλάκις κατὰ τοῦ Ἀθανασίου, δυσφορῶν διὰ τὸν ὄγκον καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρός, καὶ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν εὐλάβειαν ἣν ἔτρεφον πρὸς αὐτὸν οἱ κάτοικοι τῆς χώρας. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς δὲν ἤκουσεν ἀδιαφόρως τὰ εἰς τὸν Ἀθανάσιον ἀποδιδόμενα βουλευόμενα· καὶ, προτείναντος ἤδη τοῦ Εὐσεβίου νὰ συγκροτηθῇ εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης σύνοδος ὅλων τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς ἵνα διευκρινήσῃ τὰ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ὁ βασιλεὺς ἐνέκρινε τὴν πρότασιν. Τότε οἱ φίλοι τοῦ Εὐσεβίου συνῆλθον ἅπαντες εἰς Καισάρειαν· ἀλλ' ὁ Ἀθανάσιος, προβλέπων ὅτι καλεῖται ἵνα καταδικασθῇ, οὐχὶ ἵνα δικασθῇ ὑπ' αὐτῶν, δὲν παρέστη, καὶ τοι ῥητῶς καὶ ἐπανειλημμένως διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ παρακοή αὐτοῦ αὕτη ἐπιβούλως σχολιασθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἠῤῥησε τὰς ὑπονοίας τοῦ Κωνσταντίνου, ὅστις δὲν κατέφυγε μὲν ἔτι εἰς τὴν βίαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ, ὁρίσας νέαν σύνοδον εἰς Τύρον κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος συγκροτηθησομένην, παρήγγειλε τὸν Ἀθανάσιον νὰ προσέλθῃ, ἀπειλῶν τὰ ἔσχατα εἶν καὶ αὐθις δὲν ὑπακούσῃ.

Ἡ ἐν Τύρῳ αὕτη σύνοδος συνεκροτήθη ἐν ἔτει 335. Ὁ βασιλεὺς δὲν

προσῆλθεν αὐτοπροσώπως, ἀλλ' ἔπεμψεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἓνα τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν, τὸν κόμητα Διονύσιον, μετὰ πάσης πληρεξουσίου-
τητος ἵνα προσαγάγῃ τοὺς κατηγορουμένους ἢ πέμψῃ αὐτοὺς εἰς ἐξορίαν, διδάσκων οὕτω, ὅτι δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον «ὅροις αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐξενεχθεῖσιν ἀντιτείνειν.» Αἱ διαταγαὶ αὗται, ἅμα δὲ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν συνεκροτήθη ἡ σύνοδος οὐδεμίαν ἐπέτρεπον ἀμφιβολίαν περὶ τῆς τύχης ἣτις περιέμενεν ἐν αὐτῇ τὸν Ἀθανάσιον· διότι δὲν ἐκλήθησαν ἅπαντες οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἐκεῖνοι μόνον ὅσους ἠθέλησαν οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον, ἐξήκοντα περίπου τὸν ἀριθμὸν, οἱ πλεῖστοι πρόθυμοι νὰ καταδικάσωσιν ἄκριτον τὸν Ἀθανάσιον. Ὁ ἐπίσκοπος λοιπὸν Ἀλεξανδρείας εἶχε λόγον ἰσχυρότατον νὰ μὴ προσέλθῃ εἰς τὴν πλημμελῆ ταύτην τοῦ δικαστηρίου συγκρότησιν, ὅπερ οὐκ οἰκουμένηκῃ σύνοδος ἦτο οὔτε τοπική. Ἀλλ' αἱ διαταγαὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἦσαν ὀριστικά· ἀνθιστάμενος εἰς αὐτὰς ἤθελε φανῇ ὅτι ἰτασιαζει, τοῦτο δὲ ἠδύνατο νὰ σκανδαλίσῃ τὰς συνειδήσεις πολλῶν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν εὐλαβεστέρων αὐτοῦ φίλων. Πλὴν τούτου, εἰς τῶν ἱερέων αὐτοῦ εἶχεν ἤδη ἀπαχθῇ δέσμιος εἰς Τύρον, ὥστε ὁ Ἀθανάσιος συνήνεσ· τελευταῖον νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἵνα προστατεύσῃ αὐτὸν καὶ συμμερισθῇ τὸν κίνδυνον αὐτοῦ.

Ἀλλὰ δὲν προσῆλθε μόνος. Ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου δὲν εἶχον προσκληθῇ εἰμὴ μόνον οἱ Μελετιανοί. Ἦδη δὲ εἰσῆλασεν ὁ Ἀθανάσιος εἰς Τύρον συνεπαγόμενος πάντας τοὺς λοιποὺς ὀρθοδόξους ἐπισκόπους, τὸν ἀριθμὸν πεντήκοντα περίπου, ἐν οἷς ἦσαν καὶ τινες γηραιοὶ ποιμέναρχαι φέροντες ἐτι τὰ στίγματα τῶν δεινῶν βασιάνων τὰς ὁποίας ἵπέστησαν ἐπὶ τοῦ τελευταίου μεγάλου κατὰ τῆς πίστεως διωγμοῦ.

Ἡ ἄφιξις αὐτῶν κατετάραξε τοὺς περὶ τὸν Εὐσέβιον. Καὶ δὲν ἐτόλμησαν μὲν νὰ ἀποποιηθῶσιν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ παρακαθίσωσιν εἰς τὴν σύνοδον, ἀλλ' ἐπενόησαν ἀμέσως ἕτερόν τι δι' οὗ ἤλπι-
σαν νὰ πτοήσωσι τοὺς φίλους τοῦ Ἀθανασίου. Συμφωνήσαντες μετὰ τοῦ κόμητος Διονυσίου καὶ ὠφελοῦμενοι ἀπὸ τὴν μικρὰν πλειονοφηρίαν τὴν ὁποίαν οὐδὲν ἥττον εἶχον ἐν τῇ συνόδῳ, ἀπεφάσισαν ὅτι ὁ ἱεράρχης Αἰγύπτου θέλει παρασταθῇ ὄρθιος ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως, ὡς τις κατηγορούμενος ἐνώπιον τῶν δικαστῶν αὐτοῦ. Τοῦτο ἐπήγαγε δεινὴν ταραχὴν καὶ πολλοὺς μετὰ τῶν δύο μερίδων διαπληκτισμοὺς ὡς ἐκ τῶν ὁποίων διελύθη ἄπρακτος ἡ πρώτη συνεδρίασις.

Τελευταῖον ὁμως ἤρχισεν ἡ δίκη. Ὁ Ἀθανάσιος παρέστη ἐνώπιον

τῶν δικαστῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἄφοῦ ἐπισήμως διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς παρ-
νόμου αὐτῶν συγκροτήσεως καὶ τῆς ὁμολογουμένης μεροληψίας. Ἐπειτα
δὲ ἀνεσκεύασε μίαν πρὸς μίαν ἀπάσας τὰς πολυαρίθμους καὶ πολυει-
δεῖς συκοφαντίας ὅσαι κατ' αὐτοῦ ἐσκευωρήθησαν, διὰ τοσοῦτον ἀκα-
ταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων καὶ ἀποδείξεων ὥστε ἔφερεν εἰς ἀληθῆ ἀ-
μνηχανίαν τοὺς ἀντιπάλους. Τότε ἐσοφίσθησαν νὰ πέμψωσιν εἰς Αἴγυ-
πτον ἐπιτροπείαν ἵνα συμπληρώσῃ δῆθεν ἐπὶ τόπου τὴν ἀνάκρισιν, καὶ
ἐφρόντισαν, ἐννοεῖται, νὰ συγκροτήσωσι τὴν ἐπιτροπείαν ταύτην καθ' ὅλο-
κληρίαν ἐξ ἐπισκόπων τῆς ἰδίας μερίδος, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἐπισκό-
πων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐκ προοιμίων ὁ Ἀθανάσιος εἶχεν ὀνομαστί
ἐξαίρει, ὡς ἀποδείξαντας κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον τὴν πρὸς τὸν
Ἀρειον ὑπουργὸν ὁμοφροσύνην. Ὁ ἱεράρχης Αἰγύπτου διεμαρτυρήθη καὶ
πάλιν. Οἱ ἐμβριθέστεροι καὶ εὐλαθέστεροι τῶν ἐπισκόπων ἠγωνίσθησαν
ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀποτρέψωσι τὸ σκάνδαλον τοῦτο. Ἀλλ' οἱ περὶ
τὸν Νικομηθεῖας Εὐσέβιον, ἔχοντες τὴν πλειονοψηφίαν, ἀπεφάσισαν
οὐδὲν ἤττον νὰ προχωρήσωσι καὶ ἐξαπέστειλαν τὴν ὑπ' αὐτῶν κατα-
σκευασθεῖσαν ἐπιτροπείαν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος, βλέπων τοσοῦτον ἀσυστό-
λως περιϋβριζομένην τὴν τε ἀλήθειαν τῆς πίστεως καὶ τὴν ἀξιοπρέ-
πειαν τῆς ἱερωσύνης, ἐνόμισε περιττὸν νὰ περιμείνῃ τὴν συμπλήρωσιν
τοῦ ἀνομήματος καὶ ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς ἐπιτρο-
πέας, ἠκούσθη αἴφνης ἐν Τύρῳ ὅτι ἀπῆλθε διὰ νυκτὸς ἐκ τῆς πόλεως
ἐκείνης.

Παρῆλθον ἔκτοτε ἑβδομάδες τινές. Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ἐπι-
στρέφων ἀπὸ μικρᾶς τιнос περιοδείας, εἰσῆρχετο εἰς τὴν Κωνσταντι-
νούπολιν, ὅτε, καθ' ἣν στιγμὴν διέβαινε τὴν πύλην τῆς πρωτευούσης,
εἶδεν ἄνθρωπον ὁρμήσαντα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐπιθέσαντα τὴν χεῖρα ἐπὶ
τὰς ἡνίας τοῦ ἵππου καὶ ζητοῦντα δικαιοσύνην. Ὁ βασιλεὺς ταραχθεὶς
ὑπωροῦν, δὲν ἀνεγνώρισεν ἀμέσως τὸν Ἀθανάσιον· διότι ἦτο αὐτὸς,
ὅστις ἀπεφάσισε, προσελθὼν κρυφίως εἰς τὴν βασιλεύουσαν, νὰ ἐπικα-
λεσθῇ τὴν προστασίαν τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος κατὰ τῆς γινομένης
εἰς αὐτὸν ἀδικίας. Ὁ Κωνσταντῖνος δυσηρεστήθη διὰ τὴν πολλὴν
ταύτην τόλμην καὶ διῆλθε χωρὶς νὰ ἀποκριθῇ· μόλις δὲ μετὰ τινὰς
ἡμέρας ἐνδίδων εἰς τὰς ἐπιμόνους αἰτήσεις τοῦ Ἀθανασίου καὶ τὰς
προτροπὰς πολλῶν τῶν περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν, συνήνεσε νὰ ἀκούσῃ τὸν
ιεράρχην. Ἡτὸ ὅμως κάκιστα κατ' αὐτοῦ διατεθειμένος. Τινὲς τῶν
κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν εἶχον προξενήσει ἐντύπωσιν εἰς τὸν βασιλέα·

ιδίως ἡ περὶ τῆς μελετωμένης δῆθεν ὑπ' αὐτοῦ στάσεως συκοφαντία, ἣν ἐνίσχυεν ἡ τε ἐπανελημμένη τοῦ ἀνδρὸς παρακοή εἰς τὰς βασιλικὰς διαταγὰς καὶ ἡ τελευταία ἀπὸ τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου ἀπόδρασις. Προσθετέον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε πρὸ μικροῦ παραγγεῖλαι εἰς τὴν σύνοδον ταύτην νὰ πορευθῇ ἐν σώματι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἵνα τελῇσι μεγαλοπρεπῶς τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ ἐγεγερθέντος ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Σωτῆρος· καὶ ὅτι πολλὴν προσεδόκα ἐκ τῆς τελετῆς ἐκείνης τὴν δόξαν, ὥστε καὶ διὰ τοῦτο ἡγανάκτησεν ἀκούων δυσφημουμένην τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον. "Οθεν κατ' ἀρχὰς ἐδέχθη ψυχρότατα τὸν Ἀθανάσιον, διέκοψεν αὐτὸν πολλάκις καὶ ἠπειλῆσε νὰ ἀποδιώξῃ ἐκ τῆς αὐλῆς. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Κωνσταντῖνος εὐχερῶς ἠπατᾶτο ἅμα ὑπόπτως τὴν ἐλαχίστην κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐπιβουλήν, εὐχερῶς ὅμως μετεπείθετο ὁσάκις ἐπεκαλεῖτό τις τὴν χριστιανικὴν αὐτοῦ συνείδησιν· καὶ ἀνακραζάντος ἐπὶ τέλους τοῦ Ἀθανασίου· «δικάσει Κύριος ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ!» ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ὅτι δὲν δύναται νὰ μὴ πράξῃ τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Καὶ ἀπέστειλε λοιπὸν πρὸς τὴν σύνοδον ἐπιστολήν, δι' ἧς μήτε κατακρίνων μήτε δικαιῶν τινα, παρεκάλει τοὺς ἐπισκόπους νὰ προσέλθωσι πρὸς αὐτὸν ἵνα ἐξηγήσωσι τὸ αἴτιον τῆς διαφορᾶς.

Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἰς Τύρον, τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει πολὺ. Ἄμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Ἀθανασίου, οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον ἐνόμισαν ὅτι εἶναι περιττὸν νὰ περιμείνωσι τὴν ἐπάνοδον τῆς ἀνακριτικῆς ἐπιτροπείας, καὶ ὅτι δικαιοῦνται νὰ καταδικάσωσιν αὐτὸν ἐρήμην· ἅμα δὲ ἐκδόντες τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐπορεύθησαν, ἐν μεγάλῃ πομπῇ κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Κωνσταντίνου, εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἐπετέλεσαν ἐκεῖ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαμπρῶν τούτων ἐορτῶν, ἐπανῆλθεν ἡ σταλεῖσα προηγουμένως εἰς Αἴγυπτον ἐπιτροпеία. Ἡ ἐπιτροпеία αὕτη ἔπραξε κατὰ τὴν ἐντολήν τὴν ὁποίαν ἔλαβεν, ὅ,τι ἦτο δυνατόν ἵνα εὕρῃ ἐνοχον ἐξ ἅπαντος τὸν Ἀθανάσιον. Ὁ βασιλικὸς τῆς Αἰγύπτου ἑπαρχος, ὅστις ἐμίσει τὸν ἱεράρχην ὡς ἐπισκιάζοντα τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀρχήν, ἔδωκε πᾶσαν συνδρομὴν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους. Ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι μάρτυρες ἐξήρέθησαν, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἐγένοντο δεκτοὶ ἐβραῖοι καὶ εἰδωλολάτραι· ἀλλ' ἵνα ὑποχρεώσωσι καὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς μάρτυρας νὰ καταμηνύσωσι τὸν Ἀθανάσιον, ἐδέησε νὰ μεταχειρισθῶσιν ἀπειλὰς καὶ ὑποσχέσεις. Τὸ δὲ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνακρίσεως ἐξαχθὲν κατηγορητήριον ἀπέβη ἐπὶ τέλους τοσοῦτον ἀντιφατικὸν καὶ ἄμορφον ὥστε ὁ

γραμματεὺς παρηγγέλθη νὰ μὴ κοινοποιήσῃ αὐτὸ εἰς κανένα. Ἀλλ' οἱ φίλοι τοῦ Ἀθανασίου κατώρθωσαν νὰ λάβωσι γινῶσιν αὐτοῦ, τρεῖς δὲ αὐτῶν διαμαρτυρήσεις, διασωθεῖσαι εἰς ἡμᾶς ἐν ταῖς Ἀπολογίαις τοῦ Ἀθανασίου, καὶ διευθυνθεῖσαι ἢ μὲν εἰς τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπείας, ἢ δὲ εἰς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον, ἢ δὲ εἰς τὸν βασιλικὸν τῆς Αἰγύπτου ἑπαρχον, ἐβεβαίωσαν ἀπάσας τὰς ἀλλοχότους ἐκείνας ἀνομίας. Ἡ σύνοδος ὁμῶς δὲν ἐπτοήθη ἐκ τούτων. Καὶ εἶχε μὲν ἤδη καταδικασθῇ, ὡς προείπομεν, ὁ Ἀθανάσιος ἐρήμην, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἐπιτροπείας ἐνομίσθη καλὸν νὰ ἐπικυρωθῇ ἡ ἀπόφασις καὶ νὰ καταστῇ ἔτι αὐστηροτέρα. Ὅθεν ἡ σύνοδος, παραδεξαμένη ὡς ἀναμφισβήτητα πάντα τὰ ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ ἀναφερόμενα, καθήρесе τὸν Ἀθανάσιον καὶ ἀπεφάνετο χηρεύοντα τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνον. Ἀμέσως δ' ἐπειτα ἐψήφισε τὴν παραδοχὴν τοῦ Ἀρείου εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ τούτῳ οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον ἐξέτασαν τὴν γνωστὴν ἐκείνην ὁμολογίαν τῆς πίστεως, ἐβεβαίωσαν ὅτι εἶναι καθ' ὅλα σύμφωνος πρὸς τὰ ἐν Νικαίᾳ καθιερωθέντα δόγματα καὶ προσεκάλεσαν ἅπαντας τοὺς πιστοὺς ν' ἀποδεχθῶσι καὶ ἀσπασθῶσι τοὺς αἰρετικούς τούτους ὡς ἀδελφούς.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἔφθασεν ἀπροσδοκῆτως εἰς τὴν σύνοδον ἡ ἐπιστολὴ δι' ἧς ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπὶ τῇ ἐπιμόνῳ αἰτήσῃ τοῦ Ἀθανασίου, προσεκάλει τοὺς ἐπισκόπους νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον αὐτοῦ, ἵνα συζητήσωσιν ἐκ νέου τὴν ὑπόθεσιν τὴν ὁποίαν οὗτοι ὑπελάμβανον ὡς τελεσιδίκως ἀποφασισθεῖσαν. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τοὺς περὶ τὸν Εὐσέβιον· ὅθεν ἔκριναν διὰ τολμηροῦ μηχανήματος ν' ἀποφύγωσι τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἤδη γενομένων. Καὶ λοιπὸν παραβαίνοντες τὴν ῥητὴν τοῦ αὐτοκράτορος διαταγὴν, ἣτις ἐπανειλημμένως ἔλεγεν ὅτι ὁφείλουσιν ἅπαντες νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐκήρυξαν τὴν σύνοδον διαλελυμένην, προσεκάλεσαν τοὺς πλείστους τῶν ἐπισκόπων νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐπεμψαν παρὰ τῷ βασιλεῖ ἀπλήν ἐπιτροπεῖαν συγκειμένην ἐκ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ Ἀθανασίου ἐχθρῶν. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἠρέεσθησαν· ἀλλὰ συνεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀντὶ νὰ κατηγορήσωσι τὸν Ἀθανάσιον ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ καταχρήσεσι, νὰ παραστήσωσιν αὐτὸν ὡς ἔνοχον ἐσχάτης προδοσίας καὶ ἰδίως ὡς ἀγωνισθέντα νὰ διακωλύσῃ τὴν ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστολὴν τοῦ σίτου, δι' οὗ δημοσίᾳ δαπάνῃ ἐτρέφετο τὸ ἄργον τῆς νέας πρωτευούσης πλῆθος. Τὸ ἐπι-

νόημα ἦτο ἐπιτηδειότατον· διότι ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐταράσσετο ὡσάκις ἐβράδυνεν ἡ ἄφιξις τῶν τροφῶν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγίνετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιρρεπέστερος εἰς τὸ νὰ πιστεῦῃ εὐκόλως πᾶσαν κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐπιβουλήν. Καὶ τῶντι ὠργίσθη παραδόξως ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ μὴ θελήσας νὰ ἀκούσῃ τὴν νέαν τοῦ Ἀθανασίου ἀπολογία, ἐξώρισεν αὐτὸν εἰς Αὐγουσταν Τρηβιρῶν, πόλιν τῆς Γαλλίας· ἀλλὰ τοῦτο προσωρινῶς, διότι, συνελθὼν μετ' ὀλίγων καὶ ἀναλαβὼν τὴν σύνεσιν αὐτοῦ, δὲν ἠθέλησε νὰ ἀνανεώσῃ τὸ σχίσμα κλείων τὴν θύραν εἰς πᾶσαν ἐλπίδα εἰρηνεύσεως, καὶ δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἐπικυρώσῃ τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου ἀποφασισθέντα, ἀποφαινόμενος χρεῦντα τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ὁ Ἀθανάσιος ἀπῆλθεν ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος τοῦ 336 εἰς Αὐγουσταν Τρηβιρῶν· ἀλλὰ τοσοῦτον ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ εὐλάβεια ἦν ἀπανταχοῦ ἐνέπνεεν ὁ ἀκλόνητος ἐκεῖνος τῆς ὀρθοδοξίας πρόμαχος ὥστε ἡ ἀποδημία αὐτοῦ αὕτη ὠμοίαζε θρίαμβον μᾶλλον ἢ ἐξορίαν. Ὁ ἐπίσκοπος Τρηβιρῶν ἐδέχθη αὐτὸν ὡς φίλον καὶ ξένον, οὐχὶ ὡς κατὰδικόν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πρεσβύτερος τοῦ αὐτοκράτορος υἱός, ὁ ὁμώνυμος τῷ πατρὶ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἐκυβέρνηα τὴν Γαλατίαν καὶ ἔδρευεν εἰς τὴν τῶν Τρηβιρῶν πόλιν, ἐπεσκέφθη εὐσεβάστως τὸν ἐξόριστον. Ἐνῷ δὲ ὁ καταδικασθεὶς Ἀθανάσιος τοιαύτης ἐτύγχανε δεξιώσεως ἐν τῇ δύσει, ὁ κατισχύσας ἐν τῇ ἀνατολῇ Ἀρειὸς ἠθέλησε τελευταῖον, ὑπὸ τῶν φίλων δορυφορούμενος, νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ πόλιν. Ἀλλὰ καίτοι ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν δημοσίαν δύναμιν καὶ τινὰς ἐκ τοῦ ὄχλου ὁπαδοὺς, τοσοῦτον ἐμισεῖτο ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὥστε ἡ παρουσία αὐτοῦ προεκάλει ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καθεκᾶστην ταραχὰς καὶ ῥήξεις. Τοῦτο δὲ βλέποντες οἱ φίλοι τοῦ τε Ἀρείου καὶ τοῦ Εὐσεβίου, καὶ φοβούμενοι μήπως ὁ αὐτοκράτωρ μαθὼν τὰ γινόμενα ἀγανακτήσῃ ἐπὶ τέλους κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ δύο περίπου ἔτη τοσαύτας παρήγαγον αὐτῷ δυσχερείας, ἀπεφάσισαν νὰ σωθῶσι διὰ τελευταίου τινὸς τολμήματος. Ὅθεν ἐπὶ τῇ προφάσει ἐριδὸς τινος προελθούσης αὐθις εἰς μέσον περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος, μεταξὺ τοῦ ὀρθοδόξου ἐπισκόπου Ἀγκύρας καὶ τινος Ἀρειανοῦ, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ περὶ αὐτὴν διατρίβοντες ἔτι ἐπίσκοποι ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ συνέλθωσιν εἰς σύνοδον ἵνα κρίνωσι τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀγκύρας ἦτο φίλος τοῦ Ἀθανασίου, κατεδίκα-

σαν αὐτὸν ἐκ τοῦ προχείρου. Ἐπειτα δὲ, ἐλθόντες εἰς τὸ κύριον ζήτημα, ἀπεφάσισαν νὰ φέρωσι τὸν Ἀρειὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ δεχθῶσιν αὐτὸν ἐπισήμως εἰς τὴν Ἀγίαν Τράπεζαν, ὑπ' ὅψιν αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῇ εὐλόγῳ ἐλπίδι, ὅτι ὁ βασιλεὺς θέλει οὕτως ἀναγκασθῇ νὰ προστατεύσῃ μέχρις ἐσχάτων τὸν Ἀρειὸν. Ἀφ' ἑτέρου ὁ βασιλεὺς συνήνεσεν εἰς τοῦτο ἵνα ἀπομακρύνῃ τὸν Ἀρειὸν ἐξ Ἀλεξανδρείας ὅπου ἡ διατριβὴ αὐτοῦ κατήντησεν, ὡς εἶδομεν, πρόξενος ἀδιαλείπτων σκανδάλων. Ὁ Ἀρειὸς λοιπὸν ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσάν καὶ ἐζήτησεν ἀμέσως νὰ κοινωνήσῃ. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἐχρειάζετο ἰδίως ἡ συνκίνεσις τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος οὗτος, ὀνόματι Ἀλέξανδρος, καίτοι γέρων καὶ πρῶτος καὶ μὴ διαπρέπων ἐπὶ ἱκανότητι, ἀλλ' ὅμως πιστὸς διατελὼν εἰς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας, ἀπεκρίθη ὅτι ὁ Ἀρειὸς ἀπεκλείσθη τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον εἰς ὀλίγους τινας νὰ ἀνατρέψωσι τὰ παρὰ πάντων θεσπισθέντα. Παρακλήσεις καὶ ἀπειλαὶ ἀπέβησαν μάταιαι. Ὁ ἀγαθὸς Ἀλέξανδρος ἐπέμενεν εἰς τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ καὶ εἶχεν ὡς φαίνεται συμφώνους τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐδέησεν ἄρα νὰ ἀναφερθῇ τὸ πρᾶγμα πάλιν εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις περιῆλθεν εἰς ἀμνηχανίαν θλιβεράν. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ τοι παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Εὐσέβιον, οὐδέποτε ὅμως συνεμερίσθη, ὡς εἶδομεν, ὅλα αὐτῶν τὰ πάθη. Ἡ ἀντίστασις ἀνδρὸς πρᾶου καὶ εἰς τὴν πολιτείαν εἰλικρινῶς ἀφωσιωμένου, ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς νέαν ἀπορίαν, καὶ μὴ ἤξεύρων πῶς ν' ἀπαλλαγῇ τῆς δυσχερείας ταύτης, ἐκάλεσε πάλιν τὸν Ἀρειὸν ἐνώπιον αὐτοῦ. Προσελθόντος δ' ἐκείνου· «εἰμπορῶ, τῷ εἶπε, νὰ βάλω βάσιν εἰς τὸν λόγον σου; πρεσβεύεις τῷ ὄντι ἀληθῶς τὸ δόγμα τῆς ὁρθοδόξου πίστεως;» καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀρειὸς ἐπανέλαβε τὴν γνωστὴν ὁμολογίαν, ἣν ἐξ ἀρχῆς ὁ βασιλεὺς εἶχε θεωρήσει ὡς ἀποχρῶσαν, «μήπως πρεσβεύης, ἐπανέλαβε, καμμίαν ἄλλην πλάνην; μήπως διατηρῆς καμμίαν τῶν αἰρετικῶν δοξασιῶν ὅσας ἐξέφερες ἄλλοτε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ; ὁμνύεις ἐνώπιον Θεοῦ ὅτι ἀπέπτυσας πᾶσαν κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν βλασφημίαν;» Ὁ Ἀρειὸς ὤμοσεν ἀδιστακτως. «Ἰπαγε λοιπὸν, εἶπεν ἐπὶ τέλους ὁ βασιλεὺς· καὶ εἰ μὲν ἡ πίστις σου ἔχει καλῶς, καλὸς ἔστω καὶ ὁ ὄρκος ὃν ὤμοσας· εἰ δὲ ἡ πίστις σου ἀσεβής ἐστιν, ὁ Θεὸς τιμωρήσει τὸν ἐπίορκον.»

Τότε ὁ Κωνσταντῖνος, νομίσας ὅτι ἠσφάλισε τὴν συνειδήσιν αὐτοῦ,

ἐκάλεσε τὸν Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ δώσῃ ἀπροφασίστως τὴν ἐπαύριον, ἥτις ἦτο ἡμέρα Κυριακὴ, τὴν θείαν μετὰ τὴν εἰρήνην εἰς τὸν Ἀρείον. Ὁ γηραιὸς Ἀλέξανδρος, εἰς ὃν οὐδὲ νὰ ἀπαντήσῃ ἐπετράπη, ἀπῆλθε τεταραγμένος εἰς τὴν πλησιεστέραν ἐκκλησίαν καὶ ἐκεῖ δακρυρροῶν ἐπεκαλέσατο τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου, κατὰ τὴν δεινὴν ταύτην περίστασιν. Ὀλίγας δὲ στιγμὰς μετέπειτα ἐξήρχετο τῶν βασιλείων ὁ Ἀρείος θριαμβεύων καὶ ὑπὸ πολλῶν παραπεμπόμενος φίλων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐλάλει περιχαρὲς γεγωνυῖα τῇ φωνῇ. Ἀλλ' ἐνῷ διήρχετο οὕτω τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, κατελήφθη αἰφνης ὑπὸ ἀνάγκης κατεπειγούσης, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ὁποίας ἀπεχώρησεν εἰς ἐπιτήδειόν τινα τόπον. Παρατεινομένης δὲ τῆς αὐτόθι διατριβῆς, ὁ ὑπηρέτης αὐτοῦ ἀνησυχήσας ἤνοιξε τὴν θύραν, καὶ, ὦ τοῦ θαύματος! εὗρε τὸν αἰρεσιάρχην χαμαὶ κατακείμενον καὶ διὰ μέσου τοῦ σώματος διαρραγέντα. Ἡ περὶ τούτου ἀγγελία, διαδοθεῖσα ἐν ἀκαρεῖ κατ' ὅλην τὴν πόλιν, ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν καταπληκτικὴν. Οἱ πλείστοι ἐθεώρησαν τὸν ἀπαίσιον τοῦτον θάνατον ὡς θείας δίκης σημεῖον· οἱ μετριώτεροι ἀπέδιδον αὐτὸν εἰς τὴν αἰφνιδίαν ἐκρηξίν ὑπερβολικῆς χαρᾶς καὶ ὑπεροψίας ἐπὶ μακρὸν κατασταλαίσης. Ὀλίγοι δὲ τινες ὑπεψιθύριζον ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐγένετο θῦμα δολοφονίας ἢ μαγείας. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐταράχθη ὁ Κωνσταντῖνος. Ἡ ἡθικὴ αὐτοῦ κατὰστασις ἀπέβη ἐκτοτε ἀληθῶς ἀξιοθρήνητος. Εἶχεν ἐλπίσει νὰ ἐξαλείψῃ πᾶσαν ἀφορμὴν θρησκευτικῆς ἐριδος, καὶ ἤδη ἔβλεπε τὴν θρησκευτικὴν ἔριν εἶπερ ποτὲ παροξυνθεῖσαν. Εἶχεν ἀγωνισθῇ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ ἤδη κατήντησε νὰ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς κυριωτέρους τῆς ὀρθοδοξίας προμάχους. Εἶχε πράξει τοσαύτας ὑπὲρ τοῦ Ἀρείου θυσίας καὶ ἤδη ὁ Ἀρείος ἐφαίνετο ὑπὸ τῆς Προνοίας αὐτῆς καταδικαζόμενος. Οὐδὲ ἡδύνατο νὰ ὀπισθοδρομήσῃ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον· διότι οὕτω πράττων ἤθελε περιέλθῃ εἰς διένεξιν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐν Τύρῳ συνόδου, οἵτινες παρίσταντο ὡς πιστότατοι αὐτοῦ φίλοι. Ἀηδία καὶ θλίψις ἐπλήρωσαν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ ἐβασάνιζον αὐτὴν τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἶχε καὶ ἄλλας πολλὰς ὀδυνηρὰς μερίμνας.

Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε τρεῖς υἱοὺς. Οἱ υἱοὶ οὗτοι διχονοοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἐμελλον προδῆλως, ἅμα ἤθελεν ἐκλείψει ἐκ μέσου ἡ σιβαρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν χεῖρ, νὰ περιέλθωσιν εἰς ῥῆξιν περὶ τῆς ὑπερ-

τάτης ἀρχῆς· οὐδεὶς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἱκανότητα ἵνα συντηρήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Πλὴν τούτων, ὑπῆρχον καὶ δύο τοῦ βασιλέως ἀνεψιοὶ, Δαλμάτιος καὶ Ἀννιβαλιανὸς, υἱοὶ Ἀννιβαλιανοῦ τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τοῦ Κωνσταντίνου, οἵτινες, διαπρέψαντες ἤδη ἐν πολέμοις καὶ πολὺ μᾶλλον τῶν υἱῶν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τιμώμενοι, δυσκόλως ἤθελον ὑποκύψει εἰς τοὺς νομίμους ἄλλ' ἀσθενεῖς τῆς ἀρχῆς διαδόχους. Ὁ βασιλεὺς ἐβόλεπε ταῦτα πάντα, καὶ ἐτήκετο προαισθανόμενος τὰς ἐπερχομένας συμφοράς, καὶ ἐπὶ τέλους, μὴ εἰδὼς πῶς ἄλλως νὰ προλάβῃ τὸν ἐμφύλιον ἀγῶνα, ἀπεφάσισε τῷ 336 νὰ διανεύμῃ ἐκ προοιμίου τὸ κράτος μεταξὺ τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ. Ὅθεν εἰς μὲν τὸν πρεσβύτερον υἱόν, τὸν Κωνσταντῖνον, ἔδωκεν ὅλας τὰς ἐπέκεινα τῶν Ἀλπεων ἐπαρχίας, τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Βρεταννίαν· εἰς δὲ τὸν νεώτερον, τὸν Κώνσταντα, ἐπέτρεψε τὰ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κράτους κείμενα, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰλλυρίαν, τὴν Ἀφρικὴν· εἰς δὲ τὸν δευτερότοκον, τὸν Κωνσταντίον, τὸν ὁποῖον ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς ἡγάπα, κατέλιπε τὴν Ἀνατολὴν ἥτοι τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Τελευταῖον παρέσχε τμήματά τινα καὶ εἰς τοὺς ἀνεψιοὺς αὐτοῦ, καταστήσας τὸν μὲν Δαλμάτιον ἡγεμόνα τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀχαΐας, τὸν δὲ Ἀννιβαλιανὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου.

Τοιοιουτοτρόπως δὲ καταστρέψας ἰδίᾳ χειρὶ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους ὑπὲρ ἧς οὐκ ὀλίγον ἡγωνίσθη, καθὼς πρὸ μικροῦ εἶχε καταλύσει τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας ἣν τοσοῦτον δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἐπόθησε, παρεσκευάσθη ἤδη πρὸς θάνατον· διότι, καὶ τοι ἦτο κατὰ τὸ φαινόμενον ὑγιέστατος, δὲν ἔπαυσεν ἔκτοτε ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν προσεχῆ τελευτήν. Κατεσκεύασε λοιπὸν τὸν ἴδιον τάφον ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἐν τῷ μέσῳ δώδεκα θηκῶν τεθεισῶν αὐτόθι εἰς μνήμην τῶν δώδεκα τοῦ Κυρίου μαθητῶν. Τελεσθέντων δὲ, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 336, τῶν ἐγκαίνιων τῆς τε ἐκκλησίας καὶ τοῦ μνημείου τούτου, πολλοὶ ἐξεφωνήθησαν λόγοι πανηγυρικοὶ οἵτινες κακῶς φαίνεται ἤχησαν εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Κωνσταντίνου. Τοῦλάχιστον ὁ Καισαρεῖας Εὐσέβιος βεβαιοῖ, ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τῶν λειτουργῶν ἐκείνων ἐτόλμησεν εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ν' ἀποφανθῇ αὐτὸν μακχάριον, αὐτὶ δὴ καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ τῆς κατὰ πάντων αὐτοκρατορικῆς βασιλείας ἡξιωμένος εἶη, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι συμβασιλεύειν μέλλοι τῷ υἱῷ τοῦ

Θεοῦ.» ὁ βασιλεὺς ἡγανάκτησε καὶ διακόψας τὸν ῥήτορα, παρήνεσε νὰ μὴ τολμᾷ τοιαῦτα φθέγγεσθαι, «μᾶλλον δὲ δι' εὐχῆς αἰτεῖσθαι αὐτῷ, κἂν τῷ παρόντι κἂν τῷ μέλλοντι τῆς τοῦ Θεοῦ δουλείας ἄξιον φανῇται.»

Περὶ τὰς μελαγχολικὰς ταύτας ἀσχολίας διήλθεν ἅπαν τὸ ἔτος 336, ὅτε, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀκολουθοῦ ἔτους, αἰφνιδίως τις ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν εἰς Μεσοποταμίαν, ἐξήγειρεν ἐπὶ μικρὸν τὴν καταβεβλημένην τοῦ Κωνσταντίνου ψυχὴν ἀπὸ τοῦ ληθάργου εἰς ὃν κατέκειτο. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ ἐτοιμάσῃ στρατὸν μέγαν· οἱ δὲ Πέρσαι, οὔτινες ἤλπιζον νὰ εὗρωσιν αὐτὸν ἀπαράσκευον καὶ ἔμαθον ἀπεναντίας ὅτι μετ' ὀλίγον ἐπέρχεται ἐπ' αὐτοὺς, μετανοήσαντες ἔπεμψαν πρέσβεις περὶ εἰρήνης. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὅστις ἀληθῶς εἶπεῖν δὲν ἠγάπα πλέον τὸν πόλεμον, ὑπεδέχθη τοὺς πρέσβεις τούτους εὐμενῶς καὶ διετέλει πρὸς αὐτοὺς πραγματευόμενος, ὅτε, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα τοῦ 337, ἡσθάνθη μικράν τινα ἐνόχλησιν. Οἱ ἱατροὶ συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ θερμὰ λουτρά τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Ἐλενοπόλεως ἥτοι τοῦ ἀρχαίου Δρεπάνου, εἰς ὃ εἶχε δώσει τὸ τῆς μητρὸς ὄνομα. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὸ νόσημα εἶχε τοσοῦτον προχωρήσει ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὰ λουτρά αὐτῆς. Ὅθεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον βλέπων προσεγγίζοντα τὸν θάνατον προσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ προσκυνήσας, ἐξωμολογήθη γεγωνυῖα τῇ φωνῇ τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ· μεθ' ὃ ἐζήτησε νὰ ἀξιωθῇ ὅλων τῶν εὐχῶν ὅσαι ἀπηγοῦντο ἵνα μυηθῇ εἰς τὰ ἅγια μυστήρια. Διότι, κατὰ τὴν τοῦ Καίσαρείας Εὐσεβίου μαρτυρίαν, οὐδεμίᾳ ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ τοι τοσοῦτον συντελέσας εἰς τὸν θρίαμβον τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ τοι ἀναμιχθεὶς εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῆς, καὶ τοι μετασχὼν τῶν σπουδαιοτέρων αὐτῆς συζητήσεων, δὲν εἶχε μέχρι τῶν τελευταίων τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμερῶν οὔτε βαπτισθῇ οὔτε μεταξὺ τῶν κατηχουμένων καταταχθῇ. Μὴ φανῇ δὲ τὸ πᾶν παραδόξον· τὸ τοιοῦτο συνέβαινε πολλάκις κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους αὐτοὺς τῆς ἐκκλησίας χρόνους, καθ' οὓς πολλὰ ἔτι ἐπεκράτει ἀνωμαλία περὶ τὴν παραδοχὴν τῶν κατηχουμένων. Ἡ ἐκκλησία κατεδίδκαζε μὲν τὴν βραδεῖαν ἐκείνην καὶ ἐν ὧρα θανάτου οὕτως εἶπεῖν γινομένην τελετὴν τοῦ βαπτίσματος· ἀλλὰ αἰσθανομένη τὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς καὶ τὰς δυσχερεῖας ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο, ἠνείχετο τὴν τοιαύτην ἀναβολὴν, καὶ φυσικώτατον μάλιστα ἦτο νὰ ἐπιτρέψῃ αὐ-

τὴν εἰς τὸν παντοδύναμον ἡγεμόνα πρὸς ὃν τοσαύτας ὤφειλε χάριτας. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Κωνσταντῖνος, προαισθανόμενος ἤδη ἑαυτὸν περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς ὄντα, ἀπεφάσισε νὰ δεχθῇ τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ, μετακομισθεὶς ἐξ Ἐλενοπόλεως ὅπου δὲν εἶχε κατάλυμα ἐπιτήδειον, εἰς τὰ περὶ Νικομήδειαν ἀνάκτορα, συνεκάλεσεν ἐκεῖ ἀμέσως τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἐλάλησε πρὸς αὐτοὺς τάδε. «Οὗτος ἦν αὐτὸς ὁ πάλαι μοι διψῶντι καὶ εὐχομένῳ τῆς ἐν Θεῷ τυχεῖν σωτηρίας, καιρὸς ἐλπίζομενος· ὦρα καὶ ἡμᾶς ἀπολαῦσαι τῆς ἀθανατοποιουῦ σφραγίδος, ὦρα τοῦ σωτηρίου σφραγίσματος μετασχεῖν· ἐπὶ ρείθρων Ἰορδάνου ποταμοῦ τοῦτ' ἐνεγόνουν ποτὲ ποιῆσαι, ἐφ' ὧν καὶ ὁ σωτὴρ εἰς ἡμέτερον τύπον, τοῦ λουτροῦ μετασχεῖν μνημονεύεται. Θεὸς δ' ἄρα τὸ συμφέρον εἰδὼς, ἐντεῦθεν ἤδη τούτων ἡμᾶς ἄξιοι. Μὴ δὴ οὖν ἀμφιβολία τις γιγνέσθω. Εἰ γὰρ καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐνταυθοῖ βιοῦν ὁ καὶ ζωῆς καὶ θανάτου κύριος ἐθέλοι, καὶ οὕτως ἐμὲ συναγελάζεσθαι λοιπὸν τῷ τοῦ Θεοῦ λαῷ, καὶ ταῖς εὐχαῖς ὁμοῦ τοῖς πᾶσιν ἐκκλησιάζοντα κοινωνεῖν ἅπαξ ὥρισταί, θεσμούς· ἤδη βίου Θεῷ πρέποντας, ἐμαυτῷ διατετάξομαι.»

Τότε ἐτελέσθησαν πάντα τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκανονισμένα· μεθ' ὃ ὁ βασιλεὺς δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀναλάβῃ τὴν πορφύραν, ἀλλὰ διέμενε περιβεβλημένος τὸν λευκότατον τοῦ κατηχομένου ἱματισμόν· καὶ, ἐν τῇ πλησμονῇ τῆς εὐχαριστήσεως αὐτοῦ, ἠκούσθη λέγων· «νῦν ἄληθεὶ λόγῳ μακάριον οἶδ' ἐμαυτὸν, νῦν τῆς ἀθανάτου ζωῆς πεφάνθαι ἄξιον, νῦν τοῦ θείου μετεληφέναι φωτὸς πεπίστευκα.» Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τὰ ἔσχατα ταῦτα τῆς ζωῆς παρημέλησε τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ οἱ υἱοὶ τοῦ ἦσαν ἀπόντες, προσεκάλεσε τοὺς κυριωτάτους τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτῶν νὰ ὁμώσωσιν ὅτι οὐδὲν θέλουσι πράξει κατὰ τὴν τῶν τέκνων καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἐπικυρώσας δὲ πάλιν τὰ περὶ τῆς διαίρέσεως τοῦ κράτους προαποφασισθέντα, ἀπέθανε τῇ 21 μαΐου τοῦ 337, ἐν τῇ τῆς Πεντηκοστῆς ἐορτῇ. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ, περιβληθεὶς δι' ἄλουργίδος, καὶ κοσμηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαδήματος, καὶ ἐν χρυσῇ κατατεθεὶς λάρνακι, μετεκομίσθη ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ἐξετέθη εἰς κοινὴν θέαν, ἐντὸς τῆς μεγάλης αἰθούσης τῶν βασιλείων, ἐπὶ ἱκρίωματος ὑψηλοῦ, τὸ ὁποῖον περιεστοίχιζον ἀπειράριθμα φῶτα, ἐπὶ σκευῶν χρυσῶν καίοντα. Ἀπαντες οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ἅπαντες οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες προσῆλθον προσκυνοῦντες καὶ γονυκλινεῖς ἀσπαζόμενοι τὸν νεκρόν· ἅπαντες δὲ οἱ

ὑπηρετάι, πλησιάζοντες ἐζήτουν τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ὡς ἂν ἐζῇ ἔτι. Καὶ τὸ τυπικὸν τοῦτο ἐτηρήθη μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κωνσταντίου, ὃν περιέμενον ἵνα τελεσθῇ ἡ κηδεία.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔζησεν ἔτη 63, 2 μῆνας καὶ 20 ἡμέρας, κυριαρχήσας ἔτη 30, 9 μῆνας καὶ 27 ἡμέρας. Ἐν τῷ διαστήματι τῆς μακρᾶς ταύτης βασιλείας, ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετέβαλεν ὄψιν καὶ πνεῦμα. Τὸ κράτος, ἀπαλλαγὲν τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν πολεμίων καὶ τῶν πολλῶν ἐμφυλίων στάσεων ὑπὸ τῶν ὁποίων πρότερον σχεδὸν ἀδιὰλείπτως κατετρώχετο, ἀπῆλυσεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ στιβαροῦ ἐκείνου βραχίονος τὰ ἀγαθὰ εἰρήνης διαρκοῦς. Τὸ χριστιανικὸν θρησκεισμα, λυτρωθὲν τῶν ὀλεθρίων διωγμῶν ὑφ' ὧν πρὸ τοσοῦτου χρόνου ἐβασσανίζετο, ἐξησφαλίσθη, ἐρρυθμίσθη, ἐπροστατεύθη, χωρὶς νὰ καταδιωχθῶσι παντάπασιν οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ἀρχαίου θρησκειύματος· ἡ δὲ νομοθεσία τοῦ κράτους μετερρυθμίσθη εἰς πολλὰ κατὰ τὸ σωτήριον τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου πνεῦμα. Ἐἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι μέγας ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἂν δὲν διέπραξε τὴν τοιαύτην τῶν πραγμάτων καὶ πνευμάτων μεταβολήν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος τοῦλάχιστον συνετέλεσεν εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην δι' ἧς ἐπὶ τοσοῦτον ἀνεμορφώθη ἡ κατὰστασις ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου; Καὶ ὅμως εὐρέθησαν ἱστορικοὶ πολλοὶ καὶ ὀνομαστοὶ οἵτινες οὐ μόνον ἀπηξίωσαν νὰ ἀπονεύμωσιν αὐτῷ τὴν δικαίαν ἐκείνην ἐπωνυμίαν ἀλλὰ καὶ πολυειδῶς ἐμυκτήρισαν, ἐγλεύσαν, περιεφρόνησαν, καὶ ὡς κακοῦργον ἐχαρακτήρισαν τὸν ἄνδρα.

Δὲν πρόκειται νὰ ὑμνήσωμεν αὐτὸν, πιστεύοντες εἰς τὰ ὑπερβολικὰ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐγκώμια. Δὲν ἡρνήθημεν, οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἔπταισε πολλάκις καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ. Ὡς ἄνθρωπος εἶναι ἀσύγγνωστος δι' ὃν εἰς πολλοὺς τῶν πλησιέστερων συγγενῶν ἐπήνεγκε θάνατον. Ἀλλὰ, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἴπωμεν, εἰς τὰς ἀνοσίους ταύτας πράξεις παρεσύρθη ὁ Κωνσταντῖνος οὐχὶ ὑπὸ ἀγριότητος ψυχῆς· παρεσύρθη ὑπὸ κακῶς νενοημένης πολιτικῆς ἀνάγκης, καὶ ὑπὸ ὀλεθρίων ἔξεων καὶ παραδόσεων ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη. Τὰ δὲ μέγιστα τῶν πολιτικῶν σφαλμάτων, πρὸ μικροῦ ἔτι ἐξεθέσαμεν καὶ ἐξετιμήσαμεν, διότι περὶ τὰ τέλη μάλιστα τῆς ζωῆς αὐτοῦ διεπράχθησαν. Τὰ σφάλματα ταῦτα εἶναι ὡσαύτως ἀναμφισβήτητα· ἐξηγοῦνται ὅμως μέχρι

τινός, ἃν δὲν δικαιολογοῦνται, ἡ μὲν πρὸς τὸν Ἀθανάσιον πάλη, διὰ τὸν πόθον ὃν εἶχε νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τὸν Ἀρειον, ἡ δὲ μετὰ τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀνέψιων διανομὴ τοῦ κράτους, διὰ τὴν ἐλπίδα ἣν ἔτρεφε νὰ προλάβῃ τὴν βιαίαν αὐτῶν σύγκρουσιν. Ἀλλὰ καὶ τούτων πάντων ὁμολογηθέντων, ἐρωτῶμεν μετὰ θάρρους, ἰσχυροῦς τῶν ἱστορικῶν ἀνδρῶν εἰς οὓς ἐπιδαψιλεύεται τὸ ὄνομα μέγας, δὲν περιέπεσον εἰς ὅμοια ἢ παραπλήσια ἁμαρτήματα μάλιστα κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὅτε οἱ ἄριστοι τῶν ἡγεμόνων μετεῖχον ἔτι ὀχλικῆς τινος βαρβαρότητος, μόλις ἀπὸ τῶν ἡθῶν αὐτῶν, εἰς τοὺς νεωτάτους χρόνους, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐκλιπούσης; ἢ τίς δύναται νὰ καυχηθῇ ὅτι συνέπραξεν εἰς μείζονα ἢ μᾶλλον εὐεργέτιδα τοῦ κόσμου μεταβολήν; ἢ τίς, ὅτι εὐρεθεὶς ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων φοβερῶν διὰ τὴν δυσχέρειαν αὐτῶν θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν, πολιτικῶν περιπλοκῶν, διεξήγαγεν αὐτὰς μετὰ πλείονος συνέσεως καὶ μετριοπαθείας; ἢ τίς, ὅτι κυβερνῶν κράτος ἄχανές, κλυδωνιζόμενον ὑπὸ τῶν παθῶν καὶ διενέξεων ἀρχαίας καὶ νέας πίστεως, ἔδειξε πλείονα ἀνεξιθρησκείαν, ἐπιείκειαν, σωφροσύνην;

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι πάθη θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ ἐφθειραν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον φθείρουσι τὴν περὶ τοῦ ἀνδρός ἐκείνου κρίσιν τῆς ἱστορίας, καὶ ἐδηλητηρίασαν τὴν περὶ αὐτοῦ κοινὴν πεποίθησιν. Πρῶτοι ἐμίσησαν αὐτὸν, ὡς πρόμαχον τοῦ νέου θρησκευματος, οἱ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ὁπαδοί, οἵτινες τούτου ἔνεκεν ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ τὰς δεινότερας τῶν ὕβρεων καὶ συκοφαντιῶν. Προεξάρχει δὲ τῆς σχολῆς ταύτης τῶν ἱστορικῶν ὁ Ζώσιμος, ὅστις γράφας ἐν τῇ πέμπτῃ ἑκατονταετηρίδι «ἱστορίας νέας βιβλία ἐξ» λέγει, ὅτι τὸ πατεῖν τοὺς ὄρκους ἦτο σύνθηρος αὐτῷ· λέγει, τὴν κακοήθειαν κατὰ φύσιν ἐνόησαν αὐτῷ· λέγει αὐτὸν μεστὸν πάσης ἀλαζονείας· λέγει, ὅτι ἐγκατέλιπε τὸ πάτριον δόγμα καὶ ἡσπασθῆναι τὴν ἀσεβείαν, δηλαδὴ τὸν χριστιανισμόν, διότι αἰγυπτίως τις διεβεβαίωσεν αὐτὸν «πάσης ἁμαρτᾶδος ἀναιρετικὴν εἶναι τὴν τῶν χριστιανῶν δόξαν, καὶ τοῦτο ἔχειν ἐπάγγελμα, τὸ τοὺς ἀσεβεῖς μεταλαμβάνοντας αὐτῆς, πάσης ἁμαρτίας ἐξω παραχρῆμα καθίστασθαι»· λέγει αὐτὸν ἱερόσυλον· λέγει περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ἀπόλεμον γερόμενον καὶ τρυφῇ τὸν βίον ἐκδόντα· καὶ τί δὲν λέγει ἄτινα πλεῖστοι ἄλλοι ὑπὸ τῆς αὐτῆς φερόμενοι ἀντιπαθείας ἐσχολίασαν καὶ συνεπλήρωσαν. Ἦλθεν ἔπειτα ἡ φιλοσοφία, ἡ καλουμένη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἥς οἱ μύσται, ἀπο-

στρεφόμενοι πᾶν θρήσκευμα καὶ ἰδίως τὸ πάντων κράτιστον, τὸ χριστιανικόν, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐπέπεσον ῥαγδαῖοι κατὰ τοῦ ἀνδρός τοῦ πολυειδῶς ἀσφαλίσαντος καὶ κρατύναντος τὸ θρήσκευμα τοῦτο. Τούτων προεζάρχουσιν ὁ γάλλος Βολταῖρος καὶ ὁ ἄγγλος Γίββων, οἵτινες ἀμφοτέροι, ἐπαγγελλόμενοι ὅτι θέλουσι φέρεи κρίσιν ἀπαθῆ καὶ ἀμερόληπτον, ἀποσιωπῶσι, μάλιστα ὁ πρῶτος, ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἀρετάς, ἰδίως ἀφ' ἧς ἀναφαίνεται παραδεξάμενος τὸ νέον θρήσκευμα, ἐξογκοῦσι καὶ παραμορφοῦσι τὰ ἀμαρτήματα αὐτοῦ, μυκτηρίζουσι τὰς πεποιθήσεις καὶ χλευάζουσιν ἅπαν τὸ θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτοῦ πολιτεύμα. Οὐκ ὀλίγον δὲ συνετέλεσεν εἰς τὴν διαστροφὴν τῶν πνευματικῶν καὶ ἡ παπικὴ ἀρχή. Κατ' ἀρχὰς ἀπενέμοντο αὐτῷ ἐν τῇ δύσει ὅσαι καὶ οἶαι παρ' ἡμῖν τιμαί. Μέχρι τῆς ἐνάτης ἐκατονταετηρίδος, ἐμνημονεύετο ὁ Κωνσταντῖνος ἐπ' ἐκκλησίας ἐν Ῥώμῃ ὡς εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος εὐεργετῶν. Ἐν Καλαβρία τῆς Ἰταλίας μέχρι τῆς σήμερον σώζεται κώμη ὀνομαζομένη Ἅγιος Κωνσταντῖνος. Εἰς Ἀγγλίαν ὑπῆρχον πολλοὶ ναοὶ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τιμώμενοι. Εἰς Πράγαν τῆς Βοημίας ἐπὶ πολὺν χρόνον μεγάλη ἀπεδίδετο εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ εὐλάβεια. Ἀλλ' ἀφ' ἧς ἐπῆλθεν ἡ μεταξὺ τῆς δύσεως καὶ τῆς ἀνατολῆς πολιτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐνόμισεν ὅτι ἔχει πολλὰς ἀφορμὰς νὰ μὴ εὖνοῃ τὸν Κωνσταντῖνον. Αὐτὸς, ἰδρύσας τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὑπῆρξεν ὁ ἔμμεσος δημιουργὸς πολλῶν γεγονότων τὰ ὅποια ἀδίκως καὶ παραλόγως ὑπέλαθεν αἰεποτε ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ὡς ὀλέθρια. Διότι ὁ τῆς νέας Ῥώμης ἀρχιερεὺς κατέστη μετ' οὐ πολὺ οὐ μόνον ἰσοβάθμιος τοῦ ἄκρου τῆς παλαιᾶς Ῥώμης ἀρχιερέως, ἀλλὰ καὶ ἐπεσκίασε μέχρι τινὸς τὴν δόξαν αὐτοῦ· διότι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει παραχθεῖσα ἰσχυρὰ μοναρχία οὐ μόνον κατεπολέμησε τὰς ὡς πρὸς τὴν ἀνατολὴν μηδένα λόγον ἐχούσας ἀξιώσεις τῆς παπικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους καὶ ὅλως ἀνεξάρτητον κατέστησε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Ταῦτα πάντα δὲν ὑπῆρξαν βεβαίως ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου, ὑπῆρξαν ἀπλαῖ συνέπειαι τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ἡ παπικὴ ἐκκλησία δὲν ἐσυγχώρησεν ἕκτοτε εἰς τὸν βασιλέα ἐκεῖνον τὰς συνεπείας τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἐθεώρησεν αὐτὸν ὑπεύθυνον δι' αὐτάς, κατήργησε δὲ οὐ μόνον τὰς τιμὰς ἃς ἀπένειμεν αὐτῷ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ ἀναφανδὸν δὲν ἐυστάλη νὰ ἐπιτιμήσῃ αὐτόν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὴν ἱστορικοὶ, προοιμιάζοντες ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς

τὴν ἀτελεύτητον σειρὰν τῶν ὕβρεων καὶ συκοφαντιῶν, ἃς ἐμελλον νὰ ἐκτοξεύσωσι κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ, τοῦ ὀρθοδόξου, τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, δὲν ἐδίστασαν νὰ θανεισθῶσι τὰ ὄπλα τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν φιλοσόφων ἵνα ἀσχημίσωσι πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνδρός. Τινὲς μάλιστα κατήντησαν νὰ ἀμφισβητήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου, ἐνῶ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Νικομηδείας ὑπέγραψε τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, καὶ ὅτι οὔτε αὐτὸς οὔτε οἱ περὶ αὐτὸν ἐξώμοσαν τὸ σύμβολον τοῦτο ζῶντος τοῦ Κωνσταντίνου, ἀπλῶς δὲ ἐπροστάτευσαν τὸ τοῦ Ἀρείου πρόσωπον. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, συμπράττων τῷ Εὐσεβίῳ, δὲν ἐνόησε ποτὲ νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ ἀρειανισμοῦ, ἀλλὰ εἰς μόνην τὴν στερέωσιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος, καὶ ὅτι, δεχόμενος τὸ βάπτισμα παρὰ τοῦ Νικομηδείας, εἶχε τὴν πεποιθήσιν, ὅτι δέχεται αὐτὸ παρ' ἀρχιερέως πρεσβέοντος τὸ ὀρθόδοξον τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου σύμβολον.

Τὸ δὲ παραδοξότερον, καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς προθύμως ἀσπασάμενοι τὰς τοιαύτας τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης δοξασίας ἡκιστα εὐλαβῶς, ἵνα μὴ τι χεῖρον εἴπωμεν, φρονοῦσιν, ὁμιλοῦσι καὶ γράφουσι περὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως μὴ ἀνερυνήσαντες τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν καὶ πρὸ πάντων μὴ νοήσαντες ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιτιμήσεων ἐκείνων ἐπήγασαν ἐκ λόγων δι' οὓς ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ὀφείλομεν ἀπεναντίας νὰ τιμῆσωμεν ἐξαιρέτως τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός. Τῶνόντι ἐὰν οἱ δυτικοὶ ἔχωσιν ἀφορμὴν νὰ ἀγανακτῶσι κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου ὡς ἰδρυτοῦ τῆς νέας Ῥώμης καὶ τῆς ἐν αὐτῇ παραχθείσης καὶ δι' αὐτῆς ἐπὶ μακρὸν ἀκμασάσης ἐλληνικῆς μοναρχίας, πρόδηλον ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν τἀνάπαλιν αὐτῷ ἰδιάζουσαν τούτων ἔνεκεν εὐγνωμοσύνην, διότι διὰ τῆς μοναρχίας ἐκείνης ὁ ἐλληνισμὸς, οὐ μόνον ἐσώθη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μακρὸν διετέλεσεν αὐθις ἰσχυρὸς καὶ μέγας. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέδειξεν ἐλληνικὴν τὴν πρώτην τῶν χριστιανικῶν ταγμάτων σημαίαν, ἐλληνικοῖς γράμμασι τὸ τοῦ Σωτῆρος ὄνομα ἐπιγράφας αὐτῇ καὶ ἐλληνιστὶ τὸ σύμβολον αὐτῆς «ἐν τούτῳ νίκα» καθιερώσας. Ὁ Κωνσταντῖνος συνεκάλεσε καὶ προέδρευσε τὴν πρώτην μεγάλην τοῦ χριστιανικοῦ ἐλληνισμοῦ σύνοδον. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐνὶ λόγῳ παρεσκεύασε τὰ πάντα πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἀναβίωσιν, καὶ ἡμεῖς θέλομεν χλευάσει, θέλομεν περιφρονήσει, θέλομεν ἀδικήσει τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρός! Ναὶ μὲν ὁ Κωνσταντῖνος ἡμαρτε

νοθεύσας τὴν νέαν αὐτοῦ μοναρχίαν δι' ὧν παρέλαβεν ἐν αὐτῇ περσι-
κῶν θεσμῶν καὶ προπαρασκευάσας οὕτω ἐν μέρει τὴν ἀλλοιῶσιν ἦν
ἔπαθεν ὁ ἐλληνισμὸς ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον εἰς αὐτὸν
ὅπωςδὴποτε ὀφείλεται ἡ πρώτη ἀρχὴ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς ἀνατολι-
κῆς μοναρχίας· ὥστε εἰμποροῦμεν νὰ κατακρίνωμεν αὐτὸν διὰ τινὰ
τῶν ὅσα ἐπραξεν, ἀλλὰ νὰ καταδικάσωμεν τὸν ἄνδρα ἐν γένει, ἥθελεν
εἶναι εἰδὸς τι ἱστορικῆς πατροκτονίας, τόσῳ μᾶλλον ἀσυγγνώστου ὅσῳ
αὐτὴ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη, ὑπέικουσα εἰς αἰσθήματα γενναϊότερα, ἤρχισε
ν' ἀναδεικνύεται δικαιοτέρα πρὸς αὐτόν. Διότι ὀφείλομεν νὰ ὁμολογή-
σωμεν ὅτι οὐκ ὀλίγοι τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν τῇ δύσει ἱστορικῶν ἐκφέρουσιν
ἤδη κρίσεις ἐπιεικεστέρας περὶ τοῦ ἀνδρός. Ἰδίως ὁ γάλλος Βλαδίμη-
ρον Βρυνέτος, ὅστις, ἐκδούς τῷ 1860 ἀξιόλογον ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος
ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν ὀθω-
μανῶν ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τοῦτο τὸ μέρος με-
τριοπαθῶς ἔγραψε, καὶ ἐν γένει φαίνεται ἐμπνεόμενος ὑπὸ ἐλλήνι-
κῶν αἰσθημάτων. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἕτερος γάλλος, ὁ Ἀλβέρτος Βρόγ-
λιος, ὁ τῷ 1856 δημοσιεύσας διτομον περὶ Κωνσταντίνου συγγραφὴν,
ἐξ ἧς πλεῖστον ὅσον ὠφελήθημεν ἐν τούτῳ τοῦ παρόντος βιβλίου τῷ
μέρει, πολὺ τῶν προκατόχων ἀσφαλέστερον ἐστάθμισε τὰς ἀρετὰς καὶ
τὰς κακίας τοῦ ἀνδρός, εἰ καὶ ὑπεμφαίνονται εἰσέτι παρ' αὐτῷ τελευ-
ταῖά τινὰ τῆς δυτικῆς μνησικακίας ἔχνη.

Ἡ ἱστορικὴ λοιπὸν ἐπιστήμη τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἡ τοσαύτας
τοῦ παρελθόντος πλάνας καθ' ἐκάστην διορθοῦσα, διαλύει κατὰ μικρὸν
καὶ τὴν ἀχλὺν τὴν ἐπὶ τοσοῦτον καλύψασαν τὴν μνήμην τοῦ Κων-
σταντίνου καὶ παρίστησιν ἡμῖν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ εἰκόνα, εἰκόνα φέ-
ρουσαν μὲν πάντοτε στίγματα τινὰ, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον μεγάλην καὶ
σεβαστήν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἵσταται εἰς τὰ μεθόρια δύο κόσμων, τοῦ
ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου, τοῦ ἐθνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ· ἐγεννήθη καὶ
ἀνετράφη ἐντὸς τοῦ πρώτου, ἐπραξε καὶ ἀπέθανεν ἐντὸς τοῦ δευτέ-
ρου. Δὲν εἶναι ἄρα πρόπον νὰ κριθῇ ὑπὸ τὴν μονομερεῖ καὶ ἀπόλυτον
τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἔποψιν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκάστοτε αὐτῶν περι-
στάσεις δέον νὰ κριθῶσι, δέον νὰ ἐκτιμηθῶσιν αἱ ποικίλαι τοῦ βίου
αὐτοῦ περιπέτειαι. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμοιάζει τὰ καρποφόρα ἐκεῖνα
φυτὰ εἰς τὰ ὅποια ἐνεκεντρίσθη ὁ χυμὸς φυτῶν ἐτέρων καὶ τῶν ὁποίων
ὁ καρπὸς μετέχει ἀμφοτέρων τῶν οὐσιῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν φύσεων.
Τὸ δόγμα τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπερ ἀπεδέξατο εἰς ἡλικίαν ὄριμον, δὲν

ἴσχυσε νὰ μεταβάλῃ παρ' αὐτῷ ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον· ἐὰν ὁ νοῦς αὐτοῦ κατενόησε τὰς ὑψηλὰς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀληθείας καὶ κατεμέτρησε τὰς εὐεργεσίας ὅσας ἐπηγγέλλοντο εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ὑπηγόρευεν αὐτῷ νὰ ἐπιταχύνῃ τῶν εὐεργεσιῶν τούτων τὴν διάδοσιν, ἡ καρδία αὐτοῦ, δὲν τὸ ἀρνούμεθα, παρέμεινεν ἐθνικὴ, οὔτε ἡδυνήθη ποτὲ νὰ ἀποβάλῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων ἔξεων καὶ παραδόσεων. Ἀλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ μεταξὺ τοῦ νοῦς καὶ τῆς καρδίας πάλη καθ' ἣν ἐπὶ τέλους λαμπρῶς ὑπερίσχυεν ἡ τοῦ πνεύματος δύναμις, μαρτυρεῖ τὸ μέγεθος τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀνδρός. Ὅθεν δικαίως ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ἱσαπόστολον καὶ κατέταξε μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστῶν, μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς πίστεως· παραβλέψασα μὲν τὰ ἁμαρτήματα ὧν ἐθεώρησεν αὐτὸν ἀνεύθυνον, διότι ὑπῆρξαν προῖον ἁλλοτρίας ἀνατροφῆς καὶ ἔξεως, ἀποβλέψασα δὲ εἰς μόνην τὴν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ προαίρεσιν, ἣτις ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· δικαίως δὲ καὶ ἡ ἱστορία, ἐξαίρετως ἡ ἐλληνικὴ ἱστορία, ἀποκαλεῖ αὐτὸν μέγαν, διότι ὀλίγοι τῇ ἀληθείᾳ ἄνδρες ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔχοντες πρὸς τοσαύτας ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς, ἰδίας τε καὶ κοινὰς, νὰ παλαίσωσι δυσχερείας, ἐπολιτεύθησαν μετὰ πλείονος δεξιότητος καὶ συνέδεσαν τὸ ὄνομα αὐτῶν μετὰ μείζονος πραγμάτων καὶ πνευμάτων μεταβολῆς· τοῦτο δέ ἐστι τὸ ἀσφαλέστατον χαρακτηριστικὸν καὶ τὸ κάλλιστον τοῦ μεγάλου ἀνδρός βραβεῖον.

Ὅ,τι δ' ἐπιμαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἀκριβὲς τῆς κρίσεως ταύτης εἶναι ἡ ταραχὴ καὶ ἡ ἀναρχία ἡ ἐπικρατήσασα ἅμα ἐκλιπόντος αὐτοῦ. Τέσσαρες δὲν εἶχον εἰσέτι παρέλθαι μῆνες ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ ἤδη ὁ Κωνσταντῖος, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐφαρμακεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν, οὐ μόνον τοὺς δύο τούτους θεῖους ἔσφαξεν, ἀλλὰ καὶ ἐπτὰ ἑξαδέλφους ἐν οἷς τοὺς δύο συνάρχοντας Δαλματίον καὶ Ἀννιβαλιανόν, καὶ πλείστους ἄλλους ἐπιφανεῖς ἄνδρας συγγενεύοντας ὅπως δὴ ποτε μετὰ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Δύο μόνον παῖδες, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός, υἱοὶ τοῦ Ἰουλίου Κωνσταντίνου ἐνὸς τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐσώθησαν ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τῆς φοβερᾶς ταύτης καταστροφῆς. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντῖος ἐσφετερίσθη οὕτω τὰς μερίδας τῶν δύο αὐτοῦ ἑξαδέλφων· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Β' ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλῃ χεῖρα εἰς τὴν

κληρονομίαν τοῦ νεωτάτου τῶν ἀδελφῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ κατῆλθεν ἀπὸ Γαλατίας εἰς Ἰταλίαν, ἀλλὰ, περιπεσὼν εἰς ἐνέδραν, ἐθανατώθη τῇ 9 ἀπριλίου 340, ὥστε ὁ Κῶνστας ἔμεινεν οὕτω κύριος τῆς μέσης καὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Μετὰ δέκα ὅμως ἔτη ἐδολοφονήθη καὶ οὗτος εἰς τὰ Πυρηναῖα ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν σωματοφυλάκων Μαγνεντίου· καὶ μόλις τῷ 353 ὁ Κωνστάντιος ἠδυνήθη νὰ καταβάλῃ τὸν δολοφόνον τοῦτον, βασιλεύσας ἔκτοτε ὁλοκλήρου τοῦ κράτους μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος τῇ 3 νοεμβρίου 361. Τοὺς ἐμφυλίους τούτους περὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς ἀγῶνας, κατέστησαν ἔτι δεινότερους ὀλέθριοι ἐξωτερικοὶ πόλεμοι. Ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας Σαπῶρ Β' ἐπαναλαβὼν τὰς ἐπιδρομὰς, κατετρόπωσε τὸν Κωνσταντίνον περὶ Σίγ-γαρα τῆς Μεσοποταμίας, οὐδὲ ἐσώθη τότε ἡ Ἀσία εἰμὴ διὰ τῆς ἀντιστάσεως ἣν ἀντέταξεν εἰς τοὺς βαρβάρους ἡ ἰσχυρὰ Νίσιβις, ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. ἡ ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Ἀντιόχεια Μυθρονική κληθεῖσα. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Κωνστάντιος ἐκάλεσε συμμάχους εἰς τὸν κατὰ Μαγνεντίου ἀγῶνα τὰ γερμανικὰ ἔθνη, τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Ἀλαμανοὺς· οἱ δὲ, ἐμβαλόντες εἰς τὴν Γαλατίαν, ἐνέμενον ἤδη εἰς αὐτὴν λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες πόλεις καὶ χῶρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἀκμὴ τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἐξηκολούθει διεξαχόμενον τὸ μέγα τῆς ἐσωτερικῆς ἀναμορφώσεως ζήτημα, ἀπαρallάκτως καθὼς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς ἀνατολῆς δὲν εἶχε διακοπῇ ἕνεκα τοῦ ἐμφυλίου τῶν διαδόχων ἀγῶνος. Ὁ μὲν ἀρχαῖος κόσμος κατέπιπτε βαθμηδόν, οἴκοθεν μᾶλλον ἢ δι' ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως· ὁ δὲ νέος διεπλάττετο ὁσημέραι, εἰ καὶ ἀναμέσον ἀδιαλείπτων σχεδὸν διενέξεων καὶ ἐρίδων. Οἱ υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου παρεξέτράπησαν μὲν κατὰ τι τῆς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀνεξιθρησκείας τοῦ πατρικοῦ συστήματος· οἱ νόμοι ὅμως αὐτῶν κατὰ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος οὐ μόνον πολὺ ἀπεῖχον τῆς βραδύτερον ἐπελθούσης δεινῆς καταδρωμῆς,

ἀλλὰ δὲν φαίνονται καὶ ἀκριβῶς ἐφαρμοσθέντες. Ἐν ἔτει 341 ἐξεδόθη νόμος ἀπαγορεύων τὰς θυσίας, ἀλλὰ μὴ ἐπιβάλλων ῥητὴν εἰς τοὺς παρὰβάτας ποινὴν. Ἄλλος δὲ νόμος τοῦ ἀκολούθου ἔτους δείκνυται τὰν ἀπαλιν εὐνοὺς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς διακωλύων τὴν καταστροφὴν τῶν ναῶν αὐτῶν ὅσοι ἔκειντο ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῶν πόλεων. Ὑπάρχουσι μὲν νόμοι αὐστηρότεροι· ὁ νόμος 4 τοῦ 353 ἔτους, ὅστις, διατάττων τὴν κατάργησιν τῶν ναῶν καὶ τὴν ἐντελῇ τῶν θυσιῶν παῦσιν, ἐπιβάλλει εἰς τε τοὺς παραβάτας καὶ τοὺς ὀκνήσαντας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ἐπαρχιακοὺς ὑπαλλήλους, ποινὴν θανάτου καὶ δημεύσεως· καὶ ὁ νόμος 5 τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ ἀπαγορεύων τὰς νυκτερινὰς θυσίας· καὶ ὁ νόμος 6 τοῦ 356 ὅστις ἐπιβάλλει αὐτῇ ποινὴν θανάτου εἰς τοὺς θύοντας καὶ τοὺς τὰ εἰδῶλα προσκυνοῦντας· ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὸν ἐθνικὸν Λιβάνιον, ὁ Κωνσταντῖος «ἱερά καὶ νεώ, τοὺς μὲν ἔκλεισε, τοὺς δὲ κατέσκαψε, τοὺς δὲ βεβήλους ἀποφύνας πόρνοις ἐνοικεῖν ἐδωκεν.» Ἀλλ' ὅτι ὁ Λιβάνιος ὑπερβολὰς λέγει καὶ ὅτι οὐδὲ οἱ ῥητοὶ ἐκεῖνοι νόμοι ἐξετελέσθησαν, ἐξάγεται ἐκ τε τῆς συνεχοῦς τούτων ἐπαναλήψεως καὶ ἐξ ἐτέρων ἀναμφισβητήτων μαρτυριῶν καὶ γεγονότων. Ὁ ἐθνικὸς ὡσαύτως Σύμμαχος βεβαίῳ ὅτι ὁ αὐτὸς Κωνσταντῖος, ὅστις ἐν ἔτει 353 ἐξέδωκε τὸν προμνημονευθέντα νόμον 4, ἐπισκεφθεὶς τὴν Ῥώμην μετὰ τέσσαρα ἔτη διετήρησεν εὐλαβῶς τὰ προνόμια τῶν Ἑστιάδων καὶ ἐν γένει ἐπέτρεψε τὴν τέλεσιν τῆς ἐθνικῆς λατρείας. Μικρὸν δὲ πρὸ τῆς τελευτῆς, δι' εἰδικοῦ νόμου ἔλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὰ σωζόμενα κοσμήματα τῶν ἐθνικῶν ναῶν. Οἱ ναοὶ κατέπιπτον, καὶ ἡ πίστις ἐμαραινέτο, καὶ ἐν γένει τὸ ἀρχαῖον θρήσκευμα ἐφθείρετο· ἀλλὰ ἐφθείρετο ἡρέμα ἐξ ὀργανικοῦ θανατηφόρου νοσήματος μᾶλλον ἢ διὰ πληγῶν ἐξωθεν καταφερόμενων. Ἀπ' ἐναντίας τὸ νέον θρήσκευμα, καὶ τοι ὑπὸ δεινῶν κλονισμῶν ἀνασειόμενον, δὲν ἔπαυε προαγόμενον καὶ ἀκμάζον.

Εἶδομεν ὅτι ὁ μέγας Κωνσταντῖνος περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς εἶχε περῆλθαι εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς προμάχους τῆς ὀρθοδοξίας, ἰδίως πρὸς τὸν ὑπατον αὐτῶν ἱεράρχην Αἰγύπτου Ἀθανάσιον, καὶ εἶχε προστατεύσει τοὺς φίλους τοῦ Ἀρείου, μὴ ἐννοῶν ὅμως διὰ τούτου νὰ μεταβάλλῃ οὐδὲ κεραίαν τοῦ ἐν Νικαίᾳ καθιερωθέντος συμβόλου, πολιτευθεὶς δὲ οὕτω ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καταπαύσῃ πᾶσαν διένεξιν διὰ τῆς εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας παραδόχης τοῦ Ἀρείου ὃν ἐνόμιζε μετα-

νοήσαντα καὶ ἀποπτύσαντα τὴν δυσέθειαν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐπελθόντος αἰφνης θανάτου τοῦ Ἀρείου, ὁ σκοπὸς οὗτος ἀφῆρέθη ἐκ μέσου, παρέμεινε δὲ μόνον ἡ κορυφωθείσα διαίρεσις. Τὸ λογικώτερον λοιπὸν ἦτο ἡδὴ, ἐκλιπούσης τῆς αἰτίας τοῦ σκανδάλου, νὰ ἐκλείψῃ καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς παραχθεῖσα διαίρεσις· ἀλλὰ τὰ ἁμαρτήματα εὐκολώτερον πράττονται ἢ διορθοῦνται. Ὁ βασιλεὺς ἐδίσταζε νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον, ἵνα μὴ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ ἱεράρχου τῆς Αἰγύπτου οἵτινες ἦσαν προσωπικοὶ αὐτοῦ φίλοι· τὸ δὲ δεινότερον, οἱ φίλοι οὗτοι, οἵτινες προδήλως ἐκινούντο καὶ ὑπὸ πολλῶν ἰδίων παθῶν καὶ συμφερόντων καὶ διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν τοσοῦτον ἐδυσφήμεσαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν, δὲν ἤρκοῦντο εἰς ὅσα ἐπραξεν ἡδὴ ὑπὲρ αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος. Ἐνῶ ὁ βασιλεὺς ἐφοβεῖτο ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀθανάσιον μήπως δυσαρεστήσῃ τοὺς ἰδίους φίλους, αὐτοὶ πάλιν ἐφοβοῦντο μήπως ὁ Κωνσταντῖνος μεταβάλῃ γνώμην καὶ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν ἱεράρχην Αἰγύπτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ οὗτος εἶχε συναρῶν τὸν πρὸς τὸν βασιλέως υἱόν, ὅστις ἀναφανδὸν ἐπροστάτευεν αὐτόν. Ὅθεν ἡσθάνοντο ὅτι, διὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν, ἔπρεπε νὰ διαχωρίσωσι τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ Ἀθανασίου δι' ἀνυπερβλήτου τινὸς χάσματος· πρὸς δὲ τοῦτο, ἐπειδὴ οὐδὲν εἶχον ἱερὸν καὶ ὅσιον, ἐβουλεύοντο ἡδὴ νὰ φέρωσιν οὕτως ἢ ἄλλως εἰς μέσον τὰς ἀρχαίας τοῦ Ἀρείου δοξασίας, πρὸς ἃς τοσοῦτον ἀπέκλινον κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον. Καὶ εἶναι πιθανώτατον, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπιζητήσας ἤθελεν εὐρεθῇ εἰς ἔτι πλείονα ἢ πρότερον ἀμνηχανίαν· διότι ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποκρούσῃ ἀνθρώπους τοσοῦτον εὐπειθεῖς, προτιμῶν τοὺς τοσοῦτον αὐθάδεις αὐτῶν ἀντιπάλους. Ἡ ἑτεροδοξία ἐν γένει, ὡς θέλομεν ἰδῆ, εἶχε τοῦτο τὸ δέλεαρ ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ὅτι ἠναγκάζετο νὰ ἐπιζητῇ τὴν προστασίαν αὐτῆς πολὺ πλείότερον ἢ ἡ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν συνόδων ἐρειδομένη ὀρθοδοξία. Ὡστε καὶ αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου ἡ πίστις, ἄδηλον τῇ ἀληθείᾳ ἂν δὲν ἤθελεν ὑποπέσει εἰς ποικίλους πειρασμούς. Πῶς δὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τοὺς πειρασμούς τούτους ὁ πολὺ ἀσθενέστερος υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖος; Ὁ Κωνσταντῖος εὗρεν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπικρατοῦντας τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἀθανασίου, οἵτινες, θαρραλεώτεροι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον γενόμενοι καὶ διὰ παντοειδῶν τεχνασμάτων ἐπὶ τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦς αὐτοῦ ἐνεργήσαντες, κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους, μετὰ πολλὰς συζητήσεις καὶ πολλὰς συνόδους ἀποπείρας, μετὰ

πολλῶν ἐτῶν ἀμφιβολίας καὶ παλινωδίας τοῦ βασιλέως, νὰ συγκροτήσωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον ἐξ ὁμοφρόνων ἀρχιερέων, καὶ δι' αὐτῶν νὰ καθιερώσωσι νέον σύμβολον πίστεως, τὸ ὁποῖον ἔλεγε τὸν υἱὸν οὐχὶ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, ἀλλὰ ὁμοιούσιον ἢ ὁμοιοούσιον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὅρος δὲν ἦτο καινοφανής· εἶχεν ἤδη προταθῆ ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Ἀρείου εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ὡς ἐπιτήδειος, δι' ἀνεπαισθήτου τροπολογίας τοῦ γνησίου ὅρου, νὰ δηλώσῃ τὴν δοξασίαν τοῦ αἰρεσιάρχου, καθὼ μὴ διευκρινῶν τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ὑπερφαίνων ὁμοιότητά τινα καὶ συγγένειαν τοῦ Σωτῆρος πρὸς τὸν Θεόν, ἣτις ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον. Καὶ τότε μὲν εἶχεν ἀποδοκιμασθῇ ὁ ὅρος, ἥδη δὲ λαμπρῶς ἐθριάμβευσεν. Ἀλλ' ἐμελλεν ὁ θρίαμβος οὗτος ν' ἀποβῇ ἐφήμερος καὶ τὸ ἐργῶδες ἐκεῖνο τῆς ἐτεροδοξίας οἰκοδόμημα νὰ καταπέσῃ, χάρις εἰς τὴν ἀκλόνητον πρὸς τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον πίστιν τῶν ὀρθοδόξων καὶ πρὸ πάντων χάρις εἰς τοὺς ἀειμνήστους ἀγῶνας οὓς ὑπὲρ αὐτοῦ ἤθλησεν ὁ μέγας τῆς Αἰγύπτου ἱεράρχης.

Ὅτε ἀπέθανεν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ Ἀθανάσιος ἦτο ἐξόριστος εἰς Αὐγοῦσταν Τριβηρῶν ἐν Γαλατίᾳ· καὶ ὁ μὲν αὐτόθι ἄρχων Κωνσταντῖνος ὁ νεώτερος ἐζήτησεν ἀμέσως καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, παρὰ τοῦ βασιλεύοντος ἐν τῇ ἀνατολῇ Κωνσταντίου, ὅστις δὲν εἶχεν ἐτι περιπέσει εἰς τὰς παγίδας τῶν Ἀρειανῶν, καὶ πλὴν τούτου ἠναγκάζετο νὰ σεβασθῇ τὴν σύστασιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, θανατωθέντος τοῦ Κωνσταντίνου, στερεῖται ὁ Ἀθανάσιος προστάτου ἰσχυροῦ, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀρχιερεῖς ὠφελοῦμενοι ἐκ τούτου συνέρχονται εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ἐπαναλαμβάνουσι τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καθαίρεσιν ἣν εἶχε μὲν ψηφίσει ἡ ἐν Τύρῳ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις σύνοδος, δὲν ἐνόμισε δὲ εὐλογον νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος. Ὁ θρόνος τῆς Ἀλεξανδρείας ἐδόθη εἰς ἀρχιερέα τινὰ ὀνόματι Γρηγόριον, καὶ ὁ ἑπαρχος τῆς Αἰγύπτου διετάχθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην διὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· ὥστε ὁ Ἀθανάσιος ἠναγκάσθη ν' ἀπέλθῃ τὸ δεύτερον εἰς ἐξορίαν. Κατέφυγε δὲ αὖθις εἰς τὴν δύσιν, ὅπου εὗρε πάλιν προστάτην ἰσχυρὸν τὸν ἐκεῖ βασιλεύοντα Κώνσταντα, ὅστις, καίτοι εἰς πολλὰς ἄλλας ἀτοπίας περιπεσὼν, παρέμενεν ὅμως πιστὸς εἰς τὴν ὀρθοδόξian. Καὶ κατῴρθωσε τρόντι μετὰ τινα ἔτη νὰ καταπέσῃ τὸν ἀδελφόν

αὐτοῦ Κωνσταντίον, ἔτι ταλαντεύμενον μεταξύ ὀρθοδόξων καὶ Ἀρειανῶν, νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν ἱεράρχην τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν αὐτοῦ θρόνον. Ἡ εἰσοδος τοῦ Ἀθανασίου τότε εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὑπῆρξε θριαμβικὴ· αἱ συμφοραὶ αὐτοῦ εἶχον συγκινήσει τοὺς κατοίκους τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως· ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἀκράδαντος, τὸ δὲ κλέος ἀντήχησεν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ἀπὸ τῆς Βρεταννίας μέχρι τῆς Αἰθιοπίας.

Ἀλλὰ τῷ 350 δολοφονεῖται καὶ ὁ Κῶνστας, μετὰ δὲ τρία ἔτη καταβάλλεται ὁ Μαγνέντιος ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, ὅστις ἤδη, μηδένα ἔχων νὰ φοβηθῇ συνέταίρον τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑποκύπτων εἰς τὴν τῶν Ἀρειανῶν ἐπιρροήν, διέταξε πλείστων ὀρθοδόξων ἀρχιερέων τὴν ἐξορίαν, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀπεφάσισε ν' ἀπαλλαγῇ ὀριστικῶς τοῦ ἐπιφανεστάτου καὶ ἰσχυροτάτου αὐτῶν, τοῦ ἱεράρχου τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ὁ μὲν λαὸς τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἐλάτρευε τὸν ποιμένα αὐτοῦ, ἠθέλησε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν βασιλικὴν ἀπόφασιν· ἀλλὰ στρατεύματα πολυάριθμα προσελθόντα ἐκ τῆς ἄνω Αἰγύπτου καὶ ἐκ τῆς Λιβύης ἐπεχείρησαν διὰ νυκτὸς τῇ 9 φεβρουαρίου 356 ν' ἀπαγάγωσι τὸν ἱεράρχην. Ὁ Ἀθανάσιος διηγῆθη αὐτὸς βραδύτερον τὰς περιπετείας τῆς τραγικῆς αὐτῆς σκηνῆς· ἀλλὰ δὲν θέλομεν παραθέσει ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα ἐκείνην, ἥτις δύναται νὰ ἐκληθῇ παρά τινων ὡς περιαιτολογία. "Ὅθεν προτιμῶμεν νὰ ἀναφέρωμεν μᾶλλον τοὺς λόγους τοῦ Γίββωνος, ὅστις πολὺ ἀπέχων τοῦ νὰ σεβασθῇ τὸ αἶσθημα τοῦ ἀνδρός, ἠναγκάσθη ὁμως νὰ θαυμάσῃ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ. Τὴν νύκτα, λέγει ὁ Ἀγγλὸς ἱστορικὸς, καθ' ἣν ὁ ἑπαρχὸς Αἰγύπτου Συριανὸς περιέζωσε διὰ ταγμάτων τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Θεωνᾶ, ὅπου οἱ χριστιανοὶ, παννυχίδος τελουμένης ἡγρύπνου καὶ προσεύχοντο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος καθήμενος ἀτάραχος ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ περιέμενε γενναίως τὸν θάνατον. Ἐνῶ κραυγαὶ καὶ ἀπειλαὶ μανιώδεις διέκοπτον τὴν θείαν ἀκολουθίαν, ὁ Ἀθανάσιος παρώτρυνε τὸν ἐντρομον περὶ αὐτὸν κλῆρον νὰ ἐπιμένῃ ἐν τῇ εὐλαβείᾳ αὐτοῦ πίστει, ψάλλον τὸν ψαλμὸν ἐκεῖνον τοῦ Δαυὶδ ὅστις ἐξυμνεῖ τὸν θρίαμβον τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τῆς Αἰγύπτου τυράννου. Οἱ στρατιῶται ἔθραυσαν τὰς πύλας καὶ ἐξηκόντισαν χάλαζαν βελῶν τὰ στίλβοντα αὐτῶν ὅπλα ἐξήστραψαν μακρόθεν ὡς ἐκ τῶν φώτων τοῦ ἱεροῦ, καὶ ἐπὶ τέλους ἐφώρμησαν οὕτω ξιφῆρεις μέχρι τῶν ἀδύτων τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἱερεῖς ἤδη καθικέτευον τὸν ἀρχιεπίσκοπον νὰ σώσῃ τὴν πολυτίμον αὐτοῦ

ζωὴν· ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος ἱεράρχης ἀπεποιήθη νὰ καταβῇ τοῦ θρόνου πρὶν ἢ ἴδῃ πάντας αὐτοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντας. Τότε μόνον ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ καὶ ἐπέτυχε νὰ διαφύγῃ, διὰ τὴν κορυφωθείσαν ταραχὴν καὶ τὸ σκότος τῆς νυκτός. Διασχίσας μετὰ κόπου τὸ ἐκπεπληγμένον πλῆθος καὶ ἐν τῇ κρίσει ταύτῃ στιγμῇ ἐξολισθήσας καὶ καταπατηθεὶς, οὔτε τὸ θάρος αὐτοῦ ἀπέβαλε οὔτε τὸ τῆς ψυχῆς παράστημα, οἱ δὲ στρατιῶται εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε δοθῇ ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ὑπόσχεσις ἄδραξ ἀμοιβῆς ἐὰν φέρωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ματαίως ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθησαν ζητοῦντες τὸν Ἀθανάσιον.

Καὶ φυγὰς δὲ οὕτω γενόμενος, δὲν ἠπράκτησεν οὐδ' ἐσιώπησεν ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ἐγράψεν ἀμέσως ἐπιστολὴν πρὸς τὸν βασιλέα δι' ἧς ἀπολογεῖται ἀτράχως καὶ ἀξιοπρεπῶς, ὡς ἂν ἐκάθητο ἔτι ἐν τῇ μητροπόλει Ἀλεξανδρείας· καὶ ἀπαριθμῶν ἀπάσας τῶν ἀντιπάλων τὰς αἰτιάσεις, ἀνασκευάζει αὐτάς ὡς ἂν προέκειτο ἔτι νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ. Λαμπροτάτῃ μάλιστα ὑπῆρξεν ἡ ἀπόκρισις αὐτοῦ εἰς τὴν κατηγορίαν ὅτι εἶχε γράψῃ πρὸς τὸν Μαγνέντιον. «Ὅλως μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίτου σου ἀδελφοῦ, λέγει, πρόφασις ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιούμεθα βλέπειν αὐτὸν, καὶ περὶ ἡμῶν ἡξίου γράφειν πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο. Τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὔτε γινώσκω, οὔτε ὅλως ἠπιστάμην αὐτόν. Ποία τοίνυν συνήθεια τῷ μὴ γινωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα; ποία με πρόφασις εἴλκε γράψαι τῷ τοιούτῳ; ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἔτασσον γράφων αὐτῷ; ὅτι τὸν τιμῶντά με, οὐ τῶν εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθόμην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας; καὶ ἀποδέχομαί σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν χριστιανούς καὶ πιστοτάτους ἄνδρας ἀνελόντα; καὶ ἀποδέχομαί σε σφάξαντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους;» Ἐν ταύτῳ δὲ ὁ εὐγλωττος ἀρχιερεὺς ἐπισωρεῦει τὰς ἀποδείξεις, τὰ γεγονότα, τὰς πιθανότητας δι' ὧν διαψεύδεται ἡ συκοφαντία ἐκείνη, καὶ μὴ παραπονούμενος διὰ τὴν ἐξορίαν καὶ τὰς συμφορὰς αὐτοῦ, καθικετεύει τὸν Ὑψιστον ἵνα φωτίσῃ τὴν καρδίαν τοῦ Κωνσταντίου.

Ὁ βασιλεὺς ὑπῆρξεν ἄκαμπτος καὶ ἐπέμεινε διώκων τοὺς φίλους, τοὺς ὁπαδοὺς, τοὺς ὁμοδόξους τοῦ Ἀθανασίου οὐδὲν ἥττον τῇ ἀληθείᾳ ἢ ὅσον εἶχον καταδιωχθῇ ἐν γένει οἱ χριστιανοὶ ἐπὶ τῶν ὀλεθρίων τοῦ Διοκλητιανοῦ χρόνων. Ἐν διαστήματι ἐξ ἐτῶν, ἦτοι καθ' ὅλην τὴν

ὑπόλοιπον ζωὴν καὶ βασιλείαν τοῦ Κωνσταντίου, ὁ Ἀθανάσιος ἐπλανήθη ἀπὸ ἐρήμου εἰς ἐρημον, κινδυνεύσας πολλάκις νὰ συλληφθῇ. Ἀλλὰ τὸ ἀσφαλέστατον αὐτοῦ ἄσυχον ἦσαν τὰ μοναστήρια καὶ τὰ ἡσυχαστήρια τῆς Θηβαΐδος ἡτις ἦτο τότε τὸ κύριον τῶν ἐρημιτῶν καὶ τῶν ἀσκητῶν καταγώγιον. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲν ἔπαυεν ἐνθαρρύνων τοὺς ὀλίγους ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου ὅσοι ἔσωζον εἰσέτι ζῆλόν τινα πρὸς τὴν πίστιν, γράφων ἀποστολικὰς ἐπιστολάς πρὸς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίαν, ἀνασκευάζων τοὺς αἵρετικούς, ἀναθεματίζων τοὺς διώκτας· αἱ δὲ συγγραφαὶ αὐτοῦ αὐταὶ ἀντιγραφόμεναι ὑπὸ χειρῶν εὐλαβῶν, διεσκορπίζοντο ἐν ἀκαρεῖ εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς ἀνατολῆς ἐκκλησίας. Καὶ διετέλει λοιπὸν οὕτω ἀπὸ τοῦ μονήρους αὐτοῦ κελλίου ποιμαίνων πᾶσαν Αἴγυπτον, ὡς ἀόρατός τις Πατριάρχης, ὑπηρετούμενος καὶ σωζόμενος ὑπὸ τῆς ἐννεοῦ ἄλλ' ἐνθουσιώδους στρατιᾶς τῶν μοναχῶν τῆς ἐρήμου, ὅτε αἴφνης λαίλαψ ἀπροσδόκητος ἠπείλησε νὰ ἀνασπάσῃ ἐκ βάθρων ὁλόκληρον τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ οἰκοδόμημα.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι ἐπὶ τῆς γενικῆς τῶν συγγενῶν τοῦ Κωνσταντίου σφαγῆς, τῆς γενομένης εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, δύο μόνοι ἐξάδελφοι τοῦ βασιλέως εἶχον διασωθῇ, ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἰουλιανός. Ἐκ τούτων ὁ μὲν ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου δωδεκαέτης ὁ δὲ ἐξαέτης, ἀμφότεροι δὲ ἦσαν υἱοὶ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, Ἰουλίου Κωνσταντίου, τοῦ περιληφθέντος εἰς τὴν ἀποφράδα ἐκείνην θυσίαν. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὥρίσθησαν εἰς κατοικίαν αὐτῶν διάφοροι τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις, ὅπου ἀνέτως ὁπωροῦν διάγοντες, ἀνετρέφοντο καὶ ἐξεπαιδεύοντο ὑπὸ διδασκάλων ὀνομαστῶν, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου. Τελευταῖον ἐν ἔτει 351 ὁ Κωνσταντῖος ἐνόμισεν εὐλογον νὰ ἀπονεύμῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ καίσαρος εἰς τὸν Γάλλον καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῷ τὴν διοίκησιν τῆς Ἀσίας, ἐδρεύοντι εἰς Ἀντιόχειαν. Ἀλλ' ὁ Γάλλος οὐδεμίαν ἔδειξε πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου ἐπιτηδειότητα· ἐξ ἐναντίας κατέστη ἐνοχος πολλῶν ἀνοσιουργημάτων. Ὅθεν ἀνακληθεὶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 354 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπεκεφαλίσθη αὐτόθι ἐν τῇ φυλακῇ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦτον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὁ Ἰουλιανός ἐκινδύνευσε νὰ λάβῃ τὴν αὐτὴν τύχην, διότι οἱ περὶ τὸν Κωνσταντίον ἔλεγον αὐτῷ ὅτι ὁ νέος οὗτος ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ πνέῃ ἐκδίκησιν διὰ τὰ τοσαῦτα τῆς οἰκίας αὐτοῦ παθήματα. Ἀλλ' ὁ ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἀνατραφεὶς Ἰου-

λιανὸς ἔμαθε προῤῥώτατα νὰ κρύπτῃ τὴν τε θλίψιν αὐτοῦ καὶ τὴν ὀργὴν· πλὴν τούτου δὲ ἀνέλαβε τὴν προστασίαν αὐτοῦ καὶ ἡ βασιλὶς Εὐσεβία, ἥς τὴν ἀγαθότητα ὑπέθαλπε κατὰ τινες καὶ ἄλλο τρυφερότερον αἶσθημα· ὁ δὲ Κωνσταντῖος ἐπείσθη νὰ φεισθῇ αὐθις τοῦ ἐξαδέλφου ὀρίσας εἰς κατοικίαν αὐτοῦ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Ἵνα κατανοήσωμεν τὰ σπουδαῖα γεγονότα τὰ ὁποῖα προέκυψαν εἰς μέσον μετὰ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ βραχεῖαν τοῦ Ἰουλιανοῦ διατριβὴν, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν πῶς εἶχον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αἱ Ἀθῆναι καὶ ὅποιαί τινες ἦσαν αἱ τοῦ Ἰουλιανοῦ διαθέσεις ὅτε διετάχθη νὰ ἔλθῃ ἐνταῦθα.

Αἱ Ἀθῆναι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλει τὸ πάλαι μέγα πολιτικὸν καὶ ἠθικὸν ἀξίωμα· ἀπὸ δὲ τῆς ὑπὸ Σύλλα ἀλώσεως καὶ τῆς γοτθικῆς ἐπιδρομῆς, ἔπαθον καὶ ὑλικὰς ζημίας οὐ σμικράς. Ἀλλὰ τὸ ἀπαράμιλλον κλέος δι' οὐ περιεβάλλετο ἡ πρωτεύουσα αὕτη τοῦ ἁρχαίου ἑλληνισμοῦ, τὰ λαμπρὰ μνημεῖα ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐκοσμεῖτο, ἡ εὐλάβεια ἣν ἔσωζον οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἐθνικοὶ πρὸς τὰ ἐλευσίνια μυστήρια καὶ ἡ συνείδησις τῆς ὀφειλομένης εἰς τὴν χώραν ταύτην εὐγνωμοσύνης, ἣν εἶχεν ἅπας ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ἀνεδείκνυσαν αὐτὴν σεβαστὴν μὲν εἰς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἐπαγωγὸν δὲ εἰς πάντας τοὺς λογίους ἄνδρας οἵτινες ἐξηκολούθουν συρρέοντες ἐνταῦθα, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ, ὡς εἶδομεν, αἱ σχελὶ τῶν Ἀθηνῶν ἔτυχον τῆς ἰδιαζούσης αὐτοκρατορικῆς προστασίας. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς τὰς σχολὰς ταύτας δὲν ἐδιδάσκοντο ἤδη σπουδαῖα πράγματα καὶ θεωρήματα, ἀλλ' ἐπεκράτει ἡ ἄγονος ἐκείνη σοφιστικὴ τέχνη περὶ τῆς ὁποίας ἄλλοτε ὠμιλήσαμεν ἐν ἐκτάσει (σελ. 412 καὶ ἐπ.), καὶ εἰς τὴν ὁποίαν τὸ σύστημα τῶν νεοπλατωνικῶν ματαίως ἐπὶ πολὺν χρόνον ἠγωνίζετο νὰ περιποιήσῃ νέαν τινὰ ζωὴν καὶ ἐνέργειαν. Ἐντεῦθεν αἱ εἰδήσεις ὅσας περὶ αὐτῶν ἔχομεν ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι, διὰ Λιβανίου καὶ Εὐναπίου, παριστῶσι τὰς σχολὰς ἐκείνας οὐ μόνον ὅσας ἄλλοτε περιεγράψαμεν αὐτὰς ὑπὸ Φιλοστράτου ὁδηγούμενοι, ἀλλὰ εἰ δυνατόν ἐτι μᾶλλον ἀναξίας τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης. Ἡ ἐν Ἀθήναις ἐκπαίδευσις εἶχε καταντήσῃ τῶντι ταπεινὴ τις λογομαχία, τῆς ὁποίας τὰ κύρια ἐλατήρια ἦσαν ἄπληστος χρηματολογία τῶν διδασκάλων καὶ κωμικοτραγικαὶ τῶν διδασκομένων ἔριδες. Μέχρι Πειραιῶς καὶ ἐνίοτε μέχρι Σουνίου προεξεπέμποντο ἄνθρωποι ἔργον ἔχοντες νὰ σαγηνεύωσι τοὺς νεωστὶ προς-

ερχομένους μαθητάς εἰς τὸ δεῖνα μᾶλλον ἢ τὸ δεῖνα διδασκαλεῖον, ἀπα-
ραλλάκτως καθὼς τὴν σήμερον ὅταν φθάσετε διὰ τοῦ ἀτμοκινήτου εἰς
μεγάλην τινὰ πόλιν εἰσορμῶσιν εἰς τὸ κατὰστροφμα ποικίλοι μεσῖται
ἀγωνιζόμενοι νὰ καταπείσωσιν ὑμᾶς ἵνα προτιμήσετε τοῦτο μᾶλλον
ἢ ἐκεῖνο τὸ ξενοδοχεῖον. Τότε ὅμως δὲν περιωρίζοντο εἰς ἀπλᾶς προ-
τροπὰς, ἀλλὰ καὶ ἀπειλαὶ ἐγίνοντο εἰς ἐκείνους οἵτινες εἶχον τυχὸν
προαποφασίσαι ποῦ θέλουσιν ὑπάγει· ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ διδασκα-
λοι δὲν ἀπηξίου, ἐμφανιζόμενοι αἴφνης εἰς τὸν Πειραιᾶ, νὰ συλλέγῃσι
τὴν ἄγρην αὐτῶν. Τελευταῖον οἱ μαθηταί, φθάσαντες σῶοι εἰς τὰς
Ἀθήνας, ὑπὸ τὴν προστασίαν ὡς ἐπιτοπλεῖστον τοῦ μετακομίσαντος
αὐτοὺς πλοιάρχου, περιέπιπτον ἐνταῦθα πάλιν, ἕνεκα τοῦ οἰκτροῦ
ἐκείνου συναγωνισμοῦ τῶν διδασκάλων, εἰς νέους διαπληκτισμούς,
καθ' οὓς πολλάκις συνέβαινον θάνατοι ἢ τραύματα. Πρὸ πάντων ἕκα-
στος διδάσκαλος ἤξiou νὰ δέχεται ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς αὐτοῦ μαθη-
τάς. "Οτε ὁ Εὐνάπιος λ. χ. ἐσπούδαζεν εἰς τὰς Ἀθήνας, οἱ μὲν ἀνα-
τολικοὶ συνεπυκνοῦντο περὶ τὸν Ἐπιφάνιον, οἱ δὲ Ἀραβες περὶ τὸν
Διόφαντον, οἱ δ' ἐκ τοῦ Πόντου περὶ τὸν Θεοειδῆ κατ' αὐτοὺς Προαι-
ρέσιον, εἰς ὃν συνέρρεον καὶ πολλοὶ σπουδασταὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας,
τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Λιβύης. Ἀλλ' ὁ κανὼν οὗτος δὲν ἦτο ἀπα-
ράβατος· συνεχεῖς δ' αὐτομολίαι ἀπὸ τοῦ ἐνὸς διδασκάλου εἰς ἕτερον
ὑπέτρεφον ἀδιακόπως τὸ πῦρ τῶν διενέξεων. Αἱ διενέξεις αὗται ἦσαν
τόσῳ μᾶλλον δεινὰ ὅσῳ ἡ ὀλομέλεια τῶν μαθητῶν ἦτο διηρημένη
εἰς «χοροὺς» ἐνόπλους, ἔχοντας τοὺς ἰδίους «προστάτας,» οἱ δὲ χοροὶ
οὗτοι ὑπελάμβανον τὰς αἰματηρὰς αὐτῶν συγκρούσεις ὡς τινὰς ὑπὲρ
πατρίδος ἀγῶνας. Καὶ τὰ πράγματα προέβαινον ἐνίοτε ἐπὶ τοσοῦτον
ὥστε ἠναγκάζετο νὰ παρεμβῇ ὁ ἀνθύπατος τῆς Ἀχαΐας καὶ νὰ καλέσῃ
ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς Κόρινθον τοὺς διαμαχομένους, μαθητάς τε καὶ δι-
δασκάλους· τότε δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἐτελεῖτο μέγας τις καὶ ἐπί-
σημος ῥητορικὸς ἀγὼν, μάλιστα εἰάν συνέπιπτεν ὁ ῥωμαῖος ἄρχων νὰ
μετέχῃ ὅπως οὖν ἐλληνικῆς παιδείας. Ἐνεκα τῆς ἀδιακόπου ταύτης
διχονοίας, οὔτε διδάσκαλοι οὔτε μαθηταὶ ἠδύναντο νὰ ἐμφανισθῶσιν
εἰς τὰ θέατρα ἢ τὰς στοάς· διότι ἅμα ἀπηντῶντο δύο ἀντίπαλοι
χοροὶ, ἡ ῥῆξις ἦτο ἄφευκτος. "Οθεν οἱ μαθηταὶ τὴν μὲν ἡμέραν διῆ-
γον σφαιρίζοντες τὸ πλεῖστον, τὴν δὲ νύκτα ἀκροώμενοι ἡδυφθόγων
σειρήνων. Τινὲς δὲ, οἱ μάλιστα ἀνάγωγοι, δὲν ἐδίσταζον νὰ προσβάλ-
λῃσι ληστρικῶς τὰς οἰκίας φιλησύχων πολιτῶν καὶ πολλοὶ, ἵνα ἐπαρ-

κέσωσιν εἰς τοιοῦτον ἕσωτον βίον, περιέπιπτον εἰς τοὺς ὄνυχας τῶν τοκογλύφων.

Ἄλλ' ὅσω δὴποτε ὀλεθρία καὶ ἂν ἀπέβη ἡ παρακμὴ τῶν ἐν Ἀθήναις σχολῶν, αἱ σχολαὶ αὐται, ἐπειδὴ ἦσαν ἐν τῶν κυριωτάτων καταγωγίων τῆς περιλιπομένης ἀρχαίας ἐλληνικῆς παιδείας, δὲν ἐστεροῦντο πάσης ἀξίας, μάλιστα ἕνεκα τῶν περιστάσεων ὑφ' ὧν περιστοιχίζοντο. Ναὶ μὲν περὶ σπουδαίων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ περὶ πραγματικῆς ἐκπαιδεύσεως, λόγος δὲν ἐγένετο αὐτῆς εἰμὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε καὶ θέλομεν εἶπει περὶ τούτων πλείότερα τινα. Ἀλλὰ ἐν τούτοις ἐδιδάσκετο ἡ γλῶσσα, ἡ ἀμίμητος τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους γλῶσσα· ἐσώζοντο τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων, διετηροῦντο αἱ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος· ἡ δὲ παράστασις αὕτη δράματος ἀειμνήστου, τελουμένη διὰ λόγων ψιλῶν, ἄλλ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χώρου ὅπου τοῦτο εἶχεν ἄλλοτε πράγματι διεξαχθῆ καὶ ὑπὸ τὸν αἴθριον αὐτοῦ οὐρανὸν καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν λαμπρῶν αὐτοῦ μνημείων, ἀκεραίων ἐτι ἱσταμένων, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἔχῃ ἀκαταμάχητόν τινα χάριν καὶ νὰ ὑποτρέφῃ αἰσθήματα τὰ ὅποια δὲν ἦσαν πάντοτε ἀγενῆ. Αἱ Ἀθῆναι ὁμοιάζον τότε μέχρι τινὸς πρὸς τοὺς γέροντας, οἵτινες διαπράξαντες ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἔργα μεγάλα καὶ εὐκλεῆ, τέρπονται περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου διηγοούμενοι τὰ ἀξιομνημόνευτα γεγονότα μετὰ τῶν ὁποίων ὑπάρχει τὸ ὄνομα αὐτῶν συνδεδεμένον· οἱ ἄνθρωποι ἀκούουσιν αὐτοὺς εὐχαρίστως καὶ πολλάκις ἐπωφελῶς. Τοιοῦτό τι συνέβαινεν ἤδη καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας· οἱ ἄνθρωποι συνέρρεον ἐνταῦθα ἵνα θαυμάσωσι τὰ μνημεῖα τὰ ὅποια διετράνουν τὸ πάλαι ποτὲ μεγαλεῖον καὶ ἵνα ἀκούσωσι τοὺς διδασκάλους οἵτινες οὕτως ἢ ἄλλως δὲν ἔπαυον ἀναμνησκόντες τὸ μεγαλεῖον ἐκεῖνο. Ἐὰν τὰ δημόσια θέατρα ἦσαν ἔρημα, οἱ πλουσιώτεροι τῶν σοφιστῶν κατεσκευάζον ἑαυτοῖς κατ' οἶκον θέατρα κομψῶς καὶ τεχνικῶς ἀπομιμούμενα τὰ μεγάλα ἐκεῖνα τῶν μουσῶν οἰκητήρια· καὶ ἐκεῖ μετὰ τῶν φίλων, τῶν οἰκείων καὶ τῶν μαθητῶν, ἐχειροκρότουν τὰ ἀριστουργήματα τῶν ἀρχαίων χρόνων. Ἐὰν πολλοὶ ἐκ τῶν νέων κατέτριβον τὸν βίον περὶ ἀσωτείας καὶ ἄλλας εὐτελεῖς ἡδονάς, οὐκ ὀλίγοι διέκοπτον τὴν μονοτονίαν τῶν συνήθων αὐτῶν ἀσχολιῶν ἐπισκεπτόμενοι καὶ μελετῶντες τὰ ἐλευσίνια μυστήρια, ἐπιχειροῦντες μακροτέρως ἐπιδρομὰς μέχρι Κορίνθου, τῆς καθέδρας τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας, καὶ μέχρι τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν Ἰσθμίων καὶ τῶν

ἄλλων ἐθνικῶν ἀγώνων, οἵτινες δὲν ἐτελοῦντο μὲν ὡς ἄλλοτε λαμπρῶς καὶ πολυτελῶς, ἐξηκολούθουν ὁμῶς ἐλκύνοντες ἱκανὰ θεατῶν πλήθη. Πλὴν τούτου, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἔσωζε μέχρι τινὸς τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα, τοὺς τύπους τοῦ πολιτεύματος τούτου, ἀλλὰ οἱ τύποι ἐκεῖνοι, διὰ τῶν ἀναμνήσεων μετὰ τῶν ὁποίων συνεδέοντο, εἶχον ἰσχυρόν τι θέλημα καὶ ἐπενήργουν εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἶδομεν ἐπὶ τῆς τῶν Γότθων ἐπιδρομῆς. Οἱ βασιλεῖς ἐξηκολούθουν σέβοντες τὸ πολίτευμα τοῦτο καὶ δεχόμενοι εὐγνωμόνως τὰ ἀξιώματα αὐτοῦ· ὁ μέγας Κωνσταντῖνος οὐ μόνον, ὡς εἶδομεν, στρατηγὸς Ἀθηναίων ἡξίου καλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὰ προνόμια τῶν σχολάρχων καὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν ἠύξησε, καὶ πολλῶν φόρων καὶ ὑποχρεώσεων ἀπήλλαξε τοὺς διδασκάλους τούτους· καὶ ἀξιόλογον χορηγίαν σίτου, πρὸς διανομὴν εἰς τὸν δῆμον, κατ' ἔτος αὐτόθι ἔπεμπεν· ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἔτι ὁ βασιλεὺς Κώνστας ἐδωρήσατο τῇ πόλει «νήσους οὐκ ὀλίγας οὐδὲ μικρὰς εἰς ἀπαγωγὴν φόρου.» Ἐπὶ πᾶσιν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ νέον θρησκεῦμα εἶχε μὲν βεβαίως οὐκ ὀλίγους ὁπαδούς· ἀλλ' ἡ πόλις ἐλογίζετο ὡς τὸ τελευταῖον μέγα ἄσυλον τῆς ἀρχαίας λατρείας, τοῦ ἀρχαίου βίου, πολυάριθμοι δὲ ἐθνικοὶ προσήρχοντο καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα εὐλαβῶς, ὅπως οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐν γένει αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ μέσα τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος ἔσωζον ἔτι, ὡς φαίνεται, τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς β' ἀκμᾶσας Λουκιανὸς μετὰ τσαύτης χάριτος περιέγραψεν ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ, τῇ ἐπιγραφομένῃ «Νιγηρῖνος ἢ περὶ φιλοσόφου ἡθους,» ἐγκωμιάσας τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἐκεῖ, καὶ τῆς διαίτης τὸ ἀνεπίφθονον, καὶ τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπικρατοῦσαν ἡσυχίαν καὶ ἀπραγμοσύνην. Προσέθετε δὲ ὅτι ἡ ἐνταῦθα διατριβή, σύντροφον ἔχουσα τὴν φιλοσοφίαν καὶ δυναμένη νὰ φυλάξῃ καθαρὸν τὸ ἦθος, ἀρμόζει μάλιστα εἰς ἄνδρα σπουδαῖον καὶ εἰθισμένον νὰ καταφρονῇ τοῦ πλούτου καὶ προαιρούμενον πρὸς τὰ φύσει καλὰ ζῆν. Ὅστις δὲ, ἐπιφανεῖ, πλούτου ἔρᾳ, καὶ χρυσῷ κεκήληται, καὶ πυρφύρα, καὶ δυναστεία μετρεῖ τὸ εὐδαιμον, ἄγευστος μὲν ἐλευθερίας, ἀπείρατος δὲ παρησίας, ἀθέατος δὲ ἀληθείας . . . ὁ τοιοῦτος ἂς ὑπάγῃ νὰ ζήσῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Καὶ σημειωτέον ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ δυσπιστήσωμεν πρὸς τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ Λουκιανοῦ, διότι οὗτος ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἔπαιζε μᾶλλον περὶ τὰ σπουδαῖα ἢ ἐσπουδάζε περὶ τὰ παιδιᾶς ἄξια.

Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς, ὅστις παρηγγέλθη τότε νὰ μεταβῇ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἦτο ἐξ ἡμισείας τοῦλάχιστον Ἕλλην διότι ἐγεννήθη ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἦτο ἡ μητρικὴ αὐτοῦ γλῶσσα. Ὅθεν δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἠγάπησε τὴν γλῶσσαν ταύτην καὶ ἐμελέτησε τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς ἀριστουργήματα, καὶ ἀπεθαύμασε τὸ ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν μεγαλεῖον ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχόν ποτε ταῦτα παρὰχθῆ. Ἡ ἐντύπωσις ἦν ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος κόσμος ἐπροξένησεν εἰς τὴν εὐαίσθητον τοῦ νέου ψυχὴν, ὑπῆρξε τόσῳ μᾶλλον βαθυτέρα ὥσπ' τὰ περὶ αὐτὸν πράγματα, πρὸς τὸ παρελθὸν ἀντιπαρὰβαλλόμενα, δεινὴν τινα ἐκ πρώτης ὄψεως ἐνέφαινον ἀντίθεσιν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἤξευρεν ὅτι ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Κωνστάντιος ἐπροουμίασεν εἰς τὸ βασιλικὸν αὐτοῦ στάδιον, ἀνηλεῶς θυσιάσας ἅπαντας τοὺς συγγενεῖς. Ἡξευρεν ὅτι ὁ Νικομηδεῖας Εὐσέβιος, εἰς τῶν πρώτων λειτουργῶν τοῦ νέου θρησκευματος, ἐλέγετο παρὰσκευάσας τὴν ἐλεεινὴν ταύτην τραγωδίαν. Ἐβλεπε τὸ νέον θρησκευμα διηρημένον εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα τῶν ὁποίων οἱ ἀγῶνες, μὴ περιοριζόμενοι εἰς θεωρητικὰς συζητήσεις, συνεπήγοντο ἐξορίας, διωγμούς, φόνους, στάσεις. Καὶ δὲν ἐνόει μὲν ἡ δὲν ἤθελε νὰ ἐννοήσῃ τὴν σπουδαιότητα τῆς ἔριδος, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὅτι οἱ ἀντίπαλοι μετεχειρίζοντο ὅπλον τὴν θρησκείαν ἵνα κορέσωσι πολλὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ συμφέροντα. Ὁ Ἰουλιανὸς οὐ μόνον εἶχε δεχθῆ τὸ ἅγιον βάπτισμα, ἀλλὰ ἐπὶ τινα χρόνον ἔδειξε καὶ ἐξαίρετον ὑπὲρ τοῦ νέου θρησκευματος ζῆλον. Κατὰ μικρὸν ὁμως ἤρχισε νὰ συμβαίνειν ἐν αὐτῷ ἀλλοκοτός τις αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων ἀλλοίωσις. Ἐκ τῆς ἀντιπαράθεσος ἐκείνης τοῦ ἐνεστῶτος πρὸς τὸ παρεληλυθός, προῆλθε πρῶτον μὲν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ὁ παρὰίτιος τῆς παραδόξου ταύτης παρακμῆς ἢ τοῦλάχιστον ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἦτο ἐπιτήδειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν παρακμὴν ταύτην, καὶ βαθμηδὸν εἰς τὸ δεύτερον συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀλλοίωσις αὕτη τῶν πραγμάτων προέκυψεν ἐκ τῆς ἐξαχρειώσεως τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ βίου, καὶ ὅτι ἡ ἀναμόρφωσις τοῦ κόσμου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ εἰμὴ διὰ τῆς παλινρθώσεως τοῦ βίου ἐκείνου καὶ τοῦ θρησκευματος. Δι' ἡμᾶς οἵτινες κρίνομεν περὶ τῶν δοξασιῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ σήμερον, μετὰ παρέλευσιν δεκαπέντε ἑκατονταετηρίδων, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ ὧσων ὑπῆρξαν ἐπὶ τέλους πρόξενοι αἱ ἀρχαὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἡ πλάνη τοῦ νέου τούτου καταντᾷ ἀκατανόητος· ἀλλ' ὥς πρὸς τοὺς χρόνους καθ' οὓς οὗτος ἔζη, ὁ παραλογισμὸς

ἐκεῖνος ἐξηγεῖται μέχρι τινός. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ὠμοίαζε τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ Γάλλον· εἶχεν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, πολλὰ τῶν προτερημάτων διῶν οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εὐδοκιμοῦσι μὲν συνήθως, ἐνίοτε δὲ καὶ μεγαλουργοῦσιν· εὐφυΐαν, παιδείαν, χρηστότητα, ἀνδρείαν, τύχην. Ἐνὸς μόνου ἐστερεῖτο, τῆς ζύμης ἐκείνης ἧς ἄνευ ὁ ἄριστος τῶν σίτων δὲν παράγει ἄρτον ἀγαθόν· τῆς ζύμης ἣν κέκτηνται πολλάκις οἱ κοινότεροι τῶν ἀνθρώπων, ἣν δὲν ἔχουσιν ἐνίοτε παραδόξως οἱ εὐφύτεροι, καὶ ἣν ὀνομάζομεν ὀρθὴν νοῦν. Ὁ ὀρθὸς νοῦς τῶν Κωνσταντίνων καὶ τῶν Ἀθανασίων κατελάμβανεν ὅτι οὐδεὶς θεσμὸς δι' ἀνθρώπων καὶ εἰς ἀνθρώπους ἐφαρμοζόμενος, εἶναι δυνατόν νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας καὶ ἰδιοτελείας καὶ ὅτι μόνον ἀφοῦ διὰ πολλῶν διέλθῃ δοκιμασιῶν, ἀποφέρει τοὺς καλλίστους αὐτοῦ καρπούς· ταῦτα δὲ ἐννοοῦντες οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, ἐνεκαρτέρουν ἐν τῷ μέσῳ τῶν συμφορῶν πρὸς ἃς εἶχον νὰ παλαίσωσι, πεποιθότες, ὅτι μέλλουσι ποτε νὰ διαλάμψωσιν ἡμέραι καθ' ἃς ὁ χριστιανισμὸς, ἀποβαλὼν μέχρι τινός τὴν σκωρίαν τοῦ μίγματος μετὰ τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ συμπράξῃ, θέλει ἐπιχύσει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα δαψιλῆς καὶ καθαρὰς ὅπως οὖν τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ. Μήπως τοιοῦτό τι δὲν συνέβη καὶ εἰς ἄλλους θεσμούς περὶ τὰς πρώτας αὐτῶν ἐφαρμογὰς; μήπως τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐν ταῖς ἀρχαῖς αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ παρήγαγεν ἄλλο τι ἢ ἀδιακόπους ἐμφυλίους πολέμους, καὶ σφαγὰς, καὶ δηλώσεις, καὶ βασιλειῶν ἀνατροπὰς, καὶ ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐξαχρείωσιν τῶν ὁποίων τὰς περιπετείας μετὰ φρίκης καὶ ἀηδίας τῇ ἀληθείᾳ ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων ἐκείνων κατὰ τὴν ΙΖ' καὶ ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα; Μήπως ἡ ἀρίστη αὕτη τῶν πολιτικῶν θεσμοθεσιῶν δὲν ἠναγκάσθη νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ χωνευτηρίου τούτου τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ συμφερόντων ἵνα μετριάσῃ καὶ ἐξευγενίσῃ τὰ πάθη, ἵνα ρυθμίσῃ καὶ ἠθικοποιήσῃ τὰ συμφέροντα καὶ δυνήθῃ οὕτω νὰ ἀναδείξῃ εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος τὸ χρηστότερον, τὸ εὐνομώτερον καὶ τὸ συνετώτερον τῶν ἐπὶ γῆς κυβερνωμένων ἐθνῶν; Διατὶ λοιπὸν ν' ἀπορῶμεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δι' ὁμοίας ἢ παραπλησίας διῆλθε βασάνου; Ναὶ μὲν ὁ χριστιανισμὸς ἦτο θεσμὸς θεῖος, ἐνῷ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα εἶναι ἀνθρώπινος θεσμός· μήπως ὅμως ἀμφοτέροι δι' ἀνθρώπων καί εἰς ἀνθρώπους δὲν προέκειτο νὰ ἐφαρμοσθῶσιν; Ἀλλὰ τὰς ἀληθείας ταύτας δὲν διδάσκει ἡμῖν εἰμὴ πῆρα μακρὰ ἢ ὁ μέχρι τινός ἀναπληρῶν τὴν πῆραν

ὀρθὸς νοῦς. Ὅποσοι ἄνθρωποι κατὰ τᾶλλα καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ, ἔχοντες δὲ καὶ προτερήματα πολλάκις ἐξαιρέτα, καταπληττόμενοι ὑπὸ τῆς ἡθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀκολασίας αἵτινες συνήθως εἰσὶν αἱ πρῶται τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος σύντροφοι, δὲν ἀπηλπίσθησαν περὶ τῆς τύχης τοῦ πολιτεύματος τούτου καὶ δὲν κατήντησαν νὰ προτιμήσωσιν αὐτοῦ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν. Ἀνάλογόν τι συνέβη εἰς τὸν Ἰουλιανόν, ὅστις ὑπέλαβεν ὑπευθύνους τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τὰ δεινὰ ὅσα, ἕνεκα μάλιστα τῆς παρεξηγήσεως τῶν ἀρχῶν τούτων, συνέβαινον, καὶ, τὸ ἔτι ἁτοπώτερον, ἐνόμισεν ὅτι τὰ δεινὰ ταῦτα δὲν δύνανται νὰ θεραπευθῶσιν εἰμὴ διὰ τῆς ἀνανεώσεως τῆς εἰδωλολατρείας.

Τὴν δὲ τοιαύτην τοῦ Ἰουλιανοῦ διάθεσιν ὑπέθαλπον, ἐννοεῖται, οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἔθνικοι καὶ ἰδίως οἱ νεοπλατωνικοὶ τῶν ὁποίων οἱ κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου κορυφαῖοι, ὁ Αἰδέσιος, ὁ Χρυσάνθιος, ὁ Μάξιμος, διατρέθοντες εἰς Πέργαμον καὶ εἰς Ἐφεσον, εἶχον περιστοιχίσει τὸν νέον βασιλόπαιδα καὶ ἠγωνίζοντο νὰ προσοικειωθῶσιν αὐτὸν ἐκ παντὸς τρόπου. Οἱ νεοπλατωνικοὶ, καθὼς εἶδομεν, περιῆλθον κατ' ἀρχὰς εἰς ἀντίληψίν τινα τῆς θεότητος παρεμφερῆ ὅπως οὖν πρὸς τὴν χριστιανικὴν, ἐπιχειρήσαντες ἐνταῦτῳ νὰ ἐρμηνεύσωσιν ἐπὶ τὸ λογικώτερον τὰ μυθεύματα τῆς εἰδωλολατρείας. Ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι αἱ ἐρμηνεῖαι αὗται, ἐπ' ἄπειρον αὐτογνωμόνως τροπολογούμεναι, οὐδὲν ὀριστικὸν καὶ σπουδαῖον σύστημα ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσιν, οἱ νεοπλατωνικοὶ προσέκρουσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς ἕτερον φοβερόν σχόπελον. Ἐνόσω ὁ λόγος ἦτο μόνον περὶ φιλοσοφικοῦ συστήματος, ἐπαγγελλομένου νὰ λεπτολογήσῃ περὶ ὑπερτάτου ὄντος καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ μυστήριον τῶν ἀλληγοριῶν αἵτινες ὑπετίθετο ὅτι κρύπτονται ὀπισθεν τῶν ἑλληνικῶν μυθευμάτων, αἱ περὶ τούτων συζητήσεις ἠδύναντο νὰ τέρπωνσιν, ἂν ὅχι νὰ διδάσκωσι, τὸ λόγιον κοινὸν πρὸς τὸ ὅποιον ἀπευθύνοντο. Ἀλλ' ἡ φιλοτιμία καὶ τὸ συμφέρον τῶν νέων αἵρεσιάρχων δὲν ἠρέσθησαν εἰς τοῦτο· ἠθέλησαν νὰ προβῶσι μέχρις ἰδρύσεως θρησκευτικοῦ συστήματος, ἠθέλησαν νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὰ πλήθη· καὶ τότε, συνχισθανόμενοι ὅτι αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ θεολογικαὶ ἐκεῖναι συζητήσεις δὲν ἤρχουν ἵνα καταπέσωσι τὸν πολὺν τῶν ἀνθρώπων ὄμιλον, ἐσοφίσθησαν νὰ προσλάβωσι μὲν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ὑπερτάτου αὐτῶν ὄντος, αὐτοὺς τούτους τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς δαίμονας τῆς εἰδωλολατρείας, νὰ καταπλήξωσι δὲ τὴν εὐπιστίαν τοῦ ὄχλου διὰ ποικίλης μαγείας καὶ

γοητείας. Μεταχειριζόμενοι δ' ἐπὶ τούτῳ ἐπιτηδεύως καὶ ἀναιδῶς τὰ περιλιπόμενα μυστήρια τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ἤζιωσαν, ἰδίως ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἐν Ἐλευσίνι, ὅτι δύνανται νὰ εἰσδύωσιν εἰς τὰ ἀπόρητα τοῦ μέλλοντος, νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τοὺς κατωτέρους δαίμονας, νὰ ἔλθωσιν εἰς κοινωνίαν μετὰ τῶν οὐρανίων θεῶν, καὶ, ἀπαλλάττοντες τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν ὕλικῶν αὐτῆς δεσμῶν, νὰ φέρωσιν αὐτὴν εἰς ἄμεσον πρὸς αὐτὸ τὸ ἀνώτατον θεῖον πνεῦμα σχέσιν. Ἐγνωεῖται ὁποῖα ἀλλόκοτος ἰδεὼν σύγχυσις προέκυψεν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τῆς φιλοσοφίας, τῆς μυθολογίας καὶ τῆς θαυματοποιίας. Καὶ ὅμως ὁ Ἰουλιανός, ὅστις εὗρισκε παράλογα καὶ ὀλέθρια τὰ δόγματα τοῦ Εὐαγγελίου, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πατέρων τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, ἐγένετο θῦμα τῆς τερατώδους ἐκείνης τῶν ἰδεῶν συγχύσεως· καὶ ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ὠμολόγει τὴν ὕπαρξιν ὑπερτάτου τινὸς ὄντος, τελειοτάτου, ἀοράτου καὶ ἀκαταλήπτου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ἀφ' ἐτέρου κατήντησε νὰ πρεσβεύῃ ὅτι τὸ ὑπέρτατον τοῦτο ὄν παρήγαγε πολλοὺς ὑποδεεστέρους θεοὺς, τὸν Ἄρην, τὸν Ἑρμῆν, τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν Ἀφροδίτην, καὶ τοὺς ἄλλους γνωστοὺς τῆς ἀρχαιότητος θεοὺς· νὰ πρεσβεύῃ ὅτι εἰς τοὺς θεοὺς τούτους ἐπέτρεψε τὸ ὑπέρτατον ὄν τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐπιγείου ἡμῶν κόσμου· ἐνὶ λόγῳ νὰ πρεσβεύῃ ὅτι αἱ δημωδέστεραι τῶν ἐθνικῶν δοξασαὶ δύνανται σπουδαίως νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν φιλοσοφικωτέραν περὶ θεότητος ἀντίληψιν.

Τοιοιουτρόπως ἦτο προδιαθεθειμένος ὁ Ἰουλιανός, ὅτε κατὰ μῆνα μᾶϊον τοῦ 355 ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα τὰ πάντα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὸν ἐν τῇ πλάνῃ αὐτοῦ· ἡ θέα τῶν λαμπροτάτων μνημείων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ τῶν ἀγαλμάτων ἐκείνων τῶν ὁποίων τὸ ἀνεκλάλητον κάλλος ἡδύνατο τῇ ἀληθείᾳ νὰ δελεάσῃ ψυχὴν καὶ φαντασίαν ὀλιγώτερον νοσοῦσας· αἱ εἰς τηγῆσεις τῶν δεινότερων ἐθνικῶν ῥητόρων οἵτινες δι' αὐτοῦ ἤλπιζον νὰ ἐπιτύχωσι τὸν θρίαμβον τῶν ἰδίων δοξασιῶν καὶ συμφερόντων· τὰ ἔλευσινια μυστήρια, τὰ ὁποῖα εἰσέτι τοσοῦτον ἐνέπνεον σέβας καὶ τῶν ὁποίων αἱ τελεταὶ καὶ αἱ θυσίαι ἦσαν ἐπιτηδείοταται νὰ ὑποτρέφωσι τὴν δεισιδαιμονίαν ὑπὸ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος οὗτος κατελήφθη. Τότε λοιπὸν, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας, διὰ τῆς ἀδιακόπου τῶν ποικίλων τούτων πειρασμῶν ἐνεργείας, ἐρρίζωσεν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἡ ἀπόφα-

σις νὰ ὑψώσῃ, ἅμα τύχῃ εὐκαιρίαν, τὴν σημαίαν τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ ν' ἀντιπαρατάξῃ αὐτὴν εἰς τὴν σημαίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπικαλούμενος τὴν ἀναβίωσιν τῶν ἀρχαίων ἐνδόξων ἡμερῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκρυπτεν εἰσέτι τὸ φρόνημα τοῦτο καὶ ὅτι ἐξηκολούθει προσποιούμενος τὸν χριστιανὸν, κάλλιστα εἰδὼς ὅτι ἐλαχίστη περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτοῦ πεποιθήσεων νύξις διδομένη εἰς τὸν Κωνσταντίνον, ἤθελε συνεπαγάγει τὴν καταστροφὴν ὅλων ἐκείνων τῶν ὀνείρων· ἄλλ' ἢ ταραχὴ τῆς καρδίας καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ, προεδίδετο διὰ τῶν βλεμμάτων καὶ τῶν κινήματων. Συνέπεσε τότε κατὰ παράδοξον συγκυρίαν νὰ διατρίβωσιν εἰς Ἀθήνας, ὡς συμμαθηταὶ καὶ σύντροφοι τοῦ Ἰουλιανοῦ, δύο νέοι τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἔμελλεν ἐπὶ αἰῶνας νὰ ἀντηχῇ ἀπὸ περάτων μέχρι περάτων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Οἱ δύο οὗτοι νέοι ἦσαν ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, οἵτινες ἦλθον ἐνταῦθα, οὐχὶ ὡς ἐκεῖνος ἵνα ἐνισχύσωσι τὰς ὑπὲρ τῆς εἰδωλολατρείας πεποιθήσεις αὐτῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἵνα προσλάβωσιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ εὐγλωττίας τὰ ὅπλα δι' ὧν τοσοῦτον ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς νέας πίστεως μετ' ὀλίγον ὑπερεμάχησαν. Ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ Βασίλειος ἦσαν οἱ τελευταῖοι ἄνθρωποι πρὸς οὓς ὁ Ἰουλιανὸς ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐνόησεν ἔκτοτε τί διελογίζετο καὶ τί ἐμελέτα ὁ συμμαθητὴς ἐκεῖνος. Τοῦλάχιστον ἰδοὺ πῶς περιέγραψεν αὐτὸν ἐν Ἀθήναις ὄντα, ἐν τῷ «β'» στηλιτευτικῷ κατὰ βασιλέως Ἰουλιανοῦ.» «Ἐμοὶ δὲ καὶ πόρρωθεν, τρόπον τινὰ, ἐωρᾶτο (ἡ τοῦ Ἰουλιανοῦ πολιτεία), ἐξ οὗ τῷ ἀνδρὶ συνεγενόμην Ἀθήνησιν. Ἦλθε γὰρ κάκεισε, ἄρτι τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων, τὸν βασιλέα τοῦτο αὐτὸ παραιτησάμενος. Διττὸς δὲ αὐτοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος, καθ' ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκεῖσε παιδευτηρίων· ὁ δὲ ἀπορρητότερος, καὶ οὐ πολλοῖς γνώριμος, ὥστε τοῖς ἐκεῖ θύταις καὶ ἀπατεῶσι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν συγγενέσθαι, οὕτω παρρησίαν ἐχούσης τῆς ἀσεβείας. Τότε τοίνυν, οὐ φαῦλος ἐγὼ τοῦ ἀνδρὸς εἰκαστῆς οἶδα γενόμενος· καὶ τοι γε οὐ τῶν εὐ πεφυκότων περὶ ταῦτα εἰς ὧν. Ἀλλ' ἐποίει με μαντικὸν ἢ τοῦ ἡθοὺς ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως· εἴπερ μάντις ἄριστος, ὅστις εἰκάζειν οἶδε καλῶς. Οὐδενὸς γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ, αὐχὴν ἀπαγῆς, ὧμοι παλλόμενοι καὶ ἀνασηκούμενοι, ὀφθαλμοὶ σοβούμενοι καὶ περιφερόμενοι, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκλάζοντες, μυκτὴρ ὕβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώ-

που σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες, γέλωτες ἀκρατεῖς καὶ βρασματοῦδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἰστάμενος, καὶ κοπτόμενος πνεύματι, ἐρωτήσεις ἄτακτοι καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλαις ἐπεμβαίνουσαι καὶ οὐκ εὐσταθεῖς οὐδὲ τάξει προιοῦσαι παιδεύσεως. Τί ἂν τὰ καθ' ἕκαστον γράφοιμι; Τοῦτον πρὸ τῶν ἔργων ἐθεασάμην ὃν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐγνώρισα. Καὶ εἴ μοι παρῆσαν τινες τῶν τηνικαῦτα συνόντων καὶ ἀκουσάντων, οὐ χαλεπῶς ἂν ἐμαρτύρησαν· οἷς ἐπειδὴ ταῦτα ἐθεασάμην, εὐθὺς ἐφθεγξάμην, οἷον κακὸν ἢ ῥωμαίων τρέφει.»

Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν διέτριψεν ἐνταῦθα εἰμὴ ἐξ περιπόου μῆνας· διότι κατὰ νοέμβριον τοῦ 355, ὁ Κωνστάντιος ἐνόμισεν εὐλογον νὰ ἀπονεύμῃ αὐτῷ τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν τῆς Γαλατίας διοίκησιν. Ἡ ἐπαρχία αὕτη δεινῶς ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν κατατρυχομένη εἶχε χρεῖαν ἰδιάζοντός τινος ὑπερτάτου ἄρχοντος. Πλὴν τούτου, ὁ Κωνστάντιος μὴ ἔχων τέκνα, ᾔσθάνετο ἐν γένει τὴν ἀνάγκην βοηθοῦ, ἡ δ' ἀγαθὴ Εὐσεβία διέλυσε καὶ πάλιν τὴν δυσπιστίαν ἣν ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ σώζῃ πρὸς τὸν συγγενῆ ἐκεῖνον. Μετὰ τινα ἔτη ὁ Ἰουλιανὸς ἔγραφε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὅτι ἔκλαυσε πικρῶς καταλείπων τὴν πόλιν αὐτῶν· ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ περὶ τούτου, ὑπήκουσεν εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ βασιλέως, καὶ ἐνῷ οὐδόλως ἐφαίνετο προητοιμασμένος πρὸς τὸ δυσχερές ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν, ἐνῷ πολὺ καὶ ποικίλας παρενέβαλεν αὐτῷ δυσκολίας ἡ ἐν Βυζαντίῳ κυβέρνησις, ἀνεδείχθη οὐδὲν ἥττον στρατηγὸς ἐπιτήδειος. Ἐν διαστήματι ἑτῶν πέντε οὐ μόνον ἐπέκεινα τοῦ Ῥήνου ἐξώθησε τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι αὐτῶν κατετρόπωσε καὶ ἐταπείνωσεν, ἀλλὰ καὶ τῆς Γαλατίας τὴν προηγουμένην ὀλεθρίαν κατάστασιν πολυειδῶς ἐθεράπευσε. Τότε ὅμως ἐφθονήθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου, ὅστις, θέλων νὰ ἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς Γαλατίας τοὺς νικηφορήσαντας ὑπὸ τὸν συνάρχοντα ἐκεῖνον καὶ λατρεύοντας αὐτὸν λεγεῶνας, διέταξεν αὐτοὺς νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἵνα ἀντιπαραταχθῶσι περὶ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν κατὰ τοῦ ἀείποτε ἐπικείμενου Σαπῶρ. Ἀλλ' οἱ λεγεῶνες, παρακούσαντες, ἀνηγόρευσαν τὸν Ἰουλιανόν, ἄκοντα, βασιλέα. Ὁ δὲ προέτεινεν ἤδη συμβιβασμὸν πρὸς τὸν Κωνσταντίον. Δυστυχῶς ἡ βασιλὶς Εὐσεβία, ἥτις ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν συμβιβασμὸν, εἶχε πρὸ μικροῦ ἀποθάνει. Ὁ Κωνστάντιος ἀπέρριψεν ἀγερώχως τὴν προταθεῖσαν διαλλα-

γῆν. Ὅθεν ὁ Ἰουλιανὸς ὄρμησεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθανόντος ὁμῶς τοῦ Κωνσταντίου τῇ 3 νοεμβρίου τοῦ 361 προσελήφθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ, καθ' ὁδὸν εὐρισκομένου, ἀνεγνωρίσθη προθύμως ὑπὸ Ὀλοκλήρου τοῦ κράτους.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἄμα ἀρξάμενης τῆς πρὸς τὸν ἐξάδελφον ἐριδος, εἶχεν, ὡς φαίνεται, περιέλθει εἰς πρακτικώτερας τινας συνεννοήσεις μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι φίλων καὶ ἰδίως μετὰ τοῦ Περγαμηνοῦ Ὀριθασίου καὶ τοῦ Λίβυος Εὐημέρου περὶ τῆς ἐκτελέσεως τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ μεταρρυθμίσεως· εἶχε μάλιστα, ὡς βεβαιούσι, μετακαλέσει παρ' ἑαυτῷ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεροφάντην τῶν Ἐλευσινίων, ἀπὸ κοινοῦ πρὸς τοῦτον καὶ πρὸς ἐκείνους ἀποφασίσας πάντα τὰ πρὸς τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου δόγματος ἐπιτήδεια. Ἐπελθούσης δὲ τῆς ῥήξεως, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀπέβαλεν ἐπισήμως τὴν τε πρὸς τὸν Κωνσταντίον καὶ τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν πίστιν, ἀφιερῶσας ἑαυτὸν τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς, καὶ ἀποστάτης καὶ παραβάτης τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας γενόμενος, ὅπως δὲν ἔπαυσαν ἕκτοτε ἡ ἱστορία καὶ ἡ ἐκκλησία ν' ἀποκαλῶσιν αὐτόν. Φθάσας εἰς Παννονίαν, ἔγραψε πρὸς τὰς ἐλληνικὰς πόλεις καὶ ἰδίως πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, πρὸς τοὺς Κορινθίους, πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους, διεξηγῶν τὴν προαίρεσιν καὶ ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν αὐτῶν. Ἡ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐπιστολὴ, περισωθεῖσα εἰς ἡμᾶς Ὀλοκλήρος, εἶναι πολυειδῶς ἀξιοσημεῖωτος, μάλιστα δὲ κατὰ τοῦτο ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς δὲν κολακεύει τὴν πόλιν ὡς οἱ κοινοὶ τῶν σοφιστῶν καὶ ῥητόρων, ἀλλ' εἰκονίζει αὐτὴν ὅπως εἶναι. «Σώζεται δὲ, λέγει, καὶ εἰς ὑμᾶς ἔτι τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ὥσπερ ἐμπύρευμα τι σμικρόν.» Ἐν γένει ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε πνεῦμα πρακτικόν· ἡπατάτο μὲν περὶ τὴν θεμελιώδη αὐτοῦ δοξασίαν, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ὡς πρὸς τὰς δυσχερείας καθ' ὧν εἶχε νὰ παλαίσῃ, ἐπιδιδῶν τὴν ἀνάστασιν τοῦ ψυχorroαγοῦντος ἀρχαίου βίου. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ πολυάριθμοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας ἔθνη οἱ ἡσπάσαντο προθύμως τὴν πρόσκλησιν ἐκείνην· ὅθεν ἀντέπεμψαν πρὸς αὐτόν, ἐν Σιρμίῳ ὄντα, πρέσβεις ἵνα διαβεβαιώσωσιν ὅτι θέλουσιν ἐκ παντὸς τρόπου συντρέχει εἰς τὸ ἐπιχειρημα. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἰδίως, ζῶντος ἔτι τοῦ Κωνσταντίου καὶ ἐνῷ οἱ λεγεῶνες αὐτοῦ κατεῖχον τὴν Θράκην, ἠνέωχθησαν οἱ πρὸ καιροῦ κεκλεισμένοι ναοὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν, ἠνωρθώθησαν οἱ καθηρημένοι βωμοὶ καὶ ἐτελέσθησαν θυσίαι καὶ πανηγύρεις κατὰ τὸ ἀρχαῖον πάτριον ἔθιμον.

'Αποθανόντος δὲ τοῦ Κωνσταντίου, ὁ 'Ιουλιανός, εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνησχολήθη περὶ τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος ἣν φυσικῶ τῷ λόγῳ συνεδύαζε μετὰ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως. "Αν πιστεύσωμεν τὸν Λιβάνιον, κατ' ἀρχὰς ἐμελέτησε νὰ παραιτήσῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν· καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἔπραξεν, ἀπεποιήθη ὅμως ἀείποτε τὸν τίτλον τοῦ Dominus, ἢ Δεσπότου, ἀπέδωκεν εἰς τοὺς ὑπάτους καὶ εἰς τὴν σύγκλητον τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ἐνίσχυσε τοὺς τοπικοὺς θεσμοὺς τῶν πόλεων, ἀπέβαλε τὴν πομπὴν τῆς ἀνατολικῆς παμβασιλείας καὶ πρὸ πάντων κατήργησε τὴν πολλὴν τῶν ἀνακτόρων πολυτέλειαν. Μὴ ἐκλάθωμεν ὅμως κατὰ γράμμα ὅσα λέγει ὁ Λιβάνιος περὶ τῆς αὐλῆς τοῦ Κωνσταντίου. Κατὰ τὸν περιώνυμον σοφιστὴν ὁ 'Ιουλιανὸς εὗρεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις «μαγείρους μὲν χιλίους, κουρέας δὲ οὐκ ἐλάττους, οἰνοχόους δὲ πλείους, σμήνην τραπεζοποιῶν, εὐνούχους ὑπὲρ τὰς μυίας παρὰ τοῖς ποιμέσιν ἐν ἡρι.» Ταῦτα εἶναι ὑπερβολή. Ὅπως δὴποτε τὸ κύριον τοῦ 'Ιουλιανοῦ μέλημα ἦτο ἡ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος ἀνορθώσις, πρὸς πραγμάτωσιν δὲ τοῦ μωροῦ τούτου ὀνείρου κατησώτευσεν ἐπὶ ματαίῳ θησαυροὺς πρακτικῆς δραστηριότητος. Ὡς ἐραστής παράφρων ἰστάμενος ἐνώπιον τοῦ πτώματος ἐρωμένης περιποθήτου, ἐφαντάζετο ὁ ταλαίπωρος ὅτι δύναται, διὰ τῶν ἀσπασμῶν αὐτοῦ καὶ τῶν περιπτύξεων, νὰ ἐμφυσησῇ ζωὴν εἰς σῶμα σῶζον μὲν ἔτι καλλονὴν ἀπαράμιλλον, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἄψυχον κατακείμενον. Θέαμα οἰκτρὸν, τοῦ ὁποίου ὅμως ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς περιπετείας.

'Ο ἱεροφάντης τῶν ἐλευσινίων ἐπέμφθη μετὰ δώρων πολλῶν, ἐν συνοδίᾳ τοῦ Χρυσανθίου καὶ τοῦ Μαξίμου, τῶν ἀρχαίων τοῦ βασιλέως διδασκάλων, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν τῆς Ἑλλάδος ἱερῶν. Ὁ δὲ Ὀριβάσιος, ὁ ἱατρὸς καὶ φίλος τοῦ 'Ιουλιανοῦ, ἔδραμεν ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ εἰς Δελφοὺς ἵνα ἀνορθώσῃ τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἄλλ' ὅποια ἦτο ἡδὴ ἡ παρακμὴ τοῦ ἄλλοτε τοσοῦτον ἐνδόξου καὶ πλουσίου τούτου ἱεροῦ, δηλοῦται ἐκ τοῦ χρησμοῦ τοῦ δοθέντος τότε εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ αὐτοκράτορος, χρησμοῦ ὅστις, διασωθεὶς εἰς ἡμᾶς ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Κεδρηνοῦ, εἶχεν ὡς ἐξῆς·

Εἶπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
Οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπίσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

Ἰδὲν νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὸν ἔσχατον τῆς Πυθίας ἀποχαιρετισμὸν, καὶ τὸ ἐπίγραμμα ὅπερ αὕτῃ αὕτῃ προέτεινε νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῆς; Συγχρόνως ἤρχισαν ἀνοικοδομοῦμενοι καὶ καλλωπιζόμενοι πολυάριθμοι ναοὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Ἑπειρον, εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ Νικόπολις καὶ ἡ Ἐλευσίς προέκυπτον λαμπραὶ ἐκ τῶν ἐρεσιπίων αὐτῶν· ὁ ἐν Ἀθήναις μηδέποτε ἐκλιπὼν ἀρχαῖος βίος ἐφαίνετο λαμβάνων νέαν ζωὴν· οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ πανηγύρεις τῶν Δελφῶν, τοῦ Ἀργους, τῆς Ὀλυμπίας, τοῦ Ἀκτίου, τῆς Ἀντιοχείας ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς, κατὰ τὸ πάλαι ἔθος· τὰ γυμνάσια ἐπληρώθησαν ἀθλητῶν· ἰδίως δὲ ἐπροστατεύθησαν αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὅστις, γράψας ἐγκώμιον τῆς βασιλίδος Εὐσεβίας, παραβάλλει ἐν αὐτῇ τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας ἐν Ἑλλάδι πρὸς τὰς οὐδέποτε ἐκλειπούσας πηγὰς τοῦ Νείλου καὶ ἐπιφέρει· οὐκ οὖν οὐδὲ ἐξ Ἑλλήνων παντελῶς οἴχεται φιλοσοφία οὐδὲ ἐπέλιπε τὰς Ἀθήνας, οὐδὲ τὴν Σπάρτην, οὐδὲ τὴν Κόρινθον· ἥκιστα δὲ ἐστὶ τῶν πηγῶν ἐκκητι τὸ Ἄργος πολυδίψιον.» Πρὸ πάντων ὅμως αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς εὐλαβῶς ἐξεπλήρου τὰ τοῦ ἀρχιερέως καθήκοντα, διορίσας ἐπιτρόπους αὐτοῦ, ὡς τοιοῦτους, εἰς διαφόρους ἐπαρχίας, φιλοσόφους καὶ ἱερεῖς, ὅσους ὑπελάμβανεν ἐπιτηδεῖους εἰς ἐκτέλεσιν τῶν μελετωμένων, καὶ ὧν τινες ἐπέτυχον τῶντι τὴν ἐνιαχοῦ εἰρηνικὴν τῶν ἀρχαίων ἱερῶν ἀνόρθωσιν, ὡς λ. χ. ὁ ἐπιτραπίς τὰ κατὰ τὴν Λυδίαν Χρυσάνθιος.

Πρὸς δὲ τοὺς χριστιανούς ὁ Ἰουλιανὸς προσηνέχθη ἐν γένει μετριοπαθῶς καὶ σχεδὸν ὅπως ὁ θεὸς αὐτοῦ, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, εἶχε πολιτευθῇ πρὸς τοὺς ἐθνικούς. Καὶ δικαίως καυχᾶται περὶ τούτου ἐπανειλημμένως, λέγων ἐν μὲν τῇ λδ' ἐπιστολῇ· «ἐγὼ μὲν κέκρικα τοῖς Γαλιλαίοις ἅπασιν οὕτω πρᾶως καὶ φιλανθρώπως ὥστε μηδένα μηδαμοῦ βίαν ὑπομένειν, μηδὲ εἰς ἱερὸν ἔλκεσθαι, μηδ' εἰς ἄλλο τι τοιοῦτο ἐπηρεάζεσθαι παρὰ τὴν οἰκείαν πρόθεσιν.» Ἐν δὲ τῇ νδ' ἐπιστολῇ· «ᾧμην ἐγὼ τοὺς Γαλιλαίων προστάτας, ἔξιν μοι μεῖζονα χάριν ἢ τῷ φθάσαντι πρὸ ἐμοῦ ἀρχὴν ἐπιτροπεῦσαι,» ἥτοι τῷ βασιλεῖ Κωνσταντῖνῳ. Ὀνομάζει δὲ τοὺς χριστιανούς Γαλιλαίους, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, διότι, κατὰ τὸν Ἰωάννην Μαλάκαν, μέχρις Εὐδόδου τοῦ ἐπὶ Κλαυδίου, οἱ χριστιανοὶ ἐκαλοῦντο Ναζωραῖοι καὶ Γαλιλαῖοι· ἐπὶ τούτου δὲ χριστιανοὶ ὀνομάσθησαν, τοῦ αὐτοῦ ἐπισκόπου Εὐδόδου προσομιλήσαντος αὐτοῖς καὶ ἐπιθήσαντος τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἐνίστε μάλιστα ὁ Ἰουλιανός.

νός προέτεινεν εἰς τοὺς ἐξηυτελισμένους καὶ ἐξηχρειωμένους ἱερεῖς τῆς εἰδωλολατρείας, ὡς τύπον ἄξιον μιμήσεως τὰς τοσοῦτον θαυμασίως ὀργανωμένας χριστιανικὰς ἐκκλησίας, καθάπερ μαρτυρεῖ ἡ μὲν αὐτοῦ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀρχιερέα Γαλατίας Ἀρσάκιον. Ἀλλὰ τοιαύτη ἦτο ἡ προαίρεσις αὐτοῦ· ἡ δὲ τῶν πραγμάτων δύναμις παρέσυρε τὸν ἄνδρα εἰς ἀτοπήματα τινὰ δυσεξήγητα. Δὲν θέλομεν βεβαίως πιστεύειν τὰς ὑπερβολὰς εἰς τὰς ὁποίας ἐξετραχηλίσθησαν οἱ χριστιανοὶ ἐν ταῖς κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ κατηγορίαις, ὧν δεῖγμα ἐν παρατιθέμεθα ἐνταῦθα τὸ παρὰ Κεδρηνοῦ λεγόμενον· «καὶ γὰρ μυρίας μὲν γυναῖκας κατὰ γαστρὸς ἐχούσας ἀνατεμὼν ὁ Ἰουλιανός, ἐν τοῖς αὐτῶν ἐμβρύοις ἡπατοσκοπεῖ καὶ παιδιὰ δὴ πολλὰ κατασφάττων ὑπὸ τὰ εἰδῶλα κατάρυττε.» Τοιαύτας φοβεράς ἀνοσιουργίας, ὁ χρηστὸς, ὁ ἀγαθὸς, ὁ φιλόανθρωπος Ἰουλιανὸς βεβαίως δὲν ἔπραξε ποτέ. Δὲν νομίζομεν δὲ δίκαιον νὰ κατακριθῇ ἀπολύτως ὡς ἀφαιρέσας ἀπὸ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου τὰ μεγάλα αὐτοῦ προνόμια, διότι καὶ οἱ μετέπειτα χριστιανοὶ αὐτοκράτορες οὐδέποτε ἐνόμισαν πρέπον νὰ ἀνορθώσωσι καθ' ὁλοκληρίαν τὰ προνόμια ἐκεῖνα. Οὐδὲ θέλομεν ἐπιτιμῆσαι αὐτὸν δι' ἣν ἐπεχείρησεν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἰουδαϊκοῦ ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, καθότι καὶ τοῦτο δύναται ἴσως νὰ ἐξηγηθῇ μέχρι τινὸς ὡς δεῖγμα τῆς τοῦ βασιλέως ἀνεξιθρησκείας. Ἀλλὰ ἐξώκειλεν εἰς πράξεις ἄλλας ἐντελῶς ἀδικαιολογήτους.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἐλάτρευε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ἔγραφε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς ἰδίαν. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως, ὅτι ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ὅσοι ἐπεχείρησαν σπουδαίαν τινὰ κοινωνικὴν τοῦ κράτους μεταρρύθμισιν, τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μετεχειρίσθησαν ὡς ὄργανον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν τοσοῦτον εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη, καὶ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἐλογίζετο καὶ ἦτο ἐπικρατεστέρα τῆς λατινικῆς. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ ἐλπίσας νὰ ἐκπαιδεύσῃ ἠθικῶς τὸν κόσμον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς σταϊκῆς φιλοσοφίας, ἑλληνιστὶ συνέγραψε τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ, ἥτοι «τὰ καθ' ἑαυτόν.» Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁ ὑψώσας τοῦ χριστιανισμοῦ τὴν σημαίαν, δι' ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐχαρκτήρισε τὴν σημαίαν ταύτην καὶ ἐντὸς ἑλληνικῆς πόλεως ἔστησεν αὐτήν. Τελευταῖον ὁ Ἰουλιανός, ὁ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἀρχαίου βίου ὀνειρευθείς, εἰς τὴν ἑλληνικὴν συνέταξεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς συγγραφάς. Ἀλλ' ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἠγάπησε μόνον τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ γλῶσσαν· ἠθέλησε

νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν κτῆμα, ὅπως ἐκβαρβαρῶν τοὺς χριστιανούς, ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς δι' ἣν ἔτρεφον ἀποστροφὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ θρησκείαν. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἐπιτηδεύει συγγέων τὴν εἰδωλολατρείαν μὲ ὅλα τὰ λοιπὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ συστατικά, «εἰς ἡμᾶς, ἔλεγεν εἰρωνευόμενος, ἀνήκουσιν ἡ εὐγλωττία καὶ αἱ τέχναι τῆς Ἑλλάδος καθὼς καὶ ἡ τῶν θεῶν αὐτῆς λατρεία· ὑμέτερος δὲ κληρὸς ἐστὶν ἡ ἀμάθεια, ἡ ἀγροικία καὶ οὐδὲν πλεον· αὕτη ἐστὶν ἡ σοφία ὑμῶν.» Καὶ ἐπὶ τοῦ σοφίσματος τούτου ἐρειδόμενος οὐ μόνον ἀπέκλεισε τοὺς χριστιανούς ἀφ' ὅλων τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιοματίων, ἀλλὰ τὸ ἔτι δεινότερον, ἀπηγόρευεν αὐτοῖς τὴν σπουδὴν τῆς γραμματικῆς, τῆς ῥητορικῆς, τῆς ἱατρικῆς καὶ αὐτῶν τῶν ὁραίων τεχνῶν, παραδούς ἅπασαν τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς σοφιστάς. Οὐδεμία τῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ διατάξεων ἠδύνατο νὰ καταφέρῃ εἰς τὸν χριστιανισμὸν πληγὴν βαρυτέραν καὶ οὐδεμία ἐκίνησε πικρότερον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν χριστιανῶν. Λαμπρῶς δ' ἐξεδηλώθη ἡ ἀγανάκτησις αὕτη ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζινοῦ, διὰ τῆς περιφήμου αὐτοῦ, ἐν τῷ στηλιτευτικῷ ἅ κατὰ Ἰουλιανοῦ, ἀποστροφῆς, ἣτις ἀρχομένη διὰ τῶν λέξεων «πολλῶν γὰρ καὶ δεινῶν ὄντων ἐφ' οἷς ἐκεῖνος μισεῖσθαι δίκαιος, οὐκ ἔστιν ὅ,τι μᾶλλον ἢ τοῦτο παρανομήσας φαίνεται,» ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους τοῦ λόγου, καταδεικνύουσα τὴν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ συμμαχίας. Προέκειτο τῷ ὄντι νὰ καθιερωθῇ τὸ διαζύγιον τοῦ νέου δόγματος ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ ἀνατραπῇ οὕτω ἐκ βάθρων ἢ μία τῶν δύο βάσεων ἐφ' ὧν δὲν ἔπαυσεν ἕκτοτε ἐρειδόμενος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὁ ἑλληνισμός. Πῶς ἦτο λοιπὸν δυνατόν νὰ μὴ φρυάξῃ ἡ εὐαίσθητος τοῦ Ναζιανζινοῦ ψυχὴ; "Οθεν εὐλόγως ἀνακράζει, πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀποτεινόμενος: «τὰ μὲν ἄλλα παρῆκα τοῖς βουλομένοις, πλοῦτον, εὐγένειαν, εὐκλειαν, δυναστείαν, ἃ τῆς κάτω περιφορᾶς ἐστὶ, καὶ ὀνειρώδους τέρψεως. Τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνου, καὶ οὐ μέμφομαι χερσαίοις τε πόνοις καὶ θαλασσίαις, οἳ τούτους μοι συνεπόρησαν.» Αἱ δύο ἀντίπαλοι μερίδες ἀντηγωνίζοντο οὕτω τίς πλειότερον τῆς ἄλλης νὰ προσοικειωθῇ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ εὐφυΐας. Ἄλλ' ἡ πάλῃ δὲν περιωρίζετο εἰς τοῦτο. Ὁ Ἰουλιανὸς διὰ νόμου ῥητοῦ ὑπεχρέωσε τοὺς χριστιανούς ν' ἀποδώσωσι τὰς ζημίας ὅσας ἐπροξένησαν διὰ τῆς καταστροφῆς νῶν ἐθνικῶν, τῆς γενομένης ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλείων καὶ

μάλιστα ἐπὶ Κωνσταντίου. Ἡ δ' ἐκτέλεσις τῆς διατάξεως ταύτης δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγῃ βιασπραγίας, οἷαδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιθυμία του βασιλέως νὰ ἀποφύγῃ αὐτάς. Μάρκος ὁ ἐπίσκοπος Ἀρεθουσίων ἐβασανίσθη ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως ταύτης, διότι δὲν ἐπείθετο νὰ ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν ὑπόχρεον εἰς ἀποζημιώσιν, ἔνεκα ναοῦ τινος ἄλλοτε ὑπ' αὐτοῦ καθαιρεθέντος. Ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τέλους ἔσωσε τὴν ζωὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐὰν ἦναι ἀληθές, ὡς βεβαιοῦται, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἐκεῖνος εἶχε πολὺ συντελέσει εἰς τὸ νὰ διαφύγῃ ὁ Ἰουλιανὸς τὸν θάνατον ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου ἐνεργηθείσης γενικῆς κατὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ σφαγῆς, ὁ Ἰουλιανὸς βεβαίως ἐδειξε θλιβεράν ἀγνωμοσύνην μὴ προλαβὼν τὰ παθήματα τοῦ γέροντος, ἢ τοῦλάχιστον μὴ τιμωρήσας τοὺς ἐνόχους. Οἱ χριστιανοὶ πάλιν δὲν ἦτο δυνάτὸν ἀναμφιβόλως νὰ μείνωσι θεαταὶ ἀδιάφοροι τῶν τοιούτων ἐπιθέσεων· καὶ ὅτε ὁ Ἰουλιανὸς ἐπιχειρήσας νὰ ἀνανεώσῃ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ καταστήματα τῶν ἐθνικῶν τελετῶν καὶ πανηγύρεων, ἐξύβρισε τὰ ἀντ' αὐτῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐγεγνηντα χριστιανικὰ ἱερά, ὁ ἐν Δάφνῃ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπυρπολήθη διὰ νυκτός, οἱ δὲ χριστιανοὶ δεινῶς διὰ τοῦτο κατεδιώχθησαν. Ὡς αὐτως δὲ ἀταξίαι τινὲς ἐν Ἐδέσῃ γενόμεναι ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν, ἔδωκαν εἰς τὸν βασιλέα ἀφορμὴν νὰ δημεύσῃ ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν περιουσίαν, τῆς ἑποίας τὰ μὲν χρήματα διένειμεν εἰς τοὺς στρατιώτας, τὰ δὲ κτήματα κατέστησε δημόσια· ὥστε τὰ πράγματα ἡρεθίζοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι φοβερὸς ἐμφύλιος πόλεμος ἤθελεν ἐκραγῆ καθ' ὅλον τὸ κράτος ἐὰν ἐπέξῃ ὁ Ἰουλιανός.

Ἄλλ' οὗτος δὲν ἐμονάρχησεν οὐδὲ δύο ἔτη ὅλα. Ἀφοῦ ἐδάμασεν, ὡς προείπομεν, τὰ γερμανικὰ φύλα, φλεγόμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ταπεινώσῃ καὶ τοὺς βαρβάρους οἵτινες ἀπ' ἀνατολῶν ἐπήνεγκον πολλὰς, ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίου, κατὰ τοῦ κράτους πληγὰς, ἐπανελάθε δραστηρίως τὸν κατὰ Σαπῶρ πόλεμον ἅμα βασιλεύσας. Προέθετο δὲ οὐχὶ νὰ περιορισθῇ εἰς ἄμυναν ἀπλῆν, ἀλλὰ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἀντιπάλου ἐπικρατείας· καὶ ἐπὶ τούτῳ συγκροτήσας μὲν στρατὸν ἐξήκοντα πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, κατασκευάσας δὲ πολυάριθμον ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου στόλον, ὥρμησεν ἐπὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἐκυρίευσεν τὰς πόλεις αὐτῆς ὅσαι ἠθέλησαν ν' ἀντισταθῶσι, διέβη τὸν Τίγριν ποταμὸν, καὶ τοι τῶν Περσῶν ἀγωνισθέντων νὰ διακωλύσωσι

τὴν διαπεραίωσιν ταύτην, καὶ ἐπολιόρησε τὴν Κτησιφῶντα. Ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς νὰ κυριεύσῃ τὴν ὀχυρὰν καὶ μεγάλην ταύτην βασιλεύουσαν, ἐτράπη, ἀνὰ μέσον τῶν πλουσίων τῆς Περσίας ἐπαρχιῶν, πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Σαπῶρ. Ἐνταῦθα ὅμως, ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ καὶ περιπεσὼν εἰς ἐρημίας ἀδιαβάτους, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Τότε ἐπεφάνη ὁ μέγας τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν στρατός, πιέζων καὶ ἀπειλῶν αὐτὸν ἀδιακόπως. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἀπέβαλεν οὔτε τὴν ἀνδρείαν οὔτε τὴν καρτερίαν αὐτοῦ, καὶ ἠτοιμάζετο νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ θέαμα τὸ ὅποῖον ἐδόθη ποτὲ εἰς τὸν κόσμον, ἐν ταῖς αὐταῖς περίπου χώραις, ὑπὸ τῶν ἀειμνήστων τοῦ Ξενοφῶντος μυρίων, ὅτε ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀδιαλείπτων ἐκείνων συμπλοκῶν, μαθὼν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὅτι ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προσεβλήθη, ἔδραμεν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἅμιθωρακος καὶ ἔπεσε λαβὼν πληγὴν καιρίαν ἐξ ἧς ἀπέθανε τὴν νύκτα τῆς 25 ἰουνίου τοῦ 363, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 32. Λέγεται ὅτι πνέων τὰ λοιπὰ, ἔλαβε διὰ τῆς χειρὸς τὸ αἷμα τῆς πληγῆς αὐτοῦ καὶ ἔρρανεν εἰς τὸν ἄερα, ἀνακράζας «νενίκηκας Χριστέ· κορέσθητι Νιζωραῖε.» Μετακομισθεὶς δὲ βραδύτερον εἰς Ταρσὸν ἐτάφη ἐν τινὶ προαστείῳ τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ προσεγράφη τοῦτο τὸ ἐπίγραμμα·

Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγριν ἀγέροον ἐνθάδε κεῖται.

ἀμφοτέρων βασιλεὺς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής.

Ὁ ἐθνικὸς Ζώσιμος ἐπωνόμασεν αὐτὸν μέγαν· οἱ χριστιανοὶ χρονογράφοι ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ τὰς δεινότερας τῶν ὕβρεων τὴν δὲ ἡμετέραν γνώμην γινώσκει ὁ ἀναγνώστης. Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχεν ὁμολογούμενως ἀρετὰς πολλὰς, ἀλλὰ δὲν ἐνόησε τὸν ἀληθῆ χαρακτῆρα καὶ τὰς ἀληθεῖς ἀνάγκας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἔζη. Ἐὰν ἐγεννᾶτο ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ᾔθελε διατελεῖ ἐντὸς οἰκείας ἀτμοσφαίρας, αἱ ἀρεταὶ ἐκείναι, ἀποφέρουσαι καρποὺς ἀγαθοὺς, ᾔθελον ἀναδείξει τὸν ἄνδρα ἐνάμιλλον τοῦ Ξενοφῶντος ἢ τοῦ Ἀγησιλάου. Ἐπειδὴ ἐγεννήθη εἰς χρόνους ἀλλοτρίους τοῦ ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦντος πνεύματος, αἱ ἀρεταὶ αὐτοῦ ἀπέβησαν ἄγονοι καὶ ἠδύναντο νὰ καταντήσωσιν ὀλέθρια· ἐὰν ἐπέζη. Παραπλήσιόν τι συμβαίνει εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον. Ὑπάρχουσι μετεωρολογικὰ φαινόμενα οἷα ἡ χάλαζα, ὁ κεραυνὸς καὶ τὰ τοιαῦτα, αἰετοτε ἀπαίσιμα, ὅπως οἱ μοχθηροὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἰουλιανὸς μοχθηρὸς ἄνθρωπος, ὅπως παρε-

σταθῇ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν, βεβαίως δὲν ἦτο. Ἀλλὰ ὑπάρχουσι καὶ γεγονότα φυσικὰ, οἷον ὁ τοῦ ἡλίου καύσων καὶ τὰ παρόμοια, τὰ ὅποια ἐγκαίρως μὲν ἐπερχόμενα εἶναι εὐεργετικώτατα, παρ' ὧραν δὲ συμβαίνοντα δύνανται νὰ γίνωσι δεινῶν συμφορῶν πρόξενα. Εἰς τὸν Ἰουλιανὸν συνέβη τὸ τελευταῖον τοῦτο πάθημα· ὅθεν δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ, ὅπως ἡξίωσαν οἱ ἔθνη, μέγας, διότι μέγας δὲν εἶναι ποτὲ ὁ μὴ εὐεργετήσας τὴν ἀνθρωπότητα ἢ τοῦλάχιστον τὸ ἔθνος αὐτοῦ, ὁ δὲ Ἰουλιανὸς βεβαίως δὲν εὐηργέτησε τὸν κόσμον. Καθὼς ὅμως οὐδεὶς ἐξ ἑφρων ἀνθρώπος θέλει ἀρνηθῇ ὅτι τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα, εἶναι ἀγαθοποιᾶ, οὕτω πᾶς ἀληθὲς τῆς ἱστορίας γνώστης δὲν δύναται εἰμὴ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἤθελεν ἀποβῇ ἡγεμὼν ἄριστος ἐὰν ἦ ἐγεννᾶτο εἰς χρόνους οἰκειοτέρους, ἢ προσφορώτερον πρὸς τὰς περὶ αὐτὸν περιστάσεις ἐπολιτεύετο.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μέχρι τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἐπὶ τῶν τριῶν ἐν τῷ μεταξὺ βασιλέων, Ἰοβιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος, τὰ πράγματα ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἣσαν πρότερον κατάστασιν· ἀνεξίθρησκεία τις ἐπεκράτησεν ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν, ὁ δὲ ἀρειανισμὸς, ἐπὶ μικρὸν ταπεινωθεὶς, ἀνέκυψεν αὖθις καὶ κατίσχυσε τῆς ὀρθοδοξίας. Ὁ Ἰοβιανὸς, ἀναγορευθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀποθάνει ὁ προκατόχος αὐτοῦ, ἐνόμισεν ἀναγκαστὸν νὰ εἰρηνεύσῃ διὰ πάσης θυσίας πρὸς τοὺς Πέρσας, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνωμολόγησε τριακονταετῆς συνθήκας, δι' ὧν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς πάντα ὅσα παρὰ τὸν Τίγριν ποταμὸν κατεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ αὐτὴν τὴν Νίσιβιν ἣτις πολλάκις τοσοῦτον ἡρωϊκῶς ἀντέστη εἰς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Μετὰ δὲ ταῦτα κατήργησε τὰ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς λατρείας διατάγματα τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀνεκήρυξεν αὖθις θρησκείαν ἐπικρατοῦσαν τὸ χριστιανικὸν δόγμα καὶ ἐφάνη ἀποκλίνων μᾶλλον πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐβασίλευσεν εἰμὴ ὀλίγους μῆνας, ἀποθανὼν αἰφνιδίως, κατὰ φεβρουάριον τοῦ 364, πρὶν εἰσεῖτι φθάσῃ εἰς τὴν βασιλεύουσάν, δὲν ἡδυνήθη νὰ πράξῃ τι ὀριστικὸν περὶ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ζητήματος. Εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἐν τούτοις ἐπέτρεψε διὰ νόμου ῥητοῦ, τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν τῶν ναῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἱερῶν· μόνον τὰς ἀνόμους μαγγανείας καὶ γοητείας ἀπηγόρευσεν. Ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς, ὁ μετὰ Ἰοβιανὸν προχειρισθεὶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τε τῶν τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν Οὐά-

λεντα τὴν κυβέρνησιν τῆς ἀνατολῆς, ἀναλαβὼν αὐτὸς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλατίας. Ἐκ τῶν δύο τούτων βασιλέων, ὁ Οὐάλεντινιανὸς ἔδειξεν ἀξιοσημεῖωτον πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς ἀνεξιθρησκείαν· διότι ἐκώλυσε μὲν διὰ νόμου τὰς νυκτερινὰς θυσίας, καὶ τοῦτο τῇ συναινέσει τῶν νοημονεστέρων ἐθνικῶν, οἵτινες ὁμολόγουν ὅτι πολλὰ ὡς ἐκ τῶν θυσιῶν τούτων ἄτοπα συνέβαινον, ἀλλ' ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ ἀνθυπάτου Ἀχαΐας Πραιτεζτάτου ἐπέτρεψε κατ' ἐξαίρεσιν εἰς τοὺς ἐνταῦθα Ἕλληνας, ἀργοῦντος τοῦ νόμου, νὰ πράττωσι πάντα κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς πάτρια. Περίεργος καὶ ὁ λόγος δι' οὗ ὑπεστήριξε τὴν αἴτησιν ὁ τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος· «τοῦτον, εἶπε, τὸν νόμον ἀβίωτον τοῖς Ἕλλησι καταστήσειν τὸν βίον, εἰ μέλλοιεν κωλύεσθαι τὰ συνέχοντα τὸ ἀνθρώπειον γένος ἀγιώτατα μυστήρια κατὰ θεσμὸν ἐκτελεῖν.» Τοσοῦτον ἐρριζωμένον ἦτο εἰς ἐτὶ τὸ ἀρχαῖον θρησκευτικὸν αἶσθημα ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Πρὸς δὲ τὰς μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ ἀρειανῶν ἐριδας, ὁ Οὐάλεντινιανὸς διετέλεσεν ἀδιάφορος· καὶ ἐπειδὴ ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις οἱ ἀρειανοὶ ἦσαν ἐλάχιστοι τὸν ἀριθμὸν, ἴσχυσεν ὡς ἐκ τῆς ἀδιαφορίας ἐκείνης ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ἡ ὀρθοδοξία. Παντάπασιν ἁλλοίως ἐπολιτεύθη ὁ Οὐάλης ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὁ Οὐάλης ἡσπάζσθη ἀμέσως τὴν τῶν ἀρειανῶν αἵρεσιν καὶ ἀναφανδὸν ἐπροστάτευσεν αὐτοὺς κατὰ τῶν ἀντιπάλων. Ἐπίσημον ὅμως διωγμὸν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων δὲν ἐπεχείρησε. Πολλὰ βεβαίως οὗτοι ἔπαθον πολλαχοῦ διὰ τὴν ἰσχὺν ἣν ἔλαβον οἱ πολέμιοι αὐτῶν, ἀλλὰ ῥητὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα καταδιώκοντα τοὺς πρεσβεύοντας τὸ ὀρθόδοξον δόγμα, δὲν ἐξεδόθησαν, ὡς φαίνεται. Ὅσα βραδύτερον περὶ τούτου κατὰ Οὐάλεντος ἐγράφησαν, λογίζονται ὑπὸ τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν ὡς ὑπερβολαί. Μία δὲ τῶν ἀποδείξεων τῆς μετρίας τοῦ Οὐάλεντος καταφορᾶς εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον νὰ ἀποθάνῃ τελευταῖον ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ αὐτοῦ θρόνου.

Ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης τὴν τελευταίαν ἐπὶ Κωνσταντίου προγραφὴν τοῦ περιωνύμου τουτου ἀρχιερέως (σελ. 562 καὶ ἐπ.). Ὁ Ἰουλιανὸς, ἐν τῇ ἀνεξιθρησκείᾳ αὐτοῦ, εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀνακαλέσει ἀπαντας τοὺς ἐπισκόπους τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρειανῶν ἐξορισθέντας. Ὅθεν ἐπανῆλθε τότε καὶ ὁ Ἀθανάσιος εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἡ δὲ ἀνὰ μέσον τῆς Αἰγύπτου κἀθοδος αὐτοῦ ἀπέβη ὄντως θριαμβευτική. Πλῆθος ἀν-

θρώπων ἀναρίθμητον ἐξώρμησαν ἐκτὸς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐκάλυψαν τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, κλάδους κρατοῦντες ἐν χερσὶ καὶ ἱμάτια πολυανθῇ καὶ ποικίλᾳ στρωννύοντες, καὶ βοῶντες, καὶ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἄμετρον αὐτῶν ἐκφράζοντες χαρὰν· τὸν ποταμὸν διέσχίζον πολυάριθμα ἁκάτια· τὸ πέλαγος ἐξήστραπτεν ἀπὸ τῶν φώτων τὰ ὅποια ἔλαμπον ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν τοῦ Μουσείου πύργων· τοιαῦται καὶ ἄλλαι τιμαὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Ἀθανάσιον ἐπανερχόμενον εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα, διότι ὁ λαὸς ἀπεθαύμαζεν αὐτὸν ὡς ἄνδρα λαμπρὸν καὶ διαβόητον, ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περιέβλεπτον, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας ἀληθῆ στυλὸν καὶ θεμέλιον, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὡς πατέρα τῆς ὀρθοδόξιας. Ἀλλὰ τὸ κλέος τοῦτο τὸ ὅποιον ἐτάραξε τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖον, ἐφάνη νῦν ἐπικίνδυνον καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἰουλιανόν, ὅστις διέταξε μετ' οὐ πολὺ ν' ἀπαχθῇ καὶ αὐθις εἰς ἑξορίαν ὁ Ἀθανάσιος. Τὰ περὶ τούτου παραγγέλματα τοῦ Παραβάτου ἀποπνέουσι μίσους, καὶ ταραχῆς, καὶ ἀγανακτήσεως ἥτις ἀποβαίνει ἐνίοτε ἀγεννῆς καὶ γελοία, ὡς ὅτε λ, χ. ὁ Ἰουλιανὸς, καθάπτόμενος καὶ αὐτοῦ τοῦ μικροῦ σώματος τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου, λέγει πρὸς αὐτόν· «μηδὲ ἀνὴρ, ἀλλ' ἀνθρωπίσκος.» «Ἄλλοτε ὁμως, ἐμβριθέστερος γενόμενος, ἐκτοξεύει κατὰ τοῦ ἀνθρωπίσκου ἐκείνου, ὅστις ἤγε καὶ ἔφερε τὸν κόσμον, βέλη γενναϊότερα καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἐπαινητημένως θεοῖς ἐχθρόν. Ἐπὶ μᾶλλον δὲ παροξυνόμενος, «ὁ μισρὸς, ἀνακράζει, ὃς ἐτόλμησεν ἐλληνίδας ὑπ' ἐμοῦ γυναικάς τῶν ἐπισήμων βαπτίσαι.» καὶ ἐπιφέρει νὰ διωχθῇ οὗτος ἐξ Ἀλεξανδρείας οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τῆς Αἰγύπτου τόπων. Ἐφυγε λοιπὸν πάλιν ὁ ἐπίσκοπος, ἄφοῦ παρεμύθησε τοὺς περὶ αὐτὸν θαυρῶντας παμπληθεῖς χριστιανούς «θαρρεῖτε, εἰπὼν πρὸς αὐτοὺς, νεφύδιον γὰρ ἐστὶ καὶ ἥττον παρελεύσεται.» Ἀλλὰ σχεδὸν ἀμέσως ἔπειτα ἐπέστρεψεν εἰς Ἀλεξανδρείαν, ὅπου διετέλεσεν ἐν ἀσφαλείᾳ κεκρυμμένος διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην τῶν κατοίκων. Οὐδὲ διήρκεσεν ἡ δοκιμασία αὕτη ἐπὶ πολὺ. Ἀποθνήσκοντος τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ Ἰοβιανὸς ἐσεβάσθη τὸν Ἀθανάσιον ἀναλαβόντα τὸ ἅξιωμα αὐτοῦ. Ἐπειτα δὲ ἐξωρίσθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Οὐράκλεντος· ἀλλὰ μετὰ τινὰς μῆνας ἡναγκάσθη ὁ βασιλεὺς οὗτος νὰ εἰσακούσῃ τὰς δεήσεις τοῦ λαοῦ ὅστις ἐλάτρευε τὸν ποιμενάρχην αὐτοῦ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι κατεβλήθη μὲν ἡ εἰδωλολατρεία, ἐθριάμβευσε δὲ ὁ χριστιανισμὸς, ἐνῶ ὁ Ἀθανάσιος τὸ ζῶν τοῦ νέου δόγματος σύμβολον, διατελεῖ εἰσέτι διω-

κόμενος· ὅθεν ἐπανῆλθε δ.α τελευταίαν φορὰν ὁ ἀνὴρ εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν αὐτοῦ θρόνον καὶ ἀπέθανεν ἤδη ἐν εἰρήνῃ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, τῇ 2 μαΐου τοῦ 373, μετὰ τεσσαράκοντα καὶ ἑξ ἑτῶν πολυτάραχον ἀρχιερατεῖαν.

Τὸν πανηγυρικὸν αὐτοῦ συνέταξαν δύο περιώνυμοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, τοῦ ὁποῦ ὁ λόγος, ἄξιος θεῶταως τοιαύτης ὑποθέσεως, δὲν ἔφθασε δυστυχῶς εἰς ἡμᾶς, καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὅστις προσμιμνῆσθαι οὕτω « Ἀθανάσιον ἐπαινῶν ἀρετὴν ἐπαινέσομαι, » μετὰ πλείστης ὅσης καλλιπείας ἀποθαυμάζει τὴν τε διδασκαλίαν τοῦ ἀνδρός, καὶ τὴν εὐστάθειαν, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς πίστεως ζῆλον, διὰ τοιαύτης τινὸς κομποτάτης παραβολῆς συνοφίζων τὴν ὅλην τοῦ ἀρχιερέως εἰκόνα. « Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, δύο λίθων μιμεῖται φύσεις ἐπαινουμένων· γίνεται γὰρ τοῖς μὲν παίουσιν ἀδάμας, τοῖς δὲ στασιάζουσι μαγνήτις, ἀρρήτῳ βίῃ τὸν σίδηρον ἔλκουσα, καὶ τὸ στερρότατον ἐν ὕλαις οἰκειομένη. » Ἐν γένει ὁμοῦς ὁ θεολόγος Γρηγόριος, διὰ τὴν σφόδρα κεκαλλωπισμένην αὐτοῦ φύσιν καὶ τὴν μελαγχολικὴν ὁπωσοῦν διάθεσιν, δὲν ἦτο ἴσως ἐπιτήδειος νὰ παραστήτῃ ἅπαν τὸ μέγεθος τῆς αὐστηρᾶς ἀφελείας καὶ τῆς ἀείποτε ἐνεργοῦ πίστεως τοῦ Ἀθανασίου. Ἡ ἐκκλησία ἐτίμησε τὸν ἱεράρχην τοῦτον οὐχὶ ὡς μάρτυρά τινα ἐξ ἐκαίνων οὔτινες πρῶτοι διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν ἠσφάλισαν τὸ χριστιανικὸν δόγμα, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς κράτους ἰδρυτὴν· διότι αὐτὸς κατεσκεύασε τὴν ἀκράδαντον τῆς πίστεως ἡμῶν κρηπίδα καὶ αὐτὸς ἐπὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα διετέλεσεν ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀδιάφθορος αὐτῆς παραστάτης, οὐδέποτε ἢ φοβηθεὶς τὸν κίνδυνον ἢ ἀπαυδῆσας ἐκ τοῦ ἀγῶνος, ἢ ἐκ τοῦ θριάμβου ἐπαρθείς. Τφόντι εἰς τὰς πολυχρήτους συγγραφὰς ὅσας ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας συνέταξεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τοσοῦτον μακρὰς πάλης, ἡ ἠθικὴ διδασκαλία ὀλίγον ἐπέχει τόπον, ἂν καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἔλθεν ἀφορμὴν νὰ διατυπώσῃ ἠθικά τινα παραγγέλματα δι' ὅλης τῆς θαυμαστῆς χριστιανικῆς ἀκριθείας ἣν δὲ ἔπαυσε τηρῶν καθ' ἅπαντα τὸν βίον. Πρὸ πάντων ὁμοῦς ὁ Ἀθανάσιος ὑπῆρξεν, οὐχὶ ἠθικῆς διδασκαλός, ἀλλὰ θρησκείας ἡγεμὼν πρὸς δὲ τὸ ἄρχειν τε καὶ ἀμύνεσθαι, τὸ ἀφηρημένον καὶ ὑπερφυῖς δόγμα εἶναι ἀείποτε συντελεστικώτερον τῆς ἀπλῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Ὅ,τι μάλιστα παροξύνει τὰ πνεύματα εἶναι τὸ δυσκατάληπτον, τὸ μετάρσιον, τὸ ἀπρόσιτον· τὰ ἔθνη ἔχον-

ται καὶ φέρονται κυρίως διὰ μυστηριωδῶν καὶ ἱερῶν λέξεων. ἡ δὲ ἠθικὴ, καὶ αὐτὴ ἡ καθαρωτέρα ἠθικὴ, δὲν ἀρκεῖ πάντοτε εἰς τὴν χρείαν ἣν αἰσθάνεται ἡ διάπυρος μεγαλοφυΐα τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς πεποιθήσεις αὐτῆς καὶ νὰ ἀφαρπάζῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἀτρόμητος, ὁ μεγαλόψυχος Ἀθανάσιος ἐπλήρωσε λοιπὸν πολλάκις τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ δι' ἀκκνηθῶν θεολογικῶν συζητήσεων. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν ζωηρὰν τῶν δοκιμασιῶν αὐτοῦ διήγησιν, τὰς ὁποίας ἀπὸ καρδίας περιέγραψεν ὅπως εἶχεν αἰσθανθῇ αὐτὰς, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἐμπροσθεν τῆς ἀκκάμπτου αὐτοῦ θελήσεως, μὴ ζητήσωμεν παρ' αὐτῷ εὐγλωττίαν ἄλλην εἰμὴ μόνον αὐστηρὰν λόγου ἀκρίβειαν περὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν δογμάτων. Ἡ θετικὴ καὶ ὑπερφίαλος αὐτοῦ φύσις ὑπῆρξε παραδόξως πρόσφορος εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην τῆς θρησκείας, εἰς τοὺς χρόνους τούτους τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἀκμῆς καθ' ἣν πανίσχυρος μὲν, ἀλλὰ διηρημένη ἡ ἐκκλησίαι εἶχε χρείαν νὰ δώσῃ οὕτως εἰπεῖν εἰς ἑαυτὴν περὶ ἑαυτῆς λόγον, ἀναπτύσσουσα καὶ κυρούσα τὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα εἶχον μὲν κατατροπώσει τὴν πολυθειάν, ἀλλὰ προσεβάλλοντο εἰς ἐτι πανταχόθεν, ἔσωθεν τε καὶ ἔξωθεν· ἔσωθεν μὲν ὑπὸ τῶν αἱρέσεων, ἔξωθεν δὲ ὑπὸ τῶν πολυαριθμῶν ἐτι ὀπαδῶν τῆς εἰδωλολατρείας. Ἀκούων τὸν Ἀθανάσιον, νομίζεις ὅτι ὁμιλεῖ νομοθέτης μᾶλλον ἢ ἀποστολος· μετὰ τοσοῦτον ἀπηκριβωμένης λεπτότητος ἀναλύει καὶ διαστέλλει τὰ στοιχεῖα τῆς πίστεως, δι' ὧν φωταγωγεῖ τὰς ψυχὰς. Ὁ Ἀθανάσιος εὗρε τὴν ἐπιτηδειοτέραν πρὸς ἐρμηνείαν τῶν μυστηρίων διαλεκτικὴν τέχνην· καὶ εὗρεν αὐτήν, διότι ἡ τέχνη, ἡ κυριολεξίαν ἐκείνη ἐκτὸς τῆς ὁποίας ἄρχεται ἡ πλάνη, ἡ ἀμετάθετος ἐκείνη ἐμβρίθεια τῶν θεολογικῶν ὄρων, προσῆκεν οὐ μόνον εἰς τὸ δόγμα ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Ἐν τούτῳ κεῖται τὸ μυστήριον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Θεσπίσας ὅτι «πίστις καθολικὴ αὕτη ἐστίν, ἵνα ἓνα Θεὸν ἐν Τριάδι καὶ Τριάδα ἐν Μονάδι σεβώμεθα, μήτε συγχέοντες τὰς ὑποστάσεις, μήτε τὴν οὐσίαν μερίζοντες» ἀποσκυβαλίσας εἰς τοὺς ἀπίστους πάντα ὅστις δὲν ἀπεδέχετο ὁλόκληρον τὴν σειρὰν τῶν ἀρρήτων τούτων ἀληθειῶν καὶ διανοίξας χάσμα ἀνυπέρβατον μεταξὺ Ἀρείου καὶ ἐκκλησίας, ὠχύρωσε τὴν χριστιανικὴν ἐνότητα διὰ πανοπλίας ἥτις ἐπῆρκεσεν αὐτῇ ἐπὶ πεντεκαίδεκα ὅλους αἰῶνας, καὶ διὰ τῆς ἀσφαλείας δι' ἧς περιέβαλε τὴν πίστιν ἐνεφύσησε θάρρος καὶ πειθὼ ἀκταγώνιστον εἰς ἅπαντας τοὺς κήρυκας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ μέχρι τῆς σήμερον. Ἔστω λοιπὸν ὁ πρῶτος καὶ ὁ

καθηγούμενος ἀπάντων τῶν τῆς πίστεως προμάχων καὶ αὐτῶν τῶν θεσπεσίων ἀνδρῶν ὅσοι διέλαμψαν κατὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην τετάρτην ἑκατονταετηρίδα. Ἐὰν δὲν ὑπῆρξεν ὁ πάντων εὐγλωττότερος, διέπρεψεν ὁμῶς ἐπὶ προτερήμασι σπανιωτέροις καὶ αὐτῆς τῆς εὐγλωττίας, ἐπὶ μεγαλοψυχίᾳ, ἐπὶ μεγαλοφροσύνῃ, ἐπὶ μεγαλοπραγμοσύνῃ. Ἐπιτηδειότερος ὢν φύσει πρὸς τὸ ἄρχειν καὶ πρὸς τὸ πράττειν ἢ πρὸς τὸ λέγειν, διετέλεσεν οὐδὲν ἥττον ὁ διδάσκαλος τῶν Γρηγορίων, τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Χρυσοστόμων, ὃν ἡ εὐγλωττία ἐμελλε νὰ ὑπερβῇ τὴν ἰδικήν του εὐγλωττίαν· διότι αὐτὸς ἐνέπνευσε τὴν περὶ τοῦτο δεινότητα αὐτῶν, ὀρίσας καὶ σαφηνίσας τὴν πίστιν ἀφ' ἧς οὗτοι ἤντλησαν τὴν κυριωτέραν αὐτῶν δύναμιν. Τοιαύτην περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν ἐκφέρει ὁ γάλλος Οὐίλλεμαῖνος, ἐν τῇ καλλίστῃ αὐτοῦ συγγραφῇ περὶ τῆς χριστιανικῆς εὐγλωττίας ἐν τῷ δ'. αἰῶνι, ἐξ ἧς ὠφελήθημεν οὐκ ὀλίγον ὁσάκις ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν μεγάλων τῆς περιόδου ἐκείνης πατέρων τῆς ἐκκλησίας.

Περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἤρχισε νὰ ἀποκλίνη πρὸς τὴν δύσιν αὐτοῦ ὁ τῆς ὀρθοδοξίας ἥλιος, ὁ περιβόλεπτος Ἀθανάσιος, ἐπέτειλαν εἰς τὸν ὀρίζοντα αὐτῆς δύο νέοι ἀστέρες, ὁ θεῖος Βασιλείος καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἔλαβον ἀλλοίαν ὁλως τῆς τοῦ Ἀθανασίου ἀνατροφῆς καὶ ἀλλοίως ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τοῦ ἔθνους ἐπενήργησαν. Ὁ Ἀθανάσιος «ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφῆσας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιούτων ἀπείρως ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν ὧν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν, εὐθύς ἐκ παίδων ἐτράφη ἐν τοῖς θεαῖσι ἢ θεσι καὶ παιδεύμασιν» ὁ δὲ Βασιλείος καὶ ὁ Γρηγόριος ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἀρϋόμενοι πᾶσαν τὴν ἐλληνικὴν σοφίαν καὶ τέχνην ὑπὸ τοὺς μᾶλλον περιβόλεπτους τῶν τότε σοφιστῶν, Λιβάνιον, καὶ Θεοσπέσιον, καὶ Ἰμερίον, καὶ Προαιρέσιον. Ὅθεν ὁ μὲν Ἀθανάσιος περιφρονεῖ σχεδὸν τὴν ἐλληνικὴν φιλολογίαν, σπανίως παρατίθησι τὸν Ὀμηρον καὶ οὐδὲ ἔχει εὐεπείας τινὰ ἀξίωσιν· δὲν ζητεῖ νὰ θέλῃ διὰ τῆς φαντασίας καὶ ἀποφεύγει νὰ κινήσῃ τὰ πάθη· ἐνὶ λόγῳ τὸ ὕφος αὐτοῦ, καθόσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνωμεν περὶ τούτου, εἶναι μὲν καθαρὸν καὶ ἁπλοστον, ἀλλ' ἔχει ἐμβρίθειαν μᾶλλον ἢ λαμπρότητα· νομίζεις ὅτι δὲν θέλει ν' ἀναδειχθῇ ῥήτωρ καὶ ὅτι προτιμᾷ νὰ ἦναι ὁ ἀπαθὴς τῆς ἀληθείας θεματοφύλαξ. Ἡ δύναμις αὐτοῦ καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ μετεωρίζονται ὑπὲρ τοὺς ἁμβωνας καὶ ὑπὲρ τὰ βήματα τοῦ κόσμου τού-

του. Ὁ δὲ Βασίλειος ἀπεναντίας, καὶ ὁ Γρηγόριος, καὶ βραδύτερον ὁ Χρυσόστομος, ἐπικαλοῦνται τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν ἐμπνεύσεων καὶ ὅλων τῶν τεχνασμάτων τοῦ ῥητορικοῦ ἐπιτηδεύματος. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὑπείκουσα εἰς τὴν εὐφυΐαν αὐτῶν, ἐκδήλοϊ ἅπαντα τὰ καινοφανῆ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δόγματα, διατηροῦσα τὸν ἀρχαῖον χαρακτῆρα τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Πλάτωνος. Ἡ τοῦλάχιστον τῶν πρώτων αὐτῶν μιμητῶν. Τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς κάλλος σώζεται σχεδὸν ἀκέραιον παρ' αὐτοῖς, ὑπὸ ἀνατολικῆς τινος χροιᾶς ἐπιχρυσούμενον, καὶ ὀγκωδέστερον μὲν ἴσως μέχρι τινὸς καὶ ἤττον ἀττικόν, ἀλλὰ πάντοτε ἐναρμόνιον καὶ καθαρὸν. Ἡ πιστὴ αὕτη τῶν ἀρχαίων τοῦ λόγου τύπων ἀπομίμησις, ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτον καινοπρεπῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, ἐξηγεῖται διὰ τούτου ὅτι οἱ νέοι τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἀθηνῶν χριστιανοὶ δὲν ἔπαυον μελετῶντες τὰ ἀριστουργήματα ἐκείνα τὰ ὁποῖα, εἰ καὶ γενόμενα ἤδη ἀσεβῆ, ἐλογίζοντο οὐδὲν ἤττον πάντοτε ὑπ' αὐτῶν ὡς ἔργα τῆς ὑψηλοτάτης ἀνθρωπίνης τέχνης. Ἡ δὲ περὶ τὰς χαριεστάτας ταύτας μελέτας ἀνατραφεῖσα φαντασία αὐτῶν, ἐξώμνυε μὲν βραδύτερον, δὲν ἐλησμώνει ὅμως αὐτάς· ἀλλὰ ἐμφορηθεῖσα αὐτῶν, ὡς μουσικῆς τινος ἐκ παιδῶν διδασχθείσης, ἐτόνιζεν ἐπ' αὐτῆς τοὺς ἐμβριθεῖς τῆς ὠρίμου ἡλικίας λόγους.

Ἡ φιλολογικὴ αὕτη διάπλασις τοῦ χριστιανισμοῦ συνετέλει ἀναμφιβόλως πολὺ εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτοῦ· διὸ καὶ εἶδομεν τὸν Ἰουλιανὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διασπάσῃ τὴν μεταξὺ τοῦ νέου δόγματος καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων συμμαχίαν. Ναὶ μὲν κατ' ἀρχὰς οἱ ἀπόστολοι τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρξαν ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἄνδρες ἀφελεῖς καὶ ἀπαίδευτοι· ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, καθ' ὅσον τὸ νέον θρήσκευμα ἐξηπλώθη μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τῆς κοινωνίας τάξεων καὶ συνεδυσάσθη μετὰ τῶν ποικιλωτέρων τῆς πολιτείας συμφερόντων, οἱ λειτουργοὶ αὐτοῦ ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ προσλάβωσιν ἐπίκουρον πᾶσαν τὴν περὶ τὸν λόγον δεινότητα τῆς ἑλληνικῆς ῥητορείας, ὥστε ἐν τῇ δ' ἑκατονταετηρίδι ἐν ἣ εὐρισκόμεθα, οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι καὶ οἱ Χρυσόστομοι ὑπερέβαλον κατὰ τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἅπαντας τοὺς ἐτι σωζομένους ἐθνικοὺς σοφιστὰς καὶ αὐτοὺς τοὺς μέχρι Πλουτάρχου προκατόχους αὐτῶν, ἀποτελέσαντες ἐποχὴν λόγου νέαν, μεγάλην καὶ ἐνδοξὴν διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος εἶναι οἱ πρῶτοι λαμπροὶ τύποι τῆς εὐλαβοῦς καὶ πολυμαθοῦς ταύτης εὐγλωττίας, ἥτις ἀφιέρωσεν ἑαυτὴν εἰς τὴν τακτικὴν δι-

δασκαλίαν τοῦ λαοῦ. Παρ' αὐτοῖς ἡ θρησκεία δὲν ἐνδιατρῖβει πλέον περὶ τὰς συζητήσεις εἰς ἃς ἀνηλίσκετο ὁ τοῦ Ἀθανασίου ζῆλος· δὲν εἶναι πλέον τὸ ξίφος τὸ τέμνον καὶ διαιροῦν, ἀλλ' ὁ δεσμός ὁ συναρμύζων καὶ συμφιλίων τὰς ψυχάς· δὲν ἀσχολεῖται τόσον περὶ τὸ δόγμα ὅσον περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ἡθῶν καὶ τὴν παραμυθίαν τῶν τεθλιμμένων· ὁ δὲ λόγος αὐτῶν, ἐὰν προέκειτο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν λόγον τῶν νεωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ῥητόρων, ἔχει μᾶλλον ὁμοιότητά τινα πρὸς τὴν ἀφελῇ καὶ ὁλως ἠθικὴν διδασκαλίαν τῶν διαμαρτυρομένων ἱεροκηρύκων, ἀλλὰ κεκαλλωπισμένην ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκείνης χάριτος καὶ ὑπὸ τοῦ νεαροῦ ἐκείνου ἐνθουσιασμοῦ, δι' ὧν ἐκοσμεῖτο ὁ χριστιανισμός ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἡλικίας.

Ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ἦσαν σχεδὸν ὁμήλικοι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τὸν Ἰουλιανόν, μετὰ τοῦ ὁποίου, ὡς εἶδομεν, συνεργήτευσαν ἐν Ἀθήναις· διότι καὶ οἱ τρεῖς ἐγεννήθησαν μετὰ τοῦ 329 καὶ 331. Καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι διετέλεσαν φίλοι στενότατοι ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε παρ' αὐτοῖς, καθὰ ἔγραφε βραδύτερον ὁ Γρηγόριος, τὰ πάντα ἦσαν κοινά,

« καὶ ψυχὴ μία
 δυοῖν δέουσα σωμάτων διάστασιν.»

Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀπεμακρύνθησαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας καὶ ἐπέμειναν πόρρω ἰστάμενοι ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ διὰ τὸν θρησκευτικὸν τοῦ ἀνδρὸς παραλογισμόν. ἂν καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου Καισάριος, χριστιανὸς ὢν, διετέλεσεν ἱατρὸς φίλτατος τοῦ Παραβάτου, ὅστις ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν. Οἱ δύο φίλοι οὔτε τὸ παράδειγμα ἐκείνο ἐμιμήθησαν, οὔτε εἰς τὸν πειρασμὸν ἐκείνον ἐξετέθησαν. Ὁ Βασίλειος, ἀναχωρήσας ἐξ Ἀθηνῶν, ἐδίδαξε τὴν ῥητορικὴν καὶ μετῴλη τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα εἰς Καισάρειαν, ὅπου εἶχε γεννηθῇ καὶ ἦτις ἦτο μία τῶν ἀκμαίων ἑλληνίδων τῆς Ἀσίας πόλεων τῶν ὁποίων οἱ κοινοτικοὶ θεσμοὶ παρὰδόξως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐν αὐταῖς ἐπίδοσιν τοῦ νέου θρησκευματος. Καὶ τοι δὲ διαπρέψας κατ' ἀμφοτέρα, ὡς διδάσκαλος καὶ ὡς συνήγορος, μετ' οὐ πολὺ ἐγκατέλιπε τὰ ἐπαγγέλματα ταῦτα· διότι τό τε παράδειγμα τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς μητρὸς, καὶ τῆς ἀδελφῆς, ἡ τε ὁρμὴ τῆς ἰδίας φύσεως, καὶ ἡ φιλοτιμία ν' ἀφιερῶσθαι εἰς τὴν ὑπη-

ρεσίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀποθησαυρισθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐζῶθεν ἐπιστήμην, τὰ πάντα ἔφερον αὐτὸν πρὸς τὴν πίστιν ἣν ἔβλεπεν ἐκ παίδων πρεσβευομένην ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ. Ὄθεν εἰς ἡλικίαν εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν, ἐδέχθη τὸ βάπτισμα ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Καισαρείας, ἐνώπιον τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ὄλων, ὡσεὶ ἀποστολικὴν τινα ἐντολὴν ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀπαλλαγεῖς πάσης ἄλλης φροντίδος, καὶ αὐτῆς τῆς περὶ τῶν ἰδίων κτημάτων, ὧν τὰ πλεῖστα διένειμεν εἰς ἐλέη δαφιλῇ, ἀπῆλθεν εἰς τὰ κυριώτερα ἱερά, τὰ τε ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τὰ ἐν ἐρήμῳ, τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς ἣν ἤθελε νὰ ἀφοσιώσῃ ἑαυτὸν καὶ ἥτις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κλέους αὐτῆς καὶ τῆς ἀκμῆς ἐσπαράσσετο ὑπὸ τῆς τοῦ Ἀρείου κίρσεως. Ἐπὶ δύο ἔτη περιῆλθεν Αἴγυπτον, Παλαιστίνην, Συρίαν, Μεσοποταμίαν, ἀκροώμενος τῶν θεολόγων, συζητῶν πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ἀποθαυμάζων τοὺς ἐρημίτας καὶ ἐφοδιαζόμενος ἐνθουσιασμόν καὶ πίστιν διὰ τῆς θέας τῶν ἱερῶν τόπων ἐν οἷς τοσαῦτα ἐτελέσθησαν θαύματα. Ἐκεῖ ἐπληρώθη πεποιθήσεως μὲν καὶ ζήλου πρὸς τὰ ἐν Νικαίᾳ θεσπισθέντα δόγματα, εὐλαθείας δὲ πρὸς τὸν ἄκαμπτον αὐτῶν πρόμαχον· ἐκεῖ εἶδε τοὺς ἐρημίτας Ἀντώνιον καὶ Παῦλον, κατέκρινε τὴν ὑπερβολὴν καὶ κατὰχρησιν τοῦ ἀσκητικοῦ βίου παρ' ἄλλοις· τίσι καὶ ἐμελέτησε τὴν τάξιν τῶν κοινοβιακῶν μᾶλλον μοναστηρίων, ἥτοι τῆς ἐν κοινῷ φιλοπόνου ἀποχωρήσεως, ἣν δικαίῳ τῷ λόγῳ προστίμα τῆς ἀπράγμονος καὶ ἀπολύτου θεωρίας τῶν ἀσκητῶν.

Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὰ ἴδια ἔσπευσε νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν ὅσα εἶδε καὶ ἐμελέτησεν, ἐκλίσας ἐπὶ τούτῳ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Πόντου, ἀναχώρημα, οὐχὶ ὅμως ὡς ἐρημίτης, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἄνθρωπος ἐμπλεως ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον καὶ ἀρεσκόμενος μὲν εἰς τὸν μονήρη βίον, καθιστῶν δὲ αὐτὸν γόνιμον διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐργασίας. Τῷ τότε ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ὅστις διατέλει ἔτι, ὡς φαίνεται, περὶ τὰ ἐγκόσμια διατρίβων, ὁ Βασίλειος περιγράφει τὸ χαριέστατον αὐτοῦ ἐνδιαίτημα ἐντελῶς διάφορον τῆς ἀπαισίου ἐκείνης ἐρημίας ἐν ἣ ἀνηλίσκοντο οἱ τῆς Αἰγύπτου ἀσκηταί. «Μόλις, ἐπιστέλλει πρὸς τὸν Γρηγόριον, μόλις ἀπογνοὺς τῶν ματαίων ἐλπιδῶν ἅς ἐπὶ σοὶ εἶχόν ποτε, κατὰ βίου ζήτησιν ἐπὶ τὸν Πόντον ἀπῆλθον· ἐνθα δὴ μοι ὁ Θεὸς χωρίον ὑπέδειξεν, ἀκριβῶς συμβαῖνον τῷ ἐμῷ τρόπῳ, ὥστε οἶον πολλακίς εἰώθαμεν, ἀργοῦντες ἅμα καὶ παίζοντες τῇ διανοίᾳ συμπλάττειν, τοιοῦτόν ἐστι τῆς ἀληθείας καθορᾶν

ὅρος γὰρ ἐστὶν ὑψηλὸν, βαθεῖα ὕλη κεκαλυμμένον ψυχροῖς ὕδασι καὶ διαφανέσιν εἰς τὸ κατ' ἄρκτον κατάρρυτον· τούτου ταῖς ὑπορρίαις πεδῖον ὕπτιον ὑπεστώρεσται, ταῖς ἐκ τοῦ ὅρου νοτίσι διηνεκῶς πιαινόμενον· ὕλη δὲ τούτῳ αὐτομάτως περιφρεῖσα ποικίλων καὶ παντοδαπῶν δένδρων, μικροῦ δεῖν ἀντὶ ἔρκους αὐτῷ γίνηται, ὥς μικρὰν εἶναι πρὸς τοῦτο καὶ τὴν Καλυψοῦς νῆσον ἣν δὴ πασῶν πλέον Ὅμηρος εἰς κάλλος θαυμάσας φαίνεται. » Καὶ ἄφου συνέκρινεν οὕτω τὴν ἐρημίαν ἐκείνην πρὸς τὴν ὁμηρικὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς, παραβάλλει ἔπειτα αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀλκμαίωνα, ὅστις ἡσύχασε τελευταῖον φθάσας εἰς τὰς Ἐχινάδας νήσους. Αἱ κομψαὶ αὗται καὶ ποιητικαὶ περιγραφαὶ, ἀπέχουσι πολὺ τῆς μοναστικῆς αὐστηρότητος. Καὶ εἶναι μὲν ἀναμφίβολον ὅτι ἔκτοτε ὁ μέγας Βασίλειος ἠκολούθησε μετὰ τινων φίλων τὴν τάξιν τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, ἧς ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς καὶ ἡτις ἔκτοτε μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν ἐξακολουθεῖ τηρουμένη εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀνατολῆς· ἀλλ' ἡ τάξις αὕτη, ἡ συνδυάζουσα μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ βίου τὰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ τὴν σπουδὴν, οὐσιωδῶς διέφερε τῆς τε ἀνελεήμονος σκληραγωγίας καὶ τῆς ἀπράγμονος ἡρεμίας ἐτέρων τινῶν τῆς Ἀνατολῆς μοναχῶν. Ἐνταῦθα δὲ εἶδεν ἐπὶ τέλους προσερχόμενον ἐκτὸς ἄλλων φίλων, καὶ τὸν ἀπάντων εὐφρεστάτον Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ὅστις ὁμῶς, ἀσταθῆς ὢν ὡπρὸς τὴν διάθεσιν, δὲν ἔμεινε πολὺ παρ' αὐτῷ, διότι, ἂν πολλάκις ἠνωχλεῖτο ὑπὸ τῶν θορύβων τοῦ κόσμου, πολλάκις πάλιν δὲν ἠύχαριστεῖτο οὐδὲ ἐν τῇ ἐρημικῇ σιγῇ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βασίλειος ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα συνδράμῃ τὸν ἐπίσκοπον Ἀγκύρας ἐν τῇ συζητήσει ἣν ἀνέλαθε πρὸς Εὐνόμιον, νέον τινὰ καὶ περιφανῆ ὁπαδὸν τῆς τοῦ Ἀρείου αἵρέσεως. Καὶ ἔπειτα βασιλεύσαντος τοῦ Ἰουλιανοῦ, βλέπων τὴν χριστιανικὴν πίστιν κινδυνεύουσαν ἀπὸ αὐτοῦ πολὺ πλέον ἢ ἀπὸ τῶν ἀρειανῶν βασιλέων, ἐνόμισε καθῆκον νὰ ἀποδυθῇ γενναϊότερον εἰς τὸν ἀγῶνα· ὤθεν, ἐνῶ πρότερον δὲν ἦτο εἰμὴ ἀπλοῦς ἀναγνώστης, ἔλαβεν ἥδη τοὺς κατωτέρους τῆς ἱερωσύνης βαθμοὺς καὶ ἐπὶ τέλους ἐχειροτονήθη ἐν Καισαρείᾳ ἱερεὺς παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Εὐσεβίου, σχεδὸν συγχρόνως μετὰ τοῦ φίλου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὅστις προεχειρίσθη τότε περίπου ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς, ἐπισκόπου ὄντος Ναζιανζοῦ. Εἶχε δ' ἐν τῷ μεταξύ ἀποθάνει ὁ Ἰουλιανός, καὶ οἱ δύο φίλοι, οἱ σύνμα ἀφιερωθέντες εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Ὑψίστου, σύνμα ἠψυχώθησαν ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπὸ πολεμίου ἰσχυροῦ· ὁ μὲν Γρηγό-

ριος στηλιτεύσας καὶ λοιδορήσας τὸν ἀποστάτην εἰς τρόπον ἐμφαίνοντα ὅποιον ὑπῆρξε τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου καὶ τῶν φόβων, ὁ δὲ Βασίλειος θριαμβεύσας διὰ δεινότητος λόγου μᾶλλον ἀπαράχου, μαρτυροῦσης τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ἄλλ' ἢ λαμπρὰ αὕτη εὐγλωττία, ἡ κινήσασα τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ διδασκάλου, τοῦ ἐθνικοῦ Λιβανίου, ἐξήγειρε καὶ φθόνους πικροὺς, ἔτι δὲ τὴν δυσμένειαν αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Εὐσεβίου. Τότε ὁ Βασίλειος κατέφυγε πάλιν εἰς τὸ ἴδιον ἔσυλον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁμως ἐξῆλθε μετ' οὐ πολὺ κατορθώσας νὰ διαλύσῃ τὴν τοῦ ἐπισκόπου δυσπιστίαν. Ἰσχυρὸς δὲ ὢν διὰ τῆς συνέσεως, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διχλεκτικῆς τέχνης, παντοδύναμος ἤδη ἀπέβη μάλιστα διὰ τῶν ἀγαθοεργιῶν. Μεγάλου λιμοῦ ἐπικρατήσαντος ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Πόντῳ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔπαθον καὶ αἱ πέριξ χῶραι ὥστε πᾶσα συνδρομὴ ἀπέβη δύσκολος, ὁ Βασίλειος παρεμύθησε τὸν λαόν, ἐκίνησε τὸν ἔλεον τῶν πλουσίων, κατέπε σεν αὐτοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν τῶν δυστυχῶν καὶ ἐθυσίασεν ἐπὶ τούτῳ πᾶσαν τὴν ὑπολειπομένην αὐτῷ περιουσίαν, μηδεμίαν ποιοῦμενος διάκρισιν δόγματος, καὶ ἐξίσου παραμυθῶν ἀρειανούς, Ἰουδαίους καὶ εἰδωολόατρας. Ἐπὶ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς ἐξεφώνησε τὴν γνωστὴν «ἐν Λιμῷ καὶ Αὐχμῷ» ὁμιλίαν, ἐν ᾗ ἐπεσώρευσεν ἅπαντας τοὺς θησαυροὺς τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ ἵνα ἐξεγείρῃ τὸ τῆς ἐλεημοσύνης αἶσθημα· καὶ, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰ παραγγέλματα καὶ τὰ διδάγματα τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, ἀλλ' ἐνθυμούμενος ὅτι ὁμιλεῖ πρὸς λαοὺς ἐλληνίζοντας, ἀνακράζει πρὸς τοῖς ἄλλοις· «Αἰδεσθῶμεν Ἑλλήνων φιλόνηρωπα διηγήματα. Παρὰ τισιν ἐκείνων νόμος φιλόνηρωπος μίαν τράπεζαν καὶ κοινὰ τὰ σιτία, μίαν ἐστίαν σχεδὸν τὸν πολυάνθρωπον δῆμον ἀπεργάζεται.» Τὰ σπαρτιατικὰ συσσίτια, τὰ ὅποια αἰνίττεται ἐνταῦθα ὁ Βασίλειος, δὲν ἐσυστήθησαν βεβαίως φιλανθρωπίας χάριν. Ἄλλ' ὁ ῥήτωρ, ἐν κρίσιμους περιστάσεσιν, ὁμοιάζει ὀλίγον τὸν στρατηγόν, ὅστις δεινῶς πολιορκούμενος, δὲν διστάζει νὰ μεταβάλλῃ εἰς προμαχῶνας, οἰκοδομὰς ἐπὶ σκοπῷ ἄλλῳ ἐξ ἀρχῆς οἰκοδομηθείσας.

Περὶ δὲ τὸ 370, ἀποθανόντος τοῦ Εὐσεβίου, προεχειρίσθη διάδοχος αὐτοῦ. Καὶ οὕτω προελθὼν εἰς ἐν τῶν ὑπάτων ἀξιωματίων τῆς ἐκκλησίας, δὲν ὑπέστη μὲν τὰς ἀκροσφαλεῖς τῆς τύχης τροπὰς δι' ἃς τοσοῦτον δραματικὴ ἀπέβη ἡ τοῦ Ἀθανασίου ἱστορία, ἀλλὰ προσφκειώθη

τὴν εὐλάβειαν τῶν τε συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων δι' ἀρετῆς ἀναλλοιώτου καὶ δι' ἀξιεράστου τῇ ἀληθείᾳ μεγαλοφυΐας. Ὁ μέγας Βασίλειος ὑπῆρξεν ὁ ἀληθὴς τοῦ Εὐαγγελίου ἐπίσκοπος, ὁ πατὴρ τοῦ λαοῦ, ὁ φίλος τῶν δυστυχῶν, ἀδιάσειστος ἐν τῇ πίστει, ἀνεξάντλητος ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Αὐτὸς μὲν κατήντησε πένης· καὶ ἐνῶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων τῆς ἐκκλησίας δὲν διέπρεπον πλέον ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἀρετῇ, αὐτὸς δὲν εἶχεν εἰμὴ ἓνα μόνον χιτῶνα καὶ δὲν ἔζη εἰμὴ ἀπὸ ἔργου καὶ λαχάνων εὐτελῶν· ἀλλ' ἐδαπάνα θησαυροὺς εἰς καλλωπισμὸν τῆς Καισαρείας, οἰκοδομήσας πρὸς τοῖς ἄλλοις παρ' αὐτῇ πτωχοτροφεῖον καὶ νοσοκομεῖον, τὰ ὅποια ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὀνομάζει «καινὴν πόλιν, τὸ τῆς εὐσεβείας ταμεῖον, τὸ κοινὸν τῶν ἐχόντων θησαύρισμα, εἰς ὃ τὰ περιττὰ τοῦ πλούτου, ἡδὴ δὲ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ταῖς ἐκείνου παραινήσεσιν ἀποτίθεται . . . ἐν ᾧ νόσος φιλοσοφεῖται, καὶ συμφορὰ μακαρίζεται, καὶ τὸ συμπαθὲς δοκιμάζεται.»

Αἱ δὲ φιλόανθρωποι καὶ ἡμεροὶ αὗται ἀρεταὶ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας συνεβιβάζοντο παρ' αὐτῷ μετὰ παραδόξου πολλάκις τόλμης καὶ γενναιοφροσύνης. Τῷ 372, ὁ ἀρειανὸς βασιλεὺς Οὐάλης παρήγγειλε τὸν ὑπαρχον Μόδεστον νὰ προσαγάγῃ διὰ πάσης ἀπειλῆς τὸν Βασίλειον εἰς τὴν μετὰ τῶν ἀρειανῶν κοινωνίαν. "Ὅθεν ὁ ὑπαρχος καλέσας τὸν ἐπίσκοπον «πῶς, εἶπεν αὐτῷ, τολμᾷς σὺ μόνος ν' ἀνθίστασαι εἰς τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα;» Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ Βασιλείου, τί ἐννοεῖ ταῦτα λέγων, ἀπεκρίθη ὁ Μόδεστος· «σὺ μόνος ἀποποιεῖσαι ν' ἀκολουθήσῃς τὸ δόγμα τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπερ ἡσπασθήσαν ἡδὴ πάντες οἱ λοιποί.» Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ θεῖος ἀνὴρ· «αὐτὸς ὢν κτίσμα Θεοῦ ἢ Θεὸς κατὰ χάριν, οὐδὲν οὐδέποτε θέλω προσκυνῆσαι κτίσμα, οὐδὲ αὐτὸν τὸν ὑπαρχον.» Τότε ἀναπηδῆσας οὗτος ὑπ' ὀργῆς, «πῶς, ἀνέκραξε, δὲν φοβεῖσαι τὴν δύναμιν ταύτην;» «Καὶ διατί, ἀπεκρίθη ὁ Βασίλειος, νὰ τὴν φοβηθῶ; τί εἴμπορεῖ νὰ μὲ κάμῃ;» «Ἐν ἐκ τῶν πολλῶν ὅσα κεῖνται εἰς τὴν ἐξουσίαν μου,» ὑπέλαβεν ὁ ὑπαρχος. Καὶ τίνα εἰσὶ ταῦτα;» ἠρώτησεν ὁ ἐπίσκοπος. «Ἐξορία, βάσανος, θάνατος,» ἀπήντησεν ὁ Μόδεστος. «Ἄλλο τίποτε ἀπειλήσέ με,» παρετήρησεν ὁ Βασίλειος· «διότι ἐξ ὧν ὅσα εἶπας, δὲν φοβοῦμαι τίποτε. Περὶ δημεύσεως δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἀνησυχῇ ἄνθρωπος μὴ ἔχων εἰμὴ δύο τετριμμένα ἱμάτια καὶ τίνα βιβλία· ἐξορίαν δὲν δύναμαι νὰ πάθω διότι, ὅπουδῆποτε τῆς γῆς, λογίζομαι ὁδοιπόρος ἄπατρις· βάσανοι δὲν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς σῶμα ἀσθενές, τὸ ὅποιον θέλει ἐκπνεύσει.

ἅμα μίαν μόνον λάβῃ πληγὴν· ὁ δὲ θάνατος θέλει πληρώσει ἀπάσας τὰς ἐπιθυμίας μου, διότι θέλει μὲ φέροι πρὸς τὸν Θεόν.» Ἐκπλαγεὶς ἐκ τοσαύτης παρρησίας ὁ ὕπαρχος ἀπεφάνηατο· «τοιούτους τολμηροὺς λόγους οὐδεὶς οὐδέποτε ἐνώπιον ἐμοῦ, τοῦ Μοδέστου, ἐξέφερεν.» «Ἄλλ' ἴσως,» παρετήρησεν ὁ Βασίλειος, «οὐδέποτε ἐνέτυχες ἐπισκόπῳ. Ἡμεῖς, προσέθηκεν, εἴμεθα καθ' ὅλα πρᾶτοι καὶ ταπεινοί, οὐ μόνον πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐλάχιστον τῶν ἀνθρώπων. Ἄρα ὅμως πρόκειται περὶ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως, πῦρ καὶ ξίφος καὶ θῆρες καὶ οἱ τὰς σάρκας τέμνοντες ὄνυχες, τρυφή μᾶλλον ἡμῖν εἰσιν ἢ κατάπληξις· ἀκουέτω ταῦτα καὶ βασιλεὺς.» Ὅθεν ὕπαρχος καὶ βασιλεὺς ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐνδώσωσι καὶ νὰ ἀφήσωσι τὸν ἱερὸν ἄνδρα ἡσυχον. Τοῦτο δὲ ὅτι ὁ ἀρειανὸς Οὐάλης, καὶ τοι ἐκ διαλειμμάτων ἀπειλήσας τὰ ἔσχατα τὸν Βασίλειον, οὐδέποτε μέχρι τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀπειλῆς προέβη, εἶναι ἀπόδειξις τῆς ἀνοχῆς μεθ' ἧς ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς ἑτεροδοξοῦντας.

Καὶ ἡ μὲν καρτερία καὶ ἡ γενναιότης ἦν ἐδείξεν ὁ ἱεράρχης Καισαρείας ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ πρὸς τὸν ἀρειανὸν Οὐάλεντα, εἶναι μία τῶν ἐξαιρέτων ἀρετῶν τοῦ ἀνδρός· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἀξιάγαστος εἶναι ἡ καταπιστικὴ καὶ δημώδης ἀφέλεια δι' ἧς περιεκάλυπτε τὴν ἐπιστήμην ἣν εἶχεν ἀποθησαυρίσει ἐν Ἀθήναις, ἵνα διδάξῃ τοὺς πολλοὺς τῆς Καισαρείας, ἵνα ὑψώσῃ αὐτοὺς μέχρι Θεοῦ διὰ τῆς θεωρίας τῆς φύσεως, ἵνα ἐξηγήσῃ εἰς αὐτοὺς τὰ θαυμάσια τῆς δημιουργίας. Ταῦτα ἰδίως προτίθενται αἱ ἐννέα αὐτοῦ Ὁμιλίαι αἱ ἐπιγραφόμεναι «εἰς τὴν ἐξάήμερον.» Ἀπαντῶνται μὲν ἐν αὐταῖς πολλαὶ φυσικαὶ πλάναι ὅσαι ἦσαν κοιναὶ ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ, ἀλλὰ αἱ Ὁμιλίαι περιλαμβάνουσιν ἐν ταύτῃ πολλὰς ὁρθὰς εἰδήσεις καὶ ἰδίως περιγραφὰς χαριστάτας καὶ ἀκριβεῖς. Ὅποια φροντίς ἵνα καταδείξῃ ἀπανταχοῦ τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ· ὅποια φαντασία μετάρσιος ἅμα καὶ περιπαθῆς, ἵνα ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἀγαθότητος τοῦ πλάστου· ὅποια λεπτότης καὶ εὐαισθησία περὶ τὴν ἔκφρασιν ἵνα καταστήσῃ τὴν ἀγαθότητα ἐκείνην καταληπτὴν καὶ ἀγαπητήν! Καὶ πῶς, κλίνοντες γόνυ ἐνώπιον τοιούτου ἱεροκήρυκος, νὰ μὴ ἀποθαυμάσωμεν συγχρόνως τὸν ἑλληνικὸν ἐκείνον λαόν, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐξεφωνοῦντο τοιοῦτοι λόγοι, καὶ μεταξύ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τεχνῖται ἀπλοὶ καὶ ἐργάται ἡμερόβιοι οἵτινες, καθὼς ἔλεγεν αὐτὸς ὁ ῥήτωρ, συνεκινεῦντο ὑπὸ τοιούτων διδασκῶν, ἐπικροτοῦντες καὶ δακρύοντες.

Ἡ τρυφερὰ καὶ γραφικὴ αὕτη φαντασία ἐπιφαίνεται καὶ εἰς ἅπαντας τοὺς ἄλλους τοῦ μεγάλου Βασιλείου λόγους, εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ, εἰς τὰς ἐλαχίστας τῶν συγγραφῶν. Ἐραστῆς ὢν ἐνθερμος τῆς ἀρχαίας ῥητορικῆς καὶ ποιήσεως, ἤθελε νὰ ἐμφυσῇ τὸν τοιοῦτον πρὸς τὰ ἀμίμητα ἐκεῖνα ἀριστουργήματα ἔρωτα εἰς τοὺς νέους χριστιανούς τοῦ πολυειδῶς ἤδη ἀλλοιωθέντος ἑλληνικοῦ κόσμου τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς. Ὅθεν ἔγραψε χάριν αὐτῶν παραίνεσιν ἐπιγραφομένην μὲν «πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων,» προτιθεμένην δὲ νὰ συναρμολογήσῃ ὅσον ἐνδέχεται τὸν νέον, τὸν χριστιανικὸν ἑλληνισμόν, πρὸς τὸν ἀρχαῖον, τὸν ἐθνικόν. Καὶ πρῶτον διαγράφει ἐν συνόψει, εἰς τρόπον προσιτὸν τῇ διανοίᾳ τῶν νέων ἀκροατῶν πρὸς οὓς ἀπευθύνεται, τὰς ἐπαγγελίας τῆς ἱεραῆς ἡμῶν πίστεως. «Τοσοῦτόν γέ μιν εἰπὼν, ἱκανῶς ἂν ἴσως ὑμῖν ἐνδειξαίμην, λέγει, ὅτι πᾶσαν ὁμοῦ, τὴν ἀφ' οὗ γεγόνασιν ἄνθρωποι, τῷ λόγῳ τις συλλαβὼν, καὶ εἰς ἓν ἀθροίσας, εὐδαιμονίαν, οὐδὲ πολλοστῷ μέρει τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων εὐρήσει παρισουμένην, ἀλλὰ πλεῖον τοῦ ἐν ἐκείνοις ἐλαχίστου τὰ σύμπαντα τῶν τῇδε καλῶν κατὰ τὴν ἀξίαν ἀφεςτηκότα, ἢ καθ' ὅσον σκιά καὶ ὄναρ τῶν ἀληθῶν ἀπολείπεται. Μᾶλλον δὲ, ἐν' οἰκειοτέρῳ χρήσομαι παραδείγματι, ὅσῳ ψυχὴ τοῖς πᾶσι τιμιωτέρα σώματος, τοσοῦτον καὶ τῶν βίων ἐκατέρων ἐστὶ τὸ διάφορον. Εἰς δὲ τοῦτον ἄγουσι μὲν ἱεροὶ λόγοι, δι' ἀπορρήτων ἡμᾶς ἐκπαιδεύοντες.» Μεθ' οὗ ἐπιφέρει, ὅτι, ἕως οὗ ὑπὸ τῆς ἡλικίας διακωλυόμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸ βάθος τῆς διανοίας τῶν ἱερῶν τούτων λόγων, «ἐν ἑτέροις, οὐ πάντῃ διεστηκόσιν, ὥς περ ἐν σκιαῖς τισι καὶ κατόπτροις, τῷ τῆς ψυχῆς ὁμματα τέως προγυμναζόμεθα, τοὺς ἐν τοῖς τακτικοῖς τὰς μελέτας ποιούμενους μιμούμενοι· οἳ γε, ἐν χειρονομίαις καὶ ὀρχήσεσι τὴν ἐμπειρίαν κτησάμενοι, ἐπὶ τῶν ἀγώνων τοῦ ἐκ τῆς παιδείας ἀπολαύουσι κέρθους.» Οἱ δὲ ἕτεροι ἐκεῖνοι λόγοι δι' ὧν δέον οἱ χριστιανοὶ νὰ παρασκευάζωνται πρὸς τὴν ἐνάσκησιν τῶν ἀρετῶν, ὅσας ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν τὸ θρησκευμα, εἶναι οἱ ποιηταί, οἱ λογοποιοί, οἱ ῥήτορες τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἐνταῦθα δι' εἰκόνας ἀληθεστάτης ἐξηγεῖ πῶς ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος δύναται νὰ προοδοποιήσῃ τὸ ἔργον τοῦ χριστιανισμοῦ. «Ὡς περ οὖν οἱ δευσοποιοί, παρασκευάσαντες πρότερον θεραπείαις τισίν, ὅ,τι ποτ' ἂν ᾖ, τὸ δεξιόμενον τὴν βαφὴν, οὕτω τὸ ἄνθος ἐπάγουσιν, ἂν τε ἀλουργόν, ἂν τέ τι ἕτερον ᾖ· τὸν αὐτὸν δὲ καὶ ἡμεῖς τρόπον, εἰ μέλλοι ἀνέκπλυτος ἡμῖν ἢ τοῦ καλοῦ παραμένειν δόξα, τοῖς ἔξω δὴ τοῦτοις

προτελεσθέντες, τηνικαῦτα τῶν ἱερῶν καὶ ἀπορρήτων ἐπακουσόμεθα παιδευμάτων, καὶ οἶον ἐν ὕδατι τὸν ἥλιον ὄραν ἔθισθέντες, οὕτως αὐτῷ προσβαλοῦμεν τῷ φωτὶ τὰς ὄψεις.» Ἐκ τῶν δύο τούτων ἀλλεπαλλήλων εἰκόνων, ἡ τελευταία αὕτη μάλιστα ἡδύνατο, διὰ τὴν λεπτότητα αὐτῆς, νὰ κοσμήσῃ τὴν ὑψηλοτέραν ποίησιν. Ἀλλ' ὁ ῥήτωρ οὐδὲ εἰς ταύτην ἀρκεῖται· καί, προαιρούμενος νὰ παραστήσῃ ἐτι ζωηρότερον τὴν ἀμοιβαίαν τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς παιδεύσεως σχέσιν καὶ τὴν κοινὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν, αὐθις συνεπάγεται χαριστάτην εἰκόνα. «Καθάπερ, λέγει, φυτοῦ οικεία μὲν ἀρετὴ τὸ καρπῷ βρῦειν ὠραίῳ, φέρει δέ τινα κόσμον τὰ φύλλα τοῖς κλάδοις περισειόμενα, οὕτω δὴ καὶ ψυχῇ, προηγουμένως μὲν καρπὸς ἡ ἀλήθεια, οὐκ ἄχαρὶ γε μὴν οὐδὲ τὴν θύραθεν σοφίαν περιβεβληῖσθαι, οἶον τινα φύλλα σκέπην τε τῷ καρπῷ καὶ ὄψιν οὐκ ἄωρον παρεχόμενα.»

Ἀφοῦ δὲ ἔθεσεν οὕτω τὴν ἀρχὴν, ὅτι ἡ ἑξω, ἡ θύραθεν, καθὼς ἔλεγον αὐτὴν, ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ τελευταῖον σοφία εἶναι ἀπαραίτητον προγύμνασμα καὶ καλλώπισμα πάσης χριστιανικῆς ψυχῆς, ἐπιφέρει ὅτι δὲν πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν ἐξίσου τὸν νοῦν εἰς πάντα τὰ παρὰ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ῥητόρων γραφέντα. «Ἀλλ' ὅταν μὲν τὰς τῶν ἀγαθῶν πράξεις ἢ λόγους ἡμῖν διεξιῶσιν, ἀγαπᾶν τε καὶ ζηλοῦν, καὶ ὅ,τι μάλιστα πειρᾶσθαι τοιούτους εἶναι· ὅταν δὲ ἐπὶ μοχθηροῦς ἄνδρας ἔλθωσι, τὴν μίμησιν ταύτην δεῖ φεύγειν, ἐπιφρασσομένους τὰ ὦτα, οὐδὲν ἤττον ἢ τὸν Ὀδυσσεά, φασὶν ἐκεῖνοι, τὰ τῶν Σειρήνων μέλη. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς φαύλους τῶν λόγων συνήθεια, ὁδὸς τις ἐστὶν ἐπὶ τὰ πράγματα.» Ἐξακολουθῶν δὲ τὸν συνήθη αὐτῷ χαρίεντα ἐκεῖνον εἰκονικὸν λόγον, ἰδίως περὶ τῶν ῥητόρων ἐπιλέγει· «Καὶ καθάπερ τῆς ῥοδονίας τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι, τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα.»

Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ, ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ πρὸς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἐλληνικῆς διανοίας, θεωρεῖ ὅτι ἅπαντα τῇ ἀληθείᾳ εἶναι ἄξια τῆς τῶν χριστιανῶν μελέτης, βεβαιοῖ ὅτι πᾶσα ἡ τοῦ Ὀμήρου ποίησις ἀρετῆς ἐστὶν ἔπαινος καὶ συνιστᾷ αὐτοῖς Σόλωνα, Θεόγριν, Πρόδικον, Εὐριπίδην, Πλάτωνα, ἐπιφωνῶν· «Καὶ σχεδὸν ἅπαντες, ὧν δὴ καὶ λόγος τίς ἐστὶν ἐπὶ σοφίᾳ, ἢ μικρὸν, ἢ μεῖζον, εἰς δύναμιν ἔκαστος, ἐν τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν, ἀρετῆς ἔπαινον διεξῆλθον.» Καὶ οὐδὲ εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ πολ-

λὰς τῶν πράξεων νομίζει ἀξίας μνήμης καὶ μιμήσεως, φέρων εἰς παράδειγμα τὰς ἀρετὰς τοῦ Περικλέους, καὶ τοῦ Σωκράτους, καὶ τοῦ Εὐκλείδου, καὶ τοῦ Κλεινίου, καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀρετὰς τὰς ὁποίας εὕρισκει πολλάκις συμφώνους πρὸς τὰ ἱερώτατα τοῦ Εὐαγγελίου παραγγέλματα. Πάλιν ὁμῶς ἐπανερχεται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν χρησίων καὶ τῶν βλαβερῶν, καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τέλους ἀριστοτεχνῶν σκιαγραφίαν τινὰ τῆς ἀρετῆς ἣν οἱ χριστιανοὶ δύνανται νὰ πορισθῶσιν ἐκ τῶν ἐξωθεν παιδευμάτων. «Τοῖς γὰρ ἐπιμελῶς ἐξ ἐκάστου τὴν ὠφέλειαν ἀθροίζουσιν, ὥσπερ τοῖς μεγάλοις τῶν ποταμῶν, πολλαὶ γίνεσθαι πολλυχόθεν αἱ προσεῖται πεφύκασι.» Τοιοῦτοτρόπως ἐνόει ὁ μέγας ἐκεῖνος ἱεράρχης τὸν συνδυασμὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ὁ Βασίλειος ἔγραψε προδήλως τὴν παραινέσιν ταύτην ἐνθυμούμενος τὴν πονηρίαν μεθ' ἧς ὁ Ἰουλιανὸς ἐπεχείρησε ν' ἀφαιρῇ ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ ὄπλον καὶ τὸ κόσμημα τῶν γραμμάτων καὶ καθ' ἧς τοσοῦτον ἀκάθετος εἶχεν ἤδη ἐξεγερθῇ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός. Ὁ Βασίλειος ἦτο μὲν φύσει ἐμβριθέστερος τοῦ φίλου αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἡγάπα περιπαθῶς τὴν καλλιέπειαν. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ διετέλει ἀπρόσιτος εἰς τὰς ἡδονὰς τοῦ βίου, ἀλλ' ἡ φαντασία ἦτο λαμπρά· ἡ πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν εὐλάβεια αὐτοῦ δὲν ἴσχυε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν ἄνδρα ἀπὸ τῶν θελγῆτρων τῆς εὐγλωττίας καὶ αὐτὸς, ὁ τῆς Καππαδοκίας ἀρχιερεὺς, δὲν ἐδίσταζε νὰ πέμπῃ πολυαρίθμους μαθητὰς εἰς τὸν ἐθνικὸν σοφιστὴν Λιβάνιον, παρακαλῶν μὲν νὰ κοσμήσῃ αὐτοὺς διὰ τῆς περὶ τὸν λόγον κομψότητος, πεποιθὼς δὲ ὅτι βραδύτερον θέλει αὐτὸς μεταδώσει αὐτοῖς τὴν τῶν πεποιθήσεων δύναμιν. Καὶ τοιοσοῦτον ἔχων βαθεῖαν πίστιν, ἡγνέει ἴσως ὅτι ἡ ἄπλαστος συγκίνησις δὲν ἔχει ἐπὶ τέλους χρεῖαν πολλῆς περὶ τὸ λέγειν ἐπιστήμης ἵνα ἀρπάσῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν. Κατ' εὐτυχίαν ἐνῶ ἡ φιλοκαλία αὐτοῦ ἦτο ὁπωρῶν ἐπιτετηδευμένη, αὐτὸς ἔγραφε πολὺ ἀφελέστερον. Μυηθεὶς διὰ τῆς ἱερωσύνης εἰς τὴν μελέτην τῶν παθῶν καὶ τῶν νοσημάτων τῆς ψυχῆς, ἐν οἷς ὁ δαιμόνιος τοῦ Ἀριστοτέλους νοῦς ἐζήτει τὰς ἀρχὰς τῆς εὐγλωττίας, ὁ Βασίλειος ἀνεύρισκεν ἐν αὐτοῖς, ἵνα εἰκονίσῃ καὶ συγκινήσῃ τὸν ἄνθρωπον, τέχνην τελειοτέραν τῆς τέχνης τῶν σοφιστῶν οὗς ἀπεθαύμαζε.

Πολλὰ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰμὴ πραγματεῖαι ἠθικαὶ κατὰ τῆς φιλαργυρίας, τοῦ φθόνου, τῆς ἀσωτείας, ἀλλ' ἡ εὐαγγελικὴ

τοῦ ῥήτορος χάρις περιβάλλει τὰ τετριμμένα ταῦτα θέματα διὰ καινοπρεποῦς τινος χαρακτηῖρος. Ὁ μέγας Βασίλειος εἶναι πρὸ πάντων ὁ ιεροκήρυξ τῆς ἐλεημοσύνης, ὑπὲρ πάντα ἄλλον νοήσας τὸν ἐξαίρετον ἐκεῖνον τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου χαρακτηῖρα, τὸν συνεπαγόμενον τὴν κοινωνικὴν ἰσότητά διὰ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Εἰς τοῦτο δὲ μάλιστα θαυμασίως ἠυδοκίμησεν, εἰς τὸ νὰ μαλάξῃ τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ νὰ καταπείσῃ αὐτοὺς νὰ τεινώσι χεῖρα βοήθειας πρὸς ἀλλήλους. Ἀλλὰ δὲν εὐδοκίμεῖ ὀλιγώτερον περὶ τὴν περιγραφὴν τῆς βραχύτητος τοῦ βίου, τῆς ματαιότητος τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, τῆς μετανοίας ἣν συνεπάγονται αἱ ἀθώοτεραι τοῦ κόσμου τούτου εὐχαριστήσεις, κατορθώσας καὶ μετὰ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους ν' ἀναδείχθῃ εὐγλωττος ἐπὶ τοῦ μονοτόνου τούτου θέματος τῶν ἀνθρωπίνων συμφορῶν. Πηγὴ δὲ τῆς περὶ ταῦτα εὐγλωττίας αὐτοῦ εἶναι ἡ παλαιὰ διαθήκη, τῆς ὁποίας ἀσμένως δανείζεται τὴν ποίησιν, ποίησιν ζωγραφικωτέραν καὶ τολμηροτέραν τῆς ἐλληνικῆς· ἀλλ' εἰς τὰς ζωηράς τῆς ἐβραϊκῆς μούσης εἰκόνας, ἀναμιγνύει τὸ τρυφερὸν ἐκεῖνο πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα αἰσθημα καὶ τὴν ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ ἐκείνῃν μαλακότητα ἣτις ἀποτελεῖ τὸ κύριον τῆς καινῆς διαθήκης κάλλος. Στρέφων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανόν, προτείνει χεῖρα ἐπίκουρον εἰς πᾶσαν δυστυχίαν, διότι θέλει νὰ παραμυθῇ ἅμα καὶ νὰ διδάξῃ. Ἐντεῦθεν ἡ ἀκατανόητος ἰσχὺς ἣν οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶχον εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Ἀσθενὴς τὸ σῶμα καὶ κατατατηκόμενος ὑπὸ τῆς ὀδύνης, δὲν ἔπαυσέ ποτε κηρύττων ἀδιακόπως καὶ περιοδεύων· τοσοῦτον διακαὴς ἦτο ὁ ζῆλος τοῦ ἀνδρός. "Ὅτε δ' ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον τῇ πρώτῃ ἰανουαρίου 379, καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πανηγυρίζει ἔκτοτε κατ' ἔτος τὴν ἐνδοξὸν αὐτοῦ μνήμην, ὁ λαὸς τῆς ἐπαρχίας ὁλοκλήρου συνέδραμεν εἰς τὴν ἐκφορὰν αὐτοῦ. Εἰδωλολάτραι καὶ ἰουδαῖοι συνέκλυσαν τὴν ἡμέραν ταύτην μετὰ τῶν χριστιανῶν, διότι διετέλεσεν εὐεργέτης ἀπάντων. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τοῦ πλήθους συρροή, ὥστε οὐκ ὀλίγοι ἀπέθανον ἐκ τοῦ ὄθισμοῦ καὶ τῆς συγκλονήσεως· καὶ οἱ τοιοῦτοι ἐμακαρίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιζώντων, ὡς ἀζιωθέντες νὰ συναποθάνωσι μετὰ τοσοῦτον ἱεροῦ ἀνδρός, καὶ ὠνομάζοντο, ἕνεκα τῶν σωζομένων ἔτι ζωηρῶν τῆς εἰδωλολατρείας ἀναμνήσεων, «θύματα ἐπιτάφια.» Τοιαύτη εἶναι ἡ τοῦ ἀθανάτου ἐπισκόπου Καισαρείας εἰκὼν, οἷα συνάγεται ἐκ τῆς ἀκριβοῦς μελέτης τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῶν ἔργων. Ὅποσον ἡ εἰκὼν αὕτη διαφέρει τῆς γελοιογραφίας δι' ἧς ἡ παρ' ἡμῖν δη-

μῶδης παράδοσις κατήντησε νὰ παραστήσῃ «τὸν μέγαν τῆς ἀληθείας διδάσκαλον,» «τὸ καύχημα τῆς ἐκκλησίας,» «τὸν ἐνθεον τῆς οἰκουμένης φωστῆρα,» ἐν τοῖς ὀχλικοῖς ἐκείνοις ἄσμασι τὰ ὅποια μέχρι τοῦδε δὲν παύουσι περιφδόμενα τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὰ χωρία, εἰς τὰς κώμας καὶ εἰς τὰς πόλεις ἡμῶν! Τοιοῦτος ὅμως εἶναι ὁ λαός· δὲν εἰμπορεῖ νὰ θαυμάσῃ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ ἄνδρας εἰμὴ καταβιβάζων οὕτως εἰπεῖν αὐτοὺς μέχρι τῆς ἰδίας περὶωπῆς καὶ ἀτμοσφαίρας. Ἀλλὰ μὴ ψέξωμεν καὶ μὴ καταφρονήσωμεν πάλιν τὸν λαὸν τοῦτον ἀπολύτως. Τούλάχιστον ὁ ὄχλος αὐτὸς ἐνθυμεῖται, κατ' ἴδιον μὲν τινα τρόπον, ἐνθυμεῖται ὅμως πάντοτε, καὶ ἀποθαυμάζει, καὶ προσκυνεῖ τὸν ἐξαισίον ἐκείνον ἱεράρχην ὅστις εἶναι ἐν τῶν καυχημάτων τῆς πατρίου ἱστορίας. Ὅπόσοι δὲ ἐκ τῶν λεγομένων ἀνωτέρων κοινωνικῶν τοῦ ἔθνους τάξεων, οὐδεμίαν τοῦ ἀνδρὸς τηροῦσι μνήμην, ἢ τὸ πολὺ εἰς μόνην τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὴν γνῶσιν περιορίζονται!

Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς δὲν ἐξισοῦται μὲν κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ νοὸς καὶ τῆς καρδίας πρὸς τὸν Βασιλείου, ἀλλ' εἶχεν ἐν τῇ φαντασίᾳ λαμπρότερόν τι καὶ χαριέστερον. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, Γρηγόριος ὡς αὐτὸς καλούμενος, διατελέσας κατ' ἀρχὰς ὁπαδὸς τῆς τῶν Ὑψισταρίων λεγομένων αἰρέσεως, ἀπέπτυσεν ἔπειτα τὴν πλάνην ταύτην, καὶ, ἀσπασθεὶς τὸν χριστιανισμόν, ἐγένετο ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ. Ὁ δὲ νέος Γρηγόριος, φοιτήσας τὸ πρῶτον εἰς τὰς ἐν Καισαρείᾳ σχολὰς, σταλεῖς μετὰ ταῦτα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τελευταῖον εἰς Ἀθήνας, διέπλευσεν, ὅπως καὶ ὁ Βασίλειος, ἅπαν τὸ πέλαγος τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὸν σωτήριον τοῦ Εὐαγγελίου λιμένα. Φαίνεται μάλιστα ὅτι διέτριψεν εἰς Ἀθήνας πλείοτερον τοῦ φίλου αὐτοῦ, διδάξας ἐνταῦθα ἐπὶ τινα χρόνον τὴν ῥητορικὴν· δὲν ἐβράδυνεν ὅμως πολὺ νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ αὐτὸς ἐντεῦθεν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν φαιδρὰν ἐκείνην περὶ τὸν Πόντον ἐρημίαν τοῦ Βασιλείου ἧς ἐποίησαμεν ἤδη μνησίαν ἀνωτέρω. Ὁ Γρηγόριος ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον, ἅμα μὲν ὑπέικων εἰς τὴν προαίρεσιν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἅμα δὲ διότι εἶχε τάξει τοῦτο εἰς τὸν Θεόν, πλέων ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Ἀθήνας καὶ περιπεσὼν εἰς τρικυμίαν κατὰ τὸ Παρθένιον λεγόμενον πέλαγος. Ἀλλ' ἐμελλε πολλάκις μὲν ν' ἀποχωρήσῃ ἐκ τοῦ κόσμου, πολλάκις δὲ νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτὸν, ἔχων καρδίαν ἐκ τῶν εὐαίσθητων ἐκείνων, αἵτινες, ἰσχυρῶς συγκινοῦμεναι ὑπὸ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν

φαντάζονται ὅτι θέλουσιν εὑρεῖ ἄσυλον ἐν τῇ ἐρημίᾳ, καὶ ἔπειτα, μαραινόμεναι ἐν τῇ μονήρει ταύτης σιγῇ, ὁρμῶσιν αὐθις ἐπὶ τὰς παραμυθίας ἃς παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ κοινωνία. Ταύτην δὲ τῶν διαθέσεων αὐτοῦ τὴν ἄλλως ἐρασίαν ἀστάθειαν, αὐτὸς οὗτος κάλλιστα ἐξεικόνισε βραδύτερον, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς δευτέρας εἰς τὴν ἔρημον ἀποχωρήσεως, ἐν τῷ Ἀπολογητικῷ ἐκείνῳ τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἐνεκεν Λόγῳ, ὅστις συνήθως ἐπιγράφεται «περὶ Ἱερωσύνης,» διότι ἐξετάζεται ἐν αὐτῷ καὶ τὸ τῆς Ἱερωσύνης ἐπάγγελμα, καὶ ὅποιον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον. Ἐκεῖ λοιπὸν περιγράφει πρῶτον τί τὸ ἐξωθῆσαν αὐτὸν εἰς τὴν ἔρημον αἰσθημᾶ. «Ἐπειτὰ μέ τις ὑπείσχει, λέγει, ἔρως τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως, ἥς ἐραστὴς γενόμενος ἐξ ἀρχῆς, . . . καὶ τι καὶ προσεψάμενος ταύτης, ὅσον ἐν προθύροις γενέσθαι καὶ πλείονά μοι τὸν πόθον ἐξαφθῆναι διὰ τῆς πείρας, οὐκ ἦνεγκα τυραννούμενος, καὶ εἰς μέσους τοὺς θορύβους ὠθούμενος, καὶ οἶον ἀπὸ ἱεροῦ τινος ἀσύλου τοῦ βίου τούτου πρὸς βίαν ἀποσπώμενος. Οὐδὲν γὰρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον, οἶον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, καὶ εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσεπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσελαλοῦντα· καὶ τῷ Θεῷ ζῆν ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα, καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις αἰεὶ καθαράς ἐν ἑαυτῷ φέρειν, ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὄντως ἐσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων, καὶ ὄντα, καὶ αἰεὶ γινόμενον, φωτὶ προσελαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαυρωτέρῳ τρανότερον, ἥδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθὸν ταῖς ἐλπίσι καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν ἀγγέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα, καταλείποντα τὴν γῆν, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἄνω τιθέμενον.» Πολυειδῶς δὲ καὶ χαριέντως ἐπανελθὼν εἰς τὸν ἔρωτα τοῦτον τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως, ἀπαριθμεῖ ἔπειτα τὰ ποικίλα ἀνθρώπινα αἰσθήματα, εἰς τὰ ὅποια δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνθέξῃ καὶ τὰ ὅποια ἐπανήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν κοινωνίαν. Καὶ πρῶτον τὸν πόθον ὃν εἶχε νὰ ἴδῃ τοὺς φίλους καὶ ἀδελφούς «καὶ τὸ ἀντιποθούντων αἰσθάνεσθαι· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀγάπην, ὥς ἀντιδιδομένη διάθεσις.» Δεύτερον, τὴν πρὸς τὸν γηραιὸν πατέρα στοργήν, καὶ τρίτον τὴν φωνὴν τῆς ἐκκλησίας, τῆς καλούσης αὐτὸν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ διακονίαν. Ναὶ μὲν ἐφοβεῖτο μήπως δὲν εἶναι ἄξιος τῆς μεγάλης ταύτης λειτουργίας, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐφοβεῖτο ὡς αὐτὸς μήπως φανῇ ἀπειθής. «Διὰ τοῦτο, ἐπιφέρει, συγκεφαλαιῶν τὴν εἰκόνα ἐκείνην τῆς ἀστασίας τοῦ πνεύματος αὐτοῦ

καὶ τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦτο ἔκαμνον ἐγὼ τοῖς λογισμοῖς τὸ δέον ἀνερευνόμενος, καὶ μέσος δύο φόβων ἰστάμενος, τοῦ τε κατασπῶντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ πλεῖστον τούτοις ἐναπορήσας, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐμαυτὸν ταλαντεύσας, ἥ ὥσπερ ῥεύμα ἀστάτοις πνεύμασι τῇ δεκάκεισε μετακλιθεῖς, τέλος ἐγενόμην τοῦ σφοδροτέρου· καὶ με νικήσας ἔχει παρασύρας ὁ φόβος τῆς ἀπειθείας.»

Μετὰ τὴν πρώτην ἐκ τοῦ Πόντου ἐπιστροφὴν, ἐχειροτονήθη ὁ Γρηγόριος ὑπὸ τοῦ πατρὸς πρεσβύτερος, καὶ ἔπειτα μετὰ τὴν δευτέραν ἐπιστροφὴν, ὅτε ὁ μέγας Βασίλειος εἶχεν ἤδη προχειρισθῇ ἐπίσκοπος Καισαρείας, ὁ ἱεράρχης οὗτος ὑπεχρέωσε τὸν φίλον ἐκεῖνον νὰ ἀποδεχθῇ τὴν μικρὰν τῶν Σασίμων ἐπισκοπὴν, χωρίου ἀθλίου καὶ πτωχοῦ κειμένου εἰς τὰ πέρατα τῆς ἐπαρχίας, ὅπου ὁ λαμπρὸς τῶν Ἀθηνῶν φοιτητὴς καὶ διδάσκαλος ὑπέλαβεν εὐλόγως ἑαυτὸν ὡς ἐξόριστον. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἠδυνήθη ποτὲ νὰ λησμονήσῃ τὴν γενομένην τότε αὐτῷ ἀδικίαν, καὶ εἰς τὰ ἔπη περὶ «τῶν καθ' ἑαυτὸν,» οὕτω πως πολὺ βραδύτερον ἐκτραγωδεῖ τὴν οἰκτρὰν αὐτοῦ καὶ ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τύχην·

Τοιαῦτ' Ἀθῆναι, καὶ πόνοι κοινοὶ λόγων,
ὁμόστεγός τε καὶ συνέστιος βίος,
Νοῦς εἰς ἐν ἀμφοῖν οὐ δύο, θαῦμ' Ἑλλᾶδος.

Διεσκέδασται πάντα, ἔρριπται χαμαί.
Αὔραι φέρουσι τὰς παλαιὰς ἐλπίδας.
Ποῦ τις πλανηθῇ; θῆρες οὐ δέξεσθέ με;
παρ' οἷς τὸ πιστὸν πλεῖον, ὡς γ' ἐμοὶ δοκεῖ.

Τὰ πικρὰ ταῦτα τοῦ Γρηγορίου παράπονα καὶ οἱ δεινοὶ ἔλεγχοι οὓς μετὰ τόσα ἔτη ἀπηλύθηνε πρὸς τὸν Βασίλειον, μαρτυροῦσιν ὅτι καὶ οἱ ἁγιώτεροι τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐπὶ τέλους ἄνθρωποι, καὶ ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν θείων ἐκείνων ἀνδρῶν φιλία δὲν ὑπῆρξεν ἄμικτος καταιγίδων. Ἀλλὰ δὲν παρέμεινε πολὺ ὁ Γρηγόριος περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εὐτελοῦς ταύτης λειτουργίας· ἀναχωρήσας μετ' ὀλίγον ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατέρα ἵνα ἀνακουφίσῃ αὐτὸν περὶ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας Ναζιανζοῦ. Ἐδίδασκε δὲ τὸν λαὸν τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐνταύτῳ ὑπερήσπιζεν αὐτὸν κατὰ τῶν καταπίεσεων τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, μετερχόμενος εὐγλώττως καὶ ἐναρέτως τὸ εὐγενές τοῦ προστάτου τοῦ δήμου ἔργον, δι' οὗ τοσοῦτον κλέος καὶ τοσαύτην δύναμιν περιεποίησεν ἑαυτῇ ἡ ἱερωσύνη κατὰ τοὺς πρώτους τούτους τοῦ χριστιανισμοῦ

αἰῶνας. Τῷ οὖν πάντες οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ δι' ὧν εἰς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον ἐξησφαλίζοντο τὰ δίκαια τοῦ λαοῦ καὶ περιστέλλοντο αἱ τῶν ἀρχόντων καταχρήσεις, εἶχον πρὸ καιροῦ ἐκλείπει. Ἡ παντοδυναμία τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἐπιτρόπων αὐτοῦ, οὐδένα εἶχε τὸν ἀντιλέγοντα ἢ τὸν ἐλέγχοντα. Τότε ὕψωσε τὴν φωνὴν αὐτῆς ἡ ἐκκλησία καὶ οἱ μεγαλοφρονέστεροι τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, πρόμαχοι γενόμενοι τῶν συμφερόντων τοῦ δήμου, δὲν ἔπαυον ἀπαιτοῦντες ὑπὲρ αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ ἐπιείκειαν ἐν ὀνόματι τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, ἐν ὀνόματι τῶν εὐαγγελικῶν ἀρχῶν. Ὁ ἄμβων τοῦ ἱεροκέρυκος διεδέχθη τὸ βῆμα τοῦ ῥήτορος· ἡ ἐκκλησία τῶν πιστῶν, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ναὶ μὲν οἱ λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου δὲν ἐζήτουν νῦν ὡς πάλαι ποτὲ οἱ τοῦ δήμου λειτουργοί, νὰ καταπείσωσι τοὺς ἰσχυροὺς οὔτε διὰ τοῦ θελγήτρου τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς εὐνοίας τῶν πολλῶν οὔτε διὰ τοῦ φόβου τῆς εὐθύνης ἕνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν νόμων τῆς πολιτείας. Ἀντὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης ἐπεκαλοῦντο ἤδη τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεόν· ἀντὶ τῆς εὐνοίας τῶν πολλῶν, τὰς ἐν οὐρανοῖς ἀμοιβάς· ἀντὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, τοὺς θεῖους· ἀντὶ τῆς πολιτικῆς εὐθύνης, τὴν μέλλουσαν δίκην καὶ ἀνταπόδοσιν. Ἀλλ' ἐὰν τὰ ὅπλα τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο οἱ νέοι οὗτοι τῶν πολλῶν ὑπέρμαχοι, ἦσαν διάφορα τῶν ἀρχαίων, ὁ σκοπὸς ἦτο πάντοτε ὁ αὐτός, ἡ ὑπεράσπισις τῶν ἀσθενῶν, τῶν πενήτων, τῶν ἀδικουμένων. Ἡ δ' ἐπέμβασις αὕτη τῆς ἐκκλησίας εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα ἥτις ἤθελε λογισθῇ ὀλεθρία σήμερον, ὅτε ἡ πολιτεία ἔχει πολλοὺς ἄλλους καὶ ποικίλους ἀμύνης τρόπους, ἀπέβαινε σωτήριος καὶ ἀπαραίτητος εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους καθ' οὓς ἡ κοινωνία ἦτο παραδεδομένη ἄοπλος εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῆς.

Πλὴν τῆς συνηγορίας ταύτης ὑπὲρ τῶν πολλῶν, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναντιανζηνός, ὅστις ἦτο ἐνθερμὸς τῆς ὀρθοδοξίας ζηλωτής, ἔλαβε, περὶ τὰ ἔσχατα τῆς τοῦ Οὐάλεντος βασιλείας, ἐνεργὸν μετοχὴν εἰς τὴν πρὸς τὸν θριαμβεύοντα ἔτι ἀρειανισμόν πάλιν. Ἀλλ' ἐπλησίαζεν ἤδη ἡ ὥρα καθ' ἣν ἡ ἐκκλησία ἐμέλλε νὰ κατισχύσῃ ὀριστικῶς τῶν τε ἐμφυλίων αὐτῆς ἀντιπάλων καὶ τῶν περιλειπομένων ὀπαδῶν τοῦ ἀρχαίου δόγματος, διὰ τε τῆς ἀκραδάντου θελήσεως τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου καὶ τῆς σπάθης τῶν βαρβάρων φυλῶν αἵτινες, ὡς μὴ ὠφελεν, ἐπέ-

πρῶτο νὰ ἀναμίξῃσι τὰ ἄγρια αὐτῶν πάθη εἰς τὴν λύσιν ζητήματος τοῦ ὁποίου ἦσαν τοσοῦτον ἀλλότριαι. Τὰ προανακρούσματα τῶν νέων τούτων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, αἵτινες εἶχον παύσει ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐπὶ ὅλῃν περίπου ἑκατονταετηρίδα (σελ. 462), συνέβησαν περὶ τὰ ἔσχατα τῆς τοῦ Οὐάλεντος ζωῆς. Οἱ Οὐννοι, ἀναχωρήσαντες ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν περάτων τῆς Ἀσίας, ἤλαυνον ἤδη ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, πρόδρομον ἔχοντες τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον ὃν ἐνέπνεον ἡ ἀγρία αὐτῶν ὄψις καὶ ἡ ὠμότης τῶν ἐξεων. Μία δὲ τῶν Γόθων μοῖρα οἱ καλούμενοι Οὐϊσίγοτθοι, οἱ πρὸ καιροῦ ἐγκατεστημένοι παρὰ τὰς βορείους τοῦ Ἰστρου ὄχθας, μὴ ἐλπίζοντες ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸν χεῖμαρρον ἐκείνον, ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Οὐάλεντος τὴν ἄδειαν νὰ περάσωσι τὸν ποταμὸν καὶ νὰ κατοικήσωσιν ὅπουδῆποτε τοῦ κράτους ἣτελεν ἐπιτρέψει αὐτοῖς. Μετὰ πολλοὺς δισταγμοὺς, ἐγένοντο δεκτοί, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θέλουσι παραδῶσει ὡς ὁμήρους ἱκανὰ τῶν τέκνων αὐτῶν, καὶ ἀποθέσει τὰ ὅπλα ἅμα πατήσωσι τὸ ῥωμαϊκὸν ἔδαφος. Οἱ Γότθοι ὑπέκυψαν εἰς τοὺς ὅρους τούτους καὶ ἤρχισαν τῷ 376 διαπεραιούμενοι εἰς πλῆθος μέγα, διότι, ἂν πιστεύσωμεν τοὺς χρονογράφους, συνεποσύντο εἰς διακοσίας χιλιάδας μαχητῶν. Κατὰ δυστυχίαν, οἱ ἀξιωματικοὶ οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν ἐπιτήρησιν τῆς μεταναστεύσεως ταύτης, παρέβησαν ἐκ πλεονεξίας τὰς διαταγὰς τὰς ὁποίας ἔλαβον, ἐπιτρέψαντες ἐπὶ χρήμασιν εἰς τοὺς πλείστους τῶν βαρβάρων νὰ διατηρήσωσι τὰ ὅπλα καὶ ἐν ταύτῃ ἡρέθιζον αὐτοὺς πωλοῦντες αὐτοῖς εἰς ὑπερόγκους τιμὰς τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα. Ἐν τῷ μεταξὺ ἕτεροι Γότθοι, οἱ καλούμενοι Ὀστρόγοτθοι, ἐπλησίασαν εἰς τὸν Ἰστρον καὶ ἐζήτησαν ὡσαύτως νὰ διαπεραιωθῶσιν. Ἡ κυβέρνησις ἠθέλησε ν' ἀποποιηθῇ εἰς τούτους τὴν εἵσοδον· ἀλλ' οὗτοι διέβησαν οὐδὲν ἥττον τὸν ποταμὸν καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν μέσῃ τῇ Θράκῃ. Καὶ μετ' οὐ πολὺ, συμβάσης ῥήξεως μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Γόθων, ἐπανάστησαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες οὗτοι οἱ μετανάσται. Ὁ Οὐάλης, ἐκπέμψας κατ' ἀρχὰς κατὰ τῶν πολεμίων τούτων δύναμιν ἣτις δὲν ἴσχυσε νὰ κατατροπώσῃ αὐτοὺς, ἠναγκάσθη ἔπειτα νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς ἐπὶ τὴν Θράκην, συνεπαγόμενος ἅπαντας τοὺς λεγεῶνας τῆς ἀνατολῆς· ἀλλὰ συγκροτηθείσης μάχης μεγάλης περὶ Ἀδριανούπολιν, τῇ 9 αὐγούστου τοῦ 378, κατετροπώθη μὲν ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς, ἔπεσον δὲ ὅτε βασιλεὺς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν περὶ αὐτὸν στρατηγῶν. Οἱ Γότθοι προῆλθον ἤδη ἀκωλύτως μέχρι Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἀπὸ ταύτης μὲν ἀπεκρούθη-

σαν, ἀλλὰ κατεπλημμύρησαν, ἐκτὸς τῆς Θράκης, τὴν Μακεδονίαν, καὶ τὴν Θεσσαλίαν λεηλατοῦντες τὴν χώραν, φονεύοντες τοὺς κατοίκους καὶ καταστρέφοντες τὰς πόλεις ὅσαι δὲν ἦσαν δι' ὀχυρωμάτων ἀποχρώντως ἡσφαλισμέναι, μετὰ τοσούτῳ πλείονος μανίας ὅσῳ οἱ παῖδες τοὺς ὁποίους εἶχον δώσει ὡς ὁμήρους καὶ οὔτινες εἶχον μεταδιδασθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐσφάγησαν ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ αὐτόθι, διότι ἀναφανδὸν ἐπέχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τῶν πατέρων καὶ ἐκήρυττον ὅτι θέλουσιν ἀπέλθει εἰς τὴν Εὐρώπην ἵνα συμπράξωσι μετ' αὐτῶν. Τὸ κράτος περιῆλθεν οὕτω εἰς τὸν ἐσχατὸν κίνδυνον. Ὁ κυβερνῶν τὴν Δύσιν Οὐαλεντινιανὸς εἶχεν ἀποθάνει πρὸ καιροῦ, τῷ 375. Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος σεισμὸς μέγας, κλονίσας τὴν Κρήτην, ἄπασαν τὴν Πελοπόννησον καὶ ἄπασαν τὴν βόρειον Ἑλλάδα, ἐξαιρέσει μόνης τῆς Ἀττικῆς, ἀνέτρεψε τὰς πλείστας τῶν ἐτι σωζομένων πόλεων, ὥστε ἂν οἱ Γότθοι ἤθελον, ἡδύνατο νὰ προβῶσι πρὸς τὰς χώρας ταύτας, οὐδεμίαν σπουδαίαν ἔχοντες ν' ἀπαντήσωσιν ἀντίστασιν. Ὁ διαδεξάμενος ἐν τῇ Δύσει τὸν Οὐαλεντινιανὸν υἱὸς αὐτοῦ Γρατιανὸς, ὅστις εἶχε παραλάβει συνάρχοντα τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Οὐαλεντινιανὸν Β', δὲν ἐσπερεῖτο μὲν προτερημάτων ἱκανῶν, ἀλλὰ ἐνόμισεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἄπαντος τοῦ κράτους τὴν ἄμυναν. Ὅθεν παρέχων νέον δείγμα τῆς συνέσεως αὐτοῦ, ἐπέτρεψε, κατὰ ἱανουάριον τοῦ 379, τὴν κυβέρνησιν τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν εἰς τὸν Θεοδόσιον ἐκεῖνον ὅστις ἐμελλε νὰ ἐπονομασθῇ μέγας.

Ὁ Θεοδόσιος ἦτο υἱὸς ὁμωνύμου στρατηγοῦ διαπρέψαντος ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ, ἀλλ' ἔπειτα συκοφαντηθέντος καὶ θανατωθέντος ἀδίκως. Μετὰ τὴν τοιαύτην τοῦ πατρὸς τελευτὴν, ὁ νέος Θεοδόσιος, ὅστις εἶχε δώσει δείγματα ὡσαύτως ἀξιολόγων στρατηγικῶν προτερημάτων, ἀπῆλθεν εἰς Ἰβηρίαν τὴν πατρίδα αὐτοῦ καὶ διέτριβεν ἐκεῖ ἰδιωτεύων ὅτε ὁ Γρατιανὸς ἐκάλεσεν αὐτόν, ἄγοντα τὸ τριακοστὸν τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος, εἰς τὸ ὑπατον τοῦ συνάρχοντος ἀξίωμα, ἐπιτρέψας αὐτῷ ἰδίως, ἐκτὸς τῆς μερίδος ἣν εἶχεν ὁ Οὐάλης, καὶ τὴν Ἰλλυρίαν, διότι ἐν αὐτῇ μάλιστα προέκειτο νὰ καταπολεμηθῶσιν οἱ Γότθοι. Ἡ ἐκλογὴ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὑπῆρξεν ἀξιοσημείωτος, ἰδίως κατὰ τοῦτο ὅτι ὁ Γρατιανὸς ἀνηγόρευσε συνάρχοντα ἄνδρα ὅστις εἶχε δικαίας ἀφορμὰς μνησικακίας κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Οὐαλεντινιανοῦ· τὰ δὲ πράγματα ἀπέδειξαν προϊόντος τοῦ χρόνου ὅπως ἐν γένει ἦτο εὐστοχος.

Πρὸ πάντων ὁ Θεοδόσιος ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς ἀφηνιάσαν-
 τας Γότθους, καὶ καθυπέταξεν αὐτοὺς ἐντὸς ἐνιαυτῶν τεσσάρων, δι'
 ἐπιτηδείας μᾶλλον πολιτικῆς ἢ διὰ νίκης τινὸς λαμπρᾶς, διότι ὁ στρα-
 τὸς αὐτοῦ, ἕνεκα τοῦ τρόμου ὃν ἐνέπνευσαν οἱ Γότθοι δὲ ἐπείθετο ὡς
 φαίνεται νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς αὐτοὺς ἐκ τοῦ συστάδην. "Οθεν ὁ βασιλεὺς
 ἐξασφαλίζων μὲν ὅσον ἔνεστι τὰς ὀχυράς πόλεις, ἐξασκῶν δὲ τοὺς στρατιώ-
 τας περὶ μικρὰς συμπλοκάς ὅσας τις ἦτο βέλαιος περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἀπο-
 φεύγων δὲ πάντα κρίσιμον ἀγῶνα, καὶ διαιρῶν καὶ περιποιούμενος τοὺς
 πολεμίους, κατέπεισε τελευταῖον αὐτοὺς νὰ εἰρηνέωσιν. Συνετέλεσε δὲ
 πολὺ εἰς τοῦτο ὁ θάνατος τοῦ περιφανοῦς τῶν Γότθων ἡγεμόνος Φριτι-
 γέρνου, τοῦ ὁποίου ἐκλιπόντος, αἱ διάφοροι αὐτῶν φυλαὶ, ἕνεκα τῶν
 ἀμοιβαίων ἀντιζηλιῶν, οὐδένα ἠθέλησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τοῦ λοιποῦ
 κοινὸν ἄρχοντα. Ἐδιχονόησαν ὡσαύτως οἱ Γότθοι καὶ πρὸς τὰ Σκυθικὰ
 φύλα, τοὺς Οὐννοὺς, τοὺς Ἀλανοὺς, ὧν μοῖραί τινες εἶχον προηγουμέ-
 νως συμπράξει μετ' αὐτῶν ὥστε ὁ Θεοδόσιος, ὠφελούμενος ἀφ' ὅλων
 τούτων τῶν διενέξεων καὶ διαιρέσεων, προσέλαβεν ἀλληλοδιαδόχως
 εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ πολλοὺς τῶν δυσηρεστημένων ἡγεμόνων καὶ
 περιποιηθεὶς αὐτοὺς ἐκ παντὸς τρόπου κατέπεισεν ἅπαντας, ὅτι, ὑπη-
 ρετοῦντες τὸν βασιλέα, θέλουσιν ἀπολαύσει πολὺ πλείονα πλοῦτον καὶ
 πολὺ πλείότερα τοῦ βίου ἀγαθὰ ἢ λεηλατοῦντες ἐπαρχίας ἐρημωθεί-
 σας. Ἡρχισαν λοιπὸν οἱ διάφοροι τῶν Γότθων ἡγεμόνες νὰ συνομολο-
 γῶσιν ἰδίᾳ ἕκαστος πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκην εἰρήνης καὶ ὑποταγῆς,
 ἣ δὲ τελευταία τῶν συνθηκῶν τούτων ἐγένετο τῇ 3 ὁκτωβρίου 382,
 ἐξ ἑτῆ ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον οἱ Γότθοι διέβησαν τὸν Ἰστρον. Δυνάμει τῶν
 συμβάσεων τούτων, οἱ μὲν Οὐσίγοτθοι ἔλαβον εἰς κατοικίαν διά-
 φορα τμήματα τῆς Θράκης, οἱ δὲ Ὀστρογότθοι διάφορα τμήματα
 τῆς Φρυγίας καὶ τῆς Λυδίας. Ἀλλ' ἐὰν κατὰ τοῦτο ὁ Θεοδό-
 σιος προσήνεγκεν ἀξιόλογον εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίαν, ὀφείλομεν νὰ
 μὴ παρασιωπήσωμεν ὅτι ἡ ὑποταγὴ τῶν ἀλλοφύλων ἐκείνων δὲν
 ἀπέβη κατὰ δυστυχίαν πλήρης, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Οἱ Γότθοι,
 ἐγκατασταθέντες ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, δὲν ἀπε-
 τέλεσαν μὲν κράτος αὐθύπαρκτον, ἀλλὰ διέσωσαν πλείσινην ἀνε-
 ξαρτησίαν. Βασιλέα μὲν κοινὸν δὲν εἶχον· οἱ δὲ κατὰ φυλὰς κληρο-
 νομικοὶ αὐτῶν ἡγεμόνες ὠνομάζοντο ἀπλῶς Κριταὶ, πράγματι ὅμως
 ἡ ἐξουσία αὐτῶν παρέμεινεν ὅποια ἦτο πρότερον, δηλαδὴ ἐξηκολού-
 θουν ὄντες στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ πρόεδροι τῶν συνελεύσεων τοῦ

δήμου, κρίνοντες καὶ διοικοῦντες τὴν ἑαυτῶν φυλὴν. Οἱ Γότθοι λοιπὸν ἀνεγνώριζον μὲν κατὰ τύπον τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου, ἀλλὰ δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς νόμους αὐτοῦ, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς φορολογικοὺς νόμους, οὐδὲ εἰς τοὺς ἄρχοντας. Ἐν ἄλλαις λέξεσι δὲν ἦσαν ὑπήκοοι ἀλλὰ μᾶλλον σύμμαχοι, ὅπως καὶ ἐλέγοντο, ἦτοι «φοιδεράτοι» κατὰ τὸν λατινικὸν ὄρον τὸν ὁποῖον ἀπαράλλακτον βραδύτερον παρεδέχθη ἡ ἐπίσημος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ γλῶσσα· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἦσαν ἀπλῶς σύμμαχοι, ὥστε ὑπεχρεώθησαν μὲν νὰ δίδωσιν εἰς τὸν Θεοδόσιον τεσσαράκοντα χιλιάδας ἀνδρῶν μαχίμων, ἀλλὰ τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο σῶμα εἶχεν ἰδίους ἄρχοντας ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγομένους καὶ οὐδαμῶς συνεχέετο μετὰ τοῦ ἄλλου ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Καὶ ἂν εἰς ταῦτα περιωρίζοντο οἱ Γότθοι, ἤθελον μὲν εἶναι πάντοτε ἐπικίνδυνοι, διότι, αὐτοκέφαλοι ὄντες καὶ ἴδιον ἔχοντες στρατὸν, ἠδύναντο πάντοτε νὰ παραβῶσι τὰ συντεθειμένα καὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι νέας ἐπιδρομάς. Ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ ἦσαν ἔθνος ἀνέκαθεν γεωργικὸν καὶ ἐπεδόθησαν αὐθις εἰς ἀγροτικὰς ἐργασίας καὶ περιῆλθον εἰς πολλὴν πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους ἐπιμιξίαν, ὑπῆρχεν ἐλπίς ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ἠδύναντο νὰ συγχωνευθῶσι μετ' αὐτῶν, πρόξενοι γινόμενοι ὡφελήματος εἰς τὸ κράτος διὰ τῆς εἰς αὐτὸ προσθήκης νέας καὶ εὐρώστου ἀνθρώπων γενεᾶς. Ἀλλ' οἱ Γότθοι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβον καὶ ἄλλην ἐν τῷ κράτει τάξιν. Ὁ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, τοῦ τε στρατοῦ, καὶ τῆς διοικήσεως, καὶ τῆς αὐλῆς· ἐντεῦθεν δὲ οὐ μόνον ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνοι ἀπέβησαν, διότι κατήντησαν, αὐτοὶ οἱ ξένοι, οἱ ἔχοντες ἴδια συμφέροντα καὶ ὅλως ἀλλότρια τῶν τοῦ κράτους συμφερόντων, νὰ λάβωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἅπαντας τοῦ κράτους τούτου τοὺς πόρους· ἀλλὰ καὶ ἤρχισαν νοθεύοντες τὰ ἐν αὐτῷ σωζόμενα στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ δὲ πάντων δεινότερον, παρεκτὸς τῶν Γότθων καὶ ἄλλοι ποικίλοι βάρβαροι ἔλαβον βραδύτερον ὁμοίαν ἢ καταπλήσιον ἐν τῷ κράτει τάξιν· αὕτη δὲ ἡ τῶν ἀλλοφύλων ἀνάμιξις εἰς ἀπάσας τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς τῆς ἀνατολῆς σχέσεις, ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας ὅσαι ἐπήνεγκον τὴν βαθμιαίαν ἐκείνην τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἀλλοίωσιν ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν διεκωλύθη μὲν οὐτος νὰ πράξῃ πολλὰ καὶ μεγάλα, προσέλαβεν ὅμως ἀσχημίας αἵτινες, μεγαλοποιηθεῖσαι ὑπὸ τῶν χρονογράφων καὶ τῶν ἱστορικῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τοσαύτην κατ' αὐτοῦ προεκάλεσαν χλεύην.

Ὀλίγον μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν Γότθων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐφονεύθη ἐν τῇ Δύσει ὁ Γρατιανός. Ὁ νέος οὗτος εἶχε διαπρέψει ἐπὶ πολλαῖς ἀρεταῖς καὶ ἰδίως ἐπὶ τῇ ἀπαραιτήτῳ τότε μάλιστα πολεμικῇ δεξιότητι. Ἀπὸ τινος ὅμως χρόνου εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀποβάλλῃ τὴν κοινὴν εὐνοίαν· τὸ μὲν, διότι πρῶτος αὐτὸς τῶν βασιλέων ἀπέθετο τὸ τοῦ ἐθνικοῦ ἀρχιερέως ἀξίωμα, διὸ δυσηρέστησε τοὺς πολυαριθμούς εἰσέτι ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις εἰδωλολάτρας· τὸ δὲ, διότι προσέλαβεν ἱκανοὺς μισθοφόρους Ἀλανοὺς, προσβαλὼν οὕτω τὴν φιλοτιμίαν τῶν Φράγκων οἵτινες μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἀπετέλουν τὸ ἄριστον τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ μέρος. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενος ὁ συγκλητικὸς Μάξιμος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ὁ δὲ Γρατιανὸς ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν λεγεῶνων ἐφονεύθη εἰς Λούγδουνον τῆς Γαλατίας, τῇ 25 αὐγούστου τοῦ 383. Ὁ Οὐάλεντινιανὸς Β' ὅστις, παῖς ἔτι ὢν, ἤρχε τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Μάξιμον ὡς συνάρχοντα ἐν ταῖς δυτικωτέραις τοῦ κράτους χώραις, ὁ δὲ Θεοδόσιος δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦ εὐεργέτου, ἀπησχολημένος ὢν ὑπὸ τε νέας τινὸς ἐπιδρομῆς τῶν Ὀστρογότθων, οὓς κατετρόπωσε, καὶ ὑπὸ ἄλλων ποικίλων καὶ σπουδαιοτάτων ἐσωτερικῶν περισπασμῶν.

Τῷ ὄντι, πρὶν ἔτι κατευνασθῇ ὁ ἀπὸ τῶν Γότθων σάλος, ὁ Θεοδόσιος ἐπεχείρησε νὰ καταπαύσῃ ὀριστικῶς τὴν μεγάλην ἔριν ἧτις, ἐπὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα, ἐτάραττε τὰς συνειδήσεις τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ χριστιανῶν· καὶ, διὰ διατάγματος ἐκδοθέντος κατὰ μῆνα φεβρουάριον τοῦ 380, καθιέρωσε τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας, ἀποφηνάμενος, ὅτι ἅπαντες οἱ ὑπῆκοι ὀφείλουσι τοῦ λοιποῦ νὰ τηρῶσιν ἀκριβῶς τὸ δόγμα τὸ πρεσβευόμενον ὑπὸ τε τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Δαμάσου καὶ ὑπὸ Πέτρου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Διὰ τοῦ αὐτοῦ διατάγματος ἐπέτρεπεν εἰς μόνους τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ δόγματος τούτου νὰ ἐπονομάζωνται καθολικοὶ χριστιανοί, προσεπαγόμενος ἐπὶ λέξεως τᾶδε· «Καὶ ἐπειδὴ κρίνομεν ὅτι πάντες οἱ λοιποὶ εἶναι τυφλοὶ καὶ μωροὶ, στιγματίζομεν αὐτοὺς διὰ τοῦ μυσσαροῦ ὀνόματος τῶν αἵρετικῶν καὶ ἀπαγορεύομεν εἰς τὰς συνελεύσεις αὐτῶν νὰ σφετερίζωνται τὸ σεβαστὸν τῆς ἐκκλησίας ὄνομα. Παρεκτὸς δὲ τῆς θείας δίκης, οἱ τοιοῦτοι ἔχουσι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὰς αὐστηρὰς τιμωρίας τὰς ὑποίας ἡ ἀρχὴ ἡμῶν, ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας καθοδηγουμένη, θέλει κρίνει

εὐλογον νὰ ἐπιβάλη αὐτοῖς.» Πρὸς ἐκτέλεσεν τοῦ διατάγματος τούτου, ὁ Θεοδοσίος ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ ἀνορθώσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων. Ἐπὶ Οὐάλεντος ὁ ἀρειανισμὸς εἶχε καταντήσῃ παντοδύναμος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ βασιλεὺς οὗτος εἶχεν ἀφαιρέσει ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἀπάσας αὐτῶν τὰς ἐκκλησίας, παραδοὺς αὐτὰς εἰς τοὺς ἀρειανούς καὶ ἔπραξε τοῦτο διὰ δεινοτάτων βιαιοπραγιῶν. Οἱ ὀρθόδοξοι ἐν τούτοις, εἰ καὶ μὴ δυνάμενοι οὕτω νὰ τελῶσι δημοσίᾳ τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, ὄντες ὅμως πολυάριθμοι, ἐσκέφθησαν, ἅμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐάλεντος, νὰ προχειρήσωσιν ἀρχιερέα ἄνδρα περιφανῆ, εὐγλωττον καὶ ἐν γένει ἐπιτήδειον διὰ τῆς πολυμαθείας καὶ τῆς εὐλαθείας αὐτοῦ νὰ ἀνταγωνισθῇ γενναίως κατὰ τῆς ἀκμαζούσης ἐτι ἐτεροδοξίας. Ἐπὶ δὲ τούτῳ, ἐκάλεσαν τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ὅστις, προθύμως προσελθὼν, ἤρχισε νὰ τελῇ τὰ τῆς θείας λατρείας καὶ νὰ διδάσκῃ λαμπρῶς περὶ Ἀγίας Τριάδος κατὰ τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον, ἐντὸς μικροῦ τινος παρεκκλησίου καλουμένου τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, ἐπὶ τῇ προσδοκωμένῃ ἀναστάσει τοῦ καταδιωκομένου δόγματος. Μετ' οὗ πολὺ ἡ εὐγλωττία αὐτοῦ καὶ ἡ ἀρετὴ εἴλκυσαν εἰς τὸ ναΐδιον τοῦτο ἄπειρον λαοῦ πλῆθος, πρὸς μέγα τῶν ἀρειανῶν σκάνδαλον, οἵτινες ἠγωνίσθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ διώξωσι τὸν Γρηγόριον ἐκ τῆς πρωτεύουσας. Ἀλλὰ τὸ προμνημονευθὲν διάταγμα τοῦ Θεοδοσίου ἐματαιώσεν ἀπάσαν ἐκείνας τὰς προσπάθειας, διότι ὁ βασιλεὺς, ἐκβαλὼν ἀμέσως τὸν ἀρειανὸν ἐπίσκοπον Δημόφιλον, ἐνεχείρισε τὸν θρόνον εἰς τὸν Γρηγόριον καὶ διὰ στρατιωτικῆς παρατάξεως, ἐγκαθίδρυσεν αὐτὸν, εἰ καὶ ἄκοντα, εἰς τὸν ναὸν τῆς μητροπόλεως. Ἀξιωματικὸς δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη· ἡμέρα θριαμβοῦ διὰ τοὺς μὲν, ἀρῶν καὶ τρόμου διὰ τοὺς δέ· καθ' ἣν ὁ Θεοδόσιος, περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ταγμάτων αὐτοῦ, καθωδήγησε τὸν μακάριον ἄνδρα εἰς τὸν πρωτεύοντα ναὸν τὸν ὁποῖον μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης κατεῖχον οἱ ἀρειανοί. Ἡ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καθιερωθεῖσα τὸ πρῶτον ἀνεξιθρησκεία εἶχεν ἀρχίσει ἐτι ζῶντος αὐτοῦ νὰ παραβιάζεται· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου ὅλως ἐξέλιπεν ἕνεκα τῶν παθῶν τὰ ὁποῖα διήγειρεν ἡ μεταξύ τῶν δύο δογμάτων πάλη· οἱ ἀρειανοὶ ἔπασχον ἤδη ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων ὅτι ἄλλοτε κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἔδρασαν· ἡ δὲ πρᾶξις ἐκείνη τοῦ Θεοδοσίου, ἥτις κατὰ τὸν Γρηγόριον ὁμοίαζεν ἐκπόρθησίν τινα καὶ ἄλωσιν,

ἐθεωρήθη ὑφ' ὅλων τῶν πιστῶν ὡς ὁ κάλλιστος καὶ ἀγιώτατος τῶν θριάμβων.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος δὲν κατεχράσθη τὴν νίκην ταύτην καὶ τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Θεοδοσίου προστασίαν, ἀλλ' ἀναδειχθεὶς πρῶτος πρὸς τοὺς ἀρειανοὺς ἡγωνίσθη νὰ προσελκύσῃ αὐτοὺς διὰ πειθοῦς, οὐχὶ διὰ βίας. Πλὴν τούτου, διατηρῶν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπικρατοῦσης πολυτελείας τὴν πενίαν τῶν ἀρχαιοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων, δὲν ἐζήτει νὰ τιμηθῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰμὴ διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ καὶ τῆς μεγαλοφυΐας. Διὰ τοῦ τοιούτου ὁμως πολιτεύματος δυσηρέστησε τοὺς τε αὐλικούς, τῶν ὁποίων περιεφρόνει τὴν κενοδοξίαν καὶ δὲν συνεχώρει εὐχερῶς τὰ πταίσματα, τοὺς τε ψευδοζηλωτὰς τῆς πίστεως οἵτινες ἡγανάκτουν κατὰ τῆς ἐπιεικείας αὐτοῦ. Τὴν δ' ἐνεκα τούτων δυσχέρειαν τοῦ Γρηγορίου ἠῤῥησεν, ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ, ἡ δευτέρα οἰκουμένη συνόδος, ἣν συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Θεοδόσιος τῷ 381 ἵνα ἐξωθήσῃ ἐκ τῆς ἐκκλησίας τὰς αἱρέσεις τὰς ἐν τῷ μεταξύ τῶν ἀρειανικῶν χρόνων ἀναφύσσας, κανονίσῃ δὲ τὰς διαφοροὺς ἐριδας ὅσαι προῆλθον εἰς μέσον περὶ τῆς νομίμου κατοχῆς τῶν ἀρχιερατικῶν θρόνων καὶ ἐν γένει πανηγύριση τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ὀρθοδοξίας. Ἡ συνόδος αὕτη συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως διὰ τῆς προσθήκης, τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ὅρου. Πλὴν τούτου δὲ κατ' ἀρχὰς ἀνεγνώρισε καὶ ἐπεκύρωσε τὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἐκλογὴν εἰς τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ δεινὴ παρήχθη ἐν τῷ συνεδρίῳ τούτῳ ἀντιπολίτευσις κατὰ τοῦ ἐναρέτου ἐπισκόπου, τὸν ὁποῖον ἤλεγχον ὅτι δὲν καταδιώκει αὐστηρῶς τοὺς ἀρχαίους τοῦ ἤδη θριαμβεύοντος θρησκείματος πολεμίους, χαρακτηρίζοντες τὴν ἐπιεικειαν αὐτοῦ ὡς ἀδιαφορίαν. Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς δὲν ἠδύνατο, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, ν' ἀνθέξῃ εἰς τοιαύτην δεινὴν καταιγίδα. Ὁ Γρηγόριος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες ἔχουσι μὲν τὴν φιλοτιμίαν ἢ, ἂν θέλετε, τὴν φιλοδοξίαν νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν πεποιθήσεων αὐτῶν καὶ νὰ ὀρέψωσι τὸ ἀπὸ τούτου κλέος, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀγαπῶσι τὴν ἡσυχίαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν καὶ τὴν ἄνεσιν τοῦ πνεύματος· ἐστέρεῖτο τῆς ἀδαμάστου καρτερίας καὶ τῆς ἀκορέστου φιλαρχίας, ἥτις εἶναι ἀπαραίτητος εἰς τὸν περὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα ἀσχολούμενον ἄνδρα, ἵνα πλησίστιος διαπλεύσῃ τοὺς ἀγρίους χειμῶνας καὶ

τὰς φοβεράς θυέλλας ἐντὸς τῶν ὁποίων κλυδωνίζεται συνήθως ἡ τύχη αὐτοῦ. Δὲν εἶχε τὴν ἐνεργὸν τοῦ Ἀθανασίου θέλησιν, οὔτε τοῦ Βασιλείου τὴν παθητικὴν εὐστάθειαν· καὶ ἅμα ἰδὼν τὴν ἐν τῇ συνόδῳ ἕνεκα αὐτοῦ προκύψασαν ταραχὴν καὶ σύγχυσιν, παρελθὼν εἰς μέσον ἔδωκεν ἐν πάσῃ ταπεινότητι τὴν παραίτησιν αὐτοῦ. « Ἄνδρες συμποίμενες τῆς ἱερᾶς ποιμένης Χριστοῦ, εἶπεν, αἰσχρὸν μὲν εἶη καὶ παντελῶς οὐχ ὑμῶν, εἰ τοὺς ἄλλους εἰρήνην παιδεύοντες, αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους πόλεμον ἤρασθε· πῶς δ' ἂν ὁμονοεῖν ἑτέροις πείσητε, αὐτοὶ ὄντες περὶ τὰ δοκοῦντα ἀσύμφωνοι ; Ἄλλ' ἰκετεύω ὑμᾶς πρὸς τῆς τριάδος αὐτῆς, καλῶς τε καὶ εἰρηνικῶς διαθέσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δέ τι ὑμῖν ἐγὼ τῆς διαστάσεως αἷτιος, οὐκ εἰμὶ σεμνότερος Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου· βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ παύσεται ἀφ' ὑμῶν ὁ κλυδων τῶν ταραχῶν· αἰροῦμαι παθεῖν ὅτι ἂν βούλεσθε, καὶ περ ἁθῶς ὢν, τῆς ὑμῶν ἕνεκεν ὁμονοίας· θρόνου ἐξώσατε, πόλεως ἀπελάσατε· μόνον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην, ὡς ὁ Ζαχαρίας φησὶν, ἀγαπήσατε. Ἐρρωσθε, ἱεροὶ ποιμένες, καὶ τῶν ἐμῶν πόνων μνημονεύοντες μὴ ἀπολήξητε. » Ἐδωκε δ' ἐνταῦτ' αὖ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ὅσηδ' ἴποτε δὲ καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀνδρὸς ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ αἰσθανθῇ ἐλαφρὰν τινα ἀπορίαν καὶ θλίψιν ἕνεκα τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ἐγένετο δεκτὴ ἡ παραίτησις ἐκείνη. Τότε δὲν ἐδίστασε πλέον· καὶ συγκαλέσας τὸν λαὸν καὶ ἅπασαν τῶν ἀρχιερέων τὴν σύνοδον ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίᾳ, ἀνήγγειλε δημοσίᾳ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ὑποχώρησιν διὰ τελευταίου λόγου, ὅςτις ἐπιγράφεται « Συντακτῆριος εἰς τὴν τῶν ρν' ἐπισκόπων παρουσίαν. »

Τὸ θέαμα ἦτο μέγα, διότι ἐμελλε νὰ συγκινήσῃ ἅπαντα τὰ τότε ἀκμάζοντα πάθη καὶ συμφέροντα, οὐδέποτε δὲ ἡ τοῦ ῥήτορος δεινότης ἀπέβη λαμπρότερα, οὐδὲ εἰς τηλικούτον προήλθεν ὕψος. Ἀφελῶς ἀπολογηθεὶς ὑπὲρ τοῦ βίου αὐτοῦ καὶ τῶν δοκιμασιῶν, ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν τοῦ λαοῦ ἀγώνων, χαρακτηρίζει ἔπειτα ἐντόνως τὴν φιλαρχίαν καὶ τὴν ῥαδιουργίαν τῶν ἐπισκόπων ἣν παραβάλλει πρὸς τὰς πονηράς τοῦ ἵπποδρόμου ἀμίλλας· καὶ ἤδη ἐπέρχεται ἐπὶ τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ ἔλεγχον, ὅτι δὲν ἀνεδείχθη ἀνελεήμων πρὸς τοὺς καταβληθέντας τῆς πίστεως πολεμίους. Μὲ κατηγοροῦσι, λέγει, ὅτι προῖστάμενος τῆς ἐκκλησίας ἐν καιροῖς καθ' οὓς ἡ

θησικεία ἀπέβη παντοδύναμος διὰ τῆς τοῦ βασιλέως προστασίας, ἐν καιροῖς, καθ' οὓς διὰ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τροπῆς ἡδυνάμεθα νὰ ἐκδικηθῶμεν, οὐδὲν ἔπραξα κατ' ἐκείνων παρ' ὧν ἄλλοτε τοσαύτας ἐπάθομεν ὕβρεις. Καὶ πῶς, ἀνακράζουσι, κατέστημεν νῦν ἰσχυροὶ καὶ οἱ διώκται ἡμῶν σώζονται! Ναὶ, βεβαίως, ἀποκρίνομαι· διότι δι' ἐμὲ ἀποχρῶσα εἶναι ἡ ἐκδίκησις ὅτι ἡδυνάμην νὰ ἐκδικηθῶ. Καὶ μέμφεται τότε εὐγλώττως τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἵτινες ἀκριβέστατοι καὶ προθυμότατοι ὄντες εἰς τὸ νὰ ἀποδώσωσι κακὸν ἀντὶ κακοῦ, νομίζουσιν ὅτι ἡ σωτηρία αὐτῶν συνίσταται ἐν τῷ τρόμῳ τὸν ὁποῖον δύνανται νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν. Ἀποκρίνεται ὡσαύτως εἰς τὴν μομφὴν τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ ὅτι οὔτε τράπεζαν πολυτελῆ ἔχει, οὔτε συνοδίαν πολυάριθμον· δὲν ἤξευρον, λέγει, ὅτι ἔργον ἡμῶν ἦτο νὰ ἐρίζωμεν ἐπὶ πλούτῳ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ πρὸς τοὺς ὑπάτους καὶ πρὸς τοὺς στρατηγοὺς. Ἐὰν ἤμαρτον κατὰ τοῦτο, συγχωρήσατέ με· προχειρίσατε ἐπίσκοπον ἕτερον ἀρεστὸν τῷ ὅχλῳ, ἐμοὶ δὲ ἐπιτρέψατε ν' ἀπέλθω εἰς τὸν ἡσύχιον καὶ ἐρημικὸν τῶν ἀγρῶν βίον. Τότε καταστρέφων τὸν λόγον ὁ εὐγλωττος ῥήτωρ ἀποχαιρετίζει πᾶν ὅ,τι ἡγάπησεν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ πόλει καὶ πᾶν ὅ,τι ἔμελλε νὰ ἐγκαταλίπη.

«Χαίροις, ἀνέκραξεν, Ἀναστασία μοι τῆς εὐσεβείας ἐπώνυμε· σὺ γὰρ τὸν λόγον ἡμῖν ἐξανέστησας, ἔτι καταφρονούμενον, τὸ τῆς κοινῆς νίκης χωρίον, ἡ Σηλώμ, ἐν ᾗ πρῶτον τὴν σκηνὴν ἐπήξαμεν, τεσσαράκοντα ἔτη περιφερομένην ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πλανωμένην. Σὺ τε ὁ μέγας ναὸς οὗτος καὶ περιβόητος, ἡ νέα κληρονομία, τὸ νῦν μέγας εἶναι παρὰ τοῦ λόγου λαβὼν, ὃν Ἰεβοὺς πρότερον ὄντα, Ἱερουσαλὴμ πεποιήκαμεν· ὑμεῖς τε ὅσοι μετὰ τοῦτον εὐθὺς τοῖς κάλλεσιν, ἄλλος ἄλλο τι τῆς πόλεως μέρος διειληφότες, ὥσπερ σύνδεσμοί τινες, καὶ τὸ γειτονοῦν οἰκειούμενοι, οὓς μετὰ τῆς ἀσθενείας ταύτης, οὐχ ἡμεῖς, ἡ χάρις δὲ σὺν ἡμῖν ἐπλήρωσε τοῖς ἀπεγνωσμένοις. Χαίρετε Ἀπόστολοι, ἡ καλὴ μετοικία, οἱ ἐμοὶ διδάσκαλοι τῆς ἀθλήσεως. Χαῖρέ μοι ὦ καθέδρα, τὸ ἐπίφθονον ὕψος τοῦτο καὶ ἐπικίνδυνον, ἀρχιερέων συνέδριον, ἱερέων αἰδοῦ καὶ χρόνῳ τετιμημένων, ὅσον τε ἄλλο περὶ τὴν ἱερὰν τράπεζαν λειτουργικὸν θεοῦ. Χαίρετε Ναζωραίων χοροστασίαι, ψαλμωδιῶν ἁρμονίαι, στάσεις πάννυχoi, παρθένων σεμνότης, γυναικῶν εὐκοσμία, χηρῶν, ὀρφανῶν συστήματα, πτωχῶν ὀφθαλμοί, πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἡμᾶς βλέποντες. Χαίρετε οἱκοι φιλόξενοι καὶ φιλόχριστοι, καὶ τῆς

ἐμῆς ἀσθενείας ἀντιλήπτορες. Χαίρετε τῶν ἐμῶν λόγων ἐρασταί, καὶ δρόμοι καὶ συνδρομαί, καὶ γραφίδες φανεραὶ καὶ λανθάνουσαι, καὶ ἡ βιαζομένη κιγκλὶς αὕτη τοῖς περὶ τὸν λόγον ἐθιζομένοις. Χαίρετε ὦ βασιλεῖς καὶ βασίλεια, ὅσον τε περὶ τὸν βασιλέα θεραπευτικὸν καὶ οἰκίδιον· εἰ μὲν καὶ βασιλεῖ πιστὸν οὐκ οἶδα, Θεῷ καὶ τὸ πλεῖον ἄπιστον· κροτήσατε χεῖρας, ὅξυ βοήσατε, ἄρατε εἰς ὕψος τὸν ῥήτορα ὑμῶν· σεσίγηκεν ὑμῖν ἡ πονηρὰ γλῶσσα καὶ λάλος. Χαῖρε ὦ μεγαλόπολι καὶ φιλόχριστε (μαρτυρήσω γὰρ τάληθῃ, καὶ εἰ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν ὁ ζῆλος· πεποίηκε χρηστοτέρους ἡμᾶς ἡ διάζευξις)· πρόσсите τῇ ἀληθείᾳ, μετασκευάζεσθε ὁψέ γοῦν, τιμήσατε Θεὸν, πλεον τῆς συνηθείας· οὐχ ἡ μετάθεσις τὸ αἰσχρὸν ἔχει, ἀλλ' ἡ τοῦ κακοῦ τήρησις, τὴν ἀπώλειαν. Χαίροις ἀνατολὴ καὶ δύσις, ὑπὲρ ὧν καὶ ὑφ' ὧν πολεμούμεθα, μάρτυς ὁ εἰρηνεύων ἡμᾶς, ἂν ὀλιγοὶ μιμήσωνται τὴν ἐμὴν ὑποχώρησιν. Ἐπὶ πᾶσι τε καὶ πρὸ πάντων βοήσομαι· Χαίρετε ἄγγελοι, τῆς δε τῆς ἐκκλησίας ἑφοροι, καὶ τῆς ἐμῆς παρουσίας καὶ ἐκδημίας, εἶπερ ἐν χειρὶ Θεοῦ τὰ ἡμέτερα. Χαῖρέ μοι ὦ Τριάς, τὸ ἐμὸν μελέτημα, καὶ καλλῶπισμα, καὶ σῶζιο τοῖς δε καὶ σῶζοις τοὺς δε, τὸν ἐμὸν λαόν· ἐμὸς γὰρ καὶ ἄλλως οἰκονομώμεθα· καὶ ἀγγέλοιό μοι διὰ παντός ὑφουμένη καὶ αὐξομένη, καὶ λόγῳ καὶ πολιτείᾳ. Τεκνία, φυλάσσοιτέ μου τὴν παρακαταθήκην, μέμνησθέ μου τῶν λιθασμῶν· ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, ἀμήν.»

Καὶ τούτους εἰπὼν τοὺς λόγους, τῶν ὁποίων τὴν δύναμιν καὶ τὴν κατάνυξιν ἀκαταμάχτητον κατέστησαν τὸ σχῆμα, ἡ φωνή, αἱ περιστάσεις, αὐτὸ τὸ ἀκροατήριον τοῦ ῥήτορος, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Γρηγόριος, ἀδιαλείπτως διωκόμενος ὑπὸ τοῦ φθόνου τὸν ὁποῖον ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ὑπεροχὴ οὐδέποτε ἀφοπλίζουσιν. Ἀπῆλθε δὲ πρῶτον μὲν εἰς Καισάρειαν, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ὁποίας ἐξεφώνησεν, εἰς μνήμην τοῦ πρὸ μηνῶν τινῶν αὐτόθι ἀποθανόντος Βασιλείου, λόγον ἐπιτάφιον θαυμαστόν. Μεθ' ὃ τεθλιμμένος ὅλος, ἀπεχώρησεν εἰς τὴν γενέθλιον αὐτοῦ κώμην, τὴν Ἀριανζὸν, ὅπου διήγαγεν ἐν εἰρήνῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, μακράν τῶν αὐλῶν καὶ τῶν συνόδων, ἀσχολούμενος περὶ τε τὴν καλλιέργειαν μικροῦ κήπου καὶ περὶ τὴν ποίησιν ἐκείνην ἣτις ἐκ πρώτης νεότητος δὲν ἔπαυσεν ἀναβλύζουσα ἐκ τῆς τρυφερᾶς αὐτοῦ καρδίας. Ἐκεῖ ἀπέθανε τῷ 389, τὴν δὲ ἱερὰν αὐτοῦ μνήμην ἐορτάζει ἡ ἐκκλησία ἡμῶν δις τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῇ 25 ἰανουαρίου καὶ τῇ 30 τοῦ αὐτοῦ μηνός, καθ' ἣν καὶ ἡ ἐορτὴ τῶν λοιπῶν δύο με-

γάλων ἱεραρχῶν, Βασιλείου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, συμπληγυρίζεται.

Ἐνταῦθα ἔπρεπεν ἴσως νὰ καταλύσωμεν τὸν περὶ τοῦ θεοῦ τούτου πατρὸς λόγον, σπεύδοντες ἐπὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γενικωτέρων τῆς ἐποχῆς ταύτης γεγονότων. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος εἶναι εἰς τῶν εὐγενεστάτων τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ χαρακτηρῶν τοσαῦτα δ' ἔχομεν τὸ ἀπὸ τοῦδε νὰ διεξέλθωμεν ἀλλόκοτα πρόσωπα καὶ πράγματα. ὥστε ὁ ἀναγνώστης δὲν θέλει βεβαίως κατακρίνει ἡμᾶς, ἐὰν παραμεινώμεν πλειότερόν τι περὶ αὐτὸν διατρίβοντες.

Πλὴν τῶν λόγων, περὶ ὧν ἐγένετο ἱκανὴ ἀνωτέρω μνεία, ὁ Γρηγόριος ἐπεχείρησε νὰ μιμηθῇ τοὺς διαφόρους τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως τύπους, γράψας ἔπη πολλὰ, ἐν οἷς ἐλευθέρως ἐξέχεε τοὺς θορύβους καὶ τὰς θλίψεις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Τὰ ἔπη ταῦτα ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῆς νεωτέρας κριτικῆς *θρησκευτικαὶ μελέται*, ἐξ ἀναλογίας τῶν *ποιητικῶν μελετῶν* τοῦ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀκμάσαντος Γάλλου ποιητοῦ Λαμαρτίνου· διότι τῶντι, μεγάλη μὲν ὑπάρχει διαφορὰ μετὰξὺ τῆς φύσεως τῶν δύο ποιητῶν καὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐκάτερος ἐζήσεν, οὐδὲν ἦττον ὅμως παρετηρήθη εὐλόγως, ὅτι τὰ τοῦ Γρηγορίου ἔπη ἔχουσι πολλάκις παράδοξον οἰκειότητα πρὸς τὰς περιπλανήσεις τῆς φαντασίας τοῦ νεωτέρου ποιητοῦ. Ὑπάρχουσι μάλιστα τινὰ τῶν ἔπῳν τούτων τὰ ὅποια ὁ περὶ τὰ τοιαῦτα τοσοῦτον ἔμπειρος Οὐίλλεμαῖνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποκαλέσῃ προδρόμους τῶν θελκτικωτέρων στεναγμῶν τῆς μελαγχολικῆς τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μούσης, εἰ καὶ ἀποπνέοντα πίστιν εἰσέτι νεαρὰν καὶ ἀφελῇ ἐν τῷ θορύβῳ αὐτῆς. Εἰς τὰ ἔπη ταῦτα ἐπανθεῖ ἐπαφρόδιτόν τι μίγμα ἀφηρημένων ἰδεῶν καὶ πραγματικῶν συγκινήσεων, γοητευτικὴ δέ τις ἀντίθεσις τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως πρὸς τὴν ταραχὴν καρδίας, ἥτις, βασανιζομένη ὑπὸ τοῦ αἰνίγματος τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, ζητεῖ καταφύγιον ἐν τῇ πίστει. Βεβαίως ἡ ποίησις αὕτη εἶναι ἀλλοία τῆς ὁμηρικῆς· εἶναι ὅμως οὐδὲν ἦττον ἀληθὲς ὡσαύτως καὶ μεγάλη ποίησις. Ἀδόκιμος ἐκρίθη ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὁσάκις ἐπεχείρησε νὰ περιβάλῃ θρησκευτικὰ ἀντικείμενα διὰ τῶν τύπων τοῦ ἀρχαίου δράματος. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ λ. χ. τῇ ἐπιγραφομένῃ «Χριστὸς Πάσχων» βλέπεις πολλαχοῦ τὴν νοθρὰν τοῦ Εὐριπίδου ἀπομίμησιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο τὸ ποίημα, τὸ ὁποῖον ὅμως θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν

κριτικῶν ὡς ὑποβολιμαῖον, εἰ καὶ εἶχε ν' ἀντιπαλαίση πρὸς τὸ ἀκα-
ταγώνιστον τοῦ Εὐαγγελίου μεγαλεῖον, ἀπαντῶσι παθητικώτατά
τινα μέρη. Ἐξαιρέτως δὲ θαυμάζεται ἡ κατανυκτική σκηνὴ καθ' ἣν
ἡ μήτηρ τῶν θλίψεων, προσπεσοῦσα εἰς τὸν σταυρὸν, ἐπιτυγχάνει
παρὰ τοῦ θνήσκοντος αὐτῆς υἱοῦ τὴν συγχώρησιν τοῦ ἀποστόλου
Πέτρου, τοῦ ἀμαρτήσαντος, λέγει, διὰ τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων φόβον.

ὦ τέκνον, ὦ φίλτατον, ὦ Θεοῦ λόγε,
Σύγγνωθ' ἀμαρτεῖν δ' εἰκὸς ἀνθρώπων, τέκνον,
Καὶ Πέτρος ἐξήμαρτε τοὺς ὄχλους τρέσας.

Ἄλλ' ἡ νεαρά τοῦ χριστιανισμοῦ φαντασία ἦτο φυσικώτατον νὰ
εὐδοκιμῇ μᾶλλον περὶ τοὺς καινοπρεπεῖς τύπους τῆς θεωρητικῆς ποιή-
σεως, περὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς θλίψεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τὴν μυ-
στηριώδη ἐκείνην μελαγχολίαν, τὴν παντελῶς σχεδὸν ἄγνωστον εἰς
τοὺς ἀρχαίους ποιητάς. Τότε τρώντι παρήχθη ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ποίησις
ἣν ἐπιζητεῖ ὁ τῶν νεωτέρων κόρος, ποίησις μελέτης καὶ σκέψεως, ἥτις,
παρειδύουσα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, περιγράφει τοὺς μυχαι-
τάτους αὐτοῦ στοχασμοὺς καὶ τοὺς μᾶλλον ἀορίστους πόθους. Ἡ δὲ
περὶ ταῦτα ποιητικὴ τοῦ Γρηγορίου φαντασία καὶ ἡ ταύτης συμπά-
ρεδρος εὐγλωττία τοῦ ἀνδρὸς, ἀποτελοῦσι τὸν ἐντελέστερον τύπον τῆς
νέας φιλολογικῆς σχολῆς, ἥτις, διαπλασθεῖσα ἀπὸ τῆς κράσεως τοῦ
χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἀπὸ τῆς μί-
ξεως τοῦ ἀττικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ χαρακτῆρος, συνεδύαζε τὴν
χάριν καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ λόγου μετὰ τῶν διαττουσῶν τῆς φαν-
τασίας ἐκλάμψεων, τὴν ἐπιστήμην τὴν σοφιστικὴν μετὰ τῆς ἀποστο-
λικῆς ἀφελείας, καὶ ἐνίοτε πᾶσαν τὴν ἐπιτετηδευμένην τῆς φράσεως
πολυτέλειαν μετὰ τῆς εἰλικρινεστέρας συγκινήσεως. Διότι οὐδαμοῦ
ὁ τοιοῦτος τῆς φιλολογίας χαρακτήρ, ἡ τοιαύτη τοῦ λόγου γοητεία,
ἡ ὁμοιάζουσα θρησκευτικὴν τινα μελωδίαν, διευτυπώθησαν τελειότε-
ρον ἢ εἰς τὰς συγγραφάς τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ ἐπι-
κῆδεια αὐτοῦ ἐγκώμια εἶναι ὕμνοι· οἱ στηλιτευτικοὶ κατὰ Ἰουλιανοῦ
λόγοι ἐνθυμίζουσι τὰς ἀράς τῶν προφητῶν. Τὸν Γρηγόριον προσηγό-
ρευσαν κατ' ἐξοχὴν θεολόγον· ἀλλ' ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἐπονομάσωσι
ποιητὴν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ ποίησις αὕτη φέρει μὲν βεβαίως περὶ
τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς στίγματα τινα τῆς Ἀλεξανδρινῆς εὐρυλογίας
καὶ ἀπειροκαλίας· ἀλλ' ὅμως ἔχει δύο πολύτιμα προτερήματα, τὴν

φυσικὴν χάριν καὶ τὴν ἄπλαστον μελαγχολίαν, βραδέως ὁπωσοῦν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην μεταβαίνουσα. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη αὐτῆς ποιικιλία· ἀλλ' ἔχει οὐδὲν ἥττον τὴν ποιικιλίαν ταύτην, ὑπὸ τῆς ὁποίας, ὡς ὑπὸ ἐλατηρίου τινὸς φερόμενοι παρασυρόμεθα ἐπὶ τοῦ μονοτόνου τῇ ἀληθείᾳ ρεύματος τοσούτων μελετῶν, αἵτινες ἐξεπήγασαν ἀπὸ τῆς αὐτῆς καρδίας καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς διανοίας· ὑποφαίνεται δὲ ἐν τῷ πυθμένι τοῦ κρυσταλλώδους τούτου νάματος ἡ ψυχὴ τοῦ ποιητοῦ ἥτις, κατ' ἀρχὰς μαλακὴ καὶ τρυφερὰ οὔσα, μελαγχολεῖ ἔπειτα ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιπετειῶν τοῦ βίου, θορυβεῖται καὶ τραχύνεται διὰ τῆς δυστυχίας, καὶ ἐπὶ τέλους ἀπορροφᾶται ὑπὸ τῆς θλίψεως ἐπὶ τοσούτον ὥστε ἄλλην παραμυθίαν δὲν ἔχει εἰμὴ τὴν ἐντελῇ ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων ἀποχὴν, οὐδὲ ἀναψυχὴν ἄλλην εὐρίσκει εἰμὴ τὴν ἔκφρασιν τῶν θορύβων αὐτῆς. Ὀλίγοι ἀναμφιβόλως λαμβάνουσι τὴν ὑπομονὴν νὰ διεξέλθωσιν ὁλόκληρον τῶν ἐπῶν τούτων τὴν σειρὰν, συμποσούμενων εἰς διςμυρίους καὶ ἔτι πλέον στίχους. Ἀλλ' ἐὰν ἐγίνετο ἐπιτηδεῖα ἐκλογὴ τῶν ἐπῶν τούτων, ὁπόσαι νέαι καὶ ποιικίλαι δὲν ἤθελον προκύψει εἰς μέσον καλλοναί! Ὅποια ἐπιεικὲς τῶν περιστάσεων τῆς ζωῆς ἐκτίμησις! Ὅπόσον βαθεῖα τῶν συγκινήσεων τῆς ψυχῆς διάγνωσις! Ὅπόσον ἐνθερμος πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσίωσις! Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ καρδία αὕτη φαίνεται ἐνίοτε καταπίπτουσα ὑπὸ τὸ βάρος τῶν πόνων αὐτῆς καὶ τῶν ἀναμνήσεων. Σπανίως τῷ ὄντι ψυχὴ ὑπὸ τῆς θρησκείας ἐπὶ τοῦ βαράθρου αὐτοῦ ἀναχαιτιζομένη, ἐδοκίμασε πικροτέραν θλίψιν. Ἐν διαλόγῳ τινὶ πρὸς ἑαυτὸν πλήρει ἀθυμίας ἥτις θίγει μὲν τὴν ἀπελπισίαν ἀλλὰ δὲν κατακρημνίζεται εἰς αὐτήν, ὁ Γρηγόριος εἰκονίζει ἑαυτὸν πλάνητα, ἀσθενῆ, ἄπατριν, μὴ ἔχοντα ποῦ νὰ ταφῇ καὶ ὡς ἐκ τῆς δυστυχίας ἀδιάφορον γενόμενον πρὸς πάντα ἐκτὸς πρὸς τὸν Θεόν, τὸν τρόπον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐλπίδα. Ὁ φαινὸς οὗτος τῆς Ἑλλάδος ἥλιος φαίνεται ἐπισκοτιζόμενος· νέφος ἐπεκάλυψε τὴν λάμψιν αὐτοῦ· ἐπεκάλυψε, ναι, ἀλλὰ δὲν ἡμύρωσε. Διότι ὁ χριστιανισμὸς, δι' οὗ ἀνέβλυσεν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, ἡ πικρὰ ἐκείνη τῆς θλίψεως κρήνη, ἐφρόντισε νὰ προλάβῃ τὴν ἀπελπισίαν δι' ἀνεξαντλήτου πρὸς τὸν πλησίον ἐπιεικειᾶς καὶ δι' ἀκραδάντου πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως· ὥστε κατέστησε τὴν καρδίαν τῶν ἀνθρώπων μαλακωτέραν μὲν, ἀλλ' ἐν ἐνταύτῳ καὶ εὐγενεστέραν καὶ ὑψητεστέραν. Ἀπόδειξις ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς, ὅστις ὑπῆρξεν οὐ μόνον ποιητὴς μελαγχολικὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ δεινότατος· τίς δὲ, ἀφοῦ θαυμάσῃ τοὺς

λόγους αὐτοῦ, δὲν θέλει γοητευθῇ ὑπὸ τῶν ἀπλάστων στεναγμῶν ὅσοι ἀντηχοῦσιν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰ ἔπη αὐτοῦ;

Ἄλλ' ἐπανάλθωμεν εἰς τὰ γεγονότα τοῦ πραγματικοῦ βίου. Εἶδομεν πῶς ὁ Θεοδοσίος ὁ μέγας ἐξετέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ κατὰ τῶν αἵρετικῶν διάταγμα αὐτοῦ. Τὰ αὐτὰ ἐνηργήθησαν δι' ἐπιτρόπων τοῦ βασιλέως εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς ἀνατολῆς ὅπου ἰδίως ἤκμαζεν ὁ ἀρειανισμός. Οὐδὲ περιωρίσθη ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ νὰ ἀποδώσῃ τοῖς ὀρθοδόξοις ὅλας τὰς ἐκκλησίας καὶ ὅλα τὰ ἱερά ἰδρύματα καὶ κτήματα, ἀλλὰ, διὰ πολλῶν ἐτέρων θεσπισμάτων, ὁσημέραι αὐστηρότερος πρὸς τοὺς αἵρετικούς δεικνύμενος, πρῶτον μὲν ἀφῆρεσεν ἀπὸ αὐτῶν ἅπαντα τὰ πολιτικά δικαιώματα, ἔπειτα ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τοῦ δικαιώματος τοῦ διαθέτειν, τελευταῖον κατεδίκασε πολλοὺς εἰς ἐξορίαν, ἐπιβαλὼν κατὰ τινων μάλιστα καὶ τὴν τοῦ θανάτου ποινὴν. Συγχρόνως ἐξέδωκε νόμους αὐστηροὺς, δι' ὧν ἀφηρεῖτο ἐκ μέσου νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δ' ἐκεῖνο τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ βίου καὶ ἰδίως τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ θρησκευματος. Ὁ Θεοδοσίος κατήργησεν ἐν ἔτει 394, διὰ νόμου, τὸν μέγαν Ὀλυμπιακὸν ἀγῶνα, κατὰ τὴν 293 Ὀλυμπιάδα ἀφ' ἧς ἐνίκησεν ὁ Κόροιβος· καὶ ἐξέλιπεν οὕτω τότε διὰ παντὸς ἡ ἐπιφανεστάτη ἐκείνη τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πανηγύρεων. Ὡσαύτως, ἐπὶ βαρυτάταις χρηματικαῖς ζημίαις καὶ ὕστερον ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ἀπηγορεύθησαν ἀλληλοδιαδόχως αἱ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ θυσίαι, αἱ ἱεροσκοπίαι, ἡ τῶν εἰδώλων λατρεία, ἡ εἰς τοὺς ναοὺς εἰσόδος καὶ ἐν γένει πᾶσα δημοσία καὶ ἀπόρρητος τελετὴ τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος. Καθὼς δὲ συνήθως συνέβαινε περὶ τὰ τοιαῦτα ἡ ἐκτέλεσις τῶν νόμων τούτων ὑπερέβαλε πολλάκις καὶ αὐτὴν αὐτῶν τὴν δεινὴν αὐστηρότητα. Οἱ κατὰ τὰς ἐπαρχίας ἐξηγριωμένοι ὄχλοι, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λατρείας, ἤθελον νὰ καταστρέψωσι καὶ αὐτὰ τὰ οἰκοδομήματα ἐντὸς τῶν ὁποίων αὕτη ἐτελεῖτο. Αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ἤναγκάζοντο νὰ ἐνδώσωσιν ἢ ἔβλεπον ἀδιεφάρως τὴν τοιαύτην τῶν μνημείων ἐκείνων κατεδάφισιν. Τινὲς δὲ τῶν ἐπισκόπων καὶ οἱ πλείστοι τῶν μοναχῶν συνετέλουν προθυμότατα εἰς τὸν ὄλεθρον τοῦτον. Εἰς μάτην διεμαρτύροντο οἱ ἐθνικοί· εἰς μάτην ὁ περιώνυμος σοφιστὴς Λιθάνιος, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ συγκινήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ Θεοδοσίου, περιέγραφεν ὑπερβολικώτερον ἥσως τῆς ἀληθείας τὰ παθήματα τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, λέγων πρὸς τοῖς ἄλλοις· «οἱ δὲ μελανειμονοῦντες οὗτοι

. θέουσιν ἐφ' ἱερά, ξύλα φέροντες καὶ λίθους καὶ σίδηρον, οἱ δὲ, καὶ ἄνευ τούτων, χεῖρας καὶ πόδας τῶν πρώτων δὲ κειμένων, δρόμος ἐπὶ τὰ δεύτερα καὶ τρίτα· καὶ τρόπαια τροπαίοις ἐναντία τῷ νόμῳ συνείρεται· τολμᾶται μὲν οὖν καὶ ταῖς πόλεσι· τὸ πολὺ δὲ ἐν τοῖς ἀγροῖς χωροῦσι τοίνυν διὰ τῶν ἀγρῶν ὥσπερ χεῖμαρροι κατασύροντες διὰ τῶν ἱερῶν τοὺς ἀγρούς.» Ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν εἰσηκούσθη καὶ τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς ἐξηκολούθησε. Τότε ἀνετράπη ἐκ βάθρων ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περίφημος ναὸς τοῦ Σεράπιδος, πάλαι ποτὲ οἰκητήριον τῶν ἐπιστημῶν, καὶ σώζων ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τινα τῆς ἀρχαίας σοφίας ἵχνη. Τότε κατηδαφίσθη ὁ ἐν Ἀπαμείᾳ περικαλλὲς τοῦ Διὸς ναός. Τότε ἠφανίσθησαν πλεῖστα ἄλλα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα ἰδίως ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ· εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα κατ' εὐτυχίαν δὲν φαίνονται τὰ τοιαῦτα γενόμενα, ἴσως διότι οἱ ἔθνικοι ἦσαν ἐνταῦθα πολλοὶ ἔτι καὶ ἰσχυροὶ, ὥστε οἱ τοῦ νέου δόγματος ὁπαδοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως.

Τοιοιουτρόπως ἐπὶ Θεοδοσίου ἐθριάμβευσεν ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ πάλιν ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἡ ὀρθοδοξία κατὰ τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων. Ἐὰν δὲ εἰς τὸν ἐντεῦθεν φυσικώτατα προκύψαντα δεινὸν κλονισμόν τῶν συνειδήσεων, τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων προσθέσωμεν καὶ τὴν ἐντὸς τοῦ κράτους ἐνίδρυσιν οὐκ ὀλίγων βαρβάρων καὶ τὴν εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα πολυειδῆ αὐτῶν ἀνάμιξιν, θέλομεν ἐννοήσαι ὅτι τοσοῦτον ὁλοσχερὴς πραγμάτων ἀλλοίωσις ἦτο ἀδύνατον νὰ παρέλθῃ ἐν εἰρήνῃ. Καὶ τῶντι ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου συνέβησαν δύο μεγάλαι στάσεις, ἡ μὲν τῶν δήμων Ἀντιοχείας, ἡ δὲ τῶν δήμων Θεσσαλονίκης, ἀμφοτέραι πολυειδῶς ἀξιομνημόνευτοι. Εἰς Ἀντιόχειαν, τὴν πρωτεύουσιν τῆς Συρίας, πόλιν μεγίστην καὶ λαμπροτάτην, ἐπεκρατεῖ πολλὴ πνευμάτων ταραχὴ ἔνεκα τοῦ κατὰ τῶν ἀρειανῶν γενομένου διωγμοῦ· ὥστε μικρὰ ἀφορμὴ ἡδύνατο ἤδη νὰ φέρῃ ἐν αὐτῇ ὀλεθρίαν ἀναστάτῳσιν. Τὴν ἀφορμὴν ταύτην ἔδωκαν νέοι τινὲς φόροι ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπιβληθέντες· καὶ τῇ 26 φεβρουαρίου τοῦ 387 κατεξανέστησαν οἱ ὅχλοι Ἀντιοχείας κατὰ τῶν εἰσπρακτόρων καὶ καθαιρέσαντες τοὺς ἀνδριάντας τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης, αἰσχυρῶς περιύβρισαν τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ἡ πόλις ἠναγκάσθη μετ' ὀλίγον νὰ ὑποταχθῇ· ἀλλ' ἐδέησε νὰ περιμείνῃ 24 ὅλας

ἡμέρας ἐν ἀγωνίᾳ πρὶν μάθῃ ὅποιαν θέλει ἐπιβάλλει αὐτῇ τιμωρίαν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε διατρίβων Θεοδόσιος. Ὁ βασιλεὺς ἦτο εἰς ὑπερβολὴν ὀξύθυμος, ὅθεν ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἐδείχθη ἀδυσώπητος, διατάξας νὰ θανατωθῶσι μὲν πολλοὶ τῶν βουλευτῶν, νὰ δημευθῶσι δὲ αἱ περιουσίαι πολλῶν πλουσίων, νὰ παύσωσι δὲ αἱ διανομαὶ τοῦ σίτου εἰς τὸν δῆμον, ἢ δὲ πρωτεύουσα τῆς ἀνατολῆς, στερηθεῖσα ἀπάσας αὐτῆς τὰς προνομίας, νὰ καταβιβασθῇ εἰς τάξιν ἀπλοῦ χωρίου. Ἄλλ' αἱ ἀρχαὶ ἐδίστασαν νὰ ἐκτελέσωσι τὰς δεινὰς ταύτας ἀποφάσεις καὶ ἔδωκαν καιρὸν τῷ βασιλεῖ νὰ μεταβάλῃ γνώμην, ὅστις εὐχερῶς μὲν παρεφέρετο, ἔτι δ' εὐχερέστερον, συνελθὼν, ἐτρέπετο πρὸς ἐπιείκειαν. Ὅθεν, μετ' οὐ πολὺ, ἐνδὸς εἰς τὰς δεήσεις τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας Φλαβιανοῦ, καὶ τοῦ περικληοῦς αὐτῆς βουλευτοῦ Ἰλαρίου, καὶ τοῦ εὐγλώττου σοφιστοῦ Λιβανίου, ἔτι δὲ εἰς τὰς παραστάσεις αὐτῶν τῶν στρατηγῶν οἵτινες εἶχον ἐπιτραπῇ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πρώτης ἀποφάσεως, ἀπένειμεν ὁλοσχερῇ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν χάριν. Ἡ δὲ τύχη τῆς Θεσσαλονίκης ἀπέβη οἰκτροτέρα.

Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα οὔτε τῶν ἀρειανῶν οὔτε τῶν ἐθνικῶν ὁ διωγμὸς ἀπέβη ἐπαισθητός· διότι οἱ μὲν ἐν Ἀσίᾳ πολυάριθμοι ἀρειανοὶ ἦσαν ἐνταῦθα ἀνέκαθεν ὀλίγοι, πρὸς δὲ τοὺς ἐθνικοὺς ἐπολιτεύετο, ὡς εἴπομεν, μετὰ φειδοῦς τινος ἡ βασιλεία. Ἀλλὰ ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἑτέρα δυσαρεσκείας ἀφορμὴ, ἡ τῶν Γότθων ἐντὸς τοῦ κράτους ἐγκαθίδρυσις, οἵτινες ἐμισοῦντο ὑπὸ τῶν προτέρων κατοίκων καὶ ὡς ξένοι, καὶ διότι δὲν ἔπαυον ἐπιχειροῦντες ληστρικὰς ἐπιδρομὰς· τοιαῦτα δὲ πράττοντες, ἦσαν οὐδὲν ἥττον ἐπιτετραμμένοι πολλὰκις τὰς φρουρὰς τῶν πόλεων. Τοιαύτη λοιπὸν φρουρά, σταθμεύουσα ἐν Θεσσαλονίκῃ τῷ 390, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν στάσιν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως, ἣτις ἦτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ, μετὰ τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ἡ ἐπιφανεστάτη τῶν κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα πόλεων. Βοθέριχος, ὁ τῆς φρουρᾶς αὐτῆς ἀρχηγός, ἐφυλάκισεν ἡνίοχόν τινα τοῦ ἵπποδρόμου κατηγορηθέντα ἐπὶ ἐγκλήματι αἰσχυρῷ. Ἐπειδὴ δὲ μετ' οὐ πολὺ ἐμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν Θεσσαλονίκῃ μία τῶν ἵπποδρομιῶν ἐκείνων αἵτινες ἀπετέλουν τότε τὴν κυριωτάτην διασκέδασιν ὅλων τῶν μεγάλων τοῦ κράτους πόλεων, ὁ δῆμος τῶν Θεσσαλονικέων ἀπήτησε τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ ἡνίοχου ὡς ἀναγκαίου εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἄλλ' ὁ Βοθέριχος ἀπεποιήθη τὸ ζητούμενον· ὅθεν ἐκινήθη

στάσις χαλεπή, καθ' ἣν ὅ,τε στρατηγὸς ἐκεῖνος καὶ πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀξιωματικῶν ἐφονεύθησαν καὶ τὰ σώματα αὐτῶν εἰς τὰς ὁδοὺς κατεσύρθησαν. Ὁ Θεοδοσίος ὅστις εἶχεν ἤδη τότε ἐκδικηθῆ τὸν τοῦ Γρατιανοῦ θάνατον διὰ τῆς τοῦ Μαξίμου κατατροπώσεως, ὡς θέλομεν ἶδει μετ' ὀλίγον, διέτριβεν ἐν Μεδιολάνῳ παρὰ Οὐαλεντινιανῷ τῷ β', ὅτε ἔμαθε τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ γενομένην κακουργίαν. Ὁργισθεὶς δέ, ἀπεφάσισε νὰ τιμωρήσῃ ἀπηνῶς τὴν πόλιν, ἄνευ ἐξετάσεως καὶ δίκης. Καὶ οἱ μὲν περὶ αὐτὸν ἐπίσκοποι, ἰδίως ὁ Μεδιολάνων μέγας Ἀμβρόσιος, εἶχον σχεδὸν καταπίσει αὐτὸν νὰ μεταβάλλῃ γνώμην ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον· ἀλλ' ὁ μάγιστρος ἦτοι ὑπουργὸς Πουφῖνος, Γαλάτης τὸ γένος, ἀνὴρ πονηρὸς, ὅστις ἔπειτα ἐγένετο καὶ ἄλλων δεινῶν συμφορῶν πρόξενος, ἀνερίπισε τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις, ἐκδοὺς καὶ ἐξαποστείλας τὸ φόνιον αὐτοῦ διάταγμα, μετενόησε πάλιν ὅτε πλέον δὲν ἦτο καιρὸς νὰ προληφθῇ τὸ κακόν. Ἄμα ἔφθασεν εἰς Θεσσαλονίκην ἡ ὀλεθρία ἀπόφασις, ἐσκίρτησεν ὑπὸ ἀγαλλιᾶσεως ἡ βάρβαρος φρουρὰ καὶ διὰ καταχθονίου τρόπου ἐμηχανήθη τὴν ἐκτέλεσιν. Εὐθὺς τὴν ἐπομένην ἡμέραν προσεκληθὴ ὁ λαὸς εἰς τὸν ἱππόδρομον πρὸς θέαν δῆθεν ἱπποδρομικοῦ ἀγῶνος· ἐκεῖ δὲ αἴφνης οἱ στρατιῶται, ἐπιπεσόντες ξιφῆρεις κατὰ τοῦ πλήθους, ἔσφαζαν ἐν διαστήματι τριῶν ὥρων, ἄνευ διακρίσεως ἀθῶων καὶ ἐνόχων, πολιτῶν καὶ ξένων, κατὰ τινὰς μὲν ἐπτὰ χιλιάδας, κατὰ τινὰς δὲ πεντεκαίδεκα χιλιάδας ἀνθρώπων. Ἡ ἀνηλεὲς αὕτη τοῦ Θεοδοσίου πράξις ἐνθυμίζει πολὺ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων διαταχθεῖσάν ποτε σφαγὴν τοῦ στασιασάντος τῆς Μιτυλήνης δήμου (σελὶς 601 τοῦ πρώτου τόμου) τοῦ ὁποίου ἡ ἐλεεινὴ τύχη ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἔκτοτε, ὅτι ἡ ἀνέλεγκτος ἐξουσία, εἴτε ὑπὸ πολλῶν εἴτε ὑπὸ ἐνὸς διεξαγομένη, εἶναι ὀλεθρία πάντοτε. Ναὶ μὲν δὲν ὑπῆρχε νῦν τὸ βῆμα ἐκεῖνο τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιούσαν ἀγορεύσαντες ῥήτορες φιλόανθρωποι καὶ συνετοὶ, ἠγωνίσθησαν νὰ μετριάσωσι καὶ ἐμετρίασαν κατὰ τι τῆς προηγουμένης ἀποφάσεως τοὺς σκληροτάτους ὄρους. Ἀλλ' ἐὰν οἱ ῥήτορες τοῦ δήμου ἐξέλιπον πρὸ καιροῦ, προέκυψαν ἤδη οἱ τοῦ λαοῦ ἐπίσκοποι, ὁ δὲ Μεδιολάνων μέγας Ἀμβρόσιος ἀπέδειξε λαμπρῶς, ὅτι εἶχον εἰσέτι οἱ ἀδικούμενοι καὶ πάσχοντες προστάτας καὶ ἐκδικητὰς ἰσχυροὺς, τοὺς ἱεράρχας αὐτῶν. Ἐλθούσης εἰς Μεδιόλανον τῆς φοβερᾶς ἀγγελίας, ὁ Ἀμβρόσιος ἀπέφυγε νὰ ἴδῃ κατὰ πρόσωπον τὸν βασιλέα, ἔγραψεν ὅμως πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν, ἐν ἣ παριστῶν τὸ ἀπηνές

καὶ τρομερὸν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ κατατολμηθέντος ἐγκλήματος ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις· «Τὸ ἁμάρτημα δὲν ἐξαλείφεται, εἰμὴ διὰ δακρύων καὶ μετανοίας· οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχάγγελοι δύνανται νὰ συγχωρήσωσιν αὐτὸ ἄλλως· αὐτὸς ὁ Κύριος δὲν παρέχει τὴν ἄφεσιν, εἰμὴ εἰς μόνον τοὺς μετανοοῦντας. Σὲ συμβουλεύω· σὲ παρακαλῶ· σὲ προτρέπω· σὲ παραινῶ. Δὲν τολμῶ νὰ ἐκτελέσω τὴν ἀγίαν προσφορὰν, ἐὰν θελήσης νὰ παρευρεθῇς εἰς αὐτήν. Ὅ,τι δὲν ἤθελεν εἶναι συγκεχωρημένον μετὰ τὸ ἐκχυθὲν αἷμα ἐνὸς ἀθώου, εἶναι δυνατὸν νὰ συγχωρηθῇ, ἀφοῦ διὰ σὲ ἐξεχύθη τὸ αἷμα τοσούτων;» Ὁ βασιλεὺς βαθέως συγκινηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐλέγχων τοῦ ἀρχιεπισκόπου, διετέλει τεθορυβημένος διὰ τὴν ἀνεπανόρθωτον συμφορὰν ἣν ἐπήνεγκεν ἡ παράλογος αὐτοῦ ὀργή. Οὕτω δὲ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως κατατηχόμενος ἐπὶ τινα χρόνον, ἀπεφάσισεν ἔπειτα κατὰ τὸ σύνηθες νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Μεδιολάνων ἵνα ἀκροασθῇ τῆς θείας λειτουργίας. Ἀλλὰ τότε ὁ ἀτρόμητος ἀρχιεπίσκοπος, ἀπαντήσας αὐτὸν ἔξω τῶν προθύρων καὶ ἐμποδίσας νὰ ἐπιβῇ τῶν ἱερῶν προπυλαίων, ἀπεφώνητο αὐτῷ πανηγυρικῶς ὅτι μετάνοια μακρὰ δύναται μόνη νὰ ἐξαλείψῃ τηλικούτον ἁμάρτημα καὶ νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ πάντων δεσπότου καὶ δημιουργοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοδόσιος παρέστησεν αὐτῷ εὐλαβῶς, ὅτι ἂν αὐτὸς ἐγένετο ἔνοχος ἀνθρωποκτονίας, ὁ Δαυὶδ ὁ ἀγαπητότατος τοῦ Θεοῦ, ἐκτὸς τοῦ φόνου, εἶχεν ὑποκύψει καὶ εἰς μοιχείαν, ὑπολαβὼν ὁ γενναῖος ἀρχιεπίσκοπος εἶπε· «καθὼς λοιπὸν ἐμιμήθης τοῦ Δαυὶδ τὴν ἁμαρτίαν, οὕτω μιμήθητι καὶ αὐτοῦ τὴν μετάνοιαν.» Ὁ Θεοδόσιος ὑπήκουσεν εἰς τοὺς λόγους τούτους, ὑπέκυψεν εἰς τὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀφορισμὸν, καὶ, ἐπανελθὼν εἰς τὰ βασίλεια, καθυπέβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπιτίμιον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου μόλις μετὰ ὀκτῶ μῆνας ἐλύθη, γενόμενος πάλιν δεκτὸς εἰς τὴν τῆς ἐκκλησίας κοινωνίαν, κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ἀφοῦ πρότερον δημοσίᾳ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ ὡμολόγησε τὴν ἁμαρτίαν, καὶ πρηνὴς κείμενος, καὶ τὸ Δαυιτικὸν ἐκεῖνο ἐκφωνῶν «ἐκολλήθη τῷ ἰδῶφει ἡ ψυχὴ μου, ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου,» παρεκάλεσεν ἵνα τύχῃ συγγνώμης.

Ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων περιπετειῶν διῆλθεν ἡ τοῦ Θεοδοσίου βασιλεία· δὲν ἤρκεσεν ἡ εἰρήνευσις τῶν Γότθων καὶ ἡ τῶν σχέσεων αὐτῶν ῥύθμισις, δὲν ἤρκεσεν ἡ κατατρόπωσις ἀρειανῶν καὶ ἐθνικῶν, ἀλλ' ἐδέησε νὰ παλαίσῃ καὶ πρὸς τὰς συνεπείας τῶν γεγονότων τούτων.

Καὶ τοι δὲ ὑπὸ τοσούτων πραγμάτων περισπώμενος, δὲν ἡμέλῃσε παντελῶς καὶ τὰ κατὰ τὴν Δύσιν συμβαίνοντα. Εἶδομεν ὅτι τῷ 383 εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἀναγνώρισῃ τὸν Μάξιμον, τὸν ἐπαγαγόντα τὸν θάνατον τοῦ Γρατιανοῦ καὶ σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅτε τῷ 387 ὁ Μάξιμος, προσβαλὼν αἰφνιδίως τὸν Οὐαλεντινιανὸν Β', ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς Ἰταλίας, ὁ Θεοδόσιος ἠδυνήθη τελευταῖον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ, καὶ καταβαλὼν τὸν Μάξιμον κατὰ ἰούνιον τοῦ 388 περὶ τὸν Σχόν ποταμὸν καὶ θανατώσας αὐτὸν, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Οὐαλεντινιανὸν Β' τὴν ἀρχὴν πάσης τῆς Δύσεως. Πάλιν δὲ, ὅτε μετὰ τέσσαρα ἔτη τῇ 15 μαΐου 395 ὁ Οὐαλεντινιανὸς Β' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου αὐτοῦ στρατηγοῦ Ἀρβογάστου, Φράγκου τὸ γένος, ἀναγορεύσαντος βασιλέα τὸν γραμματικὸν Εὐγένιον, ὁ Θεοδόσιος, πάρασκευάσας τὰς ἀπαιτούμενας δυνάμεις, ἐπῆλθε κατὰ τοῦ νέου τούτου αὐτοκράτορος καὶ, τῇ 6 Σεπτεμβρίου 394, νίκησας αὐτὸν, ἤνωσεν ἅπαν τὸ κράτος ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ ἀρχήν. Ἀλλὰ δὲν ἀπῆλαυσεν ἐπὶ μακρὸν τὸν τελευταῖον αὐτοῦ θρίαμβον. Νοσήσας ἐξ ὕδρωπος, δὲν ἐπέζησεν εἰμὴ τέσσαρας μῆνας καὶ ἀπεβίωσεν εἰς Μεδιόλανον, τῇ 17 ἰανουαρίου 395, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 50, ἀφοῦ διήρπυσεν αὐτῆς τὸ κράτος εἰς δύο μεγάλα τμήματα καὶ ἐπέτρεψε τὴν μὲν Ἀνατολὴν εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν Ἀρχάδιον, τὴν δὲ Δύσιν εἰς τὸν νεώτερον Ὀνώριον.

Ὁ Θεοδόσιος ἐπεκλήθη μέγας· καὶ τῇ ἀληθείᾳ δύναται νὰ λογισθῇ μέχρι τινὸς ἄξιος τῆς ἐπωνυμίας ταύτης, ἥτις, ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν μοναρχῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, πρὸ αὐτοῦ δὲν ἀπενεμήθη εἰμὴ εἰς τὸν ἰδρυτὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετ' αὐτὸν δὲ εἰς οὐδένα ἄλλον, ἐκτὸς μιᾶς καὶ μόνης μὴ σπουδαίας ἐξαιρέσεως. Λόγῳ ἰδιωτικῶν ἀρετῶν ὁ Θεοδόσιος ἦτο ὁμολογουμένως κρείττων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου· διότι διετέλεσεν ἀγαθὸς σύζυγος, ἀγαθὸς πατήρ, ἀγαθὸς ἀδελφός, ἀγαθὸς ἐν γένει συγγενὴς καὶ φίλος εὐγνώμων· πλὴν τούτων δὲ ἦτο μὲν ὀξύτατος περὶ τὰς ὁργὰς, ἀλλ' εὐχερῶς ἐτρέπετο πρὸς τὴν ἐπιείκειαν καὶ πρὸς τὴν μετάνοιαν. Τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενα, εἰς ἃ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐπανέλθει, καὶ τὰ μετὰ τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ σφαγὴν ἐπισυμβάντα ἅπερ ἤδη ἱστορήσαμεν, μαρτυροῦσι περὶ τούτου τρανῶς. Ἐὰν δὲν κατέβαλεν εἰς τάξιν ὑπηκόων τοὺς Γότθους ἀλλὰ συνθηκολογήσας πρὸς αὐτοὺς, ἀνεκήρυξε συμμάχους, ἔπραξε τοῦτο ἐξ ἀνάγκης ἀναποδράστου. Οὔτε τὸ δυτικὸν οὔτε τὸ ἀνατολικὸν κράτος

ἦσαν ἤδη ἱκανὰ νὰ φράξωσι τὰς πύλας αὐτῶν εἰς τὸν ἐπιδραμόντα χείμαρρον. Ναὶ μὲν μὴ ἄρκεσθεῖς εἰς τὸ νὰ θεσπίσῃ τὸν θρίαμβον τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπέτρεψε καὶ διέταξε τὸν ὄλεθρον τῶν αἵρετικῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν καὶ τὴν καταστροφὴν πολλῶν ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ γεγονός, εἰάν δὲν δικαιολογῆται, ἐξηγεῖται ὅμως ἀποχρώντως. Τεθέντος ἅπαξ ὅτι ἡ τύχη τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀσφαλισθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ θριαμβοῦ τῆς ὀρθοδοξίας· καὶ ὅτι ἐν τῷ κλύδωνι ὅστις ἐπὶ ἡμίσειαν ἤδη ἱκατονταετηρίδα ἀνέσειεν ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν ἐκινδύνευε νὰ ναυαγήσῃ τὸ ἐν Νικαίᾳ θεσπισθὲν σύμβολον· ὁ Θεοδόσιος, προτείνας τὴν δεξιὰν εἰς τὸ σύμβολον τοῦτο, καὶ ἀνορθώσας αὐτὸ, καὶ ἀσφαλίσας, συνέδεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεθ' ἐνὸς τῶν μεγίστων τῆς ὅλης ἱστορίας γεγονότων. Ἐπὶ πᾶσι μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ ἱστορικὴ τῶν ἀνθρώπων ἀξία ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν σχετικὴν τοῦ φωτὸς δύναμιν. Ἡ ἀξία ἐκείνη κρίνεται ἀναλόγως τῶν περικειμένων περιστάσεων, ἀπαρallάκτως καθὼς ἡ δύναμις τοῦ φωτὸς παρίσταται εἰς τὸν ὀφθαλμὸν μεγαλητέρα ἢ ἀσθενεστέρα καθόσον ἐπικρατεῖ κύκλω σκότος ἢ φῶς. Ἀνάψατε λαμπράδα ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ· ἡ λάμψις αὐτῆς θέλει φανῇ ὡχρὰ ἐνώπιον τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Ἀλλ' ἀφοῦ δύσῃ ὁ ἥλιος καὶ ἐπέλθῃ ὁ ζόφος τῆς νυκτὸς, ἡ αὐτὴ λαμπὰς θέλει ἀναδειχθῇ λαμπροτάτη καὶ θέλει ἀναπληρώσει μέχρι τινὸς τὸν τῆς ἡμέρας ἀστέρα. Παραπλήσιόν τι συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς ἱστορίας. Αἱ περιστάσεις τοῦ κόσμου ἦσαν ζοφερώταται. Ὁ Θεοδόσιος ἐπολιτεύθη ὅσον οἶόν τε ἐπιτηδεῖς πρὸς αὐτάς. Ὅθεν ἀνεκηρύχθη μέγας τόσῳ μᾶλλον δικαίως ὅσῳ εἰς ἄλλους εὐτυχεστέρους χρόνους ἤθελεν ἴσως κατορθώσει μείζονα καὶ γενναιότερα πράγματα.

Ὁ Ἀρχάδιος, ὁ διαδεξάμενος τὴν ἀνατολικὴν βασιλείαν ἦτο ὀκτωκαίδεκάτης, ὁ δὲ τῆς δύσεως βασιλεύσας Ὀνώριος δὲν εἶχεν ὑπερβῆ τὸ ἐνδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Ὅθεν πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περῆλθεν εἰς τοὺς δύο αὐτῶν πρωθυπουργοὺς, τὸν Βανδῆλον τὸ γένος Στελίχωνα ἐν τῇ δύσει, καὶ τὸν Γαλάτην Ῥουφίνον ἐν τῇ ἀνατολῇ. «Δίκαια τε πᾶσαι παρ' αὐτοῖς κατ' ἐξουσίαν ἐκρίνοντο, λέγει ὁ Ζώσιμος, καὶ ἀπῆει κεκρατηκῶς ὁ χρημάτων τὴν ψῆφον ὠνούμενος ἢ ἄλλως οἰκειότητι τὴν τοῦ δικάζοντος ἐπισπώμενος εὐνοίαν. Κτήματα δὲ ὅσα τοὺς κυρίους ἐν τοῖς ἀπάντων ἐποίει στόμασιν εὐδαίμονας ὀνομάζεσθαι,

μετῆι πρός τούτους, τῶν μὲν δωρεαῖς θεραπευόντων καὶ τούτῳ τῷ συκοφαντεῖσθαι διαφευγόντων, ἐτέρων δὲ τὰ οἰκεῖα προεϊμένων ὑπὲρ τοῦ τυχεῖν ἀρχῆς ἢ ἄλλον τινὰ πρίασθαι τῶν πόλεων ὄλεθρον. Παντός δὲ εἰδούς πονηρίας ταῖς πόλεσιν ἐπιπολάζοντος, ὁ μὲν ἀπανταχόθεν πλοῦτος εἰς τὴν Ῥουφίνου καὶ Στελίσχωνος οἰκίαν εἰσέρρει, ἡ δὲ πενία κατὰ πάντα τόπον ἐπενέμετο τὰς τῶν πάλαι πλουτούντων οἰκίας· ἡσθάνοντο δὲ τῶν γινομένων οἱ βασιλεῖς οὐδεὶς, ἀλλὰ ἔγραφον μόνον ὅσα Ῥουφῖνος ἐπέταττε καὶ Στελίσχων. » Καὶ ὁ μὲν Στελίσχων διέπρεπε τοῦλάχιστον ἐπὶ πολεμικῇ ἀρετῇ, ὁ δὲ Ῥουφῖνος δὲν διεκρίθη αἰέποτε εἰμὴ ἐπὶ πονηρίᾳ καὶ μοχθηρίᾳ, ἐπενεγκὼν καὶ ἄλλας πολλὰς εἰς τὴν ἀνατολὴν συμφοράς. Μὴ ἀρκούμενος εἰς τοὺς θησαυροὺς τοὺς ὁποίους συνέλεγε διὰ τῶν ἐπονειδίστων ἐκείνων καταχρήσεων, ἠθέλησε νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀρκადίου. Ἀλλὰ τοῦτο αὐτοῦ τὸ ὄνειρον δὲν ἔμελλε νὰ ἐκπληρωθῇ. Ὑπῆρχεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀντίπαλος αὐτοῦ δεινός, ὁ Εὐτρόπιος, ὅστις, εὐνοῦχος ὢν, ἦτο ἐν ἐκ τῶν ἀγενῶν ἐκείνων ὄντων, τὰ ὁποῖα ἴσχυον, ὡς μὴ ὦφελεν, εἰς τὰ βασίλεια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατὰ μίμησιν τῶν εἰς τὰ ἄσιανὰ κράτη συμβαινόντων. Ὁ εὐνοῦχος λοιπὸν Εὐτρόπιος καὶ ἄλλοι τινὲς περὶ τὸν βασιλέα, ἀντιπράττοντες εἰς τὸν πρωθυπουργόν, καὶ ὠφελθέντες ἐκ τίνος αὐτοῦ εἰς Ἀντιόχειαν ἀποδημίας, πείθουσι τὸν Ἀρκάδιον νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν περιφανῆ ἐπὶ τῷ κάλλει αὐτῆς Εὐδοξίαν, θυγατέρα Φράγκου τινὸς στρατηγοῦ. Ἐντεῦθεν ὀργισθεῖς ὁ Ῥουφῖνος ἐπεχείρησε λάθρα τὰ αἰσχίστα κατὰ τοῦ κράτους ἀνοσιουργήματα. Αὐτὸς λέγεται προσκαλέσας τοὺς Οὐννοὺς οἵτινες ἐν ἔτει 395 ἐλεηλάτησαν ἐπαρχίας τινὰς τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἐπραξεν ἄλλα βεβαιότερα καὶ δεινότερα κακουργήματα. Ἀλάριχος, εἰς τῶν ἐπὶ γένει καὶ ἀξία ἐγκρίτων ἡγεμόνων τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους καθιδρυμένων Οὐσιγιόθων, εἶχε δυσαρστηθῇ τότε διότι, ἄρχων ἔτι ἐπὶ Θεοδοσίου γοτθικοῦ τινος πολεμικοῦ σώματος, δὲν προσέλαθεν ἤδη καὶ τὴν τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ἡγεμονίαν. Ὁθεν ὑποκινήσας στάσιν παρὰ τοῖς βαρβάροις ἐλεηλάτησε τὴν Θράκην, κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ 395 ἔτος, μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τούτου τὸ στρατόπεδον προσελθὼν ὁ Ῥουφῖνος ἐκαυχῆθαι μὲν παρὰ τῷ βασιλεῖ ὅτι κατέπεισε τὸν Ἀλάριχον νὰ ἀναζεύξῃ ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας, πράγματι ὁμῶς συνεβούλευσεν εἰς τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον τῶν Γότθων νὰ ἐπέλθῃ μᾶλλον κατὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος, εὐπορούσης, διότι πρὸ ἐκατονταετηρίδος ὅλης δὲν

εἶχον εἰσβάλλει εἰς αὐτὴν βάρβαροι, ὑποσχόμενος ὅτι θέλει εὐκολύνει ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐπιδρομὴν αὐτῶν. Καὶ πῶς μὲν ἐξετέλεσε τὴν προδοσίαν ταύτην, μετ' ὀλίγον θέλομεν ἰδεῖ. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ὁ Στελίχων, μαθὼν τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου πραττόμενα καὶ μελετώμενα, ἔδραμεν εἰς Θεσσαλονίκην, μετὰ τῶν στρατευμάτων τῆς Ἀνατολῆς ὅσα εἶχον παρακολουθήσει τὸν Θεοδόσιον κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Δύσιν στρατείαν. Ἀλλ' ὁ Ρουφῖνος, ὅστις ἦγε καὶ ἔφερε τὸν ἄσθενῆ Ἀρκάδιον, πέμπει πρὸς τὸν Στελίχωνα διαταγὴν βασιλικὴν ῥητῶς ἀπαγορεύουσαν αὐτῷ νὰ πλησιάσῃ πλείοτερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν ὁ Στελίχων ὑπακούσας ἐπέστρεφεν εἰς Ἰταλίαν. Ἀλλ' ὁ Γότθος Γαϊνᾶς, εἰς ὃν ἀνέθηκε τὴν στρατηγίαν, ἀνέλαβε νὰ τιμωρήσῃ τὸν Ρουφῖνον, ἔχων σύμφωνα εἰς τοῦτο καὶ τὰ περὶ αὐτὸν τάγματα. Ἀμα λοιπὸν, πλησιάσας αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξῆλθον εἰς προὔπαντησιν ὃ τε Ἀρκάδιος καὶ ὁ Ρουφῖνος, φονεύεται ἐκ διαταγῆς τοῦ Γαϊνᾶ ὁ τελευταῖος οὗτος τῇ 27 νοεμβρίου 395, ὁ δὲ ἄνθρωπος Ἀρκάδιος, ἀναγνωρίσας τὰ γενόμενα, παραδίδεται ἤδη καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ εὐνούχου Εὐτρόπιου, ὅστις, ὑποστηριζόμενος ἐπὶ τινα χρόνον ὑπὸ τοῦ Γαϊνᾶ, ἀπέβη παντοδύναμος, προαχθεὶς εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ πατρικίου καὶ τοῦ ὑπάτου.

Ὁ εὐνούχος Εὐτρόπιος δὲν εἶχε παντάπασι διαθέσιν, ὥς θέλει μετ' οὐ πολὺ ἐξηγηθῇ, νὰ προλάβῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Ρουφῖνου σκευωρηθέντα κατὰ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος δεινᾶ. Ὁ Ρουφῖνος εἶχε διορίσει ἀρχηγὸν μὲν τῆς ἐν Θερμοπύλαις φρουρᾶς τὸν Γερόντιον, ἀνθύπατον δὲ τῆς Ἑλλάδος τὸν Ἀντίοχον, ἀμφοτέρους ἐτοιμοὺς ὄντας ν' ἀνοίξωσι τὰς πύλας τῆς χώρας εἰς τὸν Ἀλαρίχον. Ἀλλ' ἄρᾳ γε ὑπῆρξαν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι κοινοὶ προδόται, τυφλὰ ὄργανα τοῦ Ρουφῖνου καὶ παραβάται τῶν ἱερωτάτων καθηκόντων, ἀπλῶς ἵνα ὑπακούσωσιν εἰς τὰ παραγγέλματα τοῦ πρωθυπουργοῦ; Τὸ πρᾶγμα φαίνεται τόσῳ μᾶλλον ἀπίθανον ὅσῳ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ρουφῖνος εἶχε θανατωθῇ· διάφορα δὲ τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι λόγοι ἕτεροι ὑπηγόρευσαν τὴν ὀλεθρίαν αὐτῶν διαγωγὴν. Ὁ Ζώσιμος λέγει ὅτι ὁ πατήρ τοῦ Ἀντίοχου Μουσώνιος, ἦτο Ἕλλην ἀνὴρ πολλῆς μέτοχος παιδείας, ἐκ δὲ τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν ὁ μὲν ὁμώνυμος τῷ πατρὶ Μουσώνιος καὶ ὁ Ἀξίохος ἦσαν ἐνάμιλλοι ἐκείνου κατὰ τε τὴν παιδείαν καὶ τὴν καλοκάγαθίαν, ὁ δὲ ὅλως τούτων διάφορος Ἀντίοχος ἀπέβη ἀνὴρ πονηρότατος. Εἶναι γνω-

στὸν ὅτι ὁ Ζώσιμος δὲν ἐπαινεῖ συνήθως εἰμὴ τοὺς ἐθνικοὺς, τοὺς δὲ χριστιανοὺς ἐν γένει πικρῶς στηλιτεύει, ὥστε εὐλόγως ἐκ τῆς ἀφηγήσεως αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ μὲν γέρων Μουσώνιος καὶ δυο αὐτοῦ υἱοὶ εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον θρησκευμα, ὁ δὲ τρίτος υἱός, ὁ Ἀντίοχος, εἶχεν ἀσπασθῇ τὸ νέον δόγμα. Πλὴν τούτου ὁ Εὐνάπιος ἱστορεῖ, ὅτι οἱ μοναχοὶ διηκυόλυναν πολὺ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου, βεβαιῶν ἐπὶ λέξεως ὅτι «τοιαύτας αὐτῷ τὰς πύλας ἀπέδειξε τῆς Ἑλλάδος, ἡ τῶν τὰ φαιὰ ἱμάτια ἐχόντων ἀκωλύτως προσπαρεῖσθαι ἄσέβεια.» Ἐκ τούτων πιθανὸν ὑπελήφθη ὅτι ὁ Ῥουφῖνος, περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προδοτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων, ὠφελήθη πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας ἀντιπάθειαν τῶν χριστιανῶν, οἵτινες, εὐάριθμοι ὄντες εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα καὶ μέχρι τῶν χρόνων τούτων βλέποντες τοὺς ἐθνικοὺς ἀκωλύτως ἐκπληροῦντας τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν, ἦσαν διατεθειμένοι νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Γόθων ἵνα καταφέρωσιν ἐπὶ τέλους καιρίαν κατὰ τῶν ἀντιπάλων πληγὴν. Ἦσαν δὲ οἱ Γότθοι ἀρειανοὶ μὲν ἀλλ' οὐδὲν ἤττον χριστιανοὶ καὶ ἐπιτήδειοι νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν συμμάχων αὐτῶν, ἰδίως διὰ τῆς τῶν ἱερῶν καταστροφῆς. Ὡστε ἂν ἡ εἰκασία αὕτη ᾗται ἀληθής, ὁ Γερόντιος, ὁ Ἀντίοχος καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς ἐνόμιζον ὅτι ὑπηρετοῦσι τὸ τῆς θρησκείας αὐτῶν συμφέρον, συμπράττοντες μετὰ τοῦ Ἀλαρίχου, οὕτω δ' ἐξηγεῖται πολὺ εὐλογώτερον ἢ διαγωγὴ αὐτῶν ἢ διὰ τῆς ἀπλῆς καὶ κοινῆς προδοσίας. Ἀλλὰ καὶ ἕτερα τεκμήρια ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὴν πλεονεξίαν τοῦ Ἀλαρίχου κατὰ τὴν προκειμένην ἐπιδρομὴν ὑπέθαλψαν αἱ ὑπερσχύσασαι τότε θρησκευτικαὶ δοξασαί. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥουφίνου οὐ μόνον ὁ Εὐτρόπιος οὐδὲν ἔπραξεν ἵνα διακωλύσῃ τὴν εἰσβολὴν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γόθων, ἀλλὰ κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ 396 ἔτος ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Ἀρκάδιον νόμον δι' οὗ ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, τοὺς προῖσταμένους καὶ τοὺς ὑπηρέτας τῶν ἐθνικῶν ἱερῶν ἅπαντα αὐτῶν τὰ προνόμια. Μετὰ δέ τινες ἐνιαυτοὺς, ὡς ἂν μὴ ἤρουν αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλαρίχου γενόμεναι καταστροφαὶ τῶν ποικίλων ἰδρυμάτων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, ὁ Ἀρκάδιος διέταξε ῥητῶς δι' ἐτέρου νόμου νὰ καταβληθῶσιν εἰς ἑδάφος οἱ ναοὶ τῆς εἰδωλολατρείας, τὸ δὲ ὑλικὸν αὐτῶν νὰ χρησιμεύσῃ εἰς δημόσια οἰκοδομήματα, ὁδοὺς, κρήνας, τείχη καὶ ὑδραγωγεῖα. Ἐκ τούτων λοιπὸν δηλοῦται καὶ πάλιν ὅτι ἂν οἱ διάδοχοι τοῦ Ῥουφίνου δὲν ἐξηκολούθησαν τὴν πρὸς τὸν Ἀλάριχον συνεννόησιν, ἔβλεπον

ὅμως τοῦλάχιστον εὐχαρίστως τὰ παρ' αὐτοῦ πραττόμενα, ὡς συντελεστικά εἰς τὴν κατατρόπωσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τῆς ἀρχαίας λατρείας.

Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἀλάριχος, ἀναχωρήσας ἐκ Θράκης, προήλασε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Θεσσαλίαν «πάντα καταστρεφόμενος τὰ ἐν μέσῳ.» Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ 396 γενόμενος πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν, ἀνήγγειλε λάθρα τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ πρὸς τε τὸν Ἀντίοχον, τὸν ἀνθύπατον, καὶ πρὸς τὸν Γερόντιον, τὸν προϊστάμενον τῆς ἐν Θερμοπύλαις φυλακῆς. Καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ Γερόντιος, ἀναχωρήσας μετὰ τῶν φυλάκων, ἀφῆκεν ἐλευθέραν καὶ ἀκώλυτον εἰς τοὺς βαρβάρους τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσόδον. Οἱ δὲ, καθοδηγούμενοι ὑπὸ πολυαριθμῶν μοναχῶν, κατεπλημύρησαν πάντα τὰ μεταξὺ Θερμοπυλῶν καὶ Ἀττικῆς, Λοκρίδα, Φωκίδα, Βοιωτίαν, λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες χώρας καὶ πόλεις, καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας ἡβηδὸν ἀποσφάττοντες, παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἀγεληδὸν συνεπαγόμενοι. Ἡ συμφορὰ ὑπῆρξε τοσαύτη ὥστε ὁ πεντηκονταετίαν βραδύτερον ἀκμάσας Ζώσιμος βεβαιοῖ, ὅτι μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ ἐφαίνοντο ἔτι τὰ στίγματα αὐτῆς. Ἐν τῇ Βοιωτίᾳ μόνῃ ἡ πόλις τῶν Θηβῶν, ἀσφαλῶς οὖσα ὠχυρωμένη, διέφυγε τὴν ἄλωσιν, διότι ὁ Ἀλάριχος, μὴ ἔχων πολιορκητικὰ ὄργανα καὶ σπεύδων εἰς προχειροτέραν λείαν, ἐνόμισε περιττὸν νὰ χρονοτριβήσῃ ἐνταῦθα. Κατελθὼν δὲ διὰ τοῦ Κιθαιρώνος εἰς Ἀττικὴν, πρῶτον κατέστρεψε τὸ ἐν Ἐλευσίνι σωζόμενον ἔτι τότε μέγα ἱερὸν, θανατώσας τὸν τε Ἰλάριον καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ὀνομαστοτάτων καὶ πιστοτάτων ὁπαδῶν τοῦ ἀρχαίου δόγματος, ἐκῆπου διατρίβοντας. Ἐπειτα ἐπλησίασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, περὶ τῆς τύχης τῶν ὁποίων κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ἐποχὴν ποικίλαι ὑπάρχουσι παραδόσεις.

Ὁ Ζώσιμος περὶ μὲν Ἐλευσίνος οὐδὲν λέγει, ἂν καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῆς φαίνεται βεβαία, διότι μαρτυρεῖται ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Εὐναπίου· περὶ δὲ Ἀθηνῶν ὁμιλῶν βεβαιοῖ ὅτι ὁ Ἀλάριχος, ἐπελθὼν πανστρατιᾷ ἐπὶ τὴν πόλιν, εἶδεν εἰς τὸ τεῖχος περιερχομένην μὲν τὴν πρόμαχον Ἀθηναῖαν, ὅποια εἰκονίζεται ἐν τοῖς ἀγάλμασιν, ὠπλισμένην δηλαδὴ καὶ τρόπον τινὰ ἑτοιμον νὰ ἀντικρούσῃ τοὺς ἐπερχομένους, προϊστάμενον δὲ τὸν ἥρωα Ἀχιλλέα τοιοῦτον ὁποῖον ἐδείξεν εἰς τοὺς Τρῶας ὁ Ὅμηρος ὅτε ἐπολέμει ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου. Ταύτην τὴν ὄψιν σεβασθεὶς ὁ Ἀλάριχος, πάσης μὲν ἀπέστη κατὰ τῆς

πόλεως ἐπιχειρήσεως, ἔπεμψε δὲ κήρυκας περὶ εἰρήνης. Καὶ προσδεξαμένων τῶν Ἀθηναίων τοὺς λόγους, καὶ λαβόντων καὶ δόντων ὄρκους, εἰσῆλθεν ὁ ἡγεμὼν τῶν Γόθων μετὰ ὀλίγων τινῶν εἰς τὰς Ἀθήνας. Τυχὼν δὲ φιλοφροσύνης ἀπάσης, καὶ λουσάμενος καὶ κοινωνήσας δι' ἐστιάσεως πρὸς τοὺς ἐν τῇ πόλει λογάδας, καὶ προσέτι δῶρα λαβὼν, ἀνεχώρησε, καταλιπὼν ἀβλαβῇ τὴν τε πόλιν καὶ τὴν Ἀττικὴν πᾶσαν. Αὕτη τοῦ Ζωσίμου ἡ διήγησις εἶναι πολυειδῶς ἀξιοσημείωτος. Ἐν πρώτοις μαρτυρεῖ ὅποσον ἐρριζωμέναι ἦσαν εἰς ἐτὶ αἱ πρὸς τὸ ἀρχαῖον θρήσκειμα πεποιθήσεις, διότι ὁ ἱστορικὸς ἀναφέρει σπουδαίως τὴν προστασίαν ἐκείνην τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ἐλπίζων βεβαίως ὅτι πολλοὶ τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ θέλουσι πιστεύσει εἰς αὐτήν. Ἐπειτα δὲ δῆλον ἐξ αὐτῆς γίνεται ὅτι ἡ πόλις οὐδὲν ἔπαθεν ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλαρίχου ἐπιδρομῆς. Ἐν τούτοις μαρτυρίαι ἕτεραι ἄλλως παριστῶσι τὰ πράγματα. Ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Κλαυδιανὸς, ὁ ἅγιος Ἱερώνυμος καὶ ὁ τῆς ἐκκλησίας ἱστορικὸς Φιλοστόργιος ἀναφέρουσιν ὀνομαστί τὰς Ἀθήνας μετὰ τῶν πόλεων ὅσαι, περιπεσοῦσαι εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων, ἔπαθον δεινὰ παρ' αὐτῶν. Ὁμοίως δὲ ὡς τεκμήριον τῶν συμφορῶν ὅσας ὑπέστησαν τότε αἱ Ἀθῆναι, λογίζεται καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ Συνέσιος, περὶ οὗ ἄλλοτε πλείονα, καταπλεύσας εἰς Πειραιᾶ δύο ἔτη μετὰ τὴν τοῦ Ἀλαρίχου ἐπιδρομὴν, ἔγραψεν ἐντεῦθεν πρὸς τὸν ἀδελφὸν τὴν ἀκόλουθον θλιβεράν περὶ τῶν Ἀθηνῶν ἐπιστολήν, ἧς παρατιθέμεθα ὁλόκληρον τὸ κείμενον, διότι ὁ Συνέσιος, ὡς θέλομεν ἶδει, ἦτο εἰς ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες, καὶ τοι ἔζων περὶ τὰ τέλη τῆς δ' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς γνήσιοι Ἕλληνες τῶν πάλαι ποτὲ χρόνων· ὥστε ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐπροξένει αὐτῷ ἡ τῶν Ἀθηνῶν πόλις παρέχει ἡμῖν τὴν ἐννοιαν τῆς ἐντυπώσεως ἣν ἤθελε προξενήσει εἰς τὸν Πλάτωνα ἢ τὸν Ἀριστοτέλην ἂν αἴφνης, ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάντες, ἤθελον ἐπισκεφθῇ αὐτὴν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων τῆς παρακμῆς. Εἶχε λοιπὸν ἡ ἐπιστολὴ οὕτω· «Ὁναίμην τῶν Ἀθηνῶν, ὅποσα βούλει· ὥστε μοι δοκῶ πλεῖν ἢ παλαιστῇ καὶ δακτύλῳ γεγονέναι σοφώτερος. Ἐξέστι δὲ καὶ αὐτόθεν τῆς θείας σοφίας πείραν σοί τινα παρασχεῖν. Ἀμέλει γὰρ Ἀναγυροῦντοθέν σοι γράφω, καὶ Σφηττοῖ γέγονα, καὶ Θριῶζε, καὶ Κηφησιᾶσι, καὶ Φαληροῖ· καὶ κακὸς κακῶς ὁ δεῦρό με κομίσας ἀπόλοιτο ναύκληρος· ὡς οὐδὲν ἔχουσιν αἱ νῦν Ἀθῆναι σεμνόν, ἀλλ' ἢ τὰ κλεινὰ τῶν χωρίων ὀνόματα, καὶ καθάπερ ἱερέϊου διαπεπραγμένου τὸ δέρμα λείπεται, γνῶρισμα τοῦ πάλαι

ποτὲ ζῶου, οὕτως ἐνθὲνδε φιλοσοφίας ἐξωπισμένης, λείπεται περινοστοῦντα θαυμάζειν τὴν Ἀκαδημίαν τε, καὶ τὸ Λύκειον, καὶ, νῆ Δία, τὴν Ποικίλῃν Στοάν, τὴν ἐπώνυμον τῆς Χρυσίππου φιλοσοφίας, νῦν οὐκέτ' οὖσαν ποικίλῃν· ὁ γὰρ Ἀνθύπατος τὰς σάνιδας ἀφείλετο, αἷς ἐγκατέθετο τὴν τέχνην ὁ ἐκ Θάσου Πολύγνωτος. Νῦν μὲν οὖν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις Αἴγυπτος τρέφει τὰς Ὑπατίας δεξαμένη γονάς· αἱ δὲ Ἀθηναίαι, πάλαι μὲν ἦν ἡ πόλις ἐστία σοφῶν, τό δε νῦν ἔχον, σεμνύνουσιν αὐτάς οἱ μελιττουργοί. Ταῦτα ἄρα καὶ ἡ ξυνωρίς τῶν σοφῶν Πλουταρχείων, οἵτινες οὐ τῇ φήμῃ τῶν λόγων ἀγείρουσιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς νέους, ἀλλὰ τοῖς ἐξ Ὑμηττοῦ σταμνίοις.» Ἀλλ' ὅμως τῶν νεωτέρων τινὲς παρατηροῦσιν ὅτι αἱ περὶ ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ἀνωτέρω μαρτυρίαι εἶναι ὅπως οὐν ἀόριστοι, ἡ δὲ τοῦ Συνεσίου ἀδημονία καὶ πικρὰ εἰρωνεία, ὅστις ἄλλως οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τῆς τοῦ Ἀλαρίχου ἐπιδρομῆς, ἐξηγεῖται ἀρκούντως ὡς ἐκ τῆς παρακμῆς εἰς ἣν περιέστη ἡ πόλις πρὸ καιροῦ, καὶ ἄνευ νέων τινῶν παθημάτων. Ἀπεναντίας λέγουσιν ἡ τοῦ Ζωσίμου ἀφήγησις οὐ μόνον εὐκρινεστέρα εἶναι καὶ οὕτως εἰπεῖν ἡτιολογημένη, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ πράγματα μᾶλλον συμφωνεῖ. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ὀχυρωθῆ ἔτι ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν Γόθων ἐπιστρατείας καὶ δὲν εἶχε πάθει τι ἐπὶ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ τοῦ καταβαλόντος, ὡς εἶδομεν, τὰς πλείστας ἄλλας τῆς Ἑλλάδος πόλεις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς τοῦ Οὐάλεντος βασιλείας· ὥστε πολὺ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ὁ Ἀλάριχος, ὅστις δὲν συνεπήγετο πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ τούτου ἕνεκα δὲν ἐπεχείρησεν οὔτε τῶν Θηβῶν τὴν ἄλωσιν, ἡρκέσθη νὰ λάβῃ ἐνταῦθα δῶρά τινα καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰρηνικῶς εἰς τὴν πόλιν ἵνα ἀπολαύσῃ μόνον ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τῶν ἐν αὐτῇ σωζομένων ἔτι ἀνέσεων καὶ ἄλλων τοῦ βίου ἀγαθῶν. Πλὴν τούτου παρατηρεῖται, ὅτι τὰ πλεῖστα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης ὅσα εὐρίσκοντο τότε ἐν Ἀθήναις, ἀναφέρονται ὑπάρχοντα καὶ μετὰ τὴν τῶν Γόθων ἐπιδρομὴν, ἰδίως δὲ τὸ κολοσσαῖον ἄγαλμα τῆς προμάχου Ἀθηνᾶς καὶ ἄλλαι τινὲς θεῶν καὶ ἡρώων εἰκόνες ἐν τῇ ἀκροπόλει. Καὶ βεβαιοῖ μὲν ῥητῶς ὁ Συνέσιος ὅτι περὶ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὴν ποικίλῃν Στοάν ὁ κάλλιστος αὐτῆς κόσμος, ἥτοι αἱ τοῦ Θασίου Πολυγνώτου ζωγραφίαι, ἀλλ' ἐπιφέρει ῥητῶς ὅτι τὴν σύλησιν ταύτην διέπραξεν ἡ πλεονεξία Ῥωμαίου τινὸς ἀνθυπάτου.

Ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ὁ Ἀλάριχος ἐτράπη ἐπὶ τὴν Μεγαρίδα καὶ

ληλατήσας αὐτὴν ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ἰσθμόν. Ἐκεῖ εἶχεν ὑποχωρήσει ὁ Γερόντιος ὅτε ἀμαχητὶ ἐγκατέλιπε τὰς Θερμοπύλας. Ἀλλὰ οὐδὲ περὶ τὸν Ἰσθμόν ἐπεχείρησεν ἀντίστασιν τινα, γενόμενος ἄφαντος καὶ ἀφήσας ἐλεύθερον τὸν Ἀλάριχον νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον καθὼς προηγουμένως εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ὅθεν ἀμέσως ἀλίσκονται πρώτη ἡ Κόρινθος καὶ τὰ περὶ αὐτὴν πόλινια· ἔπειτα τὸ Ἄργος καὶ πάντα τὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Λακεδαιμόνος χωρία· τελευταῖον καὶ αὕτῃ ἡ Σπάρτη γίνεται λεία πρόχειρος τῶν βαρβάρων. Οὐδὲ πρέπει νὰ ἀπορῶμεν διὰ τὴν εὐκολον ταύτην κατατρόπωσιν ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς καὶ μεσημβρινῆς Πελοποννήσου. Τὰ τεῖχη τῶν πόλεων εἶχον καταπέσει ἐπὶ τοῦ πρὸ εἰκοσαετίας συμβάντος σεισμοῦ· τακτικὸς στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν· ἡ ἄμυνα τῆς χώρας ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς ἐθνικὴν τινα φρουράν, συγκροτουμένην ἐκ γεωργῶν ἀγυμνάστων καὶ ἀπολέμων, οἵτινες μεταβαλλόμενοι αἴφνης, ὁσάκις ἐπῆρχετο ἑχθρὸς εἰς αὐτοσχεδίου στρατιώτας, δὲν εἶχον φυσικῶ τῷ λόγῳ οὔτε τὴν πείραν οὔτε τὴν καρτερίαν τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ἀντισταθῶσιν εἰς τὰ ἐξησκημένα καὶ ἀτίθασσα γοτθικὰ στίφη· ἐπὶ πᾶσι διευκόλυνε τὸ ἔργον τοῦ Ἀλαρίχου ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετὰ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων καὶ ἡ σύμπραξις ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου. Ἀλλ' ἐμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἀπροςδόκητος εἰς τοὺς Πελοποννησίους ἐπίκουρος.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Στελίων ἀφικόμενος κατὰ τὸ προηγούμενον ἤδη ἔτος εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπεπέμφθη εἰς Ἰταλίαν ὑπὸ τοῦ Ἀρκαδίου ἢ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ Ρουφίνου. Ἦδη δὲ μαθὼν τὰ ἐν Ἑλλάδι γενόμενα δυστυχήματα, διεπεραιώθη αὐτόκλητος μετὰ δυνάμεως εἰς Πελοπόννησον, καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν τῇδε ἀκχεῖσε διεσπαρμένων Γόθων, κατέστρεψεν οὐκ ὀλίγους ἐξ αὐτῶν, τοὺς δὲ πλείστους ἠνάγκασε νὰ καταφύγωσιν ὑπὸ τὸν Ἀλάριχον περὶ τὸ ὄρος τῆς Φολόης, εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἡλίδος καὶ τῆς Ἀρκαδίας. Ἦθελε δὲ καὶ τοὺτους κατατροπώσει, ἐὰν, ἀντὶ νὰ ἀποκλείσῃ αὐτοὺς πανταχόθεν, μὴ ἀπῆρχετο αὐτὸς εἰς τὰς πόλεις, ἵνα ἀπολαύσῃ αὐτόθι πάσης τρυφῆς καὶ ἀκολασίας, καταλιπὼν εἰς ἄλλους ἡγεμόνας τὴν τῶν Γόθων χεῖρωσιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ὑποδεέστεροι ἐμιμήθησαν τοῦ ἀρχηγοῦ τὸ παράδειγμα ἀμελέστερον ἐπιτηροῦντες τοὺς πολεμίους, ὁ Ἀλάριχος, ὠφελθεὶς ἐκ τούτου, κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ μεθ' ὅλου αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ καὶ περάσας διὰ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, εἰς Αἰτωλίαν, ἀπῆλθεν εἰς Ἡπειρον, ὅπου

ὀχυρωθεῖς, ἐφορολόγει ἐν ἀνέσει τὰς περικειμένας πόλεις. Ἐκεῖ δὲ εὐρισκόμενος ἔλαβε παρὰ Στελίκωνος προτάσεις περὶ συνδιαλλαγῆς ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδίου πᾶσαι αἱ τοῦ Ἰλλυρικοῦ λεγομένου χῶραι, ἧτοι πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν Εὐρώπην ἑλληνικαὶ χῶραι ἐκτὸς τῆς Θράκης, καὶ καθυποταχθῶσιν εἰς τὸν Ὀνώριον· διότι οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνέκαθεν ὁ σκοπὸς δι' ὃν μετὰ τοσαύτης προθυμίας ὁ Στελίκων ἐδραμεν ἐπανειλημμένως εἰς βοήθειαν τῶν χωρῶν τούτων. Ὁ Ἀλάριχος ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ γνωστὰς τὰς προτάσεις ταύτας εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν, ὃ δὲ Ἀρχάδιος, βλέπων ἑαυτὸν ἐξίσου ἀπειλούμενον ὑπὸ τῶν δύο βαρβάρων, προετίμησε νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ Ἀλαρίχου· ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα ὅλης αὐτῆς τῆς τραγωδίας ὑπῆρξεν, ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος τῶν Γόθων, ὅστις ἐπὶ τριετίαν ὅλην δὲν ἔπαυσε λεηλατῶν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπὶ τέλους τὴν Ἡπειρον, προεχειρίσθη, ἐν ἔτει 398, γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἔμελλε νὰ παγιωθῇ ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ κράτος αὐτοῦ ἐνταῦθα. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴ ἦτο πολυμήχανος. Μὴ δυναμένη νὰ θαμάσῃ τοὺς κατὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐπερχομένους βαρβάρους, ἐξώθει αὐτοὺς πρὸς δυσμὰς. Τοῦτο ἔπραξε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Μετὰ τετραετίαν ὁ Ἀλάριχος, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἐγύμνασε καὶ ὥπλισε τοὺς Γόθους αὐτοῦ κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τρόπον καὶ ῥωμαϊκοῖς ἀναλώμασιν, ἀπῆλθε μετ' αὐτῶν, κατὰ προτροπὴν τῆς ἀνατολικῆς μοναρχίας, ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ὅπου ἐφ' ἱκανὸν ἔτι ἐξηκολούθησε τὸ καταστρεπτικὸν αὐτοῦ στάδιον.

Ἄλλ' ἐὰν αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἀπηλλάγησαν οὕτω τῆς τυραννίας τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ἕτεροι Γόθοι δὲν ἔπαυσαν δεσπόζοντες ἐν τῇ κεντρικῇ τοῦ κράτους κυβερνήσει. Ὁ Εὐτρόπιος, ὁ διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρουφίνου, ἔδειξεν ὁμοίαν τοῦ προκατόχου αἰσχροκέρδειαν καὶ πλεονεξίαν, κακουργίαν δὲ περὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἐξουσίας πλείονα. Διότι ἐπεχείρησε, διὰ ποικίλης συκοφαντίας, νὰ καταστήσῃ ἐκποδῶν πάντα λόγου ἄξιον ἄνδρα, ἵνα μηδεὶς πλὴν αὐτοῦ ἰσχύσῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ· ἐξορίσας οὕτω σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ ἓνα τῶν ἀνθρώπων οἵτινες τὰ μάλιστα ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι χρήσιμοι κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκεῖνας περιστάσεις, τὸν πολλάκις ἀπὸ Οὐάλεντος καὶ Θεοδοσίου διαπρέψαντα ἐπὶ στρατηγίαις Τιμάσιον.

Ἴνα δὲ προσλάβῃ ὄπλον πρόχειρον τῆς πονηρίας αὐτοῦ ἐπενόησε τὸν φοβερὸν ἐκείνον νόμον, ὅστις σώζεται εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς κώδικας καὶ δι' οὗ, πάντες οἱ συνομόσαντες κατὰ τινος τῶν λειτουργῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου καὶ δημεύσεως. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἤρκει νὰ μελετήσῃ τις προδοσίαν ἵνα τιμωρηθῇ ὅπως ᾔθελε τιμωρηθῇ καὶ ἂν ἐξετέλει αὐτήν, τὰ δὲ τῶν τοιούτων ἐνόχων τέκνα ἀπεστεροῦντο παντὸς ἀστικοῦ καὶ πολιτικοῦ δικαιώματος. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἡγωνίσθη ὁ Εὐτρόπιος νὰ ὀχυρώσῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, δὲν ἀπῆλυσεν αὐτήν ἐπὶ πολὺν χρόνον. Εἶδομεν ὅτι μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν Γότθων ἐπὶ Θεοδοσίου, οἱ Ὀστρογότθοι εἶχον ἐγκατασταθῇ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τούτων τῶν Ὀστρογότθων ὁ ἡγεμὼν, Τριβιγίλδος καλούμενος, φθονήσας τὰ τοῦ Ἀλαρίχου τρόπαια, ἐστασίασεν ἤδη καὶ ὥρμησεν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῶν περικειμένων χωρῶν. Ὁ Εὐτρόπιος ἐξέπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς ἕτερον Γότθον Γαῖνᾶν καὶ τὸν στρατηγὸν Λέοντα. Ἀλλ' ὁ μὲν Λέων ἦτο παντάπασιν ἀνίκανος, ὁ δὲ Γαῖνᾶς δὲν εἶχε κάμμιαν ὄρεξιν νὰ πολεμήσῃ τοὺς ὁμοφύλους, καὶ ἐσκόπει μᾶλλον πῶς νὰ ὠφελθῇ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἵνα καταβάλῃ τὸν Εὐτρόπιον καὶ διαδεχθῇ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Ὅθεν οὐδὲν γενναῖον κατὰ τοῦ Τριβιγίλδου ἐπραττεν. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ὁ Τριβιγίλδος ἐκινδύνευσε μετ' οὐ πολὺ, διότι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀσίας, βλέποντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλειμμένους, ὥρμησαν ἐξ οἰκείων ἐπὶ τὴν διώξιν τοῦ πολεμίου, καὶ ἔφεραν αὐτὸν εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν. Ἀλλὰ τότε συνεννοεῖται, κατ' ἀρχὰς κρυφίως, ὁ Γαῖνᾶς μετὰ τοῦ Τριβιγίλδου καὶ ἀπαιτεῖ ῥητῶς παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν πτῶσιν τοῦ Εὐτροπίου. Ὁ ἄθλιος Ἀρκάδιος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδῶσῃ. Ὁ πρὸ ὀλίγου παντοδύναμος εὐνοῦχος ἐξωρίσθη, τῷ 399, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐθανατώθη ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Γαῖνᾶς, ἀναφχνδὸν ἤδη ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Τριβιγίλδου, εἰσῆλθε προπαιούχος εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν μετὰ πολυαρίθμων Γότθων καὶ προεχειρίσθη γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἀπήτησε νὰ παραχωρηθῇ αὐτῷ μία τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πρωτεύουσας ἵνα οἱ ἀρειανοὶ αὐτοῦ ὁμογενεῖς τελῶσιν ἐν αὐτῇ τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν. Τότε ὅμως ἐστασίασεν ὁ ὀρθόδοξος λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν Γότθων ἐσφαξεν ἑπτακισχιλίους ἐξ αὐτῶν. Ἄλλος Γότθος ἡγεμὼν, ὀνόματι Φραουῖτος, προχειρισθεὶς στρατηγὸς κοινῇ ψήφῳ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Γερουσίας, κατεδίωξε τὸν Γαῖνᾶν καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἰστρον· ἐκεῖ δὲ κατετροπώθη

οὗτος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Οὐννων, ὅστις ἔπεμψε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκτοτε κατέλαβε πᾶσαν τὴν ἀρχὴν ἐνταῦθα ἡ βασίλισσα Εὐδοξία μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς, ὅστις συνέβη μικρὸν πρὸ τῆς ἀποθιώσεως τοῦ Ἀρκαδίου, τελευτήσαντος τῇ 1 μαΐου 408. Τὸ κράτος περιῆλθε λοιπὸν εἰς χεῖρας βαρβάρων. Ὁ Ἀλάρικος, ὁ Τριβίγιλδος, ὁ Γαϊνᾶς, ὁ Φραουίτος, ἦσαν Γότθοι· αὐτὴ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία ἦτο θυγάτηρ Φράγκου στρατηγοῦ. Βεβαίως οἱ πλεῖστοι ὑπουργοὶ καὶ ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι ἦσαν Ἕλληνες ἢ Ῥωμαῖοι. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἔκτοτε ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεκράτει καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν, ὥστε ὁ Ἀρκαδῖος ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ διὰ ῥητοῦ νόμου εἰς τοὺς δικαστάς νὰ συντάττωσιν ἑλληνιστὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν. Ὡς αὐτῶς ὑπῆρχε στρατὸς ἀξιόλογος ἐξ ἰθαγενῶν συγκεκροτημένος καὶ ἔχων ἰθαγενεῖς ἡγεμόνας, ἐξ ὧν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμέν τινας οἷον τὸν Τιμάσιον καὶ τὸν Λέοντα. Ἀλλ' οἱ βάρβαροι ἴσχυσαν τοσοῦτον ὥστε αὐτοὶ κυρίως ἦγον καὶ ἔφερον τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἀληθές ὅτι τινὲς τῶν βαρβάρων τούτων εἶχον ἐξελληνισθῇ· διότι ὁ Ζώσιμος, ἀναφέρων τὸν διορισμὸν τοῦ Φραουίτου ὡς στρατηγοῦ, λέγει αὐτὸν «ἄνδρα βάρβαρον μὲν τὸ γένος, Ἕλληνα δὲ ἄλλως οὐ τρόπῳ μόνῳ ἀλλὰ καὶ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα θρησκεία.» Τοιοῦτοι ὅμως ἦσαν πιθανώτατα ὀλίγοι· οἱ δὲ πλεῖστοι, σώζοντες ἅπασαν τὴν ἀγριότητα τοῦ ἥθους αὐτῶν, συνετέλουν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν τῆς πολιτείας. Τί δ' ἐγένετο ἐν τούτοις τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, τὸ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναβιωσάν ἐκεῖνο ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐφαίνετο προωρισμένον νὰ συγκροτήσῃ νέον ἴδιον καὶ μέγα κατὰ τὴν ἀνατολὴν κράτος; μήπως, πρὶν φθάσῃ νὰ πῆξῃ τὸ κράτος τοῦτο, διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη καὶ ἐγένετο βορὰ τῶν βαρβάρων; μήπως παρεδόθη εἰς αὐτοὺς ἀμαχητὶ καὶ ἐν σιωπῇ, μήπως, ὡς διὰ ττων τις ἀστὴρ, ἐπὶ μικρὸν ἐκλάμψαν, διὰ παντὸς ἔπειτα ἐξηφανίσθη; ὅχι, ἀναμφιβόλως. Ἡ τῶν ἀλλοφύλων ἐπίδρασις ἡλλοίωσεν ἐν πολλοῖς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀλλὰ πώποτε δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστρέψῃ τὰς ζωτικὰς αὐτοῦ πηγὰς καὶ νὰ ἐνθρονίσῃ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔθνη νέα, ὅπως συνέβη ἐν τῇ Δύσει, ὅπου ἐν μὲν τῇ Ἰταλίᾳ οἱ Γαλάται ἐγένοντο Λομβαρδοί, οἱ Λατῖνοι, οἱ Ἑτροῦσκοι, καὶ τὰ ἄλλα ἀρχαῖα γένη, Ἰταλοὶ· ἐν δὲ τῇ Ἰβηρίᾳ, οἱ Ἰβηρες κατήντησαν Ἰσπανοί· ἐν δὲ τῇ Γαλατίᾳ, οἱ Γαλάται μετεβλήθησαν εἰς Φράγκους· ἐν δὲ τῇ Βρεταννίᾳ, οἱ Βρεταννοί

εἰς Ἀγγλους. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ μετὰ μακροὺς καὶ ἀδιαλείπτους ἀγῶνας, τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον κατῴρθωσε τελευταῖον νὰ κατισχύσῃ τῶν βαρβάρων· ἡ βασιλεία, ἡ γλῶσσα, ἡ φιλολογία, ἡ τέχνη, ἡ νομοθεσία, ἡ διοικήσις ἐξῆλθον ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐλληνικαί· ἡρωτηριασμένοι μὲν καὶ πολλοὺς φέρουσαι καὶ δεινοὺς τοὺς μῶλωπας, ἀλλὰ σώζουσαι οὐδὲν ἥττον τὸν κύριον αὐτῶν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα. Ἡ δὲ πάλῃ αὕτη μεταξὺ τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ τῶν βαρβάρων ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν ἀξίαν τῶν χρόνων τούτων, ἀξίαν ἣν δὲν ἠθέλησαν νὰ κατανοήσωσι καὶ νὰ ἐκτιμήσωσιν οἱ τῆς δύσεως ἱστοριογράφοι. Καὶ ἤρχισεν ἡ πάλῃ καταφανὴς γινομένη ἀπὸ αὐτῆς τῆς τοῦ Ἀρκαδίου βασιλείας. Εἶδομεν τοὺς Ἕλληνας τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπιπεσόντας οἰκοθεν κατὰ τῶν Γότθων τοῦ Τριβιγίλδου καὶ καταπολεμήσαντας αὐτοὺς δεινῶς. Εἶδομεν τοὺς Ἕλληνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξαναστάοντας κατὰ τῶν Γότθων τοῦ Γαῖνᾶ καὶ ἐπενεγκόντας εἰς αὐτοὺς φοβεράν σφαγὴν. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ συμβούλια τοῦ κράτους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ ὑψώθησαν φωναὶ διαμαρτυρήσεως τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως ἐκείνης τῶν ἄλλοφύλων καὶ κατὰ τῶν ὀλεθρίων τῆς ἐπεμβάσεως ταύτης ἀποτελεσμάτων. Δύο δὲ μάλιστα ἄνδρες διέπρεψαν ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς κατὰ τὸν ἀγῶνα τούτον, ὁ Συνέσιος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἰς τῶν ὁποίων τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν καὶ τὸν χαρακτῆρα εὐλογον εἶναι νὰ ἐπιστήσωμεν τούτου ἕνεκα ἰδιαίζουσιν προσοχὴν.

Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὴν ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ ἐλληνικὴν ἐκείνην ἀποικίαν, ἥτις, καλουμένη Κυρήνη, ἐκτίσθη τῇ 7 π. Χ. ἑκατονταετηρίδι ὑπὸ Θηραίων, ἀποίκων ὄντων καὶ αὐτῶν τῶν ἐν Σπάρτῃ Δωριέων (σελ. 305 καὶ 306 τοῦ πρώτου τόμου). Ἡ πόλις αὕτη ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς τὴν περίξ χώραν, κληθεῖσαν Κυρηναϊκὴν, ἀνέδειξεν ἄνδρας διαπρεπεστάτους, τὸν Ἀρίστιππον, τὸν Καρνεάδην καὶ ἄλλους, καὶ παραδόξως ἐπὶ πολὺν χρόνον ἥκμασε. Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ Κυρηναϊκὴ ὑπέκυψεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Πτολεμαίων καὶ τότε μετωνομάσθη Πεντάπολις, ἐκ τῶν πέντε κυρίων αὐτῆς πόλεων, Κυρήνης, Βερενίκης, Ἀρσινόης, Πτολεμαῖδος καὶ Ἀπολωνίας· ἔπειτα τῷ 75 ἢ 76 π. Χ. κατέστη ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία· καὶ ἐπὶ Αὐγούστου ἠνώθη μετὰ τῆς Κρήτης, ἀλλ' αἱ κύριαι αὐτῆς πόλεις διετήρησαν κοινοτικὴν τινα αὐτονομίαν. Ἐντούτοις ἡ χώρα αὕτη, ἡ

καὶ πρότερον παρακμάσασα, ἔπαθεν ἔκτοτε τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν καταπίεσεων τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων καὶ ἐξ ἄλλων συμφορῶν. Ἡ Κυρήνη μάλιστα ἐξέπεσε πλείότερον τῶν ἄλλων πόλεων, διότι ἤδη ἡ Πτολεμαῖς ἐλογίζετο πολιτικῶς τε καὶ ἐκκλησιαστικῶς μητρόπολις τῆς χώρας. Κατὰ τὴν ἐπὶ Κωνσταντίνου ἀναδιοργάνωσιν, ἡ Κυρηναϊκὴ ἐχωρίσθη πάλιν ἀπὸ τῆς Κρήτης· κατὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ Κράτους ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Θεοδοσίου, περιελήφθη εἰς τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμήμα. Καὶ μικρὸν πρότερον, μετὰ τοῦ 365 καὶ τοῦ 370 ἔτους μ. Χ. ἐγεννήθη ἐν Κυρήνῃ ὁ Συνέσιος ἐξ οἴκου πλουσίου καὶ ἐπιφανοῦς. Καθὼς οἱ πλείστοι τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὀνομαστῶν χριστιανῶν ῥητόρων ἔλαβε καὶ ὁ Συνέσιος κατ' ἀρχὰς καθαρῶς ἐλληνικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἀνατροφήν. Ἀπελθὼν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, διήκουσε τῶν μαθημάτων τῆς περιφήμου Ὑπατίας, γυναικὸς ἣτις διαπρέπουσα ἐπὶ τῷ κάλλει, τῇ εὐγλωττίᾳ καὶ τῇ ἀρετῇ καὶ διδάσκουσα εἰς τοὺς κατεγοητευμένους αὐτῆς ἀκροατὰς τὰς γεωμετρικὰς ἀληθείας, ἐφαίνετο ὥς τις μοῦσα ἐμβριθὲς ἐπιφανεῖσα ἵνα ὑπερμαχήσῃ ὑπὲρ τῆς πνεύσεως τὰ λείσθια εἰδωλολατρείας. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὰ ἴδια ἐξηκολούθησεν ὁ Συνέσιος διατρέβων περὶ τοιαύτας μελέτας, ὅτε οἱ συμπολῖται αὐτοῦ, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τε τῶν διοικητῶν οὓς ἐξέπεμπεν αὐτοῖς ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐν Ἀφρικῇ βαρβάρων, ἐξαπέστειλαν τὸν ἄνδρα πρὸς τὸν βασιλέα Ἀρκάδιον μικρὸν μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ, ἵνα ζητήσωσιν ἀρωγὴν καὶ προστασίαν. Αἱ πόλεις αἱ ἔχουσαι βουλευτήρια, ἐδικαιοῦντο νὰ πέμπωσιν ἀμέσως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρεσβείας, νὰ προσφέρωσιν αὐτῷ χρυσοῦν στέφανον καὶ νὰ ὑποβάλωσι τὰς αἰτήσεις. Ἄλλ' οἱ πρέσβεις ἀφικόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἠναγκάζοντο πολλάκις νὰ παραμείνωσι χρόνον μακρὸν, πρὶν γίνωσι δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως· καὶ τοῦτο συνέβη ἰδίως εἰς τὸν Συνέσιον, ὅστις διέτριψεν ὑπὲρ τὸ ἔτος ἐν τῇ βασιλευσούσῃ πρὶν ἀξιωθῇ τῆς τιμῆς ταύτης. Ὅτε δὲ τελευταῖον προσῆλθε πρὸς τὸν Ἀρκάδιον, ἐλάλησε περὶ τῶν κοινῶν μᾶλλον τῆς πολιτείας συμφερόντων ἢ περὶ τῶν ἰδίων τῆς Κυρήνης, περὶ ὧν εἶχον λάβει ἤδη γινῶσιν ἀκριβεστέραν οἱ ὑπουργοί. Καὶ ὁ λόγος ὃν ἀπήγγειλεν εἶναι τὰ μάλιστα ἀξιωμανημόνευτος, διότι εἰκονίζει πιστῶς τὸν κίνδυνον τὸν ὑποῖτον ἔτρεχε τὸ κράτος ἕνεκα τῆς ὀλεθρίας εἰς αὐτὸ παρεισδύσεως τῶν Γότθων, καὶ δίδει ἀνδρικὰς καὶ γενναίας πρὸς

ἐπανόρθωσιν τῆς δεινῆς ταύτης καταστάσεως συμβουλὰς. Ἄ'Εμέ σοι πέμπει Κυρήνη, στεφανώσοντα χρυσῷ μὲν τὴν κεφαλὴν, φιλοσοφίᾳ δὲ τὴν ψυχὴν, πόλις ἑλληνίς, παλαιὸν ὄνομα καὶ σεμνόν, καὶ ἐν ᾧ δὴ μυρία τῶν πάλαι σοφῶν νῦν πένης καὶ κατηφής, καὶ μέγα ἐρείπιον, καὶ βασιλέως δεόμενον, εἰ μέλλοι τι πράξειν τῆς περὶ αὐτὴν ἀρχαιολογίας ἐπάξιον. Ταύτην μὲν δὴ μοι τὴν ἑνδεῖαν ὅταν αὐτὸς ἐθέλῃς ἰᾶσθαι, καὶ ἐπὶ σοὶ βουλευθέντι παρὰ μεγάλης καὶ εὐδαίμονος ἡδὴ τῆς πατρίδος, τὸν δευτέρον με διακομίσαι σοι στέφανον. Οἱ λόγοι δὲ, οὐδὲν νῦν τι δέονται πόλεως, ὥστε ἐλευθεροστομησαὶ καὶ βασιλέα θαρρῆσαι ἀλήθεια γὰρ δὴ λόγων εὐγένεια, καὶ διὰ τόπον, οὐδεὶς πω λόγος αἰσχίων οὐδὲ κυδίων ἐγένετο.»

Καὶ ἐδικαίου ὁ Συνέσιος ταύτην τοῦ λόγου τὴν εὐγένειαν διὰ τῶν συμβουλῶν ἃς ἐδίδε τῷ βασιλεῖ. Ἐμπίπτει μὲν εἰς τινὰς παρεκβάσεις καὶ εἰς τινὰ ψευδῆ τῆς ῥητορικῆς κοσμήματα, ἐν γένει ὅμως εἰκονίζει ἐναργῶς τὰς συμφορὰς τοῦ κράτους, τὴν ἄγονον τῆς αὐτῆς πολυτέλειαν, τὴν ἔλλειψιν τῆς πειθαρχίας, τὸ ὁσημέρα αὐξάνον πλῆθος τῶν ξένων στρατευμάτων καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν. Εἰς τοῦτο μάλιστ' ἐπιμένει ὁ πρακτικὸς ἐκεῖνος νοῦς, σφόδρα ἀνησυχῶν διὰ τὴν τῶν Γότθων παρουσίαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ πόλεων, προβλέπων τὸν ἐντεῦθεν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, ἀγανακτῶν διὰ τοῦτο καὶ ἐπιθυμῶν νὰ συγκροτηθῇ ὁ στρατὸς καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ ἰθαγενῶν. «Οὐτε τῷ νομοθέτῃ δοτέον ὄπλα, λέγει, τοῖς οὐ τεχθεῖσι τε καὶ τραφεῖσιν ἐν τοῖς αὐτοῦ νόμοις. Οὐ γὰρ ἔχει παρὰ τῶν τοιούτων οὐδὲν εὐνοίας ἐνέχυρον. Ὡς ἔστιν ἀνδρὸς θαρσαλέου ἢ μάντεως, νεότητα πολλὴν ἑτερότροπον, ἥθεσιν ἰδίῳις χρωμένην, ἐν τῇ χώρᾳ τὰ πολέμια μελετῶσαν ὁρῶντα, μὴ δεδιέναι . . . τὸ δὲ μήτε ἀντίπαλον αὐτοῖς κατασκευάζεσθαι δύναμιν, καὶ ὡς ἐκείνης οἰκείας οὔσης, ἀστρατεῖαν τε διδόναι πολλοῖς αἰτοῦσιν, καὶ πρὸς ἄλλοις ἔχειν ἀφιέναι τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ, τί ἄλλο ἢ σπευδόντων ἔστιν εἰς ὄλεθρον ἀνθρώπων; Δέον πρὸς τοὺς Σκύθας δεῦρο σιδηροφοροῦντας ἀνέχεσθαι, παρὰ τε τῆς φίλης γεωργίας ἄνδρας αἰτῆσαι τοὺς μαχεσαμένους ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ καταλέγειν εἰς τοσοῦτον, ἐν ᾧ δὴ καὶ τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τοῦ φροντιστηρίου, καὶ τὸν χροτέχνην ἀπὸ τοῦ βαναυσεῖν ἀναστήσαντες, καὶ ἀπὸ τοῦ πωλητηρίου τὸν ὄντα πρὸς τοῦτο, τὸν τε κηφῆνα δῆμον, ὃς ὑπὸ τῆς πάνυ σχολῆς ἐγκαταβιοῖ τοῖς θεάτροις, πείσομέν ποτε καὶ σπουδᾶσαι πρὶν ἀπὸ τοῦ γελᾶν ἐπὶ τὸ κλάειν ἀφίκωνται»

Τέτακται γὰρ ὥσπερ ἐν οἴκῳ καὶ πολιτείαις ὁμοίως τὸ μὲν ὑπερασπίζον κατὰ τὸ ἄρρεν, τὸ δὲ εἰς τὴν ἐπιμέλειαν ἐστραμμένον τῶν εἴσω κατὰ τὸ θῆλυ· πῶς οὖν ἀνεκτὸν παρ' ἡμῖν ἀλλότριον εἶναι τὸ ἄρρεν; πῶς δὲ οὐκ αἰσχίον παραχωρῆσαι τὴν εὐανδροτάτην ἀρχὴν ἐτέροις, τῆς ἐν πολέμῳ φιλοτιμίας;»

Τοιαῦται ἦσαν αἱ συμβουλαὶ τὰς ὁποίας ὁ Συνέσιος ἐδίδεν εἰς τὸν βασιλέα Ἀρκαδίον· συμβουλαὶ σκοποῦσαι κυρίως νὰ ἐξεγείρωσι τὸ αἰσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ νὰ ἐμφυσήσωσι τὴν ἀνδρείαν ἐκείνην ἣς ἄνευ πολιτείας δὲν συντηροῦνται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡ ἐλλείψις τακτικῆς ἐθνικῆς στρατολογίας, ἥτο τῳόντι ἡ δεινοτάτη τοῦ κράτους τούτου πληγὴ· ὁ δὲ ἀπεσταλμένος τῆς Κυρηναϊκῆς, καταδεικνύων τὸν κίνδυνον τούτον, προτρέπει τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδοσίου νὰ φύγῃ τὴν ἀσιανὴν μαλθακότητα καὶ νὰ ἀποδυθῇ εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ εἰς τὸν στρατιωτικὸν βίον, μιμούμενος τὴν αὐστηρὰν ἀπλότητα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, τῶν ὁποίων ἀδιακόπως ὑπομιμνήσκει τὰ παραδείγματα. Κατὰ δυστυχίαν αἱ προτροπαὶ αὗται δὲν εἰσηκούσθησαν· διότι τὰ γενναῖα φρονήματα δυσκόλως ἐμπνέονται ὑπὸ συμβούλων, καὶ μάλιστα συμβούλων πρὸς καιρὸν εἰς τὰς αὐλὰς τῶν βασιλέων διατριβόντων. Ὅθεν οἱ μὲν Γότθοι ἐξηκολούθησαν δυναστεύοντες, ὁ δὲ Συνέσιος ἀπῆλθεν ἄπρακτος εἰς Λιβύην, ὅπου κατ' ἀρχὰς ἐφάνη ἐγκαταλείψας παντελῶς τὰ δημόσια πράγματα καὶ παραδοθεὶς ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν ἄνετον ἰδιωτικὸν βίον. Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς πότε ἠσπάσθη τὸν χριστιανισμόν. Κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Εὐαγρίου δὲν ἐβαπτίσθη εἰμὴ ὅτε ἐχειροτονήθη, ὅπερ ἐγένετο τῷ 409. Πρὸ τούτου λοιπὸν δὲν ἦτο ἔτι τέλειος χριστιανός· ἀλλὰ πιθανώτατα, προσεγγίσας κατὰ μικρὸν εἰς τὰ δόγματα τῆς νέας πίστεως, εἶχεν ἤδη συνταχθῇ μετ' αὐτῆς ὡς κατηχούμενος. Βέβαιον τοῦλάχιστον εἶναι ὅτι, πολὺ πρὶν ἀρχιερατεύσῃ, ἐνυμφεῖθαι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπου συχνάκις μετέβαινε, κατὰ τὸ χριστιανικὸν δόγμα, εὐλογηθέντος τοῦ γάμου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Θεοφίλου, ὃν θέλομεν ἶδει δεινὸν ἀντίπαλον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἦν περιπαθῶς ἡγάπα, ἐζησεν ἡδὴ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ πλούσια κτήματα τὰ ὅποια παρὰ τῶν πατέρων ἐκληρονόμησε, παίζων καὶ σπουδάζων, ἅμα μὲν διατρίβων περὶ κυνηγέσια καὶ ἐορτάς, ἅμα δὲ ἀσχολούμενος, οὐχὶ περὶ θεολογικὰς ζητήσεις, πρὸς τὰς ὁποίας ἀείποτε ἐδείξεν ἀδιαφο-

ρίαν τινά, ἀλλὰ περὶ τὴν ποίησιν, τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας. Ἰχνη τοῦ βίου τούτου καταφαίνονται εἰς τὰς σωζομένας αὐτοῦ ἐπιστολάς πρὸς τινὰς σοφοὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Αἰγύπτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατατακτέον καὶ τὴν Ὑπατίαν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζει μητέρα, ἀδελφὴν, διδάσκαλον. Ἐχομεν δὲ καὶ δέκα αὐτοῦ θρησκευτικοὺς ὕμνους ἐν οἷς ὑποφαίνεται ἀλληλοδιαδόχως ἡ βαθμιαία τοῦ Συνεσίου προσέγγισις εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶναι ἡ ἀντίθετος κρίσις ἣν περὶ αὐτοῦ ἐκφέρουσιν ὁ γερμανὸς τοῦ ἀνδρὸς βιογράφος Φόλκμαν, καὶ ὁ πολὺ πρότερον πραγματευθεὶς περὶ αὐτοῦ Οὐίλλεμαῖνος. Κατὰ μὲν τὸν Φόλκμαν, οἱ ὕμνοι οὐδεμίαν ἢ ἐλαχίστην μόνον ἔχουσι ποιητικὴν ἀξίαν. Κατὰ δὲ τὸν Οὐίλλεμαῖνον, ἀναγινώσκων αὐτοὺς, γεγραμμένους διὰ στίχων ἀνακαλούντων τὴν κομψότητα καὶ τὴν ἀρμονίαν τοῦ Ἀνακρέοντος, αἰσθάνεσθαι ὅτι ὁ γράφων εἶναι μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ μιμητὴς τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδος ποιητῶν, ἀλλὰ μεταφυσικὴ τις καὶ θρησκευτικὴ χροιά ἣτις εἶναι ἡ ποίησις τῆς διανοίας, περιποιεῖ εἰς τὰς μολπὰς ἐκείνας χάριν πρωτότυπον, ἧς ἄνευ μεγαλοφυΐα δὲν ὑπάρχει. Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀποδεχόμεθα μᾶλλον τὴν κρίσιν τοῦ περιφανοῦς γνώστου τῆς λυρικῆς ποιήσεως Γάλλου. Ὁ πρῶτος μάλιστα τῶν ὕμνων περὶ ὧν ὁ λόγος, ἀποπνέει ἐκ διαλειμμάτων τοσαύτην μελαγχολίαν καὶ ἐκφέρει ἐνίστε πόθους τοσούτον παρεμφερεῖς πρὸς τὴν ὑψηλοτάτην τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων λυρικὴν ποίησιν, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον σχεδὸν αὐτοῦ τὸ κείμενον, ἵνα ἀποδειχθῇ ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους παρήχθησαν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἔπη τινὰ τὰ ὁποῖα οἱ γνησιώτεροι λάτρεις τοῦ ἀρχαίου Ἑλικῶνος καὶ τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς ποιήσεως δύνανται ἐξίσου εὐχαρίστως νὰ ἀναγνώσωσιν.

Ἄγε μοι λίγεια φόρμιγξ,
μετὰ Τητᾶν ἀοιδᾶν,
μετὰ Λεσβίαν τε μολπᾶν,
γεραρωτέροις ἔφ' ὕμνοις
κελάδει Δώριον ᾠδᾶν,
ἀπαλαῖς οὐκ ἐπὶ νύμφαις
ἀφροδίσιον γελώσαις,
θαλερῶν οὐδ' ἐπὶ κούρων
πολυηράτοισι ἥθαις.
Θεοκύμονος γὰρ ἀγνὰ
σοφίας ἄχραντος ὠδὸς

μέλος ἐς θεῖον ἐπέγει
 κιθάρας μίτους ἐρέσσειν.
 Μελιχρὰν δ' ἄνωγεν ἄταν
 χθονίων φυγεῖν ἐρώτων.
 Τὶ γὰρ ἀλκὰ, τὶ δὲ κάλλος,
 τὶ δὲ χρυσὸς, τὶ δὲ φάμα,
 βασιλῆϊοί τε τιμαί
 παρὰ τὰς Θεοῦ μερίμνας;
 Ὁ μὲν ἵππον εὖ διώκοι,
 ὁ δὲ τόξον εὖ τιταίνει,
 ὁ δὲ θημῶνας φυλάσσοι
 κτεάνων, χρύσειον ὀλβον·
 ἑτέρῳ δ' ἄγαλμα χαίτη
 κατακειμένη τενόντων·
 πολυῦμνος δὲ κεν εἴη
 παρὰ κούροις, παρὰ κούραις,
 ἀμαρύγμασι προσώπων.
 Ἐμὲ δ' ἀψόφητον εἴη
 βιοτὰν ὅσημον ἔλκειν,
 τὰ μὲν ἐς ἄλλους ἄσημον,
 τὰ δὲ πρὸς Θεὸν εἰδότα.
 Σοφία δέ μοι παρεῖη
 ἀγαθὰ μὲν νεότατα,
 ἀγαθὰ δὲ γῆρας ἔλκειν,
 ἀγαθὰ δ' ἄνασσα πλούτου·
 πενίαν δ' ἄμοχθος οἴσει
 σοφία γελῶσα, πικραῖς
 ἄβυστον βίου μερίμναις.
 Μόνον εἰ τόσον παρεῖη,
 ὅσον ἄρχιον καλιῆς
 ἀπὸ γειτόνων ἐρύκειν·
 ἵνα μὴ χρεώ με κάμπτω
 ἐπὶ φροντίδας μελαίνας

Κλύε καὶ τέττιγος ψῶδαν,
 δρόσον ὀρθρίαν πίνοντας.
 Ἴδε μοι βοῶσι νευραὶ
 ἀκέλευστα, καὶ τις ὁμφῇ
 περὶ τ' ἄμφι με ποτᾶται.
 Τί ποτ' ἄρα τίξεταί μοι
 μέλος ἀθέσκελος ὠδὶς;

Ὁ μὲν, αὐτόσσυτος ἀρχᾷ,
 ταμίας πατήρ τε ὄντων,

ἀλόχευτος, ὑψιθώκων
 ὑπὲρ οὐρανοῦ καρήνων
 ἀλύτῳ κύδεϊ γαίῳ,
 Θεὸς ἔμπεδος θάλασσει·
 ἐνοτήτων ἑνὰς ἀγνή,
 μονάδων μόνις τε πρώτη,
 ἀπλότητας ἀκροτήτων
 ἐνώσασα, καὶ τεκοῦσα
 ὑπερουσίῳις λοχείαις·
 ὅθεν αὐτὰ προθοροῦσα·
 διὰ πρωτόσπορον εἶδος,
 μονὰς ἄρρητα χυθεῖσα
 τρικόρυμβον ἔσχεν ἀλκάν.
 Ὑπερούσιος δὲ παγὰ
 στέφεται κάλλει παίδων
 ἀπὸ κέντρου τε θορόντων,
 περὶ κέντρον τε ρυέντων.
 Μένε μοι, θρασεῖα φόρμιγξ,
 μένε, μηδὲ φαῖνε δήμοις
 τελετὰς ἀνοργίστους.
 Ἴθι καὶ τὰ νέρθε φώνει·
 τὰ δ' ἄνω σιγὰ καλύπτει.

Ἄλλ' ἡ ψυχὴ, ἐπιφέρει, ἡ ἀθάνατος ψυχὴ, ἥτις εἶναι ἀπόσπασμα,
 εἶναι ἀπορρώξ τῆς θείας ἐκείνης δυνάμεως τῆς διεπούσης τοὺς οὐρανοὺς
 καὶ τὸν κόσμον συνεχούσης, ἡ ψυχὴ αὕτη, καὶ τοι καταπεσοῦσα εἰς
 τὴν ὕλην, εἰς τὸ θλιβερόν τοῦτο ἐπίγειον οἰκητήριον, τείνει ἀκατα-
 παύστως πρὸς τὸ ἀνάκτορον τοῦ τοκέως αὐτῆς. Καὶ ἐνταῦθα ἀνακράζει·

Μάκαρ ὅστις βορὸν ὕλας
 προφυγὼν ὕλαγμα, καὶ γὰρ
 ἀναδύς, ἄλματι κούφῳ
 ἔχνος ἐς Θεὸν τιτάνει.
 Μάκαρ ὅστις μετὰ μοίρας,
 μετὰ μόχθους, μετὰ πικρὰς
 χθονογηθεῖς μελεδῶνας,
 ἐπιβὰς νόου κελεύθων
 βυθὸν εἶδεν θεολαμπῇ.
 Πόνος εἰς ὅλαν τανῦσαι
 κραδίαν ὅλοισι ταρσοῖς
 ἀναγωγίων ἐρώτων.

Μόνον ἐμπέδωσον ὀρμᾶν
νοερηφόροιςιν ὀρμαῖς·
ὁ δέ τοι πέλας φανεῖται
γενέτας χεῖρας ὀρεγνύς.
Προθέοισα γάρ τις ἀκτίς
καταλάμψει μὲν ἀταρπούς,
πετάσει δέ τοι νοητὸν
πεδῖον, κάλλεος ἀρχάν.

Ἄγε μοι ψυχᾶ, πιοῖσα
ἀγαθορρύτοιο παγᾶς,
ικετεύσασα τοκῆα
ἀνάβαινε, μηδὲ μέλλε,
χθονὶ τὰ χθονὸς λιποῖσα·
τάχα δ' ἂν μιγεῖσα πατρὶ
Θεὸς ἐν Θεῷ χορεύσῃς.

Ἄλλὰ δὲν ἐμέλλε νὰ παρέλθῃ οὕτως ἀπράγμων ὁ βίος τοῦ ἐξόχου τούτου ἀνδρός. Ἡ φήμη τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εἶχεν ἐπιστήσῃ πρὸ πολυλοῦ τὴν προσοχὴν ἀπάντων τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Αὐτὸς ὁ ἀνώτατος κληρὸς ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ αὐτὸν κατατασσόμενον εἰς τὴν χορείαν τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου. Ὁ λαὸς τῆς Πτολεμαίδος ἐζήτησεν αὐτὸν ὡς ἐπίσκοπον. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος πρόετρεπεν αὐτὸν νὰ χειροτονηθῇ. Ὁ Συνέσιος ἐδίστασεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἕνεκα τῶν ἔξωθεν αὐτοῦ, καὶ τῶν φρονημάτων, καὶ τῆς ὑψηλῆς ἰδέας ἣν εἶχε σχηματίσει περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. «Σκόπει γὰρ οὕτω, ἔγραφε πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφόν· δὴν τούτοις ἐκάστοτε μερίζω τὸν χρόνον, παιδιᾶ καὶ σπουδῇ. Καὶ σπουδάζων ἰδιός εἰμι μάλιστά γε τὰ θεῖα, καὶ παίζων κοινότητος (δηλαδὴ ὡς ὅτε σπουδάζω, περὶ τὰ θεῖα μάλιστα, ἀγαπῶ νὰ ἦμαι μόνος· ὡς ὅτε παίζω, εἶμαι κοινωνικώτατος.) Οἶσθα γὰρ ὡς ὅταν ἀνακύψω τῶν βιβλίων, ἐπιρρεπής εἰμι πρὸς ἅπασαν παιδιάν· πολιτικῆς δὲ φροντίδος ἀμοιρῶ καὶ φύσει καὶ μελέτῃ. Τὸν δὲ ἱερέα, ἀνδρα δεῖ θεσπέσιον εἶναι, ὃν γε πρὸς μὲν παιδιάν ἅπασαν, ἴσα καὶ Θεῷ ἀμείλικτον εἶναι χρή· ὅς ἴνα τηρῇ τὴν ὑπόθεσιν, ὑπὸ μυρίων ὀρμᾶτων φρουρεῖται· ὧν οὐδὲν ἢ μικρὸν ὄφελος, εἰ μὴ τις εἴη κατεσκευασμένος σύννους τε καὶ πρὸς ἅπασαν γλυκυθυμίαν ἀνένδοτος. Τὰ δὲ γε πρὸς τὸν Θεὸν, οὐκ ἂν ἴδιος, ἀλλὰ κοινώτατος εἴη, νομοδιδάσκαλος ὧν καὶ νενομισμένα φεγγόμενος. Χρὴ δὲ αὐτὸν καὶ πράγματα πράττειν ὅσα

πάντες ἅμα. Τὰ γὰρ ἀπάντων μόνον δεῖ πράττειν, ἢ πάσαις αἰτίαις, ἐνέχεσθαι. Πῶς οὖν οὐκ εἴη εὐμεγέθους ψυχῆς καὶ κρατίστης, ἐνέγκαι τοσοῦτον ὄγκον φροντίδων, καὶ μὴ κατακλύσαι τὸν νοῦν, καὶ μὴ κατασθεθεῖσαν ἐν τῇ ψυχῇ περιῦδειν τὴν μοῖραν τὴν θεῖαν, οὕτω παντοδαπῶν ἐπιτηδευμάτων ἀπαγαγόντων αὐτόν; Εὐοῖδα ὅτι δυνατόν ἐνίοις τοῦτο, καὶ μακαρίζω τὰς φύσεις αὐτῶν, κἀκείνους ἀληθῶς εἶναι ἡγοῦμαι τοὺς θεῖους ἄνδρας, οὓς τὸ ὁμιλεῖν πάνυ πράγμασιν ἀνθρωπίνους μὴ ἀποκόπτει τοῦ θείου· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν οἶδα εἰς ἄστυ τε κατιόντα καὶ ἀπ' ἄστεος ἀνιόντα, καὶ ἐνειλούμενον τοῖς πρὸς τὰ γεώδη μετέλκουσι, καὶ ἐμπιπλάμενον κηλίδος, οὐκ ἂν εἴποι τις ὅσης.» Ὅποια λόγου χάρις· ὅποια μετριοφροσύνη· καὶ ὅποια συνειδήσις τῶν μεγάλων τοῦ ιερέως καθηκόντων! Ἄλλ' αὐτὴ αὕτη ἡ συνειδήσις δὲν κατεδείκνυεν ἄρ' αὖτε ὅτι ἦτο ὁ ἀνὴρ πρὸ καιροῦ κατὰ μέρος παρεσκευασμένος πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τούτων;

Ὑπῆρχεν ὁμῶς καὶ ἄλλη θετικώτερα δυσχέρεια, ὁ τοῦ Συνεσίου γάμος. «Ἐμοὶ τοιγαροῦν, ἐξακολουθεῖ γράφων πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὅ, τε Θεός, ὅ, τε νόμος, ἡ τε ἱερὰ Θεοφίλου χεὶρ γυναικᾶ ἐπιδέδωκε. Προαγορεύω τοίνυν ἅπασι καὶ μαρτύρομαι, ὡς ἐγὼ ταύτης οὔτε ἄλλοτριώσομαι καθάπαξ, οὔτε ὡς μοιχὸς αὐτῇ λάθρα συνέσομαι· τὸ μὲν γὰρ ἥκιστα εὐσεβές, τὸ δὲ ἥκιστα νόμιμον· ἀλλὰ βουλήσομαί τε καὶ εὖζομαι συχνά μοι πάνυ καὶ χρηστά γενέσθαι παιδιά.» Τελευταῖον ὁ Συνέσιος διεφώνει πρὸς τὰ κοινῇ δεδογμένα περὶ τινὰ ζητήματα περιστρεφόμενα εἰς τὰ μεθόρια τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας· καὶ δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον ν' ἀρνηθῇ τὰς γνώμας αὐτοῦ, οὔτε νὰ ἀποκρύψῃ αὐτάς. «Ἀμέλει, ἐπέφερον ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς τὸν ἀδελφόν ἐπιστολῇ, τὴν ψυχὴν οὐκ ἀξιόσω ποτὲ σώματος ὑστερογενῇ νομίζειν· τὸν κόσμον οὐ φήσω καὶ τᾶλλα μέρη συνδιαφείρεσθαι· τὴν καθωμιλημένην ἀνάστασιν ἱερόν τι καὶ ἀπόρρητον ἡγῆμαι, καὶ πολλοῦ δέω ταῖς τοῦ πλήθους ὑπολήψεσιν ὁμολογῆσαι. Νοῦς μὲν οὖν φιλόσοφος ἐπόπτης ὢν τ' ἀληθοῦς, συγχωρεῖ τῇ χρείᾳ τοῦ ψεύδεσθαι· ἀνάλογον γὰρ ἐστὶ φῶς πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ὄμμα πρὸς λήμνην, καὶ ὀφθαλμὸς εἰς κακὸν ἂν ἀπολαύσειεν ἀπλήστου φωτός· καὶ ἡ τοῖς ὀφθαλμῶσι τὸ σκότος ὠφελιμώτερον, ταύτη καὶ τὸ ψεῦδος ὄφελος εἶναι τίθεμαι δῆμῳ, καὶ βλαβερόν τὴν ἀλήθειαν τοῖς οὐκ ισχύουσιν ἐνατενίσαι πρὸς τὴν τῶν ὄντων ἐνάργειαν. Εἰ ταῦτα καὶ οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερωσύνης συγχωροῦσιν ἐμοὶ νόμοι, δυναίμην ἂν ἱεῖσθαι, τὰ μὲν οἴκοι φιλοσοφῶν, τὰ δ' ἔξω φιλομυθῶν, εἰ μὴ διδάσκων, ἀλλ'

οὐδὲν μὲν τοι μεταδιδάσκων, μένειν δὲ ἔων ἐπὶ τῆς προλήψεως. Εἰ δὲ φασιν οὕτω δεῖν καὶ κινεῖσθαι, καὶ δῆμον εἶναι τὸν ἱερέα ταῖς δόξαις, οὐκ ἂν φθάνοιμι φανερόν· ἐμαυτὸν ἅπασι καθιστάς. Δῆμῳ γὰρ δὴ καὶ φιλοσοφία, τί πρὸς ἄλληλα; Τὴν μὲν ἀλήθειαν τῶν θείων, ἀπόρρητον εἶναι δεῖ· τὸ δὲ πλῆθος ἐτέρας ἐξέως δεῖται· αὐθις δὲ καὶ πολλάκις ἐρῶ, μηδεμιᾶς ἀνάγκης παρούσης, οὔτ' ἐλέγχειν σοφόν, οὔτ' ἐλέγχεσθαι. Καλούμενος δ' εἰς ἱερωσύνην οὐκ ἄξιῶ προσποιεῖσθαι δόγματα. Ταῦτα Θεὸν, ταῦτα ἀνθρώπους μαρτύρομαι· οἰκεῖον ἀλήθεια θεῷ, ὃ διὰ πάντων ἀναίτιος εἶναι βούλομαι· ἐν τούτῳ μόνον οὐχ ὑποκρίνομαι, ἐπεὶ καὶ φιλοπαίγμων ὢν, ὅς γε παιδόθεν αἰτίαν ἔσχον ὀπλομανεῖν τε καὶ ἵππομανεῖν πέρα τοῦ δέοντος, ἀνιάσωμαι μὲν· τί γὰρ καὶ πάθω, τὰς φιλτάτας κύνας ἀθήρους ὄρων, καὶ τὰ τόξα θριπηδέστατα· καρτερήσω δὲ, ἂν ἐπιτάττῃ θεός· καὶ μισόφροντις ὢν ὀδυνήσομαι μὲν, ἀνέξομαι δὲ δικιδίων καὶ πραγμάτων λειτουργίαν τινὰ ταύτην, εἰ καὶ βαρεῖαν, ἐκπιμπλᾷς τῷ Θεῷ. Δόγματα δὲ οὐκ ἐπηλυγάζομαι (δὲν θέλω τὰ καλύψει, δὲν θέλω τὰ ἀρνηθῇ)· οὐδὲ στασιάζει μοι πρὸς τὴν γλῶτταν ἡ γνώμη. Οὕτω φρονῶν, οὕτω λέγων, ἀρέσκειν οἶμαι Θεῷ, οὐ βούλομαι δὲ καταλελειφθῆαι τινι περὶ ἐμοῦ λόγον, ὡς ἀγνοηθεὶς ἤρπασα τὴν χειροτονίαν· ἀλλ' ὡς εἰδὼς ὁ θεοφιλέστατος πατήρ Θεόφιλος καὶ ὡς ἐπιστάμενος, σαφές μοι ποιήσας οὕτω βουλευσάσθω περὶ ἐμοῦ. Ἡ γὰρ κατὰ χώραν ἑάσει μένειν ἐπ' ἐμαυτοῦ φιλοσοφοῦντα, ἢ τοῦ μετὰ ταῦτα κρίνειν καὶ διαγράφειν ἡμᾶς τοῦ χοροῦ τῶν ἱερέων ἑαυτῷ χῶραν οὐχ ὑπολείψει.»

Αἱ δυσκολίαι λοιπὸν ἐφαίνοντο ἀνυπέρβλητοι, ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου ἀνένδοτος· αἱ δόξαι περὶ τινὰ ὅπως οὖν ιδιόρρυθμοι. Ἄλλ' ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ἀκράτητος· ὁ λαὸς, ὁ λαὸς ἐκεῖνος περὶ τοῦ ὁποίου μετὰ τινος περιφρονήσεως ἐλάλει ὁ Συνέσιος, ἐπέμενεν οὐδὲν ἥττον θέλων νὰ ἴδῃ τὸν σοφὸν ἄνδρα οὐ μόνον ἱερέα γινόμενον, ἀλλὰ καὶ ἀναβιβαζόμενον εἰς τὰ ὕπατα τῆς ἐκκλησίας ἀξιώματα. Τὸ δὲ παραδοξότερον, καὶ αὐτὸς ὁ κληρὸς τῆς ἀνατολῆς, ἰδίως ὁ τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἐλληνίδων πόλεων κληρὸς, ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνισχύσῃ τὰς τάξεις αὐτοῦ, ὑποδεχόμενος ἐν αὐταῖς τὸν ἰσχυρὸν ἐκεῖνον ἐπίκουρον. Ὅθεν ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ, ἐνέδωκαν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις· ἐπέτρεψαν αὐτῷ νὰ διατηρήσῃ τὴν σύζυγον, ἐπέτρεψαν νὰ μὴ ἀρνηθῇ τὰς δοξασίας· καὶ οὕτω τελευταῖον ὁ Συνέσιος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Πτολεμαΐδος. Ἄμα δὲ ἀρχιερατεύσας, ἀπέδειξεν

ὅτι ἐξ ὑπερβαλλούσης μετριοφροσύνης εἶχε νομίσει ἑαυτὸν ἀνεπιτήδειον εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ποικίλων ἐπισκοπικῶν καθηκόντων, καὶ ἰδίως τῶν καθηκόντων τῶν πολιτικῶν.

Διοικητῆς τῆς Κυρηναϊκῆς ἦτο τότε ὁ Ἀνδρόνικος, ἀνὴρ ἄγριος, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι διὰ ποινῶν καὶ βασάνων ὤφειλε νὰ κυβερνᾷ τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν. Ὁ Συνέσιος δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ἀδιάφορος εἰς τὰς κατὰ τῶν βιαιοπραγιῶν τούτων κραυγὰς καὶ αἰτιάσεις τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ. Ὡς Ἕλλην, ὡς χριστιανός, ὡς ἐπίσκοπος ἐφρόνει ὅτι ἔχει τριπλοῦν καθῆκον νὰ προστατεύῃ τοὺς ἀδικουμένους, καὶ νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις τοῦ ἀθλίου ἐκείνου ἀντιπροσώπου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προέβη ἐπὶ τὸ ἔργον διὰ συμβουλῶν καὶ παρακλησεων, ἀρκούμενος νὰ δίδῃ ἄσυλον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰς τοὺς καταδιωκομένους· ὁ δὲ Ἀνδρόνικος πρὸς μὲν τὰς προτροπὰς ἐκώφευσε, κατὰ δὲ τοῦ ἀσύλου ἀγανακτήσας ἔτειχόκollyησεν εἰς τὰς πύλας τῆς ἐκκλησίας διαταγὴν ἀπαγορεύουσαν τοῖς μὲν πολίταις νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὸ ἱερόν, τοῖς δὲ ἱερεῦσι νὰ ὑποδύωνται αὐτούς· καὶ ἐν ταύτῃ παρέδιδεν εἰς τὰ βασανιστήρια πολίτην τινὰ τῆς Πτολεμαίδος ἐν αὐτῇ τῆς πόλεως τῇ ἀγορᾷ εἰς ὥραν καθ' ἣν διὰ τὸν πολὺν καύσωνα τὸ μὲν πλῆθος τοῦ λαοῦ διῆγεν εἰς τὰ ἴδια, ἠῤῥξησαν δὲ τὰ παθήματα τοῦ θύματος. Ὁ ἐπίσκοπος μόνος ἔδραμεν ἵνα βοηθήσῃ καὶ παραμυθήσῃ τὸν δυστυχῆ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀνδρόνικος, ὀργισθεὶς ἐπὶ τῇ φιλανθρωπικῇ ταύτῃ τοῦ ἀνδρὸς ἐτόλμησε νὰ βλασφημήσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐπεχείρησεν ἔτι δεινότερας κακώσεις, ὁ Συνέσιος, ἀντιτάσσων εἰς τὴν ὑλικὴν βίαν, τὴν ἡθικὴν τῆς ἐκκλησίας δύναμιν, συνέταξε κατ' αὐτοῦ ἀφορισμὸν φοβερὸν δι' οὗ ἀπέκλειεν αὐτὸν οὐ μόνον τῆς ἐν Πτολεμαίδι ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πάσης Χριστιανῶν κοινωνίας. «Ἐπὶ τούτοις, ἔλεγεν ἐν ἐπιλόγῃ ὁ ἀφορισμός, ἡ Πτολεμαίδος ἐκκλησία, τάδε πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ γῆς ἑαυτῆς ἀδελφὰς διατάττεται· Ἀνδρονίκῃ καὶ τοῖς αὐτοῦ, μηδὲν ἀνοιγνύσθω τέμενος τοῦ Θεοῦ· ἅπας αὐτοῖς ἱερός ἀποκεκλείσθω καὶ σηκός καὶ περίβολος· οὐκ ἔστι τῷ διαβόλῳ μέρος ἐν παραδείσῳ· ὃς κἄν λάθῃ διαδύς, ἐξελαύνεται. Παραινῶ μὲν οὖν καὶ ἰδιώτῃ παντὶ καὶ ἄρχοντι μῆτε ὁμορόφιον αὐτῷ, μῆτε ὁμοτράπεζον γίνεσθαι· ἱερεῦσι δὲ διαφερόντως, οἳ μῆτε ζῶντας αὐτοὺς προσερούσι, μῆτε τελευτήσαντας συμπροπέμψουσι· εἰ δέ τις ὡς μικροπολίτιν ἀποσκυβαλίσει τὴν ἐκκλησίαν καὶ δέξεται τοὺς ἀποκηρύκτους αὐτῆς, ὡς οὐκ ἀνάγκη τῇ

πένητι πείθεσθαι, ἔστω σχίσας τὴν ἐκκλησίαν, ἣν μίαν ὁ Χριστὸς εἶναι βούλεται.»

Ὁ Ἀνδρόνικος πληροφορηθεὶς ὅτι παρεσκευάσθη ἡ δεινὴ αὕτη κατ' αὐτοῦ διακήρυξις, ἠγωνίσθη διὰ ποικίλων αἰτήσεων καὶ ὑποσχέσεων νὰ προλάβῃ τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπιτυχὼν τοῦ σκοποῦ, ἐξετράπη αὐθις εἰς ἔτι δεινότερας καταπιέσεις καὶ βιαιοπραγίας, προσθεὶς εἰς τὴν ἐξορίαν τὴν δήμευσιν, καὶ εἰς τὰ βασανιστήρια τὸν θάνατον. Τὴν ἀπάτην ταύτην μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεχθῇ ὁ Συνέσιος ἐξέδωκε τελευταῖον τὸν ἀφορισμὸν διὰ νέας πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἐντονωτάτης ἐγκυκλίου ἣτις ἔλεγεν ἐν προοιμίῳ· «Ἀνδρόνικος τὴν ἐκκλησίαν ψευδάμενος, ἀληθευούσης αὐτῆς πειραθήτω.» Αὕτη ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος εἰς τὴν ἀπειλητικὴν ταύτην κραυγὴν τοῦ ἐπισκόπου Πτολεμαΐδος. Ὁ Ἀνδρόνικος καθηρέθη τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ· τοσοῦτον μάλιστα βαρέως ἐτιμωρήθη ὥστε ὁ ἐπιεικὴς Συνέσιος ἔψεξε τὸν ὑπερβολικὸν τοῦτον τῆς περιστολῆς τῆς ἀδικίας τρόπον καὶ ἐμεσολάβησεν ὑπὲρ ἐκείνου τὸν ὁποῖον πρὸ μικροῦ εἶχε κατηγορήσει. Μὴ ἀμελῶν δὲ ἐν τῷ μεταξὺ τὰ κύρια τοῦ ἐπισκόπου καθήκοντα, δὲν ἔπαυσεν οὐδ' εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον προστατεύων τοὺς συμπολίτας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ εἰς ἔτι ἄλλοτριωτέρας τοῦ σχήματος αὐτοῦ φροντίδας ἐξ ἀπαραιτήτου ἀνάγκης ἀνεμίχθη.

Ἡ Κυρηναϊκὴ, ἡ ἄλλοτε τοσοῦτον βιομήχανος καὶ πλουσία, ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι οὐ μόνον εἶχεν ἀποβάλει τὴν ἐμπορείαν αὐτῆς καὶ τὸ πλεῖστον τῆς τέχνης, ἀλλ' ἔπασχε πρὸς τούτοις τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἐθνῶν τὰ ὅποια, κατοικοῦντα εἰς τὴν γείτονα μεγάλην Σύρτιν παρὰ τὴν ἔρημον, ἐλεηλάτουν ἀδιακόπως τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ δὲν ἀνεχαίτιζοντο εἰμὴ ὑπὸ τῶν τειχῶν τῶν πόλεων. Τοσοῦτον δὲ ἄθλιος ἦτο ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλεὶς ἐκεῖ ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως, ὥστε ἀντὶ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἐχθροὺς ἐκείνους, οὐδὲ ἐν τῇ Πτολεμαϊδῇ αὐτῇ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀσφαλῆ, ἀλλὰ, σωρεύσας τοὺς θησαυροὺς οὓς ἐκ ποικίλων καταπιέσεων εἶχε συλλέξει εἰς δύο πλοῖα, διέτριβεν ἐπ' αὐτῶν ἑτοιμος πρὸς φυγὴν. Ἡ θλιψὶς καὶ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Συνεσίου διὰ τὴν τοιαύτην ἄνανδρον τοῦ διοικητοῦ διαγωγὴν περιγράφεται εἰς μίαν τῶν σωζομένων ἐπιστολῶν, ἐν ᾗ μετὰ εἰρωνικῆς περιφρονήσεως λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις, «οὐ γὰρ παρ' ἐπαλξιν ὥσπερ ἐγὼ Συνέσιος ὁ φιλόσοφος, ἀλλὰ παρὰ κώπην ὁ στρατηγὸς ἵσταται.» Καὶ τῷ ὄντι ἐνῶ ὁ διοικητὴς εἶχε διατάξει αὐστηρῶς εἰς τοὺς

κατοίκους νὰ μένωσιν ἐντὸς τῶν τειχῶν κεκλεισμένοι, ὁ γενναῖος ἐπίσκοπος ἀπὸ πρωΐας μὲν ἐξήρχετο ἐφιππος ἵνα πληροφορηθῇ τὰ κατὰ τὸν ἐχθρόν· τὴν δὲ νύκτα, παρακολουθούμενος ὑπὸ λογάδων τινῶν νεανίσκων τῆς πόλεως, περιεφέρετο περὶ τὸν λόφον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡγείρετο ἡ Πτολεμαῖς ἵνα προλάβῃ πᾶσαν αἰφνίδιον τῶν βαρβάρων ἐφοδόν, καὶ ἐπιτρέψῃ, ὡς ἔλεγεν, εἰς τὰς γυναῖκας νὰ κοιμηθῶσιν ἡσύχως, γινώσκουσαι ὅτι ὑπάρχει ὁ ἀγρυπνῶν ὑπὲρ τῆς ἀμύνης αὐτῶν. Ἄλλοτε πάλιν ὠφελούμενος ἐκ τῶν μαθηματικῶν αὐτοῦ γνώσεων, ἡσχολεῖτο, ὡς ὁ Ἀρχιμήδης ἐν Συρακούσαις, εἰς κατασκευὴν μηχανῆς πολεμικῆς ἐπιτηδεΐας νὰ ῥίπτῃ ὀγκώδεις λίθους κατὰ τῶν πολεμίων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς μὲν τοὺς περὶ αὐτὸν ἐπεδείκνυνεν ἀτρόμητον πεποιθήσιν, τὴν δὲ θλίψιν ἐξέφραζε μόνον εἰς φίλους πόρρω διατελουντας, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Ὑπατίαν γράφων, τῆς ὁποίας ἔσωζε περιπαθῶς τὴν μνήμην, εἰ καὶ πρεσβευούσης δόγμα ἀλλότριον αὐτοῦ. «Εἰ δὲ θανόντων περ καταλήθοντ' εἰν αἶδαο, ἐπέστειλε πρὸς αὐτὴν ποτε ἐκ Πτολεμαίδος πολιορκουμένης, αὐτὰρ ἐγὼ κάκειθι τῆς φίλης Ὑπατίας μεμνήσομαι. Ἐγωγέ τοι τοῖς πάθεσι τῆς πατρίδος περιεχόμενος, καὶ δυσχεραίνων αὐτὴν, ἐφ' οἷς ὁρῶ καθημέραν ὄπλα πολέμια, καὶ ἀποσφαττομένους ἀνθρώπους ὥσπερ ἱερεῖα, καὶ τὸν ἀέρα διεφθαρμένον ἔλκων ἀπὸ τῆς σήψεως τῶν σωμάτων, καὶ αὐτὸς ἕτερα τοιαῦτα παθεῖν προσδοκῶν· τί γὰρ εὐελπῖς, ἐν ᾧ καὶ τὸ περιέχον ἐστὶ κατηφέστατον, κατειλημμένον τῇ σκιᾷ τῶν σαρκοφάγων ὀρνέων; ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τούτοις φιλοχωρῶν. Τί γὰρ καὶ πάθω Δίβυς ὦν, καὶ ἐντάϋθα γενόμενος καὶ τῶν πάππων τοὺς τάφους οὐκ ἀτίμους ὁρῶν. Διὰ σέ μοι δοκῶ μόνην ὑπερόψεσθαι τῆς πατρίδος, καὶ λάβωμαι σχολῆς, μεταναστεύειν.»

Ἄλλὰ τελευταῖον δὲν εἰμπόρεσε νὰ κρύψῃ τὴν ὑπερεκχειλίσασαν ἀπελπισίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ οὐδὲ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν συμπολίτας· μάλιστα δὲ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τῆς ὁμιλίας ἣν ἐξέφώνησεν ἐπὶ τῇ μεγίστῃ τῶν βαρβάρων ἐφόδῳ, ἡγεμονεύοντος Γενναδίου καὶ δουκὸς ὄντος Ἰννοκεντίου, ἐξεδήλωσε τὴν ταραχὴν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας δι' εὐγλωττίας ἀμιμῆτου, συγχέων τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις μετὰ τῶν χριστιανικῶν πεποιθήσεων εἰς τρόπον καὶ αὖθις καταδεικνύοντα τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τοῦ νέου τούτου ἑλληνισμοῦ τοῦ προκύφαντος τότε εἰς μέσον διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀρχαίων ἀναμνήσεων μετὰ τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας καὶ ἠθικῆς. «Ὁμοὶ Κυρήνης! ἔλεγεν, ἥς

αἱ δημόσιαι κύρβεις μέχρις ἐμοῦ κατάγουσι τὰς ἀφ' Ἡρακλέους διαδοχάς· οὐ γὰρ ἂν εἶην ἀρχαῖος, ἐν εἰδόσιν ὀλοφυρόμενος τὴν καταβεβλημένην εὐγένειαν. Ὁμοὶ τῶν τάφων, ὧν οὐ μεθέξω τῶν Δωρικῶν! Ὁμοὶ Πτολεμαῖδος! ἥς ἀνεδείχθην ὕστατος ἱερεὺς. Ἀλλὰ πρόεστί μοι τὸ δεινόν· οὐκέτι δύναμαι λέγειν· ἐπιλαμβάνεται μου τῆς γλώττης τὰ δάκρυα. Γέγονα πρὸς τὴν φαντασίαν τῆς τῶν ἱερῶν ἀπολείψεως. Ἐδεῖ μὲν οἷχεσθαι πλέοντας· ἀλλ' ὅταν ἐπὶ ναῦν τις καλῇ, μικρὸν ἀναμείναι δεήσομαι· βαδιοῦμαι γὰρ πρῶτον ἐπὶ τὸν νεῶν τοῦ Θεοῦ κυκλώσομαι τὸ θυσιαστήριον· δάκρυσι βρέξω τὸ τιμαλφέστατον ἔδαφος· οὐκ ἀποδραμοῦμαι πρὶν θύραν ἐκείνην, καὶ θρόνον ἐκεῖνον ἀσπασσθαι. Ὡ ποσάκις θεοκλυτήσω τε καὶ μεταστραφήσομαι; Ὡ ποσάκις ταῖς κιγκλίσιν τὰ χεῖρε προσμάξομαι; Ἀλλ' ἰσχυρὸν ἀνάγκη πρᾶγμα καὶ βίαιον. Ἐπιθυμῶ δοῦναι ὀφθαλμοῖς ὕπνον ἀπεριστάλπιστον. Μέχρι πότε παρὰ ἐπαλξίν στήσομαι; μέχρι πότε τηρήσω τὸ μεταπύργιον; Ἀπαγορεύω φυλακὰς ἐπιτάττων νυκτερινὰς, καὶ φυλάττων ἐν τῷ μέρει, καὶ φυλαττόμενος, ὁ πολλὰ πρότερον ἀγρυπνήσας ἐπὶ ταῖς ἄστρον ἐπιτολαῖς. Ἀποκναίομαι νῦν ἐργηγορῶν ἐπὶ ταῖς τῶν πολεμίων ἐπιβολαῖς. Πρὸς διαμεμετρημένον ὕδωρ καθεύδομεν καὶ τὸ λαχόν μοι μέρος εἰς ὕπνον ἀφαιρεῖται· πολλάκις ὁ κώδων ὁ φυλακτῆριος. Ἄν δὲ καταμύσω μικρόν· ὦ τῶν ἐνυπνίων τῶν σκυθρωπῶν! εἰς οἷα παραπέμπουσιν ἡμᾶς αἱ μεθ' ἡμέραν φροντίδες. Τὸ λῆξι πόνων, ἄρξασθαι πόνων ἐστὶ· φεύγομεν, ἀλισκόμεθα, τιτρωσκόμεθα, δεδέμεθα, πιπρασκόμεθα. Ποσάκις ἐξανέστην ἄσμενος, ὅτι δεσπότην ἀπέλιπον; ποσάκις ἐξανέστην ὑπέρασθμος, ἰδρῶτι ῥαινόμενος, ὁμοῦ τὸν ὕπνον καὶ τὸν δρόμον ἀπολιπὼν, ὃν κατατείνας ἔφευγον ὀπλίτην πολέμιον; Μόνοις ἡμῖν Ἡσίოდος οὐδὲν λέγει, τὴν ἐλπίδα τηρήσας εἶσω τοῦ πίθου πάντες ἄθαρσεῖς καὶ δυσέλπιδες. Ὁ πεπαρομιασμένος βίος ἀβίωτος οὐχ ἕτερός ἐστιν, ἄνδρες, ἀλλ' ὃν ζῶμεν ἡμεῖς· τίς ἡ διατριβή; τί μέλλομεν; Ἀπήχθηται Πεντάπολις τῷ Θεῷ· ποιναῖς ἐκδεδόμεθα· ἡ γὰρ ἀκρίς, οὐκ ἐστὶ κακὸν ἀκριβέστερον· τὸ δὲ πῦρ ὃ πρὸ τῶν πολεμίων τριῶν πόλεων ἐπενείματο λήϊα. Τί πέρας κακῶν; Εἰ τούτων ἄγουσιν ἐλευθερίαν αἱ νῆσοι, ἐγὼ μὲν ὅταν ἀφουρίσῃ τὸ πέλαγος, πλευσσοῦμαι. Ἀλλὰ φοβοῦμαι, μὴ προλάβῃ με τὸ δεινόν· πελάζει γὰρ ἡ κυρία τῆς προσβολῆς, ἣν τῇ πόλει, φασίν, ὁ πτεροφόρος ἠπείλησεν, ὁ τοῦ πολεμίου ἐξηγούμενος στρατεύματος. Μάλιστα δὴ καιρῶν ἐκεῖνος ἱερεῦσι τὸν ἐπὶ τὰς αὐλὰς τοῦ Θεοῦ δρόμον ἀναγκαῖον ἀποφανεῖ, ἂν ἐν χρῶ τῆς πόλεως

ὁ κίνδυνος γένηται. Ἐγὼ κατὰ χώραν ἐπ' ἐκκλησίας μενῶ· τὰς παναγεῖς προστήσομαι χέρνιβας· προσφύσομαι τῶν κίωνων τῶν ἱερῶν, αἵ τὴν ἄστυλον ἀπὸ γῆς ἀνέχουσι· τράπεζαν· ἐκεῖ καὶ ζῶν καθεδοῦμαι, καὶ ἀποθανόντων κείσομαι. Λειτουργγός εἰμι τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ψυχὴν ἴσως ἀπολειτουργῆσαί με δεῖ· οὐ μὴν ὅ γε Θεὸς περιόψεται τὸν βωμὸν τὸν ἀναίμακτον ἱερέως αἵματι μαινόμενον.»

Καὶ ἡ μὲν Πτολεμαῖς ἐσώθη τότε· ἀλλ' οἱ ἀποκρουσθέντες ἀπὸ αὐτῆς βάρβαροι, ἐπιπεσόντες εἰς τὴν ἄλλην χώραν, ἐξηφάνισαν ἅπαντα τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ κατέλιπον αὐτὴν κατοίκων ἔρημον. Ἀδελφον δὲ τί ἀπέγινεν ἐπὶ τέλους καὶ ὁ Συνέσιος ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὀλεθρίας ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Εἰκάζεται ὅτι ἀπέβιωσε περὶ τὸ 413, ἂν καὶ βεβαίως γνωστὸν δὲν εἶναι πότε συνέβη ὁ θάνατος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ μνήμη αὐτοῦ μένει ἀθάνατος· διότι ἡ μεγαλοφυΐα, ἡ χάρις, ἡ τόλμη, ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλοπατρία τοῦ δαιμονίου ἀνδρὸς μαρτυροῦσι πόσον ἀκμαῖα ἦσαν ἔτι τὰ περιλιπόμενα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ λείψανα.

Τῆς ἀληθείας ταύτης ἐτέρα ἀπόδειξις εἶναι· ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία καὶ τὸ φρόνημα τοῦ περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκμάσαντος Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου. Ὁ Ἰωάννης ὁ ἕνεκα τῆς ἀπαρμιλλοῦ αὐτοῦ εὐγλωττίας Χρυσόστομος ἐπικληθεὶς, ἐγεννήθη περὶ τὸ 344 εἰς Ἀντιόχειαν, ἐκ πατρὸς ἐπιφανοῦς, τοῦ Σεκούνδου, διαπρέψαντος ἐν τοῖς ἀνωτάτοις ἀξιωματικοῖς τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν στρατοῦ. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ, Ἀνθοῦσα, ἀνέθρεψεν αὐτὸν ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει· ἀλλ' οὐδὲν ἥττον ὁ νέος ἠκολούθησε τὰ ῥητορικὰ μαθήματα τοῦ περιωνύμου σοφιστοῦ Λιβανίου, ὅστις διετέλεσεν ὁπαδὸς πιστὸς τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου δόγματος. Ὁ Χρυσόστομος ἐδιηγεῖτο ὅτι ὁ Λιβάνιος μαθὼν παρ' αὐτοῦ ὅτι ἡ μήτηρ αὐτοῦ, χηρεύσασα εἰς ἡλικίαν ἐτῶν εἴκοσι, δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ λάβῃ δεύτερον σύζυγον, ἀνέκραξεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸ ἐθνικὸν αὐτοῦ ἀκροατήριον «ὦ θεοὶ τῆς Ἑλλάδος, ὁποίας γυναῖκας ἔχουσιν αὐτοὶ οἱ χριστιανοί!» Ὁ εἰδωλολάτρης οὗτος σοφιστῆς ἐθαύμασε μετ' ὀλίγον τὸν νέον μαθητὴν, καὶ ἤλπισεν ἴσως ὅτι θέλει παρασύρει αὐτὸν εἰς τὸ ἀρχαῖον θρησκευμα, διὰ τοῦ δελεάσματος τῶν ὁμηρικῶν ἐκείνων μύθων, τοὺς ὁποίους τοσοῦτον εὐγλώττως ἠρμήνευε. Καὶ τοι δὲ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐφέυσθη τῆς προσδοκίας ταύτης, δὲν ἔπαυσεν ἀγαπῶν τὸν Χρυσόστομον· καὶ σώζεται ἐπιτο-

λή τοῦ Λιβανίου δι' ἧς συγχαίρει τῷ μαθητῇ ἐπὶ ταῖς ἐπιτυχίαις αὐτοῦ ὡς δικηγόρου ἐν Ἀντιοχείᾳ. Πολλὰ δὲ ἔτη μετέπειτα περὶ τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν φοιτητῶν, τίς ἄρα διαδέξοιτο τὴν διατριβὴν μετ' αὐτόν, ἀπεκρίθη στενάζων· «Ἰωάννην ἔλεγον, εἰ μὴ τοῦτον ἡμῶν οἱ χριστιανοὶ ἀπεσύλησαν.» Οὐδ' ὑπέμεινε πολὺν χρόνον δικηγορῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ Χρυσόστομος. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα παρεῖχον τότε στάδιον ἐνεργείας πολὺ εὐρύτερον εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν, αὐτῇ δὲ ἡ ἐκκλησία, ὡς πρὸ μικροῦ περὶ Συνεσίου ὁμιλοῦντες εἶδομεν, ἐφιλοτιμεῖτο νὰ καλῇ εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς πάντα τὸν ἐπὶ λόγῳ καὶ ἀρετῇ διαπρέποντα ἄνδρα. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος ἐδέχθη τὸ ἅγιον βάπτισμα παρὰ τοῦ τότε εὐλαβοῦς τῆς Ἀντιοχείας Ἐπισκόπου Μελετίου, καὶ προεχειρίσθη ἀναγνώστης τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡ διακκῆς αὐτοῦ ψυχὴ, ὑπολαμβάνουσα ἀτελῇ τὴν τοιαύτην πρὸς τὴν ἱερωσύνην παρασκευὴν, ἀπεφάσισε νὰ ἀποχωρήσῃ μακρὰν τοῦ οἴκου καὶ τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου λειτουργήματος. Ἡ φιλόστοργος αὐτοῦ μήτηρ, ἠγωνίσθη εἰς μάτην ν' ἀποτρέψῃ αὐτόν τοῦ σκοποῦ διὰ παρακλήσεων καὶ θρήνων. Ὁ Ἰωάννης ἐξετέλεσε τὴν προαίρεσιν· καὶ μόνον ἀφοῦ ἔξ περιόπου ἔτη δεινῶς ἐσκληραγώγησεν ἑαυτὸν μακρὰν πάσης κοινωνίας, νοσήσας ἐπὶ τέλους ἐπέστρεψεν εὐτυχῶς εἰς Ἀντιόχειαν ἵνα διαλάβῃ ὡς εἰς τῶν φαινοτέρων τῆς ἱστορίας ἡμῶν ἀστέρων. Τῷ ὄντι ὑπὸ μὲν τοῦ Μελετίου χειροτονεῖται τότε διάκονος, ὁ δὲ τοῦ Μελετίου διάδοχος Φλαβιανὸς προχειρίζεται αὐτὸν πρεσβύτερον· καὶ ἐπειδὴ ὁ Χρυσόστομος ἐκτήσατο ἤδη ὄνομα μέγα ἐπὶ παιδείᾳ καὶ θεοφιλίᾳ καὶ ἀγαθοεργίᾳ, ἐπιτρέπει αὐτῷ ὁ ἐπίσκοπος προθύμως καὶ τὴν κήρυξιν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ τῆς Ἀντιοχείας πόλει, ἥτις, ἔχουσα μὲν 200,000 κατοίκων χριστιανῶν, ἰουδαίων, εἰδωλολατρῶν ὁμιλούντων ὅλων τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀκμάζουσα δὲ διὰ τὰς σχολάς, καὶ τὴν ἐμπορείαν, καὶ τὴν τέχνην, ἐλογίζετο ἐπὶ τῇ εὐφυΐᾳ καὶ τῇ ζωηρότητι τοῦ δήμου αὐτῆς ὡς ἄλλη τις κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πόλις τῶν Ἀθηνῶν.

Τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἦτο, κατὰ τὰ τότε τῆς ἐκκλησίας ἔθιμα, ἔργον κυρίως τοῦ ἐπισκόπου· ἀλλ' ὁ ἐπίσκοπος, εἴτε γηράσας εἴτε μὴ ἔχων τὴν ἀπαιτουμένην δεξιότητα, ἀνέθετε πολλάκις τὸ ἔργον τοῦτο εἰς ἓνα τῶν περὶ αὐτὸν νεωτέρων λειτουργῶν, διότι οἱ ἑλληνικῶς παιδευθέντες αὐτοὶ λαοὶ ἐδίψων λόγου μᾶλλον ἢ λατρείας· καὶ

καθὼς ἐν ἀκμῇ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τοῦ λόγου ἤγοντο καὶ ἐφέροντο αἱ πολιτεῖαι, οὕτω καὶ μετέπειτα ὁ λόγος ἦτο τὸ ἰσχυρότατον τοῦ χριστιανισμοῦ ὄπλον. Ἡ δύναμις αὐτοῦ ἦτο τοσαύτη ὥστε ὁ Χρυσόστομος παραπονεῖται ἀκαταπαύστως ὅτι οἱ ἄνθρωποι συρρέουσιν ἵνα ἀκούσωσιν αὐτὸν πολὺ προθυμότερον ἢ ἵνα ἀκροασθῶσι τῆς θείας λειτουργίας. Καὶ δὲν προσήρχοντο χριστιανοὶ μόνον· ἀλλὰ καὶ ἐβραῖοι καὶ εἰδωλολάτραι ἐπλήρουν τὸ ἀκρατήριον αὐτοῦ. Ὁ δὲ ῥήτωρ ἡρμήνευε τὰς Γραφὰς διὰ τῆς ζωηρᾶς φαντασίας καὶ τῆς ἀλληγορικῆς τέχνης ἥτις αἰείποτε πολλὴν ἐπροξένει ἐντύπωσιν εἰς τοὺς προπάτορας ἡμῶν, εἴτε ἐθνικοὺς εἴτε χριστιανούς. Ἐξέθετε, διὰ δεινότητος λόγου ἀνταξίας τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, τὰ καθήκοντα τῆς ἠθικῆς, καὶ προσέβαλλε τὰς ποικίλας τῶν Ἀντιοχέων κακίας, περιγράφων τὸν τρυφήλὸν βίον τῶν μεγιστάνων, τὰ βρίθοντα κέδρου καὶ πορφύρας ἀνάκτορα αὐτῶν, τὸν ὄγκον τῆς περὶ τὰς ἵπποδρομίας δαπάνης, τὴν πολυτέλειαν τῶν πλουσίων γυναικῶν αἵτινες ἐξερχόμεναι εἰς τὰς ὁδοὺς παρεπέμποντο ὑπὸ πολυαρίθμων εὐνούχων καὶ δούλων, τὴν ὑπεροψίαν τῶν φιλοσόφων οἵτινες περιεπάτουν εἰς τὰς εὐρείας τῆς Ἀντιοχείας στοᾶς, φέροντες ἀγερώχως τὸν μανδῦαν αὐτῶν καὶ τὸν βαθὺν πώγωνα καὶ τὴν βακτηρίαν. Ἡ φήμη τῆς εὐγλωττίας τοῦ ἀνδρὸς διεδίδετο καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν, καὶ σοφισταὶ ἐθνικοὶ μακρόθεν συνέρρεον ἵνα ἀκροασθῶσιν αὐτοῦ· ὥστε ἡ μεγαλοφυΐα ἐκείνη ὑπέρτερε τὸν χριστιανισμόν, παγιδεύουσα εἰς τὰς τάξεις αὐτοῦ πολλοὺς λογίους οἵτινες ἄλλως ἤθελον διατηρήσει τὰς κατὰ τοῦ νέου δόγματος βαθέως ἐρριζωμένας προλήψεις.

Ὁ Χρυσόστομος ἐξεπλήρου ἐπὶ δώδεκα ἡδὴ ἔτη τὸ ἀποστολικὸν τοῦτο ἔργον, ὅτε τὸ 387 ἐξεργάγη ἡ στάσις τῆς Ἀντιοχείας περὶ ἧς ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν. Ἀφοῦ κατηνύασθη ὁ πρῶτος τοῦ κινήματος τούτου παροξυσμός, ἡ πόλις ἐκαρὰδόκει ἐντρομος τὴν ἀπόφασιν τοῦ παντοδυνάμου καὶ ὀργίλου βασιλέως. Ὁ ἐπίσκοπος Φλαβιανός, γέρων σεβάσμιος, ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἵνα δυωπήσῃ τὸν μονάρχην· ὁ δὲ Χρυσόστομος, ἐπιτροπεύων αὐτὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀνέλαβε νὰ παραμυθήσῃ, νὰ ἐμψυχώσῃ, νὰ δικαιώσῃ τὸν λαόν. Αἱ ὁμιλῖαι τὰς ὁποίας κατὰ τὰς ὀδυνηρὰς ἐκείνας ἡμέρας ἐξεφώνησεν ἐν τῷ ναῷ τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι μνημεῖα αἰδία ἱστορίας καὶ εὐπειας. Ἐκεῖ μάλιστα βλέπομεν τὴν εὐγενῆ ἐντολὴν ἣν ἡ ἐκκλησία τότε τοσοῦτον ἐπιτηθεῖως ἐξεπλήρου, τὴν ἐντολὴν τῆς προ-

στασίας τοῦ δήμου. Ὁ ῥήτωρ προοιμιᾷζει περιγράφων τὴν κατάπληξιν τῆς Ἀντιοχείας· ἀμέσως δ' ἔπειτα ὁμιλεῖ πρὸς τοὺς ἀκροατάς, ὡς ἂν ἐπεκράτει βαθεῖα ἡσυχία καὶ εἰρήνη. Διδάσκει αὐτοῖς τὴν φιλοξενίαν, τὴν ἐλεημοσύνησιν, τὴν περιφρόνησιν τοῦ πλούτου, ἄξιῶν, ὅτι ὁ μέγας κίνδυνος καὶ φόβος ὃν ἀναγνωρίζει καὶ συναισθάνεται, δὲν πρέπει ὅμως κατ' οὐδὲν νὰ ἐλαττώσῃ τὰ παραγγέλματα τοῦ χριστιανικοῦ ἁμβωνος. Τὴν ἐπιούσαν ὁ λαὸς συνέρχεται αὐθις εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὡς εἰς ἄσυλον, ὁ δὲ Χρυσόστομος ἀναγγέλλει πρὸ πάντων τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Φλαβιανοῦ, περιγράφει κατανυκτικῶς τοὺς σωματικούς μόχθους καὶ τοὺς ψυχικούς ἀγῶνας οὓς προθύμως ἀνέλαβεν ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων αὐτοῦ, παρακολουθεῖ αὐτὸν ἐν τῇ μακρᾷ ὁδοιπορίᾳ, ἀριθμεῖ τὰς ἡμέρας καθ' ἃς ἐμελλε νὰ μένῃ εἰσέτι ἄδηλος ἡ τῆς Ἀντιοχείας τύχη, φαντάζεται τὴν βασιλικὴν ἔντευξιν, τοὺς πρώτους τοῦ ἀρχιεπισκόπου λόγους, ἔπειτα δὲ ἐπανέρχεται εἰς τὴν νοθεσίαν τοῦ λαοῦ ἐκείνου τοῦ ὁποίου κατηύνασεν ὅπως οὖν τὴν ἀνησυχίαν. Καὶ καθεκástην ἡ αὐτὴ ἐπανελαμβάνετο παραμυθία διὰ νέων πάντοτε τρόπων καὶ διὰ νέων περιπετειῶν. Ἀλλ' ἤδη οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως, ἅμα μετὰ τὴν πρώτην τῆς στάσεως ἀγγελίαν, ἀποσταλέντες ἐπιτροποὶ ἐπιχειροῦσι δεινὰς καταδιώξεις καὶ τιμωρίας· πολῖται πλούσιοι φυλακίζονται καὶ μαστιγοῦνται, τὰ κτήματα αὐτῶν δημεύονται, καὶ αἱ γυναῖκες, ἐξωσθεῖσαι τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, περιπλανῶνται περὶ τὰς φυλακάς· ἡ πόλις ἀφαιρεῖται τὸ ἐπώνυμον τῆς μητροπόλεως τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ἱππόδρομος, τὰ θέατρα, τὰ δημόσια αὐτῆς λουτρά κλείονται, οἱ δὲ κάτοικοι, περιελθόντες εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ἀπελπισίας, θέλουσι νὰ φύγωσιν εἰς τὴν ἔρημον· ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος ἀναχαίτιζει αὐτοὺς διὰ τοῦ λόγου. Εἰκονίζει μὲν ἐναργῶς τὴν φρίκην ἣν καὶ αὐτὸς ἠσθάνθη προσελθὼν εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα παρακολουθήσῃ αὐτόθι τοὺς ὑπὸ τῶν δικαστῶν τιμωρουμένους ἀδελφούς αὐτοῦ· ἀλλ' ἀπὸ αὐτοῦ τούτου τοῦ θεάματος ἐξάγει τὴν ἐλπίδα ὅτι τηλικαῦτα δεινὰ θέλουσιν ἐπὶ τέλους μετριασθῇ, ὑποδεικνύων σύναμα εὐστόχως τὰς προσεγγιζούσας ἐορτάς τοῦ Πάσχα ὡς ὥραν συνδιαλλαγῆς τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ λαοῦ.

Ἐν τῇ μεταξύ ὁ γέρων Φλαβιανὸς εἶχε φθάσει εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ προελθὼν ἐνώπιον τοῦ Θεοδοσίου, δορυφορουμένου ὑπὸ τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς φρουράς, ἐστάθη μακρὰν τοῦ βασιλέως, νεύων κατὰ γῆς καὶ κατατεθλιμμένος, ὡς εἰ εἰκὼν τῆς ἐλεεινῆς Ἀντιο-

χείας. Ὁ βασιλεὺς, λαβὼν πρῶτος τὸν λόγον, ὑπέμνησε τὴν εὐνοίαν ἣν εἶχεν ἐπιδείξει εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ἤλεγξε τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τὰς ὕβρεις τὰς ὁποίας ἐτόλμησαν νὰ διαπράξωσι κατ' αὐτοῦ τε καὶ τῆς βασιλείσσης. Τότε ὁ Φλαβιανὸς, συνελθὼν κατ' ὀλίγον ἀλλὰ θαυματοῶς εἰσέτι, ὡμολόγησε μὲν μετὰ πολλῆς ζήσεως τὰς εὐεργεσίας τοῦ Θεοδοσίου καὶ τὴν παραφορὰν τοῦ λαοῦ τῆς Ἀντιοχείας ἣν ἀπέδωκεν εἰς τὴν φθονερὰν ἔχθραν τῶν καταχονίων πνευμάτων· ἔπειτα δὲ ἐπανερχόμενος εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ βασιλέως ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν γενναϊότερον, καθὰ ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος, ὅστις πιθανώτατα ἐκάλλυνε τοὺς λόγους τοῦ γέροντος. «Καθήρεσαν, εἶπε, τὰς εἰκόνας σου· ἄλλ' εἰμφορεῖς νὰ ἐγείρης σεαυτῷ εἰκόνας ἄλλας ἐνδοξιώτερας. Συγχώρησον τοὺς ἐνόχους· δὲν θέλουσι μὲν στήσει εἰς τιμὴν σου ἐν ταῖς ἀγοραῖς εἰδῶλα χαλκᾶ ἢ χρυσᾶ καὶ λιθοκόλλητα, ἀλλὰ θέλουσιν ἀφιερῶσαι εἰς σὲ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν μνημεῖον πολυτιμότερον, τὸ μνημεῖον τῆς ἀρετῆς σου. Θέλεις ἀποκτήσει οὕτω εἰκόνας ζώσας τοσαύτας ὅσοι ἄνθρωποι ὑπάρχουσιν ἐπὶ γῆς καὶ ὅσοι ὑπάρξουσιν μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος· διότι οὐ μόνον οἱ περὶ ἡμᾶς ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόγονοι ἡμῶν εἰς γενεὰς γενεῶν θέλουσι γνωρίσει τὴν βασιλικὴν ταύτην καὶ μεγάλην πράξιν, θαυμάζοντες αὐτὴν ὡς ἂν αὐτοὶ οὗτοι ἀπέλαβον τὴν ἐξ αὐτῆς εὐεργεσίαν.» Ἐξηκολούθησε δὲ οὕτω ἐπικαλούμενος τὴν συγγνώμην τοῦ βασιλέως· καὶ, ἐπὶ τούτῳ, ἀναμιννήσκων μὲν αὐτῷ τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅστις προτρεπόμενός ποτε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀκρωτηριάσαντας μίαν αὐτοῦ εἰκόνα, ἐπέθηκεν ἐλαφρῶς τὴν χεῖρα εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἀπήντησε μειδιῶν, ὅτι οὐδένα αἰσθάνεται ἐπ' αὐτοῦ μῶλωπα· ἀνακαλῶν δὲ αὐτὴν τοῦ Θεοδοσίου τὴν προηγουμένην ἐπιείκειαν, ὅστις, προσεγγιζούσης ποτὲ τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα, οὐ μόνον εἰς τοὺς καταδίκους ἀπένειμε χάριν ἀλλὰ ἐθλίβετο διότι δὲν ἠδύνατο καὶ τοὺς θανόντας νὰ ἀναστήσῃ· καταδεικνύων δὲ τὴν δόξαν ἣν, συγχωρῶν, θέλει ἀξιοθῆ παρα τὰ τοῖς συγχρόνοις καὶ τοῖς μεταγενεστέροις. Ἐπὶ τέλους ἡ καταπειστικὴ αὕτη εὐγλωττία συνεκίνησε τὸν βασιλέα· καὶ ἀπεφάνηατο τὴν ζητουμένην συγχώρησιν, καὶ προέτρεψε τὸν γέροντα ἐπίσκοπον νὰ ἐπιστρέψῃ ὅσον ἔνεστι τάχιον ἵνα κομίσῃ τὴν χαρμόσυνον ταύτην ἀγγελίαν εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἀντιοχείας κατὰ τὴν τοῦ Πάσχα ἐορτήν. Ἄλλ' ὁ Φλαβιανὸς πρόεπεμψε ταχυδρόμους οἵτινες ἱκανὰς ἡμέρας πρὸ αὐτοῦ καθυσύχασαν τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν· καὶ τότε διεδέξαντο ἐν αὐτῇ τὸ κοινὸν

πένθος πανηγύρεις καθ' ἃς ὁ δῆμος ἀνεδείχθη ἐνθουσιώδης ἐν τῇ ἀγαλλιᾶσει αὐτοῦ ὅσον πρὸ ὀλίγου εἶχε διατελέσει ἐν τῇ θλίψει καταβεβλημένος. Ὁ δὲ Χρυσόστομος συγκαλέσας τὸ πλῆθος ἐπανελάβεν αὐτῷ τοὺς λόγους τοῦ τε ἐπισκόπου καὶ τοῦ βασιλέως. Βεβαίως ἀξιολόγως δὲν εἶναι ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας, ἥτις, ἀποδαλοῦσα ἅπαντας τοὺς θεσμοὺς τοὺς ἐλέγχοντας καὶ περιστέλλοντας τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, παραδίδεται ἄοπλος εἰς τὴν διάκρισιν ἀρχῆς ἀπολύτου. Ἄλλ' ἐν ἐλλείψει ἄλλου ἐλέγχου, πῶς νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὑφούσαν φωνὴν ἵνα συνετίσῃ τὸν ἄρχοντα, ἵνα μεσολαβήσῃ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀρχομένων ; Μοναρχίαι ἀπόλυτοι ἐπεκράτησαν καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἰδίως κατὰ τὰς δύο προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ. Ἄλλ' οὐδαμοῦ οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας ἐτόλμησαν νὰ ἀντιτάξωσιν εἰς τὴν βούλησιν τοῦ δεσπότη τοὺς φραγμοὺς οὓς παρ' ἡμῖν ἀντέταξαν οἱ Ἀθανάσιοι, οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Συνέσιοι, οἱ Χρυσόστομοι· διότι οὐδαμοῦ αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις δὲν ἐταύτισαν τὰς ἐκκλησίας τῶν πιστῶν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, τοὺς δὲ λειτουργοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων πρὸς τοὺς προστάτας τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας.

Ὁ Χρυσόστομος ἐξηκολούθησεν ἐπὶ δέκα ἔτι ἐνιαυτοὺς διδάσκων τὸν δῆμον τῆς Ἀντιοχείας, τοῦ ὁποίου τοσοῦτον προθύμως εἶχε προστατήσῃ ἐν τοῖς ἐσχάτοις κινδύνοις. Αἱ ὁμιλίαι αὐτοῦ ἀποτελοῦσιν ὁλόκληρον σύστημα ἠθικῶν παραγγελμάτων, ἐν οἷς, ἐὰν ἐξαίρεσωμεν προλήψεις τινὰς ἢ μᾶλλον παραχωρήσεις τινὰς εἰς τὰς προλήψεις τῶν χρόνων ἐκείνων, διαπρέπει ἐν γένει μεγαλοφυΐα λαμπρά, καὶ γνώσις βαθεῖα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, καὶ καλοκάγαθία ὥντως εὐαγγελικῇ. Πλὴν τούτων δὲ αἱ ὁμιλίαι αὗται ἔχουσι καὶ ἕτερον πολύτιμον προτέρημα, ὅτι ἀπεικονίζεται ἐν αὐταῖς, ὡς ἐν ἀλλεπαλλήλοις τισὶ κατόπτροις, ἅπανσα ἡ τότε κοινωνία, ἥτις, ἵσταμένη οὕτως εἰπεῖν εἰς τὰ μεθόρια τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου, διετέλει εἰς τὴν κρίσιν ἡλικίαν καθ' ἣν ὁ μὲν νέος βίος δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποφέρει ἅπαντας τοὺς ἀγαθοὺς αὐτοῦ καρπούς, ἐκ δὲ τοῦ ἀρχαίου βίου, πολλὰ εἰσέτι ἐσώζοντο ἀτοπία καὶ δεισιδαιμονία. Ἡ κοινωνία αὕτη διετῆρει λ. χ. τὴν δουλείαν καὶ πολλάκις ἐτιμῶρει τοὺς δούλους ἀνηλεῶς· ἐπίστευεν εἰς τοὺς οἰωνοὺς, εἰς τοὺς γόητας, εἰς τὰ φυλακτήρια, εἰς τὴν μαγείαν ἐν γένει· τὰ δὲ λείψανα ταῦτα τῆς εἰδωλολατρείας ἐπεκράτουν μάλι-

στα μεταξὺ τῶν εἰς τοὺς ἀγροὺς κατοικούντων χριστιανῶν, οἵτινες ἦσαν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι χριστιανοί, διότι, καθάπερ ὁ Χρυσόστομος παραπονεῖται, οἱ πλούσιοι γαιοκτῆμονες προετίμων νὰ κτίζωσι σιταποθήκας μᾶλλον ἢ ναοὺς, ὥστε οἱ πτωχοὶ γεωργοὶ εἶχον πολλὰ νὰ διατρέξωσι στάδια πρὶν ἢ εὕρωσιν ἐκκλησίαν τινὰ ἵνα ἀκροασθῶσι τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ. Ἀφ' ἐτέρου εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, οἷα ἡ Ἀντιόχεια, ἡ ἀνατροφή ἦτο μὲν σφόδρα ἐπιμεμελημένη, ἀλλ' ἤκιστα μεθρημόζετο πρὸς τὰς πραγματικὰς τῆς κοινωνίας χρείας. Ἀπὸ τῆς ἡλικίας πέντε ἐτῶν οἱ παῖδες ἐφοίτων εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα, ὅπου ἐμάνθανον ν' ἀναγινώσκωσι καὶ νὰ χαράττωσι γράμματα ἐπὶ σανίδων κηρωτῶν. Ἐπειτα μετέβαινον εἰς τὰς σχολὰς τῶν γραμματικῶν, ὅπου παρεδίδοντο Ὅμηρον καὶ ἄλλους Ἑλλήνας ποιητάς. Τελευταῖον εἰσέρχοντο εἰς τὰς σχολὰς τῆς ῥητορικῆς, τῆς ὁποίας οἱ διδάσκαλοι ἐπρέσβευον ὡς ἐπιτοπλεῖστον τὰ τῆς ἀρχαίας λατρείας, διότι ὑπελάμβανον αὐτὴν ἀναποσπάστως μετὰ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας συνδεδεμένην. Τότε δὲ μόλις, ἀφοῦ συνεπλήρουν τὰς βαθμίδας τῆς τριπλῆς ταύτης ἐκπαιδευτικῆς κλίμακος, ἤρχιζον οἱ νέοι νὰ διδάσκωνται τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως δόγματα, καὶ, ὡς εἰσαγωγὴν πρὸς τοῦτο, ἐδέχοντο τὸ ἅγιον βάπτισμα. Ἀλλὰ τότε οἱ μὲν γενναιότεροι ἐξ αὐτῶν ἡσπάζοντο ἐνθουσιῶντες τὰς ἠθικὰς καὶ σωματικὰς κακουχίας τοῦ ἐρημικοῦ καὶ μοναχικοῦ βίου· οἱ δὲ μᾶλλον εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κόσμου προσκείμενοι, ἐπεχείρουν τὴν σπουδὴν τοῦ ἀστικού δικαίου, δι' οὗ προήγοντο εἰς τὰ ὑπάτα τῶν ἀξιωματῶν. Ὀλίγοι δὲ τινες μόνον προσήρχοντο εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ. Ἀνάλογόν τι συνέβαινε καὶ ὡς πρὸς τὰς νέας κόρας. Αἱ χρηστότεραι ἐξ αὐτῶν καὶ περὶ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρετῆς καρτερικώτεραι, ἀπεχώρουν συνήθως τοῦ κόσμου ἵνα ἀσπασθῶσι τὸν αὐστηρὸν βίον καὶ τὸ εὐτελὲς ἰμάτιον τῆς μοναχῆς, καὶ ὡς μοναχαὶ πολλάκις ἀφωσιοῦντο εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν πενήτων, ἐκτιθέμεναι ἐνίοτε εἰς τὸν θάνατον καὶ ἀναδεικνύουσαι ἐν γένει ἀρετὰς τοσοῦτω μᾶλλον θαυμασίας ὅσῳ συνεπήγοντο τὴν θυσίαν τῶν μεγαλητέρων τοῦ κόσμου τούτου ἀγαθῶν, τῆς νεότητος, τοῦ κάλλους, τοῦ πλούτου. Τὸ δὲ πρᾶγμα προέβη εἰς τοσοῦτον ὥστε ὁ Χρυσόστομος ἀνέφερεν ὡς καύχημα τῆς ἐκκλησίας, ὅτι ὑπῆρχον πλειότεραι γυναῖκες ἀφιερωμέναι τῷ Θεῷ ἢ σύζυγοι καὶ μητέρες· καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν ἀναμφιβόλως νὰ δεχθῶμεν κατὰ γράμμα τὴν βεβαιώσιν ταύτην, ἀλλ' ὅμως ὅσον καὶ ἂν μετριάσωμεν αὐτήν,

πάλιν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ὑπερβολὴ ἐκείνη τῆς ἀφοσιώσεως ἐπήνεγκεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν κατὰστασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὅπως δὴ ποτε ἐκ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Χρυσοστόμου συνάγεται ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων καὶ γενναιοτέρων αἰσθημάτων ἐμπνεομένη μερὶς ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἀπεσπᾶτο τοῦ πραγματικοῦ βίου· καὶ ἄν εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο, τὸ καθ' ἑαυτοῦ ἤδη θλιβερόν, προσθέσωμεν, ὅτι οὐκ ὀλίγοι καὶ οὐκ ὀλίγαι τῶν μοναχῶν ἐκείνων, ἀντὶ νὰ τηρήσωσι τὰ ὑψηλὰ καθήκοντα τῆς ἱερᾶς ἐντολῆς ἣν ἀνελάμβανον, εἰς ποικίλας ὅσας παρεξέτρεποντο καταχρήσεις, οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι, ὡς ἐκ τοῦ πλεονάσαντος τούτου ἀληθοῦς καὶ πλαστοῦ θρησκευτικοῦ ζήλου, τὰ πολυτιμότερα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πολιτείας συμφέροντα περιέστησαν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον.

Ἄλλ' εἶναι ἄρ' ἔτι δίκαιον νὰ ὑπολάβωμεν τὸν χριστιανισμὸν ὑπεύθυνον τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως; ὡς ἐπραξάν τινες ἐνίοτε εἴτε μὴ κατανοήσαντες τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ πνεῦμα, εἴτε ἐκ συστήματος ὄντες πολέμιοι αὐτοῦ; Ὁ χριστιανισμὸς ἐπηγγέλλετο τὴν ἠθικὴν ἀνάπλασιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας διὰ τοῦ εἰς αὐτὴν ἐνοφθαλμισμού τῶν τελειοτάτων ἀρχῶν καὶ δογμάτων ὅσα ὁ ἄνθρωπος ἐπρέσβευσέ ποτε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐχὶ δὲ, ἅπαγε, τὴν ὑλικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτῆς νέκρωσιν. Ἀλλὰ τί πταίει ὁ χριστιανισμὸς, ἔάν πολλοὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν μάλιστα τινες, οἱ μὲν ἀηδιάσαντες πρὸς τὰς συμφορὰς τοῦ κοινωνικοῦ βίου, οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐσφαλμένης δόξης ὅτι μακρὰν τοῦ βίου τούτου καὶ πολλάκις ἐν παντελεῖ μονώσῃ καὶ πολυειδεῖ κακουχίᾳ δύνανται νὰ ἀσκηθῶσιν ἀσφαλέστερον περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐλάβειας· οἱ δὲ ἐκ τῆς πρὸς τὴν ὀκνηρίαν ῥοπῆς· ἔάν ἐνὶ λόγῳ ἐκ ποικίλων τοιούτων ἀφορμῶν, ἅπειροι ἄνθρωποι ἐτρέποντο πρὸς τὸν μοναχικὸν λεγόμενον βίον, ὅστις ὅμως ἐπὶ τέλους ἀπέβη ἡκιστα μοναχικὸς, ἐξετράπη εἰς πολλὴν ἀκολασίαν καὶ τὸ δεινότερον πάντων, ἀποδεκατίζων τὸν ἐνεργὸν πληθυσμὸν, συνετέλει εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῆς πολιτείας; Τί πταίει ὁ χριστιανισμὸς ἔάν ἡ κοινωνία ἐκείνη, μὴ δυναμένη νὰ μετεωρισθῇ εἰς τὸ αἰθέριον ὕψος τῶν δογμάτων καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ δὲν ἐπίθετο νὰ δεχθῇ τὸ νέον θρησκευμα εἰμὴ συνεπαγομένη τοὺς τύπους, τὰς προλήψεις καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν τῆς εἰδωλολατρείας; Ὅτι πάντα ταῦτα δὲν ἦσαν ἀπαραίτητα τοῦ χριστιανισμοῦ παρακολουθήματα, μαρτυροῦσι πολλά καὶ νεώτεραι κοινωνίαι ἐν

αἷς ἐκεῖνα μὲν ἐξέλιπον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον, ἡ δὲ πίστις δὲν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ ἀσθενεστέρα ἢ ἄλλοτε. Τὰ προκείμενα λοιπὸν ἀτοπήματα ἦσαν προῖόν οὐχὶ τῆς νέας θρησκείας, ἀλλὰ τῆς ὀλεθρίας ἠθικῆς τῆς κοινωνίας ἐκείνης καταστάσεως. Βραδύτερον ὅτε τὰ ἀτοπήματα ταῦτα ἐκορυφώθησαν, ὅτε τὸ ἔθνος, διὰ τὴν νάρκωσιν αὐτοῦ, ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ ἀκμαζόντος μωαμεθανισμοῦ, ἐγένετο ἐν τῇ ὁγδόῃ ἑκατονταετηρίδι ἀπόπειρά τις ἐκκλησιαστικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως, ἣτις ἂν ἐπετύγχανεν ἤθελε δώσει νέαν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν εἰς τὸ κράτος. Ἀλλὰ περὶ τούτου θέλομεν ὁμιλήσει ἐν οἰκείῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ.

Νῦν δὲ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὸν Χρυσόστομον, ἵνα ἐξετάσωμεν πῶς ἐπολιτεύετο ἐνώπιον τοῦ ρεύματος ἐκείνου τῶν νέων γενεῶν τὸ ὅποιον, φερόμενον ἀκατάσχετον πρὸς τὸ ἀχανές τοῦ μονήρους βίου πέλαγος, κατέλειπεν ἄγονον καὶ χέρσον τὸ τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας πεδῖον. Ὁ Χρυσόστομος ἐξεπαιδεύθη περὶ τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν, καὶ ἐγνώρισεν ἅπαντα τὰ μυστήρια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ ὡς οὐδεὶς ἄλλος προσφκειώθη ἅπαντα τὰ τεχνάσματα τῆς ἀρχαίας ῥητορικῆς, ἀλλ' ἐθυσίαζεν ἐνίοτε τὸν κοινωνικὸν βίον εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν πρὸς τὸ θεῖον ἀφοσίωσιν· διάφορος κατὰ τοῦτο τοῦ Συνεσίου, ὅστις ἐνεφορήθη μὲν ἀπάσας τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας, ἀλλὰ, σώζων ἀπαρამέειν τὴν μνήμην τοῦ ἀρχαίου δημοσίου βίου καὶ τῶν ἀρχαίων καθηκόντων καὶ αἰσθημάτων, ἦτο πρὸ πάντων πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς ἀνὴρ. Ἀμφότεροι συνεδύασαν τὰ περιλιπόμενα τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἀμφότεροι ὑπῆρξαν καρποὶ κάλλιστοι τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τελεσθείσης ἐκείνης κρίσεως, ἀλλὰ παρὰ μὲν τῷ ἀρχιερεῖ Πτολεμαῖδος ἐπεκράτει ἐν παντὶ τὸ τῆς πολιτείας συμφέρον, παρὰ δὲ τῷ ἱεροκλήρῳ Ἀντιοχείᾳ τοῦτο ἐλογίζετο ἐκ διαλειμμάτων δεύτερον. "Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος οὐ μόνον δὲν ἐπεκαλεῖτο ἐντόνως, ὅπως ὁ Συνέσιος, τὴν εἰς τὰς στρατιωτικὰς τάξεις καταγραφὴν τῆς νεολαίας, καὶ τὴν περὶ τὰ ὅπλα ἄσκησιν αὐτῆς, ἀλλ' οὐδ' ἔψεγε τὰς πολυαρίθμους ἐκεῖνας παρθένας, αἵτινες, ἐγκαταλιποῦσαι τὸν κοινωνικὸν βίον, ἡσπάζοντο τὸ μοναχικὸν σχῆμα· ἐξ ἐναντίας ἐπέχαιρεν, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ διαθέσει. Καὶ ἐστιγμάτιζε μὲν δεινῶς τὰς καταχρήσεις εἰς ἃς ἐξώκελλον πολλοὶ καὶ πολλαὶ τῶν μοναχῶν ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ ἱεροῦ ἐνδύματος διὰ τοῦ ὁποίου περιεβάλλοντο, ἀλλὰ ἐν γένει δὲν ἀντεστρα-

τεύετο κατὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου τούτου ἀποχωρήσεως. Ἄφ' ἑτέρου ὁμῶς δὲν ἠδιαφέρει, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, πρὸς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ παραμένοντας, οὐδ' ἀπεστέρει τὴν κοινωνίαν ἐκείνην τῶν νουθεσιῶν αὐτοῦ. ἠγωνίζετο δὲ νὰ σωφρονίσῃ καὶ νὰ ἀνορθώσῃ αὐτὴν δι' ἠθικῶν παραγγελμάτων, οὐχὶ διὰ διδαγμάτων πολιτικῶν. Ἐζήτει πρὸ πάντων νὰ ἐξεγείρῃ εἰς τὰς καρδίας τὰ αἰσθήματα τῆς ἐπιεικειᾶς, τῆς φιλάνθρωπιᾶς, τῆς ἐλεημοσύνης, τῆς χρηστότητος, τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, καὶ ἐν γένει τὰς ἰδιωτικὰς οὕτως εἰπεῖν ἐκείνας ἀρετὰς, αἵτινες, ὅταν ἀπαξ ἐπικρατήσωσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ συνεπαγάγωσιν ἐπὶ τέλους ἀρετὰς ἑτέρας, τὰς πρὸς συντήρησιν τῆς κοινωνίας ἀπαραιτήτους πολιτικὰς ἀρετὰς. Ποτὲ ῥήτωρ ἐπὶ γῆς, ποτὲ ἱεροκήρυξ· ποτὲ ἠθικολόγος δὲν παρέστησεν ἐπιτηδειότερον εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰς τοῦ ἀνθρώπου συμφορὰς, οὔτε συνεκίνησεν ἰσχυρότερον τὴν καρδίαν, οὔτε προεκάλεσε κατὰπειστικώτερον τὴν καλοκάγαθίαν καὶ τὴν ἀρετήν. Ἦτο δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Χρυσοστόμου σοφὸν μὲν, ἀλλὰ δημοτικώτατον, ἵνα μὴ εἴπωμεν δημαγωγικώτατον περὶ τοιαύτης ἱερᾶς ὁμιλοῦντες ἐπαγγελίας· διότι ἤξευρε ν' ἀρπάξῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν δι' εἰκόνων τοῦ καθημερινοῦ αὐτῶν βίου, ζωηρῶν καὶ οικειοτάτων εἰς αὐτοὺς. Προέχων ἐπιμελῶς εἰς πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ συγκινήσῃ ὅπως δῆποτε τὴν Ἀντιόχειαν, διετέλει τῆς μὲν πόλεως δημόσιος σύμβουλος, ἐκάστου δὲ κατ' ἰδίαν πολίτου καὶ χριστιανοῦ ὁδηγὸς καὶ παρήγορος, γινόμενος τύπος καὶ ὑπογραμμὸς θρησκευτικῆς εὐγλωττίας καὶ θρησκευτικοῦ ἀξιώματος πρὸς τὸν ὅποιον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσεγγίσωσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ περικλεέστεροι τῶν νεωτέρων ἱεροκλήρων, οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἀπάντων ὀνομαστότατοι, οἱ κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσαντες Γάλλοι. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι συντομώτεραι καὶ ὀλιγώτερον ἐντέχνως συντεταγμέναι ἢ αἱ ὁμιλίαι ἑνὸς τῶν Γάλλων ἐκείνων, τοῦ Βουρδαλοῦ· δὲν ἔχουσι τὴν ἀκριβῆ τοῦτου μέθοδον καὶ τὸν βαθὺν συλλογισμόν· δὲν προβαίνουσιν ἐν παρατάξει, διὰ λεπτολόγων διαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων, πρὸς ἀποδείξιν ἠθικῆς τινος ἢ δογματικῆς ἀληθείας. Ὅχι, ἡ φαντασία τοῦ ἑλλήνος ῥήτορος θέλει πλῆονα ἐλευθερίαν, ὁ λόγος αὐτοῦ πλείονα διάχυσιν· ὁ ῥήτωρ ἐκεῖνος δὲν ὑποφέρει τὰς πίδαας τῆς βραδυπορούσης τοῦ Γάλλου διαλεκτικῆς· ἐπειδὴ πιστεύει ἐξ ὅλης ψυχῆς, δὲν ἔχει χρεῖαν τοσούτων ἀποδείξεων· ἐπειδὴ ἀγαπᾷ ἐξ ὅλης καρδίας τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, δὲν ἔχει χρεῖαν τοσούτων συλλογισμῶν. Καὶ ἔπειτα τὰ αἰσθη-

ματα τῶν ἀκρατῶν αὐτοῦ ἦσαν θερμότερα, εἰλικρινέστερα καὶ εἰς τὰ δόγματα πιστότερα τῶν αἰσθημάτων τοῦ πλήθους πρὸς τὸ ὅποιον ἡγόρευον οἱ Γάλλοι ἱεροκέρυκες. Ὅθεν ὁ Χρυσόστομος ἔχει χρείαν ζήλου μᾶλλον ἢ ἐπιχειρημάτων, διότι πρόκειται νὰ συγκινήσῃ, νὰ παρορμήσῃ, νὰ κατανύξῃ ψυχὰς ἐκ προοιμίου πεπεισμένας, ἀνθρώπους οἵτινες, βλέποντες τὰς πόλεις τῆς Ἀσίας ὑπὸ σεισμῶν κλονιζομένας, ἐνόμιζον ὅτι ἤκουον εἰσέτι μέχρις αὐτῶν ἀντηχοῦσαν τὴν φωνὴν τῶν θαυμάτων τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος. Ἀγορεύων ἐνώπιον ἀκρατῶν ἐμπνεομένων ὑπὸ τοσοῦτον ζωηρᾶς πίστεως, καὶ μὴ ἔχων χρείαν νὰ ἀποδεικνύῃ τὸ δόγμα, ὁ ῥήτωρ ἠρκεῖτο νὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ προτρέπῃ πρὸς αὐτὴν τὸ πλῆθος. Ἐπὶ δὲ τούτῳ ἤρχετο εἰς πολλὴν πρὸς τοὺς συρρέοντας περὶ τὸν ἄμβωνα αὐτοῦ οἰκειότητα, ὡμίλει περὶ παντὸς ὅ,τι ἐνησχόλει αὐτούς· καὶ νῦν μὲν ἔχαιρε διὰ τὴν εὐλαβίαν αὐτῶν προθυμίαν καὶ διὰ τὰ δάκρυα αὐτῶν τὰ ὅποια προετίμα τῶν ἐπικροτήσεων, νῦν δὲ παρεπονεῖτο διὰ τὴν ψυχρότητα αὐτῶν καὶ τὰς συχνὰς ἀπουσίας καὶ τὴν ὀλίγην προσοχὴν ἣν ἔδιδον εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ, περισπώμενοι ὑπὸ τῶν θεατρικῶν διασκεδάσεων. Παρηκολούθει δὲ αὐτοὺς εἰς ἅπαντα τὰ διαβήματα ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ προησθάνετο τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἠδύναντο νὰ προφυλαχθῶσιν οὔτε ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ ἱεροκέρυκος οὔτε ὑπὸ τῆς ἰδίας συχνῆς μετανοίας· ἐν ταύτῳ ὅμως ἐνεθάρρυνε τὴν ἀγαθὴν εἰ καὶ ἀσθενῇ αὐτῶν προαίρεσιν καὶ ἀνεκάλει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ὀλισθαίνοντας, καὶ τοι γινώσκων ὅτι ἔμελλον αὐτῷ μετ' οὐ πολὺ νὰ ὀλισθήσωσιν. Οὐδὲν τῇ ἀληθείᾳ περιεργότερον τοῦ σωτηρίου τούτου καὶ παθητικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς γενναίας ἐκείνης καὶ καλοκἀγάθου ψυχῆς καὶ τοσοῦτων ἄλλων ἀσθενῶν καὶ ἀστάτων ψυχῶν τὰς ὁποίας τὸ πάθος, ἡ πρόβληψις, ἡ ἔξις παρέσυρε πολλακίς μακρὰν τῆς τε ἰδίας πεποιθήσεως καὶ τοῦ χειραγωγοῦντος αὐτὰς εὐαγγελικοῦ ὁδηγοῦ· ὁ ῥήτωρ οὗτος εἶναι δημαγωγὸς ἅμα καὶ ἱερεὺς, συνδυάζων τὰ ὑψηλότερα ἐπιτηδεύματα τῆς ῥητορικῆς τέχνης μετὰ τῆς μυστηριώδους ἐκείνης θρησκευτικῆς δυνάμεως εἰς ἣν δὲν εἰμποροῦν ν' ἀνθέξωσιν, ἔστω καὶ προσκαίρως, αἱ συνειδήσεις καὶ αἱ καρδίαι.

Ὁ Χρυσόστομος διὰ τῶν ζωηρῶν καὶ συμπαθητικῶν αὐτοῦ λόγων, διὰ τὴν βαθεῖαν τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν ἀνάλυσιν καὶ διὰ τὴν λαμπρότητα τῆς φράσεως αὐτοῦ, φαίνεται ἐκ πρώτης ὀψεως ἔχων μᾶλλον ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸν ἕτερον τῶν μεγάλων ἱεροκηρύκων τῆς

ΙΖ' ἐκκτοντχετηρίδος, τὸν Μασιλλῶνα. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτον ἀντι-
 παραβαλλόμενος πολλὰς παρίστησι διαφοράς. Αἱ ὁμιλίαι τοῦ ῥήτορος
 τῆς Ἀντιοχείας δὲν εἶναι τοσοῦτον τεχνήντως ἐξειργασμένα ὅσον αἱ
 τοῦ Γάλλου ὁμιλίαι. Ὁ Χρυσόστομος ἔχει ὀλιγωτέραν λεπτότητα φι-
 λοκαλίας, καὶ περὶ τὴν παράστασιν τῶν πραγμάτων πομπῶδές τι τὸ
 ὁποῖον ἐκκληρονόμησεν ἀπὸ τῶν ῥητορικῶν σχολῶν εἰς ἃς ἐξεπαιδεύθη.
 Πλὴν τοῦτου ἡ εὐγλωττία αὐτοῦ στερεῖται ἀποχρώσεως τινὸς ποικιλίας
 ἐννοιῶν. Ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν μονοτονίαν διορθοῖ δ' αὖ τῆς ποικιλίας
 τῶν τύπων καὶ τρόπων δι' ἧς ἐκάστοτε ἐπανέρχεται ἐπὶ τὰς αὐτὰς
 ἐννοίας, τὴν δὲ πολυτέλειαν τῆς λέξεως κολλάζει παρ' αὐτῷ ἡ ἀληθὴς
 τοῦ ἀνδρὸς εὐαισθησία, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας, ὅπισθεν τῆς θορυβώδους
 ὁπωςοῦν ἁρμονίας τῶν λόγων ἐκείνων ἀκούεις αἰεποτε τὴν ἄπλαστον
 φωνὴν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Καὶ ἔπειτα οὐδεὶς οὐδεπώποτε τῶν χρι-
 στιανῶν ῥητόρων δὲν ἐνεπνεύσθη τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς
 Ἀγίας Γραφῆς, οὐδ' ἐχρωματίσθη οὕτως εἰπεῖν τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἀ-
 κτίνων αὐτῆς. Διὰ δὲ τὸν διπλοῦν τοῦτον χαρακτῆρα τοῦ λόγου, τὴν
 λαμπρότητα δηλαδὴ ἅμα καὶ τὴν ἀφέλειαν, ἔτι δὲ καὶ τὴν χάριν
 ἧτις ἐκ δικλειαυμάτωι κοσμεῖ τὸν Χρυσόστομον, πρὸς μόνον τὸν περι-
 φανῇ Βοσσοῦτον ἡδύνατο οὗτος νὰ παραβληθῇ, λέγει ὁ Οὐίλλεμαῖνος,
 τοῦ ὁποίου ἐπὶ τοῦ προκειμένου παρηκολουθήσαμεν αὐτῇς τὰς τεχνικω-
 τάτας κρίσεις. Ἀλλὰ μόλις ἐκφωνήσας τὴν τελευταίαν ταύτην κρίσιν
 συνεπάγεται ἀμέσως, ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἡδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς
 τὸν ὕπατον Γάλλον ἐκείνων ἱεροκηρύκων, ἐὰν ὁ Βοσσοῦτος εἶχέ τινα
 τὸν ἐνάμιλλον, μάλιστα περὶ τὸ ὕψος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου ὡς
 πρὸς τὸ ὁποῖον θεωρεῖ αὐτὸν ἀμίμητον. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς παραθέτομεν
 τὴν γνώμην ταύτην. μὴ τολμῶντες μήτε ν' ἀναιρέσωμεν αὐτὴν ἀντι-
 λέγοντες εἰς τοσοῦτον πεπειραμένον τῆς καλλιτελείας γνώστην, μήτε
 πάλιν νὰ παραδεχθῶμεν ἀπολύτως, ἐλαττοῦντες ἔστω καὶ ἐπὶ μικρὸν
 τὰ πρωτεῖα τὰ ὁποῖα πεντεκαίδεκα αἰώνων ἡ ὁμόφωνος ὁμολογία δὲν
 ἔπαυσεν εἰς τὸν ἡμέτερον Χρυσόστομον ἀποδίδουσα.

Τὸ μέγα τοῦτο ὄνομα ἤθελε διατηρήσει ὁ θεῖος ἀνὴρ καὶ ἂν ἅπαντα
 τὸν βίον διῆγεν εἰς Ἀντιόχειαν, ἐπιτελῶν ὅπως αὐτὸς ἤξευρε νὰ ἐπι-
 τελῇ, τὸ ἐκκλησιαστικὸν κήρυγμα. Ἀλλὰ ἡ φήμη τῆς ἐξαίρετου ταύ-
 τῃς μεγαλοφυΐας προεῖλκυσε εἰς αὐτὸν τὰ βλέμματα ὁλοκληροῦ τοῦ
 κράτους. Συνέπεσε δὲ νὰ χηρεύσῃ ἐν ἔτει 397 ὁ τῆς Κωνσταντινουπό-

λεως θρόνος, ἀποθανόντος Νεκταρίου, τοῦ ἀδρανοῦς διαδόχου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ. Τότε πολλοὶ ἐπέζητησαν τὸ περιφανές τοῦτο ἀξίωμα καὶ δεινὴ παρήχθη περὶ αὐτοῦ ἔρις, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης μιᾷ φωνῇ ἐκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τῆς πόλεως ταύτης τὸν μέγιστον τῶν ῥητόρων τῆς χριστιανικῆς. Ὁ Χρυσόστομος δὲν ἤθελε νὰ ἀφήσῃ τὴν Ἀντιόχειαν ὅπου ἐγεννήθη καὶ διήγαγε τὰ καλλίστα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη, ἀγαπώμενος καὶ ἐπικροτούμενος ὑπὸ δεκακιςμυρίων ἀκροατῶν ὥστε διὰ τῆς βίας σχεδὸν ἀπήχθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐχειροτονήθη ἀρχιερεὺς καὶ ἀνέλαβε τὴν ποιμαντορίαν τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων. Τὸ δὲ παράδοξον, λέγεται ὅτι συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ καὶ ὁ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου παντοδύναμος εὐνούχος Εὐτρόπιος. Ὁ Εὐτρόπιος δὲν ἦτο, ὡς εἶδομεν, ζηλωτὴς ἐνθερμὸς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ικανότητος. Ἐὰν λοιπὸν συνέπραξε τῶντι εἰς τὸν διορισμὸν τοῦ Χρυσοστόμου, πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἐφοβεῖτο τοὺς ἄλλους ὑποψηφίους πολὺ μᾶλλον ἢ τὸν μακρὰν τῆς αὐλῆς διαζήσαντα Ἰωάννην, καὶ ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ κατστήσῃ τούτους ἐκποδῶν εἰμὴ φέρων εἰς μέσον τὸ ὄνομα ἀνδρὸς ἐνώπιον τοῦ ὑποίου πάντες οἱ ἄλλοι ἐδέησε νὰ ὑποχωρήσωσιν.

Ὅπως δὴ ποτε ὁ Χρυσόστομος, καταλαβὼν τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῇ 26 φεβρουαρίου τοῦ 398, εὔρε κατ' ἀρχὰς δεξιῶσιν ἧτις ἐπηγγέλλετο αὐτῷ εἰρηνικὴν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ δυσχεροῦς ἐκείνου λειτουργήματος. Οὐ μόνον ὁ λαὸς ἅπας ἐφαίνετο κατεγοητευμένος ὑπὸ τῆς ἀπαρμιλλοῦ αὐτοῦ φήμης καὶ εὐγλωττίας, ἀλλὰ καὶ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία, ἧτις ἦγε καὶ ἔφερε τὸν ἀσθενῆ Ἀρκάδιον, ἔδωκεν εἰς τὸν ἱεράρχην δαίγματα ἐξαιρετὰ εὐλαθείας καὶ τιμῆς. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἐδόθη ἀφορμὴ καθ' ἣν ἀνεδείχθη λαμπρῶς ὁπόση ἦτο ἡ τοῦ ἀνδρὸς δύναμις. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται ὅτι τῷ 399, ἐν περὶ που ἔτος μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπῆλθεν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν περιπλοκαὶ δειναί, ἐπαγαγοῦσαι τὴν πτώσιν τοῦ Εὐτροπίου. Ὁ Γαῖνξ καὶ ὁ Τριβίγιλδος εἶχον ζητήσῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ εὐνούχου, ὁ δὲ Ἀρκάδιος εἶχεν ὑπογράψῃ τὴν καταδίκην αὐτοῦ. Ἐν τῇ συμφορᾷ αὐτοῦ ταύτῃ ὁ Εὐτρόπιος κατέφυγεν, ὡς εἰς ἄσυλον, εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Σημειωτέον ὅτι ὅτε ἦτο παντοδύναμος εἶχεν ἐπιχειρήσῃ νὰ περιστείλῃ τὸ σωτήριον τοῦτο τῶν ἱερῶν ναῶν προνόμιον ὥστε καὶ βασιλεία καὶ λαὸς, ὁ λαὸς ἐκεῖνος ὅστις μένεα ἔπνεε κατὰ τῶν ἀναριθμῆτων αὐτοῦ ἀδικημάτων, ἠδύναντο νὰ μὴ σε-

βασθῶσιν, ὡς πρὸς αὐτὸν τοῦλάχιστον, τὸ ἄσυλον τὸ ὁποῖον αὐτὸς δὲν εἶχε νομίσει σεβαστόν. Ἄλλ' ἴστατο ἐκεῖ ὁ εὐγλωττότατος τῶν ἁγίων, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πρόμαχος ἀκαταγώνιστος τῶν δικαίων τῆς ἐκκλησίας καὶ προστάτης γενναῖος τῶν καταδιωκομένων. Ἀναβάσεις τὸν ἄμβωνα ἐξεφώνησε λόγον παθητικώτατον περὶ τῆς ἀστασίας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἐνώπιον τοῦ ἄχανοῦς πλήθους τὸ ὁποῖον ἐπλήρου τὴν μητρόπολιν, ἐνῶ ὁ πρὸ μικροῦ εἰσέτι παντοδύναμος πρωθυπουργὸς κατέκειτο, τρέμων καὶ στένων, ὑπὸ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν. Θέαμα καταπληκτικόν! «Ματαιότης ματαιιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης, ἀνέκραξεν ὁ ἀρχιερεὺς, δεικνύων τὸ ἐλεεινὸν ἐκεῖνο θῦμα τῆς μεταβολῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ποῦ νῦν ἡ λαμπρά τῆς ὑπατείας περιβολή; ποῦ δὲ αἱ φαιδραὶ λαμπάδες; ποῦ δὲ οἱ κρότοι καὶ οἱ χοροὶ καὶ αἱ θαλῖαι καὶ αἱ πανηγύρεις; ποῦ οἱ στέφανοι καὶ τὰ παραπετάσματα; ποῦ ὁ τῆς πόλεως θόρυβος, καὶ αἱ ἐν ἵπποδρομίαις εὐφημίαι, καὶ τῶν θεατῶν αἱ κολακίαι; Πάντα ἐκεῖνα οἶχεται, καὶ ἄνεμος πνεύσας ἀθρόον, τὰ μὲν φύλλα κατέβαλε, γυμνὸν δὲ ὑμῖν τὸ δένδρον ἔδειξε, καὶ ἀπὸ τῆς ρίζης αὐτῆς σαλευόμενον λοιπόν.» Καί, ἀναπτύξας τὸ θέμα τοῦτο τῆς ματαιότητος διὰ πάσης εὐεπίας καὶ εὐαισθησίας, ἐπεκαλέσατο τὸν ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου ἔλεον τῶν ἀκρατῶν. Ἡ δὲ φωνὴ αὕτη τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς θρησκείας εἰσηκούσθη. Ὁ Εὐτρόπιος ἐξῆλθε σώος ἐκ τῆς ἐκκλησίας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι βραδύτερον ἐθανατώθη ἐπὶ τέλους εἰς Χαλκηδὸνα· ἀλλ' ἐνόσω ἦτο ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς φωνῆς αὐτοῦ, λαὸς καὶ βασιλεῖα ἐσεβάσθησαν τὸ τῆς ἐκκλησίας προνόμιον, ὁ δὲ θρίαμβος οὗτος τοῦ ἱεράρχου ὑπῆρξεν εἰς τῶν λαμπροτάτων τοῦ τοσοῦτον πολυθριάμβου αὐτοῦ σταδίου.

Ὁ Χρυσόστομος λοιπόν ἐφαίνετο παντοδύναμος ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς δυσχερεῖς ἀνυπερβλήτους. Ἀπασα ἡ περὶ τὸν βίον ἀσωτεία ἦν ἐπὶ πολλὰ ἔτη κατεστιγμάτισεν εἰς Ἀντιόχειαν, παρίστατο ἤδη μυριοπλάσιος ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων. Ἡ πολυτέλεια τῆς αὐλῆς ἦτο ὑπέρμετρος· οἱ μεγιστᾶνες ἀνήλισκον τὰς περιουσίας αὐτῶν εἰς τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας· τὸ πλῆθος κατέτριβεν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ ματαίῳ τὸν χρόνον· εἰς τὰ θέατρα ἡ ἀκολασία τῶν χορῶν καὶ τῶν ᾠσμάτων ὑπερέβαινε πᾶν ὄριον· πολλοὶ τῶν ἱερέων εἶχον, πρὸς κοινὸν σκάνδαλον, εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν μονα-

χᾶς, τὰς ὁποίας ἐκάλουν διακόνους ἢ ἀδελφάς· πολλοὶ τῶν μοναχῶν, ἐγκαταλιπόντες τὸν ἐρημικὸν βίον, ἐπλήρουν τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς οἰκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ῥαδιουργοῦντες, κερδοσκοποῦντες καὶ ἀκολασταίνοντες. Ἐννοεῖται ὅτι ἐνώπιον τοῦ ἐκτραχηλισμοῦ τούτου τῶν ἡθῶν, ἐνώπιον τῆς κοινωνικῆς ταύτης παραλυσίας, ἐνώπιον τῆς ἀσεβοῦς ταύτης παραβιάσεως τῶν ἱερωτάτων τῆς ἐκκλησίας καθηκόντων, ὁ Χρυσόστομος δὲν ἐσιώπησε, δὲν ἠδύνατο νὰ σιωπήσῃ· καὶ ἐπαναλαβὼν τὸ κήρυγμα ἐντονώτερον μάλιστα ἢ ἄλλοτε ποτὲ, ἐκεραυνοδόλησε τὴν μαλθακότητα τῶν μεγιστάνων, τὴν ἀργίαν τῶν πολλῶν καὶ τὴν κακοήθειαν τοῦ κλήρου, ὅςτις, ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ μοναχικοῦ καὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος, διέπραττε τὰ αἵσιχιστα τῶν ἀνομιμμάτων. Ἀλλὰ τσαῦτα πάθη καὶ συμπερόντα δὲν ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσι κατὰ μέτωπον ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἀντιπράξεως. Ναὶ μὲν, ἐν Ἀντιοχείᾳ ἄλλοτε, ὁ Χρυσόστομος ἐπὶ πολλὰ ἔτη διετέλεσε ψέγων ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος τοιαῦτα ἢ παραπλήσια ἁμαρτήματα, ἀγχιώμενος οὐδὲν ἤττον καὶ τιμώμενος ὑπὸ τῶν Ἀντιοχείων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμως τὰ κατ' αὐτὸν εἶχον ἄλλως ἢ ἐν τῇ πόλει ἐκεῖνῃ ὅπου πρότερον ἔζησε. Μὴ λησμονήσωμεν πρὸ πάντων ὅτι ἡ Ἀντιόχεια ἦτο ὁ τόπος τῆς γεννήσεως αὐτοῦ καὶ ὅτι, ἐκτὸς τῶν πολυαρίθμων προσωπικῶν φίλων τοὺς ὁποίους εἶχεν αὐτόθι, ἡ πόλις ἅπασα, θεωροῦσα ὡς ἴδιον αὐτῆς καύχημα τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον ῥήτορα, ἦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ διατεθειμένη ν' ἀκούῃ ἀγογγύστως παρ' αὐτοῦ ὅσα δὲν ἤθελεν ἀνεχθῆ παρ' ἄλλου λεγόμενα. Πλὴν τούτου ἐν Ἀντιοχείᾳ ἦτο ἀπλοῦς ἱεροκλήρυξ, λέγων μᾶλλον ἢ πράττων ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ, περιβεβλημένος τὸ τοῦ ἱεράρχου ἀξίωμα καὶ ἐνασχῶν τὴν μεγάλην τοῦ ἀξιώματος τούτου δικαιοδοσίαν, δὲν περιορίζετο εἰς νοθεσίας, ἀλλὰ καὶ τιμωρίας ἐπέβαλλεν. Οὐδὲ ἐνήργησε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐντὸς μόνης τῆς βασιλευούσης καὶ τῶν ἀμέσων αὐτῆς περιχώρων, ὅπως οἱ προκατοχοί, ἀλλὰ πρῶτος αὐτός, τὸ μὲν διὰ τὴν προσήκουσαν τῇ πρωτευούσῃ ὑπεροχὴν, τὸ δὲ διὰ τὴν ἀποδιδομένην αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀρετῇ τιμὴν, ἐπέξέτεινε τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Θράκην, τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὸν Πόντον· καὶ περιοδεύσας ἐν ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐπαρχίαις καθήρесе τρισκαίδεκα ἐπισκόπους τῆς Λυδίας καὶ τῆς Φρυγίας, ἀποφηνάμενος ἀπροκαλύπτως, ὅτι τὸ δηλητήριο τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς

σιμωνίας εἶχε παρεισδύσει εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ κλήρου, καὶ αὐτὰς τὰς ἀνωτάτας.

Καὶ ἔπειτα ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ὅπως τότε ἐννοοῦντο καὶ διεξήγοντο τὰ ἐπισκοπικὰ καθήκοντα, ἐὰν μὴ ἦτο κατὰ πάντα πειθήνιον αὐτῆς ὄργανον. Ὁ Χρυσόστομος ἀρχιεράτευσε εἰς χρόνους κρίσιμους ὅτε οἱ Γότθοι, μὴ ἀκούμενοι ν' ἀποτελῶσιν ἀξιόλογον τοῦ στρατοῦ μέρος, ἤρχισαν νὰ εἰσχωρῶσιν εἰς ἅπαντα τοῦ κράτους τὰ ἀξιώματα. Ὁ Χρυσόστομος δὲν φαίνεται καταπολεμήσας ἀναφανδὸν τὴν τοιαύτην τῶν βαρβάρων ἐπέμβασιν, ὅπως ἔπραξε πρὸ ὀλίγου ὁ Συνέσιος. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤλπισεν ὅτι τὰ ἐντεῦθεν προκύπτοντα ἀτοπήματα θέλουσιν ἐλαττωθῇ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ καθ' ὁλοκληρίαν ἐπὶ τέλους ἐκλείψει διὰ τοῦ βαθμιαίου ἐξελληνισμοῦ τῶν βαρβάρων καὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῶν συγχωνεύσεως ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐνόμισε συντελεστικωτάτην τὴν ἐνέργειαν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπεκρότει ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ὁσάκις ἔβλεπέ τινα τῶν Γόθων ἐκείνων χειροτονηέντα μὲν πρεσβύτερον, κηρύττοντα δὲ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοιοῦτοι ὅμως Γότθοι ἦσαν ὀλίγοι. Οἱ δὲ πλείστοι οὐ μόνον διетήρουν ἀπάσας τὰς βαρβάρους αὐτῶν ἑξεις, ἀλλὰ, τὸ χεῖριστον, ἀντὶ τῆς ὀρθοδοξίας εἶχον ἀσπασθῇ τὴν τοῦ Ἀρείου αἵρεσιν. Καὶ εἶδομεν ὅτι, ὅτε μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Εὐτροπίου εἰσῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν οἱ περὶ τὸν Γαϊνᾶν, ἀπήτησαν ἁμέσως νὰ παραχωρηθῇ εἰς αὐτοὺς ἐκκλησία ἵνα τελῶσιν ἐν αὐτῇ τὰ τῆς λατρείας κατὰ τὴν αἵρεσιν ἣν ἐπρέσβευον· ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἀντίστη ἐντόνως εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην· ὅτι οὐδὲν ἦττον ἢ κυβέρνησις ἤναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτὴν καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ οἱ ἐξηγριωμένοι ὀρθόδοξοι ἐπεχείρησαν σφαγὴν δεινοτάτην τῶν αἰρετικῶν ἐκείνων βαρβάρων. Ὁ ἐπίσκοπος βεβαίως δὲν παρήγγειλε τὴν σφαγὴν ταύτην, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ λαὸς, πρὸ πάντων ὑπὸ τῆς προηγηθείσης τοῦ ποιμενάρχου ἀντιστάσεως ἐνθαρρυνόμενος, ἐπετέθη κατὰ τῶν ξένων· ἡ δὲ κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὸ τοσοῦτον ἐπὶ τῶν δῆμων τῆς βασιλευούσης κράτος τοῦ ἀρχιερέως.

Εἰς ἀπάσας ταύτας τὰς ἀφορμὰς τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐκραγείσης κατ' αὐτοῦ φοβεράς ἀντιπολιτεύσεως, ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν

χαρκακτῆρα τοῦ ἀνδρός. Ὁ Χρυσόστομος ἦτο ὁ ἀγαθώτατος, ὁ πρό-
 τος, ὁ ἐπιεικέστατος τῶν ἀνθρώπων ὡςάκις εἶχε νὰ νοθεύῃ ἢ
 νὰ σωφρονίσῃ τοὺς πολλοὺς, τοὺς ἀδυνάτους τὴν ψυχὴν, τοὺς ἐξ ἁμα-
 θείας ἢ ἐξ ἀσθενείας παρεκτρεπομένους τοῦ καθήκοντος· ἀλλ' ὡςάκις
 εὗρίσκετο κατέναντι τῆς πεπωρωμένης κακίας, κατέναντι τῆς ἀγερώ-
 χου ἁμαρτίας, κατέναντι τῆς πονηρᾶς ὑποκρισίας καὶ μάλιστα κατέ-
 ναντι τῆς αὐθάδους τῶν κληρικῶν ἱεροσυλίας, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἀπέ-
 θαινεν ὄξυς, ἀδυσώπητος, ἀκατάσχετος. Ὁ Κεδρηνός, τὸν ὁποῖον οὐδεὶς
 θέλει ὑποπτεύσει ἀσεβοῦντα πρὸς τὸν ἄνδρα, ὀνομάσας αὐτὸν
 εὐπαρησίαστον καὶ ἀκρόχολον, καὶ θυμῷ μᾶλλον ἢ αἰδοῖ χαριζόμενον,
 καὶ εἰπὼν αὐτὸν ἐλευθεροστομίαν πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀμέτρως
 χρώμενον, ἐπιφέρει· «καὶ ἐν μὲν τῷ διδάσκειν πολὺς ἦν πρὸς ὠφέλειαν,
 ἐν δὲ ταῖς συντυχίαις ἀλαζονικός τις καὶ ὑπερόπτης ἐνομιζέτο τοῖς
 αὐτὸν ἀγνοοῦσιν.» Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Χρυσόστομος ἰδοῦ ὁποῖόν τινα
 λέγει εἶναι ὁ τὸν ποιμένα καὶ διδάσκαλον, ἑαυτὸν βεβαίως χαρ-
 κακτῆριζον· «οὐ γὰρ ἐνὶ τρόπῳ χρῆσθαι τοῖς ἀρχομένοις ἔπασσι δέον,
 ἐπεὶ μηδὲ ἱκτρῶν πσισὶν ἐνὶ φαρμάκῳ πᾶσι τοῖς κάμνουσι προσφέρε-
 σθαι καλὸν, μηδὲ κυβερνήτῃς μίαν ὁδὸν εἰδέναι τῆς πρὸς τὰ πνεύ-
 ματα μάχης. Ἐννόησον οὖν ὁποῖόν τινα εἶναι χρὴ τὸν μέλλοντα πρὸς
 χειμῶνα τοσοῦτον ἀνθέξειν καὶ τοιαύτην ζάλην καὶ τοσαῦτα κύματα,
 πρὸς τὸ γενέσθαι τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἵνα πάντας κερδήσῃ· καὶ γὰρ
 σεμνὸν εἶναι δεῖ τὸν τοιοῦτον καὶ ἄτυρον, καὶ φοβερόν καὶ προσηγῆ,
 καὶ ἀρχοντικόν καὶ κοινωνικόν, καὶ ἀδέκαστον καὶ θεραπευτικόν, καὶ
 ταπεινὸν καὶ ἀδούλωτον, καὶ φαιδρὸν καὶ ἡμερον, ἵνα πρὸς ταῦτα εὐ-
 κόλως μάχεσθαι δύνῃται. . . . πρὸς μὲν γὰρ τοὺς χρηστοὺς τα-
 πεινὸν ὑπάρχειν χρὴ, πρὸς δὲ θρασεῖς ὑψηλόν, ἐπεὶ περ οἱ μὲν ἀρετὴν
 εἶναι τὴν ἐπιείκειαν ἡγοῦνται, οἱ δὲ ἀνδρεῖαν τὴν θρασύτητα· κακεί-
 νοις μὲν τὴν ταπεινοφροσύνην δέον προσφέρειν, τούτοις δὲ τὴν ἀνδρείαν
 σθεεννύουσιν αὐτῶν τὴν ἀπὸ τῆς θρασύτητος δόξαν, ἵνα τοὺς μὲν ὠρε-
 λήσῃ, τῶν δὲ ταπεινώσῃ τὸ φρόνημα.» Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Χρυσό-
 στομος, συγκαταβατικὸς ὢν πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς, ἦτο ἀδυσώπητος πρὸς
 τὴν πονηρὰν κακίαν, μηδέποτε συνθηκολογῶν πρὸς αὐτήν. Τοιοῦτος
 δὲ ὢν, καὶ ἀρχιερατεύων ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους, εἶχε μὲν
 πάντοτε ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν πολὺν τοῦ λαοῦ ὅμιλον, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον
 θῆσσαν ἢ βράδιον νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸ πλεῖστον τῶν ἀνω-

τέρων κοινωνικῶν τήξεων, πρὸς τὸ πλεῖστον τοῦ κλήρου καὶ πρὸς τὴν κυβέρνησιν αὐτὴν.

Τοῦτο τῶνόντι συνέβη. Ἡ πρωτεύουσα ἅπασα διηρέθη μετ' οὐ πολὺ εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα· καὶ τὸ δεινὸν ἦτο, ὅτι τῆς μερίδος τῆς καταφερομένης κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου προεξήρχον αἱ κυρίαι τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, τῶν ὁποίων τῆς ἀδυναμίας πολλάκις ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἐσατύρισεν ὁ ἱεροκήρυξ. Δεινὸν λέγομεν, διότι ὁσάκις αἱ γυναῖκες ἀναμιχθῶσιν εἰς τοιαύτας ἀντιπολιτεύσεις, συμπαρασύρουσι πολλοὺς ἀνθρώπους ὅτινες ἄλλως ἤθελον μείνει ἀμέτοχοι αὐτῶν. Διεσώθησαν δὲ τὰ ὀνόματα τριῶν δεσποινῶν αἵτινες, ὡς φαίνεται, προϊστάτο τοῦ πολέμου τούτου τοῦ προκηρυχθέντος κατὰ τοῦ ἱεράρχου. Αἱ κυρίαι αὗται ἦσαν ἡ Μάρση, ἡ Καστρικία καὶ ἡ Εὐγραφία, ὅλαι χῆραι πλούσιαι καὶ ὑγενεῖς, αἵτινες ἐμνησιμάκησαν κατὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ῥήτορος τοῦ ἐλέγξαντος αὐτάς, ὅτι ζητοῦσι νὰ καλύψωσι τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀσχημίαν αὐτῶν διὰ τῆς ποικιλίας τῶν κοσμημάτων τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο. Τὸ δὲ ἐστὶ δεινότερον, αὐτὴ ἡ βασίλισσα Εὐδοξία ὑπέλαθεν ἑαυτὴν προσβεβλημένην ὄχι δι' οὗς λόγους αἱ κυρίαι ἐκείναι· τὸ κάλλος αὐτῆς ἦτο ἀναμφισβήτητον καὶ ἀπρόσβλητον· ἀλλὰ διότι αἱ κατὰ τῆς πολιτείας πικραὶ μεμφιμοίραι τοῦ Χρυσοστόμου εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ λογισθῶσι στηλιτεύουσαι πρὸ πάντων τὴν αὐτὴν τῆς ὑποίας προϊστάτο ἡ βασίλισσα. Καὶ πλὴν τούτου ὁ ῥήτωρ, ὁμιλήσας περὶ ἁδοξίας, κατηγορήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὅτι εἰς τὴν Εὐδοξίαν ἀνέφερε τὴν ἁδοξίαν ταύτην. Ὅθεν ἡ βασίλισσα ἀπεφάσισε νὰ ἀπομακρύνῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὀχληρὸν ἐκεῖνον ἐλεγκτήν, καὶ εὗρεν εἰς τοῦτο συμμάχους προθύμους ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς μοναχοὺς ὅσους ἐκεῖνος καθήρεσεν, ἢ ἄλλως ἐτιμώρησεν, ἢ καὶ ἀπλῶς εἴφεζεν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ συμπράξῃ καὶ τις τῶν ἀνωτάτων τῆς ἐκκλησίας λειτουργῶν, ἵσος τοῦλάχιστον τῷ ἀξιώματι πρὸς τὸν πολεμοῦμενον ἱεράρχην, ἡ βασίλισσα συνεννόηθη κρυφίως μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου, τὸν ὁποῖον ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν περὶ Συνεσίου ὁμιλοῦντες, καὶ ὅστις, πλὴν ἄλλων τινῶν ἀφορμῶν δυσχερεσκέας κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου, δὲν ἀνέχετο ἰδίως τὴν ὑπεροχὴν ἣν ἔνεκα αὐτοῦ ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Περί τὰ τέλη λοιπὸν τοῦ 403 ἔτους προσῆλθεν ὁ Θεόφιλος εἰς τὴν ἀντικρῶ

τῆς Κωνσταντινουπόλεως Χαλκηδόνος, συνεπαγόμενος πολλοὺς μὲν ναύτας, ἵνα καταπολεμήσῃ ἐν ἀνάγκῃ τὸν ἀφωσιωμένον εἰς τὸν ἀντίπαλον ἱεράρχην λαόν, οὐκ ὀλίγους δὲ ἄρχιερεῖς ἵνα ἔχῃ δι' αὐτῶν τὴν πλειονοψηφίαν ἐν τῇ Συνόδῳ ἣτις ἐμελλε νὰ δικάσῃ τὸν Χρυσόστομον. Καὶ συγκροτηθείσης τῆς Συνόδου ταύτης ἐν τῇ Δρυϊ, ἣτις ἦτο προάστειον τῆς Χαλκηδόνος, εἰς ἐπίσκοπος καὶ εἰς διάκονος παρέστησαν ὡς κατήγοροι τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τεσσαράκοντα καὶ ἑπτὰ ἀνενεγκόντες κατ' αὐτοῦ ἀνυπόστατα καὶ γελοῖα φλυαρήματα. Ὁ Χρυσόστομος, προσκληθεὶς τετράκις νὰ ἐμφανισθῇ, ἀπεποιήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸ παράνομον καὶ ἐπίβουλον ἐκεῖνο συνέδριον, τὸ ὁποῖον τότε, μὴ νομίσαν φρόνιμον νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν ὄρμαθον ἐκεῖνον τῶν κατηγοριῶν, καθήρεσεν αὐτὸν ἐρήμην ἐπὶ ἀπειθείᾳ. Ἡ ἀπόφασις ἐπεκυρώθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ βασιλέως, εἰς δὲ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, συλλαβὼν διὰ νυκτὸς τὸν Χρυσόστομον, ἀπήγαγεν αὐτὸν διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τινα παρακειμένην τοῦ Εὐξείνου Πόντου παραλίαν· ἀλλ' ἐκεῖ ἀπέληξεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἢ πρὸς ἐξορίαν ἄγουσα ὁδός.

Τὴν πρωΐαν, ἅμα γνωσθέντος τοῦ τολμήματος, ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέστη καὶ μιᾷ φωνῇ ἐζήτησε τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ποιμένου αὐτοῦ καὶ προστάτου· αὐτὸς ὁ στρατὸς συμπαθῶς διέκειτο πρὸς τὸν ἱεράρχην. Οἱ ναῦται τοὺς ὁποίους ὁ Θεόφιλος συνεπήγαγε, καὶ οἱ μοναχοὶ οἵτινες εἶχον μέγιστον συμφέρον εἰς τὴν καθάρισιν τοῦ Χρυσοστόμου, ἐπεχείρησαν νὰ ὑποστηρίξωσι τὰ ἀποφασισθέντα· ἀλλὰ γενομένης συμπλοκῆς κατετροπώθησαν καὶ κατεσφάγησαν, ὁ δὲ Θεόφιλος μετὰ κόπου διέφυγε τὸν ἐσχατὸν κίνδυνον. Καὶ ὥσάν μὴ ἤρουν ταῦτα πάντα, σεισμὸς ἐπισυμβὰς ὑπελήφθη ὡς δεῖγμα τῆς θείας δίκης ἐπὶ τοῖς γενομένοις, ὥστε ὁ λαὸς ἀπέβη ἀκατάσχετος. Ἐνταῦθα δὲ πρὶν ἐξακολουθήσωμεν, καλὸν νομίζομεν νὰ παραθέσωμεν τὴν περιγραφὴν ἣν δίδει τῆς σκηνῆς ταύτης ὁ ἐθνικὸς Ζώσιμος. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ζώσιμος δὲν ὁμιλεῖ οὐδὲ ἠδύνατο νὰ ὁμιλήσῃ εὐλαβῶς περὶ τοῦ Χρυσοστόμου, τὸν ὁποῖον Ἰωάννην ἀπλῶς ἀποκαλεῖ· ὑποδεικνύει μάλιστα αὐτὸν ὡς ὑποκινήσαντα τὴν στάσιν, ἐνῶ ὁ ἱεράρχης, αἰφνιδίως ἀνάρπαστος γενόμενος καὶ μακρὰν ἤδη διατελὼν, δὲν ἠδύνατο ἀμέσως νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ παρεκτὸς ὅτι ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ζωσίμου ἐξάγεται πόσον μεγάλη ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ δύναμις τοῦ Χρυσοστόμου, περίεργον εἶναι πάντοτε νὰ γνωρίζωμεν πῶς ἔχρινον τὰ κατὰ τοὺς θεῖους ἐκείνους ἄνδρας

καὶ ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν οἱ πολυάριθμοι εἰσέτι ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἐθνικοί. «Τοῦ δὲ πλήθους, λέγει ὁ Ζώσιμος, ἐπὶ τούτῳ (ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει δηλ. τοῦ Χρυσοστόμου) συνταραχθέντος (ἦν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἄλογον ὄχλον ὑπαγαγέσθαι δεινός), θορύβου μὲν ἦν πλήρης ἡ πόλις, ἀπειλήπτο δὲ ἡ τῶν χριστιανῶν ἐκκλησία ὑπὸ τῶν λεγομένων μοναχῶν. Οὗτοι δὲ γάμοις τοῖς κατὰ νόμον ἀπαγορεύουσιν, συστήματα δὲ πολυάνθρωπα κατὰ πόλεις καὶ κώμας πληροῦσιν ἀνθρώπων ἀγάμων, οὔτε πρὸς πόλεμον οὔτε πρὸς ἄλλην τινὰ χρεῖαν ἀναγκαίαν τῇ πολιτείᾳ, πλὴν ὅτι προϊόντες ὁδῶ μέχρι τοῦ νῦν ἐξ ἐκείνου τὸ πολὺ μέρος τῆς γῆς φθειώσαντο, προφάσει τῷ μεταδιδόναι πάντων πτωχοῖς, πάντας, ὡς εἰπεῖν, πτωχοὺς καταστήσαντες· οὗτοι δὲ τὰς ἐκκλησίας ἀπολαβόντες ἐκώλυον τὰ πλήθη ταῖς συνθήσεσιν εὐχαῖς προσιέναι· πρὸς ὃ δυσχεραίνοντες δημοτικοὶ τε ὁμοῦ καὶ στρατιῶται τὴν τῶν μοναχῶν ἥτουν ἀνακόψαι θρασύτητα. Δοθέντος δὲ αὐτοῖς ἐπὶ τοῦτο συνθήματος, ἐχώρουν ἀνέδην καὶ σὺν οὐδεμιᾷ κρίσει πάντας ἀπέσφαττον, ἕως τὴν μὲν ἐκκλησίαν ἐπλήρωσαν νεκρῶν, τοὺς δὲ ἀποδράντας διώξαντες κατεκέντησαν ἅπαντας ὅσοι φαίαις ἔτυχον ἐσθῆσιν ἡμφιεσμένοι· οἷς συναπολέσθαι συνέβη πολλοὺς ἢ διὰ πένθος ἢ διὰ τινὰ ἑτέραν περιπέτειαν ἐν ἱματίοις εὐρεθέντας τοιούτοις.»

Ἐκινήθη λοιπὸν πᾶσα ἡ πόλις καὶ σφαγὴ συνέβη θεινοτάτη, ἡ δὲ λαὸς ἐπλησίιζεν ἥδη εἰς τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων, ὅτε ἡ ἐντρομος βασίλισσα προσπεσοῦσα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἀρκαδίου ὡμολόγησεν ὅτι μόνη ἡ ἀνάκλησις τοῦ Χρυσοστόμου δύναται νὰ καταπαύσῃ τὴν στάσιν. Ὅθεν διετάχθη ἡ ἀνάκλησις, καὶ τότε ἄπειρα ἀκάτια καὶ πλοῖα ἐκάλυψαν τὸν Βόσπορον· λυχνοκαῖαι λαμπραὶ ἐφώτισαν τὰ παράλια τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, καὶ ἀνευφημίαι ζωηρόταται τοῦ νικηφόρου λαοῦ ἐχαιρέτισαν τὸν ἐπίσκοπον ἐπανελθόντα οὕτω ἐν θρίαμβῳ εἰς τὴν μητρόπολιν. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος οὗτος δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ Χρυσόστομος ἐπανελάβε τὰ πικρὰ αὐτοῦ κηρύγματα κατὰ τῆς εἰς πολλὰ πεπλανημένης ἐκείνης καιωνίας. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐγρηγόρουν καὶ ἐζήτουν πάντα τρόπον ἵνα καταβάλῃσιν αὐτόν. Ἡ βασίλισσα Εὐδοξία εἶχε ποιήσει πρὸ μικροῦ ἀργυρὰν στήλην ἰδίαν, ἣν ἔσθησεν ἐν τῷ τόπῳ τῷ λεγομένῳ Πιττάκια, πλησίον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Εἰρήνης· εἰς τιμὴν δὲ τῆς στήλης ταύτης ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως, ὅστις ἦτο εἰς τῶν ἀσπόνδων τοῦ Χρυσοστόμου ἐχθρῶν, ἐπετέ-

λει χοροὺς καὶ ὀρχήσεις τοσοῦτον θορυβώδεις ὥστε διεκόπτετο ἐξ αὐ-
 τῶν ἡ θεία λειτουργία. Καὶ ἐπειδὴ ὁ θεῖος Ἰωάννης ἐπετίμησε διὰ
 λόγου τοὺς θορυβοὺς τούτους, ἐσυκοφαντήθη ἀμέσως παρὰ τῇ βασι-
 λίσσῃ ὅτι ἐδυεχέρινε διὰ τὰς ἀπονεμομένας αὐτῇ τιμὰς. Ὅθεν ὠρ-
 γίσθη αὐθις ἡ Εὐδοξία κατὰ τοῦ ἀρχιερέως ὅστις, ἀγανακτήσας ὡσαύ-
 τως καὶ μηδεμίαν δεχόμενος παραχώρησιν περὶ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ
 καὶ δικαιώματα, ἐξεφώνησε τότε τὸν περιβόητον λόγον δι' οὗ ἀπρο-
 καλύπτως ἤδη καθήπτετο τῆς βασιλίσσης, εἰπὼν ἐν προοιμίῳ ὅτι πάλιν
 Ἡρωιδᾶς μαινέται, πάλιν ταραττεται, πάλιν τὴν κεφαλὴν τοῦ
 Ἰωάννου ἐπὶ πίνκι ζηπεῖ ὥστε κατέστη ἀδιάλλακτον τὸ μῖσος αὐ-
 τῆς. Ἡ καταδίκη τοῦ ἀνδρὸς ἀπερασίσθη αὐθις· ἀλλὰ τὴν φορὰν
 ταύτην ἐλήφθη πᾶσα πρόνοια ἵνα ἡ τιμωρία ἐκτελεσθῇ ἀσφαλῶς. Σύ-
 νεδρος πολυάριθμος ἐπισκόπων τῆς ἀνατολῆς, πράττουσα κατὰ τὰς
 ὁδηγίας τοῦ Θεοφίλου, ἐπεκύρωσε τὴν πρώτην κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου
 ἀπόφασιν, μηδὲν ἐξετάσασα τὸ δίκαιον αὐτῆς· ἀπόσπασμα δὲ
 στρατιωτῶν βαρβάρων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἵνα περιστείλῃ τὴν δυε-
 ρέσκειαν τοῦ λαοῦ. Καὶ τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 404 οἱ
 ξένοι οὗτοι ἐμβαλόντες σκανδαλωδῶς εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, συ-
 νέλαβον τὸν ἀρχιερέα. Τὸ πλῆθος ἠθέλησε ν' ἀντισταθῇ, ἀλλὰ κατε-
 διώχθη ἀπηνῶς ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων ταγματῶν, καὶ ἄλλο δὲν κα-
 τήφθωσεν ἢ νὰ πυρπολήσῃ τὴν ἐκκλησίαν, τὸ κατὰστημα τῆς Συγ-
 κλήτου καὶ τινὰς παρκαλειμένας οἰκίας. Ὁ δὲ Χρυσόστομος ἐξωρίσθη εἰς
 Κουκουσὸν τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας, ἐν τῷ μέσῳ τῶν βράχων τοῦ ὄρους
 Ταύρου. Οἱ διώκται αὐτοῦ ἤλπισαν ὅτι ὁδοιπορία μακρὰ καὶ ἐπαχθῆς
 ἐβδομήκοντα ἡμερῶν θέλει καταβάλλει τὸν ἄνδρα τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ
 καύσων ἦτο ὑπερβολικός. Ἀλλ' ὅμως ὁ θεῖος Ἰωάννης ἐφθασε σῶος εἰς
 Κουκουσὸν καὶ διέζησεν, αὐτόθι τε καὶ εἰς τὴν παρκαλειμένην πόλιν
 Ἀράβισσον, ἔτη τρία. Δὲν ἔμεινε δὲ ἀργός· πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἀλλ'
 ἀφοῦ ἐξεκάλεσε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν παράνομον ἀπόφασιν, ἐνώ-
 πιον συνόδου οἰκουμενικῆς καὶ ἐλευθέρως ἐνεργούσης, ἐξηκολούθησεν
 ἀπαύστως ἀγωνιζόμενος τὸν καλὸν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς
 ὀρθοδόξιας ἀγῶνα, διὰ συνεχοῦς ἀλληλογραφίας μεθ' ὅλων τῶν ἐκκλη-
 σιῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως. Ἐν ταύτῃ μάλιστα τῇ τελευταίᾳ
 καὶ κρισίμῳ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐποχῇ ἀνεδείχθη ὁ ἀκράδαντος χαρακτήρ
 τοῦ ἀνδρὸς. Ἀλλὰ διὰ τὸ ἀτρόμητον ἐκεῖνο αὐτοῦ πολίτευμα, ἐξεκαύθη
 αὐθις ἡ ἔχθρα τῶν πολεμίων αὐτοῦ, οἵτινες κατέπεισαν τὸν Ἀρκάδιον

νὰ διατάξῃ τὴν μεταφορὰν τοῦ Χρυσοστόμου εἰς ἔτι χειρόνα ἐξορίαν, εἰς τὴν περὶ Πιτυοῦντα ἔρημον· οἱ δὲ φρουροῦντες αὐτὸν, καθ' ὅς ἐλαβὼν ὁδηγίας, τοσοῦτον ἀπανθρώπως προσηνέχθησαν πρὸς τὸν πρεσβύτην κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην ὁδοιπορίαν, ὥστε πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου, ἀπέθανεν ἐν Κωμάνοις, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 60, ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς ἀμειλίχου αὐτοῦ ἀντιπάλου Εὐδοξίας.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ θείου ἀνδρός. Τετρακόσιοι πεντήκοντα περίπου λόγοι αὐτοῦ, περισωθέντες εἰς ἡμᾶς, μαρτυροῦσι καὶ θέλουσιν ἐξαεὶ μαρτυρεῖ ὅτι διετέλεσεν ὁ ὕπατος τῶν ἱεροκηρύκων. Ἄν δὲν ἀνέμιξε τὰ αἰσθήματα καὶ φρονήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ εἰς τὸν περὶ αὐτὸν διχμορφούμενον ἑλληνισμόν, ὅσον ὁ Βασίλειος, ὅσον ὁ Γρηγόριος, ὅσον μάλιστα ὁ Συνέσιος, ἀνεδείχθη ὅμως ἐλεγκτὴς τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ σωφρονιστὴς τῆς κοινωνίας, πάντων τῶν ἄλλων αὐστηρότερος καὶ τολμηρότερος. Ἄλλ' ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίᾳ ὑπέκυψε μὲν εἰς τὸ κράτος τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ εἰς τὸ κράτος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης· κατεξάνεστη δὲ αἰετοτε κατὰ τῶν παρθένων ἐκείνων τοῦ ἑλληνισμοῦ αἵτινες ἔτεινον εἰς τὸ νὰ περιποιήσωσι τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν χριστιανῶν τὸν χαρακτῆρα ἐκκλησίας τοῦ δήμου περιστελλούσης ὡςδὴποτε τὴν ἀπόλυτον ἐνέργειαν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, τοῦτου ἕνεκα, καθὼς ἄλλοτε ἀπέπεμφεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν, ἐξώρισε καὶ ἤδη τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι μετὰ 30 ἐτῶν παρέλευσιν, ἐπὶ τῇ εὐλαθεῖ αἰτήσῃ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐτελέσθη πανηγυρικῶς ἡ ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ ἱεροῦ ἀνδρός εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων, καὶ ὅτι ὁ τότε βασιλεύων Θεοδόσιος ὁ Β' προσελθὼν μέχρι Χαλκηδόνος, πρὸς ὑποδεξίωσιν αὐτῶν, ἐπροσκύνησε τὸν ἅγιον καὶ ἐξητήσατο τὴν συγχώρησιν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων γονέων, Ἀρχαδίου καὶ Εὐδοξίας· ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐνεπνέοντο ὅ τε Χρυσόστομος καὶ οἱ ἄλλοι μεγάλωνυμοι ἄνδρες, ὧν πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ θαυμάσωμεν τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς προαιρέσεις, ἐξηφανίζετο ὁσμήραι ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, καὶ αὕτη δὲ ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ αὕτη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπέπρωτο νὰ πάθωσι πολυειδῆ ἀλλοιώσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Τέλος τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας.

Καθὼς ἤξευρε ὁ ἀναγνώστης, πολὺ πρὶν ἐπέλθῃ ἡ βραδεῖα αὕτη ἱκανοποίησις τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, εἶχον ἀποθάνει (σελ. 633) ἡ τε Εὐδοξία καὶ ὁ Ἀρχάδιος, ἡ δὲ βασιλεία περιῆλθε, τῷ 408, εἰς τὸν υἱὸν αὐτῶν Θεοδόσιον Β' τὸν καὶ Μακρὸν ἐπικαλούμενον, κατ' ἀντιπαράθεσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πάππου. Ἐπὶ τῆς ἀποθιώσεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὁ νεώτερος οὗτος Θεοδόσιος ἦτο μόνις ἐπταέτης, ὥστε ἐδέησε νὰ προχειρισθῇ ἐπίτροπος τῆς βασιλείας. Καὶ φυσικὸς μὲν τοῦ παιδὸς κηδεμὼν ἦτο ὁ θεῖος αὐτοῦ Ὀνώριος, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως· ἀλλὰ τοσαύτη ἤδη ὑπῆρχεν ἡ διαφορὰ συμφερόντων καὶ αἰσθημάτων μεταξύ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης, ὥστε οὐδὲ ἀπόπειρα σπουδαία ἐγένετο νὰ ἀνατεθῇ εἰς τὸν Ὀνώριον ἡ ὑπερτάτη τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων διεξαγωγή. Ἐξεναντίας βραδύτερον ἐρρέθη ὑπὸ τινων χρονογράφων, ὅτι ὁ Ἀρχάδιος, μικρὸν πρὶν ἀποθάνῃ εἶχεν ἀναθέσει τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ εἰς τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Ἰσδεγέρδην· τὴν δὲ παράδοσιν ταύτην ἐνίσχυσαν δύο γεγονότα, τὸ μὲν ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἀνηλικότητα τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' οὐδεμίᾳ συνέβη ῥῆξις μεταξύ τοῦ περσικοῦ καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ δὲ ὅτι ὁ εὐνοῦχος Ἀντίοχος εἰς ὃν ἀνετίθη ἡ ἀνατροφή τοῦ νέου βασιλέως εἶχε διατρίψει εἰς τὴν αὐτὴν τῆς Περσίας. Οἱ νεώτεροι ὅμως ἱστορικοὶ θεωροῦσιν εὐλόγως τὴν παράδοσιν ταύτην ἀνυπόστατον, ἰδίως διότι ὑπὸ οὐδενὸς τῶν συγχρόνων ἀναφέρεται, ἐνῶ τὸ πρᾶγμα, ἂν ἡλήθευεν, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτῶν. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχαδίου, οἱ ἀνώτατοι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοὶ συνελθόντες ἀνέθηκαν τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους εἰς τὸν ἑπαρχον Ἀνθέμιον, ἄνδρα διαπρέποντα ἐπὶ συνέσει, ἐμπειρίᾳ καὶ γενναϊότητι. Ὁ Ἀνθέμιος ἐφρόντισε πρὸ πάντων νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Θράκης τὸν εἰς αὐτὴν ἐμβαλόντα πολυάριθμον στρατὸν τῶν Οὐννων καὶ ἄλλων βαρβάρων φυλῶν· καὶ ἠνάγκασε τῶντι τοὺς πολεμίους νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ τοῦ Ἰστροῦ, ἀφοῦ παντελῶς μὲν κατέστρεψε τὴν ὑπισθοφυλακὴν αὐτῶν, πολλὰς δὲ συνέλαβε χιλιάδας αἰχμαλώ-

των, οἵτινες, ἐγκατασταθέντες ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀσίας καὶ ἐπιδοθέντες εἰς τὴν γεωργίαν, ἀπέβησαν χρήσιμοι τῇ πολιτείᾳ. Ἐν ταύτῳ δὲ προνοῶν περὶ τοῦ μέλλοντος, ἐξησφάλισε τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νέου τείχους παχυτέρου καὶ ὑψηλοτέρου τῶν προτέρων καὶ ἠύξησε τὰ ὀχυρώματα τῶν πόλεων τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον ἐμελέτησε νὰ κατασκευάσῃ ἐπὶ τοῦ Ἰστρου στόλον διακοσίων πεντήκοντα πλοίων, ὅστις ἤθελε καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ τούτου εἰς τοὺς βαρβάρους.

Κατὰ δυστυχίαν, πιθανώτατα ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῶν ἄλλων μεγιστάνων, τὸ κυβερνητικὸν τοῦ Ἀνθεμίου στάδιον διεκόπη πρωίμως, καὶ ἐν ἔτει 414 ἡ ἀδελφὴ τοῦ Θεοδοσίου Πουλχερία, καὶ τοι μὴ ἔχουσα εἰμὴ δεκαεξέτῳν ἡλικίαν καὶ κατὰ δύο μόνον ἔτη ὑπερβαίνουσα τὸν βασιλέα, ἀνηγροεῦθη Αὐγούστα καὶ ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἡ Πουλχερία δὲν ἦτο ἄμοιρος παιδείας καὶ συνέσεως καὶ δεξιότητος περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν πραγμάτων. Ἀφοσιωθείσα εἰς τὸν παρθενικὸν βίον, διέζησε δι' ἅπαντος τοῦ βίου ἐν χρηστότητι καὶ εὐλαθείᾳ· ἀλλ' ἡ ἀνατροφή ἦν ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς, ὑποδεικνύει ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀσφαλίσῃ εἰς ἑαυτὴν διὰ παντὸς τὴν κυβερνήσιν τοῦ κράτους, ἐνῷ τὸ κράτος τοῦτο, ἕνεκα τῶν δυσχερῶν περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας μετ' οὐ πολὺ περιεπλάκη, εἶχεν ὁμολογουμένως χρειάν ἑρρωμενεστέρου κυβερνήτου. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι ἡ Πουλχερία, σοφωτάτῃ τυγχάνουσα καὶ θεῶν νοῦν κεκτημένη, τὸν ἀδελφὸν Θεοδόσιον πρὸ πάντων μὲν εἰς τὴν κατὰ Θεὸν εὐσέβειαν, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς ἥθος καὶ λόγον καὶ βᾶδισμα καὶ γέλωτα καὶ στολὴν καὶ καθέδραν καὶ στάσιν βασιλικῶς ἐξεπαίδευσεν. Οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ἡ περὶ τοὺς τρόπους ἀξιοπρέπεια καὶ ἐμβριθεία εἶναι προτερήματα τὰ μάλιστα πρέποντα τοῖς βασιλεῦσιν. Ἀλλὰ τὰ ἐξωτερικὰ ταῦτα προτερήματα δὲν ἔχουσιν ἄξιαν εἰμὴ ὅταν περικαλύπτωσι διανοητικὰς καὶ ψυχικὰς ἀρετὰς οὐδὲν ἥττον βασιλικὰς· ὁ δὲ Θεοδόσιος, ὡς ἐκ τῆς ἀνατροφῆς ἦν ἔλαβε, παντελῶς ἐγυμνώθη τῶν τοιούτων ἀρετῶν. Ἀντὶ ν' ἀσχολῇται σπουδαίως περὶ τὰ δημόσια πράγματα, διῆγε τὰς μὲν ἡμέρας περὶ κυνηγέσια αἰππεύειν τε καὶ τοξεύειν ἀσκηθεὶς πέραν τοῦ μετρίου, τὰς δὲ ἑσπέρas διέτριβε περὶ τὴν γραφικὴν καὶ τὴν πλαστικὴν, καὶ τοσαύτην ἐκτέησε δεξιότητα περὶ τὰς τέχνας ταύτας, ἕξαιρέτως δὲ διὰ τοσαύτης κομψότητος ἀντέγραφε τὰ ἱερὰ βιβλία ὥστε

τὸ ὑπήκοον ἀπένειμεν αὐτῷ τὸ εἰρωνικὸν ἐπώνυμον τοῦ καλλιγράφου. Ὁ Θεοδοσίος ἦτο τέκνον πιστὸν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐνόμιζεν ὅτι ὡνηστεύων καὶ ψαλμωδῶν ἐκπληροῖ ἅπαντα αὐτῆς τὰ παραγγέλματα. Περιεστοιχισμένος ὑπὸ εὐνούχων, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ προαναφερθέντος Ἀντιόχου καὶ ἔπειτα ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ ἄλλων πολλῶν, τοῦ Εὐτροπίου, τοῦ Λαύσου, τοῦ Καλαποδίου, τοῦ Χρυσαρίου, δὲν ἐμάθαναι τὰ ἐκτὸς τῆς αὐλῆς γινόμενα εἰμὴ ὅπως συνέφερον αὐτοῖς καὶ ἤρεσκον τῇ Πουλχερίᾳ, ὑπέγραφε δὲ τυρλῶς πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν ὑποβαλλόμενα θεσπίσματα. Ἐννοεῖται ὅτι ταῦτα πάντα προὑποθέτουσιν ἀλλόκοτόν τινα φυσικὴν νοηρότητα· εἶναι ὅμως βέβαιον ὡσαύτως ὅτι ἡ ἀνατροφή ἣν ἔλαβε συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐπιτείνῃ μᾶλλον ἢ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀδράνειαν ταύτην, καὶ ἐμάρανεν πάντα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ τοῦ νέου ιδιώματα, τὰ ὅποια βέλτιον χειραγωγούμενα, ἠδύναντο ν' ἀναδείξωσιν αὐτὸν ἂν ὅχι μέγαν ἄνδρα, τοῦλάχιστον ἡγεμόνα χρηστόν. Διότι εἶχε τοιαῦτά τινα ιδιώματα, καὶ παρεκτός τῆς σωματικῆς δεξιότητος, ἦτο ἀστείος, χαρίεις, μεγαλόδωρος καὶ ἐνεργητικός· ἀλλὰ ἡ ἀγαθὴ ἂν καὶ ἀσθενὴς αὕτη φύσις παντάπασιν ἐνοθεύθη διὰ τῶν πονηρῶν ἐξέων καθ' ἃς συνείθισαν αὐτὸν νὰ ζῇ καὶ νὰ σκέπτεται οἱ περὶ αὐτὸν παιδαγωγοὶ καὶ αὐλικοί.

Τὰ πράγματα λοιπὸν περιῆλθον καθ' ὁλοκληρίαν εἰς χεῖρας τῆς Πουλχερίας· καὶ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ γυνὴ αὕτη ἐκυβέρνησε τὸ κράτος ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη συνετῶς, ἀναλογιζόμενοι μάλιστα τὰς ποικίλας ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς δυσχερείας πρὸς ἃς εἶχε νὰ παλαίσῃ. Ἵπεδείξαμεν πολλάκις ὅτι τὸ κράτος τοῦτο διετέλει εἰς κρίσιμον μεταβατικὴν τῆς ζωῆς αὐτοῦ περίοδον. Ἰδρυθὲν ὡς κράτος ῥωμαϊκὸν ἐν μέσῳ ἐλληνικῶν χωρῶν, ὑπέκυπτεν ὁσημέραι λεληθότως εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς περὶ αὐτὸ ἀτμοσφαιρᾶς καὶ ἰδίως εἰς τὰ δύο κυριώτατα συστατικὰ τοῦ τότε ἐλληνισμοῦ, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν πίστιν. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα ἢ τε ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἢ τε χριστιανικὴ πίστις, καὶ μάλιστα ἡ γλῶσσα ἡ ἐλληνικὴ, ἔλαβον ἀξιώλογον ἐπίδοσιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Πουλχερίας. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκάθηντο βασίλισσαι ἢ ῥωμαῖαι ἢ βάρβαροι, ἐξέλληνισθεῖσαι μὲν ἀλλ' οὐδὲν ἤττον βαρβαρικῆς ἢ ῥωμαϊκῆς καταγωγῆς καὶ ἐξέως βίου. Ἐπὶ Θεοδοσίου δὲ τοῦ Μικροῦ περιβλήθη κατὰ πρῶτον τὴν βασιλικὴν πορφύραν ἐλληνὶς γυνήσκι,

ἡ τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου πολυθρύλητος θυγάτηρ Ἀθηναῖς. Αἱ περιπέτειαι τῆς βασιλίδος ταύτης φαίνονται ἄξιαι μυθιστορίας μᾶλλον ἢ ἱστορίας· καὶ τρώντι ἐπὶ τὸ μυθικώτερον διεπλάσθησαν ὑπὸ ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ κυριωδέστεραι ἀσφαλῶς μαρτυροῦνται, δὲν διστάζομεν νὰ παραθέσωμεν αὐτὰς ἐνταῦθα.

Ὁ φιλόσοφος Λεόντιος, Ἀθηναῖος τὸ γένος, καὶ ἐθνικὸς τὸ θρήσκευμα, εἶχε τρία τέκνα, δύο μὲν υἱούς, μίαν δὲ θυγατέρα, τὴν Ἀθηναΐδα. Ἡ κόρη αὕτη, διαπρέπουσα ἐπὶ κάλλει καὶ νοημοσύνῃ, ἐξεπαιδεύθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπιμελέστατα περὶ τὴν γραμματικὴν, τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλ' ἐνῶ τοσαῦτα ἔλαβε παρ' αὐτοῦ δείγματα ἐξαιρέτου στοργῆς, ἀπεστερήθη παραδόξως διὰ τῆς διαθήκης σχεδὸν πάσης περιουσίας, διότι ὁ Λεόντιος, καταστήσας κληρονόμους μόνον τοὺς δύο υἱούς, δὲν κατέλιπεν εἰς τὴν κόρην εἰμὴ ἑκατὸν χρυσᾶ νομίσματα, προσειπὼν, ὡς λέγουσιν, ὅτι ἀρκεῖ αὐτῇ ἡ τύχη αὐτῆς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεοντίου, ἡ Ἀθηναῖς, εὐρεθεῖσα ἄνευ οὐδενὸς πόρου, ἐζήτησε τὴν ἀναλογοῦσαν αὐτῇ μερίδα τῆς κληρονομίας· μὴ πειθομένων δὲ τῶν ἀδελφῶν νὰ δώσωσι τὴν μερίδα ταύτην, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἵνα ὑποβάλῃ τὰ δίκαια αὐτῆς εἰς τὴν Πουλχερίαν. Ἡ Αὐγούστα, τὴν ὁποίαν κατέθελξαν ἡ χάρις καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Ἀθηναίας, ἤκουσεν αὐτὴν εὐμενῶς καὶ ἐπείσθη ἀμέσως ὅτι δὲν δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Θεοδόσιον καλλιτέραν σύζυγον, ἂν καὶ ὁ μὲν Θεοδόσιος ἦτο εἰκοσαέτης, ἡ δὲ Ἀθηναῖς εἶχεν ἤδη ὑπερβῆ τὸ εἰκοστὸν ἔβδομον ἔτος· ἄλλ' ἡ Πουλχερία ἴσως ἐνόμισεν ὅτι καὶ ἡ ὀπωροῦν ὥριμος αὕτη ἡλικία ἦτο ἐν τῶν προτερημάτων τῆς μελλούσης βασιλείσσης. Ὅθεν ὠμίλησεν ἐπιτηδεύεις εἰς τὸν βασιλέα περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Λεοντίου καὶ παρέστησεν αὐτήν, ὡς λέγει εἰς τῶν ἀρχαίων χρονογράφων, «εὖστολον, λεπτοχαράκτηρον, εὖρινα, ἀσπροτάτην ὥσει χιῶν, μεγαλόφθαλμον, ὑποκεχαρισμένην, οὐλοξανθόκομον, σεμνόποδα, ἐλλόγιμον, Ἑλλαδικὴν, παρθένον.» Ὁ Θεοδόσιος ἔλαβε φυσικῶς τῷ λόγῳ περιέργειαν νὰ ἴδῃ τὸ ἐξαιρετικὸν αὐτὸ πλάσμα, καὶ, ἀφανὴς ἰστάμενος ὀπισθεν παραπετάσματος ἐν τοῖς δωματίοις τῆς ἀδελφῆς, ἀπεθαύμασε τὴν Ἀθηναίαν καὶ ἀπεφώνησε ὅτι θέλει νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς καὶ ἀνευφημήθησαν ὑπὸ τε τῆς πρωτευούσης καὶ ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ Ἀθηναῖς ἐξώμοσε προθύμως τὰς πλάνας τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ δεχθεῖσα τὸ ἅγιον βάπτισμα, μετωνομάσθη Εὐδοκία. Ἀλλ' ἡ Πουλχερία δὲν ἀπένειμεν αὐτῇ τὴν ἐπωνυμίαν

τῆς Αὐγούστης εἰμὴ ἄφοῦ ἔτεκε τῷ βασιλεῖ κόρην, τὴν κόρην ἦτις, μετὰ δεκαπέντε ἔτη, ἐνυμφεῖθαι τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἀδελφοὶ τῆς βασιλίσσης, ἀκούσαντες τὴν παράδοξον αὐτῆς τύχην, ἐκρύβησαν φοβούμενοι μήπως ἐκδικηθῇ αὐτοὺς, ἀλλ' ἐκείνη ἀναζητήσασα αὐτοὺς ἀνύψωσεν ἀπεναντίας εἰς τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωματῶν. Ἄλλως ἢ Εὐδοκία ἐπὶ πολὺν χρόνον οὐδ' ἐφάντασθη ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀφῆσασα εἰς τὴν Πουλχερίαν τὸ δυσχερές τοῦτο ἔργον. Διὰ τῶν τρόπων ὅμως αὐτῆς, καὶ τῆς παιδείας, καὶ πολλῶν ποιητικῶν συγγραφῶν, συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸν ἐξελληνισμόν τῆς αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσεν ἀγαπῶν αὐτὴν τρυφερώτατα, καὶ, μετὰ τὸν γάμον τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Εὐδοκίαν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἱεροσόλυμα ἵνα ἐκπληρώσῃ εὐχὴν ἣν πρὸ καιροῦ ἠῤῃχετο τοῦ νὰ δηλώσῃ, διὰ τῆς προσκυνήσεως τοῦ ἁγίου Τάφου, πρὸς τὸν Θεὸν τὸν δοτῆρα πάσης χάριτος, τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς. Κατὰ τὴν ἀνὰ μέσον τῆς Ἀνατολῆς ὁδοιπορίαν ταύτην, διελθοῦσα διὰ τῆς Ἀντιοχείας ἐξεφώνησεν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, καθημένη ἐπὶ δίφρου βασιλικοῦ ὀλοχρύσου καὶ διαλίθου, λόγον ἐγκωμιαστικὸν εὐγλωττον εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἐν ᾗ ἑναυλος εἰσέτι ὑπῆρχεν ἡ τοῦ Χρυσοστόμου φωνή· ἐδωρήσατο δὲ ἀξιόλογον χρηματικὸν ποσὸν πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν δημοσίων λουτρῶν καὶ ἀπεδέξατο τὰς εἰκόνας τὰς ὁποίας ἤγειρεν αὐτῇ ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν κατοίκων. Εἰς τὸν ἅγιον Τάφον, διὰ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτῆς, καὶ τῶν εὐλαβῶν ἰδρυμάτων ὑπερέβαλε τὴν μεγαλοδωρίαν καὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας Ἑλένης, ἐπανακάμψασα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκόμισεν εἰς αὐτὴν πλεῖστα ὅσα ἐκ τῆς ἁγίας χώρας ἱερὰ κειμήλια. Ἀλλὰ τότε ἡ πρότερον ἀδιακόπως προαγομένη τύχη αὐτῆς ἔλαβεν αἴφνης τὴν ἐπὶ τὰ ἐναντία τροπὴν. Ἡ Εὐδοκία, μὴ ἀρκουμένη ὡς φαίνεται εἰς τὰς τιμὰς ὅσας ἤξιώθη καὶ λησμονοῦσα τὸ τί ὤφειλε τῇ Πουλχερίᾳ, ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ τὴν διεξαγωγὴν τῶν πραγμάτων. Ἡ αὐλὴ διηρέθη ἐντεῦθεν εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, ὑπερίσχυσεν ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἡ Πουλχερία, ὁ δὲ θάνατος τοῦ μαγίστρου Παυλίνου καὶ ἡ καθαιρέσις τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως Κύρου, ἀπέδειξαν εἰς τὸ κοινόν, ὅτι ἡ εὖνοια τῆς Εὐδοκίας δὲν ἤρκει νὰ προστατεύσῃ οὐδὲ τοὺς πιστοτέρους αὐτῆς φίλους. Ἡ πρὸς τὸν ἑπαρχὸν εὖνοια τῆς Εὐδοκίας ἦτο, τῇ ἀληθείᾳ, καθ' ὅλα δειδικαιολογημένη. Ὁ Κύρος ἦτο ἀνὴρ ἐγκρατὴς πάσης ἑλληνικῆς παιδείας, καὶ δραστήριος διοικητικὸς ὑπάλληλος. Αὐτὸς

καταλύσας τὸ πρὸς τὴν ξηρὰν τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εὐρύνας πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τὴν περιοχὴν τῆς πρωτευούσης, φκοδόμησεν ἕτερον τεῖχος, ἐντὸς ἡμερῶν ἐξήκοντα. "Οθεν ὁ δῆμος, ἐκπεπληγμένος ἐπὶ τῷ τάχει καὶ τῷ κάλλει τοῦ ἔργου, ἀνεβόησεν ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ, παρόντος τοῦ βασιλέως· «Κωνσταντῖνος ἔκτισε, Κῦρος ἀνενέωσεν.» Ἐντεῦθεν ὠφελούμενοι οἱ ἐχθροὶ τῆς Εὐδοκίας, ἥτις διὰ τὸν ἑλληνισμόν μάλιστα αὐτοῦ ἠνύοι τὸν ἄνδρα, παρέστησαν τὸ γεγονός εἰς τὸν Θεοδόσιον ὡς στασιαστικόν· ὅθεν καθαιρεῖται ὁ Κῦρος, καὶ δημεύεται ἡ περιουσία αὐτοῦ, καὶ (χαρακτηριστικώτατον τοῦτο τῶν τότε κυβερνητικῶν καὶ κοινωνικῶν ἡθῶν) ἀποκαρεῖς χειροτονεῖται ἐπίσκοπος Σμύρνης. Τὸ δὲ κάλλος τοῦ μαγίστρου Παυλίνου ἔδωκε νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι ἐτιμωρήθη ὡς ἐνοχος τρυφερωτέρου τινὸς αἰσθήματος τῆς βασιλίδος πρὸς αὐτόν. Ὅπως δὲ ἴσως αὕτη, ἅμα πεισθεῖσα ὅτι ἀπώλεσε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν τοῦ Θεοδοσίου, ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν ν' ἀπέλθῃ αὐθις εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἀλλ' ὁ φθόνος τῆς Πουλχερίας καταδίωξε τὴν βασιλίδαν καὶ μέχρι τῶν ἀγίων τούτων τόπων Ὁ κόμης Σατουρνῖνος διετάχθη νὰ θανατώσῃ δύο ἱερωμένους, φιλάτους τῆς Εὐδοκίας, ἡ δὲ ἀντεξεδικήθη θανατώσασα τὸν κόμητα· καὶ ἡ ὑπερβολὴ αὕτη τῆς ἀγανακτήσεως ἔδωκε πάλιν ἀφορμὴν εἰς νέας κατ' αὐτῆς ἀσέμους κατηγορίας. Τότε ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος ἢ μᾶλλον ἡ Πουλχερία, ἀπεστέρησαν πάσης βασιλικῆς τιμῆς τὴν Εὐδοκίαν, ἥτις διήγαγεν ἤδη ἐν ἐξορίᾳ, καὶ περὶ εὐλαβῇ ἀσχολουμένη ἔργα, ἐκκαίδεκα εἰσέτι ἑναυτοῦς. Ἀφοῦ δὲ ἐδοκίμασεν ἀπάσας τὰς μεταβολὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἡ θυγάτηρ τοῦ φιλοσόφου Λεοντίου ἀπεβίωσεν εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ τὸ 67 τῆς ἡλικίας ἔτος, διαμαρτυρομένη μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς ὅτι οὐδέποτε ὑπερέβαλε τὰ ὅρια τοῦ ὀφειλομένου πρὸς τὸν σύζυγον καθήκοντος. Ἀλλὰ καὶ τοὶ μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τελευτήσασα, διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπὶ τοῦ θρόνου διατριβῆς συνετέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς τὴν ἐν τῇ αὐτῇ καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν τρόπων καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ἀληθεύει μὲν ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς βίος ἐμαραίνεται ἐν τούτοις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα· διότι ὁ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου γράψας Θεοδώρητος Κύρου λέγει· «καὶ ἀργεῖ μὲν παρ' Ἀθηναίοις ὁ Ἄρειος Πάγος, καὶ ἡ Ἡλιαία, καὶ τὸ ἐπὶ Δελφινῷ δικαστήριον, καὶ ἡ τῶν πεντακοσίων βουλὴ, καὶ οἱ ἑνδεκα, καὶ οἱ

θεσμοθέται, καὶ ὁ πολέμαρχος, καὶ ὁ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἄρχων.» Ὡς τε περὶ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, δὲν κατηργήθησαν μὲν, ἀλλὰ οἴκοθεν ἐρειπώθησαν οἱ ἐπὶ τοσοῦτον διατηρηθέντες γηραιοὶ ἐκείνοι θεσμοί. Ἀξιοσημείωτον ὅμως εἶναι, ὅτι, ὅσῳ μᾶλλον ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμὸς ἠφανίζετο ἐκ τῆς πρώτης ταύτης αὐτοῦ ἐστίας, τόσῳ μᾶλλον ὁ νεωστὶ παραγόμενος ἑλληνισμὸς ἀπέβαινε ἐπικρατέστερος ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ ἐστίᾳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὐ μόνον, ὡς πρὸ μικροῦ ιστορήσαμεν, Ἀθηναία κόρη, παραδεξαμένη τὸ χριστιανικὸν δόγμα, ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ τῆς βασιλευούσης ἐκείνης θρόνου, ἀλλὰ καὶ ἄλλα γεγονότα ἐμαρτύρησαν ὅποσον ὁ ἑλληνισμὸς ὁσημέραι ὑπερίσχυεν ἐν τῷ κράτει τούτῳ. Ἐν ἔτει 439, διὰ νόμου ῥητοῦ ὁ Θεοδόσιος ἐπέτρεψε γενικῶς τὸ ἑλληνιστὶ διατίθεσθαι· ἐν ἔτει δὲ 425 ἔδρυσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον, τὸ ὅποιον σήμερον ἠθέλομεν ὀνομάσει Πανεπιστήμιον, καὶ τὸ ὅποιον περιελάμβανε τριάκοντα καθηγητάς, ἐξ ὧν πεντεκαίδεκα ἐδίδασκον τὴν ἑλληνικὴν γραμματικὴν καὶ φιλολογίαν· μόνοι δὲ οἱ λοιποὶ πεντεκαίδεκα ἐδίδασκον λατινιστὶ τὴν ῥωμαϊκὴν φιλολογίαν, τὸ δίκαιον, καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ὥς τε αἱ δύο γλῶσσαι ἐλογίζοντο ἤδη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ὡς ἴσην ἔχουσαι ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Καθηγητῆς ἐν τῷ πανδιδακτηρίῳ τούτῳ δὲν ἠδύνατό τις νὰ διορισθῇ εἰμὴ μετὰ αὐστηράν ἐνώπιον τῆς συγκλήτου ἐπιστημονικὴν δοκιμασίαν καὶ μετὰ ἀκριβοῦς ἔρευναν τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος· οἱ δὲ εἰκοσαετίαν ὑπηρετήσαντες συγκατελέγοντο μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας, ἡ βασιλεία αὕτη περιέβαλε διὰ νέων ἐγγυήσεων τὴν πίστιν. Τφόντι ὁ χριστιανισμὸς τοῦ ὁποίου ἡ τύχη ἐφαίνετο ἀσφαλισθεῖσα ἀπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου, ἐκινδύνευσε ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ νὰ ἐξολισθήσῃ πάλιν ἀπὸ τῆς ἀκραδάντου βάσεως ἐφ' ἧς εἶχον στήσει αὐτὸν αἱ δύο πρῶται οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ μόλις διὰ τῆς συνέσεως τῆς Πουλχερίας προελήφθησαν τὰ δυνάμενα νὰ προκύψωσιν ἀτοπήματα.

Ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ὑποδείξωμεν ὅτι ὅλαι τοῦ χριστιανισμοῦ αἱ αἱρέσεις προῆλθον εἰς μέσον ἐκ τῆς ἀκαταμαχήτου ῥοπῆς ἣν εἶχε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ ζητῇ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν θεῖαν τοῦ Χριστοῦ φύσιν διὰ τρόπου εὐπροσίτου τῇ τῶν ἀνθρώπων διανοίᾳ, καὶ ἐπειδὴ πᾶσα τοιαύτη ἐρμηνεία ἀναγκαίως συνεπήγετο τὴν ἀφαίρεσιν

ἢ τοῦλάχιστον τὴν μείωσιν τῆς θεότητος τοῦ Σωτῆρος οἷαν ὤρισαν αὐτὴν αἱ ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδοι, ἀνεφύετο ἐκ τούτου αἵρεσις, ἥτοι προσβολὴ κατὰ τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας. Ἡ ἐν Χριστῷ οὐσιαστικὴ, ἀδιάρρηκτος καὶ ἀδιάλυτος ἐνωσις τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἦτο τὸ ἐπικρατοῦν ἐν ἀρχῇ τῆς ε' ἐκατονταετηρίδος δόγμα, ὅτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Νεστόριος, ἐπιχειρήσας νὰ φέρῃ εἰς μέσον νέας ἐρμηνείας, παρήγαγε νέα σκάνδαλα. Ὁ Νεστόριος ἐγεννήθη εἰς Γερμανίκειαν τῆς ἐν Συρίᾳ Κομμαγηνῆς, καὶ ἀρχιεράτευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 10 ἀπριλίου 428. Κατ' ἀρχὰς ὑπῆρξε πικρὸς διώκτης τῶν αἵρετικῶν καὶ ἰδίως τῶν ἀρειανῶν. Ὅτε τὸ πρῶτον ἐκήρυξεν ἐνώπιον τοῦ Θεοδοσίου, ἀνέκραξε· «δὸς μοι, ὦ βασιλεῦ, καθαρὰν τὴν γῆν τῶν αἵρετικῶν, καὶ ἐγὼ σοὶ τὸν οὐρανὸν ἀντιδώσω. Συγκάθελέ μοι τοὺς αἵρετικούς, καὶ ἐγὼ συγκαθελῶ σοὶ τοὺς Πέρσας.» Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, παρασυρόμενος ὑπὸ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος αἵτινες δὲν ἔπαυσαν ὑφέρπουσαι ἐντὸς τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, ἐπρέσβευsen ἀπροςδοκῆτως δόγμα συγγενέστατον τοῦ ἀρειανισμοῦ. Ὁ Νεστόριος ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀνθρωπίνην ἀπὸ τὴν θείαν φύσιν τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἠύλαθεῖτο μὲν τὴν Παναγίαν ὡς μητέρα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀπεδέχετο αὐτὴν ὡς Θεοτόκον, διότι ὑπελάμβανε τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Χριστοῦ φύσιν ὡς τὸ ἐνδύμα, τὸ ὄργανον, καὶ τὸν ναὸν οὕτως εἶπεῖν τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ δοξασία αὕτη ἔτεινεν ὅπωςδὴποτε εἰς τὸ νὰ παραστήσῃ τὸν Σωτῆρα ὡς ἄνθρωπον, μετέχοντα μὲν ὑπερφουῶς τινος δυνάμεως, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἄνθρωπον ὄντα καὶ οὐχὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρί.

Ἐντεῦθεν ἐταράχθησαν εὐλόγως πάντες οἱ νοημονέστεροι καὶ εἰλικρινέστεροι ὁπαδοὶ τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως καὶ κατεξανέστησαν κατὰ τοῦ αἵρετικοῦ ἐκείνου δόγματος, προΐσταμένου τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου, ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς Θεοφίλου. Εἰς τὴν θεολογικὴν συζήτησιν ἀνεμίχθησαν, ὅπως δυστυχῶς συνέβαινε πάντοτε, πολιτικὰ πάθη καὶ συμφέροντα. Ὁ κλῆρος τῆς ἀνατολῆς καὶ αὐτὸς ὁ τῆς Ἀντιοχείας πατριάρχης συνετάχθησαν μετὰ τοῦ Νεστορίου· τὸ δὲ δεινότερον καὶ ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος ἐπροστάτευε τὸν ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ὑπέκων εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ εὐνοῦχου Χρυσάφιου, ὅστις ἐκ διαλειμάτων κατίσχυε τῆς Πουλχερίας ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς αὐτοῦ πνεύματος.

Ἄλλ' ἡ Πουλχερία, συνετώτερον τοῦ ἀδελφοῦ πολιτευομένη καὶ πιστότερον ἀκολουθοῦσα τὰ διαβήματα τοῦ μεγάλου αὐτῆς πάππου, ἐστήριζε τὸν Ἀλεξανδρεῖας Κύριλλον, τοῦ ὁποίου τὴν μερίδα ἔλαβε καὶ ἅπας ὁ εὐρωπαϊκὸς κλῆρος. Ἡ πάλῃ ἐξηκολούθει ἐπὶ δύο ἡδὴ ἔτη ὅτε ἡ Πουλχερία κατώρθωσε τελευταῖον νὰ ἀποφασισθῇ ἡ συγχρότησις τρίτης οἰκουμενικῆς συνόδου, ἐν Ἐφέσῳ, ἵνα λύσῃ ὀριστικῶς τὸ ζήτημα.

Τὸ περὶ τῆς συνόδου ταύτης βασιλικὸν θέσπισμα ἐξεδόθη τῇ 19 νοεμβρίου 430· καὶ δι' αὐτοῦ προσεκλήθησαν οἱ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐπίσκοποι νὰ παρευρεθῶσιν εἰς Ἐφεσον κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ ἐπομένου 431 ἔτους. Ἡ σύνοδος ἤρχισε τὰς ἐργασίας αὐτῆς τῇ 22 ἰουνίου. Παρευρέθησαν δὲ ἐν αὐτῇ διακόσιοι περίπου ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ ἐπίσκοπος Καρθαγένης Καπρέσολος ἔγραψεν ἐν ὀνόματι τῶν ἐπισκόπων τῆς ἄλλης Ἀφρικῆς ὅτι ἀπεδέχετο τὸ δόγμα τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Ὁ πάπας Κελεστῖνος ἔπεμψε τρεῖς ἐξάρχους ἵνα ἐκπροσωπήσωσιν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἄλλους ἐπισκόπους τῆς Δύσεως. Προήδρευσε δὲ τῆς συνόδου ὁ Κύριλλος. Καὶ τὰ μὲν δόγματα τοῦ Νεστορίου κατεδικάσθησαν ὑπ' αὐτῆς. Ἄλλ' ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ὑποστηριζόμενος πάντοτε ὑπὸ τοῦ Χρυσάφου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀυλικῶν, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ 40 ἀρχιερέων, προϊσταμένου τοῦ Ἀντιοχείας, ἐπέμεινε εἰς τὴν πλάνην, πολλὴ δ' ἐκ τούτου ἐξηκολούθει σύγχυσις καὶ διαίρεσις ἐν τῇ βασιλευούσῃ μέχρις οὗ ὁ Θεοδόσιος, πειθόμενος τελευταῖον εἰς τὴν φωνὴν τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἐπισκόπων καὶ εἰς τὰς προτροπὰς τῆς Πουλχερίας, ἐξώρισε τὸν πρωταίτιον τοῦ σκανδάλου Νεστόριον εἰς ὅασιν τινα τῆς Λιβύης.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ νέος ἀνεφάνη ἑτεροδιδάσκαλος, ὁ ἀρχιμανδρίτης Εὐτυχής, ὅστις κατήντησε, περὶ τὰς ἐρμηνείας αὐτοῦ, εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς τοῦ Νεστορίου αἵρέσεως. Ὁ Νεστόριος εἶχε διακρίνει ἐντελῶς τὰς δύο τοῦ Σωτῆρος φύσεις, ὁ δὲ Εὐτυχής ἐπὶ τοσοῦτον συνέχεεν αὐτάς ὥστε ἔλεγε καὶ αὐτὴν τὴν θεότητα παθοῦσαν. Ἡ δοξασία αὕτη, εἰάν εἶχεν ἔννοϊαν τινα, εἶχε τὴν ἔννοϊαν ὅτι μία ἦτο ἡ τοῦ Σωτῆρος φύσις, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, διότι οὐδεὶς ἐχέφρων ἄνθρωπος ἠδύνατο νὰ παραδεχθῇ τὴν θεότητα ὡς παθοῦσαν· καὶ τῷ ὄντι αὐτὸς ὁ δυσσεβὴς ἀρχιμανδρίτης ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τοῦτο ἦτο τοῦ

συλλογισμοῦ αὐτοῦ τὸ ἀπαράιτητον συμπέρασμα. "Ὅθεν ἐταράχθησαν αὖθις τὰ πνεύματα, καὶ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ διάδοχος τοῦ Κυρίλλου εἰς τὸν θρόνον Ἀλεξανδρείας Διόσκορος ἡσπάσθη τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς. Ἐχὼν δὲ συμπράκτορα τὸν Χρυσάφιον, ἰσχύσαντα πάλιν παρὰ Θεοδοσίῳ, συγκροτεῖ ὁ Διόσκορος οὗτος τῇ 8 αὐγούστου 449 παράνομον ἐν Ἐφέσῳ νέαν σύνοδον, καὶ διὰ πάσης βίας καὶ ἀθεμιτουργίας ἐπικυροῖ τοῦ Εὐτυχοῦς τὰ δόγματα.

Ἄλλ' ἐμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ ὀρθοδοξία. Ὁ Θεοδοσίος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 450. Τότε ἡ Πουλχερία λαμβάνει σύζυγον τὸν συνελθόν Ὁρᾶκα Μαρκιανόν, ὁμόσαντα νὰ σεβασθῇ τὴν ὑπόσχεσιν ἣν εἶχε δώσει αὕτῃ τῷ Θεῷ νὰ διαγάγῃ ἐν παρθενίᾳ τὸν βίον. Καὶ ἤδη λοιπὸν, ἔχουσα συνεργὸν πρόθυμον καὶ εἰλικρινῆ τὸν καλὸν ἀγαθὸν ἐκείνον ἄνδρα, συγκαλεῖ τῇ 8 ὁκτωβρίου 451 ἐν Χαλκηδόνι τὴν τετάρτην οἰκουμένην σύνοδον εἰς ἣν παρευρέθησαν 630 ἐπίσκοποι ἢ κατ' ἄλλους 520 μόνον. Εἰς τὰς πράξεις μάλιστα δὲν φαίνονται εἰμὴ τὰ ὀνόματα 360. Ἀλλὰ καὶ τοσοῦτους μόνον ἔαν παραδεχθῶμεν, πάλιν ἡ οἰκουμένη αὕτη σύνοδος ὑπῆρξεν ἡ πολυαριθμοτέρα πασῶν τῶν προηγουμένων. Καὶ ἄξιον σημειώσεως πρὸς τοῦτοίς εἶναι ὅτι ὅλοι οὗτοι οἱ ἐπίσκοποι ἀνῆλθον εἰς τὸ κράτος τῆς ἀνατολῆς, πλην δύο ἐκ τῆς δυτικωτέρας Εὐρώπης προσελθόντων καὶ τεσσάρων ἐξάρχων τοῦ Πάπα. Αὕτη λοιπὸν ἡ πολυειδὼς ἀξιωματικὴ σύνοδος πρῶτον μὲν κατεδίκασε τὴν τε αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ τὴν τοῦ Νεστορίου· ἔπειτα δὲ, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Μαρκιανοῦ, ἐξέδοτο κανόνα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἕκτοτε τινὲς τῶν βασιλέων ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται τὰ ἀτοπήματα τοῦ ὑπερεκχειλίσαντος μοναχικοῦ βίου· διότι διὰ τοῦ εἰρημένου κανόνος ἡ σύνοδος ἠγωνίσθη νὰ περιστείλῃ τὰς καταχρήσεις τῶν μοναχῶν καὶ ῥητῶς ἀπηγόρευεν αὐτοῖς νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἢ πολιτικὰ πράγματα. Προσέτι ἡ τετάρτη οἰκουμένη σύνοδος ἐξέδοτο καὶ ἕτερον σπουδαϊότατον κανόνα. Ἦδη ὁ τρίτος κανὼν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέρας οἰκουμένης συνόδου εἶχεν ὀρίσει τάδε· «Τὸν μὲν τοι Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μετὰ τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον, διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν νέαν Ῥώμην.» Ὁ δὲ 28 κανὼν τῆς παρούσης ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ὥρισεν ἔτι σαφέστερον, ὅτι ὁ Ῥώμης δὲν εἶχε τὰ πρεσβεῖα εἰμὴ μόνον καθὸ ἐδρεύων εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῶν πόλεων καὶ ὅτι ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ἀφ' ἧς κατέστη καὶ αὕτη καθεδρὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου, ἐδικαιούτο δι'

αὐτὸ τοῦτο νὰ λάβῃ τὰ δευτερεῖα τῆς τιμῆς. Ἀλλὰ παραθέσωμεν πρὸ πάντων, κατὰ τὸ πλεῖστον, αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ 28 κανόνος.

«Πανταχοῦ τοῖς τῶν ἁγίων πατέρων ὅροις ἐπόμενοι καὶ τὸν ἄρτίως ἀναγνωσθέντα κανόνα τῶν 150 θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, τῶν συναχθέντων ἐπὶ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς μνήμης μεγάλου Θεοδοσίου, τοῦ γενομένου βασιλέως, ἐν τῇ βασιλίδι Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμη, γνωρίζοντες, τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς ὀρίζομεν τε καὶ ψηφίζομεθα περὶ τῶν πρεσβείων τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης· καὶ γὰρ τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην, οἱ πατέρες εἰκότως ἀποδεδώκασιν τὰ πρεσβεῖα. Καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ 150 θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι, τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς νέας Ῥώμης ἁγιωτάτῳ θρόνῳ, εὐλόγως κρίναντες, τὴν βασιλείαν καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν καὶ τῶν ἴσων ἀπολαβούσαν πρεσβείων τῇ πρεσβυτέρᾳ βασιλίδι Ῥώμη, καὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὡς ἐκείνην μεγαλύνεσθαι πράγμασι, δευτέραν μετ' ἐκείνην ὑπάρχουσαν. Καὶ ὥστε τοὺς τῆς Ποντικῆς καὶ τῆς Ἀσιανῆς καὶ Θρακικῆς διοικήσεως Μητροπολίτας μόνους, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἐπισκόπους τῶν προειρημένων διοικήσεων χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ προειρημένου ἁγιωτάτου θρόνου τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν ἁγιωτάτης ἐκκλησίας.»

Ἐπιστήσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν εἰς τὸν πολυθρύλητον αὐτὸν κανόνα τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου. Περὶ τῶν κυριαρχικῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἀξιώσεων τῆς παπικῆς ἐξουσίας· θελομεν πραγματευθῇ βραδύτερον ὅταν ἀπαντήσωμεν τὰς πρώτας μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἔριδας. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ παπικὴ ἀρχὴ ἐστήριξεν αἰετοτε τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς εἰς ἐτέρους λόγους, οὐχὶ δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου κανόνος, ὅςτις οὐδαμῶς συνέφερεν αὐτῇ· διότι ἔλεγε τὴν Ῥώμην ἔχουσαν τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς μόνον ὡς βασιλεύουσιν πόλιν· ἄρα συνεπήγετο τὴν καθαιρέσιν τῶν πρεσβείων ἅμα μετὰ τὴν καθαιρέσιν τοῦ ἀξιώματος τῆς βασιλευούσης πόλεως, ὅπερ συνέβη μετ' ὀλίγον ὡς ἐκ τῆς καταλύσεως τοῦ δυτικοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους· τὸ δὲ χεῖριστον διὰ τὴν παπικὴν ἀρχὴν, συνεπήγετο ἐν ταύτῃ τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Κωνσταντινούπολις ἔμεινεν ἡ μόνη πρωτεύουσα τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἄρα ὁ ἀρχιερεὺς αὐτῆς ἐκληρονόμησε μόνος, κατὰ τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ 28 κανόνος, καὶ τὰ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἐκ προοιμίου διατὶ ἡ παπι-

κὴ ἀρχὴ ἡγωνίσθη ἄλλοθεν νὰ ὀχυρώσῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς· ἀλλὰ ἐκ προοιμίου ὡσαύτως ἀναφαίνεται ὁπόσον ἰσχυρὰ προσκόμματα ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ ἐν τῇ ῥητῇ καὶ πανηγυρικῇ ἐκείνῃ ἀποφάνσει τῆς τετάρτης οἰκουμενικῆς συνόδου.

Πλὴν τούτου, ὁ 28 κανὼν ἀνεγνώρισε καὶ ἐκύρωσε τὴν μεγάλην δικαιοδοσίαν ἣν ὁ Κωνσταντινουπόλεως εἶχε λάβει ἔτι διὰ Χρυσοστόμου ἐπὶ τῶν τριῶν διοικήσεων Θράκης, Ἀσίας καὶ Πόντου. Μετὰ δὲ τοῦ γεγονότος τούτου συνδέεται καὶ ἕτερον λόγου ἄξιον γεγονός. Μέχρι τῶν χρόνων τούτων ὁ τίτλος τοῦ πατριάρχου ἀπενέμετο ὡς τίτλος τιμῆς οὐ μόνον εἰς τοὺς μεγάλους ἐπισκόπους Ῥώμης, Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας, Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ καὶ εἰς διαφόρους δευτερεύοντας ἐπισκόπους, τὸν Ἡρακλείας, τὸν Ἐφέσου, τὸν Καισαρείας. Ἀφ' ἧς ὁμως ὁ 28 κανὼν καθυπέβαλεν εἰς τὸν Κωνσταντινουπόλεως ὀριστικῶς τὰς διοικήσεις Θράκης, Ἀσίας καὶ Πόντου, οἱ ἐπίσκοποι Καισαρείας, Ἡρακλείας καὶ Ἐφέσου ὠνομάσθησαν μόνον ἐξαρχοί, τὸ δὲ ἐπώνυμον τοῦ πατριάρχου, γενόμενον ἤδη ἱεραρχικὸν ἐπώνυμον καὶ οὐχὶ ἀπλῶς τιμητικὸν, ὡς ἦτο πρότερον, ἀπεδόθη εἰς μόνους τοὺς πέντε ὑπερτάτους ἱεράρχας τῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν· Ῥώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων.

Ἐπὶ πᾶσι μὴ παραλείψωμεν νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς Μαρκιανὸς, προσελθὼν εἰς τὴν σύνοδον ταύτην, ἐλάλησε πρὸς αὐτὴν λατινιστὶ, ἐξηγουμένου τοῦ λόγου αὐτοῦ ὑπὸ διερμηνέως, ὅπως συνέβαινεν ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Καὶ ὁμως ἡ σύνοδος συνέκειτο καθ' ὁλοκληρίαν ἐξ Ἑλλήνων ἀρχιερέων· ἀλλὰ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐλογίζετο ἔτι ὡς ῥωμαϊκὴ μοναρχία, ὥστε ἡ ἐθιμοταξία ἀπῆται τὴν ἐπίσημον χρῆσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης. Ὅπόσον δὲ ἡ ἐθιμοταξία αὕτη ἐτρεῖτο αὐστηρῶς ἐξάγεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ ἐξαρχὸς τοῦ Πάπα Ἰουλιανὸς, ὁ ἐπίσκοπος Κῶ, καὶ τοὶ Ἕλλην ὧν αὐτὸς τὸ γένος, ἐλάλησεν ὁμως λατινιστὶ ἐν ὀνόματι τοῦ ἐντολέως αὐτοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, καὶ ἐδέησεν ἐρμηνεὺς νὰ μεταφράσῃ εἰς τὴν ἐλληνικὴν τὸν λατινικὸν τοῦ Ἑλληνος ἐκείνου λόγον. Ἀλλὰ τὸ γεγονός τοῦτο μαρτυρεῖ συγχρόνως εἴπερ τι καὶ ἄλλο ὁπόσον μάταιοι ἦσαν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀγῶνες τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας τοῦ νὰ διατηρηθῇ ἡ λατινικὴ ὡς ἐπίσημος ἐν τῇ ἀνατολῇ γλῶσσα.

Ἐξηκολούθησε δὲ καὶ ἄλλως παγιούμενος τότε ὁ χριστιανισμὸς διὰ τῆς ὁσημέραι προαγομένης καταλύσεως τοῦ ἀρχαίου δόγματος. Ναὶ μὲν, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Ἀρκαδίου, οἱ ἔθνηκοι, πολυειδῶς καταδιωκόμενοι διὰ τε τῶν κατ' αὐτῶν ἐκδοθέντων νόμων καὶ ὑπὸ τῆς καταδρομῆς τῶν μοναχῶν καὶ τῆς μετὰ τούτων συμπράξεως τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ἐζήτουν ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἄσυλον εἰς τὰ ἀπώτατα τῶν ἐπαρχιῶν χωρία, ὅπου ἐτέλουν ἤδη ἀφελῶς, ὅπως ἄλλοτε οἱ πρῶτοι χριστιανοί, τὰ τῆς πατρὸς αὐτῶν θρησκείας· εἰς δὲ τὰς πόλεις ἐξ ἐναντίας ἐθρίαμβευον καὶ ἐπεκράτουν οἱ χριστιανοί. Ἄλλ' ὅμως πλεῖστοι εἰσέτι ὑφίσταντο ὀπαδοὶ τῆς εἰδωλολατρείας, οὐκ ὀλίγα δὲ αὐτῶν ἐσώζοντο ἱερὰ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πόλεις, μάλιστα ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Ἦκμαζον μὲν ἤδη ἐνταῦθα ἐπίσκοποι Κορίνθου, Πατρῶν, Σπάρτης, Ἀθηνῶν, Θηβῶν, Λαρίσης καὶ ἄλλων πόλεων, καὶ ἔνθερμοι ἀνεδείκνυντο ὑπέρμαχοι τῆς ὀρθοδοξίας· ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι τῆς καρτερίας τῶν ἐθνικῶν δὲν ἡδυνήθησαν εἰσέτι νὰ κατισχύσωσι καθ' ὁλοκληρίαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, οὔτε ἡ εὐγλωττία τῶν ἀρχιερέων ἐκείνων, οὔτε ὁ ζῆλος τῶν μοναχῶν. Τοῦτο συνάγεται ἐπισήμως ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων διατάξεων ὅσαι ἐξεδόθησαν κατ' αὐτῶν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ. Μετὰ τοὺς προηγουμένως ἐκδοθέντας τέσσαρας κατ' αὐτῶν νόμους, ὁ νόμος κε' τοῦ 426 ἔτους διατάσσει πάλιν τὴν καταστροφὴν τῶν νεῶν, ἐξ οὗ βεβαιοῦται ὅτι ὑπῆρχον εἰσέτι ναοί. Καὶ μετὰ 13 δὲ ἔτη, τῷ 439, ὁ Θεοδόσιος ἠναγκάσθη νὰ ἐκδώσῃ νέον αὐστηρὸν νόμον κατὰ τῶν μυστικῶν θυσιῶν καὶ ἄλλων ἐθνικῶν ἱεροτελεστιῶν. Ὁ σύγχρονος Θεοδώρητος λέγει μὲν, ἀναφερόμενος εἰς τὸν προμνημονευθέντα νόμον τοῦ 426 ἔτους, ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος τὰ τελευταῖα ἐθνικὰ ἱερὰ ἢ κατεστράφησαν ἢ μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας· ἀλλὰ, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ εἰδωλολατρεία ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺν εἰσέτι χρόνον σωζομένη καθ' ὅλην τὴν ἀνατολὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα.

Καὶ περὶ τὰς ἐξωτερικὰς δὲ σχέσεις ἡ Πουλχερία διετήρησε μέχρι τινὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους. Ἐπὶ τῆς μακρᾶς ταύτης βασιλείας, ἡ εἰρήνη δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα εἰς τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀχανεῖς αὐτοῦ χώρας. Ὁ τοῦ Ἰσδαγέρδου, βασιλέως τῶν Περσῶν, διάδοχος ἐπέχειρθε μὲν δεινὸν κατὰ χριστιανῶν διωγμὸν, καὶ ἐπῆλθεν ἐκ τούτου

Τὸ δεινόν, τὸ μέγα δεινόν τῆς βασιλείας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα αὐτῆς ἔτη, εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, καταστρεπτικὴ τῶν Οὐννων ἐπιδρομή. Εἶδομεν (σελ. 603 καὶ ἐπ.) ὅτι, πρὸ ἐβδομήκοντα περίπου ἐνιαυτῶν, οἱ Γότθοι εἶχον ζητήσῃ ἄσυλον ἐντὸς τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέρασαν τὸν Ἰστρον ποταμὸν, φεύγοντες τὴν ἀγρίαν τῶν Οὐννων φυλὴν, ἣτις, ἀναχωρήσασα ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἀσίας, προσήγγιζε τότε εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐκτοτε ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν εἰςβολὰς τινὰς καὶ αὐτῶν τῶν Οὐννων, ἐντὸς τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, μάλιστα τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν. Αἱ εἰςβολαὶ ὅμως αὗται οὔτε μεγάλαι ἦσαν οὔτε διαρκεῖς, ἡ δὲ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰ πρῶτα τεσσαράκοντα τῆς ἐ' ἑκατονταετηρίδος ἔτη κατώρθωσε, τὸ μὲν διὰ τῶν ὀπλῶν τὸ δὲ διὰ χρηματικῶν πρὸς τοὺς βαρβάρους ἐκείνους δωρεῶν, νὰ ἀπαλλάττῃ τὸ κράτος ἀπὸ δεινότερων συμφορῶν. Ἀλλὰ τῷ 434 κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην τῶν Οὐννων ἡγεμονείαν ὁ Ἀττίλας, ἀνὴρ διαδόχτος ἐπὶ τόλμῃ, πλεονεξία καὶ κατακτητικῇ ὁρμῇ. Ὁ Ἀττίλας προέτεινεν ἀμέσως μεγαλητέρας τῶν προηγουμένων χρηματικὰς ἀξιώσεις· ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἐνέδιδεν ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοδοσίου τόσῳ μᾶλλον ἠϋζάνε τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ ὁ τῶν Οὐννων ἡγεμὼν διὰ πρεσβειῶν ἅς ἔπεμπε κατ' ἔτος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐπὶ τέλους ἡ κυβέρνησις τοῦ Θεοδοσίου ἐνόμισεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ παρὰχωροῦσα τὰ ζητούμενα, καὶ τότε, ἐν ἔτει 441, οἱ Οὐννοι ὑπὸ τὸν Ἀττίλαν ἐπεχείρησαν πολυετεῖς καὶ φοβεράς εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας ἐπιδρομάς, καθ' ἃς ἀνηλεῶς ἐληλάτησαν Μοισίαν, Θράκην καὶ Μακεδονίαν, πορθοῦντες τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ κυριεύοντες τὰς μὴ ἀποχρώντως ὠχυρωμένας πόλεις. Ὑπάρχει μάλιστα μία μαρτυρία, ἡ τοῦ Μαρκελλίνου, λέγουσα ὅτι μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν ἢ μᾶλλον μέχρι τῆς Θερμοπόλεως, ὡς λέγει τὸ χρονικὸν ἐκείνο, προέβησαν. Ἀλλὰ τοῦτο θεωρεῖται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀπίθανον, τὸ μὲν διότι οὐδεὶς τῶν ἄλλων хроνογράφων περιλαμβάνει τὴν Θεσσαλίαν μεταξὺ τῶν χωρῶν ὅσαι ἐδηλώθησαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, τὸ δὲ διότι ὁ Μαρκελλῖνος δὲν ἀναφέρει Θερμοπύλας, ἀλλὰ Θερμόπολιν, ἣτις ἠδύνατο νὰ ᾖ μία τῶν πολυαρίθμων πόλεων ὅσας εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας οἱ Οὐννοι ἐξεπόρθησαν. Πλὴν τούτων αἱ γνωσταὶ πόλεις ὅσαι ὀνομαστὶ ὑπὸ τῶν хроνογράφων ἀναφέρονται ὡς κυριευθεῖσαι ὑπὸ τῶν Οὐννων ὑποδεικνύουσι τὴν ἐπιδρομὴν οὐχὶ πρὸς

πόλεμος μεταξύ τῶν δύο ἐπικρατειῶν· ἀλλ' οὔτε ὁ πόλεμος οὗτος, οὔτε τὰ ἐπακολουθήσαντα συμβεβηκότα ἀπέβησαν ἄδοξα διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν. Δὲν θέλομεν βεβαίως ἐκλάβει κατὰ γράμμα τὰς λαμπρὰς καὶ ἐπανειλημμένας νίκας, ὅσας λέγουσιν οἱ χρονογράφοι καὶ οἱ πανηγυρισταὶ ὅτι ἐνίκησαν τότε οἱ τοῦ Θεοδοσίου στρατοὶ κατὰ Περσῶν. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἂν οἱ στρατοὶ οὗτοι δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἀνακτῇσωσι τὴν Νισίβιν, οὐδὲ οἱ Πέρσαι κατώρθωσαν νὰ κυριεύσωσι πόλιν καμμίαν τῆς Μεσοποταμίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ συνωμολογήθη εἰρήνη μακροχρόνιος μεταξύ τῶν δύο βασιλείων. Καὶ βραδύτερον μάλιστα, ἐπὶ τῆς αὐτῆς βασιλείας, τὸ ἀνατολικὸν κράτος προήγαγε κατὰ τι τὴν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἔκτασιν αὐτοῦ καὶ ἰσχύν. Εἶδομεν ἄλλοτε (σελ. 302) τὰς σχέσεις τῆς Ἀρμενίας πρὸς τοὺς Σελευκίδας. Ἐκτοτε ἡ χώρα αὕτη ὑπέκυψεν ἀλληλοδιαδόχως εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Πάρθων, τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Περσῶν, καὶ τοι εἶχε πάντοτε τοὺς ἰδίους βασιλεῖς. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐ' ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. ἡ Ἀρμενία ἦτο διηρημένη εἰς δύο ἄνισα τμήματα· καὶ τοῦ μὲν ἀνατολικωτέρου καὶ μεγαλητέρου ἐβασίλευεν ὁ Χοσρόης, ὑποτελὴς ὢν τοῦ μονάρχου τῆς Περσίας, τοῦ δὲ δυτικωτέρου καὶ μικροτέρου ἐβασίλευεν ὁ Ἀρσάκης, ὑποτελὴς ὢν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἀρσάκου, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία κατέλυσε τὴν ἐγγώριον ἐκείνην βασιλείαν καὶ κατέστησεν ὑπηκόους τοὺς πρότερον συμμάχους αὐτῆς Ἀρμενίους· διώρισεν ἀνώτερον στρατιωτικὸν διοικητὴν τῆς Ἀρμενίας, ἔκτισε καὶ ὠχύρωσεν, εἰς χῶρον εὐθετον παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Εὐφράτου, τὴν Θεοδοσιούπολιν, καὶ ἐπέτρεψε τὴν εἰδικωτέραν ἐπιστάσιαν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων εἰς πέντε σατράπας ἐκ τῶν ἐπιχωρίων εὐπατριδῶν. Ἀλλὰ μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη καθρέθη καὶ ὁ τοῦ Χοσρόου διάδοχος, ἡ δὲ ἀνατολικωτέρα Ἀρμενία διωκῆθη ἔκτοτε ὡς περσικὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Περσαρμενίας. Τότε ὅμως ὁ Θεοδόσιος προέτεινεν ἀξιώσεις τινὰς εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἀρμενίας, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Περσῶν συνήνεσε νὰ παραιχωρήσῃ τμήμα αὐτῆς οὐχὶ λόγου ἀνάξιον. Ἐπεστήσαμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τὸ γεγονός τοῦτο, διότι βραδύτερον τὸ ἀρμενικὸν φῦλον ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν τύχην τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Πολλοὶ τῶν ἐπιφανῶν τῆς Ἀρμενίας οἰκῶν μετηνάστευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ, ἐξελληνισθέντες, ἐπρωταγωνίστησαν πολλάκις ἐκεῖ, καὶ εἰς αὐτὸ τῆς βασιλείας τὸ ἀξίωμα προήχθησαν.

θηρήσκευμα, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν Πουλχερίαν, τῆς ὁποίας γνω-
στὸς εἶναι ὁ χριστιανικὸς ζῆλος. Ὁ αἰοδιμος πατριάρχης Φώτιος,
ὅστις ἀνέγνωσεν ἀκεραίας τὰς τοῦ Εὐναπίου συγγραφάς, ἐπαινεῖ μὲν
εἰς τὴν μυριόβιβλον τὸν ἄνδρα μέχρι τινὸς διὰ τὴν καλλιέπειαν αὐτοῦ,
ἀλλὰ ῥητῶς ἐπιφέρει· «δυσσεβὴς δὲ τὴν θρησκείαν ὧν, τοὺς μὲν εὐσε-
βεῖα τὴν βασιλείαν κοσμήσαντας παντὶ τρόπῳ καὶ ἀνέδην κακίζων
διασύρει, ἐξάγει δὲ τοὺς δυσσεβεῖς, κτλ.» Καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων δὲ
αὐτῶν βεβαιοῦται ὅποσον ἄδικος ἦτο ἡ τοῦ Εὐναπίου κατὰ τῆς Πουλ-
χερίας καταφορὰ, ὡς πρὸς τὴν τῶν ἐπαρχιῶν διοίκησιν. Διότι σώζον-
ται νόμοι ῥητοὶ δι' ὧν, ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, οἱ λαοὶ τῶν ἐπαρ-
χιῶν ἀπηλλάγησαν τῆς πληρωμῆς τῶν καθυστεροῦντων φόρων ἐν δια-
στήματι ἐξήκοντα ὅλων ἐνιαυτῶν. Ὁ πρῶτος νόμος ἐκδοθεὶς ἐν ἔτει
414 ἐξαλείφει τὰ καθυστεροῦντα ἐτῶν τεσσαράκοντα ἀπὸ τοῦ 368
ἕως τοῦ 408, ὁ δὲ δεῦτερος καταργεῖ τὰ καθυστεροῦντα ἐτέρων ἐνιαυτῶν
εἰκοσιν ἀπὸ τοῦ 408, μέχρι τοῦ 428. Οὐ μόνον δὲ πολλὰ τοιαῦτα
καθυστεροῦντα ἐδωρήθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φόρων
τῆς τρεχούσης χρήσεως, ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, ἀπηλλάττοντο
ἐπαρχίαι τινές, ὡς μαρτυρεῖ ὁ νόμος 11 τοῦ ἔτους 435 δυνάμει τοῦ
ὁποίου ἐπετράπη εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, ἦτοι εἰς τοὺς κατοίκους τῆς κυ-
ρίως Ἑλλάδος, νὰ μὴ πληρώσωσιν εἰμὴ τὸ τρίτον τοῦ ἐπιβάλλοντος
αὐτοῖς φόρου. Τοιαῦται δὲ παραχωρήσεις δὲν συμβιβάζονται πρὸς
τὰς διὰ θανάτων καὶ θημεύσεων ἐκβιαζομένας εἰσπράξεις αἵτινες
ἐνηργοῦντο δῆθεν ἐπὶ τῆς βασιλείας ἐκείνης κατὰ Εὐνάπιον. Ἀλλ'
ἰδοὺ καὶ ἄλλη ἀπόδειξις ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωμεν κατὰ
γράμμα τὰς ἀφηγήσεις τῶν τότε χρονογράφων. Ὁ ῥήτωρ καὶ σοφιστὴς
Πρίσκοις, ὅστις οὐ πολὺ βραδύτερον ἤκμασεν, ἐν τοῖς σωζομένοις τῆς
Βυζαντικῆς αὐτοῦ ἱστορίας, ὁμιλῶν περὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν χρημά-
των ὅσα ἐδέησε νὰ πληρωθῶσιν εἰς τοὺς Οὐννοὺς, βεβαιοῖ ὅτι τοσαύτη
ἦτο ἡ δυσκολία πρὸς εὕρεσιν τῶν χρημάτων τούτων ὥστε οὐ μό-
νον οἱ ἐν τῇ γερουσίᾳ ἀναγεγραμμένοι ἠναγκάσθησαν νὰ συνεισφέρω-
σιν ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ ἐν γένει ὁ κόσμος τῶν γυναικῶν καὶ τὰ ἐπιπλα-
τῶν πλουσίων προετέθησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἵνα ἀπαρτισθῇ τὸ ἀπαιτού-
μενον ποσόν· καὶ ἄλλας δὲ πολλὰς καταθλίψεις ἐκτραγωδεῖ γενομένας
κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Ἐν τούτοις ποῖον ἦτο τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον
ἀνέλαβεν ἡ κυβέρνησις νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν Ἀττίλαν; Ἐφάπαξ μὲν
6,000 λιτρῶν χρυσοῦ, φόρον δὲ ἐτήσιον διςχιλίας καὶ ἑκατὸν λίτρας

μεσημβρίαν ὁρμῶσαν, ἀλλ' ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἀπὸ τοῦ περὶ τὸν Σάον Σιρμίου (τοῦ ὁποίου τὰ πολλὰ ἐρείπια φαίνονται μέχρι τοῦδε περὶ τὸ πολίχινον Μήτροβιτζ) διὰ τῆς Ῥατιαρείας (σήμερον Ἀρζάρ Παλάγκα), τῆς Ναίσσου (σήμερον Νύσσης), τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς Ἀρκαδιουπόλεως καὶ τῆς Κωνσταντίας μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τοῦ Ἑλληςπόντου. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ καταστροφή ὑπῆρξεν ἀνυπολόγιστος, διότι βεβαιοῦται ὅτι συνεπήγαγε τὴν ἐρήμωσιν ἐβδόμη-κοντα μεγάλων καὶ μικρῶν πόλεων. Τί ἔπραξεν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἵνα ἀναχαιτίσῃ τὸν ὀλέθριον αὐτὸν χείμαρρον, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ἀορίστως μόνον ἀναφέρονται μάχαι τινὲς τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων πρὸς τοὺς Οὐννοὺς καθ' ἃς οἱ τῶν πρώτων στρατηγοὶ ἠττήθησαν· μέχρις οὗ μετὰ τελευταίαν τινὰ ἐν Χέρρονήσῳ μάχην ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ αὐθις εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Οὐννων καὶ συνωμολόγησε πρὸς αὐτὸν συνθήκας ἐπιζημίους. Δυνάμει τῶν κυριωτέρων ὄρων τῶν συνθηκῶν τούτων, 1^{ον} ὁ Θεοδόσιος παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἀττίλαν χώραν εὐρείαν παρὰ τὴν μεσημβρινὴν τοῦ Ἰστρου ὄχθην, χώραν ἣτις ἐξετείνετο, ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἀπὸ Σιγγιδόνος, τοῦ σημερινοῦ Βελιγραδίου, μέχρι Νοβῶν, τοῦ σημερινοῦ Σιστοβίου, βάθος δὲ εἶχε πέντε ἡμερῶν ὁδὸν ἥτοι προέβαινεν ἀπὸ τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ πρὸς μεσημβρίαν μέχρι τῆς πόλεως Ναίσσου, ἣτις ἀπετέλεσε τὸ ὅριον τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων ἐπικρατείας· 2^{ον} ὁ Θεοδόσιος ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλλῃ ἐφάπαξ μὲν ἀποζημίωσιν 6,000 λιτρῶν χρυσοῦ, κατ' ἔτος δὲ φόρον διςχιλίων καὶ ἑκατὸν λιτρῶν χρυσοῦ.

Ἡ τοιαύτη οἰκτρὰ διεξαγωγή καὶ ἔκβασις τοῦ προκειμένου ἀγῶνος, δὲν εἴμπορεῖ βεβαίως νὰ ἀποδοθῇ οὔτε εἰς ἐνδεῖαν ἀνδρῶν μαχίμων οὔτε εἰς ἑλλειψιν τῶν ἀναγκαίων χρηματικῶν πόρων. Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο εἰς δεινὴν ἀμνηχανίαν καὶ εἰς ἀπόδειξιν ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ σύγχρονος σοφιστὴς Εὐνάπιος, ὁ Σαρδιανὸς, λέγει, εἰς τὰ σωζόμενα τῆς μετὰ Δέξιππον ἱστορίας αὐτοῦ, τὰ αἰσχιστὰ περὶ τῶν καταχρήσεων καὶ καταπιέσεων ὅσαι ἐπὶ Πουλχερίας ἐγίνοντο κατὰ τὴν τῶν ἐπαρχιῶν διοίκησιν. Ἀλλὰ οἱ τότε χρονογράφοι δὲν εἶχον ἅπαντες τὴν συνείδησιν τοῦ ἱστορικοῦ καθήκοντος, καὶ πολλάκις ἔνεκα προσωπικῶν παθῶν κατεφέροντο κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Τοῦτο δὲ ἰδίως συνέβη εἰς τὸν Εὐνάπιον, ὅστις, ἐθνικὸς ὢν τὸ

χρυσοῦ. Ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ περιεῖχεν 72 χρυσᾶ νομίσματα, τοῦ δὲ νομίσματος ἡ ἀξία ὑπολογίζεται εἰς 15 σημερινὰς δραχμὰς· ὅθεν ἡ λίτρα τοῦ χρυσοῦ ἰσοδυναμεῖ πρὸς 1080 σημερινὰς δραχμὰς, καὶ ἡ μὲν ἐφάπαξ εἰς τὸν Ἀττίλαν πληρωτέα ποσότης συνεποσοῦτο εἰς ἑξ καὶ ἡμισυ περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἡ δὲ κατ' ἔτος εἰς δύο ἑκατομμύρια καὶ ἑκατὸν χιλιάδας δραχμῶν. Ἐκαστος δὲ ἐκ τῶν προτέρων θέλει ὁμολογήσει ὅτι τὸ ἀνατολικὸν κράτος, περιλαμβάνον τὰς εὐφορωτέρας χώρας τῆς γῆς, αἰτνες, ἐξαιρέσει τῆς Θράκης, τῆς Μοισίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ἀπελάμβανον πρὸ ἐτῶν βαθεῖαν εἰρήνην, δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ μὴ ἡδύνατο νὰ καταβάλῃ εὐκόλως τὰ σχετικῶς εὐτελεῖ ἐκεῖνα ποσά. Καὶ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μόνης ἐὰν ὑπετίθετο ὅτι ἔπρεπε νὰ εἰσπραχθῶσι τὰ χρήματα ταῦτα, πάλιν ἡδύνατο ἐκ τοῦ προχείρου νὰ συλλεχθῶσι, διότι κατὰ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων τῆς βασιλευούσης ἔβριθον σκευῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ καταφεύγωμεν εἰς εἰκασίας; Δεκαετίαν μόλις μετὰ τὴν πρὸς τὸν Ἀττίλαν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην, βασιλεύσαντος τοῦ Λέοντος τοῦ Α', τὸ δημόσιον ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρέθη ἔχον περίσσευμα χρηματικὸν μέγα.

Ὅλας θαλάσσας εἶποι τις καὶ ποταμούς χρημάτων

λέγει ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον ὁ Κωνσταντῖνος Μανασσῆς. Τὸ δὲ θετικὸν εἶναι ὅτι τὸ περίσσευμα ἐκεῖνο ὑπῆρξε τηλικούτον ὥστε ὁ Λέων ἡδυνήθη ἐξ αὐτοῦ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς μεγάλην τινὰ κατὰ Βανδῆλων τῆς Ἀφρικῆς ἐκστρατείαν ἣτις ἀπῆτησε δαπάνην 64,000 λιτρῶν χρυσοῦ καὶ 700,000 λιτρῶν ἀργυρίου· ἦτοι ἐν ὅλοις 121,620,000 δραχμῶν· διότι ἡ μὲν λίτρα χρυσοῦ ἰσοδυναμεῖ, ὡς εἵπομεν, πρὸς 72 χρυσᾶ, ἡ δὲ λίτρα ἀργυρίου, πρὸς 5 χρυσᾶ. Τὸ δὲ περίσσευμα τοῦτο μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως ὅπόσον μεγάλοι ἦσαν οἱ πόροι τοῦ κράτους. Τινὲς ἠθέλησαν νὰ εἰπωσιν ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν χρημάτων τούτων προήρχοντο ἐκ δημεύσεων καὶ ἐκ τῶν συνεισφορῶν τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Ὁ σύγχρονος Κάνδιδος ὅστις πρῶτος ἀνέφερε τὰ προπαταθέντα ποσά, λέγει ῥητῶς ὅτι μόναι αἱ ἀργυραῖ λίτραι ἐπήγαζον ἐκ δημεύσεων καὶ ἐκ τοῦ βασιλέως Ἀνθεμίου, ὃ ἐστὶ τὸ μικρότερον τοῦ ὅλου ποσοῦ μέρος.

Ἡ βασιλεία λοιπὸν εἶχε τοὺς ἀναγκαίους πόρους πρὸς συγκρότησιν

στρατοῦ ἀποχωρῶντος· δὲν ἐστερεῖτο δὲ καὶ μαχητῶν γενναίων. Ἀποδείξεις, αὐτοῦ τούτου τοῦ πολέμου περιπέττειαι τινές. Ἡ πόλις Ἀσημοῦς ἔκειτο ἐν τῇ Θράκῃ, ἁδῆλον κατὰ δυστυχίαν ποῦ ἀκριβῶς· οὐ μόνον δὲ οὐδέποτε ὑπὸ τοῦ Ἀττίλα ἐκυριεύθη (τοῦτο συνέβη καὶ εἰς ἄλλας τῆς Θράκης πόλεις, ἰδίως τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ τὴν Ἡράκλειαν, τὴν ποτὲ Πέρινθον), ἀλλὰ οἱ γεναῖοι αὐτῆς κάτοικοι, ἐπιχειροῦντες ἀδιαλείπτους κατὰ τῶν Οὐννων ἐπίδρομάς, ἀνῆρπαζον τὰ λάφυρα αὐτῶν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους· τοσοῦτον δὲ εἰς τοὺς πολεμίους ἐκείνους ἐνεποίησαν τρόπον ὥστε οὗτοι ἠναγκάσθησαν νὰ μὴ πλησιάζωσιν εἰς τὴν τῶν Ἀσημουντίων χώραν. Ὅταν ἔπειτα συνωμολογήθη ἡ περὶ εἰρήνης συνθήκη, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὑποχρεωθῇ ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν Ἀττίλαν οὐ μόνον ἅπαντας τοὺς αὐτομόλους ἢ αἰχμαλώτους Οὐννους, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ῥωμαίους ὑπηκόους ὅσοι αἰχμαλωτευθέντες ὑπὸ τῶν Οὐννων εἶχον κατορθώσει ὡπλισθέντες νὰ διαφύγωσιν ἀπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Ἀσημουντίοι ἀπεφάναντο ὅτι δὲν ὑποτάσσονται εἰς τοιαύτας ὑποχρεώσεις. Ὅθεν ἐδέησεν ὁ ἀγέρωχος τῶν βαρβάρων βασιλεὺς νὰ ἐπιχειρήσῃ ἰδίας πρὸς τοὺς Ἀσημουντίους συμβάσεις· καὶ πάλιν οἱ Ἀσημουντίοι ὁμόφυλον μὲν οὐδένα παρέδωκαν, βαρβάρους δὲ ἀπέδωκαν δύο καὶ μόνους, ἰσχυρισθέντες ὅτι τοὺς μὲν ὁμογενεῖς καὶ τοὺς αὐτομόλους Οὐννους πρὸ καιροῦ ἀπέλυσαν, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους εἶχον θανατώσει. Μετ' οὐ πολὺ δὲ θέλομεν ἶδει καὶ ἄλλην πόλιν εἰς τὰ μεσημβρινώτατα τῆς κυρίως Ἑλλάδος κειμένην, ἀποκρούουσαν ἐτέρων ἰσχυρῶν βαρβάρων τὴν ἐπίθεσιν. Ἡ μήπως ὁ στρατὸς τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου δὲν ἀντέστη εἰς τοὺς Πέρσας καὶ δὲν ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ εἰρηνεύσωσιν; Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν τῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ πρὸς συγκρότησιν στρατοῦ ἐπιτηδείου νὰ τιμωρήσῃ τὸν βασιλέα τῶν Οὐννων· ἀλλὰ τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι ἡ κυβέρνησις διεξήγετο ὑπὸ γυναικός, ἥτις, ὡσηνδῆποτε καὶ ἂν εἶχε σύνεσιν καὶ δεξιότητα, ἐστερεῖτο ὅμως τῆς ἀναγκαίας εἰς τηλικούτον ἀγῶνα ῥώμης.

Καὶ ὅτι τοῦτο κυρίως ὑπῆρξε τὸ αἷτιον τῶν συμφορῶν ὅσας ἐπήνεγκεν ἡ τῶν Οὐννων ἐπίδρομή, οὐχὶ δὲ τοῦ κράτους ἡ ἀσθένεια, μαρτυροῦσιν ἔτι τρανότερον τὰ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντα γεγονότα. Μετὰ τσσαράκοντα καὶ δύο ἐτῶν βασιλείαν, καθ' ἣν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι προέστη τοῦ κράτους ὁ Θεοδόσιος ὁ μικρὸς, ἀπέθανεν οὗτος τῷ

450· καὶ τότε, καθὼς προεῖπομεν, ἡ Πουλχερία, δίδουσα νέον τῆς συνέσεως αὐτῆς δεῖγμα, παρέλαβεν ὡς σύζυγον καὶ συνάρχοντα τὸν Θράκα Μαρκιανόν, ὅστις δὲν εἶλκε μὲν ἐξ εὐπατριδῶν τὸ γένος, ἀλλὰ διέπρεπεν ἐπὶ εὐσταθείᾳ χαρακτῆρος καὶ δικαιοσύνῃ καὶ εὐλαβείᾳ. Ἡ πρώτη τοῦ Μαρκιανοῦ πράξις ἀπέδειξε τὸ τί ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ βασιλεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπόφασιν ἔχων νὰ περιστείλῃ τὰς παραλόγους τῶν βαρβάρων ἀξιώσεις. Ὁ Ἀττίλας ἐζήτησεν αὐθαδῶς τὴν πληρωμὴν τοῦ ἐτησίου φόρου, ὃ δὲ Μαρκιανὸς ἀπήντησεν ἀμέσως ὅτι δὲν ἐννοεῖ παντάπασιν νὰ ἐξακολουθήσῃ καταβάλλων τὸν φόρον τοῦτον καὶ ὅτι, ἐὰν ὁ Ἀττίλας ἡσυχάσῃ, θέλει πέμψει αὐτῷ δῶρα, εἰ δὲ ἀπειλήσῃ πόλεμον, θέλει ἀντεπεξέλθει κατ' αὐτοῦ δι' ὅπλων καὶ ἀνδρῶν ἱκανῶν νὰ περιστείλωσιν ἅπασαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Οὐννων κατ' ἀρχὰς ἐξεμάνη ὑπὸ τῆς ὀργῆς· ἀλλ' ἐπὶ τέλους δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ἐπιμείνῃ, καὶ ἐπεχείρησε τὴν μεγάλην αὐτοῦ κατὰ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἡττήθη ἐν Γαλατίᾳ τῷ 451 ὑπὸ τοῦ γενναίου Ἀετίου· ἀποθανὼν δὲ τῷ 453 ἀπῆλλαξε τὸ ἀνατολικὸν κράτος παντὸς ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου κινδύνου. Ὁ Μαρκιανὸς ὠφελήθη ἐκ τούτου ἵνα ἐπανορθώσῃ πολλὰ τῶν σφαλμάτων τῆς προηγουμένης βασιλείας. Περιέστειλε τὸ ὀλέθριον τῶν εὐνούχων κράτος, τιμωρήσας πρὸ πάντων τὸν Χρυσάφιον ὅστις εἶχε παρασύρει τὸν ἀσθενῆ Θεοδοσίον εἰς τοσαύτας ἀνομίας. Περιέστειλεν, ὡς ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ προεκθέσωμεν, τὰς αἱρέσεις τοῦ Νεστορίου καὶ τοῦ Εὐτυχοῦς. Περίωρισε τὸ καθ' ἑαυτὸν τὴν ἐπικρατήσασαν ἀγοραπωλησίαν τῶν δημοσίων λειτουργημάτων καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀτιμώρητον ἐπὶ πολὺ διαμείναςαν δωροδοκίαν τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους. Ἀπῆλλαξε τὰς ἐπαρχίας πολλῶν καθυστερούντων φόρων, καὶ, ἀποθανὼν τῷ 457, κατέλιπεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον μέγα χρηματικὸν περισσεύμα. Ἡ Πουλχερία εἶχεν ἀποβιώσει τριετίαν πρὸ αὐτοῦ· καὶ, τελευτήσαντος ὀλίγον μετ' αὐτὴν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Γ', ἀνεψιοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ὀνωρίου ἐν τῇ Δύσει, ἐξέλιπεν οὕτω τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου ὁ οἶκος. Τὸ δυτικὸν κράτος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατακλυζόμενον καὶ κολοβούμενον, καὶ εἰς ἀδιάκοπον σχεδὸν περιελθὼν ἀναρχίαν, ἐπλησίαζεν εἰς τὸ τέλος αὐτοῦ, ὥστε οὐδεὶς ἡδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς τῶν ἐφημέρων αὐτοκρατόρων οἵτινες ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι ἐβασίλευον τότε ἐν Ῥώμῃ. Ἐγένετο λοιπὸν χρεῖα νὰ προχειρισθῇ νέος

ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεὺς, αἱ δὲ περιπέττειται τῆς ἐκλογῆς ταύτης καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς προελούσης βασιλείας εἶναι ἄξιονημόνευτοι, διότι μαρτυροῦσι τὴν τε ἐπιρροὴν ἣν εἶχε ἡθεὶς ἐν τῇ ἀνατολῇ τὸ βαρβαρικὸν στοιχεῖον καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ ἀδιάκοπον ἀντίδρασιν τῶν ἰθαγενῶν.

Ἐν τῷ διαστήματι τῶν ἐξήκοντα ἐνιαυτῶν οἵτινες διήλθον ἀφ' ἧς ὁ Συνέσιος διεμαρτύρετο ἐνώπιον τοῦ Ἀρχαδίου (σελ. 635—636) κατὰ τῆς παντοδυναμίας ἣν ἔλαβον οἱ βάρβαροι ἐν τῷ κράτει καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν συγκροτήσεως τοῦ ἀρίστου τῆς στρατιᾶς μέρους, τὸ κακὸν τοῦτο, ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῇ, ἠῤῥησεν ἀπεναντίας. Τῷ 457, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Μαρκιανός, ἰσχυρότατος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκῶν ἦτο ὁ τοῦ Ἀσπαρ, βαρβάρου καὶ ἰδίως κατὰ τινὰς Ἀλανοῦ τὸ γένος. Ἐπὶ τρεῖς ὅλας γενεάς, ὁ πατὴρ τούτου, αὐτὸς καὶ ὁ υἱός του Ἀρδαβούρ ἤρχον τῶν στρατῶν τῆς ἀνατολῆς. Διὰ τῆς πολυαρίθμου ἐκ βαρβάρων φρουρᾶς αὐτοῦ, ὁ Ἀσπαρ ἐδέσποζε τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πρωτευούσης, διὰ δὲ τῶν θαυσιπῶς θαπανωμένων θησαυρῶν, ἐδελέαζε τὰ πλήθη. Τίποτε δὲν ἐφαίνετο ἤδη τὸ δυνάμενον νὰ κωλύσῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ· καὶ ὅμως δὲν ἀνεβίβάσθη εἰς τὸν θρόνον. Ἐρρέθη ἀνέκαθεν, καὶ πολλάκις ἔκτοτε ἐπανελήφθη ὅτι δὲν ἀνηγορεύθη βασιλεὺς διότι ἦτο Ἀρειανὸς αὐτός τε καὶ ὁ υἱός του Ἀρδαβούρ. Δύο ὅμως ἕτεροι υἱοὶ του, ὁ Πατρίκιος καὶ ὁ Ἑρμαναρίχ, ἦσαν ὀρθόδοξοι, ὁ δὲ Πατρίκιος ἀνηγορεύθη μετ' οὐ πολὺ καὶ Καῖσαρ· ὥστε ἂν τὸ μόνον κώλυμα πρὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀσπαρ ἦτο τὸ αἵρετικὸν αὐτοῦ δόγμα, τὸ κώλυμα τοῦτο δὲν ὑπῆρχεν ὡς πρὸς τὸν υἱὸν του τοῦτον. Διατὶ λοιπόν, ἐνῶ εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι ὁ Ἀσπαρ ἀνηγόρευσε τὸν νέον βασιλέα καὶ πρόδῃλον ὡσαύτως ὅτι τὸ συμφέρον του ἦτο νὰ προτιμῇσιν παντὸς ἄλλου τὸν ἴδιον υἱόν, ἕτερόν τινα ἀνεβίβασεν εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον; Διότι ὑπῆρχεν ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐθνικὴ τις συνείδησις ἰσχυρά. Ἡ ἐθνικὴ αὕτη συνείδησις δὲν συνεταῦτιζετο, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, μετὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ. Δύο ἕτερα ἐπεκράτουν ἐν αὐτῇ γεγονότα· τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις. Ὁ ἐλληνισμὸς μετεῖχε μὲν οὐσιωδῶς ἀμφοτέρων τούτων τῶν γεγονότων, ἀλλὰ, καλυπτόμενος ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου αὐτῶν ὄγκου, ἦτο ἔτι ἀφανὴς εἰς τὰ ὅμματα τῶν πολλῶν, οἵτινες οὔτε ἐκάλουν, οὔτε ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἐλλήνας, ἀλλὰ ῥωμαίους καὶ χριστιανούς. Καὶ ὡς τοιοῦτοι ὅμως, ἦτοι

ὥς οἱ μόνοι κάτοχοι ὁλοκλήρου τοῦ τότε ὑφισταμένου πολιτισμοῦ, δὲν ἀνείχοντο νὰ ἴδωσι τὴν ἐκπροσωποῦσαν τὸν πολιτισμὸν τοῦτον ὑπερτάτην ἀρχὴν περιεχομένην εἰς χεῖρας ἀνδρὸς βαρβάρου, ἐπὶ ἡλῦδος Ἀλανοῦ, Γότθου ἢ Βανδήλου. Ταύτην δὲ τὴν κοινὴν συνειδήσιν εὐλαβούμενος ὁ Ἀσπαρ, ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ δύναμις ἣν ἐκέκτητο ὡς ὑπηρετῆς τοῦ κράτους τούτου, καὶ ἡ ἐπιρροή ἣν ἤσκει ἐπὶ τοῦ ὄχλου, ἐνόμισε συνετώτερον ν' ἀναδιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον, ἀνθ' ἑαυτοῦ καὶ τινος τῶν υἱῶν του, ἄνδρα ἰθαγενῆ, ἔκπαλαι αὐτῷ ἀφωσιωμένον, εὐελπίς ὅτι διὰ τοῦ μεσάζοντος τούτου προσώπου ἅμα μὲν θέλει διατηρήσει ἀσφαλῶς ὅσα ἐνέμετο πλεονεκτήματα, ἅμα δὲ θέλει ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Προήγαγε λοιπὸν εἰς τὴν βασιλείαν τὸν Θράκκα Λέοντα, ἥδη μὲν χιλιάρχον, ἄλλοτε δὲ ἐπιμελητὴν τῆς οἰκίας αὐτοῦ διατελέσαντα.

Ὁ Λέων ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀνατολίου· καὶ δὲν εἶναι μὲν ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐνθ' ἄχρις αὐτοῦ οἱ βασιλεῖς προεχειρίζοντο ὑπὸ μόνων τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ἀπὸ αὐτοῦ ἤρξατο ἡ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας κύρωσις τῆς ἀναγορεύσεως· διότι ἂν ὁ προκατόχος του Μαρκιανὸς ἐπέθηκεν ἰδίᾳ χειρὶ τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ὑπάρχει μαρτυρία τις καθ' ἣν ὁ πρὸ τοῦ Μαρκιανοῦ βασιλεύσας Θεοδόσιος Β' ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως· βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἀπὸ Λέοντος καὶ ἐφεξῆς ἡ κύρωσις τῆς ἐκκλησίας ἐλογίσθη ἀπαραίτητος, οὐδ' ἔχει ὑπόστασιν τινα ἀληθείας ἡ ἐτέρα γνώμη ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν στέψις δὲν ἤρχισεν εἰμὴ ἀπὸ Ἰουστίνου τοῦ νεωτέρου. Οὐ μόνον δὲ, ὡς ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας στέψεως, ἡ τοῦ Λέοντος βασιλεία προσέλαβε πρώτη ὀριστικῶς τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ὅστις ἀποτελεῖ μίαν τῶν ἰδιοτήτων δι' ὧν διακρίνεται ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, ἀλλὰ καὶ ἐτέρα σπουδαία τοῦ Λέοντος πράξις μαρτυρεῖ ὅτι ἰδίον τι πνεῦμα, διάφορον τοῦ προτέρου, ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ ἐν τῷ πολιτεύματι τῆς μοναρχίας ταύτης.

Ὁ Λέων ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων μέγας· τοῦτο ὅμως μᾶλλον πρὸς ἀντίθεσιν τοῦ ὁμωνύμου αὐτοῦ ἐγγόνου, ὅστις λέγεται μικρὸς, διότι ἀπέθανε νεώτατος ὢν. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Λέων δὲν ἦτο ἀνὴρ μέγας, ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς, δραστήριος, καὶ πρὸ πάντων ἐγίνωσκε καὶ συνεμερίζετο τὰ αἰσθήματα τῆς ἐπικρατούσης τότε κοινῆς συνειδήσεως.

Τοιοῦτος δὲ ὢν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὸν ζυγὸν ὃν ἤθελε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτὸν ὁ δημιουργὸς τῆς τύχης του Ἀσπαρ. Οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσι διηγημάτιον τι τὸ ὁποῖον καθίστησι πρόδηλον ὅπόσον αὐθαδέεις ἦσαν αἱ ἀξιώσεις τοῦ βαρβάρου τούτου. Ὁ Ἀσπαρ, λέγουσιν, ἐσύστησέ ποτε εἰς τὸν βασιλέα ὡς ἔπαρχον τῆς πόλεως ἓνα τῶν φίλων του· ὁ δὲ βασιλεὺς διώρισεν ἕτερον. Τότε ὁ Ἀσπαρ, κρατήσας τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ ἱματίου, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς παραβάτην τῶν ὑποσχέσεων, εἰπὼν· «Βασιλεῦ, τὸν ταύτην τὴν ἀλουργίδα περιβεβλημένον οὐ χρὴ διαψεύδεσθαι.» Ὁ δὲ Λέων ἀπήντησεν· «ἀλλὰ μὴν προσήκει τῷ βασιλεῖ μὴ ὑπέικειν τινὶ ἢ ὑποκεῖσθαι, καὶ μᾶλλον ὅταν τοῦ κοινοῦ ἀσύμφορον ᾖ.» Δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνος ὁ διάλογος οὗτος ἐγένετο τῶντι μεταξύ Ἀσπαρ καὶ βασιλέως. Ἀλλ' ἐκ τούτου καὶ μόνου ὅτι ἐπιστεύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ μὲν Ἀσπαρ ἤξιον νὰ βασιλεύῃ διὰ τοῦ Λέοντος, ὁ δὲ Λέων δὲν ἀνείχετο τὴν τυραννίαν ταύτην. Ὅχι ὅτι ἠθέλησε νὰ ἐλαττώσῃ κατ' ἐλάχιστον τὸ ἀξίωμα τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ. Ὁ Ἀσπαρ ἐξηκολούθησεν ὢν ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ· ὁ πρεσβύτερος υἱὸς του Ἀρδαβούρ ἦτο στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς· ὁ ἄλλος υἱὸς του Πατρίκιος ἀνηγορεύθη ὑπάτος καὶ μετ' ὀλίγον Καῖσαρ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἴσχυον νὰ εὐχαριστήσωσι τὴν ἀκόρεστον πλεονεξίαν τῶν βαρβάρων αὐτῶν, ὥστε ὁ Λέων ἐνόησε πρωϊμώτατα τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀσφαλισθῇ, αἰσθανόμενος ὅτι οὗτοι, ἔχοντες εἰς χεῖρας τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ μέρος, ἠδύνατο ἐπίσης εὐχερῶς νὰ τὸν καθαιρέσωσιν, ὅσον εὐχερῶς τὸν ἀνηγόρευσαν.

Ἠξεύρομεν ὅτι πρὸ καιροῦ οἱ μονάρχαι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐστηρίζοντο πολὺ μᾶλλον εἰς τοὺς ξένους ἢ εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς, περιστοιχίζόμενοι ὑπὸ ἄλλοφύλων σωματοφυλάκων καὶ ἀπαρτίζοντες ἐξ ἄλλοφύλων τὰς φάλαγγας εἰς τὰς ὁποίας ἔδιδον τὰ ἄριστα τῶν ὅπλων καὶ τὴν μεγίστην μισθοδοσίαν. Ἡ περιφρόνησις εἰς ἣν εἶχον καταντήσει τὰ ἐξ ἐγγχωρίων συγκείμενα τάγματα ἦτο τοσαύτη ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ νομοθεσία εἶχε θεσπίσει τὴν ὑποδεεστέραν αὐτῶν ἐν τῷ στρατῷ τάξιν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὅτε ἐβασίλευσεν ὁ Λέων· τὸ μὲν κράτιστον τοῦ στρατοῦ συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν προδήλως ἐπιβούλων, ὁ δ' ἰθαγενὴς στρατὸς ἦτο ἀνάξιος λόγου. Ὑποτιθεμένου ὅτι ὁ ἰθαγενὴς οὗτος στρατὸς ἦτο δυνατόν νὰ ἀναδιοργανωθῇ καὶ νὰ καταστῇ ἐνάμιλλος τοῦ ἐτέρου, ἀπητεῖτο πάντοτε χρόνος μακρὸς, ὁ δὲ Λέων εἶχε κατεπείγουσαν χρεῖαν ταγμάτων τινῶν πιστῶν καὶ ἀξιωμα-

χων. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ καταφύγῃ εἰς ἐγχωρίους τινὰς οἰκοθεν μαχίμους ὄντας, τοὺς καλουμένους Ἰσαύρους. Ἰσαυρία ἐλέγετο ἔτι τότε ἡ ὄρεινὴ καὶ ὀλίγον γνωστὴ τῆς μικρᾶς Ἀσίας χώρα, ἡ κειμένη μεταξύ Λυκαονίας, Φρυγίας, Πισιδίας καὶ Κιλικίας. Οἱ φιλοπόλεμοι αὐτῆς κάτοικοι ὀλίγον εἶχον ὑποκύψει εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ, οὔτε ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐδαμάσθησαν ποτὲ ὁλοσχερῶς, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἐπικεικστέραν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιρροὴν διετέλουν ἀποκρούοντες μέχρι τῶν χρόνων τούτων, διότι οἱ πλεῖστοι, ἂν ὅχι ὅλοι, ἦσαν ἔτι εἰδωλολάτραι. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον ἀρχίσει καὶ πρὸ τοῦ Λέοντος νὰ μεταχειρίζωνται αὐτοὺς κατὰ τῶν πανταχόθεν ἐπικειμένων ἐξώθεν βαρβάρων. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Ἀττίλαν πολέμου, ὁ Θεοδόσιος ὁ μικρὸς ἐκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀρχηγόν τινα τῶν Ἰσαύρων ὀνόματι Ζήνωνα, καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν φρουρήσιν τῆς ὑπὸ τῶν Οὐννων ἀπειλουμένης βασιλευούσης. Ὁ Ζήνων οὗτος, ὅστις κατηγορήθη ὅτι ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ἵνα ἀνορθώσῃ τὴν εἰδωλολατρείαν, ἀπέθανεν ἐπὶ Μαρκιανοῦ. Ὁ δὲ Λέων, ἐπειγόμενος ἤδη νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτὸν κατὰ τῶν περὶ Ἀσπαρ, προσέλαθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἑτερόν τινα Ἰσαυρον, καλούμενον μὲν ὅλως βαρβαριστὴ Τρασκαλισαῖον ἢ Τρασισικωδίσειον, μετονομασθέντα δὲ ὡς αὐτὸς Ζήνωνα, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν συγκρότησιν στρατιωτικῆς μοίρας ἐξ ὁμογενῶν, ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου καὶ ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον μίαν τῶν θυγατέρων του, τὴν Ἀριάδνην, 459. Αὕτη ἡ ἀπόπειρα τῆς τοῦ ἰθαγενοῦς στρατοῦ ἀνορθώσεως, εἶναι γεγονὸς ἀξιομνημόνευτον. Δὲν ἐπήγαγε μὲν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἅπαντα τὰ σωτήρια αὐτῆς ἀποτελέσματα. Ὁ χριστιανισμὸς ὅστις ἔμελλε βραδύτερον, πολὺ βραδύτερον νὰ ἐπιρρώσῃ τὸ μάχιμον τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ πνεῦμα, ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶχεν ἐπαγάγει ὅλως ἀντιθέτους διαθέσεις. Ὁ Λέων λοιπὸν ἠναγκάσθη νὰ στρατολογήσῃ τὸν ἐπιχώριον στρατὸν ἐκ τῶν ἀλλοθρήσκων ἰθαγενῶν, οἵτινες ὀλίγον διέφερον τῶν ἀλλοφύλων βαρβάρων κατὰ τε τὰ ἦθη καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ καθήκοντος. Πλὴν τούτου ὅχι μόνον οἱ ἀλλόφυλοι βάρβαροι δὲν ἔπαυσαν ἀποτελοῦντες μέρος τῆς ἐνόπλου δυνάμεως, ἀλλ' ἡ βασιλεῖα ἐδέησε νὰ δεχθῇ ἐντὸς τοῦ κράτους νέους ξένους ὡς συμμάχους. Οὐδὲν ἤττον ἡ ἐπὶ Λέοντος γενομένη ἀρχὴ τοῦ ἔργου, εἰ καὶ ἀπῆντησε προσκόμματα καὶ πολυτρόπως ἐκολοβώθη ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, συνεπήγαγεν ὅμως προϊόντος τοῦ χρόνου τὴν μὀρφωσιν ἀξιολόγου ἐθνικοῦ στρατοῦ καὶ συνετέλε-

σεν εἰς τὸ νὰ μὴ πάθῃ ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὅ,τι ἔπαθε τὸ δυτικόν, εἰς τὸ νὰ μὴ καταλυθῇ δηλαδὴ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ ἐμβαλόντων ἄλλοτρίων φύλων.

Ἐντούτοις ὁ κύριος καὶ ἄμεσος σκοπὸς τῆς καινοτομίας ταύτης τοῦ Λέοντος δὲν διέφυγε τὴν ὑποπτον προσοχὴν τοῦ Ἀσπαρ. Ἡ μεταξὺ αὐτῶν διένεξις ἠῤῥαενεν ὁσημέραι, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις χρονογράφοις ὀλίγων εἰδήσεων, καθότι οἱ σύγχρονοι δὲν περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς εἰμὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κεκολωμένοι. Ἰδίως δὲ ἐπιζήμιος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπῆρξεν ἡ ἀπώλεια τοῦ Κανθίδου, ὅστις Ἰσαυρος ὢν τὸ γένος καὶ γραμματεὺς διατελέσας «τῶν ἐν Ἰσαύροις πλεῖστον ἰσχυσάντων,» ἐγίνωσκε κάλλιστα τὰς πρὸς τούτους σχέσεις τοῦ Λέοντος, καὶ ἔγραψεν ἐν ἐκτάσει περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν ἐρίδων ὅσαι ἐξ αὐτῶν παρήχθησαν. Ὅτε μὲν ὁ Ἀσπαρ παρασκευάζει δολοφόνους κατὰ τοῦ Ζήνωνος, μετὰ κόπου διαφεύγοντος τὸν κίνδυνον, ὅτε δὲ ὁ Λέων διακόπτει τὸν κατὰ Βανδήλων πόλεμον, ἵνα ἔχῃ προχείρους τοὺς στρατηγούς αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ἀσπαρ. Ὁ βασιλεὺς κατήντησε νὰ δυσπιστῇ πρὸς πᾶσαν τούτου συμβουλὴν. Ὅτε τῷ 467 οἱ Σκίροι καὶ οἱ Γότθοι, πολεμοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἐζήτησαν ἀμφότεροι τὴν συμμαχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς, ἡ γνώμη τοῦ Ἀσπαρ ἦτο «μηδετέροις συμμαχεῖν,» ὁ δὲ Λέων διέταξε νὰ δοθῇ ἐπικουρία εἰς τοὺς Σκίρους. Ὅπόσον δὲ δίκαιον εἶχε νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὸν Ἀσπαρ, κατέστη προδηλον ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν οὗτος ἐπολιτεύθη εἰς τὸν κατὰ Βανδήλων πόλεμον.

Τὸ γερμανικὸν τοῦτο ἔθνος τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς πέμπτης ἐκατονταετηρίδος εἶχεν ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, διεπέρασεν ἐκεῖθεν ἔπειτα, τῷ 429, ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτοῦ Γιζέριχον, εἰς Ἀφρικὴν καὶ κατέλυσε τὴν αὐτόθι ῥωμαϊκὴν ἀρχήν. Πάλιν δὲ ἀπὸ τῆς νέας ταύτης κατακτήσεως ὁρμώμενον ἐπεχείρησεν ἀδιαλείπτους εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομὰς. Ἐκ τῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομῶν ρητῶς δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ δύο, ἡ κατὰ τοῦ Ταινάρου, καὶ ἡ κατὰ τῆς Ζακύνθου, αἵτινες οὐδ' εἶναι βέβαιον ἂν συνέβησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἢ βραδύτερον. Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ἐγένοντο ἐπὶ Λέοντος, καὶ τούτου ἕνεκεν ἀναφέρονεν αὐτὰς ἐνταῦθα. Ἡ κατὰ τοῦ Ταινάρου προσβολὴ ἀπέτυχεν· ὁ Γιζέρι-

χος ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῶν μαχίμων Λακώνων, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἀφοῦ ἀπέβαλε πολλοὺς τῶν περὶ αὐτόν. Ἀλλὰ τότε ὀργισθεὶς, ἐπέπεσε κατὰ τῆς Ζακύνθου, ἔκτεινε πολλοὺς τῶν παρατυχόντων καὶ συλλαβὼν πεντακοσίους περίπου ἐγκρίτους κατοίκους, ἀπέπλευσεν ἀφικόμενος δὲ ἐν μέσῳ ἁδριατικῷ πελάγει, ἐκρεοῦργησε τὰ σώματα τῶν αἰχμαλώτων τούτων καὶ ἔσπειρεν αὐτὰ πανταχοῦ τῆς θαλάσσης. Ταῦτα ἢ τοιαῦτα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῇ ὁ Λέων, περὶ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὸν σύγχρονον Μάλχον, ἐπεκράτει ἡ δόξα ὅτι ἦτο «φοβερός ἅπασιν τοῖς τε ὑπ' ἐκείνου τὴν βασιλείαν τελοῦσι, καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν ὅσοις εἰς φήμην ἀφίκετο.» Ὅθεν τῷ 463 ἐξαπέστειλε κατὰ τοῦ Γιζερίχου στρατὸν, ὅστις ἐκυρίευσεν τὴν τε Τρίπολιν καὶ ἄλλας τῆς Ἀφρικῆς πόλεις· καὶ προτείναντος μὲν τότε τοῦ βασιλέως τῶν Βανδήλων εἰρήνην, ὁ Λέων ἐδέχθη αὐτὴν ἕνεκα τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀσπαρ κινδύνων, βραδύτερον ὅμως, τῷ 468, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ μὲν Γιζερίχος ἐπανελάθε τὰς κατὰ τῆς Ἰταλίας ἐπιδρομὰς, ὁ δὲ ἤδη βασιλεύων τῆς Ἰταλίας Ἀνθέμιος, ὁ διὰ συστάσεως τοῦ Λέοντος προαχθεὶς εἰς τὸ ἄξιωμα τοῦτο, ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ προστάτου αὐτοῦ, ὁ Λέων ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ μεγάλην κατὰ Βανδήλων ἐπιστρατείαν, ἱκανὴν νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος αὐτῶν. Ὁ στόλος ὃν ἐπὶ τούτῳ συνεκρότησε συνέκειτο ἐκ 1113 πλοίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβησαν ἄνδρες δεκακισμύριοι, παρεκτὸς τῶν ναυτῶν· ἡ δαπάνη συνεποσώθη, ὡς προείπομεν μικρὸν ἄνωτέρω, εἰς 120,000,000 περίπου δραχμῶν, κατὰ Προκόπιον μάλιστα εἰς ἑπτὰ πλείονα. Στρατηγὸς δὲ τοῦ ὅλου ἐπιχειρήματος προεχειρίσθη ὁ τῆς βασιλίσσης Βηρίνης ἀδελφὸς Βασιλίσκος, ἔχων παρ' ἑαυτῷ ὁδηγὸν καὶ σύμβουλον τὸν Ἀσπαρ, διότι ὁ Λέων ἤλπισεν ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἅμα μὲν θέλει ἀπομακρύνει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἐπίβουλον ἐκείνον ἄνδρα, ἅμα δὲ θέλει καταστήσει αὐτὸν χρήσιμον εἰς τὸ κράτος. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ὅμως ἡπατήθη, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ αὐτὸς ὁ γυναικάδελφός του Βασιλίσκος ἐπεβούλευεν, ὡς φαίνεται, αὐτόν. Ὁ στόλος ἐφθασεν αἰσίως εἰς πόλισμα τῆς Ἀφρικῆς, καλούμενον μὲν Μερκούριον, ἀπέχον δὲ τῆς Καρχηδόνης 280 περίπου στάδια. Καὶ ἂν ἀμέσως ἐκείθεν ἐπήρχετο κατὰ τῆς πρωτεύουσας ταύτης τοῦ βανδηλικοῦ κράτους, ὁ Γιζερίχος βεβαίως κατετροπούτο, διότι οὐδεμίαν εἶχεν ἐπιχειρήσει προπαρασκευῇ, καὶ ἦτο κατεπτοημένος οὐ μόνον διὰ τὴν προηγουμένην ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πρὸ μικροῦ ὑπὸ τοῦ Λέοντος κατορθω-

θεῖσαν ἀποστασίαν τῆς Σαρδόνος ἀπὸ τῶν Βανδήλων. Ὅποσον δ' ἐπτοήθη καὶ ἦτο ἀπαράσκευος ἐξάγεται ἐκ τούτου, ὅτι ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ πέντε ἡμερῶν ἀνακωχάς, ἐπὶ τῷ λόγῳ δῆθεν τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ ἐν τῷ μεταξύ τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀπαιτούμενα. Ἄν ὁ Βασιλίσκος εἶχεν εἰσέτι ἀμφιβολίαν τινὰ περὶ τοῦ πρακτέου, ἡ πρότασις αὕτη ἤρκει νὰ τὸν πείσῃ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιτεθῇ ἄνευ ἀναβολῆς. Ἄλλ' ἡ ἐπιτυχία ἣτις οὕτω ἤθελε κατασταθῇ ἄφευκτος, δὲν συνέφερεν εἰς τὸν Ἄσπαρ, διότι ἔμελλε νὰ κρατύνῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Λέοντος. Ὅθεν συνεβούλευσε τὸν Βασιλίσκον νὰ δεχθῇ τὴν ἀνακωχὴν, καὶ εὗρεν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἄλλους στρατηγούς τόσῳ μᾶλλον προθυμούς εἰς τοῦτο ὅσῳ ἄφ' ἐνὸς καὶ αὐτὸς ὁ Βασιλίσκος ἐπιθυμῶν νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον περιποιεῖτο τὸν Ἄσπαρ, ἄφ' ἐτέρου ὁ Γιζερίχος ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ στείλῃ εἰς τὸν στρατὸν κρύφα μέγα ποσὸν χρυσίου. Γενομένων λοιπὸν οὕτω τῶν ἀνακωχῶν, οἱ Βανδῆλοι λαβόντες καιρὸν, παρεσκευάσαν πλείστας ναῦς, τὰς μὲν φερούσας ἄνδρας μαχίμους, τὰς δὲ ἀνδρῶν μὲν κενάς, πλήρεις δὲ ἐμπρηστικῶν ὑλῶν καὶ πνεύσαντος ἀνέμου οὐρίου, ἐξώρμησαν αἱ πρῶται ῥυμουλκοῦσαι τὰς δευτέρας ἐπὶ τὸ πόλισμα ὅπου ἐναυλόχει ὁ τοῦ Βασιλίσκου στόλος. Ἀμα δὲ ἐπλησίασαν ἐκεῖ, ἐμβαλόντες πῦρ εἰς τὰ κενὰ πλοῖα, ἀφῆκαν αὐτά, κεκολπωμένα ἔχοντα τὰ ἱστία, ἐπὶ τὸ στρατόπεδον. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε πρόδηλον. Τὰ πυρφόρα σκάφη, ἐλαυνόμενα ὑπὸ οὐρίου ἀνέμου καὶ ἐπιτεσόντα κατὰ τοῦ συμπεπυκνωμένου καὶ ἠγκυροβολημένου στόλου, διέδωκαν εἰς αὐτόν τὰς φλόγας· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπελθόντων τῶν μαχίμων βανδηλικῶν πλοίων, ἐκορυφώθη ἡ ταραχὴ καὶ ἡ καταστροφή. Τινὲς τῶν οὕτως ἐξαπίνης προσβληθέντων ἀνεδείχθησαν ἄνδρες ἀγαθοὶ ἐν τῷ ὀλεθρίῳ τούτῳ ἀγῶνι, μάλιστα δὲ ὁ ὑποστράτηγος Ἰωάννης καὶ ὁ Δαμόνικος ὁ Ἀντιοχεύς. Περὶ τοῦ πρώτου διηγεῖται ὁ Προκόπιος ὅτι, περικυκλωθείσης τῆς νηὸς αὐτοῦ ὑπὸ ἀπείρων πολεμίων, οὗτος ἔκτεινεν ἀπὸ τοῦ καταστρώματος ἐπιστροφάδην (ἦτοι δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ, ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω) πολὺ αὐτῶν πλῆθος· ὅτε δὲ εἶδεν ὅτι ἡ ναὺς αὐτοῦ ἀλίσκεται ἀνέβη εἰς τὰ ἱκρία ἵνα καταποντισθῇ. Εἰς μάτην ὁ υἱὸς τοῦ Γιζερίχου Γένζων παρεκάλει αὐτὸν νὰ σωθῇ παρεχόμενος τὰ πιστά, ἐκείνος οὐδὲν ἤττον κατέπεσε σὺν πάσῃ τῇ τῶν ὅπλων σκευῇ ἀπὸ τῶν ἱκρίων εἰς τὴν θάλασσαν, τοῦτο μόνον ἀνακράξας «ὥς οὐ μὴ ποτε Ἰωάννης ὑπὸ χερσὶ κυνῶν γένηται.» Τὸ πλεῖστον τοῦ στόλου κατεστράφη. Ἄλλ' ὁ Βασιλίσκος καὶ οἱ ἄλλοι προδόται διεσώθησαν καὶ

ἐπέστρεψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὁ πρῶτος κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ δὲν ἐτιμωρήθη, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς μεσολαβήσεως τῆς Βηρίνης, τὸ δὲ διότι ὁ Λέων ἔμαθε τίς ἦτο ὁ κύριος τῆς συμφορᾶς παραίτιος. Οὐδὲ ἠρέσθη εἰς τὴν προδοσίαν ταύτην ὁ Ἀσπαρ, ἀλλὰ ἐζήτησε νὰ προσοικειωθῇ καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἰσαύρους διὰ τοῦ Ἀρδαβούρ, μεταχειρισθέντος πρὸς τοῦτο τὸν οἰκεῖον αὐτοῦ Μαρτίνον, ὅστις ὅμως ἔσπευσε νὰ καταγγείλῃ εἰς τὸν Ζήνωνα τὰ μελετώμενα.

Τότε, 471, ὁ Λέων, ἀποδεξάμενος τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Γιζερίχου. ἵνα μὴ ἔχῃ τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον περισπασμὸν, ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ κακοῦ ἐκείνου τῆς βασιλείας αὐτοῦ δαίμονος. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο εὐκολόν. Ἡ μὲν φρουρὰ τῶν ἀνακτόρων ἦτο πιστὴ, ἀλλ' οἱ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Ἀσπαρ Γότθοι ἐπεκράτουν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Θρόκης. Ἴνα ἀντιταχθῇ λοιπὸν εἰς αὐτοὺς ὁ Λέων διέταξε τὸν Ζήνωνα, στρατηλάτην ὄντα τῆς Ἀνατολῆς, νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν Χαλκηδόναν. Οὕτω δὲ παρασκευασθεὶς, συνεκρότησεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις σύγκλητον, εἰς ἣν προσῆλθον ὅτε Ἀσπαρ, ὡς πρόεδρος αὐτῆς, καὶ οἱ υἱοὶ του, Ἀρδαβούρ καὶ Πατρίκιος, ὡς συγκλητικοί· καὶ ἐνταῦθα διέταξε νὰ φωνευθῶσιν οὗτοι. Οἱ Γότθοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν περιχώρων, ἅμα μαθόντες τὸ γεγονός, ὤρμησαν κατὰ τῶν ἀνακτόρων. «Εἶχον γάρ (οἱ περὶ τὸν Ἀσπαρ) πλῆθος Γόθων, λέγει ὁ Μαλάλας, καὶ κόμητας καὶ παῖδας καὶ παραμένοντας αὐτοῖς ἀνθρώπους πολλούς.» Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ Γότθοι ἐπεχείρησαν νὰ ἐκπορθήσωσι τὰ ἀνάκτορα, ὑπὸ τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ Ἀσπαρ στρατηγὸν Ὀστρου καὶ τὸν γυναικᾶδελφον αὐτοῦ Θεωδέριχον, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς· καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἐπελθόντος ἐκ Χαλκηδόνος τοῦ Ζήνωνος μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως, κατεβλήθησαν καὶ διελύθησαν, ὥστε ὁ Λέων ἔμεινε κύριος τῶν πραγμάτων. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀσπαρ, ὃν παρηκολούθησε πολλὴ Γόθων σφαγὴ, ἐπροξένησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τοῖς ὁποίοις ἡννοεῖτο ἑξαίρετως ὁ βάρβαρος ἐκεῖνος ἕνεκα τῆς ἐλευθεριότητος αὐτοῦ. «Θθεν οἱ πολλοὶ ἐπωνόμασαν τὸν Λέοντα Μακέλλην ἢ Μακελλάριον καὶ παροιμία ἔκτοτε παρ' αὐτοῖς ἐπεκράτησε «Νεκροῦ φίλος οὐδεὶς εἰμὴ μόνος Ὀστρου», διότι αὐτὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους λαμπρότερον

ἡγωνίσθη πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀρχηγοῦ του, ὑποχωρήσας δὲ ἐφρόντισε νὰ μὴ ἀφήσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν παλλακὴν τοῦ Ἄσπαρ, «Γότθαν εὐπρεπῆ, ἣτις ἔφιππος ἐξῆλθεν ἅμα αὐτῷ ἐπὶ τὴν Θράκην.» Καὶ ἐκ τῶν υἱῶν ὁμῶς αὐτοῦ, ὁ μὲν Καῖσαρ Πατρίκιος, ἀναλαβὼν ἐκ τῶν πληγῶν, ὃς ἔλαβεν, ἐπέζησεν, ἃν καὶ ἄδηλον τί ἀπέγινεν, ὁ δ' Ἑρμαναρίχ, διασωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος, ἐστάλη εἰς Ἰσαυρίαν, ἔγνημεν ἐκεῖ μίαν νόθον τοῦ Ζήνωνος θυγατέρα, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν, διέζησεν αὐτόθι ἐν ἀνέσει.

Οὕτω κατελύθη ὁ ἰσχυρὸς τοῦ Ἄσπαρ οἶκος. Ἄλλ' αἱ διενέξεις εἰς ὃς οὗτος περιῆλθεν ἐπὶ τσαῦτα ἔτη πρὸς τὸν Λέοντα, διεκώλυσαν τὸν δραστήριον τοῦτον βασιλέα ἀπὸ τοῦ νὰ κατορθώσῃ ὅσα ἐπεχείρησε καὶ νὰ πράξῃ ὅσα ἠδύνατο τφόντι ἄλλως νὰ πράξῃ κατὰ τῶν ἔξω βαρβάρων. Οὐ μόνον ἡ μεγάλη κατὰ τῶν Βανδήλων τῆς Ἀφρικῆς ἐκστρατεία ἀπέτυχε κυρίως ἐνεκα τοῦ Ἄσπαρ, ἀλλ' ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τὸ κράτος περιῆλθεν εἰς ἐπιζημίους σχέσεις καὶ πρὸς τοὺς καταλαβόντας τὰς βορείους ἐπαρχίας Γότθους. Εἶδομεν ὅτι εἰς τὰς παραμονὰς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου πολλοὶ Ὀστρογότθοι φεύγοντες, ὡς καὶ οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Οὐϊσίγοτθοι, τοὺς Οὐννοὺς, εἶχον διαπεράσει ὡσαύτως τὸν Ἰστρον καὶ κοινωνήσει τῆς ποικίλης αὐτῶν ἐντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους τύχης. Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν Ὀστρογότθων εἶχον ὑποκύψει ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ εἰς τὴν τῶν Οὐννων κυριαρχίαν. Ἐπειτα δέ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἠθέλησαν μὲν νὰ διατηρήσωσι τὸ μέγα ἄξίωμα τὸ ὁποῖον ὁ δορικτήτωρ οὗτος ἐκτήσατο εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς βορείους καὶ μέσας τῆς Εὐρώπης χώρας, ἠττήθησαν ὁμῶς ὑπὸ τῶν γερμανικῶν φυλῶν ὅσαι κατέκουν παρὰ τὸν κάτω Ἰστρον, καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν Ὀστρογότθων καὶ τῶν Γεπιδῶν. Ἐκτοτε οἱ Οὐννοι ἔπαυσαν πρωταγωνιστοῦντες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν βαρβάρων, ἃν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἀναφαίνεται ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ ἱκανὸν ἔτι χρόνον. Ἐκ δὲ τῶν καταβαλόντων αὐτοὺς ἐθνῶν, οἱ μὲν Γεπῖδαι κατέλαβον τὴν Δακίαν καὶ ἤρξαν αὐτῶν μέχρι τοῦ 566 ὅτε ὑπέκυψαν εἰς τοὺς Λογγοβαρδίους καὶ τοὺς συμμάχους τούτων Ἀβαρχας. Οἱ δὲ Ὀστρογότθοι ἀπέβησαν οἱ ἰσχυρότατοι ὅλων τῶν ποικίλων γερμανικῶν, σλαυικῶν, καὶ οὐννικῶν φυλῶν ὅσαι κατέκουν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ ἀναμῖξ μετὰ τῶν ἰθαγενῶν εἰς τὴν Παννονίαν καὶ τὴν Θράκην. Ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος ἔτη, καὶ ἐκ

τούτων τῶν ἐν Θράκῃ Γότθων ἦσαν οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἀσπαρ ὀπαδοί.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπρώτευον τῶν Γότθων δύο οἶκοι· ἐν μὲν τῇ Θράκῃ ὁ τοῦ Θεωδερύχου, υἱοῦ Τριαρίου, ὅστις Θεωδέριχος ἦτο καὶ γυναικᾶδελφος τοῦ Ἀσπαρ, ἐν δὲ τῇ Παννονίᾳ οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Βαλαμύρου. Ἀμφότεροι οἱ οἶκοι οὗτοι ἐλάβανον παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς πλούσια δῶρα· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ πρὸς τὸν Θεωδέριχον διδόμενα ἦσαν πλουσιώτερα, οἱ τρεῖς τοῦ Βαλαμύρου υἱοὶ ἐνέβαλον τῷ 461 εἰς τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ ἠνάγκασαν τὸν Λέοντα νὰ ὑποσχεθῇ αὐτοῖς ὅσα ἐχορήγει καὶ εἰς τὸν ἕτερον οἶκον· ἀντὶ τούτου δὲ ἐστάλη ὡς ὁμηρος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ υἱὸς ἐνὸς τῶν τριῶν ἀδελφῶν τοῦ Θεωδεμίρου, ὁ τότε ἐπταέτης Θεωδέριχος, ὁ μετέπειτα πολυθρύλητος κυριάρχης τῆς Ἰταλίας. Ὅτε μετὰ δεκαετίαν ἐφρονεύθη ὁ Ἀσπαρ, εἶδομεν τὸν Θεωδέριχον τὸν Τριαρίου, ἐπιχειρήσαντα νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θάνατον τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ του, ἀλλὰ κατατροπωθέντα. Ὁ σκοπὸς του δὲν ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀπλῶς νὰ ἐκδικηθῇ· ἤθελε σῶμα νὰ διαδεχθῇ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀσπαρ. Καὶ τότε μὲν ἀπέτυχεν· ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη, 473, οἱ ἐν Θράκῃ Γότθοι ἠτήσαντο διὰ πρέσβων τρία τινὰ παρὰ τοῦ βασιλέως· νὰ λάβῃ ὁ Θεωδέριχος τὴν κληρονομίαν ἣν ἀφῆκεν αὐτῷ ὁ Ἀσπαρ καὶ ἦτις εἶχε δημευθῇ· νὰ νέμεται τὴν Θράκην καὶ νὰ ἀποδοθῇ αὐτῷ τὸ τοῦ Ἀσπαρ στρατιωτικὸν ἀξίωμα. Τοῦ δὲ βασιλέως μὴ ἀποδεξαμένου εἰμὴ τὴν περὶ στρατηγίας ἀπαίτησιν, ὁ Θεωδέριχος ἐπολιόρκησε τοὺς τε Φιλίππους καὶ τὴν Ἀρκαδιούπολιν· καὶ ταύτην μὲν ἐκυρίευσαν οἱ Γότθοι διὰ λιμοῦ, ἐν Φιλίπποις δὲ ἀπέτυχον· μετ' οὐ πολὺ δὲ πιεζόμενοι καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, ἐπεμψαν πρεσβείαν περὶ εἰρήνης πρὸς τὸν Λέοντα, καὶ συνωμολογήθησαν τότε συμβάσεις καθ' ἃς ὁ μὲν Λέων ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλλῃ εἰς τοὺς Γότθους κατ' ἔτος χρυσίου λίτρας διςχιλίας ἥτοι 2,250,000 περίπου δραχμῶν, ὁ δὲ Θεωδέριχος ἀνεγνωρίσθη στρατηγὸς ὑπατος τοῦ τε πεζικοῦ καὶ τοῦ ἵππικοῦ, καὶ ἡγεμὼν τῶν Γότθων. Πλὴν τούτων δὲ ὁ μὲν βασιλεὺς ὑπέσχετο νὰ μὴ δέχεται κἀνένα ἀποστάντα Γότθον, ὁ δὲ Θεωδέριχος νὰ συμμαχῇ τῷ βασιλεῖ εἰς πᾶν ὅ,τι κελεύει, πλὴν μόνον ἐπὶ τῶν Βανδήλων. Αἱ συνθήκαι αὗται ἐκίνησαν αὐθις τὸν φθόνον τοῦ Θεωδεμίρου, ὅστις, ὁρμήσας ἀπὸ Παννονίας καὶ περάσας τὸν Σάον ἐκυρίευσεν τὴν Ναῖσσον (Νίσσαν), τὴν Ἡράκλειαν (τὰ Βιτώλια) καὶ τὴν Λάρισαν, προσέβαλε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἠνάγκασεν τὸν βασιλέα νὰ ἐκχωρήσῃ αὐτῷ τὴν καταληφθεῖσαν χώραν

μετὰ τῶν πόλεων Σερρῶν, Πέλλης, Εὐρώπης, Μεδιανού, Βερροίας καὶ Σίου. Τὸν Ἄσπαρ λοιπὸν διεδέχθησαν ἀληθῶς εἰπεῖν δύο ἑτεροὶ βάρβαροι· τὸ δὲ χεῖριστον οἱ Ἰσαυροὶ δι' ὧν ἤλπισεν ὁ Λέων νὰ καταβάλλῃ τοὺς ξένους ἐκείνους, ἦσαν ἐξίσου σχεδὸν βάρβαροι καὶ ἐκίνησαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ δήμου Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε, ἐτι ζῶντος τοῦ Λέοντος, πολλή ἐγένετο αὐτῶν σφαγὴ ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ, βραδύτερον δὲ θέλομεν ἰδεῖ ὅτι καὶ ἄλλαι ἐξ αὐτῶν προέκυψαν περιπλοκαί.

Οὐδὲν ἤττον χρήσιμον ἀπέβη καὶ τοῦτο ἀπλῶς ὅτι διεκωλύθη ἡ παγίωσις ἐντὸς τοῦ κράτους ἐνὸς καὶ μόνου βαρβαρικοῦ οἴκου καὶ μιᾶς καὶ μόνης βαρβαρικῆς φυλῆς, καὶ ὅτι παρεσκευάσθη σύγκρουσις συμπερόντων μετὰ τῶν διαφορῶν τούτων οἴκων καὶ φυλῶν, διότι τοῦτο ἐπήγαγεν ἐπὶ τέλος τὴν ὁλοσχερῇ ἀληθῶς κατάλυσιν τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ἐν τῇ κεντρικῇ κυβερνήσει, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἄφ' ἐτέρου ἐπενήργει ὁσημέραι πλειότερον ὁ ἑλληνισμός. Τῷ ὄντι, ὅσον ὀλίγα καὶ ἂν περιεσώθησαν τὰ περὶ τούτου ἐπὶ Λέοντος τεκμήρια, ὑπάρχουσι τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἦτο φίλος τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Δὲν γνωρίζομεν διατὶ ἐφυγάδευσε τὸν γραμματικὸν Ὑπερέχιον· ἀλλ' ὁ Μάλχος, ὅστις ἦτο κάκιστα διατεθειμένος πρὸς τὸν Λέοντα καὶ ὅστις ἀναφέρει τὴν ἐξορίαν ταύτην ὡς μίαν τῶν πολλῶν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἀνδρὸς κατηγοριῶν, ἐπιφέρει ὅτι διέταξε νὰ δοθῇ σιτηρέσιον εἰς τὸν φιλόσοφον Εὐλόγιον, καὶ, ἐπειδὴ εἰς τῶν εὐνούχων παρετήρησεν ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ δαπανῶνται τὰ χρήματα εἰς στρατιώτας, ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη· «εἴθε γένοιτο ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ χρόνου ὥστε τὰ τῶν στρατιωτῶν εἰς διδασκάλους παρέχεσθαι.» Ἀλλὰ μάλιστα ἀξιομνημόνευτοὶ ὑπῆρξαν αἱ σχέσεις τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἱατρὸν Ἰάκωβον. Ὁ Ἰάκωβος ἦτο υἱὸς τοῦ ἱατροῦ Ἡσυχίου, ὅστις κατήγετο ἐκ Δαμασκοῦ. Αὐτὸς ὅμως ὁ Ἰάκωβος ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα καὶ ἐσπούδασε τὴν ἱατρικὴν εἰς Κωνσταντινουπόλιν, ὅπου ἤκμασεν ἐπὶ Λέοντος. Οἱ χρονογράφοι ὅλοι τὸν λέγουσιν ἀρχίατρον, ἀρχίατρον τῆς πόλεως καὶ τὸν ἐπονομάζουσι *Ψυχριστὸν*, ἐξ οὗ ἴσως ἐπιτρέπεται νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἦτο ὁπαδὸς ψυχριστικοῦ τινος συστήματος. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐκτῆσατο μέγα ὄνομα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀθήναις, ὅτι ἡγαπᾶτο πολὺ ὑπὸ τε τοῦ βασιλέως, καὶ τῆς συγκλήτου καὶ ὅλης τῆς πόλεως ὡς ἄριστος ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος, καὶ ὅτι ἐν μὲν τῇ βασιλευούσῃ οἱ συγχλητικοὶ ἔστησαν εἰκόνας αὐτοῦ ἐν τῷ

Ζευξίππῳ, βαλανείῳ περιφήμῳ διὰ τὴν πληθὺν καὶ τὴν τέχνην τῶν
 ἐν αὐτῷ ἀγαλμάτων ποιητῶν, ῥητόρων καὶ στρατηγῶν ὅμοιοι δὲ τι-
 μαὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν ἄνδρα καὶ ἐν Ἀθήναις. Ταῦτα πάντα δὲ ἐνῶ
 ἦτο ἐθνικός καὶ ὡς τοιοῦτος ἀπεκλείετο ὑπὸ τῶν κειμένων νόμων παν-
 τὸς δημοσίου λειτουργήματος καὶ πάσης δημοσίας τιμῆς. Ἀλλ' ὁ Λέων
 ἀπέδειξε καὶ ἄλλως, ὅποσον εὐμενῶς διέκειτο πρὸς αὐτόν. Νοσήσας
 ποτὲ ἐκάλεσε τὸν Ἰάκωβον, ὅστις, εἰσελθὼν εἰς τὸν βασιλικὸν κοιτῶνα
 ἐκάθησεν ἀμέσως ἐπὶ σκίμποδος ἱσταμένου παρὰ τὴν βασιλικὴν κλίνην
 καὶ ἔπειτα ἔψαυσε τὸν σφυγμὸν τοῦ ἀσθενοῦς. Τὸ ἐσπέρας, ἐπανελθὼν,
 βλέπει ὅτι ὁ σκίμπους ἀφηρέθη ἐκ μέσου ἐξ ἐπίτηδες· τότε ὁ Ἰάκωβος
 δὲν ἐδίστασε νὰ καθήσῃ ἐπὶ αὐτῆς τῆς κλίνης τοῦ βασιλέως, παρατη-
 ρήσας ὅτι δὲν πράττει τοῦτο ἐξ αὐθαθείας καὶ κουφότητος, ἀλλ' ἵνα
 ἐκπληρώσῃ τὰ παραγγέλματα τῶν ἀρχαίων τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης
 ἰδρυτῶν, καὶ διατηρήσῃ τὰ δίκαια τοῦ ἐπαγγέλματός του. Ὁ δὲ Λέων
 οὐ μόνον δὲν ὠργίσθη κατ' αὐτοῦ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ νέον μετ' οὐ
 πολὺ παρέσχεν αὐτῷ εὐνοίας δεῖγμα. Ὁ ἐκ Κιλικίας φιλόσοφος Ἰσο-
 κάσιος, ὅστις εἶχε διατελέσει εἰς πολλὰς περιφανεῖς ὑπηρεσίας καὶ πρὸς
 τοῖς ἄλλοις κοιαίστωρ, ἐφημίζετο δὲ ἐπὶ τῇ συνέσει αὐτοῦ, κατηγορήθη
 ὡς Ἑλλήν, ἥτοι ὡς ἐθνικός. Καθὼς ἤξεύρομεν, ἐθνικοὶ ὑπῆρχον πολλοὶ
 εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, ὥστε πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἰδιάζουσά
 τις ἐγένετο κατ' αὐτοῦ κατηγορία. Συλληφθεὶς λοιπὸν ἐκ διαταγῆς
 τοῦ βασιλέως καὶ καθαιρεθεὶς τοῦ ἀξιώματος παρεπέμφθη εἰς Χαλκη-
 δόνα, πρὸς τὸν ἄρχοντα Βιθυνίας Θεόφιλον, ὅστις καὶ ἐξέτασεν αὐτόν.
 Ἀλλὰ τότε ὁ Ἰάκωβος, φίλος ὢν τοῦ Ἰσοκασίου, παρεκάλεσε τὸν βα-
 σιλέα νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ νὰ δικασθῇ ὑπὸ ἀπλοῦ ἄρχοντος ἐπαρχίας, ἀνὴρ
 διαπρέψας ὡς κοιαίστωρ, ἀλλὰ νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν ἐνώπιον τῆς
 συγκλήτου καὶ τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως· ὁ δὲ βασιλεὺς δυσωπηθεὶς
 παρήγγειλε τῷ ὄντι ἀμέσως νὰ ἀνακληθῇ ἐκ Χαλκηδόνος ὁ κατηγορούμε-
 νος εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Καὶ γενομένης τῆς δίκης ἐν τῷ Ζευξίππῳ, καὶ
 προσαχθέντος τοῦ Ἰσοκασίου πρὸ τοῦ βήματος, γυμνοῦ καὶ δεδεμένου
 ὀπισθάγκωνα, εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ ἐπαρχος Πουσαῖος, βλέπεις, Ἰσοκάσιε,
 ποῦ κατήντησες; Τὸ βλέπω, ἀπεκρίθη ὁ Ἰσοκάσιος, καὶ δὲν ἀπορῶ,
 διότι, ἄνθρωπος ὢν, περιέπεσα εἰς συμφορὰς ἀνθρωπίνους· «ἀλλὰ δίκη
 καθαρὰ δίκασον ἐπ' ἐμοί, ὡς ἐδίκαζες σὺν ἐμοί.» Καὶ ὁ δῆμος τῶν
 Βυζαντίων ὅστις παρίστατο ἐν τῇ δίκῃ θεωρῶν, ἀκούσας τοὺς λόγους
 τούτους τοῦ Ἰσοκασίου, εὐφρόνησε ζωηρῶς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ μαθὼν

τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένησαν οἱ λόγοι ἐκεῖνοι καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου συμπάθειαν τοῦ δήμου, διέταξε ν' ἀπολυθῇ.

Περὶ τῆς ἄλλης τοῦ Λέοντος διοικήσεως καὶ πολιτείας ὀλίγας καὶ ἀντιφατικὰς ἔχουσαν εἰδήσεις. Εἶδομεν ὅτι, κατὰ τὸν Μάλχον, μεγάλη ἦτο ἡ παρὰ τοῖς πολλοῖς ὑπόληψις αὐτοῦ ὡς φοβεροῦ εἰς πάντας τοὺς ἔσω καὶ ἔξω πολεμίους· ἐλογίζετο δὲ καὶ ὡς εὐτυχέστατος ἀπάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων. Ἀλλ' ὁ Μάλχος αὐτὸς ἐφρόνει ἕτερα περὶ τοῦ ἀνδρός· λέγει αὐτὸν καταθλιπτικώτατον περὶ τὴν ἀπαίτησιν τῶν φόρων, δημεύοντα τὰς περιουσίας τῶν πλουσίων διὰ συκοφαντιῶν καὶ ἄλλων κατηγοριῶν, ἄγριον δὲ καὶ μνησίκακον. Ἀλλ' οὔτε ἡ μία, οὔτε ἡ ἄλλη τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων γνωμῶν ἐπικυροῦται ὑπὸ τῶν πραγμάτων, καθ' ὅσον ἡξυρουμεν αὐτά. Ἵνα συλλέξῃ τὸ μέγα χρηματικὸν ἀποταμίευμα δι' οὗ ἡδυνήθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατὰ Γιζερίχου ἐκστρατείαν, ἵσως ἐξώκειλεν εἰς καταπιέσεις τινάς· ἐντούτοις ἐπειδὴ ἡ Ἀντιόχεια κατεστράφη ὑπὸ φοβεροῦ σεισμοῦ τῷ 458, ὁ Λέων ἐχορήγησε μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ πρὸς ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς καὶ ἐδώρησατο εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς 1000 λιτρῶν χρυσοῦ φόρους ἥτοι ὑπὲρ τὸ ἑκατομμύριον δραχμῶν, ὅπερ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἀποδιδομένην αὐτῷ ὑπέρμετρον φιλοχρηματίαν. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀσπαρ δὲν ἐμφαίνει οὔτε μνησικακίαν, οὔτε ἀγριότητα· ὑπῆρξε πολιτικὴ ἀνάγκη ἀναπόδραστος. Ἀφ' ἐτέρου ὁ Λέων ἠγωνίσθη μὲν νὰ περιστείλῃ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολεμίους, ἀλλὰ σπανίως ἐπιτυχῶν, δὲν ἐῖμπορεῖ νὰ λογισθῇ ὅτι ὑπῆρξε φοβερός πρὸς αὐτούς. Κατὰ τὰ ἄλλα συνετάχθη μετὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἔριδι ἥτις, ὑπόκωφος ἐτι οὖσα, ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀναρριπισθῇ δεινῶς· καὶ ἐξέδωκε νόμον δι' οὗ «τὰς κυριακὰς ἀπράκτους ἐκέλευσε γίνεσθαι,» καὶ ἀπηγόρευσε προσέτι τὴν ἐν κυριακῇ χρῆσιν αὐλοῦ, κιθάρας ἢ ἄλλου μουσικοῦ ὀργάνου.

Ὁ Λέων ἀπέθανε τῇ 3 φεβρουαρίου 474 εἰς ἡλικίαν 73 ἐτῶν καὶ μετὰ δύο ἔτη, κατελύθη ὁ τελευταῖος τῆς δύσεως ρωμαῖος βασιλεὺς, ὅστις ἔφερε τὸ παράδοξον ὄνομα τοῦ Ῥωμύλου Αὐγουστύλου, καὶ περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν Ἰταλίαν, διότι τὰς ἄλλας δυτικὰς ἐπαρχίας εἶχον πρὸ καιροῦ καταλάβει οἱ βάρβαροι, ιδρύσαντες εἰς αὐτάς ἴδια βασιλεία. Βασιλεὺς δὲ τῆς Ἰταλίας ἀνηγορεύθη ἡδὴ ὁ Γερμανὸς Ὀδοάκερος. Ἡ βασιλεία λοιπὸν τοῦ διαδόχου τοῦ Λέοντος ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἔλαβεν ὅλως ἰδίαν ὑπαρ-

ξιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι πρὸ καιροῦ, ὡς εἶδομεν, διετέλει αὐθούπαρκτον. Ἄλλ' ἐνόσφ ὑφίστατο ἡ δυτικὴ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ἡθικός τις ἂν ὅχι ὑλικὸς δεσμὸς ἐφαίνετο συνάπτων ἔτι τὰ δύο τοῦ κράτους τμήματα καὶ ἀνάγων πάντοτε τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς Ῥώμην, τὴν γενέθλιον τοῦ ὅλου κράτους πόλιν· ἐνῶ ἀπὸ τοῦ 476 ἐξέλιπε καὶ τὸ τελευταῖον ἔχνος τῆς πολιτικῆς σχέσεως ἣτις συνῆπτε τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὴν Ῥώμην ὡς ἀρχαίαν καὶ πρώτην τοῦ κράτους πρωτεύουσαν, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις ἀπέβη οὕτω τὸ μόνον κέντρον νέας τινὸς καὶ ὅλως ἰδιοσυντηρήτου καταστάσεως πραγμάτων. Οἱ βασιλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ τούτου κράτους ἐξηκολούθησαν ὀνομαζόμενοι Ῥωμαίων βασιλεῖς· ὁ δὲ ὀλοσχερὴς αὐτοῦ ἐξελληνισμὸς δὲν συνεπληρώθη εἰμὴ κατὰ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα. Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ τῶν χρόνων εἰς οὗς εὕρισκόμεθα, κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο ἤδη ἐλληνικός. Ἡ ἐκκλησία ἦτο ἀνέκαθεν ἐλληνική. Αἱ σύνοδοι, αἵτινες δὲν ἦσαν μόνον θρησκευτικὰ ἀλλ' ἐν μέρει καὶ πολιτικά καὶ διοικητικὰ συνέδρια, διεξῆγον ἐλληνιστὶ ἀπάσας αὐτῶν τὰς ἀποφάσεις. Αἱ σχολαὶ ὅλου τοῦ κράτους, ἐκτὸς τῆς πρωτεύουσας, ἦσαν καθαρῶς ἐλληνικαί· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ ἡ ἐλληνικὴ κατεῖχε τὸ ἥμισυ τοῦ αὐτόθι καθιδρυθέντος Πανδιδακτηρίου. Ἡ σημαία τοῦ κράτους ἀνέκαθεν δι' ἐλληνικῶν ἐκοσμεῖτο γραμμάτων· οἱ δῆμοι ἐλληνιστὶ τὸ πλεῖστον ἐχαιρέτιζον τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ ἡ ἐλληνικὴ ὠμιλεῖτο γλῶσσα. Συνδυάζοντες δὲ ταῦτα πάντα μετὰ τῆς ἡδη ἐπελθούσης ἐντελῶς αὐθυπάρκτου αὐτοῦ συντηρήσεως, δικαιούμεθα νομίζομεν νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐντελῶς ἀπολήξασαν ἐνταῦθα τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, νέαν δὲ ἀρχομένην ἀπὸ τοῦδε περίοδον, τὴν περίοδον καθ' ἣν συνεπληρώθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὁ τοῦ κράτους τούτου ἐξελληνισμὸς, περὶ ἧς θέλομεν ὁμιλήσει ἐν τῷ ἀκολουθῶν ἐνάτῳ βιβλίῳ.

Καὶ ἤδη στρέφοντες ἐπὶ μικρὸν τὸ βλέμμα πρὸς τὰ ὀπίσω, πρὸς τὴν μακρὰν περίοδον τῶν ἑξακοσίων περίπου ἐνιαυτῶν ἣν διεξήλαθμεν ἐν τῷ παρόντι ὁγδῶ βιβλίῳ, ὁποῖαν δὲν θέλομεν εὕρει πραγμάτων ἀλλοιώσιν, ὁποῖαν θαυμαστήν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀναβίωσιν. Ἡ ἀναβίωσις αὕτη δὲν συνέβη ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑλλάδι. Ἐνταῦθα ὁ μὲν ἀρχαῖος βίος βαθμηδὸν ἐνεκροῦτο, νέος δὲ οὐδεὶς προέκυπτεν εἰς μέσον. Ἡ ἀνάπλασις τοῦ ἔθνους ἐγένετο ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐκεῖ ὅπου ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶχε δημιουργήσει τὸν μακεδονικὸν ἐλληνισμόν.

Ἐπέκυψε μὲν καὶ ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν, ἀλλὰ δὲν συναπέβαλε μετὰ τῆς πολιτικῆς αὐτοτελείας τὰς ὕλικας, τὰς ἠθικὰς καὶ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις αἵτινες μαρανθεῖσαι ἐν τῇ μητροπόλει, ἐξηκολούθησαν προαγόμεναι ἀπεναντίας ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὁ ἀνατολικὸς ἑλληνισμὸς ἐνόησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὅτι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου παρουσιάζει νέαν τινὰ καὶ μεγάλην ἐν τῷ κόσμῳ δύναμιν, εἰς ἣν οὐδ' ἡ παντοκρατορία τῆς Ῥώμης δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἀνθέξῃ. Ὅθεν συνεμάχησεν ἀμέσως μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐξεπαίδευσεν αὐτὸν διὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὥργάνωσε καὶ διόκησε διὰ τῶν ἰδίων ἀστικῶν θεσμῶν καὶ ἐταύτισε μετ' αὐτοῦ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύχην. Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία δὲν ἐνόει τὰ συμβαίνοντα. Ἐπὶ τέλους ὁμως ἐπεχείρησε νὰ καταβάλλῃ τὴν λεληθότως κρατυνθεῖσαν νέαν ταύτην ἀντίπαλον διὰ διωγμῶν φοβερῶν, ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ ἐπίεσθη ὅτι ἀκατόρθωτον ἐπεχείρησεν ἔργον. Εἰς δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων αὐτῆς ἀντιπροσώπων, ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὁρμώμενος ἀπὸ τῶν βρεταννικῶν ἀκτῶν, ἐπέρχεται, ὡς ὑπὸ ἀκαταμαχήτου τινὸς δυνάμεως ἐλαυνόμενος, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἀλπεων καὶ ἐγείρει ἐκεῖ τὴν πρώτην χριστιανικὴν σημαίαν, ἑλληνικοῖς γράμμασι χαράζας ἐπ' αὐτῆς τὸ τοῦ Σωτῆρος ὄνομα. Προελαύνει ἔπειτα ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν, προεδρεύει ἐν Νικαίᾳ τῆς πρώτης μεγάλης ἑλληνικῆς συνόδου, ἐγκαταλείπει διὰ παντός τὴν Ῥώμην, καὶ ἰδρύει, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἐν μέσῳ μιᾶς τῶν καλλίστων ἑλληνίδων πόλεων, τὴν ἐπώνυμον αὐτοῦ νέαν τοῦ κράτους πρωτεύουσαν. Οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ, ὁσημέραι ἀπὸ τῆς δύσεως ἀποχωριζόμενοι καὶ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ νέαν ἐν τῇ ἀνατολῇ παγιώσαντες κατὰστασιν πραγμάτων, παραμένουσιν ἐπὶ τέλους ἄρχοντες κράτους ἰδίου, τοῦ ὁποίου ὅλα σχεδὸν τὰ συστατικὰ εἶναι ἑλληνικά.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Β' ΤΟΜΩ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος τοῦ δευτέρου τόμου σελ. γ'—κ'

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Φίλιππος.

	σελ.		σελ.
Μακεδόνες	2	διαφοραί	27
'Αρχηγέται τῶν βασιλέων . . .	3	Συμπέρασμα. Μακεδονικὸς ἐλ- ληνισμὸς	29
'Αμύντας Α'. 'Αλέξανδρος Α'. Περδίκκας Β'.	4	'Ολεθρία παρακμὴ τοῦ πρώτου 'Ελληνισμοῦ	30
'Αρχέλαος. Σχέσεις πρὸς τὰς 'Αθήνας. Εὐριπίδης	5	'Αρχὴ τοῦ φωνικοῦ πολέμου. 'Ο Φίλιππος γίνεται κύριος τῆς Θεσσαλίας	33
'Αμύντας Β', ὁ πατὴρ τοῦ Φι- λίππου	8	'Ο Φίλιππος ἐν Θράκῃ. Γε- λοῖον πολίτευμα 'Αθηναίων . .	36
Τὰ ἀπὸ 'Αμύντου Β' μέχρι τοῦ Φιλίππου	9	'Αρχὴ τοῦ 'Ολυνθιακοῦ πολέ- μου	38
Πρώτη Φιλίππου ἀνατροφή. Ἡ ἐν Θήβαις διατριβὴ αὐτοῦ . .	11	'Αποστασία τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τῶν 'Αθηναίων	39
'Ο Φίλιππος καταλαμβάνει τὴν ἀρχήν. Μακεδονικὸν πολί- τευμα	13	Τέλος τοῦ 'Ολυνθιακοῦ πολέ- μου. Φιλίππου θρίαμβος . . .	40
Τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τῆς βα- σιλείας τοῦ Φιλίππου	15	Αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύ- σεις μεταξὺ 'Αθηναίων καὶ Φιλίππου	43
'Αναδιοργάνωσις τοῦ μακεδони- κοῦ στρατοῦ. Σάρισσα. Φά- λαγξ	19	Φωκῶν ὑποταγὴ. 'Ο Φίλιπ- πος τοὺς διχάζεται ἐν τῇ 'Αρφικτυονίᾳ	51
'Υπατισταί. 'Ελαφρὰ πεζικὰ τάγματα	24	Πῶς ἐπολιτεύθη τότε ὁ Φίλιπ- πος καὶ πῶς οἱ 'Αθηναῖοι . .	52
'Εταῖροι. Σαρισσοφόροι. Σωμα- τοφύλακες. Παῖδες	25	Τὰ λοιπὰ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου γεγονότα . . .	57
Τὰ λοιπὰ τοῦ στρατοῦ σώματα καὶ ἰδίως τὸ μηχανικόν	26	Τελευταῖαι περὶ Φιλίππου κρί- σεις	60
Σύγκρισις πρὸς τὸν ἐλληνικὸν στρατόν. 'Ομοιότητες καὶ			

	σελ.
Σύγκρισις Φιλίππου πρὸς Βί- κτορα Ἑμμανουήλ.....	64

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀλέξανδρος.

Ἀνατροφή Ἀλεξάνδρου. Τὰ μέ- χρι τῆς βασιλείας αὐτοῦ... ..	68
Ὁ Ἀλέξανδρος ἀναγορεύεται ἐν Κορίνθῳ ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος.....	71
Ἡ περὶ Ἀλεξάνδρου πράξις τῆς ἐν Κορίνθῳ συνόδου... ..	72
Αἱ πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς ἐκ- στρατεῖαι.....	74
Θηβαίων ἐπανάστασις· κεραυνο- βόλος ἄφιξις τοῦ Ἀλεξάνδρου	75
Τιμωρία Θηβαίων.....	76
Ἐπιστροφή τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς Μακεδονίαν.....	81
Κατάστασις τοῦ περσικοῦ κρά- τους.....	83
Διάβασις εἰς Ἀσίαν.....	87
Ἐξαρίθμησις τοῦ στρατοῦ· ἀν- τιπαράθεσις αὐτοῦ πρὸς τὸν περσικὸν.....	89
Ἀλεξάνδρου μεγαλοφυΐα....	91
Πρῶτα τῶν Περσῶν σφάλματα	94
Ἡ ἐν Γρανικῷ μάχῃ.....	96
Ὁ Ἀλέξανδρος γίνεται κύριος τῆς μικρᾶς Ἀσίας.....	101
Ἄλωσις Μιλήτου καὶ Ἀλι- καρνασσοῦ.....	102
Γόρδιος δεσμός.....	103
Ἀντιπερισπασμός τοῦ Μέμνο- νος. Θάνατος αὐτοῦ.....	104
Ὁ Δαρεῖος ἀποφασίζει νὰ ἀγω- νισθῇ ἐκ πεπραγέως. Λάθη αὐτοῦ.....	105
Ἡ περὶ Ἰσδὸν μάχῃ.....	109
Προτάσεις Δαρείου περὶ εἰρή- νης· ἀπόκρισις Ἀλεξάνδρου	114
Πολιορκία Τύρου καὶ Γάζης. Δευτέρα τοῦ Δαρείου πρε- σβεία.....	116

	σελ.
Κατάληψις Αἰγύπτου. Κτίσις Ἀλεξανδρείας.....	118
Ὁ Ἀλέξανδρος εἰσέρχεται εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας... ..	120
Ἡ ἐν Γαυγαμήλοις μάχῃ... ..	121
Κρίσεις περὶ τῆς ἐν Γαυγαμή- λοις μάχης.....	129
Ἄλωσις Σούσων, Βαβυλῶνος καὶ Περσепόλεως.....	130
Ἀνακεφαλαιώσεις τῶν τεσσάρων πρώτων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκ- στρατειῶν.....	131
Πνεῦμα τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος. Ἐπανάστασις βασιλέως Ἀ- γίδος.....	132
Χαρακτήρ τῶν τελευταίων ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρα- τειῶν.....	133
Κατάκτησις τῶν περὶ τὴν Κα- σπίαν χωρῶν. Κτίσις νέων πόλεων.....	134
Θάνατος Φιλῶτα καὶ Παρμε- νίωνος.....	135
Κατάκτησις Βακτριανῆς καὶ Σογδιανῆς. Νεαὶ δυσχέρειαι	137
Θάνατος Κλείου.....	138
Συνωμοσία τῶν παιδῶν. Θί- νατος Κλεισθέλους.....	139
Κατάκτησις τῆς Ἰνδικῆς....	140
Ἐπάνοδος εἰς Σούσα. Τὸ τε- λευταῖον τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλε- ξάνδρου ἔτος.....	142
Ἐντύπωσις ἣν ἐπροξένησεν ὁ θάνατος αὐτοῦ.....	148
Κρίσεις περὶ αὐτοῦ ὡς δορυκτῆ- τορος καὶ ὡς κυβερνήτου... ..	150
Ὁ διαδοθεὶς ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀσίαν Ἑλληνισμός.....	151
Σχέσεις τοῦ νέου τούτου Ἑλ- ληνισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαίό- τερον.....	153
Μέχρι τίνος ὁ Ἀλέξανδρος παρεσκεύασε τὴν διάδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.....	154
Συμπέρασμα.....	156

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΟΙ μετὰ τῶν διαδόχων πόλεμοι μέχρι τῆς ὀριστικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως.

	σελ.
Περδίκκας, ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ.....	158
Διανομή τῶν ἀξιωμάτων καὶ τῶν σατραπειῶν.....	164
Στάσεις ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Κατατρόπωσις τῆς ἐν Ἀσίᾳ.....	170
Λαμιακὸς πόλεμος.....	173
Ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης ἐν Ἑλλάδι.....	177
Δημοσθένους θάνατος καὶ ἡ πρὸς Αἰτωλοὺς εἰρήνη....	178
Πρῶτος μέγας περὶ τῆς ἀρχῆς ἁγῶν.....	180
Ἁγῶν Εὐμένους πρὸς Κρατερὸν. Νίκη Εὐμένους. Θάνατος Κρατεροῦ.....	181
Περδίκκου θάνατος. Ἀντίπατρος ἐπιμελητὴς αὐτοκράτωρ.	186
Νέαι σατραπειῶν διανομή. Ἀντιγόνου πάλιν πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Περδίκκου....	187
Εὐμένους ἤττα καὶ ἀποκλεισμός εἰς Νῶρα.....	189
Τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Θάνατος Δημάδου καὶ Ἀνπάτρου.....	191
Πολυσπέρχων, Κάσσανδρος, Ἀντίγονος, Πτολεμαῖος....	193
Τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα. Θάνατος Φωκίωνος.....	195
Πολυσπέρχων κατὰ Κασσάνδρου ἐν Εὐρώπῃ.....	200
Ἀντίγονος κατὰ Εὐμένους, συμμάχου Πολυσπέρχοντος, ἐν Ἀσίᾳ.....	203
Ἦττα Ἀντιγόνου περὶ Κοπρά-	

	σελ.
τὴν ποταμὸν.....	205
Ἀντίγονος κατὰ Εὐμένους ἐν Ἀσίᾳ. Θάνατος τοῦ Εὐμένους	206
Γενικὴ ἔποψις τῶν πραγμάτων περὶ τὰ τέλη τοῦ 316 ἔτους	213
Τετραετής κατὰ Ἀντιγόνου πόλεμος.....	216
Εἰρήνη τῷ 311 ἔτει.....	220
Ἁγῶν Πτολεμαίου πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων.....	221
Θάνατος Ἀλεξάνδρου, Ῥωξάνης, Ἡρακλέους, Κλεοπάτρας.....	224
Τὰ κατὰ τὴν ἐνταῦθα Ἑλλάδα	225
Σπάρτη Ἀθῆναι διοικήσεις Δημητρίου τοῦ Φαληρέως....	227
Ἀπελευθέρωσις Ἀθηνῶν ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Ἀντιγόνου.	230
Ἀντίγονος κατὰ Πτολεμαίου.	235
Νίκη λαμπρὰ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ περὶ τὴν Κύπρον.....	236
Ἀπαντες οἱ δυνάσται ἀναγορεύουσιν ἑαυτοὺς βασιλεῖς τῷ 306.....	242
Ἀντίγονος κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἀποτυχία.....	244
Πολιορκία Ῥόδου ὑπὸ Δημητρίου.....	245
Δευτέρα Δημητρίου ἐν Ἑλλάδι διατριβή.....	258
Κάσσανδρος, Λυσίμαχος, Πτολεμαῖος καὶ Σέλευκος κατὰ Ἀντιγόνου.....	260
Ἡ περὶ Ἰψὺν μάχη.....	261
Ἦττα καὶ θάνατος Ἀντιγόνου.	263

	σελ.
Νέα τοῦ κράτους διανομή.	264
Θάνατος Κασσάνδρου.	267
Δημήτριος, κύριος τῆς Μακεδο- δονίας. Τελευταία Δημη- τρίου πτώσις.	269
Θάνατος Δημητρίου, Πτολε- μαίου, Λυσιμάχου, Σελεύκου	270
Πτολεμαῖος ὁ Κεραυνός, βασι- λεὺς τῆς Μακεδονίας.	274
Γαλατῶν ἐπιδρομή. Θάνατος Πτολεμαίου τοῦ Κερκυνοῦ.	276
Ἀντίγονος Δημητρίου, βασιλεὺς Μακεδονίας.	277

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ὁ ἑλληνισμός ἐν τῇ γ' καὶ ἐν τῇ δ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδι.	
Τελευταία ὀριστική διαίρεσις τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου.	279
Γενικὴ ἔποψις τοῦ ἑλληνισμοῦ περὶ τὸ 280 ἔτος.	281
Ἡπειρος, Πύρρος.	282
Κάτω Ἰταλία, Σικελία, Μασ- σαλία. ὑπὸ Ῥωμαίους.	285
Διάδοσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πόλεις.	291
Μικρὰ Ἀσία.	292
Τὰ ἐξελληνισθέντα κράτη τῆς Βιθυνίας, τοῦ Πόντου, τῆς Καππαδοκίας.	293
Περγαμηνὸν βασίλειον.	296
Συρία, Μεσοποταμία, Ἀρμε- νία. Πόλεις.	298
Παρθικαὶ καὶ βακτρικαὶ χῶραι. Ἡ τῶν Πάρθων βασιλεία. Πόλεις.	303
Βασίλειον τῶν Πτολεμαίων. Πόλεις ὀλίγαι.	305
Τρόπος ἐξελληνισμοῦ διάφορος τοῦ ἐν Ἀσίᾳ.	306
Ἀντίθεσις τῶν πόλεων πρὸς τὰ ἔθνη.	308
Σελευκιδῶν πολίτευμα. Κεν-	

	σελ.
τρικὴ διοίκησις. Σχέσεις πρὸς τὰς πόλεις.	309
Στρατός. Ἐμπόριον.	311
Θρησκεία. Γράμματα.	312
Λαγιδῶν πολίτευμα. Εὐρυθμος καὶ ἰσχυρὰ μοναρχικὴ διοί- κησις.	314
Συγγώνευσις τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ θρησκευμα- τος.	317
Μουσεῖον.	318
Φάρος, Ναυτιλία.	320
Θησαυροί.	321
Κτήσεις τῶν Πτολεμαίων ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου.	322
Τελευταῖοι χρόνοι τῆς ἀγνο- μίας τοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἑλλη- νισμοῦ.	323
Πύρρος, Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς. Αἰτωλικὴ καὶ ἀχαϊκὴ συμπολι- τεία.	324
Ἄρατος.	325
Δημήτριος καὶ Ἀντίγονος Δω- σων, βασιλεῖς τῆς Μακεδο- νίας.	331
Ἀγίς καὶ Κλεομένης, βασιλεῖς τῆς Σπάρτης.	336
Τὰ μετὰ θάνατον τοῦ Κλεομέ- νους. Κίνδυνοι ἀπὸ δυσμῶν.	337
Ἀκατάπαυστοι ἐν Ἑλλάδι ἐμ- φύλιοι πόλεμοι. Ῥωμαίων ἀνάμιξις.	343
Νέοι ἐμφύλιοι πόλεμοι. Νέα Ῥωμαίων ἐπέμβασις.	345

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὁ ἑλληνισμός ἐν τῇ δ' καὶ ἐν τῇ α' π. Χ. ἑκατονταετηρίδι.	
Οἱ Ῥωμαῖοι κατατροποῦσι τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φί- λιππον.	349
Οἱ Ῥωμαῖοι κατατροποῦσι τὸν βασιλέα τῆς Συρίας Ἀν- τίοχον.	351

	σελ.
Οἱ Ῥωμαῖοι καθυποτάσσουσι τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν ἁλ- λὴν Ἑλλάδα.....	355
Κατάστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Πο- λύβιος.....	360
Πάλη τοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς	

	σελ.
τὸν Ἰουδαϊσμόν ἐν Παλαι- στίνῃ.....	366
Τελευταῖαι τύχαι τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικῶν ἐπικρα- τειῶν.....	371
Γενικαὶ σκέψεις περὶ τοῦ ἀνα- τολικοῦ ἑλληνισμοῦ.....	374

ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ

Χριστιανικός ἑλληνισμός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ὁ ἑλληνισμός ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας.

Πῶς διψκεῖτο ἡ Ἑλλὰς μέχρις Αὐγούστου.....	379
Κατάστασις τῆς Ἑλλάδος με- χρι τοῦ μιθριδατικοῦ πολέ- μου. Ἀκμὴ Δῆλου.....	383
Ἀνάμιξις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν μιθριδατικὸν πόλεμον.....	384
Ἀθηνίων.....	386
Καταστροφὴ Δῆλου.....	389
Πολιορκία καὶ ἄλωσις Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ὑπὸ Σύλλα..	391
Συμφοραὶ τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀ- σίᾳ ἑλληνισμοῦ.....	398
Πειρατικὸς πόλεμος. Νέαι συμ- φοραὶ.....	399
Κρήτης ἄλωσις.....	402
Ἐμφύλιος μεταξύ Καίσαρος καὶ Πομπηίου ἀγὼν.....	403
Ἐμφύλιος μεταξύ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβίου ἀγὼν.....	405
Ῥύθμισις τῶν ἑλληνικῶν πραγ- μάτων ὑπὸ Αὐγούστου....	406
Εὐρυκλῆς, Λακεδαιμονίων ἡ- γεμὼν.....	410
Ἡ νῆτος Γύαρος.....	412
Τὰ ἐπὶ Τιβερίου.....	413
Τὰ ἐπὶ Νέρωνος.....	414
Τὰ ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ. Ἀλλοί-	

ωσις τῶν πολιτικῶν θεσμῶν.	417
Σοφισταί.....	422
Τὰ ἐπὶ Τραϊανοῦ.....	431
Τὰ ἐπὶ Ἀδριανοῦ.....	432
Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς.....	435
Τὰ ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων.....	438
Αἱ ἐν Ἀθήναις σχολαί.....	439
Δεινὴ ὕλική παρακμή.....	441
Συμπέρασμα περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας.....	443
Πρῶται βαρβάρων ἐπιδρομαί..	448
Πρῶται τῶν βαρβάρων τούτων ἐπιδρομαὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας.....	452
Οἱ Γότθοι ἐν Ἀθήναις.....	454
Δέξιππος.....	456
Καταστροφὴ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.....	460
Νέαι ἐπιδρομαί. Κατάπαυσις αὐτῶν ἐπὶ ὅλην ἑκατονταε- τηρίδα.....	461
Ὁ κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Συ- ρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης ἑλληνισμός.....	463
Ὁ κατὰ τὰς λοιπὰς τῆς Ἀνα- λῆς χώρας ἑλληνισμός....	468
Δημοσθένης.....	470
Κάλλιστος, Ζηνοδίκ, Λογγίνος.	471

σελ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ὁ χριστιανικός ἑλληνισμός μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου.	
Ἡ θεία τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρώπισις.	473
Ὁ ἑλληνισμός γίνεται πρῶτος τοῦ χριστιανισμοῦ κήρυξ.	475
Ἰδρυσις τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν. Ἀπόστολος Παῦλος.	476
Ἀριθμός τῶν χριστιανῶν.	482
Ἑλληνικός τοῦ χριστιανισμοῦ ὄργανισμός.	483
Παράλληλος τῆς χριστιανικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς κοινωνίας βίος.	486
Σύγκρουσις τῶν δύο κοινωνιῶν. Διωγμοὶ κατὰ τῶν χριστιανῶν.	487
Μέγας Κωνσταντῖνος. Τὰ μέχρι τῆς ἀναγκρεύσεως αὐτοῦ ἐν Ἑξοράκῳ.	490
Ἀγὼν Κωνσταντίνου κατὰ Μαξεντίου.	493
Λάβδρον, ἡ πρώτη χριστιανικὴ σημαία.	495
Θρίαμβος Κωνσταντίνου. Θρησκευτικὸν τοῦ Κωνσταντίνου σύστημα.	497
Ἀγὼν Κωνσταντίνου πρὸς Λικίνιον.	500
Ὁ Κωνσταντῖνος, νικήσας τὸν ἀντίπαλον, μένει κύριος τοῦ κράτους.	503
Μεγάλη τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀντίδρασις.	506
Ἀρειος. Πρῶται τῆς αἵρέσεως αὐτοῦ περιπέτεια.	508
Ἀλέξανδρος, Ἀρειος, Ἀθανάσιος, Κωνσταντῖνος.	510
Ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη οἰκουμένη συνόδος.	512
Ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου εἰς Ῥώμην. Οἰκιακὴ τραγωδία.	516

σελ.

Ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως Ἑλένη εἰς Ἅγιον Τάφον. Θάνατος αὐτῆς.	520
Νέα πρωτεύουσα. Ἐπιτηδεῖα ἐκλογῇ τοῦ χώρου αὐτῆς.	521
Κτίσις καὶ ἐγκαίνια τῆς νέας πρωτεύουσας.	526
Μεταρρύθμισις τοῦ πολιτεύματος	530
Τὰ τελευταῖα ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου ἔτη.	534
Ὁ Κωνσταντῖνος συγχωρεῖ τὸν Ἀρειον.	535
Ὁ Ἀθανάσιος χειροτονεῖται Ἀλεξανδρεὺς Ἐπίσκοπος. Ἀρειος.	537
Κωνσταντίνου πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις.	540
Νέαι κατὰ τοῦ Ἀθανασίου σκευφαίαι. Ἐξορία αὐτοῦ.	541
Θάνατος τοῦ Ἀρείου.	547
Διανομή τοῦ Κράτους.	549
Προκισθήματα θανάτου· βάπτισμα· θάνατος Κωνσταντίνου.	550
Κρίσεις περὶ τοῦ ἀνδρός.	553
Ἀναρχία καὶ ταραχή. Βασιλεῖα Κωνσταντίνου.	558

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀκμή τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ.	
Ἐξακολούθησις τῆς ἐσωτερικῆς ἀναμορφώσεως.	559
Θρίαμβος τοῦ Ἀρειανισμοῦ.	560
Ὁ Ἀθανάσιος δις ἐπανέρχεται εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ δις αὐθις ἐξορίζεται.	562
Ἰουλιανός.	565
Ἀθῆναι ἐν τῇ Δ' ἑκατονταετηρίδι.	566
Ἀνατροφή καὶ πλάνη τοῦ Ἰουλιανοῦ. Αἷτια τῆς πλάνης.	570
Συνδυασμός τῆς πλάνης μετὰ τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας.	572
Διατριβὴ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν Ἀθῆναις.	573

	σελ.
Ἀρχὴ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου τοῦ Ἰουλιανοῦ.	575
Βασιλεία Ἰουλιανοῦ. Ἀπόπειρα ἀνορθώσεως τοῦ ἀρχαίου θρησκευμτος	577
Πολίτευμα πρὸς τοὺς χριστιανούς	578
Πόλεμος κατὰ Περσῶν. Θάνατος Ἰουλιανοῦ.	581
Τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἐπὶ Ἰουλιανοῦ, Οὐάλεντος καὶ Οὐαλεντινιανοῦ	583
Τελευταῖαι τοῦ Ἀθανασίου περιπέτειαι. Θάνατος αὐτοῦ.	584
Κρίσεις περὶ τοῦ ἀνδρός.	586
Οἱ πρῶτοι αὐτοῦ διάδοχοι.	588
Ὁ Μέγας Βασίλειος πρὶν ἀρχιερατεῦσθαι	590
Ὁ Μέγας Βασίλειος ἀρχιερεὺς Καισαρείας. Κρίσεις περὶ αὐτοῦ	593
Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Θεοδοσίου.	600
Ἐπανάληψις τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν	603
Θάνατος τοῦ Οὐάλεντος.	604
Θεοδόσιος ὁ Μέγας. Εἰρήνευσις τῶν Γόθων.	605
Ὅριστικὸς τῆς ὀρθοδοξίας θρίαμβος διὰ Θεοδοσίου.	608
Ὁ Γρηγόριος ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Δευτέρα οἰκουμένη συνόδος.	610
Παράτησις τοῦ Γρηγορίου καὶ θάνατος	611
Τελευταῖαι περὶ Γρηγορίου κρίσεις	614
Δεινὸς τῶν ἐθνικῶν διωγμὸς.	617
Στάσις τῶν δῆμων Ἀντιοχείας.	618
Στάσις τῶν δῆμων Θεσσαλονίκης. Ἐπέμβασις τῆς ἐκκλησίας	619
Τελευταῖα γεγονότα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου. Κρίσις περὶ αὐτοῦ.	621

	σελ.
Ἀρκάδιος. Ρουφίνου θάνατος.	623
Ἀλαρίχου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομή	625
Ἐπικράτησις Γόθων. Διαμαρτυρίαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.	631
Ὁ Συνέσιος μέχρι τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ.	634
Ὁ Συνέσιος ἀρχιερεὺς Πτολεμαίδος	641
Ὁ Χρυσόστομος ἐν Ἀντιοχείᾳ.	648
Κρίσεις περὶ τῆς ῥητορικῆς τοῦ Χρυσοστόμου δεινότητος,	653
Ὁ Χρυσόστομος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κατ' ἀρχῆς παντοδύναμος.	659
Πρῶται αὐτοῦ διασχέσεις.	661
Ἡ βασιλεύουσα διαίρεται εἰς φίλους καὶ ἀντιπάλους αὐτοῦ.	665
Πρόσκαιρος τοῦ Χρυσοστόμου θρίαμβος. Ἐξορία καὶ θάνατος αὐτοῦ.	667

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Τέλος τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας.	
Θεοδόσιος Β'. Ἀνθέμιος.	670
Πουλχερία	671
Ἀθηνᾶς καὶ Εὐδοκία.	672
Τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει πανδιδακτήριον	675
Νεστορίου αἵρεσις. Τρίτη οἰκουμένη συνόδος.	676
Εὐτυχὸς αἵρεσις. Τετάρτη οἰκουμένη συνόδος.	678
Πραγχομένη κατάλυσις τοῦ ἀρχαίου δόγματος. Ἀρμενία.	682
Ὁλεθρία τῶν Οὐννων ἐπιδρομή	684
Οἰκονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ κατὰστασις	685
Θάνατος Θεοδοσίου Β'. Πουλχερία καὶ Μαρκιανός.	688
Ὁ παντοδύναμος Ἀσπαρ.	690
Λέων Α'. Ἀρχὴ συγκροτήσεως ἰθαγενεῶν στρατοῦ	691

	σελ.		σελ.
Ὁ κατὰ Βανδήλων τῆς Ἀφρι- κῆς πόλεμος.....	694	Τελευταῖαι περὶ Λέοντος εἰδή- σεις	700
Καταστροφή τοῦ Ἀσπαρ....	697	Κατάλυσις τοῦ δυτικοῦ ῥωμαί- κοῦ κράτους	702
Οἱ δύο Γότθοι Θεωδέριχος καὶ Θεωδέμιρος	698	Ἐπίλογος τοῦ ὀγδόου βιβλίου.	703

